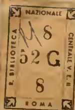
NAZIONALE
R. BIBLIOTECA
CENTRALE V. E. II
8
52 G
8
ROMA

BENEDICTI PERERII
E SOCIETATE IESV,
Tertius Tomus
COMMENTARIORVM
IN GENESIM.

Super Historia centum annorum, quam de Sanctissimo Patriarcha Abraham scripsit Moses, à capite duodecimo, vsque ad vigesimum quintum.

CONTINET HIC TERTIVS TOMVS, PRAETER copiosam verborum et sententiarum Mosis Expositionem, amplius nonaginta principales Disputationes, ad exactiorem atque vberiorem eiusdem Historiæ tractatum & cognitionem pertinentes.

Bibliothecæ

J. Humphrij: 1629.

R O M Æ,

Ex Typographia VATICANA. M. D. XCV.

Cum Priuilegio, & Superiorum Permissu.

FRANCISCO TOLETO

S. R. E. REVEREND.^{MO} ET ILLVSTR.^{MO}

CARDINALI.

BENEDICTVS PERERIVS E SOCIETATE IESV S. D.

VAE me res impulerunt, Cardinalis Illustrissime, vt tertiam hanc in Genesim Commentariorũ meorũ partem, in tanta principum copia, qui Vrbem, vt cœlum astra, ornant & decorant, in tuo potissimũ nomine apparere vellem; eas res non solum tibi notas esse puto, sed credo equidem ita multis expositas & apertas esse, vt miraturos fuisse plurimos non dubitem, si munusculum hoc meorum scriptorum, alij cuipiam quàm tibi, obtulissem. Etenim diuinarum litterarum, sacrarumque rerum commẽtationes, scriptionesque, hominis præsertim ex hac Societate IESV, cuinam hominum aptę magis & quasi debitæ videri possunt, siue dignitatis amplitudinem æstimare lubet, siue præstantiam virtutis & sapientiæ, siue cuiusdã velut necessitudinis cum nostra Societate coniunctionem, quam tibi, FRANCISCE TOLETE, in quo hæc omnia, cumulata, expletaque cernũtur? Tu enim (post illum in terris Ecclesiasticæ auctoritatis & dignitatis apicem) vnus es de summis Ecclesiæ Principibus. Tu propter excellentiã humanæ ac diuinæ Philosophiæ, clarissimis ingenij tui monumentis testatæ ac nobilitatæ, vbicunque coluntur & celebrantur liberaliũ artium & disciplinarum studia, in omnium ore ac prædicatione versaris. Tu nostræ Societatis, cum antea optimus fueris alumnus & filius, nunc benignissimus es patronus, paterque amantissimus.

Sed alius fortasse quispiam, ab hoc maxime officio refugeret: tuum enim acerrimũ iudicium pertimescens, suorum te scriptorum æstimatorẽ & iudicẽ habere nollet. Nam & laudatur à multis tanquã scitum quippiã & perurbanum, quod olim quidã, percelebris in doctrina nominis, dixit: se quæ scriberet, ea neq. ab indoctissimis legi velle, neq. ab doctissimis; quod illi nihil intelligerẽt; hi, plus fortasse quã ipse. At ego contra sentio: & à te viro doctissimo scripta mea legi, pensitarique vehementer cupio. si quid enim

C. Lucilius apud Ciceronem libr. 2. de Oratore, & in libris de Republica, vt refert Plinius.

 probe,

probe, recteq. atque aliqua dignũ laude ſcriptũ à me eſt, id limatiſſimi iudicij tui calculo probatum, ob eam ipſam cauſam, commendari magis apud omnes & nobilitari neceſſe eſt. Si quæ autem mea fuerint, aut inſcitiæ, obliuionisuè, aut incuriæ peccata, erratáque, vt eſſe multa minime dubito; quid mihi optabilius & iucundius eſſe debet, quàm ea, qualiacunque fuerint, velut quoſdam non infrequentes Studioſorum morbos, abs te quaſi peritiſſimo & prudentiſſimo ingeniorum medico, ſalutariter corrigi & ſanari? Mihi quidem infixa ſemper hæret in animo illa B. Ambroſij, exploratiſſimæ veritatis, ſententia: VNVMQVEMQVE fallunt ſua ſcripta, & auctorem prætereunt: atque vt filij, etiam deformes, delectant parentes; ſic etiam ſcriptorem, indecores quoque ſermones ſui palpant. & illa S. Auguſtini, nihilo minus vera eſt, quã plena modeſtiæ oratio: EGO me fateor ex eorum numero eſſe conari, qui proficiendo ſcribũt, & ſcribendo proficiunt. Vnde ſi quid à me vel incautius, vel indoctius poſitum eſt, quod ab alijs qui videre id poſſunt, meritò reprehendatur; nec mirandum eſt, nec dolendum; ſed potius ignoſcendum, & gratulandũ: non quia erratum eſt, ſed quia improbatum. Nimis enim peruerſe ſeipſum amat, qui alios errare vult, vt error ipſius lateat. Quanto enim vtilius fuerit, vt vbi errauit ipſe, ibi non errent alij; quorum admonitu, & ipſe errore careat?

S. Ambroſ. lib. 8. Epiſt. epiſt. 70. ad Sabinum.

S. Aug. Epiſtola 7. ad Marcellinũ.

Mitto igitur ad te, Pater optime, (nam vt Principis nomen ſplẽdidius eſt, ita mihi, Patris, amabilius & dulcius) Cõmentarios meos, ſingularis erga te amoris & obſeruantiæ meæ perpetuos teſtes atque obſides. Atque hoc amplius, mitto eos, quaſi flagitatores, &, ſi tu pateris, quodammodo exactores Commentariorum tuorũ in Euangelium ſancti Lucæ, & in Epiſtolas B. Pauli; quos, priorum ſcriptorum tuorum guſtu mirifice delectati, captique, auidiſsime expectant omnes. Scio te, quæ ſcripſiſti, ea ſæpius retractando, limare politius: veruntamen aliquando tandẽ manum de tabula. Equidem puto perfectum iam eſſe opus, abſolutumque; ac tale, vt in lucem editum, lucem allaturum ſit plurimis. Non ero longior. Illud denique, pro tua ſingulari humanitate, rogabo abs te Cardinalis Ampliſsime, vt in hoc munuſculo noſtro, animum præcipue & ſtudium offerentis accipias: noſtrũque ſyncerum amorem tui, & promptam ex animo obſeruantiã, tua in nos beneuolentia & gratia (namque id optatis noſtris ſatis ſuperque fuerit) complectaris. Vale.

INDEX
LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE qui in hoc Tertio Tomo, aut proprie signateque tractantur, aut certe tractatu aliarum rerum non parum illustrantur. In quo INDICE prior nota signat numerum capitum libri Genesis: posterior autem, numeros adiectos in margine ad Commentarios singulorum Capitum.

Psal-

Iere-

Mat-

FINIS.

INDEX COPIOSISSIMVS

Nonaginta principalium Disputationum, quæ in hoc tertio Tomo tractantur: & item rerum, & quæstionum memorabilium, quæ tum in Disputationibus, tum in Commentarijs explicantur. Distinctus est atque digestus Index, per quatuordecim capita libri Genesis, quæ in hoc Tomo explanantur; id est, à capite 12. vsque ad 25. Notæ autem Numerorum huic Indici adiectæ, indicant numeros appositos in margine, ad Commentaria singulorum capitum.

CAPVT XII. GENESIS.

Septem Disputationes.

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA DISPVTATIO.

Laus

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

SEXTA DISPVTATIO.

SEPTIMA DISPVTATIO.

CAPVT XIII.

Quinque Disputationes.

PRIMA DISPVTATIO.

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

CAPVT XIIII.

Septem Disputationes.

Quas

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

SEXTA DISPVTATIO.

SEPTIMA DISPVTATIO.

CAPVT XV. GENESIS.

Decem disputationes.

PRIMA DISPVTATIO.

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

SEXTA DISPVTATIO.

An

NONA DISPVTATIO.

DECIMA DISPVTATIO.

CAPVT XVI.

Vnica Disputatio.

Quid

Deleri

SEPTIMA DISPVTATIO.

CAPVT XVIII.

Quinque Disputationes.

PRIMA DISPVTATIO.

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

Quemad-

QVINTA DISPVTATIO.

Continet quatuor quæstiones.

CAPVT XIX. GENESIS.

Septem Disputationes.

PRIMA DISPVTATIO.

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

SEXTA DISPVTATIO.

SEPTIMA DISPVTATIO.

CAPVT XX. GENESIS.

Tres Disputationes.

PRIMA

CAPVT XXI. GENESIS.

Tres Disputationes.

Pauli

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA DISPVTATIO.

CAPVT XXII. GENESIS.

Quindecim Disputationes.

PRIMA DISPVTATIO.

SECVNDA DISPVTATIO,

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

SEXTA DISPVTATIO.

SEPTIMA DISPVTATIO.

OCTAVA DISPVTATIO.

NONA DISPVTATIO.

DECIMA DISPVTATIO.

VNDECIMA DISPVTATIO.

DVODECIMA DISPVTATIO.

Super illis verbis.

Vocauit Angelus Domini Abraham secundo, dicens Per memetipsum iuraui. &c.

PRIMA DISPVTATIO.

SECVNDA DISPVTATIO.

CAPVT XXIIII.

Vndecim Disputationes.

PRIMA DISPVTATIO.

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

SEXTA DISPVTATIO.

SEPTIMA DISPVTATIO.

OCTAVA DISPVTATIO.

NONA DISPVTATIO.

DECIMA DISPVTATIO.

VNDECIMA DISPVTATIO.

CAPVT XXV.
Genesis.

Octo disputationes.

PRIMA DISPVTATIO.

te

SECVNDA DISPVTATIO.

TERTIA DISPVTATIO.

QVARTA DISPVTATIO.

QVINTA DISPVTATIO.

SEXTA DISPVTATIO.

SEPTIMA DISPVTATIO.

Super his verbis quibus Abraham dicitur mortuus in senectute bona, & plenus dierum. 52.

OCTAVA DISPVTATIO.

pro

FINIS.

BENEDICTI PERERII COMMENTARIORVM IN GENESIM

TOMVS TERTIVS.

Caput XII.

Euocatur Abram ex patria sua, venit in terram Chanaan, & propter famem peregrinanti in Aegypto, aufertur à Rege Sara, sed ingenti miraculo, intacta redditur.

IXIT autem Dominus ad Abram: Egre- 1
dere de terra tua, & de cognatione tua, &
de domo patris tui, & veni in terram, quam
monstrauero tibi. Faciamq. te in gentem 2
magnam, & benedicam tibi, & magnifica-
bo nomen tuum, erisq. benedictus. Bene- 3
dicam benedicentibus tibi, & maledicam
maledicentibus tibi, atque in te benedicen-
tur vniuersæ cognationes terræ. Egressus 4
est itaque Abram, sicut præceperat ei Dominus, & iuit cum eo Lot. se-
ptuagintaquinque annorum erat Abram, cum egrederetur de Haran.
Tulitq. Sarai vxorem suam, & Lot filium fratris sui, vniuersamq. sub- 5
stantiã quam possederant, & animas quas fecerant in Haran: & egressi
sunt vt irent in terram Chanaan. Cumq. venissent in eam, Pertransiuit 6
Abram terram vsque ad locum Sichem, & vsque ad conuallem illustrẽ.
Chananæus autem tũc erat in terra. Apparuit autem Dominus Abram, 7
& dixit ei, Semini tuo dabo terram hanc. Qui ædificauit ibi altare Do-
mino, qui apparuerat ei. Et inde transgrediens ad montem, qui erat 8
contra orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum, ab occidente
habens Bethel, & ab Oriente Hai: ædificauit quoque ibi Altare Domi-
no, & inuocauit nomen eius. Perrexitq. Abram vadens, & vltra progre- 9
diens ad meridiem. Facta est autẽ fames in terra; descenditq. Abram 10
in Aegyptum, vt peregrinaretur ibi: præualuerat enim fames in terra.

Cumq. prope esset vt ingrederetur Ægyptum, dixit Sarai vxori suæ, 11
Noui quod pulchra sis mulier, & quod cum viderint te ex Ægyptij, di- 12
cturi sunt, Vxor illius est, & interficient me, & te reseruabunt. Dic 13
ergo, obsecro te, quod soror mea sis; vt bene sit mihi propter te; &
viuat anima mea ob gratiam tui. Cum itaque ingressus esset Abram 14
Ægyptum, viderunt Ægyptij mulierem quod esset pulchra nimis. Et 15
nunciauerunt Principes Pharaoni, & laudauerunt eam apud illum: &
sublata est mulier in domum Pharaonis. Abram verò bene vsi sunt pro- 16
pter illam. Fueruntq. ei oues & boues, & asini, & serui, & famuli, & ca-
meli. Flagellauit autem Dominus Pharaonem plagis maximis & do- 17
mum eius propter Sarai vxorem Abram. Vocauitq. Pharao Abram, & 18
dixit ei, Quidnam est hoc quod fecisti mihi? quare non indicasti mihi
quod vxor tua esset? Quam ob causam dixisti esse sororem tuam, vt 19
tollerem eam mihi in vxorem? Nunc igitur ecce coniux tua, accipe eam,
& vade. Præcepitq. Pharao super Abram viris: & duxerunt eum, & 20
vxorem illius, & omnia quæ habebat.

Dixit autem Dominus ad Abram, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam monstrauero tibi.

Vocatio Abrã omnis boni eius principium.

IVINA hæc vocatio Abram, initium fuit excellentiæ sancti- 1
tatis & gloriæ, quam ille postea cõsecutus est. Ante hanc enim vocationem, nulla eius viri præclara merita, nulla egregiæ probitatis & pietatis præconia leguntur. Post hanc autem vocationem, plurima, & luculentissima præstantissimarum eius virtutum, clarissimorumq. factorum ac dictorum testimonia & encomia in sacris literis celebrantur. Itaque vocatio hæc Abrahæ, insignis fuit velut figura quædam iustificationis, & sanctificationis nostræ, ad quam scilicet non meritis nostris, sed excitante nos DEO, & vocante, & quasi manuducente peruenimus. Huc spectare videtur quod apud Iob scriptum est: *Vocabis me, & ego respondebo tibi, Operi manuum tuarum porriges dexteram*. Nimirum illud est verissimum, quod dixit B. Paulus: *Quos præsciuit, & prædestinauit: quos autem prædestinauit, hos & uocauit: & quos uocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit*. Hæc autem quatuor quæ numerauit Paulus, ita sunt ratione quadam inter se apta & nexa, vt posteriora respondeant prioribus. Etenim qualis & quanta est præscientia DEI (id est, electio hominum ad gloriam loquitur enim Paulus de præscientia DEI non simpliciter, sed de ea, quam Theologi vocant, approbationis, de qua etiam intelligitur illud eiusdem Pauli: *Non repulit DEVS plebem suam quam præsciuit*) qualis inquam & quanta fuit electio hominis ad gloriam, talis est prædestinatio eius, id est, præordinatio meritorum, quibus gloriam illam consecuturus est; & qualia hæc futura sunt, talis etiam solet esse vocatio, iustificatio, & magnificatio. Nam quibus DEVS ex æternitate voluit magnam in cœlis gloriam dare, ijs quoque magna destinat merita, eorumq. insignem admodum facit & vocationem, & sanctificationem. Quoniam

Iob 14.

Ad Romanos 8.

Ad Rom. 11.

igitur

igitur eximia fuerat electio,& prædestinatio Abrahæ, idcirco singularis & admirabilis fuit eius vocatio, & sanctificatio.

2 Scitum profectò est, nec prætermittendum hoc loco, quod scribit Cyrillus Alexandrinus, hanc vocationem Abrahæ fuisse quasi primitias, & quasi præcocem quendam fructum futuræ postea tam Iudæorum quàm Gentium ad veri DEI fidem, cultumq. vocationis. Verba Cyrilli hæc sunt: Regnante apud Assyrios Nino, vixit diuinus Abram, abominatusq. est Assyriorum conatus, & gloriam DEI læsam ægre tulit. Nam ex medio deceptorum ereptus,ad lucẽ veræ agnitionis DEI vocatus est; factusq. est Abram quasi radix eorum, qui per legem & Prophetas ad pietatem eruditi sunt. Itaque ex vocatione Abrahæ præsignata est vocatio Iudæorum & Gentium, quippe qui futurus erat pater omniũ credentium. Rectè igitur in Abram competit quod quidã Propheta dixit, *Quasi botrum in deserto inueni Israel, & ut fructum in ficu præcocem uidi patres eorum.* Res enim rara & difficilis inuentu in solitudine,est botrus: inuentus tamen semel ab eo qui omnia videt,desideratissimus & vt decerperetur, gratissimus fuit. In ficubus autẽ gratissimum & iucundissimũ cibo ducitur quod præcox est, ante alia maturescẽs. DEVS igitur sic inuenisse dicitur Abram inter Chaldæos, vt botrum & præcocem ficum in deserto. Etenim Idololatriæ & superstitiosis erroribus dediti erant Assyrij: vnde Abram quasi præcox ficus decerptus est. Rectè autem præcocibus ficis comparatus est Abram: nam sicut præcox fructus quasi specimen est quoddam & promissio aliorum fructuum qui deinde producendi sunt: ita vocationem hanc sortitus est Abram, quia vestigia eius subsecuturæ erãt Gentes quæ tunc ad veri DEI cognitionẽ cultumq. capiendum, nondũ maturæ erant. Hactenus ex Cyrillo. Verũ sententiæ Mosis quam supra posuimus,singula verba expendamus.

Vocatio Abrã quasi primitiæ vocationis Iudæorũ,& Gentium. Cyrill. lib. 3. cõtra Iulianũ Apostatam. Ad Rom. 4. Osea 9.

Dixitq. DEVS ad Abram. Octies locutum esse DEVM cum Abram, do-

3 cet hæc historia Mosis. Primùm enim locutus est ei cum iussit eum relicta patria venire in terram Chanaan, vt hoc loco scribit Moses. Secundùm locutus est cũ eo postquàm primum ingressus est Abram terram Chanaan, vt hoc ipso capite paulo infra narrat Moses: tertiùm,cum ex Aegypto regressus in regionem Chanaan dissociatus & separatus est a Lot, Genes. 13. quartùm cum promisit ei posteritatem numero stellarum comparabilem Genes. 15. quintùm, cum præceptum ei dedit circumcisionis, Genes. 17. sextùm cum tres Angelos sub humana specie hospitio accepit Genes. 18. septimùm cum iussus est eijcere è domo sua Ismaelem Genes. 21. octauùm cum iussus est immolare filium suum Isaac, a mox deinde eum immolare prohibitus Genes. 22. Sed quomodo loquebatur DEVS cum Abram? Interiori videlicet & spirituali locutione mentem eius illustrans ad percipienda quæ docere eũ volebat. Audi Basilium: Equidem arbitror prophetas non percepisse verbum DEI sensili auditu: sed quia animæ illorum, intellectuales suppetebant aures, ea quæ superne ipsis nunciabantur, citra vllam corporis vocem ad eorum pertinebant notitiam, idq. fiebat splẽdore veræ lucis mentes eorum occupãte, & subseruiente ad illustrationem intellectus Prophetarum. Vice autem corporeæ vocis, diuinitus accipiebant vt alieni fierent a sensorijs organis, perinde atque corporeis vinculis soluti hinc emigrarent. Hæc Basilius. Quanquam ex historia Mosis conijci potest, tribus modis DEVM apparuisse & locutum esse Abrahæ: vel dormienti per somnia diuinitus ei missa; vel vigilanti in ecstasi & raptu mentis, per visiones imaginarias; vel per Angelos humanæ naturæ figuram gerentes, Atque in his omnibus mens Abrahæ diuino intelligentiæ lumine perfundebatur, quo quæ reuelabantur ipsi, liquido cognosceret, eaq. a DEO sibi esse tradita, ob idq. verissima, sine vlla dubitatione crederet. Vide infra num. 68. Verum de multiplici ratione locutionis diuinæ cum Angelis & hominibus copiose disputauimus in primo Tomo cõmentariorum horũ in Genes. lib. 6. super illa verba cap. 4. *Vocauit Deus Adam, & dixit, Vbi es?*

Octies Deum esse locutum cũ Abram. Basilius in cap. 7. Isai. Quomodo DEVS loqueretur cum Prophetis.

Basilius in cap. 7. Isa.

Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. Egressio, inquit 4
Basilius, perfectissima ascensio est ab omnibus corporis voluptatibus, quæ quidē nomine terræ explicantur, cum dicitur ipsi Abrahæ: *Egredere de terra tua.* Sed & fuga a delectatione sensilium organorum, nomine cognationis innuitur, cum additur: *Et de cognatione tua.* Denique auersatio & fuga vitæ criminibus prius obnoxiæ per contraria virtutum studia, paternæ domus vocabulo insinuatur, cum subiungitur, *Et de domo patris tui.* Hæc Basilius secundū mysticum huius loci sensum pulchre admodum, & pie: Sed nos primo sensum historicum & literalē indicemus, *Egredere de terra tua*, Terra Abrahæ Chaldæa erat, cuius ciuitas Vr, patria erat & natale solum ipsius Abrahæ. Quocirca non semel in sacris literis legitur Abram eductum esse de Vr Chaldæorū. Erat autem id temporis Chaldæa, abominanda propter Idololatriam tunc primum cœptam a Nino; qui patrem suum Belum, post excessum eius, diuinis honoribus publice coli iussit. Accessit ad impietatem Idololatriæ, pestifera vanitas diuinationis astrologicæ, cuius fuere Chaldæi parentes ac magistri. Cum impietate autem Idololatriæ & astromātiæ, alia quamplurima coniuncta erant flagitia. Ob hæc igitur, cum terra Chaldæorum execrabilis & pestilens esset, meritò eam deserere iubetur Abram. Quomodo autem parentes & maiores Abrahæ, qui posteri erant Sem, venerint in Chaldæam, ibiq. habitauerint, cum ea regio sub imperio esset posterorū Cham, non satis compertum est. Nam quod quidam existimarunt; Assur, qui filius Sem supra commemoratur capite 10. conditorem fuisse gentis Assyriorum, & ciuitatis Niniue, refutatum à nobis est in secundo Tomo lib. 15. Illud; *De cognatione tua* significat propinquos & consanguineos Abram, qui in eadem regione atque etiam in eadem ciuitate habitabant: exempli causa auunculos, consobrinos, filios fratrum atque alios eius generis.

Impietas Chaldæorū tēpore Abrahæ.

Et de domo patris tui. Vocabulum domus, non modo significat domicilium, verum etiam familiam paternam, vt fratres ipsius Abram, & filios fratrum, non quidem omnes, sed eos tantum qui intra idem domicilium vna cum Thare & ipso Abram habitabant. quoniam vero domum paternam derelinquere iussus est Abram, non obscure ea re significatum est, non satis probam & bene moratam fuisse eam domum; periculumq. fore, ne domestica exempla & instituta probitati ac pietati Abrahæ nocerent. Vix enim credibile dictu est, quantum ad formandos filiorum animos in vtramque partem, valeat paterna educatio atque institutio, domesticaq. disciplina. Sed cur distinctè & separatim posuit DEVS egressum ex terra, & ex cognatione, & ex domo paterna, cum in primo contineantur duo posteriora? derelicta enim patria, necesse erat derelinqui cognatos & paternam familiam, quæ inibi sedes habebant. An propterea DEVS distinctè illa tria proposuit, quod in singulis illorum trium inerāt præcipua & propria quædam mala omnino vitanda & fugienda Abrahæ, vt probitati ac pietati eius plane contraria? An potius illa distinctè commemorauit DEVS, quo vehementius cōmoueret naturalem penitusq. infixū animo Abrahæ erga illa tria affectum & amorem? etenim singula illa maximam habent vim & potentiam in hominis animum, vt non illa non toto studio amare possit, nec ab illis nisi quam ægerrime ac violentissime abstrahi se patiatur? Quid enim dulcius homini, natali solo? Quid iucundius consuetudine & conuictu cognatorum? Quid paterna domo suauius & ad retinendum hominem efficacius? Hæc igitur tria separatim DEVS proposuit, quo magis tentaret per singula animum & affectum Abrahæ, atque ea ratione magis exerceret probaretq. fidem & fiduciam atque obedientiam Abrahæ. Etenim magnæ fidei & excellentis obedientiæ fuit, ijs, quæ nota, certa, & carissima erant, posthabitis, extranea & ignota, atque, si humana ratione & prudentia æstimarentur, etiam nimis ardua & incerta ac periculosa consectari. Ac nisi fallor, ad hoc spectasse videtur Sanctus Ambrosius ad 5

hunc modum scribens; Satis fuerat dixisse: *Egredere de terra tuâ*, ibi enim erat exire de cognatione, & exire de paterna domo. Sed ideo addidit singula, vt eius affectum probaret, ne fortè aut imprudēter cœpisse videretur, aut fraus aliqua mandatis cœlestibus pararetur. Sed sicut coaceruanda fuerunt præcepta ne quid lateret; ita etiam proponenda præmia, ne fortè desperaret. Tentatur vt fortis, incitatur vt fidelis, probatur vt iustus. Hoc est quod pro magno inter septem sapientium dicta celebratur, SEQVERE DEVM. Ita profectò præuenit Abram dicta sapientum, & secutus DEVM, exiuit de terra sua. Hæc Ambrosius. Ambrosius lib. 1. de Abrahā c. 2.

6 *Et veni in terram quam monstrauero tibi*. Pro illo: *quam monstrauero tibi* hebraicè est; *quam videre te faciam*. Nimirum DEVS oculis Abrahæ conspiciendam præbuit terram Chanaan: namque infra legitur dixisse DEVM Abrahæ: *Leua oculos tuos, & vide à loco in quo nunc es ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem & Occidentem: omnem terram quam conspicis, tibi dabo, & semini tuo usque in sempiternum*. Verum quæritur hoc loco an DEVS tunc expressè dixerit Abrahæ nomen illius terræ, appellando eam terram Chanaan; an tantùm indefinite ac cōfuse nominauerit terram, cuius postea illi & nomen imposuit & faciem ac situm ei ostendit? Duæ circa hoc sunt opiniones: altera est (quam sequitur Caietanus & Oleaster) eorum qui putant DEVM tunc proprio nomine appellasse terram illam, nominando Terram Chanaan; idq. dupliciter argumentantur, tum quod supra capite xj. dictū est, Thare vna cum Abraham exisse de terra Chaldæorum vt irent in terram Chanaan, haud dubie vocati & iussi à DEO, vt hic narrat Moses; similiter hoc ipso capite xij. dicitur Abram exisse de ciuitate Haran, vt iret in terram Chanaan, sicut ei præceperat DEVS, ergo DEVS indicauerat, notumq. fecerat Abrahæ nomen illius terræ Chanaan: tum etiam quia non potuisset Abram ex Chaldæa profectus, iter dirigere in terram Chanaan, nisi nomen & situm illius terræ cognitum habuisset. Nisi lubet fingere missum à DEO Angelum, qui esset Abrahæ index & dux illius itineris. Genes. 13. An DEVS expresse nominauerit Abrahę terram Chanaan. Caietanus Oleaster.

7 Sed altera sententia huic contraria, multo pluribus & clarioribus viris probata est, aientibus DEVM cum hoc mandatum dedit Abrahæ, non indicasse ei nomen terræ Chanaan. Hoc illi probant tum ex hoc loco, tum ex oratione B. Stephani quam narrat Lucas: vtrobique enim cum memorantur verba quæ DEVS dixit Abrahæ, ponitur dixisse DEVM illi: *Veni in terram quam monstrauero tibi*: at si dixisset ei, Veni in terram Chanaan, id potius illi posuissent, cum id & breuius & apertius esset. Verùm B. Paulus videtur fecisse hoc manifestum atque indubitatum, ita scribens, *Fide, qui vocatur Abraham obediuit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt, nesciens quo iret*. Si Abraham egressus est, nesciens quo iret, ergo non erat ei nota terra Chanaam, ad quam vocatu & ductu DEI venturus erat. Adijce quòd ita magis declaratur & illustratur fides & obedientia Abrahæ, qui solam DEI voluntatem ac præceptum spectans, ad terram sibi ne de nomine quidem notam, promptè libenterq. profectus est. ex hac enim re videtur Paulus verbis proxime positis prædicare ac magni facere fidem & obedientiam Abrahæ. Nec sanè magnum facessit negotium, quod pro priori sententia allatum est. Nam quod dictum est, Thare & Abram ex Chaldæa discessisse vt irent in terrā Chanaam, sic est intelligendum, illud, (in terram Chanaan) esse dictum à Mose per anticipationem, id est, in terram quæ verè erat terra Chanaan, sicut postea illis ostensum & cognitum est. Vel Moses ita loqui voluit ob maiorem narrationis breuitatem ac perspicuitatem: id est, ne ita dicere cogeretur, vt irent in terram, quam se DEVS monstraturum Abrahæ promiserat, quæ circuitio verborum nimis longa in narratione fuisset. Illud verò quod addebatur, Si Abraham profectus esset nesciens nomen terræ, opus fuisset illi aliquo indice duceq. itineris diuinitus misso: ita solui potest; Cum Actor. 7. Ad Heb. 11.

DEVS iussit Abr æ egredi ex Chaldæa, non indicauit ei nomen proprium terræ ad quam venire eum iubebat; postquam autem se ad iter accinxit, aut etiam aggressus est, nomen proprium eius terræ declarauit: idq. fecit quò magis fidem fiduciamq. atque obedientiam Abræ exerceret probaretque.

Cur DEVS voluerit Abrã tandiu & in tã varijs regionibus peregrinari. Ceterum quærat quispiam, cur Deus voluerit Abram per tot regiones vagari ac peregrinari, denique venire in terram Chanaan? Verùm complures eius rei, easq. probabiles causas afferre licet. Primò, quia eiusmodi peregrinationes plurimum conducunt ad perfectam rerum humanarum scientiam prudentiamq. comparandam; hæc enim multis ac varijs locorum, legum, consuetudinum, ingeniorum, morum, factorumq. experimentis constat. Quocirca ad magnã Vlyssis laudem pertinuit, quod de eo dixit Homerus: Qui mores hominũ multorum vidit, & Vrbes. Et Sapiens noster: *Qui non est*, inquit, *tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitabit multa: & qui multa didicit, enarrabit intellectum. Qui non est expertus, pauca recognoscit.* Huius igitur sapiẽtiæ ac prudentiæ acquirendæ causa, vtile fuit Abræ, multifariam peregrinari: Simulq. quò liquidins cerneret instabilitatem vanitatemq. rerum mundanarum, cœcitatemq. ac fœditatẽ omnium gentium, quibus non affulsisset lux aliqua diuinæ cognitionis; ex quo vehementius ipse excitaretur ad agendas DEO gratias, à quo ex tantis errorum tenebris quasi manu extractus esset. Deinde magno in discrimine probitas & pietas Abræ futura erat, si mansisset in patria, & versatus esset cum Chaldæis; quippe cum primi essent Idololatriæ auctores, quam tunc apud ipsos exorientẽ quoquo modo apud omnes disseminare & amplificare obnixè cõtendebant: præter Idololatriæ autem, & vanissimarum superstitionnm impietatem, erant præterea illi corruptissimis moribus & fœdissimis institutis. Nec ab hac impietate & improbitate vacabant cognati, amici, & propinqui Abræ: à cognatis autem & domesticis, amicisq. diuino cultui & obsequio contrarijs, facilius impeditur quis à studio veritatis & pietatis, & ad contraria studia impellitur, quàm ab extraneis & ignotis. Ad hæc, mirabilius futurum erat, & illustrius diuinæ potentiæ & prouidentiæ argumentum, ex vno viro Abram numerosissimum populum in extranea regione propagari & mirabiliter protegi & nobilitari, exterminatisq. eius regionis vetustissimis habitatoribus & possessoribus, gentem dico Chananæorum amplissimam & robustissimam, eius regionis, in qua diu peregrinati fuerant, possessionem obtinere. Voluit porrò DEVS Abram venire in terram Chanaan, vt eam terram iniuste à Chananæis possessam, eisq. propter execranda eorum scelera, iuste auferendam, ipsi Abræ & posteris eius attribueret; simulq. vt Abram prima veræ fidei ac religionis semina iaceret in eam terram, quam postea habitaturus erat populus Hebræus, penes quem solum omniũ mundi gentium, veri DEI cognitio & religio multis seculis futura erat; indeq. post Messiæ aduentum, per vniuersum terrarum orbem dispergenda ac proseminanda.

Vocatio Abræ figura fuit vocationis fideliũ ad perfectionẽ vitæ euangelicæ. Accedit ad hæc, quod hoc factum Abrahæ, tam prompte & alacriter ijs rebus omnibus sese abdicãtis, quas habebat ipse carissimas & iucũdissimas, insigne fuit quasi specimen quoddã & exẽplar futuræ olim tempore legis euãgelicæ, abdicationis & renunciationis omnium rerum temporalium, quam plurimi facturi erãt propter ardentissimum studium adipiscendæ perfectionis virtutum omnium, & imitandi CHRISTI Domini nostri, qui eam renunciationem exemplo suo firmauit, & grauissimis verbis docuit atque commendauit, cum dixit: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & sequere me:* &; *Qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Eiusdemq. renunciationis quasi speciem & formam multo ante adũbrauerat & præscripserat Dauid illis verbis quæ ad Ecclesiam CHRISTI pertinent ex infidelibus gentibus collectam: *Audi filia & vide & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui, & concupi-*

Homerus Odiss. 1. Eccle. 34. Matt. 19. Luc. 14. Psal. 44.

concupiscet rex decorem tuum. Quatenus autem huiusmodi renunciatio procedere debeat apud flagrantes perfectionis Euangelicæ amatores, vt absoluta & consummata ritè haberi queat, præclare disputat sanctus Basilius in libro Regularũ fusius disputatarum in Responsione ad interrogationem octauam.

10 Allegoricam verò seu potius tropologicam huius historię intelligentiam Philo in eo libro quem inscripsit De migratione Abram, minime ineptam & ineruditam tradit. Nam super illa verba: *Egredere de terra tua & de cognatione tua & de domo patris tui*, hunc in modũ disputat Philo: Volens DEVS purificare hominis animam, primum offert ei perfectæ salutis occasionem, hoc est, migrationem à corpore, sensu, atque ratione. Nam terra corpus denotat, ex terra enim corpus hominis primo formatum, in terram denique resoluitur: cognatio significat sensus; sensus enim cognatus est mentis, ambo enim partes vnius animæ sunt: domus paterna demonstrat intellectum siue mentem ac rationem; etenim pater noster intellectus est, potentias suas in singulas partes seminans, suas cuique operationes attribuens, ipse verò curam & præfecturam gerẽs omnium: domus autem quam inhabitat reliquis celsior, est ratio. Ergo qui cupidus est scientiæ ac virtutis assequendæ, rectè dicitur ei: *Egredere de terra tua*, id est, è terreno tuo & contaminato corpore, & fuge carcerem corporis, simulq. voluptates & cupiditates custodes eius carceris quantum potes deuita. Egredere cognationem quoque sensuum quibus nunc familiariter vteris, ipsis vehementer deditus, qui tamen multa te fœdaq. ad flagitia pelliciunt & impellunt. Postremò egredere domũ paternam, id est, vanitatem tuæ rationis, quæ se prorsus abijcit ad cogitationem rerum caducarum ac vilium, & in ijs quæ breui peritura sunt, quin etiam tibi ipsi valde nocitura, consectandis tractandisq. tota plane occupatur: hinc, inquam, egredere, id est, ab hoc studio & cura rationem abstrahe, & ad rerum meliorum, id est, æternarum ac cœlestium contemplationem & amorem erige. Verùm de multis quæ illic disputat Philo, satis fuerit pauca hæc commemorasse, cetera quærenda & consideranda lectori relinquamus. Nec dissimilia profectò scribit Ambrosius, sine dubio, vt solet, Philonem imitatus.

Allegorica Philonis expositio.

Gen. 2.

Ambrosius lib. 1. de Abrañ c. 2.

PRIMA DISPVTATIO,
Vbi erat Abram, cum hoc DEI oraculum & mandatum accepit.

11 POST expositionem eorum verborum quæ locutus est DEVS Abrahæ, euocans eum ex terra sua, disputandum est quo in loco erat Abram cũ ea verba DEVS ei locutus est, an in Chaldæa, an potius in Mesopotamia, an verò in ciuitate Haran. Tres sunt Doctorum qui hanc quæstionem tractarunt sentẽtiæ. Prima sententia est B. Augustini affirmantis verba hæc dixisse DEVM Abrahæ post egressum eius ex Chaldæa, & ante ipsius aduentum in ciuitatem Haran cum esset in Mesopotamia, idest, in ipso itinere quo ex Chaldæa tendebat in vrbem Haran, vel potius in terram Chanaan. Augustini verba sic habent: Intelligendum est locutum fuisse DEVM cum Abraham, cum is esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Charra; sed eum peruenisse in Charram cum patre, DEI præcepto apud se retento: inde autem exisse septuagesimo & quinto suo, patris autem sui centesimo & quadragesimo quinto anno. Putat verò Augustinus tunc Abramum discessisse ex ciuitate Haran relicto patre, cum illuc peruenit frater eius Nachor, alter filius Thare, qui discedentem patrem ex Chaldæa non fuerat secutus, sed illic manserat aliquandiu: non enim ante eius aduentum voluit Abraham summa patrem tristitia afficere, derelinquendo

S. Aug. de ciuit. Dei lib. 16. ca. 15.

quendo eum solum. Audi Augustinum: Non sanè incredibiliter existimatur, cũ postea secutus esset Nachor patrẽ suum Thare, tunc Abram relicto patre præceptum Domini impleuisse, vt cum Sara coniuge sua & Lot filio fratris sui exiret de Charra. Atque hæc est Augustini sententia, quam ille nõ alia ratione firmat, quàm auctoritate B. Stephani, quem Lucas hæc verba loqui facit: *DEVS gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ cum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charra, & dixit ad illum, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi.* Erat igitur (auctore B. Stephano) Abram in Mesopotamia, cum DEVS verba illa locutus est.

Act. 7.

Discutitur opinio S. Augustini.

At enim opinio hæc Augustini, dupliciter refelli posset. Nam primo contra eã facit, quia iubetur Abram exire de terra sua, idest, de patria sua, in qua nempe tunc erat ipse cum ei DEVS ea verba dixit: Sed patria Abrahæ erat Chaldæa, vt ex multis scripturæ locis patet; Mesopotamia autem (prout eam distinguit Augustinus à Chaldæa) non erat patria Abrahæ, nec in ea sedem vnquam habuerat, sed in ea tantum obiter fuerat, idest, transiens eam vt iret in terram Chanaan: ergo non erat Abram in Mesopotamia, cum illud præceptum DEI accepit. Deinde fatetur Augustinus (nec sanè potest negari) terram natalem atque patriam Abrahæ fuisse Chaldæam: si igitur cum Deus locutus est Abrahæ, tunc erat ipse in Mesopotamia, & iam ex Chaldæa discesserat, quomodo dixit ei DEVS vt egrederetur ex terra sua, id est, ex Chaldæa, quasi iubens actum agere? Hanc obiectionem prospexit Augustinus, itaque diluit, Abraham corpore quidem egressum fuisse ex patria, retinuisse tamen desiderium & propositũ illuc reuertendi: iussit autem DEVS, vt quemadmodum corpore, sic etiam animo egrederetur, voluntatem illuc regrediendi omnino abijciens. Ita se habent Augustini verba: Quod autẽ iam in Mesopotamia constituto, hoc est, iam egresso de terra Chaldæorum dixit DEVS: *Exi de terra tua, &c.* non vt corpus inde eijceret, quod iam fecerat, sed vt animam euelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo, si spe redeundi & desiderio tenebatur: quæ spes & desideriũ, DEO iubente ac iuuante, & eo obediente, fuerant amputanda. Hæc Augustinus. cuius responsum refutans hoc loco Lyranus: Non est, inquit, credibile cupiuisse Abram regredi in Chaldæam, cum in ea regnaret eo tempore Nemrod impius & crudelis tyrannus, propter cuius impietatem & sæuitiam, patriam ille deseruerat. Verùm errare videtur Lyranus in ratione temporum. Nos enim in secundo tomo horum Commentariorum in Genesim libro decimoquinto, Numero sexagesimo septimo ostendimus, quem appellat scriptura Nemrod, fuisse eum ipsum quem Ethnici scriptores nominarũt Belum patrem Nini regis: mors autem Beli plus quadraginta annos antecessit ortum Abrahæ. Namque Belo successit in imperiũ filius eius Ninus, cuius imperij quadragesimotertio anno natus est Abram, qui septuagintaquinque natus annos hoc DEI præceptum accepit. 12

Lyranus Augustinũ refellẽs refellitur.

Solutio rationũ S. Augustini.

Ergo aliter, & quidem tripliciter responsio Augustini refellenda est: primo quia dura & improbabilis est interpretatio, certe nequaquam litteralis, illud, *Egredere de terra tua* interpretari non de egressu corporali, sed de egressu spirituali. Deinde excusari non posset Abram quin peccasset, si tantopere cupiuisset redire eo, vnde eum DEVS omnino abire tam graui præcepto iussisset. Et verò, cum Abram dereliquisset Chaldæam propter odium & fugã Idololatriæ, quæ id temporis apud eam gentem maxime vigebat: qui fit credibile, Abram illuc reuerti voluisse? Nam discessisse Abram ex Chaldæa fugientem eius gentis Idololatriam, Achior dux Ammonitarum his verbis confirmauit Holoferni: *Populus iste (Hebræus) ex progenie Chaldæorum est. hic primùm in Mesopotamia habitauit, quoniam noluerunt sequi Deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldæorum.* Argumentum porrò Augustini petitum ex auctoritate B. Stephani, qui dixit Abram fuisse in Mesopotamia, cum vocatus à DEO est, ita soluitur; Stephanum vocabulo 13

In libro Iudith cap. 5.

cabulo Mesopotamiæ latissime vsum esse; nam eo nomine significauit omnem illam regionem quæ trans fluuium Euphratem erat, habito respectu ad terram Chanaan; idest, Syriam, Mesopotamiam, Chaldæam & Babyloniam. Quod autem pro eodem posuerit Stephanus Mesopotamiam & Chaldæam, licet in illa ipsa eius oratione animaduertere. Cum enim dixisset Stephanus DEVM apparuisse Abrahæ, cum esset is in Mesopotamia, & dixisse illi; *Egredere de terra tua, &c.* mox subiecit: *Tunc exijt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan:* perspicue ostendēs idem se vocabulo Mesopotamiæ & Chaldææ significare voluisse.

14 Altera sententia est, Abram fuisse in ciuitate Haran, cum hoc Dei præceptum accepit. Ita sentiunt Ambrosius, Rupertus, Lyranus, Tostatus, & Paulus Burgensis: verum diuersis isti rationibus in eam sententiam ducti sunt. Fundamentum quo sententiam hanc Tostatus firmissime niti putat, illud est, Abram non semel tantum, sed bis fuisse a DEO vocatum, iussumq. egredi terram suam: primum quidem cum esset Abraham in Chaldæa: & de ea vocatione intelligi debere, ea quæ refert B. Stephanus supradicto loco: cum verò Abram ex Chaldæa venisset in ciuitatem Haran, ibiq. aliquandiu mansisset, secundo fuisse a DEO vocatum vt inde exiret & iret in terram Chanaan: atque hanc secundam vocationem narrare hoc loco Mosen. In prima vocatione non indicatur ætas Abrahæ: in secunda vocatione dicitur fuisse eum septuagintaquinque annorum. In prima vocatione comites Abrahæ fuerunt pater eius Thare, & vxor eius Sara & Lot filius fratris eius; in secunda autem vocatione Thare nō fuit comes eius, sed eo relicto discessit cum vxore sua & Lot. Quid plura? Posterioris vocationis & profectionis Abrahæ terminus a quo, fuit ciuitas Haran; terminus autem ad quem, fuit terra Chanaan. Quod autem Abraham secundo vocatus fuerit a DEO cum esset ipse in Haran, manifestissimum fit consideranti seriem narrationis Mosaicæ. Etenim sub finem vndecimi capitis Moses dixit, Thare eduxisse de Vr Chaldæorum Abram, & venisse eos vsque in Haran, & ibi habitauisse; & proxime subdit posthæc, vocatum esse Abram a DEO & iussum inde exire: & paucis quibusdam interiectis subiungit, Abram exisse de Haran, sicut præceperat ei DEVS. Quis non videt ex hac serie narrationis Mosis, vocationem Abrahæ, quæ hoc loco narratur, factam esse cum Abram habitaret in ciuitate Haran? Deinde Abram longo tempore habitauit in Haran. Nam & sub finem capitis vndecimi scriptum est Abramum venisse in Haran & habitasse ibi. verbum autē habitandi longam & diutinam significat mansionem. Atque in hoc ipso capite duodecimo paulo infra ait Moses Abram exisse de Haran cum Sara & Lot, & secum tulisse omnem substantiam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran: necesse igitur est diu eos fuisse in Haran, si magnam ibi substantiam multasq. animas fecerant. Atque hæc fere sunt quæ pro hac opinione valide propugnans disputat Tostatus.

Ambrosius lib. 1. de Abrahā c. 2. Ruper. lib. 5. in Gene. cap. 5. Lyran. & Burgē. hoc loco. Tostatus 1 c. 12. Gen. q. 12. & 18.

Opinio Tostati.

15 Verum hæc sententia tribus argumentis vehementer oppugnatur. Ac primo quidem Tostatus duas facit vocationes Abrahæ, vnam in Chaldæa, alteram in Haran: sed vnam tantùm fuisse tripliciter ostenditur. Etenim nec Scriptura, nec Patres agnoscunt nisi vnam vocationem Abrahæ, & hanc factam in Chaldæa. Licet enim Scriptura aliquando dicat Abraham eductum fuisse a DEO ex Chaldea, vt infra capite decimoquinto & alibi; interdum autem fuisse eum a DEO translatum ex Haran, quæ est in finibus Mesopotamiæ, vt liquet ex libro Iosue capite vigesimoquarto, & ex oratione Stephani Actorum septimo; attamen nusquam Scriptura nisi vnam vocationem Abrahæ commemorat. Et vero, vocationem Abrahæ quam refert Stephanus, non fuisse diuersam a vocatione eiusdem, quam Moses hoc loco commemorat, vt vult Tostatus, magno argumento est, quod Stephanus eandem sententiam ac plane eadem verba refert quæ hic ponit Moses, vt dubitari non possit Stephanum ad hanc Mosis historiam spectasse.

Tostatus refellitur.

Abram semel tātum a DEO esse vocatū, iussumq. egredi terrā suam.

spectasse. Adijce quod opus fuisse Abrahæ duplici vocatione DEI, arguit tardam, atque imperfectam obedientiam Abrahæ, idest, vel tergiuersationem eius, vel obliuionem prioris vocationis & mandati diuini, vel certe ad id exequendum cunctationem atque tarditatem. Nisi quis forte dicat Abram priori vocatione iussum proficisci ex chaldæa in ciuitatem Haran; posteriori autem vocatione præceptum ei esse vt ex Haran iret in terram Chanaan: quoniam igitur diuersæ fuerunt vocationes, quod Abraham bis sit vocatus a DEO, non propterea bene concluditur eum fuisse tardum in obtemperando diuinæ vocationi & præcepto. Abrahamum autem discedentem ex Chaldæa iussum esse venire in ciuitatem Haran, non obscure indicatur in libro Iudith capite quinto: *DEVS, inquit, præcepit eis* (significat Thare & Abraham) *vt exirent inde ex Chaldæa, & habitarent in Charan.*

Locus Iudith cap. 5.

At enim vero Thare & Abramum discessisse ex Chaldæa, eo animo vt irent per se primo in terram Chanaan, non autem in Haran, apertissimis verbis demonstrat Moses capite vndecimo ita scribens: *Tulit Thare filium suum, & Lot filium Aran filij sui, & Sarai nurum suam, & vxorem Abraha, & eduxit eos de Vr chaldæorum vt irent in terram Chanaan.* Quod autem venerint in ciuitatem Haran, & ibi aliquandiu habitauerint, eo factum est quod transeuntibus illis Mesopotamiam vt irent in terram Chanaan in extremitate Mesopotamiæ occurrit ciuitas Haran; vbi Thare fessus ex itinere vlterioremq. pertæsus peregrinationem, nec transgresso Euphrate, quasi alium terræ orbem petere volens, mansit, secumq. retinuit Abraham. Nam quod ex libro Iudith paulo supra allatum est, DEVM præcepisse Abrahæ venienti ex Chaldæa vt habitaret in Haran siue Charran; non sic est intelligendum quasi DEVS vellet illum esse terminum vocationis & profectionis Abrahæ ex Chaldæa; sed quod indulgens, vel Thare, vel Abram ne patrem desereret, voluit vt quoad alter filius Thare dictus Nachor illuc veniret, cum patre suo Thare maneret Abram. Illud denique facit contra sententiam Tostati, quod in hac Vocatione Abrahæ quam narrat Moses, positum est, DEVM dixisse Abrahæ *Egredere de terra tua*, quid est, de terra tua, nisi de patria tua in qua natus es? Talis autem non erat ciuitas Haran. Nam quod huic rationi occurrens Tostatus respondet, Haran dici hoc loco terram Abrahæ, quod in ea iamdiu habitauerat; hoc friuolum est. Mitto enim discutere an diu Abram inibi habitauerit: ait quidem Tostatus, sed negat B. Augustinus alijq. grauiores Tostato auctores: illud tantum dico, cum Abraham manserit in Haran tamquam peregrinus & incola, certoq. consilio & proposito pergendi ad eam terram, ad quam DEVS eum vocabat, nullo modo posse dici, ciuitatem Haran fuisse terram propriam, & patriam ipsius Abrahæ, etiam si plures annos in ea mansisset. 16

Euertitur fundamentũ opinionis Tostati.

Restat vt fundamentum ac firmamentum opinionis Tostati demoliamur. 17
Argumentatur Tostatus, hanc vocationem Abrahæ, quam hic narrat Moses, esse factam in Haran; tum quod Moses proxime ante dixerat Abram venisse in ciuitatem Haran & ibi habitasse, tum quod paulo post subiungit Abram exisse de Haran sicut ei præceperat DEVS. Ad hoc respondemus, in ea narratione Mosis non esse seruatum ordinem temporis rerum gestarum, quod etiam Tostatus velit nolit fateri cogitur. Moses enim hanc vocationem Abrahæ narrat post mortem Thare à se narratam; cum tamen illa vocatio Abrahæ sexaginta annis (auctore Tostato) mortem Thare antecesserit. Ergo Moses primo memorat vocationem Abrahæ ex Chaldæa, cũ ait: *Dixit DEVS ad Abram, Egredere de terra tua.* Tum indicat promptũ executionem mandati diuini dicẽs. *Egressus est itaque Abram sicut præceperat ei Dominus.* Post hæc exponit iter Abrahæ ex Chaldæa in Chanaan; Et hoc quidem iter, bipartitum fuerat, prius quidem ex Chaldæa in Haran, quod quia paulo supra enarrauerat sub finem capitis vndecimi, idcirco

id com-

id commemorare deinde in capite duodecimo supersedit. Posterius autem iter Abrahæ fuit ex Haran in Chananæam regionem, & hoc exposuit in capite duodecimo subiungens: *Septuagintaquinque annorum erat Abram cum egrederetur de Haran. Tulitq. Sarai vxorem suam & Lot filium fratris sui, vniuersamq. substantiam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran, & egressi sunt vt irent in terram Chanaan.* Verum cum Tostato satis superq. disceptatum est: ad Lyrani & Burgensis excutiendas sententias transeamus.

18 Lyrani opinionem infideliter commemorat hoc loco Tostatus. Nam ea Lyrano attribuit, quæ refert ille quidem, sed refellit tamen. Hoc ego fecisse Tostatum reor, non prauitate animi & malitia, sed ex obliuione vel incogitantia. Lyranus igitur censet Vocationem Abrahæ quam hic narrat Moses, factam esse in ciuitate Haran, & post mortem Thare patris eius, quo tempore Abram erat septuagintaquinque annorum. Non enim Abram fuerat primogenitus Thare, vt placet Lyrano, neque natus fuerat anno septuagesimo eius, sed anno centesimo trigesimo. In hanc sententiam ductus est Lyranus propter ordinem narrationis Mosis, ratus nempe ordinem narrationis Mosaicæ, cum ordine temporis rerum quæ narrantur, omnino conuenire: & quia Moses narrat Vocationem Abrahæ post mortem Thare, idcirco existimat, Abram vocatum esse post mortem Thare. Illud porro: *Egredere de terra tua*, non interpretatur de terra Haran, sed de terra Chaldææ, ex qua licet iam egressus fuerat, iubetur tamen hoc DEI præcepto longius & remotius ab ea abire. Sic Lyranus. Opinio Lyrani.

19 Sed hæc Lyrani sententia, multiplici obnoxia reprehensioni est. Primo enim reprehenditur Lyranus, quod vnicam tantum faciens Vocationem Abrahæ, eam dicat esse factam in ciuitate Haran; quam tamen B. Stephanus affirmat factam esse in Mesopotamia, priusquam ille veniret in Haran siue Charran. Deinde Lyranus ait, Abram esse vocatum post mortem patris sui Thare: at B. Stephanus vocationem Abrahæ, morte patris eius Thare priorem facit. Præterea, falsum est quod assumit Lyranus, Abram post mortem patris sui Thare fuisse septuagintaquinque annorum, eum namque natum facit anno centesimo trigesimo Thare; sed enim in secundo Tomo horum commentariorum libro decimosexto, numero centesimo nonagesimo primo & sequentibus demonstratum à nobis est, natum esse Abram septuagesimo anno patris sui Thare, vt supra indicauit Moses capite vndecimo: quo fit, vt quo anno mortuus est pater eius Thare, ageret ipse centesimum trigesimum quintum. Ad extremum, quod Lyranus illud; *Egredere de terra tua*. interpretatur idem valere, atque, Longius recede a terra tua, & abi in longinquiorem & remotiorem à patria tua regionem; id profecto non aliud est quam vim afferre verbis, eaque detorquere ad id significandum, quod neque apud vulgus, neque apud viros doctos significant. Venio ad Paulum Burgensem. Nam rationem, qua maxime nititur Lyrani sententia, paulo infra euertemus, cum exponemus opinionem nostram. Refellitur Lyranus. Actor. 7.

20 Burgensis in prima Additione sua ad Postillas Lyrani super hoc caput duodecimum asseueranter ait, patriam in qua natus est Abram, non fuisse Chaldæam siue Vr Chaldæorum: siquidem ea regio possidebatur a posteris Cham, id est, a Nemrod vel posteris eius: Abram autem erat ex posteris Sem, cui alia quædam regio fuerat attributa. Non igitur credibile est patrem & Maiores Abrahæ venisse in Chaldæam vt ibi habitarent: ex quo efficitur, Abramum non esse natum in Chaldæa. Hinc Burgensis infert, terram de qua iussus à DEO est Abram egredi, non fuisse Chaldæam; siquidem terra illa erat patria & natale solum Abrahæ: talis autem non erat Chaldæa, vt se putat ostendisse. Deinde censet Burgensis germanam patriam in qua natus sit Abram, fuisse ciuitatem Haran. Hanc (vt id lectorem obiter moneam) septuaginta Interpretes appellant Charan, externi vero scriptores vocant plurali numero Charras, insigni Opinio Burgensis quod Abram non sit natus in Chaldæa, sed in ciuitate Haran.

clade

clade Romani exercitus & Marci Crassi Imperatoris nece nobilitatas. In hac igitur ciuitate fuisse putat Abramum cum est a DEO vocatus, eamq. iussus est egredi. Quod autem Haran fuerit patria & natalis terra Abrahæ, existimat significari tum in capite vigesimoquarto libri Genesis cum dicitur Abram misisse seruum ad Terram suam (hebraice est in terram natiuitatis suæ) misit autem seruum in ciuitatem Haran, vbi erat Bathuel & Rebecca. Ergo ciuitas Haran erat terra natiuitatis Abrahæ. Denique colligit Burgensis ex eo quod scriptum est in libro Iosue capite 24. Thare & Abram transfluuium Euphratem habitasse in Mesopotamia, ipsumq. Abram ex finibus Mesopotamiæ, id est, ex ciuitate Haran quæ posita est in extremitate Mesopotamiæ, translatum a DEO fuisse in terram Chanaan. Ex quo satis apparet, natalem terram Abrahæ significari fuisse ciuitatem Haran. Sic Burgensis.

Refellitur Burgensis.

Sed hæc opinio Burgensis, omniaq. eius dicta plane sunt paradoxa; contraria nempe communi Doctorum tam Hebræorum quam Christianorum sententiæ. Namque Abram natione Chaldæum fuisse, & in ciuitate Vr quæ est Chaldææ natum, confessio est omnium. Quinetiam sacræ Scripturæ manifeste aduersatur Burgensis. Abram enim non in ciuitate Haran esse natum, sed in Chaldæa, & ipsum tam ortu quam genere Chaldæum fuisse, præter sententiam Iosephi, Philonis, aliorumq. Hebræorum, & Gentilium auctorum quos citat Iosephus primo libro Antiquitatum & Eusebius libro nono de Præparatione Euangelica cap. vltimo, necnon & sanctorum Epiphanij, Hieronymi, Augustini aliorumq. complurium, etiam Moses non obscure significat, cum ait: Aran filium Thare, & fratrem Abrahæ mortuum esse in terra natiuitatis suæ, hoc est, in Vr ciuitate Chaldæorum; & inde Thare secum eduxisse Abramum, vt irent in terram Chanaan: quo significatur eos ab initio habitasse in Chaldæa eamq. fuisse Patriam eorum ac natale solum. Verum id apertius indicatur in libro Iudith cap. 5. vbi dicitur, Populus Hebræus fuisse ex progenie Chaldæorum, & patres Hebræorum habitasse ab initio in Mesopotamia, & inde venisse in ciuitatem Haran siue Charran. Hæc autem verba præcipue ac proprie spectant ad Abram quem principem, satorem ac parentem suæ gentis gloriabundi iactabant Hebræi. Ergo Abram prius habitauit in Chaldæa & Mesopotamia quam in ciuitate Haran: non igitur in ea ciuitate natus est Abram, vt vult Burgensis. Deinde quod Burgensis negat Abramum fuisse a DEO euocatum & eductum ex Chaldæa, sed tantummodo ex ciuitate Haran; plane repugnat diuinæ Scripturæ id ipsum apertis verbis tradenti tam in capite XV. libri Genesis quam apud B. Lucam Actorum Capite VII. vtroque enim loco traditum est, Abramum fuisse a DEO euocatum eductumq. ex Chaldæa. Verum quid ego in refutanda opinione Burgensis amplius moror & laboro, in qua nec ipse perstitit; sed eam postea re melius considerata & iudicata prudenter antiquauit? Is enim in quadam sua Additione ad caput 28. libri Deuteronomij aperte & asseueranter scriptum reliquit, Abram natum esse in Chaldæa, & inde fuisse a DEO eductum. 21

Abrã fuisse ortu & genere Chaldæum.
Iosephus
Eusebius.
Genes. 11.

Soluuntur rationes Burgensis.

Nec profecto magni fuerit negotij dissoluere Burgensis argumenta. Ait primo loco, habitationem terræ Chaldæorum pertinuisse ad posteros Cham, non autem ad posteros Sem, de cuius stirpe erat Abram: non igitur credibile esse Abram natale solum & sedem habuisse in Chaldæa. Respondeo, quod a Burgensi & alijs quibusdam proditum est de Partitione orbis terræ in tres partes, & attributione singularum facta singulis Noe filijs, nec esse certum, nec admodum verisimile. Verum nolo id ad præsens in iudicium & examen vocare. Illud tantum dicam, Burgensem, cum ait Chaldæam & Assyriam pertinuisse ad posteros Cham, aduersari communi Doctorum sententiæ. Etenim Iosephus libro primo Antiquitatum, Epiphanius in Anchoratu, Eusebius initio Chronicorum, S. Hieronymus in Quæstionibus Hebraicis in Genesim, Augustinus libro XVI. de Ci- 22

Iosephus
Epiphani.
Eusebius.
Hieronymus.
Augustinus

de Ciuitate DEI, & alij, qui hos secuti sunt, quamplurimi scriptis tradiderunt, ex duobus filijs Sem, quorum alter Assur, alter vero Arphaxad in capite 10. Genesis nominatur a Mose, originem traxisse Assyrios & Chaldæos; illos quidem ex Assur, hos autem ex Arphaxad. Verum demus hoc Burgensi: fuerit Chaldæa sub imperio posterorum Cham. Id tamen non obstabat ne potuerint Maiores Abræ venire in eam terram, & ibi stabile locare domicilium: non secus ac videmus Hispanos, Gallos, Italos, Germanos, alios in aliorum regionibus vna cum indigenis versari, fixasq. habere sedes, & posteritatem propagare. Vrget secundo loco Burgensis, terram natiuitatis Abrahæ appellari Mesopotamiam Genes. 24. & in libro Iosue cap. 24. nominari Trans fluuium: talē autem esse ciuitatem Haran perspicuum est. Verum non animaduertit Burgensis sacram Scripturam interdum latissime vti vocabulo Mesopotamiæ, significantem ea voce omnem regionem quæ trans Euphratem est, Syriam dico & Mesopotamiam proprie dictam, atque Chaldæam, quæ quidem comparatione Iudææ non minus Trans fluuium Euphratis est quam ciuitas Haran. Illud porro quis credat, vel non potius rideat, quod tā affirmate dicitur à Burgensi, Abram natum fuisse ante fratrem suum Aran: cuius tamen Aran filiam fuisse Sarai putat Burgensis. Nam, cum Sarai decem tantū annis minor natu fuerit quam vir eius Abram, vt clare significatur cap. 17. Genesis, hinc efficeretur Aran, cum esset nouem annorum, genuisse Saram. Hoc autem Burgensem exorbere, aut etiam concoquere potuisse, valde miror.

23 QVOD igitur est nostrū in hac controuersia iudicium & sententia? Arbitramur hanc diuinam vocationem Abrahæ esse factam, cum Abram eo tempore versaretur non in ciuitate Haran, sed in Chaldæa. Huius sententiæ confirmatio ex superiorum sententiarū refutatione ducitur: illis enim euersis hanc stare necesse est. Si enim Abram non est vocatus cum erat in Haran, neque post egressum ipsius ex Chaldæa, vt supra probauimus: ergo cum versabatur in Chaldæa, tunc vocatus à DEO est, ob eamq. causam dicitur ex Vr Chaldæorum eductus à DEO Genes. 15. Omnino B. Stephanus apud Lucā docet Vocationem Abrahæ factam esse in Mesopotamia (id est in Chaldæa, vt supra exposuimus) antequam veniret Abram in ciuitatem Haran: vocationem autem Abrahæ quam memorat Stephanus, non esse diuersam ab ea quam Moses hoc loco narrat, supra ostensum est. Magnam præterea huic sententiæ fidem faciunt illa verba Mosis: *Egredere de terra tua, & de cognatione tua*, quibus verbis significatur fuisse tunc Abramum in patria sua, ex qua discedere iubebatur: patriam autem Abræ fuisse Chaldæam, ipsumq. tam ortu quam genere Chaldæum fuisse, & in libro Iudith capite quinto indicatur, & a nobis paulo supra pluribus verbis demonstratum est: vbi etiam ostensum est hanc esse communem Doctorum sententiam: cui etiam Chrysostomum adhæsisse, si verba eius considerate legantur, Lector agnoscet: quamquam ea in contrariam sententiam nonnulli deflectant. Sic enim scribit Chrysostomus: Ecce in principio videtur esse quæstio. nam Moses dixit: *Tulit Thare Abram, & eduxit ex terra Chaldæorum, vt iret in terram Chanaan, & venit vsque ad Charran, & habitauit ibi*. At B. Stephanus dicit DEVM apparuisse Abrahæ cum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran, & hinc postquam mortuus est pater eius, migrare eum fecisse. Quid igitur, dissident ne a seipsis diuinæ Scripturæ? absit: sed ex hoc animaduertere licet, quod cum Abram DEO acceptus esset, visus ei DEVS imperauit vt inde migraret. Quod vt agnouit Thare pater eius, licet infidelis esset, ob amorem tamen filij sui Abrahæ, socius illi peregrinationis esse voluit. Et, vt venit in Charran, atque illic habitauit aliquandiu, vita excessit. Abram vero tunc imperium DEI exequēs, perrexit in Chananæam. Denique non ante DEVS illum euocauit inde,

Authoris sententia.

Act. 7.

Chrysost. homil. 31. in Genesim

B quam

quam mortuus esset Thare pater eius. Hæc Chrysostomus. In cuius verbis duplicem eius sententiam distinguere & perpendere oportet; alteram, quod putat præceptum DEI de discedendo ex Patria datum esse Abrahæ, cum esset is in Chaldæa; quæ sententia vera est, eamq. nos in præsentia sequimur: altera eius sententia est, Abramum non ante ex ciuitate Haran profectum esse in terram Chanaan, quam pater eius ibi mortuus esset; quam nos sententiã falsam esse ostendimus tom.2, & libro decimosexto horum commentariorum in Disputatione decimatertia. Nam, cũ Abram natus sit anno septuagesimo Thare, hic autem vixerit ducentos quinque annos (nã hæc duo aperte docuit Moses supra capite XI.) cumq. Abram septuagintaquinque annorum fuerit, cum exiuit è ciuitate Haran, vt hoc duodecimo capite tradit Moses: non potuit exitus ille subsequi mortem Thare, quinimo sexaginta annis eam prægredi necesse fuit.

Tres obiectiones cõtra sententiam Auctoris.

VERVM enimvero tria huic nostræ opinioni possent obijci. Prima obiectio. 24
Moses hanc Vocationem Abrahæ narrat post aduentum & habitationem eius in Haran, quinetiam post mortem Thare, inibi obitam; ergo vocatio illa non est facta in Chaldæa, sed in ciuitate Haran. Respondeo, cogi nos sentire ac dicere, vocatum esse Abram à DEO, cum esset ille in Chaldæa; nam Moses capite XI. dixit Abram egressum esse de Chaldæa cũ patre suo, vt irent in terram Chanaan: & cur ire volebant in terram Chanaan? nempe quia DEVS id iusserat.

Act. 7.

Sed hoc ipsum apertius demonstrat narratio B. Stephani, in qua ille disertis verbis ait Abram, cum esset in Mesopotamia, & priusquam veniret in ciuitatem Haran, esse vocatum à DEO. Hæc igitur cum ita se habeant, confiteamur necesse est, Mosem hoc loco in enarrando Vocationem Abrahæ non seruasse ordinem temporis rei gestæ, sed posteriori loco narrasse, quod priori tempore gestum erat, vtentem scilicet ea figura orationis quam vocant Recapitulationẽ. Causam porro, cur Moses non suo loco, id est, multo ante, Vocationem Abrahæ exposuerit, veram equidem esse reor quam attulit B. Augustinus: cum vellet Moses, inquit Augustinus, quæcumque pertinebant ad historiam Thare, continenti narratione breuiter expedire, vt exinde ordiretur historiam Abrahæ diligenter à se copioseq. perscribendam; ob eam causam prius exposuit discessum Thare ex Chaldæa, aduentum eius in ciuitatem Haran, & mortem eius. His autem expositis orsus est scribere historiam Abrahæ, initium eius repetens à Vocatione DEI & mandato deserendi patriam, quod ille acceperat in Chaldæa: quæ autem post illud DEI mandatum acciderant vsque ad eius aduentum in ciuitatem Haran, cum iam supra commemorasset; idcirco post narratam à se Vocationem Abrahæ, proxime subiecit exitum eius ex ciuitate Haran & profectionem in terram Chanaan.

Cur Moses narrauit vocationem Abræ post mortẽ Thare, cum illa sexaginta annis hanc præcesserit. Aug. de Ciuit. Dei lib. 16 cap. 15.

2. obiectio.

Secunda obiectio. Abram decedens è Chaldæa, nec cognatos nec domum 25
paternam deseruit, vt iussus à DEO fuerat: nam & patrem suum Thare, & Lot filium Aran fratris sui socios itineris habuit: non igitur plene mandatum DEI perfecit. Verum facile diluitur hæc obiectio. Abram enim, quantum in ipso fuit, omnes suos dereliquit; sic enim animo affectus & paratus erat, vt, licet suorum nemo eum sequi vellet, aut etiam omnes eum retinere conarentur, ipse tamen omnia remouens impedimenta, omniaq. rumpens retinacula, quocumque DEVS eum vocabat, alacriter pergeret. Quod igitur Thare & Lot secuti sint Abram, id contrarium mandato DEI non fuit, nec obedientiam Abrahæ quidquam diminuit.

3. obiectio.

Tertia obiectio. Non videtur Abram decessisse ex Chaldæa diuino mandato ac oraculo monitus ac iussus, sed voluntate & auctoritate patris sui Thare; qui, cum ex Chaldæa abire statuisset, secum inde tulit Abram: id enim Moses indicat capite XI. illis verbis: *Tulit itaque Thare Abram filium suum, & Lot filium*

Aran filij sui, & Sarai vxorem Abram filij sui, & eduxit eos de Vr Chaldæorum, vt irent in terram Chanaan. Moses igitur, discessus Abrahæ ex Chaldæa auctorem facit patrem eius Thare. Respondeo, Abramum iussu DEI (vt supra ostensum est) discessisse ex Chaldæa; sed quia pater eius vna cum filio suo Abram discedere voluit, vel amore filij sui Abrahæ cuius societate carere noluit, vel tædio atque odio Chaldæorum; partim ob acerbam filij sui Aran mortem, vt indicat Iosephus libro primo Antiquitatum, partim ob impietatem & idololatriam Chaldæorum, vt significatur in libro Iudith capite V. idcirco Moses decorum seruans, auctorem discessus ex Chaldæa fecit Thare potius quam Abramum. Iosephus.

26 Concludam hanc disputationem adiecto breui documento morali, quod ex hac historia eleganter concinnauit apud Cassianum Abbas Paphnutius. Diximus supra, hanc Vocationem Abrahæ & derelictionem omnium quæ carissima ei erant, fuisse tanquam specimen quoddam & exemplar vocationis ad statum perfectionis Euangelicæ, & abdicationis seu renuntiationis omnium rerum temporalium. Paphnutius igitur tres distinguit modos Vocationis, tria item facit Renuntiationis genera. Alia, inquit, vocatio fit ex DEO, alia per homines, alia ex necessitate. A DEO quidem proxime fit vocatio, vel per manifestam reuelationem, vt fuit vocatio Abrahæ: vel per occultam inspirationem instinctumq. DEI, vt B. Antonio contigisse legimus; qui audiens in ecclesia illud ex Euangelio: *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & sequere me:* id tanquam vni sibi præcipue ac proprie dictum accipiens, continuo relictis omnibus secutus est CHRISTVM. Altera vocatio fit per homines, sic per Mosem Hebræos DEVS ex Aegypto vocauit in terram promissionis, & per Heliam vocauit Eliseum. Sic per Prophetas vocare solebat Iudæos ad pœnitentiam suorum scelerum, & per Apostolos vocatæ sunt Gentes ad fidem CHRISTI. Tertius vocationis modus oritur ex necessitate: siquidem mala quæ nos premunt, ad DEVM ire compellunt: & quibus aures ad cælestes voces claudit prosperitas, ijs patefacit & attentas reddit aduersitas. *Cum occideret eos*, inquit Scriptura, *quærebant eum: & clamauerunt ad Dominum cum tribularentur.* Tria quoque genera sunt Renuntiationum. Primum est, quo vniuersis bonis temporalibus nuntium remittimus: alterum, quo etiam cupiditates earum rerum exuimus: tertium quo mentem animumq. ab omnium rerum visibilium studio & cogitatione, ad rerum inuisibilium & cælestium contemplationem atque amorem traducimus: scilicet contemplantes (vt monet B. Paulus) non ea quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna. Itaque in carne viuentes extra carnem, conuersationem nostram in cœlis habemus. Atque hæc tria Renuntiationum genera vt simul perficiantur, etiam ipsi Abrahæ legimus Dominum præcepisse, cum ei dixit: *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui*. Primò dixit, *Exi de terra tua*, id est, de facultatibus mundi huius, opibusq. terrenis. Secundò dixit, *De cognatione tua*, id est, de conuersatione & moribus, vitijsq. prioribus, quæ nobis à nostra natiuitate cohærentia, velut affinitate quadam & consanguinitate cognata sunt. Tertiò dixit, *De domo patris tui*, id est, de omni memoria mundi huius, rerumq. mundanarum, quæ perpetuo nostrorum oculorum occurrunt obtutibus. Hactenus quæ commemorauimus, à Cassiano prodita sunt.

Cassianus initio Collationis tertiæ.

Moralis doctrina Abbatis Paphnutij de Triplici vocatione ac Renunciatione.

Matth. 19.

3. Reg. 17.

Psal. 77. & 106.

2. Cor. 4.

Versu 3. Faciamq. te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisq. benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ.

Vocatio DEI duas res cõtinet, vnam quasi terminum à quo, alteram vt terminum ad quem.

OMNIS vocatio diuina hominum, siue ad gratiam & iustitiam simpliciter, siue ad singularem & eximium aliquem sanctitatis ac dignitatis gradum, duas res continet; alteram quasi terminum a quo, abiectionem aliquarum rerum; quas qui vocatur derelinquere debet; alterã tamquam terminum ad quem, promissionem bonorum, quæ, si quis vocanti DEO auscultauerit, consecuturus est. Nonne hoc animaduertere licet in verbis illis Dauidis, *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuũ & domum patris tui; & concupiscet rex decorem tuum?* Et in illis Domini nostri ad adolescentem quemdam; *Si vis perfectus esse, Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo?* Abram igitur iussus est à DEO relinquere patriam, cognatos, & paternam domum; sed mox addita est merces amplissima, qua ei promissa est numerosa & gloriosa posteritas, affluentia bonorum temporalium, claritas nominis ac famæ, diuina eius beneuolentia & tutela, & quod super omnia est, Messias ipse ex eius stirpe generandus. Compara quæ Abram iussu DEI dereliquit, cum ijs quæ daturum se illi promisit DEVS; & videbis quam liberaliter & quam cumulate remuneratus sit eum DEVS. Iussit patriam deserere: sed meliorem ei promittit dicens; *Veni in terram quam monstrauero tibi*: cuius terræ non tantum habitationem, verum etiam possessionem pollicitus est. Iussit deserere cognatos: sed pro paucis cognatis, gentem magnam posteritatis ei repromittit. Exire iubet de domo patris: sed eum patrem multarum gentium constituit; vt pro patris benedictione, DEI benedictionem, nullius non boni efficacem, consequatur. O admirabilem commutationem rerum. Exigua, vilia, breuiq. peritura bona, quibus nos ipsi priuamus propter CHRISTVM, amplissimis æternisq. bonis à DEO compensantur. Quapropter non inepte hic dici posset quod DEVS apud Isaiam dixit: *Scies quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis. Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum, & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum.* Caietanus ait supradictis DEI verbis septem bona fuisse promissa Abrahæ, vt per ipsum numerum septenarium, vniuersitas omnium bonorum insinuaretur: Primum fuit Principatus magnæ gentis, seu Paternitas amplissimæ posteritatis: Secundum, copia facultatum: Tertium, Gloria nominis: Quartum, Complexio omnium DEI benedictionum, cum dicitur: *Et sis benedictio*, sic enim legitur Hebraice, pro eo quod Latinus interpres vertit, *Et eris benedictus*. Benedictio autem in abstracto, comprehendit omnia benedictionum genera. Quintum, quod non solum DEVS benefaciet ipsi Abrahæ, sed etiam amicis eius: Sextum, quod inimicos eius vlciscetur: Septimum, quod in ipso benedicendæ essent omnes cognationes terræ: quod euenit per ipsum Messiam qui filius Abrahæ fuit; ex omni enim gente aliqui benedicti sunt per CHRISTVM, qui mortuus est pro omnibus. Ceterum perpendamus singula verba. Nam, vt inquit Rupertus, in omnibus huius sententiæ verbis, ne vnum quidem iota, vel apicem vnum, vacare aut carere rei pondere certò putandum est.

Psal. 44. Mat. 19. Isaiæ. 60. Caietanus in cap. 12. Genesis. Septẽ promissa Abrahæ. Rupertus lib. 5. Commentario. in Genes. cap. 1.

Faciamq. te in gentem magnam. Magnam intelligere possumus multitudine, id est, numerosam, sicut dicitur magnus exercitus; nam paulo infra, posteritas Abrahæ propter multitudinem comparatur cum puluere terræ & stellis cæli. Et ve- 28

Genes. 13. & 15.

Et vero, multæ ac variæ gentes ex Abram proseminatæ sunt: per filium quidem Multiplicatio posteritatis Abrahæ.
eius Ismaelem, Gens Ismaelitarum: per nepotem eius Esau, Gens Idumæorum:
per alterum nepotem Iacob, Gens Hebræorum, (de qua proprie dictasse verba
hæc, credibilius est:) ex filijs autem susceptis ex altera coniuge, cui nomen Ce- Genes. 25.
thura, Madianitæ, Sabæi, Assi, aliæq; gentes. Rupertus tamen & de vna gen-
te Hebræorum hoc interpretatur, & magnam gentem appellari eam putat, non
propter multitudinem, sed propter claritatem & gloriam. Non dixit, ait Ru-
pertus, gentem multam; siquidem gens Hebræa exigua fuit in comparatione
aliarum complurium gentium: Audi Mosem ita loquentem Hebræis: *Non quia*
cunctas gentes numero vincebatis, elegit vos Dominus, cum omnibus sitis populis pau- Deuter. cap. 7.
ciores: sed quia dilexit vos Dominus, & custodiuit iuramentum quod iurauit patri-
bus vestris. Bene ergo non ait, (Faciam te in gentem multam) sed in gentem
magnam. Nam vere magna gens, cuius Dominus DEVS eius; quam magni-
ficauit & honorauit magnus Dominus; de qua magnos Patriarchas, & Reges,
ac diuersorum meritorum magnos viros habemus, per quos veri DEI magni-
tudinem cognouit mundus. Ergo magna Gens futura dicitur Hebræa gens, ma-
gnitudine opum, honorum, virtutum, illustrium virorum, rerum gestarum, &
prærogatiuarum, quibus à DEO præter alias gentes nobilitata est: vt recte in
eam dictum sit: *Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.* Psal. 147.

30 *Et benedicam tibi.* Benedictio DEI denotat affluentiam bonorum. Ergo sen-
sus est: Bona temporalia, quæ auidissime expetuntur ab omnibus, ea tibi exple-
ta cumulataq; tribuam. Sed quia post promissionem Gentis magnæ, quæ perti-
net ad carnalem progeniem Abrahæ, subiunxit, *Et benedicam tibi*: existimat
Rupertus hanc benedictionem non esse intelligendam temporalem, nec perti- Rupertus loco citato.
nere ad carnale illud semen Abrahæ; sed esse spiritualem, & spectare ad semen
spirituale, id est, fideles fidē Abrahæ sectantes, de quibus dixit Ioannes Bapti-
sta: *Potens est DEVS de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*. Hæc igitur benedictio Matth. 3.
Abrahæ ad Nouum Testamentum potius quam ad Vetus pertinet: de qua scili-
cet illud dictū est à Dauide: *Etenim benedictionem dabit legislator*. Si post legis Psal. 83.
Mosaicæ lationem, danda promittitur benedictio; ea profecto ad nouam legem,
id est, gratiam SPIRITVS SANCTI referri debet, de qua scriptum est: *Lex*
per Mosem data est, gratia & veritas per IESVM CHRISTVM facta est. Ioan. 1.
Sic Rupertus.

31 *Et magnificabo nomen tuum*. Faciam vt nomen tuum toto orbe, omnibusq; Quātopere magnificatū à Deo fuerit Abram.
seculis non modo notum & clarum sit, verum etiam magna cū tui laude & admi-
ratione celebretur. Nam & olim non solum apud Hebræos, aliosq; ex stirpe Abra-
hæ ortos populos, sed etiam apud alias gentes magnum fuit & venerabile no-
men Abrahæ, & ab Ethnicis scriptoribus (quos Iosephus refert libro primo An- Iosephus.
tiquitatum, & Eusebius extremo libro nono de Præparatione Euangelica) exi- Eusebius.
mijs præconijs celebratum. Adde quod apud Christianos toto sparsos orbe, &
ex omni gente delectos, clarissimum est eritq; semper nomen Abrahæ: cuius
nempe filios se agnoscunt secundum promissionem, & eius fidem atque obedien-
tiam consectantur. *Magnificabo* igitur *nomen tuum*, hoc est, Per totum orbem de- Rom. 9.
uotio fidei tuæ, præstantia religionis ac pietatis, inuicta animi fortitudo, & ex-
cellentia obedientiæ, pleno ore laudabitur ab omnibus; quin etiam tanquam
perfectum virtutis exemplar imitandum sibi proponent, quicumque ad fasti-
giū absolutæ & consummatæ virtutis peruenire cupient. Ea quoque ratione no-
men Abrahæ vehementer magnificatum est, quod cum nomine DEI magno
& tremendo vnà profertur etiam nomen Abrahæ: dum per vniuersum terrarum
orbem talis nominis DEI definitio prædicatur: *DEVS Abraham, DEVS Isaac,*
DEVS Iacob. Quid potuit magnificentius dici, quam, vt qui communiter DEVS
omnium est, is præcipue ac proprie DEVM se Abrahæ appellari ab omnibus ac

Rupertus loco supra citato. Gal. 3.

prædicari velit? Rupertus putat hoc quod dicitur, *Magnificabo nomen tuũ*, etiam aliter intelligi posse: vt non ad personam Abrahæ, sed ad semen eius, id est, CHRISTVM referatur. Quemadmodum enim dictum est. *In te benedicentur omnes cognationes terræ*; quod non tam de ipso Abrahamo intelligitur, quam de semine eius qui est CHRISTVS, ita & hoc, *Magnificabo nomen tuum*, pertinet ad CHRISTVM, cui DEVS Pater tale tantumq. dedit nomen, vt verè de eo cantetur: *A solis ortu vsque ad occasum laudabile nomen Domini*. Dedit enim ei nomen, vt inquit Paulus, quod est super omne nomen: Vt in nomine IESV omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum.

Psal. 112. Ad Philip. 2.

Magnum bonum esse bonum nomen & famam.

Tria igitur bona superioribus verbis DEVS promisit Abrahæ. Primo ma- 32
gnam posteritatem, tum abundantiam rerum temporalium, præterea claritatem nominis, & famæ celebritatem. Ex quo apparet, splendorem nominis & famæ, & in bonis esse ponendum, & posse à viris etiam bonis laudabiliter expeti, quando pro magno bono sanctissimis hominibus à DEO promittitur, & donatur. Testis huius rei est diuina Scriptura: *Curam*, inquit, *habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi quàm mille thesauri pretiosi & magni.* Audi etiã Philonem qui hæc ipsa verba DEI de Abram allegorice (vt pleraque solet) tractans, ita scribit: Sicut bonum ac honestum esse, ita & videri atque haberi prodest. Est quidem veritas opinione hominum melior; vtramque tamen sua bona fortuna sequitur. Multi enim non fucati nec simulati cultores virtutis, capti eius natiua pulchritudine, neglectis vulgi rumusculis, petiti sunt insidijs, pro malis habiti, cum re vera boni essent. Ceterum bona existimatio tum demum prodest, quando ex re nascitur; sicut experimur in corporibus. Nam etiamsi omnes homines ægrotum bene valere, aut sanum ægrotare crederent; ea tamen opinio nec prodesset homini nec obesset, quippe nec morbum ei nec sanitatem afferret. At cui DEVS vtrumque concessit, vt bonus & sit ipse, & alijs videatur; is verè beatus est, & verè vir magni nominis. Non itaque negligenda est bona fama, res tum ad custodiam, tum ad dignitatem vitæ vtilissima. Sic Philo. Merito igitur laudatur illud Socratis de comparanda gloria præceptum: hanc esse ad gloriam proximam, & quasi compendiariam viam, si talis esse quisque studeat, qualem se haberi cupit.

Ecclesiastici 41. Philo in libro qui inscribitur de Migratione Abrahæ.

Hoc dictũ Socratis refert Cicero lib. 2. De Officijs.

Et eris benedictus: His verbis certum securumq. facit DEVS Abram, hæc 33
sua ipsi rata fore promissa: quasi diceret, Benedictio quam impertior tibi, erit sine dubio efficax, omnino præstans quod promisi. Hæc enim differentia est humanæ benedictionis ac diuinæ; quod illa plerumque inefficax est; non enim in potestate hominis est præstare bona quæ optat aut precatur alteri. Itaque vsu venit, vt qui ab homine benedictus est, re vera non sit benedictus, id est, benedictionis eius vim atque effectũ minime consequatur. At diuina benedictio nunquam frustratur effectu: quia DEVS potens est cumulate præstandi quicquid homini pollicitus est. Recte igitur dictum est. *Ego benedicam tibi, & eris benedictus*. Vt iam nunc certissima spe præcipiens bona tibi à me promissa, gaudeas, & in rebus aduersis quæ tibi contingent, te ipse recrees atque sustentes. Hebraice ad verbum est; *Et sis, vel esto benedictio*. Illud (sis) Imperatiui modi significat deliberatam & efficacem DEI voluntatem vt illud fiat. Illud autem *benedictio* more Hebraico positum est pro benedictus. Habet tamen magnam emphasim quoties nomen abstractum ponitur pro concreto; significatur enim excessus quidam & excellentia eius rei quæ alicui tribuitur: vt si quem excellenter prudentem aut iustum, vehementer laudare volumus, solemus dicere, est ipsa Prudentia vel Iustitia: nomen enim abstractum, purius & plenius formam ipsam significat quam nomen concretum. Nec ea loquendi consuetudo non est in Latina lingua: frequens enim in ea est, hominem sceleratissimum & perniciosissimum, appellari scelus, pestem, exitium.

Nec

34 Nec illud est ignorandum, abstracta pro concretis vsurpari in sacris literis dupliciter, interdum actiue, nonnumquam etiam passiue: Exempla in sacris literis, maxime vero in Psalmis passim obuia sunt: hinc illa, Deus illuminatio vel lux, salus, fortitudo mea, id est me illuminans Saluans fortem faciens: Et illa Dominus exultatio mea, laus, & gloria mea; id est, in quo exulto, quem laudo, in quo glorior: & apud Paulum CHRISTVS dicitur iustitia, sanctificatio, & redemptio nostra, id est, iustificans, sanctificans & redimens nos. Ergo nostri temporis Hæreticos, qui ex hoc loco Pauli argumentantur hominem iustificari coram DEO non intrinsecus per inhærentem sibi iustitiam ei à DEO infusam, manifestum est, vel per inscitiam falli, vel per malitiam alios velle fallere. Verum Hebræi secus ac dictum est, hæc verba interpretantur. Aiunt enim his verbis significari, fore vt in populo Hebræorum Sacerdotes benedicentes populo, hac vterentur benedictionis formula; DEVS Abraham, & DEVS Isaac, & DEVS Iacob benedicat tibi; DEVS Abraham benedicat tibi. Itaque benedictio illa publica incipiebat à nomine Abram, & in idem nomen terminabatur, & hoc esse volunt quod hic dicitur, *Sis benedictio*, quasi dicat; tuo potissimum nomine constabit benedictio qua benedicetur populo meo. Sed tali benedictionis formula vsos esse sacerdotes, mihi non liquet: Illud certe liquet aliam instituisse DEVM formam benedicendi populo. *Locutus est Dominus ad Moysen*, inquit Scriptura, *Loquere Aaron & filijs eius, Sic benedicetis filijs Israel & dicetis eis, Benedicat tibi Dominus & custodiat te, Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui. Conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem. Inuocabuntq. nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis.*

Abstracta pro cõcretis vsurpari in sacris literis secundũ duplicem significationem.

Hebræorũ interpretatio.

Numer. cap. 6. Formula benedicẽdi populo Hebræo per sacerdotes.

35 *Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi*. Non potuit expressius quam his verbis, declarari DEI erga Abram beneuolentiæ ac fauoris magnitudo, perpetuaq. eius cura & tutela: Non solum, inquit Deus, diligam te, & tibi benefaciam; sed etiam propter te diligam amatores tuos; & benefactoribus tuis benefaciam; inimicos autem tuos odio prosequar ac disperdam. Et hoc DEI promissum re ipsa comprobatum est. Etenim Lot filiũ fratris Abrahæ de Sodomitico eripuit incendio propter ipsum Abram. Sic enim scriptum est Genesis 19. *Cum subuerteret DEVS ciuitates regionis illius; recordatus est Abraha; & liberauit Lot de subuersione vrbium in quibus habitauerat*. Propter eundem quoque Abram benedixit DEVS Ismaeli, licet is extraneus populo DEI futurus esset, Dixit enim DEVS Abrahæ. *Super Ismael quoque exaudiui te, Ecce benedicam ei, & augebo, & multiplicabo eum valde. Duodecim duces generabit, & faciam illum in gentem magnam*. Contra vero, quatuor reges victoria elatos ac feroces, qui Lot, omnesq. facultates eius ceperant, per Abram parua manu profligauit.

Genes. 17.

Genes. 14.

36 Et Abram quidem fuisse in gratia & tutela DEI, notum erat ijs gentibus quibus cum versabatur: quam etiam ob causam summo apud omnes in honore & veneratione erat. *Responderunt Abram filij Heth*, ait scriptura, *dicentes, Audi nos domine, princeps DEI es apud nos*. Abimelech quoque licet rex esset, & exercitu potens, gratiam tamen & amicitiam Abrahæ affectauit & ambiuit. Audi quid narret de eo scriptura: *Dixit Abimelech* (rex Geraræ paulo supra Genes. 20. nominatus fuerat) *& Phicol princeps exercitus eius ad Abrahã, DEVS tecum est in omnibus quæ agis: iura ergo per DEVM ne noceas mihi & posteris meis, stirpiq. meæ: sed iuxta misericordiam quam ego feci tibi, facies mihi & terræ in qua versatus es aduena.* O res mira: Rex, & exercitu armatus metuit hominem & priuatum & inermem: Cur? non aliam sane ob causam nisi quia diuino eum præsidio videns circumuallatum, sciebat eum esse insuperabilem, quin etiam omnibus formidandum. Balaam solicitatus à rege Moab vt malediceret populo Hebræo, respondit; *Quomodo maledicam ei cui non maledixit DEVS? qua ratione eum detester,*

Genes. 23.

Genes. 21.

Numer. 23.

quem

quem Dominus non detestatur? Itaque verba hæc summam afferre consolationem ac fiduciam sancto viro Abrahæ debuerunt, vt securo lætoq. animo illud Dauicum carmen vsurpare posset: *Dominus mihi adiutor, & ego despiciam inimicos meos;* *&, Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo. Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.*

Psal. 117. Psal. 26. Psal. 22.

Atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ. Hoc extremum promissum, 37 non modo præstantius est superioribus, sed est supremum felicitatis Abrahæ fastigium. Prærogatiuæ enim Abrahæ, partim ob insignem eius sanctimoniam ei concessæ sunt, partim quia futurus erat pater populi DEI, maxime verò quia de stirpe eius generandus erat Messias, qui omnium DEI promissionum omniumq. donorum finis fuit, ad quem illa referebantur. Illud *in te*, idem significat ac *per te*, vel *propter te*: vel assumendo nomen tuum, tales sibi omnes contingere benedictiones optabunt, quales tibi contigerunt. Illud *cognationes* idem est, atque familiæ seu tribus terræ, nam Græce est φυλαὶ, id est, tribus: hæc autem omnia idem significant, ac si diceretur, Vniuersæ gentes terræ; vt patet ex capite XXII. huius libri; vbi hæc ipsa benedictio paulo expressius ponitur his verbis: *Et benedicentur in semine tuo, omnes gentes.* Verum quæstio existit, quo modo omnes gentes benedictæ fuerint in Abram? Hebraei sententiam huius promissionis sic interpretantur, omnes gentes precantes sibi vel alijs bona, ita dicent; Sic mihi benedicat vel faciat DEVS, sicut benedixit & fecit Abrahæ. Simile quiddam de Romanis proditum est; qui cum Imperatores eorum inaugurabantur, & Imperij solennia capiebant, illud in publicis acclamationibus & votis vsurpabant: *Sis felicior Augusto, & melior Traiano.* Sed vt id factitatum sit à posteris Abrahæ, quis credat obseruatum esse ab alijs gentibus etiam barbaris; ad quas ne nominis quidem Abrahæ notitia peruenerat? Quocirca nonnulli verba illius promissionis ita exponunt: *In te*, id est, propter fidei & obedientiæ tuæ imitationem, omnes gentes benedicentur: omnes enim veri imitatores fidei Abrahæ benedicti sunt, & benedicentur à DEO. Verum propterea id mihi non probatur, quod ea ratione nihil singulare nec eximium diceretur de Abram. Idem enim dici posset de Noe, Mose, Dauide, quorum præstantiam virtutum quicumque imitantur, eos similiter à DEO benedici non est dubitandum.

Quomodo omnes gentes benedictæ sint in Abram.

Sed quid ego moror germanam ac veram horum verborum interpretationem 38 ex B. Paulo in medium proferre? Is enim propriam huius promissionis vim & intelligentiam doctus à DEO, interpretatur ea verba de CHRISTO. Itaque illud, *In te*, idem significat, ac in tuo semine. Sic enim exposuit DEVS infra capite 22. Illud autem semen Abrahæ fuit CHRISTVS. Ergo cum benedictio non acciderit cunctis gentibus ex persona Abrahæ, nec ex vllo posterorum eius, præter vnum Messiam, res ipsa loquitur, euidenterq. testatur non posse aliter hunc locum nisi de Messia intelligi. Nimirum de eo dixit Simeon: *Lumen ad reuelationem Gentium*: & Isaias: *Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ*: Et Paulus: *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in CHRISTO.* Et vt hæc vltima promissio soli CHRISTO conuenit; ita superiores ex parte quidem in Abram, ex toto autem perfecteq. in CHRISTO completæ sunt: Exempli causa, illud; *Faciam te in gentem magnam*: & item illud: *Magnificabo nomen tuum*: atque illud etiam: *Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi.*

Ad Gal. 3. Luca. 2. Isa. 49. Ephes. 1.

HOC loco lectori cogitandum ac perpendendum est, quanti faciat DEVS 39 homines iustos & sanctos. Etenim per hos, & propter hos sæpenumero mira facit, quæ non modo ad illos pertinent, sed etiam ad alios, eosq. non paucos tantum & priuatos, sed etiam ciuitates, reges, populos, & nationes. Exempla huius

Quanti valeat vir iustus & sanctus apud DEVM.

huius rei plurima sunt & clarissima in sacris literis; quædam velut cursim indicasse satis fuerit. Ante diluuium, perquam illustre exemplum suggerit nobis Scriptura Henoch; quem DEVS ex mortalium societate, cōsuetudine, & conuictu eductum, & in statum vitæ plane ignotum homini translatum, tot iam millia annorum tantò potentiæ suæ ac prouidentiæ miraculo conseruat. Post diluuium, immo in ipso diluuio fuit Noe; post hunc Abram, Isaac, Iacob, Ioseph: post hos Moyses; denique Dauid & Helias, vt alios quamplurimos taceam. Quid sceleratius & execrabilius ciuitate Sodomorum? Huic tamen se parciturum fuisse dixit DEVS, si decem iusti homines in ea ciuitate fuissent. *Genes. 5.* *Genes. 6.* *Genes. 18.*

40 Non possum facere vt tacitum præteream, quod in hanc sententiam luculente scriptum est à Philone: Compertum est, inquit, ad familias, ciuitates, regiones, nationes, atque etiam patentissimos terrarum tractus, ex vnius viri probitate nonnumquam magna peruenisse commoda, amplissimasq. felicitates: præsertim verò cum ille simul cum bona mente, diuinitus accepit inuictam potentiam, & largam atque expeditam benefaciendi facultatem: vt cum peritissimus musicæ, ad canendum pulsandumve, perfecta nactus est instrumēta: aut cum magno igni ingens lignorū non deficit materia. Nimirum vir iustus quasi fulcrum & firmamentum est generis humani, bona sua liberaliter in communem hominum vtilitatem & publicum vsum afferens. Idem quidquid apud seipsum non inuenit, à DEO bonorum omnium & possessore ditissimo, & benignissimo largitore postulat. At ille aperto cœlesti promptuario, niuis imbrisq. in morem affatim depluit, vt inde omnes terrestres lacunæ restagnent. Hæc autem DEVS, supplicationibus iustorum hominum permotus, largiri solet: dixit enim Moysi qui pro peccato Hebræorum ei supplicabat: *Propitius ei sum iuxta preces tuas.* Oremus igitur vt tamquam columna in domo, & mens in anima, sic humano in genere vir iustus permaneat ad calamitatum remedium: nam hoc incolumi de salute publica desperandum non est: per hunc enim seruator DEVS præsentissimam medicinam porrigit, qua oblinantur animæ vulnera per ignorantiam, iniustitiam, aliaq. vitia mortalium animis inflicta. Exemplum extat in Noe iusto; qui generali diluuio terrarum orbe absorpto, fortiter supernatans fluctibus, euasit omni clade superior: nec ipse tantum seruatus est, sed ex se amplas pulchrasq. radices emisit, vnde natum est genus sapiens, & triplex ille celebratus omni æuo fructus Abraham, Isaac & Iacob. Sic Philo.

Philonis in lib. de Migratione Abrahã præclara sententia. *Exod. 32.* *Gen. 7. 8.*

SECVNDA DISPVTATIO

Vtrum ab eo tempore quo DEVS hanc promissionem dedit Abrahæ, vsque ad tempus legis per Mosen in monte Sina Hebræis promulgatæ, transierint quadringenti & triginta anni.

41

CAVSAM de hoc dubitandi afferunt nonnulli scripturæ loci, qui circa hoc videntur inter se discrepare. Etenim tempus illud inter hanc promissionem Abrahæ & legem Mosis interiectum, fuisse quadringentorum & triginta annorum, clare docet B. Paulus ita scribens: *Hoc autem dico, testamentum confirmatum à DEO, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem.* Argumentatur ibi Paulus benedictionem & gratiam DEI non dari per legem Mosis; quoniam quadringentis & triginta annis ante legem, DEVS eā promisit Abrahæ & semini eius, in cuius semine dixit benedicendas esse omnes gentes. Ponit igitur Paulus, vt certum *Ad Gal. 3.*

certum & indubitatum, inter promissionem Abrahæ datam, & legem Mosis annos triginta & quadringentos esse transactos.

Ex altera parte sunt duo scripturæ loci huic sententiæ in speciem contrarij: vnus est in capite XV. Genesis, vbi DEVS fore prædixit vt semen Abrahæ, id est Hebræi, durissimam seruitutem in terra aliena, id est, in Aegypto per quadringentos annos seruiret; Si autem Hebræi fuerunt in Aegypto per quadringentos annos, cum à tempore huius promissionis, quo tempore Abram dicitur fuisse septuagintaquinque annorum, vsque ad descensum Iacob in Aegyptum cum vniuersa familia sua, colligantur ex historia libri Genesis anni ducenti quindecim, id est, vigintiquinque vsque ad ortum Isaac; sexaginta vsque ad ortum Iacob; centum triginta vsque ad descensum eius in Aegyptum; cum hæc, 41
inquam, ita se habeant, necesse profectò est, à tempore huius promissionis Abrahæ vsque ad promulgationẽ legis Mosaicæ plus sexcentos annos præterijsse. Alter locus est in libro Exodi capite XII. vbi hæc scribit Moses: *Habitatio filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum.* His adde ducẽtos quindecim annos paulo supra commemoratos à tempore huius promissionis Abrahæ vsque ad descensum Iacob in Aegyptum, quod initium fuit habitationis Hebræorum in Aegypto; & comperies tempus exactum à promissione Abrahæ vsque ad legem Mosis, non minus quam sexcentorum quadragintaquinque annorum esse potuisse. Hæc igitur discrepantia locorum sacræ Scripturæ, fecit computationem illam annorum, quæ est apud Paulum, valde obscuram & perdifficilem ad explicandum. Quamobrem S. Hieronymus supra dictum Pauli locum in epistola ad Galatas explanans in suis commentarijs, indicata tantum rei difficultate, eam reliquit inexplicatam. Sic enim scribit: Supputãdi sunt in hoc loco anni à promissione Abrahæ vsque ad legislationẽ Mosis; vtrum quadringenti triginta sint: vel quomodo in Genesi Dominus ipsi Abrahæ pollicitus est, posteros eius exituros de terra seruitutis post quadringentos annos: non enim parua res est; & à multis quæsita, nescio an ab aliquo sit inuenta. Sic Hieronymus.

S. Hieronymus super 3. cap. epistolæ ad Galatas.

Genes. 15.

42
VNVS omnium tam nostræ quam superioris memoriæ scriptorum (quos equidem legerim, & nisi me fallit memoria) Genebrardus vir doctus ac pius, non dubitauit contra omnium sententiam dicere, à tempore huius promissionis Abrahæ vsque ad tempus legis in monte Sina promulgatæ, amplius sexcentos annos fluxisse. Illos autem quadringentos & triginta annos, post quos Paulus ait latam esse legem, negat Genebrardus computari debere à tempore huius promissionis Abrahæ, esse enim multo plures; sed ab initio habitationis Hebræorum in Aegypto, siue à tempore quo Iacob descendit in Aegyptum: lex enim lata est post quadringentos triginta annos quibus Hebræi habitauerant in Aegypto, vt patet ex capite XII. Exodi. Hanc præterea opinationem suam firmat Genebrardus tum ratione, tum auctoritate diuinæ Scripturæ. Etenim si Hebræi annos dumtaxat ducentos quindecim in Aegypto mansissent, vt plerique omnes putant, incredibile videri ait, potuisse eos tam breui tempore in tantum numerum multiplicari, vt in eorum egressu ex Aegypto recenseri possent plus sexcenta millia bellatorum: cui numero, si adijciatur numerus mulierum & marium vsque ad vigesimum ætatis annum, & senum qui per ætatem inhabiles bello erant, fuisse eos omnes circiter tricies centena millia satis est verisimile. hanc igitur tantam hominum multitudinem intra ducentos & quindecim annos ex septuaginta tantum hominibus, qui cum Iacob primum ingressi sunt in Aegyptum, esse propagatam, respuit animus credere. Ac licet nulla ad id probandum ratio suppeteret, sola tamen sacræ Scripturæ auctoritas ad id persuadendum sufficeret; apertissimis enim verbis in capite XII. libri Exodi proditum est à Mose

Genebrardi lib. 1. Chronologiæ, opinio noua & cõmuni Doctorum sententiæ cõtraria.

Mose, habitationem Hebræorum in Aegypto fuisse quadringentorum & triginta annorum. Ergo cum Paulus dixit legem Mosis, quæ post quadringentos triginta annos facta erat, non potuisse irritam facere promissionem quæ data fuerat Abrahæ: Illud, *Post quadringentos & triginta annos*, censet Genebrardus referri non debere ad promissionem Abrahæ, sed ad habitationem Hebræorum in Aegypto: haud dubie enim Paulum spectauisse ad illa verba Mosis exodi 12. *Habitatio filiorum Israel, quæ illi manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum*. Post hos vero quadringentos triginra annos lata est lex in monte Sina. Arque hæc quidem est Genebrardi opinio.

Refellitur Genebrardus.

Eusebius in Chronico.

43 Verum Genebrardo reclamanr & aduersantur omnes, quotquot vniuersam sacræ Scripturæ Chronologiam ordine, & cum cura ac diligentia tractarunt: tam Christiani quam Hebræi, ram huius temporis quam superioris æui scriptores. Eusebius quidē certe, quem in sacra & Ecclesiastica Chronologia tractanda posteriores chronographi secuti sunt, ad hunc modum scribit: Abram, cum septuaginraquinque esset annorum, diuino dignus habetur colloquio, & ea repromissione quæ ad eum facta est. A septuagesimoquinto anno Abrahæ vsque ad egressum Hebræorum ex Aegypto supputantur anni quadringenti triginta, quorum meminit Paulus ira dicens: *Testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos triginta annos facta est lex, non infirmat ad destruendam repromissionem.* Ipse quoque Moses in libro Exodi his congruens, ad hunc modum scribit: *Habitatio filiorum Israel, quæ habitauerunt in Aegypto, & in terra Chanaan, ipsi & patres eorum, anni quadringenti triginta.* Hæc Eusebius. Eadē fuit B. Augustini sententia, cuius hæc sunt verba: Intelligendum est, quod eodem anno facta sunr rria illa; & DEI promissio antequam Abram habitaret in Charra, & habitatio eius in Charra, & inde profectio eius in terram Chanaan: non solum quia Eusebius in Chronicis ab anno huius promissionis computat annos quadringentos triginta vsque ad exitum Hebræorum ex Aegypto, quando lex illis data est; verum etiam quia id commemorat Apostolus Paulus. Idemq. repetit Augustinus cap. 24. eiusdem libri. Eusebij porro & Augustini vestigia persequens Beda tradit similia, sed paulo expressius atque enuclearius. Nam commemorans illa verba Exodi 12. *Habitatio filiorum Israel, quæ manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum & triginta annorum*; subdit hæc: Horum summam annorum Chronographi computant à septuagesimoquinto anno natiuitatis Abram, quando primum intrauit terram Chanaan; videlicet sequentes editionē septuaginta interpretum quæ sic habet eo loco: *Habitatio filiorum Israel, quæ habitauerunt in Aegypto, & in terra Chanaan, ipsi, & patres eorum, anni quadringenti triginta.* Quam lectionem necessario esse sequendam, & ipsa hebraica veritas ostendit; hæc enim narrat Chaath filium Leui, qui cum auo suo Iacob ingressus erat Aegyptum, vixisse annos centum triginta tres, & filium eius Amram patrem Mosis centum triginta septem, & ipsum Mosem, cum annum ageret octogesimum, eduxisse populum Hebræum ex Aegypto: quorum omnium annorum numerus summam illam quadringentorum & triginta annorum implere non potest, annuit etiam huic traditioni Paulus Apostolus scribēs, legem fuisse datam Hebræis annis quadringentis triginta post promissionem DEI factam ipsi Abrahæ. Hæc Beda.

Augustinus de Ciuitate Dei lib. 16. cap. 16. & 24.

Ad Gal. 3.

Beda in li. de sex ætatib. Mundi.

Genes. 43. *Exod.* 6.

S. Hieronymus. *Ad Galat.* 3.

44 Nec B. Hieronymus non idem sensit: quinimo explanans illa verba Pauli ad Galatas, huiusmodi computationem annorum sequitur. Nec eo loco dubitauit ipse de veritate huius compurationis, sed de rarione conciliandi locum illum Pauli cum alijs scripturæ locis in speciem ab eo discrepantibus; præsertim autem cum loco illo Genesis 15. vbi scriptum est, semen Abrahæ seruiturum quadringentis annis. Hoc ipsum censent Hebræi, & tradunt in sua maiori Chronologia, quam appellant ipsi Seder Holam, quam ex Hebræo Larinam fecit Genebrardus. Enim vero, quin hæc ipsa fuerit Iosephi sententia, dubitari non potest. Is namque

Iosephus lib. 8. Antiquitatum.

namque describens tempus, quo templum Hierosolymitanum à Salomone fabricatum est, sic ait: Exorsus est Salomon fabricam templi anno regni sui quarto, secundo mense, quem Macedones Artemisium vocant, Iar verò Hebræi, annis quingentis nonaginta duobus post egressum Hebræorum ex Aegypto; mille autem & viginti annis post migrationem Abrahæ ex Mesopotamia in terram Chanaan. Hæc Iosephus. Si ab anno quo migrauit Abram ex Mesopotamia in terram Chanaan, vsque ad fabricam templi Salomonis, numerantur, auctore Iosepho, anni mille & viginti; cum ab egressu Hebræorum ex Aegypto vsque ad illud templum Salomonis recenseat idem Iosephus annos quingentos nonaginta duos; necesse profectò est à tempore migrationis Abrahæ, quo etiam tempore præclaram illam DEI promissionem accepit, vsque ad egressum Hebræorum ex Aegypto putari annos quadringentos viginti octo; quibus si duos tãtum annos adijcias, efficies summam illam quadringentorum triginta annorum, pro qua nunc propugnamus.

Locus Pauli ad Galatas cap. 3.

45 Ceterum locus ille Pauli, quem ex epistola ad Galatas toties in hac disputatione in medium produximus, tam euidenter id ostendit, quod nos probare intendimus, vt neminem, si quidem verba Pauli considerate perpendat, dubitare sinat. Paulus enim, si consideretur contextus verborum, & consilium ac propositum eius, simulq. vis argumentationis qua vtitur, id agit eo loco, idque contendit probare, legem Mosis non habuisse vim infirmandi & irritam faciendi promissionem DEI datam Abrahæ, in qua continebatur benedictio omnium gentium per semen eius: quia lex, inquit Paulus, lata est quadringentis triginta annis post illam promissionem. Benedictio igitur omnium gentium non per legem Mosis, sed per illud semen Abrahæ expectanda erat. Ergo propositum Pauli & vis argumentationis eius necessario exigit, vt illud, *post quadringentos triginta annos*, non aliò quam ad promissionem Abrahæ referatur. Itaque incongruum est, annos illos referre ad tempus habitationis Hebræorum in Aegypto (quo tamen detorquere conatur Genebrardus) cum eius rei nullã eo loco mentionem aut significationem fecerit Paulus; nec ea res ad propositum eius faciat. Quid quod falsum est, Hebræos post descensum Iacob in Aegyptum habitasse ibi quadringentos triginta annos, vt bene probat S. Augustinus in libro XVI. de Ciuitate DEI cap. XXIIII. & Beda eo loco quem proxime posui? Verum nos propterea id vrgere nunc supersedemus, quod opportuniori loco, cum ventum erit ad explicationem decimiquinti capitis huius libri, ea de re disputaturi simus.

Quanti momẽti sit cõputatio annorũ à promissione Abrahæ vsque ad legem Mosis, supra exposita.

46 Illud præterea monere lectorem hoc loco non prætermittam, permagni referre, supradictam descriptionem temporis à promissione Abrahæ vsque ad legem Mosis, firmè constitutam & firmatam habere. Ea quippe si teneatur, tota sacræ historiæ Chronologia ab exordio Mundi vsque ad Babylonicæ captiuitatis Iudæorum solutionem, & ab initio libri Genesis vsque ad libros Esdræ, id est, per annos plus tria millia quadringentos & triginta, perpetua serie inoffensè atque expedite procedet; eiusque processus clara & certa cognitio ex sacris literis deduci poterit. Etenim ab exordio Mundi vsque ad diluuium, anni mille sexcenti quinquaginta sex colliguntur ex capite quinto Genesis. A diluuio vsque ad ortum Abrahæ, anni ducenti nonagintaduo, Genes. 11. Ab ortu Abrahæ vsque ad promissionem ei datam à DEO, & aduentum eius in terram Chanaan, anni septuaginta quinque, Genes. 12. A promissione Abrahæ vsque ad egressum Hebræorum ex Aegypto, siue vsque ad legem Mosis, quadringenti triginta, ad Gal. 3. Ab egressu Hebræorum ex Aegypto, vsque ad ædificationem templi Salomonis, quadringenti octoginta, 3. Reg. 6. A quarto anno regni Salomonis, quo anno templum ædificari cœptum est, vsque ad captiuitatem Babylonicam Iudæorũ, regnante Sedechia, anni quadringenti triginta, ex 3. & 4. libro Regum:

hinc

hinc denique vſque ad eiuſdem captiuitatis ſolutionem ſub initium regni Cyri, ſeptuaginta anni, 2. Paralipomenon vltimo, 1. Eſdræ 1. Hieremiæ 25. Ecce tibi, continuus ſacræ Chronologiæ decurſus, vniuerſam fere veteris Teſtamenti hiſtoriam continens, hac ratione ſine vllo impedimento procedit.

At vero, ſi computatio illa annorum quadringentorum triginta a promiſſione Abrahæ vſque ad legem Moſis infirmetur ac labefactetur, vacillet neceſſe eſt atque labaſcat ſacra Chronologia; videlicet continuatio eius longo interuallo intercidetur. Nam etſi tempus, quod fluxit à promiſſione Abrahæ, ſiue ab anno ſeptuageſimoquinto eius vſque ad deſcenſum Iacob in Aegyptum, cognoſci poteſt ex libro Geneſis, fuit enim annorum ducentorum & quindecim, hoc eſt, vigintiquinque vſque ad ortum Iſaac, hinc vſque ad ortum Iacob ſexaginta, hinc denique vſque ad deſcenſum Iacob in Aegyptum, centum triginta: attamen interiectum tempus inter deſcenſum Iacob in Aegyptum, & egreſſum Hebræorum ex Aegypto, quot annorum fuerit, plane incompertum & ignotum erit.

47 Sed profert Genebrardus duos ſacræ Scripturæ locos, in quibus certam eius temporis notitiam contineri putat; alterum ex capite XII. Exodi, vbi apertis verbis traditur filios Iſrael habitaſſe in Aegypto quadringentos & triginta annos: alterum ex cap. XV. Geneſis, quo loco narrat Moſes prædictum fuiſſe à DEO, ſemen Abrahæ peregrinaturum in terra aliena, & ſeruiturum per quadringentos annos. Verum neutro ex loco, quod vult Genebrardus, concludi poteſt. nam prior ille locus Exodi, quemadmodum intelligendus eſſet, declararunt ſeptuaginta interpretes, qui ſic verba illa interpretati ſunt; *Habitatio, qua filij Iſrael, & patres eorum manſerunt in Aegypto, & in terra Chanaan, fuit quadringentorum & triginta annorum.* Atque hanc eius loci interpretationem ſecuti ſunt omnes qui ſacram Chronologiam tractarunt, tam Græci quam Latini, tam veteres quam recentiores, tam Chriſtiani quam Hebræi. Ex his apparet, locum illum Exodi pro noſtra potius opinione, quam contra eam facere. Ad poſteriorem autem locum, qui eſt in XV. capite Geneſis, hoc nunc breue reſponſum accipe (nam cum eo ventum fuerit, plura diſputaturi ſumus:) illos quadringentos annos peregrinationis & ſeruitutis, putari debere ab ortu Iſaac, quod primum fuit ſemen per repromiſſionem datum Abrahæ; ſic exponunt eum locũ Hebræi, itàque debere intelligi egregie probat ſanctus Auguſtinus libro XVI. de Ciuitate DEI cap. 23. & in Quæſtionibus in exodum, quæſtione 47.

Locus Exodi cap. 12.

B. Auguſtinus.

48 POTERAM hic finem ponere huic diſputationi: ſed quodammodo religioni habeo diſſimulare hoc loco & celare lectorem, quod circa ſupradictã computationem quadringẽtorum & triginta annorum à promiſſione Abrahæ vſque ad legem Moſis, non leuem mihi dubitationem affert: vt ſi ea dubitatio penitus diſcuſſa & ſublata fuerit, nullus in poſterum circa eam rem dubitationis ſcrupulus moleſtia lectorem afficere, aut eum deducere à vetere & communi ſententia poſſit. Duæ res de computatione illorum annorum dubitare me faciunt. Etenim, primo dubium & incertum videtur, A qua promiſsione Abrahæ initium computationis illorum annorum ſumendum ſit. Triplex enim legitur promiſsio facta Abrahæ: Prima, quam narrat Moſes in exordio huius capitis 12. cum ei dictum eſt: *In te benedicentur omnes cognationes terræ*; & ad hanc dicat fortaſſe quiſpiam ſpectaſſe Paulum ad Galatas 3. qui eam commemorauit, ita ſcribẽs: *Prouidens autem Scriptura, quia ex fide iuſtificat Gentes DEVS: prænunciauit Abrahæ, Quia in te benedicentur omnes gentes.* Altera promiſsio pertinet ad ſemen Abrahæ. Verum hæc duplex fuit: vna, qua promiſit ſemini Abrahæ poſſeſsionem terræ Chanaan, Geneſ. 12. & 13. altera vero, qua promiſit fore vt in ſemine eius benedicerentur omnes gentes terræ, Geneſ. 22. Et Paulus quidem euidenter eo loco vrget promiſsionem DEI factam ſemini Abrahæ, ſic enim ſcribit:

Duæ dubitationes circa prædictam computationẽ annorum 430.

1. Dubitatio.

Triplex promißio facta Abrahæ.

bit: *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit: Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in vno: Et semini eius, quod est CHRISTVS. Hoc autem dico testamentum confirmatum à DEO: quæ post quadringentos triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem.* Sic Paulus. Vrget igitur Paulus promissionem factam semini Abrahæ: sed vtram promissionem? Non sane illam de possessione terræ Chanaan: hæc nempe ad CHRISTVM proprie non pertinet: ergo illam de benedictione omnium gentium in semine Abrahæ, quæ data est ei cum voluit immolare Isaac, Genes. 22. Computatio igitur illorum quadringentorum triginta annorum ex hac promissione videtur duci oportere. At enim, cuius ætatis fuerit tunc Abram, non liquet ex sacris literis. Iosephus scribit fuisse eo tempore Isaac vigintiquinque annorum; cui esset consequens Abram fuisse tunc centum & vigintiquinque annorum; nam centenarius ipse genuit filiũ Isaac. Hebræi vero in sua maiori Chronologia tradunt, Isaac fuisse tunc triginta septem annorum; quos si sequamur, fuisset tunc Abram centum trigintaseptem annorum. Ab hoc igitur tempore, si computentur illi quadringenti triginta anni quos memorat Paulus, non transissent ex eo tempore vsque ad descensum Iacob in Aegyptum, nisi centum quinquagintatres anni, & non, vti volunt omnes, ducenti quindecim: reliqui præterea anni habitationis Hebræorum in Aegypto non fuissent ducenti quindecim, vt placet omnibus Chronographis; sed fuissent anni ducẽti septuaginta septem. Hæc si vera essent, ex his necessario efficeretur, à septuagesimoquinto anno ætatis Abrahæ vsque ad legem Mosis siue egressum Hebræorum ex Aegypto, non esse numerandos dumtaxat quadringentos & triginta annos, vt computant omnes, sed annos quadringentos nonagintaduos. Atque hæc est prior causa dubitandi de communi sententia circa illam computationem annorum.

Iosephus.

2. Dubitatio.

Altera de eadem re dubitandi causa, hæc est: communis auctorum sententia 49
pro indubitato sumit, tempore illius primæ promissionis (demus enim ipsis, Paulum illos quadringẽtos triginta annos computare à prima promissione Abrahæ) fuisse Abram septuaginta & quinque annorum: sed id consideranti narrationem Mosis vel falsum videtur, vel certe maxime obscurum & dubium. Etenim prima illa promissio data est Abrahæ cum esset ipse in Chaldæa. Postea iussu DEI discedens inde Abram venit in ciuitatem Haran: vbi cum habitasset aliquandiu, profectus deinde est in terram Chanaan; atque eo tempore scribit Moses fuisse eum septuaginta & quinque annorum. Et communis quidem sententia pro certo ponit, omnia illa superiora, id est, vocationem Abrahæ in Chaldæa, & discessum eius inde, habitationemq. in ciuitate Haran, atque ex ea profectionem in terram Chanaan, intra vnum eundemq. annum septuagesimumquintum esse acta. Hoc auctores isti non probant, cum tamen vel incertum sit, vel etiam falsi quam veri similius esse videatur. Nam plus vno anno moratum esse Abram in ciuitate Haran, non obscure significat Moses scribens, habitasse Abram in ciuitate Haran; & inde postea discedentem tulisse omnem substantiam & omnes animas quas ibi fecerat: Hoc autem, longius vno anno tempus consumpsisse Abram in ciuitate Haran, satis indicat.

Hæc disputaui, non quo velim conuellere, ne dum euertere veterem illam 50
& communem sententiam, quam supra muniui & firmaui, & quam amplectendam esse omnibus etiam nunc censeo: sed ne lectorem, quid esset in ea sententia difficultatis, celarem. Itaque ad priorem illam dubitationem respondeo, initium computationis illorum quadringentorum & triginta annorum, de quibus agit Paulus, sumi debere à prima promissione Abrahæ, quam in exordio huius capitis duodecimi exponit Moses. Ac licet in ea promissione nominatim & expresse non fiat mentio seminis Abrahæ, quod præcipue, maximeq. vrget Paulus, tecte tamen & inuolute insinuatur illis verbis. *In te benedicentur omnes gentes.*

Solutio primæ dubitationis.

tes. Namque illud, *In te* dictum est pro *in semine tuo* sicut explicate & perspicue postea dictum est Abrahæ, cum voluit immolare filium Isaac, vt narrat Moses Genes. 22. Non enim verba illa, si referantur ad personam Abrahæ, veram sententiam continerent; sin autem referantur ad semen eius, qui est CHRISTVS, habent verissimam. Paulus igitur primam illam promissionem commemorans, & ex ea quod intendebat argumentans, ad sententiam potius spectauit quam ad verba. Ad posteriorem vero dubitationem respondeo, intra vnũ eumdemq; annum septuagesimum quintum ætatis Abrahæ tria illa esse acta; vocationem dico Abrahæ in Chaldæa, & habitationem eius in ciuitate Haran, & inde profectionem eiusdem in terram Chanaan, vt Eusebius in Chronicis, & S. Augustinus lib. 16. de Ciuitate DEI capite 16. & 24. alijq. permulti & in primis clari auctores prodiderunt. Nec quicquam afferri potest ex sacris litteris, quo non esse id credibile aut possibile demonstretur. Nam quod opponebatur ex verbis Mosis quæ sunt in hoc capite 12. Inualidum est ad id probandum, vt nos paulo infra, in explanatione eorum verborum, ostendemus. Solutio posterioris dubitationis. Eusebius. Augustinus.

Egressus est itaque Abram sicut præceperat ei Dominus, & iuit cum eo Lot: septuagintaquinque annorum erat Abram, cum egrederetur de Haran. Tulitq. Sarai vxorem suam, & Lot filium fratris sui, vniuersamq. substantiam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran: & egressi sunt vt irent in terram Chanaan. Versu 4. & 5.

ABRAM vocatu & iussu DEI ex Chaldæa discessit vna cum patre suo Thare vt iret in terram Chanaan. Sed cum venisset in ciuitatem Haran quæ illi occurrit in itinere, nec pater vltra progredi vellet, ne patrem desereret, aliquandiu ibi mansit; quoad scilicet eo venit Nachor frater eius, alter filius Thare. Post cuius aduentum, confestim Abram mandatum DEI de eundo in terram Chanaan executus est, discedens ex ciuitate Haran. Audi beatum Augustinum: Intelligendum est, inquit, Locutum fuisse DEVM cum Abram cum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charra; sed eum in Charran peruenisse cum patre, retento apud se præcepto DEI: & inde exisse septuagesimo & quinto suo, patris autem centesimo quadragesimo quinto anno. Nec sane incredibiliter existimatur, cum postea secutus esset Nachor patrem suum, tunc Abram præceptum Domini impleuisse, vt cum Sarai coniuge sua & Lot filio fratris sui exiret de Charra. Sic Augustinus. Ergo Abram, cum in Chaldæa versaretur, vt accepit DEI mandatũ de discessu, statim inde profectus est in terram Chanaan: eamq. profectonem continuauit vsque ad ciuitatem Haran, sed ibi continuatio itineris ad tempus interrupta est, aliquot mensium interposita mora, quibus manere ibi, propter causam supradictam coactus est Abram; videlicet, quoad illuc venit frater suus Nachor. Post eius vero aduentum, confestim Abram, repetita diuini mandati executione, ire perrexit in terram Chanaan. Aug. lib. 16. De Ciuitate DEI cap. 15.

51 Illud autem: *sicut præceperat ei Dominus*, positum est ad declarandam singularem pietatem atque obedientiam ipsius Abrahæ. Hanc enim habet sententiam: Non acquieuit carni & sanguini, non dulcedine natalis soli, non amore cognatorum, non amicorum consuetudine retardatus est; non ætatis iam ingrauescentis respectu, non longinquitate itineris, non impedimentis fa-

Abrã exẽplum perfectæ obedientiæ. miliæ, non vagæ atque incertæ peregrinationis incommodis, à perficiendo DEI mandato deterritus est: sed prompte &, alacriter diuinis iussis (solam imperantis auctoritatẽ & voluntatem spectans) obtemperauit. Memorabile profectò, atque omnibus Euangelicæ perfectionis amatoribus & sectatoribus imitandũ obedientiæ exemplum, Vera enim est illa B. Gregorij, nec satis vnquam laudata sententia: Vera, inquit, obedientia nec præpositorum intentionẽ discutit, nec præcepta discernit: quia, qui omne vitæ suæ iudicium Maiori subdidit, in hoc solo gaudet, si quod sibi præcipitur, operatur. Nescit enim iudicare, quisquis perfectè didicerit obedire: quia hoc tantummodo bonum putat, si præceptis obediat. Hæc Gregorius. Non est hic tacenda B. Chrysostomi hunc locum Mosis explanantis, Christianorum, in diuinorum mandatorum obedientia, & cœlestium bonorum amore frigescentium, plena veritatis atque grauitatis reprehensio. Iustus ille Abram (ait Chrysostomus) cum de terra in terram vocaretur, prætulit diuinæ voluntatis & imperij obedientiam; vt eam neque senectus, neque temporum difficultas, neque alia multa quæ remorari, eum debere videbantur, tardiorem ad obediendum DEO facere potuerint: sed ruptis omnibus vinculis, cucurrit semper tanquam iuuenis (tametsi numerosæ familiæ oneribus impeditus esset) cucurrit, inquam, omnia superans atque postponens, vt quod sibi mandatum à DEO fuerat, quo ad eius fieri poterat, exequeretur atque perficeret. Nos autem qui non de terra in terram vocamur, sed dè terra in cœlum, non eandem quam ille iustus alacritatẽ in obediendo exhibemus; sed frigidas plerumq. & futiles prætexímus causas. Et neque nos promissorum nobis bonorum magnitudo, neque visibilium rerum vilitas & breuitas, neque vocantis dignitas attrahit: sed tantæ sumus negligentiæ, vt præferamus momentanea sempiternis, terram cælo, ea quæ auolant priusquam habeantur, ijs quæ nunquam finem accipere possunt. Hactenus ex Chrysostomo.

S. Gregorius in cap. 3. 1. Reg.

Chrysost. homil. 31. in Genesim

Commendatio Lot. Illud porro: *Et iuit cum eo Lot*, facit ad commendationem Lot: quippe qui 53
adeo patruum suum Abram, propter eius & sanctitatis & sapientiæ præstantiam adamauit; vt relicto auo suo Thare, & altero patruo suo Nachor, omniumq. cognatorum & amicorum consuetudine posthabita, vni Abrahæ adhæserit, quocumque iret, sequi eum paratus. In quo sane magnum ille dedit probitatis & prudentiæ specimen: namque bonorum atque sapientium virorum amatores atque sectatores, probitatis quoque eorum ac sapientiæ participes esse, par est credere. Illustrauit hunc locum Chrysostomus, ita scribens: Cur cum DEVS iussisset, vt relinqueret cognationem suam & domum paternam, Abram assumpsit & duxit secum Lot? num fuit inobediens DEO? minime vero. Sed forte quia iuuenis erat Lot, & habebat patris loco ipsum Abraham, ob singularem amorem, & morum eius suauitatem, diuelli à iusto noluit. Hanc ob causam assumpsit eum Abram, & filij loco postea habuit; præsertim quod tam grandæuus nullum adbuc haberet filium propter Sarai sterilitatem. Mores sane illius adolescentis non multum à iustitia aberant. Nam cum propositi ei essent duo fratres, qui patrui ipsius erãt, Nachor & Abram; ipse iustiori adhæsit. Quantæ autem prudentiæ fuit, dijudicare & probare, cui patruorum sui curam permittere deberet? Insuper tam longinquam & incommodam peregrinationem eligere, honestatis morum fuit indicium. Atque idcirco iustus ille accepit eum socium itineris, & ipse magna alacritate alienam vitam domesticæ prætulit. Hæc Chrysostomus. Ex cuius verbis posset fortasse quispiam existimare, Abram adoptasse sibi in filium Lot, quod propter ingrauescentem & suam & vxoris ætatem, iam desperasset prolem. Hoc non aperte, verum tecte dixit Chrysostomus; sed apertissimis tamen verbis id Iosephus scriptum reliquit: Abram, inquit, Lot filium Aran fratris, & Sarai coniugis suæ fratrem, adoptauit in filium, quod germano filio careret. Sed ego sententiæ Iosephi nequaquam accedo. Post aduentum enim

Chrysostomus ibidẽ.

An Lot fuerit in filium adoptatus ab Abram.

Iosephus lib. 1. Antiquitatum.

enim eorum in terram Chanaan, nec breuem in ea commotationem, vt narrat Moses Genesis 13. appellauit eum fratrem, non autem filium, dicens: *Ne quæso sit iurgium inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos: fratres enim sumus*. At si fuisset filius eius adoptiuus, dixisset potius, *Filius enim meus es tu*. Et vero, si eum adoptasset in filium, etiam instituisset eum bonorum suorum hæredem: quomodo igitur segregari eum à se, & a suo contubernio & conuictu separari voluisset? cum eius tamen dissociationis ipse Abram suasor & auctor fuerit; Genes. 13.

Quæstio an tunc Abram fuerit 75. annorum.

54 Circa illud: *Septuagintaquinque annorum erat Abram, cum egrederetur de Haran*; magna existit quæstio. Abram enim natus est anno septuagesimo patris sui Thare: hic autem vixit ducentis quinque annis (vtrumque enim tradit Moses; Genes. 11.) post mortem autem Thare narrat Moses egressum esse Abram de ciuitate Haran: quomodo igitur eo tempore potuit esse Abram septuagintaquinque annorum? à septuagesimo enim anno Thare quo natus est Abram, vsque ad ducentesimumquintum annum quo mortuus est Thare, numerantur anni centum trigintaquinque. Tot igitur annorum fuisse Abram necesse est, cum post mortem Thare egressus est de ciuitate Haran: aut si tunc erat septuagintaquinque annorum, necesse est eum non septuagesimo Thare anno, sed centesimo trigesimo esse natum. Hanc nos quæstionem copiosissime tractauimus in secundo Tomo horum Commentariorum in Genesim in XIII. Disputatione libri XVI. Ad præsens, quod ad expositionem huius loci satis sit, illud tantum dicemus, tres à B. Augustino exoluendæ huius quæstionis modos indicari: putat enim ille, quo plures soluendi difficiles quæstiones exitus ostenduntur, eo commodius eas dissolui. Prima solutio petita est ex antiqua Hebræorum traditione, quam memorat S. Hieronymus, & sine ea indissolubilem videri ait hanc quæstionem. Tradunt Hebræi, reuera fuisse tunc Abram centum trigintaquinque annorum; nec septuagintaquinque annos, quos hoc loco ei Moses attribuit, computari debere ab eius ortu; sed ab eo tempore quo à Chaldæis, quod in Idololatria cum illis consentire nollet, coniectus est in ignem: vnde, magno diuinæ potentiæ miraculo, ereptus est. Tunc erat Abram sexaginta annorum: & quia tunc quodammodo regeneratus, & denuo natus videtur, propterea consequentes eius annos ab eo miraculo Moses computare voluit. Ergo septuagintaquinque annis post illud miraculum contigit, quod de discessu eius ex ciuitate Haran scribit hoc loco Moses.

August. in Quæstionibus in Genesim quæst. 25.

Heironym. in Traditionib. in Genesim.

55 Altera solutio est, re vera tunc Abram fuisse septuagintaquinque annorum: nec Abram natum esse septuagesimo anno Thare, sed centesimo trigesimo. Nam quod supra dixit Moses, Thare cum esset septuaginta annorum, genuisse Abram, Nachor, & Aram, hanc habet sententiam, eo anno cœpisse generare illos; & primum quidem eo anno genuisse Nachor; & post aliquot annos generasse Aram; denique sexaginta annis post, generatum esse Abram: quem primum filiorum Thare numerauit Moses, non quia primus natu fuisset, sed propter primatum dignitatis ac diuinæ electionis & benedictionis. Hanc solutionem, omnium maxime, Theodoritus, Lyranus, Caietanus, alijq. nec pauci nec obscuri scriptores approbarunt. Et has quidem duas propositæ quæstionis enodandæ vias, Augustinus ait non esse contemnendas. Verum nos eo, quem proxime diximus, loco, multis & firmis rationibus neutram esse tenendam ostendimus.

Genes. 11.

Theodoritus. Lyranus. Caietanus.

Est igitur tertia solutio quam ceteris præfert Augustinus: & præ ceteris sane probanda est: quam ego strictim attingam, vt qui alio loco fusius eam tractauerim. Quod narrat Moses de egressu Abrahæ ex ciuitate Haran, cum esset is septuagintaquinque annorum; id contigit non solum viuo Thare, verum etiam ante mortem eius annis sexaginta, cum ille tunc ageret annum centesimũ quadragesimumquintum. At enim, dicet quispiam, Moses id narrauit post mortem

 Thare.

Thare. Narrauit sane, sed ὕστερον πρότερον, vt dici solet, id est, præpostere atque inuerso ordine. Videlicet vsus est ea figura, quam vocant Recapitulationē, non infrequentem in sacris literis, qua figura, quod prius gestum est, posteriori loco narratur. Recapitulatio autem, inquit Augustinus, si aduertatur in sacra Scriptura, multas soluit quæstiones, quæ indissolubiles videri possent. Causam vero cur Moses hanc historiam Abrahæ non in loco quo debebat, sed multo post exposuerit, nempe quibusdam alijs quæ posteriora fuerant, prænarratis; aliàs aperuimus. Voluit certe Moses, quia de Thare loqui cœperat Genes. 11. ea continenti narratione paucis expedire, vt deinde historiam Abrahæ, quam præcipue scribendam susceperat, à capite arcessens, perpetua narratione ad extremum vsque pertexeret. Sed non addam plura: ne sine causa iterare eadem videar. De mysterijs porro quæ latent in hoc numero 75. multa Philo allegorice philosophatur & disputat in eo libro, quem inscripsit de Migratione Abram.

B. Augustinus lib. 16. de Ciuitate DEI.

Philo.

Sequitur illud, velut in transcursu, hoc loco attingendum: *Et animas quas fecerant in Haran*. Animas dixit, pro hominibus, secundum phrasim linguæ Hebrææ. Illud autem (facere) significat vel gignere, vel acquirere. Si pro gignere positum est, vel gignendi verbum proprie sumptū est, vel metaphorice. Si proprie sumatur, non potest id referri ad Abram; nullam enim prolem id temporis susceperat Abram; cum prima eius proles fuerit Ismael, quem genuit decem annis postquam venit in terram Chanaan, vt scriptum est Genesis 16. Posset tamen id fortasse referri ad Lot, quasi iam tunc is genuisset duas illas filias quarum infra capite 19. fit mentio. Quanquam nonnullis credibilius sit, eas postea in terra Sodomorum esse genitas. Certe Moses hoc loco in enarrando comitatu Abrahæ egredientis de ciuitate Haran, neque vxoris Lot, nec filiarum eius mentionem fecit. Quod si verbum illud (facere) positum est pro verbo gignendi non proprie, sed metaphorice sumpto, id est, pro eo quod est Lucrifacere homines DEO, videlicet ab infidelitate eos traducendo ad veri DEI fidem & cultum; si ita, inquam, interpretemur illud verbum (facere) hic erit sensus; Abram secum duxisse eos omnes, quos in ciuitate Haran, ex idololatria à se conuersos ad rectam fidem, acquisierat DEO: qui eum libentissimis animis, vt vitæ suæ spiritualis parentem, ac fidei magistrum secuti sunt. Hanc potissimum interpretationem amplectuntur Hebræi. Hi enim tradunt, Abram viros, Sarai mulieres magno numero ab infidelitate deduxisse, & in veri DEI cultu instituisse, atque ita eos DEO procreasse. Suffragatur huic expositioni siue traditioni paraphrasis Chaldaica: nam pro eo quod nos legimus: *Et animas quas fecerant in Haran*, habet ipsa: *Et animas quas legi subiecerant in Haran*. Vocabula autem patris, filij, generationis, natiuitatis, ipsumq. verbum gignendi, & nascendi, non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter sæpenumero vsurpantur in sacris literis: cuius rei exempla, quod passim obuia sint, omnibusq. nota, ab his commemorandis abstineo. Sin autem illud verbum (facere) positum est pro acquirere; erit profecto facilior & planior sensus, & commodior interpretatio. Nam hic erit sensus: Abram secum duxisse omnes homines quos acquisierat, id est omnes seruos quos emerat, quiq. ex emptitijs domi suæ nati erant, quos appellamus vernaculos. Abram vero duxisse in terram Chanaan numerosissimam seruorum turbam, indicio est, quod de eo scripsit Moses infra Genes. 14. narrans Abram ex suis tantum vernaculis, ijsq. non quibuslibet, sed robustis & expeditis ad bellandum, tre centos decem & octo ad pugnam eduxisse. Abram igitur tulit secum omnes, quos ipse & Lot vel emerant, vel qui domi ex seruis nati illis fuerant: quorum fuisse magnum vtrique numerū non est dubitandum. 56

Vtrum Abram rex fuerit Damasci.

57 ILLVD præterea se offert hoc loco nobis disquirendum & dijudicandum, quod à quibusdam antiquis scriptoribus de Abram proditum est. Aiunt illi,

Iosephus. Eusebius. Nicolaus Damascenus.

Abram ex Chaldæa vel Mesopotamia venientem, priusquam regionem Chananæam intraret, regnasse Damasci. Huius sententiæ Iosephus primo libro Antiquitatum, & Eusebius de Præparatione Euangelica libro nono, cap. vlt. auctorem faciunt Nicolaum quendam Damascenum. Ponam huius Nicolai verba, vti memorat ea Iosephus: Nicolaus autem Damascenus, ait Iosephus, in quarto Historiarum volumine ita scribit: Abram regnauit apud Damascum aduena, vt qui eò cum exercitu venerat è regione supra Babylonē sita, quæ Chaldæorum dicitur. Nec ita multo post, hinc quoque migrans cum suo populo, sedem transtulit in terram tunc Chananæam, nunc Iudæam appellatam: eiusq. posteritas ingentem in numerum ibi creuit: quorum res alibi sum narraturus. Abrahami vero nomen, etiam nūc apud Damascenos celebre est; & vicus ostenditur, quem vocant Abrahami domicilium. Sic ille. Horum similia tradit Iustinus: cuius de multis, pauca quæ ad rem præsentem faciunt, hic adscribam verba: Fuit, inquit, Iudæis origo Damascena, quæ Syriæ nobilissima ciuitas est: vnde & à Syrijs regibus genus ex regina Semiramide fuit, nomen vrbi à Damasco rege inditum: in cuius honore Syri sepulcrum Arathis vxoris eius pro templo coluere, Deamq. exinde sanctissimæ religionis habent. Post Damascum Abram, Moses, Israel, reges fuere. Hæc Iustinus. Verum tota illa Iustini oratio de origine & incrementis rerum Iudaicarum, adeo falsa est, vt propemodum æquet verba mendacijs, vt alias ostendimus.

Iustinus. lib. 36.

Auctor in 5. lib. commentariorum in Danielem, in Præfatione eius libri.

Refellitur supra dicta opinio sex argumētis.

Hieronymus in lib. de locis Hebraicis.

Genes. 11.

58 Verum mihi nullo modo fit verisimile Abram regnasse Damasci. Quale enim est, vt rem tam memorabilem, & quæ ad nobilitandum atque illustrandum genus Hebræorum faceret plurimum, ob idq. dignissima esset, vt literis consignata posteritatis memoriæ commendaretur; eam Moses in omnibus suis libris, alijq. sacri scriptores omnino tacitam præterierint? Quid quod B. Hieronymus, vt communem sententiam refert, Damascum vrbem à Damasco Eliezer seruo Abrahæ, cuius Moses meminit Genes. 15. esse conditam atque nuncupatam? Quanquam idem alio loco, secutus nempe Iosephum, conditorem eius vrbis faciat Hus filium Aram, & nepotem ipsius Sem. Præterea Abram illo ipso anno septuagesimoquinto, quo dicitur egressus de ciuitate Haran, venit in terram Chanaan, vt patet ex cap 16. Genesis: vbi scriptum est, Abram cum esset octogintasex annorum genuisse Ismaelem, decem annis postquam habitate cœperat in terra Chanaan, ducta in vxorem Agar Ismaelis matre. Hinc liquet, Abram cum septuagesimumquintum ætatis annum ageret, habitare cœpisse in terra Chanaan. Non igitur verum est, Abram cū venit ex ciuitate Haran, priusquam intraret terram Chanaan, habitasse, nedum regnasse Damasci. Nec vero non grauiter peccasset Abram, neque DEI mandatum quo iubebatur ex Mesopotamia ire in terram Chanaan, vt par erat, executus fuisset; si quidem Damasci non solum commorari, verum etiam, posthabitis DEI promissis, regnum sibi compatare studuisset. Adijce, quod Abram vbique se peregrinum & aduenam esse dixit; idemq. confessus est Iacob de se suisq. Maioribus. Nusquam igitur Abram certam & propriam sedem ac domicilium habuit: tantum abest vt regnum obtinuerit. Denique illud quæro, quid illo regno Damasceno factum sit; cur illud reliquerit Abram; cur non postea repetierit; cur eius posteri non illud aliquando, tanquam iure hæreditario ad se pertinens, recuperare curauerint? Ergo dictum illius Nicolai, vel merum eius commentum fuit ad claritatem Patriæ suæ augendam, vel ex commentitijs gentis eius monumentis siue traditionibus depromptum ab ipso est. Verum pergamus ad alia.

Cumq.

Cumq. venissent in eam, pertransiuit Abram terram vsque ad locum Sichem, & vsque ad Vallem Illustrem. Chananæus autem tunc habitabat in terra.

ECLARAT Moses vbi primum habitauerit Abram in terra 59
Chanaan, cum ex Mesopotamia vocatu ac iussu DEI venit in eam regionem. Abram vero veniens ex Mesopotamia, intrauit terram Chanaan, à parte eius Septentrionali, vergente tamen ad Orientem: est enim Mesopotamia, partim Septentrionalis, partim etiam Orientalis respectu Iudææ. Quocirca, cum Nabuchodonosor ex Chaldæa venit in Iudæam, intrauit & egressus eam est per ciuitatem quæ vocabatur Reblata; & alio nomine Emath, vt scriptū est. 4. Reg. 25. illa vero ciuitas est in confinio Septentrionis atque Orientis terræ Chanaan, vt dicitur Numerorum 34. Abram igitur ingressus est terram Chanaan, qua est ipsa Septentrionalis, & aliquatenus Orientalis: atque hac ingressus pertexit versus partem eius Orientalem. Sichem enim vergit ad partem Orientalem, sita apud duos illos montes satis in scriptura nobiles, Hebal & Garizim: per quam partem intrauerunt etiam Israelitæ venientes ex Aegypto, vt patet Deuteronomij 11. & Iosu. 8.

Illud; *vsque ad locum Sichem*, sic dictum putant quidam, quod eo tẽpore non- 60
dum esset ciuitas Sichem; vt quam postea ædificatam esse ab Hemor patre Sichem, de quo Genes. 34. non temere existimari queat: præsertim cum id significet B. Hieronymus in libro de locis Hebraicis vbi de Sichem. Et idcirco non est dictum in ciuitatem Sichem, sed, in locum Sichem; scilicet in quo loco postea vrbs Sichem ædificata est. Quod si iam erat id temporis Sichem, illud *vsque ad locum Sichem*, significare videtur, Abram non intrasse vrbem, sed locum eius, id est, agrum siue territorium transisse. De ciuitate autem Sichem ita scribit Eusebius in libello de locis Hebraicis, quem Latinum fecit B. Hieronymus, ob idq. fertur inter eius libros: Sichem & Salem, quæ Latine & Græce Sicima vocata est, ciuitas Iacob, nunc deserta est. Ostenditur autem locus in suburbanis Neapoleos iuxta sepulcrum Ioseph. Hanc subuertit Abimelech, & seminauit in ea salem, sicut in libro Iudicum capite nono scriptum est. Postea instaurata est à Hieroboam, & sedes regni eius constituta 3. Regum 12. & sita est in finibus tribus Ephraim. Sed & filius Hemor appellabatur Sichem, à quo locus nomen acceperat, Genes. 34. Fuit autem & altera Sichem in monte Ephraim, ciuitas fugitiuorum. Sic Eusebius. Cuius extremam de duplici Sichem sententiam minime probat Andreas Masius. Namque is loquens de Sichem ciuitate fugitiuorum quæ erat in monte Ephraim; Eusebius, inquit, diuersam esse hanc Sichem existimat ab illa Dinæ stupro, Iosephi sepulcro, alijsq. multis rebus nobilitata vrbe: quam posteritas dixit Neapolim, vulgus nunc Naplozam vocat. Sed veteres Iudæi in commentarijs inscriptis Tamhuma, siue Ielammedena, Neapolim fuisse asylum censent. Idq. ego esse credibilius opinor: cum de duabus Sichem nihil certi proditum sacris litteris esse videatur. Fuit quidem, vt apparet, Sichem apud montem potius quam super montem posita. Sed satis fuisse puto, vt vrbis indicium mons procul visus facere posset. Hæc Masius. Borchardus porro qui ante trecentos annos vixit, & in peragrandis perlustrandisq. omnibus Terræ Sanctæ locis decennium consumpsit, de ciuitate Sichem ad hunc modum scribit: Inter montes Bethel & Dan sita est vrbs Sichem, hodie Neapolis dicta, incredibili amœnitate ac delicijs abundans; non tamen munita, nec vero munitionis capax, ob idq. incursionibus hostium obnoxia. Hanc reædificauit Ieroboam,

Hieronymus. Sichem Ciuitas. Eusebius. Hieronymus. Andreas Masius in 20. cap. Iosue. Borchardus de diuisione Terræ sanctæ Par. 1. cap. 7. num. 16. & 17.

boam, fuitq. prima sedes regni eius. A porta Sichem australi, quantum bis iacere posset arcus, est fons Iacob, super quem fatigatus ex itinere sedit IESVS Ioan. 4. Fons ipse effossus est in via, qua tendimus Hierusalem. Supra fontem ad dexteram mons est excelsus, duo habẽs capita: quorum vnum nominatur mons Garizim, alterum vocatur Hebal. Ibi Iosue ædificato altari, recitauit totũ Deuteronomium Mosis. Sic enim in libro Iosue, capite 18. scriptum est: *Media pars populi stabat iuxta montem Garizim, & media iuxta montem Hebal: & cuncta quæ scripta fuerant in legis volumine, replicauit Iosue coram omni multitudine Israel.* Hæc Borchardus.

61 Circa illud: *Et vsque ad Conuallem Illustrem*, non paruam affert difficultatem diuersitas lectionis Latinæ à Græca & Hebraica. Etenim sic est, si Latine aduerbum dicas Hebraica: *vsque ad Elon Moreh.* Græce autem, *vsque ad quercum excelsam.* Chaldaica paraphrasis habet, *vsque ad planitiem Moreh.* Certe vox, Elon, proprie significat arborem, vel quercum, vel ilicem; itaque Latinus interpres alibi non semel eam vocem reddidit. Quocirca omnes qui de Hebræo ad verbum conuertunt, & item Septuaginta interpretes, pro Elon, quercum posuerunt. Quomodo igitur B. Hieronymus vertit *Conuallem*? Nimirum non ignorauit Hieronymus, Elon, significare quercum: sed intellexit quercum poni pro quercubus, singulari videlicet, pro plurali: intellexit præterea hic per Synecdochen positum esse contentum pro continente, id est, quercum pro querceto, siue loco frequentia & magnitudine quercuum spectabili & illustri. Eum porro locum, fuisse vallem siue planitiem, non potuit ignorare B. Hieronymus: quippe qui multos annos in Palæstina versatus, omnia Terræ Sanctæ loca suis ipse oculis curiosissime spectare ac contẽplari voluit. Altera illa vox Hebræa *Moreh*, vtrum nomen sit proprium alicuius vel personæ vel loci, an vero nomen appellatiuum quod interpretandum sit, latet Hebræos: quamobrem & Pagninus aliiq. in suis translationibus, eam vocem sine interpretatione hoc loco posuerũt. At vero LXX. Interpretes & S. Hieronymus pro nomine appellatiuo eam vocem accipientes, interpretati eam sunt; hic quidem, vertens Illustrem; illi vero, excelsam. Certe nomen Hebræum significare potest conspicuum, spectabile, monstrabile, siue quod seipsum ostendat & monstret: tale autem est id quod est altum & excelsum, vt verterunt septuaginta; & item quod est illustre, vt reddidit B. Hieronymus.

Vox Elon.

Vox Moreh.

62 De hac Conualle Illustri ad hunc modum scribit Borchardus: In planitie media inter duos montes Gelboe & Hermon, incipit Conuallis dicta Illustris ob eius amœnitatem, atque pulchritudinem. Hæc autem extenditur ab hac planitie per totum defluxum Iordanis vsque ad Mare Mortuum. Sed & ipsum mare siue locus eius, ante subuersionem Sodomæ & Gomorrhæ, continebatur in hac Conualle Illustri, quæ aquis rigabatur velut Paradisus & Aegyptus. Sic Borchardus. Glossa Interlinearis, Lyranus, Tostatus, & complures alii tradunt hanc Conuallem Illustrem fuisse eam planiciem, in qua erant quatuor illæ ciuitates, Sodoma, Gomorrha, Adama, Seboim, & ab his paululum distans Bala siue Segor; quæ planities, priusquam ciuitates illæ cœlesti incendio deflagrarent, propter eximiam vbertatem simulq. amœnitatem, Vallis Illustris, id est, nobilis & famosa vocabatur. Tostatus porro verba Mosis perpendens, propterea putat esse illud dictum: *vsque Sichem, & vsque ad Conuallem Illustrem*, quod Abram ex Mesopotamia veniens, & intrans terram Chanaan, prius venturus erat ad locum Sichem, quam ad Vallem Illustrem vbi erat illa Pentapolis. Namque Vallis illa erat in extremitate terræ promissionis in confinio lateris Orientalis atque Australis, vt patet ex descriptione terminorum Terræ Chanaan, quæ traditur Numerorum 34. Quocirca, erat hæc pars terræ Chanaan directo opposita ei parti, per quam Abram ex Mesopotamia veniens ingressus in eam est,

Borchardus 1. Par. cap. 7. nu. 9.

Vallis Illustris.

Glossa Interlinearis, Lyranus.

Tostatus in cap. 12. Genes. quæst. 24.

per

per confinia nempe Septentrionis atque Orientis. quaproptet erat ferme extremum Terræ Chanaan, quo eam pertransiens Abram peruenire poterat. Illud igitur, *vsque ad Conuallem Illustrem.* denotat quasi terminum totius motus Abrahæ per terram Chanaan.

Masius in cap. 8. & 24. Iosue. De Elon & Moreh.

FACERE non possum quin hic adscribā quæ super illa verba *Elon Moreh*, 63 de quibus supra differuimus, erudite disputat Andreas Masius; non enim parum ad planiorem eorum verborum intelligentiam conducunt. Explanans igitur versum trigesimum octaui capitis Iosue, sic ille ait: Ex Abrahæ historia constat, Elon Moreh aut ipsam esse vrbem Sichem, aut ei proximum locum. Memoratur enim Abram Genesis 12, iam tum recens ex Mesopotamia veniens, penetrasse per terram Chananæorū vsque ad Sichem, vsque ad Elon Moreh, quam Sichem esse statuunt Talmudici. Ego vero ei oppido propinquum potius fuisse locum dixerim; in quo Abram secessum quærens, primam omnium in Chananæa aram ei DEO extruxerit, à quo excitus patria, illuc venerat: cum Iacob

Genes. 33.

quoque, eodem illo itinere ex Mesopotamia in patriam reuertens, memoretur & ipse ad vrbem Sichem substitisse, aramq. struxisse; haud dubie eodem solo, quo ante auus suus Abram. Nimirum locus ipse eum auitæ pietatis admonebat, dulciq. recordatione tanti viri atque etiam religione retinebat. Cur autem locus ille, Elon Moreh, vocaretur, hanc ego verissimam afferri posse causam censeo: Quia fuerit illic Ela arbor, siue quercus sit, siue terebinthus, aut alius speciei quippiam: nā varia est apud Hebræos opinio. Hoc enim certum est vel ex Iacobi historia in Genes. 35. defodit enim ille eo loco sub Ela, familiarium suorum Deos, priusquam ad Bethel inde migraret. Et Iosue 24. sub Ela posita est à Iosue statua; quamobrem deinceps appellatus est locus ipse Elon Muzab, hoc est, quercus siue terebinthus, vel abies statuæ. Sed ante ab ipso Abram Elon Moreh nominatus fuerat: quia cum illuc ipse peruenisset, DEVSq. ei apparuisset; & simul terram, cuius ei possessionem promiserat, ostendisset, inquiens: *Semini tuo dabo terram istam*; à tam fausto monstratore, hoc illi nomen posuit;

Elon quæ nā sit species arboris.

Moreh enim, monstratorem significat. Idem Masius alio loco eorumdem commentariorum in Iosue, hæc scribit: Plerique Hebræorum opinantur arborem illam, Hebraice Elon, sub qua Iosue statuam posuit, vt est in libro eius cap. 24. fuisse eam ipsam, sub qua Iacob simulacra suorum condidit, quæ asportata fuerant ex Mesopotamia. Sed cuius generis arbor fuerit, nihil certi à quoquam adfertur. Multi enim quercum fuisse arbitrantur, alij pinum aut abietem, quod significatur vocabulo Græco ἐλάτη: septuaginta terebinthum solent vocare: sunt etiam qui vlmum, sunt qui castaneam fuisse statuant. Isaias capite sexto dicere videtur, hoc genus arboris hyeme abijcere folia; quod plerisque quidem accidere solet arboribus, sed non abietum generi. Ego vero cum Aquila, Symmacho, atque Latino interprete, ex quercuum genere fuisse suspicor. Nam referunt homines peregrini, etiam nunc Elon siue Ilicem, ostendi apud illam Abrahæ habitationem: & folia illi esse paulo maiora, quam lentisco: fructus vero, quales quercubus. Hanc ego vnam atque eandem arborem esse puto, quæ trium præstantissimorum virorum, Abram, Iacob, & Iosue præsentia & monumentis nobilitata sit. Nam mansisse per annos minus quingentos, non debet videri incredibile. Certum est enim glandiferarum genus, natura diutissime stare posse, Sic Masius.

Quæ nam fuerit hæc gens Chananæorum. Deut. 7. Iosue 3.

Restat illa huius loci extrema sententia: *Chananæus autem tunc erat in terra.* 64 Vocabulum Chananæi hoc loco non denotat omnes posteros Chanaan, qui supra capite decimo vndecim numerabantur à Mose; nec septē illas Gentes, quas vt nobiliores potentioresq. huius terræ habitatores atque possessores, multis locis memorat Scriptura: sed significat vnam quandam de illis septem gentibus.

Nam

Nam licet omnes posteri Chanaan, dici possent, & nonnumquã dicantur, Chananæi; omnes tamen illi proprijs quisque nominibus insigniti sunt. attamen quia inter illos vndecim posteros Chanaan nominatos à Mose Genesis 10. non memorantur Chananæi; ex eo nos in secundo tomo horum Commentariorum, libro 15. num. 126. coniectura quadam opinabamur, ex vno aliquo illorum vndecim posterorum Chanaan hanc gentem Chananæorum esse progenitam, eamq. nomen, quod omnium illorum posterorum Chanaan commune erat, præcipue ac proprie sibi adsciuisse. Hanc autem gentem Chananæorum non totam hanc terram Chanaan tenuisse, sed certam quandam eius partem, manifestum est cum ex alijs scripturæ locis, tum ex capite 13. Numerorum, & ex cap. 11. Iosue, vbi traditur, Chananæos habitasse iuxta mare siue ad Occidentem, & circa fluenta Iordanis. Tota igitur Terra promissionis appellata est Terra Chanaan, non ab hac gente Chananæorum, quæ vnam tantum partem eius inhabitabat; sed ex ipso Chanaan, vel quod ipse primus eam terram coluerit, & de suo nomine appellauerit; vel quod sator & parens fuerit earum gentium, quæ ab initio eam terram obtinuerunt.

65 VERUM quæritur hoc loco, cur Moses, cum dixisset Abram venisse in locum Sichem, & Conuallem Illustrem, adiecerit illud: *Chananæus autem tunc erat in terra*? Hebræi tradunt (Hebræos autem secuti sunt hoc loco Lyranus & Tostatus, & alij quam hi sunt multo etiam vetustiores) Noe post diluuium tribus filijs suis tres orbis terræ partes dispertiuisse, cuique attribuendo quam ipse & posteri eius colerent: assignasse autem ipsi Sem regionem illam, quam postea Hebræi tenuerunt. Verum Chanaan & eius posteri per vim eam inuaserunt, coactis Sem posteris alias sedes quærere. Quoniam igitur Abram erat de posteris Sem, cum Moses dixit eum venisse in eam terram quam tenebat Chananæus, significare voluit, terram illam iure pertinuisse ad Abram, & iniuste à posteris Chanaan teneri: vt mirum nemini videri debeat, eam Chananæis ademptam, Abrahæ & semini eius fuisse à DEO traditam. Quod autem possessio huius terræ pertineret ad Sem & ad eius posteros, ex eo argumentantur Hebræi, quia infra Genes. 14. inducitur Melchisedech rex vrbis Salem: ipsi autem arbitrantur Melchisedech fuisse ipsum Sem; Salem vero fuisse eam ipsam vrbem quæ postea Hierusalem appellata est. Atque hæc est Hebræorum traditio.

An terra Palæstinæ iure pertineret ad Sem & posteros eius eamq. per vim inuaserint posteri Chanaan.

Hebræi. Lyranus. Tostatus.

66 Quam sane traditionem nondum ego satis concoquere potui. Nam illud de partitione Orbis terræ, & assignatione huius terræ posteris Sem, nihil isti afferunt, cur id credere debeam. Omnino, ex ijs quæ supra scripsit Moses Genes. 10, apparet, terram illam nec à Sem fuisse vnquam, nec à posteris eius possessam; sed à principio eam insedisse ac tenuisse posteros Chanaan. Illud vero perspicue falsum est, Melchisedec fuisse ipsum Sem: de quo nihil ad præsens dicam, disputaturus copiose ea de re cum ad expositionem illius decimiquarti capitis ventum fuerit. Iam vero, si possessio illius terræ iure pertinebat ad posteros Sem, & inter hos præcipue ad Abram; ergo cum eam DEVS attribuit Abrahæ & semini eius, non tam illa fuit gratuita donatio rei non debitæ, nec munus meræ liberalitatis diuinæ; quam restitutio rei debitæ veris ac legitimis eius rei dominis facta, contra quam significat multis locis & testatur diuina Scriptura. Illud denique magnam habere vim contra istiusmodi traditionem videtur. Si enim Chananæi per vim in eam terram inuaserunt, & legitimis eius possessoribus vel eiectis, vel ab eius possessione exclusis, eam obtinuerunt: vel hoc ipso nomine iustissime ipsis adimi, & posteris Sem reddi æquissimum erat. At scriptura, cum causam affert, cur habitatores illius terræ DEVS exterminauerit, & in eorum locum substituerit Hebræos, nusquam pro causa reddit violentam eorum inuasionem atque iniustam possessionem; sed alia fœdissima & execranda eorum flagi-

Refellitur Traditio Hebræorum.

tia,

tia, vt videre licet Leuitici 18. & alibi. Etiam illud adiuuat & vehementer firmat hanc nostram argumentationem; quod DEVS infra Genes. 15. quasi rationem exponens cur possessio illius terræ non ante quadringentos annos danda esset semini Abrahæ, subdit: *Nondum enim completa sunt iniquitates Amorrhæorum*. Enim vero, si Chananæi contra ius, & per vim eam terram ademerant posteris Sem; cum iniustissima esset eorum possessio, vel ob hanc causam solam, optimo iure statim illis auferri, & posteris Sem reddi poterat; nec quadringentos annos expectari oportebat, quoad earum gentium complerentur iniquitates. Verum contra illam Hebræorum Traditionem, ita disputatum sit.

Nos igitur duas veras iustasq. causas indicemus, cur Moses hoc loco mentionem intulerit Chananæorum. Ac primo quidem id fecit Moses, vt ostenderet, quæ gens habitaret in ijs locis in quibus erat Conuallis illustris, ad quam penetrasse dixerat Abram, cum ex Mesopotamia primum in Chananæam regionem venit. Dictum autem est paulo supra, Conuallem Illustrem pertinuisse à Iordane, quà is è mari Tiberiadis exit, vsque ad Mare Mortuum. Circa hæc vero loca habitasse quondam Chananæos non finit dubitare liber Numerorum, in cuius capite 13. sic est: *Chananæus vero moratur iuxta mare & circa fluenta Iordanis.* Illud *iuxta mare*, Tostatus interpretatur de Mari Mortuo: verum non recte; debet enim intelligi de mari Mediterraneo quod Iudæis erat Occidentale, & vocabatur Mare magnum: tũ quia præcise dicitur mare, ob idq. intelligi debet de magno mari: tum quod in libro Iosue cap. 11. scriptum est, Chananæos habitasse ad Orientem & ad Occidentem Terræ promissionis; ad Orientem quidẽ, propter habitationem eorum circa fluenta Iordanis, qui Iudæis erat Orientalis; ad Occidentem vero, propter habitationem eorum iuxta mare Mediterraneum, quod semper in Scriptura constituitur terminus Occidentalis Terræ promissionis. Contra autem, Mare Mortuum vel solitudinis ad Orientem fuisse dicitur, & vt terminus Orientalis eius terræ describitur. 67

Altera ratio cur mentio Chananæorum hoc loco à Mose facta sit, huiusmodi est: significare voluit Moses, licet DEVS promiserit Abrahæ possessionẽ terræ Chanaan, dum tamen ille vixit, nihil eius terræ possedit; sed tamquam aduena & peregrinus in ea versatus est. Quin etiam, vt speluncam quandam habere posset in vsum sepulturæ vxoris suæ Saræ, pretio emit eam ab Ephron, qui inter Hethæos habitabat Genes. 23. Vere igitur de Abram illud à Paulo dictũ est: *Fide, inquit, demoratus est in terra promissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus promissionis eiusdem.* Simile est quod de eodem dixit B. Stephanus, *Et non dedit illi hæreditatem in ea terra, nec passum pedis: sed repromisit dare illi in possessionem, & Semini eius post ipsum, cum non haberet filium.* Ergo possessor & dominus illius terræ id temporis Chananæus erat, Abram vero vt aduena peregrinabatur in ea, subiectus iurisdictioni & dominationi Chananæorum; vt, si quæ lites inter ipsum & alios exorirentur, eas disceptari & dirimi Chananæorum iudicio & sententia oporteret. Quo factum est, vt cum inter pastores Lot & suos nescio quæ orta essent iurgia & litigia, satius fore duxerit Abram dissociari à Lot, quam coram Chananæis cum eo litigare.

Ad Hebr. 11.

Act. 7.

Genes. 13.

Apparuit

Apparuit autem Dominus Abram, & dixit ei, semini tuo dabo terram hanc. Qui ædificauit ibi altare Domino, qui apparuerat ei.

68 ST diuina Scriptura, ait Chrysostomus, quasi mercatus quidam spiritualis, & medicorum ac medicamentorum officina animabus nostris. Quare par est, vt, sicut qui ad nundinas veniunt, inde multis mercibus comparatis redeamus: vel tamquam è medici domo, receptis quæ animis nostris prodesse queant medicamẽtis, exeamus. Vel in his paucis verbis quantum reperire licet thesaurum? *Apparuit*, inquit Scriptura, *DEVS Abram*, *uel* vt legit Chrysostomus, *visus est DEVS Abram*. Ecce illud nouum & inusitatum est, DEVM apparuisse Abram. Hoc enim loco primùm eo verbo vsa est Scriptura. Nam etsi scriptum est, DEVM locutum esse cum Adamo, & cum Noe, nusquam tamen, ante hunc locum, legitur in sacris literis, DEVM apparuisse aut visum esse illis vel alijs, sed id primo de Abram Scriptura prodidit: fortasse ea re insinuans, rationem illius apparitionis diuinæ, singularem, eximiam, atque insolitam fuisse. Sed quo modo ei apparuit DEVS? An suam ei deitatem ostendit? Minime: DEVM enim nemo vidit vnquam: Nec videbit eum homo & viuet. Quomodo igitur apparuit? Sic nempe ab eo visus est, vt ipse solus scit, & vt illi possibile erat videre. Etenim sapiens & misericors DEVS multas & varias nouit vias, quibus se humanæ attemperat naturæ; & semetipsum ijs, qui antea se ipsos digne præparauerunt, varie manifestat. Idq. nos per Prophetam docuit DEVS: *Ego*, inquit, *visiones multiplicaui, & in manibus prophetarum assimilatus sum*. Vidit DEVM Isaias sedentem in solio excelso & eleuato: vidit DEVM Ezechiel super currũ & quadrigam Cherubim: vidit DEVM Daniel vt Antiquum dierum: alijs denique Prophetis sub alijs figuris ac similitudinibus manifestatus est. Verum tres modos insigniores ac frequentiores diuinæ Apparitionis indicat Moses Numerorum 12. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini* (ait ille) *in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: ore enim ad os loquor ei; & palam, & non per ænigmata Dominum videt*. Sed quo trium horum modorum DEVS apparuit Abrahæ? Cum id non aperiat scriptura, nemini exploratum puto. Caietanus ait apparuisse in somno. Sed vnde id nouit, aut vnde probare potest? Immo cum præcise dicatur apparuisse ei, videtur intelligi debere de nobiliori apparitionis modo: constat autem modum apparitionis in vigilia præstantiorem esse, quam in somno. Et solet scriptura, cum loquitur de apparitione in somno facta, adiungere illud, *in somno*, *uel in somnis*, vt Matth. 1. *Ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph*. Cum autem narrat apparitionem in vigilia factam, simpliciter vtitur vocabulo apparitionis, vel apparendi; vt Luc. 1. *Apparuit illi Angelus Domini stans à dextris altaris incensi*. Verum missa hæc faciamus. Illud potius hic animaduertamus, quia primæ DEI apparitioni, quam paulo supra narrauit Moses, credidit & obediuit Abram, propterea dignum fuisse eum altera DEI apparitione, & consolatione.

Chrysost. homil. 32. in Genesim.

Diuina Scriptura, quasi mercatus quidam spiritualis.

Qualiter DEVS apparuerit Abrahæ.

Ioan. 1.

Exod. 33.

Osee 12.

Esaiæ 6.

Ezechielis 1.

Daniel. 7.

69 *Semini tuo dabo terram hanc*. Hic primum promisit DEVS Abrahæ possessionem terræ Chanaan. Nam cum ex Mesopotamia euocauit eum, tantum ei dixit, *Veni in terram quam monstrauero tibi*, non autem dixit, quam dabo tibi. Illud, *dabo*, futuri temporis, subindicat, possessionẽ eius terræ nonnisi longo post tempore tradendam fuisse semini Abrahæ. Cuius tantæ dilationis duplex fuit causa; altera, quod voluit DEVS multis magnisq. malis & calamitatibus peregrinationis atque seruitutis exerceri ac probari semen Abrahæ, antequam terram

ſibi promiſſam obtineret: quo videlicet poſſeſſio eius terræ iucundior ei poſtea & carior accideret; ſimulq. liquidius cognoſceret fuiſſe eam gratuitum diuinæ benignitatis munus. Alrera cauſa dilationis fuit, vt expectaretur quo ad improbitas Chananæorum ad eum terminũ perueniret, vt ſecũdum vindicem ſcelerum iuſtitiam diuinam, digniſſimi eſſent illi, vt poſſeſſione eius terræ priuarentur. Vtramque cauſam indicauit DEVS Abrahæ Geneſ. 15. priorem quidem, cum dixit: *Scito prænoſcens, quod peregrinum futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua: & ſubycient eos ſeruituti, & affligent eos quadringentis annis*. Poſteriorem vero cauſam denotauit illis verbis: *Et poſthac egredientur cum magna ſubſtantia. Generatione autem quarta reuertentur huc: necdum enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum vſque ad præſens tempus*. Dupliciter igitur DEVS mirifice recreauit ac roborauit Abram; tum noua apparitione, ſuiq. manifeſtatione, quæ vt lux oculis, ſic animis iucundiſſima eſt: tum promiſſione terræ Chanaan à ſemine eius poſſidendæ.

Duo modi quibus DEVS recreat & cõfirmat ſeruos ſuos.

His etiam duobus modis DEVS animos piorum hominum, cum in magnis 70
periculis & malis verſantur, conſolari & confirmare ſolet; primo quidẽ ſeipſum illis manifeſtando, id eſt, per interiores illuminationes & inſpirationes illis ſignificando & perſuadendo eſſe ipſos in eius gratia, cura, & tutela; loquendo illis ad cor, ſpirituali dulcedine eos replendo, & dando illis manna ſpirituale quod nemo ſcit, niſi qui accipit. Maiorem deinde in modum recreat & ſuſtentat eos, repræſentando eorum animis æterna bona promiſſa ipſis, & in cælis præparata. Vtramq. diuinæ conſolationis viam & rationem attigit B. Paulus: priorem quidem illis verbis: *Ipſe ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij DEI. ſi autem filij, & hæredes: hæredes quidem DEI, cohæredes autem CHRISTI*. poſteriorem autem, cum ſubiungit: *exiſtimo enim, quod non ſunt condigna paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*. Duas porro res Abrahæ optatiſſimas & iucundiſſimas continebat hæc DEI promiſſio, certã prolis & poſteritatis ſpem, ſimulq. poſſeſſionem terræ Chanaan. Vtramque profecto deſperaſſet Abram, ſi eas res humani iudicij ac rationis trutina ponderare voluiſſet: Illam quidem, propter Sarai ſterilitatem; hanc vero, propter Chananæorum potentiam. Verum, quia firmiſſime credidit nihil eſſe DEO impoſſibile; propterea confortatus eſt fide, vt ait Paulus, dans gloriam DEO, pleniſſime ſciens, quia quæcumque promiſit, potens eſt & facere. Illud porro verbum *dabo* magnam vim habet ad declarandam potentiſſimam DEI prouidentiam circa res humanas: denotat enim, in poteſtate DEI eſſe, cuicumque velit regna dare, vel auferre. Veriſſimum enim eſt, quod dixit Daniel: *Ipſe transfert regna & conſtituit*, & quod in libro Eccleſiaſtici ſcriptum eſt: *In manu DEI eſt poteſtas terræ*. Frequenter autem DEVS ex vna gente regna transfert in aliam, propter inſignem eius gentis atque inueteratam impietatem & malitiam. *Regnum à gente in gentem transfertur propter iniuſtitias, & iniurias, & contumelias, & diuerſos dolos.* & infra: *ſedes ducum ſuperborũ deſtruxit DEVS, & ſedere fecit mites pro eis*. Atque ob hanc ipſam cauſam, poſſeſſionem terræ Chanaan ademit Chananæis, Hebræiſq. tradidit.

Ad Rom. 8.

Ad Rom. 4.

Danielis 8.

Pietas & religio Abrahæ.

Qui ædificauit ibi altare Domino, qui apparuerat ei Quemadmodum, cũ DEVS 71
iuſsit Abram, derelicta patria & cognatis, ire in terram extraneam ei atque ignotam, inſigniter enituit fides & obedientia eius, ſine vlla cunctatione, quin etiam alacriter diuina iuſſa capeſſentis atque exequentis; ſicut ait Apoſtolus: *Fide Abram obediuit exire in locum, quem accepturus erat in hæreditatem: & exijt neſciens quo iret*: Ita nunc accepto de poſſeſsione terræ Chanaan DEI promiſſo, cum aram DEO extruxit, mirabiliter eius aduerſus DEVM pietas & religio eluxit. Etenim pro beneficijs à DEO acceptis, nulla ei potior referri gratia poteſt, quam ſi magno ardore ac deuotione animi, pietatis & religionis officia frequen-

Ad Heb. 11.

frequententur. Neque hoc non à Dauide rege cognitum & factitatum est. Audimus enim eum quodam loco exclamantem: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?* & continuo subiungit: *Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo*. Et hoc ipsum paulo infra expresſius declarans: *Dirupisti*, inquit, *vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis, &c.* Cum autem legimus Abram ædificasse altare Domino, non solam extructionem aræ ab ipso factam intelligere conuenit: verum etiam alios omnes actus & officia eius virtutis quæ Religio nominatur, & in colendo ac venerando DEO, tam interiori quam exteriori cultu tota versatur. Illos dico Religionis actus, confesſionem suæ infirmitatis, laudem diuinæ bonitatis, prædicationem nominis DEI, oblationes & sactificia, inuocationem nominis diuini, gratiarum actionem, bonorum à DEO petitionem, denique ad veri DEI agnitionem atque cultum, eorum, quibuscum versabatur, cohortationem atque incitationem. Psal. 115.

Et inde transgrediens ad montem qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum; ab Occidente habens Bethel, & ab Oriente Hai. Aedificauit quoque ibi altare Domino, & inuocauit nomen eius. Perrexitq. Abram vadens, & vltra progrediens ad Meridiem. Versu. 8. & 9.

72 VIDE quemadmodum beatus ille Patriarcha nusquam consistat, sed huc illuc vagus terram illam pererret, nullibi fixum ac stabile ponens domicilium, sed peregrinando omnem vitam traducens. At cur? Fortasse incolis se, propter religionis ac morum disſimilitudinem, inuisum sentiens, subinde loca mutare cogebatur. Quanquam id non sine certa quadam & vtili prouidentiæ DEI ratione factum putauerim: quò scilicet pluribus locis ac populis veri DEI cognitionem & cultum traderet; simulq. tam salutaris doctrinæ prædicatione, quam morum integritate ac sanctimonia, acerrimum illis gentibus ad pietatem & iustitiam colendam exemplum pariter atque incitamentum esset. Nec non vt præstantisſima eius viri fides, obedientia & constantia, aduersis iuxta ac secundis rebus mirabiliter exercita & probata, magno posteris documento foret, quemadmodum DEVS honorari & coli deberet. Græca lectio huius loci triplicem habet, sed paruam tamen, & vocum potius quam sententiæ diuersitatem à lectione Latina; cetero simillima est. Nam pro eo quod in Latina translatione est: *Ab Occidente habens Bethel*; Græce est: *ad mare vel à mari*. Verum idem est sensus: mare enim magnum siue Mediterraneum terminus erat Occidẽtalis illius terræ. Deinde, pro illo vocabulo, *Hai*, Græce est, *Angai*, sicut etiam legisse videtur Chrysostomus. Ad hæc, pro illo, *progrediens ad Meridiem*, Græce est, *castrametatus in deserto*; quo significatur pars Australis siue meridionalis: habet enim Terra promisſionis ad Meridiem desertum Arabiæ PetrϾ; & Ideo deserti nomine terra Australis intelligi solet. Ergo quod Latine est, *ad Meridiem*. Græce est, *ad Desertum*, Hebraice vero, *ad Austrum*. atque id, non tantum hoc loco, verum alibi etiam in scriptura obseruandum esse, monet Hieronymus. Varietas lectionis huius loci. Hieronymus in Traditionibus Hebraicis super hũc locum.

Illud porro verbum *Castrametatus est*, quo vsi sunt LXX. Interpretes, videtur significare Abram perinde ac si per hostilem terram iter faceret, familiam suam, quam numerosisſimam habebat, quasi agmen quoddam, contra ea quæ timeri

poterant ab incolis, bene instructam & munitam duxisse; atque hoc denotari verbo illo castrametandi. Vel potius indicatur illo verbo, instabilem fuisse in ea regione habitationem Abræ; ad similitudinem nempe militum, qui subinde castra mutant. Sic enim hoc verbum interpretatur Chrysostomus: Aliena, inquit, dictione videtur vsa diuina Scriptura. Nam quemadmodum de militibus solemus dicere; ita & de iusto dicit, quod castrametatus sit; vt ostendat Patriarcham semper fuisse expeditum, semperq. ad quamlibet loci mutationem, quotiescumque opus esset, accinctum. Sicut enim milites absque difficultate huc illuc tentoria sua transferunt: ita & Iustus ille, quamuis secum duceret vxorem & fratris filium, tantumq. seruorum numerum, magna tamen facilitate quocumque migrare solebat. Vidisti frugalem senis cum vxore & tot seruis vitam? sed mihi admirabilior videtur Saræ animi virtus atque constantia. Cum enim cogito mulicbris sexus infirmitatem, & animaduerto quanta facilitate & alacritate cum Iusto illo peregrinaretur, & vagam agens vitam, non sine magnis incommodis multifariam oberraret, neque id moleste ferens ipsa, nec viro suo quicquam facessens negotij, obstupesco, ac non minorem in ea spiritum atque fortitudinem, quam in Abram fuisse censeo. Ita Chrysostomus.

Chrysost. homil. 32. in Genesim.

DE Ciuitate Bethel commodius dicturi sumus infra Genesis 28. hic enim 73
per Anticipationem nominatur Bethel, cum id nominis plus centum quinquaginta annis post acceperit à Iacob, vt narratur Genes. 28, tempore autem Abræ appellabatur Luza. Dicamus igitur hic de ciuitate Hai, quæ, propter memorabile eius excidium, & atrocissimum regis eius vrbis supplicium, nobilitata & celebrata est in sacris literis, vt legere est in libro Iosue cap. 8. vbi hæc scripta sunt: *Iosue succendit vrbem Hai, & fecit eam tumulum sempiternum: regem quoque eius suspendit in patibulo vsque ad vesperam & Solis occasum. & deposuerunt cadauer eius de cruce; proieceruntq. in ipso introitu ciuitatis, congesto super eum magno aceruo lapidum.* De ciuitate Hai hæc tradit Borchardus: Supra Galgala, in montanis, contra Occidentem tribus leucis, in parte Occidentali Quarantenæ, vrbs est Hai; ex qua ad vnam leucam fere contra Aquilonem, paululum tamen declinando, est ciuitas Bethel. Verùm de positu huius vrbis enucleatius atque vberius scripsit Andreas Masius: cuius verba, quod pauca sint, & ad illustrandum hunc locum faciant plurimum, hic referre non grauabor: Quantum, inquit, fuerit loci spatium inter vrbem Iericho & ciuitatem Hai, scriptum est in vetustis commentarijs Hebræorum in Exodum, quæ nominantur Semoth Rabbah. Illic enim ad caput 23. hæc leguntur: Inter Hai & Iericho tria dumtaxat sunt milliaria, & tamen vrbs vtraque suum habebat regem &c. His consentanea sunt, quæ nostri homines, qui loca illa perlustrarunt, scripsere: positam fuisse Hai tribus circiter leucis à fonte Elisei versus Septentrionem, in occidua parte montis, quem Quarantenam nunc vulgus nominat à CHRISTI ieiunio, quod eo loci dies quadraginta pertulit nostra causa. Fontem autem illum in agro Ierichuntino esse, certum est ex sacra historia 4. Reg. 2. Quod autem spatium à Gallis leuca vocatur, id ab Hebræis (mil) sumpto a Latinis vocabulo, ac si dicas milliarium, appellatum est, continens circiter bis mille & quingentos passus, hoc est, quantum itineris homo pedes horæ spatio conficiat vsitato progressu. Quanquam est, vbi pro mille passibus positum hoc verbum ab Hebræis, inuenies. Porro ab Hai ad Bethel non longius fere interuallum, quam Leucæ fuit vnius. Sed Bethel ab Hai vergit ad Occidentem; verum ita, vt parumper in Septentrionem declinet. Hierusalem vero, quæ à Bethel abest duodecim millibus passuum, pro harum vrbium situ, est ad Meridiem posita, atque etiam nonnihil ad Occidentem. Fuit & altera vrbs Hai apud Ammonitas; cuius apud Ieremiam cap. 49. mentio est. Sed hæc nostra plerumque per excellentiam, Habai, præposito articulo, appellatur:

Ciuitas Hai.

Borchardus.

Andreas Masius in cap. 7. Iosue.

Matth. 4.

latur: quod apud Nehemiam quoque obseruatum videre est: nominat enim ille Haia, sed Chaldæo sermone vtens. Chaldæi enim, vt ait Elias Grammaticus, litera Aleph in fine collocata, Emphasim significant, plane vt Hebræi litera He posita in principio. Hæc Masius: quæ ad clariorem huius loci plenioremq. intelligentiam conducere posse existimaui.

Elias Grammaticus.

TERTIA DISPVTATIO

An mons, in quo dicitur hoc loco Abram tetendisse tabernaculum, & ædificasse altare Domino, fuerit mons Garizim & Hebal, nec ne.

74 CETERVM illud disquirendum est, quis fuerit mons ille contra Orientem Bethel obiectus, in quo narrat hoc loco Moses, tetendisse tabernaculum Abram, & altare Domino ædificasse, & inuocasse nomen eius? Tostatus putat fuisse montem Garizim & Hebal, inter Bethel & Hai interiectum: qui licet re vera vnus mons sit, duo tamen habet iuga & quasi capita, quorum vni Garizim, alteri Hebal nomen fuit. In his recitatum fuit Deuteronomium audiente omni populo, sicut legitur Iosue 8. id enim fieri iusserat Moses, vt Deuteromij 11. scriptum est. Et in Garizim quidem recitatæ sunt benedictiones, in eos qui custodirent legem Mosis, conferendæ: in Hebal vero, maledictiones infligendæ legem violantibus. Quamobrem magna deinceps eius loci apud posteros religio & veneratio fuit. De templo autem, quod ad æmulationem templi Hierosolymitani in monte Garizim tempore Iaddi pontificis, & Alexandri Magni ædificatū est; quodq. ducentos annos stetit, népe vsque ad Hircanū Pontificem & Principem Iudæorum, subtiliter & copiose scripsit Iosephus. In hoc igitur monte arbitratur Tostatus & tentorium posuisse Abram, & altare ædificasse.

Tostatus.

Iosephus lib. 11. & 13. Antiquita.

75 Nec ab hac Tostati opinione procul videtur esse Gerardi Mercatoris sententia; quam strictim exponit Masius, disputationem quandam suam super hac re cum illo habitam commemorans; namque eam scripto proditam à Mercatore non memini legere. Censet itaque Mercator vtrumque montem prope ab vrbe Hai abfuisse; & ipsam quidem ciuitatem Hai in iugo Garizim esse positam; Hebal vero, intercurrente valle, paululum ad Occidentem versus Bethel extitisse. Aram vero, quam in his montibus structam historia Iosue narrat capite octauo, veteris illius in aræ vestigio fuisse positam, quam Abram inter Hai & Bethel statuisse, hoc loco Genesis quem tractamus memoratur. Laudat Mercator huius sententiæ suffragatorem probatoremq. B. Hieronymum, qui in libello de locis Hebraicis affirmate pronuntiat, montes istos non procul ab Iericho & Galgalis, distare; ac Samaritanos magni & manifesti erroris damnat, qui apud Neapolim, hoc est, Sichem, eos ostendunt. Verba Hieronymi sic habent: Sunt iuxta Iericho duo montes vicini contra se inuicem respicientes, è quibus vnus Garizim, alter Hebal dicitur. Porro Samaritani arbitrantur hos duos montes iuxta Neapolim esse; sed vehementer errant. Galgala enim locus est iuxta Iericho: iuxta Galgala vero istos mōtes fuisse, scriptura Deuteronomij capi 11. testatur. Hæc atque alia quædam horum similia disputabat Mercator.

Gerardus Mercator. Masius in cap. 8. Iosue. Mercatoris sententia.

B. Hieronymus.

VERVM longe probabilior videtur opinio iampridem apud omnes peruagata, eos montes prope Sichem collocans. Primum enim in Iudicum historia

Refellitur Mercator, & ostenditur vbi fuerit mōs Garizim & Hebal.

capite nono mons Garizim vrbi Sichem dicitur imminere; quin etiam illic statuitur Elon seu Quercus Moreh, quam supra diximus fuisse vel ipsam Sichem, vt Hebræi autumant, vel certe proximum ei locum. Nam quod Mercator montis Garizim longum iugum à Sichem ad Hai, & vltra etiam producit; id quia nullo probat argumento, nullam etiam fidem facit. Certe Iosephus non vno loco scribit, cæremoniam illam recitandi benedictiones & maledictiones apud Sichem esse actam. Iosephus autẽ, vt qui in regionibus illis educatus, quin etiam cum imperio versatus fuerit, auctoritate fideq. præstat ceteris. Hebræi quoque hos montes circiter sexaginta millia passuum ab Iordane remotos esse scribunt. Nostrorum etiam hominum quicumque loca illa peragrarunt, nemo est qui non eos montes paruo interuallo à porta australi nouæ Sichem distare prodiderit. in primis Borchardus, sane diligens scriptor, qui decennium totum in illis regionibus studiose curioseq. perlustrandis & cognoscendis consumpsit, ita scribit de illis montibus: A porta Sichem australi, quantum bis iacere posset arcus, est fons Iacob, super quem fatigatus ex itinere sedit Dominus IESVS Ioan. 4. supra fontem ad dexteram mons est excelsus, duo habens capita: quorum vnum Garizim; alterum Hebal nuncupatur: vbi Iosue ædificato altari, & audienre populo recitari iussit Deuteronomium Mosis. Super montem autem Garizim adhuc ostenditur vetustissimi templi locus, quod quidem sub titulo Iouis Hospitalis, ad instar templi Hierosolymitani constructum olim fuerat. Permansit autem vsque ad excidium Hierusalem à Romanis factum. Montem porro Garizim & templum illud creditur significare voluisse Samaritana, cum dixit Saluatori nostro: *Patres nostri in monte hoc adorauerunt, &c.* Ioan. 4.

Iosephus. *Hebræi.* *Borchardus.*

Nec ab hoc tam recto sensu deducere quemquam debet liber ille de locis Hebraicis, cuius auctoritate contra opinionem hanc pugnabat Mercator. Nimirum eius libri auctor fuit Eusebius; Hieronymus autem tantum interpres. Eusebium autem & linguæ Hebraicæ ignarum fuisse constat, nec locorum illius regionis admodum peritum. Nec obscurum est, quid Eusebium adduxerit in eam opinionem: Græca nempe lectio eorũ quæ scripsit Moses de istis montibus Deuteronomij 11. decepit eum. Namque eo loci, vbi designat Moses sitũ montis Garizim & Hebal, pro eo quod tam Hebraice quam Latine legitur, eos montes esse contra Galgala, vel è regione Galgalorum, Græce est, iuxta Galgal: quasi proximi sint Galgalis, & idcirco vrbi Iericho etiam vicini. Verum Hebraice ac Latine, vt dixi, non est, iuxta, sed contra, vel è regione; id enim significat vox Hebræa (mul) Vox autem, contra, vel è regione, etiam in locis procul inter se dissitis ponitur: id quod plane liquet ex verbis Mosis quæ sunt in exordio Deuteronomij. Etenim Moses planitiem illam camporum Moabiticorũ, in qua paulo ante excessum suum legem populo explanauit, fuisse scribit contra Mare Rubrum, vel è regione Maris Rubri: Mare autem Rubrum à campis Moabiticis, quam longo distet interuallo, nemo est qui nesciat. Præterea in illo capite 11. Deuteronomij scriptum est, montes illos fuisse contra Galgalam, quæ est iuxta vallem tendentem & intrantem procul: sic enim habet translatio Latina. Sed pro illis verbis Hebraice est, è regione Galgalorum apud Elon Moreh. Non semel autem supra dictum est, Elon Moreh denotare vel vrbem Sichem, vel locum ei proximum. Verum ne longior sim, hic terminabo disputationem hanc.

Locus Deuteronomij cap. 11.

Facta

Facta est autem fames in terra; descenditq. Abram in Aegyptum, vt peregrinaretur ibi: præualuerat enim fames in terra. Versu 10.

78 N reliqua parte huius capitis duodecimi, narrat Moses memorabilem quandam historiam peregrinationis Abrahæ in Aegypto, propter famem quæ in omni terra Chanaan præualuerat, ab eo susceptæ: simulq. mirabilem casum, qui circa vxorem Sarai apud Aegyptios contigit, ita exponit, vt quasi oculis rem subijcere videatur. Quoniam autem Philo argumentum huius historiæ breui ac luculenta oratione perstrinxit, adiunctis quibusdam circumstantijs narrationem Mosis non parum illustrãtibus; nec alienum huic loco fuerit, nec iniucundum lectori, verba eius hic adscribere. Approbans DEVS, inquit Philo, eximiam fidem, obedientiam, & pietatem Abrahæ, mox eum egregio quodam beneficio, remunerauit, coniugium eius, à potente quodam & immoderato rege ingens adductum in discrimen, mira quadam ratione inuiolatum intactumq. seruans. Cuius periculi hæc fuit occasio. Cum diu laboratum esset frugum penuria, iam propter insolitos squalores, iam vero propter nimios imbres; vrbes Syriæ continua fame oppressæ, desertæ fuerant ab habitatoribus, alijs aliò dispersis quærendi victus gratia. Abram quoque, audita Aegypti fertilitate, cuius campi solenni stagnatione fluminis rigati, copiosas proferunt segetes, auris tempestiuis nutritas & maturatas; illuc se cum omni familia contulit. Erat illi vxor animi & corporis dotibus ornatissima. Hac visa, quidam Aegyptiorum optimates, admirati pulchritudinem (nihil enim eximiũ latere potest) rem ad regem suum deferunt. Is, forma mulieris captus, abiecta hospitalis iuris reuerentia, voluit ea prætextu nuptiarum potiri. At illa, in aliena regione, apud impotentem & crudelem Principem, omni destituta auxilio (nec enim vir eius malum impendens arcere poterat) ad eam, quæ sola supererat, opẽ diuinam confugit. Tunc propitius DEVS, factusq. patientium iniuriam protector, graues pœnas & cruciatus inflixit regi; adeo vt animo & corpore laboraret, & morbo quidem multiplici; ita vt amorum voluptatumq. oblitus, longe diuersas agitaret curas: quemadmodum scilicet euadere posset è tormentis, quibus sine intermissione dies noctesq. affligebatur. Quam eius pœnam sensit & tota Regia; propterea quod nemo se tantæ iniquitati opposuerat, sed omnes libidini regis assensi & obsecuti fuerant. Hac igitur ratione consuluit DEVS mulieris pudicitiæ: illæsam intactamq. eam custodiens, quæ proxime à violenta constupratione abfuerat, mater deinceps futura non filiorũ aut filiarum tantum, sed amplissimæ gentis, DEOq. gratissimæ: cui videlicet contigerunt præter multos reges potentissimos, etiã vates ac sacerdotes in vsum totius generis humani. Sic Philo.

Philo in lib. de Abram.

79 Triplex igitur periculum contigit Abrahæ: vnum ex generali fame, propter quam ex regione Chanaan decedere coactus est: alterũ vitæ apud Aegyptios, propter vxoris pulchritudinem: tertium pudicitiæ vxoris. Accessit præterea peracerbus dolor ex separatione vxoris, non minus vita sibi caræ. Ac licet DEVS manentem in Chananæa Abram alere & sustentare posset, sicut aluit Eliam per coruos, & per hunc viduam Sareptanam; idq. probe nosset Abram, nec de potentia DEI dubitans, nec eius erga se benignitati diffidens: attamen DEVM tentare noluit, cum humana industria & diligentia periculum depellere ac vitare posset. Est autem duplex ratio tentandi DEVM, altera eorum est qui dicunt, Non credam nisi videam; quemadmodum Iudæi olim DEVM tentauerunt in deserto: altera est eorum qui dicunt, Credo DEO, & confido Prouidentiæ eius, & idcirco non curo humana consilia & adminicula, quia ille sine his

3. Reg. 17 Ibidem.

Duplex ratio tentãdi DEVM.

Iud. 17. Psal. 77.

potest

poteſt me conſeruare. Priorem illam tentationem appellare licet à ſiniſtris, poſteriorem vero à dextris. Regia via eſt, quæ nec ad dexteram nec ad ſiniſtram declinat; quæ ſic diuina prouidentia confidit, vt nihilominus humanis conſilijs & auxilijs, cum adſunt, vtatur: nec ſi ea tamen defuerint, deſperet tamen; ſed diuinæ potentiæ & benignitatis fiducia, ſeipſum ſuſtentet.

Quinque cauſæ cur DEVS tam grauiter tẽtari & vexari Abrã, paſſus ſit.

SED cur paſſus eſt DEVS hac triplici tentatione ſeruum ſuum Abram vexari & conflictari? Ob quinque cauſas: Primo, vt ſingularis eius prudẽtia & magnitudo animi in dubijs ſubitiſq. caſibus magniſq. periculis probata, mirabiliter explendeſceret. Secundo, vt quemadmodum aurum igne perſpicitur & purgatur, ſic illius fides, ſpes, patientia, & conſtantia, & aduerſus DEVM pietas ac religio, ſæpius rebus non tantum aduerſis, ſed etiam terrificis probata, perfectior in dies atque illuſtrior euaderet. Namque rebus maxime perturbatis & in extremum diſcrimen adductis, conſtanti & tranquillo animo eſſe, nec à propropoſito ſanctitatis aut pietatis, vel tranſuerſum vnguem dimoueri; raræ cuiuſdam & conſummatæ virtutis eſt, ſummæq. laudis & gloriæ. Tertio, declaratum eſt & hoc alijs ſimilibus præſtantium virorum exemplis, eſſe quendam ordinem & proceſſum graduſq. diſtributionis gratiarum DEI. Non enim omne bonum ſeruis DEI repente ſimulq. tribuitur; ſed à modico gratiæ principio, paulatim per hominis merita & acceptæ gratiæ incrementa proceditur; & quaſi per gradus ad ſupremum perfectionis faſtigium peruenitur. Nihil autem eſt quod æque conducat ad profectum & conſummationem virtutis, quam tentationum & afflictionum, cum animi conſtantia & pietate coniuncta perpeſſio. 80

Iacobi 1. Scitum enim eſt quod Apoſtolus Iacobus ſcripſit: *Omne, inquit, gaudium exiſtimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: ſcientes quod probatio fidei veſtra patientiam operatur; patientia vero opus perfectum habeat, vt ſitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Quarto; quia ſic magis declarata eſt ſingularis DEI be-

Tobiæ 12. neuolentia & prouidentia erga Abram. Nam quod de Tobia dixit Raphael: *Quoniam, inquit, acceptus eras DEO, neceſſe fuit vt tentatio probaret te*, id etiam ve-

Ad Hebr. 12. riſſime in Abram dici poteſt, & item illud Pauli: *Quem diligit Dominus caſtigat: flagellat autem omnem filium quem recipit.* Et quo pluribus & grauioribus periculis liberatus à DEO eſt Abram; hoc illuſtrior & admirabilior extitit potentia & prouidentia liberantis. Quinto: voluit DEVS vt Abrahæ fides, & diuina eius protectio ac liberatio, poſteris exemplum pariter atque ſolatium eſſet: vt ex ijs quæ ei contigerunt diſcerent poſteri, quemadmodum ſe aduerſis in rebus gerere deberent, vt nec conſtantiam perderent, nec in fiducia diuinæ opis debilitarentur: ſed talibus ſanctorum documentis, monitis ac exemplis præmoniti atque prædocti, ſibi ſuiſq. rebus prouide conſulerent. Hoc enim eſt ſapere (ait ille apud Comicum) ex alijs periculum facere, ſibi quod ex vſu ſiet. Audi quid ſcri-

Tobiæ 2. ptura dicat de cæcitate quæ Tobiæ accidit: *Hanc tentationem ideo permiſit DEVS euenire illi, vt poſteris daretur exemplum patientiæ eius, ſicut & ſancti Iob. Nam cum ab infantia ſua ſemper DEVM timuerit, & mandata eius cuſtodierit, non eſt contriſtatus contra DEVM quod plaga cæcitatis euenerit ei, ſed immobilis in DEI timore permanſit, agens gratias DEO omnibus diebus vitæ ſuæ.*

Sed expendenda ſunt verba illa, *Deſcendit Abram in Aegyptum vt peregrinaretur ibi*. Proprie locutus eſt Moſes, ac ſecundum Topographiam Chananitidis & Aegypti, cum hoc loco ait, Abram ex Chananæa deſcendiſſe in Aegyptum: & paulo infra Geneſ. 13. eundem ex Aegypto reuertentem in Chananitidem, ſcribit aſcendiſſe. Nimirum terra Aegypti humilior & depreſſior eſt, quam terra Chanaan: recte igitur ex hac profectio in illam, vocatur deſcenſus: ex illa vero in hanc, nominatur aſcenſus: & hoc quidem perpetuo in ſacris literis obſeruatum comperiet lector. Cauſa porro cur Abram diſceſſerit ex Chananæa pe- 81

regri-

regrinaturus in Aegypto, si eius consilium & animus spectetur, non alia certe fuit, quam inopia frumenti, & vt famis necessitati occurreret. At vero diuina prouidentia, per hanc famis occasionem, sapientem illum & sanctum virum eo misit, vt quemadmodum Palæstinos, ita quoque Aegyptios verbo prædicationis, & suarum virtutum exemplo erudiret. Sic profecto vsu venit, vt per mala quæ sancti viri patiuntur, aliorum bona promoueantur, ignorantibus etiam vtrisque, DEO tamen dirigente, & ad destinatos prouidentiæ suæ fines omnia perducente. Audi quid in hanc sententiam scriptum reliquerit B. Chrysostomus: Dispensabat DEVS, ait Chrysostomus, vt Abram, non tantum Palæstinorum doctor esset, sed etiam lucem doctrinæ ac virtutis suæ impertiret Aegyptijs. Quasi enim luminare quoddam, eum, qui in Chaldæorum terra delituerat, illinc euocauit; vt eos qui in tenebris errorum sedebant, oblata veritatis luce illuminaret. Sed forte diceret aliquis: Cur non potius eos qui in Chaldæa erant, vt ad veram religionem venirent, sua pietate effecit? Verisimile est illorum salutem per aliorum prouidentiam esse procuratam. Attamen audi CHRISTVM dicentem, *Non est Propheta absque honore, nisi in patria sua*. Vt igitur opere impleret quod ei promiserat, dicens, *Magnificabo nomen tuum*, propterea & famem oriri permisit, & cogente necessitate, ire fecit in Aegyptum, vt discerent qui illic erant, quanta eius viri esset virtus, & quanta in gratia esset is apud DEVM. Fames namque quasi lictor fuit, qui necessitatis iniecto vinculo, vi eum in Aegyptum abstraxit. Sic Chrysostomus.

Chrysost. hom. 10. in Genesim.

Luca 4.

82 SEX porro causæ sunt, quibus sæpe adducuntur multi, vt longinquas & laboriosas peregrinationes suscipiant. Prima causa est, naturalis quædam multorum vanitas & instabilitas. Est enim quorumdam adeo mobile ingenium & inquies animus, vt nullo possint loco diu consistere; sed auide curioseq. variæ loca peruagentur atque peterrent. Altera causa est, necessitas; videlicet, quo magnum aliquod malum vitetur vel famis vel supplicij propter scelus aliquod patratum impendentis. Tertia causa est, vtilitas. Cuius generis sunt, mari terraque, peregrinationes militum atque mercatorum. Quarta causa est, insatiabilis quorundam, eorum præsertim qui excellenti sunt ingenio, cupiditas discendi res nouas & abstrusas; comparandæq. multiiugis doctrinæ ac prudentiæ, variarum gentium ingenijs, moribus, institutis & disciplinis cognoscendis ac percipiendis. Hanc ob causam memoriæ proditum est, Pythagoram, Empedoclem, Democritum & Platonem longinquas orbis regiones perlustrasse; exilijs verius, vt inquit Plinius, quam peregrinationibus susceptis. Legimus in veteribus historijs, ait B. Hieronymus, quosdam lustrasse prouincias, nouos adijsse populos, maria transisse: vt eos, quos ex libris nouerant, coram quoque viderent. Sic Pythagoras Memphyticos vates, sic Plato Aegyptum & Architam Tarentinum, eamq. oram Italiæ quæ quondam Magna Græcia dicebatur, laboriosissime peragrauit: & cetera, quæ deinceps ille disertissimis verbis subdit. Quinta causa est, ardens studium iuuandi quamplurimos, & ad veri Dei cognitionem adducendi. Hoc zelo incensi Apostoli, toto propemodũ terrarum orbe peregrinati sunt. Sic enim præceperat eis Dominus: *Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ*. Sexta causa est, sancta quædam & religiosa cupiditas atque curiositas visendi ac venerandi sacra loca, in quibus Saluator noster & beatissima eius mater, dum in terris erant, versati sunt: vel vbi Apostolorum, aliorumq. sanctorum, aut martyrij, aut sepulturæ & reliquiarum monumenta sunt: hanc ob causam Terra sancta, Aedes Lauretana, Compostella, & Apostolorum limina à fidelibus celebrantur.

Sex causæ cur homines peregrinentur.

Plinius lib. 30. cap. 1.

S. Hieron. ad Paulinũ epist. 103.

Marci vlt.

Cumq.

Versu 11. & 12. Cumq. prope esset vt ingrederetur Aegyptum, dixit Sarai vxori suæ: Noui quod pulchra sis mulier, & quod, cum viderint te Aegyptij, dicturi sunt, Vxor illius est; & interficient me, & te reseruabunt.

Ambros. lib. 1. de Abram, cap. 2. HVNC locum tractans B. Ambrosius, ita scribit: Exercetur 83 athleta DEI, & duratur aduersis, in desertum abit, in famem incidit, in Aegyptum descendit. Compererat in Aegypto lasciuiam esse, iuuenum luxuriam, petulantiam, effrenatam cupiditatem, voluptatum intemperantiam. Aduertebat inter huiusmodi viros intutam fore vxoris pudicitiam, sibiq. coniugis pulchritudinem periculo futuram: monuit vxorem, vt sororem se diceret. Quo docetur, non magnopere quærendum decorem coniugis, qui viro necem plerumque gignere soleat. Non enim tam pulchritudo mulieris, quam virtus Non optāda viris raræ vxoris pulchritudo. eius & grauitas delectat virum. Sic Ambrosius. Ergo ducturis vxorem, si quidem quietum ac suaue coniugium cupiunt, non admodum optanda est excellens pulchritudo; vt quæ viris multiplicis curæ, sollicitudinis, timoris ac periculorum sæpe causa est. Difficilis ergo prouincia est vxor formosa, venenum dulce, cōpedes aurei, splendida seruitus: semperq. in eo vigilandum, quod, à multis cum appetatur, difficiliter custoditur. Quantorum malorum & calamitatum pulchritudo Lucretiæ ac Virginiæ causa fuerit, ex Romanis historijs notum est. Merito igitur Satyricus ille poeta castigat inepta & sinistra parentum vota, qui eximiam liberis suis pulchritudinem, ac formæ elegantiam peroptant; quæ non raro cum alijs, tum etiam illis ipsis perniciosa & exitialis fuit: vt multis optabilius fuerit corpore turpes, quàm pulchros fuisse.

Iuuenal. Satyr. 10.

Sed vetat optari faciem Lucretia, qualem
" *Ipsa habuit: cuperet Rutila Virginia gibbum*
" *Accipere, atque suam Rutilæ dare.*

Verum dicet aliquis, cur non idem periculū timuerit Abram apud Chananæos atque apud Aegyptios; cum pulchritudo Sarai, æque periclitari potuerit in terra Chanaan, atque in Aegypto? Sed diuersa ratio Aegyptiorū erat atque Chananæorum: illi enim intemperantioris & profusioris erant libidinis, effrenesq. magis habebant cupiditates. Adijce, quod Chananææ mulieres erant multo candidiores & pulchriores, quam Aegyptiæ: quapropter pulchritudo Sarai magis futura erat apud Aegyptios singularis, rara & insolita, quam fuerat apud Chananæos, maiorisq. apud illos, quam apud hos incendij amoris, & periculi causa. Ex illis autem verbis: *Interficient me, & te reseruabunt*, intelligere licet, magis horruisse Aegyptios adulterium, quam homicidium. Siquidem interfecturi erant Abram, ne eo viuo, si vxorem eius haberent, adulteri viderentur. Cum tamen homicidium sit grauius flagitium & crimen, quam adulterium; talis autem existimatio ex peruersitate iudicij, vel ex prauitate aut legum aut consuetudinum orta est. Nisi forte illud potius credere lubet, Aegyptios non tam peruersitate iudicij, quam ardore libidinis obcæcatos fuisse peccaturos.

Dic ergo obſecro te, quod ſoror mea ſis; vt bene ſit mihi propter te, & viuat anima mea ob gratiam tui. Verſu 13.

84 ON ſuadet mentiri, ſed ad tempus verũ tacere. Verum namque erat ipſam eſſe ſororẽ eius, ſic enim auunculus & filij fratris appellantur; etiam paulo infra Geneſis 13. Lot, qui erat fratris ſui filius, appellauit fratrem. Suadet igitur, vt dum inter Aegyptios erunt, non mariti, ſed fratris nomine eum appellet. Hinc liquet, non fuiſſe id temporis licitum apud illas gentes matrimonium inter fratrem & ſororem: alioqui obtentus appellationis ſororis & fratris, nihil iuuiſſet Abram ad diſſimulandum celandumq. coniugium. Sed hac de re alio loco copioſe diſputatum à nobis eſt. Cæterum breuis & luculentus huius loci commentarius eſt apud Auguſtinum. Abram, inquit ille, in Aegyptum ire famis neceſſitate compulſus eſt. Vbi vxorem ſuam dixit ſororem ſuam, nihil mentitus. Erat enim & hoc, quia propinqua erat ſanguine: ſicut etiam Lot eadem propinquitate, cum fratris eius eſſet filius, frater eius eſt dictus. Itaque vxorem tacuit, non negauit: coniugis tuendam pudicitiam committens DEO, & humanas inſidias cauens vt homo: quoniam ſi periculum, quantum cauere poterat, non caueret; magis tentaret DEVM, quam ſperaret in DEO. Denique factum eſt, quod de DEO præſumpſit Abram. Nam Pharao rex Aegypti, qui eam ſibi vxorem acceperat, grauiter afflictus, marito ſuo eam reddidit. Vbi abſit vt credamus alieno concubitu fuiſſe pollutam; quia multo eſt credibilius, hoc Pharaonem facere, afflictionibus magnis non fuiſſe permiſſum. Hæc Auguſtinus. At enim facinus illud Abrahæ, quia pluſculum habet difficultatis, in quarta diſputatione, quam poſt explanationem totius capitis huius tractaturi ſumus, ſubtilius excutietur.

Auctor in 2. Tomo in Geneſim lib. 16. Diſput. 14. Num. 220. Aug. de Ciuitate Dei lib. 16. cap. 19. *Geneſ.* 13.

Beatus Ambroſius, carptim enarrans hiſtoriam huius loci, magnis laudibus effert Sarai erga virum ſuum amorem, fidem, ac pietatem: ea quippe ſua commoda ſaluti eius poſtpoſuit; nec illius periculis magno ſuæ vel pudicitiæ vel etiam vitæ periculo occurrere dubitauit. Ambroſium audiamus: Qui ſuauitatem quærit coniugij, non ſuperiorem cenſu ambiat vxorem, ſed quam neceſſitates non terreant maritales; nec monilibus ornatam, ſed moribus. Offendit plerumque virum, ſi ſe vxor nobiliorem nouerit. Hæc proxima ſuperbiæ ſunt. Sara non facultatibus ditior, non genere ſplendidior erat; ideo non virum imparem ſibi putabat, ſed vt parem gratiam diligebat. Quocirca non cenſu eſt retenta, non parentibus, non propinquis; ſed virum ſuum, quocumque pergeret, ſequebatur, extrema adijt, ſororem ſe eius aſſeruit, contenta, ſi ita eſſet neceſſe, periclitari pudore potius, quam virum ſalute. Vt tueretur maritum, mentita eſt germanitatem, ne inſidiatores pudoris eius, tanquam æmulum & vindicem vxoris, necarent. Hæc Ambroſius.

De laudibus Sarai Ambroſius lib. 1. de Abrã cap. 2.

Cum itaque ingreſſus eſſet Abram Aegyptum, viderunt Aegyptij mulierem quod eſſet pulchra nimis, & nunciauerunt Principes Pharaoni, & laudauerunt eam apud illum: & ſublata eſt mulier in domum Pharaonis. Verſu 14. & 15.

85 BRAM primus omnium gentis Hebrææ fuiſſe legitur in Aegypto: nec vt indigena, ſed vt aduena & peregrinus. Hinc igitur palam eſt mentitos eſſe, Molonem, Poſſidonium, Appionem & quoſdam alios veterum ſcriptorum; qui primam Hebræorũ originem ab Aegyptijs

Hebræorũ originem & genus non fuiſſe ab Aegyptijs.

fluxiſſe

Iosephus. fluxisse prodiderunt. Hos manifesti mendacij egregie conuincit Iosephus in ijs libris, quos aduersus Appionem scripsit.

Et laudauerunt eam apud illum. Ecce tibi, quale sit ingenium, & quale officium Aulicorum quorundam apud Principes: nempe adulari, placitura eis tantum suggerere, obsecundare libidini, lenocinari voluptatibus; quin etiam vitia eorum speciosis virtutum nominibus honestare ac decorare, & maleficia, vt egregia facinora prædicare. Sed amat sui similes Princeps: vt ex vita & moribus ministrorum eius, qualis ipse sit, non dubie æstimari queat. Verum enim illud est: *Secundum Iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.* Et illud Platonis merito dilaudatum est à Cicerone: Quales fuerint in Republica Principes, tales etiam fore eius ciues. Obseruandum præterea illud hoc loco est, non alibi magis sibi timuisse Abram, quam in Pharaonis regno; vbi scilicet minus & timoris & periculi esse oportebat. Etenim munus regis est, ne cui in regno suo aut vis afferatur, aut etiã fiat iniuria, prouidere. Principes enim, vt ait Paulus, timori sunt, non tamen boni operis, sed mali. Nimirũ non sine causa Princeps gladium portat. DEI enim minister est, vindex in iram ei qui male agit. Verum contra euenit in regno Pharaonis: nam qui à rege vt peregrinus protegendus, & ab iniurijs aliorum vindicandus erat, ab eo maxima ipse iniuria affectus est: nec vspiam iniuriosius & iniquius tractatus est, quam vbi publica iustitia maxime debuit vigere.

Corrupta ingenia & mores Aulicorũ quorundam.

Eccles. 10

Plato, vt est apud Ciceronem in epistola quadam ad Lentulũ lib. 1. Familiarium.

Ad Rom. 13.

Sed perpendenda sunt illa verba: *Et sublata est mulier in domum Pharaonis.* 86
hinc enim animaduertere licet, quam importuna & violenta sit atque insuperabilis regum quorundam cupiditas: quibus interdũ non aliud ius & lex est, quam cupido & potentia. Hi autem tum maxime sæuiunt, cum, vt Persius inquit,

—— Dira libido
Mouerit ingenium, feruenti tincta veneno.

tunc enim factis iuxta dictisq. feroces ac minaces sunt. Talem describit Homerus Agamemnonem rapere Achilli Briseida volentem:

"*Ducite prehensam dextra huc Briseida nobis,*
"*Quam si non dederit vobis fortasse repugnans,*
"*Actutum veniam multis cum millibus ipse.*
"*Illud erit longe, nisi fallor, acerbius ipsi.*

Similibus minis deterrito Abramo, abstractam fuisse Sarai ab Aegyptijs, non est à fide alienum. Nec Abram priuatus & peregrinus obsistere potuit potentis ac ferocis regis ardenti cupiditati. Sapienter enim monuit Hesiodus, stulti esse, contra validiorem pugnare velle: nam & victus succumbet, & præter dedecus, etiam damno afficietur.

Impia & insuperabilis malorũ Principum libido.

Persius.

Homerus Iliad. 10.

Hesiodus.

Non prætermittam hic admonere lectorem, morem hunc rapiendarum mu- 87
lierum vetustissimum fuisse apud Aegyptios; & ab his fluxisse ad alias gentes. Aegyptij namque Isidem filiam Inachi regis Argiuorum è Græcia rapuerunt, & nauigio deduxerunt in Aegyptum: quam postea diuinis coluere honoribus. Græci Europam Agenoris regis filiam è Phœnice raptam, naui, cui Bouis insigne fuit, in Cretam detulerunt. Iaso Thessalus Colchos nauigans, Medeam regij sanguinis inde vexit in Græciam. Paris Troianorum regis Priami filius, Helenam Menelai regis coniugem, è Sparta raptam, Ilium abduxit. Nec inter huiusmodi exempla numerandos esse duco raptus fœminarum necessitatis causa, id est, propter mulierum penuriam, & vsum coniugij factos: quales olim apud Romanos & Beniamitas extitisse legimus.

Exempla raptarum mulierum.

Iudic. 21.

Flagel-

Flagellauit autem Dominus Pharaonem plagis maximis, & domum eius, propter Sarai vxorem Abram. Versu 17.

88 FECERAT Abram quod in ipso erat, & quod eū facere optima ratio & prudentia suadebat, vt impendens sibi mortis periculum declinaret: de reliquo, pudicitiam vxoris, quam ipse tueri non poterat, DEO seruandam commendauit. Et quia DEVS non deserit sperantes in se, sed est adiutor in necessitatibus, grauiter castigando Pharaonem, fecit, ne Sarai impuro concubitu à rege pollueretur. Itaque vexatio dedit intellectum regi, vt illam alterius esse vxorem agnosceret, & vt intactam quamprimum reddere viro suo vellet. Præstitit igitur DEVS id quod promiserat Abræ: *Maledicam maledicentibus tibi*. Iam tunc in Abram completum est, quod multis post seculis cecinit Dauid: *Et pertransierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum. Non reliquit hominem nocere eis, & corripuit pro eis reges. Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari.* Genes. 12. Psal. 104.

Docet prætcrea hæc historia flagellati Pharaonis, coniugalis pudicitiæ & castitatis tutorem, propugnatorem ac vindicem esse DEVM, qui vxoriam pudicitiam, quam semper vir tueri aut non potest, aut negligit, ab aliena libidine defendendam vindicandamq. suscipit. Audiat lector beatum Ambrosium disertis verbis hac ipsa de re disputantem. Is enim historiam hanc flagellati à DEO Pharaonis propter Sarai tractans: Magnum, inquit, præbet hic locus testimonium documentumq. castitatis: vt nemo alienum affectet torum, nec latendi spe, aut faciendi impunitate alienam vxorem incestet; neque ad id inscitia vel stultitia prouocetur mariti, aut longiore absentia. Adest præsul coniugij DEVS, quem nihil lateat, nullus euadat, nemo irrideat: vicem absentis mariti tuetur, seruat excubias, imo sine excubijs deprehendit reum, antequam faciat quod parauerit; in mentibus singulorum, in animis vniuersorum crimen agnoscit. Et si maritum adulter fefelleris, non falles DEVM: nec si maritum euaseris, aut iudicem fori luseris; etiam iudicem totius mundi euadere poteris. Ille grauius vlciscitur iniuriam inopis, & contumeliam imprudentis mariti. Maior est enim iniuria in auctorem, qui custos thalami est, spretum, & non consideratum. Hæc Ambrosius. Deus tutor & vindex coniugalis pudicitiæ. Ambrosius lib. 1. de Abrā, cap. 2.

89 SED quæ fuerunt flagella illa Pharaonis? Non vna omnium est sententia. Hebræorum Rabbini tradunt fuisse fluxum seminis; ita vt viri aut nullo modo, aut ægerrime vxoribus suis vti possent. Et pro eo, quod nos hic legimus, *propter Sarai vxorem Abram*, Hebræi legunt, *propter verbum Sarai*, Et sic interpretantur: fuisse Sarai familiarem quendam Angelum, custodem eius pudicitiæ. Huic cum dicebat Sarai vt percuteret aliquem, à quo suæ ipsa castitati timebat, continuo ille percutiebat eum, vt ne accedere quidem ad Sarai vellet, aut etiam posset. Et hac ratione coercuisse Pharaonem à concubitu cum Sarai. Simile quid in Ecclesiasticis historijs de beata Agnete, & alijs sacris virginibus proditum memoriæ est. Verum communis est doctorum opinio, flagellationem illam non fuisse aliud, quàm conclusionem vuluæ vxorum tam Regis, quàm Aulicorum & seruorum eius, vt parere non possent. Hoc probare isti non aliter possunt, quàm coniectura quadam facta ex eo, quod infra Genesis capite 20. scriptū est, regem Palæstinorum Abimelech, propter similem eiusdem Sarai raptum, eo modo tuisse cum omni familia sua castigatum & afflictum à DEO. At enim verba illa Moysis: *Flagellauit DEVS Pharaonem plagis maximis*, plus mali, quam est conclusio vuluæ, & impedimentum pariendi significare videntur; videlicet, peracerbum Quæ fuerint illa Pharaonis flagella. Rabbini.

doloris sensum, vel ex morbo, vel ex vulnere, aut ex vlcere aliquo susceptum.
Iosephus lib. 1. Antiquitatū. Præterea Iosephus, flagella illa Pharaonis interpretatus est pestilentiam,& tumultus seditionesq. populares. Philo in lib. de Abram. Philo autem scribit fuisse multiplicem morbum, grauemq. animi & corporis cruciatum; vsque adeo, vt dies noctesq. torqueretur, nec, vel puncto temporis, acquiescere ac respirare posset. Sed cur non tantum Rex, cuius vnius gratia mulier fuerat rapta, verum etiam domus eius, id est, familia aulicorum & seruorum, similiter atque Rex ipse, punita est? Chrysost. hom. 32. in Genesim. Optimam eius rei causam affert Chrysostomus: Non solum, inquit, serui puniti sunt propter iniquitatem domini, sed etiam de propria improbitate castigati sunt. Etenim illi pulchritudinem Sarai, maiorem in modum laudauerunt apud regem; & ablatam viro, ad eum deduxerunt; regemq. satis sponte sua propensum ad libidinem, vehementius incenderunt. Quid igitur mirum, eos regiæ pœnæ participes fuisse, qui regis in patrando flagitio socij & adiutores fuerant?

Versu 18.

Vocauitq. Pharao Abram, & dixit ei, Quidnam est hoc quod fecisti mihi? &c.

Ambros. in lib. de Abrā, cap. 3.

LVCVLENTE locum hunc tractat S. Ambrosius, hoc modo 90
scribens: Ipse quoque Pharao, licet rex Aegyptiorum, quem & insolentia regalis potentiæ supinaret, & Aegypti lasciuia atque luxuries à studio castitatis abduceret, vocauit Abram, & arguit eum dicens, *Quid hoc fecisti mihi? &c.* Etsi natura ferus ac barbarus, tamen significat, etiam exteris & barbaris moribus curam esse pudoris,& adulterij crimen etiam sibi regi cauendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum, si barbarus ius nouit naturæ; muta animalia, licet nullis constringantur legibus, sunt tamen aliqua, quæ non solum paribus suis copulæ seruent fidem, verum etiam coitus vnius castitatem custodiant. Ita maior lex naturæ, quàm legum præscriptio est. Non mirum ergò, si iste Aegyptius rex DEVM timuit, qui hominem non timebat; & adulterij pœnas soluit, qui nullis reus tenebatur legibus: statimq. vbi alienam esse cognouit vxorem, non solum marito reddidit, verum etiam prosecutores dedit, qui deducerent eum: ne quis de populo barbaro irrogaret iniuriam vel peculio viri, vel vxoris pudori. Sic Ambrosius.

Chrysost. hom. 32. in Genesim. Sed vnde Pharao cognouit Sarai esse vxorem Abrahæ? Chrysostomus ait diuina reuelatione fuisse ei patefactum. Et in Chrysostomi quidem plerique doctores fuere sententiam. Cui fidem non paruam adiungit, quod infra Genesis 20. scriptum est de rege Abimelech; cui DEVS in consimili casu, Sarai esse Iosephus lib. 1. Antiquitatum. vxorem Abrahæ per reuelationem indicauit. Iosephus aliam rationem tradit: ait enim sacerdotes consultos à Rege de tam subita & graui eius flagellatione respondisse, id ei propter ablatam viro vxorem contigisse. Id autem DEVS per Num. 23. sacerdotes illos indicari voluit, sicut multa prædici per Balaam hariolum,& per 1. Reg. 6. sacerdotes Philistinorum, quid super arca Domini facto esset opus, vt plaga quæ Philistæos inuaserat, auerteretur. Verba Iosephi sic habent: Pharao laudatam sibi de pulchritudine Sarai, ad se iussit adduci, vt ea potiretur. Huic malæ libidini DEVS obstitit, pestilentia & seditione res Regis infestans: consultiq. de remedio sacerdotes, quove modo placandum esset numen; hāc mali causam responderunt, quod hospitis matrimonio iniuriā inferre parauisset. Sic Iosephus. Fortasse Rex id ex Sara ipsa cognouit. Nam quia statim vt Sara domum Regis ingressa est, ille grauissime percussus à DEO est, cœpit Rex causam tanti mali anxius quærere. Verisimile igitur est, Saram vel vltro, vel interrogatam ab Aegyptijs veram eius calamitatis causam aperuisse.

Nunc

Nunc igitur ecce coniux tua, accipe eam, & vade. Versu. 19.

91 SARAM non fuisse pollutam à Pharaone, sententia est omnium; idq. sacra huius loci historia satis euidenter ostendit, cum docet flagellatum fuisse Regem à DEO propter Saram; & Regem ipsum quasi expostulantem cum Abram, dixisse ei, *Quam ob causam dixisti esse sororem tuam, vt tollerem eam mihi in vxorem?* Voluerat igitur eam accipere in vxorem, nondum tamen acceperat. Ergo rex ille diuinis flagellis deterritus ac prohibitus est accessu ad Saram: vehemens enim corporis dolor, omnem sensum, etiam ardentissimæ libidinis ac voluptatis obruit atque restinguit. Recte igitur Chrysostomus: DEVS, inquit, acerbissima pœna percussum Regem, discedere fecit à nefario flagitio, coercuit ab irrationali impetu, cohibuit incontinentem mentem, alligauit concupiscentiam indomitam, refrænauit furoris insaniam. Sed B. Hieronymus aliam quandam rationem affert, cur non statim vt rex ille Saram domi suæ habuit, ad eam accesserit. Fortasse, inquit, idem mos erat id temporis apud reges Aegyptiorum, atque postea fuit (vt docet historia Esther) apud reges Persarum: ad quorum congressum non admittebantur mulieres, nisi ante per vnum annum multiplici & exquisito cultu ac mundo muliebri præparatæ essent. Hic igitur mos si tunc erat apud Aegyptios, nihil negotij est intelligere, quomodo Sarai, etiam si domi Pharaonis diu fuisset, inuiolata tamen & intacta esse potuerit. Verba S. Hieronymi hæc sunt: Licet corpus sanctarum mulierum non vis maculet, sed voluntas; & excusari possit Sarai, quod famis tempore, sola Regi in peregrinis locis, marito conniuente, resistere nequiuerit: tamen potest & aliter fœda necessitas excusari. Siquidem iuxta librum Esther, quæcumque mulier placuisset Regi apud veteres, sex mensibus vngeretur oleo myrtino, & sex mensibus in pigmentis varijs erat & curationibus fœminarum, & tunc demum ingrediebatur ad Regem. Atque ita fieri potest, vt Sarai, postquam placuerat Regi, dũ per annum eius ad Regem præparatur introitus, & Abrahæ Pharao multa donauerit; & Pharao postea sit percussus à Domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente. Hactenus ex B. Hieronymo. Verum an hæc coniectura eius in Aegyptijs aliquam habeat ex historijs, vel sacris vel profanis probabilitatem, ob idq. mereatur fidem, doctus ac prudens lector perpendat & iudicet: mihi sane sequenda potius videtur ratio, quam supra exposuimus, & in qua sola B. Augustinus acquieuit.

Chrysost. hom. 32. in Genesim.

Esther. 2.

Hieronym. in traditionibus Hebraicis in Genesim.

Esther. 2.

Aug. de Ciuitate DEI lib. 16. cap. 19.

92 B. CHRYSOSTOMVS non minori diuinæ potentiæ miraculo factũ esse putat, vt Sarai mulier pulcherrima manens apud Regem eius potiundæ inflammatum cupidine, conseruaretur intacta: quam quod Daniel inter famelicos leones innoxie versatus fuerit: & quod tres pueri per medias flammas incesserint prorsus illæsi. Verum si rem ipsam bene perpendamus, animaduertere licebit, flagellationem quidem illam Pharaonis propter Sarai miraculo attribui posse; hac tamen flagellatione adhibita, non videtur fuisse miraculum, vt sic flagellatus Pharao Saram non attigerit. Si quidem naturale est, vt dum quis grauissimis doloribus corpore & animo perfoditur ac laceratur, nullo titilletur sensu libidinis: quin etiam optatissimas sibi alio tempore, iucundissimasq. voluptates plane respuat & auersetur. Si quis porro quærat, cur hoc loco scriptura non explicate docuerit, Sarai non fuisse vitiatam à Pharaone, quemadmodum infra Genes. 20. in consimili casu id expressit de rege Abimelech: audiat is Theodoretum ita sibi respondentem: Manifestum est, cum primum Sarai rapta est à Pharaone, DEVM ægrotatione, quasi vinculo quodam eum obligasse, ne Saram violaret.

Chrysost. vbi supra.

Dan. 6. & 14.

Dan. 3.

An fuerit miraculum Saram non esse pollutam à Pharaone.

Theodoretus in Catena in Genesim.

Aegrotatio enim appetitionem Regis hebetauit, & venator intra retia sua captam habens feram quam maxime optabat, præda tamen frui non potuit. Sed quærendum est, cur Saram non fuisse tactam à Rege, hoc loco scriptum non fuerit, quemadmodum infra scriptum est, cum eadem postea à rege Abimelech accepta esset. Verum Sara per id temporis paritura erat Isaac, Ne igitur suspectum illud semen esset, ibi scriptum est seruatam fuisse eam à DEO, ne ab Abimelech pollueretur. Ex his autem duobus locis manifestum fit, etiam apud Gentiles adulterium fuisse crimen, & supplicio dignum: id enim & Pharao & Abimelech liquido declararunt. Illud etiam diuinus sermo nos docuit, eos qui vere colunt iustitiam, ne per ignorantiam peccent, à Deo custodiri: quod illorum duorum regum historia & exempla demonstrant. Hoc modo Theodoretus.

NON est hic prætereunda obseruatio Ruperti, Monet ille, peregrinationem 93
Abrahæ in Aegypto, & quæ ibi contigerunt ei, fuisse tanquam portentū quoddam, & quasi prophetiam eorum quæ aliquot post seculis ventura erant posteris eius descendentibus in Aegyptum, ibiq. diu commorantibus, ac denique mirabiliter inde in terram Chanaan regredientibus. Lubet hic ponere Ruperti verba; pauca enim sunt, lectuq. non indigna: Non enim abs re est, ait Rupertus, quod Abram facta fame descendit in Aegyptum, & flagellatus est Pharao propter eum: eius enim progenies postmodum, itidem facta fame in terra Chanaan, descensura erat in Aegyptum, & flagellandus erat Pharao plagis notissimis propter eam. Nec absque DEI consilio fuit, quod Abram diues reuersus ex Aegypto, postea contra reges accingitur, & Lot captum ab eis liberat, ac deinde à Melchisedec sacerdote DEI altissimi benedicitur: cuius gens, scilicet, Hebræa, postmodum de Aegypto in manu potenti & brachio excelso egrediēs, contra reges multos & fortissimos pugnare debebat, Ducum fide & armis Carnales qui in populo erant protegentibus, totamq. gentem de seruitio hostium persæpe liberantibus; donec procederet natus de virgine Rex & sacerdos Altissimi CHRISTVS DEI filius; benedictionem, id est, peccatorum remissionem per verum corporis sui & sanguinis sacrificium, Abrahæ, & semini eius largiturus, Sic Rupertus. Ergo in Aegyptiaca peregrinatione tā ipsius Abrahæ, quam Hebræorum multa fuere similia. Primo, vtriusque suscipiendæ causa fuit fames in terra Chanaan, plane insuperabilis. Tum, vexati & afflicti ab Aegyptijs tam Hebræi quàm Abram. Ad hæc, propter ipsos Pharao & Aegyptij grauissimis plagis à DEO percussi sunt. Præterea, non solum dimissi sunt ab Aegyptijs, verum etiam discedere compulsi sunt, & bonis eorum ac diuitijs onusti, debellatis multarum gentium hostibus, magnisq. potiti victorijs reuersi sunt in terram Chanaan, non amplius peregrini & aduenæ, sed possessores eius ac dominatores futuri.

Rupertus lib. 4. Cōmentariorū in Genesim cap. 7.

Genes. 14.

Exod. 14.

Finem expositioni huius capitis imponam, si vnum modo, quasi clausulam 94
eius adiecero. B. Ambrosius, cum disertissime tractasset historiam huius capitis, moralibus documentis multifariam in sua disputatione sparsis, denique tractatum eius concludens, cohortatur lectorem grauissimis verbis, vt ante omnia pietatem erga DEVM, mentisq. deuotionem, exemplo Abrahæ, toto pectore, omniq. studio colat, & ad extremum vsque spiritum custodiat. Sic enim fore promittit, vt quemadmodum Abrahæ contigit, quamuis ipse magnis periculorum coarctetur angustijs, & grauissimis vndique circumualletur malis; DEO tamen protegente, non solum ex illis saluus atque incolumis euadat, sed ea ipsa mala maius in bonum eius gloriamq. proficiant. Verum aurea Ambrosij verba lectorem audire iucundius ei, vt opinor, fuerit. Pulcherrimus est, inquit ille, locus hic ad incitandæ studium deuotionis, quod is, qui DEVM sequitur, tutus semper est. Et ideo DEVM præferre debemus omnibus: nec patriæ cōtuitu, nec

tu, nec parentum aut filiarum gratia, nec vxoris contemplatione reuocari debemus ab executione præceptorum cælestium: quia DEVS nobis omnia illa largitur, & potens est seruare quæ donat. Itaque magnum exemplum est deuotionis Abrahæ, quod cum vxore speciosa descendit in Aegyptum. Erat quidem iusto viro cura coniugalis pudicitiæ, sed maius erat studium maturandæ deuotionis, ne prætulisse custodiam thori mandatis cœlestibus videretur. Itaque quoniam propter DEVM contempsit omnia, recepit à DEO multiplicata omnia. Sed primum DEVS pudicitiæ tribuit remunerationem, quam gratam sciebat coniugi. Nam quia studio obeundi cælestis oraculi, vxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam defendit. Sic Ambrosius.

Hactenus tractata, & iam ad finem perducta est explanatio huius capitis duodecimi. Verũ super historia peregrinationis Abrahæ in Aegypto restant etiam nunc quatuor non contemnendæ eruditionis atque vtilitatis disputationes. Has igitur disputationes deinceps explicemus, ne quid omittamus in his commentarijs, quod lectorem diuinæ scripturæ pernoscendæ cupidum, in eius studio ac doctrina instructiorem & copiosiorem facere possit.

QVARTA DISPVTATIO

In quam partem Aegypti tunc venerit Abram: & an verum sit quod à quibusdam antiquis Auctoribus proditum memoriæ est, eam terram quæ propriè vocatur Aegyptus, ante Homeri ætatem non fuisse.

95 VT commodius tradantur, & à lectore facilius intelligantur quæ in hac disputatione tractanda sunt; ante omnia breuiter prædocendum est, quæ sit figura, quive positus eius terræ quæ dicitur Aegyptus, quæ circumfluo Nilo rigatur ac fœcundatur. Plinius figuram positumq. regionis Aegypti breuibus describens, sic ait: Proxima Africæ incolitur Aegyptus, introrsus ad meridiẽm recedens, donec à tergo prætendantur Aethiopes. Inferiorem eius partem Nilus, dextra læuaq. diuisus, amplexu suo determinat, Canopico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco, centum septuaginta mille passuũ interuallo. Quam ob causam inter insulas quidam Aegyptum retulere; ita se findente Nilo, vt triquetram terræ figuram efficiat. Ideo multi Græcæ literæ vocabulo. Δ, Delta appellauere Aegyptum. Mensura ab vnitate aluei, vnde se primũ findit in latera, ad Canopicum ostium, centum quadraginta sex mille: ad Pelusiacum, ducentorum sexaginta mille passuum est. Summa pars contermina Aethiopiæ, Thebais vocatur. Diuiditur in Præfecturas oppidorum, quas Nomos vocant. Sic Plinius. Hæc igitur inferior pars Aegypti, inter Pelusiacum & Canopicum ostium exporrecta, quam nonnulli Delta nominauere, quæritur num recens sit, inuectu & oblimatione Nili paulatim facta, & ante Homeri tempora nauigabilis, aut certe palustris.

Figura, & positus Aegypti.

Plinius lib. 5. cap. 9.

96 Hoc certe sapientes Aegyptiorum tradere solitos, seq. ab illis accepisse affirmat Herodotus, atque id se assensum esse illis non dissimulat. Ponam eius verba: Præterea, inquit, docebant illi (sapientes & sacerdotes Aegyptiorum) primum mortalium regnasse Menem; ac sub eo omnem Aegyptum, præter Thebaicam plagam, fuisse palustrem: ex eaq. nihil eorum quæ extant supra stagnum Myrios tunc extitisse: in quod stagnum à mari per flumen septem diebus nauigatur. Atque de regione bene mihi dicere videbantur. Manifestum enim est ei,

Herodotus lib. 2.

qui si ante non audierit, tamen inspexerit, dummodo sit solertia præditus, Aegyptum, in quam Græci nauigant, accessionem esse terræ, ac fluminis donum: quin etiam loca supra stagnum hoc, ad trium vsque dierum nauigationem. Est & aliud huius rei signum. Qui in alto nauigant versus Aegyptum tenentes cursum, etiam procul ab ea diurnæ nauigationis spatio, grauem patiuntur sensum cæni, etiam in aqua vndecim alta passus: quæ res declarat, eatenus esse à fluuio inuectum & aggestum limum. Sic Herodotus. Idem paulo infra addit hæc: Huius igitur regionis (Aegypti) pleraque pars, vt & sacerdotes aiebant, & mihi ipsi videbatur, acquisititia Aegyptijs est. Siquidem, quod inter montes supra Memphim positos medium est, videtur mihi sinus maris aliquando fuisse. Et quibusdam interiectis subdit: Itaque quæ de Aegypto à referentibus audiui, ea & ipse ita habere existimo. Quippe cum videam Aegyptum esse exporrectam à terra contigua, & conchylia existere in montibus, ac salsuginem exsudare, quæ etiam pyramides corrumpat, & montem hunc, qui in Aegypto imminet Memphi, arenas solas habentem. Quin etiam id magnum huius terræ documentum aiebant sacerdotes, sub rege Myri fluuium, quoties octo cubitis affluebat, irrigasse Aegyptum quæ supra Memphim est: nondum autem, ab ortu Myris ad tempus quo ego hæc à sacerdotibus audiebam, nongenti sunt anni. At nunc, nisi ad sexdecim, aut ad quindecim cubitos ascēdat fluuius, regionem non transcendit. Et paulo post adiungit hæc: Quod si velimus de Aegypto vti Ionum sententijs, qui solum Delta censent Aegyptum, à Persei specula appellatum; cetera vero Aegypti, partim Africæ, partim Arabiæ esse dicunt: ostenderemus hac ratione vtentes, nullam Aegypti primitus fuisse regionem. Delta enim, (vt ipsi dicunt, & mihi videtur) defluxa humus est, ac nuper, vt sic dicam, extitit. Hactenus ex Herodoto. Aristoteles etiam lib. 1. Meteororum Summa 4. cap. 2. idem tradit, scribens regionem Aegypti esse Nili aggenerationem.

Plinius lib. 2.

Plinius id ipsum apertioribus etiam verbis confirmat, ita scribens: Nascuntur nouæ terræ, partim fluminum inuectu, sicut Echinades insulæ ab Acheloo amne congestæ; maiorq. pars Aegypti à Nilo, in quem, à Pharo insula, noctis & diei cursum fuisse, Homero credimus: partim recessu maris, sic, vt eidem de Circeis: quod accidisse in Ambraciæ portu, decem millium passuum interuallo, & Atheniensium quinque millium ad Piræum memoratur: & Ephesi, vbi quondam ædem Dianæ alluebat. Herodoto quidē si credimus, mare fuit supra Memphim vsque ad Aethiopum montes. Sic eo loci Plinius. Idem alio loco in eandem sententiam hæc scribit: Homerus quidem primus doctrinarum & antiquitatis parens, multus aliàs in admiratione Circes, gloriam herbarum Aegypto tribuit; cum etiā Aegyptus illa quæ rigatur, tunc non esset, postea fluminis limo inuecta. Atque hæc quidem sunt ab istis auctoribus de nouæ Aegypti generatione credita, & litteris prodita: quæ si vera essent, talem Aegyptum non fuisse tempore Abrahæ, necesse esset. 97

Homerus Olyss. 4. Aegyptum non fuisse ante Homeri ætatem, quorūdam opinio. Plin. lib. 25 cap. 2.

Refellitur Herodoti, & Plinij opinio.

98 Sed hanc ego istorum opinionem falsam esse, & Aegyptum, de qua nunc disputatur, fuisse ante Homerum non tantum habitatam cultamque, verū etiam nobilium vrbium atque gentium frequentia celebrem, verissimis diuinæ Scripturæ testimonijs euidenter ostendam. Verùm antè constituendum est, quo tempore claruerit Homerus; vt ex eo appareat, quanto tempore hæc Aegyptus vetustior fuerit Homero. Quamquam de Homeri ætate, maior etiam, quàm de eius patria, lis est inter auctores. Percensebo breuiter diuersas eorum sententias. Herodotus extremis verbis eius libri quem de vita Homeri scripsit, significat eum claruisse centum sexaginta octo annis post cladem Troianam: idem tamen libro secundo historiæ suæ trecentis annis eum Troiano excidio posteriorem facit, quantum scilicet conijci potest ex ijs quæ scribit de Homeri, & de

Quando vixit & claruerit Homerus. Herodotus.

sua ætate: quem floruisse eo tempore quo Xerses transiuit in Græciã, id est, circa Olympiadem 75. auctor est Diodorus Siculus. Eusebius in Chronicis refert secundum Apollodorum Grammaticum, & Euphorbium historicum, floruisse Homerum in Græcia annis centum vigintiquatuor ante Romam conditam; secundum autem Cornelium Nepotem, centum annis ante primam Olympiadem, quod in idem recidit; namque Roma initio septimæ Olympiadis fundata est. Ergo secundum istos Homerus fuisset trecentis circiter annis post bellum Troianum: siquidem excidium Troiæ (vt inter bonos auctores constat) paulo plus quadringentos annos antecessit primam Olympiadem. Sed enim idem Eusebius libro decimo de Præparatione Euangelica capite vltimo, signat Homeri ætatem post euersionem Ilij, annis secundum Cratem octoginta; secundum Eratosthenem, centum; secundum Aristarchum, centum quadraginta; secundum Philochorum, centum octoginta; secundum Apollodorum, ducentis quadraginta; secundum nonnullos, quadringentis, id est, in prima Olympiade; secundum alios, Homerus fuit æqualis Archilochi, qui floruit circa Olympiadem vigesimam tertiam. Hactenus ex Eusebio. Solinus capite 42. tradit humanis rebus excessisse Homerum annis post captam Troiam ducentis septuagintaduobus. Cyrillus libro primo contra Iulianum centum sexagintaquinque annis recentiorem eum facit bello Troiano. Cassiodorus in Chronico ait, Troiam esse captam vigesimoquinto anno regis Latini, qui socer fuit Aeneæ: deinde tépore Syluij, qui Eneæ filius ex Lauinia vxore fuit, minus centum annis post euersam Troiam, Homerum floruisse. Hæc igitur est de Homeri ætate auctorum dissensio.

Diodorus Siculus. Eusebius. Cornelius Nepos. Eusebius. Solinus. Cyrillus Alexandrinus. Cassiodorus.

99 Verum in tanta opinionum varietate, illa, quæ plerisque probata est, videtur propior vero, ac probabilior sententia, Homerum fuisse, minimum, annis centum post bellum Troianum. In id porro tempus incidit bellum Troianum, quo tempore fuit Heli Pontifex simul ac Iudex Hebræorum. Quod si centum annis post claruit Homerus, circa tempora regis Salomonis vixisse eũ necesse fuerit. Huiusmodi autem temporum computatio, optimis rationibus constituta & firmata est à nobis libro vndecimo nostrorum commentariorum in Danielem Quæstione secunda. Ex his autem manifestum fit Mosem prope quingentos annos fuisse Homero antiquiorem, Abram vero plus nongentos. Etenim à septuagesimoquinto anno Abrahæ vsque ad egressum Hebræorum ex Aegypto, duce Mose, numerantur anni quadringenti triginta, vt supra ostendimus in secunda super hoc caput disputatione: ab egressu autem Hebræorum ex Aegypto vsque ad quartum annum regni Salomonis, quo anno templum ædificari cœptum est, liber tertius Regum capite sexto annos definit quadringentos octoginta.

Homerum fuisse circa tempora regis Salomonis.

100 Sed age, his breuiter prænarratis, quod supra probare constituimus, Aegyptum, de qua nunc agitur, fuisse multis ante Homerum seculis, deinceps exequamur. Principio, id satis liquet ex hac historia peregrinationis Abrahæ in Aegypto. Abram namque, propter famem quæ erat in terra Chanaan, indè profectus est in Aegyptum, quod ea regio tritici fertilissima & abundantissima esset. Aegyptus porro quæ est contermina terræ Chanaan, hæc ipsa est, de qua nunc disputatur: videlicet ex ea parte, qua Nilus in mare per ostium Pelusiacum aquas suas exonerat, contingens Palæstinam. Nec vero alia, quam hæc Aegyptus, est frumenti feracissima, quod anniuersaria Nili exundantis irrigatione atque oblimatione mirandum in modum fœcundetur. Deinde, Moses Genesis 13. describens amœnitatem terræ Sodomorum, priusquam cœlesti periret incendio, similem eam facit eius partis Aegypti quæ erat versus vrbem Segor vicinam Sodomæ. Sic enim ait: *Eleuatis Lot oculis, vidit omnem circa regionem Iordanis, quæ vniuersa irrigabatur, antequam subuerteret Dominus Sodomam & Gomorrham, sicut paradisus Domini, & sicut Aegyptus venientibus in Segor.* Aegyptus vero

Genes. 13.

spectans

spectans Segor, ea est de qua nunc disputatur; quam fuisse tempore Abrahæ, vel certe Mosis, hic locus ostendit. Præterea Genesis 25. scriptum est, Ismaelem habitauisse ab Heuila vsque Sur, quæ respicit Aegyptum, introeuntibus Assyrios: talis vero Aegyptus ea ipsa est, de qua ad præsens agimus. Hebræos item plus ducentos annos in hac ipsa Aegypto habitasse dubitari non potest: ibi enim erat terra Gessen, quam illi coluerunt; inibi fuerunt vrbes Phithom & Ramesses, quas ædificauerunt Pharaoni; inde profecti venerunt ad mare Rubrum, vt indicant mansiones in eo itinere ab illis factæ, quas describit liber Exodi cap. 14. & liber Numerorum capite 33.

Adhæc, decem illæ celebres plagæ Aegypti in hac Aegypto acciderunt; 101
quod non obscure significauit Dauid, cũ in Psalmo septuagesimo septimo ita cecinit: *Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Aegypti, in campo Taneos*. Tanis autem vrbs erat iuxta Nili ostium, quod ab ea vrbe vocatum est Taniticum, & proximum erat ostio Pelusiaco versus Palæstinam. Ac Tanim quidem fuisse magnam vrbem testatur Strabo libro decimoseptimo; eandemq. fuisse principalem ciuitatem docet Isaias capite 19. appellans principes Taneos. de antiquitate autem eius vrbis nihil attinet dicere; cum in libro Numerorum capite 13. proditum sit, eam septem tantum annis recentiorem esse quam vrbem Hebron; hãc vero fuisse ante Abram liber Genesis ostendit. Quid plura? hanc ipsam Aegyptum, de qua in præsens agitur, paucis verbis, sed graphice descripsit Moses Deuteronomij capite 11. *Terra*, inquit, *ad quam ingredieris possidendam, non est sicut terra Aegypti, de qua existi, vbi iacto semine in hortorum morem, aqua ducuntur irriguæ, &c.* & quæ obsecro terra Aegypti est, nisi hæc de qua nunc agimus, quæ aqua per canales ex Nilo deriuata latissime irrigatur? Quin etiam Iosue capite decimotertio Aegyptum nominat quæ à fluuio turbido irrigatur, id est, à Nilo, qui, quod multum limi deuehit, in sacris literis appellatur turbidus, ab Homero vero & alijs dictus est niger. Verum pergamus ad alia.

Nilus cur dictus turbidus & niger.

QVINTA DISPVTATIO

Vtrum peccauerit Abram, cum suasit vxori suæ, vt diceret se sororem eius, & non diceret vxorem.

DIFFICVLTAS huius quæstionis non in eo est, quod Abram 102
suaserit vxori vt diceret se sororem, & taceret coniugem: Siquidem more illius gentis, verè appellari poterat soror, cum esset filia fratris eius; sicut Genes. 13. Lot qui erat filius fratris Abræ, vocatur frater eius. Veritatem præterea in tempore atque in loco tacere, non tantum sine vitio, sed etiam cum laude licet. Illud igitur magnam habet quæstionem & perdifficilem explicatum, quomodo Abram non peccauerit, cum per illam dissimulationem, vt effugeret ipse periculum mortis, manifesto perdendæ pudicitiæ periculo vxorẽ obiecerit? Exponam primo quemadmodum alij quæstionẽ hanc enodauerint; tum quid sentiam ipse, breuiter indicabo.

Origenes non videtur bene de hoc facto Abrahæ sensisse. Nam ne id vituperare ac damnare cogeretur, negat Mosaicam narrationem eius rei, secundum historicum sensum, & vt verba sonant esse accipiendam; sed allegorice interpretari oportere: alioqui videri turpe factu & fœdi exempli. Ponam Origenis verba: Ecclesia DEI, ait Origenes, sic intelligat partus, sic generationes accipiat, sic gesta Patrum, decora & honesta interpretatione sustollat; sic verba SPIRITVS sancti non ineptis & iudaicis fabulis decoloret; sed plena honestatis,

Origenes hom. 6. in Genesim.

ftatis, virtutis, atque vtilitatis affignet. Alioqui quæ nobis ædificatio erit in gentibus, Abram tantum Patriarcham, non folum mentitum effe regi, fed & pudicitiā coniugis prodidiffe? Quid nos ædificat tanti Patriarchæ vxor, fi putetur contaminationibus expofita per conniuentiam maritalem? Hæc Iudæi putent, & fi qui cum eis funt literæ amici non fpiritus. Nos autem fpiritalibus fpiritalia comparantes, & actu & intellectu fpiritales efficiamur in CHRISTO IESV Domino noftro. Sic Origenes. Nec his diffona loqui videtur S. Hieronymus, fimulationem illam Sarai & Abrahæ appellans fœdam neceffitatem. Licet corpus fanctarum mulierum (inquit Hieronymus) non vis maculet, fed voluntas; & excufari poffit Sarai, quod famis tempore, fola, Regi, in peregrinis locis, marito conniuente, refiftere nequiuerit: attamen poteft & aliter fœda neceffitas excufari, &c. Nec deerunt qui putent, huius etiam fententiæ affenforem & probatorem fuiffe Chrifoftomum in homilia 32. in Genefim, in libro 2. de Prouidentia, in epiftola ad Olympiam, qui, hoc factum Abrahæ fabulam, fictionem, & hypocrifim vocans, ait Abram confenfiffe in adulterium vxoris.

1. Cor. 2.

S. Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genefim

103 Alij contra fentiunt, factum hoc Abrahæ ab omni vitio & reprehenfione vindicantes. Horum princeps meritò cenferi debet Auguftinus: qui pro Abram acriter propugnans, Faufto Manichæo, hoc factum Abrahæ vehementer accufanti criminantique, fortiter fe opponens, his verbis calumniam eius repellit: Dicet aliquis, cur non potius ita de DEO fuo præfumpfit Abram, vt fateri non timeret vxorem? Nunquid enim DEVS ab illo mortem non poterat repellere, quam timebat; eumq. cum coniuge fua ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, vt nec vxor eius, quamuis effet pulcherrima, appeteretur ab aliquo, nec propter illam ipfe necaretur? Poterat fane id efficere DEVS: quis enim eft tam amens, vt id neget? Sed fi interrogatus Abram, illam fœminā indicaffet vxorem fuam, duas res tuendas commififfet DEO, & fuam vitam, & coniugis pudicitiam. Pertinet autem ad fanam doctrinam, vt quando habet quod faciat homo, non tentet Dominum DEVM fuum. Hoc cum Auguftinus Saluatoris noftri, & Apoftoli Pauli documentis fimul exēplifq. firmaffet, deinde fubdit: Proinde cum inter ignotos, propter excellentiffimam pulchritudinem, Sarai, & eius pudicitia, & mariti vita effet in dubio; nec vtrumque tueri poffet Abram, vnum tamen horum poffet, id eft, vitam; ne DEVM tentaret, fecit quod potuit; quod autem non potuit, illi commifit. Qui ergo fe hominem effe occultare non valuit; maritū effe occultauit, ne occideretur; vxorem DEO credidit, ne pollueretur. Quanquam fcrupulofius difputari poffit, vtrum illius mulieris pudicitia violaretur, etiam fi quifquam carni eius commixtus effet, cum id in fe fieri pro mariti vita, nec illo nefciente, fed iubente permitteret, nequaquam fidem deferens coniugalem, & poteftatem non abnuens maritalem: ficut ille adulter non fuit, quando vxoris obtemperans poteftati, de ancilla prolem generare confenfit. Sed propter vim principiorum, qua non ita duobus viris viuis ad concumbendum fœmina fubditur, ficut duæ fœminæ vni viro; multo verius & honeftius illud accipimus, quod pater Abram, nec tentauit DEVM, quando vitæ fuæ, quantum potuit homo, confuluit: & fperauit in DEVM, cui pudicitiam coniugis commendauit. Hactenus ex Auguftino.

Auguftinus Cōtra Fauftū lib. 22. cap. 36.

104 Rupertus autem in Auguftini veftigijs quafi pedem ponens, commodam foluendæ huius quæftionis viam infiftit, ita fcribens: Non paruipendens vxoris pudicitiam fecit eam venalem, vt bene fibi effet propter illam: fed periculo fe exemit, ne moreretur propter illam; certiffime fciens quod qui eduxerat eum de Vr Chaldæorum, potens effet feruare illam ab igne, id eft, à libidine Aegyptiorum. Sed quare, inquies, non eadem fide confifus, quod liberare poffet eum Dominus de manu Aegyptiorum, vt non moreretur propter illam, fecure dixit effe vxorem fuam? Videlicet timebat Dominum, quia tentare nolebat

Rupertus lib. 5. Commentariorum in Genefim, cap. 7.

DEVM

DEVM suum. Is namque DEVM tentat, qui, quanta potest parte periculi, se non eximit, & illic poscit miraculum DEI, vbi nonnihil proficere potest humanæ rationis ope, quæ in promptu sit. Bene igitur vir prudens, vtrinque solicitus, videlicet ne & se interficerent, & illam reseruatam suæ libidini subiugarent; quam potuit periculi partem sustulit, & cetera fideliter DEO curanda reliquit. Et iam quidem in aperto literæ apparet & extat victrix obedientis Abrahæ perseuerãtia; quippe qui facta fame in terra promissionis suæ, maluit adhoc in terra Cham, quæ est Aegyptus, peregrinando aliena solária quærere, quam ad patriam & ad cognationem suam, de qua iubente DEO fuerat egressus, aliquatenus respicere. Sic Rupertus.

Sũma opinionis Augustini. Summa igitur tam Augustini, quam Ruperti sententiæ, hæc est: cum Abræ ingredienti in Aegyptum duplex immineret periculum: alterum vitæ suæ, si Sarai putaretur vxor eius: alterum pudicitiæ vxoris, si soror eius crederetur: quia vtrumque periculum ille vitare non poterat, quod humano consilio & industria declinari potuit, id, per dissimulationem coniugij, & vsurpatam sororis appellationem, prudenter cauit. quoniam autem in eius potestate non erat prohibere, ne vxorem suam Aegyptij, propter singularem eius pulchritudinem, appeterent, aut etiam raperent; id periculi, quod ipse nullo modo arcere poterat, DEO, cuius singularem erga se prouidentiam sæpe alias expertus fuerat, auertendum propulsandumq. permisit.

Caietanus in cap. 12. Genesis. Caietanus porro, & acute vidit quod erat in hac quæstione difficultatis, idq. 105
satis commode paucis verbis explicauit. Explanans enim in Commentarijs suis hunc locum, ita fere disputat: Non suasit Abram vxori, vt mentiretur, quoniam eius erat soror, non tamen vterina; sed suasit vt taceret veritatem coniugij, erat enim & soror & coniux. *Vt bene sit mihi propter te, & viuat anima mea ob gratiam tui*. Ecce causa taciti coniugij, ad redimendam scilicet vitam. Et hæc erat causa principalis accedebat & altera vtilitas, nempe tractari bene ab Aegyptijs: ex affinitate contrahenda per coniugium Sarai cum aliquo Principe Aegyptio. Sed hic occurrit quæstio, vtrum Abram & Sarai peccauerint in huiusmodi conuentione. videntur enim peccasse: quia ea conuentio ordinabatur ad finem illicitum, ad coniugium nempe Sarai cum alio viro; vt etiam rei probauit euentus. Non enim sine consensu Sarai iniri coniugium cum alio potuit: Sarai autem in aliud coniugium consentire sine peccato non licuit. Et ad tale coniugium videtur eam instruxisse Abram illis verbis; *Vt bene sit mihi propter te*. Huius quæstionis solutio non traditur in sacris literis. Nec desunt inter Hebræos qui conuentionem illam damnent. Sacri autem Doctores illud Abræ & Sarai factum excusant. Et verè, si aliud non interuenit, nisi quod explicate narratur, facile vterque excusatur. Nulla enim in litera mentio fit, quod Abram suaserit Sarai, vt consentiret in coniugium cum alio viro, nec quod contraxerit matrimonium cum altero: sed narratur duntaxat, eum suasisse vxori vt taceret se illius coniugem esse, & diceret se sororem esse, propter bonos effectus inde secuturos. De Sarai autem tantum dicitur, quod sublata est in domum regiam: & postea narratur Pharaonem dixisse, *Et tuli eam mihi in vxorem*. Ad illud porro dictũ Pharaonis verificandum, sufficit quod Pharao eo animo iusserit ad se duci Sarai, vt sibi esset vxor, ita vt affectu maritali, & non per vim, ac modo rapinæ tulerit eam. In tali vero actione Pharaonis, non fuit necesse concurrere consensum Sarai in nouum coniugium: sed satis fuit, Sarai absque reluctatione aliqua passam esse duci se, tanquam futuram coniugem Pharaonis. Et intelligamus, per modum præsuppositi existimatum fuisse ab Aegyptijs, tam Sarai quam Abram id pro magno beneficio habuisse. Nec ab re: etenim facta ipsa hoc præferebant. Excusatur autẽ vterque ab eiusmodi factis fere simulatis, ex fiducia quam vterque habebat in DEO: confidebant enim DEVM ante prohibiturum, quam ad

nouum

nouum veniretur coniugium. Si quis autem putat alia in hoc negotio & dicta & facta interuenisse; cum ea nec tradat, nec insinuet scriptura, ipse sibi ipsi parit quæstiones. Hactenus quæ retuli, verba sunt Caietani.

106 HAEC igitur fere sunt, quæ de præsenti quæstione ab alijs auctoribus disputata & litteris prodita, in præsens commemoranda duximus. Restat vt nostrā quoque lectori sententiam indicemus. Non quod ea a superioribus diuersa sit futura, sed quod, quæ ab illis dicta sunt, paulo enucleatius & distinctius atque vberius explicatura sit. Nostram autem sententiam, subiectis & expositis quatuor Propositionibus, & breuius & expeditius tradémus. Auctoris sententia.

Prima Propositio. Recte fecit Abram discedens ex terra Chanaan, & proficiscens in Aegyptū. Cum enim tanta fames orta esset in omni regione Chanaā, vt ne ipsi quidem indigenæ, ac terræ illius possessores & domini, nedum peregrini, vt erat Abram, vitam sustentare possent: necessariò ei demigrandum inde fuit, nisi ipse cum omni familia sua perire vellet. Rectum autem fuit proficisci eum in regionem Aegypti; tum quod vicina esset; tum quod præ ceteris, & tritico, aliisq. ad victum necessarijs abundaret. Ergo tantum abest, vt profectio Abrahæ in Aegyptum vlla ex parte culpanda sit; vt nisi ea, in tali necessitate famis, esset ab eo suscepta, iustam ille meruisset reprehensionem: scilicet quia DEVM tentasset, & se suosq. in manifestum interitum obiecisset.

107 Secunda Propositio. Prudenter atque inculpate fecit Abram, cum, quo ipse periculum vitæ declinaret, suasit vxori, vt dissimulato tacitoq. coniugio, se diceret eius sororem. Abræ enim Aegyptum intranti graue vtrinque periculum imminebat, siue diceret Sarai esse vxorem suam, siue hoc reticens, diceret esse sororem. Nam si putaretur esse vxor eius, fere certum erat fore, vt propter illius pulchritudinem Aegyptij, cum essent admodum libidinosi, atq. eiusmodi voluptatum perquam intemperantes, inflammati eius amore interficerent Abram, quo facilius ac liberius ea potirentur. Quin etiam illud periculi erat, ne interfecto Abram, quasi sublato mariti respectu metuq. vt scorto ea fœde abuterentur. Sin autem Sarai putaretur ab Aegyptijs esse soror Abræ, periculum erat ne ablatam ei quem fratrem eius credebant, vel Rex ipse, vel aliquis de Principibus Aegyptiorum vxorem sibi acciperet. Non videbatur autem verendum, ne forte Sarai per vim fœda libidine violaretur: id enim facere illi essent veriti, aut metu, aut certe reuerentia ipsius Abrahæ, cuius admirabilis & venerabilis erat apud omnes grauitas, sapientia, & vitæ morumq. sanctimonia. Viri porro prudentis est, cum multis vrgetur ac premitur malis, ex eo genere malorum, quæ vocantur mala pœnæ, si vitare omnia non potest, id subire quod minus est, si ea ratione, quod maius est declinari queat: minus enim malum in comparatione maioris, speciem quandam & rationem induit boni. Cum igitur duo illa pericula, & perdendæ vitæ Abrahæ, & violandæ pudicitiæ Sarai, quorum inter Aegyptios alterutrum erat subeundum, ita se haberent, vt illud esset certius & maius, continens scilicet & periculum mortis Abrahæ, & pudicitiæ Sarai, vt supradiximus; esset præterea in potestate Abrahæ cauere illud per dissimulationem coniugij, & appellationem sororis: hoc autem periculum nec ita certum & magnum erat; nec erat in manu Abræ illud arcere; non enim vitare potuisset, ne Sarai, vel non appeterent Aegyptij, vel appetitam non auferrent & vxorem ducerent: cum igitur inter ista pericula coarctaretur Abrā, nec vtrique posset occurrere, prudenter ac laudabiliter fecit, minus subire periculum, vt maius effugeret.

108 Tertia Propositio. Scriptura tantum narrat Abram suasisse vxori, vt tacito coniugis nomine, diceret se sororem eius: hoc autem cum sine mendacio & vitio vllo fieri potuerit, satis apparet nullum in eo facto Abræ fuisse peccatum:

Hæc

Hæc propositio adeo per se manifesta est, vt probatione aliqua non egeat. Nam & Sarai soror Abræ vere dici poterat; & verum in loco ac tempore tacere, crimini vertendum non est. Quod si Abram suasisset vxori, vt etiam interrogata ab Aegyptijs vtrum vxor eius esset, id negaret, haud dubie peccasset; ac multo quidem grauius, si suasisset, vt, quando aliter fieri non posset, Aegyptiorum libidini aut certe coniugio assentiretur, quo mariti vitam salutemq. tueretur. Sed hoc neque scriptura significat, nec de tanto Patriarcha existimare consentaneum est.

Quarta Propositio. Abram ad id faciendum, honestis maxime laudandisq. 109 causis adductus est. Non enim solum nisus est prudenti rectoq. consilio, quod supra exposuimus; verum etiam fiducia pudicitiæ vxoris, quam ipse insuperabilem atque impenetrabilem fore non dubitabat. Certum enim habebat, eam voluntariè nullius assensuram libidini: sin autem per vim inuita opprimeretur, id ei nec vitio, nec dedecori futurum, nec vllum ea re factum iri pudoris damnum. Sed præter cetera, id facere aggressus est Abram, singulari erga se DEI beneuolentia & cura confisus, quam non semel expertus fuerat, ex magnis à DEO periculis mirabiliter ereptus. Confidebat item promissis à DEO sibi datis, quibus pollicitus erat, se tutorem eius atque protectorem perpetuo futurum: amicum quoque futurum amicis eius, inimicis vero inimicum. Ad extremum, illud quoque admodum credibile est, quod fecit Abram, ad id faciendum DEI ad monitu aut certe instinctu atque incitatu esse impulsum. Nam cum DEVS illum non modo vt obedientem ac fidelem seruum, sed vt intimũ, carissimumq. amicum tractaret; quis non inducat in animum credere, in rebus maxime dubijs ac periculosis, DEVM illi affuisse, vt consiliarium, vt incitatorem, vt rectorem, ac demum vt custodem ac defensorem, inspirando quæ agere deberet, & ad agendum incitando, eiusq. actiones & facta regendo, atque ad prosperos exitus prouehendo?

SEXTA DISPVTATIO

Quandiu manserit Abram in Aegypto: & an eo tempore disciplinas mathematicas docuerit Aegyptios.

DVAS hæc Disputatio complectitur quæstiones: quarum priorem, quæ est de diuturnitate mansionis Abræ in Aegypto, 110 priori loco tractabimus. Apud Eusebium libro nono de præparatione Euangelica capite vltimo, Artapanus scriptor perantiquus tradit, Abram per viginti annos mãsisse in Aegypto, & rursus postea remigrasse in Syriam. Verum dubitari non potest, quin hoc falsum sit; cum plane aduersetur Sacræ historiæ. Namque à primo ingressu Abrahæ in regionẽ Chananæam, cum id temporis septuagesimumquintum annum ageret; & priusquam fame compulsus esset ire in Aegyptum, vsque ad id tempus quo ancillam suam Agar duxit vxorem, & ex ea genuit Ismaelem, multo scilicet tempore post regressum eius ex Aegypto in Chananæam, decem tantum annos præterijsse, diuinis literis proditum ac testatum est. Sic enim legitur infra Genesis 16. Sarai *tulit Agar ancillam suã, post annos decem quã habitare cœperunt in terra Chanaan, & dedit eam viro suo vxorem.* Et paulo infra subditur: *Octoginta & sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismaelem.* Quinimo, ne vnum quidem annum in Aegypto moratum esse Abram, ex hac ipsa

Artapanus apud Eusebium.

ipsa Mosis narratione non obscure perspicitur. Siquidem statim vt Abram intrauit Aegyptum, visa ab Aegyptijs pulchritudine Sarai, sublata ea est & ad Regem ducta: statimq. Rex ob eam ipsam causam flagellatus est: alioqui si longa interuenisset mora, magnum perdendæ pudicitiæ fuisset periculum. Statim porro vt Rex calamitatis suæ causam agnouit, accersito Abræ vxorem reddidit, & ex Aegypto dimisit, ita eum affatus: *Ecce coniux tua, accipe eam & vade. Præcepitq. Pharao super Abram viris: & deduxerunt eum, & vxorem illius, & omnia quæ habebat.* Quis ex hac narratione non intelligit, Abram perbreui tempore mansisse in Aegypto?

111 Altera quæstio est, vtrum Abram eo tempore quo fuit in Aegypto doctrinas mathematicas tradiderit Aegyptijs, earum ante id tempus ignaris. Apud Eusebium eo loco quem proxime ante nominaui, Alexander historicus in eo volumine, quod de Iudaica historia scripsit, multa de Iudaicis rebus ab Eupolemo tradita commemorat, inter alia vero & hoc: Abram fame oppressum migrasse in Aegyptum, vbi vxorem eius, quam sororem & viduam esse dicebat, Rex Aegyptiorum abduxit; sed peste domum eius ingressa, ab aruspicibus didicit id mali contigisse sibi, quod alienam vxorem abduxisset. Itaque viro suo intactam reddidit mulierem. Vixit autem Abram in Heliopoli cum sacerdotibus, à quo illi Astrologiam didicerunt: quam tamen ille non se inuenisse, sed ab Henoch per successionem sibi traditam esse fatebatur. Sic Eupolemus. Verum Iosephus paulo explicatius hoc ipsum enarrans, scribit Regem Aegypti, cum intactam reddidisset Abrahæ vxorem, & ampla largitus esset munera, potestatem ei fecisse congrediendi cum sapientibus Aegyptiorum: ex quo factum esse ait, vt virtutis nomine in maximam apud illos existimationem veniret. Nam cum ea gens in diuersos ritus & opiniones scinderetur, & per mutuum contemptum atque insectationem infensis inter se animis agerent; collisos inter se eorum de religione sermones, & à seipsis confutatos, & vanissimos esse, nihilq. prorsus veritatis continere demonstrauit. Ob has autem disputationes magno in pretio habitus, vt qui eximiam æque intelligendi atque eloquendi dicendiq. facultatem præseferret; & numerorum & astrorum scientiam benigne eis impertiuit, Namque ante Abræ ad illos aduentum, Aegyptij earum disciplinarum plane rudes atque ignari erant: quæ à Chaldæis ad Aegyptios perlatæ, diu multumq. inibi floruerunt; postea vero ab Aegyptijs transuectæ sunt ad Græcos. Sic ex Iosepho.

Docuerit ne Abram Aegyptios disciplinas mathematicas.

Alexander historicus, Eupolemus.

Iosephus lib. 1. Antiquitatum.

112 VERVM enimuero hanc Iosephi aliorumq. sententiam siue traditionem manifeste coarguit diuina scriptura. Principio, cum Abram (vt paulo supra dictum est) breuissimo tempore fuerit in Aegypto, satis liquet, non potuisse eum in tanta breuitate temporis eas disciplinas Aegyptijs, vt ad discendum opus erat, explicare. Deinde Iosephus narrat Regem Aegypti, vbi reddidisset vxorem Abrahæ, fecisse ei potestatem cõgrediendi cum sapientibus Aegyptiorum: at enim id esse merũ Iosephi commentum ostendit narratio Mosis scribentis, cum Rex vxorem Abrahæ restituisset, dixisse ei, vt ex Aegypto abiret; & ne quid ei in itinere vel detrimenti vel molestiæ accideret, comites ei & custodes dedisse. Præterea B. Augustinus Varronem laudat auctorem, à quo proditum sit, Aegyptios primum Iside magistra literas didicisse, paulo plus duobus annorum millibus ante suam ætatem. Isis vero filia fuit Inachi regis Argiuorum, cuius regnum post mortem Abrahæ inchoat Eusebius. Postremo Iamblichus in libro de Mysterijs Aegyptiorum, primum sapientiæ ac doctrinarum apud Aegyptios auctorem facit Mercurium Trismegistum: hunc autem non solum Abramo, sed etiam Mose recentiorem fuisse affirmat Eusebius & Augustinus. Nam quo tempore natus est Moses, eo tempore claruit Athlas astrologus

Abram nõ tradidisse Aegyptijs doctrinas Mathematicas.

M. Varro.

August. De Ciuita. Dei lib. 18. cap. 40.

Eusebius in chronico.

Iãblichus

Eusebius ibidem.

August. de Ciuita. Dei lib. 18. ca. 8.

Aegyptios ab Iacob & Ioseph potius; quam ab Abram, sapientiam didicisse.

Promethei physici frater, & maternus auus maioris Mercurij: huius vero Mercurij nepos fuit alter Mercurius cognomine Trismegisti nobilitatus. Credibilius igitur fuerit, Aegyptios, si sapientiam perceperunt ab Hebræis, accepisse eam à Iacob Patriarcha, qui septem & decem annos in Aegypto vixit; aut potius à Ioseph viro sapienti, qui per annos octoginta summo cum imperio, secundum Regem præfuit Aegypto. Certe de Ioseph cecinit Dauid: *Eloquium Domini inflammauit eum: misit rex & soluit eum. Constituit eum dominum domus suæ, & Principem omnis possessionis suæ: vt erudiret Principes eius sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret.*

Psal. 104.

Mercurium Trismegistũ nõ fuisse primũ sapientiæ Aegyptiorum auctorem. Locus Actorũ cap. 7. explicatur. Philo de vita Mosis lib. 1. qualem fuisse dicat sapiẽtiam Aegyptiorum tẽpore Mosis.

Ceterum quod proxime ante dictum est, Mercurium Trismegistum primum 113
fuisse omnis sapientiæ Aegyptiorum iuuentorem ac doctorem, falsum esse sine dubitatione dixerim. Sapientiam namque floruisse apud Aegyptios, etiam ante Mosem, qui prior Trismegisto fuit, sentire nos & fateri cogit auctoritas beati Stephani, qui Mosem eruditum omni Aegyptiorum sapientia esse dixit. Erat igitur ante Mosem apud Aegyptios sapientia non solum nota, sed honorata & celebrata. Qualis porro fuerit sapientia quam Moses didicit ab Aegyptijs, declarat Philo ad hunc modum scribens: Itaque Moses numeros, & Geometriã vniuersamq. Musicam, Rythmicam, Harmonicam, Metricam, siue contemplatiuam, siue per instrumenta vocesq. promentem se varijs modis, accepit ab Aegyptijs doctoribus: & insuper occultam philosophiam descriptam literis, vt vocant Hieroglyphicis, hoc est notis & figuris animalium, quæ ipsi etiam pro numinibus venerantur. Ceteras liberales artes Græci eum docuerunt. Ex propinquis autem regionibus euocati Assyrij suas litteras tradebant, Chaldæi quidem sideralem scientiam. Ita Philo.

Refellitur Philo, & probatur tẽpore Mosis, nullas in Græcia literas, nedum doctrinas floruisse. Septẽ Græciæ Sapientes.

SED enim quod Philo dixit de Græcis doctoribus Mosis haud scio an fal- 114
sum sit; cum B. Stephanus pronuntiauerit Mosem fuisse eruditum omni sapientia Aegyptiorum; nihil de sapientia Græcorum & Chaldeorum significans. Omnino Moses antiquior fuit Cadmo; quem iuuentorem fuisse literarum Græcarum, easq. à Phœnicibus acceptas primum omnium tradidisse Græcis in confesso est apud omnes. Ante Mosem igitur non modo non disciplinæ liberales; verum ne literæ quidem ipsæ erant apud Græcos. Quid quod ante septem illos Græciæ Sapientes, qui circa tempus Babylonicæ captiuitatis Iudæorum claruerunt, nullam fuisse apud Græcos philosophiam, nedum sapientiam, ex veterum auctorum monumentis exploratè compertum est?

Iustinus martyr in responsione ad 25. quæstioné orthodoxorum.

B. Iustino martyri hæc ab orthodoxis proposita est quæstio: si Moses erudi- 115
ditus est omni sapientia Aegyptiorum, adeo vt factis dictisq. potens esset, sicut tradunt diuinæ literæ, ergo etiam didicit Astronomiam & Geometriam, aliasq. cognatas disciplinas plenas vanitatis & erroris, namque has præcipue celebrant Aegyptij. Cur igitur ex talibus studijs, & talibus dictis factisq. Moses celebratur? Ad hanc quæstionem ita respondet Iustinus; Celebrat Mosem diuina scriptura ob dictorum factorumq. potentiam, non propter dicta & facta per se; erant enim illa per se indigna, ob quæ celebraretur Propheta. Verum quia propter vtraque illustris erat apud Aegyptios Moses, propter orationis disciplinam & ciuilis vitæ claritatem, cui tamen vtrique pietatem ille prætulerat; propterea eum extollunt sacræ literæ. Astronomia vero & Astrologia, & Geometria apud Aegyptios tunc vulgares & humiles ac forenses disciplinæ habebantur. In pretio autem erant tunc apud eos disciplinæ quæ vocantur Hieroglyphicæ; quæ in adytis, non quibuslibet, sed eximijs tradebantur. Harum quidem scientiam habuit Moses, vsum vero minime, vtpote contrarium diuino Hebræorum regimini, propter quod ille, contempta omni regali Aegyptiorum potentia,

Ad Hebræos cap. 11.

potentia,maluit cum DEI populo aduersa pati. Hæc Iustinus. Cui videtur contraria scribere Clemens Alexandrinus, affirmans Mosem in tradendis compluribus legalium præceptorum & cæremoniarum mysterijs, Hieroglyphica Aegyptiorum doctrina esse vsum. Verum de quadruplici Aegyptiorum sapientia, Mathematica, Physica, Morali siue Politica, & Theologica; cuius princeps pars fuit Hieroglyphica per figuras animalium, aliarumq. rerum similitudines mysteria rerum adumbrans atque insinuans, tresq. continens species, Imitatiuam, Translatiuam, & Aenigmaticam: de his, inquam, omnibus copiose & erudite disputat Clemens Alexandrinus libro quinto Stromatum; quorum summam strictim libro secundo Bibliothecæ Sanctæ tradidit Sixtus Senensis.

Clemens Alexand.

Sixtus Senensis.

SEPTIMA DISPVTATIO

De vocabulo Pharaonis, quo nomine primum hoc loco in Sacris literis appellatur Rex Aegypti.

116 VOCABVLVM Pharaonis non fuisse proprium nomen alicuius personæ, sed commune regum omnium Aegypti, & concessu auctorum constat, & dupliciter ex sacris literis argumentari licet. Namque permultos reges Aegypti diuersarum ætatum ac sæculorum, eodē nomine Pharaonis appellat scriptura: & solet eadem nonnumquam vocabulo Pharaonis subiungere proprium nomen eius regis, dicens: Pharao Nechao, 4. Regum 23. & Pharao Ephree, apud Ieremiam cap. 44. Dicamus igitur quid auctores de vocabuli Pharaonis origine, significatione, atque vsu prodiderint: denique lectorem nostri quoque iudicij ac sententiæ participem faciamus.

Eusebius quidē pauca hæc de nomine Pharaonis in suis Chronicis adnotauit: Aegyptiorum, inquit, reges omnes tunc Pharaones dicebantur: nō hoc sane propriū habentes nomen, sed pro dignitate Regis eo nomine, tanquam regali vtebātur; sicut & apud nos Imperatores Augusti appellantur. Habebat ergo vnusquisque Pharao propriū nomen. Hoc nos ex libris Manethonis sacerdotis Aegyptiorū lectum, posuimus. Sic Eusebius. Horum similia, sed paulo tamen expressiora, tradit B. Hieronimus. Explanans enim illa verba Ezechielis, capitis vigesiminoni. *Pone faciem tuam contra Pharaonem regem Aegypti*: his verbis scribit: Ceterum illud vel maxime requirendum est, vtrum ipse sit Pharao, qui in Exodo, & Isaia, & Hieremia, & Ezechiele, & in Canticis canticorum nominatur; an alius atque alius. Videtur mihi nōn esse vnus, sed apud Aegyptios hoc vocabulo demonstrari regiam dignitatem; sicut apud Romanos, Cæsares & Augusti, appellantur eorum Imperatores, à primo Caio Cæsare, & à filio eius adoptiuo Octauiano, qui postea Augustus est nominatus: quemadmodum etiam apud Syros Antiochi; apud Parthos, Arsacidæ; apud Philistijm, Abimelech; & post Alexandrum, in Aegypto reges dicebantur Ptolemæi vsque ad Cleopatram; qua victa apud Actium, Aegyptus Romana est facta prouincia. Ergo in præsentiarum aduersus vnum quemlibet regem Aegypti sermo fit Domini. Hæc Hieronymus. Alij putant Pharaones dictos esse, quasi Pharones, à Pharo insula, quæ est è regione Alexandriæ, vbi regnauit Proteus. Ab initio autē vsque ad Cambysem Cyrī filiū, qui eam regionem Persarū Imperio adiunxit, Reges Aegypti cōmuni cognomine Pharaones dicebantur: Sicut post Alexandrū Magnum, à Ptolemæo Lagi filio dicti sunt Ptolemæi vsque ad Cæsarem Augustum, qui Aegyptum in prouinciæ formam redegit. Herodotus vnicum hoc nomine regem Aegypti appellat,

Eusebius.

Hierony. lib. 9. Commentariorum in Ezechielem.

Ludouicus Viues in Augustinum De Ciuit. Dei lib. 10. cap. 43. & lib. 18. cap. 42.

Herodotus in Euterpe siue lib. 2.

vocans eum Pharaonem filium Sesostris regis, eumq. cœcum fuisse dixit.

Iosephus lib. 8. Antiquitatum.

VERVM nemo explicatius atque vberius de nomine Pharaonis, quam Iosephus, disputauit. Is enim historiam enarrans rerum Salomonis, quæ continetur sacris literis, cum inseruisset mentionem Pharaonis regis Aegypti, ad rationem eius nominis aperiendam paulum digressus, ita scribit: Quoniam video multos quærere, qui factum sit, vt omnes Aegyptiorum reges à Minæo illo qui Memphim condidit, & multis annis auum nostrum Abraham præcessit, vsque ad Salomonis tempora, per mille trecentos & amplius annos, Pharaones dicti sint à quodam rege eo nomine desumpto: operæpretium existimo eorum ignorantiæ mederi, & manifestam huius appellationis causam reddere. Pharao, Regem Aegyptijs sonat. Opinor autē ipsos à pueritia nominibus alijs discretos, cum primum reges creati fuerant, potestatis eius nomen patriæ linguæ vernaculum assumentes, Pharaones esse appellatos. Nam & Alexandrini reges, alijs prius nominibus proprijs vocati, post assumptum regnum dicti sunt Ptolemæi à primo eius vrbis rege: & Romanorum Imperatores, alioqui gentilia nomina habentes, Cæsares appellantur principatus & honoris vocabulo, posthabito illo priore, quod à parentibus hæreditarium acceperant. Et hinc est, ni fallor, quod Herodotus, cum trecentos triginta reges post Minæum Memphis conditorem deinceps successisse dixisset, nomina eorum non recensuerit, quia videlicet Pharaones vocati essent. Cum enim post hos mulier imperium arripuisset, nomine proprio eam appellat Nicaulem: nimirum ea de causa, quod soli mares huius appellationis essent capaces, & non etiam fœminæ; ideoq. oportuit peculiare ipsius nomen haberi. Ego vero in nostræ gentis commentarijs reperi, quod post Salomonis socerum Pharaonem nemo Aegyptiorum regum amplius eo nomine sit vocatus; & quod post illum venerit ad Salomonem iam dicta mulier, quæ tunc Aegypti simul atque Aethiopiæ regnum obtinebat. Hactenus ex Iosepho. 117

Auctoris in Iosephi sententiam animaduersio.

HAEC igitur sunt de Pharaonis nomine ab alijs tradita. Ast ego facere non possum, quin discutiam & refellam ex istis nonnulla, vt parum conuenientia sacris literis, & per se vel falsa, vel certe nequaquam verisimilia. Incipiam à Iosepho; quem in earum rerum, quæ continentur diuinis libris, historia & & Chronologia esse lapsum, satis turpe videri possit: scilicet & sacerdotem, & sacris literis à prima ætate eruditum, quin etiam earum rerum exactam doctrinam & profitentem & scriptis tradentem. Quæ igitur in superiori eius sententia mihi quidem digna videntur correctione, hic quasi cursim attingam. Ait ille Minæum Aegypti regem multis annis priorem fuisse quam Abraham; regem autem Salomone plus trecentos & mille annos antiquiorem. At enim, si quis omne tempus quod ab ipso diluuio Noëtico defluxit vsque ad regnum Salomonis computet, non plures annos colliget quam mille ducentos septuaginta septem: id est, a Diluuio vsque ad ortum Abrahæ, ducentos nonagintaduos, Genes. 11. hinc vsque ad egressum Hebræorū ex Aegyptos, quingētos quinque, Genes. 12. & ad Galatas 3. hinc demum vsque ad quartum annum regni Salomonis annos quadringentos octoginta, 3. Regum cap. 6. Verum ex hac summa detrahere oportet annos, qui prætierierunt à Diluuio vsque ad exordium regni Aegyptiorum: con stat enim tam Aegyptiorum, quam aliarum gentium regna, incœpta esse post ædificationem turris Babel, diuisionemq. linguarum ac dispersionem gentium: id autem, minimū, centum annis post diluuium euenit. Nec fit sane credibile cōtinuo post id temporis, Aegyptiorum regnum ac reges extitisse. 118

Insignis lapsus Iosephi, & is quidē multiplex.

Scribit præterea Iosephus, se in commentarijs suæ gentis annotatum reperisse, post regem Aegypti qui socer fuit Salomonis, neminem postea regum Aegypti, 119

gypti, nomine Pharaonis esse appellatum. Verùm quis mirari satis queat, vel eorum inscitiam qui Commentarios illos à Iosepho nominatos scripsere, quippe qui clarissima in luce sacrarum literarum hallucinati sint; vel ipsum Iosephum, ceteroqui doctum, nec ferè inaccuratum scriptorem, in ea re prodenda tam oscitantem, dormitantemq. fuisse? Namque plurimis sacræ historiæ locis apertissime traditur, multos Aegypti reges, qui longo tempore post socerum Salomonis fuere, hoc nomine Pharaonis esse nominatos. Regnante enim apud Iudæos Ezechia, id est, trecentis post Salomonem circiter annis, qui tunc erat rex Aegypti, & apud Isaiam capite 30. & in libro 4. Regum cap. 18. vocatur Pharao. Et quadringentis annis post Salomonem, Nechao rex Aegypti, qui Iosiam in prælio interfecit, in 4. libro Regum capite 23. nominatur Pharao. Quid multa? Ieremias 44. & 46. itemque Ezechiel 29. 31. & 32. qui tempore Babylonicæ captiuitatis Iudæorum in vaticinando clari fuerunt, reges Aegypti suæ ætatis Pharaones appellarunt. Illud porrò est obseruatum in sacris literis, præter generale nomen Pharaonis regum Aegypti, quatuor propria eorum regum nomina commemorari: vnum Sesac lib. 3. Regum. cap. 14. alterum, Sua, 4. Regum 17. tertium Nechao, 4. Regum 23. quartum Ephree, apud Ieremiam cap. 44.

120 Ad hæc, quod ait Iosephus, illos trecentos triginta reges Aegypti, qui post Menem, siue vt vocat ipse, Minæum, fuere, propterea non esse proprijs nominibus ab Herodoto nominatos, quod communi omnes vocabulo Pharaones dicti essent; id profectò non admodum congruit cum historia & sententia Herodoti. Is enim nusquam significauit fuisse aliquando reges Aegypti nomine Pharaonis vocatos: nec id sane tacuisset ille, si vel scriptum vspiam fuisset, vel ab ipsis Aegyptijs, vt alia multa, audiuisset. Quinimo causam veram, cur illos innominatos prætérijsset, ipse non tacuit; quòd eorum omnium, præter vnum nomine Mærim, nullum memorabile, & clarum opus extitisset; itaque, vt ignobiles atque obscuros, tacitis eorum propriis nominibus, quasi perpetua hominũ obliuione sepultos esse. Nec Herodotus non significauit, eos reges proprijs nominibus esse appellatos, scribens Sacerdotes Aegyptiorum nominatim sibi eos reges è sacris libris recensuisse.

POSTREMO quod addit Iosephus de Nicaule regina Aegypti, quam Herodotus Nitocrim vocat, non vni tantum est obnoxium reprehensioni. Quatuor enim scribit Iosephus, quæ haud scio an doctis viris improbanda videbuntur. Ait reginam illam Aegypti Nicaulim, fuisse post illos trecẽtos triginta reges, qui post Minæum, Herodoto auctore, regnauerunt in Aegypto: at Herodotus non post illos, sed inter illos fuisse illam reginam tradit: post illos autem regnasse affirmat Sesostrim, aliosq. complures, atque eos quidem omnes viros, nullius fœminæ facta mentione. Deinde tradit Iosephus reginam illam Aegypti Nicaulim fuisse tempore regis Salomonis. Sed enim id cum historia, & Chronologia Herodoti minime consentit. Siquidem ille fuisse illam reginam scribit inter illos trecentos triginta reges, qui post Menam regnauere in Aegypto. Post illos autem regnasse ait Sesostrem; post hunc, filium eius Pheronem, qui decennio cœcus fuit. Huic successit in regnum vir quidam Memphitis, qui Græcis dictus est Proteus. Quamquam Diodorus libro 2. complures alios ante Proteum recenset. Ante Proteum vero fuit Paris, cum Helenam è Sparta raptam secum ducebat Ilium; qua ex causa decennale bellum inter Græcos & Troianos extitit. Hoc bellum circa tempora Samsonis, aut Heli Pontificis contigisse, alias ostendimus. Ex his apparet, reginam illam Aegypti, plus centum annis Salamonis principatum antecessisse.

121 Addit præterea Iosephus, mulierem illam regnasse in Aegypto post eum regem Aegypti, qui socer fuit Salomonis. Atqui sacra historia in libro 3. Regum

 cap. 14.

3. Paral. 12. cap. 14. post eum regem Aegypti, cuius filiam Salomon vxorem duxit, nominat regem Aegypti Sesac; qui anno quinto regis Roboam filij Salomonis venit cum exercitu in Iudæam, & vrbem Hierosolymam cepit atque diripuit. *Eusebius.* Eusebius lib. 9. de Præparatione euangelica capite 4. regnantem in Aegypto facit tempore Salomonis eum, quem appellat ipse Vaphrem, amicum regis Dauidis; Vaphris autem & Salomonis literas vltro citroq. missas eodem in loco refert *Idem.* Eusebius. Idem verò in Chronicis, post Salomonem, regnantes in Aegypto inducit Smendem, Sesac, & Pseusenem: de fœmina verò quæ per id tempus ibi regnauerit, nullum ab eo verbum.

Postremo reginam illam, quæ ad tentandam & periclitandam regis Salomonis sapientiam venit in Iudæam, Iosephus scribit fuisse reginam Aegypti simul & Aethiopiæ. 122 At enim vero, Sacra Scriptura nusquam appellat eam reginam Aegypti vel Aethiopiæ, sed tantum reginam Saba. Quod si fuisset regina Aegypti, hoc potius nomine, vt notiori & nobiliori eam insigniuisset Scriptura. *3. Reg. 10.* Munera etiam quæ ad Salomonem attulit, plurima dico & pretiosissima aromata, quorum non Aegyptus, sed Sabæa regio ferax est, hoc ipsum quod diximus perspicue demonstrant. Apud Matthæum quoque Saluator noster dixit, eam *Matthæi 12.* reginam venisse à finibus terræ more loquēdi Hebraico; significans venisse eam ex terris à Palæstina longe remotis. Hoc in Aegyptum vicinam Palæstinæ, neutiquam dici potest; in Sabæos autem belle quadrat; siquidem etiam Ioel capite tertio Sabæos appellauit gentem longinquam.

Viues loco supra citato. *An Pharaones dicti sint ab insula Pharo.*

IAM vero quod nonnulli tradiderunt, vt supra diximus, Pharaones esse 123 nominatos a Pharo insula, quæ paruo maris interuallo Alexandriæ obiecta est; mihi quidem non fit verisimile. Aiunt isti, Pharum prins esse dictam Græce Carpathon. Sed iam tempore Abrahæ vocabatur Pharus; siqnidem æqualis fuit Abræ rex Aegypti, quem Scriptura vocat Pharaonem, quem à Pharo sic esse appellatum, arbitrantur isti. Non est porro credibile, ante ætatem Abræ Pharum nominatam esse vocabulo Græco Carpathon: non enim iam eo tempore Græci tale cum Aegyptijs habuerant commercium, vt locis Aegypti etiam nomina suæ linguæ imposuisse credibile sit. Nec ego facile induxerim in animum, reges Aegypti ab exigua quadam insula, per se obscura & ignobili nomen accipere voluisse, quod non solum regale, verum & commune omnium regum, & *Auctoris sententia de origine vocabuli Pharaonis.* quasi hæreditarium regiæ dignitatis insigne foret. Equidem propensior sum in Iosephi sententiam: videtur enim procliuius creditu, à primo rege Aegypti qui Pharao dictus sit; vel si primus rex non fuit, certe aut virtutis, aut sapientiæ, aut rerum gestarum gloria maxime insignis & celebris fuit; ab eo inquam rege id nomen ad omnes eius successores permanasse. Sic enim apud alias gentes contigisse cernimus, vt apud Romanos nomen Cæsaris & Augusti, apud Aegyptios nomen Ptolemæi.

BENEDICTI PERERII COMMENTARIORVM IN GENESIM

Caput XIII.

Abram dissociatur a Lot: accipit a Deo promissionem terræ Chanaan à posteris suis possidendæ: eligit habitationem in conualle Mambre, quæ est in Hebron.

ASCENDIT ergo Abram de Aegypto, ipse & vxor
eius, & omnia quæ habebat, & Lot cum eo, ad australem plagam. Erat autem Abram diues valde in posses 2
sione auri & argenti. Reuersusq. est per iter quo vene- 3
rat, à Meridie in Bethel, vsque ad locum vbi prius fixe-
rat tabernaculum inter Bethel & Hai: in loco altaris quod fecerat 4
prius, & inuocauit ibi nomen Domini. Sed & Lot qui erat cum Abram, 5
fuerunt greges ouium,& armenta, & tabernacula. Nec poterat eos ca 6
pere terra,vt habitarent simul: erat quippe substantia eorum multa, &
nequibant habitare communiter. Vnde facta est rixa inter pastores 7
gregum Abram & Lot. Eo autem tempore Chananæus & Phærezæus
habitabant in terra illa. Dixit ergo Abram ad Lot,Ne quæso sit iurgium 8
inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos: fratres enim su-
mus. Ecce vniuersa terra coram te est: recede à me, obsecro. si ad sini- 9
stram ieris,ego dexteram tenebo: si tu dexteram elegeris,ego ad sinistrã
pergam. Eleuatis itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Ior- 10
danis, quæ vniuersa irrigabatur antequam subuerteret Dominus Sodo-
mã & Gomorrham, sicut Paradisus Domini, & sicut Aegyptus venienti-
bus in Segor. Elegitq. sibi Lot regionem circa Iordanem, & recessit ab 11
Oriente: diuisiq. sunt alterutrum à fratre suo. Abram habitauit in terra 12
Chanaan: Lot vero moratus est in oppidis quæ erant circa Iordanem, &
habitauit in Sodomis. Homines autẽ Sodomitæ pessimi erant,& pecca- 13
tores coram Domino nimis. Dixitq. Dominus ad Abram postquam di 14
uisus est ab eo Lot: Leua oculos tuos in directum, & vide à loco in quo

nunc

15 nunc es ad aquilonem & meridiem, ad orientem & occidentem. Om-
nem terram quam conspicis, tibi dabo,& semini tuo vsque in sempiter-
16 num. Faciamq. semen tuum sicut puluerem terræ: Siquis potest ho-
minum numerare puluerem terræ, semen quoque tuum numerare po-
17 terit. Surge ergo & perambula terram in longitudine, & in latitudine
18 sua: quia tibi daturus sum eam: Mouens igitur tabernaculum suum A-
bram, venit,& habitauit iuxta conuallem Mambre, quæ est in Hebron:
ædificauitq. ibi altare Domino.

Vers.14. Erat autem Abram diues valde in possessione auri & argenti.

Psal.33. *Mat.6.* ERVM esse in Abram cernimus, quod postea cecinit Dauid: *Timentes Dominum, non minuentur omni bono*: & illud quod est in Euangelio: *Quærite primum regnum DEI & iustitiam eius; & hæc omnia adjicientur vobis*. Triplex autem opulentia Abræ significatur hoc loco; abundantia auri & argenti, magnitudo familiæ & seruitiorum, & gregum copia.

PRIMA DISPVTATIO

Aduersus immodicos amatores diuitiarum & auaros.

ED fortasse insani diuitiarum amatores & auari, exemplum 1 hoc diuitiarum Abræ, excusandæ insatiabili suæ cupiditati atque auaritiæ insipienter atque impudenter obtendent. Dicent enim, Abræ diuitias, etiam cum laude in sacris literis commemorari: & Abram diuitem innumerabilibus voluntariè pauperibus sanctiorem fuisse, DEOQ. cariorem. Verum ego hæc istos in Abræ diuitijs animaduertere cuperem; quemadmodum diuitias ille consecutus sit, quales quantasq. vnà cum diuitijs coniunctas animi virtutes habuerit, & qualiter diuitijs vsus sit; ac demum quam rarum sit, diuitem aliquem similem esse Abræ, quantiq. sit periculi diuitijs abundare. Parauit Abram diuitias, non sane fraudibus, non vsuris, non rapinis, nec turpiter adulando aut lenocinando Principibus, non denique malis artibus; sed primo quidem prudentia sua,& industria, laudabiliq. parsimonia: tum liberalitate & largitate regum, excellentem eius virtutem atque sapientiam, &, qua plurimum valebat apud DEVM, gratiam admirantium. Sed maxime ditatus est Abram *Genes.12.* ob benedictionẽ, quã ei DEVS impertiuerat, dicens, *Benedicam tibi, & eris benedictus*. Benedictio enim in diuinis literis abundantiã bonorum significat, vt apud *1.Corinth. 9.* Paulum: *Qui parce seminat, parce & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*. Ergo in Abram, quod dixit Salomon, abunde completum *Prou.10.* est; *Benedictio Domini diuites facit, & non sociabitur eis afflictio*. Considerent præterea isti, quibus & quantis virtutibus Abram diuitias suas non annexas & iunctas modo, verum & subiectas atque mancipatas habuerit. Aestiment

quanta

quanta illius viri fuerit fides; quàm singularis obedientia; quàm excellens pietas erga DEVM & religio; quam egregia humanitas, comitas, & mansuetudo; quàm eximia in secundis rebus modestia, in rebus autem aduersis quàm inexpugnabilis patientia & constantia; quàm firma & insuperabilis, quam in DEO fixam habebat, spes & fiducia; quam larga & effusa in peregrinos & pauperes hospitalitatis & benignitatis gratia. Verbo dicam: non illi diuitiæ, sed diuitijs ille dominabatur, eisq. vt administris virtutum, & idoneis ad bene agẽdum instrumentis, ad seruiendum DEO, multosq. hominum iuuandos pie ac benigne vtebatur.

Versu 17.

2 AT verò quales fere sint diuitum mores & studia, ijs nempe quæ de Abram diximus plane contraria, breuiter, sed graphice depinxit Aristoteles: Diuitias, inquit, qui mores sequantur, promptum est omnibus ad videndum. Sunt enim diuites contumeliosi & contumaces: videlicet propter diuitiarum abundantiam perinde affecti sunt, ac si bonis omnibus affluant. siquidem diuitiæ quasi pretium quoddam æstimationis rerum aliarum sunt; quocirca venalia omnia ipsorum esse videntur. Diuites item sunt delicati & arrogãtes. Delicati quidẽ propter delicias & beatitudinis ostentationem; arrogantes autem & elati, quod ijs bonis excellant ipsi, quæ plerique omnes vehementer concupiscunt & admirãtur: & quia se dignos esse imperio arbitrantur. Et (vt summatim dicam) quales sunt amantium & beatorum, tales quoque videntur esse diuitum mores. sic Aristoteles. Lepidum est eiusdem Aristotelis problema: Cur paupertas apud viros bonos potius, quam apud improbos esse soleat. An, inquit, quia, cum omnes eam oderint atque expellant, ad probos perfugit, rata apud eos se salutem, & permanendi locum habere posse: è contrario autem si ad prauos venerit, scit eos suo consortio & societate minime contentos fore, sed vel furta, vel latrocinia adituros: quibus rebus futurũ, vt ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia existimat homines probos bene ipsa vsuros, idq. sibi magno decori & ornamento futurum? Itaque vt nos pecuniarum deposita hominibus bonis tuto credimus: sic etiam paupertas apud homines virtute præstantes tutam se ac securam fore confidit. An libenter se ad viros bonos confert, quia fœmina est, inopsq. proinde consilij ac virium; quare se illis esse commendatam magnopere cupit, vt eorum prudentia & virtute regatur ac defendatur? An denique quia paupertas malum quoddam est: quapropter adiungit se ad bonos, vt malũ eius, bona quæ in illis sunt, vel obruant, vel certe mitigent? sin autem se ad malos homines conferret, cum ipsa quoque malum quoddam sit, ex eorum profecto societate malum ipsa quodammodo irremediabile redderetur. Hæc ille. Ergo qui diuitias Abrahæ laudant & æmulari volunt, studeant antea & contendant virtutes eius imitari.

Arist. lib. 2. Rhetoric. quales sint mores diuitum.

Aristot. in Problematib. sect. 29. Proble. 3. Cur paupertas apud viros bonos esse soleat.

3 POSTREMO cogitare istos velim, quam arduum sit & rarum, esse diuitem, non dicam similem Abrahæ viri in omni genere virtutum præstantissimi, sed vel bonum esse, atque ab omni flagitio & scelere purum. *Si diues fueris* (inquit scriptura) *non eris immunis à delicto*. Nam quia pecuniæ, vt ait Salomon, obediunt omnia; eo fit, vt diuitiarum abundantia res admodum procliuis & lubrica sit ad omnia flagitia. Quocirca diuitem innocentem & probum, quasi miraculum quoddam prædicat diuina scriptura: *Beatus diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abijt, nec sperauit in pecuniæ thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum? Qui potuit transgredi, & non est transgressus: & facere mala, & non fecit.* His consona scribit B. Paulus: *Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationẽ & in laqueum diaboli, & in desideria multa, & inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionẽ. Radix enim omniũ malorũ est cupiditas: quam*

Quam sit arduum & rarum esse virum bonum eum qui diues est.

Ecclesiastici 13.

Ecclesiastæ 10.

Ecclesiastici 31.

1. ad Timot. 6.

quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Ergo summæ difficultatis est, rariq. exempli, diuitijs abundantem carere vitijs, & studiosum esse virtutum. Horrenda profecto atque tremenda est illa Domini sententia: *Quam difficile qui pecunias habent, in regnum DEI intrabunt? Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum DEI.* Mihi quidem scitum videtur illud Socratis dictum, qui diuitias talaribus tunicis comparauit: Talares (aiebat) tunicæ corpora, immodicæ diuitiæ animos impediũt. Nam quemadmodum prolixitas talarium vestiũ, ad expedite & celeriter ambulandum affert impedimentum: sic diuitiarum onus ab honestis laudatisq. studijs retardat. Quis diuitum paret illi Dauidis præcepto: *Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere?* Quis istorum opulentorum prudens illud ac salutare Pauli consilium sequitur: *Qui emunt, tamquam non possidentes: qui vtuntur hoc mundo tamquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi?* Quis demum amore diuitiarum flagrans, animo quieto, & ad virtutum & doctrinarum studia sedulò & nauiter tractanda, vacuo & idoneo esse potest? Fertur & laudatur in primis illa Democriti sententia: Diuitiæ si non habeantur, desiderio affligunt: si habentur, cura, metuq. discruciant: si amittuntur, mœrore ac dolore conficiunt.

Luc. 18. — Socratis dictum; Diuitias esse similes talaribus tunicis. — Psal. 61. — 1. Cor. 7. — Democriti sententia.

Adijciam & illud extremo loco. Qui immodicum amorem cupiditatemq. diuitiarum cohonestare volunt exemplo Abrahæ, aliorumq. patrum veteris Testamenti, qui coniunctam cum diuitijs insignem erga DEVM pietatem, & iustitiam aduersus homines habuerunt: ijs reputandum est, tunc sanctis illis hominibus diuitias promisisse ac dedisse DEVM; cum spiritualium & cælestium diuitiarum præstantia, nondum per vnigenitum Filium suum promulgata lege & gratia Euangelica, manifestata & exposita esset hominibus. Namque in Nouo Testamento quid obsecro frequentius inculcatur, quid laudatur plenius, quam despicientia diuitiarum? Quid ijs, qui ad perfectionem virtutum nituntur & peruenire cupiunt, vehementius commendatur & suadetur, quam diuitias non desiderare, si non habeant; si habeant, etiam contemnere ac relinquere? Illustrior erit hæc sententia appositis Ambrosij verbis: Is enim tractans illa verba huius capitis decimitertij: *Nec poterat eos capere terra vt habitarent simul: erat quippe substantia eorum multa, & nequibant habitare communiter*, ita scribit: Seculare vitium, vt diuites terra non capiat. Nihil enim satis est diuitum cupiditati. Quanto ditior quis fuerit, tanto auidior ad possidendum est. Extendere agri terminos cupit, & vicinum excludere. Numquid huiusmodi Abram? Minime: quamuis in principio & ipse imperfectior. Vnde enim perfectio ante aduentum CHRISTI? Nondum venerat qui diceret: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes; & da pauperibus, & veni sequere me. Sic Ambrosius. 4

Ambrosius lib. 1. de Abrã cap. 3. — Mat. 19.

Versu 7. Vnde facta est rixa inter pastores gregum Abram, & inter pastores gregum Lot. Eo autem tempore Chananæus & Phærezæus habitabant in terra illa.

Philo in 1. libro de Abraham.

AVDIAMVS Philonem, qui hanc rixæ inter pastores Abram & Lot ortæ, & dissociationis ac separationis ipsorum historiam succincta & concinna expositione enarrat. Cum Abram, inquit, auro & argento ac numerosis pecudum gregibus adeo esset diues, vt cum locupletissimo quoque indigena conferri opibus posset, & supra inquilini conditionem beatior esset; numquam tamen accusatus est ab ijs quorum vtebatur hospitio; sed quibuscum contrahebat aliquid, vel negotium habebat, ab ijs perpetuam iustitiæ ac mansuetudinis 5

suetudinis laudem reportabat. Si quando autem, vt fit, per occasionem comitatus & famulitij, contentionis nonnihil subortum erat, continuo sopire eam conabatur: quippe qui propter morum grauitatem, & tranquillum animi statum, nihil turbulentum, seditiosum, ac litigiosum ferre posset. Nec solum erga alienos talis erat, sed etiam erga propinquos & inferiores ipso modestus erat, vltro cedens quibus iure suo praire posset. Habebat fratris filium Lot, cum quo patriam reliquerat, non satis firmum amicum, sed nutantem & suspectæ fidei: a quo interdum familiariter & blande, interdum vero contemptim & superbe tractabatur, propter eius iuuenis morum inæqualitatem. Quapropter etiam serui huius contentiosi erant ac morosi, quod castigatorem non haberent, præsertim pastores a domino suo longius semoti. Itaque præ licentia frequenter rixabantur cum Abrahæ pecorum magistris, plerumque illis cedentibus propter heri sui mansuetudinem. Sed hac sua modestia sic auxerunt insolentiam & impudentem audaciam aduersariorum, vt accensis odijs, necesse habuerint qui lædebantur, iniuriam armis repellere. Itaque graui rixa coorta, vir bonus sciens suos præualere numero ac viribus, non est passus rem ad manus deuenire, ne fratris filium, haud dubio cladem suorum ægre laturum, contristaret: sed in medium progressus, pacificis verbis finiuit controuersiam non in præsens tantum, sed & in posterum. Dixit enim discordes ipsos fore sæpius, si cohabitare, & vna degere pergerent, nec vmquam lites ac rixas inter suos defuturas. Ad harum igitur tollendas occasiones, satius fore, vt deinceps locis disiuncti separatim habitarent. Ac summa æquitate animi & liberalitate optionem dedit fratris filio agri melioris; pollicitus libenter se post habitam ab ipso partem acceпturum; pacem enim sibi quouis lucro esse potiorem. Et quis alius potentior infirmiori vel minimum de iure suo concessisset? quis vinci mallet quàm vincere, & suæ oblitum potentiæ infirmioris voluntati obsequi? Solus hic non in viribus aut opibus summam felicitatis collocabat, sed in tranquilla vita, & quantum in ipso erat, omnino quieta. His rebus incredibile dictu est, quantam ille apud omnes sapientiæ ac virtutis existimationem comparauerit. Hactenus ex Philone.

6 VERVM non sine causa, cum opulentiam Abrahæ & Lot, commemorasset Moses, mox subdidit rixas inter eorum pastores ortas. Significare enim voluit, opulentiam plerumque dissidiorum ac seditionum esse causam. Sic enim fere vsu venit, vt paupertas conciliatrix & altrix sit pacis & concordiæ, contrà vero diuitiarum abundantia, parens & nutrix est discordiarum atque dissensionum. Audi quid B. Lucas de nascentis Ecclesiæ primordijs memoriæ prodiderit: *Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna: nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Neque quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes ea, ponebant eorum pretia ante pedes Apostolorum.* Quin etiam Romani quoad pauperes fuerunt & angusta tenuiq. fortuna, caruerunt fere domesticis dissidijs: at vbi victarum à se gentium simul cum diuitijs adsciuere sibi etiam vitia, continuo inter ipsos exarsere intestina odia, ciuilesq. dissensiones ac bella: vnde amplissimi & potentissimi illius imperij exitium extitit. Aristoteles quidem maiorum nobilitatem, & diuitiarum abundantiam, principia & quasi fontes seditionum facit; namque plurimum inde incitantur homines ad seditionem. Etenim qui se vident alijs inferiores esse, ij seditiosi sunt, & æqualitatem appetunt, nimirum vt ditioribus pares sint. Contra vero ditiores, si non ceteris antecellant, sed vel ex æquo cum alijs, vel etiam infra alios viuere cogantur; ipsi quoque seditiosi sunt, principatum omnibus in rebus dignitatis atque honorum affectantes.

Actor. 4.

Romani in paupertate concordes.

Arist. lib. 5. Polit.

7 Ceterū quærat aliquis, vnde propriè acciderit rixa illa inter pastores Abram & Lot?

Vnde acciderit rixa inter pastores Abræ & Lot.

& Lot? Ob aquas videlicet & pascua. Cum enim haberent numerosissimos greges, & locus in quo erant angustior esset, quam vt tantum pascuorum & aquarum vtrisque in eo suppeteret, quantum abunde illis sufficeret: inde frequenter super aquis & pascuis contentiones inter illos oriebantur. Quod enim multis necessarium est, nec abundanter tamen omnibus suppeditari potest, de eo plerumque inter eos iurgia atque rixæ contingunt. Frequentiorem autem rixandi causam præbuit aqua; quod eius maior sit inopia quam pascuorum in terra Chanaan & in vicinis regionibus, vt in desertis Arabiæ, in terra Madian, & in Mesopotamia. Sunt enim illis in locis pauca flumina, & ipsa terra est valde arida: quocirca ad potum hominum & pecorum, frequens vsus est aquarum putealium: fodiebantur enim in agris putei, ex quibus hausta aqua per canales effundebatur in patentem quendam locum, vnde bibebant pecora. Et quia rara admodum in illis locis erat aqua, idcirco diligenter custodiebatur, clauso nempe ore putei ingenti aliquo lapide, vt non cuiuis inde aquam liceret haurire; sed congregatis ouium pastoribus, ad quos aqua illa pertinebat, tunc amoto lapide, & hausta aqua adaquabantur pecora. Hoc autem fieri solitum esse in Mesopotamia, ex his quæ traduntur infra Genes. 29. palam est. Cum enim Iacob venisset in Mesopotamiam: *Vidit Iacob*, ait Scriptura, *puteum in agro, tres quoque greges ouium accubantes iuxta eum: nam ex illo adaquabantur pecora, & os eius grandi lapide claudebatur. Morisq. erat, vt cunctis ouibus congregatis deuoluerent lapidem, & refectis gregibus rursum super os putei ponerent*. Idem erat in more in terra Madian. Nam cum septem filiæ sacerdotis Iethro, quæ patris sui gregem pascebant, venissent ad puteum, hausissentq. aquam, & per canales effudissent ad potum suorum pecorum: superuenientes pastores expellebant eas, volentes

Exod. 2.

ipsi prius greges suos adaquare: at vero Moses defendens puellas, gregem earum adaquauit. Nec solum rara erat in istis locis aqua, sed etiam pauci erant putei: non enim multifariam effossa terra fundebat aquam. Quapropter super ipsis puteis crebra incidebat inter pastores certatio; qualem fuisse, & quidem pertinacem, inter pastores Isaac & Philistinorum contentionem, infra legimus Genesis 26. Hanc igitur ob causam inter pastores Abram & Lot rixam illam esse ortam putandum est.

Verum enimuero non aliena hoc loco fuerit illa quæstio, Cur Moses huic hi- 8
storiæ de rixa pastorum, & dissociatione Abram & Lot, interposuerit illa verba: *Eo autem tempore Chananæus & Pharezæus habitabant in terra illa*. Equidem tres videor mihi, nec eas sane improbabiles, causas afferre posse cur id Moses adiecerit. Ac primo quidem voluit rationem ipse reddere eius quod paulo supra dixerat, tantam fuisse opulentiam Lot & Abram, vt eos terra illa non caperet, nec simul habitare possent: non enim id mirandum esse, cum illi non essent terræ illius possessores ac domini, sed tantum inquilini; tantumq. eius terræ tenerent, quantum eis concedebatur à Chananæis & Phærezæis qui eius terræ erant domini. Deinde hoc addidit Moses, vt significaret cur tantopere Abram à contentionibus & litibus abhorruerit, vt præoptauerit separationem à Lot, etiam magno cum suo incommodo & molestia, quam contentiones habere, ac lites persequi; ne videlicet apud illas gentes infideles atque impias litigare cogeretur. Itaque iam tunc Abram id cautissime vitauit, de quo B. Paulus Corinthios vehementer accusauit: *Frater*, inquit, *cum fratre iudicio contendit; & hoc apud infideles*. Postremo cum Abram apud illas gentes propter excellentem sapientiam, & vitæ integritatem, tamquam doctor veritatis, & bene viuendi magister, clarissimumq. exemplum esset, sedulo cauit, ne quod illis gentibus ex discordijs & diffidijs suis suorumq. scandalum accideret. Quod autem Moses ait Chananæos & Phærezæos habitasse in terra illa, sic est intelligendum: Chananæos habitasse in illa terra partim circa fluenta Iordanis, partim iuxta mare

1. ad Cor. cap. 6.

Mediterraneum : Phærezæos vero insedisse montana illius terræ : hoc enim proditum est tum in libro Numerorum capite 13. tum in libro Iosue. *Cap. 11.*

Dixit ergo Abram ad Lot: Ne quæso sit iurgium inter me & te, & inter pastores meos, & pastores tuos: fratres enim sumus. *Versu 8.*

VLCEBATVR (inquit Ambrosius) Sanctus Abram nepotis præsentia, cui patrium affectum exhibebat. Incidit rixa inter seruulos nepotis & patrui. Aduertit prudentior seruulorum dissensionibus concordiam dominorum solui solere: amputauit fibram discordiæ, ne contagium serperet. Tolerabilius enim putauit vt copula sequestraretur, quàm gratia dirimeretur. Quod te facere oportet, si forte in huiusmodi aliquid incideris, vt seminarium dissensionis auferas. Neque enim tu fortior quàm Abram. Ille declinanda censuit, non despicienda seruulorum iurgia. Quod si tu fortior, caue ne alter qui infirmior est, aurem præbeat famulorum susurris. Frequenter indiuisa seruitia apud dominos ipsos discordiam serunt; diuide potius, vt maneat amicitia. Indiuisa domus duos non sustinet. Non ne melius est emigrare cum gratia, quàm cohabitare cum discordia? Sic Ambrosius. *Ambrosius lib. 1. de Abraham, capit. 3.*

9 Verum ex hoc prudentissimo facto Abræ duo egregia & perutilia carpere, licet documenta. Hic enim eximia quædam virtus humilitatis, modestiæ, ac mansuetudinis Abræ mirabiliter eluxit. Nam cum ætate, gradu propinquitatis, sapientia, ac virtute, omnibus demum rebus superior ac præstantior esset quàm Lot; ita cum eo tamen egit, quasi cum pari, aut etiam superiori. Fuisset illi quidem summum decernendi ius, vt quod vellet, in commune statueret, & quibuscumque vellet conditionibus nepotem astringeret, ætatis videlicet & propinquitatis prærogatiua, vt qui senior esset, simulque patruus. Verumtamen maluit vir prudentissimus animo suo imperare; nec in omnibus iure suo vti voluit: non ignarus non modo liberale esse nonnunquam de iure suo decedere, verum etiam fructuosum. Itaque nepotem iuuenem senior ipse patruusque blandis compellat verbis, vt ne quod inter ipsos tanta propinquitate iunctos, dissidium intercederet. Quin etiã optionem nepoti obtulit, in quamcumque vellet terræ illius partem demigrandi; nihil pace concordiaq. ducens optabilius, nihil æstimans melius; & satius esse putans nepotis, iucundissimo alioqui contubernio & societate carere, quàm inamœnam & rixosam cum eo vitam degere. Ergo præceptum illud Pauli: *Honore inuicem prauenientes* & illud, *Humilitatem inuicem insinuantes, & superiores sibi inuicem arbitrantes*, sanctissimus vir Abram tanto ante perfecit. Non audierat ille quidem Dominum nostrum præcipientem: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde*: at virtutem ipsam humilitatis & mansuetudinis & habuit perfectissimã, & præclare, quotiescumque opus erat, exercuit. Audiamus Chrysostomum magna cum admiratione virtutis Abram, modestiam & humilitatem eius summis laudibus efferentem. Cogita, inquit, quemadmodum senior iuueni cesserit, & patruus nepoti; & qui tantam à DEO sortitus fuerat gratiam, ei qui nondum vlla in re magnum aliquod virtutis specimen dederat. Nos igitur hoc exemplo eruditi & incitati, non tantum superiores & æquales, sed etiam inferiores honoremus. Nam maioribus cedere, non solum humilitatis & modestiæ, sed debiti & necessitatis est. In eo autem enitet vera humilitas, si erga eos, qui multum infra nos sunt, modesti & humiles sumus. quanquam, si recte sapimus, nullus esse nobis mino-

Singularis modestia & mansuetudo Abram. *Rom. 12.* *Philip. 2.* *Matth. 11* *Chrysosto. homil. 33. in Genesim*

Quæ sit perfecta humilitas. minores arbitrabimur; sed nos excedi ab omnibus & vinci, & sentiemus, & dicemus. Hæc profecto perfecta est humilitas, cum quis abunde in se habens vnde extollatur, se tamen ipse libenter demittit ac deprimit; & quibus meritò præferri posset, ijs se non grauate submittit. hic sane ad summum honoris fastigium Luc. 18. euehetur: de talibus enim dixit Dominus: *Qui se humiliat exaltabitur*. Hactenus ex Chrysostomo.

Illud præterea in hoc facto Abræ dignum obseruatione est, quod non aliam 10
ille causam attulit, cur à iurgijs & rixis omnino abhorrere deberent, nisi quod fratres essent; quasi perabsurdum foret, vt quos natura tam arcto necessitudinis vinculo adstrinxisset, ij propter seruorum contentiones & dissidia, animis inter se disiungerentur ac distraherentur. Atque hoc sane idem argumentum esse deberet valentissimum ad discutiendas & dissipandas, quæ inter Christianos sunt, discordias & dissensiones, quod fratres inter se sunt; eundem nempe habentes patrem DEVM, eodem diuini verbi semine regenerati, idem baptisma, eandem fidem & spem, eandemq. vocationem sortiti: nullos enim magis dedecet discordia quàm fratres, præsertim vero tales fratres. Quocirca 1. Corinth. 6. B. Paulus grauissimis verbis Corinthios accusat, quod inter se litigarent coram iudicibus infidelibus: *Frater*, inquit Paulus, *cum fratre in iudicio contendit; & hoc apud Infideles? Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus.*

Versu 9. Ecce vniuersa terra coram te est: recede a me obsecro, si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo: si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam.

VIDE singularem æquitatem & modestiam Abræ, permittentis arbitrio minoris & inferioris electionem melioris terræ: vide quantopere à litibus & discordijs abhorruerit, omnia vel damna vel emolumenta concordiæ pacique postponens. Prædicat etiam in hoc facto Abræ excellentem prudentiam eius Ambrosius: cuiusmodi, inquit, fieri debeat inter propinquos diuisio & electio, Patriarcha edocet. Firmior diuidat, infirmior eligat ne habeat quod conqueratur: electionis enim suæ partem non poterit calumniari. Non residet occasio resiliendi, cui datur optio eligendi. Nec tamen diuisor grauatur: nam quo prudentior, eo cautior: vt nec in diuisione circumscribatur, nec in electione fraudetur. Sic Ambrosius. Putat B. Augustinus, hinc fluxisse consuetudinem illam, vt in diuisione bonorum, quæ fit inter propinquos, maior natu diuidat, minor autem eligat. Hinc fortasse, inquit, Augustinus, effecta est inter homines pacifica consuetudo, vt quando terrenorum aliquid partiendum est, maior diuidat, minor eligat. Quod dubitanter Augustinus dixit, id sine dubitatione & affirmate pronuntiat Rupertus. Huiusmodi, inquit, vsque hodie inter hæredes rectè seruatur æquitas, vt ob finienda iurgia, maior diuidat, minor eligat. Fuisse olim etiam apud Ethnicos hunc partiendi morem, non obscure indicant Declamatorum leges: quarum vna est: Maior frater diuidat, eligat minor. Vide Senecam libro sexto Declamationum. 11

Ambros. 1. lib de Abraham cap. 3. — Augustinus de ciuitate Dei lib. 16. cap. 20. — Rupertus lib. 5. in Genesim. cap. 9. — Seneca.

Caietanus Ex illis autem verbis. *Ecce vniuersa terra coram te est.* Apparere Caietanus existimat, terram illam quamuis possessam ab illis populis, parum tamen fuisse habitatam: quinimo nec eos quidem tantum habuisse pecoris, vt ad eius pastum vniuerso agro, cuius erant domini, opus illis esset. Nisi enim illi parati & prompti fuis-

pti fuissent ad locandum agrum, non dixisset Abram *Ecce vniuersa terra coram te est.* Sequitur, *Recede à me obsecro.* Non rogat Abram vt Lot relinquat ipsi locum illum,& ipse recedat in alium locum: tum quia liberam ei obtulit electionẽ cuiuslibet loci; ergo si Lot voluisset illic manere, Abram ex eo loco recessisset: tum etiam quia vere Abram inde discessit, & profectus est in vrbem Hebron, vt extremis verbis huius capitis tradit Moses. Illud igitur: *Recede à me.* idem significat atque, separare à me: optabat enim Abram vt diuersa petentes, loca seorsim habitarent.

12 Pro illo: *Si tu ad dexteram ieris, ego ad sinistram ibo*, Chaldæus vertit, ad Aquilonem & ad Austrum: si tu, inquit, ad Aquilonem ieris, ego ad Austrum ibo: si tu perrexeris ad Austrum, ego pergam ad Aquilonem. Ex quo significatur, Abram & Lot in eo situ, in quo tunc erant, habuisse ad dexteram Aquilonem, & ad sinistram Austrum. Sed enim pro varietate situs,in quo tunc fuisse eos cogitari potest, varie item designare in illis oportet dextrum & sinistrum. Nam si conuersi erant ad Orientem, habebant ad dexteram Austrum, Aquilonem vero ad sinistram: quod sane contra euenisset, si fuissent illi ad occasum conuersi. Quod si spectassent illi ad Austrum, habuissent ad sinistram Orientem, occasum vero ad dextram: Sin autem respexissent ad Aquilonem, contra accidisset. Ceterum illud, dextrum & sinistrum, duas res denotant, tum diuersitatem situs, vel potius oppositionem; tum etiam vicinitatem,& facilitatem se inuicem cum opus fuerit iuuandi. Etenim manus dextra & sinistra, vt sunt inter se diuersæ, ita sunt vicinæ, & ad iuuandum se mutuis operis promptæ. Volebat igitur Abram, vt Lot separato loco habitaret, verum non longinquo; vt facile inuicem, cum vellent visere, & si opus esset, etiam adiuuare possent; sicut factum est, vt narratur sequenti capite. Sed cur non addidit Abram, si tu antrorsum ieris,ego retrorsum ibo? poterat id sane Abram dicere; verum secutus est vulgarem loquendi consuetudinem, quæ dextrum & sinistrum vsurpat pro omnibus alijs positionum differentijs.

Eleuatis itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Iordanis, quæ vniuersa irrigabatur, antequam subuerteret Dominus Sodomam & Gomorrham, sicut Paradisus Domini, & sicut Aegyptus venientibus in Segor. Versu 10.

INVITVS & ægre discedebat Lot à contubernio & conuictu patrui sui Abram, vt quem loco patris habebat, & cuius consilio ac prudentia se suaque valde niti & sapienter regi sciebat: Verum ei honesta, & vtrique vtilia suadenti non potuit non morem gerere. Data igitur sibi facultate eligendi quamcumque vellet eius terræ partem ad habitandum,captus incredibili amœnitate eius terræ, in qua erat Pentapolis, eam potissimum elegit. Describitur autem hoc loco amœnitas eius terræ, vt intelligatur causa cur eam præ ceteris elegerit Lot: deinde vt appareat quanta fuerit commutatio eius terræ propter incolarum scelera,& DEI vindictam; quippe quæ cum esset velut paradisus DEI, commutata est in terram non solum inhabitabilem, verum pestilentem, & in quandam tartareæ habitationis imaginem. Hoc est quod Dauid cecinit Psalmo 106. *Terram fructiferam in salsuginem, à malitia inhabitantium in ea.*

13 *Eleuatis oculis Lot, vidit omnem circa regionem Iordanis.* Erat igitur Lot in eo

loco, qui & vicinus esset illi regioni Iordanis; & tali situ, vt ex eo facile tota illa regio circumspici posset. Illud: *Omnem circa regionem Iordanis* non significat omnem regionem quæ erat circa Iordanem, sed regionem Iordanis, quæ erat circa locum, in quo tunc Lot erat cum Abram, id est, planitiem, siue vallem illam, in qua erat Pentapolis. Nam cum Iordanis longissimo tractu decurrat à Libano vsque ad Mare Mortuum, nullo ex loco potuisset Lot omnem regionem adiacentem, vel circumiacentem Iordani oculis cernere.

Quæ vniuersa irrigabatur. Vallis illa, siue planities in qua erat Pentapolis, à Iordane irrigabatur vsquequaque: vnde ingens ei terræ amœnitas & fertilitas accidebat; hæc enim duo bona ex abundanti & commoda irrigatione fluminum terris contingunt; & quidem certiora quàm ex imbribus. Maxime vero id præstabat Iordanis, fluuius nempe miræ amœnitatis, & quascumque terras perluit fœcundantis. Testis est Plinius: Iordanis, inquit, oritur à fonte Paneade, qui cognomen dedit Cæsareæ: amnis amœnus, & quatenus locorum situs patitur, ambitiosus, accolisque se præbens: velut inuitus Asphaltitem lacum dirum natura petit, à quo postremo ebibitur, aquasque laudatas perdit pestilentibus mixtus. Testis etiam est Solinus similia scribens, scilicet, vt fere solet, ex Plinio mutuatus: Iordanis, inquit, amnis eximiæ suauitatis, Paneade fonte demissus, regiones præterfluit amœnissimas; mox in Asphaltitem lacum mersus, stagno corrumpitur.

Plinius lib. 5. cap. 15.

Solinus cap. 38.

Antequam subuerteret Dominus Sodomam & Gomorrham. Hoc addidit Moses, 14
quia quo tempore hunc ille librum scripsit, longe diuersa, immo plane contraria erat facies & natura illius regionis; scilicet omnis illa amœnitas & fertilitas in maiorem multo sterilitatem atque inamœnitatem commutata fuerat. Itaque factus est hic locus ob pestilentem eius vim prorsus inhabitabilis, longeque fugiendus: tam atroci supplicio scelesta illa gens diuinitus punita est. Moses igitur his verbis significat terram illam non fuisse talem ab initio, qualis suo tempore cernebatur. Ab eo autem tempore quo Lot habitare cœpit in terra Sodomorum, vsque ad euersionem eius regionis, prætetiere anni circiter viginti. Namque vindicta illius regionis facta est vno fere anno ante ortum Isaac, id est, anno ætatis Abram nonagesimo nono, vt patet ex historia Mosis Genes. 18. & 19. Hæc autem electio Lot facta est quatuor circiter annis post aduentum eius cum Abram in terram Chanaan; quo tempore fuisse Abram septuaginta quinque annorum, supra capite 12. proditum est. Verum quærat aliquis, cur Moses nominet tantum subuersionem Sodomæ & Gomorrhæ, cum etiam aliæ duæ ciuitates, Adama & Seboim similiter subuersæ fuerint? An quia duæ illæ ciuitates maiores, opulentiores, & celebriores erant, & illius regionis principes? An potius quod flagitijs insigniores essent, & ob eas præcipue illius regionis excidium contigerit? Certe etiam infra cap. 18. & 19. hæ tantum duæ ciuitates memorantur, cum & peccatum illarum gentium, & regionis illius excidium describitur. Solinus quoque cap. 38. Sodomæ tantum & Gomorrhæ meminit, ita scribens: Longo ab Ierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra, & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodomum nominatum alterum, alterum Gomorrhum. Sic ille. Quanquam existimare licet, in illa Pentapoli principatum & potentiæ & improbitatis tenuisse gentem Sodomorum, quòd eius duntaxat solius nonnunquam mentionem faciat scriptura, cum de peccato illius regionis communi meminit, vt Matthæi 10. & Ezechielis 16. & ab ea sola gente nomen Sodomiticum nefando vitio inditum est.

Solinus.

Vocabuli Paradisi.

Sicut paradisus Domini. Vocabulum Paradisi hoc loco potest accipi duobus 15
modis. Primo enim potest significari à Mose præcipue ac propriæ paradisus ille in Exordio Mundi conditus à DEO; in quo Adam collocatus est, verum ex eo

Genes. 2.

propter

propter inobedientiam breui eiectus. Et quamuis hunc paradisum, nec Hebræi quibus hunc librum scripsit Moses, nec vllus mortalium viderit præter Adam & Euam; ex his tamen quæ supra Moses de eo scripserat, aliquam eius notitiam habere poterant Hebræi, & ex eo intelligere quanta esset illius regionis Sodomorum quæ à Iordane irrigabatur, amœnitas, vt quæ cum paradiso illo comparari posset. Comparatio autem in eo est, quod vterque erat locus pereximiæ voluptatis, & irrigabatur flumine; alter quidem quadrigemino fluuio, alter verò à Iordane. Atque hoc quidem modo S. Augustinus intellexit quod hic de Paradiso dicitur. Quin etiam ex hoc loco argumentatur ipse, Paradisum in quo fuit Adam, locum fuisse corporatum & terrestrem: nam si aliter fuisset, non recte Moses terram Sodomorum cum eo comparasset. Augustini verba sic habent: Quod terra Sodomorum comparatur Paradiso DEI, satis, vt opinor, ostenditur quomodo intelligi debeat ille Paradisus, quem plantauit DEVS, & vbi constituit Adam. Quis enim alius intelligatur Paradisus DEI, non video. Et vtique si arbores fructiferæ in Paradiso, virtutes animi accipiendæ essent, sicut nonnulli existimant, nullo corporali in terra Paradiso veris lignorum generibus instituto; non vere diceretur de ista terra, *Sicut Paradisus DEI.* Sic Augustinus. Vocatur autem Paradisus Domini, quod non ab homine nec ab alio vllo, nisi à solo DEO, in mundi exordio consitus fuerit. Altero modo potest hic accipi nomen Paradisi vniuersè, vt significat quemlibet hortum amœnissimum & delicatissimum, plenumque voluptatis ad oblectandum hominem. Sic accipitur id nomen in libro Ecclesiastæ cap. 2. vbi dicitur; *Feci mihi hortos & pomaria*; nam pro illa voce, *pomaria* septuaginta interpretes verterunt Paradisos. Verum de vocabulo Paradisi, si plura scire auet Lector, videat quæ nos scripsimus in primo Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim in exordio tertij libri. Vocatur autem Paradisus, locus non mediocris cuiusdam amœnitatis, sed singularis, eximiæ, ac raræ.

Augustinus 27. quæstione in Genesim.

16 *ET sicut Aegyptus venientibus in Segor.* Dupliciter hæc verba distingui & ordinari possunt: vnde duplex quoque eorum verborum existit interpretatio. Primo enim legi possunt hæc verba & intelligi ita vt posita sunt, & vt reddant hunc sensum: regionem illam Iordanis fuisse tali amœnitate ac fertilitate propter irrigationem Iordanis, qualis erat Aegyptus ex ea parte, qua ibatur ex Aegypto in vrbem Segor: & hanc lectionem atque interpretationem plerique sequuntur. Verum illud obstat, quod cum inter Aegyptum & vrbem Segor multæ aliæ vrbes & loca Palæstinæ interiecta essent, non recte diceretur, *Sicut Aegyptus venientibus in Segor*, sed potius in ea loca viciniora Aegypto. Nec facile ostendi posset, Aegyptum, qua spectabat vrbem Segor, fuisse magis irriguam & amœnam, quam qua respiciebat vrbem Bersabee, vel aliam quampiam Palæstinæ vrbem, ex his quæ viciniores erant Aegypto. Altero modo verba illa. *Sicut Aegyptus venientibus in Segor*, sic distingui debent, vt illud, *Venientibus in Segor*, non iungatur cum illo, *sicut Aegyptus*, sed cum illo, *qua vniuersa irrigabatur*: vt recta distinctio & ordinatio totius sententiæ ac verborum Mosis hæc sit: Vidit Lot omnem circa regionem Iordanis, quæ venientibus in Segor vniuersa irrigabatur ex Iordane, sicut Paradisus Domini, & sicut Aegyptus irrigatur & fœcundatur. Sensus igitur est: vniuersam regionem illam, in qua erat Pentapolis, maxime vero eam partem ipsius, quæ erat inter locum vbi tunc erant Abram & Lot, & inter vrbem Segor; sic fuisse irriguam aquis Iordanis, vt est Aegyptus aquis Nili. Itaque cogitandum est, terram illam inter locum Abram & Lot, & inter vrbem Segor interiectam, habuisse vberiorem & commodiorem irrigationem ex Iordane: videlicet multifariam, hominum arte & industria, factis alueolis & canalibus, per quos aqua ex Iordane abundanter

& ad quemlibet hortorum vsum accommodare deriuaretur. Hæc lectio admodum probabilis est, nihil scilicet habens difficultatis vel ad intelligendum, vel ad credendum quod in ea continetur. Hanc lectionem secutus est B. Augustinus; eamque solam probat Caietanus, tacita prorsus altera lectione: sic enim ille scribit explanans hæc ipsa verba Mosis: Ordo, inquit, literæ est: quæ vniuersa irrigabatur venientibus in Segor, sicut paradisus Domini, & sicut Aegyptus, ante quam DEVS subuerteret Sodomam & Gomorrham. Describitur enim regionis illius irrigatio tripliciter: tum à tempore, ante subuersionem Sodomæ; tum à situ, veniendo in Segor; tum à similitudine paradisi terrestris quem supra dixerat Moses fuisse irrigatum fluuio: tum Aegypti, quam Hebræi, quibus hunc librum scripsit Moses dum essent in seruitute Aegyptiaca, irrigari à Nilo viderant.

Augustinus quæst. 27. in Genesim.
Caietanus in cap. 13. Genesis.

SECVNDA DISPVTATIO

De Iordane fluuio in sacris literis celebratissimo.

ORDANIS fluuius, non Palæstinæ solum, sed cunctorum 17
etiam terræ fluminum præstantissimus haberi debet. Nam etsi compluribus alijs aquarum copia, & cursus longitudine concedit; omnibus tamen propter multa in eo confecta & patrata diuinæ virtutis mysteria & miracula, dignitate ac veneratione præferendus est. Hunc enim siccis vestigijs Hebræi transierunt, vtrinque mirabiliter diuisis atque consistentibus aquis. Per hunc aquis pallio percussis Helias & Heliseus pedestre sibi iter aperuerunt. In hoc Nahaman Syrus, septies lotus, à lepra purgatus est. Et præcursor Domini Ioannes confluentes ad se Iudæos, suaque peccata confitentes, baptismo pœnitentiæ in fide eius qui venturus erat, baptizauit. Verum, quod super omnia Iordanem decorauit ac nobilitauit, IESVS CHRISTVS DEI filius & Saluator mundi à Ioanne in eo flumine baptizatus, fluenta eius contactu mundissimæ carnis suæ sanctificauit, atque omnibus aquis vim regenerandi hominem spiritualiter per Baptismi sacramentum impertiuit. Quoniam igitur hoc primum loco diuina scriptura non modo Iordanem nominat, verum ita laudat, vt terris quas irrigabat, similem paradiso DEI amœnitatem tribuisse dicat: consentaneum instituto nostro, gratumque Lectori fore duximus, si pauca de eo in præsentia dicamus, quæ huic loco atque alijs per multis, vbi de eo scriptura meminit, lucem aliquam afferre possint. Dicemus igitur breuiter primo de eius fluminis ortu; tum de processu & cursu, nominatis etiam insignioribus locis atque vrbibus, quas ille præterlabens mire ornat & fœcundat; postremò de eius occasu ac fine.

Commendatio Iordanis fluuij. *Iosue 4.* *4. Reg. 2.* *Infra ca. 5.* *Matth. 3.* *Act. 13.* *Matth. 3.*

IORDANIS fluuius in Libani radicibus oriri videtur; & quidem fonte 18
gemino, dextro Dan, sinistro Ior. Atque ita ex iunctis istorum nominibus, sicut ex confluentibus duorum illorum fontium aquis, fit Iordanis. Quanquam Talmudici vocabulum Iordanis ita exponunt, quasi dicas, Descendens ex Dan. Nam oppidum Dan, quod antiquitus Lais & Lesem dicebatur, apud Panium extabat, hoc est, præcipuum Iordanis fontem, à quo scilicet primam Iordanis originem arcessunt Plinius & Solinus. At enim Iosephus ex ipsa Trachonitide primum Iordanis ortum repetit è lacu quodam rotundo, quem Phialam vocant à figura: inde enim terra conditas aquas ad Panium antrum prope Dan, hoc est, Philippi Cæsaream ferri ait, atque illic demum per scatebras erumpere in lucem. Cui rei fidem facit ipsa etiam eius lacus appellatio: aiunt enim vulgo vocari,

Origo Iordanis. *Plin. lib. 5. cap. 15.* *Solin. cap. 38.*

Maiedan; hoc autem est, ac si dicas, aquas Dan. Verum ad huius sententiæ confirmationem, & illustrationem ipsa Iosephi verba hic ponere conuenit. Sic autem ille scribit: Iordanis fons, Panium esse videtur: sed reuera huc ille terra conditus fertur ex ea quæ vocatur Phiale. Hæc autem est qua in Trachonitidem ascenditur ad centesimum vigesimum stadium à Cæsarea, ad dexteram non longe à via. Et proprie quidem ex rotunditate Phiala dicitur lacus rotæ speciem præferens: semper autem intra eius labra cohibetur vnda, nunquam deficiens, vel exuberans. Cumque diu ignoratum fuisset hoc esse Iordanis principium, à Tetrarcha quondam Trachonitidis Philippo deprehensum est. Is namque missis in Phialam paleis, inuenit eas apud Panium redditas, vnde antea fluuius nasci credebatur. Sic Iosephus. Atque pauca hæc dixisse de Iordanis origine, satis instituto nostro fuerit.

Iosephus libr. 3. de Bello Iudaico cap. 18.

Phiala Lacus.

19 DEINCEPS de spatio quod Iordanis conficit ab exortu suo vsque ad Occasum, simili breuitate dicendum est. Iosephus paucis verbis id perstrinxit. Nã post ea verba quæ modo ex ipso produxi, subdit hæc: Manifestum iam flumen Iordanis ex illo antro, quod Panium diximus, incipiens, Semechonitis lacus paludes secat cœnosas: centum autem & viginti alijs præteritis stadijs, post oppidum Iuliadæ Genesar lacum medium transmensus, deinde multam per solitudinem in Asphaltiten lacum exit. Hæc de spatio cursus Iordanis, nimis generatim & concise Iosephus. Nec in eo copiosior est Hieronymus, quippe qui hæc solum tradit: Iordanis fluuius diuidit Iudæam, Arabiam & Aulonem, de quo supra diximus: qui vsque ad mare mortuum fluens, post multos circuitus, iuxta Hierico, Mortuo commixtus mari nomen amittit. Verum, quia quæ paulo supra idem Hieronymus prodiderat de Aulone, ea non parum faciunt ad expressiorem huius rei notitiam, hic ea referre conuenit. Aulon, inquit B. Hieronymus, non Græcum, vt quidam putant, sed Hebræum vocabulum est. Appellatur enim eo nomine Vallis grandis atque campestris in immensam porrecta longitudinẽ: quæ circumdatur ex vtraque parte montibus sibi inuicem succedentibus & cohærentibus, qui incipientes à Libano & vltra, vsque ad desertum Pharan perueniunt. Suntque in ipso Aulone, id est, in illa valle campestri, vrbes nobiles, Scythopolis, Tyberias, stagnumque propter eam: sed & Hiericho, & mare Mortuum, & regiones in circuitu: per quæ loca medius fluit Iordanis oriens de fontibus Paneadis, & in Mare mortuum introiens. Hactenus ex Hieronymo.

Progressus & cursus Iordanis.

Iosephus eodem loco.

Hierony. de locis Hebraicis.

Aulon Vallis longissima, quam perfluit Iordanis.

At enimuero vtilius fuerit & gratius Lectori, si de meatu cursuque Iordanis,
20 locisque nobilioribus atque vrbibus quas ille præterfluit, paulo subtilius & enucleatius ac distinctius disseramus. Iordanis igitur, vbi ex Paneade ad millia passuum circiter quindecim profluxit ad Austrum versus, diffunditur in locum palustrem, quem Samechonitin Iosephus appellauit. Illic autem ita restagnat, præsertim quo tempore niues in vicinis montibus soluuntur, vt instar paludis esse videatur. Sed hoc stagnum, crescente æstatis calore, prope vniuersum siccatur; & densa fruticum materie oblitum, feras nutrit atque occultat. Hunc locum palustrem quidam putant esse locum illum quem scriptura nominat, Aquas Merom: de quo scilicet in libro Iosue capite 11. mentio fit illis verbis; *Venit Iosue & omnis exercitus eius cum eo aduersus illos ad aquas Merom subito: & irruerunt super eos, tradiditque eos Dominus in manus Israel. Qui percusserunt eos, & persecuti sunt vsque ad Sidonem magnam, & aquas Maserephoth, campumque Masphe, qui est ad Orientalem illius plagam.*

Samechonitis Lacus.

Locus Iosue cap. 11.

QVANQVAM quidnam fuerint istæ aquæ Merom, & vbi nam loci in regione
21 illa fuerint, nõ satis conuenire inter auctores video. Iosephus Merothũ (sic enim legi debet, non autem Berothum, vt in quibusdam codicibus Latinis mendose

Vbi nã loci fuerint Aquæ Merom.

legitur) vbi exercitus Iosue coitio facta est, superioris Galilææ oppidum facit, significans nempe, Aquas Merom vrbem esse, non lacum. At B. Hieronymus, vel potius Eusebius interprete Hieronymo, in libello de locis Hebraicis existimat, Aquas Merom non procul à Dothaim abfuisse, hoc est, millibus passuum duodecim à Samaria ad Aquilonem versus: quod illic etiam sua ætate vicus extaret nomine Merus. Hoc etiam fortasse secutus Ziglerus, paludem Merum vicinam locat vrbi Bethsam, non vltra tria passuum millia abesse ab ea significās. Andræas Masius ex eorum locorum consideratione, ad quæ refugientes hostes, Hebræi duce Iosue insecuti sunt, ad opinandum adducitur, aquas Merom aut inipsa superiori Galilæa fuisse, aut certe ei regioni proximas.

Eusebius & Hieronymus. *Ziglerus.* *Andræas Masius in cap. 11. Iosue versu 8 & 9.*

22 Ego libenter assentior ijs qui aquas Merom arbitrantur esse lacum Samochoniten, de quo proxime dictum est, medium inter Pannium & mare Tyberiadis, stagnantis Iordanis, & niualium aquarum concursu factum. Atque id quidem (vt alios taceam) Borchardus prodidit; vir sane ob decennalem peregrinationem in perlustranda & cognoscenda Terra Sancta consumptam, dignus vt ei de locis illis prodenti credatur. Sic autem ille, & qui eum sequuntur Aquas Merom describunt: Lacum esse triginta stadijs latum, & sexaginta longum: hunc inter Cæsaream Philippi & mare Galilææ interiectum esse, quem Iordanis fluuius medium perfluit. Hic niuium in Libano monte resolutarum defluxu, maiorem in modum augescit ac dilatatur: contra vero, æstiuo tempore maxima ex parte siccatur. Ex quo fit, vt eo tempore diuersi generis herbis, arbustis, & arboribus enascentibus, & in densæ modum siluæ crescentibus; leonibus, vrsis, pardis, aliisque feris locus ille abundet, & iucundam regibus ac principibus venationem exhibeat.

Auctoris sententia. *Borchard. de terra sā cta 1. par. cap. 3. Numer. 5.*

23 Iordanis porro, lacum quem diximus transgressus, & oppido Aroseth gentium à dextris relicto, cursumque suum ad Orientem deflectens, & aquis in eum defluentibus obiter auctus, centum viginti alijs præteritis stadijs, inter Capharnaum & Corozain nobiles Galilææ ciuitates, quas aquis suis alluit & ditat, in mare Galileæ, seu lacum Genezareth, latum quadraginta stadijs auctore Iosepho, longum vero centum, seipsum late diffundit. Hoc mare medium cum permeauit, & ab Occidente, torrentis Cisson, ab Oriente autem fluuij Iaboc, historia Iacob nobilis, vberrimis auctus aquis, exinde Iordanis maior vulgo appellatur. tum Peræam à Samaria, & Moabitidem à Iudæa disterminans, conuallem Illustrem à lacu Genezareth ad Asphaltiten vsque ducentis triginta stadijs porrectam longitudine, vt Iosephus significat, secat mediam. Varias quoque in transcursu tum vrbes, tum pagos, & à Solis ortu campestria Moab, ab occasu autem palmiferos Hierichuntis agros suis fluentis irrigando fœcundat. Denique, præter minores aliquot fontes Dibon, Iezrael, Taphne, Carith & Elizæi fontium atque torrentium, nec non & Iazer, & Arnon fluminum receptis aquis, post multos circuitus ac sinuosos flexus, iuxta Arnonis ostium, in Asphaltiten lacum, seu Mare mortuum natura dirum ac pestilentem, velut inuitus delabitur, cui mixtus, & dulcedinem aquarum, & cursum, & nomen suum amittit. Et si forte pisces, quibus abundat Iordanis, illuc aquarum impetu delati fuerint, vt gustauere pestilentem aquam, statim aut renatant, aut inibi moriuntur, vt à B. Hieronymo alijsque proditum est. Omne autem spatium cursus Iordanis à Libano vsque ad Asphaltiten, centum circiter passuum millibus definitur: & in toto eo decursu vtrinque latis, amœnis, & fertilibus campis, qui altissimis vtrinque montibus sibi inuicem succedentibus atque cohærentibus circumdati sunt, vt supra diximus, vndique cingitur. Verum de spatio terrarum quod Iordanis conficit, plura nunc persequi, pro ratione instituti nostri, superuacaneum fuerit.

Iosephus libro 3. de Bello Iudaico cap. 18. *Iose. lib. 5. de Bello Iudaico ca. 4.* *Hierony. in cap. 47. Ezechielis.*

24 RESTAT vt nonnihil etiam de Iordanis exitu ac fine attingamus. Miror fuisse aliquos vel tanta inscitia, vel tam impudenti audacia, vt scripto prodere non erubuerint, Iordanem laudatissimas suas aquas cum fœtidissimis aquis lacus Asphaltitis nequaquam commiscere: sed ante sub terram se condere, quasi tam diram coniunctionem confusionemque auersatum. Atqui omnes historici, Iudæi, Christiani, Ethnici, quotquot scilicet de Iordane & Asphaltite lacu scripserunt, summo consensu, maximaque asseueratione tradunt Iordanem intrare Asphaltitem, ibique & suauitatem aquarum suarum, & cursum, & nomen perdere. Sed quid ego aduersus istos humanis vtor testimonijs, cum diuina scriptura istis manifeste contradicat? Namque in libro Iosue capite tertio narrãs quemadmodũ Iordanem, aquis eius vtrinque diuisis, Hebræi siccis vestigijs transierint, ait; superiores Iordanis aquas intumescentes instar montis stetisse; inferiores vero defluxisse in Mare mortuum (quo nempe antea naturali cursu ferebantur) donec omnino deficerẽt. Hæc sunt verba scripturæ: *Ingressis sacerdotibus Iordanem, & pedibus eorum in parte aquæ tinctis, steterunt aquæ descendentes in loco vno, & ad instar montis intumescentes apparebant: quæ autem inferiores erant, in Mare solitudinis (quod nunc vocatur Mortuum) descenderunt, vsquequo omnino deficerent.* Ergo rem omnium scriptorum testimonio comprobatam, & diuinæ scripturæ firmatam auctoritate, multorumque oculis spectatam, & liquido perspectam, vel negare, vel in dubium vocare, non tam imperiti hominis esse videtur, quam desipientis & insani.

Iordanis occasus, & finis.

An Iordanis condat se sub terram, prius quã attingat Mare mortuum.

25 An vero Iordanis ex Mari mortuo emergat, & aliquanto post spatio in terram abditus, subterraneo meatu in Elaniticum Rubri maris sinum penetret; non æque atque illud superius, perspicuum & certum est. Namque, vt quibusdam visum est, Iordanis Asphaltiten lacum longitudine quingentorum & octoginta stadiorum, latitudine autem centum quinquaginta patentem, vt tradit Iosephus, præterlapsus, breuique spatio egressus, in horrenda quadam terræ voragine atque abysso absorbetur. Certe Iordanem non manifesto cursu ex Asphaltite lacu pertendere vsque in Mare rubrum, illud argumento esse potest, quod cum Hebræi, cum ex Cades versus torrentem Iared contendentes, inter Elaniticum Sinum & Asphaltiten iter facerent, nusquam transiuisse memorantur. Quod autem Iordanis ex Asphaltite non egrediatur, & aliquanto post spatio condatur sub terram, sed in ipso illo lacu prorsus fluere desinat, & occidat; tradunt, præter Plinium, Solinum, aliosque quãplurimos, Iosephus, Eusebius, Sanctus Hieronymus, Borchardus, & complures alij, non solum graues eius rei scriptores, sed etiam in re præsenti curiosi spectatores atque contemplatores. Omnino, cum lacus ille, vndique ripis suis circumscriptus & determinatus sit, nulla eius ex parte manifestus aliquis Iordanis effluxus apparet.

An Iordanis transmeet Mare mortuũ, & ex eo, aperto meatu effluat.

Iosephus lib. 5. de Bello Iudaico cap. 5.

26 Ceterum ante subuersionem Sodomæ & Gomorrhæ, quo tempore nullus illic loci erat lacus; sed erat vallis amœnissima quam Iordanis irrigabat, vt narrat hoc loco Moses: necesse fuit Iordanem, id temporis, vel aperto tendentem supra terram cursu, vel in terram abditum, occulto meatu in mare deferri. Postquam autem planities illa, vbi erat Pentapolis, conuersa est in Mare mortuum; cum Iordanis in illud mare influat, nec ex eo manifesto aliquo exitu effluat; fieri non potest, quin intra ipsum mare aliqua ex parte clandestinum habeat effluxum: quippe cum lacus ille receptis perpetuo Iordanis aquis, nihilo magis exuberet ac supereffluat. Itaque fit admodum credibile, in illius regionis deflagratione atque excidio, terram ingenti aliquo hiatu desedisse: atque illic absorptum Iordanem, inuento sibi subterraneo itinere, cursum ad Mare vel Rubrum, vel Mediterraneum direxisse.

Elegit

Versu 12. & 13. Elegitque sibi Lot regionem circa Iordanem, & recessit ab Oriente: diuisique sunt alterutrum. Abram habitauit in terra Chanaan: Lot vero moratus est in oppidis, quæ erant circa Iordanem, & habitauit in Sodomis.

QVID in electione illius terræ Lot spectauerit ac secutus fuerit, minime obscurum est: amœnitate nimirum & fertilitate illius regionis allectatus & captus est. Sed fefellit eum opinio & spes eius, vehementerque deceptus est. Nam vnde omnia sibi prospera ac læta fore sperauerat, inde multa ipsi aduersa & acerba contigerunt. Omnino, si prudenter rem ipsam perpendisset, timere debuisset vastitatem & excidium illius regionis, tum à regibus externis, aduersus quos reges illius Pentapoleos rebellauerant: tum ab ipso DEO iustissimo scelerum vindice, tam enormem illius gentis improbitatem minime impunitam relicturo: talia enim & tanta eius gentis erant flagitia, vt diuina eorum vindicta nequaquam diutius posse differri videretur. Itaque Lot grauissimas improuidæ electionis suæ pœnas persoluit. Etenim debellatis illius terræ regibus, in captiuitatem ipse ductus est; eaque per Abram liberatus habitauit apud eos, qui, vt scribit B. Petrus, de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant. Denique ruina illius gentis etiam ipse fuisset oppressus; nisi eum DEVS, etiam cunctantem ac restitantem, ex ipso incendio quasi manu extraxisset. Illud, *recessit ab Oriente*, nonnihil habet dubitationis: quomodo enim Lot proficiscens in terram Sodomorum, vere dicitur recessisse ab Oriente, cum potius iuisse ad Orientem dicendus fuisse videatur? Siquidem terra Sodomorum, vbi postea fuit Mare mortuum, ad Orientem terræ Promissionis sita fuit, & terminus orientalis eius terræ in sacris literis statuitur. Verum hoc facile soluitur. Namque oportet intelligere, etsi terra Sodomorum fuerit Orientalis respectu Palæstinæ, fuisse tamen magis orientalem, quàm illa terra erat, cum locum in quo proxime ante fuerant Lot & Abram, & ex quo discessit Lot à patruo suo Abram dissociatus atque disiunctus. 27

Gen. 19. 2. Petri cap. 2.

Diuisique sunt alterutrum à fratre suo. Hæc verba sic interpretanda sunt; alter ab altero diuisus & separatus est: & quia ambo erant inter se fratres, vt supra exposuimus, ex tali diuisione factum est vt frater divideretur à fratre, id est, Abram separatus est à Lot fratre suo, & item Lot disiunctus est à fratre suo Abrã. 28

Caietanus. Quod autem additur, *Abram habitauit in terra Chanaan* putat Caietanus posse intelligi de vniuersa terra Chanaan, quæ à filijs Chanaan filij Cham possessa est, & deinde semini Abram à DEO promissa, Videtur enim Moses, cum supra capite decimo dixit terminum habitationis filiorum Chanaan fuisse terram in qua erat Pentapolis, videtur, inquam, ponere terram illam extra habitationem filiorum Chanaan. Sed falsus profecto est Caietanus. Clarissimum enim est in sacris literis, terram illam Pentapolitanam fuisse partem orientalem terræ Chanaan, prout ea comprehendit vniuersam terram Promissionis: & vt pertinens ad promissionem terræ Hebræis promissæ, ab ipsis oppugnata & capta est. Ergo Pentapolis statuitur à Mose supra cap. 10. terminus habitationis filiorum Chanaan; non quidem terminus externus, & extra illam habitationem positus, sed terminus internus, & ad ipsam illam habitationem pertinens. Terra igitur Chanaan, in qua post digressum Lot habitasse dicitur Abram, fuit pars quædam terræ Promissionis, tum iuxta mare Mediterraneum, tum circa fluenta Iordanis posita; in qua gens Chananæorum habitabat, vna de septem gentibus à quibus vniuersa illa regio tenebatur. Verum quia de istis Chananæis etiam supra dictum

ctum est, nō attinet hic plura dicere. Quoniam autem paulo infra dicitur, Abrā, post discessum Lot, iuisse in conuallem Mambre iuxta Hebron, apparet id non non esse factum statim post abscessum Lot, cum hic dicatur Abram iam digresso Lot habitasse in terra Chanaan: nam Hebron non à gente illa Chananæorum, sed ab Hethæorum gente tenebatur, vt significatur infra Genes. 23. quo quidem loco dicitur Hebron fuisse in terra Chanaan, sed ibi vocabulum Chanaan non proprie pro vna illa gente Chananæorum ponitur, sed vniuerse pro tota terra Chanaan. Nisi quis forte dicat, Hebron pertinuisse ad possessionem gentis Chananæorum, quæ habitabat iuxta mare Mediterraneum: nam vt proxime dictum est, & traditur Numerorum 13. Chananæa gens partim iuxta mare Mediterraneum, partim circa fluenta Iordanis habitabat.

Illa porro disiunctio Abram & Lot, non ex aliqua simultate, vel animorum alienatione profecta est; sed ex amore pacis & concordiæ, atque odio contentionum & dissensionum: quo scilicet iam nascenti inter eorum seruos iurgiorum & rixarum malo quamprimum occurreretur. Lot, inquit Augustinus, à patruo suo Abram in terram Sodomorum, salua caritate, discessit: digressique sunt inuicem, & separatim habitarunt, necessitate sustentandæ familiæ, non fœditate discordiæ. Etenim cum causa vel occasio rixarum fere oriretur ex aquarum & pascuorum penuria, quod numerosissimis vtriusque gregibus non satis vno in loco illa suppeterent: facta eorum discessione, distantibus in locis habitantes, vberiorem earum rerum expeditioremque copiam habere potuerunt. *Augustinus de Ciuitat. Dei lib. 16. cap. 20. & 21.*

29 DEVS porro, qui seruorum suorum mentes, consilia, actionesque ad eas sæpe res perficiendas refert ac dirigit, quæ tunc illis nec prouisæ nec cogitatæ sunt, nedum propositæ ac quæsitæ: illam dissociationem & separationem Lot & Abram, ob quinque causas, quas tunc illi non spectabant, fieri voluit. Prima causa: vt & Chananæi veritatis doctorem, & virtutis magistrum haberent Abram, Sodomitæ vero ipsum Lot: qui eas gentes tum à multiplici impietate, tum à fœdissimis flagitiis, docendo, arguendo, diuinæ iustitiæ vltricem scelerum vim denuntiando reuocarent. Altera causa: vt Lot re ipsa probaret, quanti referat cum bonis ne hominibus verseris, an cum malis; & ad vitam tranquille & feliciter degendam, non tam conferre amœnitatem, & fertilitatem terræ quam velis incolere, quàm hominum quibuscum vna sis habitaturus, probitatem atque pietatem. Non enim solum bonis omnibus, propter sceleratos Sodomitarum mores, Lot orbatus est; verum etiam in extremum capitis ac vitæ discrimen adductus, vt sequens Mosis declarat historia. Tertia causa: vt per illam separatam habitationem Abram & Lot præsignificaretur, posteros quoque Lot separatum iri à posteris Abram, & illorum habitationem à terra quæ his promissa fuerat, disiunctam fore: siquidem hi terram Chanaan tenuerunt; illi vero Moabitidem & Ammonitidem regiones, à duobus filiis Lot Moab & Ammon appellatas. Quocirca post disgressum Lot statim DEVS promisit Abræ & semini eius possessionem terræ Chanaan; quasi ea re significans, possessionem eius terræ nulla ex parte ad posteros Lot pertinere. Quarta causa: vt ex hac discessione Abram & Lot, præclara quædam existeret occasio & idonea materies præberetur Abræ magnitudinis & constantiæ animi, & fortitudinis bellicæ declarandæ. Hæc enim in eo virtus mire tunc eluxit, cum liberaturus fratrem suum Lot, qui vna cum Sodomitis in captiuitatem abstractus fuerat, perexiguis copijs quatuor regum victorem exercitum fortiter adortus, felicissime debellauit; non solum potitus victoria, sed etiam discussa suorum captiuitate, & rapta ab hostibus præda omni recuperata. *Quinq; causæ ob quas Deus distinctione Abrahæ, & Lot fieri voluit.*

30 Quinta causa eiusdem rei est: vt exemplo & argumento huius dissociationis Abram & Lot, intelligeretur & crederetur, nonnunquam, etiam inter bonos & *Interdum etiam inter sāctissimos*

Sanctos

viros societatis diréptioné fieri, salua inter eos caritate. Sanctos viros, disiunctioné societatis, & contubernij atque conuictus separationem, non modo sine culpa eorũ, sed etiam magna cũ prudentiæ & caritatis laude posse fieri. Id vero duobus modis potest cótingere; vel ipsis, qui dissociãtur, de ea dissociatione pariter inter se consentientibus, & bene atq; vtiliter eam fieri censentibus; talis nempe fuit dissociatio Abram & Lot: vel cum ea disiunctio fit inter aliquos, discordantibus ipsis inter se atque dissentientibus: salua quidem inter illos caritate atque animorum pace & concordia, sed discrepantibus tamen eorum studijs atque sententijs. Hoc genus discessionis ac dissensionis fuisse interduos CHRISTI Apostolos Paulum & Barnabam, scriptis suis prodidit B. Lucas, nec id publicæ notitiæ hominum exponere, nec immortalem eius rei memoriam apud posteros facere erubuit. Nam cum Barnabas socium vellet assumere Ioannem Marcum, id autem renueret ac recusaret B. Paulus, subdit Lucas: *Facta est dissensio inter illos, ita vt discederent ab inuicem: & Barnabas quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum; Paulus autem electo Syla profectus est.* Non igitur omnis quæ fit inter bonos viros dissensio & disiunctio, vitio & crimini vertenda est.

Locus Actorum ca. 15.

Lot vero moratus est in oppidis quæ erant circa Iordanem, & habitauit in Sodomis. 31
Illud de commoratione in oppidis circa Iordanem, intelligendum est quantum ad familiam & greges Lot: nam cum haberet amplam familiam pastorum, & seruorum, & item numerosos greges; ea in locis Iordani vicinis, propter aquarum & pascuorum abundantiam disposuerat; domicilium tamen eius & habitatio erat in ipsa vrbe Sodoma. Sed hanc habitationem Lot inter Sodomitas, vt bono viro dedecoram atque probrosam vehementer Hebræi accusant atque criminantur. Aiunt enim non fuisse probi hominis consociari velle cum flagitiosissimis, Deoq; exosis hominibus: sed eius fuisse qui talium hominum moribus & vitijs delectaretur. Quin etiam putant illi sodomitarum institutis ac consuetudine Lot fuisse contaminatum ac deprauatum. Verum falsam & iniustam esse istam Hebræorum accusationem & criminationem, aperte demonstrat sacra scriptura; docet enim habitationem Lot inter Sodomitas fuisse inculpatam atque ab omni sceleris contagione puram; appellans eum aspectu & auditu iustum, quiq; multum ab illis vexatus & cruciatus fuerit; non ob aliam sanè causam, nisi quod à flagitijs eorum abhorreret, eorumq; flagitiorum odium & detestationé non obscure ferret. Immò verò B. Gregorius conuersationem Lot cum Sodomitis vel eo nomine prædicat maxime, quod inter sceleratissimos homines habitans, innocentiam tamen ipse mentis, & corporis munditiam sanctè coluerit atque custodierit. Non enim valde laudabile est, inquit Gregorius, bonum esse cum bonis; sed bonum esse cum malis. Sicut enim grauioris culpæ est inter bonos non fuisse bonum: ita est immensi præconij etiam inter malos bonum extitisse. Quamobrem Petrus magnis Lot laudibus extulit, quia bonum inter reprobos inuenit, dicens: *Et iustum Lot oppressum à nefandorum iniusta conuersatione, eripuit. Aspectu enim & auditu iustus erat: habitans apud eos qui de die in diem animam iusti iniquis operibus cruciabant.* Qui nimirum cruciari non potuisset, nisi praua eorum hominum opera & audisset, & vidisset; & tamen aspectu & auditu iustus dicitur, quia iniquorum vita, non delectando iusti aures atque oculos, sed feriendo tangebat.

Hebræi, vt refert hoc loco Lyranus.

2. Petr. 2.

B. Gregorius in Præfatione Cómentariorũ in Iob.

Locus 2. Petri cap. 2.

Homi-

Homines autem Sodomitæ pessimi erant, & peccatores coram Domino nimis. Versu 13.

32 PARAPHRASTES Chaldæus huius loci sententiam his verbis expressit: *Homines Sodomæ mali erant in diuitijs suis, & peccabant corporibus suis coram Domino valde.* Quorum verborum germana hæc est interpretatio: Sodomitæ affluebant diuitijs: nec tamen vel minimam eorum partem ad subleuandam pauperum egestatem conferebant; sed illis ad fastum, superbiam, vitæque luxum, atque exsaturandas libidines suas abutebantur. Quin etiam nefandissimo masculæ veneris vsu corpora sua fœdabant: ob eamque causam DEVM sibi offensissimum & iratissimum habebant. Sed verba Mosis, si perpendantur, maiorem in modum illius gentis improbitatem exaggerant. Non enim dixit, aut quosdam, aut multos de Sodomitis fuisse flagitiosos: sed simpliciter & præcise dixit, homines Sodomitas fuisse pessimos; significans peccatum illud non fuisse paucorum, sed fuisse totius gentis commune. Et illud superlatiuum *pessimi* denotat magnitudinem sceleris, quod non erat mediocre, sed summum & enorme. Ac licet Hebræi careant superlatiuis, locutio tamen Hebraica hoc loco vim & energiam habet nostri superlatiui.

33 Illud autem *peccatores* dupliciter accipi potest. Nam sicut nomen peccati plerunque sumitur pro ipsa culpa, interdum vero etiam pro pœna & supplicio peccati: ita nomen peccatoris plurimum ponitur in eo qui labem & maculam peccati habet; nonnunquam vero eum significat qui propter peccatum obnoxius est supplicio; prioris significationis exempla passim occurrunt in sacris literis; posterioris autem luculentum est quod in historia Regum legitur. Sunt autem verba illa Bethsabee dicta Dauidi: *Eritque cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis, erimus ego & filius meus Salomon peccatores*, idest, tanquam rei peccati, mortis supplicio plectemur. Hoc igitur loco nomen peccatoris vtrauis significatione, aut etiam vtraque commode accipitur; vt significetur Sodomitas fuisse vitiosissimos, & ob id supplicio dignissimos coram DEO.

Peccatū & peccator significat in scriptura & culpam & pœnam.

Locus 3. Regum cap. 1.

34 MAGNAM porro vim habet ad augendum eorum scelus, illud *coram Domino*. Verum quia non omnibus ea phrasis nota est, & varie admodum exponitur à scriptoribus; quæ sit propria eius vis in sacris literis, breuiter indicemus. Caietanus exponens hæc ipsa verba: *Sodomitæ erant pessimi, & peccatores coram Domino nimis*: sic ait: Carent Hebræi superlatiuis nominibus; & propterea ad significandum superlatiua, adijciunt aduerbium valde vel nimis. Pro illo; *coram Domino*, Hebraice est nomen DEI Iehouah. Ex eo autem quod relatiue ad DEVM sub nomine Tetragrammaton dicuntur valde mali & peccatores, significatur eos contra ius naturæ valde peccasse. Erant enim mali hominibus, & declinabant à recto naturali: vt eorum venerea contra naturam testantur. Tosthatus illud *coram Domino* dupliciter interpretatur. Potest enim significare idem atque palam & publice, sine vllo pudore, nulloque DEI hominumque respectu. Namque infra Genes. 19. narrat Moses, cum Angeli specie hominum, hospitio accepti essent à Lot, vniuersum Sodomæ vrbis populum ad eius ædes concurrisse, sibique ab eo iuuenes illos ad nefandæ libidinis abusum exhiberi flagitasse. Atque hanc ob causam Isaias sui temporis Iudæos nimis licenter & inuerecunde peccantes, suaque flagitia publicantes assimilat Sodomitis: *Quasi Sodoma, inquit, peccatum suum prædicauerunt, nec absconderunt.* Vel dicuntur fuisse peccatores coram Domino, quia peccatum Sodomiticum est vnum de tribus, quæ dicuntur

Quid sit, aliquid esse tale vel tale coram Deo.

Caietanus.

Tosthatus

Locus Isaiæ 3.

Tria peccata clamant ad Deum.

Genes. 4. in sacris literis clamare ad DEVM. Vnum namque eorum est, effusio sanguinis innocentium: de Abel enim dixit DEVS Cain: *Vox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me de terra.* Alterum est, defraudatio mercedis operariorum, de quo Iacobus Apostolus: *Ecce merces operariorum vestrorum, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit.* Tertium est, peccatum Sodomiticum, de quo scriptum est infra: *Clamor Sodomorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis.* Quidam illud, *coram Domino*, sic exponunt: contra suam ipsorum conscientiam peccabant Sodomitæ; id est, conscientia eos de illo peccato grauiter mordebat, accusabat, condemnabat; & nihilominus illi in peccato perseuerabant. Nam quia solus humanæ conscientiæ spectator & iudex DEVS est; *homo enim videt quæ apparent, Dominus autem intuetur cor*: idcirco qui contra conscientiam suam peccat, coram DEO peccare dicitur. Vel aliter: Sodomitas illos probi & pij homines, præsertim vero Lot, DEI nomine grauissimis verbis increpabant, & terrebant, denuntiantes DEVM eorum sceleribus vehementer offensum atque iratum, vindictam eorum, nisi resipiscerent, diutius minime dilaturum. At illi salutaria eorum monita & comminationes contemptui atque ludibrio habebant; nec reuerebantur DEI maiestatem, à quo illi ad ipsos commonendos, arguendos, & à tanto flagitio deterrendos missi fuerant.

Iacob. 5. Genes. 18. 1. Reg. 16

Auctoris sententia. Ego quoque illud: *coram Domino*, quid proprie significet hoc loco, & vbicumque legitur alibi in sacris literis, paucis, vt mea fert sententia, declarabo. 35
Quemadmodum Hebræi solent nominibus substantiuis adiungere genitiuum nominis DEI, ad significandam excellentiam quandam eius rei, quæ declaratur nominibus illis substantiuis; dicunt enim Cedros DEI, & montes DEI, id est, altissimos: & item bellum DEI, & exercitum DEI, id est, maximum & validissimum; ita quoque nominibus quibusdam adiectiuis addunt datiuum nominis DEI, ad indicandam veritatem, perfectionem & præstantiam eius rei quæ denotatur nominibus adiectiuis; dicunt enim aliquem esse iustum DEO, robustum DEO, magnum, sanctum, mundum, perfectum DEO; significare volentes, vere, simpliciter, maxime, iustum, robustum, & sanctum. Quanquam illum datiuum, DEO, Græci & Latini, in suis ex Hebræo sacrorum Bibliorum translationibus, ita reddunt, *coram DEO, apud DEVM, in conspectu DEI, in oculis DEI.* Nam cum DEVS perfectissime cognoscat res omnes, & vt ipsæ sunt, ita de ipsis sentiat & iudicet: idcirco cum aliquid dicitur esse tale coram DEO, significatur esse id vere & simpliciter & maxime tale. Supra, Genes. 10. dictus est Nemrod robustus venator coram Domino; apud Ionam capite primo Hebraice Niniue dicitur fuisse ciuitas magna DEO, siue coram DEO: Lucas scribit Zachariam & Elisabeth fuisse iustos ante DEVM, & Ioannem fore magnum coram Domino. Ergo cum hic dicitur Hebraice Sodomitas fuisse peccatores DEO, id est, vt verterunt LXX. Interpretes, in conspectu DEI, vel vt habet Latina translatio, coram Domino; non aliud significatur, nisi eos fuisse vere ac simpliciter maximos peccatores. Nam licet DEVS omnia peccata oderit ac detestetur, hoc tamen genus flagitij quàm auersetur & execretur, atrox eius vindicta in Sodomitis, & in Gabaonitis, atque Beniamitis aperte demonstrat.

Notabilis locutio Hebraica. Luc. 1. Genes. 19. Iudic. 20.

Excutitur animaduersio B. Hieronymi in Translationem 70. Interpretum huius loci. B. Hieron. in Traditio. Hebra. in Genesim super ca. 13

CVM igitur Hebraice sit hoc loco, Sodomitas fuisse peccatores DEO, vt exposuimus: non possum equidem non valde mirari, cur B. Hieronymus reprehenderit LXX. Interpretes, quod hunc locum ita verterint: *Erant peccatores in conspectu DEI uehementer.* Superflue, inquit Hieronymus, à LXX. Interpretibus additum est illud *in conspectu DEI.* Siquidem Sodomorum coloni etiam apud homines mali & peccatores erant: Ille autem dicitur in conspectu DEI peccator, qui potest apud homines iustus videri; vnde in præconio Zachariæ & Elisabeth ponitur 36

ponitur quod fuerint iusti ambo in conspectu DEI. Et in psalmo 142. *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.* Sic Hieronymus. Verum aliquis pro LXX. Interpretibus propugnans, facile telum huius obiectionis Hieronymi repelleret. Diceret enim, non debere superfluum videri in Translatione LXX. Interpretum, quod est in ipsa etiam scriptura Hebraica, quæ habet hoc loco: Sodomitas fuisse peccatores DEO, idest, coram DEO, vel in conspectu DEI. Quod si Latina translatio veteris testamenti est (vti creditur) Hieronymi, ipse quoque hic vertit (coram Domino.) Nam quod addit Hieronymus, superflue dici peccatores fuisse malos coram DEO, cum etiam mali fuerint apud homines: id si quid valeret aduersus LXX. Interpretes: idem profecto valeret contra scripturam Hebraicam, quæ illud ipsum habet. Nec credibile non est, Sodomitas propter illud flagitium, à vicinis gentibus, quæ eo ipso scelere vel infectæ vel afflatæ fuerant, non fuisse existimatos malos, aut certe non tam malos, vt re vera erant, & vt iudicio & sententia DEI æstimabantur.

37 Cur enim hoc de gentibus illis non credatur, cum ex veteribus Ethnicorum historijs manifestum sit, hoc genus flagitij apud Græcos & Romanos fuisse vulgatum & publicum, & à multis leui in crimine habitum? Apud Ciceronem Cotta Romæ Senator & orator; concedentibus, inquit, antiquis philosophis, adolescentibus delectamur. O flagitium, ô scelus philosophorum, cui vix vllum plectendo supplicium satis videri possit. Dolet quodam loco Cicero emanasse hoc genus flagitij è gymnasiis Græcorum, in quibus istiusmodi liberi & concessi sunt amores: idemque queritur magistros virtutis philosophos, & horum Principem Platonem, magnam huic turpitudini auctoritatem tribuisse. Reputet cum animo suo lector, quæ de Græcis, & Romanis sapientiæ studio & fama claris, sed hoc scelere contaminatis, grauissima oratione disputat Paulus in ea epistola quam scripsit ad Romanos: *Propterea, inquit, tradidit illos DEVS in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desiderijs suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.* Cum igitur hoc flagitium apud multas gentes, easque cœco illo æuo prudentia & sapientia celebres, non impunitum modo, sed etiam peruulgatum, minimeque pudendum fuerit; cur non sit credibile, Sodomitas nequaquam ab aliis gentibus improbos & sceleratos fuisse existimatos? vt non sine causa scriptura dixerit, eos fuisse pessimos, & peccatores coram Domino nimis.

Cœcitas & reprobus sensus Græcorũ & Romanorum circa peccatũ nefandum.

Cic. lib. 1. De Natura Deorum.

4. Tusculana.

Locus Pauli ad Ro. 1.

38 SED indicandum est quænam præcipue ac proprie fuerint eorum peccata. Iosephus hæc illorum peccata commemorat: Sodomitæ, inquit, abundantia pecuniarum elati, tam in homines contumeliosi erant, quam erga DEVM impij: quippe qui neque beneficiorum eius meminerant, & hospites auersabantur: denique mutuis etiam libidinibus sese incestabant. Sic ille. DEVS autem apud Ezechielem distincte ac breuiter eius gentis peccata exponit. *Ecce inquit, hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius & filiarum eius: & manum egeno & pauperi non porrigebant. Et eleuatæ sunt, & fecerunt abominationes coram me; & abstuli eas, sicut uidisti.* Pro illo *otium eius & filiarum eius* septuaginta reddiderunt, *delicijs affluebat ipsa & filiæ eius, & gloriabantur magnificè.* Hæc verba explanans B. Hieronymus: DEVS, inquit, describens Sodomæ scelera, primum superbiam posuit, proprium Diaboli primumque peccatum, propter quod de cœlo corruit. Vnde Paulus: Ne inflatus, ait, superbia, in iudicium incidat Diaboli. Superbiæ autem seminarium est saturitas panis, & rerum omniũ abundantia & otium, siue vt septuaginta transtulerunt, deliciarum luxuriæque opulentia. Diues ille in Euangelio purpuratus nihil aliud refertur habuisse cri-

Quæ fuerint peccata Sodomitarum.

Iosephus lib. 1. Antiquitatum.

Locus Ezechielis capit. 16.

Hieronymus.

1. ad Timoth. 3.

minis,nisi quod diuitijs affluens in tantam eruperat superbiam, vt manum egeno Lazaro non porrigeret;adeo suæ conditionis oblitus, vt ne hoc quidem misero daret,quod proijciendum erat. Nimirum abundantiam,& delicias,& otium sequitur D E I obliuio, quæ præsentia bona putat esse perpetua, & nunquam sibi
Deut. 32. necessarijs indigendum. Quocirca Moses exprobrans Hebræis ait: *Incrassatus est dilectus,& recalcitrauit:incrassatus,impinguatus, dilatatus dereliquit DEVM factorem*
Prov. 30. *suum,& recessit a DEO salutari suo.* Quapropter Salomon supplicabat D E O dicens: *Diuitias ne dederis mihi:tribue tantum victui meo necessaria:ne forte satiatus illiciar ad negandum,& dicam, Quis est Dominus?* Sic Hieronymus. Grauissimum tamen omnium, scelus Sodomitarum fuit,quod ex ipsis nomen trahens, id omnibus deinde seculis retinuit. Cum quo etiam coniunctum fuisse crimen Idolo-
Rom. 1. latriæ ac multiplicis impietatis, minime dubitandum est; cum B.Paulus disputet,peccatum nefandum non tantum esse peccatum, sed etiam Idololatriæ peccati pœnam. Verum de grauitate ac fœditate peccati Sodomorum, disputabitur infra Genes.18. cum tractabimus illa verba: *Clamor Sodomorum multiplicatus est,& peccatum eorum aggrauatum est nimis.*

De prima peccati nefandi origine. I L L V D etiam apparet ex hoc loco, vanam fuisse credulitatem, falsamque 39
opinionem eorum auctorum, qui primam nefandi flagitij originem indagantes, eam se reperisse existimarunt: alij quidem primum eius auctorem doctoremque facientes Orpheum poetam vetustissimum; alij Thalonem Cretensem; nonnulli Laium; quidam Minoem Cretensium regem; aliqui Iouem ipsum, cuius in hoc genere turpitudinis intemperantiam, celebratus à poetis Ganymedis raptus infamauit. At enim vero longe antiquiorem esse huius flagitij abusum,conuincit hæc Mosis historia: cum doceat, ætate Abram(qui multis seculis eos,qui putantur huius sceleris auctores,antecessit) in vniuersa illa Pentapolitana regione flagitium hoc populare ac publicum fuisse. Immo vero non desunt auctores minime contemnendi,à quibus proditum sit, etiam ante diluuium præposteræ libidinis vsum fuisse non solum in hominibus, sed etiam in animalibus: atque ob
Genes.8. eam maxime causam à D E O vehementer offenso & irato missum esse diluuium. Hæc autem istorum opinio vera sit nec ne,disputatum est à nobis in secundo Tomo nostrorum Commentariorum in Genesim, libro VIII. Numero 3.& libro IX. Numero 42. & 46.

Versu 14. & 15. Dixitque Dominus ad Abram, postquam diuisus est ab eo Lot, leua oculos tuos, & vide à loco in quo nunc es ad Aquilonem & & Meridiem, ad Orientem & Occidentem. Omnem terram quam conspicis tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum.

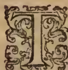
VNC DEVS exhibuit præsentiam suam & sermonẽ Abrahæ, cum amputata omni dissensionis causa, post digressum Lot,pacem ille & tranquillitatem mentis habuit. Odit enim D E V S dissensiones & discordias; vera autem pace & concordia, &
1.Cor.14. animis quietis tranquillisque mentibus delectatur. Vnde Paulus appellat eum D E V M pacis, & negat esse DEVM dissensionis. Profecit etiam plurimum hæc visitatio D E I ad recreandum & consolandum Abram; cui nimirum non potuit non graue & acerbum esse priuari societate & familiaritate Lot, quicum tamdiu coniunctissimè & suauissimè vixerat,præsertim cum inter extraneas gentes, & suo ingenio ac moribus, religionique dissimil-

simillimas versaretur. *Omnem terram quam conspicis, tibi dabo*. Verisimile fit Tostato, fuisse tunc Abram in vertice montis Hebal siue Garizim, & inde iussum esse à DEO terram Chanaan longe lateque, ac vndequaque prospicere. Tostatus.

TERTIA DISPVTATIO.

Quomodo Abram potuerit ex vno loco omnem terram Chanaan conspicere.

40 SED illa verba: *Omnem terram quam conspicis, dabo tibi*, quæstionem habent nec leuem, nec hoc loco dissimulandam. Si enim DEVS loquitur de omni terra Chanaan, cuius possessionem assignauit posteris Abrahæ; eam profecto vniuersam nō potuit oculis suis Abram comprehendere: neque enim ad tantum terræ spatium virtus humani visus extendi potest. præsertim vero cum terra illa non sit vsquequaque plana & æquabilis, sed multifariam partim montibus elata, partim depressa vallibus. Itaque non potuit Abram ex vno loco quæ vltra montes, & quæ in vallibus erant intueri. Si autem DEVS loquitur de ea tantum terra, quam ex eo loco cernere poterat Abram, cum perexigua illa fuerit, nimis certe ieiunum & exile fuisset hoc DEI promissum; multumque dissimile eius quod postea ei dedit, dicens: *Semini tuo dabo terram hanc à fluuio Aegypti vsque ad fluuium magnum Euphratem*. Et vero Hebræi terram à DEO promissam Abrahæ & semini eius, possederunt à Dan vsque Bersabee. Hanc igitur verba huius loci ferunt quæstionem: eandemque habet quæstionem, quod in extremo Deuteronomio de Mose proditum est: vbi legimus Mosem iussu DEI ascendisse Phasga verticem montis Nebo, & inde monstrante DEO, vidisse oculis suis omnem terram promissionis; nec in vniuersum modo, verum etiam distincte & particulatim eam vidisse. Genes. 15. Locus Deuterono. 34.

41 B. Augustinus priorem quæstionem & ponit, simulque dissoluit, ad hunc modum scribens: Quæritur hic, quo modo intelligatur, tantum terræ promissum esse Abrahæ & semini eius, quantum ille poterat oculis suis circumspicere per quatuor cardines mundi. Quantum est enim quod ad terram conspiciendam acies corporalis visus possit attingere? Sed nulla est quæstio, si aduertamus non hoc solum esse promissum. Non enim dictum est, tantum terræ dabo tibi, quantum vides; sed tibi dabo terram quam vides. Cum enim & vlterior vndique dabatur, profecto hæc præcipue dabatur, quæ videbatur. Deinde attendendum est quod sequitur. Nam ne putaret etiam Abram, hoc tantum sibi terrarum promitti, quod ipse oculis aspicere vel circumspicere posset; dixit ei DEVS: *Surge & perambula terram in longitudine eius & latitudine, quia tibi dabo eam*, vt perambulando perueniret ad eam, quam vno loco stans, oculis suis videre non poterat. Significatur autem ea terra quam populus accepit Israel, semen Abrahæ secundum carnem; non autem illud latius semen secundum fidem, quod ne taceretur, mox adiunxit, futurum semen eius sicut arenam maris, vel sicut puluerem terræ: secundum hyperbolem quidem, sed tamen tantum, quod numerare nullus posset. Hæc Augustinus. Cuius solutio quæstionis in eo est posita, quod putat DEVM promisisse Abrahæ omnem terram quam ex eo loco cernebat; non tamen eam tantum promisisse. Sed ad recreandum & consolandum Abram, omnem illam terram quam ipse videre poterat, præcipue ac proprie voluit ei promittere: nam fortius irritant animos quæ sunt oculis subiecta fidelibus, quàm quæ sunt demissa per aures. Augustinus 28. quæstione super Genesim.

Tres alij modi enodandi propositã quæstionem. EGO tres alios modos hanc ipsam enodandi quæstionem breuiter exponam. Primus modus: Abram non vidisse distinctè omnem terram Chanaan quam possessuri erant eius posteri, singulas partes eius proprie spectando: sed in vniuersum duntaxat vidisse terram illam, & situm quatuor partium eius, secundum quatuor positiones cæli, id est, partem eius Australem quæ erat versus Aegyptum; Aquilonarem versus Syriam & Euphratem; Orientalem versus montem Nebo, & terram quam postea Moabitæ & Madianitæ tenuerunt; partem demum Occidentalem versus mare Mediterraneum. Atque hæc interpretatio mirifice congruit cum illis verbis DEI dicentis Abrahæ: *Leua oculos tuos & vide à loco in quo nunc es ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem & Occidentem.* Hæc tamen interpretatio non videtur commode aptari posse visioni eiusdem terræ, quam habuit Moses in vertice montis Nebo: quippe cum vidisse dicatur *Deut. 34.* distinctè principales eius terræ partes: *Ostendit ei DEVS*, ait scriptura, *omnem terram Galaad vsque Dan, & vniuersum Nephthalim, terramque Ephraim & Manasse, & omnem terram Iuda vsque ad mare nouissimum, & Australem partem, & latitudinem campi Hiericho ciuitatis palmarum vsque Segor.* Alter modus est: Illam DEI colloquutionem cum Abram, & visionem terræ Promissionis esse factam in somno & per visionem imaginariam dormientis Abræ, DEVS enim in phantasia & facultate imaginatrice dormientis Abræ finxit species & imagines repræsentantes Abræ DEVM loquentem cum ipso, & demonstrantem ei terram Promissionis, & quicquid in ea insigne admodum erat ac notabile. Verum hic modus licet non sit incongruus huic visioni Abræ, non tamen satis quadrat ad visionem illam Mosis; quam non obscure indicat scriptura fuisse corpoream & sensibilem, & vigilantis Mosis, atque sensuum exteriorum functionibus vtentis. Ait enim scriptura Mosem ascendisse verticem montis Nebo, & inde ostendente DEO, vidisse oculis suis terram Promissionis. 42

TERTIVS modus: Abram & vigilantem, & suis vtentem sensibus vidisse omnem terram Chanaan; quoniam DEVS in conspectu eius posuit imaginem quandam repræsentantem illam terram & singulas eius partes, & oculis Abræ spectandam exposuit, per diuinam potentiam siue ministerio Angelorum tam graphice ac perfecte expressam, vt in eam intuens Abram, omnia quæ in terra illa spectatu digna erant, proprie, distinctè, ac liquido cerneret. Hac ego ratione crediderim eandem terram esse visam à Mose, ob idque Scripturam dicere DEVM ostendisse Mosi terram Promissionis. Nec aliter factum esse, aut *Matth. 4. Luc. 4.* intelligi debere puto quod Euangelistæ narrant, Diabolum ostendisse CHRISTO domino nostro omnia regna mundi, & omnem gloriam eorum in momento temporis. Talem etiam fuisse reor visionem illam, qua B. Benedictus totum mundum, quasi sub vno Solis radio collectum vidisse dicitur. Eam namque visionem fuisse corporalem & sensibilem, satis indicat Sanctus Gregorius, qui *S. Gregor. lib. 2. Dialog. cap. 35* eam in Dialogis enarrans, ita scribit: Cum vir DEI Benedictus quiescentibus adhuc Fratribus instans vigilijs, nocturnæ orationis tempora præuenisset, ad fenestram stans, & DEVM deprecans, subito intempesta noctis hora respiciens vidit fusam lucẽ desuper cunctas noctis tenebras effugasse, tantoq. splendore clarescere, vt diem vinceret lux illa quæ in tenebris radiasset: quin omnis etiam mundus, velut sub vno Solis radio collectus, tunc ante oculos eius adductus est. Qui dum intentam oculorum aciem in hoc splendore coruscæ lucis infigeret, vidit Germani Capuani Episcopi animam in sphæra ignea ab Angelis in cælum ferri. Sic ibi Gregorius. Sed cum Petro, quem in illis Dialogis secum loquentem inducit, permira res ac vehementer stupenda videretur, totum mundum, quasi sub vno Solis radio collectum, sub aspectum Benedicti potuisse subijci: quo planius eum doceret Gregorius, quemadmodum id fieri potuerit, aut etiam fa- 43

ctum

ctum fuerit, subiungit hæc: Vir DEI Benedictus, qui in turri globum igneum, & Angelos ad cælum redeuntes videbat, hæc proculdubio cernere non nisi in DEI lumine poterat. Quid itaque mirum, si mundum ante se collectum vidit, qui subleuatus in mentis lumine extra mundum fuit? Quod autem collectus mundus ante eius oculos dicitur, non cælum & terra contracta sunt, sed videntis animus est dilatatus; qui in DEO raptus, videre sine difficultate potuit omne quod infra DEVM est. In illa ergo luce quæ exterioribus oculis fulsit, lux interior in mente fuit, quæ videntis animum cum ad superiora rapuit, ei quam angusta essent omnia inferiora monstrauit. Hactenus Gregorius.

Omnem terram quam conspicis, tibi dabo & semini tuo vsque in sempiternum: faciamque semen tuum sicut puluerem terræ. Si quis potest hominum numerare puluerem terræ, semen quoque tuum numerare poterit. Surge ergo & perambula terram in longitudine & latitudine sua: quia tibi daturus sum eam. Versu 15. 16.17.

44 HAEC verba tres secum ferunt dubitationes. Prima dubitatio est; quomodo vera fuit illa DEI promissio dicentis Abrahæ: *Omnem terram quam conspicis, dabo tibi*: cum ille ne passum quidem terræ illius possederit, vt testatur Beatus Stephanus. Immo vero posteri Abrahæ, id est, Hebræi, non nisi trecentis septuaginta annis post mortem Abrahæ, eam possidere cœperunt. Siquidem à morte Abrahæ numerantur anni trecenti triginta vsque ad exitum Hebræorum ex Aegypto; quibus addendi sunt quadraginta anni peregrinationis eorum in deserto. His porrò annis exactis, ingressi sunt terram Promissionis, eamque, paulatim debellando antiquos eius terræ habitatores, obtinere ac possidere cœperunt. Hanc dubitationem ita explicat Caietanus: Non est, inquit, sensus, quod ipse Abram in propria persona esset possessurus terram illam; quia nec passum pedis dedit illi DEVS ibidem; sed est sensus; quod ratione vel respectu tui, dabo semini tuo terram hanc. Ergo quia merito Abræ data est illa terra semini eius, ita vt quantum ad intentionem dantis, potius data fuerit Abræ, quàm posteris eius, idcirco verè dictum est, dabo tibi terram hanc & semini tuo.

1. Dubitat. *Actor. 7.* Cur Abrahæ promittitur possessio terræ quam ipse numquam possedit. Caietanus.

45 SED hoc loco monendus est lector, vsitatum esse in sacris literis, quædã promitti aliquibus, quæ non præstentur eis, sed in posteris eorum impleantur; promittuntur autem illis, quoniam sunt ipsi quasi caput & principium eius posteritatis, & tum ad consolationem eorum, tum ad remunerationem egregiorum meritorũ. Hac ratione dictum est Abræ Genes. 12. *In te benedicentur vniuersæ cognationes terræ*: quod nó in ipso, sed in semine eius, id est, CHRISTO perfectũ est. Et Isaac benedicens filio suo Iacob Genes. 27. dixit: *Incuruentur ante te filij matris tuæ*: quod tamen nó in ipso Iacob impletũ est, cum potius ipse incuruatus sit ante fratrem suũ Esau, & pronus eum septies adorauerit, vt legitur Genes. 33. sed cópletum est hoc in posteris Iacob & Esau, nam Idumæi qui fuerunt posteri Esau, serui erant Hebræis, qui fuerunt posteri Iacob. Iacob item Genes. 49. multa prædixit, quasi filijs suis euentura, quæ tamen nó ipsis, sed posteris eorũ contigerunt. Hanc diuinæ Scripturæ consuetudinẽ indicauit nobis B. Chrysostomus: nam tractans illa verba Oseæ, quæ citat Matthæus cap. 2. *Ex Aegypto vocaui filium meũ* ad hunc modum

Cõsuetudo sacræ Scripturæ in promissionibus. Chrysost. homil. 8. in Matthæ. Oseæ 11.

modum ſcribit: Si de hac prophetia Oſeæ Iudæi ambigant, dicentes eam de ſe potius, quàm de CHRISTO fuiſſe pronuntiatam: reſpondebimus, hunc eſſe prophetiæ morem, vt multa ſæpe in aliis dicantur quidem, in aliis vero impleantur: vt illud de Simeone & Leui prædictum Geneſ. 49. *Diuidam eos in Iacob, & diſpergam eos in Iſrael*, non in ipſis factum eſt, ſed in ijs qui de eorum ſtirpe procreati ſunt: & quod de Chanaan dictum eſt Geneſ. 9. *Erit ſeruus fratrum ſuorum*, non in illo, ſed in Gabaonitis, qui eius fuere poſteri, impletum eſt. De Iacob quoque ſimiliter intelligendum eſt, quod ei dixit pater eius Geneſ. 27. *Eſto dominus fratrum tuorum, & adorent te filij matris tuæ*. cum tamen ſi perſonam Iacob ſpectemus, contra potius euenerit: namque fratrem ſuum Eſau vehementer timuit, eumque millies adorauit. Non igitur in Iacob, ſed in eius poſteris benedictio illa effectum habuit. Hæc Chryſoſtomus. Ergo conſimili ratione intelligi debet quod hoc loco dictum eſt: *Omnem terram quam conſpicis, dabo tibi*.

3. Dubitatio. Quomodo verũ ſit, ſemen Abræ multiplicatum iri inſtar pulueris.

Aug. lib. 16 de Ciuitat. Dei. cap. 21

ALTERA dubitatio eſt: quomodo verum ſit quod promiſit DEVS Abrahæ, 46
ſemen eius inſtar pulueris terræ multiplicatum iri: cum multitudo pulueris terræ nõ ſolum multitudinem Hebræorum, ſed etiam omnium hominum, quotquot ab initio mundi vſque ad finem eius fuerunt futurique ſunt, incomparabiliter excedat. Hanc dubitationem explicat B. Auguſtinus, ſcribens huiuſmodi locutionem non eſſe propriam ſed figuratam, & vocari Hyperbolem; qua figura qui vtitur, plus dicit, quàm quod ipſe ſignificare aut intelligi ab alijs velit. Hyperbolicæ autem locutionis vſus, non infrequens eſt in ſacris litteris. Hyperbolice igitur dictum eſt hoc loco, ſemen Abrahæ futurum tamquam puluerem terræ; nempe ad ſignificandam maximam eius poſteritatis multiplicationem. alioqui ſi proprie loquamur, quis non videt multitudinem non ſolum ſeminis Abræ tam carnalis quàm ſpiritualis, ſed etiam omnium hominum ſine vlla comparatione, numero pulueris terræ vel arenæ maris eſſe minorem? Quòd autem dicitur ſemen Abræ futurum innumerabile, intelligendum eſt, inquit Auguſtinus, homini, non autem DEO; cui nimirum etiam ipſe puluis terræ & arena maris numerata ſunt. Quemadmodum & quod ſcriptum eſt in principio libri Eccleſiaſtici: *Arenam maris & pluuiæ guttas, & dies ſeculi quis dinumerauit? altitudinem cæli, latitudinem terræ, & profundum abyſſi quis dimenſus eſt?* Hoc, inquam, ſignificat iſta omnia nulli, præter DEVM & DEI Sapientiam, eſſe numerata ac dimenſa. Similiter quoque ſtellæ cæli dicuntur innumerabiles, homini certè, non autem DEO; de quo cecinit Dauid: *Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat.* Quapropter Dæmon, qui ſub nomine Apollinis Pythij fallacibus edendis miraculis, mortalium animos peſtiferis implebat erroribus; cum ſe tanquam DEVM credi & coli vellet, ſcientiam numeri arenarum, quaſi proprium quiddam DEI, ſibi arrogabat: Ingreſſis enim templum eius Lydis, quos Crœſus miſerat, Pythia verbis Apollinis in hanc ſententiam locuta fertur.

Pſal. 146.

Apollinis Pythij, id eſt Dæmonis fallax Diuinitatis oſtentatio.

„ *Noui ego arenarum numerum, ſpatiumque profundi.*

Illud præterea addit B. Auguſtinus, quod hic dictum eſt de innumerabili mul 47
titudine ſeminis Abrahæ, verum de ſemine carnali intelligendum ſit, an de ſpirituali, non plane certum & euidens eſſe: namque id vere de vtrouis ſemine intelligi poteſt. De ſemine quidem carnali hoc ipſum dixit Balaam: *Quis*, inquit, *dinumerare poſſit puluerem Iacob, & noſſe numerum ſtirpis Iſrael?* Ad multiplicationem autem ſpiritualis ſeminis Abræ ſpectat illud Oſeæ vaticinium: *Erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur.* Sed enim Rupertus cenſet hoc eſſe dictum de ſemine carnali, vel potius de reprobis, qui hoc ipſo quod reiecti à DEO ſunt, dicuntur non eſſe numerati apud DEVM, nam ſi de numeratione corporali poſteritatis Abrahæ loquamur, tantum abeſt, vt illa

Num. 23.

Oſeæ 1.

Rupertus lib. 5. Commentar. in Geneſim cap. 10.

vt illa dicenda sit innumerabilis instar pulueris terræ, vt Moses Hebræos dixerit pauciores cunctis populis. Non igitur, inquit Rupertus, ad comparationem ceterarum gentium, sed ad multitudinem electorum qui ex ea gente futuri erãt, hoc est referendum. Nam cum soli electi pertineant ad numerum, gens autem illa maxima ex parte reprobata vacuum nobis fecerit locũ; bene profecto pulueri terræ comparata est, quem dinumerare, nobis quidem impossibile, DEO autem iudicetur superfluum, apud quem soli electi noti sunt. Sic Rupertus. Rabbi etiam Salomon putat hoc esse dictum de Hebræis reprobis: ait enim Hebræos comparari tum stellis, tum pulueri, sed diuersa ratione: cum enim fuerunt boni, erant sicut stellæ, fulgentes bonis omnibus, nec eos quisquam lædere poterat, sicut nec stellæ à quoquam lædi possunt: cum autem fuerunt mali, erant tanquam puluis, qui pedibus conculcatur, & vento dissipatur. *Deuter.7.* Rabbi Salomon.

48 VERVM quod Rupertus obiter dixit, reprobos non esse numeratos apud DEVM, sed solos electos; id præclare declarat B. Thomas, docens numerum Prædestinatorum dici certum DEO, non solum ratione cognitionis, quia scit DEVS quotquot sunt saluandi; sic enim DEO certus est etiam numerus guttarum pluuiæ & arenæ maris: sed ratione electionis & principalis cuiusdam ordinationis. Omne enim agens intendit effectum aliquem finitum: & idcirco determinat sibi certum numerum partium eius essentialium, & eorum quæ per se ad perfectionem eius requiruntur: eorum autem quæ principaliter non requiruntur, non eligit per se certum aliquem numerum, sed in tanto numero ea sumit, in quantum sunt necessaria propter aliud. Quemadmodum ædificator designat animo certam magnitudinem domus, & certum numerum mansionum eius, certasque mensuras parietum & tecti: non autem eligit certum aliquem numerum lapidum, sed ex his tot sumit, quot sufficiunt ad explendam designatam ædificij mensuram. Sic etiam DEVS præordinauit qua mensura deberet esse totum vniuersum, & quis numerus esset conueniens principalium eius partium, quæ scilicet spectant ad perpetuitatem eius, vt quot futuræ essent sphæræ, quot stellæ, quot elementa, quot species rerũ. Indiuidua vero corruptibilia, quoniam principaliter non ordinantur ad bonum vniuersi, sed quasi secundario, pro vt in eis conseruatur bonum speciei: ideo, licet DEVS sciat numerum omnium indiuiduorum; non tamen numerus vel boum, vel culicum, & id genus aliorum est per se præordinatus à DEO: sed tot ex huiusmodi diuina prouidentia produxit, quot sufficiunt ad specierum conseruationem. Inter omnes porrò creaturas, quæ rationales sunt, atque ob id etiam incorruptibiles, principalius ordinantur ad bonum vniuersi, præsertim autem illæ quæ supremam beatitudinem adeptæ, immediatius attingunt vltimum finem. Quapropter certus est DEO numerus Prædestinatorum, non solum per modum cognitionis; sed etiam per modum principalis cuiusdam præfinitionis. Non sic omnino se habet numerus reproborum; quippe qui videntur esse præordinati à DEO in bonum electorum, quibus omnia cooperantur in bonum. Hactenus ex B. Thoma. Ad extremum, illud etiam obiter monendus lector est, huiusmodi locutionem hyperbolicam, qua vtitur scriptura comparãs pulueri & stellis eas res, quarum maximam & ferme incomprehensibilem homini multitudinem significare vult, etiam in vsu esse apud externos & Ethnicos scriptores, maxime vero poetas; vt videre est in illis Ouidij versibus:

S. Thomæ 1.par.q.23 art. 7. Quomodo intelligendum sit electos esse numeratos apud Deum, non autem reprobos. *Rom. 8.* Ouid.lib.1. de Trist.lib. Elegia 4.

Tot mala sum passus, quot in æthere sidera lucent,
Paruaque quot siccus corpora puluis habet.

49 TERTIA Dubitatio est circa illa verba: *Surge, & perambula terram in longitudine & latitudine sua.* Videtur his verbis iussisse DEVS Abrã peragrare terram 3. Dubitatio.

ram illam; videlicet vt eius amplitudinem fertilitatem atque amoenitatem oculis suis spectaret, eoque clarius excellentiam diuini promissi agnoscens, maximam animo caperet voluptatem. Sed huic DEI praecepto non videtur paruisse Abram; non enim obiuit terram illam, sed post hanc DEI visionem profectus est ad conuallem Mambre & vrbem Hebron, ibique perdiu vixit. Caietanus in dubio relinquit, vtrum DEVS verba illa dixerit imperando, an tantum praedicendo id quod futurum erat: futurum enim erat vt semen Abrahae totam illam terram vsquequaque perambularet, tanquam eius possessor & dominus. Sic

Caietanus. autem ait Caietanus: An imperando, an praedicendo futuram perambulationem eius terrae per semen Abrahae haec verba dicta sint, perspicuum non est. Si tamen imperatiuè dicta intelliguntur, perambulare duntaxat reliquum terrae iubetur Abram: iam enim non paruam eius partem lustrauerat. Haec Caietanus. Verùm nec ad lustrandam reliquam terrae partem, post hoc DEI mandatum, profectus est Abram; sed contulit se ad conuallem Mambre; atque inibi diutina eius fuit mansio: nec vsquam legitur adijsse Abram maritimam eius terrae oram, eam dico, quae adiacet mari Mediterraneo, & fuit illius regionis nobilissima atque opulentissima.

Tosthatus. Placet igitur mihi expositio Tosthati, qui tractans hunc locum: Dicitur, inquit, Abrahae vt perambulet terram illam in longitudine, idest, ab Oriente in Occidentem; & in latitudine, idest, ab Austro ad Aquilonem. Sed non est intelligendum, hoc fuisse praeceptum & imperium DEI: quia non hoc egit Abram, sed post haec verba tantum mouit tabernaculum suum, & venit circa Hebron. Sed intelligi debet illud DEI dictum, tanquam motiuum quoddam Abrae ad gaudium: quasi diceret DEVS: Ego promitto tibi omnem terram hanc; quod tu pro magno bono aestimare debes: idcirco, si vis multum gaudere, surge, & perambula terram istam; vt videns oculis tuis eius magnitudinem, situm, amoenitatem, & foecunditatem, maximam ex ea re percipias laetitiae voluptatem. Hanc interpretationem Tosthati adiuuat Chrysostomi in eandem

Chrysostomus homil. 34. in Genesim. sententiam interpretatio. Is enim haec ipsa DEI verba explanans: Vide, inquit, quemadmodum omnibus in rebus Iusto illi summam certitudinem inserit DEVS. Dicit enim ei, surge, & circumi terram istam, & cognosce latitudinem & longitudinem eius; vt scire possis & magnitudinem terrae, qua fruiturus es, & antequam fruaris, spe pastus, magnam inde voluptatem haurias. Nam quantumcumque terrae circumieris, tibi dabo: vt scias quod non tantum dimiseris, quantum accepturus es. Ne putes igitur quod minorem terram tu sortitus sis, quia Lot elegit terram, quae prima sibi & optima visa est. Etenim non multo post re ipsa cognosces, quàm nihil ei profuerit electio melioris terrae: & ipsemet sentiet, quantum malum sit amare primatum. Tu autem nunc accipe modestiae & clementiae, quam erga fratris tui filium declarasti, mercedem: & iam cognosce terram omnem, cuius dominus es constitutus, & quam semen tuum non multo post possidebit in aeternum. Hactenus ex Chrysostomo.

QVAR-

QVARTA DISPVTATIO.

Quomodo intelligenda sit illa DEI promissio: Omnem terram hanc dabo semini tuo, vsque in sempiternum. *Et quid significet vox (*æternum*) tum in hac promissione, tum in alijs permultis, quas à DEO Hebræis datas esse legimus.*

50 PROMISIT DEVS hoc loco posteris Abræ æternam illius terræ Chanaan possessionem. At huic DEI promisso effectus ipse atque euentus nequaquam respondisse videtur. Namque non amplius mille sexcentos quadraginta annos eam terram Hebræi possederunt. Et iam eius terræ, per annos mille ac circiter quingentos, extorres sunt, nulla spe possessionem eius terræ aliquando tandem recuperandi. Cœperunt autem Hebræi possidere eam terram post quadraginta annos egressus eorum ex Aegypto: possessionem autem eius omnino amiserunt principatu Adriani Romanorum Imperatoris, cum rebellantes aduersus Romanos, incredibili clade ab illis affecti, ex Palæstina penitus exterminati sunt. Hoc autem contigit, vt in Chronicis Eusebius annotauit, Olympiade ducentesima vigesima octaua. Quomodo igitur verum fuit Hebræos terram illam in æternum possessuros, cum eam per annos dumtaxat mille sexcentos quadraginta possederint, etiam in hoc ipsum tempus, septuaginta annos Babylonicæ captiuitatis includendo?

Quandiu Hebræi possederint terrã Chanaan.

Auget præterea huius quæstionis difficultatem quod in Commentarijs suis annotatum reliquit Hieronymus. Tradit enim vocem Hebræam (holam) quæ latine significat æternum vel seculum; si cum litera (vau) scribatur, significare æternum, sin autem absque ea litera scripta fuerit, significare Iobileum, id est, tempus quinquaginta annorum. Et Hieronymi quidem verba sic habent: Quærendũ quid intersit inter seculũ, & seculum seculi, siue secula seculorũ: & vbi pro breui temporis spatio, vbi pro æternitate ponatur: quia in Hebræo seculum, id est, holam, vbi (vau) litteram positam habuerit, æternitatem significat; vbi vero sine (vau) scribitur, significat annum quinquagesimum, quem illi Iobileum vocant. Ob hanc causam & ille Hebræus, qui propter vxorem & liberos amans dominum suum, aure pertusa seruitio subiugatur, seruire iubetur in seculum hebraice est (holam) sine litera (vau) id est, vsque ad annum quinquagesimum Iobilei: & Moabitæ atque Ammonitæ non ingrediuntur Ecclesiam domini vsque ad decimam generationem in æternum, quia omnis dura conditio, Iobilei soluebatur aduentu. Hæc Hieronymus.

B. Hieron. in 1. capit. Epistol. ad Galatas.

Expéditur documentum S. Hieronymi circa vocem (Holã) quæ significat æternum.

Exod. 21.

Deut. 23.

Cum igitur in hac DEI promissione: *Dabo terram hanc semini tuo in æternum* pro illa voce (æternum) hebraice sit (holam) cum litera (vau) deberet profecto, ex sententia B. Hieronymi, significare æternitatem: cum tamen ei significationi plane repugnet veritas, quæ docet perspicue non in æternum eam terram Hebræos possedisse. Quamquam obseruatio illa B. Hieronymi non videtur perpetuo vera. si quidem vox (holam) habet alicubi literam (vau) etiam cum non æternitatem significat, sed tempus Iobilei, vt facile est animaduertere in Deuteronomij capite 15. vbi de seruo qui vsque ad annum Iobilei seruiturus erat, dicitur: *Et seruiet tibi vsque in æternum.* Vbi pro (æternum) hebraice est, holam, cum litera vau; cum Exodi 21. eadem vox, & in eadem re narranda ponatur absque litera vau. Itaque licet ex eo intelligere, additionem vel detra-

ctionem

ctionem literæ, vau, in voce (holam) nihil facere ad variandam eius vocis significationem.

Vt igitur lucem aliquam afferamus non solum huic loco, sed compluribus 51
alijs scripturæ locis, in quibus promissiones bonorum temporalium Hebræis datæ vocantur æternæ; quin etiam obseruatio circumcisionis, aliorumque legalium futura præcipitur æterna: age, primùm exponamus quid de hac quæstione disputauerint & literis prodiderint docti & probati auctores: tum etiam lectorem sententiæ nostræ participem faciamus. B. Augustinus quæstionem hãc quatuor in locis attigit, eiusque triplicem ostendit solutionem. Primus locus est in libro 16. de Ciuitate DEI. cap. 21. vbi hæc scribit Augustinus: Sed quod dictum est: *Tibi dabo terram hanc, & semini tuo vsque in seculum*, potest mouere nonnullos, si vsque in seculum intelligant in æternum. Si autem seculum hoc loco sic accipiant, quemadmodum fideliter tenemus, initium futuri seculi, à fine præsentis incipere; nihil eos mouebit: quia etsi expulsi sunt Hebræi de Hierosolymis, manent tamen in alijs ciuitatibus terræ Chanaan, & vsque in finem manebunt: & vniuersa terra illa cum à Christianis habitatur, etiam ipsum semen est Abrahæ. Alter locus est in vigesimo septimo capite eiusdem libri: Si quem mouet, inquit, quod dictum est: *Omnem terram hanc dabo semini tuo in possessionem æternam*, quomodo accipiatur impletum, siue adhuc expectetur implendum; cum possessio quæcumque terrena, nulli genti æterna esse possit: sciat æternum à nostris interpretari, quod Græci appellant αἰώνιον, quod à seculo deriuatum est: αἰὼν quippe Græce seculum nuncupatur: sed non sunt ausi Latini hoc dicere seculare, ne longe in alium mitterent sensum. Secularia namque dicuntur multa, quæ in hoc seculo sic aguntur, vt breui etiam tempore transeant. Αἰώνιον vero quod dicitur, aut non habet finem, aut in huius seculi tenditur finẽ.

Tertius locus in quo enucleatius atque distinctius eadem de re differit Augustinus, est in libro Quæstionum in Genesim, quæstione 31. Quæstio est, ait Augustinus, quo modo DEVS possessionem terræ Chanaan semini Abræ futuram dixerit æternam. Vtrum secundũ hoc seculum dicta est æterna? Vt ab eo quod est αἰὼν Græcè, quod seculum significat, dictum sit αἰώνιον, tamquam si Latine dici posset seculare. An ex hoc aliquid secundum spiritalem promissionem hic intelligere cogamur, vt æternum ideo dictum sit, quia æternum aliquid significat? An potius locutionis est scripturarum, vt æternum appellent, cuius rei finis non constituitur: aut non ita fit, vt deinceps non sit faciendum, quantum pertinet ad curam vel potestatem facientis, sicut ait Horatius:

» *Seruiat æternum qui paruo nesciet vti*

Non enim potest in æternum seruire, cuius ipsa vita qua seruit, æterna esse non potest. Quod testimonium non adhiberem, nisi locutionis esset. Verborum quippe illi sunt nobis auctores, non rerum vel sententiarum. Sed si defenduntur Scripturæ secundum locutiones proprias, quæ idiomata vocantur, quanto magis secundum eas, quas cum alijs linguis communes habent?

Quartus locus est apud eundem Augustinum in libro quem contra Priscillianistas & Origenistas scripsit ad Orosium, capite 5. vbi sic ait: Licet Latine seculum cum aliquo fine intelligatur, æternum vero, nisi id quod sine fine est, non soleat appellari: αἰὼν autem Græcè aliquando æternum, aliquando seculum significare intelligatur: attamen quod ex hoc nomine deriuatur & appellatur αἰώνιον, non ipsi Græci, quantum existimo, solent intelligere, nisi id quod non habet finem. Nos autem tam αἰῶνα, quàm αἰώνιον Latinè dicimus æternum: sed αἰῶνα dicimus etiam seculum, αἰώνιον autem non nisi æternum. Et si quidam æternale ausi sunt dicere, ne Latinæ linguæ deesse videatur ab eodem nomine deriuatio. Et fortasse secundum morem Scripturarum inueniant isti aliquid dici αἰώνιον, quod fine fine non sit; sicut DEVS de sacramentis & cæremonijs antiquæ

S. August.

Horatius

tiquæ legis sæpe dixit: Hoc vobis erit legitimum æternum, quæ finem tamen erant habitura. Quamquam si diligentius dicta intelligantur, ea fortasse quæ illis sacramentis significabantur, finem non erant habitura. Ita enim, ne longius abeam, dicimus æternum DEVM: non vtique istas duas breuissimas syllabas, sed quod eis significatur. Dixit item Apostolus æterna tempora, priora & antiqua: *Spem*, inquit, *vitæ æternæ, quam promisit non mendax DEVS ante tempora æterna*. Cum autem retrorsum tempora à constitutione mundi habere videantur initium: quo modo sunt æterna, nisi quia æterna dixit, quæ ante se non habent vllum tempus? Hactenus ex Augustino. Ad Titū 1

52 EX supradictis autem quatuor Augustini locis, tres elici possunt propositæ quæstionis solutiones. Prima solutio: Semen Abrahæ possessurum dicitur terram Chanaan in æternum, vel vt legit Augustinus, in seculum, id est, vsque ad finem huius seculi & mundi. Nam licet Iudæi expulsi fuerunt vrbe Hierosolyma, habitant tamen in terra Chanaan, atque inibi vsque ad finem seculi habitaturi sunt: & licet non habitarent ipsi, tamen quia eam terram inhabitant Christiani, qui sunt verum semen Abrahæ, in his effectum habuit DEI promissio. Verum tribus de causis hæc solutio non tollit difficultatem. Primo, quia multis iam seculis terra illa nec à Iudæis nec à Christianis, sed à Saracenis maxima ex parte habitatur. Deinde, quia manifeste loquitur DEVS de semine carnali Abræ, non autem de spirituali: non enim huic, sed illi & promisit & dedit possessionem eius terræ. Adijce, quod DEVS non loquitur tantum de habitatione eius terræ, verumetiam de eius possessione & dominio: Iudæi vero post vltimam eorum cladem à Romanis acceptam, nunquam illius terræ possessores ac domini fuerunt. Altera solutio Augustini est: possessio terræ Chanaan dicitur fore Iudæis æterna, non proprie, sed figurate: quia nimirum possessio illius terræ significabat possessionē cælestis patriæ quæ vocatur terra viuentium, qua spirituales Iudæi post hanc vitam potituri sunt in omnē æternitatē. Sed palam est, huiusmodi expositionem illorum verborum DEI, non esse literalem, sed mysticam. Etenim cum Mosaica narratio illius promissionis DEI, sit historica: quis non videt verba eius non figurate, sed proprie accipi oportere? Loquitur igitur DEVS de veris Iudæis, de vera terra Chanaan, & de corporali eius habitatione atque possessione. Tertia solutio: æternum hoc loco dici, non quod fine careat, sed cui certus aliquis finis non præstituitur, nec certa aliqua temporis mensura determinatur, id est, pro tempore longissimo. Hæc solutio duabus prioribus multo est probabilior, vt manifestum erit ex ijs quæ infra dicentur. Verum pergamus aliorum quoque auctorum referre sententias. Tres solutiones eliciuntur ex supradictis Augustini verbis propositæ quæstionis.

53 Tosthatus dupliciter hanc controuersiam dirimit. Aut enim, inquit, hæc promissio fuit conditionalis, id est, non implenda nisi seruata conditione sub qua dabatur. Ea vero conditio fuit, vt semen Abrahæ coleret DEVM, & mandata eius custodiret, sicut fecerat Abram: quod quia non præstitit semen Abrahæ, idcirco effectu illius promissionis diuinæ potiri non potuit. Nec solum hæc promissio, sed etiam pleraq. omnes aliæ bonorum temporalium Hebræis datæ, itidem conditionaliter intelligendæ sunt, vt aperte traditur Leuitici 26. & Deuteronomij 29, & 30. Aut sic etiam dici potest, cum possessio terræ Chanaan, futura dicitur Hebræis æterna, vox (æternum) non significat hic durationem interminabilem; sed longum aliquod tempus: sicut infra Genesis 17. dicitur Circumcisio duratura in æternum; quæ tamen per legem euangelicam abrogata & sublata est; & Exodi 21. Seruus dicitur domino suo seruiturus in æternum; qui tamen vltra quinquagesimum annum, idest, tempus Iobilei seruire non poterat. Sic Tosthatus. Cuius vtraque soluendæ quæstionis ratio, & per se uera rectaq. est, & vt conueniens admodum huic loco, valde probanda. Nec absimilis est via enodandæ huius difficultatis, quam instituit Caietanus. Ait enim, dum semen Abrahæ

fuit verum ſemen eius, ſemper terram illam poſſediſſe; nec ex eius terræ poſſeſſione prius fuiſſe deturbatum, quàm verũ Abrahæ ſemen eſſe deſijt. Verba Caietani ſic habent: Quod autem dicit: *Semini tuo dabo terram hanc vſque in ſempiternum*, nõ ſignificat veram ſempiternitatem, ſed coæuitatem reſpectu ſeminis eius. Et eſt ſenſus: Quandiu erit ſemen tuum, dabo ei terram hanc. Vnde quando ſemen Abrahæ deſijt eſſe ſemen Abrahæ, perdidit terram illam: primo quidem magna ex parte, cum inde tranſlatæ ſunt decem tribus: deinde ex toto, cum deſtructa eſt Hieruſalem à Nabuchodonoſor: denique occiſo Meſsia eam terram perdiderunt ſine vlla ſpe recuperationis, quia penitus eſſe deſierũt ſemen Abrahæ: ſed effecti ſunt ſemen Diaboli; hoc enim eis, glorioſe iactantibus patrem ſe habere Abram, exprobrauit Dominus dicens. *Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite: vos ex patre diabolo eſtis*. Sic Caietanus.

Ioan. 8.

Thomas Anglicus.

FVIT ante annos ferme ducentos quidam nomine Thomas Anglicus Ordinis Prædicatorum, profeſſor Theologiæ Scholaſticæ; qui etiam non pauca in ſacros libros Methodo & dictione Scholaſtica commentatus eſſe dicitur. Huius enim creduntur eſſe Commentaria in Geneſim. In Epiſtolas catholicas. In Apocalypſim, In Boetium De TRINITATE, & quædam alia. Quæ quidem Commẽtaria vulgo adſcripta feruntur B. Thomæ Aquinati; videlicet ex ſimilitudine nominũ Thomæ Anglici, & Thomæ Doctoris Angelici, data erroris occaſione. Hic igitur auctor in breuibus quibuſdã Commentariis ſuis quos in Geneſim ſcripſit, hæc ipſa verba explanans, de quibus ad præſens diſputamus: *Omnem terrã, quam conſpicis, tibi dabo & ſemini tuo vſque in ſempiternum*. Sic ait. Ponam enim propria eius verba, non admodum quidem elegantia & ornata, ſed ſatis tamen quod ille ſenſit, more Scholaſtico, breuiter ac diſtincte ſignificantia. (Pro illo *vſque in ſempiternum* ſeptuaginta Interpretes habent *vſque in ſeculũ*: quod ſecũdum Auguſtinum, aliquando ſignificat in æternũ, aliquando vero tẽpus præſentis ſeculi. Sed notandum, cum in veteri Teſtamento, tẽporalia promiſſa vel pacta vel præcepta dicuntur in æternũ manſura, quæ tamẽ in æternum duratura non erãt; quod talis locutio quadrupliciter verificatur. Primum, vt ſumatur æternũ pro aliquo longo tẽpore: iuxta quod de homine nimis diu viuente dicimus: Iſte ſemper viuet, & nunquã morietur. Secũdo vt illud dicatur æternum, quod reſpectu humanæ poteſtatis, & reſpectu inferiorum eſt quaſi æternũ, licet tale non ſit reſpectu DEI: & ſecundũ hoc tota lex Cœrimonialiũ Moſis æterna dicitur, quia non potuit ab homine humana auctoritate mutari, ſed à ſolo DEO. Et hoc modo dicitur in æternũ eſſe illud, cuius terminus nõ eſt præfixus apud illũ, reſpectu cuius dicitur: Sic ſeruus eſſe in æternum dicitur ille, qui ſemper quandiu viuet ſeruire tenetur, niſi à domino ſuo tali ſeruitute ſoluatur. Tertio illud etiã vocatur æternũ quod non in ſe, ſed ratione eius quod figurat & ſignificat, dicitur æternũ: Ponitur enim ſæpe ſignũ pro re ſignata & ſignificata: & ſæpe attribuitur ſigno id quod eſt propriũ rei ſignatæ & figuratæ. Hac ratione poſſeſsio terræ Promiſsionis futura ſemini Abrahæ dicitur in æternum; quoniam illa ſignificabat ſtatum gratiæ & gloriæ dandum ſpiritali ſemini Abrahæ in æternum. Similiter etiã omnes figuræ veteris legis poſſunt ea ratione dici in æternum manſuræ. Quarto demũ vocatur aliquid æternũ, vel in æternum manſurũ, non quidẽ per ſe, ſed vel diſpoſitiue tãtum; vel cauſaliter; hoc eſt, quia vel diſponit & præparat ad id quod eſt æternũ; vel etiã quodammodo cauſat id quod eſt æternum. Et hac ratione lex Moſis dici poterat æterna, quia diſpoſitione & præparatione ducebat ad gratiam & gloriã CHRISTI æternam, Opus quoque bonum ex gratia factum, dicetur æternum, quia æternam gloriam promeretur: ſicut Paulus dixit: *Quod eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Sic ille auctor. 54

2. ad Corinth. c. 4.

Hactenus expoſuimus, quemadmodum alij auctores propoſitam initio

quæ-

quæstionem varijs modis explicauerint. Sequitur vt etiam nos quæ veram & perfectam eius quæstionis explanationem continere videntur, ea distincte ac breuiter lectori tradamus. Et quia pro voce illa (æternum) qua vsus est & hic & alibi sæpe Latinus interpres, vbique est in hebræo vox (holam) de multiplici eius vocis significatione & vsu primo loco dicendum est. Tum, quia pro Hebræa voce (holam) septuaginta interpretes in sua translatione ponere solent αἰῶν vel αἰώνιος, variam quoque earum vocum vim & notionem exponemus: simul etiam indicantes quam varie diuersis locis Latinus interpres tam vocem (holam) quàm (αἰῶν) latine conuerterit.

55 QVADRVPLICEM in sacris literis reperio vocis, Holam, significationem & vsum. Etenim sæpenumero significat ea vox veram æternitatem, id est durationem quandam sine atque initio carentem: vt cum hæc vox tribuitur DEI existentiæ, regno, sapientiæ, misericordiæ, veritati, alijsue attributis diuinis; quin etiam electioni & prædestinationi sanctorum. Hoc aliquot exemplorum appositione illustrius fiet. Psalmo 89. *A seculo & vsque in seculum tu es DEVS.* pro, seculo, hebraice est (Holam:) significat autem ante omne tempus, & ab æterno; nam præmisit: *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra & orbis.* In libro Sapientiæ cap. 8. sic loquitur diuina sapientia: *Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret.* psalmo 99. *Laudate nomen eius, quoniam suauis est Dominus, in æternum misericordia eius.* Idemque valet illud psal. 117. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.* psal. 116. *Veritas Domini manet in æternum.* in psal. 44. de Messia dictũ est: *Diffusa est gratia in labijs tuis; propterea benedixit te DEVS in æternum.* Et paulo infra *Sedes tua, DEVS (siue Thronus tuus) in seculum seculi.* In omnibus porro supradictis scripturæ locis, pro latinis vocibus (æternum) & (seculum) hebraice est (Holam.)

Quatuor significationes vocis Holã, quã Latinus interpres vertit æternũ vel seculũ.

56 Altera est significatio vocis (Holam) & ea quidem in scriptura satis frequens, cum ea voce significatur non vera quidem æternitas, sed longissimum tamen aliquod tempus tam in præteritum quàm in futurum: & cum est præteritum, solet interpres latinus appellare dies antiquos vel à seculo. Sic intelligere oportet illud Genes. 6. *Isti sunt potentes à seculo, viri famosi:* Et Hieremia 2. *A seculo confregisti iugum meum.* Vtrobique est (Holam.) Deuteronomio 32. *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas.* Et Psalmo 76. *Cogitaui dies antiquos & annos æternos in mente habui.* Et psal. 132. *Memor fui dierum antiquorum, meditabor in omnibus operibus tuis.*

Tertia significatio eiusdem vocis (Holam) est, cum ea voce denotat scriptura tempus vniuersæ vitæ hominis: vt psalmo 88. *Misericordias Domini in æternum cantabo*, quod in psalmo 33. dixit. *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.* loquitur enim de cantu & laude DEI, qua in præsenti vita ab hominibus celebratur. Vnde in psalmo 145. expresse dixit: *Laudabo Dominum in vita mea, psallam DEO meo quamdiu fuero.* Et de hoc genere laudis quod in hac vita tribuitur DEO, intelligi debet quod est in psalmo 6. *Non est in morte qui memor sit tui: In inferno autem quis confitebitur tibi?* Et psalmo 113. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum: sed nos qui viuimus benedicimus Domino ex hoc nunc & vsque in seculum.* hebraice (Holam) id est, & in præsens laudamus DEVM, & vsque ad extremum vitæ atque vltimum spiritum eundem laudabimus.

Quarta significatio eius vocis est, cũ adhibetur ea vox ad declarandũ tempus Iobilei, quod erat quinquaginta annorũ: Iobileus enim apud Hebræos quinquagesimo quoque anno, maxima eius gentis celebritate, agebatur. Hac significatione dictũ est Exodi 21. & Deuteron. 15. seruũ, qui auricula perforata perpetuæ addicebatur seruituti, seruiturũ in æternum, siue in seculum, hebraice Holam, idest, vsque ad tẽpus Iobilei; namq. eo tempore iubebat lex Mosaica om-

 nibus

nibus seruis donari libertatem. Hæ sunt igitur quatuor vocis (holam) significationes. Radix autem vocis (Holam) est verbum, alam, significans abscondere, latere; occultare. Ex quo intelligere licet vocem (Holam) significare tempus, quod ob nimiam longitudinem siue in præteritum, siue in futurum, absconditum est homini quantum ad eius initium vel finem. Quocirca prima & secunda significatio vocis (Holam) conuenientior & aptior est eius vocis origini & radici, quàm secunda & tertia significatio.

ILLVD præterea lectorem ignorare nolumus, quoniam vox (holam) non 57
semper significat veram æternitatem, quæ principio & fine caret, vt dudum ostendimus; propterea nonnumquam in scriptura post vocem (holam) apponi solere dictionem hanc (vltra) vt vera & vsquequaque perfecta denotetur æternitas: vt videre est in illo versu Cantici Mosis: *Dominus regnabit in æternum & vltra*. quod ita verterunt Septuaginta : *Dominus regnabit in sæculum & seculum, & adhuc*. Chaldæus hoc modo: *Dominus regnabit in sæculum & in secula seculorum*: alij ex hebræo sic: *Dominus regnabit in seculum, & usque in perpetuum* B. Thomas disputans de Aeternitate, cum docuisset eam vtrinque esse interminabilem, obiecit sibi hunc locum Exodi: *Dominus regnabit in æternum, & ultra*: verum diluit obiectionem, duplici eius loci adhibita expositione, sic enim scribit: Quod autem dicitur in Exodo: *Dominus regnabit in æternum & vltra*: sciendum, quod æternum accipitur ibi pro seculo, vt habet alia translatio. Dicitur igitur regnaturus vltra æternum, quia regnum eius durabit vltra quodcumque seculum, id est, vltra quamcumque propositam durationem: nihil est enim aliud seculum, quam periodus durationis cuiuslibet rei, vt tradit Aristoteles primo libro de cælo textu centesimo. Vel aliter intelligi potest regnare DEVS vltra æternum: quia etiam si aliquid aliud præter DEVM esset æternum, vt quidam Philosophi putarunt motum cæli æternum esse: DEVS tamen vere dici posset regnare vltra æternum, quod regnum eius non modo est interminabile, sed etiam totum simul; hoc autem in motum cæli, quamuis æternus esset, neutiquam dici posset. Hæc S. Thomas. Iansenius sic exponit locum illum Exodi, quod hic vertit Interpres (vltra) alibi vertere solet (in seculum seculi) vt cum psalmo 9. similiter atque hic dicitur: *Dominus regnabit in æternum, & in seculum seculi*: vbi tamen eædem ponuntur dictiones atque hic. Et pro eo quidem quod vertitur, in æternum, dictio hebræa proprie significat, in seculum, quo significatur duratio præsentis seculi. Pro eo autem quod vertitur (in seculum seculi) dictio hebraica æternitatem significare dicitur. Sic Iansenius. Ergo quia vox (holam) siue (æternum) non semper significat durationem infinitam, aut certe non talem, qualis est DEI, hoc est, totam simul atque independentem; ob eam causam, quo expressius declaretur incomprehensibilis DEI duratio, dicitur DEVS esse, vel regnare vltra æternum.

Locus exodi cap. 15.

S. Thomas 1. p. q. 10. art. 2 ad 2.

Aristoteles

Iansenius in expositione in canticũ Moys.

DIXIMVS de voce hebræa, holam; nonnihil etiam de græca voce αἰὼν, quam 58
pro illa septuaginta interpretes ponere solent, hoc loco attingendum est. Principio, illud in vniuersum dici potest, supradictas illas quatuor significationes vocis (holam) habere itidem vocem αἰὼν, vel αἰώνιον: siquidem vbicumque in scriptura hebraice est, holam, inibi græce est αἰὼν, vel αἰώνιον. Aristoteles quidem certe primo libro de cælo textu centesimo duas exponit significationes vocis αἰὼν vnam pro periodo durationis cuiuslibet rei; hoc Latini appellant ætatem, siue æuum, vnde fluxerũt illa: æqueuus longæuus grandæuus, alteram pro duratione totius mundi & cæli, quã ille quia fecit infinitã, idcirco ait αἰὼν significare æternitatem; quin etiam hãc censet eius vocis propriã esse vim atque notionẽ: dictũ enim est αἰὼν quasi ἀεὶ ὤν. idest semper existens. Aristotelis verba sic habent: Etenim hoc nomen αἰὼν diuine enunciatum est ab Antiquis. Finis enim qui con-

De varia significatione Græcæ vocis αἰὼν siue αἰώνιον.

Aristoteles

tinet

tinet vitæ vniuſcuiuſque tempus, cuius nihil eſt extra, ſecundum naturam, æuum vniuſcuiuſque vocatum eſt. Secundum eandem autem rationem & totius cæli finis, & finis omne tempus atque infinitatem continens, æuum eſt, ab eo quod ſemper ſit, ſumpta denominatione, immortale & diuinum; vnde & alijs pendet eſſe ac viuere, his quidem exactius, alijs verò obſcurius. Hæc Ariſtoteles. Damaſcenus initio libri ſecundi de Fide, & has ipſas ſignificationes vocis αἰὼν, præterque, plures alias commemorat, ita ſcribens: ſeculi nomen (græcè αἰὼν) varia deſignat. Nam ſeculum dicitur vniculuſque hominum vita. Dicitur etiam ſeculum tempus mille annorum: & vniuerſa præſens vita, & præſens mundi ſtatus: & futura poſt reſurrectionem vita nullo fine claudenda. Dicitur præterea ſeculum, non tempus, nec temporis pars, ſolis curſu menſurata, & dierum atque noctium diſtinctione conſtituta, ſed quod coextenditur ſempiternis, inſtar cuiuſdam temporalis motus & ſpatij. Quod enim temporalibus eſt tempus, illis ſempiternis eſt ſeculum. Dicuntur quoque ſeptem ſecula mundi huius à creatione mundi vſque ad eius conſummationem pertinentia. Octauum vero ſeculum eſt quod deinde futurum eſt. vnum porro ſeculum eſt, prout ſcilicet id nomen attribuitur DEO qui ſolus habet æternitatem. Dicuntur item ſecula ſeculorum, quia, vt diximus, ſeptem ſunt mundi ſecula, & vita cuiuſque hominis ſeculum vocatur. Eſtq. ſeculum vnum omnium ſeculorum contentiuum, vocatur ſeculum ſeculi, & præſens & futurum: futurum dico ſeculum, tam æternam bonorum vitam, quam æternum ſupplicium improborum. Hactenus ex Damaſceno. In cuius verbis ſciat lector pro Latina voce, ſeculum, græcè ſemper eſſe vocem αἰὼν. Damaſcen.

Illud præterea obſeruandum eſt, vocem αἰὼν, quam Latinus interpres vertit Quid ſit illud, A ſeculo.
59 ſeculum, interdum ſignificare initium mundi, vt apud Lucam cap. 1. *Sicut locutus eſt per os Sanctorum qui à ſeculo ſunt prophetarum eius*. Et Ioan. 9. *A ſeculo non eſt auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati*. Ad Titum 1. *In ſpem vitæ æternæ, quam promiſit DEVS ante tempora ſecularia* græcè πρὸ χρόνων αἰωνίων. id eſt, ab initio mundi. Et in extremo Epiſtolæ ad Romanos: *Secundum reuelationem myſterij temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum eſt per ſcripturas Prophetarum ſecundum præceptum æterni DEI.* in quibus verbis pro illo *temporibus æternis*, & pro illo *æterni DEI*, vtrobique græcè eſt vox αἰώνιον: ſed priori loco ſignificat durationem vſque ab exordio mundi: poſteriori autem loco ſignificat durationem infinitam, & veram æternitatem. Solent etiam LXX. Interpretes, quo veram æternitatem denotent, geminare vocem illam αἰὼν; eaq. geminatio fit vel in nominatiuo, vel in genitiuo, tam numero plurali quam ſingulari. Solent enim dicere, (In ſeculum & ſeculum) græce εἰς αἰῶνα καὶ αἰῶνα; & in ſeculum ſeculi; & in ſecula ſeculorum. Quamquam hæc obſeruatio non videtur eſſe perpetua: namque in pſalmo 36. ſic eſt: *Iuſti hæreditabunt terram, & inhabitabunt in ſeculum ſeculi ſuper eam* vbi illud, *in ſeculum ſeculi*. non ſignificat veram æternitatem, ſed tempus omne præſentis vitæ: ſiquidem eo loco Dauid loquitur de corporali habitatione iuſtorum in terra, dum ſcilicet ipſi viuunt in terris, vt manifeſtum eſt textum verborum & ſententiarum eius pſalmi conſideranti.

60 Latinus porro interpres tam vocem hæbream (holam) quam græcam αἰὼν, tribus Latinis vocibus exprimere ſolet, id eſt, vel voce æternum, vel ſeculum, vel antiquum, dicens, dies antiquos, hebraice dies holam, vt cum dicit: *Memento dierum antiquorum*, &, *Cogitaui dies antiquos*, & item: *Memor fui dierum antiquorum*; & *Placebit DEO ſacrificium Iuda & Hieruſalem, ſicut in diebus ſeculi, & annis æternis*. Nonnumquam etiam illud *ab initio* ponit pro eo quod eſt *ab æterno*. Quippe Prouerbiorum 8. dicitur Sapientia diuina fuiſſe ab initio & antequam quicquam fieret, & ab æterno: quaſi tria illa idem plane ſignificent. Deut. 32. Pſal. 142. Malach. 3 Nonnumquam poni tur Ab initio pro, Ab æterno.

çent. Clarius id perſpicitur ex 24. capite Eccleſiaſtici: *Ab æterno*, inquit, *& ante ſecula creata ſum, & uſque ad futurum ſeculum non deſinam*. Eandem quoque vim habet illud apud Michæam. 5. *Egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis*. Illud etiam quod eſt in exordio primæ Epiſtolæ B.Ioannis. *Quod fuit ab initio, quod uidimus, & manus noſtræ contrectauerunt de uerbo uitæ, &c.* Verum de varia ſignificatione illarum vocum(holam)& (αἰών) & quemadmodum eas voces Latinus interpres varie diuerſis locis reddere ſoleat, ſatis ſuperque diſputatum fuerit.

Auctoris ad propoſitā quæſtionē triplex reſponſū.

61 ABSOLVTIS igitur duabus huius Diſputationis partibus, in quarum prima variæ Auctorum de propoſitæ quæſtionis explicatione ſententiæ ſunt expoſitæ; in altera vero de multiplici ſignificatione vocis (holam) & (αἰών) ac de Latinis vocibus quæ ijs reſpondent, fuſe dictum eſt: reſtat eiuſdem diſputationis pars tertia, in qua directo ac diſtincte dicere oportet, quemadmodum propoſita quæſtio enodanda ſit. Nos igitur, cum quæritur quomodo veram ſententiā habeat illa DEI promiſsio de poſſeſsione terræ Chanaan futura ſemini Abrahæ in æternum; triplex ad eam quæſtionem reſponſum dare poſſumus. Placet enim nobis, ac vehementer placet, illa B.Auguſtini ſententia: Optime ſolui quæſtiones, cum plures, omneſq. probabiles earum exitus oſtenduntur. Hoc igitur ſit primum reſponſum: Cum dicitur ſemen Abrahæ poſſeſſurum terram Chanaan in æternum, illud (in æternum) non ſignificat interminatam durationem, ſed longiſsimum quoddam tempus: cuius temporis quia certus aliquis terminus nō præſignatur, idcirco ratione eius cui præſtituitur, eſt quaſi æternum, quod eius temporis finis ab eo neſciatur. Quóniam igitur poſſeſsio terræ Chanaan ſine vlla determinatione temporis promiſſa Hebræis eſt, eamq. illi amplius ſexcentōs & mille annos obtinuerunt; ob eam cauſam poſſeſsio illius terræ futura dicitur æterna: ſumendo nempe vocem, æternum, Hebraice(holam)non in prima, ſed in ſecunda ſignificatione earū quatuor, quas de voce(holam) paulo ſupra explicuimus. Hac etiā ratione Circūciſionis obſeruatio, Hebræis futura erat æterna: duratura videlicet longiſsimo tempore, ideſt, à nonageſimo nono ætatis Abrahæ anno, quo anno inſtituta eſt, Geneſis cap. 17. vſque ad tempus mortis Saluatoris noſtri; quod quidem tempus, annos continet mille nongentos ſeptuaginta octo. Ergo quia Circumciſionis obſeruatio erat longiſsimo manſura tempore, eaq. ſine ullius definitione temporis impoſita Hebræis eſt, nec ab illis vllo tempore pro ipſorum arbitrio antiquari & omitti poterat; propterea ſecundum loquendi conſuetudinem ſacræ ſcripturæ, uere dicta eſt æterna.

Aug. quæſtione 25. in Geneſim.

Primū reſponſum.

Quamdiu ſteterit lex Circumciſionis.

Quomodo Circumciſionis obſeruatio futura dicatur ęterna.

Secundum reſpōſum.

62 Secundum reſponſum: Locutio illa *Semen Abrahæ poßidebit terram Chanaan in æternum*, accipienda eſt non vt propria, ſed vt figurata. Nam per ſemen Abrahæ ſignificantur omnes fidei & virtutum Abrahæ ſectatores atque imitatores, ſiue carnales poſteri Abrahæ fuerint, ſiue non fuerint: terra autem Chanaan à DEO promiſſa & lacte ac melle fluens, præſignificabat eccleſiam CHRISTI omnium copia bonorum ſpiritalium affluentem, vel ipſam cæleſtem patriam, & terram illam viuentium, inenarrabili felicitate ac iucunditate præditā. Et iuſti quidem habitabunt in Eccleſia CHRISTI vſque in æternum, hoc eſt, vſque ad conſummationem ſeculi; tamdiu enim CHRISTI Eccleſia, quæ verſatur in terris, permanſura eſt. In cæleſti vero patria & terra viuentiū habitabūt Sancti in æternum, id eſt, ſine vllo fine, ac ſempiterno æuo cæleſti beatitudine perfruentes. Poſſeſsio igitur terræ Chanaan, futura prædicitur æterna, non in ſe, ſed prout adumbrabat & figurabat vel Eccleſiam CHRISTI, vel cæleſtē terram viuentiū.

VERVM ne quis forte hoc me putet ex meo ingenio ſenſuq. finxiſſe, id ego cum diuinæ ſcripturæ luculentis teſtimoniis, tum grauium Doctorum auctoritate com-

te comprobabo. Multa leguntur in sacris literis DEI promissa Hebræis data fore æterna, quæ si proprie, & vt verba sonant, accipiantur, non modo nô habuerunt æternum effectum, sed nec valde longum, quin etiam quædam plane nullum. Promittitur per Hieremiam fore regnum Dauidis, etiam post reditum ex captiuitate Babylonica, penes eius posteros vsque in æternum: & ministerium Leuitarum atque sacerdotum numquam in posterum in conspectu DEI defuturum. Quod contra euenit, si hæc non figurate, sed secundum historicum sensum accipiantur. Etenim post reditum Iudæorum ex captiuitate Babylonica, non posteri Dauidis, sed Pontifices ex tribu Leui Iudaicum regnum tenuerunt; Et ministerium Leuitarum ac sacerdotum in templo Hierosolymitano, à nouissimo Iudæorum excidio à Romanis facto, ad hanc vsque diem omnino cessauit. Libet Hieremiæ verba hic ascribere: *Non interibit de Dauid vir qui sedeat super thronum domus Israel, & de sacerdotibus ac Leuitis non interibit vir à facie mea, qui offerat holocaustomata, & incendat sacrificium, & cadat victimas omnibus diebus. Si irritum potest fieri pactum meum cum die & nocte, vt non sit dies & nox in tempore suo: & pactum meum irritum esse poterit cum Dauid seruo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno eius, & Leuitæ ac sacerdotes ministri mei.* Hoc DEI promissum si de temporali regno Dauidis & de carnali ministerio Leuitarum & sacerdotum intelligatur, nequaquam completum fuit: sin autem intelligatur, vt verè intelligendum est, de regno CHRISTI, qui secundum carnem filius fuit Dauidis, & cuius perillustrem Dauid figuram gessit, verissimum, & plenissimum habuit effectum. Similis alia DEI promissio legitur apud Ezechielem, & similiter ea interpretanda atque intelligenda est: *Ecce ego dicit Dominus, assumam filios Israel de medio nationũ ad quas abierunt; & congregabo eas vndique, & adducã eas ad terrã suam, & faciam eas in gentẽ unã, & Rex erit unus omnibus imperans: & non erunt ultra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna. Et seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum: in iudicijs meis ambulabunt, & mandata mea custodient, & facient ea. Et habitabunt super terram quam dedi seruo meo Iacob, & ipsi & filij eorum, & filij filiorum eorum usque in sempiternum. Et Dauid seruus meus Princeps eorum in perpetuum. Et percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis: & fundabo eos, et multiplicabo, et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum in eis: et ero eis DEVS, et ipsi erunt mihi populus.* Amplissimum hoc atque magnificentissimum DEI promissum, quis non videt non in illo carnali populo Iudaico qui ex captiuitate Babylonica redijt, sed in Christiano populo partim ex Iudæis, partim ex Gentibus congregato esse impletum? Iam vero nomen Dauidis, cum dicitur Dauid recturus deinceps eum populum, nemo est qui non intelligat non proprie sumi, sed figurate; non enim Dauid ex morte reuocatus ad vitam, iterum regnaturus erat apud Iudæos. Sed nomine Dauidis significatur CHRISTVS Dominus, cuius nempe Dauid multifariam multisque modis perinsignem prætulit imaginem. Hoc enim non obscure Saluator noster ostendit per B. Ioannem Euãgelistam illis verbis: *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ouile, et unus Pastor.*

Promissa bonorum temporalium hebræis data, quomodo dicantur fore æterna. Locus Hieremiæ 33.

Locus Ezechielis capit. 37.

Nomine Dauidis sæpe in scriptura, non ipse Dauid sed Christus Dominus intelligi debet.

Ioan. c. 10

Hac etiam ratione intelligi debere huiusmodi promissiones DEI, locupletis-
63 simus auctor est B. Hieronymus; qui explanans illa verba Ezechielis 32. *Ecce congregabo eos de uniuersis terris ad quas eieci eos, & reducam eas ad locum istum, & habitare eos faciam confidenter, &c.* ad hunc modum scribit: Multi hoc putant tempore Zorobabel & Iesu sacerdotis magni, quando Aggæus & Zacharias prophetauerunt sub Esdra sacerdote completum; quando ædificatum est templum, & sub Neemia extructi muri sunt per circuitum. Sed quomodo hoc posit illi tempori coaptari, quod hic à DEO promittitur illi populo; *Habitare faciam eos confidenter, & feriam eis pactum sempiternum,* penitus non potest approbari. Quippe

S. Hieronymus.

cum

cum sacra narret historia, Iudæos post id temporis non solum à vicinis Gentibus, sed à Persis quoque & Macedonibus, & Aegyptijs, Romanisque sæpe captos esse, & hucusque seruire. Omnia igitur ad aduentum referenda sunt Sal-
Ad Ro.11 uatoris: quæ nostro & Fidei tempore videmus expleta; & electio, iuxta Apostolum, reliquiarum salua facta est. Et qui in CHRISTO habitant confidenter,
Act.4. datum illis est cor vnum; sicut scriptum est: *Multitudinis credentium erat cor unum & anima una*. Quod si hæc Iudæis minime competunt, ea profecto de nostro populo accipienda sunt, cui bene fuit & est & semper erit; non solum ipsis, sed & filijs eorum post eos. Nobiscum enim pactum DEVS pepigit sempiternum: nec desinet nobis vltra benefacere. Hæc B. Hieronymus.

Audiat etiam lector nemini contemnendum, mihi quidem certe valde pro-
Lyranus in caput 15. Exodi. batum sacrarum literarum explanatorem Lyranum, similia Hieronymo, sed pressius & more scholastico scribentem: Considerandum est, inquit (quod etiam à nobis annotatum est super caput 15. Genesis) vbicumque in sacra Scriptura pro operibus virtutum promittuntur bona temporalia, non esse illa à promittente principaliter intellecta. Siquidem finis semper esse debet melior ijs quæ sunt ad finem: præmium autem est finis operis, quod in illud ordinatur. Quocirca sub illis bonis temporalibus promissis, quæ sunt minora bona quam opera virtutum, intelliguntur aliqua bona spiritualia principaliter intenta. Quemadmodum sub promissione terræ Chanaan, intelligitur terra viuentium, id est Ciuitas cælestis promissa: & sub promissione templi materialis, intelligitur principaliter promissa domus siue templum cæleste, vbi DEVS colitur non per speculum & in ænigmate, sed per iugem laudem, & in aperta visione ipsius DEI, sicut Dauid cecinit: Psalmo 83. *Beati qui ambulant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te*. Atque hoc etiam dicit in præsenti loco Rabbi Salomon,
Rabbi Salomon. eiusque dictum consonat fidei nostræ. Sic Lyranus.

Tertiũ Responsum. TERTIVM & vltimum responsum, ad propositam quæstionem enodandam perquam aptum & validum, huiusmodi est. Cum promisit DEVS Abra- 64
Promissionem terræ Chanaan in æternũ possidẽdæ fuisse conditionalẽ. hæ, semen eius possessurum terram Chanaan vsque in æternum, illa vox, æternum, significat durationem vsque in finem mundi. Verum ea promissio non tanquam simpliciter & absolute data, sed vt conditionalis, est intelligenda: hac nempe conditione, si posteri Abrahæ pietatem & iustitiam colerent, & DEI iussis ac præceptis obtemperarent. Hæc igitur conditio, quia non est ab Hebræis obseruata, nec illi pietatem quam debebant, & diuinorum mandatorum obseruantiam præstiterunt; propterea nec illa DEI promissio de sempiterna terræ Chanaan possessione, ad exitum atque effectum perducta est. Et vero tales fuisse omnes ferme promissiones bonorum temporalium Hebræis datas à DEO, dubium nemini esse potest, si modo is legat vigesimum sextum caput Leuitici, & Deuteronomij vigesimum octauum: istis enim locis plurima & amplissima bona promittuntur custodientibus legem DEI, contra vero, eam violantibus, grauissima mala, & atrocissimæ calamitates denuntiantur. In hoc porro genere conditionalium promissionum numerãdam esse eam promissionem terræ Chanaan, de qua nunc disputamus, ex quinque scripturæ locis certum & manifestũ cuilibet esse potest. Primus locus est Leuitici 26. vbi inter mala quæ ibi numerantur euentura transgredientibus legem DEI, commemoratur exterminatio eorum ex terra quam promiserat DEVS Abrahæ & semini eius: *Abominabitur vos anima mea, ait Dominus, in tantum, vt vrbes vestras redigam in solitudinem, & deserta faciam sanctuaria vestra. Disperdamque terram vestram, & stupebunt super ea inimici vestri, cum habitatores illius fuerint. Vos autem dispergam in Gentes, & euaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta, & ciuitates vestræ dirutæ.* Vide quemadmodum DEVS intelligi velit promissionem suam de possessione terræ

Cha-

Chanaan: videlicet si Hebræi probe ac pie viuerent, legemq. DEI sancte custodirent. Alter locus est in capite 11. Deuteronomij, vbi hæc sunt verba: *Ponite hac verba mea in cordibus & in animis vestris: docete filios vestros vt illa meditentur; quando sederis in domo tua, & ambulaueris in via, & accubueris atque surrexeris, vt multiplicentur dies tui, & filiorum tuorum in terra quā iurauit Dominus patribus tuis, vt daret eis, quamdiu cælum imminet terræ. Si enim custodieritis mandata quæ ego præcipio vobis; disperdet Dominus omnes gentes istas ante faciem vestram, & possidebitis eas quæ maiores & fortiores vobis sunt. Omnis locus quem calcauerit pes vester, vester erit.* In his verbis animaduertat lector promissionem terræ Chanaan fuisse quidem conditionalem, sed eiusmodi tamen, vt si ea conditio ab Hebræis seruata esset, possessuri eam terram illi fuerint, quandiu ea gens in terris fuisset: id enim significat illud: *quandiu cælum imminet terræ.*

Tertius locus est in 19. capite eiusdem libri Deuteronomij: *Cum dilatauerit Dominus DEVS tuus terminos tuos*, ait Moses, *sicut iurauit patribus tuis, & dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus est (si tamen custodieris mandata eius, & feceris quæ hodie præcipio tibi, vt diligas Dominum DEVM tuum, & ambules in vijs eius omni tempore &c.* Notā illud: *Si tamen custodieris mandata eius.* Continet enim expressam conditionem, sine qua promissum DEI non erat præstandum. Quartus locus in eodēm est Deuteronomij libro capite 30. *Considera*, inquit, *Moses, quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum; vt diligas Dominum DEVM tuum, & ambules in vijs eius: & viuas, & multiplicet te DEVS, & benedicat tibi in terra ad quam ingrederis possidendam. Si autem auersum fuerit cor tuum, & audire nolueris, atque errore deceptus adoraueris deos alienos, & seruieris eis; prædico tibi hodie quod pereas, & paruo tempore moreris in terra ad quam Iordane transmisso ingrederis possidendam.* Quintus demum atque vltimus locus est in eiusdem Deuteronomij capite 32. alloquitur autem populum Hebræum Moses his verbis: *Ponite corda vestra in omnia verba quæ testificor vobis hodie: vt mandetis ea filijs vestris custodire & facere, quia non in cassum præcepta sunt vobis, sed vt singuli in eis viuerent: quæ facientes, longo perseueretis tempore in terra, ad quam Iordane transmisso ingrediemini possidendam.*

Sed finis tandem sit huius Disputationis; Pergamus ad alia.

Mouens igitur tabernaculum suum Abram, venit & habitauit iuxta conuallem Mambre, quæ est in Hebron: ædificauitque ibi altare Domino. Versu 18.

65
NON est perspicuum (ait hoc loco Caietanus) vtrum Abram manserit in territorio Chananæ gentis aliquanto tempore post separationem à Lot, an statim post separationem ab illo habuerit proxime dictam visionem, & migrauerit ad conuallem Mambre. Et rationem quidem ambigendi affert id quod paulo supra, hoc ipso capite narrauit Moses; post separationem Lot & Abrahæ, illum quidem moratum esse in oppidis iuxta Sodomam; hunc vero habitasse in terra Chanaan. Nam si per terram Chanaan intelligitur certa quædam pars terræ Promissionis, quam tenebant Chananæi, vna de septem Gentibus à quibus tota illa terra possidebatur: consequens est, vt aliquanto tempore ante superiorem visionem, terram illam incoluerit Abram. Sin autem terra Chanaan communi nomine significatur, comprehendit etiam territorium Amorrhææ gentis, penes quam erat conuallis Mambre & vrbs Hebron. Et idcirco cum supra dictum est, Abram habitasse in terra Chanaan, non Caietanus

alia

alia terra intelligitur quàm hæc ipsa vbi erat conuallis Mambre & Hebron; sed aliter tamen, quia prius nomine generico Chanaan, posterius autem sub nomine specifico conuallis Mambre. Hæc Caietanus. Sed quia scriptum est infra Genesis 23.& 49. tam conuallem Mambre, quàm vrbem Hebron esse in terra Chanaan; similius vero fit, cum supra dictum est habitasse Abram in terra Chanaan, de habitatione eius in Mambre & Hebron intelligi debere. Præsertim autem cum Abram, eo domicilio ita fuerit delectatus, vt & viuens longißimo tempore ibi manserit, ibique mortuus & sepultus fuerit. Quam etiam ob causam filius eius Isaac, & nepos Iacob eum ipsum locum vehementer adamarunt atque coluerunt.

Conualles Mambre. Verum expendamus singillatim verba huius sententiæ. Pro illa voce (Conuallem) hebraice est elon) significans quercus, & ita verterunt etiam septuaginta. Sed per Synecdochen dictum est (quercus pro loco frequentibus & densis quercubus consito, quem Latini quercetum appellant. Chaldæus vertit (planitiem Latinus interpres respexisse videtur ad situm loci: nam conuallem vocamus planitiem circumquaque montibus vel collibus conclusam. Talis igitur fuisse videtur planicies illa Mambre, & insuper frequentia quercuum nemorosa. Vox Mambre nomen est proprium viri Amorrhæi, qui eius querceti vel sator, vel certe possessor ac dominus fuit. Hunc habuisse duos alios fratres, Eschol & Auer, & hos tres viros fœdus cum Abram pepigisse, proxime sequenti Capite tradit Moses.

QVINTA DISPVTATIO.

de Vrbe Hebron.

DE Vrbe Hebron (hebraice Chebron) cuius hic primum fit 66
mentio, & fiet deinceps frequenter, aliquid nunc dicendum est; quod semel dictum, ad aliorum quoque intelligentiam locorum valeat. Quæ igitur obseruatione videntur digna, cum ab alijs prodita, tum à nobis etiam animaduersa, hic strictim exponemus. Iosephus libro quinto de Bello Iudaico capite septimo, de Hebron siue Chebron ita scribit: Chebron indigenæ ferunt, non eius terræ tantum ciuitatibus, verum etiam Aegypti Memphi antiquiorem esse: denique duo millia & trecenti eius commemorantur anni. Hoc autem narrant Abrahæ quoque parenti Iudæorum fuisse domicilium, postea quam Mesopotamiæ sedes reliquit: eiusque posteros hinc ad Aegyptum esse profectos; quorum etiam nunc monumenta extant in eadem vrbe, optimo marmore magnifice fabricata: cernitur autem sexto ab ea vrbe stadio, arbor maxima Terebinthus; eamque memorant ab initio vsque mundi creati vsq. nunc durare. Sic Iosephus.

Iosephus.

Antiquitas Hebron.

In Iosephi autem verbis duo animaduertenda sunt. Ait enim existimari Hebron per duo millia & trecentos annos ante suam ætatem extitisse. Hoc si verum esset, consequens foret Hebron nonaginta circiter annos post diluuium, & ducentis ante Abræ ortum annis esse conditam. Id vero satis congruit cum opinione Rabbi Salomonis, à quo est proditum, Hebronis ædificatorem atque conditorem fuisse Cham filium Noe. Immo vero Ioannes Annius in Commentario libri Xenophontis de Aequiuocis, quasi rem sibi compertam, explorateq. perceptam tradit, Hebron fuisse primam omnium vrbem à primo homine, & humani generis parente Adamo fabricatam, & in ea natum esse Noe. Sed nimirum iste auctor multa in eo Commentario, alijsque id genus scriptis suis nuga-

Rabbi Salomo facit Cham filiū Noe conditorem Hebronis.

Ioanes Annius.

tur

tur ac fabulatur. Quod autem dixi, fore vt origo vrbis Hebron præcesserit ducentis annis ortum Abrahæ si quidem ea vrbs (vt ait Iosephus) trecentis & bis mille annis ante suam ætatem stetisset: manifestum erit, si quis ab eo tempore, quo Iosephus libros illos de bello Iudaico scripsit, retro acta repetens tēpora duo millia & trecentos annos colligat. Videtur autem Iosephus scripsisse eos libros circa Olympiadem ducentesimam decimam tertiam vel decimam quartam: scripsit enim confecto iam bello Iudaico, quod Olympiade ducentesima duodecima finitum est: eosque libros ipsemet obtulit Vespasiano & Tito Imperatoribus, sicut testatur ipse in eo libello quem de se, vitaque sua & rebus gestis edidit. Excessit porrò Vespasianus pater Olympiade ducentesima decima quarta. Eorum autem quæ hic commemorata sunt, temporum computatio, ex Chronicis Eusebij nota cuiuis esse potest.

Quo tempore Iosephus scripserit libros de bello Iudaico.

68 ALTERVM porro, quod in supradictis Iosephi verbis à lectore animaduerti volumus, illud est, Iosephum dicere Hebron fuisse antiquiorem Aegyptia Memphi. At enim in libro Numerorum cap. 13. scriptum est, Hebron septem annis antiquiorem esse, quàm Tanim Aegypti: idque Iosephus ipse tradit primo libro Antiquitatum, vbi enarrat historiam huius capite 13. Genesis. Diuersis autem vocabulis hebraice appellantur Tanis & Memphis; nam illa dicitur Zohan, hæc autem vocatur Noph, vt videre est apud Isaiam cap. 19. & Zohan quidem tam 70. Interpretes, quàm B. Hieronymus vbique reddunt Tanim. Nec omittendum hoc loco quod à Rabbi Salomone traditum literis, refert Eugubinus: Credo, inquit Eugubinus, septuaginta Interpretes cum in Aegypto versati sunt, cognouisse quæ vrbs hebraice vocetur Zohan, esse eam ipsam vrbem Aegypti quæ vocatur Tanis. Huic rei fidem facit, quod & Chaldaica editio eam quoque nominat Tanim. De hac vrbe Rabbi Salomon ita scribit: Zohan præclara vrbs Aegypti est, vbi Regum erat Sedes. Quocirca plagas Aegypti in campo Taneos factas esse legimus: quia ibi primum apparebat plaga, & inde per vniuersam Aegyptum diffundebatur, vt caput prius feriretur, dein reliqua membra. Si aqua corrumpebatur, prima ea vrbs talem calamitatem sentiebat: si ranæ producebantur, ibi primo tale ostentum cernebatur. Quia & scelerum colluuies ibi potissimum vigebat: vbi enim Regiæ sunt, maiora ibi & crebriora flagitia admittuntur, siue propter multiplicis hominum generis frequentiam, siue quod id genus hominum curias potissimum & regales aulas frequentare soleat. Hæc ille.

Tanis, & Memphis antiquissimæ vrbes Aegypti.

Eugubinus in cap. 13. Numerorum.

Rabbi Salomon.

Cur decē Plagæ Aegypti dicūtur factæ in campo Taneo.

Psal. 77.

69 Borchardus in describendis Terræ Sanctæ locis, quàm qui maxime, diligens & accuratus, de Mambre & Hebron hæc tradit: Ilex Mambre iuxta viam regiam quæ ducit Hebron sita, apud quam longo tempore habitasse patriarcham Abram, historia libri Genesis ostendit; etiam hodie demonstratur ante ostium tabernaculi Abrahæ. Sciendum tamen antiquam illam Ilicem exsiccatam fuisse: sed ex eius radice pullulauit altera, de cuius ligno & fructu mecum tuli. Folia eius paulo maiora, quam lentisci; sed fructum prorsus habet illa, vt quercus. Ab Ilice Mambre per dimidiam leucam, ad dexteram iuxta viam, est vetus illa Hebron, in monte sita sublimi & tuto, sed nunc penitus diruta: cuius tamen tales cernuntur ruinæ, vt ex his, quàm illa quondam ampla & magnifica fuerit, facile sit intelligere. Ab Hebron antiqua ad trium arcuum iactum versus austrum, paulum tamen ad Orientem declinando, noua existit Hebron eo loco fabricata, vbi duplex fuit spelunca, quam emit Abram in sepulturam vxoris Saræ. Saraceni contra speluncam duplicem, quæ in Ecclesia cathedrali continebatur ædificarunt munitionem. A spelunca duplici, ad iactum vnius arcus contra Occidentem, est celebris ager Damascenus, habens terram rubram flexibilem & tractabilem, instar ceræ; quam Saraceni deuehunt in Aegyptum,

Borchardus.

Ilex Mambre.

Gen. 23.

Ager Damascenus vbi formatus creditur Adam.

Aethio-

Aethiopiam, & Indiam, vt rem valde pretiosam caro uendentes. Fama est
Genes. 2. vetusque traditio, in eo agro & ex illa terra rubra formatum esse corpus primi
hominis: nomen certe Adam terram rubram significare dicitur. Hinc iactu fere
duorum arcuum contra Occidentem, est quædam spelunca sub rupe, in qua fer-
Genes. 4. tur Adam & Euam filium suum Abel interfectum centum annis luxisse. Osten-
duntur inibi eorum lecti saxei, & scaturiens inde fons, ex quo bibisse eos cre-
ditur. Habet locus in longitudinem triginta ferme pedes. Hæc Borchardus.

S. Hieronymus. In libro de locis hebraicis, cuius auctor Eusebius fuit, B. autem Hieronymus
interpres & corrector, hæc de vrbe Hebron prodita sunt. Dicebatur olim ciui- 70
tas Arbe, id est, Quatuor (id enim significat hebraice vox Arba) Propterea ve-
ro dicta est ciuitas quatuor, quod ibi quatuor Patriarchæ, Abraham, Isaac, Ia-
cob sepulti sunt, & Adam magnus, vt Iosue libro scriptum est: licet quidam
Iosue 14. eum conditum in loco Caluariæ suspicentur. Hæc autem eadem vrbs dicta est
Hebron, olim Metropolis Philistinorum, & habitatio Gigantum, regnumque
postea Dauidis in tribu Iuda, ciuitas item Sacerdotalis & fugitiuorum. Distat
ad meridianam plagam ab Aelia siue Hierusalem millibus circiter viginti duo-
bus. Quercus porro Abraham, quæ & Mambre, vsque ad Constantii regis
imperium monstrabatur: & Mausoleum eius vsque in præsentiarum cernitur.
Cumque iam à nobis ibidem Ecclesia sit ædificata, à cunctis in circuitu gentibus
terebinthus superstitiose colitur, eo quod sub ea Angelos Abram quondam ho-
Gen. 18. spitio susceperat. Hæc ergo vrbs primum Arbe dicta est, postea, à Chebron
1. Paralipomenon 10. vno filiorum Caleb, sortita est vocabulum. Lege verba dierum. Hæc in eo li-
bro de vrbe Chebron prodita sunt.

VERVM in his quædam paulo enucleatius & subtilius expendenda sunt. 71
Principio, dicitur vocatam esse ciuitatem Arbe, id est, Quatuor, propter qua-
tuor Patriarchas eo loco sepultos. Hoc explicatius dicitur in antiquis Hebræo-
Hebræi. rum Commentariis, quæ illi nominant Bereschit Rabba: scriptum enim est
ideo appellatam esse vrbem, Quatuor, quod priscis seculis quatuor illic viri pii
habitauerint, Aner, Eschol, Mambre, & Abram, iidemque illic sint circum-
cisi. Quatuor item celebres matronæ inibi sepultæ sunt, Eua, Sara, Rebecca
& Lia: & quatuor etiam Patriarchæ Adam, Abram, Isaac, Iacob. Ad hæc,
Genes. 14 quia Abram inde quatuor reges insecutus percusserit. Sed Ioannes Annius in
Io. Annius Commentario libri Xenophontis de Aequiuocis ait; Hebron dictam esse vrbem
Quatuor, quod quatuor constaret partibus, quarum quæque instar vnius vrbis
erat; cuiusmodi vrbs Græce dicitur Tetrapolis, latine dici posset Quadriurbs.
Xenophon Et Xenophon in quodam fragmento: Antiquitus, inquit, vrbs Monopolis, ru-
stica erat; Dipolis, opulenta; Tripolis, quæ prouinciæ caput esset; Tetrapolis
autem, erat Regia, & totius regni atque imperii caput. Tetrapolim fuisse Sy-
Cicero. racusas Siciliæ ciuitatem, auctor est Cicero in sexta Verrina, scribens eam maxi-
mam fuisse Græcarum vrbium, pulcherrimamque; quæ ex quatuor quasi vrbi-
bus maximis constare videbatur, quarum vna, Insula nominabatur; altera,
Acradina; tertia, Tychen, à nobili Fortunæ templo in ea extructo; quarta,
Neapolis. Sed vnde Annius cognouerit Hebron fuisse Tetrapolim, nec ipse in-
dicat, nec ego diuinare possum.

OMNINO, ambigendum non est, Arbam, ex quo antiquitus vocata est 72
Quis fuerit Arba ex quo Hebron prius dicta est ciuitas Arbæ. Hebron Cariath Arbe, id est, ciuitas Arbæ, esse nomen proprium viri inter
Enacinos gigantea corporis mole præditos omniũ clarissimi. Id enim perspicuis
verbis docet liber Iosue cap. 14. in cuius extremo latina translatio sic habet *No-
men Hebron ante vocabatur Cariath Arbe: Adã maximus ibi inter Enacinos situs est:* qui-
bus verbis significatur propterea Hebronẽ olim dictã esse vrbẽ Arbæ, quod Arba

homo

homo maximus inter Enacinos, florentissimum ibi dominatum tenuerit. Expressius hoc significant verba hebræa, quæ si latine conuertas, hanc reddunt sententiam: nomen Hebronis olim fuerat Cariath Arbæ; is fuerat homo inter Enacinos maximus. Ad hæc in eodem libro Iosue cap. 15. traditur, Arbam fuisse patrem Enac; huius vero tres filios, Sesai, & Ahiman, & Tholmai deletos esse à Caleb. Cum autem Arba dicitur pater Enac, & tres illi dicuntur filij Enac, nec vocabulum patris nec filij proprie accipienda sunt; sed Arba dicitur pater Enac, id est, vel princeps & regnator Enacinæ gentis, vel prima nobilissimaue eius gentis origo. Tres autem illi dicuntur filij Enac, id est, ex eius semine, genere, ac stirpe generati. Sane tres illos gigantes fuisse tempore Iosue, cum liber Numerorum capite 13. tum liber Iosue cap. 15. nos dubitare non sinit. At enim multo tempore ante Iosue ætatem, floruisse Arbam, non leue argumentum est, quod tam libro Iosue cap. 14. quàm in libro Iudicum capite primo, scriptum est, vrbem Hebron antiquitus esse dictam Vrbem Arbe. Quanquam hoc non valde vrget: dici enim potest tria illa nomina Sesai, Ahiman & Tholmai in libro Numerorũ & Iosue non significare tres illos gigantes, qui fuerunt filij Enac, sed trium illorum gigantum posteritatem; quemadmodum nomina Israel, Iacob, Iuda, Leui, sæpe in scriptura non significant eos viros, quorum illa propria fuere nomina, sed eorum posteros.

73 Cur porro ex illo viro Arba nomen vrbi sit inditum, an quia eius fuerit ille conditor; an quia renouator, reparator, vel amplificator; an potius quia inibi diutissime ac florentissime regnauerit, incertum est. Sicut nec illud satis firmum & certum est, nomen Hebronis ductum esse ex filio Caleb: licet B. Hieronymus id argumentetur ex eo, quod in primo libro Paralipomenon capite secundo proditum est, quendam filium Caleb, patrem fuisse Hebronis. Sed hoc non magno ei rei argumento est. Namque Machir quoque eodem in capite appellatur pater Galaad, non sane quòd Galaaditidi nomen suum imposuit, sed quia illic imperauit. Quid quod multo ante ortum istius filii Caleb, legitur nomen Hebronis, non solum in libro Iosue & Numerorũ, verum etiam in libro Genesis? sed facile quispiam huius argumenti fidem & vim eleuauerit, si dicat istis locis nomen Hebronis positum esse per anticipationem, ab iis nempe qui olim in Synagoga, canonica præditi auctoritate, libris Iosue & Mosis nonnulla verba ad maiorem eorum historiæ continuationem, atque illustrationem addiderunt.

An Vrbs Hebrõ sic appellata sit ex quodam filio Caleb. B.Hieronymus.

74 ILLA demum B.Hieronymi ponderanda est sententia: Ait quosdam esse suspicatos Adamum esse in monte Caluariæ sepultum, verum aperte tradi in libro Iosue, eum conditum esse in vrbe Hebron. Spectauit videlicet S. Hieronymus extrema illa verba capitis decimiquarti, quæ secundum latinam translationem sic habent: *Nomen Hebron ante vocabatur Cariath Arbe: Adam maximus ibi inter Enacim situs est*. Illud *Adam maximus* interpretatus est B. Hieronymus de primo homine & humani generis parente. Atqui vox, Adam, non est eo loci nomen proprium primi parentis, sed communiter significat quemlibet hominem: eadem enim vis atque notio apud Hebræos voci Adam subiecta est, atque vocabulo hominis apud Latinos. Et vox quidem Adam illic refertur ad Arbam, qui propterea nomen dedit vrbi, quod in ea floruerit ille inter Enacinos clarissimus. Atque hoc liquido ostendit hebraica scriptura eius loci, cuius hæc est sententia: nomen Hebronis olim fuerat Cariath Arbe; is fuerat homo inter Enacinos maximus. Nihil igitur verba illa Iosue pertinent ad sepulturam primi hominis: licet Hieronymus id asserat non hoc loco solum, verum etiam in cap. 28. Matthæi: & in illa verba capitis 5. Epistolæ ad Ephesios: *Surge qui dormis & exurge à mortuis, & illuminabit te CHRISTVS*. Nec vero quidam tantum suspicati sunt (vt in-

An in Vrbe Hebrea sepultus fuerit Adã primus omnium hominũ parens. S. Hieronymus.

S. Hieronymus.

(vt inquit Hieronymus) Adamum esse in loco Caluariæ sepultum: sed plurimi & vetustissimi, & cum doctrinæ tum sanctimoniæ gloria celeberrimi auctores, id quasi antiquam & certam traditionem prodiderunt: Origenem dico Tractatu in Matthæum 35. Cyprianum in sermone de Resurrectione, Athanasium in libro de Passione Domini, Ambrosium libro quinto epistolarum epist. 19. & in 23. caput Lucæ, Augustinum in sermone 71. qui est De Immolatione Isaac: vt taceam Theophylactum, & Euthymium, aliosq. minorum gentium Theologos.

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA IN CAPVT Decimumquartum Genesis.

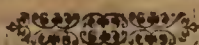

Abram debellatis quatuor regibus, liberat captiuitate Lot: accipitur Vers. 1.
honorifice à Melchisedech rege Salem, & DEI Sacerdote;
à quo Sacrificium panis & vini offertur DEO.

FACTVM est autem in illo tempore, vt Amraphel rex
Sennaar, & Arioch rex Ponti, & Chodorlahomor rex
Elamitarum, & Thadal rex gentium inirent bellum con- 2
tra Bara regem Sodomorum, & contra Bersa regem Go-
morrhæ, & contra Senaab regem Adamæ, & contra
Semeber regem Seboim, contraq. regem Balæ, ipsa est Segor. Omnes 3
hi conuenerunt in vallem Syluestrem, quæ nunc est mare Salis. Duode- 4
cim enim annis seruierant Codorlahomor, & tertiodecimo anno reces-
serunt ab eo. Igitur quartodecimo anno venit Chodorlahomor, & reges
qui erant cum eo: percusseruntq. Raphaim in Astaroth, & Carnaim, &
Zuzim cum eis, & Emim in Saue Cariathaim. Et Corrhæos in monti- 5
bus Seir, vsque ad campestria Pharan, quæ est in solitudine. Reuersiq. 6
sunt, & venerunt vsque ad fontem Misphat, ipsa est Cades: & percusse-
runt omnem regionem Amalecitarum, & Amorrhæorũ qui habitant in
Asasonthamar. Et egressi sunt rex Sodomorum, & rex Gomorrhæ, rexq. 7
Adamæ, & rex Seboim, necnon & rex Balæ, quæ est Segor, & direxerunt
aciem contra eos in valle Syluestri, scilicet aduersus Chodorlahomor 8
regem Elamitarum, & Thadal regem gentium, Amraphel regem Sen-
naar, & Arioch regem Ponti: quatuor reges aduersus quinque. Vallis
autem Syluestris habebat puteos multos bituminis. Itaque rex Sodomo- 9
rum & rex Gomorrhæ terga verterunt, cecideruntq. ibi: & qui reman-
serant, fugerunt ad montem. Tulerunt autem omnem substantiam So- 10

domorum & Gomorrhæorum, & vniuersa quæ ad cibum pertinent, &
11 abierunt. Nec non & Lot & substantiam eius, filium fratris Abram,
12 qui habitabat in Sodomis. Et ecce vnus qui euaserat, nunciauit Abrã He-
bræo, qui habitabat in conualle Mambre Amorrhæi fratris Eschol, & fra-
13 tris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum Abram. Quod cum audisset
Abram, captum videlicet Lot fratrem suum, numerauit expeditos ver-
naculos suos trecentos decem & octo: & persecutus est eos vsque Dan.
14 Et diuisis socijs, irruit super eos nocte: percussitq. eos, & persecutus est
eos vsque Hoba & Phœnicẽ, quæ est ad læuã Damasci. Reduxitq. om-
nem substantiam, & Lot fratrẽ suũ cũ substantia illius, mulieres quoque
16 & populũ. Egressus est autem rex Sodomorũ in occursum eius, postquam
reuersus est à cæde Chodorlahomor & regum qui cum eo erant in valle
17 Saue, quæ est vallis regis. At vero Melchisedec rex Salem, proferens pa-
nem & vinum (erat enim Sacerdos DEI altissimi,) benedixit ei, & ait:
18 Benedictus Abram DEO excelso, qui creauit cælum & terram, & bene-
dictus DEVS excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt. Et
19 dedit ei decimas ex omnibus. Dixit autem rex Sodomorum ad Abram,
20 21 Da mihi animas, cetera tolle tibi. Qui respõdit ei: Leuo manum meam ad
22 Dominum DEVM excelsum possessorem cæli & terræ, quod à filo sub-
tegminis vsque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnibus quæ tua
23 sunt, ne dicas, Ego ditaui Abram: exceptis his quæ comederunt iuue-
nes, & partibus virorum qui venerunt mecum, Aner Eschol & Mam-
bre: isti accipient partes suas.

Factum est autem in illo tempore, vt Amraphel rex Sennaar, & Arioch
rex Ponti, & Chodorlahomor rex Elamitarum, & Thadal
rex gentium inirent bellum contra Bara
regem Sodomorum &c.

Cur Moses profana, & impiorum hominũ bella narret.

DICAT fortasse aliquis, cur Moses profana bella, & inter re- 1
ges impios gesta, non tantum immiscuit sacræ historiæ, verum magna subtilitate ac diligentia historicà enarrauit? Sed prompta & breuis est responsio: id propterea factum esse, vt quemadmodum ex occasione illius belli, amplissima oblata est Abræ materies declarandæ atque exercendæ virtutis suæ: ita quoque diligens narratio eius belli, necessaria quadam consequentia scriptorem duceret ad exponendam virtutum Abræ præstantiam; cuius videlicet magnitudo animi in tantis hostium copiis parua manu adoriendis; fortitudo in debellandis; felicitas in profligandis, magna hostium cæde, nullo suorum damno; & insuper omnibus quæ hostiliter ablata fuerant, recuperandis, per quam mirabilis fuit, omniumq. deinceps seculorum prædicatione celebranda. Multa licet præterea in historia huius capitis contemplari, quæ valde commendant rationem diuinæ prouidentiæ, qua DEVS vtitur in malos æque atque bonos, diuerso tamen consilio, effectuque. Principio, animaduertere est, DEVM etiam peccatores, quos denique perditurus est, (tanta eius bonitas est atque clemen-

clementia) sæpe ac varie præmonere consueuisse, vt si resipiscant, parata ipsis mala possint effugere: Illud certe extet & appareat, quàm non velit DEVS mortem peccatoris, sed potius vt conuertatur & viuat; & quàm lento gradu, & quasi coactus ad extremum inferendum homini supplicium procedat. Ecce tibi, Sodomitas ob infanda eorum flagitia deleturus erat: eos tamen hac leuiori plaga percutiens, quasi præmonuit, vt à tam perditis execratisq. moribus discederent, ne impendente ipsis exitij mole oppressi penitus perirent.

Illud quoque obseruandum; DEVM plerumque malorum vti ministerio ad puniendos malos; quibus punitis, eos quoque punit, per quos illi puniti sunt. Nimirum baculum & flagellum quo in puniendo vsus est, vbi iustitiæ suæ satisfecit, in ignem conijcit, etiam ipsum incendio consumendum, vt de rege Assur scriptum est apud Isaiam cap. 10. Ergo per quatuor istos remotarum gentium reges, puniuit quinque reges Pentapolitanos Palæstinæ. Sic Iudæos plectere voluit per Chaldæos, Chaldæos per Persas & Medos, Persas per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per barbaras gentes Gothorum, Hunnorum, aliorumque; necnon & Christianos Schismaticos atque Hæreticos, per Turcas & Saracenos. Considerandum etiam, quemadmodum DEVS nonnumquam bonos viros vnà cum improbis affligat, vt Lot simul cum Sodomitis: contra vero, vnius viri iusti causa, multis parcat improbis, eosque malis etiam meritis debitisque liberet: siquidem plurimi de Sodomitis, qui capti ab hostibus fuerant, etiam ipsi, liberato Lot, in libertatem vindicati & in patriam sunt reducti.

PRIMA DISPVTATIO.

Qui fuerint illi quatuor reges in exordio decimiquarti capitis nominati à Mose, & à quibus quinque reges Pentapolitanæ regionis Palæstinæ debellati sunt.

2 EMINEM adhuc reperi, qui diligenter hac de re disseruerit; credo equidem multos ab huius quæstionis subtili tractatione consulto refugisse; nempe difficillimum ratos, de rebus nimia vetustate obscuratis, & idcirco ab intelligentia hominum longe remotis, quæ legentibus probabilia sint, etiam coniectando & diuinando posse dicere. Eorum vero auctorum, qui rem hanc leuiter tantum, & quasi obiter attigerunt, tres esse sententias animaduerto. Prima sententia fuit Eupolemi, vt apud Eusebium refert Alexander Polyhistor. Eupolemus igitur inter alia multa quæ de Abraham prodidit, hoc item addit, cum Armenij temporibus Abram, bello Phœnices vicissent, factum est vt fratuelem Abrahæ, Lot captiuum abduxerint. quo circa Abram vernas suos armauit, factoque impetu fudit, fugauitque Armenios; nec fratruelem solum liberauit, verum magnam quoque ab hostibus prædam retulit. Qua de re legati ad eum pro captiuis redimendis ingenti cum pecunia ab Armenijs missi sunt. Ille oblatam sibi omnem recusauit pecuniam, sumptisque solum quæ ad victum pertinebant, captiuos humanissime reddidit. Sic Eupolemus. Sed quæ ratio vel coniectura in eam sententiam induxerit Eupolemum, vt reges illos, Armenos esse senserit; nec scio, nec diuinare possum. Etenim Moses eorum regum nomina, & gentium ac regionum quibus imperabant, commemorans, nullum de Armenijs vel de Armenia verbum facit. Et quæ obsecro Armenijs causa esse potuit tam hostilis odij aduersus Palæstinos, vt cum gente tantis ter-

Prima sententia.

Euseb. lib. 9. de Præpara. Euangel. cap. 4.

Eupolem.

rarum spatijs disiuncta, immenso labore sumptuque belligerare vellent.

Secunda sententia Diodori.

Nec multo probabilior est altera sententia quæ fuit Diodori Tarsensis Episcopi, quem B. Chrysostomus præceptorem habuit. Hic Commentarios scripsit in Pentateuchum Mosis, aliosque sacros libros: sed præter pauca quæ citantur in Catena & ab alijs scriptoribus, scripta eius interciderunt. Diodorus, porro quatuor illos reges communi nomine Persas appellat; quasi vel omnes illi Persæ fuerint, vel certe sub imperio Persarum. Verum Diodori opinio fidem non capit. Constat enim ante Cyrum monarchiæ Persarum conditorem, nunquam Persas regem de gente sua habuisse, sed fuisse semper sub alieno imperio, quin etiam inter seruientes, ignobilem atque obscuram gentem. Quare facere eos, temporibus Abrahæ, tã late ac potenter regnantes, prorsus abhorret à veritate. 3

Tertia sententia Iosephi, quam sequitur Auctor.

TERTIA est Iosephi sententia, quàm ego perquam probabilem iudico, atque itidem visum iri doctis rerum antiquarum viris, minime dubito. Ait Iosephus, istos quatuor reges fuisse Assyrios, idest, sub imperio regis Assyriorum; quod imperium erat id temporis amplissimum & potentissimum, vniuersam nempe Asiam vsque ad Indiam & Libyam complexum; sed primò Iosephi verba ponam; tum eius sententiam ratione firmabo. Sic autem scribit Iosephus: Eodem tempore (quo videlicet Abram concesserat in conuallem Mambre & vrbem Hebron) cum imperium Asiæ penes Assyrios esset, Sodomitarum res tam opibus quàm numerosa iuuentute florebant, ita vt à quinque regibus administrarentur. Hos Assyrii bello petierunt, diuisisque quadrifariam copiis sub quatuor Imperatoribus, regionem illorũ oppugnabant: cõmissoq. tandem prælio victores Assyrij, Sodomitarũ regibus tributũ imperauerunt. Cumque per duodecim annos imperata fecissent, & soluissent tributa, decimo tertio defecerunt. Quo factum est vt noua in eos Assyriorum expeditio fieret, ductu & auspiciis Marphedis, Ariochi, Chodollogomori, & Targali. Hi & Syriam vniuersam rapinis vastauerunt, & Gigantum posteros perdomuerunt. Hactenus ex Iosepho. 4

Iosephi veram esse sententiam, equidem ita possum argumentari: Constat Ninum Beli filium, imperii ac monarchiæ Assyriorum fuisse fundatorem atque conditorem; id enim, vt ait, B. Hieronymus, omnes tam Græcæ quam Latinæ testantur historiæ. Tertio autem & quadragesimo Nini regis anno natum esse Abram, concors Ecclesiasticorum auctorum sententia est. Abram vero, cum bellum illud gestum est, annum agebat circiter octogesimum: namque infra Genes. 16. legitur Abram fuisse octogintasex annorum cum genuit Ismaelem; quod sane aliquanto post illud bellum tempore factum est. Ex his duo licet concludere; alterum est, ab exordio imperii Assyriorum vsque ad tempus illius belli, exactos fuisse annos non minus centum viginti: siquidem tunc Abram erat octogenarius: ante cuius ortum iam duos & quadraginta annos regnauerat Ninus Assyriorum Monarchiæ conditor. Alterum est, bellum illud esse gestum regnante tertio rege Assyriorum, quem Ninum Diodorus, Eusebius Ninam & Zameim appellat, & circa trigesimum imperii eius annum vel vigesimũoctauum. Namque post ortum Abrahæ regnauit primus Ninus annis nouem; post Ninum vxor eius Semiramis duos & quadraginta annos: post hanc Ninias Semiramidis filius ex primo Nino, annis triginta octo. Ergo annus octogesimus ætatis Abrahæ concurrit cum anno vigesimo octauo imperii Niniæ, tertii Assyriorum regis. Quod autem imperium Assyriorum eo tempore vsque ad Syriam, & vltra etiam pertinuerit, disputatum à nobis est probatumque in 2. tomo horum Commentariorum lib. 15. cum alibi, tum Numero 86.

S. Hierony. in cap. 2. Oseæ. Cuius ætatis fuerit Abram, tẽpore illius belli. Diodorus. Eusebius.

Genebrar. d. in Chronolo. 1.

SED illud fortasse obiiciet aliquis: si quatuor illi erant sub rege Assyriorum, quomodo eos Moses appellauit reges? Hoc loco Genebrardus hæsit. Nam quia 5

Moses

Moses illos appellauit reges, ex eo putat concludi non fuisse eos sub rege Assyriorum; nec imperium Assyriorum fuisse id temporis ita potens & amplum, vt à multis traditur: quin etiam quæ de potentia Nini regis, & de amplitudine monarchiæ eius à veteribus prodita sunt, fabulosa existimat: sed non rectè. Nam quæ à tam multis & antiquis scriptoribus externis atque Ecclesiasticis, tanta asseueratione literis consignata sunt, eorum auctoritatem conuellere, fidemque demoliri, sine grauissimis causis, firmissimisque rationibus velle, nec prudens consilium est, & plane inanis est atque irritus conatus. Nihil enim vetat aut repugnat, illos nominatos fuisse reges, & fuisse nihilominus sub imperio regis Assyriorum. Nimirum fieri potuit vt rex Assyriorum illos quatuor titulo & insignibus regalibus decorauerit, vel quo magis eos de se bene meritos, honoraret: vel ad augendam earum prouinciarum, quibus eos præfecerat dignitatem. Potuit item fieri, vt illi fuerint antea proprii & veri earum prouinciarum reges, sed à Monarcha Assyriorum subiugati fuerint; eius tamen permissu atque concessu, eisdem prouinciis præfuerint regum nomen & decora retinentes. Non ne Romanorum imperio reges aliquot subiectos fuisse legimus, Eumenem Bithyniæ regem, Deiotarum Cappadociæ, Tygranem Armeniæ, Herodem Iudææ? Non ne hoc tempore sub imperio Turcarum reges sunt in Africa, Tripolitanus, Tunetanus, & Hadrumentinus? fuisse autem sub rege Assyriorum Satrapas & Principes qui reges essent, dubitare nos minime sinit Isaias; quippe qui regem Assyriorum his verbis se gloriose iactantem inducit: *Numquid non Principes mei simul reges sunt*? Quid quod Diodorus Priamum Troianorum regem celeberrimum, perspicue docet sub imperio fuisse regis Assyriorum? sic enim ille scribit: Theutamo in Asia regnante, qui vigesimus à Nino atque Semiramide descendit, Agamemnonem tradunt aduersus Troiam cum Græcis bellum mouisse, cum iam Assyrii amplius mille annis Asiæ imperassent. Cum autem Priamus bello oppressus, à rege Theutamo præsidium, vtpote Assyriis subditus, postulasset; ille decem millia Aethiopum, totidemque Susianos cum ducentis curribus duce Memnone, Troiam misit. Hæc Diodorus.

An illi quatuor fuerint veri, ac liberi Reges.

Sub Rege Assyriorũ fuisse complures alios reges.

Locus Isaiæ. cap. 10. Diodorus lib. 3. ca. 6.

6 SEQVITVR vt de vno quoque istorum quatuor regum singillatim ac proprie dicamus. Primus illorum nominatur Amraphel Rex Sennaar. Quoniam autem in terra Sennaar ædificata est ciuitas Babylon, recte creditur à plerisque hunc fuisse regem siue Satrapam Babylonis: quæ ciuitas eo tempore admodum florebat, vt quam Semiramis, mater Niniæ regis, quo apud Assyrios regnante bellum hoc gestum est, incredibili magnificentia condiderat. Sed illud disquirendum est, an rex iste Babylonis fuerit Nemrot: nam caput regni eius fuisse Babylonem, supra capite decimo dixit Moses: & Iosephus primo libro Antiquitatum tradit, eorum qui turrim & vrbem Babel ædificare aggressi sunt, principem ac ducem fuisse Nemrot. Hebræi certe hunc regem Amraphel fuisse affirmant Nemrot, nec abnuunt Lyranus & Vatablus. At enim nullo modo istis constat ratio temporum. Etenim Nemrot aut fuit Belus pater regis Nini, vt nos ostendimus in 2. Tomo horum Commentariorum in Genesim lib. 15. Num. 61. & 67. aut prior fuit Belo, quod est apud Berosum Annianum; si Nemrot fuit Belus, is profecto iam plus centum viginti annis obierat. Siquidem eius belli tempore Abram octoginta erat annorum, vt dudum diximus: Abram porro natus fuerat tertio & quadragesimo anno regis Nini, qui post patris sui Beli mortem regnum inierat. sin autem Nemrot ante Belum fuit, eo melius nostra procedit ratio.

Genes. 11

An Amraphel rex Sẽnaar, fuerit Nemrot.

Iosephus.

Hebræorũ opinio refellitur.

Beros. Annianus.

7 Alter de illis quatuor, nominatur Arioch rex Ponti. Videtur Latinus interpres secutus Aquilam, qui similiter appellauit regem Ponti: nec ab eo longe discessit Symmachus, vocans eum regem Scytharum. Hebraice est rex Elasar, & hoc

Arioch, rex Ponti, & quid hoc loco vox Ponti significet.

& hoc ipsum nomen septuaginta interpretes in sua translatione retinuerunt, vertentes (rex Ellasar). Multi putant Hellasar esse nomen. prouinciæ vel ciuitatis non procul distantis à Palæstina, aut propinquæ terris aliorum regum, Babylonicam dico regionem, & Elamitieam. Apud Stephanum, qui de vrbibus scripsit, Ellas nominatur vrbs Cœlesyriæ. B. Hieronymus in libro de locis Hebraicis Ellasar interpretatus est ciuitatem quandam: Ellasar, inquit, ciuitas fuit regis Arioch; haud dubie spectans ad hunc locum Genesis. Sed enim difficultatem affert latina translatio, quæ Elasar vertit Pontum. Non enim credibile videtur regem Ponti, longissime scilicet distantem à Palæstina, tam procul aduersus eam gentem exercitum duxisse. Itaque Vatablus præcise negat id posse intelligi de regione Ponti, quippe quæ non solum à Palæstina, sed à regionibus aliorum quoque regum qui hic memorantur, erat disiunctissima; vt regem Ponti cum alijs tribus regibus bellicam coijsse societatem, incredibile videatur. Eugubinus vero hanc ipsam tractans difficultatem in ijs quæ notauit super Mosis Pentateuchum, ita scribit. Cum Pontus aut mare significet, aut prouinciam notissimam, maximis interuallis remotam ab ijs locis de quibus hic agitur, vehementer ambiguum est, quid nam S. Hieronymus hoc loco per Pontum intelligi voluerit: nisi forte locus hic corruptus sit. Quantum vero ad lectionem hebraicam, videtur nomen esse vrbis quæ appelletur Elasar: neque id nomen in aliud verti potest, Septuaginta quoque integrum nomen reliquerunt, & itidem Chaldaica interpretatio. Nec sane arbitror temere Hieronymum vocem Elasar, vocabulo Ponti expressisse. Nimirum eorum locorum aut inspector ipse fuit, & diligens explorator, aut ex ijs percunctatus est, qui eorum locorum periti habebantur. Adiuuat porro interpretationem Hieronymi, quod alii reges Persæ erant, vt tradit Diodorus, cum quibus hic rex Ponti aduersus Palæstinos reges exercitum suum viresque bellicas coniunxit. Nec mirum, nihil de eo bello in externis historiis esse proditum: nempe ob nimiam rei gestæ vetustatem id accidit. Siquidem cetera Persarum bella quæ perscripta sunt ab historicis, plane recentissima sunt, si cum illius belli antiquitate conferantur. Sic fere Eugubinus.

Stephanus B. Hieronymus. Vatablus. Eugubinus.

8 Thostatus dictum putat esse regem Ponti pro Hellesponti, & sic vocatum esse tempore Mosis: & hunc regem venisse cum exercitu in auxilium aliorum regum quod inter se confœderati essent. Solent enim Principes, alii alios auxiliaribus copiis iuuare, etiam si in locis admodum inter se distantibus regnent; vel propter cognationem, vel amicitiam, vel confœderationem, clientelam, accepta beneficia, vel ob metum alicuius potentioris, à quo si præualeat, etiam sibi timent, aut spe communis prædæ, vel ditionis suæ ampliandæ. Hoc euenisse legimus in ciuili bello inter Cæsarem & Pompeium gesto: namque ad Pompeium cum exercitu venere multi reges ex tam longinquis regionibus, & adeo remotis terræ partibus profecti, vt in alium quasi orbem venisse sibi illi viderentur: quod elegantissimis versibus scripsit Lucanus. Hactenus ex Thostato.

Thostatus. Lucanus lib. 2.

9 Mihi nihil ad præsens occurrit Thostati diuersum expositioni. etenim latina lectio huius loci perspicue significat, Arioch fuisse regem Ponti; nec aliam in scriptura vox Ponti significationem habet nisi quæ vulgata & vsitata est apud externos scriptores. Est igitur verisimile, quatuor istos reges, siue Satrapas Monarchæ Assyriorum, vel mandato ipsius Monarchæ; vel mutua ipsorum conspiratione; coniunctis bellicis cuiusque viribus voluisse vel nouas gentes regionesque imperio Assyriorum adiicere, vel iam subiugatas, sed rebellantes & seruitutis iugum excutere conantes, rursus bello perdomare, & ad priorem seruitutem subeundam compellere. Hoc fecisse Nabuchodonosor misso ad id Holoferne cum validissimo exercitu, docet historia Iudith. Subiit hæc dictantem recordatio eius, quod aliquando legeram in exordio historiæ Iudith, vbi traditur

Auctoris opinio. Iudith. c. 1.

ditur Nabuchodonosor pugnasse contra Arphaxad regem Medorum, & obtinuisse victoriam in capo magno qui appellatur Ragau, circa Euphratem & Tigrim, & Iadason, in campo Erioch regis Elicorum. Magna videtur similitudo inter eum regem, qui hoc loco nominatur Arioch rex Elasar secundum lectionem hebraicam,, & inter illum qui appellatur in libro Iudith, Erioch rex Elicorum. Perpendat hæc secum diligenter Lector eruditus, & in re, tum propter nimiam vetustatẽ, tum propter vocabula gentium & locorum sæpius immutata, perdifficili ad intelligendũ, quod similius vero visum fuerit, ipse decernat.

10 Tertio loco nominatur Chodorlahomor rex Elamitarum. Elamitæ iuncti sunt Persis: quin etiam antiquitus quasi parentes & principes fuere Persarum. Sed hi postea in tantum opibus & imperio aucti sunt, vt non solum illos suæ dominationi subiecerint, verum priscam illorum claritatem prorsus obscurauerint. Iosephus, Eusebius, & B. Hieronymus tradunt Elamitas ab Elam filio Sem, de quo supra Genesis 10. Moses scripsit, primam duxisse originem. Quos autem diuina scriptura nominat Elamitas, & regionem Elam, externi scriptores Elymeos, & Elymaidem appellant. *Rex Elam.* *Eusebius, Hieronymus.*

Quartus demum hoc loco memoratur Thadal rex Gentium. Cum autem alij quoque reges gentibus imperauerint, cur hic præcipue ac proprie vocetur Rex gentium, non est facile probabilem aliquam, & quæ plane animum expleat afferre causam. Lyranus & Thostatus propterea sic appellatum putant, quod regnum eius ex multis admodum & varijs gentibus ac nationibus mixtum & conflatum erat. Vatablus ait, vocem hebræam (Goim) significare gentes & populos, vel proprium esse nomen prouinciæ, quæ vicina fuerit alijs hic memoratis, Babyloniam dico & Elymaidem. *Thadal cur appelletur rex gentiũ.* *Lyranus.* *Vatablus.*

Alij existimant istum fuisse regem eius partis Palæstinæ, quæ postea Galilæa gentium dicta est. Cuius appellationis multæ possunt reddi causæ; vel quod inibi gentes habitauerint vsque ad Salomonis tempora; vel quod Salomon viginti eius prouinciæ ciuitates Gentili Tyriorum regi Hiram donauerit; vel quod extima fuerit Palæstinæ, varijs vndique gentibus cincta; vel cognominata est Galilæa Gentium, quod portuosa, mercaturæque faciendæ accommoda, varias gentes reciperet. Ex quibus vt fit, multos etiam homines ibi mansisse satis verisimile est. Quare non temere quispiam dixerit, Thadal, qui cum alijs tribus socijs regibus Sodomam depopulatus est, illis in oris regnasse; quippe cum rex Gentium appellatus sit. Et vero regionem illam à mixtarum gentium colluuione inhabitatam esse, testis est Strabo, ita scribens: Hæc Septentrionalia sunt omnia magna ex parte à mixtis gentibus habitata, Aegyptijs, Arabibus, & Phoenicibus. Nam tales sunt qui Galilæam habent, & Hierichuntem, & Philadelphiam, & Samariam. Sic Strabo. *Andræas Masius in cap. 11. Iosue versu 5.* *Strabo lib. 16.*

Omnes hi conuenerunt in vallem Syluestrem, quæ nunc est Mare Salis. *Versu 3.*

11
DESCRIBITVR Locus in quem vtrinque conuentum est ad pugnam: vbi prœlio inito quinque reges Pentapolitani fusi fugatique sunt. Ter hoc capite appellatur vallis Syluestris: Septuaginta appellant vallem salsam, vel, vt refert Hieronymus vallem salinarum, quæ post DEI iram & sulphuris pluuiam, in mare mortuum versa est, quod ab externis scriptoribus lacus Asphaltitis, id est, bituminis, appellatur. Hebraice est in valle Siddim: quod Aquila & Theodotion interpretantes, amœna nemora significant. Pa- *Hieron. in Quæstio. in Genesim.* *Quid significet vallis Siddim.*

gni-

Eugubinus. gninus ipsam vocem hebræam retinuit. Eugubinus exponit vallem desertam, incultam, vastatam. Chaldaica translatio habet in planitie agrorum: significans eam planitiem multos habuisse agros aratos & cultos, quasi Siddim veniat à radice Sadec, quæ agrum cultum significat. Caietanus. Caietanus putat Siddim esse nomen proprium illius loci.

Oleaster. Oleaster breuiter super eius vocabuli significatione disputans, hunc in modum scribit. Dictio Siddim non plene nota est Hebræis. Nam quidam putant esse proprium nomen loci. Alij significare dicunt agros: Alij vero bitumen aut
calcem, Si quis tamen recte radicem examinet, deprehendet hæc verba, Sa- 1
dad, & Sud, eiusdem esse significationis. Nam (Sadad) significat agrum: colere seu adæquare: qualis manere solet ager, postquam lignea crate ad æqualitatem redactus est. Similiter dictio (Sud) incrustare seu calce aut bitumine linire, & ad modum agri culti parietem æquare. Vnde (Sadeh) id est, ager cultus & æqualis. Si ergo Siddim non sit proprium nomen loci, significat campos seu agros cultos, & vertendum fuit: in valle agrorum, scilicet cultorum. Sic ille. Ergo locus ille vallis erat, quia montibus erat circumdatus: erat item planities & campus, propter æqualitatem & amplitudinem soli: habebat etiam agros diligenter aratos & cultos: erat demum magna ex parte siluestris & nemorosus, vt Aquilæ, Theodotionis & latina nostri interpretis translatio indicat. Quare locum illum delicatum & peramœnum fuisse necesse est. Hæc ipsa vallis puteos bituminis habuisse per multos, paulo infra dicitur: hodieque ait Borchar. in diuisione Terræ Sanctæ. par. 1. c. 7. Num 35. Borchardus, complures sunt putei in littore eius maris siue lacus dispositi, quos ego ipse vidi; estque iuxta quemlibet eorum erecta pyramis.

QVAE nunc est mare Salis: septuaginta verterunt: *Hoc est mare Salis* Chaldai- 12
ca interpretatio habet: *Vbi est mare Salis* Hebraice ad verbum est: *Ipsa est mare Salis* sed pronomen (*ipsa*) Hebræis masculini generis est: nec propterea tamen non potest iungi cum voce Vallis, quippe quæ apud Hebræos etiam masculini generis esse potest. Cum autem vocatur mare Salis, duplex est hebraismus: alter in vocabulo maris, quo Hebræi omnem congregationem magnam aquarum, vti sunt lacus, appellare solent: alter in voce Salis, pro eo quod est mare Salsum vel salsissimum. Nam quia in excidio illius regionis plurimum sulphur admixtum sale cœlitus pluuit, idcirco lacus ille sulphureus simul & salsus extitit.

An lacus Asphaltites semper eo loco fuerit. Verum quæritur an lacus ille factus sit post illam DEI vindictam, an vero ab initio semper inibi fuerit. Caietanus & Oleaster arbitrantur ante regionis illius euersionem, & ante hoc bellum, fuisse ibi lacum. Audi Caietanum: Vtrum hoc mare Salis inceperit post illud bellum, an fuerit ante, Scriptura non mani- Caietanus. festat; non enim manifeste dicit illam vallem esse mare Salis. Etenim pronomen, ipse, sic enim hebraice legitur: *Ipse maris Salis*, est masculini generis in hebræo: & potest demonstrare tam vallem, quæ Hebræis est communis generis; quam vocem illam *Siddim*, quæ est masculini generis, & est nomen proprium illius vallis. Si igitur pronomen *Ipse* demonstrat *Siddim* non oportet fateri mare salis factum esse post illud bellum: Sin autem demonstrat *Vallem* necesse est id fateri: significatur enim, locum qui erat vallis tempore illius belli, postea tempore Mosis qui hæc scripsit, fuisse mare Salis. Et hunc sensum secutus est Iosephus & Latinus interpres. Verum quia sine auctoritate ponitur tam magna nouitas, vt tantus ille lacus, cuius, auctore Iosepho, longitudo sexcentorum octoginta stadiorum est, latitudo autem centum quinquaginta, cum antea nullus fuisset, repente factus sit; idcirco non facile fidem adhibeo. Potius igitur sequor planum sensum literæ, quæ indicat vallem illam esse denominatam à Siddim, id est, à loco propinquo qui est mare Salis. Sic Caietanus.

Censet

13 Censet igitur Caietanus Siddim fuisse locum, in quo erat Mare Salis; eumq. locum fuisse viciniſſimum valli Syluestri, atque ob eam vicinitatem, cum esset locus valde celebris, dedisse nomẽ illi valli, vt ab eo appellaretur vallis Siddim. His consona scribit Oleaster: Nec putes, inquit ille, antea non fuisse eo loco illum lacum; cũ semper in eum lacum Iordanis aquas suas exonerauerit: verum antea lacus ille non se extendebat vsque ad Sodomam, sicut post subuersionem illarum ciuitatum. Hæc ille. At enim, contraria sententia mihi quidem potior est: hæc enim Iosephi, & B. Hieronymi, & vt verbo dicam communis est. Hanc maxime firmat Chaldaica, Græca, & Latina lectio huius loci: nec ab ea discrepat Hebraica, cum pronomen illud (ipse) (vt fatentur etiam qui contrariæ sunt opinionis) cum vocabulo vallis apte iungi queat. Nec incredibile Caietano videri debuit, repente factum esse illum lacum; cum vel ob ingentem aliquem terræmotum, aliasque causas naturales, sæpe noua flumina & lacus extitisse, certis manifestisq. exemplis ab historicis pariter atq; philosophis proditum sit. Nec illud non valde minuit admirationem eius rei, quod quidquid in regione Pentapolitana ex DEI vindicta contigit, id non modo naturali euenisse, sed maximo diuinæ omnipotentiæ miraculo factum esse fateri necesse est. Oleaster.

Duodecim autem annis seruierant Chodorlahomor, & tertiodecimo anno recesserunt ab eo. Igitur quartodecimo anno venit Chodarlahomor, & reges qui erant cum eo. Versu 4.

14
X his verbis extat & apparet, quæ fuerit causa inferendi belli regibus Pentapolitanis. Cum enim antea à rege Elamitarum subiugati, per duodecim annos ei paruissent, & tributum soluissent; decimo tertio anno iugum excusserunt, nec solitum pendere tributum voluerunt. Ob hanc igitur causam rex Elamitarum volens compescere rebellantes, & iniurias vlcisci, ac prioris vinculo seruitutis, repugnantes constringere, consociatis secum tribus alijs regibus, cum valido exercitu Palæstinam inuasit. Opinatur Lyranus, alios tres reges habuisse etiã hostes in Palæstina: & primo regem Elamitarum iuuisse eos ad debellandos illos hostes: postea ipse adiutus est ab illis in debellandis regibus Pentapolitanis. Narrat enim Scriptura primo esse percussos ab illis quatuor regibus varias gentes: vt Raphaim, Zuzim, Emim, Corrhæos, Amalecitas, & Amorrhæos. Quanquam fieri potest, vt istæ gentes conspirassent vna cum Pentapolitanis, & anteriora loca tenentes & defendentes, aditu illos & accessu ad Pentapolitanos prohibuissent. Verum si iam antea omnis Palæstina, & Syria, vt verisimile fit, Assyriorum imperio subiecta fuerat, cur solis Pentapolitanis tributum est imperatum? an quia illi acriores & obstinatiores fuerant in resistendo? an potius quod regio Pentapolitana esset fertilissima, eiusque reges totius Palæstinæ opulentissimi & ditissimi? Præcipua porro fit mentio regis Elamitarum, non quod inter illos quatuor vel dignitate vel potestate princeps esset; namque Amraphel regem Babylonis primas tenuisse, ob idque primo loco esse nominatum à Mose, satis credibile est: sed quod rex Elamitarum princeps esset illius expeditionis aduersus Pentapolitanos, quam expeditionem Moses, propter captiuitatẽ Lot, eiusq. liberationem, præcipue narrãdam susceperat. Lyranus.

Percus-

Versu 5. & 6.

Percusserunt Raphaim in Astaroth, & Carnaim & Zuzim cum eis & Emim in Saue Cariathatim & Corrhæos in montibus Seir, vsque ad Campestria Pharan, quæ est in solitudine.

Chrys. homil. 31. in Genesim.

VR Moses gentes ab illis quatuor regibus debellatas, & regiones ab illis depopulatas atque vastatas tam subtili & distincta narratione commemorare voluerit, causam B. Chrysostomus affert bene probabilem & idoneam. Sic autem ille scribit: 15
Nec prætereamus obiter quæ dicta sunt, neque inutilem hanc narrationem esse putemus. Dedita enim opera diuina scriptura omnia hæc nobis narrauit, vt disceremus quantum fuerit robur quantaque potentia Barbarorum, & quanto impetu in bellum venerint; quippe qui & gigantes, hoc est proceros & fortes corpore debellarint, omnesque gentes in fugam conuerterint. Nam sicut torrens qui vehementer excurrit & inundat, omnia secum rapit ac perdit: ita & Barbari illi omnes illas gẽtes ferociter inuaserunt, & vno impetu perdiderunt. Sed quæ vtilitas, dicet quispiam, scire tantum Barbarorum robur? magna sane: nempe vt cognoscatur excellens DEI potentia; & admirabilis Patriarchæ virtus, qui tantum numerum & vim Barbarorum tanta celeritate facilitateque profligarit. Hæc Chrysostomus. Memorantur igitur supradictis verbis quatuor gentes ab illis quatuor regibus debellatæ; nominatis etiam locis quæ gentes illæ inhabitant: vt & nomina locorum ipsas gentes, & nomina gentium loca ipsa redderent notiora. De his gentibus atque locis ita scribit B. Hieronymus: Quatuor reges profecti de Babylone, interfecerunt gigantes, qui hic appellantur hebraice Raphaim: robustos quoque Arabiæ, & Zuzim in Ham, & Emim in ciuitate Saue, quæ vsque hodie sic vocatur. Zuzim autem & Emim, terribiles & horrendi interpretantur: pro quo septuaginta sensum magis quàm verbum ex verbo transferentes, gentes fortissimas posuerunt. Pro eo autem quod septuaginta verterunt (cum eis) hebraice est (Be Ham) idest, in Ham, sed illi eam vocem putauerunt scribi per literam He, ducti elementi similitudine; cum per Heth scriptum sit. Be Ham enim cum per tres literas scribitur, si mediam, He, habet, interpretatur, in eis: sin autem habet Heth, vt in præsenti, locum significat, id est, in Ham. Sic Hieronymus. Ergo cum latina translatio habeat etiam hoc loco illud (cum eis) si eius translationis auctor fuit Hieronymus, vt fere creditur; necesse est dicere eum in conficienda translatione mutasse sententiam, & aliter vertisse, quam docuerat in illis Traditionibus hebraicis in Genesim: idque non solum hic videre est, sed alijs etiam permultis locis animaduertere licet. Verum distincte ac per partes nomina illarum gentium & locorum exponamus.

S. Hieron. in Quæstionib. hebraicis in Genesim.

Quid obseruandũ in Translatione Beati Hieronymi.

Raphaim.

Primi nominantur Raphaim, dicti fortasse à quodam gigante Rapha, cuius mentio fit priori libro Paralipomenon capite 21. eius posteri, qui similiter gigantes fuerunt, appellati sunt Raphaim: eratque certa quædam gens de ijs gentibus quæ Palæstinam inhabitabant. Quamquam id nominis postea ad quoslibet gigantes significandos traductum est, vt cernere licet Prouerbiorum cap. 9. & 21. Isaiæ 14. & 26. & Deuteronomij 2. his enim locis legitur vocabulum gigantum, communiter significans quoslibet gigantes; cum tamen hebraice sit Raphaim. Thostatus differentiam aliquam putat fuisse inter Raphaim & Enacim: nam licet vtrique essent gigantes, attamen Raphaim tum mole tum robore corporis multo præstantiores ac celebriores fuisse: idque colligit ille partim ex cap. 3. Deuteronomij, partim ex cap. 15. libri Iosue. Locus porro, vbi tunc isti Raphaim habitabant, nominatur hic à Mose Astaroth Carnaim. 16

Thostatus.

VERVM

Andræas Masius in cap.12.Iosue.

17 VERVM de hoc loco prodenda sunt lectori, quæ ab erudito viro Andrea Masio curiose docteque literis sunt prodita: Astaroth, inquit ille, quæ cognomento vocatur Carnaim, id est, bicornis, non eodem perpetuo loco ponit Eusebius in libello de locis Hebraicis: modo enim existere ait in supercilio Sodomorum; modo in Basanitidis angulo, sex millibus passuum ab Adara vrbe Arabiæ, vbi etiam nunc superesse prægrandem villam dicit, quæ vrbem illam nomine referat, Carneaque vocetur: additque priscis temporibus inibi habitasse Iob. Rursus alibi affirmat duo superesse castella in Batanea, nouem inter se millibus passuum dissita, inter Adaram & Abilam, & vtrumque vocari Astaroth; atque etiam Carnaim, hoc est, bicornem dici. Nam quod Nehmānus prodidit, Astaroth montem fuisse bicornem, hoc est duobus fastigijs eminentem, cui à pecoribus quæ multa in eo pascebantur, nomen erat inditum; namque Hebræi pecora dicunt Astaroth: hoc inquam Nehumanni dictum parum firmum est, ne dicam aperte falsum. Etenim Astaroth pro vrbe Leuitica recensetur in priori libro Paralipomenon cap. 6. Scribit autem S. Augustinus in quæstionibus in librum Iudicum, Astaroth significare Iunones, sicut Baalim Ioues: id enim ex lingua Punica certum esse. Cicero libro 3. de Natura Deorum, Astartem, siue Astareten, quartam facit Venerem Syria Tyroque conceptam. Sunt etiam Scriptores qui Lunam esse putant. His ego coniecturis auguror, à Iunonis, vel Lunæ phanis, vrbibus illis nomen hoc impositum fuisse. Tradit Stephanus, Rabbam Ammonitarum, Astartem quoque appellatam esse; sed vt hoc ei demus (nam & illic fortasse pulchra ista Venus culta est, & delubrum celebre habuit) certe non potest ea nostra esse Astaroth. Nam Ammonitarum vrbes nefas erat occupare Israelitis. Hactenus ex Masio: cuius orationem, quod ad pleniorem huius loci intelligentiam conduceret, hic adscribere non alienum putaui.

S. August. Cicero. Stephanus. Deuter.2.

18 *Et Zuzim cum eis, & Emim in Saue Cariathaim.* Quæ gentes fuerint Emim, & Zuzim, declaratur in Deuteronomio cap. 2. *Non pugnes,* inquit, *contra Moabitas, nec ineas aduersus eos prælium: non enim dabo tibi quicquam de terra eorum, quia filiis Lot tradidi Ar in possessionem. Emim fuere primi habitatores eius, populus magnus & validus, & tam excelsus, vt de Enacim stirpe, quasi gigantes crederentur & essent similes filiorum Enacim. Denique Moabitæ appellant eos Emim.* Et paulo infra eodem ipso capite vocantur Zomzommim, quos Moses hic appellauit Zuzim; sic enim illic scriptum est: *Caue pugnes contra filios Ammon: non enim dabo tibi de terra eorum, quia filiis Lot dedi eam in possessionem. Terra gigantum reputata est: & in ipsa olim habitauerunt gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim, populus magnus, & multus, & proceræ longitudinis, sicut Enacim, quos deleuit Dominus à facie eorum, & fecit illos* (Ammonitas) *habitare pro eis.* Hinc manifestum fit, Zuzim & Emim non esse nomina appellatiua significantia fortes, robustos, siue terribiles, vt exposuerunt LXX. Interpretes: sed esse propria nomina quarundam gentium, quæ tempore Abram certa quædam Palæstinæ loca inhabitabant; in quibus locis debellati & cæsi sunt ab illis quatuor regibus.

Emim quæ gens fuerit. Zuzim.

Pro illo *Et Zuzim cum eis* quod posuit latinus interpres secutus Septuaginta: hebraice est Be Ham, id est, in Ham; erat autem Ham, ciuitas, in qua gens Zuzimorum habitabat. Sed quia dicuntur Emim habitasse in Saue Cariathaim, de vtroque loco dicendum est. De Saue hoc solum tradit Hieronymus: Saue, inquit, ciuitas antiqua super regionem Sodomorum: in qua habitauerunt Ommei gens valida, quam excidit Chodarlahomor. Thostatus tamen & Olcaster putant, Saue, nomen esse appellatiuum significans planitiem, quæ erat ante vrbem Cariath Iarin. Hæc autem vrbs Cariath Iarin, quæ & Cariath Baal dicebatur, vt ait Hieronymus, erat ciuitas Saltuum, vna de vrbibus Gabaonitarum pertinens ad tribum Iuda, euntibus ab Aelia Dispolim in millenario vno. Est autem hæc vrbs multis historijs celebris. Et quamquam eam Hieronymus (vt

Hieronymus de locis hebraicis. Saue. Tosthatus. Oleaster. Cariath. Iarin.

Brochardus. proxime dictum est) collocat mille duntaxat passibus ab Hierusalem, qua Lyddam iter est: Borchardus tamen circiter quatuor horarum & dimidiæ itinere ab vrbe sancta abesse scribit, hoc est, fere decem millibus passuum. Nomen vrbis significat vrbem syluarum, quod ei nomen datum est à vicino & adiacente monte, qui Iarim vocatur, vtpote syluosus & multa materie obsitus: quamobrem Sanctus Hieronymus appellauit ciuitatem Saltuum.

Corrhæi, siue Horrhæi. *Et Corrhaos in montibus Seir, vsque ad Campestria Pharan, quæ est in Solitudine.* 19
De Chorræis siue Horrhæis ita scriptum est Deuteronomij cap. 2. *In Seir prius habitauerunt Horrhæi, quibus expulsis atque deletis habitauerunt filij Esau.* Idemque paulo infra repetitur eodem illo capite. De monte, siue montibus Seir, hæc in Gen. 27. libro Hieronymi de locis hebraicis: Seir mons in terra Edom, in qua habitauit Esau in regione Gabalena: quæ ex eo quod Esau pilosus esset & hispidus, Seir, id est, pilosi nomen accepit. In quibus locis prius habitauit Corrhæus, quem interfecit Chodorlahomor. Borchardus disputat quinque fuisse montes in terra Sancta vocabulo Seir insignitos & celebratos. Verum de his alius erit in hoc ipso opere dicendi locus. (Borchar. 1. par. cap. 5. num. 8.) Pro illo *Vsque ad Campestria Pharan*, siue vt habet Chaldaica interpretatio, *Vsque ad planitiem Pharan*, Septuaginta verterunt, *Vsque ad Terebinthum Pharan*; quasi locus ille vel frequentibus terebinthis, vel vna aliqua valde insigni pernobilis fuerit. Pro illo *qua est in solitudine* hebraice est *super solitudine*. Verum propositio, super apud Hebræos & in sacris literis varie admodum vsurpatur: ponitur enim pro, In, Iuxta, Contra, De, Ad: & nisi ad alia festinaret animus, luculentis diuinæ scripturæ exemplis firmari hæc atque illustrari facile possent.

SED quæ est & qualis hæc solitudo Pharan? Est ingens quædam solitudo 20
Qualis sit solitudo Pharan. in Arabia in eo itinere, quo Hebræi venerunt ex Aegypto in Palæstinam. Nam profecti ex ea mansione quæ appellata est Sepulchra Concupiscentiæ, venerunt in locum Asseroth, Numerorum 11. ex Asseroth autem profecti, venerunt in hanc solitudinem Pharan, Numerorum 13. In hac vero solitudine consumpserunt viginti mansiones, hoc est, ex Asseroth vsque ad montem qui terminat solitudinem Pharan vbi incipit terra Edom. Patet hoc ex descriptione omnium mansionum, quæ ponitur Numerorum 33. Ergo illi quatuor reges, fusos à se fugatosque hostes insecuti sunt vsque ad interiora illius solitudinis, maxime vero Correos habitantes in montibus Seir, qui iuncti sunt solitudini Pharan. Cur autem Pharan nomen dederit illi solitudini, non satis liquet: credibile est celebrem fuisse locum vel ipsa in illa solitudine, vel iuxta illam. Verum quale sit illud desertum Pharan, quo magis admiremur singularem DEI prouidentiam erga populum Hebræum tandiu in eo deserto versantem, paucis indicandum lectori est. Qui desertum illud noscendi causa, vsquequaque obierunt, & spectarunt omnia curiose, tradunt esse solitudinem amplissimam, inuiam & inaquosam, itinere vndecim dierum, sterilem, inarabilem, hominibus iuxta ac bestijs inhabitatam, immo etiam stirpibus atque herbis nudam, asperatam rupibus atque montibus altissimis atque præruptis, & ardoribus Solis exustis. Luctandum insuper est, præter ardorem & siccitatem regionis, etiam cum tenacissimo sabulo quod præaltum & vestigijs cedens, ingressum vehementer impedit. In hac solitudine vagati sunt Hebræi per annos triginta octo, quo tempore eos nec manna, nec aqua defecit vnquam, nec vestimenta, nec calceamenta eorum detrita sunt, ac de illis plus sexcenta millia virorum ibi mortua sunt. Lege librum Numerorum cap. 14. & librum Deuteronomij cap. 21. & 29.

Reuer-

Reuersique sunt & venerunt ad fontem Misphat, ipsa est Cades, & percusserunt omnem agrum Amalecitarum, & Amorrhæorum, qui habitabant in Asasonthamar. Versu 7.

21

LLVD *Reuersique sunt* pertinet ad descriptionem situs, vt ait Caietanus. Progressi siquidem fuerant digrediendo à via versus Pentapolim; & propterea describuntur reuersi. Vel quatuor illi reges debellando Corrhæos habitantes in montibus Seir, penetrauerunt solitudinem Pharan, profligando incolas terræ illius. Postea cum ex illa solitudine vellent egredi, reuersi sunt ad fontem Misphat qui est apud terminos Moabitarum; sicut mons Hor (vbi mortē obijt Aaron) est apud terminos Idumæorū, vt patet Numerorum 33. Caietanus.

Pro illo *ad fontem Misphat* Septuaginta transtulerunt *ad fontem iudicij*; quod declarans S. Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim: Per anticipationem, inquit, sic dictus est, nam id nominis multo post habuit, ex eo scilicet, quod DEVS ibi Hebræos propter penuriam aquæ tumultuantes atque murmurantes iudicauit, increpauit, obiurgauit, reprehendit: vel contra potius quia ibi Hebræi iurgati sunt contra Dominum, & quasi iudicio contenderunt ac litigauerunt cum Domino. Thostatus & Lyranus secuti Hebræos referunt ad iudicium quo DEVS iudicauit, id est, puniuit Mosen & Aaron propter eorum *incredulitatem*, sicut scriptum est illis verbis: *Dixit Dominus ad Mosen & Aaron, quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filijs Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis.* Sed enim fontem illum esse dictum iudicij, non propter iudicium DEI contra Mosen & Aaron, sed propter populi iudicium, id est, murmur, contentionem & iurgium contra Dominum, dubitare nos minime sinit eo ipso loco diuina scriptura, dicens: *Hæc est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel contra Dominum, & sanctificatus est in eis.* Fons iudicij. Thostatus. Lyranus. Num. 20.

Pro illo *ad fontem iudicij*, hebraice est *Hen Misphat*; quæ nomina putauerunt alij esse appellatiua, & Hen significare fontem, Misphat autem iudicium. At vero Caietanus censet esse nomina propria locorum: Magis, inquit, quadrat subiunctæ illi clausulæ *Ipse est cades* vt sint nomina propria. Non enim conueniens videtur, vt locus ille diceretur fons iudicij ex iudicio DEI contra Mosen & Aaron: siquidem id iam cognitum erat populo Hebræo: nec indigebat expositione quod locus ille esset Cades; attamen nomini illi vetustiori *Hen Misphat* belle quadrat expositio eius per nomen Cades, nempe multo recentius, notiusq. Hebræis. Chaldaica paraphrasis habet *ad planitiem diuisionis iudicij*: quod ita quidam interpretantur: ad planitiē, vbi dirimebantur lites iudicio: Sic enim locus ille nominatus est à iudicijs & causis forensibus, propter quas incolæ illius regionis in eum locum conueniebant: Sicut etiam Rabbi Salomon in suo Commentario meminit, quem Lyranus hoc loco secutus est. Caietanus. Rabbi Salomon. Lyranus.

22 *Ipsa est Cades.* Est Cades vrbs in finibus Idumææ, à qua & adiacens solitudo appellatur Desertum Cades, vbi Hebræorum māsio trigesima tertia fuit; in qua mansione anno post egressum de Aegypto quadragesimo, mortua est Maria soror Mosis, & ibidem sepulta, cuius sepulcrum manens vsque ad ætatem Sancti Hieronymi eo loco monstrabatur. In libro Ecclesiastici cap. 24. præcipue laudatur palma Cades. Est alius locus percelebris in scriptis Mosis, cui nomen Cades Barne, vnde Moses misit duodecim exploratores ad speculandam terram Promissionis. Et hanc quidem Cades Barne omnes fere longe dissitam fuisse putant ab illa Cades, in qua trigesima tertia mansio facta est. Videntur enim Hebræi decimaquinta mansione ad Cades Barne consedisse: sed quando incer- Vrbs & desertum Cades. An Cades Barnee fuerit locus diuersus à Cades.

tis admodum & perplexis gyris per inuiam solitudinem Pharan circumductos esse constat totis illis decem & octo mansionibus; non est profecto incredibile, vt nomen, ita & locum vnum eundemque esse, iuxta nobilem illam vrbem Petram. Idque etiam Chaldæus opinatus esse videtur; quippe qui pro vtrauis Cades reddit Rechem.

Percusserunt omnem regionem Amalecitarum & Amorrhæorum qui habitabant in Asasonthamar. Amalecitæ hic sunt appellati per anticipationem. Namque Amalec auctor eius gentis, nepos fuit Esau, Genes. 36. Habitabant Amalecitæ in meridiana parte terræ Promissionis, vt traditur Numerorum 13. Et est ea gens in Arabia non procul deserto Pharan. Bis Amalecitæ pugnarunt cum Hebræis: primum cum Hebræi manerent in Raphidim, Exodi 17. iterum post reditum exploratorum de terra Promissionis. Amorrhæorum gens vna fuit de septem gētibus terram Promissionis eo tempore possidentibus. De qua gente quæ desiderant explicationem, & curiosam habent cognitionem, ea sunt à nobis tractata in 2. Tomo horum Commentariorum in Genesim lib. 15. De loco Asasonthamar hæc Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim: Hoc oppidum nunc vocatur Engaddi, balsami & palmarum fertile. Namque nomen hebræum Asasonthamar Latine sonat vrbem palmarum: Thamar enim palma dicitur. In libro de locis Hebraicis annotatur esse aliud castellum nomine Thamara, vnius diei itinere à Memphis oppido separatum, pergentibus Aeliam ex Hebron, vbi tempore Eusebij & Hieronymi Romanorum erat præsidium. 23

Num. 14. Hieronymus.

VERBA illa: *Itaque rex Sodomorum & rex Gomorrhæ terga verterunt, cecideruntque ibi: & qui remanserant, fugerunt ad montem*, nonnihil ferunt dubitationis: significatur enim his verbis regem Sodomorum occubuisse & perijsse in illo prælio; id enim significat verbum illud *ceciderunt*, nam cadere in bello vel pugna, idem est atque occidi & interire. At paulo infra hoc ipso capite inducitur rex Sodomorum obuiam procedēs Abrahæ victori, debellatis profligatisq. hostibus, reuertenti. Verum facile tollitur dubitatio, si illud *ceciderunt* non referatur ad personam illorum duorum regum Sodomæ & Gomorrhæ, sed ad eorum exercitum; cuius magna pars illic cæsa est, alijs ex interitu montium perfugio euadentibus. Audiat lector Caietanum: Non est dubium, inquit, quin reges illi quinque victi sint: sed incertū est, an quod dicitur de duobus regibus Sodomæ & Gomorrhæ (qui præcipui inter illos erant) fugientibus, idem quoque de tribus alijs regibus intelligendum sit: an vero duo tantum illi reges aufugerint, reliqui autem tres occisi sint; nam captos esse, Moses in hac historia minime significat. Illud autem *ceciderunt* non ad interitum illorum duorum regum, sed ad casum exercitus quinque regum, referendum est. 24

Gen. 14. Versu 10. Caietanus. Hebræorũ figmenta.

Ridicula profecto est altera huius loci interpretatio ab Hebræis conficta, quam memorant hoc loco Lyranus & Thostatus. Hebræi illud *ceciderunt* exponunt de casu & lapsu in puteos bituminis, qui multi erant in ea valle, in qua prælium est commissum. In hos enim puteos, duo illi reges, maximo terrore hostium perculsi ac perturbati, cum præcipitem fugam rapuissent, imprudenter delapsi sunt: vnde tamen salui atque incolumes emerserunt. Vt hoc suo casu docti, crederent quod de Abram audierant, eum de incendio Chaldæorum, DEO seruante, integrum atque inuiolatum exisse. Sed nugæ sunt, & vanissima Hebræorum figmenta. qui sane audacissimi sunt ad fingendum quodlibet, quod nec verum est, nec verisimile, & nec probant ipsi, nec probare possunt. Itaque si quis eorum commenta, dicat esse somnia vigilantium, vere profecto ac scite dixerit.

Lyranus. Thostatus.

25 MORALEM porro huius belli inter quatuor reges externos & quinque Pentapolitanos gesti expositionem, elegantem sane, neque hic silentio inuoluendam tradit Rupertus. Quatuor reges, inquit Rupertus, de quinque regibus victoriam reportantes, quatuor sunt animi passiones, quinque sensus corporis captiuantes, Gaudiuum, Dolor, Spes, Timor. Has poeta vno versu exprimit Moralis ex positio. Rupertus.

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Virgilius Aeneid. 6.

Vbi fides quæ per dilectionem operatur, has animi Passiones superauerit, & interiorem hominem, quasi Lot, à captiuitate liberauerit; plane exemplo patris Abrahæ, laudabiliter triumphabit. Tunc magnus Sacerdos Melchisedec, id est CHRISTVS dominus, occurret illi cum sacrificio salutari, dignum vtiq. illum iudicans, qui debeat cælestium suorum Sacramentorum particeps fieri. Magna namque victoria est, nec gaudere prosperis huius mundi, nec aduersis dolere, non sperare læta, nec tristia formidare. Hanc victoriam prædicans apud quendam Philosophia, canit illa. Boeti' sub finem primi libri de cõsolatione Philosophiæ.

, *Gaudia pelle:*
, *Pelle timorem:*
, *Spemque fugato:*
, *Nec dolor adsit:*
, *Nubila mens est,*
, *Hæc vbi regnant.*

Quisquis igitur sic victor fuerit, contemnat à rege Sodomorum quicquam accipere, ne dicatur ei, quod ille eum ditauerit: id est, caueat facere coram hominibus iustitiam suam, vt videatur ab illis, & illam incurrat sententiam qua dictum est: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* Sic Rupertus. *Matth. 6.*

SECVNDA DISPVTATIO.

De prima origine & causa appellationis Hebræorum: circa illa verba: *Et Ecce vnus qui euaserat, nunciauit Abram Hebræo.* Versu 13.

26 HIC primum legitur nomen Hebræi. De cuius nominis origine, propter varias grauium auctorum sententias, non leuis quæstio existit. Ego tres commemorabo & breuiter excutiam. Prima opinio est, Hebræos esse appellatos ex Abram, principe ac parente eius gentis nobilissimo; vt dicti sint Hebræi, quasi Abræi. Hoc prodidit peruetustus scriptor Artapanus, vt refert Eusebius libro 9. de Præparatione Euangelica capite vltimo; idemque sensit aliquando B. Augustinus, vt significat ipse libro primo de consensu Euangelistarum cap. 14. Ac licet postea non permanserit in ea sententia, non tamen eam vt improbabilem, sed vt minus probabilem deseruit. At enim, omnino esse improbabilem eam opinionem, duobus argumentis plane conuincitur: tum quod ipsemet Abram hoc loco nominatur Hebræus; nulla autem res ex se ipsa denominatur; non enim albedo dicitur alba, nec sapientia sapiens, nec iustitia iusta; siquidem denominatio eorum est, qui aliquo modo id participant, vnde sumitur denominatio: tum etiam, quod valde diuersa est hebraica scriptura nominis Abram atque nominis Hebræus; namq. vox Abram scribitur hebraice in principio per Aleph, nomen autem Hebræus per Ain. An hebræi dicti sint ab Abram. Artapanus apud Eusebium. S. Augustinus.

27 Altera sententia est multorum, & in primis nobilium Auctorum, qui originem huius vocis, Hebræus, arcessunt à verbo, Habar quod Latine est transiuit: vt vocatus sit Abram hoc loco Hebræus, id est, transitor, quod primus eius gen- An hebræi dicti sint à verbo, Habar, quod est, transiuit, quasi Transitores.

tis ex Mesopotamia, transito fluuio Euphrate, venerit in terram Chanaan. Et septuaginta quidem interpretes sic intellexerunt atque interpretati sunt vim & notionem huius vocis: siquidem pro eo quod Latinus interpres hic dixit, *Hebræo* ipsi græce reddiderunt τῷ περάτῃ, id est transitori, siue transfluuiali; vt legit B. Augustinus in Locutionibus in Genesim, & quæstione 29. vbi sic ait explanans illa verba: *Et nunciauit Abram transfluuiali*: Transfluuialem Abram appellatum etiam græca exemplaria satis indicant: sed cur ita appellatus sit, hæc videtur causa, quod ex Mesopotamia veniens, transito flumine Euphrate, sedes constituit in terra Chanaan; & dictus est transfluuialis, ex ea regione vnde venerat.

Iosue 24. Quo circa Iosue dixit Hebræis: *Quid vultis seruire diis patrum vestrorum qui fuerunt transflumen*? Hæc Augustinus.

Chrysostomus homilia 35. in Genesim. Chrysostomus vero non solum ita sensit, sed existimat Thare patrem Abrahæ tale nomen imposuisse filio in eius ortu; quod prophetico spiritu prospiceret, eum migraturum ex Mesopotamia, & trāsmisso Euphrate iturum in Palæstinam. Audiat Lector Chrysostomum: Quia trans Euphratem domicilium habuerat Abram, propterea vocatus est transfluuialis, siue transitor; quod nomen ab initio ei parentes imposuerunt, prævidentes id quod futurum erat, ipsum nempe

Genes. 5. transito Euphrate profecturū in Palæstinam, & ideo appellarunt eum Abram. Nam etsi infideles erant, ductu tamen potentissimæ DEI sapientiæ, conueniens puero nomen indiderunt; sicut etiam Lamech filio suo Noe. Est enim & hoc diuinæ misericordiæ, futura etiam per infideles prædicere. Ita Chrysostomus.

Origenes. Diodorus. Theodoretus quæst. 60. in Genesim. Eiusdem quoque opinionis adscriptores ferūtur Origenes & Diodorus Tarsensis. Theodoretus autem non solum pro ea sententia acriter pugnat, sed etiam valide repugnat iis, qui arbitrantur Hebræos esse nominatos ab Heber. Nam cur, inquit, cum aliæ quam plurimæ gentes ex Heber traxerint originem, soli tamen posteri Iacob appellati sunt Hebræi?

Rupertus lib. 5. Commentariorū in Genesim cap. 11. Rupertus porro & sentit idem, simulque rationem exponit cur hoc primum loco Abram nominatus sit Hebræus, id est, transitor, siue transfluuialis, quod idem significat atque peregrinus & aduena. Sic autem ille scribit: Quare cum iam toties Abram nominatus sit, & adhuc in hac scriptura nominandus sit, & nusquam Hebræus dicatur; hoc illum loco primum nominari Hebræum, id est, trāsitorem placuit? videlicet quo vehementius commendaretur magnitudo virtutis eius, & rei ab eo gestæ; quod scilicet transitor, id est, peregrinus & aduena, DEO protegente, rem fecerit, quam quinque reges indigenæ facere non poterant: & de victoribus quatuor regibus vnam vltionem, & plenam reportauerit victoriam. Hæc Rupertus.

Paulus Burgensis. VERVM nemo eorum qui de hac quæstione disputarunt, ita expresse ac 28
distincte, simulque breuiter eam tractauit vt Paulus Burgensis in sua quadam Additione ad Postillas Lyrani super caput 21. Matthæi; cuius summam disputationis paucis accipiat Lector. Principio probat Hebræos non esse nominatos ab Abram, propter diuersitatem hebraicæ scripturæ nominis Abram & Hebræus: Nam illud incipit à littera Aleph, hoc autem à littera Ain. Deinde argumentatur, Hebræos non esse appellatos ab Heber, vt multis visum est. Nam cū ex stirpe Heber etiam progeniti sint Ammonitæ, Moabitæ, qui de Lot descendunt, & Ismaelitæ atque Madianitæ qui descendunt ab Abram; & Idumæi atq. Amalecitæ, qui descēdunt ex Isaac per Esau; oēs istos appellari Hebræos oportebat, cum non minus quam posteri Iacob genus duxerint ab Heber. Postremo censet Burgensis Hebræos dictos esse ab Abram, non ratione proprii nominis eius, sed quod cum ipse natus esset in Chaldæa, ibique cum parentibus & cognatis suis perdiu habitasset, inde vocatu & iussu DEI discedens, transito fluuio Euphrate venit in terram Chanaan: quamobrem nominatus est Hebræus,

id est,

id est, transitor siue transfluuialis, quod de locis quæ sunt transfluuium Euphratis venisset habitatum in terra Chanaan; sicut aliquos solemus appellare transalpinos, vltramontanos, & vltramarinos. Et quia talis transitio fluminis, & transmigratio ex Mesopotamia in Chananitidem, facta est in principio conuersionis Abrahæ ad veri DEI fidem & cultum, aut certe in principio publicationis eius; idcirco cognomen illud Hebræi & ipsi, & posteris eius accidit, quasi à principio fidelitatis Abrahæ. Atq; hæc quidē, quæ dicta sunt, videtur elici posse ex verbis Iosue cap. 24. quæ sic habent: *Transfluuium habitauerunt patres vestri ab initio: Thare pater Abram & Nachor, seruieruntque dijs alienis. Tuli patrem vestrum Abram de Mesopotamiæ finibus: & adduxi eum in terram Chanaan. Multiplicauique semen eius, & dedi ei Isaac; illique dedi Iacob, & Esau dedi montem Seir. Iacob vero & filii eius descenderunt in Aegyptum.* Ex his apparet cur non alij posteri Abrahæ, præter eos qui ex ipso per Iacob descenderunt, appellati sint Hebræi; ob eam nempe causam, quod alij ad Idolatriam dilapsi, in fide & cultu veri DEI, quem prædicabat Abram, minime permanserunt. Hactenus ex Paulo Burgensi. Cuius porro sententiæ improbatio, manifesta erit lectori ex proxime sequentis opinionis expositione & confirmatione.

Locus Iosue ca. 24.

Auctoris sententia Hebræos esse dictos ab Heber.

29 EST igitur tertia sententia quæ multis & magnis viris placuit, Abram eiusq. posteros, ex Heber qui pronepos fuit Sem, Hebræos esse appellatos. Hoc tradit Iosephus libro primo Antiquitatum, hoc Eusebius reliquit scriptum in exordio suæ Chronologiæ: Acatius vero Cæsariensis Ecclesiæ in Palæstina Episcopus Eusebij Cæsariensis discipulus, & in Episcopatu successor, qui scripsit volumen selectarum quæstionum in diuersos Sacræ scripturæ locos, cuius operis non pauca extant fragmenta in catena Græca explanationum in Genesim, meminitq. eius operis S. Hieronymus in epistola, ad Minerium & Alexandrum: Hic igitur Acatius exponens hunc locum Genesis de Abram Hebræo, secundum græcam translationem, quæ pro illa voce (Hebræo) habet τῷ περάτῃ, id est transitori, vel transfluuiali, ait nomen (Hebræi) esse Gentile, ductum scilicet à quodam de maioribus Abram, cui nomen Heber: sed græcum interpretem significationem eius vocis exposuisse; Hebræus enim significat transitorem, vel traiectorem id autem perbelle quadrabat ad historiam Abrahæ, quippe qui ex Mesopotamia, traiecto Euphrate, venerat in terram Chanaan.

Iosephus. Eusebius.

Acatius. Hieronymus.

Hæc est præterea opinio B. Hieronymi in Traditionibus Hebraicis in Genesim super caput 10. quam secuti sunt Beda, Isidorus, & Lyranus, ibidem. S. Augustinus posthabita prima opinione in qua fuerat aliquando, quod ab Abrā dicti fuerint Hebræi, hanc tertiam opinionem ceteris longe prætulit in libro 2. Retractionum cap. 14. & in libro 16. de Ciuitate Dei cap. 3. & 11. & item libro 18. cap. 39. Ad horum se auctorum sententiam, etiam Thostatus, Caietanus & Eugubinus contulerunt. Et vt ab vltimis incipiam, Caietanus quidem ita scribit: Quamuis sit quæstio, vtrum Abram dictus sit Hebræus ab Heber, à quo duxit originem, & cuius tempore facta est diuisio linguarum; An potius à verbo hebræo Habar, quod significat transire flumen, quia scilicet ex regione, quæ erat transflumen Euphratis, venerat in terram Chanaan: ipse tamen sonus vocis præsefert, vocabulum illud Hebræus, potius descendere ab Heber, quàm ab Habar; non enim dicitur Abram habræo, sed Hebræo. Sic Caietanus.

Hieronymus. Beda. Isidorus. Lyranus. S. August. Thostatus. Caietanus. Eugubinus.

30 Eugubinus certe enucleatiùs hoc ipsum declarans, etiam nō leui ratione confirmat, ad hunc modum scribens: Mihi certè probabilius videtur, Hebræos ab Heber dici, quàm ab Habar, hoc est, transiuit: namque id etiam ipsa vox demōstrat. Siquidem nomina gentilia apud Hebræos, per Iod in vltima proferuntur; vt est, Iehudi, id est, Iudæus; Israeli, Israelita, Amaleci, Amalecita. Hæc autem nomina gentilia terminata in Iod, ducta sunt ab aliquo nomine primitiuo significante quan-

Eugubin. in Annotationib. in Genesim. cap. 14.

quandam eius gentis originem, & quasi caput vt in supradictis Iehudi à Iuda, Israeli ab Israele, Amaleci ab Amalec. Eandem formam & rationem habet nomen Hibri, idest, Hebræus: quare eadem ratio exigit, vt ipsum quoque gentile censeatur, & ab ipso Heber, præcipuis quibusdam de causis, principe eius gentis ductum putetur. Quod si Hibri esset nomen appellatiuum significans transitorem vel traiectorem fluminis, deriuatum à verbo, habar, quod est, transiuit; potius diceretur Hober, vel Habar per Chamez, vt fit in nominibus appellatiuis neque enim appellatiua nomina apud Hebræos in Iod terminantur. Vera igitur est Hieronymi sententia, Hebræos dictos esse ab Heber. Nam post diluuium cũ adhuc viuente Heber, linguarum confusio facta esset: vetus illa & primæua lingua, in sola Heber familia remansit, cumque ille totius familiæ caput esset; ab eo scilicet nomen Hebræi & lingua & gens accepit. Hactenus ex Eugubino.

NEC leue profecto ad idem probandum videri illud debet argumentum, 31
quo vsus est B Augustinus: tractans enim verba illa Mosis quæ sunt in capite 10. Genesis *De Sem quoque nati sunt, patre omnium filiorum Heber*; Non frustra, inquit, in progenie Sem, primus & solus nominatus est Heber; & præclarus est etiam filiis Sem, cum quinrus nepos eius fuerit: nisi quia verum est quod traditur, ex illo Hebræos esse cognominatos, tanquam Heberæos. Cum & alia possit esse opinio, vt ex Abraham, tanquam Abrahæi dicti esse videanrur. Sed nimirum hoc verum est, quod ex Heber Heberæi appellati sunt: ac deinde vna detracta litera, Hebræi. Quam linguam solus Israel populus potuit obtinere, in quo DEI ciuitas, & in Sanctis peregrinata est, & in omnibus Sacramentis adumbrata. Sic Augustinus. Ergo Moses appellans Sem patrem filiorum Heber, dicere quiddam voluit ad laudem Sem, & ad declarandam dignitatis eius excellentiam perquam insigne; videlicet quod Sem pater fuerit populi DEI, & tot tantorumque virorum qui in eo populo claruerunt; qui non solum filij, id est, posteri fuerunt Heber, verum ab ipso etiam nominati sunt Hebræi, & eorum lingua, Hebræa dicta est.

S. August. lib. 16. de Ciuit. Dei, cap. 3.

Licet prætetea hoc ipsum sic argumentari: eadem videtur fuisse origo & ratio appellationis Hebrææ linguæ, atque gentis: linguam vero Hebræam dictam esse ab Heber concors est Doctorum constansque sententia. Cum enim ante diluuium vna esset omnium communis lingua: postea, cum propter superbiam, & impietatem ædificantium turrim Babel, multiplex inuecta esset varietas & confusio linguarum: quæ antea fuerat communis omnium lingua, ea deinde facta est singularis & propria vnius gentis, & à ceterarum omnium gentium discreta linguis. Hæc autem quia penes solum Heber & familiam eius mansit, eo factum est, vt tunc, & in posterum ex ipso Heber appellaretur Hebræa.

Gen. 11.

Restat vt duas obiectiones, quæ fidem eleuare videntur huius opinionis breuissime diluamus. Ac primo quidem Theodoretus & Paulus Burgensis illud objiciunt: Si hebræi dicti sunt ab Heber, ergo similiter omnes posteri Heber, eo nomine fuissent appellati, cum ex eodem omnes originem & genus duxissent. At secus accidit: nam Syri Moabitæ, Ammonitæ, & qui ex filio eius Iectan progeniti, varias in regione Indiæ gentes condiderunt, posteri fuere Heber, nec tamen Hebræi sunt appellati: cognomen igitur Hebræorum non ex ipso Heber tractum est. 32

Soluuntur duæ obiectiones. Theodoretus. Burgensis.

Sed miror istos auctores non animaduertisse, hoc idem telum in ipsos retorqueri posse. Aiunt enim ipsi Hebræos esse dictos ab Abram, eo quod is ex Mesopotamia, transito Euphrate, venerit in terram Chanaan, & ex eo id nominis posteritati eius accidisse. Cur igitur soli posteri Abræ, qui ex eo per Iacob genus duxerunt, eo nomine sunt appellati? Cur non itidem appellati sunt Hebræi, & Ismaelitæ, & Madianitæ qui ex duobus filijs Abrahæ Ismaele & Madian

dian propagati sunt? Cur non etiam Idumæi & Amalecitæ, qui per Esau genus referunt ad Abram, idem vocabulum sortiti sunt? Verum hæc responsio, vt dici solet in scholis, ad hominem est. Recta vero & germana propositæ obiectionis solutio, hæc est: Eos tantum posteros Heber esse dictos Hebræos, qui ab ipso recta serie vsque ad Abram, & ab hoc vsque ad Iacob & posteros eius pertinuerunt. Nimirum, apud hos solos & appellatio Hebræorum, & vsus linguæ Hebrææ mansit: sicut etiam in his tantum viguit veri DEI fides, cultusque ac religio, cæteris omnibus populis atque gentibus in densissima ignorationis DEI rerumque diuinarum caligine demersis.

33 ALTERA obiectio est: quod Moses non ante appellauit Abram Hebræum, quam is ex Mesopotamia, traiecto Euphrate, venit in terram Chanaan; id non leui esse argumento, propter illum transitum fluminis id nomen ei contigisse: & inde postea permanasse ad eius posteros. sed verum est profecto, quod iactatur in scholis Dialecticorum, Argumentari ab auctoritate negatiue, nullius esse roboris. Non igitur, quia Moses nonnisi post transitum Euphratis, vocauit Abram Hebræum, ex eo bene concluditur, ipsum non fuisse antea sic appellatū, & ex eo transitu, fuisse eo nomine insignitum. Consimili enim ratione posset quispiam argumentari, Abram non esse dictum Hebræum nisi post cladem regis Sodomæ, & captiuitatem Lot, quia eum Moses tunc primum eo nomine appellauit. Cur autem non ante transitum Euphratis & aduentum in terram Chanaan, dictus à Mose fuerit Abram Hebræus, in promptu causa est. De vita enim & rebus Abræ, dum is fuit in Chaldæa, & priusquam à DEO monitus & iussus est inde proficisci in terram Chanaan, nihil scripsit Moses. Quare mirum non est, appellationem Hebræi, ante aduentum Abræ in Chananitidem, nusquam legi. Cur autem Moses non ante cladem Sodomorum & captiuitatem Lot nominauerit Abram Hebræum: ecquis obsecro, etiam diuinando, probabilem aliquam & idoneam rationem afferre possit?

Quod cum audisset Abram, captum videlicet Lot fratrem suum, numerauit expeditos vernaculos suos. Versu 14.

34 HIS verbis significat Moses iustissimam fuisse causam Abræ belligerandi & præliandi cum illis quatuor regibus. Causa vero fuit immerita captiuitas Lot fratris sui. Namque ille cum nec indigena esset terræ Sodomorum, nec pro illa regione ac gente bellator & propugnator fuisset inuentus: sed esset ibi aduena, & quietam atque innocentem degens vitam; indignus plane fuerat qui omnibus suis bonis spoliaretur, & insuper miserrimam in seruitutem abstraheretur; parique clade belli insons ac sontes plecteretur. Ergo tum vis caritatis fraternæ, tum respectus innocentiæ eius viri, iure optimo impulit Abram, vt eum quoquo modo liberare conaretur. Hic enim præcipue locum habebat illud Salomonis præceptum: *Erue eos qui ducuntur ad mortem; & qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses. Si dixeris, vires non suppetunt: qui inspector est cordis ipse intelligit, & seruatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini iuxta opera sua.* Prou. 24.

35 Thomas Anglicus differens hoc loco, vtrum in bello siue pugna quam contra illos reges iniuit Abram, ea fuerint omnia, quæ iustam & probabilem faciunt belli susceptionem, ad hunc modum disputat: Videtur non licuisse Abrahæ bellum gerere cum illis regibus. Siquidem Dominus noster dixit: *Omnes qui acce-* Thomas Anglicus. Matth. 26

Augu. lib. 22. contra Faustū. ca. 76.

acceperint gladium, gladio peribunt. Quam Domini sententiam ita explanat B. Augustinus: Ille gladium accipit, qui nulla superiori ac legitima potestate vel volente vel concedente, in sanguinem alicuius armatur. Sed Abram ex se hanc potestatem non habuit, cum non esset rex illius terræ: nec eam à rege accepit, quinimo contra Principem & Dominum illius regionis, id est, regem Elamitarum pugnauit.

Sex requiri ad iustū bellum faciendum.

VERVM quo apertior ad hanc quæstionem fiat responsio, intelligere conuenit, sex res, vt bellum aliquod iuste suscipiatur ac geratur, requiri. Primò, necesse est honestam & iustam esse causam propter quam bellum suscipiatur. Secundò, rectam quoque eius qui bellum gerit intentionem & affectionem esse oportet. Tertiò, vt is qui arma sumit, eo sit in statu, eaque vitæ conditione, vt ei belligerare & humanum sanguinem fundere non sit indecens, atque interdictum; vt in noua lege sacerdotes ac viri Euangelici ab armorum tractatione, vsuque bellicæ artis, decretis Ecclesiasticis arceantur. Quartò, in gerendo bello, nocendoque hostibus, atque vlciscendis iniuriis, debet esse quidam modus, nempe vt iniuriæ & damno accepto, proportione quadam respondeat animaduersio; hunc modum nimis excedere, in vitio est; & bello ceteroqui iusto non leuem iniustitiæ labem & maculam aspergit. Quinto, opus est legitima bellandi auctoritate ac potestate. Sexto, necessaria est sagax quædam prouidentia, solersque prudentia, ne propter ignorationem locorum, temporum, quin etiam virium atque consiliorum hostium, Imperator se suosque milites in magnum aliquod discrimen imprudenter ac temerè obijciat.

Hæc autem omnia fuisse in illa expeditione Abræ, credendum est. Omnino, nisi eum diuina fide ac spe fuisse putenus armatum; vix eum possemus excusare, quin perexiguis copiis validissimum exercitum adortus, valde imprudenter & temere fecisset. Ad hæc, si rex ille Elamitarum, illis quinque regibus Pentapolitanis iustum intulisset bellum, iniuste profecto Abram aduersus illum bellasset. Quare admodum credibile fit, regem Elamitarum à primo per vim & contra fas inuasisse regionem & gentem Pentapolitanam, & in eam sibi dominatum vendicasse: aut certe tam inhumaniter ac tyrannice eam gentem tractasse, vt iuste ab eius imperio & obedientia gens illa recesserit. Quinetiam fortasse Abram, præter diuinam inspirationem, etiam voluntate facultateque regum illius terræ, vel tacita & interpretata, vel expressa bellum illud suscepit. Cuius rei videtur illud esse indicium, quod tres fratres, principes & dominos terræ Hebron, secum duxit in bellum. Sic Thomas Anglicus. Sed quod initio breuibus diximus, id planiorem habet atque probabiliorem sententiam.

Ethnici Scriptores, tres iustas belli gerendi causas tradunt: Vnam, ad repel- 36
Isocrates in Euagora.
lendam vim, & se suaque tuenda: Alteram, ad res sibi ablatas repetendas: Tertiam, ad vlciscendas illatas iniurias. De prima causa Isocrates laudat Euagoram regem: Hanc, inquit, accepit belli gerendi occasionem, quam opus est vt habeant qui pij volunt esse; nempe illatum ab aliis bellum propulsare, non autem priores ipsos incipere. Alexander certe, vt narrat Curtius, hanc iustam
Q. Curtius lib. 4.
prætexuit causam bellandi contra Persas, quòd grauissimas ab illis Græciæ illatas iniurias vlcisci vellet. Denique Orationem illis verbis conclusit: Repello
Cic. lib. 1. de officiis.
igitur bellum, non infero. Cicero nullum bellum esse iustum censet, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit & indictum: atque ob eam causam suscipienda esse bella, vt sine iniuria in pace viuatur; itaque bellum esse suscipiendum & gerendum, vt nihil aliud nisi pax quæsita esse videatur.

Nume-

Numerauit expeditos vernaculos suos trecentos decem & octo, & persecutus est eos vsque Dan. Versu 14.

VMERAVIT, sic etiam verterunt septuaginta interpretes. Quod tamen Ambrosius positum esse interpretatur pro *elegit*. Quasi Abram ex omni seruorum multitudine, hos potissimum delegerit, vt præ ceteris ad bellicam dimicationem & cōflictum idoneos. sed pro *numerauit* verbū hebræum significat, armauit, expediuit, in bellum eduxit. *Vernaculos* verna Latinis dicitur seruus in heri domo natus: idemque significat hoc loco nomen vernaculi. Sed cur hos præcipue delegit Abram? nempe quod heri sui essent amantiores, eiq. obsequentiores & fideliores, & ob eam ipsam causam ad bellandum pro domino suo promptiores futuri essent atque acriores. *Expeditos*, pro hoc habent septuaginta ἰδίους, id est, proprios; hebræa sonant, eruditos à primis vsque rudimentis, ob idque assuetos, exercitatos, duratos laboribus, industrios, strenuos, & ad id quod intendebat Abram maxime accommodatos.

37 *Trecentos decem & octo* hebraice est, Octo & decem & trecentos. Namque Hebræis mos est in commemoratione alicuius summæ continentis varios numeros, & alios maiores aliosque minores, semper minorem numerum commemorare ante maiorem, vt in proxime dicto exemplo perspicue cernit Lector. Recte autem hinc colligit Caietanus, amplissimam fuisse Abræ familiam: Quia, inquit, trecenti decem & octo fuerunt armati, nati ex familia Abræ, patet ingentem admodum fuisse Abrahæ familiam: nam præter illos, habebat senes, paruulos, mulieres, ineptos ad bellum, & relictos ad curam tot animalium. Iosephus libro 6. de Bello Iudaico capite vndecimo ait, istos trecentos decem & octo non fuisse priuatos milites, sed aliorum præfectos & duces; atque eorum singulis, maximam paruisse militum multitudinem. sed vnde Iosephus id eruerit, equidem nulla coniectura, suspicione, diuinatione assequi possum: non dubitans tamen dixerim id falsum esse, ac merum plane figmentum. Numerum hunc trecentorum decem & octo Rupertus ait esse mysticum & sacrum: Hic numerus, inquit, totus sacer est; quo & sancta Nicæna Synodus, non humana industria, non compositione aliqua, sed diuina agente prouidentia gauisa est: in qua vastator Christianitatis Arrius, à trecentis octodecim Episcopis superatus & damnatus est. Alterum præterea hic latet mysterium: græce enim numerus hic trecentorum decem & octo denotatur tribus literis, T, I, H. & T quidem figurat crucem CHRISTI, I, & H. cum supra ducta linea significant nomen IESV in genitiuo casu; nam si esset in nominatiuo casu, oporteret addi tertiam literam, id est, S, hoc modo IHS.

Mos Hebræorum in numerādo.

Caietanus.

Iosephi figmentum.

Rupertus. Numerus 318. mysticus & sacer.

38 *ET persecutus est eos vsque Dan*. De hoc Dan ita scribit S. Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim: Dan est oppidū Phœnices, quod nunc Paneas dicitur: estque vnus de fontibus Iordanis: namque alter vocatur Ior, quod interpretatur riuus. Duobus ergo fontibus, qui non procul inter se distant, in vnum riuulum fœderatis, Iordanis deinceps appellatur. Idem in libro de locis Hebraicis: Dan inquit, viculus est in quarto à Paneade milliario euntibus Tyrum qui vsque hodie sic vocatur. Erat autem terminus Iudææ prouinciæ contra septentrionē; vnde flumen Iordanis erūpens, à loco sortitus est nomen. Sic Hieronymus. Hæc vrbs primo nominata est Lesen siue Lais: postea vocata est Dan, nam qui erant de tribu Dan, expugnarunt & subuerterunt eam, ac denuo instauratam ab ipsis munitamque habitauerunt, appellantes Dan de nomine Patriarchæ sui Dan, qui princeps & parens fuerat illius tribus. Explicata huius

S. Hieronymus.

Qui locus fuerit Dā, & quamvaris nominibus appellatus.

rei

rei Lector historiam reperiet in libro Iosue cap. 19. & in libro Iudicum cap. 18. sed cũ illud facinus Danitarum, qui id nominis vrbi imposuerunt, post mortem non solum Mosis, sed etiam Iosue contigerit; vt ex proxime dicto libri Iudicũ loco perspicue intelligitur, quomodo Moses narrans hoc loco historiam Abrae, appellauit eã vocabulo Dan, quod ei accidit multis post Mosis excessum annis. An Moses prophetico spiritu praenoscens quod futurum erat, sic eam appellauit per Anticipationem? An similius vero est, (de quo disputauimus in Praefatione primi Tomi horum Commentariorum in Genesim) hos libros Mosis, non omnino sic vt nunc habentur, ab illo esse compositos & ordinatos: sed ab Ezdra, vel alio quopiam diuino viro, qui pro vetustis & exoletis locorum vocabulis noua, quibus rerum gestarum memoria posset optime & percipi & conseruari, reposuerit?

Haec ipsa vrbs, dominantibus iam Romanis, abdicato veteri nomine Dan, appellata est Paneas, siue Panium. Tiberio autem Principe, Philippus qui eius regionis Tetracham agebat, de suo & Imperatoris nomine, Caesaream Philippi nuncupauit: denique rex Agrippa prolatis pomoerijs Caesareae Philippi, vt tradit Iosephus, mutato nomine, in Neronis honorem, vocauit eam Neroniadem. Hic locus tempore CHRISTI Domini nostri maiorem in modum nobilitatus est, tum confessione illa S. Petri, testimonio & praeconio Domini tantopere laudata: *Tu es CHRISTVS Filius DEI viui*: tum miraculo illius mulieris multos annos sanguinis fluxu laborantis; quae tactu fimbriae Domini, confestim perfecteque sanata est. Cuius miraculi quale fuerit monumentum inibi statutum, quantisque decoratum à DEO prodigijs, Ecclesiasticae multorum historiae narrant. Dan porro abest à Sidone versus Orientem, millia passuum circiter triginta quinque. Et quia a tergo, id est, versus Septentrionem habet montem Libanum, quo monte Sacrae literae determinant & finiunt Chananaeam: ideo saepe Dan pro termino aquilonari Terrae sanctae dicitur, sicut Bersabea pro termino australi. Ex quo illud frequens est, & tanquam prouerbij loco vsurpatum in sacris libris, A Dan vsque Bersabeae: quo significatur vniuersa illa vel regio vel gens. Hunc locum vehementer dedecorauit ac foedauit rex Ieroboam, posito illic vitulo aureo, & celebrata illic à decem tribubus Idolatria 3. Regum cap. 12. Quanquam vtrum id factum sit in hac vrbe Dan, an potius in quodam monte eiusdem nominis, qui media leuca distat à Bethel, ad sinistrum eius, & supra vrbem Sichem, in dubio relinquit Borchardus.

[Margin: Iosephus lib. 20. Antiquit. cap. 16. secundum veterem translationem. Matth. 16 Matth. 9. Eusebius lib. 7. Ecclesiasticae histo. cap. 14. Borchardus 1. par. cap. 7. numero 15.]

Versu 15. Et diuisis socijs irruit super eos nocte: percussitque eos, & persecutus est eos vsque Hoba & Phoenicem, quae est ad Laeuam Damasci.

HEBRAICE ad verbum sic est: *Et diuisus est super eos nocte, ipse & serui eius &c.* Quam lectionem exponens Caietanus, ita scribit: Industria Abrahae describitur his verbis: tum diuidendo viros suos in multas partes, vt per diuersa loca irruentes, & exterrerent incautos quiescentes, & facilius interciperent fere circumdatos: tum eligendo tempus nocturnum, quo victores securi quiescebant somno vel etiam ebrietate grauati. Et addit Iosephus Abram festinasse, & quinta nocte peruenisse ad hostes, & percusisse eos; quod etiam Scriptura significat dicens, *Et persecutus est eos.* Dicendo autem *Ipse & serui eius* excludit quidem tres illos viros inclytos, Mambre, & duos fratres eius; non autem excludit eorum seruos, quippe eos illi miserant ad seruiendum 39

[Margin: Caietanus. Iosephus.]

Abrae

Abrahæ in hac expeditione; & idcirco serui eius recte dicuntur, quo ad illud opus. Hæc Caietanus.

Iosephus porrò (cuius meminit Caietanus) enarrans hoc facinus Abræ, sic ait: Abram tum Loti cognati sui, tum Sodomitarum amicorum ac vicinorum clade commotus; nihil cunctatus, ad opitulandum eis properauit: & quinta nocte hostem assecutus circa Dan (hoc alteri Iordanis fontium est nomen) oppressum, ex improuiso facile superauit. securi enim & incauti, partim in cubilibus inermes sunt cæsi; partim præ temulentia pugnæ inutiles, in fugam se conuerterunt. Quos Abram acriter à tergo, sequenti etiam luce, perurgens, ad Soba vsque Damascenorum compulit. Quo facto nemini dubium reliquit, victoriam non in multitudine militum, sed in bellatorum alacritate consistere, & virtutem nulli numero succumbere. Namque ille cum domestica sua cohorte trecentorum decem & octo vernaculorum, triumque amicorum auxilijs, tantum tum exercitúm profligauit. Quotquot autem hostium ex ea clade euadere contigit, ij cum ignominia domum se receperunt. Sic Iosephus. Iosephus lib. 1. Antiquitatum.

40 HIC igitur locus luculente ostendit & commendat singularem Abræ prudentiam militarem; tum quod diuisis multifariam copijs suis, tum quod nocturno tempore hostes inuaserit. Etenim diuisis militibus, ex multis & diuersis partibus ex improuiso irruendo in hostes, vehementius eos terruit: id enim opinionem eis attulit valde numerosum esse hostium exercitum; & spem eis euadendi ademit, cum vndequaque circumdati, omni ex parte inuadi se & feriri sentirent. Opportunissimum item ad id, noctis tempus elegit. Siquidem noctis silentio, etiam parui motus, ingentes & horribiles videntur: nec discerni hostium multitudo potest: & omnia repentina, quæque effectu magis quàm visu sentiuntur, vehementius animos hominum perturbant & confundunt. Ipse quoque metus & pauor, res quàm sunt, maiores & terribiliores repræsentat. His adde, quod noctu, vel diurno labore fatigati, vel cibo potuque grauati, vel etiam oppressi somno, inualidi erant ad resistendũ. Simili prudentia & consilio militari (quod Græci stratagema vocant) vsum esse Gedeonem legimus in libro Iudicum capite septimo. Nam & ille cum trecentis militibus, trifariam diuiso agmine, ad mediam noctem irruens in Madianitas, incredibilem eorum stragem edidit. Prudentia militaris Abræ. Gedeonis militare stratagema.

Demonstrat præterea factum hoc Abræ, bella consilio magis & vigore animi, quam robore corporis, nec tam multitudine, quam recta disciplina & alacritate militum prospere geri. Verum enim est longoque vsu comprobatum, quod scriptum reliquit Salomon: *Cogitationes* inquit *roborantur consilijs, & gubernaculis tractanda sunt bella.* Et alio loco. *Vir sapiens fortis est, & vir doctus robustus & validus. Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia sunt.* Et Cyrus apud Xenophontem libro 3. Prælia, inquit, multo magis decernuntur animi quàm corporis viribus. Cui sententiæ & illud dictum Euripidis consonum est: Prudentem virum bene gubernare domos, bene regere ciuitates, in bello quoque plurimum valere: sapiens enim consilium multas & validas manus vincit. Prou. cap. 20. & 24. Xenophon tem Euripides.

41 Huius facti Abræ haud dissimile videtur fuisse illud Leonidæ regis Lacedemoniorum: qui se cum trecentis duntaxat militibus, innumerabilibus Xersis copijs opposuit; atque in eius castra irrumpens, non ante cædis hostium finem fecit, quam vna cum suis, vincendo fatigatus in hostium castris occumberet. Cuius illud ad milites suos ante pugnam dictum celebratur in primis: Prandete nunc Commilitones tanquam apud Inferos cœnaturi. Fuit magnitudine animi, hoc Leonidæ facinus illius Abrahæ non dissimile: fuit tamen exitu belli, ac victoriæ felicitate dissimillimum. Leonidas rex Lacedemoniorum.

Illud porro credere conuenit, fuisse pectus Abræ ante omnia, ingenti di-

uinæ opis fiducia ita roboratum & armatum, vt secum ipse diceret, id quod
Psal. 26. multis post seculis cecinit Dauid: *Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominus protector uitæ meæ, à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum: Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo:* Non fuerat antea bellis gerendis exercitatus Abram, nec assiduo militiæ studio & vsu militarem prudentiam, bellicamque virtutem comparauerat: sed nihil istis opus ei fuit, qui DEVM habebat adiutorem simul doctoremque bellandi.
Psal. 17. & 143. Itaque vere illud Dauidis vsurpare potuit: *Benedictus DEVS meus qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum: & posuit tanquam arcum æreum brachia mea.*

Et percussit eos usque Hoba, & Phœnicem, quæ est ad Læuam Damasci. Illud 42
Et Phœnicem nec est Græce, nec Hebraice, nec Chaldaice; nec in omnibus Latinis libris, nec id agnoscit Hieronymus, quippe qui illud *ad Læuam Damasci* de Hoba, siue Choba tantum interpretatur: Choba (inquit ille in libro de locis Hebraicis) est ad Læuam Damasci. Est autem Choba villa in eisdem regionibus, habens accolas Hebræos: qui credentes in CHRISTVM, omnia legis præcepta custodiunt; & à principe hæreseos, Hebionitæ nuncupantur. Contra huiusmodi dogma Paulus scripsit ad Galatas. Sic Hieronymus. Nec sane vllus locus est ad Læuam Damasci, qui Phœnice aliquando fit appellatus.

Hieronymus.

Sed illud quod paulo infra dicitur versu 17. Abræ, cæsis illis quatuor regibus reuertenti, obuiam venisse regem Sodomorum in valle Saue, quæ erat vallis regis; hoc inquam, nonnullam desiderat expositionem: breuiter enim declarandum est, quæ fuerit illa vallis Saue, & cur dicta fuerit vallis regis. Saue perantiqua fuit vrbs super regionem Sodomæ, in campo plano sita, quæ vsque ad tempora B. Hieronymi nomen retinuit: in qua quondam habitarunt Emim siue Ommæi, gens statura & aspectu terribilis, quam primo debellarunt & ceciderunt quatuor illi reges, vt in exordio huius capitis narrauit Moses: deinde vero reliquias eius gentis exterminatas & deletas esse à Moabitis proditum est in libro Deuteronomij cap. 2. Huic vrbi adiacens planities appellata est vallis Saue. Creditur hanc ipsam esse, quæ alio nomine vocata est vallis siue conuallis Illustris, ab eximia pulchritudine eius atque amœnitate. Hæc incipiebat à planitie media inter montes Gelboe & Hermon: porrigebatur autem per omnem fluuij Iordanis decursum vsque ad mare Mortuum. Quin etiam locus vbi est mare Mortuum, ante subuersionem Sodomæ, in hac ipsa valle continebatur, & quasi Paradisus vsquequaque irrigabatur aquis. Sic Borchardus. B. Hieronymus in epistola 126. quam scripsit ad Euagrium, ex sententia Hebræorum tradit, hanc vallem Saue fuisse eum locum, quem suo tempore Palestini Aulonem appellabant: cuius ingentem longitudinem, & propter frequentiam nobilium vrbium, celebritatem, luculente descripsit B. Hieronymus in libro de locis Hebraicis.

Vallis Saue. Vallis Illustris. *Genes. 13.* Borchardus. 1. par. cap. 6. nu. 9. S. Hieronymus.

Sed cur hæc vallis Saue, appellabatur vallis regis? An quia rex eius terræ illic vel prædia sua, vel hortos & delicias habebat? An quia quæcumque egregie pulchra & amœna sunt, ea vulgo dici solent regia vel regalia? An potius quod se Rex eo loco vna cum suis vel militibus, vel nobilibus, aut cursu, aut ludicris equitum & peditum certaminibus exerceret? Solet enim hæc esse Principum exercitatio; quod ea & ad firmandam valetudinem multum conducat, & iucundissima sit ad voluptatem, vtilemque ad dimicationes bellicas præparationem quandam contineat. Chaldaica paraphrasis hanc (si verbum de verbo latine reddas) habet sententiam: *In planitiem uacuam, ipse erat locus stadii regis.* Illud in planitiem vacuam, significat vallem Saue fuisse omni ex parte planam, & nec arboribus nec ædificijs, alijsque vllis rebus impeditam: atque ob eam causam fuisse locum stadij regis, id est, regis exercitationibus accommodatum & assignatum.

Vallis regis.

EX-

EXPLANATIO

Nobilissimæ historiæ Melchisedec, qui Sacerdotium & Sacrificium IESV CHRISTI Domini nostri mirifice præfigurauit.

At vero Melchisedec rex Salem proferens panem & vinum (erat enim Sacerdos DEI altissimi) benedixit ei, & ait: Benedictus Abram DEO excelso qui creauit cælum & terram: & benedictus DEVS excelsus, quo protegente hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus. Versu 18. 19. 20.

43 SI quis est in hoc libro Genesis locus tum propter dignitatem historiæ quam continet, tum propter eius apud auctores celebritatem, præcipue atque insigniter nobilis, & studiose curiose que obseruandus: hic est profecto quàm qui maxime. nam quia nullus mortalium post orbem conditum, vel conditione personæ suæ, vel muneris quo fungebatur proprietate, tam expressam atque illustrem Regni simul ac Sacerdotij CHRISTI Domini nostri figuram & imaginem prætulit, quam hic Melchisedec: eo factum est, vt locum hunc, in quo vno totius veteris Testamenti historia Melchisedec solum perscripta est, omnes ferme patres frequentissime vsurpauerint, & diserte ac luculente tractauerint. Ac licet vir hic multis & magnis rebus clarus & prædicabilis fuerit: illud tamen præstantiæ dignitatis eius & gloriæ quasi apex fuit; quod cum diuina Scriptura singulariter & eximie assimilatum esse dixerit FILIO DEI; & hunc ipsum DEI FILIVM Sacerdotem futurum esse secundum ordinem Melchisedec. Psal. 109. Ad Hebr. 7. Accessit præterea ad supremum commendationis eius cumulum, quod diuinum Paulum suarum laudum præconem & prædicatorem habuerit. Conuenit igitur, si adhuc in alijs huius libri locis exponendis, qui accuratam requirebant expositionem, nequaquam indiligentes & ieiuni fuimus: vt locum hunc singulari cum diligentia & cura tractemus. Quo circa, primo quidem verba Mosis, quibus hoc loco breuiter narratur historia Melchisedec, enucleate declaremus; vt eorum vera, germana, & literalis sententia, quàm primum notescat lectori. Verum quia multæ ac perdifficiles quæstiones cum hac narratione Mosis colligatæ & complicatæ sunt; deinde ad eas separatim tractandas, quinque disputationes instituemus.

44 Philo eleganti breuitate, expositam hoc loco historiam Melchisedec enarrat. Philo in libro de Abraham. Cuius verba hic adscribam, ratus id gratum fore lectori. Nam cum dixisset de cæde illorum quatuor Regum, subdit hæc: Nec prius reuersus est (Abram) quàm hostilibus regum copijs deletis reduxit fratris filium; adeptus egregiam victoriam, auctusque ingenti equorum & iumentorum numero, prædaque opulentissima. Eum vero redeuntem conspicatus magnus ille DEI maximi Pontifex (Melchisedec) reducentemque suos omnes ad vnum incolumes & victores; attonitus tanti facinoris magnitudine, & id quod verum erat cogitans, præsentem ei opem diuinam adfuisse: manus ad cælum tendens, fausta illi precatus est. Mactatisque victimis, splendidum epulum socijs omnibus dedit, gratulabundus, nec minus lætus quàm si eius propria fuisset victoria. Nec sane fuerat

aliena, si rem vere æstimemus: Amicorum enim omnia esse communia, prouerbio credimus; præsertim autem bonorum virorum, quibus nihil magis cordi est, quam vt D E O placeant. Sic eo loco Philo: qui non obscure his verbis significat, Melchisedec & mactasse victimas, in vsum videlicet sacrificij, & splendidum epulum præbuisse: illud pontificij muneris fuit, hoc regiæ liberalitatis. quanquam in eo lapsus videtur, quod Melchisedec non victimarum mactatione, sed oblatione panis & vini D E O sacrificabat. Verum hoc recte posse intelligi, infra ostendemus. Idem auctor alibi Melchisedec vocat Sacerdotem à se ipso consecratum, id est, vt ego interpretor, non ab vllo alio homine, sed proxime a solo D E O. Sic enim hoc intellexisse Philonem, declarat ipse alio loco, ita scribens: Melchisedec quoque regem Salem (quod interpretatur regem pacis) Sacerdotem sibi constituit D E V S non expresso aliquo eius merito, sed quia talem ipse fecerat, cum scilicet regem pacificum, & primum omnium suo Sacerdotio dignum.

Philo in libro De cõgressu quærẽdæ eruditiõis gratia: & in libro 2. Allegoriarũ legis.

Iosephus 1. libr. Antiquitatũ.

45 HIS adiungam quæ Iosephus scripsit eandem historiam commemorans: Abrahæ reuertenti Rex Sodomorum in eo loco, quem Campum regis vocant, gratulabundus occurrit. Ibi quoque à Solymæ vrbis regiæ Melchisedecho est acceptus. Id nomen interpretatur Rex iustus: & vero talis ille erat, scilicet omnium consensu Sacerdotio summi D E I ob iustitiam dignus habitus: sed Solymam posterior ætas vocauit Hierosolymam. Hic Melchisedec milites Abrahæ hospitaliter accepit, nihil eis ad victum deesse passus; simulque ipsum adhibitum mensæ meritis laudibus extulit; & D E O cuius fauore victoria contigerat, debitos hymnos, vt eius pietate dignum erat, cecinit. Abram contra de manubijs decimas ei dono dedit. Hæc Iosephus. In cuius verbis quatuor sunt animaduertenda lectori: vnum est, Iosephum sensisse, in eodem loco occurrisse Abrahæ regem Sodomorum, atque ipsum Melchisedecu, quem locum Iosephus appellat campum regium, Moses vero, vt paulo supra vidimus, nominauit vallem Saue, & vallem regis. Alterum est, vrbem quam Moses appellauit Salem cuius regem facit Melchisedec, Iosephum nominare Solymam, & putare fuisse ipsammet Hierosolymam. Tertium est, Iosephum aperte nullam facere mentionem Sacrificij Melchisedec, sed tantum epuli & conuiuij. Quartum est, licet in verbis Mosis videatur ambiguum de Abram & Melchisedec, vter alteri decimas dederit: Iosephum tamen aperte & affirmate dixisse, Abram dedisse eas Melchisedec. Hæc volui ex Philone & Iosepho præmittere, ac prædocere Lectorem, vt quia eorum virorum auctoritate in ijs disputationibus, quas infra de Melchisedecho tractaturi sumus, non semel vtendum erit, iam nunc essent eorum verba bene nota lectori.

Quatuor animaduertẽda in verbis Iosephi

Varietas lectionũ huius loci.

SED quia huius loci variæ secundum varias linguas sunt lectiones: nonnihil inter se differentes; eas quoque apponam, quo facilius cognoscat lector, quemadmodum nostra, id est, latinæ translationis lectio huius loci, differat ab alijs. Hebræa lectio latine ad verbum conuersa, sic expressit hunc locum. 46
Et Melchisedec rex Salem protulit panem & vinum. Et ipse erat Sacerdos D E O altissimo. Et benedixit ei, & dixit, Benedictus Abram D E O altissimo possessori cæli & terræ. Et benedictus D E V S altissimus, qui tradidit hostes tuos in manu tua. Et dedit ei decimam de omnibus Græca lectio ita locum hunc habet: *Et Melchisedec rex Salem protulit panes & vinum. Erat autem Sacerdos D E I altissimi: Et benedixit Abram, & dixit:* Benedictus *Abram D E O altissimo, qui creauit cælum & terram. Et benedictus D E V S altissimus, qui tradidit inimicos tuos sub manus tuas. Et dedit ei decimam de omnibus* Chaldaica paraphrasis sententiam huius loci ita reddidit: *Melchizadec quoque rex Hierusalem protulit panem & vinum. Et ipse minister erat*

coram

coram DEO excelso, benedixitque ei, & ait; benedictus Abram coram DEO excelso, cuius possessio est cælum & terra; benedictus sit quoque DEVS excelsus, qui tradidit hostes tuos in manus tuas. Deditque ei vnum ex decem de omnibus.

Ex tribus his lectionibus satis apparet, latinam translationem ab alijs esse diuersam hoc loco quinque rebus. Primo, pro illo *proferens panem & vinum* in alijs est in præterito *protulit panem & vinum*. Secundo, pro illo *erat enim Sacerdos* in alijs est noua periodus & sententia: & pro illo, *enim*, est vel *et*, vel *autem*. Tertio, pro illo *Sacerdos DEI altissimi*; in alijs est, *DEO altissimo* vel *coram DEO altissimo*: Quarto, pro illo, *benedictus Abram DEO excelso*, in alijs est *à DEO excelso*, vel *coram DEO excelso*. Quinto pro illo *Qui creauit cælum & terram*; hebraice est *possessori cæli & terra*. Pro illo demum *quo protegente hostes in manibus tuis sunt*, in alijs est, *qui tradidit hostes in manus tuas*. Atque hæc est latinæ lectionis huius loci, atque aliarum lectionum varietas: quam quidem facile animaduertet Lector non in rerum & sententiarum, sed in verborum, & modi loquendi diuersitate versari. Verùm ingrediamur tandem ad explanationem verborum Mosis.

47 Non indicat Moses vbi Melchisedec acceperit Abram, & ea locutus sit quæ hic narrantur: Num domi suæ eum expectauerit & exceperit; an potius domo profectus, obuiam ei processerit. Verum sine dubitatione sentiendum est eum occurrisse Abræ. Id enim expresse tradit B. Paulus in epistola ad Hebræos cap. 7. *Melchisedec*, inquit, *rex Salem, Sacerdos DEI summi obuiauit Abrahæ regresso à cæde regū &c.* Sed quo loco ei occurrit? Iosephus libro primo Antiquitatum, & Hieronymus in epistola, quam scripsit ad Euagrium, ex sententia Hebræorum affirmant occurrisse ei in valle Saue, quæ dicta est vallis regis, quam proxime ante nominauerat Moses, Itaque eodem ipso loco & Melchisedec, & rex Sodomorum occurrerunt Abræ. Borchardus tamen narrat generalem esse famam in ea regione, & ita credi ab omnibus, locum in quo Melchisedec excepit Abramum fuisse ad basim seu radicem montis Thabor: in cuius montis fastigio admiranda Domini nostri transfiguratio contigit.

Vbi Melchisedec excepit Abramum.

Borchard. 1. par. c. 6. Num. 9.

48 *At vero Melchisedec.* Non omnino liquet an Melchisedec fuerit nomen proprium eius viri, an vero appellatiuum significans regem iustitiæ; quasi propter insignem eius viri iustitiam, is non aliter quam vir iustus vulgo appellaretur. Caietanus negat esse nomen proprium; Non est, inquit, nomen proprium viri Melchisedec, sed est epitheton regis Salem, sicut Cæsar, & Augustus Imperatorum Romanorum. Et est compositum nomen hoc ex his tribus dictionibus Rex, Meus, Iustitiæ: tali siquidem titulo decorabāt Salemitæ regem suum. Sic Caietanus. Adiuuat opinationem Caietani quod ex sententia Hebræorum scribit B. Hieronymus in epistola ad Euagrium, tradere Hebræos certum & proprium nomen Melchisedechi; quasi non putauerint illi Melchisedec fuisse proprium eius viri nomen.

An Melchisedec fuerit nomen proprium.

Caietanus.

Hebræi. B. Hieronymus.

Sed mea diuersa est sententia: reor enim fuisse proprium nomen. Nam neque hic, nec vbicumque eius fit mentio, vt psalmo 109. & ad Hebræos 7. alio vocabulo nominatur. Neque id non significat Paulus: quippe nominato Melchisedec, proxime adiungit, *qui interpretatur rex iustitiæ*. Ergo illud Rex iustitiæ non erat nomen eius viri, sed interpretatio proprij nominis. Non enim quia Melchisedec significat Regem iustitiæ, propterea existimari debet non esse nomen proprium: alioquin pleraque nomina propria, quæ memorantur in veteri Testamento, non essent propria: siquidem non solum aliquid significant, sed consulto ad id significandum sunt imposita, vt nomen Abraham, Sara, Iacob, Beniamin, & duodecim Patriarcharum nomina, vt videre licet Genes. 30. & 31. Adde eodem, si Melchisedec non est nomen proprium quia significat regem iustitiæ, ergo neque Adonizedech esset nomen proprium, cum significet

Caietanus refellitur.

etiam dominum iustitiæ: at vt nomen proprium regis Hierusalem commemoratur in libro Iosue cap. 20. Neque hoc loco cum dicitur *Rex Salem*, nomen *Salem*, esset proprium nomen vrbis in qua regnabat Melchisedec; sed esset nomen appellatiuum significans pacem. Itaque sensus horum verborum esset: iuisse obuiam Abræ regem quendam iustum & pacificum; tacito proprio nomine & viri, & loci in quo regnabat. Hoc lectori minime probatum iri, haud equidem dubito. Quis fuerit hic Melchisedec, an Sem filius Noe, an alius, disquiremus infra in prima disputatione de Melchisedecho.

Rex Salem. Et olim valde controuersum fuit, hodieque non minus est, an hæc vrbs Salem fuerit ea ipsa, quæ in sequentibus seculis nominata est Hierusalem; quæ quidem primo dicta sit Salem, postea Iebus, deinde composito nomine Iebusalem, denique melioris soni gratia, Hierusalem: an vero diuersa admodum fuerit vrbs; nempe iuxta Scythopolim & fluenta Iordanis in regione Sichimorum, & in terra Chanaan, quam scilicet inhabitat gens Chananæa, vna de septem Gentibus omnem terram Promissionis per id tempus habirantibus atque possidentibus. Verum huius controuersiæ tractationem ac diremptionem, ad secundam disputationem reseruauimus.

Proferens panem & vinum. Tam græce quàm hebraice & Chaldaice est in præterito, *protulit*, siue *obtulit*, sed latinus interpres ad latinum loquendi modum & vsum, interpretationem accómodans, præteritum mutauit in participium; simul & contextum nexumque verborum Mosis, sic vertendo, molliorem atque conciniorem reddidit. Sed enim quorsum Melchisedec panem & vinum protulerit, vtrum ad cibatum & refectionem militum Abræ, qui tum ex prælio, tum ex itinere labore, siti, fameque fatigari ac debilitari fuerint; an in vsum sacrificij pro victoria Abræ peragendi; an potius vt reliquias iam peracti sacrificij, cum Abram & socijs eius communicaret; quorsum, inquam, protulerit panem & vinum, videtur obscurum & incertum facere varietas & discrepantia opinionum: quarum quæ propior vero & probabilior censeri debeat, iudicium nostrum lector ex tertia disputatione cognoscet. Hugo S. Victoris annotauit hoc loco, apud priscos oblationem panis & vini, venientibus ex bello, beneuolentiæ & pacis fuisse symbolum.

Hugo Sancti Victoris.

ERAT enim Sacerdos DEI altissimi. Pro illa coniunctione *Enim* quæ est 49
causalis, aliæ translationes habent particulam *Et*, vel *autem* hoc modo, *Et ipse erat Sacerdos*, vel *erat autem Sacerdos*: & hinc nouam periodum atque sententiam incipiunt. At latina translatio vtens illa particula causali *Enim*, causam exponit cur Melchisedec protulerit panem & vinum, scilicet in vsum sacrificij. Nam cum esset DEI Sacerdos & sacrificaret DEO, non cæsis animalibus, sed pane & vino, vt materia suorum sacrificiorum vtebatur. Caietanus, quasi vulgatam translationem non approbans: Quod, inquit, in vulgata editione subditur, vt causa oblationis, *Erat enim Sacerdos DEI altissimi*, in hebræo non habetur vt causa, sed vt separata clausula, *Et ipse Sacerdos DEO excelso.* Adiungit siquidem regiæ dignitati ac liberalitati, dignitatem Sacerdotalem, non Dijs gentium, sed DEO excelso dicatam.

Caietanus.

Verum vt latina trãslatio ab omni calumnia vindicetur, & sinceritas ac veritas eius hoc loco manifesta sit Lectori; sciendum est, particulam copulatiuam (vau) latine (Et) sæpe in hebræa lingua vsurpari pro particula *enim*, vel *quia* quod cùm multis exemplis illustrari & firmari possit, nos tamen ad præsens paucis quibusdam contenti erimus. Genes. 20. Sic nos legimus: *En morieris propter mulierem quam tulisti, habet enim virum*, hebraice est *Et ipsa habet virum.* Psal. 142. *Non auertas faciem tuam a me & ero similis descendentibus in lacum* vbi illud (Et) positum est pro, (quia) hoc sensu: quia si tu faciem auerteris à me ero similis

Latina trãslatio defenditur.

Et, pro, enim, vel quia, frequens in lingua hebræa.

milis descendentibus in lacum: Isaiæ 64. *Tu iratus es quia peccauimus tibi*: hebraice *Et peccauimus tibi*. Lucæ 1. *Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui*. vbi Iansenius agnoscens hūc ipsum hebraismum, annotauit positum esse (Et) pro (quia) idemque multo ante adnotauit Theophilactus. Ergo latinus interpres huius consuetudinis linguæ hebrææ peritus, acute vidit illud, (Et) hebraicum, idem pollere hoc loco atque causale *enim* vel *quia* Certe omnes Græci patres licet secuti sint græcam translationem, quæ hic non causalem, sed copulatiuam habet particulam: attamen intellexerunt panem & vinum eo prolata esse à Melchisedec, quod cum esset Sacerdos DEI, eas res sacrificare DEO soleret: atque ea ratione præfigurasse incruentum CHRISTI sacrificium, quod iugiter fit in eius Ecclesia. Iansenius.

50 Iā vero pro illo vocabulo *Sacerdos* hebraice est vox, Cohen: quæ vox frequētissime significat Sacerdotē & ministrum DEI; nonnūquam tamen significat etiam principem & primarium virum; cuius significationis est manifestum exemplum in extremo capite octauo libri secundi Regum, vbi filij Dauidis dicuntur fuisse Sacerdotes, id est, principes & primarij in aula Dauidis. Namque hæc eadem sententia repetitur in primo libro Paralipomenon cap. 18. sed apertioribus verbis ad hunc modum, *Filij Dauid primi ad manum regis*. Cum enim Dauid esset ex tribu Iuda, ex qua nullus fuit vnquam Sacerdos, vt Paulus affirmat in epistola ad Hebræos capite 7. quis non videt filios Dauidis Sacerdotes esse non potuisse? ergo Hæretici nostri temporis, qui hostiliter oppugnant sanctissimum EVCHARISTIAE Sacramentum & Sacrificium, contendunt hoc loco vocem, Cohen, non significare Sacerdotem sed principem. Verum frustra contendunt: namque hic significari ea voce sacerdotem, liquido declarat proxime adiuncta Melchisedechi sacerdotalis auctoritas & benedicendi Abræ, & ab eo decimas accipiendi. Omnes præterea tam Græci quàm Latini patres, vere ac proprie dictum fuisse hic Melchisedec Sacerdotē, intellexerunt, & scriptis prodiderunt. Nec sane aut B. Dauid, aut etiam Philo & Iosephus, qui eum appellarunt sacerdotem, aliunde id cognitum habuerunt, quàm ex hoc loco, in quo nempe solo totius veteris scripturæ, mentio fit huius rei. Vox Cohen quid significet, in scriptura.

51 *Benedictus Abram* DEO *excelso qui creauit cælum & terram*. Vox (benedictio) in sacris literis sæpe significat laudationem & prædicationē: vnde benedicere, est laudare & prædicare vt, *Benedic anima mea Domino*: & *Benedicam Dominum in omni tempore*. Interdum etiam benedictio significat largam bonorum effusionem, vt apud Salomonem: *Benedictio* DEI *diuites facit*: & illud apud Dauidem: *Domini est salus, & super populum suum benedictio tua*. Sic etiam DEVM benedicere alicui, est large & abundanter ei benefacere; & benedictus à DEO bonis cumulatus est. Hoc igitur loco si vox illa, *Benedictus* priori modo sumatur, sensus erit: Est Abram valde laudabilis & prædicabilis; vel dignus est Abram qui laudetur & prædicetur ab omnibus, tum ob virtutum eius præstantiam, tum ob tam insignem de hostibus victoriam mirabiliter ab eo partam. Versu 20. Psal. 103. Psal. 33. Prou. 12. Psal. 3.

Illud autem quod subditur, DEO *excelso*, dupliciter exponitur, primo ad laudem & gloriam DEI; quasi dicat, est quidem Abram dignissimus laude, sed ea laus omnis ad DEVM referenda est, auctorem nempe bonorum omnium, à quibus merito laudandus est Abram. Audi Caietanum; Benedictio hæc Melchisedec vere ac proprie actio est sacerdotalis, siquidem medius est sacerdos inter DEVM & populum, & propterea vice DEI benedicit alijs. Benedictus, inquit, est Abram DEO, id est, ad gloriam DEI. Qualis sacerdos, talis benedictio: Sacerdos DEI refert benedictionem in DEVM. Hic autem pro vocabulo DEI hebraice est, El, significans fortem; & id nomen congruit proposito; etenim apte DEVS nominatur fortis, qui singulariter declarauit fortitudinem suam, talem victoriam Abrahæ præbendo. Hæc Caietanus. Caietanus.

Secun-

Secundo, illud *DEO excelso* sic exponitur, coram DEO, vt habet Chaldaica paraphrasis: & sensus est; Abram dignus laude est, non solum coram hominibus siue apud homines, qui in æstimandis & iudicandis rebus laude dignis falli & errare possunt: verum coram DEO, siue apud DEVM, qui falli nullo modo potest. Itaque esse aliquem benedictum siue laudabilem coram DEO, non est aliud, nisi vere, simpliciter, & maxime laudabilem esse.

Sin autem nomen illud *Benedictus* secundum posteriorem significationem hic sit positum, sensus erit, Ingenti bono & beneficio Abram auctus & ornatus est, quippe qui DEI præsidio tectus, opeque adiutus, incredibili celeritate ac felicitate tantas hostium copias profligauit. Et sic illud, *DEO excelso* idem sonat atque, à DEO excelso. Huic sententiæ videtur adhæsisse Vatablus sic verba hæc interpretans: *Benedictus*, inquit, *Abram DEO excelso*, id est, apud DEVM excelsum: quasi dicat, valde fauet DEVS Abræ, qui dedit ei tantam victoriam, tam paruis instructo copijs. 52

Vatablus.

Quod autem sequitur: *qui creauit cælum & terram*, denotat quis sit is, quem ante vocauit DEVM altissimum & excelsum; verus scilicet DEVS, & extra quem non est alius verus Deus. Siquidem veri DEI certum, insigne & nota est, Creatorem esse cæli & terræ: atque hoc maxime titulo & epitheto frequentissime in Sacris literis verus DEVS demonstratur atque prædicatur. Monet Thostatus, primum omnium fuisse Melchisedec (quantum ex Sacris literis intelligi potest) qui DEVM nominauerit creatorem cæli & terræ. Nam etsi in exordio huius libri scriptum sit DEVM in principio creasse cælum & terram: ea tamen sunt verba Mosis, qui plus quadringentos annos post Melchisedec, hunc librum scripsit. Iam vero pro his verbis *qui creauit cælum & terram* hebraice ad verbum est *possessori cælorum & terræ*, sed latinus interpres imitatus est Septuaginta, qui itidem quoque verterunt: paulo tamen infra idem verbum hebraicum reddidit possessorem. Caietanus exponens lectionem hebraicam ponderat illud *possessori cæli & terræ*. Non solum, inquit, à fortitudine & celsitudine, sed à tranquillo & quieto dominio mundi describitur DEVS: possessio enim cæli & terræ plus significat, quàm actuale dominium mundi. Et quadrat materiæ, vt à domino vniuersorum, redacta fuerint hæc omnia in potestatem Abræ.

Thostatus. Primus omnium Melchisedec legitur nominasse Deú Creatorem cæli & terræ.

Caietanus.

Et benedictus DEVS excelsus quo protegente, hostes in manibus tuis sunt, Crescit oratio, inquit, Caietanus, incipiens à benedictione Abrahæ, & proficiscens ad benedictionem DEI. Verum DEVS à Sacerdote benedicitur benedictione laudis, Abram vero benedicitur ab eo benedictione opitulationis. Pro illo *quo protegente hostes sunt in manibus tuis* tam septuaginta, quàm noui ex hebræo interpretes reddiderunt; *qui tradidit* vel *conclusit hostes in manus* vel *sub manus tuas*. Verbum enim hebræum significat tradere, claudere, & protegere quasi scuto & clypeo. Non plane liquet, ait Oleaster, de radice verbi hebræi (miggen) quod hic ponitur. Nam quidam deriuant à (vagan) aut (ganan) quod significat, tanquam scuto protegere: alij vero à (magan) quod significat tradere. Sed magis videtur mihi ad hunc locum quadrare, si positum hic sit pro eo quod est scuto protegere: quemadmodum Salomon de Sapientia dixit: *Dabit capiti tuo vnguenta gratiarum, & corona inclyta proteget te.* 53

Idem.

Oleaster.

Prou. 4.

Et dedit ei decimas ex omnibus. Versu 20

54 HALDAICE ad verbum est: *Dedit ei vnum ex decem de omnibus.* sed est Chaldaismus, pro, Dedit ei vnam partem, id est, quamlibet partem decimam de omnibus; decima enim est vna pars inter alias partes bonorum. Sed hoc leue est: illud grauius, non modo latinam lectionem huius loci, sed hebræam, græcam, & Chaldaicam videri dubiam, & ambiguæ atque incertæ sententiæ: non enim satis liquet (si verba ipsa per se, & à contextu orationis seiuncta consideres) num Abram decimas dederit Melchisedecho, an Melchisedec dederit Abræ. At enim græca editio LXX. Interpretum, & quæ Romæ nuper emendata & typis excusa est, græci quoque Complutenses codices omnem huius loci sustulerunt ambiguitatem, adiecto nomine ipsius Abram; sic enim vertunt hunc locum: *Et dedit ei Abram decimas ex omnibus.* Sed cum B. Hieronymus in epistola quàm scripsit ad Euagrium, præcise dicat, sententiam huius loci ambiguam esse tam in hebræo, quàm apud LXX. Interpretes; id sane magno est argumento, codices LXX. Interpretum quos vidit Hieronymus, non habuisse adiunctum hoc loco nomen Abram, sicut habet Romanus & Complutensis codex. Nam si habuissent nomen Abram, nulla in ijs fuisset huius loci ambiguitas, quam fuisse tamen in illis affirmat Hieronymus. Veteres Hebræi qui Melchisedec fuisse putarunt Sem filiũ Noe, quod de oblatione decimarum hic dicitur, videntur existimasse id vtrouis modo, id est, & de Melchisedec, & de Abram posse intelligi. Hoc certe significat ex eorum sententia B. Hieronymus, qui opinionem eorum commemorans, ita scribit: Aiunt Hebræi non esse mirum, si Melchisedec, (id est Sem) victori Abrahæ obuiam processerit, & in refectionem tam ipsius, quàm pugnatorum eius panes vinumque protulerit; & benedixerit ei, cum ab nepoti suo decimi gradus, hoc iure debuerit: & decimas prædæ atq. victoriæ acceperit ab eo; siue, quod habetur ambiguum, ipse dederit ei substantiæ suæ decimas, & auitam largitatem ostenderit in nepotem. Sic ille.

Hieronymus in Epistola ad Euagrium.

55 AT enim vero B. Apostolus Paulus omnem sustulit ambiguitatem, nullumq. de vera & propria huius loci sententia & intelligentia reliquit dubitandi locum. Is enim aperte & affirmate ac sæpius dixit Abramum decimas dedisse Melchisedeco; Primo quidem illis verbis: *Melchisedec obuiauit Abrã regresso à cæde regum, & benedixit ei: cui & decimas omnium diuisit Abram.* Deinde cum paulo post ait: *Intuemini quantus sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abram Patriarcha.* Tertio cum subdit: *Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abram.* Postremo cum paulo infra disputat Leuiticos sacerdotes etiam ipsos quodammodo decimas dedisse Melchisedeco: videlicet patre eorum Abramo, in cuius ipsi lumbis tunc erant, decimas ei dante. *Ad Hebr. 7.*

Sed præter auctoritatem Apostoli, alia quoque suppetunt ad id probandum argumenta. Ac primo quidem huius sententiæ probatores habemus duos omnium Hebræorum doctrina & eloquentia facile principes, Philonem & Iosephum. Etenim Philo pugnam illam & victoriam Abræ secundum allegoriam interpretans, hoc modo scribit: sed periculum omne sapiens ille Abram decimus à Noe cum suorum manu superueniens sustulit. Hic pro tempestate tranquillitatem, sanitatem pro morbo, vitam (si verum farendum est) pro morte attulit, fauente DEO victoriam assecutus: ob quam gratias obtulit ei decimas. Et paulo post, hæc subdit: Et oraculum quod post victoriales preces scri-

Philo de congressu quærendæ eruditionis gratia.

 ptum

ptum est quas preces ille à se ipso consecratus Sacerdos Melchisedec adhibuit, sic ait: Dedit (Abram) decimas ei omnium: scilicet, de sensibus, bene sentire; de verbis, benedicere: de mente, bene cogitare Hæc Philo. Iosephus item apertissime idem sensit, ac scriptum reliquit: nam cum narrasset quemadmodum Melchisedec hospitaliter ac liberaliter Abram ac socios eius accepisset, proxime adiungit hoc: Abram contra de manubijs decimas ei dono dedit.

PRAETEREA hoc ipsum valde probabilis ratio ex hac historia Mosis de 56
prompta, cuius minime contumaci facile persuadebit. Namque inducitur hoc loco Melchisedec tanquam maior & honoratior, dignitateque præstantior quàm Abram; nempe benedicens Abræ: quod autem minus est, vt inquit, Apostolus, à meliori benedicitur. At decimas dare, argumentum est subiectionis & seruitutis, inferioris certe conditionis atque dignitatis: non igitur Melchisedechus decimas dedit Abramo, sed contra hic dedit illi. Deinde nulla ratio erat cur Abræ homini priuato & aduenæ decimas daret Melchisedec: at vero cur Abram decimas daret Melchisedecho, ratio erat optima; scilicet, erat ille & rex in ea regione, & publicus Sacerdos DEI altissimi. Consentaneum igitur fuit pietati & religiosissimo animo Abræ, ob partam victoriam, de spolijs hostium partem aliquam dicare DEO in cultum eius, & vsus Sacerdotum, & ministrorum eius.

Hebr. 7.

Enimuero, fuit hic mos etiam apud Ethnicos vetustissimus. Apud Romanos certe moris fuit, de bonis locupletum Herculi decimas solui. Narrat Plinius Arabes, qui thuriferam colunt Arabiam, thuris collecti, antequam distrahatur, decimas DEO dare: Thus, inquit, collectum Sabotam Camelis conuehitur, porta ad id vna patente. Digredi via, capitale leges fecere. Ibi decimas DEO, quem vocant Sabin, mensura non pondere, Sacerdotes capiunt. Nec ante mercari licet: inde impensæ publicæ tollerantur. Nam & benigne, certo itinerum numero, DEVS hospites pascit. Sic Plinius. Victores porro consueuisse de spolijs hostium & manubijs decimas vouere ac persoluere dijs, vel Ioui, vel Apollini, vel Dianæ, alijsue, in veterum maximeque probatorum auctorum scriptis proditum testatumque legimus.

Cicero lib. 2. de offic. & lib. 3. de Nat. Deorum. Plin. lib. 12. cap. 14. Herodotus 1. libro. Xenophon li. 5. de Cyro, & lib. 3. De rebus Græcorũ.

QVINQVE DISPVTATIONES.

Ad pleniorem historiæ Melchisedec cognitionem pertinentes.

ABSOLVTA explanatione verborum Mosis, quibus hoc loco historia Melchisedec breuiter ab eo narrata est; sequitur vt illas quinque Disputationes, quas supra tractaturos nos esse promisimus, & quæ ad vberiorem atque illustriorem eiusdem historiæ expositionem & intelligentiam spectant, ordine persequamur ac pertractemus. Prima Disputatio est, quis fuerit ille Melchisedec: Secunda, quæ fuerit vrbs illa Salem, cuius rex fuisse dicitur Melchisedec: Tertia, quorsum Melchisedec occurrens Abrahæ, protulerit panem & vinum: Quarta, de decimis quas Abram dedit Melchisedecho: Quinta, cur IESVS CHRISTVS Dominus noster, dictus est à Dauide Sacerdos futurus secundum ordinem Melchisedec. Quoniam autem iam duas vsque ad hunc locum explicuimus disputationes huius capitis, idcirco harũ quinque disputationum de Melchisedec, prima nominabitur tertia huius capitis; secunda, numerabitur quarta, & sic deinceps vsque ad vltimam, quæ erit septima huius capitis disputatio.

Psal. 109.

TER-

TERTIA DISPVTATIO.

Huius capitis, quæ est prima de Melchisedec: An is fuerit verus homo, an Sem filius Noe, An alius aliquis ex genere ac gente Chananæorum.

57 EATVS Hieronymus in Epistola CXXVI. famosissimam appellat hanc quæstionem; eamque sic tractat, vt magis aliorum opiniones exponat, quàm suam aperiat sententiam. De eadem quæstione disserit Epiphanius, vbi disputat contra hæresim LV. quæ est Melchisedecianorum; & cõtra hæresim LXVII, quæ fuit Hieracitarum. Ego tres inuenio auctorum sententias. Prima est, non fuisse Melchisedec verum hominem, sed naturam quandam vel cælestem, vel etiam diuinam, qui in figura hominis visus sit & locutus Abræ. Origenes quidem ac Didymus (vt refert Hieronymus) Angelum eum fuisse censuerunt. Alij putarunt esse Filium DEI, quorum sententiam, tacito eorum nomine, narrat Epiphanius. Nonnulli existimarunt fuisse SPIRITVM Sanctum: quæ sententia peracres & admodum pertinaces habuit defensores. Epiphanius nominat Hieracem quendam Aegyptium, defensorem eius opinionis; hominem bene doctum & disertum, sed plane alienum à fide & doctrina Catholica, quin etiam nouæ cuiusdam hæresis (quæ ab eo nomen cepit) inuentorem ac doctorem. Verum acerrime omnium pro ea sententia propugnauit, & copiosissime disputauit Auctor Quæstionum veteris & Noui Testamenti, qui vulgo fert nomen B. Augustini, & inter eius libros qui sunt in quarto Tomo, locum habet. Namque illius operis auctorem non fuisse Augustinum, cum multis alijs & manifestis argumentis patet, tum vel hoc vno maxime, quod, quam ille verissimam putat sententiam de Melchisedec, fuisse eum SPIRITVM Sanctum; eam S. Augustinus in libro de Hæresibus recenset inter hæreses, & numerat trigesimam quartam hæresim. Nec vspiam Augustinus eius libri tanquam sui meminit; neque illam sententiam, tanquam à se positam in eo libro, alicubi retractauit. Verum auctor ille multis rationibus pugnat Melchisedec non fuisse verum hominem, sed in specie hominis SPIRITVM Sanctum.

An Melchisedec fuerit verus homo. Origenes. Didymus. Hierax. Auctor quæstionũ Veteris & Noui Testamenti non fuit Augustinus.

58 HAS ergo rationes hic breuissime ponam, simulque dissoluam. Prima ratio: Sacra scriptura facit Melchisedec virtute ac dignitate multo maiorẽ ac præstantiorem quàm Abram: sed nullus mortalium eo tempore, iustitia & sanctimonia par fuit Abræ, nedum præstantior: ergo Melchisedec non fuit ex genere mortalium, sed immortalis quædam & diuina natura. Minorem huius syllogismi propositionem sic ille probat: nullo modo, inquit, fieri potest, vt Melchisedec qui præponitur Abrahæ tanto DEI amico, & adeo fideli, vt propter eius amorem, ne suum quidem filium carissimum dubitauerit occidere, homo putetur. Qua enim iustitia, quibus operibus Melchisedec plus apud DEVM mereri potuit, quam meruit Abram? Nec enim erat plus quod ille facere posset ad commendationem meritorum, quam fecit Abram. Secunda ratio: Melchisedec laudatur à B. Paulo tanquam rex iustitiæ & pacis: id est, quasi horum bonorum auctor & largitor. Cum igitur iustitia & pax bona quædam sint diuina, quis eorum bonorum rex & dominus, præter DEVM, vere appellari potest, Tertia ratio: Paulus affirmat fuisse eum sine patre & matre, siue genealogia? nec habuisse initium aut finem dierum: hæc autem in verum hominẽ nullo modo conueniunt. Nec responderi potest, talem dici Melchisedec, non quia ve-

Sex rationes sophisticæ quod Melchisedec fuerit Spiritus sanctus. Genes. 22. Heb. 7.

re talis fuerit; sed quia de eo illa non memorantur in scriptura: hoc inquam, responsum est friuolum; namque ea ratione, quod Paulus dixit de Melchisedec, idem in multis alijs dici posset, vt in Daniele, tribus pueris, Helia, & quibusdam alijs, horum enim nec genus, nec parentes, nec ortus aut obitus narrantur in Sacris literis. Quarta ratio: Dicitur Melchisedec assimilatus esse FILIO DEI: ergo fuit similitudo & imago FILII DEI: talis autem est SPIRITVS Sanctus. Nam Græci patres, sicut FILIVM vocant imaginem DEI PATRIS: sic SPIRITVM Sanctum appellant imaginem FILII. Quinta ratio: Nisi Melchisedec fuisset DEVS, quomodo vere dictus esset CHRISTVS, quà homo, futurus Sacerdos secundum ordinem Melchisedec? Nam illud (secundum ordinem Melchisedec) arguit fuisse in Melchisedec principalem quandam & archetypam sacerdotij dignitatem. Sexta ratio: Si Melchisedec fuit homo, cum esset Sacerdos & Pontifex, necesse est habuisse populum fidelem, erga quem Sacerdotij & Pontificatus munera exerceret; idque prius quam Abram pater esset populi fidelis. At laus hæc & prærogatiua tribuitur Abræ; appellatur enim ille pater credentiũ, caputq. ac princeps populi fidelis.

Psal. 109. *Genes. 17* *Rom. 4.*

Quis fuerit ille auctor Quæstionũ Veteris & Noui Testamẽti. B. Hieronymus.

HAE sunt rationes à me breuibus expositæ, quibus Auctor ille verbosissime dilataris vtitur ad opinionem suam confirmandam. Suspicatus aliquando sum, hunc Auctorem, esse eum ipsum, quem commemorat sine nomine B. Hieronymus initio eius Epistolæ, quam de hac controuersia scripsit ad Euagrium: nam eandem sententiam ei assignat, & longa disputatione, multisque argumentis tractatam ab eo fuisse scribit. Quod quidem admodum probabile fieret, si verum esset, quod ego doctos quosdam viros coniectantes audiui, Auctorem hunc Quæstionum veteris & noui Testamenti, fuisse eum qui scripsit Commentarios in Epistolas B. Pauli sub nomine S. Ambrosij euulgatos. Hunc enim æqualem fuisse Hieronymi & Damasi Papæ, perspicue prodidit ipse explanans illa verba Pauli 1. ad Timotheũ 3. *Vt scias quomodo oporteat te in domo DEI conuersari, quæ est Ecclesia eius*: Vere, inquit domus DEI est Ecclesia, cuius hodie rector est Damasus. 59

Verba porro B. Hieronymi, quibus auctorem hunc significatum ab eo fuisse dixi, hæc sunt: Misisti volumen sine nomine: & nescio vtrum tu de titulo nomen subtraxeris, an ille qui scripsit, vt periculum fugeret disputandi, auctorem noluerit confiteri. Quod cum legissem, intellexi famosissimam quæstionem super Pontifice Melchisedec, illuc plurimis argumentis esse perductam, vt docere conatus sit, eum, qui benedixerit tanto Patriarchæ, diuinioris naturæ fuisse, nec de hominibus æstimandum. Et ad extremum, ausus est dicere, SPIRITVM Sanctum occurrisse Abrahæ, & ipsum esse qui in hominis figura visus sit. Quomodo autem SPIRITVS Sanctus panem vinumque protulerit, & decimas acceperit, omnino tangere noluit. Petis igitur vt quid mihi vel de scriptore, vel de quæstione videatur, respondeam. Hæc Hieronymus.

Solutio superiorũ sex rationum. Qua ratione Melchisedec fuerit maior, quàm Abram. Locus Pauli ad Hebræos 7. vide etiã inf. num. 65.

VERVM ad rationes huius Auctoris supra expositas breuissime respondeamus. Ad primam: inducitur Melchisedec tanquam præstantior Abramo, non quidem propter maiorem virtutis & sanctimoniæ excellentiam; sed quia erat Rex in ea regione, & publicus apud eam gẽtem Sacerdos & Pontifex; cum Abrã esset illic homo quidam priuatus & peregrinus, & in sua tantum familia sacerdos. Sed potissimum ille prælatus est Abræ, propter admirandum Regni eius, Sacerdotij, & sacrificij mysterium, quibus rebus CHRISTVM Dominum mirabiliter præfigurauit. Ad secundam: Non fuit reuera Melchisedec sine parentibus, nec ortu atque obitu carens: cum etiam FILIVS DEI quà homo, & matrem habuerit in terris, & initium ac finem dierum. Talis igitur à Paulo est appellatus, vt interpretatur B. Hieronymus ex sententia Patrum, quia repente 60

pente eum inducit Scriptura non prænarrata eius genealogia, nec ortu & excessu eius indicato;non denique vspiam alibi vel ante vel post,eius facta mentione.

Et quanquam similia dici possunt in Daniele, tribus pueris, & Elia; quia tamen Melchisedec fuerat vir admodum insignis & memorabilis ob singularem & admirabilem repræsentationem sacerdotij & sacrificij CHRISTI; propterea sapienter B. Paulus intelligens SPIRITVM Sanctum voluisse illa taceri de Melchisedec, ea ipse præcipue ac proprie ad CHRISTI mysterium accommodauit. Epiphanius quidem certe tradit in quibusdam scripturis nominatim prodi patrem & matrem Melchisedec: & illum quidem appellari Eraclam; matrem vero Astaroth, siue Asteriam. Epiphan.

61 Quod autem Hebræi, Eustatius Antiochenus, & Suidas dixerunt, propterea genus Melchisedec taceri, quod fuerit scorti filius, & detestabili satu progenitus; id nec probare ipsi possunt, & vt ita tamen fuisset, non propterea tamen genus & parentes eius taceri debuissent. Quis enim nescit, in libro Iudicum memorari Abimelech & Iephte ex meretricibus natos; & in hoc libro Genesis ex incestu procreatos Phares & Zare, quorum tamē genus & parētes recensētur. Eustatius. Suidas. Iudic. 8. Infra 11. Genes. 38.

Ad tertiam rationē ita respōdeo: Nō dicitur Melchisedec rex iustitiæ & pacis, quasi earū rerū auctor & dominus; sed est hebraismus perfrequens in Scriptura, significans regem iustū & pacificū; quemadmodū dicitur filius dilectionis, filius pacis, filius perditionis & mortis; pro eo quod est, filius dilectus, pacificus, perditus, & dignus morte. Ad quartam: Dicitur Melchisedec assimilatus FILIO DEI, non propter similitudinem substantiæ, sed propter similitudinem sacerdotij & sacrificij. Nam quod Hierax ille dixit, referente Epiphanio, SPIRITVM sanctum dici assimilatum FILIO DEI, quod is etiam formam & naturam humanam assumpserit; indignum est refutatione, adeo est absurdum: & id clarissime refellitur illis verbis Domini nostri: *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.* Solus igitur FILIVS DEI propter assumptionem humanæ naturæ, de cælo descendit. Locus Pauli ad Hebr. cap. 7. Ioan. 3.

Nec sane in rebus diuinis, & quæ humanam superant intelligentiam, credendis & astruendis, humanis argumentis & cōmentis nitendum est; sed diuina & apostolica auctoritate. Audiat Lector præclarā Epiphanij sentētiā, quæ omnes tam superiorum temporum, quàm huius sæculi hæreticos plane perfodit atque iugulat. Termini, inquit Epiphanius, nobis positi sunt, & fundamenta & ædificatio Fidei, & Apostolorum Traditiones, & scripturæ sanctæ, & successiones doctrinæ, & vndequaque veritas DEI munita est. Nemo igitur nouis fabulis decipiatur. Sic ille. Quemadmodum autem aliæ hæreses ex verbis diuinæ Scripturæ perperam intellectis, & ortum & firmamentum suum habuerunt; ita quoque hanc de Melchisedec hæresim praua & peruersa illorum B. Pauli, quæ sunt in Epistola ad Hebræos capite 7. intelligentia peperit. Scitum est igitur illud Epiphanij: Diuinæ scripturæ profunditas & claritudo, mentem humanæ naturæ excedens decipit quamplurimos. Ad quintam: cum dicitur CHRISTVS sacerdos secundum ordinem Melchisedec, non denotat imitationem aut participationem sacerdotij eius, nec deriuationem sacerdotij à Melchisedec ad CHRISTVM: sed significat morem, ritum & similitudinem; qualis nimirum est inter imaginem & exemplar, inter figuram & veritatem, inter corpus & vmbram. Notabilis sententia Epiphanij aduersus Hæreticos. Epiphan.

Ad sextam: Abram præcipue ac proprie dicitur pater credentium, tres ob causas: Primo, quia primus ipse legitur ex media infidelitate Chaldæorum à DEO mirabiliter eductus; eiusque fides ante omnes alios summis laudibus à Scriptura prædicatur. Deinde, quia primus fuit mortalium, cui data est promissio venturi CHRISTI; per cuius fidem & gratiam omnes gentes erant benedicendæ. His adde, quod parens fuit populi Hebræi, in quo solo omnium mundi populorum, publicus veri DEI cultus vsque ad CHRISTI aduentum conseruatus Ob tres causas dictus est Abram pater credentiū. Genes. 12. & 15.

Psal. 75. est: sicut etiam cecinit Dauid: *Notus in Iudaa DEVS, in Israel magnum nomen eius.* 62

Probatur tribus argumentis Melchisedec fuisse verum hominem.

Verum solutis rationibus illius Auctoris, opinionem eius atque eorum qui Melchisedec verum fuisse hominem putarunt, paucis refellamus. Narratio Mosis hoc loco, vt in alijs partibus huius libri, plane historica est: verba igitur eius de Melchisedec, historice & proprie, vt verba ipsa sonant, accipienda & interpretanda sunt. Moses autem inducit Melchisedec vt verum hominem occurrentem Abrae, & cum eo loquentem. Nam cum Moses alicubi inducit Angelos in figura humana loquentes hominibus, vel aperte prodit esse Angelos, vel dicit aliqua, quibus id non obscure significat. Deinde si Melchisedec erat rex vrbis Salem, cum ea vrbs in illa regione, & apud illas gentes notissima esset; necesse est regem quoque eius vrbis Melchisedec fuisse omnibus illis gentibus notissimum: non igitur erat vel SPIRITVS Sanctus, vel Angelus: multo minus FILIVS DEI, cum Dauid dicat, FILIVM DEI futurum Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec: & Paulus scribat, Melchisedec assimilatum esse FILIO DEI. Iam vero si Melchisedec fuit Sacerdos & Pontifex, is profecto nec Angelus, nec SPIRITVS Sanctus esse potuit: siquidem vera est B. Pauli sententia: *Omnis Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ys qua sunt ad DEVM, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis* (Ad Hebr. 5.) Quapropter FILIVS DEI naturam humanam assumpsit, vt per eam & in ea sacerdos fieret apud DEVM. Verum dimittamus istam opinionem, & transeamus ad secundam.

2. Opinio Hebraeorũ Melchisedec fuisse Sem filium Noe.

ALTERA sententia est, quam Epiphanius attribuit Samaritis; Hieronymus vero ascribit Hebraeis, hunc Melchisedec non fuisse alium, quàm Sem filium Noe: qui ob insignem eius iustitiam & pietatem, ad maiorem eius commendationem, non sub proprio nomine, sed sub appellatione Regis iustitiae hic inducitur à Mose. Hic igitur Sem abnepoti suo decimi gradus Abrae (vtar verbis Hieronymi) gratulabundus occurrit & benedixit, erat enim sacerdos DEI: siquidem ante legem Mosis omnes primogeniti erant sacerdotes; & haec esse voluit primogenita, siue ius primogeniturae, quod Esau vendidisse dicitur ipsi Iacob (Genes. 25.). quanquam aliorũ Hebraeorũ (quos Lyranus, Thostatus, alijq; cõplures secuti sunt) opinio fuit, Sem non fuisse primogenitũ Noe: sed ob singularem tamen quandã diuinae electionis & benedictionis praerogatiuã, ius primo geniturae (praesertim autẽ quantum ad sacerdotium) in eum fuisse translatum; sicut idẽ quoq; ius ab Esau in Iacob, & à Ruben in Iudam & Leui traductum est. Haec igitur fuit Hebraeorũ sentẽtia. Quare miror cur B. Ambrosius lib. 3. de Fide ca. 5. faciat Iudaeos opinari illũ Melchisedec fuisse Angelum DEI, Iudaica ludibria appellans eam opinionẽ. 63

B. Ambrosius.

Epiphani' refellitur.

Hanc sententiam Hebraeorum refellens Epiphanius, ait rationem temporum ei prorsus aduersari. Putat Epiphanius, cum Melchisedec occurrit Abrae, fuisse tunc Abram annorum circiter nonaginta. In quo mihi ille videtur lapsus: namq; infra Genes. 16. aliquanto scilicet post hunc occursum tempore, legimus Abram cum vxorem duxit Agar ancillam, fuisse annorum octuagintaquinque. Deinde, falsam esse illam opinionem, sic argumentatur Epiphanius; Sem non vixit amplius sexcentos annos, vt traditur Genes. 11. sed ab ortu Sem vsque ad nonagesimum aetatis annum Abrahae, quo tempore contigit quod hic scriptum est de Melchisedec, numerantur anni mille centum triginta; vel secundum aliam chronologiam, sexcenti viginti octo: ergo ante hunc occursum Abrae & Melchisedec, iam mortuus fuerat Sem; secundum priorem quidem Chronologiam, annis quingentis triginta; secundum alteram vero Chronologiam, annis viginti octo. Non igitur filius Noe, potuit esse Melchisedec. Verum haec argumentatio Epiphanij plane nulla est: quippe quae nititur mendosa supputatione annorum a diluuio vsque ad Abram; quam ille in vitiatis LXX. interpretum codicibus legerat. Etenim cum à Diluuio vsque ad ortum Abrae anni non plures ducentis 64

tis nonaginta duobus numerentur Genes. 11. Sem verò,qui vixit sexcentis annis,tempore Diluuij centum fuerit annorum:necesse est vt ab ortu Sem vsque ad nonagesimum annum Abræ, quo anno, secundum Epiphanium, euenit quod hoc loco traditur de Melchisedec,recenseãtur anni quadringenti octoginta.Tãtum igitur abest, vt tunc mortuus fuerit Sem, vt post id temporis annos centum viginti superuixerit.

65 SED redeamus ad opinionem Hebræorum. Hanc illi nulla ratione firmant: sed ita opinantur,quòd æquo animo non ferant, aliquem de populo Gentilium, stirpiq. Hebræorum extraneum, parente suæ gentis Abram, potestate apud DEVM haberi maiorem ac præstantiorem. Nec solis placuit Hebræis hæc opinio: placuit etiam Lyrano, Thostato, atque aliis tam multis, vt ea pro communi sententia habeatur. Sed ego,vt eam crederem esse veram, nunquam adduci potui. Namque assensu eius opinionis quatuor me prohibent argumenta. Principio,quod B.Paulus dixit de Melchisedec, eum fuisse sine parentibus & genealogia,& sine initio ac fine dierum, quòd nihil horũ de illo memoretur in Sacris literis;id in Sem dici nullo modo potest: eius namque genus, parentes, ætasq. explicatissime traduntur in diuina scriptura. Sed audi, ad hoc argumentum, qualę responsum finxerint Lyranus & Thostatus. Aiunt duo fuisse illius viri nomina, Sem, & Melchisedec: & genus quidem eius viri ac parentes tradi sub nomine Sem,non autem sub nomine Melchisedec; & ad hoc spectasse & allusisse Paulum. Sed enim,nemo est qui non videat hoc esse friuolum commentũ.Vnde enim istud de duobus nominibus eius viri aut cognouerunt ipsi, aut probare aliis possunt? Nec sanè Paulus in tam leui nominum ratione, tantum mysterij, de quo illic disputat, pódus collocasset. Præsertim cum Epistolam illam scripserit ad Hebræos, quibus,dubitare nó potuit,genealogiam & chronologiam Sem, fuisse notissimã.

Lyranus. Thostatus.

Refellitur 2. opinio, & ꝓbatur quatuor argumentis, Sem non fuisse Melchisedec.

Ad Heb.7.

Deinde,si Sem fuisset Melchisedec,id aliquo modo,& aliquo loco indicare nó prætermisisset Moses: siquidem id prodere, cum ad lumen historiæ quam scribebat,tum ad decus & splendorem gentis suæ,tãto parente nobilitatæ,valeret plurimum. Ad hoc, B.Paulus affirmat generationem Melchisedec, Iudæorum generi & sanguini fuisse extraneam: at Iudæi omnes ex ipso Sem genus & originę duxerunt. Nec illud non multum eleuat fidem istius opinionis,quòd ea non fuerit veteris synagogæ sententia. Duo enim vetustissimi & doctissimi Hebræorum scriptores,quique scientiam rerum Iudaicarum optime calluerunt,Philonem dico & Iosephum,vbicumque de Melchisedec verba faciunt,semper de eo loquuntur,vt de homine alienigena,& generi ac genti Iudæorum extraneo. Immo vero Iosephus Chananæum fuisse eum,& Chananæorum principem aperte scripsit.

Ad Hebr. cap. 7.

Philo. Iosephus. Iosephus. li.7. de Bello Iud.c 18

66 TERTIA est sententia(quam ego non modo superioribus puto esse probabiliorem,sed solam esse veram censeo)Melchisedec non fuisse ex stirpe ac genere Hebræorum, sed fuisse de populo Gentili & Chananæo. Magnam huic sententiæ fidem astruit multitudo,auctoritas,& nobilitas sectatorũ huius opinionis.B. Hieronymus probatores eius,hos recensuit auctores,Irenæum,Hippolytum,Eusebiũ Cæsariensem,Emisenum,Apollinarium,Eustathium:sed præter hos ab Hieronymo cõmemoratos,fuerunt eiusdem opinionis ascriptores & propugnatores, præter Philonem & Iosephum supranominatos, Epiphanius locis dudum indicatis, Theodoretus quæstionę 63.in Genesim,& Suidas,qui hæc de Melchisedec literis mandauit: fuisse eum Chananæum, & ex Side filio regis Aegypti vel Libyæ genus duxisse; ex detestabili satu esse progenitum, ideoque genealogiam eius fuisse innominatam; vrbem Salem, cuius rex fuit, condidisse in monte Sion; regnasse annis centum tredecim,semperque virginem fuisse. Sic ille. Nec Suidas tantùm facit Melchisedec virginem; facit etiam Ignatius martyr in Epi-

3. Sententia, quã sequitur Auctor, Melchisedec fuisse de populo Gentili,& fuisse Chananæum.

S.Hieron. Irenæus. Hippolyt. Eusebius Cæsarien. Eusebius Emisenus. Apollinar. Eustathius. Theodore. Suidas mira de Melchisedec.

stola ad Philadelphios: sed quo argumento, equidem nescio. Nec illud leue est argumentum Melchisedec non fuisse Sem; omnem illam regionem in qua regnabat Melchisedec, fuisse id temporis possessam à posteris Chanaan; & idcirco communiter dicebantur Chananæi: proprijs autem & varijs nominibus, quæ ducta erant ex varijs nominibus filiorum Chanaan, vt supra exposuit Moses Genesis 10. inter se discernebantur. Qui fit igitur credibile, aut Sem regnasse inter Chananæos, aut Melchisedec in Chananæorum regione pontificatum & regnũ obtinentem, non fuisse Chananæum?

Locus Pauli ad Hebr. 7. Magnum item pondus habet ratio ducta ex verbis Pauli: nam exaggerans ille auctoritatis & dignitatis præstantiam Melchisedechi, sic ait: *Cuius generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abram: & hunc qui habebat repromissionem benedixit*. Quid est illud: *Cuius generatio non annumeratur in eis?* non aliud sanè, nisi, cuius genus & gens, à genere & gente Iudæorum prorsus diuersa est. Ergo si Melchisedec extraneus fuit generi Iudæorum, nec potuit esse Sem, vnde genus ducebant Hebræi: & ex ea gente apud quam regnabat, fuisse eum putandũ est.

Præclarum Areopagitæ testimoniũ, quod Melchisedec fuerit ex populo Gentiliũ. His accedit locupletissimum B. Dionysij Areopagitæ testimonium. Is enim in libro de Cælesti Hierarchia cap. 9. cum docuisset multos ex Gentilibus ante legem Mosis, ad veri DEI cognitionem & cultum, opera Angelorum, qui singulis gentibus præfecti sunt, esse perductos: id confirmat perillustri exemplo Melchisedec, qui licet ex gente infideli esset, non solum ipse fidelis erat, sed populum etiam, cuius rex fuit & Pontifex, fidelem habuit. Ac ne fraudem Lectorem singulari voluptate, quam ex aureis Dionysij verbis legendis percipiet, ponam hic eius verba. Nempe, inquit, & alijs gentibus (præter Hebræos) ex quibus & nos ad immensum diuini luminis pelagus quod paratum semper est, & patet omnibus ad participandum, ex præteriti erroris excitate respirauimus; non præfuerunt alieni aliqui Dij, sed vnum illud omnium ac singulare principium. Ad quod sanè obsequentes, ducebant Angeli præfecti singulis gentibus. Considerare libet Melchisedec illum carissimum DEO; qui nequaquam inanium Deorum, sed altissimi æternique DEI sacerdos fuit. Non enim sine ratione, illustres diuina sapientia viri, Melchisedec non modo amicum DEI, verum etiam sacerdotem DEI appellarunt: scilicet vt prudentioribus apertè indicarent, non modo ipsum ad verum & sempiternum DEVM esse conuersum; verum & ceteris ad veram & solam supremamq. Deitatem prouehendis, auctorem ducemq. fuisse. Hæc B. pater Dionysius.

QVARTA DISPVTATIO

Quæ est secunda de Melchisedec.

Quænam fuerit vrbs illa Salem, cuius rex fuisse dicitur Melchisedec.

Iosephus. OPINIO est Iosephi libro primo & septimo Antiquitatum, & libro septimo de Bello Iudaico; est itèm omnium ferme (vt fatetur Hieronymus) Ecclesiasticorũ auctorũ, & vt verbo dicam, sententia est vetus, & communis, vrbem, quæ hic appellatur Salem, fuisse eam ipsam quæ postea vocata est Hierusalem. Putant igitur isti primo dictam esse Salem; tum Iebus; postea vero, vno ex illis duobus nominibus composito vocabulo appellatam esse Iebusalem, sed melioris soni gratia, factum esse nomen Hierusalem. Verum B. Hieronymus in Epistola quam scripsit ad Dardanum, ait prius vocatam esse Iebus, posterius autem Salem: cum tamen hoc loco legamus nomen Salem; nomen au- 67

Hieronymus.

tem

tem Iebus primo legatur in libro Iudicum. Sed nimirum Hieronymus propterea id dixit, quia putauit, quæ hic appellatur Salem, longe diuersam esse ab vrbe Hierusalem. Quod autem etiam Hierusalem aliquando dicta sit Salem, patet ex illo versiculo psalmi septuagesimi quinti; *Factus est in pace locus eius & habitatio eius in Sion*. Pro illo *in pace* hebraice est, in Salem: quæ vox ibi sine dubio significat vrbem Hierusalem, sicut declarat quod proxime adiungitur *Et in Sion habitatio eius*. Solet enim scriptura duo hæc vocabula Hierusalem & Sion, sæpenumero iungere in eadem sententia. Eupolemus apud Eusebium libro 9. de Præparatione Euangelica cap. 4. tradit, Abram reuertentem ex hostium cæde acceptum esse liberaliter à Melchisedec in vrbe Algariza: quæ vox latine sonat, montem Altissimi;& sine dubio significatur vrbs Hierusalem in altissimo monte, qui præcipue ac singulariter sacer DEO erat, ædificata. Eupolem. Algariza, idē quod Hierusalē.

68 ALTERA est sententia,quam superiori præfert Sanctus Hieronymus, Salem cuius rex fuit Melchisedec, non fuisse Hierusalem, sed aliam quandam vrbem in terra Chanaan, & in regione Sichimorum, iuxta vrbem Bethsan, alio nomine dictam Scythopolim, proximam Iordani, cuius & in hoc libro infra cap. 33. & in Euangelio Ioannis cap. 3. fit mentio. Sed cognoscat Lector ex verbis Hieronymi & hanc eius sententiam, & quibus eam firmat, argumenta. sic ille ait in Epistola quam scripsit ad Euagrium: Vrbs Salem, non vt Iosephus & nostri omnes arbitrantur, est Hierusalem, nomen ex græco hebraicoque compositum; quod absurdum esse peregrinæ linguæ mixtura demonstrat: sed est oppidū iuxta Scytopolim, quod vsque hodie appellatur Salem; & ostenditur ibi palatium Melchisedec, ex magnitudine ruinarum, veteris operis ostendens magnificentiam. De hac Salem in posteriore huius libri parte scriptum est: *Venit Iacob in Socoth, id est in Tabernacula, & ibi fecit sibi domos atque tentoria; & transiuit in Salem ciuitatem regionis Sichem, quæ est in terra Chanaan*. Considerandum quoque est, quod Abrahæ à cæde hostium reuertenti, quos persecutus est vsque Dan, quæ hodie Paneas appellatur, non in via Hierusalem occurrerit, sed Salem oppidum Metropoleos Sichem, in eo itinere fuerit. Legimus quoque in Euangelio, Ioannem baptizasse in Enon iuxta Salim, quia multæ ibi erant aquæ. Nec refert, vtrum Salem, an Salim nominetur; cum vocalibus in medio literis perraro vtantur Hebræi: & pro voluntate lectorum atque varietate regionum, eadem verba diuersis sonis atq; accentibus proferātur. Hactenus ex Hieronymo. Sententia Hieronymi de vrbe Salem. Epist. 126 Genes. 33. Ioan. 3.

69 DVO igitur in his verbis Hieronymi pro hac opinione tanguntur argumenta: vnum est, in vrbe Salem vsque ad ætatem Hieronymi extitisse non obscura vestigia palatij Melchisedec, cuius antiquam magnificentiam, vel ipsæ quæ cernebantur eius ruinæ, ostentabant. Alterum est argumentum, Abræ reuertenti ex hostium cæde, distantem admodum & deuiam fuisse Hierusalem; at vero Salem, in eo ipso itinere fuisse illi obuiam. Verum neutra ratio admodum firma est. Vnde enim liquere potuit, palatium illud fuisse Melchisedec? Dices; sic erat fama apud illas gentes. At enim fama, præsertim popularis & vulgaris, sæpe inanis, futilis, & fallax est. Etiam Borchardus tradit Melchisedec in eo loco qui est ad radicem montis Thabor, accepisse reuertentem ex cæde hostium Abram; idque constare ait vniuersali fama eius regionis atque gentis. Nec valde vrget altera ratio. Etenim dupliciter ei potest occurri. Possumus enim dicere, Melchisedec, cum audisset tam insignem Abræ victoriam, tamque vtilem vniuersæ illi regioni; profectum ex vrbe sua Hierusalem, longo spatio iuisse obuiam Abræ, suoque eum reuertentem itinere, perhumaniter, atque honorifice accepisse. Aut illud potius dici posset, Abram de recto itinere deflectentem, petijsse vrbem Hierusalem; aut soluendi voti causa, Expeditur B. Hieronymi sententia. Borchard. 1. par. cap. 6. Num. 9.

quod pro adipiscẽda victoria fecerat, aut agendi DEO gratias pro adepta. Eum vero locum præcipue adire voluit, quod eius rex esset publicus in ea regione Sacerdos; & Sacerdos quidem non inanium Deorum, sed veri ac summi DEI, singularis iustitiæ ac sanctitatis fama celeberrimus. Hoc vbi Melchisedec intellexit, non expectauit dum ille ad vrbem perueniret: sed aliquanto spatio procedens obuiam, præuenit eius aduentum: eumque multa cum gratulatione, humanitate atque honore accepit. Atque hæc quidem breuiter de duabus supradictis opinionibus super vrbe Salem disputata sint.

Auctoris sententia.

70 EGO vt non inficior, satis esse probabilem B. Hieronymi sententiam: sic ingenue fateor, me ad priorem illam opinionem duas ob causas esse propensiorem. Mouet enim me plurimum, ac vehementer tenet tam antiqua, tam omni tempore peruagata & recepta, tantoque Doctorum ferme omnium consensu firmata sententia. Præsertim cum rationes quibus eam oppugnauit Hieronymus infirmas esse ostensum sit. Deinde propterea valde amo & amplector eam sententiam; quod ea mirifice augeat magnitudinem & mirabilitatem eius mysterij, quod in persona & munere Melchisedec continebatur. Quam enim belle (præter alia multa) & hoc quadrat ad mysterium CHRISTI; si quemadmodum Dominus noster futurus erat rex, & Sacerdos in Hierusalem; ita Melchisedec, qui plus duobus annorum millibus ante insigniter eum præfigurauit, eiusdem vrbis rex & Sacerdos fuerit? Dominum autem IESVM futurum regem Hierusalem, prædixerat Dauid Psalmo secundo illis verbis: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius.* Idemque pridie mortis suæ in vrbe Hierusalem summo functus summi Sacerdotis munere, instituit sub specie panis & vini Sacramentum & Sacrificium EVCHARISTIAE, perpetuo deinceps in Ecclesia vsque ad consumationem seculi celebrandam. Cruentum quoque Sacrificium corporis & Sanguinis sui, in ara crucis DEO PATRI pro humani generis redemptione inibi obtulit.

QVINTA DISPVTATIO

Quæ est tertia de Melchisedec.

Ad quem finem siue vsum, Melchisedec occurrens Abræ, protulerit panem & vinum.

71 TRES sunt sententiæ. Prima, ea Melchisedec adduxisse in cibum & potum Abrahæ & sociorum eius. Huius sententiæ princeps nominatur Iosephus. Eius autem verba supra numero 45. commemorauimus & perpendimus. Propterea vero ita sensisse Iosephus existimatur, quod cum narrat hanc historiam Melchisedec, conuiuij tantum meminit, quo Abramum liberaliter accepit, nullum de sacrificio verbum faciens. Eodem inclinauit Caietanus: nam exponens illa verba; *proferens panem & vinum*: Nihil inquit, scribitur hic de sacrificio siue oblatione, sed de prolatione, siue extractione panis & vini, quam Iosephus dicit factam ad reficiendum victores. Eandem opinionem tribuit Hebræis B. Hieronymus in Epistola ad Euagrium scripta. Tradunt autem Hebræi morem fuisse antiquitus, redeuntibus è bello parta victoria, exire obuiam cum pane & vino ad eos resocillandos. Ad hoc probandum afferunt illi exemplum ex capite octauo libri Iudicum, vbi narratur, Gedeonem profligatis Madianitis, & insectantem fugientes, petijsse à viris vrbis Socoth, vt darent

Iosephus. Caietanus. Hebræi. Hieronymus.

rent ipsi & militibus panes, vt cibo refecti persequerentur hostes: illos autem respondisse: *Nũquid manus Zeb & Salmana iam est in manu tua, vt tradamus exercitui tuo panes?* Quibus verbis significarunt, non fuisse morẽ exeundi obuiam militibus cũ cibo & potu nisi confecto iam bello, partaq. victoria. Quanquam ea ipsa offerri debere lõgiquo itinere fessis, & penuria cibi ac potus laborãtibus, vel naturali quadã humanitate, vel receptissimo illis gentibus more; satis indicauit Dominus Deuteronomij 23. cum maledixit Amonitis & Moabitis: *Quia noluerunt*, inquit, *vobis occurrere cum pane & aqua in via, quando egressi estis de Aegypto.*

Locus Deuteronomij cap. 23.

Plerique recentiorum scriptorum secuti Lyranum & Thostatum, ita refellunt hanc sententiam: Milites & socij Abrahæ abundabant cibarijs: ergo superuacaneum fuisset, Melchisedec ad eorum refectionem panem & vinum attulisse. Cum enim quatuor illi reges vniuersam regionem Pentapolitanam deprædati essent, non est dubitandum quin maximam copiam eorum quæ pertinent ad victum abstulerint: quæ quidem omnia, illis debellatis & cæsis, in potestatem Abrahæ venerunt. Idque putant aperte ostendisse Abram illis verbis, quæ dixit regi Sodomorum: *Non accipiam*, inquit Abram, *ex omnibus quæ tua sunt: exceptis his quæ commederunt iuuenes*. Ergo abunde illi comederant, nec cibarijs Melchisedec indigebant. Sed parum in hac confutatione videtur esse roboris. Dicat enim quispiam, nescisse id Melchisedec; immo putasse eos propter laborem dimicationis & fatigationem itineris, recentibus cibis refici ac recreari debuisse. Ac licet id sciuisset Melchisedec, voluisset tamen eo munere suam erga Abram beneuolentiam, & ex victoria eius, singularem lætitiæ suæ voluptatem declarare. Falsitas igitur illius primæ sententiæ, declarata firmataque aliarum sententiarum veritate, constabit.

Lyrani & Thostati ratio aduersus hãc sententiam, infirma esse ostenditur.

72 ALTERA sententia est, panem & vinum tunc esse prolata à Melchisedec, ad sacrificandum DEO in gratiarum actionem pro victoria Abræ. Non enim ille sanguine & carnibus animalium, vt fere alij Sacerdotes, sed pane tantum & vino vti solebat in sacrificando. Hæc sententia probatur quinque argumentis. Primum argumentum ductum ex auctoritate Patrum, magnam vim habet, certamque huic opinioni fidem facit. Etenim omnes Ecclesiastici scriptores, vel dum hanc historiam Melchisedec tractarunt, vel cum disseruerunt de sacrificio & Sacramento EVCHARISTIAE per sacrificium Melchisedec præfigurato; vel vbi disputarunt quemadmodum CHRISTVS fuerit Sacerdos secundum ordinem Melchisedec, concorditer, constanter, & asseueranter docent, Melchisedec eo maxime figuram fuisse CHRISTI, quod non alijs rebus in sacrificando vsus fuerit, nisi pane & vino, sub quarum videlicet rerum speciebus instituendum à CHRISTO erat Sacrificium EVCHARISTIAE iugiter in Ecclesia vsque ad consumationem seculi peragendum. Sed vnde Patres cognitum habuerunt, Melchisedec sacrificasse panem & vinum? Non aliunde profecto, quam ex hoc vno loco Genesis, nusquam enim alibi legitur Melchisedec vsum esse pane & vino. Ergo prolationem illam panis & vini, à Melchisedec factam esse ad sacrificandum, sensere omnes patres, docente eos SPIRITV Sancto, & aperiente eis sensum, vt sic intelligerent hanc scripturam. Commemorare autem hic istorum patrum nomina, scripta, sententias ac verba, equidem instituto operi superuacuum & alienum duco. Ea lector petat, si nosse auet, ex ijs qui controuersias nostri temporis inter Catholicos & Hæreticos, eam præcipue quæ est de venerabili sacrificio & Sacramento EVCHARISTIAE, diligenter, copiose, docteque scripserunt.

Melchisedec protulisse panẽ & vinũ ad sacrificandum, probatur quinque argumentis.

Deinde ad probationem huius sententiæ facit illud participium *proferens* vel vt est græce & hebraice, *protulit* siue *obtulit* hebraice est (hothsi) quod, vt annotauit scientissimus linguæ hebrææ Genebrardus verbum est sacrificale, & red-

2. Argum.

Genebrardus i Chronologia.

dentium

dentium DEO oblationes atque sacrificia; & id patet ex historia Gedeonis, quæ narratur in libro Iudicum capite sexto, vbi Gedeon dixit Angelo, quem putabat hominem esse, *Nec recedas hinc, donec reuertar ad te, portans sacrificium, & offerens tibi*: Scilicet vt tu illud sacrifices & offeras. Et paulo post dicitur Gedeon panes azymos, & carnes cum iure carnium attulisse sub quercu & obtulisse illi: nempe vt ille eas res sacrificaret DEO. In qua historia scripturæ, animaduertere est, bis esse positum verbum offerendi, relatum ad sacrificij vsum.

3. Argum. PRAETEREA tres hoc loco narrantur actiones Melchisedec; quarum duæ posteriores, sunt plane Sacerdotales, benedicere Abrahæ, & decimas ab eo accipere: ergo prima eius actio, quæ hic narratur, proferendi panem & vinum, etiam fuit Sacerdotalis, & ad sacrificandum pertinens. Addit robur huic rationi, quod Latinus interpres illud participium *proferens panem & vinum* iunxit cum illo verbo *benedixit ei*; haud dubie significans, prolationem illam panis & vini fuisse sacerdotalem & sacram, vt quæ cum sacerdotali benedictione coniuncta fuerit. Ad hæc, patet hoc ipsum euidenter ex verbis illis proxime adiunctis; *Erat enim Sacerdos DEI altissimi*; nam illa particula *enim* cum sit causalis, denotat, cur Melchisedec protulerit panem & vinum, hanc fuisse causam, quod cum esset ille sacerdos DEI, & res illas soleret DEO sacrificare, voluit ex eisdem rebus sacrificium Eucharisticũ pro victoria Abræ offerre DEO. Nam quod hebraice non sit *enim* sed (&) satis diluimus supra numero 49. cum hæc ipsa verba Mosis explanaremus. 73

4. Argum.

5. Argum. Concludet hanc argumentationem, multorum, & nobilium, & veterum Rabbinorum in eandem opinionem consensus. Ac ne sim longus vbi minime opus est, missos faciam nunc eos, de quibus multa refert Galatinus libro 10. de Arcanis catholicæ veritatis. Pauca dumtaxat ponam hic verba Genebrardi Iudaicarum rerum doctissimi. Sic autem scribit Genebrardus: Rabbi Moses Haddarsan in Bereshith Rabba, contendit Melchisedec tunc Messiæ ritum incruentæ sacrificationis aliquando introducturi, speciem & personam sustinuisse. Rabbi Moses & Salomon ordinarius Hebræorum interpres, exponens Caput XIIII. Genesis, & historiam Melchisedec, è veterum Rabbinorũ scriptis docet, protulisse Melchisedec panem & vinum, vt Mosaicæ legis sacrificia farinacea, & libamina repræsentaret. Vult igitur iste Rabbinus, tunc Melchisedec sacrificasse. Ceteras quoque res Melchisedechi, plenas fuisse perfectionis & mysterij, Rabbi Leui è Talmudicis asseuerat: quod B. Paulus persequitur in Epistola ad Hebræos. Pauca hæc è Genebrardo carptim sumpta, satis lectori ad præsens fuerint.

Petrus Galatinus. Genebrar. lib. 1. Chronologiæ in exordio tertiæ ætatis. Rabbi Moses & Salomon. Rabbi Leui.

TERTIA est sententia, Melchisedec protulisse panem & vinum prius in gratiarum actionem pro victoria Abrahæ sacrificata DEO, vt sacri ac religiosi potus cibique participem faciens Abram & socios, corporibus eos pariter atque animis reficeret, recrearet, ac lætificaret. Namque etiam in lege Mosis cum tria essent sacrificiorum genera, quæ traduntur in Leuitico, Holocaustum, Sacrificium pro peccato, & Hostia pacifica, quæ offerebatur DEO, vel pro gratiarum actione, vel pro salute & prosperitate offerentium: huius tertij generis sacrificiorum vna pars incendebatur; altera tradebatur in vsum sacerdotum; tertiæ partis etiam ipsi qui obtulerant hostiã, participes erant. Huius sententiæ auctor nominatur Clemẽs Alexandrinus, qui sub finẽ libri quarti Stromatũ scribit, Melchisedec panem DEO sacrificatum obtulisse Abramo in refectionem. Ad eandem sententiam Theodoretus quoque adscribitur: cuius in quæstione 63. in Genesim, hæc sunt verba: Quoniam Melchisedec typum gerebat sacerdotij dominici: idcirco panẽ, vinum, & massam farinæ dedit Abrahæ. Siquidẽ moris erat, DEO omnium, talia offerre. Animaduertebat enim & in hoc typum patefieri. 74

Clemẽs Alexãdrinus. Theodoretus.

Mihi

Mihi verò, etiam Philo videtur in hac fuisse sententia: is enim occursum hunc Melchisedec & Abræ disertis verbis enarrans, Cum, inquit, aduenientem lætis gratulationibus accepisset, manusque ad cælum tendens, fausta illi precatus esset: mactatis victimis, splendidum epulum socijs omnibus dedit. Sic Philo. Vult igitur Philo, prius sacrificasse Melchisedec; tum ex ipso sacrificio epulum Abræ præbuisse. Nec moueat Lectorem, quod dixerit Philo Melchisedechum mactasse victimas, cum Melchisedec incruento vteretur sacrificio: nam Philo posuit speciem pro genere, id est, mactare victimas, pro sacrificare; quòd apud omnes fermè gentes mos esset, mactare victimas in sacrificando. Illud igitur, mactatis victimis, non aliud significat, nisi, præmisso sacrificio, vel, cum prius sacrificasset. Hæc porrò tertia sententia, quantum ad id quod facit pro Catholicis aduersus Hæreticos, non differt à secunda. Siue enim dicas Melchisedec protulisse panem & vinum, vt ea sacrificaret DEO; siue iam sacrificata protulisse in vsum Abræ, nihil plane interest, dummodo illud ratum & certum sit, panem & vinum fuisse materiam sacrificij Melchesedechiani; nec eum cruenta victimarum mactatione, sed incruenta talium rerum oblatione vsum esse in sacrificando. Quare harum duarum posteriorum sententiarum, vtram maluerit Lector, tutò sequi potest. Philo in libro de Abraham.

SEXTA DISPVTATIO

Quæ est quarta de Melchisedec.

An, cum dicitur Abram dedisse decimas Melchisedecho, vocabulo decimarum intelligere oporteat decimas proprie acceptas.

75

HANC disputationem tractare volui hoc loco propter Caietanum: is enim censet non debere hic intelligi decimam proprie ac præcise sumptam, qualis videlicet secundum legem Mosis dabatur sacerdotibus: sed partem aliquam bonorum & hostilium spoliorũ; quæ deinde mensura & numero decimæ definita est. Audi Caietanum: Cum hic dicitur: *Dedit ei decimam ex omnibus*; non intelligo quotam, hoc est, decimam quamque partem significari nomine decimæ, sed speciem pro genere positam. Et est sensus: Dedit Abram ipsi Melchisedec, tanquam sacerdoti DEI excelsi, portionem ex omnibus, quam consueuimus decimam nominare: sic enim apud Israelitas nominabatur tempore Mosis. Hæc Caietanus. Caietanus.

Verum eius interpretatio & opinio non solum dissentanea mihi videtur, sed etiam contraria ei disputationi, quam tractat Paulus in Epistola ad Hebræos cap. 7. vbi eodem modo ac significatione vtitur Paulus vocabulo decimarum, cum loquitur de decimis, quas Hebræi dabant suis sacerdotibus, & de decimis quas Abram dedit Melchisedecho: sed illæ erant veræ decimæ, ergo similiter hæ. Immo vero sententia Caietani videtur infirmare atque eneruare argumentationẽ Pauli probantis sacerdotium CHRISTI multo esse præstantius Leuitico sacerdotio, ad hunc modum: Sacerdotium Melchisedec fuit præstantius Leuitico; sed Christus fuit sacerdos secundum ordinem Melchisedec: ergo sacerdotium CHRISTI præstantius fuit Leuitico. Minor huius syllogismi, cum nitatur auctoritate Dauidis id ipsum affirmantis in psalmo 109. nulla egebat probatione. Maior autẽ probatur à Paulo dupliciter; tum quod Melchisedec bene- Refellitur Caietanus. Locus Pauli ad Hebræos 7.

dixit

dixit Abræ; tum quod ab eo decimas accepit: vtrumque vero arguit potestate ac dignitate fuisse eum Abramo præstantiorem. Cum igitur omnes qui fuerunt Leuitici generis, fuerint tunc in lumbis Abræ, ex quo scilicet originem duxerunt; sequitur, vt ipsi quoque in Abram benedicti & decimati sint à Melchisedec, ob idque inferiores eo fuerint. Hæc Pauli argumentatio, nisi vocabulum decimarum proprie sumptum ab eo sit, ad probandum quod ille vult, non satis accommodata, nec firma esse videtur.

Nec video equidem quid rationis Caietanum in eam sententiam adduxerit. Nisi forte putauit, solutionem veræ decimæ, non nisi per legem Mosis fuisse institutam atque sancitam. At secus res habuit: multa enim lege Mosis præscripta & præcepta sunt, quæ non paucis ante Mosaicam legem seculis, à probis ac pijs viris sanctè colebantur & custodiebantur; exempli gratia, ex fructibus terræ & ex animalibus sacrificare DEO; ædificare & vngere altaria; habere delectum, & distinctionem seruare mundorum atque immundorum animalium in sacrificando; vota DEO nuncupare; suscitare semen fratris sine liberis demortui, & alia quædam eius generis. Hæc autem seruabantur ante legem Mosis, ex inspiratione diuina, ex instinctu ductuque legis naturalis, ex maiorum traditione, ex religiosa piorum hominum consuetudine: non autem ex vllius positiuæ legis præscripto ac præcepto.

Gen. 4. 8. 38. 31.

Obiectio quædã contra B. Pauli argumentationẽ excutitur.

HIS addam quiddam, minime quidem prætereundum, sed cursim tamen attingendum (non enim proprie ad præsentem disputationem spectat) quod 76
aduersus B. Pauli argumentationem, quam paulo supra exposui, posset obijci. Argumentabatur B. Paulus, propterea Leuiticum sacerdotium dignitate inferius esse sacerdotio Melchisedec; quod cum Abram benedictus & decimatus est à Melchisedec, simul quoque ab eo benedictus & decimatus fuerit Leui, quippe qui tunc fuerit in lumbis Abræ. Verum hæc argumentatio parum firma videtur, minimeque idonea ad id concludeudum quod vult Paulus. Nihil enim prohibet, Aaron, vt quidam homo priuatus, qua ratione erat in lumbis Abræ, fuisse decimatum à Melchisedec, & ob eam causam fuisse eo minorem: at vero vt Aaron fuit summus Pontifex in populo Hebræo, singulariter à DEO electus, non fuisse eum hac ratione in lumbis Abræ, nec decimatum à Melchisedecho, atque idcirco non fuisse eo dignitate minorem. Quemadmodum apud nos Chistianos fieri potest, vt quis decimas soluat sacerdoti, & is postea generet filium, qui deinde creetur summus Pontifex. Hic vt homo quidam priuatus, in parente suo decimatus est à sacerdote, & sic minor eo fuit: verumtamen vt est summus Pontifex, nec decimatus à sacerdote fuit, & potestate ac dignitate simplicem quemlibet sacerdotem longissime antecellit.

Differentia Christiani sacerdotij atq; Leuitici.

Sed hanc obiectionem facile diluet Lector, si animaduertat permagnam esse differentiam Christiani sacerdotij atque Leuitici. Etenim sacerdotium Leuiticum per carnalem generationem propagabatur, & à patribus ad filios secundum carnis originem deriuabatur: vnde non minus fuit in Abram, quam in Leui. Quapropter ex eo quod Abram decimas dedit Melchisedecho tanquam maiori, rectè concluditur sacerdotium Melchisedec (præsertim vero vt figuram CHRISTI gerebat) sacerdotio Leuitico fuisse præstantius. Sacerdotium autem Chistianum non sequitur carnis originem, sed gratiam spiritualem. quocirca inter Christianos contingere potest, vt pater decimas det alicui sacerdoti tanquam minor maiori; cuius tamen filius, si fuerit Pontifex, maior sit illo sacerdote; non quidem propter carnis originem, sed propter gratiam spiritualem, quam habet à CHRISTO.

77 ILLVD praeterea contra eandem Pauli argumentationem afferri posset: Si recte Paulus concludit, Leuiticum Sacerdotium esse minus Sacerdotio Melchisedechi, quia Leui decimatus est à Melchisedec, existens in lumbis Abrae decimas dantis Melchisedecho: videtur idem posse de CHRISTO concludi. Etenim similiter CHRISTVS erat tunc in lumbis Abrae; quippe qui verus Abrae filius, & ex eius semine generatus fuit, non minus quam Leui. Ergo similiter quoque CHRISTVS in Abram fuit decimatus à Melchisedec, atque ob eam causam inferior eo censeri deberet. Altera obiectio.

Hanc dubitationem siue quaestionem subtiliter & accurate tractat B. Augustinus libro 10. de Genesi ad literam cap. 20. Augustini autem disputationis & sententiae haec est summa. Tam Leui, quam CHRISTVM fuisse in lumbis Abrae, verum dissimili admodum ratione. Nam Leui fuit in lumbis Abrae tam secundum corpulentam substantiam, quam secundum seminalem rationem, per quam scilicet, & humana natura propagatur, simulque cum ea peccatum originale à parentibus deriuatur & traducitur ad filios: & ob hanc causam Leui vere decimatus fuisse dicitur in Abram: CHRISTVS autem Dominus noster fuit in lumbis Abrae secundum corpulentam tantum substantiam, non secundum seminalem ratione: non enim ex semine virili conceptus est; sed eius vicem praestans SPIRITVS Sanctus, conceptionem eius supernaturali quodam atque incomprehensibili modo perfecit: ob hanc igitur causam, licet CHRISTVS fuerit in lumbis Abrae, non tamen fuit in eo decimatus, vnde nec minor Melchisedecho haberi potest. Immo vero quia praestantia sacerdotij Melchisedec in eo maxime fuit, quod figuram gessit sacerdotij CHRISTI; tanto maiorem eo fuisse CHRISTVM necesse est, quanto corpus quàm vmbra; exemplar & idea, quam eius imago; veritas quàm figura praestantior est.

Ac B. quidem Augustini disputationis & sententiae summa, vt dixi, haec est. Sed ponam hic Augustini verba: nam ea legere, gratum fore Lectori existimo. Nec Leui, nec CHRISTVS, ait Augustinus, in lumbis Abrahae secundum animam fuerunt: secundum carnem vero, & Leui & CHRISTVS ibi fuerunt: sed Leui secundum rationem seminalem; CHRISTVS autem secundum solam substantiam corporalem. Cum enim in semine sit & visibilis corpulentia, & inuisibilis ratio, vtraque ratione Leui in lumbis Abrahae fuit: CHRISTVS autem visibilem carnis substantiam de carne Virginis sumpsit; ratio vero conceptionis eius non à semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. Proinde secundum hoc quod de matre accepit CHRISTVS, etiam ipse in lumbis Abrahae fuit. Ille est igitur decimatus in Abram, qui de ipso generatus est secundum legem in membris, repugnantem legi mentis, & inuisibilem concupiscentiam; quamuis eam casta & bona iura nuptiarum non sinant valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituendo prospicere. Non autem & CHRISTVS in Abram decimatus est; eius quippe caro inde non feruorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad praefigurandam medicinam pertinuerit, illud in Abrae carne decimabatur, quod curabatur, non illud vnde curabatur. Eadem namque caro non Abrae tantum sed ipsius quoque Adam, simul habebat & vulnus praeuaricationis, & medicamentum vulneris. Vulnus praeuaricationis, in lege membrorum repugnante legi mentis, quae per omnem inde propagatam carnem seminali ratione quasi transcribitur: medicamentum autem vulneris, in eo quod inde sine opere concupiscentiali, in sola materia corporali, per diuinam conceptionis formationisque rationem de Virgine assumptum est, propter mortis sine iniquitate consortium, & sine falsitate resurrectionis exemplum. Haec Augustinus. Rom.7.

78 Quod autem in his verbis Augustinus attigit, decimationem Abrae fuisse signum infirmitatis, simulque figuram curationis hominis, id enucleatius & apertius S.Thomas. 3.par.quaestio.31.articu.8.

tius declarans B. Thomas sic ait: Ille qui decimas dat, protestatur se imperfectum esse, & perfectionem alij tribuit: siquidem nouem sibi retinet, & decimam dat alteri, quod est signum perfectionis: denarius enim terminus est omnium numerorum ab vnitate procedentium vsque ad decem. Imperfectio autem humani generis, est propter peccatum, quod indiget curatione eius qui à peccato curat. Curatc autem à peccato, est solius CHRISTI: Ipse enim est agnus qui
Ioan. 1. abstulit peccata mundi: figuram autem eius gerebat Melchisedec, vt probat Paulus ad Hebræos 7. Ergo Abram decimas dans Melchisedecho, præfigurauit se in peccato conceptum: & item omnes qui ab eo ita descensuri erant vt peccatum originale contraherent, indigere curatione quæ est per CHRISTVM: solus autem CHRISTVS quia sic fuit in Abram vt ab eo deriuaretur non secundum rationem seminalem, sed tantummodo secundum corporalem substantiam; idcirco non fuit in Abram quasi curatione indigens, sed tanquam vulneris medicina; & ob eam quoque causam non fuit in lumbis Abræ decimatus. Hactenus ex B. Thoma.

SEPTIMA DISPVTATIO

Quæ est quinta de Melchisedec.

Cur CHRISTVS Dominus noster dictus sit Sacerdos secundum ordinem Melchisedec.

VEMADMODVM illud *secundum ordinem Melchisedec* intelligi deberet, paulo supra docuimus. Diximus enim non significare vel imitationem, vel participationem Sacerdotij Melchisedec; vel deriuationem eius à Melchisedec ad CHRISTVM: quasi CHRISTVS imitatus sit Melchisedec, vel particeps sacerdotij eius fuerit: significat igitur ritum, morem, modum & similitudinem; qualis nempè cernitur inter imaginem & exemplar, inter figuram & veritatem, inter vmbram & corpus. Verum duæ res in illa Dauidis sententia dubitationem habent; vna est, cum Melchisedec multis rebus præfigurauerit CHRISTVM, propter quam potissimum rem dicatur CHRISTVS Sacerdos secundum ordinem Melchisedec. Altera est, cum duplex fuerit sacerdotium CHRISTI, vnum incruentum, alterum cruentum; & cruentum principalius esse videatur; cuius tamen figuram non gessit sacrificium Melchisedec, sed sacrificia Aaronis, cur non potius dictus fuerit sacerdos secundum ordinem Aaronis, quàm secundum ordinem Melchisedec. Duplicem igitur hanc dubitationem diligenter explicemus.

Quantum ad priorem dubitationem, sciat Lector multas inter Melchisedec & 79
S.Hieronymus. CHRISTVM similitudines esse à Patribus expositas. B. Hieronymus in illa
ad Euagrium Epistolà, toties à me in his disputationibus commemorata, ex
sententia Patrum, & scriptorum Ecclesiasticorum docet, CHRISTVM Dominum quatuor ob causas fuisse appellatum Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec: Ordinem autem illum Melchisedec, ait Hieronymus, multis modis interpretantur: Primo, quod solus & Rex fuerit & sacerdos: Secundo, quod ante
Leuit. 8. Circumcisionem functus sit sacerdotio; vt non Gentes à Iudæis, sed à Gentibus
Psal. 44. Iudæi sacerdotium acceperint: Tertio, quod vnctus non fuerit oleo sacerdotali,
Hebr. 1. vt Mosis præcepta constituunt, sed oleo exultationis, & fidei puritate: Quarto,

quod

quod non carnis & sanguinis victimas immolauerit, nec brutorum animalium sanguinem dextra susceperit; sed pane & vino, simplici puroque sacrificio, CHRISTI dedicauerit Sacramentum. Hæc Hieronymus.

SED ne longior sim commemorandis aliorum auctorum idem sentientium atque ijsdem etiam verbis dicentium sententijs, proponam vndecim res, quibus Melchisedec imaginem & similitudinem CHRISTI gessisse videri possit. Primo igitur Melchisedec præfigurauit CHRISTVM nomine suo: nam Melchisedec significat regem iustitiæ: & erat ille rex Salem, quod significat regem pacis: fore autem CHRISTVM regem iustum & pacificum, atque hoc maxime insigni prænotatum, & decoratum esse à Prophetis, diuinarum literarum minime rudibus notissimum est. Secundo præfigurauit CHRISTVM etiam ipso loco & vrbe cuius fuit rex, quam fuisse Hierusalem, paulo supra, vt rem valde probabilem ostendimus: CHRISTVS autem in Hierusalem regnaturus erat. Tertio duplici dignitate, quia simul rex & sacerdos fuit, sicut etiam CHRISTVS. Quarto modo generationis; nam sine patre & matre ac genealogia fuisse dicitur: CHRISTVS autem nec matrem habuit qua Deus est, nec verum patrem qua homo est, & vtroque modo caruit genealogia vere ac proprie dicta. Quinto ætate, quia nec initium nec finem dierum dicitur habuisse: hoc illi non vere conuenit, cum verus homo, & aliorum omnium hominum similis fuerit, sed id propterea tantum in eo dicitur, quia nec ortus eius, nec obitus in Scriptura indicetur: at verissime id conuenit in CHRISTVM, qui vt Deus est, sempiternus est, omni prorsus initio temporis & fine carens. Sexto, quia inducitur quasi maior & præstantior sacerdos quam Abram; quippe cum ei benedixerit, & ab eo decimas acceperit. Ex quo B. Paulus argumentatur, sacerdotium Melchisedec fuisse præstantius Leuitico sacerdotio. Septimo, quia fuit principaliter sacerdos Gentilium, & quodammodo etiam Hebræorum: nam erga Abram, in cuius lumbis erāt Hebræi, sacerdotalem auctoritatem & munus exercuit. Octauo, quia non fuit visibili oleo vnctus, nec ab homine vllo consecratus; quamobrem Philo dixit, à se ipso fuisse Melchisedec Pontificem consecratum. Nono, quia vnicus fuit sacerdos in suo illo ritu sacrificandi, nec alij succedens priori, nec post se in eo relinquens successorem. Decimo, quia ex sententia B. Ignatij martyris, & Suidæ, simul cum regali & pontificali dignitate coniunctam habuerit virginitatem; perpetuo enim fuit virgo: cum Leuitici sacerdotes, atque eorum princeps & institutor Aaron & Moses vxores habuerint.

Vndecim res, quibus Melchisedec præfigurauit Christum.

Hebr. 7.

Ibidem.

80 VERVM vndecima similitudo Melchisedec & CHRISTI, omnium maxima & præstantissima est, & ob quam præcipue ac proprie CHRISTVS est appellatus sacerdos secundum ordinem Melchisedec: hæc autem posita est in singulari quodam, & alijs sacerdotibus insolito sacrificij genere, quo vsus est Melchisedec, non sanguinem & carnes animalium, sed simplicem ac purum panem ac vinum sacrificans DEO. Hac enim re mirifice præfigurauit sacrificium EVCHARISTIAE, quod CHRISTVS Ecclesiæ suæ tradidit & vsque ad seculi consumationem iugiter agi voluit. Quod autem hac re potissimum & maxime CHRISTVM præfigurauerit Melchisedec, sententia est omnium Patrum; atq. hoc fuit Ecclesiæ Catholicæ ab initio vsque, iudicium; hic sensus; hæc omni tempore confessio & prædicatio. Id vero firmari potest hac ratione: Ceteræ namq. similitudines Melchisedec & CHRISTI, cōmunes sunt illi cū alijs multis; hæc autē ita propria eius est, vt in aliū neminem conueniat: etenim Melchisedec nomine suo præfigurauit CHRISTVM: at etiā de Noe & Abrā id vere dici potest. Melchisedec fuit rex & sacerdos in Hierusalē: tales quoq. multi fuere post reditū Hebræorū ex captiuitate Babylonica: tūc enim non pauci fuerunt simul reges & pontifices. Fuisse dicitur Melchisedec sine parentibus & genealogia, sine ortu &

Eo potissimum Melchisedec præfigurauit Christum, quod non aliud sacrificaret Deo, nisi panem & vinum.

interitu,quod hæc in sacris literis de illo minime sint prodita:sed idē in Daniele, in tribus pueris,& in Elia dici potest.Fuit ille sacerdos apud Gentiles: fuit etiam Iob. Non fuit ille visibili oleo vnctus, nec ab alio quopiā hominum consecratus; verum id communiter in omnes sacerdotes DEI competit, qui fuerunt ante legem Mosis. Fuisse illum sacerdotem & virginem,non ita proprium eius fuit,vt non idem verè dici possit in Abel, & Eliam.

Restat igitur vt proprium & singulare sacerdotij Melchisedec insigne fuerit, vsum esse illum vino tantum & pane in sacrificando. Dices, etiam sacerdotem Leuiticum tali vsum esse sacrificio:namque in iugi sacrificio,quod fiebat mane & vesperi,adhibebatur panis & vinum,vt scriptum est Numerorum 28. Verum diuersa est ratio: nam iugis sacrificij principalis materia erat,agnus anniculus; panis autem & vinum adhibebātur vt quædam adiuncta, &, vt ita dicam, quasi quædam illius sacrificij condimenta:nec erat ille vulgaris,& vsitatus panis, nec simplex & purus,sed azymus,& oleo conspersus.

Quomodo in sacrificio iugi Iudaico adhiberetur panis & vinū.

QVOD autem CHRISTVS Dominus propter incruentum EVCHARISTIAE sacrificium, cuius Melchisedec figuram prætulit, dictus sit sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec, hoc modo probari potest: Si CHRISTVS erat futurus sacerdos in æternum, ergo habiturus erat sacrificium semper duraturum : non enim potest esse sacerdos sine sacrificio; siquidem, vt argumentatur Paulus: *Omnis Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs quæ sunt ad DEVM; vt offerat dona & sacrificia pro peccatis:* vnde necesse est & CHRISTVM habere aliquid quod offerat. Si igitur CHRISTVS est sacerdos in æternum, tale debet esse sacrificium eius,vt perpetua atque omni tempore fiat eius oblatio: huiusmodi autem non fuit cruenta CHRISTI oblatio sui ipsius in cruce;ea quippe vna duntaxat fuit, semelque facta, nec in posterum vllo tempore iteranda. Ex quo euidenter concluditur, sacrificium respondens æterno CHRISTI sacerdotio, esse sacrificium EVCHARISTIAE, quod omni tempore celebratur in Ecclesia Catholica: de quo scilicet vaticinatus est Malachias illis verbis: *Ab ortu Solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.* 81

Ad Hebr. 5.& 8.

Malach. 1

An cruentum sacrificium dici queat ita fuisse æternum, vt illius ratione Christ⁹ verè dictus sit sacerdos in æternū.

At enim hæretici nostri temporis,dum conantur huic rationi occurrere,finxerunt etiam cruentum CHRISTI sacrificium posse dupliciter appellari æternum; tum ratione personæ CHRISTI, quæ erat diuina & æterna;tum ratione effectus illius sacrificij, qui fuit æternus, redemptionem dico humani generis. Sed hæc inerudita,insulsa,friuola & ridicula sunt. CHRISTVS enim non vt persona diuina,sed vt sacerdos,dicitur futurus in æternum: nam si respectum habeas ad personam eius diuinam,etiam diceretur æterna eius natiuitas, & circumcisio, & fuga in Aegyptum,& quælibet alia eius actio.Quod si propter æternum effectum sacrificij cruenti,appellaretur illud sacrificium æternum; Noe itidem sacrificium statim finito diluuio ab eo factum, appellari posset æternum,& ipse Noe dici sacerdos in æternum;quippe cum tali sacrificio ita delectatus sit DEVS, vt promiserit ei,nullo deinceps tempore futurum diluuium. Ergo illius quoque sacrificij æternus fuit effectus & fructus.

Genes.8. Infra 9.

CETERVM quæret fortasse quispiam, si ratione sacrificij EVCHARISTIAE, potissimum Melchisedec similitudinem gessit CHRISTI, & ob eam causam dictus est ipse sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec; cur Beatus Paulus disputans in Epistola quam scripsit ad Hebræos de comparatione sacerdotij Melchisedechianj cum Leuitico, & de sacerdotio CHRISTI,non secundum ordinem Leuiticum,sed secundum ordinē Melchisedec futuro;cur,inquam, Paulus nullum plane verbum in ea disputatione fecerit de sacrificio EVCHARISTIAE, cuius Melchisedechianū sacrificiū panis & vini,tam 82

Cur B.Paulus disputans de sacerdotio Melchisedec & Christi,nec illi⁹ sacrificij panis & vini,nec christi sacrificij Eucharistiæ mētionem vllam fecit.

expres-

expressam retulit similitudinem? Equidem hæc interroganti prompte ac facile respondere, propterea id tacitum & præteritum esse à Paulo, quòd cõsilio & proposito Pauli esset id valde alienum & deuium. Etenim quatuor res in ea disputatione Apostolus declarandas & probandas suscepit, ad quarum nullam commemoratio sacrificij EVCHARISTIAE, & sacrificij panis & vini Melchisedec pertinebat. Primum enim probat sacerdotium CHRISTI minime futurum fuisse secundum ordinem Leuiticum; tum quia Dauid plus quadringentos annos post institutum sacerdotium Leuiticum, vaticinatus est CHRISTVM fore sacerdotem secundum ordinem Melchisedec; qui quidem Melchisedec annis amplius quadringentis institutionem sacerdotij Leuitici antecessit: tum etiam quòd CHRISTVS non fuit de tribu Leui, sed de tribu Iuda, de qua nullus vnquam sacerdotio functus est.

S. Paulus in Disputatione de Melchisedec quatuor potissimũ res docere ac probare voluit.

Deinde, argumentatur Paulus, sacerdotium CHRISTI multo præstantius futurum Leuitico. Namque CHRISTVS futurus erat sacerdos secundum ordinem Melchisedec: at Melchisedechum Scriptura facit maiorem & præstantiorem Abramo, quippe cum ille benedixerit huic, & ab eo decimas acceperit. Quare cũ Leui tunc fuerit in lumbis patris sui Abræ, ipse quoque vnà cum illo benedictus & decimatus est à Melchisedec, tanquam minor à maiore. Tertio docet Apostolus, sacerdotium Leuiticum nequaquam futurum fuisse æternum; sed aliquando tandem aboleri debuisse: quia DEVS per Hieremiam promisit se daturum Hebræis pactum & Testamentum nouum, diuersum ab eo, quod eis ante dederat in deserto. *Dicendo autem, nouum*, inquit Paulus, *veterauit prius: quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est*. Idem etiam patet ex vaticinio Dauidis. Nam si sacerdotium CHRISTI futurum erat & secundum ordinem Melchisedec, & æternum; necesse erat inducto tali sacerdotio, vetus illud Leuiticum cessare ac penitus deleri.

Hiere. 31.

Ad Hebr. 8.

Quarto atque extremo loco demonstrat B. Apostolus infirmitatem atque inefficaciam sacerdotij atque sacrificij Leuitici, contra vero incredibilem vim & efficacitatem sacerdotij & sacrificij CHRISTI, duabus ex rebus. Primum enim ait sacerdotes Leuiticos fuisse multos & diuersos, alios succedentes alijs; cum enim mortales essent, morte prohibebantur ijdem semper sacerdotio fungi: CHRISTVS autem vnicus fuit & æternus sacerdos. Deinde sacrificia Leuitica multiplicabantur, & per singulos annos iterabantur; erant enim per se imperfecta, inefficacia & egena. Quocirca Paulus cum citasset vaticinium illud Dauidis de sacerdotio CHRISTI secundum ordinem Melchisedec, adiecit hæc: *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius & inutilitatem; nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio autem melioris spei, per quam proximamus ad DEVM.* At verò CHRISTVS vnica oblatione sui, & remissionẽ peccatorum, & sanctificationem consummauit in æternum. Verissime igitur illud à Paulo in eadem Epistola scriptum est: *Omnis sacerdos* (Leuiticus) *præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: hic autem* (CHRISTVS) *vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera DEI: vna enim oblatione consummauit in æternum sanctificatos.* Ex his apparet, alienum fuisse à cõsilio & proposito Pauli, agere eo loco de sacrificio Melchisedec panis & vini, aut de incruento CHRISTI sacrificio EVCHARISTIAE.

Ad Hebr. 7.

Ad Hebr. 10.

Genesis Versu 21. & 22. Dixit rex Sodomorum ad Abram, Da mihi animas, cetera tolle tibi. Qui respondit ei, Leuo manum meam ad Dominum DEVM possessorem cœli & terræ &c.

Ambr. lib. 1. de Abrahã cap. 3.

QVANTVM illud est, ait Ambrosius, quod de præda victoriæ nihil Abram voluit contingere, nec obiatum sumere? Minuit enim fructum triumphi, mercedis susceptio, & beneficij arrodit gratiam. Plurimum enim refert vtrum pecuniæ, an gloriæ dimicaueris; alter enim mercenarij loco ducitur, alter dignus habetur conseruatoris gloria. Iure igitur sanctus Abram de præda vsurpare aliquid vel oblatum recusat, ne dicat qui dedit, se diuitem fecisse eum. Sic Ambrosius. Sed rex ille Sodomorum, & si erat cetero qui flagitiosissimus, dicens tamen Abræ, *Da mihi animas, cetera tolle tibi*, iusti regis & specimen dedit, & officium ostendit: sua videlicet bona omnia, eorum hominum quibus imperabat, saluti ac libertati postponens. Hoc enim discrimen est boni Regis, atque Tyranni, quod ille vtilitatem eorum quibus præest, magis quam suam spectat: hic autem sua tantum commoda, etiam cum eorum, quos regit, iniuria & exitio quærit. 83

Officium boni regis.

Leuo manum meam ad DEVM. Græce est futuri temporis (leuabo) hebraice, & Chaldaice est præteriti temporis (leuaui) verum frequens est in sacris literis mutuus horum temporum abusus. Chaldæus sic hunc locum expressit: *Leuaui manus meas per orationem coram DEO excelso*. quorum verborum hic esse videtur sensus: Abram insectaturus quatuor illos reges, qui fratrem eius Lot captiuum abduxerant, prius ardentem orationem ad Dominum fudit, qua, si ei DEVS victoriam concederet, iureiurando se obstrinxit, nihil se de bonis illorum accepturum, sed homines tantum ab hostibus captos à seruitute erepturum. Atque hæc nunc commemorauit Abram. Illud, *Leuo manum meam ad DEVM*, phrasis est hebrææ linguæ peculiaris & familiaris, Sed leuare manum suam ad aliquem, varium habet vsum in sacris literis, & varias admodum significationes. Harum significationum complures collegit, & appositis exemplis illustrauit Franciscus Ribera nostræ Societatis; vir in studio diuinarum literarum solers, diligens, eruditus, & prudens; nec minus sane pius ac religiosus. Cuius nominandi & laudandi, vbicumque mihi se dederit occasio, eam præterfluere non sinam. Nam & viuum amaui, & mortui memoriam cum beneuolentia & laude vsurpabo. Et quia sero admodum commentaria eius ad manus meas peruenere; nullam in prioribus meis scriptis eius viri mentionem, ante hunc tertium Tomum facere potui.

Franciscus Ribera in cap. 2. Zachariæ.

Octo significationes eius, quod est, Leuare manus suas ad aliquẽ.

SEPTEM igitur ille memorat significationes: nos addemus octauam, & alio ordine, alijsque exemplis exponemus. Primo, leuare manus, est orantis, vt psalm. 62. *Sic benedicam te in vita mea, & in nomine tuo leuabo manus meas:* Beatus Paulus 1. ad Timotheum 2. *Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus*. Secundo, est opem & auxilium implorantis; Threnorum 2. *Leua ad DEVM manus tuas pro anima paruulorum tuorum: qui defecerunt fame in capite omnium compitorum*. Tertio est gaudentis, gratulantis, & laudantis: Nehemiæ 8. *Benedixit Esdras Domino voce magna; & respondit omnis populus, Amen, Amen, eleuans manus suas; & adorauerunt DEVM proni in terram*. Quarto est, aliquid lubenti, gaudentique animo facientis: psalmo 118. *Leuaui manus meas ad mandata tua, quæ dilexi nimis*. Quinto, est vocantis & conuertentis 84

tentis ad se: Isaiæ 49. *Ecce leuabo ad Gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum: & afferent filios tuos in vlnis.* Sexto, leuare manus pro aliquo, significat, opitulari ei, & ex malis & calamitatibus quibus premitur eripere. Ezechielis 20. *In die illa leuaui manũ meam pro eis, vt educerem eos de terra Aegypti.*

Septimo, leuare manus in aliquem, aut contra aliquem, vel super aliquem est insurgentis aduersus aliquem, eumque vexantis & opprimentis: Psalmo 73. *Leua manus tuas in superbias eorum in finem.* id est, superba eorum consilia & conatus compesce, deprime, contunde. 3. Regum .ix *Ieroboam leuauit manum suam contra regem*: id est, & ipse rebellauit contra regem, & populum concitauit aduersus eum. Et Iob 31. *Si leuaui super pupillum manum meam.* Id est, si potentia mea illum obrui & oppressi.

Octauo, est iurantis: quà significatione sæpe vsurpatur in sacris literis; & ponitur modus rei pro ipsa re: nam quia modus iurandi erat, leuare manus in cælum; idcirco leuare manus in cælum vel ad DEVM, ponitur pro eo quod est iurare. Et interdum quidem ponitur leuare adiuncto verbo iurandi, vt apud Danielem cap. 12. & in Apocalypsi cap. 10. introducitur Angelus leuans manus suas in cælum, & iurans per viuentem in secula seculorum: nonnumquam vero tacetur verbum iurandi: vt Numerorum 14. *Omnes, qui numerati estis à viginti annis & supra, & murmurastis contra me, non intrabitis terram, super quam leuaui manum meam, vt habitare vos facerem*, id est, quam iuraui patribus vestris me daturum vobis. Sane, in eodem illo capite paulo ante hæc verba, narrans Moses eandem DEI sententiam, expressit verbum iurandi: *Non videbunt*, inquit, *terram, pro qua iuraui patribus eorum.*

85 HOC igitur loco dicens Abram, *Leuo manum meam ad DEVM*; iureiurando vsus est; idemque sonant ea verba, ac si dixisset; iuro per DEVM excelsum, quod nihil accipiam ex omnibus quæ tua sunt. Quæres cur Abram animum & propositum suum declarans, non id simpliciter enuntiauerit, sed iureiurando firmare voluerit. Ego tres causas afferre possum: crediderim enim eum iurasse, vt se id non per iocum, aut per quandam animi vanitatem & iactantiam, sed vere, serio, syncere, & ex animo loqui ostenderet. Tum iureiurando vsus est, vt publicum suæ religionis specimen daret, & publica confessione declararet, quem ipse DEVM coleret. Etenim iurare per DEVM, actus est religionis, quo DEVS testis adhibetur, tanquam is qui sit omnium rerum maximus atque honoratissimus; quem nihil lateat; qui sit hominum iudex, & eorum qui periurio alios fallere volunt, animaduersor & vltor. Quapropter Deuteronomij 6. scriptum est: *Dominum DEVM timebis; & illi soli seruies; & per nomen illius iurabis.* & Exodi 23. interdictum Iudæis est iurare per alios Deos: *Per nomen externorum deorum non iurabitis, neque audietur ex ore vestro:* qui enim per Deum aliquem iurat, eius se DEI cultorem esse ac veneratorem profitetur. Cur iurauerit Abrã.

Huc etiam spectat quod eleganter Cicero de iureiurando scriptum reliquit: Est, inquit, Iusiurandum, affirmatio religiosa: quod autem affirmate, quasi DEO teste promiseris, id tenendum est. Nullum enim vinculum ad adstringẽdam fidem, iureiurando Maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges in duodecim tabulis; indicant sacra; indicant fœdera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides; indicant notationes, animaduersionesue Censorum, qui nulla de re diligentius, quam de iureiurando iudicarunt. Hæc Cicero. Pudeat igitur homines Christianos, qui iurare, aut etiam peierare, nihil pensi habent; cum veteres Romani tam sancte iusiurandum coluerint, & periurium tam seuere vindicauerint. Cic. lib. 3. officiorũ.

Tertiam præterea iurandi causam habuit Abram, vt ex occasione iurandi, verũ DEVM apud illas gentes Idololatriæ tenebris excæcatas demonstraret ac

prædicaret; eorumq. quos illæ gentes colebant, deorũ inanitatem & falsitatem redargueret. Namque appellans DEVM suum possessorem cæli, & terræ, aperte ostendit, eum verissimum & summum esse DEVM; simulque indicauit falsos esse deos illarum gentium, quippe qui minores, infirmiores ac peiores essent homine; tantum abest vt possessores essent cæli & terræ, quod tamen veri ac solius DEI proprium est. Audi Chrysostomum: Duo, inquit, simul Abram docere voluit regem Sodomorum. Nam & viræ honestæ formam indicauit, magno animo omnia eius bona despiciens; & pietatis doctor ei fieri studuit: quasi eum sic docens: Illum tibi testem adhibeo qui omnium est conditor, vt scire possis DEVM omnium, & vt ne credas esse deos, ea quæ ab hominum manibus fabricantur. Ille enim cœli & terræ conditor est; ille nobis in hoc bello victoriæ & triumphi auctor fuit.

Chrysost. hom. 35. in in Genes.

AD DEVM possessorem cæli & terræ. Quia Melchisedechi & Abrami fides ac religio eundem spectabat & honorabat DEVM; idcirco eadem vterque DEI confessione ac laudatione vsus est, appellans DEVM creatorem & possessorem cæli & terræ. Solet autem DEVS in Scriptura, hoc maxime titulo Creatoris cæli & terræ, quasi gaudere & gloriari & à Sanctis viris prædicari. Immo vero hac præcipue nota docet nos Scriptura verum DEVM à falsis dijs internoscere: *Dij qui cælum & terram non fecerunt*, ait Hieremias, *pereant de terra, & de ijs quæ sub cælo sunt.* 86

Hiere. 10.

Egregia Philonis sententia.

Philo perpendens, quasi eximium quiddam & singulare, ac proprium DEI prædicari, esse eum possessorem cæli & terræ; egregie philosophatur, docteque simul ac pie disputat, solum DEVM esse possessorem & dominum omnium rerum; hominem vero aliamue quamcunque rem, nullius rei ius & dominium habere, sed vsum duntaxat & fructũ, DEVMque dare nobis quæ fecit ipse, tantum vtenda, non autem iure possessionis & dominij obtinenda. Hanc Philonis disputationem grauissimis ab eo verbis & sententijs contextam, cum ea breuis sit, & ad huius loci exornationem faciat, si hic apposuero, gratum me lectori facturum non dubito. Seruire DEO, inquit Philo, maxima est gloria; non modo libertate maior, sed etiam diuitijs & principatu, omnibusque rebus quas mortales mirantur, pretiosior. Eius autem, QVI EST, potentiam vere testatur diuinum illud oraculum: *Terram non vendes in perpetuum; mea enim est vniuersa: quoniam aduenæ & peregrini vos estis coram me.* Non ne his verbis manifeste docet, ius possessionis omnium rerum pertinere ad DEVM, vsum vero solum ad creaturam? Vtendas enim concessit DEVS creaturas omnes omnibus, non possidendas. Quam etiam ob causam nullum indiuiduum ita perfectum fecit, vt non ad aliquid, opus habeat alio: scilicet, vt propter ea quæ desiderat, necessario accedere debeat ad aliud quod ea præbere potest: & illud vicissim ad hoc, & vtrumque ad alterum: vt per mutua hæc commercia, tanquam in modum lyræ quæ constat è tonis dissimilibus, in communem conuenirent consonantiam; dum mutuum dant & accipiunt, atque ita omnia permutantur omnibus ad vniuersi mundi complementum.

Philo in li. de Cherubim.

Leuit. 25.

Et quibusdam interpositis, subdit hæc Philo: Ex his omnibus liquere satis puto, nos alienis vti possessionibus: nec gloriam, nec diuitias, nec honores, nec imperia, nec aliud quippiam vel corporis vel animi proprium, ne ipsam quidem vitam, quasi hæc iuris & dominij nostri essent, possidemus; sed vsum fructum, dum hic viuimus, habemus solum. Hoc si cognosceremus, curaremus profecto tanquam res DEI, præcogitantes morem esse Domini recipere sua quandocumque ipsi libitum fuerit: sic autem, adempta nobis, ferremus leuius. Nunc vero plerique omnes, dum existimant hæc sua esse ac propria, his priuati, egentesque, mœrore opprimuntur. Est igitur non modo verum, sed etiam ad

conso-

consolationem vtilissimum, credere mundum hunc & quæcumque in eo continētur, esse Creatoris & opera & possessiones: quibus quia ipse nō indiget, tribuit ea alijs, ad vsum quidem, non autem ad dominium. Ergo mortales inter se collati, indigenæ censentur, & rerum quas habent possessores & domini: sin autem cum DEO conferantur, pro aduenis & peregrinis, & qui rebus sibi ad tempus commodatis vtantur, habendi sunt. Etenim vnusquisque nostrum, cum nascitur, tanquam in nouam ciuitatem, venit in mundum hunc, cuius ante natiuitatem ius nullum habuerat: postquam igitur venit, haud dubie inquilinus est, quoad nempe assignatum sibi à DEO vitæ munus & tempus exegerit. Hactenus ex Philone.

A Filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnibus quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditaui Abram. Versu 23.

87

SVBTEGMEN dicitur filum, quod sub stamine ducitur. stamina porrò dicuntur fila recta in opere textorio & stabilia, per pectinem transmissa, quibus alia, quæ subtegmina vocant, intertexuntur. Est autem hæc locutio quasi prouerbialis, qua significauit Abram, se nihil de bonis regis Sodomorum accepturum, quantumuis minimum & vilissimum esset. Quemadmodum illa quoque prouerbialis erat apud Hebræos locutio, qua vsus est Dauid dicens, se nihil de omnibus quæ possidebat Nabal, relicturum, ne mingentem quidem ad parietem. Pro illo autem quod dixit Abram, se de illa præda ne filum quidem subtegminis, aut corrigiam, caligæ accepturū, eleganter Latini dicunt, ne teruntium quidem accipere: De præda mea, inquit Cicero, præter Quæstores vrbanos, id est, populum Romanum, teruntium nec attigit nec tacturus est quisquam. 1. Reg. 25. Cic. libr. 2. Familiarū, Epistol. ad Caninium.

Sed cur quidquam ex illa præda capere tantopere recusabat Abram? Primo quidem vt palam esset, se ad pugnandum cum illis regibus non esse ductum prædæ ac lucri cupiditate; sed incitatum esse commiseratione eorum, qui capti fuerant, & in miseram seruitutem abstracti, studioque liberandi eos, atque in primis fratrem suum Lot. Deinde bona illa fuerant ablata indigenis illius regionis: maluit igitur ea proprijs dominis restitui, quàm se alienis bonis, cum eorum qui ea possederant ærumna & calamitate locupletari. Noluit demum tali beneficio deuinctus esse regi Sodomorum: rectè enim vulgo dicitur, nihil carius emi, quam quod dono accipitur: nisi enim munus acceptum referenda gratia conduplicaueris, ingratus diceris.

Illud autem: *Ex omnibus quæ tua sunt*; propterea dixit Abram, vt distingueret bona Pentapolitanis adempta à bonis quæ propria fuerant illorum quatuor regum, nec ad prædam ex Pentapolitana regione relatam pertinebant. Nam quamuis hoc loco solus rex Sodomorum nominetur, sub eius tamen nomine, ceteros omnes Pentapolitanos intelligere oportet. Abram igitur non respuit participationem bonorum quæ illorum quatuor regum propria fuerant; sed eorum quæ Pentapolitanis adempta erant particeps esse noluit.

Verum dicat aliquis, nonne omnia quæ iusto bello hostibus capta sunt, ea sunt victoris? quomodo igitur dixit Abram *Ex omnibus quæ tua sunt*? sua enim potius erant illa, quam regis Sodomorum. Ambrosius mouit hanc dubitationem, simulque eam soluit, ita scribens: Dicet aliquis, cum Abram vicerit, quomodo ipse dicit ad regem Sodomorum: *Nihil sumam ex omnibus quæ tua sunt*: cum præda vtique in potestate victoris fuerit? Respondet Ambrosius, docere voluisse Abram illis verbis legem militaris disciplinæ, iubentem quæcumque bello ca- Ambrosius lib. 1. de Abrahā, cap. 3.

pta

pta sunt, ea regi seruari oportere. sed non videtur ea lex tenuisse & astrinxisse Abramum; quippe cum is non esset sub rege Sodomorum, nec eius regis vel iussu vel ductu, vel sumptu; sed sua sponte, suisque viribus, adiuncto sibi amicorum & confœderatorum auxilio, bellum illud confecisset. Verius igitur dictu fuerit, appellata esse bona illa regis Sodomorum, quod eius antea fuissent, quæ propter causas non ita dudum expositas, Abram attingere noluit.

NE dicas, ego ditaui Abram. Non hoc dixit Abram fastu aliquo, aut superbo 88
illius regis contemptu; sed religiosa quadam reuerentia diuini numinis, ingentiq. fiducia DEI erga se benignitatis ac munificentiæ: quippe qui non solum ei diuitias, sed alia quæcumque bona largissime promiserat. Itaque dicens Abram se ditari nolle à rege Sodomorum, significauit se non curare humanas diuitias, quòd certam haberet spem iri se ditatum à DEO cumulatissime; simulque ostendit, cupere se laudem omnem gloriamque suarum diuitiarum, soli DEO attribui: vt quicumque cernerent eum tam abundanter à DEO locupletatū, admirabilem DEI potentiam ac benignitatem agnoscerent & reuererētur. Amabat igitur Abram diuitias, non quia essent diuitiæ, nec quod eas plerique mortalium, tamquam summum bonum, flagrantissime concupiscerent, nec quia per eas alia omnia bona cōparari facile possint; sed amabat diuitias vt munus DEI, singulari quadam beneuolentia & benignitate sibi datum ad exercitationem prosectumque virtutum, ad subleuandos quamplurimos, atque in exemplum; quemadmodum scilicet in diuitiarum affluentia, modeste, caste, iuste, pieque ac religiose viuendum sit. His accessit, quod cum diuitiæ illæ donum essent DEI, sperabat eas nunquam sibi nocituras; contra quam euenit plurimis, quibus diuitiarum copia magno sæpe malo & exitio esse solet.

Illud porrò quod sequitur: *Exceptis his quæ comederunt iuuenes, & partibus virorum qui venerunt mecum*, dubitationem habet, cur Abram non etiam exceperit decimas quas ex omnibus illis bonis Melchisedecho dederat? Verum dupliciter hæc soluitur dubitatio. Nam vel tacuit decimas vt rem notam regi Sodomorum; eo namque præsente datæ fuerāt Melchisedecho decimæ secundum morem eius regionis ac gentis: vel decimas Abram dederat non ex bonis, quæ ablata fuerant regi Sodomorum, sed ex bonis, quæ propria fuerant illorum quatuor regum, quos à se profligatos, vita pariter atq; bonis omnibus spoliauerat. Priorem solutionem præfert Caietanus; quòd Moses narret Abram dedisse decimas ex omnibus: omnia dixit, præcise ac simpliciter nihil excipiendo aut distinguendo.

BE-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA IN CAPVT Decimumquintum Genesis.

Deo promittenti innumerabilem posteritatem, credidit Abram, & reputatum est ei ad iustitiam: prædicitur posterorum eius seruitus, & liberatio: promissio terræ Chanaan sacrificio & fœdere confirmatur.

HIS itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abram
per visionem dicens: Noli timere Abram, ego prote- Versu 1.
ctor tuus sum & merces tua magna nimis. Dixitque A- 2
bram, Domine DEVS, quid dabis mihi? Ego vadam
absque liberis, & filius procuratoris domus meæ iste
Damascus Eliezer. Addiditque Abram. Mihi autem non dedisti se- 3
men: & ecce vernaculus meus hæres meus erit. Statimque sermo Do-
mini factus est ad eum dicens: Non erit hic hæres tuus; sed qui egre- 4
dietur de vtero tuo, ipsum habebis hæredem. Eduxitque eum foras, & 5
ait illi, suspice cælum, & numera stellas, si potes. Et dixit ei, Sic erit se- 6
men tuum. Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.
Dixitque ad eum, Ego Dominus qui eduxi te de Vr Chaldæorum, vt da- 7
rem tibi terram istam & possideres eam. At ille ait, Domine DEVS, vn- 8
de scire possum quod possessurus sim eam? Et respondens Dominus, 9
Sume, inquit, mihi vaccam triennem & capram trimam, & arietem an-
norum trium, turturem quoque & columbam. Qui tollens vniuersa 10
hæc, diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus po-
suit: aues autem non diuisit. Descenderuntque volucres super cadaue- 11
ra, & abigebat eas Abram. Cumque Sol occumberet, sopor irruit su- 12
per Abram, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum. Dictumque 13
est ad eum, scito prænoscens quod peregrinum futurum sit semen tuum
in terra non sua: & subijcient eos seruituti, Et affligent quadringentis 14
annis.

annis. Verumtamen gentem cui seruituri sunt, ego iudicabo: & post
15 hæc egredientur cum magna substantia. Tu autem ibis ad patres tuos in
16 pace, sepultus in senectute bona. Generatione autem quarta reuerten-
tur huc: necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque
17 ad præsens tempus. Cum ergo occubuisset Sol, facta est caligo tene-
brosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter diui-
18 siones illas. In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram, dicens, Se-
mini tuo dabo terram hanc a fluuio Aegypti vsque ad fluuium magnum
19 Euphratem. Cinæos & Cenezæos, Cedmonæos, & Hethæos & Phære-
20 zæos, Raphaim quoque, & Amorrhæos, & Chananæos, & Gergesæos,
21 & Iebusæos.

ENARRAT Moses hoc capite admirabilem quandam visionem, qua DEVS vehementer animum Abræ, quatuor ei datis magnificentissimis promissis, recreauit atque confirmauit. Primum fuit promissum, futurum se perpetuum eius protectorem, amplissimamque fore laborum & meritorum eius mercedem. Alterum promissum, daturum se ei prolem, cuius desiderio valde angi eum & tabescere videbat; nec qualemcumque prolem, sed quæ stellarum instar multiplicanda & clarificanda esset. Tertium promissum, daturum se ei terram illam in qua versabatur, quantacunque à fluuio Aegypti pertinet vsque ad Euphratem. Quartum promissum, peregrinos fore per quadringentos annos eius posteros in terra aliena, & vexatum iri durissima seruitute: verum oppressores eorum vlturum se atrocissimis supplicijs; ita vt non solum illi excussuri sint seruitutis iugum, verum etiam diuitijs atque bonis omnibus Aegyptiorum onusti, ad obtinendam terram illis promissam vecturi. 1

His itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abram per visionem. Hebraice & Græce est, *Post hæc autem verba.* quod proprie accipiens Chrysostomus, refert ad extrema verba capitis præcedentis, quibus Abram iureiurando adhibito negauit se de bonis à rege Sodomorum sibi oblatis quidquam accepturum. Sed rectius fuerit verba accipere hic pro rebus, siue factis, more scilicet hebrææ linguæ, quæ quicquid geritur, verbum appellat. Ergo illud. *His transactis* hanc habet sententiam; Post debellatos quatuor reges, pulcherrimamque partam victoriam, & liberatum Lot; post honorificam illam gratulationem qua victorem Abram accepit Melchisedec, qui & sacrificium panis & vini pro victoria eius obtulit DEO, & decimas ab eo de omnibus accepit: postremo, post declaratam animi magnitudinem Abræ, ex opulentissima præda, quam ei rex Sodomorum omnem concedebat, quicquam attingere recusantis: post hæc, inquam, omnia, contigit quod hoc decimo quinto capite narratur. Sed quanto tempore post contigerit, non indicat Moses: sed verisimile est non longe post contigisse.

Chrysostomus.

FACTVS est sermo Domini ad Abram per visionem. Id est, Apparuit Dominus Abræ, loquens cum eo; est enim hebraismus, sicut ille perfrequens in Prophetis, *Factum est verbũ Domini ad Oseam, Amos, &c.* Etenim reuelatio diuinitus facta Prophetis, dicitur verbum, & visio: verbum, propter DEVM reuelantem & reuelando quasi loquentem cum Propheta: visio propter ipsum Prophetam, mentis oculis diuino lumine illustratis videntem quæ DEVS illi reue- 2

Reuelatio DEI cur verbũ Dei, & visio Prophetæ appelletur.

reuelat. Nam quia sensus oculorum præ ceteris sensibus claram certamque habet cognitionem; idcirco cognitio rerum futurarum, qua DEVS mentem Prophetæ illuminat & docet, visio appellatur; & ipsi Prophetæ, videntes; scilicet propter diuinæ cognitionis Prophetis inditæ claritatem atq. certitudinem. Pro illo *per visionem*, Septuaginta verterunt *In visione noctis*: de suo addentes vocabulum noctis, quod non est in hebræo: nempe ad significandum tempus huius visionis fuisse nocturnum. Quod sane valde congruit cum hac historia: nam paulo infra dicitur eduxisse DEVS foras Abram, & iussisse eum suspicere cælum, & numerare stellas: cernebat igitur tunc Abram stellas in cælo lucentes; quarum profecto claritas & fulgor nocturno tantum tempore cernitur. Chaldæus pro visione posuit Prophetiam, dicens, *per prophetiam*: significans non qualemcumque fuisse visionem, sed propheticam, id est, à DEO profectam, & earum rerum, quarum certa cognitio humanam cognitionem atque intelligentiam excedit. Hanc visionem contigisse Abræ non dormienti, sed vigilanti, duplici probat coniectura Caietanus: tum quod in ea memoratur actus credendi imputatus Abræ ad iustitiam; dormientes autem nec iusti efficimur, nec iniusti: tum quod Moses non solum visionem narrat, sed sermonem inter DEVM & Abram vltro citroque habitum, tot ac talibus circumstantijs adiunctis exponit, vt eum in vigilia esse factum dubitare non sinat. Quanquam paulo infra idem Caietanus, quod hic affirmate dicit, de eo dubitanter, incertoq. assensu loqui videtur. Caietanus.

3 Sed quomodo facta est hæc visio? an in ecstasi & raptu per imaginarias quasdam similitudines repræsentantes menti Abræ quæ DEVS docere eum volebat? An per occultam DEI inspirationem; & solam mentis Abræ illuminationem? An per Angelum in figura humana, DEI nomine ac verbis loquentem Abræ? Tot enim modis ea visio potuit fieri. Glossa interlinaris habet factam esse eam visionem per occultam inspirationem. Verum expressior atque illustrior fuit ea visio, quam vt tacita solum inspiratione facta credi debeat. Siquidem in ea fuere mutua DEI & Abræ colloquia & pacta: & item varia DEI promissa & prædicta; Abræ autem vota & postulata. Quare credibilius fit (idque placet etiam Thostato & Oleastro) esse id factum per Angelum, qui specie quidem & figura referebat hominem, auctoritate vero loquendi DEVM ipsum repræsentabat. Nec hoc Lector nesciat, hanc fuisse quartam DEI apparitionem factam Abræ. Nam prima fuit cum vocauit eum ex Chaldæa, Genesis 12. Secunda, cum ingressus terram Chanaan, eam peragrabat; ibidem: Tertia postquam à Lot dissociatus & segregatus est; Genes. 13. Hæc porro quæ hoc capite decimoquinto commemoratur, est quarta. Thostatus. Oleaster. Hanc esse quartã apparitionẽ DEI factã Abræ.

4 *NOLI timere Abram, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis.* Videtur fuisse id temporis Abram ingenti aliquo in metu, ad quem depellendum hæc ei DEVS verba dixerit: sed quid tunc ille timuerit, non indicauit Moses. At enim satis verisimile est, timuisse eum, ne quatuor illi reges à se debellati, tantæ cladis dolore pariter ac pudore; vehementius ad vindictam inflammarentur: maioribusque coactis viribus rursus ad eam regionem rapinis, cædibus atq. incendiis vastandam & perdendam, maxime vero ad vlciscendum Abram acceptæ calamitatis auctorem, redirent. Enim vero nouerat Abram, vir humanarum rerum prudentissimus, non plenam & securam esse victoriam, vbi vel armatus hostis adhuc superstit, vel facile bellicas vires reparare ac redintegrare possit. Sciebat magnas etiam victorias, maiorum deinde bellorum fuisse semina: inconstantem esse belli fortunam, & in contrarios sæpe casus euentusq. variabilem: nec paucos, non tam gloriose primum vicisse, quam postea misere victos petijsse. Harum igitur rerum cogitatio & prouisio pectus Abræ animumq.

non

non mediocri timore pulsabat & angebat: vt non temere credi queat, ad euitanda hæc pericula, cogitasse eum de relinquenda Chananitide, & in alias regiones proficiscendo. Per opportune igitur DEVS adfuit seruo suo, talique metu vt eum solueret, dixit ei, *Noli timere &c.* Duabus porro ex rebus timor oritur, aut enim timemus ne mala nobis accidant quæ impendere videntur; aut ne bona quæ cupimus, consequi non possimus. Vtrumque timorem his verbis aufert DEVS Abræ: priorem quidem, cum ait: *Ego protector tuus*; posteriorem autem, cum inquit, *Et merces tua magna nimis.* Et vero, quid timeat, cuius protector DEVS est? *Si DEVS pro nobis* (ait quidam) *quis contra nos?* & alius, *Pone me*, inquit, *iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me.* Et item alius fidenter exclamat: *Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?* Huc pertinet totus psalmus nonagesimus, pulcherrimam de diuina protectione iustorum hominum disputationem continens.

Ad Ro. 8.
Iob 17.
Psal. 26.

Magnam habet emphasim illud, *Ego sum protector tuus*; quasi dicat: ex ijs quæ in præteritum iam expertus es, similiter sperare in futurum debes. Iam enim bis perinsigne tibi specimen dedi meæ protectionis; semel cum propter raptum vxoris tuæ, ita flagellaui Pharaonem & omnem eius domum, vt continuo intactam reddiderit vxorem, superque magnis te honoribus & muneribus affecerit. Iterum vero clarissimum protectionis meæ indicium fecit victoria, quam tu perexiguis copijs de quatuor regum validissimo exercitu reportasti. Pro illo nomine *protector* hebraice est, scutum seu clypeus; quemadmodum psalmo quinto dicitur: *Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* Id est, tua beneuolentia, gratia & ope, quasi scuto quodam nos vndequaque circumdas & protegis. Græce est verbum ὑπερασπίζω, significans scuto tegere ac defendere.

Genes. 12.

ET merces tua magna nimis Non est serus, inquit Ambrosius, ad remunerandum Dominus, & cito promittit, & multa largitur; ne infirmos animos ob dilationem mercedis, subeat poenitentia contempsisse præsentia. Itaque velut quadam vsuraria largitate compensat, vt vberiora restituat ei, qui captus non fuerat oblatione præsentium. Sic Ambrosius. Quoniam igitur Abram, propter DEI gloriam, oblata sibi à rege Sodomorum bona omnia contempserat, idcirco nunc à DEO amplissimæ mercedis promissione donatur. Illud, *Ego merces tua*, dupliciter intelligi potest, vel causaliter, vel substantialiter. Libenter equidem, quoties res fert, vtor vocabulis in schola tritis, si breuius, dilucidius & expressius rem, qua de agitur, declarent. Si causaliter accipiatur, hic erit sensus: Ego tuos labores & merita cumulatissime remunerabor: quippe qui nullius opinionẽ fallo, nec spem frustror, nec meritum fraudo: Immo vero supra meritum & votum, ijs qui mihi seruiunt, mercedem reddo. Ergo non minus vere quàm pie illud in quadam Oratione sua vsurpat Ecclesia: *DEVS qui pro abundantia pietatis tuæ, & merita supplicum excedis & vota &c.* Hæc autem bona quæ DEVS pro mercede largitur seruis suis, verissime dicuntur esse magna nimis: *Neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascenderunt quæ præparauit DEVS diligentibus se.* Itaque in eorum comparatione, alia omnia bona æstimanda sunt vt stercora; vt B. Paulus æstimabat, & pro nihilo ducenda. Atque hoc sensu intelligenda esse supra dicta verba censet Caietanus: Non contenta est, inquit ille, diuina benignitas promisisse Abræ donum protectionis suæ seruans à malis; sed insuper promisit donum conferens bona, id est, mercedem magnam nimis. Merces operi debetur: seruierat autem DEO Abram relinquendo patriam, & peregrinando, magnisque cum laboribus & periculis commorando in terra Chanaan, quam etiam tũc derelinquere timor solicitabat & incitabat. Propterea igitur dixit ei DEVS: Esto securus & lætus; nam & ego tibi ero scutum, protegens te à malis omnibus; & fidei, obedientiæ, ac patien-

5

Ambrosius libr. 1. De Abraham, cap. 3.

Deus dicitur merces hominis tã causaliter, quam substãtialiter.

1. Cor. 2.
Esa. 64.
Ad Philip. 3.
Caietanus.
Genes. 12.

patientiæ tuæ mercedem reddam magnam nimis. In hoc autem sensu fuisse hæc DEI verba intellecta ab Abram; testatur subiuncta eius responsio: *Domine DEVS quid dabis mihi?* Sic Caietanus.

6 ALTERO modo illud; *Ego merces tua*, potest intelligi substantialiter, hoc sensu: Ego ipse futurus sum merces tua. Cum enim suprema merces hominis, sit cælestis beatitudo; ea vero consistat in clara & æterna DEI visione, ac fruitione; vere DEVS ipse dicitur esse merces hominis. Habet igitur magnam emphasim illud, *ero merces tua*; quasi diceret: Ego qui sum omne bonum quodcũq. & quantumcumque desiderari possit ab homine, ero merces tua. At qualis, & quanta merces? *magna nimis*. Siue illa in se consideretur, siue in comparatione laborum & operum propter quæ datur homini. Si enim per se eam mercedem consideres, reperies esse bonum æternum, nunquam deficiens; esse infinitum, eminenter continens omne bonum & desiderabile; esse conuenientissimum naturæ hominis, cum is ad imaginem DEI factus sit, & propterea infiniti boni sitiens & capax. De quo scilicet vere illud dixit Augustinus: Fecisti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. Nimirum ipse ille est, de quo cecinit Dauid: *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Et alio loco: *Animam esurientem satiauit bonis.* Tale denique illud bonum est, vt sine eo, etiam si cetera omnia bona cumulata expletaque donentur homini, ea tamen explendo hominis animo & appetitui sufficiens merces esse nequeat. Sapienter itaque B. Thomas Aquinas, cum ad imaginem Crucifixi vehementius orans audisset hanc vocem: Bene de me Thoma scripsisti, quam ergo mercedem recipies? respondit, non aliam Domine, nisi te ipsum.

Quanta sit hominis merces in cælo.

Genes. 1. & 2.

Psal. 102.

Psal. 106.

S. Thomas.

7 POTEST etiam magnitudo cælestis mercedis liquido cognosci ex comparatione eius cum laboribus & factis, quibus eam mercedem promeremur. Hæc enim si æstimentur per se, & vt loquuntur Theologi, secundum substantiam operis, non autem vt proficiscuntur à SPIRITV sancto inhabitante hominis animum, & ad facienda bona opera incitante & adiuuante, infinitis profecto partibus ab illa beatissima mercede superantur. Nam quale obsecto aut quantum est dare frustum panis esurienti, aut sitienti potum aquæ frigidæ propter CHRISTVM præbere, si cum beatifica & æterna DEI visione ac fruitione comparetur? *Non sunt* inquit B. Paulus, *condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*. Et alio loco, *Id quod in præsenti momentaneum est & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Sunt qui existiment illis verbis: *Ego protector tuus, & merces tua* significata esse duo maxima bona, & quæ electorum hominum atque prædestinatorum propria sunt. Et horum quidem vnum, est æternum, id autem est æterna electio & prædestinatio hominis ad vitam æternam: idque significatum esse volunt illis verbis: *Ego merces tua magna nimis*. Alterum bonum & donum DEI est temporale, sed maximum omnium, quæ in hac vita dantur homini, quodque sub meritum hominis minime cadit; sed pendet ex gratuita DEI bonitate ac voluntate. Hoc autem est donum perseuerantiæ: & videtur id significatum esse illis verbis: *Ego protector tuus*: non enim perseuerantiæ donum esse aliud videtur, quàm singularis quædam DEI assistentia protegentis hominem prædestinatum à malo, & aut nõ sinentis eum labi in peccatum mortale: aut si labi sinat, erigentis eum, rursusque in gratiam suam reponentis: ac demum: ita eum regentis & custodientis, vt ne in extremo vitæ deficiat, sed sine peccato mortali, & in DEI gratia decedat.

Comparatur merces cælestis cũ laboribus & meritis hominum.

Matth. 10

Ad Ro. 8. 2. ad Cor. 4

Duo magna, & præ destinatorũ propria bona.

Quid sit donũ perseuerãtiæ.

Versu 3. & 4. Dixitque Abram, Domine DEVS, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis; & filius procuratoris domus meæ iste Damascus Eliezer. Addiditque Abram, Mihi autem non dedisti semen: & ecce vernaculus meus, hæres meus erit.

BENE cohæret hæc interrogatio, siue petitio Abræ cum superiori promissione DEI. Duas enim res, inquit Caietanus, promiserat DEVS Abræ, protectionem suam, & mercedem magnam nimis. Et de protectione quidem securus erat Abram, vt qui non semel eam fuisset expertus. De mercede autem, licet in genere non dubitaret, cupit tamen in specie intelligere qualis ea merces futura esset; & an in ea contineretur generatio prolis diu multumque sibi optatissimæ. Hæc igitur oratio Abræ, est quasi supplicatio quædam admirantis, siue admiratio supplicantis. Admiratur enim tam largam DEI promissionem in genere, conferendo eam cum præsenti suo statu sine filiis, & sine spe filiorum. Quocirca supplex scire cupit qualis futura sit ea merces; si cariturus ipse sit prole. Annotauit præterea Caietanus, in tribus aliis prioribus visionibus, quibus DEVS apparuit & locutus est Abræ, fuisse eum auditorem tantùm, nihilque esse locutum: in hac autem visione primum loqui inducitur cum DEO, & quidem fidenter admodum atque familiariter. Ex quo apparet maior eius in dies in DEI fiducia, amicitia, & familiaritate profectus. 8

Caietanus.

EGO vadam absque liberis. Hoc Abræ tam ardens desiderium, tacitamque petitionem prolis, vt rem valde honestam, probabilem, & laudabilem, multum commendat Ambrosius: Quam à DEO, inquit, mercedem postulauerit Abram, consideremus. Non diuitias, vt auarus, exposcit; non longæuitatem vitæ istius, vt meticulosus mortis; non potentiam; sed dignum quærit sui hæredem laboris. *Quid mihi,* inquit, *dabis? Ego autem dimittor sine filijs: & vernaculus meus mihi hæres erit.* Discant ergo homines coniugia non spernere, nec sibi sociare impares; ne huiusmodi suscipiant liberos, quos hæredes habere non possint: vt vel transfundendæ hæreditatis contemplatione, si nullo contuitu pudoris mouentur, digno studeant matrimonio. Sic Ambrosius. Verum qui poterat Abram de prole suscipienda dubitare, ne dum desperare; cum disertis verbis dixisset ei DEVS, *Faciam semen tuum sicut puluerem terræ: & omnem terram, quam conspicis dabo semini tuo vsque in sempiternum?* Hoc enim promisso non solum DEVS pollicitus est ei prolem, sed innumerabilem prolem: adiuncta insuper eius regionis promissione atque principatu. Eucherius & Rupertus ita respondent: Promissum Abræ fuisse semen; sed non esse declaratum, quale futurum esset semen; an ex carne eius naturaliter generandum; an voluntarie tantum per adoptionem in familiam suam & bonorum hæreditatem asciscendum. Itaque Abram cernens sibi non nasci filios, & tamen certam habens seminis promissionem à DEO sibi datam, cogitauit de aliquo in filium sibi adoptando; Vnde mox subiungit de vernaculo suo. *Hic erit hæres meus,* quasi diceret, quia ex me semen mihi non dedisti, in hoc semine adoptato complebitur promissum tuum. Vocabulum autem seminis, non dici tantum in semine naturali, sed in eo quoque quod

Ambr. lib. 1. De Abraham, ca. 3.

Genes. 13.

Eucherius Rupertus.

sit vel per ciuilem, vel per spiritualem adoptionem, minime dubitare nos finit B. Paulus appellans semen Abræ omnes fideles, etiam ex Gentibus ad CHRISTVM conuersos. *Ad Rom. 4. & 9.*

9 *Ego vadam sine liberis.* Hebraice est præsentis temporis *Ego vado*, & Græce *Ego dimittor sine liberis*, & quanquam in istis tribus temporibus, præsente, præterito, & futuro creber sit in lingua hebraica vnius abusus pro alio: Attamen hic magnam emphasim habet, *Ego vado sine liberis*. Sensus enim est: Ego in dies magis ætate procedens, propius ad mortem accedo: atque ob id minor quotidie ostenditur spes prolis, ingrauescente magis ac magis ætate mea, & perseuerante vxoris meæ sterilitate. Quemadmodum autem apud Latinos, obire, decedere, siue excedere & extingui, significant mori; ita quoque apud Hebræos: ego vado, vel dimittor, idem est atque, ego morior. Sic intelligitur illud Lucæ 22. *Et Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo: verumtamen væ homini illi, per quem Filius hominis tradetur:* Et Lucæ 2. dixit Simeon: *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace.* Ergo cum hic dicitur *Ego vado* vel vt habent LXX. *Ego dimittor sine liberis* perinde est ac si dixisset, Ego morior carens filiis. Chrysostomus & alij patres ponderant verbum illud, *dimittor* quo vsi sunt Septuaginta pro eo quod est morior: significatur enim dum in terris sumus, detineri nos tanquam in custodia & vinculis: at cum morimur, quasi dimittimur è custodia corporis, & quasi vinculis exoluti, libere finimur abire. *Chrysostomus.*

10 *ET filius procuratoris domus meæ, iste Damascens Eliezer.* Hebraice ad verbum est, *filius Mesech domus meæ.* Sed nomen illud Mesech, vt proprium hominis nomen septuaginta retinuerunt, ita vertentes, *filius Mesech vernaculæ meæ*, quasi Mesech filius fuerit feminæ, quæ esset vernacula, id est, domi Abræ nata, eaque filium genuerit nomine Damascum Eliezer, quem Abram relinquere bonorum suorum hæredem cogitauerat. Sed enim alij omnes interpretes vocem Mesech, vt nomen appellatiuum interpretati sunt, varie tamen. Aquila sic transtulit: *Filius potum dantis domui meæ*: Theodotion autem hoc modo: *Filius eius, qui super domum meam est*; quem secutus Hieronymus, vertit procuratorem domus, siue villicum qui vniuersa dispensat & distribuit cibaria familiæ, vt tradit in Quæstionibus hebraicis in Genesim. Idem porrò in eodem opere super caput quadragesimum Genesis, hoc ipsum vocabulum, Mesech, transtulit, Pincernam; vt Septuaginta reddiderunt Principem vinariorum. Et Hieronymus quidem atque alij vetustiores interpretes, Damascum Eliezer faciunt filium procuratoris domus Abræ: at recentes ex Hebræo interpretes faciunt ipsummet gubernatorem, seu procuratorem domus, ita vertentes, *Et filius gubernator domus meæ*: Lectio namque Hebraica vtrumque sensum admittit. Sed illa congruentior est textui verborum. Caietanus & Vatablus, vocabulum Mesech, interpretantur relictum, siue relictionem, ita legentes hunc locum: *Filius relictus siue relictionis domus meæ*. quod exponens Caietanus: Appellatur, inquit, Eliezer filius relictus domus, seu familiæ Abræ, quia hic solus ex antiqua familia Abræ relictus fuerat, & erat ex genere antiquorum seruorum & domesticorum Abræ. Vatablus eandem vocabuli notionem distinctius explanans: Hebraismus, inquit, est cum dicitur, *Filius relictionis domus meæ*, pro, is cui curam omnem rei familiaris meæ ego reliqui & commisi, id est, dispensator & procurator domus meæ. Quidam sic interpretantur, *Filius relictionis*

Varia interpretatio vocis Hebrææ Mesech.

Hieronymus.

Caietanus.

Vatablus.

ftionis domus meæ, pro, is cui relinquam domum meam & omnia bona, & qui futurus est hæres meus. Nonnulli etiam sic vertunt: Filius discursationis domus meæ, id est qui discursat per domum meam, vt solet œconomus in domesticis rebus dispensandis & administrandis. Sic Vatablus. Cuius

Oleaster. postremam eius vocabuli interpretationem cæteris prætulit Oleaster: ita ratus verti debuisse hunc locum: *Et filius exiens sine discurrens domum meam, est ipse Damascus Eliezer* solet enim filius domus, id est, familiæ postquam pater eius senio confectus est, domum gubernare, intrare & exire, & huc illuc discursare. Huius igitur loci hic secundum Oleastrum est sensus: filius discurrens domum meam, debebat esse filius meus ex me ipso progenitus, & tamen non est, sed iste Damascus Eliezer. Quod ipse continuo exponit, adiungens *mihi autem non dedisti semen, & ecce vernaculus meus hæres meus erit*. 11

Ceterum illa oratio Abræ, *Filius procuratoris domus meæ, iste Damascus Eliezer*, imperfectam, & quasi suspensam continet sententiam: desideratur enim aliquid ad sententiæ absolutionem; verum ea dupliciter expleri potest. Quidam enim putant Abram voluisse his verbis abijcere & deprimere statum suum; significans se deterioris esse conditionis, quam procuratorem domus suæ: hic enim filium habebat; ipse vero nec prolem habebat ullam, nec habiturum se sperabat:

Thostatus. Lyranus. atque hæc interpretatio placuit Thostato. Lyranus vero aliter exponit, putans declarasse Abram his verbis consilium & propositum suum DEO: quasi diceret: quia ego nec filium habeo, nec habendi eum aliquando, vlla mihi spes ostenditur, idcirco statui hæredem relinquere domus meæ Damascum Eliezer filium procuratoris mei.

An Vrbs Damascus cōdita fuerit à Damasco seruo Abræ. Iosephus. Hieronymus. Sed de illo Damasco Eliezer quæri hoc loco potest, an ab eo condita sit vrbs Damascus nec ne? Iosephus primo libro Antiquitatum enarrans originem Gentium ex tribus filijs Noe, scriptam à Mose supra, Genesis 10. Conditorem vrbis Damasci facit Hus nepotem Sem, multo, scilicet, antiquiorem isto Damasco seruo Abræ. Idem quoque sensit & scriptum reliquit super illud ipsum decimum caput Genesis B. Hieronymus in Quæstionibus hebraicis in Genesim. Facit pro hac opinione quod paulo superius, Genesis decimoquarto capite proditum est, Abram insecutum esse quatuor illos reges vsque Hoba, quæ est ad læuam Damasci: erat igitur ante Abram vrbs Damascus: quare seruus Abræ Damascus, conditor eius esse non potuit. Ex aduerso autem, ab isto Damasco eam vrbem esse

Historia Scholastica. fundatam, & ex nomine eius appellatam B. Hieronymus hoc loco, Historia scholastica, Thostatus & complures alij, vt communem sententiam referunt. Cui non officit quod tempore Abræ nominaretur Damascus: non enim tunc id nominis habebat, sed huius historiæ scriptor Moses, per anticipationem sic appellauit eum locum, vt sua ætate appellabatur. Permitto Lectoris arbitrio electionem opinionis, quæ ex his duabus magis ei placuerit. Nam in re tum propter vetustatem incerta, tum quod ea res nulla satis probabili vel ratione, vel auctoritate nixa ac fulta est; quicquid dixeris, nec certum nec firmum esse potest.

Statim

Statimque sermo Domini factus est ad eum dicens: Non erit hic hæres tuus; sed qui egredietur de vtero tuo, ipsum habebis hæredem. Versu 4.

12

ERNEBAT DEVS flagrantem animum Abræ desiderio prolis, simulque desperatione eius vehementer afflictum & tabescentem: quapropter confestim ægro animo medicinam consolationis, id est, lætissimam suscipiendæ prolis promissionem exhibuit. Signate igitur Moses posuit illud aduerbium (statim) tanquam significans, vt interpretatur Chrysostomus, non esse passum DEVM, seruum & amicum suum Abram, ne ad breue quidem tempus, anxio & ægro animo esse; sed festinatam ei attulisse consolationem, & grauitatem mœroris, voluptate lætissimæ promissionis penitus abstersisse. Non erit, inquit DEVS, filius procuratoris tui, hæres tuus; sed quem tu ipse generabis: depone igitur omnem tristitiam, desperationem istam prolis, atque omnem dubitationem ex animo tuo prorsus eijce. Ne spectes humanæ conditionem naturæ: ne tuam senectam aut Saræ sterilitatem cogites: sed eius qui tibi promisit potentiam æstima; eaque confisus, abijce tristitiam omnem, & quantam potes maximam animo cape fiduciam, omnino persuasum & certum habens, futuram tibi prolem, & talem prolem, quæ longe votum tuum excedat. Consideret hoc loco Lector, quemadmodum quæ daturus erat DEVS Abræ, non à primo ea simul omnia promisit Abræ, sed paulatim & per interualla, augens gradatim in maius & melius promissionem suam. Namque ei primò semen promisit, & quidem innumerabile, Genes. XIII. Sed tunc dubium erat quale futurum esset illud semen, vtrum naturale, an adoptiuum; eam dubitationem sustulit altera promissio DEI hoc loco data, pollicentis ei semen naturale, id est ex ipso generandum. Verum etiam tunc dubius esse poterat Abram, num ipse generaturus esset illam prolem ex Sara, an ex alia aliqua vxore: hanc demum dubitationem abstulit DEVS infra Genes. XVII. cum tertiam ei dedit promissionem, prolem illam & ipsius & Saræ vxoris suæ futuram. Itaque paulatim DEVS quæ daturus ei erat, multis & varijs promissionibus pollicebatur, ea videlicet ratione mirabiliter eius fidem, spem, ac longanimitatem exercens & illustriorem reddens.

Chrysost. homil. 36. in Genes.

13 ILLVD, *Qui egredietur de vtero tuo*, hebraismus est, significans, qui ex te ipso generabitur, sicut verterunt Septuaginta interpretes. Hebræi certe gigni vel egredi ex vtero, similiter dicunt de viris atque de fœminis. Vnde est illud Dauidi promissum à DEO: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Et secundum hanc hebrææ linguæ phrasim, Dauid indicans generationem DEI FILII ex Deo PATRE, facit ita loquentem PATREM; *Ex vtero ante Luciferum genui te.* Pro vtero, est vox hebræa significans ea quæ sunt intima in corpore hominis, vt sunt lumbi, renes, intestina, viscera, vterus. Hanc phrasim Thostatus sic exponit: Dicitur *Ex vtero tuo*; idest, ex lumbis tuis: semen enim viri non est in vtero, sed in quibusdam musculis in lumbis, vbi colligitur. Cum enim ex omnibus membris proueniat semen, vt ea ratione virtus seminalis, formatrix diuersorum membrorum esse possit; in lumbis tamen collectum, inde motu quodam effunditur per instrumenta genitalia. Quo circa spadones, licet alioqui potentes sint: attamen quia seminalem materiam non habent, impotentes esse ad generandam prolem necesse est.

Psal. 131. Psal. 109. Thostatus.

Versu 5. Eduxit eum foras & dixit illi, Suspice Cælum & numera stellas si potes; sic erit semen tuum.

IDE munificentiam DEI, non est contentus promisisse Abramo naturalem filium & hæredem: exaggerat præterea hoc ipsum munus, atque incredibiliter auget, promittens non qualemcumque prolem, sed quæ instar cæli siderum, innumerabilis, æterna, sublimis, eximiæque claritatis, dignitatis ac potestatis futura sit. Super eo quod hic dicitur, DEVM eduxisse foras Abram, & iussisse stellas aspicere, & numerare, quæritur, An id reuera factum sit, an sola fuerit eius rei visio & imaginatio; vt videretur sibi Abram DEVM videre secum loquentem, & se foras educentem ad videndas ac numerandas stellas. Negat id vere factum esse Caietanus, & per visionem imaginariam id factum esse putat. Verum cur neget, nullam rationem causamque affert. Ipsum audi: Rem, inquit, narrat Moses non gestam corporeis gressibus aut oculis, sed gestam solum in visione. Describit enim actionem DEI visi & loquentis, quæ fuit educere Abram foras. Etenim DEVS se se habuit ad similitudinem educentis Abram extra tabernaculum in quo iacebat (si in somnis fuit hæc visio) vel in quo orabat (si in vigilia ecstasim hanc habuit.) Videbatur enim Abræ DEVS educere ipsum foras sub dium, vt sæpe experimur simile quid in somnis, nobis accidere. Hæc Caietanus. At enim cum verba Mosis proprie sumpta significent verum exitum ex tabernaculo, verumque conspectum stellarum: nec quicquam fingi possit quod vetet ea verba proprie sumi, non recte profecto videntur facere, qui ea verba à propria significatione & sententia detorquere conantur. Præsertim cum hanc visionem fuisse sensibilem, & vigilanti Abræ contigisse, sine dubitatione dixerit Caietanus in exordio huius Capitis decimiquinti: idque subiunctus credendi actus Abræ, tantopere hic laudatus, conuincere videatur. Erat igitur Abram intra tabernaculum suum; eratque ibi, vt coniici potest, solus orans, eratque tempus nocturnum, cum hanc sensibilem DEI visionem habuit: vere item eductus ab Angelo est extra tabernaculum, & lucentes sereno cælo stellas aspicere ac numerare iussus. 14

Caietanus in Genesim.

NVMERA stellas si potes; sic erit semen tuum. Horum verborum iustæ Interpretationis & tanquam commentarij vicem implere potest quod scribit B. Augustinus in libris de Ciuitate DEI, hunc ipsum locum Mosis enarrans. Promittitur Abræ, ait Augustinus, semen innumerabile, non sicut arena terræ, sed sicut stellæ cæli: vbi mihi magis videtur promissa posteritas, fælicitate sublimis. Nam quantum ad multitudinem pertinet, quid sunt stellæ cæli ad arenam terræ? nisi quis & istam comparationem in tantum esse similem dicat, in quantum etiam stellæ dinumerari non valent. Non enim eas omnes videri posse credendum est: cum quanto quisque acutius intuetur, tanto plures videat. Vnde & acerrime cernentibus, aliquas occultas esse merito existimatur: exceptis ijs sideribus quæ in alia parte orbis à nobis remotissime, oriri & occidere perhibentur. Postremo quicumq. vniuersum stellarum numerum comprehẽdisse & conscripsisse iactantur, sicut Aratus, vel Eudoxus, vel si qui alij sunt; eos libri huius contemnit auctoritas. Sic Augustinus. Videtur igitur sensisse Augustinus aduersari diuinæ scripturæ Mathematicos, qui se non modo exploratam & compertam habere profitentur stellarum multitudinem; verum etiam stellas omnes cælo conspicuas & visu notabiles, non plures duabus & viginti supra mille esse contendunt. Et ab Augustino quidem stare videtur auctoritas diuinæ scripturæ, 15

August. de Ciuit. Dei. lib. 16. cap. 23. ait stellas cæli nec videri omnes nec numerari posse.

in-

innumerabiles esse stellas non vno loco affirmantis. Nam præter hunc locum quem nunc tractamus, idem significauit Deuteronomij 1. & 10. vbi Moses alloquens Hebræos, ait eos fuisse multiplicatos sicut stellas cæli. Ex Hebræis vero qui supra vigesimum annum numerabantur, vltra sexcenta millia tunc recensiti sunt. Vnde licet æstimare, adiunctis huic numero fæminis & maribus qui vigesimum annum nondum attigerant, atque insuper senibus ad bellum gerendum inualidis, quanta fuerit id temporis eorum hominum multitudo. Verum apertius hoc docuit Hieremias capite trigesimo tertio. *Sicut*, ait, *dinumerari non possunt stellæ cæli, & metiri arena maris; sic multiplicabo semen Dauid serui mei*. Immo vero habere cognitum stellarum numerum, quasi singulare quiddam & proprium DEI prædicat Dauid psalmo 146. *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat.*

Adest huic sententiæ præter auctoritatem diuinam, eorum quoque auctoritas qui sapientiæ Græcæ ac Romanæ principes fuerũt, Platonem dico, & Aristotelem, & item Senecam, qui tradiderunt stellarum inerrantium innumerabilem esse multitudinem. Sed enim Astrologi contra peracriter pugnant, euidenter (vt aiunt ipsi) demonstrantes non plures esse stellas in cælo, ijs quas supra commemorauimus. Hoc si verum est, quia contrarium vero esse non potest; nec doctrina scripturæ, veritati humanę rationis & experientiæ vllo modo aduersatur, vt luculente disputat Augustinus libro primo de Genesi ad literam cap. 21. & in Epistola septima, quæ est ad Marcellinum: necesse profecto est dictum illud & sententiam scripturæ de innumerabili stellarum multitudine, non simpliciter accipere, sed ita exponere, vt cum vera ratione & experientia minime pugnet. Quemadmodum autem id commode possit effici, in primo Tomo nostrorum Commentariorum in Genesim libro secundo quæstione octaua à nobis disputatum & demonstratum est.

Plato in Timæo. Aristot. in lib. de Mũdo ad Alexandrũ & lib. de Cælo tex. 61. Seneca lib. 6. Natural. quæstionũ cap. 16.

16 ILLORVM porro verborum, *Eduxit eum foras & dixit ei; suspice cælum & numera stellas si potes: sic erit semen tuum*, allegoricam expositionem tradit Philo, grauem sane nec inelegantem: quam nec me pigebit hic adscribere, nec Lectorem, vt spero, legere. Pulchre autem disputat Philo describi verbis illis statum & præstantiam viri sapientia & virtute perfecti: scribit autem ille in hanc sententiam. *Eduxit eum foras.* Hoc indocti quidam homines ridere solent: ecquis obsecro, inquiunt, aut educitur intro, aut foras intrat? sed isti potius ridiculi sunt, non intelligentes in his verbis motus & mores animæ; sed solos corporũ locales motus agnoscentes. Quã enim sæpe vsu venit, vt vbi quis corpore præsens est, inde sit absens animo; & cõtra, præsens animo sit, vnde lõge abest corpore? Similiter igitur intra aliquem locum potest quispiã esse corpore, extra quẽ vagetur animo, & cogitatione oberret. Vir igitur bonus & sapiens, corpore ac sensu in rebus corporeis & mortalibus versatur; exit autem foras, ad contemplationem rerum æternarum quasi mentem efferens, & earum amore inardescens. Eduxit igitur DEVS Abram foras; quia sapientem virum educit è carcere corporis, è cauernis sensuum, è fallacibus rationum sophismatibus: educit denique ex seipso, atque ex ea opinione qua putare posset, se nulli obnoxium libere ac suapte facultate omnia posse intelligere. Subdit: *Suspice cælum* Videlicet, vt tu, qui diuino munere sapiens es, arguas cæcum hominum vulgus, quod etsi videtur sibi acute cernere, luminibus tamen plane orbatum est. Nisi forte non est cæcum, dum mala bonis præfert; iustis iniusta; turbulentas & impuras corporis voluptates, trãquillissimis purissimisque gaudijs; mortalia & caduca bona immortalibus; repulsisque prudentibus & fidis monitoribus, vna cum salutaribus eorum consilijs & præceptis, adulatores admittit; & sermonibus ad voluptatem, otium, ignorantiam, & delicias inuitantibus delectatur. Ergo solus bonus videt: quamobrem

Allegorica expositio Philonis in lib. qui inscribitur. Quisnã diuinarũ rerum sit hæres.

rem & Prophetas prisci nominabant Videntes. At isti, si quid vident, oculis animæ ad ima depressis, terram solum intuentur, terrenorum cupidi, & innutriti materiæ. Sapiens vero ad supera oculos attollens, cælum suspicit, vnde manna pluuit, id est, verbum diuinum cælitus animis nostris instillatur; cælestis nempe atque immortalis cibus animæ spectandi & discendi cupiditate flagrantis. Istis contra cælestem fastidientibus & respuentibus cibum, animus est in cæpis & allijs pupillas oculorum cruciantibus & offuscantibus, cibis Aegypto peculiaribus.

Numer. 11 & 21.

Adiunxit præterea DEVS: *Suspice cælum, & numera stellas si potes: sic erit semen tuum.* Egregium dictum: *Sic eris semen tuum*. Non tantum par stellarum numero; non enim solam multitudinem, sed & alia multa ad perfectam felicitatẽ conducentia, voluit indicare. Quasi diceret, quale vides cælum, & quæ in cælo sunt, talis virtus tua esse debet; plane cælestis, nihiluè sordidũ terræ habens, semper vmbra carens, plenaque splendore purissimo, ornatè disposita, nescia interitus, immoto manens ordine, semper sui similis. Vult enim DEVS, velut quandam cæli effigiem, animum esse sapientis: vt quæ, ad similitudinem cæli, habeat lucida sydera, statos motus, concinnas choreas, diuinos circuitus, virtutum splẽdores fulgidissimos, & stellis simillimos: nam si sensibilium stellarum inuenire numerum est impossibile, multo magis intelligibilium. Hactenus ex Philone.

PRIMA DISPVTATIO.

An illud DEI promissum de semine Abræ instar cæli stellarum multiplicando, secundum literalem sensum principaliter intelligi debeat de multiplicatione carnali; an potius de multiplicatione seminis spiritualis, maxime autem eorum qui prædestinati sunt ad vitam æternam.

HANC Disputationem ob eam præcipue causam suscepi tractandam, vt quod super hac re tres diuinarum literarum docti & nobiles explanatores, Lyranus, Thostatus & Paulus Burgensis, horumque asseciatores permulti disseruerunt & scriptis prodiderunt, id ego, declarandæ ac tuendæ veritatis studio, verum esset necne diiudicarem. Nec me de ijs qui discendis tractandisque Sacris literis student, non bene meriturum putaui, si falsam esse demonstrarem eorum sententiam, quæ multis, eorum virorum auctoritate ductis, valde plausibilis & probabilis visa esset. Lyranus igitur exponens ea verba quibus promisit Abræ DEVS multiplicatum iri semen eius tanquam stellas cæli, multa tradit, quæ nec paucis, nec obscuris Sacrarum literarum tractatoribus vehementer probata sunt. Licet autem ex illa Postilla Lyrani quatuor eius sententias elicere; quæ veræ sint necne, in præsentia disputaturi sumus.

Lyranus. Thostatus. Burgensis.

PRIMA est Lyrani sententia, illud DEI promissum, semen Abræ multiplicatum iri tanquam stellas cæli, non esse principaliter, secundum literalem sensum, de multiplicatione seminis carnalis, siue de corporali posteritatis eius propagatione intelligendum. Hanc ille sententiam ita probat; Promissum illud DEI fuit quasi præmium & merces virtutum & benefactorum Abræ; nam paulo ante dixerat ei DEVS, *Ego protector tuus, & merces tua magna nimis*: Præmium autem à DEO promissum operi bono & meritorio, per se maius quiddam & melius 17

fius esse constat quàm ipsum opus meritorium; sicut finis potior & melior est iis quæ in finem referuntur. Quodlibet porro bonum temporale (qualis erat illa carnalis multiplicatio seminis Abræ) qualecumque & quantumcumque fuerit, longe minus est vel minimo actu & opere virtutis meritorio. Non igitur multiplicatio seminis quæ promissa est Abræ, corporalis & temporalis fuit.

18 ALTERA sententia Lyrani: illo DEI promisso de multiplicatione seminis Abræ instar stellarum, secundum literalem sensum principaliter significari multitudinem electorum ad vitam æternam: qui siue ex stirpe Abræ secundum carnem generati essent, siue non essent; propterea tamen vocandi erant semen Abræ, quod fidem & pietatem eius imitaturi essent. Dixit eam promissionem præcipue ad eos pertinere qui prædestinati essent ad vitam æternam; quoniam ad id maxime quadrat similitudo stellarum; cum B. Paulus sanctos post resurrectionem in cælis similes faciat stellarum, quæ omnes quidem lucem habent, sed aliæ tamen maiorem, aliæ minorem. Itaque sicut carnale ac reprobum semen Abræ supra Genes. 13. comparatum est pulueri terræ, qui conculcatur pedibus, & sterilis ac dissipabilis est: sic semen Abræ spirituale prædestinatum ad vitam æternam, stellis cæli rectissime assimilatum est, propter earum immortalitatem sublimitatem, lucis gloriam, loci dignitatem, necnon & vim atque potentiam. Huic sententiæ fidem facit superioris sententiæ confirmatio. Nam cum illud DEI promissum pertineat ad multiplicationem seminis Abræ; nec spectet tamen, vt ostensum est, ad carnalem eius seminis multiplicationem: necesse profecto est ad spiritalis seminis propagationem pertinere. Illud porro Lyranus in vniuersum præcipit, tam hoc loco, quam alibi, vbicumque commemorantur in sacris literis DEI promissa temporalium bonorum pro benefactis & præclaris hominum meritis, ea principaliter secundum literalem sensum esse intelligenda de spiritalibus & æternis bonis; de temporalibus vero, minus principaliter, & pro vt ea, quasi manu ductiua sunt ad bona spiritualia & æterna. Nimirum homines imperfecti, quales plurimùm erant in veteri Testamento, amore terrenorum & temporalium bonorum alliciuntur & ducuntur ad cupiditatem & amorem cælestium: siquidem animus hominis vt scite dixit Gregorius, ex iis quæ nouit, surgit ad incognita quæ non nouit: & per hoc quod scit notum diligere, discit & incognitum amare.

1. Ad Corinth. 15.

S. Gregor.

19 TERTIA est Lyrani sententia: Abram in hoc DEI promisso intellexisse, tam sibi, quàm semini suo promissa esse bona cælestia, per CHRISTVM comparanda & præstanda. Hoc firmat ipse verbis illis Domini quæ sunt apud Ioannem: *Abram pater vester exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est.* Dies autem vel tempus CHRISTI, non aliud fuisse intelligitur, quàm tempus passionis & resurrectionis eius: sicut ipse significauit cum imminente passione sua dixit; *Tempus meum prope est.* Tunc nempe aperta est cælestis ianua, & sancti patres ex inferno educti sunt. Atque ob eam rem sancta Ecclesia in Missa quam pro Mortuis celebrat, vtitur illis verbis, *Signifer sanctus Michael repræsentet eas in lucem sanctam, quam olim Abræ promisisti & semini eius.* Id verò ex hoc loco Genesis sumptum esse dubitari non potest.

Ioan. 8.

Matth. 26

Quarta sententia: tam huius loci, quam aliorum complurium scripturæ locorum, in quibus huiusmodi promissa bonorum temporalium exponuntur, duplicem esse literalem sensum: vnum magis principalem de bonis spiritualibus & æternis, hæc enim principalius à DEO intenduntur: alterum minus principalem de bonis temporalibus, quæ non aliter intenduntur à DEO, nisi vt quasi manu ducunt ad notitiam & amorem æternorum. Et hoc quidem documentum Lyranus putat conducere plurimum ad multa diuinæ scripturæ loca scienter intelli-

telligenda, & recte interpretanda. Atque hæc sunt à Lyrano disputata & literis prodita.

Auctoris sententia, & animadversio in opinioné Lyrani.

EGO in hac quadripartita Lyrani sententia & doctrina quid probem aut improbem, manifestum faciam Lectori ex paucis quæ hic subijciam. Principio, 20 equidem censeo promissum illud DEI de multiplicatione seminis Abræ instar stellarum, intelligi debere secundum sensum literalem de corporali propagatione & multiplicatione posteritatis eius; non autem vt istis auctoribus placuit, de cælesti gloria & vita æterna ipsi Abræ & semini eius tribuenda. Etenim sit ne aliquis sensus literalis alicuius loci scripturæ nec ne, tribus ex rebus spectari & iudicari debet: primo ex verbis eius proprie & secundum vulgatam eorum significationem acceptis; sic enim definitur sensus literalis, quem verba reddunt proprie accepta. Deinde perpenditur ex antecedentibus eius loci & consequentibus; non enim verba consideranda sunt seorsum, & auulsa à contextu totius orationis, sed vt connexa & contexta sunt cum ijs quæ antecedunt & subsequuntur. Illud demum etiam valet plurimum ad iudicium faciendum de sensu literali, ut si talis sensus certi cuiusdam loci Scripturæ, in alijs eiusdem scripturæ locis significetur & commemoretur tanquam literalis.

Vnde iudicari debeat quisnã sit sensus literalis.

Hæc autem tria concurrunt & conueniunt in eum sensum, quem literalem esse dixi illius diuini promissi de multiplicatione seminis Abræ. Quid enim verba illa DEI, *Numera stellas si potes; sic erit semen tuum*, si proprie sumantur, quid inquam, aliud significant, nisi semen tuum erit innumerabile, quemadmodum stellæ sunt innumerabiles? Vocabulum autem Seminis, cum agitur de generatione hominis, proprie significat carnalem prolem & corporalem posteritatem. Sic enim positum est in hoc libro non semel ante hunc locum, vt Genesis 3. *Inimicitias ponam inter semen tuum & semen mulieris*; & Genes. 4. *Posuit mihi DEVS semen aliud pro Abel*, & Genes. 12. *Semini tuo dabo terram hanc* & Genes. 13. *Faciam semen tuum sicut puluerem terræ* & proxime ante hunc locum: *Mihi autem non dedisti semen* Nec non etiam post hunc locum in hoc ipso capite 15. bis nominatur semen Abræ; & vtroque loco ponitur pro corporali posteritate.

Iam vero comparatio seminis Abræ cum stellis, non fit hoc loco quantum ad claritatem lucis stellarum, nec ordinem & constantiam motus, nec altitudinem loci, nec præstantiam virtutis & potentiæ; quæ res similitudinem quandam habent æternæ vitæ ac cælestis gloriæ: sed in sola multitudine fit comparatio inter stellas & semen Abræ: idque declarant expresse verba illa DEI: *Numera stellas si potes, sic erit semen tuum.* Quid est.n. illud (sic) hoc népe: sicut stellæ numerari non possunt; ita nec semen tuum præ multitudine. Iam verò si animum referat Lector ad proxime antecedentia hunc locum, idem plane comperiet. Dixit enim Abram DEO, *Ego vadam absque liberis, & vernaculus meus hæres meus erit: mihi autem non dedisti semen*. Videns igitur DEVS Abram cupidissimum prolis, simulque valde anxium, & pene desperantem voti sui effectum; voluit eum consolari & confirmare certissimo promisso non modo futuræ prolis, sed etiam tantæ prolis, vt multitudine cum numero stellarum comparanda foret. Sicut igitur Abram cupidus erat prolis carnalis, non autem spiritualis, & de ea maxime solicitus & anxius erat; sic promissionem DEI, qua eius solitudo & anxietas sublata est, pertinuisse necesse est ad carnalem prolẽ & posteritatẽ Abræ.

Ea porrò quæ proxime subsequuntur hunc locum, fidem adiungunt huic sententiæ. Similiter enim continent promissa DEI corporalia ad posteritatem corporalem Abræ pertinentia: vt est illud: *Gentem cui seruituri sunt* (posteri tui) *ego iudicabo, & post hac egredientur cum magna substantia: generatione autem quarta reuertentur huc*. Et illud: *Et semini tuo dabo terram hanc à fluuio Aegypti usque ad fluuium magnum Euphratem*. Quid multa? hunc esse literalem sensum illius

illius diuini promissi, liquido Lector dispiciet, si attendat ad verba Mosis quæ sunt in Deuteronomio. Alloquens enim Moses Hebræos, affirmat eos iam eo tempore multiplicatos esse tanquam stellas cæli: haud dubie spectans ad DEI promissum hoc loco datum Abræ. Nec loquitur Moses de ijs tantum Hebræis, qui erant semen Abræ non modo secundum carnem, verum etiam secundum spiritum, id est, de pijs & iustis: sed in vniuersum de populo Hebræo ex bonis mixto atque improbis. Verba Mosis ita se habent: *Dominus DEVS multiplicauit vos, & estis hodie sicut stella cæli, plurimi*, & infra: *In septuaginta animabus descenderunt patres tui in Aegyptum: & ecce nunc multiplicauit te Dominus DEVS tuus sicut astra cæli.* Apparet igitur promissum DEI de semine Abræ, stellarum instar, multiplicando, secundum literalem sensum esse de carnali semine, & corporali eius posteritate intelligendum.

Deuter. 1. & 10.

21 ILLVD præterea sine dubitatione dixerim, promissum DEI de multiplicatione seminis Abræ, non solum pertinuisse ad multiplicationem seminis carnalis; sed etiam, immo multo magis, ad multitudinem seminis spiritualis, id est, ad omnes fideles, & iustos deinceps futuros, præsertim autem in Nouo Testamento, siue genere Hebræos, siue Gentiles. Hi autem semen & filij Abræ appellantur, quòd fidem & pietatem Abræ imitaturi ac sectaturi essent, & credituri in illud benedictum semen Abræ, in quo benedicendæ erant omnes gentes: Atque isti filij Abræ secundum fidem & spiritum, pauci ex Iudæis, ex Gentibus plurimi erant futuri. Et hoc significare voluit Sanctus Ioannes Baptista illis verbis: *Ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis quoniam potens est DEVS de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Sapienter igitur B. Paulus facit duplex semen Abræ: & vnum vocat semen Abræ secundum carnem, secundum circumcisionem, secundum legem; alterum vero secundum DEVM, secundum spiritum, secundum promissionem. Similiter distinguit duplicem Circumcisionem, vnam carnis & literæ, alteram cordis & spiritus: duplicem quoque Iudaismum, alterum manifestum & honoratum ab hominibus; alterum occultum; cuius laus non ex hominibus, sed ex DEO est.

Multiplicationem seminis Abræ, intelligendá esse de semine spirituali, non tamen secundum literalé sensum, sed mysticum.

Genes. 12 & 22.

Matth. 3.

Ad Ro. 9.

Ad Ro. 2.

Quocirca libere idem profitetur & contestatur, non omnes qui ex Israel sunt, eos Israelitas esse; nec quicumque semen Abrahæ sunt, eos omnes esse filios
22 Abræ; id est, non omnes qui filij carnis sunt, hos esse filios DEI: sed qui filij sunt promissionis, æstimari eos in semine. Hoc porrò spirituale semen Abræ fuisse innumerabile futurum, res ipsa declarauit. Siquidem tale semen partim ex Hebræis, partim ex Gentibus collectum est; sed ex illis perexiguum, ex his innumerabile. Hoc in visione quadam patefactum est B. Ioanni; ostensus enim est numerus prædestinatorum ex omni tribu Israel, mystice signatus numero centum quadraginta quatuor millium. At de numero Electorum ex populo Gentili, demonstrata est turba magna quam dinumerare nemo poterat.

Ad Ro. 9.

Apoc. 7.

Quod autem illud DEI promissum pertinuerit ad huiusmodi semen spirituale, fas non est ambigere; id nempe clarissimis verbis testificatus est B. Paulus. Disputans enim super his verbis quæ sunt hoc loco; *Credidit Abram DEO & reputatum est ei ad iustitiam*, ait fidem tunc ei reputatam esse ad iustitiam, cum necdum circumcisus fuisset; sed haberet adhuc præputium, vt pater fieret omnium credentium, non eorum tantum qui essent è circumcisione; sed & eorum omnium qui sectarentur vestigia fidei, quam Abram, adhuc præputiatus, habuerat. Nimirum ob hoc dictum est ei; *quia patrem multarum gentium posui te*, qui contra spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium, sicut dictum est ei; *Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & arena maris.* Ex hac oratione & disputatione B. Pauli planè intelligitur, promissum illud DEI de multiplicatione seminis Abræ, ad semen spirituale, id est, ad omnes quotquot futuri essent fidei,

Ad Ro. 4.

Genes. 17.

dei & pietatis Abrææ imitatores & sectatores pertinuisse. Quoniam verò huiusmodi semen spirituale prædestinatum à DEO est ad percipiendam vitam æternam, idcirco vere dixit Augustinus, illo DEI promisso fuisse promissam Abrææ posteritatem cæli felicitate sublimem: & ad id significandum facere similitudinem stellarum, propter sublimitatem, splendorem, incorruptibilitatem, & disparem lucis claritatem.

SED quæret aliquis vtro sensu promissum illud Abrææ pertineat ad semen 22
eius spirituale; sensu ne literali, an mystico & allegorico? Verum facilis est & prompta responsio: non enim secundum sensum literalem, sed secundum mysticum & allegoricum conuenit in spirituale semen Abrææ. Quod ego videor mihi euidenter argumentari posse ad hunc modum: Illud Dei promissum pertinuit ad spirituale semen Abrææ: sed non conuenit ei secundum sensum literalem: ergo secundum allegoricum modò & mysticum sensum conuenire necesse est. Maior huius syllogismi paulo ante B. Pauli auctoritate firmata est. Minor autem certam fidem habet ex definitione sensus literalis à nobis exposita. Nam & verba quibus hoc promissum expressum est, si proprie sumantur, & ea quæ hoc loco antecedunt promissum DEI & subsequuntur, sentire nos & fateri cogunt promissum illud de semine carnali secundum historiam, de spirituali autem semine secundum allegoriam intelligi oportere. Fallax igitur est illud Lyrani documentum, licet ei atque alijs quibusdam visum sit multo verissimum: eorum locorũ Scripturæ, in quibus memorantur à DEO promissa bona temporalia pro benefactis hominum, duplicem esse literalem sensum; vnum quidem minus principalem de bonis temporalibus: alterum vero magis principalem de bonis æternis, ad quorum notitiam & amorem ducunt bona temporalia. Hoc, inquam, documentum, siue præceptum Lyrani, non dubitans dixerim esse falsum. Cum enim sensus literalis sit quem reddunt verba proprie sumpta, & cum antecedentibus & sequentibus connexa; nec fieri possit vt eadem verba eodem loco proprie significent terrena bona simul & cælestia, corporalia & spiritualia; necesse profecto est, vt literali sensu significent terrena & corporalia, allegorico autem spiritualia & cælestia, quatenus videlicet temporalia bona vmbram quandam & imaginem ferunt æternorum.

Nisi forte bona terrena quæ à DEO promittuntur, talia & tanta sint, vt nisi 23
sub nomine illorum bonorum, spiritualia & cælestia bona intelligantur, nec veram sententiam ea promissa, nec verum euentum effectumque habere possint. Tunc enim verba de bonis illis terrenis, non proprie & secundum sensum literalem, sed figurate dicta sunt, ea ratione, vt bona terrena similitudine & repræsentatione quadam ducunt in cognitionem bonorum cælestium. Ponam vnum
Tobiæ 13. & alterum ex sacra scriptura exemplum. Senior Tobias mira vaticinatur de futura vrbis Hierusalem magnificentia; *Portæ*, inquit, *Hierusalem ex sapphiro & & smaragdo ædificabuntur; & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius.* Idem
Isaiæ 54. paulo antea vaticinatus fuerat Isaias illis verbis: *Ecce ego sternam per ordines lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, & portas*
Apoc. 21. *tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles.* His adde quæ Ioannes scribit de structura nouæ ciuitatis Hierusalem, de portis, fundamentis, de ambitu, & altitudine eius. Hæc omnia prædicta de Hierusalem, satis liquet in Iudaicam illam & terrestrem Hierusalem minime conuenire: quare interpretanda sunt de spirituali aut cælesti Hierusalem, id est, vel de Ecclesia euangelica, vel de cælesti sanctorum societate & felicitate. Nec est sensus literalis is, quem reddunt verba illa proprie sumpta; sed quem figurate accepta insinuant.

Alte-

Alterum exemplum est illud apud Isaiam: *Habitabit Lupus cum agno, & pardus cum hoedo accubabit: vitulus & Leo & ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos. Vitulus & vrsus pascentur: simul requiescent catuli eorum: & Leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab vbere super foramine aspidis: & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt & non occident in vniuerso monte sancto meo: quia repleta est terra scientia Domini, tanquam aqua maris operientes.* Quis non videt, quæ hic vaticinatus est Isaias de animalium maxime diffidentium, tam inter se, quàm cum homine, futura aliquando societate & concordia; ea secundum propriam verborum significationem, esse incredibilia, cum nec facta vnquam sint, nec factum iri sperentur. Necesse igitur est sensum literalem eius vaticinij eum esse, quem figurate ac per allegoriam sumpta verba reddunt. *Isaiæ. 11.*

24 AT enimuero huic nostræ opinioni Lyranus & Thostatus illud obijciunt: bona æterna longe potiora atq. præstantiora esse temporalibus, eoq. potissimum à DEO spectata esse & intenta: quare diuina promissa quibus vtraque bona significantur, principalius secundum literalem sensum interpretanda & intelligenda esse de bonis æternis; siquidem is debet censeri sensus literalis alicuius loci, qui eo in loco principaliter intentus est à SPIRITV Sancto. An is iudicandus sit esse literalis sensus qui principalius à Spiritu sancto intentus est.

Sed auctores isti, licet ad alia plurima perspicaces, hic tamen minime viderunt in quo præcipue ac proprie vis & natura, ratioque & definitio sensus literalis posita sit. Definitur enim sensus literalis, quem reddunt verba ipsa proprie sumpta (si tamen propria fuerint, nec sit figurata locutio) & cum antecedentibus atque consequentibus connexa. Nam si principalis sensus literalis, is tantum iudicari debet qui principaliter à SPIRITV Sancto intentus est; nemini exploratum esse poterit, quis in scriptura principaliter sit literalis sensus: dum nemini compertum sit, quem sensum principaliter intendat SPIRITVS Sanctus, nisi cui SPIRITVS ipse reuelauerit, aut de quo expresse proditum sit in Sacris literis. Quid, quod ex istorum sententia, nullus plane sensus mysticus esset in veteri Testamento? Etenim si sensus omnis principaliter intentus à SPIRITV Sancto censeri debet literalis; cum sensus qui habentur, & verè sunt mystici, sint à SPIRITV Sancto principaliter intenti: sunt enim de rebus præstantissimis, maximeq. intentis à DEO, id est, ad CHRISTVM Dominũ, ad Ecclesiam eius, ad bona spiritualia & æterna pertinentibus: necessariò efficitur, nullum eorũ sensuum esse mysticũ, sed eos omnes iudicari oportere literales.

25 VERVM quo apertius & certius sit, quod aduersus istos auctores hoc loco docere ac persuadere volumus, addemus quiddam ijs quæ dicta sunt, magna dignum obseruatione. Sæpe diuina Scriptura narrat rem quampiam in Veteri Testamento gestam, quæ alterius rei figura est in Nouo Testamento gerendæ: exempli causa; describit securum Hebræorum transitum per Mare rubrum, hostibus eorum Aegyptijs in eo demersis: hoc autem mystice Christianum baptismum præfigurauit; plurimaque huius generis animaduertere est in Veteri Testamento. In huiusmodi porrò narrationibus duplex significatus aduertẽdus & distinguendus est; vnus verbalis, alter realis: Sic enim ad præsens, docendi causa, loqui iuuat. Verbalem significatum appello, quem narratio verbis suis proprie sumptis proxime reddit; vt in superiori exemplo, transitus Hebræorum per Mare Rubrum, est verbalis significatus illius narrationis. Et hic quidem verbalis significatus, vbiq. continet sensum literalem; nisi forte narratio ipsa sit allegorica, vel parabolica, vel alio quouis modo figurata. Realem vero significatum appello, rem in Nouo Testamento gerendam, cuius signum & figurá fuit alia quæpiam res gesta in veteri Testamento; vt est Christianus baptismus illo transitu Hebræorum per Mare Vtilis obseruatio de origine sẽsus literalis & mystici.

rubrum significatus & præfiguratus. Ac talis quidem significatus Realis, fert sensum mysticum: sicut enim verba significantia res ipsas, pariunt sensum literalem; ita res verbis significatæ, dum alias res similiter ipsæ significant, procreant sensus mysticos. Ergo literalis sensus ex verborum significatione efficitur; mysticus, ex rerum significatione oritur.

Iam vero vterque sensus tam literalis quàm mysticus, in suo quisq; genere, principaliter à DEO intentus est: ille, vt verbalis; hic, vt realis: ille, vt historicus siue literalis; hic, vt spiritualis siue mysticus. Quamquã si fit inter eos cõparatio, haud inficior, impendio magis esse intentũ à DEO mysticum & spiritualem, vt qui ad res fere nobiliores & præstabiliores spectet. Omnia enim Iudæis in figura contingebant; sic Rempublicam suam in terris ordinâte DEO, vt imperfectus status veteris Testamenti, vmbram quandam & imaginem præferret perfectissimi status Noui Testamenti. Verissima enim B. Pauli sententia est, Legem Mosis vmbram habuisse futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Itaque quod Paulus dixit commemorans illud DEI præceptum: *Non alligabis os boui trituranti*, id ipsum similiter per alia multa trãsferri potest: *Nũquid*, ait Paulus, *DEO curæ est de bobus? An propter nos vtique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt.* Nõ negat Paulus boues curæ esse DEO, nec abnuit præceptum illud DEI proxime ac secundum historicũ sensum pertinuisse ad boues: sed docere nos voluit, sub figura & imagine bouis triturantis, significatos esse prædicatores euangelicos, eosque qui in erudiendis atque instruendis populis elaborãt: quorum DEVS potiorem atque insigniorem, quàm boum, curam gerit: & ab ijs, quorum illi seruiunt & desudant vtilitati, ali eos ac sustentari vult.

1. ad Cor. 10. — Ad Heb. 9. — 1. ad Cor. 9. — Deut. 25.

Soluitur ratio Lyrani.

NEC firma sanè Lyranus ratione vtitur, cum persuadere cõtendit, diuina promissa bonorũ temporalium in Veteri Testamento, principalius secundũ literalem sensum significare bona æterna, quàm ipsa temporalia. Hoc ita Lyranus argumentatur. Promissum à DEO præmiũ homini pro actu aliquo virtutis meritorio, maius quid & melius opere ipso esse debet; certe minus esse non debet. At quodlibet bonũ temporale, quantumcumq. fuerit, longe minus est vel minimo actu meritorio. Cũ igitur DEVS pro benefactis hominũ promittit eis bona tẽporalia, necesse est intelligere ac fateri principalius esse promissa bona æterna. Sic Lyranus. 26

Ast ego eius argumentationem infirmam & leuem duco? Nam vt dem, in diuinis promissionibus bonorum temporalium, principalius esse promissa bona æterna: nunquam tamen concedam, ea bona intelligi promissa secundum sensum literalem, sed mysticum & spiritualem. Verba namque diuinarum illarum promissionum proprie significant bona temporalia; æterna vero non significant, nisi figurate. Deinde non promittit DEVS bonum temporale tanquã iustam mercedem operis meritorij; sed tanquam præmium quoddã accidentariũ; quod etsi per se nõ magni faciendum, nec valde optandum est; propterea tamẽ à DEO sæpe promissum est, quod imperfectorum hominum, quales erant in veteri Testamẽto, ad huiusmodi bona terrena procliuis admodum sit animus, propensumq. studium. Sicut enim illi cælestium bonorum amore minime ardẽt: ita terrenarum rerum desiderio & cupiditate deflagrant. Quoniam igitur huiusmodi bona Hebræi vehementer concupiscebant; idcirco promitti sibi ea, & præberi à DEO, pro magno habebant, atque in summi ducebant beneficij loco. 27

Quibus rebus semen Abræ carnale, id est, Hebræi, figura fuerint, seminis spiritualis, id est, Christianorum.

RESTAT ceu clausula huius Disputationis, vt quia diximus carnale semen Abræ figuram fuisse seminis spiritualis; & quod promissum de illo est secundũ literam, id multo magis secundum figuram & mysterium de hoc fuisse promissum: dicamus deinceps, quemadmodum semen illud carnale, figura quædam fuerit seminis spiritualis. Equidem multa possum in medium proferre, quibus carna- 28

les

les filij Abrę, spiritualium filiorum insignem ac luculentam prætulerint figuram. Primò quidem quantum ad numerosissimam eorum multiplicationem; sicut ait Dauid: *Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur.* Secundo, quantum ad durissimam eorum vexationem & afflictionem in Aegypto. Tertio, quantum ad securum & felicem transitum per Mare rubrum demersis illic Aegyptijs. Quarto, quantum ad manna cælitus datum, quo alti sunt, dum fuere in deserto. Quinto, quantum ad potum aquæ ex petra, quam Moses percussit, mirabiliter scaturiẽtis. Sexto, quantum ad serpentem æneum in deserto à Mose exaltatum, quem aspicientes, quicumque morsi fuerant à serpentibus, illico sanabantur. Septimo, quantum ad quadraginta annorum peregrinationem in deserto in varijs tentationibus & periculis, simulq. maximis DEI beneficijs, prægrediente semper tanquam indice ac duce itineris, columna nubis atque ignis. Octauo, quantum ad introductionem Hebræorum in terram Promissionis, non ductu & ope Moysis, sed IESV filij Naue. Non enim per legem Moysis, sed per gratiam IESV CHRISTI introducendi erant homines in beatam illam terram viuẽtium. Postremò, quantum ad bona temporalia promissa Iudæis legem D E I custodientibus; quæ adumbrabant bona cælestia & æterna, promittenda in Nouo Testamẽto & per CHRISTVM præstanda, sicut Paulus dixit: *Vmbram habens lex futurorum bonorum.* Ergo promissa temporalium bonorum in veteri Testamento, adumbrabant quidem bona cælestia Noui Testamenti; non tamen ea significabant secundum literalem sensum, sed in figura tantum, & velut sub quadam imagine, & secundum mysticum siue allegoricum sensum.

Exodi 1. *Infra 14.* *Exod. 16.* *Infra 17.* *Deut. 21.* *Exod. 16.* *Exod. 11.* *Ad Hebr. 10.*

29 AVDIAT Lector Augustinum diserte super ea ipsa re ita disputantem; Tẽporalium quidem rerum promissiones veteri Testamento contineri, & ideo vetus Testamentum appellari, nemo nostrum ambigit: & quod æternæ vitæ promissio, regnumque cælorum ad Nouum pertinet Testamentum. Sed in illis temporalibus figuras fuisse futurorum, quæ implerentur à nobis, in quos venit finis seculorum; non suspicio mea, sed Apostolicus intellectus est, dicente Paulo, cum de talibus loqueretur: *Hæc omnia, figura nostri fuerunt:* Et iterum: *Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum deuenit.* Non ergo Vetus Testamentum ad consequendas illas promissiones, sed ad intelligendas in eis Noui Testamenti prænunciationes accipimus. Veteris quippe testificatio, fidem Nouo conciliat. Non itaque spes nostra in temporalium rerum promissione defixa est, quandoquidem nec ipsos illius temporis sanctos viros, Patriarchas & Prophetas hisce rebus terrenis fuisse deditos credimus. Intelligebant enim reuelante sibi Spiritu D E I, quid tempori illi congrueret, & quibus modis D E V S per illas res omnes gestas & dictas, futura figuranda & prænuntianda decerneret; magisque desiderium eorum de Nouo Testamento erat: sed præsens functio corporalis ad significanda bona ventura pollicitationibus veteribus præbebatur. Ita illorum hominum non tantum lingua, sed & vita prophetica fuit. Carnalis autem populus promissis uitæ præsentis inhærebat. De quo tamen etiam populo nihilominus futura significabantur. Hactenus ex Augustino. Ostendimus igitur, carnale semen Abrę, quibus rebus spiritalis seminis figura fuerit. Nec difficile est legenti sacras literas, præter hic commemorata, alia id genus permulta colligere, ex quibus similitudo vtriusque seminis Abrę euidenter extat & apparet.

August. li. 4. contra Faustum cap. 2. *1. ad Cor. 10.* *Ibidem.*

Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.

VEMADMODVM singularis & eximia fuit DEI munificentia, amplissima & præclarissima bona Abramo promittentis: ita quoque admiranda fuit atque omnibus seculis prædicanda fides Abræ, diuinis promissis, si humana ratione æstimarentur, plane incredibilibus, nulla cunctatione ac dubitatione, summa religione, firmissimaq. animi constantia credentis. Meritò igitur luculento illo Mosis præconio laudatus & honoratus est: *Credidit Abrā DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.* Quam sententiam perpendens B. Hilarius, & excellentem Abræ fidem demirans, in laudem eius his verbis protupit: Iustū, inquit, fides consumat; scriptum est enim: *Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.* Nunquid Abram calumniatus est DEO, cum ei hæreditatem Gentium, & secundum stellarum & arenæ multitudinem, sobolis numerositatē pollicebatur? De omnipotentia enim DEI fides religiosa non ambigens, humanæ infirmitatis non est detenta impedimentis; sed in se id quod erat caducum terrenumq. despiciens, diuinæ sponsionis fidem vltra modum corporeæ constitutionis excepit: quia nequaquam DEI virtutem lex possit humana moderari, tantum in efficiendo potestatis DEO promente, quantum in spondendo ostēderat voluntatis. Nihil igitur fide iustius est: nam cum æquitas & moderatio in humanis actibus sit probabilis, nihil tamen iustius homini est, quàm Omnipotentiam DEI, indefinitæ potestatis intelligentia credidisse. Sic Hilarius. 30

B. Hilarius lib. 10. De Trinitate.

Ambrosius verò eandem Abræ fidei excellentiam magnificans, ita scribit: Quid credidit Abram DEO, quare tantopere laudatus sit? Credidit itaque CHRISTVM sibi, per susceptionem corporis, hæredem futurum. Et vt scias hoc eum credidisse, Dominus dixit, *Abraham diem meum vidit, & gauisus est.* Ideo reputatum est illi ad iustitiam, quia rationem non quæsiuit, sed promptissima fide credidit. Bonum est vt rationem præueniat fides, ne vt ab homine, sic à Domino DEO rationem videamur exigere. Etenim quam indignum est vt humanis testimonijs de alio credamus, DEI oraculis de se non credamus? Imitemur ergo Abram, vt hæredes simus terræ viuentium per iustitiam fidei, vt ille hæres factus est mundi. Sic Ambrosius. Verum singulatim huius sententiæ verba excutiamus.

Ambrosius lib. 1. De Abraham, cap. 3.

Ioan. 8.

Chaldaicæ paraphrasis hoc loco hæc est ad verbū sententia: *Et credidit in verbo Domini, & reputauit hoc illi in iustitiam:* Iuxta hebræū inquit Caietanus, sic est: *Et fecit credere in Iehouah.* Sensus autem est, quod Abram fecit seipsum credere in summo DEO: vt significetur voluntarie eum credidisse DEO. Tale enim credere, est donum DEI: non autem credere ex sola euidētia testimoniorum; sic enim Dæmones quoque credunt & contremiscunt. Quantum autem sit donum hoc, nō solum apparet ex relatione ad incredulos, vt eos qui viderunt Lazarum resuscitatum à CHRISTO, nec ei tamen crediderunt: sed etiam relatiue ad Zachariam patrem Ioannis Baptistæ, qui vigilando vidit & audiuit Angelum loquentem sibi, nec ei credidit. Non dicit autem Moses, credidisse Abram DEO, sed in DEO, hoc enim plus est. Nam credere DEO, est fidem habere verbis eius, vt veracibus. Credere autem in DEO, addit insuper fiduciam in DEO. Itaq. non solum Abram credidit vera fore DEI promissa sibi data; sed etiam innixus est DEO, ac se totum proiecit in eū, certissime sperans adimpleturū eum quæcūq. promiserat. Hic actus credendi Abræ, an factus ab eo sit in illa Visione, an post illam, perspicuum nō est. Verū si visio illa fuit in somno, intelligendum est postquā euigilasset Abrā, actum illum credendi edidisse. Siquidem in dormiendo non meremur; at credere illud Abræ, tanquam magni meriti, & à Mose hoc loco, & à Paulo in Epistola ad Roma nos prædicatur. Hactenus ex Caietano. 31

Caietanus.

Iacobi 2.

Ioan. 11.

Luc. 1.

Ad Ro. 4.

SED

32 SED enim quod Caietanus dixit de differentia inter Credere DEO, & credere in DEO, non deducitur ex proprietate & consuetudine linguæ hebrææ. Non inficior hic esse in hebræo: *Et credidit Abram in DEO*, sed nego, Credere in DEO semper in Sacris literis vel aliam, vel sublimiorem habere significationem quam Credere DEO, quod habet græca & latina translatio. Quod enim Græci & Latini dicunt, Credere alicui, idem omnino significare volentes Hebræi, dicunt, Credere in aliquo, vel in aliquem, vel in nomine, siue in nomen alicuius. Ponam hic breue, sed verum nostri Riberæ documentum ad id quod nunc agitur spectans: Sciamus, inquit, in Scriptura eadem significatione dici, Credere Petro, & in Petro, & in Petrum: idque patet in subiectis exemplis, Exodi 14. tam græce quàm latine sic est: *Et crediderunt Domino, & Moysi seruo eius*. at in hebræo est: *Crediderunt in DEO & in Moyse seruo eius*. Et cap. 19. eiusdem libri, *Vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum*. hebraice est: *Et Credat in te*. Ex his apparet, idem esse credere in aliquo, ac credere alicui. Quod autem idem quoque sit Credere in aliquem, quod, Credere alicui, indicant verba illa DEI, Exodi 4. *Si non crediderint*, inquit, *tibi, neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis*, pro quo hebraice est, *Credent in verbum signi sequentis*. Et Psalmo 105. *Non crediderunt verbo eius*; hebraice, *In verbum eius*. Et Isaiæ 53. *Quis credet auditui nostro?* hebraice, *Quis credet in auditum nostrum?* Sic Ribera.

An differant credere Deo, & Credere in Deo siue in Deum.

Franciscus Ribera in cap. 3. Ionæ num. 29.

Ego, licet hoc verùm sit, & quia non omnibus notum est, minime hic taceri debuerit; de eo tamen verecunde & parce loquor propter B. Augustinum, qui tum alibi, tum Tractatu vigesimo nono in Ioannem; hanc differentiam Credendi DEO, & Credendi in DEVM & approbauit ipse, & sua auctoritate multis fecit probabilem. Posteriores enim Theologi, vt videre est apud Magistrum Sententiarum Distinctione XXIII. libri 3. aliud esse tradunt Credere DEO, & Credere in DEVM: illud significare, habere fidem DEO dicenti; nam neque falli potest ipse, nec alios fallere: atque hoc modo etiam Dæmones credunt DEO & contremiscunt, vt dixit B. Iacobus. Hoc autem, id est, Credere in DEVM, præter ipsum credere DEO, adiunctum habet, credendo tendere in DEVM, ipsum scilicet amando & colendo. Sic illi.

B. August.

Magister senten.

Iacob. 2.

Verum hæc sententia, quantum ad rem quæ traditur, vera est; non tamen ex consuetudine linguæ hebrææ, & modo loquendi ipsius Scripturæ fuit decerpta. Etenim Scriptura dicit aliquos credidisse in CHRISTVM, qui habebant fidem tantum informem & caritatis expertem: Sic enim legimus apud Ioannem: *Multi ex principibus crediderunt in IESVM; sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è Synagoga non eijcerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam DEI.* Apud eundem Ioannem Capite V. dixit Dominus, *Qui verbum meum audit, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam*. Ecce credere DEO, dictum est de fide perfecta, & quæ per dilectionem operatur, & meretur vitam æternam. Sed maxime illustris est locus ille eiusdem Ioannis in capite quinto primæ Epistolæ, vbi pro eadem re, eademque significatione posuit Credere in FILIVM DEI & Credere FILIO DEI, sic enim scribit: *Qui credit in FILIVM DEI, habet testimonium DEI in se. Qui non credit FILIO, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium quod testificatus est DEVS de FILIO suo.* Constat igitur, quod Latini dicunt, credere alicui, id Hebræos prorsus eadem significatione dicere, Credere in aliquo, & in aliquem, & credere in nomine, siue in nomen alicuius. Et Latinus quidem interpres aliquando seruat hunc hebraismum, interdum vero mutat in modum loquendi Latinis vsitatum.

Ioan. 12.

Non igitur communem illam Theologorum distinctionem improbo, quin etiam laudo, & vt ad vsum Theologicæ doctrinæ percommodam, amplector. Sed eam dico non ex modo loquendi sacræ Scripturæ ductam esse, nec inde vim &

firmitudinem suæ veritatis habere; sed ex diuersitate quæ est inter actum fidei informis, & actum fidei per caritatem formatæ. Ille namque fidei actus merè speculatiuus est, carens affectu & motu voluntatis per caritatem in Deum: hic autem coniunctus est cum voluntatis per dilectionem motu, & tendentia in DEVM; ideoque est actus fidei viuidus, perfectus, & meritum habens æternæ vitæ. Ad hanc igitur actuum vtriusque fidei diuersitatem expressius declarandam, placuit Theologis S. Augustinum sequentibus, actum informis fidei erga DEVM, vocare Credere DEO; actum vero fidei formatæ, Credere in DEVM. Semper enim licuit, & licebit semper ijs qui graues tractant disciplinas, ad propria cuiusque disciplinæ significantius atque expressius declaranda, communes voces & phrases, peculiariter, prout ex vsu eorum magis fuerit, accommodare. Quare siquis huiusmodi distinctionem & modum loquendi, tam longinqua Theologorum approbatione vsuque firmatum conuellere tentauerit, is meo iudicio, & frustra laborabit, & faciet imprudenter, ne dicam impudenter. Sed pergamus ad alia.

ET reputatum est illi ad iustitiam. Quænam fides reputata est Abræ ad iusti- 33
tiam? Ea nempe, quam habuit DEO dicenti, *Hæres tuus erit qui egredietur de vtero tuo*; &, *Numera stellas si potes: sic erit semen tuum.* hoc quia ille prompte, alacriter, religiose, constanter, ac demum firmissimo & deuotissimo assensu credidit; idcirco reputatum est illi ad iustitiam. Sed quid est, reputari illi ad iustitiam? Hoc, scilicet, fuisse Abram per illum & propter illum actum credendi, tanquam ex vera & perfecta iustitia profectum, fuisse, inquam, eum acceptum & gratum DEO: vel fuisse eum iustum coram DEO; ita vt talis actus credendi formatus caritate, vere denominauerit & fecerit iustum Abram coram DEO. & quia actus quilibet verè iustus coram DEO meretur vitam æternam, & quò maior est, maiorem; æstimare licet, quantum gloriæ cælestis Abram præstantissimo illo actu credendi meritus sit apud DEVM. Nomen autem iustitiæ hoc loco non significat eam quæ quarta numeratur inter virtutes Cardinales; nec primam gratiam, qua ex peccatore quis fit iustus; sed significat probitatem, integritatẽ, &, vt verbo dicam, virtutem omnibus expletam partibus atque omnibus numeris absolutam.

Quid sit fidem reputari ad iustitiam.

Eadem laus iustitiæ, eisdem penè verbis expressa, non ob fidem, vt Abræ, sed ob zelum honoris DEI, tributa fuit Phinees, Eleazari pontificis Hebræorum filio. *Et stetit Phinees*, inquit Dauid, *& placauit, & cessauit quassatio. Et reputatum est ei in iustitiam in generationem, & generationem vsque in sempiternum.* Qui locus euidenter prodit & arguit inscitiam Hæreticorum: qui argumentantur nos per solam & nudam fidem iustificari coram DEO, quia dictum est: *Abram credidit DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.* At enim de Phinees quoque idem est dictum; non quidem propter fidem, sed propter cædem Hebræi & Madianitidis, quã ille fecit zelo DEI honoris inflammatus, vt tantam DEI iniuriam vlcisceretur, & cladem populi sui auerteret, fœdissimumque Hebræi nominis dedecus & opprobrium aboleret.

Psal. 105. Num. 25.

SED hic aduertendum est, pro illo, *reputatum est illi ad iustitiam*; Hebraice sic 34
esse ad verbum, *reputauit illi iustitiam*, vel *reputauit sibi iustitiam*. Nam Hebræa dictio (Lo) vtrumque significare potest, tam sibi, quàm illi. Apud Hebræos enim non est vsus pronominum reciprocorum. Et Latini quidem distinguunt hæc, *reputauit illi iustitiam, & reputauit sibi iustitiam*. Apud Hebræos tamen ea distinctio nulla est. Quapropter Latinus interpres Hebraicæ locutioni seruiens, promiscue vsurpat pronomina illa, suus, ille, ipse, & is, indifferenter dicens, animam suam, & animam eius: vt psalmo 24. *Libera DEVS Israel ex omnibus tribula-*

Apud Hebræos non est vsus reciprocorũ pronominum.

tionibus suis. At Psalmo 129. *Ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius.* Cum tamen vtrumque eodem pronomine dictum sit Hebraice.

Admonet autem Oleaster, ex his verbis secundum Hebræam lectionem, duplicem sensum elici posse, vtrumque sanè verum ac pium. Nam si suppositum illius verbi (reputauit) intelligatur esse Abram; & pro illo pronomine (illi) legatur (sibi) vtroque enim modo, vt diximus, dictio Hebræa (Lo) verti potest: vt ita hæc sententia legatur: *Credidit Abram DEO: & ipse reputauit hoc sibi iustitiam* huius lectionis hic erit sensus: Etsi quod DEVS promisit Abræ, videbatur esse secundum rationem humanam incredibile, & secundum naturam impossibile; attamen id promptissime ac firmissime credidit Abram. Etenim se DEO quodlibet dicenti credere, rectum sibi & iustum putauit. Quemadmodum enim prudentis est, non facile credere homini, siquidem verè dictum à quodam est: *Qui credit cito, leuis corde est.* DEO tamen qui non mutatur vt homo, nec mentitur vt filius hominis, & apud quem non est impossibile omne verbum; quidquid dixerit, protinus ei fidem habere pij, & iusti, ac sapientis viri officium est. At verò si suppositum illius verbi (reputauit) non Abram intelligatur, sed DEVS; & ita legatur hæc sententia, *Credidit Abram DEO: & DEVS hoc illi reputauit ad iustitiam,* existet alter huius loci sensus: Quoniam Abram rem humano sensu incredibilem atque impossibilem, solo diuinæ auctoritatis respectu sine vlla cũctatione aut dubitatione credidit; propterea DEVS eam fidem ei ad perfectæ iustitiæ laudem & meritum imputauit.

Oleaster. Eccles. 19 Num. 23. Lucæ 1.

Atque hæc lectio non solum priori anteferenda est, sed omnino etiam amplectenda. Hanc quippe lectionem refert translatio LXX. Interpretum; quam & B. Paulus in quarto capite Epistolæ ad Romanos, & Latinus interpres hoc loco secuti sunt. Certe mos est Hebræorum, non nunquam præteritum actiuum ponere pro passiuo; vt Michææ 1. sic est hebraice: *De mercede meretricis congregauit.* Sed latinus interpres intelligens illud præteritum actiuum (Congregauit) habere vim passiui, ita vertit: *Quæ de mercede meretricis congregata sunt;* Similiter in hebræa lectione huius loci *Et reputauit hoc illi iustitiam*, tam LXX. Interpretes & S. Paulus, quam latinus interpres intellexerunt, illud præteritum actiuum (reputauit) habere vim præteriti passiui (reputatum est.) Quapropter bene verterunt: *& reputatum est* (scilicet à DEO) *hoc illi* (Abræ nimirum) *ad iustitiam:*

35 VERVM quia Philo hanc Mosis sententiam diserte admodum & sapienter tractat, faciendum mihi esse duxi, quo gratificer Lectori, hic eius non modo sententias, sed verba etiam apponere. Cum enim ille dixisset, animæ oculum, id est mentem, tantùm corporeis oculis præstare, quantum lux Solis candelæ lumen antecellit: Subdit hæc. Propterea in diuinis libris de Abram magna cum eius laude dictum est: *Credidit Abram DEO & reputatum est illi ad iustitiam.* Verum dicat fortasse aliquis: hoccine laude dignum iudicas? quis DEO loquenti & pollicenti fidem non haberet, etiam si omnium mortalium esset iniustissimus? Huic respondebimus: Caue, ò bone vir, ne temere aut illum sapientem fraudes suis laudibus, aut indignis perfectissimam fidei virtutem tribuas, aut nostram super hac re incuses sententiam. Nam si rem ipsam non in superficie tantum cernere, sed penitius scrutari volueris; cõperies quã difficile sit soli DEO credere, renitente sensu, natura, ipsa etiam ratione prauis opinionibus occupata. Nimirum res mortales quibus circumdati sumus, suadent nobis, vt credamus & fidamus gloriæ, potentiæ, amicis, sanitati, & corporis robori, nostræque in primis prudentiæ; ne certa incertis, præsentia futuris commutemus; ne ve, quod vetamur veteri prouerbio, spem pretio emamus. Has persuasiones penitus ex animo eluere, nulli creaturæ fidere, sed in solo DEO omnes suas & spes & opes habe-

Philo in libro qui inscribitur, Quis rerũ diuinarum sit hæres.

habere collocatas, ex eoque totum, mente animoque pendere, res est animi magni & cælestis, nec inescari capique rebus terrenis. Idcirco fidei Abræ meritum & præconium subiungens Moses, dixit fidem illam fuisse imputatam Abræ ad iustitiam. Nihil enim tam iustum, quàm sincera fide credere DEO. Et quamuis id iustissimum sit, maximeque consentaneum naturæ; insipienti tamen vulgo admirandum videtur. &c. Sic eo loco Philo.

Præclara Philonis sententia. Idem in libro de Abram ad hunc modum scribit: Extat in sacris literis præclarum Abrahami elogium, testatum Mosis oraculo: dicitur enim credidisse DEO. Id, vt est dictu breuissimum, ita factu maximum est. Cui enim præter DEVM credere, aut iustum, aut tutum est? an principatui? an gloriæ? an diuitijs & nobilitati? an corporis bonis? Atqui omnis principatus res est lubrica, & innumeris insidiatoribus obnoxia. Rarò conualescere & firmari potest, nec sine multis acceptis & illatis calamitatibus. Quid honores & gloria, plusne habent firmitatis? Minime; incertissima enim eorum possessio est, pendens ex moribus & rumoribus leuium atque improborum hominum. Diuitiæ porrò & generis nobilitas, etiam scelestissimis obueniunt: & vt bonorum virorum propria essent, laus tamen ista maiorum potius esset & fortunæ, quàm eorum qui habent ista. Bonis vero corporis efferri & gloriari, planè stultum est; cum nec ista hominem attingant, ne dum ornent, qua homo est; & præstantiora sint in brutis. Quis enim aut viribus cum leone, aut celeritate pedum cum tygre, aut visu cum aquila, aut odoratu cum sagacitate canis, vel auditu cum tardissimo animalium asino comparari queat? Et quamuis hæc perfectissima homini contingerent, quia tamen mille casibus obnoxia, facile est corrumpi & deperdi, cuius est amentiæ istiusmodi tam infirmis & caducis bonis vehementer confidere? Sola igitur fides qua creditur DEO, solidum est certumque bonum, vitæ solatium, bonæ spei supplementum, depulsiuum calamitatum, felicitatum conciliatiuum, ablegatio superstitionis, pietatis assertio, posteritatis hæreditas, profectus demum in rebus omnibus DEO fultus vniuersorum auctore qui potest omnia, vult tantum optima. Quemadmodum enim qui per lubricum incedunt, passim labuntur fallente vestigio; qui autem per viam siccam gradiuntur, stabili & inoffenso gradu iter faciunt: ita qui per corporis & externa bona ducunt animum, sæpius cadere necesse est, quippe cum sint decliuia & lubrica. At vero qui per virtutum contemplationem & exercitationem ad DEVM properant, rectum & tutum iter tenent: vt nihil verius dici possit, quam quisquis illis rebus credit, eum DEO non credere: contra qui DEO credit, minime illis credere. Hactenus ex Philone.

SECVNDA DISPVTATIO.

Cur dictum sit Abram potissimum hoc loco credidisse DEO, & fuisse iustum, cum sæpe antea credidisset DEO, & vir iustus ac sanctus fuisset.

NTE id temporis Abram credidisse DEO & fuisse virum insignem iustitia & pietate, nemo, nisi euidenter Sacris literis repugnans, inficiari potest. Etenim nisi credidisset DEO, & vir eximie pius & iustus fuisset, quomodo deserta patria, domoque paterna, longinquas terras sibique ignotas magno labore & periculo adijsset, tantum vt diuinis iussis obtemperaret? Audiat Lector B. Paulum: 36

Genes. 12. Ad Heb. 11.

Fide

Fide, inquit, *qui vocatur Abram obediuit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem, & exijt nesciens quo iret.* Cum igitur Abram excellentem fidem suam & iustitiam antea declarasset, quæritur cur potissimum & primum hoc loco dicatur credidisse DEO,& id fuisse reputatum ei ad iustitiam.

Burgensis super cap. 15. Genes.

Hunc nodum ita soluit Paulus Burgensis: Licet Abram iam tunc cum patriam iussu DEI dereliquit, fidelis esset; fides tamen eius præcipue hoc loco approbata est à DEO, tanquam fides iustificans: quia, vt inquit Paulus, contra spem in spem credidit; id est, contra spem naturæ, in spem gratiæ. Non enim solum credidit futurum se patrem multarum gentium secundum carnem, cum esset ipse senex, & vxor eius sterilis, quod quidem credere, erat contra spem naturæ: verum etiam quia credidit se ac posteros suos consecuturos vitam æternam, quod est maxime contra spem naturæ, & omnino pertinet ad spem gratiæ. Cælestis enim beatitudo plane supernaturalis est; *Oculus enim non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparauit* DEVS *diligentibus se.* Eadem quoque beatitudo per gratiam DEI tribuitur homini: gratia enim DEI (vt ait Paulus) vita æterna. Quoniam igitur priora promissa non excedebant totam naturam, vt fuit illud, *Faciam te in gentem magnam*: & illud *Dabo tibi & semini tuo terram hanc*: hoc autem promissum fuit omnino supernaturale: idcirco fides quam Abram huic promisso habuit, præcipue nominata & laudata est, & ob eam ipse singularem iustitiæ laudem meruit. Sic Burgensis.

Rom. 4.
Esa. 64. & 1. Cor. 2.
Ad Ro. 6.
Genes. 12.

Thomas Anglicus in cap 15. Genesis.

Consimilia, paulo tamen distinctius, tradit Thomas Anglicus: signate, inquit, hoc potissimum loco dicitur Abram credidisse DEO, & hoc ei reputatum esse ad iustitiam; non quod in præcedentibus promissionibus non ille credidisset DEO, aut quod prior fides eius non ei reputata esset ad iustitiam: sed id præcipue hic dictum est triplici ex causa. Prima causa fuit, quia expresse credidit de proprio suo corpore generatum iri tantum & tale semen, vt tam multitudine, quàm claritate stellis comparari posset: hoc vero longe maius fuit, quam credere indistincte atque indefinite de qualicumque semine. Secunda causa est, quia in subsequenti apparitione DEI, Abram circumcisus est. Voluit autem ostendere diuina scriptura, Abram iustificatum esse per fidem, & non per corporalem circumcisionem; eoque palam fieret, semen eius similiter quoque iustificatum iri; nec quicquam per se profuturam circumcisionem, sed propter fidem tantum quæ in ipsa Sacramentaliter includebatur. Tertia causa fuit, quia cum omnis fides Abræ quandam antonomasiam siue excellentiam iustitiæ haberet; conueniens profecto fuit, vt prærogatiua eius excellentiæ certo alicui eius actui credendi singulariter ac propriè attribueretur. Id vero conuenienter factum est circa hanc mediam apparitionem DEI: vt ea re significaretur, eum quasi per quosdam articulos & gradus profecisse in bono, atque in ipso medio cursu, iam perfectæ virtutis & iustitiæ fuisse. Ergo sententiam hanc Mosis sic interpretari oportet: *Credidit Abram* DEO, nempe excellenti quadam & perfecta fide: *Et reputatum est ei ad iustitiam*, scilicet ad singularem & eximiam iustitiam. Itaque his verbis, excellentis & perfectæ fidei ac iustitiæ laus denotatur. Sic Thomas.

Genes. 17.

Tres causæ cur hæc fides Abræ tantopere laudata sit.

37 EGO quod ab istis Auctoribus quasi adumbrate tantum & inchoate dictum est, expresse magis & absolute dicturus, latius exponam. Equidem arbitror ei fidei quam diuino huic promisso habuit Abram, præcipue ac singulariter laudem iustitiæ tributam esse tres ob causas: primo, quod ea fides perfectissima & præstatissima fuerit: deinde, quod ad maximam DEI gloriam ea fides pertinuerit: ad hæc, quod ea fides Abram, clarissimum omnibus posteris suis, quemadmodum DEO credere deberent, documentum simul atque exemplum prebuerit. Præstantia porrò & perfectio illius fidei Abræ, tribus ex rebus, ex obiecto siue re quam credidit; ex modo quo credidit; ex comitatu & societate alia-

rum

rum virtutum quibuscum fidem suam habuit coniunctam, liquido cognosci & iudicari potest. Res quam credidit Abram, fuit valde ardua & difficilis ad credendum, immo existimatione hominum incredibilis, & secundum vim ac potentiam naturæ impossibilis. Credidit enim DEO promittenti multiplicationem seminis sui instar stellarum: quo quidem promisso intellexit ipse, secundum historicum sensum verborum DEI, contineri duas res; quarum altera fuit, licet ipse grauis iam annis esset, atque ætate minus quam antea generandæ proli idonea, licet vxor eius Sara esset sterilis: nihilominus tamen filium ex se procreatum iri, futurumque bonorum suorũ hæredem. Illud præterea diuino promisso significatum sibi cognouit, prolem suam ad similitudinem stellarum multiplicatum iri, non solum numerosa multitudine; sed durationis perpetuitate, splendore, nobilitate, claritate nominis& famæ, potentiæ demum ac dignitatis sublimitate. Nec solum literalem eius promissi sensum intellexit Abram, sed etiam mysticum habuit perspectum & cognitum. Non enim latuit eum, illo DEI promisso significatum esse aliud quoddam semen suum spirituale, prorsus innumerabile; omnes dico pios & iustos viros, quotquot ex cunctis gentibus & mundi regionibus, omni tempore vsque ad mundi occasum futuri deinceps erãt; atque in his multos Prophetas, Martyres, Apostolos, Doctores, Reges, Virgines, quin etiam Messiam ipsum DEI filium & Saluatorem mundi, qui filius ipsius secundum carnem futurus & appellandus esset. Cognouit insuper illa DEI promissione tam sibi quàm semini suo promissam esse gloriam cælestem, & post hanc vitam, sempiternum in cælis domicilium. Ecce tibi quàm multa, quàm magna, quam alte super humanam fidem & intelligentiam posita, paucis illis DEI verbis & significata intellexit Abram, & præstanda sibi credidit.

Fides Abræ tripliciter perfecta.

Iam vero modus quo Abram credidit, perfectißimam eius fidem demonstrat. Credidit enim statim, nulla interposita cunctatione & mora; credidit firmißime, nulla trepidatione, aut dubitatione admixta; credidit pie ac religiose, vna cum fide pietatem & gratißimi erga DEVM animi affectum gerens; credidit constãtißime & perseuerantißime, nunquã in ea fide vacillans aut deficiens. Illustrior porrò & admirabilior apparet hæc fides Abræ ex comparatione fidei aut Gedeonis, qui ad firmandam fidem suam signum à DEO requisiuit; aut fidei Mosis, qui iussus à DEO aquam ex petra educere, circa fidem titubauit; aut fidei Zachariæ patris Ioannis Baptistæ, qui Angelo generationem prolis prænuncianti non credens, mutitatis pœna mulctatus est. Nec vero nuda fuit aut inornata fides Abræ, non fuit sterilis bonorum operum, non vieta & flaccida, non mortua: sed viuida virensque ac florens, atque vbertim frugifera, pulcherrimarumque virtutum comitatu atque ornatu septa & ornata. Siquidem ex ijs quæ de eo Moses hactenus commemorauit, explendescit præstantißima eius viri obedientia nihil periculi aut laboris dettactantis, & quodlibet iubentis DEI mandatum promptißimo ac libentißimo animo exequentis. Extat quoque aduersus DEVM excellens religio & pietas, multifariam excitatis altaribus ad inuocationem diuini nominis, & religiosum eius cultum; elucet item inuicta animi fortitudo, exiguis copijs amplißimos & validißimos regum exercitus adorientis atque profligantis. Emicat demum atque eminet admiranda terrenorum bonorum despicientia, maxima sibi à regibus oblata dona, propter DEI gloriam contemnentis.

Iudic. 6. Num. 20. Luc. 1.

Fides Abræ fuit viuida, fertilis bonorum operum, aliisq. comitata & ornata virtutibus.

DIXIMVS de prima laude fidei Abram, id est de triplici eius fidei perfectione: sequitur vt de alijs duabus eiusdem fidei laudibus breuißime dicamus. 38
Fuit igitur secunda laus, ea fide admodum fuisse illustratam DEI gloriam. Dum enim Abram promittenti DEO, quæ iudicio hominum incredibilia videbantur, atque omnem naturæ vim excedebant, tam prompte ac perfecte credidit;

dit; aperte testificatus est, nihil esse impossibile DEO; quicquid promiserit, velle facere; quicquid vult, posse perficere: maiorem esse benignitatem eius votis hominum, atque omnibus naturæ viribus potentiorem esse virtutem. Facit ad horum confirmationem, quod in eandem sententiam scripsit B. Paulus: *In promissione*, ait, *DEI non hæsitauit* (Abram) *diffidentia: sed confortatus est fide, dans gloriam DEO: plenissime sciens, quia quæcumque promisit, potens est & facere.* Quomodo fides glorificat Deû. Ad Ro. 4.

De vera sane & perfecta fide rectissime dictum fuerit, ea plurimum clarificari & glorificari nomen DEI: siquidem ostendens fides infinitam DEI bonitatem, potentiam, sapientiam, iustitiam, misericordiam, & quàm præcipuum & singularem eorum qui perfecte credunt ipsi, amorem & curam habeat; vehementer nos excitat, & (quod in ipsa est) ad colendum & glorificandum DEVM adducit. Tertia demum huius fidei laus extitit, quod ea clarissimum omnibus posteris documentum simul & exemplum dederit, quemadmodum DEO credendum sit: tripliciter nempe; Credendum enim est DEO quodlibet dicenti, quamuis incredibile aut impossibile videatur. Tum incunctanter atque indubitanter, etiam constanter atque perseueranter credendum est. Ad hæc reputandum æstimandumque, eiusmodi fides quanti sit apud DEVM, cum ob talem fidem reputatus à DEO iustus fuerit Abram; nec tantum iustitiæ encomium alij eius virtuti, quamquamquam plurimis & clarissimis excelleret, tributum sit. Denique hanc fidem Abræ propositam esse posteris in exemplum, firmat Paulus illis verbis: *Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam, sed & propter nos; quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Dominum nostrum IESVM CHRISTVM à mortuis.* Ad Ro. 4.

TERTIA DISPVTATIO.

An hæc Sententia Mosis, *Credidit Abram DEO & reputatum est illi ad iustitiam*, Adiuuet opinionem Hæreticorum aientium sola fide iustificari hominem coram DEO.

39 NIHIL plane adiuuat. Nam neque Abram per eam fidem ex peccatore factus est iustus, cum antea iustus & sanctus fuisset, sicut initio proxime antecedentis disputationis ostensum est. Nec Moses dixit propter solam fidem fuisse iustificatum Abram: & quod hic dictum est de Abram propter fidem, idem prædicat Dauid psalmo CV. de Phinees propter Zelum diuini honoris, dicens: *Stetit Phinees & placauit, & cessauit quassatio: & reputatum est ei ad iustitiam.* Nisi forte quis in animum potest inducere, admirabilem illam Abræ obedientiam, cum iubente DEO paratus fuit sacrificare filium suum Isaac, tantopere ipsiusmet DEI testimonio & præconio laudatam, non fuisse imputatam ei ad iustitiam. Quanquam id sentire omnes & confiteri cogit sacra scriptura, cuius illa sunt verba: *Abram in tentatione inuentus est fidelis, & reputatum est ei ad iustitiam.* Tentationem vocat diuinum præceptum immolandi filij, quo DEVS tentauit probauitque fidem & obedientiam eius, sicut patet ex capite 22. Genesis. Genes. 22. 1. Macab. 2.

40 AD hæc, iustificatio peccatoris duas res continet, diuersas quidem illas inter se, verum insolubili societate coniunctas; remissionem dico peccatorum, & donationem gratiæ ac iustitiæ DEI: atque in his spiritualis salus hominis posita est. Vtranque verò rem diuina scriptura, quemadmodum nonnunquam attribuit fidei, ita quoque alijs virtutibus sæpe assignat. Etenim B. Paulus de

Quia multa concurrunt ad hominis iustificationē, idcirco ea multis virtutibus tribui solet.

Ad Ro.8. Eccl.1. Prou.10. & 1.Pet.4 Tob.4. Daniel.4.

spe dixit: *Spe salui facti sumus*. De timore proditum est: *Timor Domini expellit peccatum*. De humilitate scriptum est: *DEVS superbis resistit; humilibus autem dat gratiam*. De Charitate tradit Salomon: *Vniuersa delicta operit caritas*. Eleemosynis purgari & remitti peccata, legimus apud Tobiam & Danielem. Non igitur quia per fidem quandoque dicitur quis iustificari, ex eo recte concludi potest, sola fide hominem iustificari apud DEVM, cum idem de alijs quoque virtutibus æque dicatur ac de fide. Et verò, naturalis etiam ratio persuadet, in sola fide non posse iustitiam hominis consistere. Nam cum duæ sint facultates animæ rationalis, intellectus & voluntas; necesse vtique est, quo rite ac perfecte iustificetur homo, secundum vtramque iustum & rectum fieri. Cum igitur fides sit in intellectu, nec perficiat voluntatem, quippe vsu sæpe venit vt bene sano rectoque intellectu, voluntas tamen ægra & praua sit; liquet sane completam hominis iustificationem ex sola fide nequaquam effici posse. Enimuerò scitum est illud Ignatij martyris dictum: Principium, inquit, vitæ Christianæ, fides est; finis autem, est caritas: ambæ verò inuicem iunctæ & in vnitatem factæ, hominem DEI perficiunt.

Ignatius Martyr in Epistol. ad Ephesios.

Tantum porro abest vt sola fides iustificet hominem, vt ad iustificationem eius, non modo necessaria sit caritas, verum etiam potiores ac præstantiores partes habeat. Paulus certe in prioris epistolæ quàm scripsit ad Corinthios Capite XIII. triplici nomine Caritatem fidei præstare docet. Primo enim ait, licet quis habeat omnem fidem, si tamen charitatis expers fuerit, eam fidem nihil ei prodesse. Deinde ostendit caritatem esse quæ alias omnes virtutes viuificat, format ac perficit, easque non solum mouet ad agendum, sed facit vt actiones earum atque opera DEO sint accepta, & promereantur vitam æternam. Et ob hanc causam dixit ille Caritatem omnia credere, omnia sperare, omnia sufferre. Denique Caritatis encomium his verbis conclusit, *Nunc manent fides, spes, caritas, tria hæc: horum autem maior est caritas*. Idemq. Paulus eam solum fidem docet proficere homini ad salutem, quæ per dilectionem operatur. Hoc etiam atque etiam roboratur auctoritate Domini, qui primum & maximum DEI mandatum, non credendi aut sperandi; sed diligendi DEVM & proximum esse declarauit. 41

Ad Gal.5 Matth.22

Aug. in li. De Natura & gratia. cap.63. & vltimo.

ET vt diuinæ scripturæ auctoritati, ecclesiasticam quoque Patrum auctoritatem iungamus, perbella sane illa B. Augustini sententia est: Caritas, inquit, ipsa iustitia est, qua vna iusti sunt, quicumque iusti sunt. Namque inchoata caritas, inchoata iustitia est: prouecta caritas, prouecta iustitia est, magna caritas, magna iustitia est: perfecta caritas, perfecta iustitia est. Idem apertius atque enucleatius docet hoc ipsum in Enchiridio cap.117. ad hunc modum scribens: Caritas, quam fide & spe maiorem dixit Apostolus, quanto in quocumque maior est, tanto is melior est, in quo ipsa est. Cum enim quæritur, sitne quispiam bonus, non quæritur quid credat aut speret, sed quid amet: nam qui recte amat, etiam recte credit & sperat. Qui verò non recte amat, inaniter credit, etiam si sunt vera quæ credit; & inaniter sperat, etiam si ad veram felicitatem pertinere doceantur quæ sperat: nisi & hoc credat & speret, quod sibi petenti donari possit vt amet. Sic Augustinus.

Locus Pauli ad Romanos 5. Quomodo & cur iustificationē Paulus attribuat fidei.

CETERVM hæc legentem ac secum reputantem illa fortasse subibit admiratio; si fides nec solum, nec principaliter hominem iustificat, cur B. Paulus tam clare & expresse dixerit, iustificari hominem per fidem: cur item diuina scriptura multifariam, & sancti patres miris laudibus præstantiam fidei prædicent. Non pauci nec obscuri auctores, quæ Paulus de Iustificatione fidei docuit, quæq. de eius excellentia sacri & ecclesiastici scriptores prodiderunt, ea interpretan- 42

tur

tur non de fide nuda & informi & quæ antecedit iustificationem; sed de fide viua & iam per gratiam & caritatem formata, scilicet quæ per dilectionem operatur. Sed illud verius dictu fuerit, & sacrarum literarum doctrinæ ac Patrum sententiæ congruentius, Paulum loqui de fide quæ præcedit iustificationem. Per hanc vero Paulus ait nos iustificari, quòd ea sit idonea præparatio hominis, sufficiensque vna cum aliis quibusdam, quæ tradit Concilium Tridentinum, percipiendæ à DEO iustitiæ. Neque iustificari hoc loco significat iustitiæ infusionem, sed præcedentem præparationem, & vt ita loquar, velut tendentiam quandam ad perceptionem iustitiæ. Non secus ac nomen generationis apud Peripaticos non semper significat inductionem formæ substantialis in materiam; sed non rarò ponitur pro alteratione præuia productioni formæ substantialis, per quam nempe materia eatenus præparatur, dum iam idonea sit, in qua procreetur forma substantialis.

Atque hunc in modum sententiam illam Pauli intellexisse Patres, testis est, vt alios in præsens taceam, Beatus Augustinus; cuius omnia quæ ad huius opinionis comprobationem valent, ex varijs eius scriptis proferre in medium, & nimis longum esset, minimeque necessarium. Duobus igitur aut tribus eius testimonijs contenti, cetera Lectoris studio & diligentiæ remittemus. In libro de Prædestinatione Sanctorum capite vij. Fide, inquit, ideo Paulus dixit iustificari hominem, quia fides prima datur, qua impetrantur cetera. Et in Epistola 144. ad Anastasium, sic ait: Lex adducit ad fidem; fides impetrat spiritum largiorem; diffundit spiritus caritatem; implet caritas legem. In Epistola quoque 105. ad Sixtum, & 106. ad Paulinum, disertis verbis docet hominem ideo per fidem iustificari, quia per fidem impetrat, & quodammodo meretur iustitiam. Ad hoc, Patres in Concilio Tridentino in Decreto de Iustificatione capite octauo decernunt, semper Ecclesiam intellexisse, propterea dixisse Paulum hominem iustificari per fidem, quod fides sit humanæ salutis initium, fundamentumque ac radix omnis iustificationis; nempe sine qua impossibile sit placere DEO & ad filiorum eius consortium peruenire. Quæ Patrum verba videntur sumpta ex quodam sermone Augustini, qui numeratur trigesimus octauus inter sermones eius de Tempore. Atque ob hanc ipsam causam, quod fides sit principium, radix & fundamentum omnium bonorum, tantis eam laudibus Patres concelebrarunt. Audi ex illis vnum & alterum: Fides, ait quidam, lumen est animæ, otium vitæ, fundamentum salutis æternæ. Qui hac derelicta procedit ad alia, similiter facit ac si absque fundamento ædificet domum; aut si prætermisso ostio, velit introire per tectum; vel si noctu sine lumine inferat gressum, & se totum clausis oculis vrgeat in profundum. Hanc nobis fidem velut lampadem magnam CHRISTVS adueniens, errantibus monstraturus viam exhibuit; per quam possit DEVS ignotus requiri, quæsitus credi, creditus inueniri. Alius item similia de fide prædicat: Fides, inquit, est origo iustitiæ, sanctitatis caput, deuotionis principium, religionis fundamentum. Nullus vnquam sine hac Dominum promeruit; nullus sine illa fastigium sublimitatis ascendit. Hæc excludit dubia, tenet certa, promissa consignat. Hanc qui tenet, felix est; qui deseruerit, miser. Hæc in Ecclesia signa ostendit, virtutes exercet, charismata complet.

B. August.

Ad Ro. 5

Ad Heb. 11.

Eusebius Emissenus homil. 1. in Symbolum & Ambrosius libr. 1. De officiis cap. 2.

Chrysostomus in sermone de Fide, Spe, & Caritate.

QVARTA DISPVTATIO

An hæc sententia Mosis: *Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiam*, qua B. Paulus in quarto capite Epistolæ ad Romanos probare vult, neminem ex operibus suis iustificari coram DEO, sed gratis per fidem CHRISTI; bene accommodata sit ad id probandum, & an sit valida.

VM B.Paulus in tertio capite Epistolæ quæ ad Romanos scripta est, disputasset, probassetq. neminem iustificari coram DEO ex suis operibus, sed tantum gratis per fidem CHRISTI; quoniam id permagni erat momenti ad constituendam & stabiliendam Christianam religionem & disciplinam;& quia præfracte repugnantes huic veritati habebat Iudæorum sapientes: voluit id ipsum vehementius vrgere exemplo simul & argumento fidei Abræ; quo, tanquam acerrimo telo, pugnat contra Iudæos fidem & gratiã DEI aspernantes, & ab operibus suis, præsertim autẽ ab obseruantia Circumcisionis & legis Mosaicæ, omnẽ iustitiæ laudem prouenire ac pendere arbitrantes. Ergo in quarto capite eiusdem Epistolæ afferens in medium fidei Abræ exemplũ, hunc in modum argumentatur Paulus: Abram nec propter legem aut circumcisionẽ, nec propter opera, sed propter fidem iustificatus est apud DEVM: ergo similiter alios omnes iustificari credendum est. Et huius quidem argumentationis cõsequentia, ipsa satis per se probabilis est. Nam si Abræ, cuius clarissima erant multarum excellentium virtutum opera, non propter vllum opus, sed propter fidem imputata est iustitia: quãto credibilius fuerit, idem cõtingere aliis hominibus; quippe qui vel mali sint, vel si boni sunt, certe nõ sunt cum Abram vel præstantia virtutũ, vel benefactorum & meritorũ gloria cõparandi. Prior autẽ supradictæ argumẽtationis propositio, quantum ad legẽ Mosis & circumcisionem, extra cõtrouersiam vera est. Siquidẽ Abrã quadringẽtis annis antecessit legẽ Mosis; & quatuordecim annis prius quàm circumcisus esset, iustus propter fidem suam reputatus à DEO est. Solũ igitur supererat probandum Paulo, Abram non ex vllis operibus suis, sed ex fide iustificatum esse. Hoc vero quemadmodum argumentetur Paulus, quo planius intelligat Lector, apponam hic eius verba, eaque interpretabor & expendam. 43

Locus Pauli ad Ro. 4. Paulus cum sic orsus esset caput quartum: *Quid ergo dicemus inuenisse Abram patrem nostrum secundum carnem?* quasi diceret; si non per legem nec per circumcisionem, sed per fidem contingit homini iustitia, vt proxime antecedenti capite ostenderat: quam igitur, dicet aliquis, laudem & gloriam consecutus est Abram, quod iussu DEI circumcisus sit, idemque posteris suis faciendum, exemplo suo, DEIq. præcepto tradiderit? Posthæc subiungit Paulus ea verba, quæ ad præsens nobis valde perpendenda & consideranda sunt. *Si Abram*, inquit Paulus, *ex operibus suis iustificatus est; habet gloriam, sed non apud DEVM. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham DEO, & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei autem qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam, secundum propositum gratiæ DEI.* Probat his verbis Paulus, non fuisse Abram iustificatum ex suis operibus: & probatio quidem vnico illo Mosis testimonio transigi potuit: *Credidit Abraham DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.* Euidenter enim Moses his verbis declarat, non propter opus vllum esse iustificatum Abram, sed propter fidem. Verum placuit Paulo probationem, quo esset

esset apertior, & credibilior fieret, in duas argumentationes extendere: quanquam eas nec integre, nec expresse posuit; sed ita significauit, vt Lectori intelligendas & explendas reliquerit. Ac prior quidem argumentatio sic digerenda est. Si Abram iustificatus esset ex operibus, non habuisset gloriam apud DEVM: sed habuit gloriam apud DEVM; ergo non est iustificatus ex operibus. Posterior argumentatio sic est ordinanda: Aut Abram iustificatus est ex operibus, aut ex fide; non enim præter hæc, aliud quippiam reperire est: sed non ex operibus, vt iam ostensum est, ergo ex fide. Vtraque porro hæc argumentatio præcipuam fidem & robur capit ex illa Mosis sententia: *Credidit Abram DEO; & reputatum est illi ad iustitiam.*

44 CETERVM in supradictis Beati Pauli verbis quatuor subobscura sunt, & expositionis lumen desiderant. Ac primo quidem loco dubitari potest, quid sit illud, *Iustificari ex operibus legis*. Nam cum Abram non annis modo, verum seculis antiquior fuerit lege Mosis, ridiculum videtur probare eum non fuisse iustificatum ex operibus legis Mosaicæ. Quare vocabulo legis, intelligitur hoc loco in vniuersum quælibet lex, siue positiua, siue humana, siue diuina; scilicet prout lex significat principium quoddam operandi distinctum à gratia DEI. quodcumque enim opus iustum fit ab homine, id quia cuipiam legi conuenienter factum est, propterea censetur iustum. Ergo quod dicit Paulus: *Si Abram ex operibus legis iustificatus est.* hanc habet sententiam: Si Abram iustus fuit propter opera sua bona bonitate morali & humana; non autem bonitate, quæ ex gratia DEI accedit operi, &c. Iustificari vero ex operibus, est, ex conditione, virtute, dignitate ac merito suorum operum, quæ proueniunt ex proprio hominis arbitrio citra peculiarem DEI gratiam; esse & haberi iustum. Quemadmodum qui iustitiæ, temperantiæ ac fortitudinis opera plurimùm faciunt, boni & iusti ab hominibus nominantur ac prædicantur.

Quid sit iustificari ex operibus legis.

45 SECVNDO loco disquirendum est, quid significet id quod adiungit Paulus, *Gloriam habet, sed non apud DEVM*. Vbi post illud *Gloriam habet* supplendum est, *apud homines*. non tamen apud DEVM. Et hoc quidē rectè dixit Paulus. Qui enim bona faciunt opera moralia, hominibus conspicua; cum interiora eorū vitia lateāt alios, existimantur boni, & ob eam causam laudantur & honorantur. Virtus præterea moralis iustè meretur gloriam & honorem apud homines; idq. conuenientissimum est virtutis præmium, nō sane virtutis meritum explens; sed quia maius & præstabilius aliud quippiā virtuti ab hominibus tribui non potest. Sed cur probitas & iustitia moralis non habet gloriam apud DEVM? Tres scilicet ob causas. Etenim gloria DEI, est quiddam ordinis supernaturalis, ad quem minime aspirat virtus moralis & eius opera, cum sint ordinis naturalis; ideoq. gloriā quæ est apud DEVM nequaquā meretur. Quid, quod qui caret fide & gratia DEI, quamlibet bona faciat opera moralia, eum peccatis maculatum, & inimicum DEO esse necesse est: talem vero quis dixerit dignum esse gloria apud DEVM? sed in Abrā præcipue ac proprie id locum & vim habet: namq. eum diuina scriptura nō propter opera, sed propter fidem inuenisse ait apud DEVM iustitiæ laudem & gloriā. Sane Paulus hoc loco id solum spectare & vrgere videtur, ad id probandum afferens sententiam illam Mosis: *Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiā.* Hinc enim satis apparet, Abram non per opera sua, sed per fidem habuisse gloriam apud DEVM.

Cur bonū opus morale sine fide factum, habeat gloriā apud homines, sed nō apud Deū.

46 TERTIO loco circa illud: *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*, quæritur, quid intelligat hoc loco Paulus per operari, siue operantem esse; & quo modo dicat, operanti mercedem reddi non

Ad Ro. 1. & 6. ex gratia, sed ex debito; cum ipsemet doceat aliàs cælestem mercedem vitæ æternæ viris sanctis, qui bene operati sunt, reddi ex gratia. Sed sciendum est operantem hoc loco appellare Paulum, eum qui ex suo, & ex indebito talia facit opera, vt ex eorum conditione, virtute, dignitate ac merito, debitam sibi promereatur, & suo iure exigere possit mercedem; quam ei non dare, plane iniustum sit futurum. Taliter operantes videre est milites, agricolas, mercenarios, opifices: horum enim laboribus & operis merces tribuitur non ex gratia, sed ex debito. Quoniam autem Paulus operantem quasi opponit credenti, palam est loqui eum de operante sine fide. Credentem porro vocat in præsentia Paulus, non modo eum, qui nudos fidei actus efficit, verum etiam qui ex fide quodlibet bonum opus perficit, fide videlicet docente quid agendum sit, & inuitante ad agendum, atque in agendo moderante & regente. Quapropter Beatus Paulus aliarum virtutum munera & opera, quæ tamen ex insigni quadam
Ad Heb. 11. fide profecta sunt, assignat ipsi fidei: ait enim Abel per fidem obtulisse D E O
Genes. 4. plurimam hostiam: fide Abram obediuisse D E O, deserendo patriam, & vo-
Infra 12. & 22. lendo immolare filium suum Isaac: denique fide memorabiles illos DEI seruos affirmat operatos esse iustitiam, obturauisse ora leonum, extinxisse impetum ignis, victores fuisse in bellis.

QVARTO loco circa illa verba Pauli: *Ei qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam.* quæritur quid hoc loco significet, imputari fidem alicui ad iustitiam. Respondeo his verbis non aliud significari, quàm credenti gratis dari iustitiam, idest, gratiam qua quis fit iustus coram D E O: non enim gratia datur homini propter bona eius meri-
Ad Rom. 11. ta; sed vt nomen eius indicat, gratis à D E O donatur. Nam si gratia est, vt ait Paulus, non est ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Ac licet per fidem impetrari & apprehendi iustitia dicatur; attamen nec fides proprie efficit aut meretur iustitiam; & ipsa fides non opus hominis est, sed D E I do-
Ad Eph. 2. num; Audi Paulum, *Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, D E I enim donum est.* Ergo gratiam antecedere debet fides, non vt eius causa, nec vt meritum, sed vt præparatio, qua idoneus existat animus ad recipiendam gratiam. Cumque gratia non detur sine remissione peccatorum; hanc au-
Ad Ro. 4. tem constet gratuitum esse D E I munus, sicut Paulus probat illo Dauidis te-
Psal. 31. stimonio, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum*; gratis profecto dari homini iustitiam necesse est. Ecquid obsecro, ante acceptum iustitiæ donum, potest ex se quispiam facere quo iustitiam & gratiam D E I promereatur? quicquid enim faciet, id humanum erit atque ordinis naturalis; cum iustitia & gratia res quædam sit supernaturalis & diuina. 47

H I S igitur quatuor quæstionibus ante declaratis, quo scilicet melius intelligeretur sententia & vis argumentationis Pauli vtentis exemplo fidei Abræ; deinceps aggrediamur explicationem principalis disputationis, quam initio po-
Quatuor obiectiones. suimus. Quæritur an exemplum fidei Abræ, quo vtitur S. Paulus, ad id quod ille probare vult, aptum & firmum sit. Quatuor enim obiectiones videntur afferri posse, quas ordine tractabimus, vnamquamq. singulatim exponentes ac diluentes. Prima obiectio. B. Paulus eo loco disputat de prima iustificatione hominis, per quam ex peccatore fit iustus: sed Abram iam erat iustus & sanctus, cum fides dicitur ei reputata ad iustitiam; quocirca talis iustificatio eius non fuit prima,
Solutio primæ obiectionis. sed secunda, idest, prioris iustitiæ accretio, siue maior in iustitia processus atq. profectus: non igitur exemplū fidei Abræ facit ad propositū Pauli. Sed huic obiectioni ita respōdeo. Ego vtrumq. cōcedo: & Paulum disputare de prima iustifica-

tione 48

tione hominis, & illam Abræ iustificationem non fuisse primam, sed secundam, sed nihilominus affirmo Paulum exemplo fidei Abræ ad id quod intendebat accõmodatissime vsum esse. Videtur autem Paulus argumẽtari (vt in scholis dicitur) à minori ad maius, ad hunc modum: Si Abræ, licet is esset iustus & sanctus, propter fidem tamen iustitia ei imputata est: quis dubitare potest, quin peccatori non aliter quam per fidem donetur iustitia? Sane, vtriusque iustificationis tam primæ quam secundæ, quasi radix & origo est fides. Namque in prima iustificatione, fides initium est eius motus, quo peccatoris animus tendit paulatim ad DEVM, & quo impetrat ab eo remissionem peccatorum, simulque gratiam eius atque iustitiam: secunda vero iustificatio, tametsi merito bonorum operum procedit; eam tamen ex fide docente, incitante, ac dirigente proficisci necesse est. Fides quasi radix vtriusque iustificationis.

49 SECVNDA obiectio. Paulus docet & probat eo loco hominem iustificari gratis, & non ex suis operibus aut meritis: at iustitia quam credendo consecutus est Abram, merito eius data illi est; siquidem actus ille credendi, cum esset gratia & caritate informatus, erat enim fidei per caritatem operantis, plane meritorius fuit eius iustitiæ quæ tributa ei dicitur. Respondeo, etiam ipsum iustitiæ auctum & incrementum esse gratuitum, si respiciamus primam causam & velut radicem vnde ipsum proficiscitur: tametsi debitum sit, habito respectu ad operationem hominis post acceptam gratiam cooperantis diuinæ gratiæ. Vnde enim bona opera principalem vim habent promerendi ampliorem gratiam & iustitiam, nisi quia facta sunt ex gratia? Gratiam autem accepit homo non suis meritis, quæ nulla esse possunt ante gratiam, sed gratuito DEI munere. Quare ob hanc ipsam causam cum Paulus dixisset, stipendium peccati esse mortem, & consequentia orationis postulare videretur, vt adiungeret, stipendium siue mercedem iustitiæ esse vitam æternam; non hoc dixit, sed illud potius, gratiam DEI esse vitam æternam. Nam, vt ait Augustinus hanc Pauli sententiam interpretans, Propterea Paulus dixit gratiam DEI esse vitam æternam, quia licet ea detur propter merita, attamen gratis data est iustitia, quæ est principium bonorum meritorum. Cum igitur Paulus pugnaret aduersus eos qui suis operibus & meritis omnia tribuebant, & neque in acquisitione iustitiæ, neque in eius auctu & profectu gratiam DEI agnoscebant: vtrumque demonstrare voluit esse gratuitum, & ex fide proficisci; videlicet, si non immediate, saltem mediate; si non complete, saltem inchoate, siue, vt in scholis loquimur, initiatiue. Secunda enim gratia datur gratis mediate, quia datur ob merita primæ gratiæ, quæ gratis data est. 2. Obiectio & eius solutio. Ad Ro. 6. Aug. in Enchiridio, c. 107. in Epistol. 105. in lib. De Gratia & libero arbitrio cap. 6. & sequentib.

50 TERTIA obiectio: B. Paulus disputat eo loco & probat, neminem iustificari nisi per fidem CHRISTI: at fides propter quam dicitur iustificatus Abram non fuit de CHRISTO, sed de multiplicatione posteritatis suæ ad instar stellarum: ergo exemplum fidei Abræ ad firmandam causam quam ibi agit Paulus, minime idoneum videtur & validum. Hanc quæstionem tractans super hunc ipsum locum Thomas Anglicus in breuibus Commentarijs quos in librum Genesim scriptos reliquit, sic eam soluit. Quæritur, inquit, quomodo Abram per fidem qua credidit se habiturum filium atque innumerabilem posteritatem, iustificatus sit; cum & id credere potuerit sine caritate, quæ vera est hominis iustitia: & cum sola fides CHRISTI hominem iustificet? Verum ad id responderi potest dupliciter. Primo enim dicitur, in fide seminis ex Abram propagandi, principaliter inclusam esse fidem eius seminis, qui erat CHRISTVS ex eo nasciturus; iam enim supra, Capite duodecimo, promissum ei fuerat à DEO, fore vt in ipso benedicerentur omnes familiæ terræ: In ipso, id est, in semine eius, 3. Obiectio & eius solutio. Thomas Anglicus.

qui est CHRISTVS. Id vero sacra scriptura, more veteris Testamenti, sub cortice figuralium & terrenorum significare voluit, cum DEVS scriptum proposuit mercedem eius dicens, *Ego protector tuus & merces tua magna nimis.* Secundò potest responderi; licet fides, vt de corporali semine vel de possessione terræ Chanaan aliarumque similium rerum, directè non iustificet hominem; attamen vt fides de istis rebus habetur DEO eas promittenti, & nititur bonitate, veritate, & fidelitate DEI, proculdubio iustificat hominem; si tamen includat, sicut & hic inclusit, fidem sufficientem in DEVM, respectu eorum quæ necessaria sunt ad salutem æternam. Sic iste Auctor.

Ast ego breuius & expeditius ita responderim: iustificationem illam Abræ non fuisse primam, id est, translationem ex peccato ad iustitiam, iam enim iustus & sanctus erat Abram: sed fuisse secundam, quæ est prioris iustitiæ amplificatio. Hæc porro cum per quemlibet actum meritorium fiat, cumque DEO quodlibet promittenti & dicenti credere per fidem caritate informatam, meritum habeat auctioris & amplioris iustitiæ, manifestum profectò fit, Abram DEO, sibi innumerabilem prolem promittenti credentem, vere dici iustificatum. Paulus autem illo loco loquitur de prima iustificatione, & post publicatum mundo Euangelium; antea enim satis erat fides CHRISTI implicita. Quanquam fuisse CHRISTVM expresse reuelatum Abræ, fas non est ambigere;
Ioan. 8. cum Dominus apertis verbis dixerit: *Abram exultauit vt uideret diem meum; & uidit & gauisus est.* Quare existimandum est, intellexisse Abram tam ampla & magnifica promissa, quæ sibi data fuerant à DEO, propter Mesiam ex se nasciturum esse data: & idcirco in clarissimis & nobilissimis eius factis præcipuè viguisse fidem CHRISTI, & hac maxime nixam & fultam esse, quam ille semper habuit, DEI erga se misericordiæ ac benignitatis fiduciam.

4. Obiectio & eius solutio. Locus Iacobi cap. 2.

51

QVARTA obiectio. Videtur Paulus hoc loco dissentire cum Iacobo Apostolo: tum quia ille ait iustificari hominem ex fide, non autem ex operibus; hic autem contra, iustificari hominem ex operibus & non ex fide: tum quod ille exemplum Abræ affert pro astruenda fide, & excludendis operibus dicens, *Si Abram iustificatus est ex operibus, habet gloriam, sed non apud DEVM. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham DEO, & reputatum est illi ad iustitiam:* hic vero eodem exemplo Abræ vtitur ad ostendendum, in hoc negotio iustificationis, opera præponderare ac præualere fidei sic enim scribit: *Vis scire ò homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est? Abraham pater noster non ne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consumata est? Et suppleta est Scriptura dicens: Credidit Abraham DEO & reputatum est illi ad iustitiam & amicus DEI appellatus est.* Videtur igitur inter Paulum & Iacobum dissonantia esse non verborum modo, sed etiam rerum & sententiarum. Verum nulla est, si vtriusque Apostoli spectetur consilium & propositum, discrepantia. Nam si Paulus pugnaret cum Iacobo, etiam secum ipse pugnaret. Nimirum ipse dixerat in capite secundo eiusdem Epistolæ ad Romanos: *Non auditores legis iusti sunt apud DEVM, sed factores legis iustificabuntur.* Itaque B. Augustinus luculenter tractans hanc quæstionem in Præfatione super Psalmum trigesimum primum, & in libro Octoginta trium Quæstionum quæstione 76. Iacobum cum Paulo facile conciliat breui adhibita distinctione operum. Aut enim sunt opera ante fidem & sine fide facta; aut post fidem acceptam, & ex ipsa fide sunt facta. Paulus loquitur de operibus sine fide factis, propter quæ neminem iustificari posse coram DEO in confesso est. Iacobus vero loquitur de operibus ex fide factis ab homine iam iustificato, quibus iustificari hominem, id est, iustiorem reddi clarum est. Et ille laudat fidem quæ præparat hominem & deducit ad consecutionem iustitiæ, perceptaque iam iustitia

Marginalia: Genes. 22. (beside "ra præponderare"); B. August. (beside "Epistolæ ad Romanos")

iustitia per caritatem operatur : hic autem non præcise improbat qualemcumque fidem; sed otiosam & inornatam alijs virtutibus, nudatamque caritate,& sterilem bonorum operum, ac bene agendi negligentem atque incuriosam. Nam fidem actuosam & foecundam bonorum operum satis approbauit & laudauit Iacobus cum dixit de Abram: *Vides quia fides eius cooperabatur operibus?*

Quoniam igitur Paulo in scribenda Epistola ad Romanos id negotij fuit, vt doceret, nec Gentes nec Iudæos per opera sua moralia, vel per obseruantiam legis Mosaicæ ad veram iustitiam, quæ iustos facit coram DEO, peruenire posse; sed vnicam esse viam & rationem comparandi iustitiam, fidem CHRISTI; idcirco totus incumbit in eius fidei commendationem, demonstrans nihil sine ea posse fieri vere bonum & acceptum DEO; & quæcumque sanctorum virorum facta DEO placuerunt, ex fide esse profecta. Atque eo vehementius vrget necessitatem fidei, quod tam Iudæi quàm Gentes ab ea maxime abhorrerent, fiducia suorum operum,vel obseruantia legis Mosaicæ,iustitiam sibi apud DEVM gloriamque promittentes. Iacobo autem præcipue fuit propositum, demonstrare fidem absque operibus ex fide & caritate profectis, esse inanem, infructuosam & quasi mortuam; & fidem Abræ tantopere laudatam in Scriptura fuisse solidam, viuidam, & feracissimam bonorum operum. Quapropter tria eo loco tradit de fide Abræ: vnum est, fidem eius cooperatam esse operibus, id est, excitasse ad operandum, & operantem ipsum direxisse, ac ne deficeret, sustentasse; Alterum est, ex operibus consummatam esse fidem eius; siquidem fides refertur ad opera, tanquam ad finem & perfectionem, non secus ac fundamentum ad superstruendum ædificium, & radix arboris ad fructum. Tertium est, completam fuisse Scripturam quæ dixit: *Credidit Abraham DEO & reputatum est illi ad iustitiam*: quasi diceret, idcirco scriptura tam copiose ac diligenter enarrauit egregia opera Abræ, vt cum eadem alibi diceret, propter fidem fuisse iustificatum Abram, intelligeremus eam loqui de fide non otiosa & mortua; sed actuosa viuida, & bonis operibus efficiendis intenta.

Dixitque ad eum, ego Dominus qui eduxi te de Vr Chaldæorum, vt darem tibi terram istam, & possideres eam. Versu 7.

52
OCABVLVM illud (Vr) duplicem habet significationem: potest enim sumi vt nomen appellatiuum, significans apud Hebræos ignem; potest etiam sumi vt nomen proprium vrbis seu regionis quæ erat in Chaldæa; atque ea ratione eam vocem interpretati sunt septuaginta interpretes tam hoc loco, quam Genesis XI. Quicumque igitur sequentes antiquam Hebræorum Traditionem opinantur,Abram esse à Chaldæis coniectum in ignẽ, quod eum more illius gentis adhibito cultu diuino adorare noluisset; & inde fuisse mirabiliter à DEO ereptum; vocabulum (Vr) interpretantur ignem & incendium; & hanc esse volunt illorum verborum DEI sententiam: Ego sum DEVS qui magno potentiæ meæ miraculo,& clarissimo meæ erga te beneuolentiæ ac curæ argumento, è medio igne Chaldaico ereptum conseruaui. Similis enim hæc sententia est eius quæ legitur Exodi 20. *Ego sum DEVS qui eduxi te de terra Aegypti*. Quod autem hoc loco vox illa (Vr) significet ignem, sic isti argumentantur: DEVS ad roborandam in animo Abræ fidem suæ promissionis, in memoriam ei reduxit quemadmodum eum eduxisset ex Vr Chaldæorum: vt eius rei recordatione nequaquam dubitaret de promissione DEI, licet ea omnem humanam fidem prorsus excedere videretur. At si vocem (Vr) exponas vrbem vel regionem Chaldææ, quid obsecro magnum & memorandum erat, fuisse

fuisse Abram eductum ex vrbe quadam Chaldææ? Vult igitur potius Scriptura renouare memoriam diuini beneficij, quo Abram eductus fuerat ex (Vr) id est, ex igne Chaldæorum, vt miraculi illius liberationis memoria fidem astrueret miraculo diuinæ promissionis de generatione prolis, & de futura possessione terræ Chanaan. Verum isti dupliciter peccant: falsam enim esse traditionem illam Hebræorum de Abram coniecto in ignem & inde erepto, in secundo Tomo nostrorum Commentariorum in Genesim libro XVI, Disputatione XV, certis & manifestis argumentis addiximus. Deinde falluntur, rati vocem (Vr) significare hic ignem: nam esse proprium nomen vrbis siue regionis, patet quatuor argumentis. Supra enim Genesis XI. dicitur Thare eduxisse filium suum Abram, & nepotem Lot, atque nurum suam Saram ex Vr Chaldæorum; perspicuum autem est eum non eduxisse illos ex igne Chaldæorum, sed ex quodam loco sic nominato. Septuaginta quoque interpretes tam hic quàm supra Genes. XI. illud (Vr Chaldæorum) interpretati sunt regionem Chaldæorum, quam interpretationem secutus est Iosephus libro primo Antiquitatum. Quin etiam apud Eusebium libro nono de Præparatione Euangelica capite quarto Eupolemus prodit natū esse Abram in Camirine vrbe Babyloniæ, quā alij Vr appellāt.

Iosephus. Eusebius.

ALIA est igitur ac putant isti huius loci sententia. DEVS enim vt excitaret firmaretque in animo Abræ fidem ac fiduciam eius promissionis, quam tunc ei dabat de possessione terræ Chanaan, in qua ille per id tempus vt aduena versabatur; renouare in eo voluit memoriam eius promissi quod ei dederat, cum primum iussit eum derelicta patria ire in terram Chanaan. Sic enim ei dixisse legimus: *Egredere de terra tua, & veni in terram quam monstrauero tibi, faciāq. te in gentem magnam, & benedicam tibi & magnificabo nomen tuum.* Huius itaque primæ promissionis commemoratione voluit DEVS roborare animum Abræ, vt sine vlla dubitatione fore crederet ac speraret, quod sibi à DEO sæpius promissum videbat: simul & aduerteret quanto suo bono iussus fuisset relicta Chaldæa venire in terram Chanaan, scilicet vt qui pro domo paterna, amplissimæ regionis possidendæ certum à DEO promissum acceperat. Possum hanc interpretationem comprobare auctoritate B. Chrysostomi, qui locum hunc explanans sic DEVM Abræ loquentem facit: Num te sine causa ex patria tua euocaui? num frustra in Palæstinam venisse iussi? Ecce tibi, cur te in terram Chanaan ire volui, scilicet, vt eam tibi possidendam, & tanquam hæreditario iure posteris tuis transmittendam & obtinendam darem. Cogitans igitur quantis nunc per meam prouidentiam ex eo tempore quo Chaldæam reliquisti, fruare bonis; & quemadmodum singulari mea cura atque ope in dies clarior euadas; indubitanter crede verbis meis, promissisque confide. Sic ex Chrysostomo. 53

Genes. 12.

Chrysostom. homil. 36. in Genesim.

Versu 8.

At ille ait, Domine DEVS, vnde scire possum quod possessurus sim eam?

Num Abr. dubitauerit de promisso Dei.

DVBITABVNDI hominis hæc videntur verba, & ad firmandam promissionis diuinæ fidem, signa aliqua & argumenta expetentis: at secus est. Nam qui proxime ante maiora promittenti DEO ita crediderat, vt fides eius diuino testimonio laudata fuerit; minime consentaneum est, fidem eius in minori promissione titubasse. Verba igitur illa: *Vnde sciam quod possessurus sim eam?* ne dubitationē aliquam de promissione DEI continere videantur, trifariam exponi possunt. Prima expositio est Augu- 54

Prima Expositio.

Augustini, Chrysostomi, Theodoreti: Abram non dubitabat de promissione Aug. de Ciuit Dei li. 16. cap. 24.
DEI, sed modum, ordinem, & tempus eius promissionis implendæ nosse cupiebat. Quemadmodum, inquit Augustinus, non fuit diffidentia B. Virginis Chrysost. homil. 36. in Genes.
MARIAE, cum dixit Angelo: *Quomodo fiet istud, quia virum non cognosco?* Sed quod futurum esse certa erat, modum quo fieret, inquirebat. Audi Chrysostomum: Tametsi, inquit, testata prius sit Scriptura Abram credidisse DEO, & Theodo. in Genes. quæstio 64.
id fuisse reputatum illi ad iustitiam: attamen audiens sibi denuo promitti illius terræ possessionem, modum consequendi eam scire cupit, & ita loquitur: ijs Luc. 1.
quidem quæ à te dicuntur Domine, impossibile est vt non credam: verumtamen rationem perueniendi ad effectum huius tui promissi doceri vellem, video enim me ab extrema senectute non procul abesse, & ad hunc vsque diem in hac terra peregrinari, & quasi erronem huc illuc vagari. Quocirca non possum humana ratione comprehendere, quemadmodum hoc tuum promissum implendum sit. Non enim dubito de veritate aut potentia tua, vt quem sciam ex nihilo produxisse omnia, & posse quicquid velit, nec posse quicquam obsistere voluntati tuæ. Interrogo igitur, non vt incredulus; sed quia iterum mihi possessionem huius terræ nominasti, vellem equidem crassius aliquod & clarius signum accipere, quod possit infirmas cogitationes meas solidare.

Theodoretus porro veram esse hanc interpretationem probat ex proxime adiuncto sacrificio Abræ, & sermone quem cum eo DEVS habuit, qui modum, ordinem, & tempus complendæ illius promissionis distincte ac dilucide ostendit. Prædicit enim DEVS fore vt posteri Abræ per quadringentos annos peregrinentur in terra aliena; quin etiam asperrimo seruitutis iugo premantur: sed inde mirabiliter erepti, & insuper hostium suorum bonis ac spolijs locupletati veniant ad obtinendam eius terræ possessionem. Tempus autem explendi huius promissi fore docet post quadringentos annos. Itaque multo ante possessionem eius terræ decessurum Abram, sed valde annosum & felicem. Causam autem tantæ dilationis, esse longanimitatem DEI, expectantis dum habitatores illius terræ eo vsque procedant improbitate atque impietate, vt talem tantamque vindictam & poenam mereantur. Ecce tibi modum complendi illius diuini promissi, quem nosse cupiebat Abram.

55 ALTERA est expositio Ruperti & Caietani: Abram cupiuisse illud promissum firmari aliquo insigni foedere & pacto, signoue aliquo ac portento: 2. Expositio.
non sua quidem causa, vt qui istiusmodi fidei adminiculis & fulturis minime indigeret; sed propter suos posteros, qui tum ob adipiscendæ rei difficultatem, tum ob præsentes eorum calamitates dubitare possent de hoc promisso, nisi fides eius manifesto DEI pacto & ingenti aliquo portento præmunita esset. Sed audiat Lector Rupertum: Sicut dixit Abram, *Vnde scire possum, quod possessurus sim terram hanc.* Cur non antea similiter dixit: vnde sciam quod qui egredietur de Ruper. lib. 5. Commẽtariorũ in Genes. cap 20. Caietanus in cap. 15. Genesis.
vtero meo, ipsum habiturus sim hæredẽ? sed id simpliciter credidit DEO, & reputatum est illi ad iustitiam. Quid enim plus est, hæreditatem possidere quæ iam erat, an hæredem accipere innumerabilem gentem quæ non erat? Non ergo tanquam incredulus infirmata fide dubitauit; sed tanquam pius pater futuris filijs prouidit, ne forte peccantibus illis poeniteret DEVM huius sui promissi: & idcirco in promissione aliquod sibi dari optauit firmamentum fixæ stabilisque veritatis, & quasi interpositionem iuramenti. Nec moratus Dominus DEVS, quod optabat amicus fidelis, cum petere non auderet, sponte obtulit. Continuo namque respondens: *Sume*, inquit, *mihi vaccam triennem &c.* Sacrificium enim quod sibi DEVS fieri iussit à seruo suo Abram, adumbrate significauit foedus & pactum quod tunc DEVS pepigit cum Abram, de tradenda posteris eius possessione terræ Chanaan, vt mox in explanatione eius Sacrificij

ficij ostendemus. Hæc Rupertus. His & illa Caietani non sunt dissimilia, atque ad eiusdem expositionis approbationem pertinentia: Non increduli, ait Caietanus, nec tentātis DEVM fuit illa petitio Abram: sed consulens ille semini suo, supplicauit pro signo necessario, quo semen suum euidenter cognosceret, ac firme consideret hæreditaturum se terram Chanaan. Verebatur enim Abram ne forte non sibi crederet semen suum testanti, apparuisse sibi DEVM, & promisisse daturum se semini suo possessionem illius terræ. Propterea igitur petijt firmitatis signum, ex quo sciret pro suo semine hæredem se institutum à DEO illius terræ. Hæc Caietanus.

3. Expositio. Tertia expositio: dubitasse Abram vtrum illa DEI promissio esset absoluta quæ scilicet, omnino esset implenda, nec propter improbitatem posterorum Abræ futura inefficax & irrita: an vero esset promissio conditionalis, cuius generis multæ tam promissiones quàm comminationes DEI leguntur in sacris literis. Conditionalis autem promissio non habet effectum, nisi seruata conditione. Itaque dubitabat Abram, an illa promissio tantum complenda esset sub ea conditione, si posteri eius in cultu DEI & diuinorum præceptorum obedientia permanerent. Et vero, possessio terræ Chanaan, absolute & sine conditione promissa est posteris Abræ: at perpetua eius terræ possessio, non nisi sub ea conditione eis promissa est, si DEI cultores & legis eius obseruatores essent. Quam conditionē quia sæpe violarūt illi, idcirco terræ illius possessione deturbati sunt.

S. Thomas in 2.2. quæstio. 97. art. 2. BEATVS Thomas disputans an tentare DEVM sit peccatum, cum docuisset, tentare DEVM quasi dubitando de eius potentia & veritate, & ad id explorandum requirendo signum aliquod, esse peccatum: aduersus hoc affert exemplum Abræ ex hoc loco, & Gedeonis ex libro Iudicum, qui ad comprobandam promissorum DEI veritatem signum à DEO petijsse videntur: verum hanc ille diluens obiectionem ita scribit: Abraham signum petijt ex instinctu diuino; & ideo non peccauit: Gedeon vero ex debilitate fidei signum petijsse videtur, & ideo à peccato non excusatur, sicut ibidem Glossa dicit. Zacharias quoque peccauit dicens Angelo, *Vnde hoc sciam*: ideoque propter eam incredulitatem punitus est. Sciendum tamen dupliciter posse signum peti à DEO: vno modo ad explorandam diuinam potestatem, & veritatem dicti eius; & hoc ex se pertinet ad DEI tentationem: altero modo, vt quis instruatur & doceatur quid circa factum aliquod sit placitum DEO; & hoc nullo modo pertinet ad DEI tentationem. Sic B. Thomas. 56

Iudic. 6.

Luc. 1.

An Gedeō peccauerit petēs signū à Deo. Verum quod is putat peccasse Gedeonem in petendo signum a DEO, mihi certe id minime persuadet. Video enim nusquam in Scriptura ea de re Gedeonem esse reprehensum: neque existimo DEVM tam facile, & sine vlla temeritatis eius significatione, satisfacturum fuisse eius voto ac petitioni, si ea improba, & contra diuinæ maiestatis reuerentiam fuisset. Sane Caietanus negat Gedeonem in ea re peccasse: non enim petijsse illud signum sibi, tanquam diffidenti promissis DEI, sed populo quem congregauerat; quo scilicet is confirmatus & animatus eo signo, audentius & alacrius ad bellum procederet. Lyranus idem sentit ad hunc modum scribens: Quando petitur signum ex diffidentia post certificationem de nuncio DEI; peccatum est. Sed cum petitur ex quadam familiaritate diuina, & voluntate ac desiderio vt manifestetur alijs DEI gloria, tunc non est peccatum. Sicut Ezechias petiuit signum de sanitate sua futura: quam tamen ei nuntiauerat Esaias propheta, vt habetur 4. Regum 20. & Isaiæ 38. atque hoc modo Gedeon petijt signum de victoria sibi futura.

Caietanus in caput 6. Iudicum.

Lyranus in c. 6. Iudic.

Et

Et respondens Dominus, Sume mihi, inquit vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam *& cetera.*

Versu 9. vsq. ad 13

Iosephus lib. 1. Antiquitatum.

57 AD quem finem iusserit DEVS afferri istiusmodi animalia, non vna omnium est sententia. Iosephus & multi de nostris putant ista fuisse præscripta & comparata ad vsum Sacrificij, quod ex illis animalibus Abram erat oblaturus DEO. Sed alijs propterea id non placet, quod nullum hic verbum nullaque fit significatio, nullumque apparet vestigium aut præscripti à DEO aut ab Abram oblati Sacrificij. Censet igitur duas ob causas apparatum illum animalium esse designatū. Altera causa est, vt per illa animalia quasi per quoddam ænigma præfigurarentur quæ ventura erant posteris Abræ ante possessionem terræ Chanaan, partim aduersa, vt peregrinatio eorum in terra aliena, & dura seruitus atque afflictio; partim secunda, vt admirabilis eorum liberatio, & ex hostium suorum spolijs bonisque ingens opulentia. Et mala quidem, per tria animalia terrestria significata sunt; bona verò per aues, turturem & columbam. Altera causa fuit, ad percutiendum fœdus cum Abram: hoc enim ille expetierat, cupiens promissionem illam possessionis terræ Chanaan insigni aliquo fœdere & notabili signo confirmari ad roborandam posterorum suorum fidem & fiduciam. Clarum huius rei indicium & argumentum est, quod exposito illorum animalium apparatu, Moses adiungit, in illa die DEVM pepigisse fœdus cum Abram. Et Chrysostomus locum hunc Mosis explanans; Vide, inquit, quemadmodum DEVS more humano init foedus cum Abram. Quando nos aliquid promittimus, & volumus certum reddere eum cui promissio fit, ita vt de promissis nihil ambigat, signum aliquod damus & pignus; vt ad illud spectans scire queat promissa omnino euentura: ita misericors DEVS quærenti Abræ, vnde sciam? respondit, *Sume mihi vaccam trimam &c.* Attende obsecro in quantam crassitudinem descendendum sibi duxerit bonus Dominus, quo Patriarcham argumentis copiosis certiorem redderet. Nam quia olim talis erat mos paciscendi, & pacta firmandi: ideo & ipse DEVS hac via ingressus est. Sic Chrysostomus.

An illa animalia ad vsum sacrificij pertinuerint.

Chrysost. homil. 36. in Genes.

Mos antiquus faciēdi fœdera.

58 MOS igitur fuit antiquitus apud Hebræos, vt cum inirent foedus, occiderent animal aliquod, atque inter partes eius diuisas & inter se oppositas transirent, tanquam talem sibi cædem & lacerationem imprecantes, si foedus illud violassent. Huius antiqui moris illustre apud Hieremiam exemplum extat: namque reprehendens Propheta Iudæos de violato iureiurando, fractoque foedere quod solemni ritu fecerant: *Dabo*, inquit, *homines qui transgressi sunt pactum meum, qui non steterunt verbis pacti quod pepigerunt coram me, vitulum quem diuiserunt in duo, & transierunt per medium duorum membrorum eius &c.* Quæ verba exponens Theodoretus: Quondam, inquit, hoc ritu iurare & foedera inire mos erat. Quin etiam cum DEVS foedus iniret cum Abram, iussit arietem trimum, & vitulum & capram similis ætatis, in duas partes diuidi, easque ex aduerso collocari: transire item fecit clibanum fumantem & lampadem ardentem per medium ambarum portionum, hunc in modum paciscens cum Abraham, iuxta morem qui tunc vigebat. Sic Theodoretus. Non est igitur dubitandum quin mos hic Hebræorum traxerit originem ex eo foedere, quod Moses hoc loco narrat DEVM pepigisse cum Abram. Nisi quod Abram quinque animalium genera capere iussus est: cetera autem foedera vno tantum animali rite secto fiebant.

Locus Hieremiæ cap. 34.

Theodoretus.

fiebant. Atque hæc est causa cur Hebræi fœdus facere, dicant diuidere aut dissecare fœdus; sicut Latini suum etiam repræsentantes ritum ineundi fœdera, dicebant percutere & ferire fœdus: nempe Fœcialis saxo vel silice feriebat porcum siue porcam, similiter à DEO feriri precatus eum, qui fœdus fregisset, vnde illud apud Poetam:

Virgilius Aeneid. 8. *Et cæsa iungebant fœdera porca.*

Apparet igitur, vt istis placet, apparatum illum animalium nō sacrificij causa, sed fœderis esse factum. Quanquam nihil vetat credere, appositionem illorum animalium ad vtriusque rei vsum pertinuisse: & Abram peracto fœderis ritu, ex illis ipsis animalibus Sacrificium obtulisse DEO. Verum Mosis verba, quæ supra sunt posita perpendamus.

SVME mihi. Hæc vigilanti Abræ mandata sunt, & ab eo sensibus vtente 59
peracta. Illud *Sume mihi* tria significare potest; primo sume ista ad vsum Sacrificij mihi ex istis animalibus offerendi. Tum *Sume mihi* id est, in vsum fœderis, quod tecum, more & ritu vestro, pacisci & firmare volo. Demum *Sume mihi* id est, vt per ista tibi adumbrem & significem quæ posteris tuis euentura sunt, partim læta, partim tristia, ante possessionem terræ Chanaan à me promissam. Oleaster in cap. 15. Genesim. *Vaccam* Oleaster putat hic vertendum fuisse Vitulam. Namque hebræa vox heglach, significat vitulam, sic dictam à rotunditate pedis, vel à via, quam sua vngula premit & signat.

Ribera in caput 10. Oseæ numero 15. At enim rectior est nostri Riberæ sententia, docentis nomen illud hebræum non tantum significare vitulam proprie dictam, sed etiam vaccam nouellam: siquidem apud latinos vitulus & vitula proprie vocantur intra primum annum, post quem nominatur iuuencus & iuuenca; post id verò temporis taurus & vacca, siue nouelli sint, siue veteres. Varro lib. 2. De Rusti ca. cap. 5. Audi Varronem: In bubulo genere, ait, ætatis gradus dicuntur quatuor: prima ætas vitulorum, secunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta vetulorum. Discernuntur in prima ætate vitulus & vitula, in secunda iuuencus & iuuenca, in tertia & quarta taurus & vacca. Sic Varro. Quod autem vox hebræa significet etiam vaccam, patet ex illis verbis Oseæ 10. *Ephraim vitula docta diligere trituram*, At quæ in tritura versatur, non vitula, sed vacca est. Idem declarant illa verba Samsonis Iudicum 14. *Si non arassetis in vitula mea*, neque enim vitulorum aut vitularum, sed grandiorum boum & vaccarum in arando vsus est. *Triennem* vox hebræa significare potest & triennem & triplicatam, vt & ad ætatem, & ad numerum referatur. Oleaster. Oleaster putat hic legendum esse triplicatam, atque ita vertit paraphrastes Chaldæus: secundum quam lectionem iussus esset Abram assumere tria genera animalium terrestrium, & ex quolibet genere tria indiuidua, id est, tres vaccas, tres arietes, & tres capras. Sed enim nostra lectio quæ habet *triennem* Iosephus. Rabbi Abraham. probabilior est. Sic enim verterunt LXX. Interpretes; sic legit Iosephus; sic interpretatus est Rabbi Abram; hanc denique lectionem secuti sunt Patres; nec non & superuacanea videtur triplicatio eiusdem animalis tam ad vsum fœderis & sacrificij, quā ad significationē mysterij, quod per illa quodāmodo figurabatur.

TVRTVREM quoque & columbam. Harum tantum auium vsus erat in sa- 60
Leuit. 14. crificijs legalibus, præter sacrificium pro emundatione leprosi, vbi passer adhibebatur. Turtur hebraice vocatur, Thor, vt ab hebræo latinum nomen turturis tractum videatur. Dicitur autem Thor à thur, quod est cogitare siue meditari, quod intus loqui turtur videatur modo eorum qui meditabundi secum loquuntur. Pro columba vox hebræa Gozal, significans pullum columbæ siue paruam columbam, originem ducit à Gazal, quod est rapere; quod pullus columbæ ex ore matris cibum rapit: aut quod ita cicur fit, vt domi è manu cibū

capiat

capiat. *Qui tollens vniuersa hæc, diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit; aues autem non diuisit.* Non solum Abram occidit animalia illa vt fiebat in sacrificijs; sed diuisit vnumquodque à summo ad imum in duas partes, easq. inter se oppositas collocauit, tanto interiecto inter eas interuallo, vt illac transiri posset. Hæc autem omnis cæremonia pertinuit ad antiquum ritum faciendi pacti, vt paulo supra expositum est. Aues autem etsi occidit, non tamen dissecuit, quod in firmandis pactis, diuisio animalium non in auibus, sed in terrestribus solum fieri soleret. *Descenderuntque volucres super cadauera, & abigebat eas Abram.* Descensus ille auium, naturalis fuit: sunt enim aues carniuoræ, vt corui & vultures, pastum ex cadaueribus petentes. Apparatus vero illorum animalium extra tabernaculum Abræ, & in propatulo factus est, vt carniuoræ aues eo deuolare facile potuerint. Quamquam id quoq. deseruiebat mysterio quod hic adumbrabatur. Abram vero abigebat eas, scilicet, ne carnes animalium illæ fœdarent, aut etiam deuorarent.

Cumque sol occumberet, sopor magnus irruit super Abram, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum. Sequens igitur visio contigit extremo iam die qui proxime subsecutus est eam noctem in qua DEVS dixerat Abræ: *Suspice cælum & numera stellas si potes*, Vocabulum soporis denotat in Scriptura valde profundum somnum qui aufert vsum sensuum; nam hebraice est vox, thardema, de cuius significatione disputauimus in primo Tomo horum Commentariorum in Genesim Libro quarto, cum exponeremus illa verba Genesis 2. *Immisit DEVS soporem in Adam.* septuaginta interpretes verterunt ecstasim, quæ vox non somnum denotat, sed excessum & auocationem mentis à sensibus, raptumq. ad diuinam contemplationem. Sed vtrumque contigit Abræ: namque & somno correptus est quantum ad corpus & sensus; & mens eius cœlitus illustrata, & de futuris rebus prædocta est. Itaque nec sopor ille nec horror naturaliter accidit Abræ, sed diuinitus est iniectus. Vocatur horror tenebrosus, quia talis erat, qualis contingit homini solitario & in tenebris; siquidem tenebræ, præsertim in deserto loco, per se horrorem incutiunt; et si quid horribile inibi cōtigit, ex ipsis insuper tenebris fit horribilius. Quid autem portenderet horror ille, paulo infra ostendemus.

QVINTA DISPVTATIO.

De veris rationibus & causis eorum quæ hic facta narrantur; & de multiplici, quod in illis rebus latebat mysterio.

60
LLEGORICAM superiorum verborum Mosis expositionem satis piam, eruditam, elegantem petat Lector ex Philonis libro qui inscribitur, Quis rerum diuinarum sit hæres, non enim fert animus ad alia festinans, in ea commemoranda hic detineri. Illud potius hic disputemus, cur tot & talia animalia, & cum talibus circumstantijs & cæremonijs DEVS assumi iusserit. Ante omnia vero quærendum, de tam multis animalium generibus, cur illa quinq. præ ceteris, tria de terrestribus, de volucribus duo, assumpta sint. Communis est Doctorum respōsio, voluisse DEVM ea re præmonstrare, & iam tunc quasi præscribere, quorū animalium olim secundum legem Mosis futurus esset in sacrificijs vsus; horum nempe tantummodo, excepto sacrificio pro emūdatione lepræ, in quo passer offerebatur. Sed cur ista solū animalia voluit DEVS in sacrificijs legalibus immolari? Audi peridoneam & probabilē admodum rationē à Philone allatā: Animalia, inquit Philo, quæ in sacris mactari solent, aut terrestria sunt aut volucria. Sed volucriū cū innumeræ sint species, præteritis cæteris omnibus, duas tantū selegit Moses. Etenim colūba inter natura māsuetas & gregatim volitātes

Philo.

Leuit. 14. Philo. lib. De victimis.

est mitissima; turtur vero inter solitarias cicuratu facillima. Terrestrium quoque, innumeris omissis, tria præcipua secreuit genera, boum, ouium, caprarum, vt mitiora & mansuetiora. siquidem magna boum armenta, magniq. greges ouium & caprarum, dum exeunt ad pascua, rursusque ad septa reducuntur, ab vno quouis non viro tantum, sed etiam puero aguntur. Illud etiam mitis eorum ingenij argumentum est, quod non carnibus, sed herbis vescuntur; nec vnguibus aduncis armata sunt, nec continua serie dentium. Præterea maxime vitam humanam hæc iuuant animalia. Arietes præter carnis esum, etiam vestitum præbent tegendis corporibus. Boues arando terram sementi præparant, & ipsas fruges tritura vtiles reddunt alimento. Ex caprarum (taceo hic lac & caseum) pilis ac tergoribus contextis consutisq. fiunt penulæ viatorum, velaminaque militibus, & alijs, quos necessitas aliqua cogit extra vrbes sub dio degere. Sic Philo.

Lyranus. Lyranus hoc loco aliam exponit rationem, sed mysticam: ait enim, per sacrificia legalia testatam esse fidem CHRISTI venturi, sine qua vel explicita, vel implicita nulli vnquam hominum salus contigit. In CHRISTO autem fuit diuinitas & humanitas: diuinitatem contestabantur per ista animalia, quæ ad degendam & sustentandam vitam humanam maxime conferunt; significantes à DEO se vitam & omnia vitæ commoda habere. Humanitatem vero, quæ instrumentum nostræ redemptionis fuit, repræsentabant ista animalia;

Ad Ro. 8. ouis, innocentiam eius; capra, similitudinem carnis peccati, quam Dominus induit, vt de peccato damnaret peccatum in carne, sicut ait Paulus; bos, robur & patientiam in perferendis laboribus; turtur, eius munditiam & castimoniam; columba, quæ sine felle est, incomparabilem eius mansuetudinem, quam ille nos

Matth. 11. præcipue amare & imitari voluit cum dixit: *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde*. Ex Lyra no hæc dicta sunt.

Theodore. in Genesim quæstio 65. Theodoretus diuersam reddit rationem; sed magis historicam: Propterea, inquit, ex quadrupedibus mundis tria iussit assumi, vt significaret tres generationes quæ transigendæ erant in peregrinatione Hebræorum: nam ipse dixit: *quarta generatione reuertentur huc*. Turtur autem quartam illam generationem denotabat, quæ ex Aegypto egressa velut euolauit & habitauit in deserto. Huiusmodi enim auis amans est solitudinis. Columba autem generationem aliam indicabat, quæ terram promissam accepit: mansuetum enim est hoc animal ac domesticum.

2. Quæstio cur illa animalia fuerint triennia. ALTERA quæstio, cur terrestrium animalium ætatem triennio definiuit. 61
Lyranus & Tostatus hanc reddunt causam, quod ex quolibet illorum animalium, triplex secundum legem Mosis faciendum esset sacrificium, Holocaustum videlicet, & hostia pacifica, & Sacrificium pro peccato. Verum aliæ tres causæ

Lyranus. similiores vero afferri possunt. Prima, quia tali ætate denotatur perfecta magnitudo & robur talium animalium; & Hebræi affligendi erant ab Aegyptis tres ob causas, ob numerosissimam eorum multiplicationem, ob eximiam corporis proceritatem & robur ac pulchritudinem, & ob bonorum temporalium abundantiam: hinc enim & inuidere Hebræis, & metuere eos cœperunt. Secunda causa, quia fœdus illud de possessione terræ Chanaan, cum tribus Patriarchis, Abram, Isaac, Iacob ictum, sæpiusq. renouatum & firmatum est. Tertia causa, quia possessio illius terræ mansura Hæbreis erat triplici tempore, & in triplici statu regiminis eius populi; tempus dico Iudicum, deinde Regum, postea Pontificum vsq. ad CHRISTI aduentum. De auium ætate nec hic, nec per legem Mosis quidquam perscriptum est; quod non ita longæuæ sint aues, nec ætas earum facile dignosci queat.

Illud potius inquirendum, cur nihil de istorum animalium integritate & perfe-

ctione

ctione mandatum sit, sicut lege Mosis seuere præceptum est, & ab Hebræis religiose admodum custodiebatur, vt animal offerendum in sacrificio, nec mutilum esset nec maculosum. Oportet, inquit Philo, animalia quæ offerenda sunt, vsquequaq. integra esse, atq. illæsa omnibus partibus, & maculis næuisq. carẽtia. Tanta enim cautela vtuntur in hoc negocio, & qui offerunt victimas, & ipsi sacrifici: vt sacerdotum peritissimi, ab extremis pedibus exorsi per totum corpus inquirant, vt ne celetur vel minima labecula. Adhibetur porro tanta hæc cura non propter ipsas victimas, sed vt sine omni culpa sint qui eas mactandas offerunt. Submonentur præterea his symbolis, vt quoties accedunt ad altaria vel nuncupaturi vota, vel reddituri, nullum vitium nullumq. morbum animo ferant; sed mundum ab omni scelere atq. immaculatum, velut in conspectum DEI adducant, ne DEVS propter turpitudinem animi, sacrificia eorum auersetur. Hæc Philo. Sed lex, vt quæ in vniuersum populo Hebræo lata est, signate & expresse de hostiarum integritate ac munditia præcipere debuit: multi enim futuri erant, qui propter auaritiam, & irreligiosam mentem grauiter in eo peccarent. At pio & religioso viro Abram, qui solitus erat lectissima quæq. omnium quæ habebat atq. optima offerre DEO, nihil tali præscriptione aut cautione opus fuit.

Dubitatio cur hic nihil præceptũ sit de integritate & perfectione isto rũ animalium.

Philo in libro de Victimis.

62 NEC vero locus hic non vtile nobis præbet morale documentum. Etenim qui certus esse vult de adipiscenda Promissionis terra, idest, de perueniendo ad cælestẽ illam semper viuentiũ regionem: primum sumat Vaccã, idest, cum primis humilitatem colat, quæ per vaccam significatur iugo assuetam. Ea vero trima sit; trifariam enim oportet esse recte ordinatam humilitatẽ, erga superiores, erga pares, atque etiam erga inferiores. Sumat deinde capram, idest, amplectatur poenitentiam, nobis qui diu multũq. peccauimus, pernecessariam. Erat vero capra etiã triennis: & poenitentia tribus ipsa quoq. partibus constat, cõtritione, confessione, & satisfactione. Accipiat præterea trium annorum arietem, id est, fortitudinem atque constantiam; hæc autem in triplici malorum genere perferendo ac superando versatur, contumelias dico & iniurias, quæ contra honorem & famam sunt: damna item rei familiaris, detrimenta quoque corporis ac vitæ. His adiungat turturem; id est, virtutem Castitatis, siue studium meditationis & contemplationis, fugiendo turbas & tumultus seculi, & spirituali quadam solitudine gaudendo. His demum aggregetur Columba, animal scilicet mite, simplex, & vt ferunt, felle carens, appositissima nempe figura simplicitatis, mansuetudinis & Caritatis, qua in iuuandis alijs vti debemus. Sciat porrò rectis ipsius consilijs, studijs, & conatibus insidiaturos Dæmones, & varia opposituros impedimenta: sed ipse prædoctus artes eorum, vigilet, quantum in ipso est, præceptum illud Petri Apostoli diligenter obseruans: *Sobrij estote & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret* Atque hoc sane est quod hic legitur, Abram aues ad foedanda & corrumpenda animalia descendentes abegisse. Sed pergamus ad alia.

Morale documentũ

1. Petr. 5.

63 CVR diuisit animalia terrestria, nec itidem diuisit aues? An quia in faciendis pactis, firmandisque foederibus mos erat id temporis, non aues, sed terrestria animalia dissecare? An quod terrestria illa animalia labori & seruitio hominis addicta, significabant seruitutem Hebræorum in Aegypto, in qua filij separandi erant à parentibus, & in flumen proijciendi? Aues autem significabant eorum liberationem, quam, vt narrat liber Exodi, coadunati omnes adepti sunt. An hoc pulchram habet mystologiam? Namque aues significabant amatores superarum & cælestium rerum; terrestria vero animalia, homines terrenarum rerum cupiditatibus & curis affixos. Dissensiones autem, dissidia & discordiæ inter illos nullæ sunt; apud hos frequentissimas, & grauissimas esse con-

3. Quæstio. Cur animalia terrestria diuisa sint, nõ autem Aues.

stat. Andiamus B. Augustinum luculente super hoc ipso, quem habemus in ma-
August. de Ciuit. Dei. lib. 16. cap. 24. nibus, Mosis loco disputantem. Similitudo, inquit Augustinus, data est Abræ de tribus animalibus, Iuuenca, Capra, & Ariete, & de duabus volucribus Turture, & Columba: vt secundum hæc futurum sciret, quod futurum esse iam non ambigeret. Ergo per iuuencam significata est plebs posita sub iugo legis: per capram, eadem plebs peccatrix futura: per arietem, eadem plebs regnatura. Quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cum sint tres insignes articuli temporum, ab Adam vsque ad Noe; Et inde vsque ad Abram; & inde vsque ad Dauid; in hoc ordine tertio qui tenditur ab Abram vsque ad Dauid, tanquam tertiam ætatem gerens ille populus adoleuit. Nec vllo modo dubitauerim, spirituales viros in eo populo præfiguratos additamento turturis & columbæ; ideoque dictum est, *Aues autem non diuisit*, quoniam carnales inter se diuiduntur; spirituales autem nullo modo, siue à negotiosis conuersationibus hominum se remoueant, sicut turtur: siue inter illos degant, sicut columbæ. Vtraque tamen auis est simplex & innoxia, significans & in illo populo futuros indiuiduos filios promissionis, & hæredes regni in æterna felicitate mansuros. Sic Augustinus.

4. Quæstio de Auium descensu. QVARTA quæstio: quid significabant aues descendentes ad cadauera, & Abram eas abigens? Secundum historicam interpretationem, aues deuolantes ad fœdandas vel comedendas carnes animalium, portendebant Aegyptios partim inuidia, partim metu prosperitatis Hebræorum, quo quo modo conaturos eam gentem deprimere, pessundare ac perdere: sed obsistere ac prohibente DEO, propter fœdus cum Abram percussum, & datam ei promissionē terræ Chanaan à posteris eius possidendæ, omnes Aegyptiorum aduersus Hebræos artes, conatus, atq. impetus inualidos atq. irritos fore. Sed enim secundum mysticam expositio- 64
August. vbi supra. nem, ita hæc interpretatur Augustinus: Aues, inquit, descendentes super corpora quæ diuisa erant, non boni aliquid, sed spiritus indicant aeris huius, pastum quendam suum de carnalium hominum diuisione quærentes. Quod autem illis consedit Abram, significat etiam inter illas carnalium diuisiones, veros vsque in finem seculi perseueraturos fideles. Sic Augustinus: qui pro eo quod nos legimus iuxta veritatem hebraicam, *Et Abram abigebat eas*, ipse legit secundum translationem
B. Hieronymus. septuaginta interpretum, *& consedit illis Abram*: quam lectionem memorat etiam Hieronymus in Traditionibus hebraicis in Genesim. Qui autem factum sit, vt septuaginta interpretes tam diuerse à sententia lectionis hebraicæ locum hunc in-
Eugubinus terpretati sint, disputat Eugubinus in suis Notationibus in Genesim.

Equidem non hic prætereibo pulcherrimam huius loci explanationem mysticā,
Gregorius quæ est apud B. Gregorium libro 16. Moralium super extremis verbis capitis 23. Iob. Docet Gregorius, sæpe viros sanctos in oratione versantes, à Dæmonibus interturbari atque infestari suggestu terrenarum & turpium cogitationum; quas illi quamprimum omni cura abigere debent. Sæpe, inquit, etiam corda iustorum subortæ cogitationes polluunt, cum terrenarum rerum delectationibus tangunt. Sed dum citius manu sanctæ discretionis abiguntur, festine agitur, ne cordis faciem caligo operiat, quæ hanc ex illicita delectatione tangebat. Nam sæpe in ipso orationis sacrificio importunæ se cogitationes ingerunt, quæ hoc rapere vel maculare valeant, quod in nobis DEO flentes immolamus. Abram cum ad occasum Solis sacrificium offerret, insistentes aues pertulit: sed eas studiose, ne oblatum sacrificium raperent, abegit. Sic nos cum in ara cordis sacrificium DEO offerimus,
5. Quæstio. Quid significaret Occasus solis, & sopor atque horror Abræ. ab immundis hoc volucribus custodiamus: ne maligni spiritus & peruersæ cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se DEO vtiliter sperat. Hæc Gregorius.

QVINTA quæstio: Quid præmonstrabat ille occasus Solis; & quid sopor ille atque horror qui contigit Abræ? Occasus Solis significabat obitum 65
Ioseph

Ioſeph Patriarchæ. Nã eo viuente cuncta Hebræis in Aegypto proſpera fuerunt: at poſt eius obitum cœpta eſt eorum ſeruitus, afflictio & oppreſsio: vel occaſus ſolis ſignificabat extremam partem illorum quadringentorum annorum; tunc enim ſeruitus Hebræorum in Aegypto multo quàm antea durior & acerbior extitit. Sopor ille Abræ, ſignificabat DEVM quaſi dormientem, & gentis Hebrææ oblitum, diſsimulaturum aliquandiu Hebræorum afflictionem, liberationemque eorum dilaturum. Vel ſopor ille ſignificabat, Abram minime futurum participem illius ſeruitutis & calamitatis ſuæ gentis;ſed valde longæuum & fortunatum multo ante deceſſurum. Horror verò ac tenebræ ſigna fuerunt grauiſſimorum malorum & calamitatum tam corporis,quàm animi, quas in illa ſeruitute perpeſſuti erant Hebræi. Verum hæc aliter exponit B. Auguſtinus ad hunc modum ſcribens: Quod circa ſolis occaſum pauor irruit in Abram & timor tenebroſus, ſignificat circa huius ſæculi finem magnam perturbationem ac tribulationem futuram fidelium: de qua Dominus dixit in Euangelio: *Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio.* Auguſtin. vbi ſupra. Matth. 24

66 NON poſſum facere vt hic tacitus prætercam eruditam Philonis ſuper hoc loco diſputationem, exponentis allegorice occaſum illum ſolis, & ſoporem illum Abræ ſiue ecſtaſim;ſic enim legit ille ſecutus ſeptuaginta interpretes. De ſolis occaſu diſputans, tradit, ſolem in ſacris literis quatuor allegoricas habere ſignificationes: nam & mentem hominis ſignificat, & ſenſum, & DEI ſermonem, & ipſummet DEVM: quas ille ſignificationes aptis è Scriptura ſententijs illuſtrat. Sed illud eius de occaſu ſolis ſane præclarum. Nonne vides, inquit, ſolem aliud orientem, aliud occidentem efficere? Namque ortus eius illuſtrat quæ in terris ſunt omnia; at quæ in cælis ſunt aſtra occultat. Contra verò eius occaſus cœleſtia ſidera oſtentat; terreſtria autem corpora quaſi velo quodam caliginis & tenebrarum contegit. Ad eundem modum res noſtræ ſe habent: quoties enim ſenſuum & humanarum rationum fulgor in nobis oritur: tunc ſcientia & contemplatio rerum cæleſtium deficit: at in illorum occaſu, fulgentiſsimæ virtutum & diuinarum cõtemplationum ſtellæ apparent, quando etiam mens ipſa, re nulla velante, fit ſibi quaſi aſpectabilis & conſpicua. Philo in libro de ſomnijs. Sol in ſacris literis quatuor habet allegoricas ſignificationes.

Idem Philo in libro de legitimo diuinarum rerum hærede, explanans illam ecſtaſim ſiue exceſſum mentis qui contigit Abræ, quadruplicem facit ecſtaſim ſiue exceſſum mentis: vnus enim eſt afferens delirium & inſaniam, ex nimio videlicet ſenio vel atra bili, alioue morbo natus; de quo in libro Deuteronomij mentio fit inter Maledictiones: *Deliratio* inquit, *cæcitas & exceſſus mentis corripiet impios, ut nihil differant à cæcis meridie palpantibus tanquam in tenebris*. Alter exceſſus accidit ob magnum aliquem pauorem inopinatum atque repentinum; ad quem pertinet quod legitur de Iſaac: *Correptus* inquit, *ſtupore magno dixit: Quis igitur uenationem mihi attulit priuſquam tu uenires: & guſtaui & benedixi ei, eritque benedictus*? Et de Iacob legitur. *Cum nuntiarent ei filij eius Ioſeph uiuere, & dominari in Aegypto: excesſit*, inquit Scriptura, *Iacob mente: non enim credebat eis* Tertius exceſſus fit in tranquillitate animi, cum is feriatus à ſenſibus, in placida & dulci contemplatione verſatur. Huius exceſſus ſignificationem videre licet in creatione mulieris. *Immiſit DEVS ecſtaſim in Adam*, inquit Scriptura, *& ſopiuit eum*; vbi exceſſus pro quiete mentis ac tranquillitate accipitur: nam vt ſomnus mentis, eſt vigilia ſenſuum: ita & vigilia mentis, eſt ſenſuum vacatio & otium. Quartus exceſſus eſt omnium longe optimus, quando mens diuino afflatu & ſpiritu corripitur atque impletur, qualis eſt prophetici generis. Huius ecſtaſis clarum exemplum eſt, quod nunc verſamus manibus. De eo namque hic ſcriptum eſt: *Et cum occidiſſet Sol, ecſtaſis incubuit in Abram*: Correptum, ſcilicet nu-

Quadruplex Ecſtaſis ſiue exceſſus mentis. Deut. 28 Geneſ. 27. Infra 45. Geneſ. 2. Geneſ. 15

Infra 10. numine, afflatumque diuino Spiritu. Fuisse enim eum prophetam diserte traditur hoc ipso libro. Quin & omnibus probis viris Sacra scriptura prophetiam tribuit. Etenim Propheta nihil ex se loquitur, sed omnia submonente alio: est enim ceu instrumentum DEI resonans, ab eo contactum & pulsatum inuisibiliter. Proinde quotquot insignes admodum iustitia commemorantur in Sacris literis, eos videre est vt Prophetas induci plenos cælesti lumine, vt Noe, Abrã Isaac, Iacob, Mosem, atque alios quamplurimos. Enimuero quod in mundo est Sol, hoc ipsum in nobis est ratio: ambo enim lucent, alter sensibilem mundo præbens lucem; altera nos illustrans radijs intelligibilibus. Siquidem donec mens nostra lucet, velut meridianum splendorem diffundẽs per totam animam, intra nosmetipsos manemus: at illa vergente ad occasum, merito ecstasis & diuinus furor incidit; exoriente enim diuino lumine, humanum occidit: contra occidente illo, hoc exoritur. Idque solet accidere prophetico generi. Quapropter hic legitur, occasum Solis & offusas tenebras, ecstasim & diuinum prophetiæ spiritum attulisse Abræ. Hactenus ex Philone.

6. Quæstio. Quid Clibanus fumans significaret. RESTAT vt de significatione illius Clibani fumantis, & lampadis transeuntis breuissime dicamus. Clibanus Græca vox est, significans furnum paruum, & quocumque libitum fuerit, mobilem. Significabat autem Clibanus fumans durissimam seruitutem Hebræorum in Aegypto; solet enim Scriptura appellare eam, fornacem ferream. Significabat item grauissimum laborem eorum in coquendis lateribus, de quo Exodi cap. 1. & 5. Lampas transiens inter partes animalium diuisas repræsentabat DEVM fœdus cum Abram pangentẽ, iuxta priscum morem ineuntium & firmantium pacta, vt dudum indicatum est. Vel significabat præsentiam DEI, certam ferentis opem & liberationem afflictis Hebræis: sæpe enim DEVS præsentiam suam per ignem significauit: sic enim apparuit in Rubo, in columna, in monte Sina: Vel indicabat sacrificium illud Abræ acceptum & gratum esse DEO: cuius diuina approbatio per ignem cælitus demissum declarabatur. Sanctus Augustinus libro 10. de Ciuitate DEI capite viij. pro ingenti miraculo habet, lampadem illam transisse inter partes animalium, quasi à nemine latam, sed per seipsam motam. Verum id postea, melius rem considerans, in libro 2. Retractationum cap. 43. emendauit; quòd illud non reuera factum fuerit, sed per visionem tantùm contigerit. Idem Augustinus in eiusdem operis libro XVI. Cap. XXIIII. ait: Quod in occasu Solis visa sit Abræ fornax fumibunda, & lampas ignis transiens per medium diuisorum animalium, significatum esse, in fine seculi per ignem iudicandos esse carnales. Sicut enim afflictio ciuitatis DEI qualis antea nunquam fuit, quæ sub Antichristo futura creditur, significatur tenebroso timore Abræ circa Solis occasum, id est, propinquante iam fine seculi: sic ad solis occasum, id est, ad ipsum iam mundi finem significatur isto igne dies iudicij dirimens Carnales per ignem saluandos, & igne damnandos. Sic Augustinus.

Quid lampas transiens.

Exod. 3. Infra 13. Infra 19. & 20.

SEXTA DISPVTATIO.

Super illa verba:

Scito prænoſcens, quod peregrinum futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua, & ſubijcient eos ſeruituti & affligent quadringentis annis. *An Hebræi manſerint in Aegypto & ſeruierint Aegyptijs per quadringentos annos.* Verſu 13.

68 MAGNAM hic locus habet difficultatem, ſiue per ſe conſideratus, ſiue comparatus cum alijs Scripturæ locis. Si enim per ſe conſideretur, in his paucis verbis perſpicue falſa & pugnantia continere videbitur. Siquidem hic æquale ponitur tempus habitationis Hebræorum in Aegypto, atque ſeruitutis; vtrique enim aſſignantur quadringenti anni: cum tamen liquido conſtet multo breuiorem fuiſſe ſeruitutem. Namque eorum ſeruitus non eſt cœpta, niſi poſt mortem Ioſeph patriarchæ, vt traditur Exodi 1. Ioſeph autem poſt ingreſſum Iacob & omnis familiæ eius in Aegyptum, vixit annos vnum & ſeptuaginta, vt colligitur ex tribus huius libri locis inuicem coniunctis, ex cap. 41. 45. & 50. Cum enim ex carcere Ioſeph eductus eſt, & præfectus Aegypto, annorum erat triginta, Geneſ. 41. Nouem annis, poſt ingreſſus eſt Iacob cum omni familia ſua in Aegyptum Geneſ. 45. poſt id temporis ſuperuixit Ioſeph vnum & ſeptuaginta annos; totum enim eius vitæ tempus definitur centum decem annis Geneſ. 50. Hebræi vero quoad vixit Ioſeph, quiete ac feliciter fuerunt in Aegypto, imperantes magis quàm ſeruientes Aegyptijs. Apparet igitur multo longius fuiſſe tempus habitationis Hebræorum in Aegypto, quàm ſeruitutis. Deinde ſi locus hic compararetur cum aliis locis Scripturæ, non videbitur cum illis congruere. Siquidem hic dicitur, peregrinatio Hebræorum in terra non ſua, ideſt, in Aegypto, futura quadringentorum annorum; in libro antem Exodi cap. 12. ſcriptum eſt habitaſſe Hebræos in Aegypto annis quadringentis triginta. At B. Paulus recenſens quadringentos triginta annos a promiſſione quæ data eſt Abræ, vt legitur Geneſ. 12. vſque ad tempus quo lata eſt lex in monte Sina; ſatis indicat manſionem Hebræorum in Aegypto fuiſſe paulo amplius ducentos annos. *Ad Gal. 3*

Quo igitur enucleatius res hæc declaretur, tria nobis diſputanda & explicanda ſunt: primo, poſt deſcenſum Iacob in Aegyptum, quamdiu inibi manſerint Hebræi; tum, quamdiu ſeruierint Aegyptijs: deinde, quomodo interpretandus ſit hic locus de quadringentis annis habitationis & ſeruitutis Hebræorum: & computationis illorum quadringentorum annorum, vnde ſumendum ſit initiũ. Illud porro præmonendus eſt Lector, tempus habitationis Hebræorum in Aegypto, conceſſu omnium auſpicandum eſſe ab eo tempore quo Iacob cum omni familia ſua deſcendit in Aegyptum, annum ætatis agens centeſimum trigeſimum, vt habetur Geneſ. 47. Ioſephi autem agebatur tunc annus trigeſimus nonus, vt colligitur ex cap. 41. & 45. Geneſis.

Prima quæſtio.

69 PRIMO igitur loco quæritur, quandiu Hebræi habitauerint in Aegypto. Primùm oſtendam non habitaſſe eos quadringentis annis: tum, habitaſſe eos tantum ducentis quindecim annis. Non habitaſſe Hebræos in Aegypto totos quadringentos annos, concluditur eo argumento quo ad id probandum vſi ſunt B. Auguſtinus quæſtione 47. in Exodum, & Beda libro De ſex ætatibus mundi, eodemque vtuntur Hebræi in ſua maiori Chronologia. Etenim Caath auus Moſis in- *Non habitaſſe Hebræos in Aegypto 400. annos B. Auguſt. Beda.*

ſis ingreſſus eſt in Aegyptum vna cum auo ſuo Iacob, Geneſ. 46. & ibi vixit vſque ad annum centeſimum trigeſimum tertium, Exod. 6. ex hoc natus eſt Amram pater Moſis, qui vixit annos centum triginta ſeptem, Exod. 6. huius filius fuit Moſes, qui cũ octoginta eſſet annorum, Hebræos eduxit ex Aegypto, Exo. 7. ſupradicti autem trium perſonarum anni coniunctè ſumpti non amplius trecentos quinquaginta annos efficiunt, Ex qua tamen annorum ſumma demere oportet annos Caath ante ingreſſum eius in Aegyptum; & item annos quos idem vixit poſtquam genuit filium ſuum Amram. Similiter detrahendi ſunt anni, quos vixit Amram poſt generatum à ſe Moſem: nam ſi ſeparatim illi ab annis Moſis numerarentur, bis idem tempus computaretur. Manifeſte igitur hac ratione concluſum eſt, Hebræos multo minus quadringentis annis habitaſſe in Aegypto.

Genebrardus refellitur. Verum huic rationi dupliciter occurrere conatur Genebrardus in ſua Chronologia. Ait primum, cum dicitur annos vitæ Amram fuiſſe centum triginta ſeptem, non eſſe intelligendum de annis totius vitæ, ſed de annis vitæ quam agebat, cum amiſit patrem, aut cum genuit filios. At quis non videt nimis duram, & violentam hanc eſſe interpretationem? Cum enim commemoret annos vitæ ſimpliciter & præciſe, haud dubie loquitur de omnis vitæ annis; præſertim cum ſimiliter alibi ſoleat loqui Scriptura, cum aliquorum vitam omnem certo annorum numero determinat. Ait præterea Genebrardus inter Caath & Amram; & inter Amram & Moſem fuiſſe alios intermedios prætermiſſos à Scriptura: ſicut Matthæus in deſcribenda genealogia Saluatoris noſtri dicens Ioram genuiſſe Oziam, intermiſit tres alios reges intermedios, Ochoziam, Ioam, & Amaziam. Sed enim gratis id dicitur à Genebrardo: talis enim coniectura vel ſuſpicio eius, nulla re fit probabilis: maxime verò cum nuſquam Scriptura inter Caath, Amram, & Moſem aliquos interponat, ne in libris quidem Paralipomenon, in quibus alibi derelicta ſupplentur. Nam tres illos reges prætermiſſos eſſe à Matthæo, propterea verè dicitur, quia id liquido conſtat ex libris Regum & Paralipomenon, vbi illorum regum perſcripta eſt hiſtoria. 69

Matth. 1.

Hebræos manſiſſe in Aegypto annis tãtũ 215. Deinde affirmo, manſiſſe Hebræos in Aegypto annis duntaxat ducentis quindecim: ita ſenſit Ioſephus, Euſebius, Hieronymus, Auguſtinus, Beda, Rupertus, & eſt communis opinio: quæ probatur auctoritate Pauli. Is enim in Epiſtola ad Galatas cap. 3. ait legem Moſis latam eſſe quadringentis triginta annis poſt eam promiſſionem quam dedit DEVS Abræ, cum iuſſit eum proficiſci ex Meſopotamia in terram Chanaan; quo tempore agebat Abram quintum & ſeptuageſimum annum, vt legitur Geneſ. 12. ſed à ſeptuageſimo quinto anno ætatis Abræ vſque ad ingreſſum Iacob in Aegyptum effluxerunt anni ducenti quindecim: nempe, vſque ad ortum Iſaac viginti quinque, Geneſ. 21. hine vſque ad ortum Iacob ſexaginta, Geneſ. 25. hine vſque ad ingreſſum Iacob in Aegyptum centum triginta, Geneſ. 47. Reſtant igitur vſque ad legem latam tertio menſe poſt egreſſum Hebræorum ex Aegypto, anni ducenti & quindecim. Non ſum ignarus, conatum eſſe Genebrardum alioſum detorquere verba illa Pauli; ſed eius nos interpretationem ſupra confutauimus ſuper caput duodecimum, in ſecunda Diſputatione numero 42. & ſequentibus. 70

Tres opiniones falſæ. 1. Opinio Chryſoſtomi. 2. Opinio Hebræorũ, Lyrani, Caietani. HINC liquet, falſas eſſe tres opiniones; vnam S. Chryſoſtomi qui homilia 38. in Geneſim, tempus manſionis Hebræorum in Aegypto breuius facit ducentis annis. Altera eſt opinio Hebræorum quam ſequuntur Lyranus & Caietanus, qui tempus illud determinant ducentis decem annis. Nam ipſi pro certo ſumunt, ab ortu Iſaac vſque ad exitum Hebræorum ex Aegypto præteriiſſe annos ſolum quadringentos, vt hic ſignificatur. Hoc poſito, cum ab ortu Iſaac vſque ad ingreſſum Iacob in Aegyptum putentur anni centum nonaginta; neceſſe eſt ſupereſſe annos ducentos decem habitationis Hebræorum in Aegypto. 71

Sed

Sed enim illud fefellit istos, quod putant ab ortu Isaac vsque ad egressum Hebræorum, excurrisse annos præcise quadringentos, cum fuerint quadringenti & quinque. Nam si à promissione Abræ vsque ad legem Mosis transacti sunt anni quadringenti triginta, vt docet Paulus; ab illa vero promissione vsque ad ortum Isaac numerantur viginti quinque anni; necesse est ab ortu Isaac vsque ad legem Mosis computari annos quadringentos & quinque. Verum Scriptura magno & pleno numero quadringentorum annorum contenta, paruum illum quinque annorum excessum, more suo, tacitum præteriuit. Tertia opinio est Genebrardi arbitrantis habitasse Hebræos in Aegypto quadringentis annis, aut etiam quadringentis triginta, vt perspicuis verbis traditur Exodi 12. sic enim ibi legitur: *Habitatio filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum & triginta annorum*, At enimuero Eusebius, Augustinus & Beda interpretati sunt locum illum Exodi de habitatione Hebræorum tam in Aegypto, quam in terra Chanaan, scilicet post aduentum Abræ in eam terram ex Mesopotamia. Quam expositionem translatio LXX. Interpretum comprobauit, sic enim illi supradictum locum Exodi verterunt. *Habitatio filiorum Israel, qua ipsi & patres eorum habitauerunt in Aegypto & in terra Chanaan, fuit quadringentorum triginta annorum*. Improbant sanè Genebrardus & Eugubinus hanc interpretationem: verum non rectè, nam nec esse eam septuaginta interpretum negari potest; & ea fuit ab antiquis & magnis Doctoribus approbata.

3. opinio Genebrardi.

Eusebius. Augustin⁹. Beda.

Eugubinus super cap. 12. Exodi.

71 SECVNDO loco quæritur, quandiu Hebræi seruitute oppressi & afflicti sint ab Aegyptijs? Respondeo seruitutem illam breuiorem fuisse centum triginta annis. Etenim ex ducentis quindecim annis, quibus Hebræi habitauere in Aegypto, demere oportet vnum & septuaginta annos, quos vixit Ioseph post ingressum patris sui in Aegyptum; toto enim eo tempore gens Hebræa floruit in Aegypto. Demptis hisce annis, reliqui sunt centum quadraginta quatuor. Verum his præterea detrahendi sunt viginti duo anni, quibus Leui filius Iacob superuixit fratri suo Ioseph. Nam cum ingressus est Iacob in Aegyptum, Ioseph erat triginta nouem annorum, vt colligitur ex cap. XLI. & XLV. Genesis: Leui autem erat quadraginta quatuor annorum, vt tradunt Hebræi in sua maiori Chronologia; idque satis consentaneum est ijs quæ narrantur Genesis trigesimo, Leui porrò vixit centum triginta septem annis Exodi 6. ergo fuit in Aegypto annis nonaginta tribus: sed Hebræorum seruitus post eius mortem incœpit, scriptum est enim Exodi primo seruitutem Hebræorum cœpram esse aliquanto post obitum Iosephi & omnium fratrum eius. Minimum igitur seruitus illa non incœpit, nisi post annos nonaginta tres quam Hebræi habitare coeperant in Aegypto. Hos annos si demas ex supradictis ducẽtis quindecim habitationis Hebræorum in Aegypto, supererunt anni duntaxat centum viginti duo assignandi Hebræorum seruituti & afflictioni. Immo verò Hebræi arbitrantur asperam illam seruitutem non durasse amplius octoginta septem annis. Putant enim coepisse eo ipso anno, quo nata est Maria soror Mosis: quin etiam appellatam esse aiunt Mariam ab amaritudine tunc incipientis seruitutis: erat autem Maria natu grandior septem annis quàm Moses; Moses verò octoginta natus annos eduxit Hebræos ex Aegypto Exodi 7.

2. Quæstio. Quandiu Hebræi seruierunt Aegyptiis.

72 TERTIO loco suboritur quæstio: si habitatio Hebræorum in Aegypto fuit tantum ducentorum quindecim annorum, seruitus autem breuior centum triginta annis: quomodo dixerit Abræ DEVS, vt hic narrat Moses, semen eius mansurum in Aegypto, & ibi seruiturum quadringentis annis? Quæritur igitur quemadmodum hic locus interpretandus sit, ne falsam continere sententiam videatur. B. Chrysostomus tangit duos modos rectè interpretandi hunc locum,

3. Quæstio. Quomodo intelligenda sit illorũ quadringentorũ annorũ summa.

Chrys. homil. 38. in Genesim.

vnus modus est, vt istos quadringentos annos computemus ab eo tempore quo Abram ex Mesopotamia venit in terram Chanaan. Sic enim plenam & integram illorum quadringentorum annorũ rationem & summam constare. Sed illud hunc modum refellit, quod paulo supra docuimus ex sententia B. Pauli numerantis ab illo tempore vsque ad legem Mosis quadringentos triginta annos. Alter modus est, DEVM à primo statuisse vt Hebræi manerent in Aegypto per quadringentos annos; sed cum videret Hebræos supra modum affligi & opprimi ab Aegyptijs, detestatum horum crudelitatem, illorumque calamitatem miseratum, plus ducentos annos mansionem eorum breuiasse. Verum nec iste modus videtur probabilis; nam cũ talis mutatio prioris sententiæ nullo modo probari queat, videtur gratis dici; immo verò videtur aperte refelli eo quod proxime adiungitur: *Quarta autem generatione reuertentur huc*. Quid est, *Quarta generatione*? Nempe quarto seculo & quarto centenario annorum iam exacto. Adde; quod si DEVS tempus illud peregrinationis & seruitutis plus dimidio breuiaturus erat, id tempus breuiatum potius denuntiasset Abræ; tum quia id vere futurum erat; tum quia id lætius auditu ac iucundius fuisset Abræ [illegible]. Ponam hic verba ipsa Chrysostomi, vt sententiam eius fideliter à me commemoratam, vereque confutatam Lector agnoscat. Sic ille scribit. Sed quis dubitet, quomodo quadringentis annis dicat semen Abræ seruiturum in Aegypto, cum ne dimidio quidem eius temporis inibi fuerit? Sed DEVS non dixit peregrinaturos eos in Aegypto, sed in terra non sua; quo nomine etiam terra Chanaan significatur. in quam terram ex mandato DEI primum venit Abram ex Mesopotamia. Si quis igitur inde computet tempora vsque ad exitum Hebræorum ex Aegypto, numerum hunc quadringentorum annorum saluum & integrum inueniet. Dici etiam potest aliter: quod cum DEVS sit misericors, & respondentes imbecillitati nostræ statuat poenas, quia vidit Hebræos nimio labore oppressos, & præter modum ab Aegyptijs afflictos, ante definitum tempus & vltum esse Aegyptios, & in libertatem Hebræos vindicasse. Mos enim DEI est, saluti nostræ omnibus in rebus consulentis, vt etiam cum graues minatur poenas, si tamen ad eum conuersi poenitentis & resipiscentis animi specimen demus, priorem reuocare sententiam. Contra verò, tametsi magnum aliquod promiserit bonum, si nos eo indignos præstemus, non implere promissum suum ne deteriores nos faciat eius indulgentia. Hactenus ex Chrysostomo.

Augustinus. BEATVS Augustinus duas alias exoluendi huius nodi rationes affert; 73
priorem quidem libro XVI. de Ciuitate DEI cap. XXIIII. posteriorem vero in libro Quæstionum in Exodum quæst. XLVII. Ac prior quidem eius ratio hanc habet sententiam: cum dicitur semen Abræ peregrinaturum & seruiturum quadringentis annis, non significatur totos istos quadringentos annos esse transigendos in illa seruitute; sed quod in ea seruitute complendi & finiendi essent. Sicut Genes. XI. legitur, secundum translationem LXX. Interpretum, dies Thare in Charra fuisse ducentos & quinque annos: nõ quod omnes ibi acti sunt, sed quia ibi completi sunt. Augustini verba hæc sunt: Non quod in seruitute sub Aegyptijs affligentibus quadringentos annos populus ille esset peracturus; sed quod in illis quadringentis annis futura esset illa seruitus. Quemadmodum enim scriptum est de Thare patre Abræ: *Et fuerunt dies Thare in Charra quinque & ducenti anni*, non quia ibi omnes acti sunt, sed quia ibi completi sunt: ita & hic seruitus & afflictio dicitur quadringentorum annorum, quoniam hic numerus in ea afflictione completus est, non quia ibi vniuersus peractus est.

Altera eiusdẽ Augustini ratio explicãdi eandem difficultatem sic habet: Cum his verbis duæ res denuntientur, & peregrinatio in terra non sua, & seruitus atq. afflictio: quod subtexitur de quadringentis annis, referri debet ad peregrinationem,

tionem, non autem ad seruitutem. Peregrinatio enim durauit totos quadringentos annos, seruitus autem minime: quanquam & ipsa seruitus intra illos annos fuit; quin etiam idem fuit & seruituris & illorum annorum terminus. Audiat Lector Augustinum: Quod dixit DEVS Abræ, semen eius peregrinaturum, & seruiturum, & afflictum iri quadringentis annis; non sic accipiendum est, tanquam in illa durissima seruitute quadringentos annos DEI populus fuerit, sed quia scriptum est: *In Isaac vocabitur tibi semen*, Ex anno natiuitatis Isaac vsque ad annum egressionis ex Aegypto computantur anni quadringenti quinque: quos appellari hic quadringentos tantum, non debet mirum videri. Etenim Scriptura contenta solida annorum summa, solet ita nuncupare tempora, vt quod de summa perfectioris numeri paululum excrescit aut infra est, non computetur. Non itaque quod dicitur de seruitute & afflictione, ad quadringentos annos referendum est; sed referri debet ad peregrinationem in terra non sua, id est, siue in terra Chanaan, siue in Aegypto. Est itaque hyperbaton in his verbis: & sic ordinãda est oratio: *Scito quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua quadringentis annis: & subycient illos seruituti & affligent eos*: vt hoc quod interpositum fuerat de seruitute & afflictione, non pertineat ad illos quadringentos annos, nisi quatenus id contigit in extrema parte illius temporis. Post mortem nempe Ioseph dura illa seruitus Hebræorum coepit in Aegypto. Hæc ex Augustino. Genes. 21

74 POSTERIOR hæc Augustini ratio mihi quidem præ cæteris placet. Verum quo res hæc, omni discussa dubitationum obscuritate, clarius intelligatur, subijciam hic quinque propositiones, quibus breuissime huius quæstionis enodatio continebitur. Prima Propositio: Hæc prædictio siue oraculum DEI, non pertinuit ad personam Abræ, sed ad semen siue posteritatem eius. Non enim dixit DEVS, tu peregrinus eris in terra non tua, & seruies, & affligeris: sed hoc totum dixit de semine eius. Quare ratio huius oraculi non ex persona Abræ; sed ex semine eius quærenda & spectanda est. Primum autem semen Abræ, fuit Isaac. Nã licet Ismael, qui filius etiã fuit Abræ, quatuordecim annis prior natu fuerit quã Isaac, nõ ipse tamen, sed Isaac, & posteri eius censentur semen Abræ; sic enim illi dixit DEVS: *In Isaac vocabitur tibi semen*. Genes. 21. & Genes. 17. pollicetur se benefacturũ Ismaeli propter Abrã; ait tamen promissa & pacta sua cũ Isaac & posteris eius firmaturum. Ex quo apparet computationem illorum quadringentorum annorum ab ortu Isaac qui primum fuit Abræ semen, repeti oportere. Auctoris sententia. Genes. 16 Quomodo Isaac fuerit primũ semen Abræ.

75 Secunda Propositio: Cum dicitur semen Abræ peregrinaturum in terra non sua, per terram non suam intelligi debet non solum terra Aegypti, sed etiam terra Chanaan. Siquidem in terra Aegypti non fuerunt Hebræi vltra ducentos quindecim annos, vt supra ostensum est: priusquam autem semen Abræ descenderet in Aegyptum, nusquam alibi peregrinatum est, nisi in terra Chanaan, vt de Isaac & Iacob manifestum est ex libro Genesis. Non placet igitur quod dixit Oleaster, per terram non suam, non posse intelligi terram Chanaan: quia, inquit, illa fuit vera patria Isaac & Iacob, vt pote in qua nati sunt ambo, & in qua ille quidem ex toto, hic vero maxima in parte vitam exegit. Verum non aduertit Oleaster, hic appellari terram non suam, quod eius illi non essent possessores & domini, sed incolæ tantum, alijs gentibus eam terram possessione dominationeque obtinentibus. Quamuis igitur in ea essent nati; nihilominus tamen peregrini dicti sunt, quod eius possessores & domini nequaquam essent. Miror equidem ausum dicere Oleastrum, neque Isaac, neque Iacob fuisse peregrinos in terra Chanaan, cum id aperte & asseueranter professus sit Iacob. Nam quærenti Pharaoni de ætate eius respondit: *Dies peregrinationis vitæ meæ, centum triginta annorum sunt: parui & mali, & non peruenerunt vsque ad* Oleaster. Genes. 15. & Exo. 12 Genes. 47.

dies

dies patrum meorum quibus peregrinati sunt. Ecce tibi, Iacob & se, patremque suum Isaac peregrinos fuisse confessus est. Idem confirmat B. Paulus: *Fide*, inquit, *demoratus est Abram in terra promissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem*. Denique illud exponere debuisset Oleaster, cum semen Abræ non fuerit in Aegypto nisi ducentis quindecim annis, vt probatum est supra: vbi nam locorum antea, extra terram Chanaan, priores centum nonaginta annos peregrinatum fuerit: certe Isaac numquam ex terra Chanaan discessisse, historia huius libri euidenter ostendit.

Ad Heb. 11.

76 Tertia Propositio: seruitus & afflictio de qua hic dicitur, contigit Hebræis tantum in Aegypto. Namque antea in terra Chanaan neque seruierunt neq. afflicti sunt: & quod subiungit DEVS, se gentem cui seruierint insigni vindicta puniturum, plane denotat Aegyptios, non autem Chananæos. Cœpta est porrò seruitus & afflictio post mortem Ioseph & fratrum eius, id est, vt supra docuimus, plus nonaginta annis post descensum Iacob in Aegyptum. Quare durauit ea seruitus paulo amplius centum viginti annos, & incœpit annis circiter quadraginta ante ortum Mosis. Non est hic dissimulandum Iosephi erratum, quod ei, opinor, non ex inscitia, sed ex incogitantia siue incuria subrepsit. Refellens enim Cheremonem aientem, æquales fuisse Ioseph Patriarcham & Mosem, affirmat inter obitum Ioseph atque ortum Mosis intercessisse annos centum septuaginta. At enim, si quis accuratam eius temporis rationem subducar, non vltra sexagintaquatuor annos interfluxisse comperiet. Si enim ex numero ducentorum quindecim annorum quibus Hebræi habitarunt in Aegypto, demas vnum & septuaginta annos quos superuixit Ioseph post descensum Iacob in Aegyptum; & item octoginta quos datus erat Moses cum eduxit Hebræos ex Aegypto: non amplius quatuor & sexaginta annos ab obitu Ioseph vsque ad ortum Mosis præterijsse reperies.

Erratum Iosephi priori lib. contra Apionem.

77 Quarta Propositio: Numerus quadringentorum annorum qui hic ponitur, referendus est tam ad peregrinationem seminis Abræ in terra non sua, quam ad seruitutem & afflictionem eius in Aegypto, non quidem disiunctè, sed coniunctè. Non enim in vtrumlibet istorum separatim competit numerus quadringentorum annorum: nam etsi peregrinatio vere fuit quadringentorum annorum, non tamen seruitus & afflictio, vt supra ostendimus. Ergo sensus est, semen tuum erit peregrinum, & seruiet, & affligetur: tempus autem comprehendens ista tria erit quadringentorum annorum.

Quinta Propositio: Licet hic nominentur tantum quadringenti anni, reuera tamen fuere quadringenti quinque. Patet hoc: nam cum à prima promissione Abræ, siue ab anno eius septuagesimoquinto vsq. ad legem Mosis B. Paulus numeret quadringentos triginta annos: cumque à septuagesimoquinto anno Abræ vsque ad centesimum, quo generauit Isaac præterierint vigintiquinque anni: necesse profecto est ab ortu Isaac vsque ad egressionem ex Aegypto siue legem Mosis, computari annos quinque & quadringentos. Scriptura tamen, vt solet, magnum illum & integrum numerum quadringentorum nominans, paruum illum quinque annorum excessum declarare minime curauit.

78 VERVM difficultatem affert quod legitur in Actis Apostolorum cap. vij. Beatus enim Stephanus commemorans hunc ipsum locum Mosis, numerat annos quadringentos triginta; verba Stephani hæc sunt: *Locutus est Abrahæ DEVS, quia erit semen eius accola in terra aliena, & seruituti eos subycient, & male tractabunt eos annis quadringentis triginta: & gentem cui seruierint, ego iudicabo: & post hæc exient & seruient mihi in loco isto.* Hanc lectionem habuere olim nonnulli codices Latini, quos secutus est Rabanus & B. Thomas, nec non & Caietanus. Verum sine dubitatione dixerim lectionem illam fuisse mendosam, & triginta illos

Locus, Actor. 7.
Rabanus & Caietanus Actorum 7.
S. Tho. in. cap. 111. Epistolæ ad Galatas.

annos tractos ex cap.xij.Exodi, falsò verbis illis B.Stephani esse adiectos. Etenim plerique codices Latini, quos Beda & Lyranus, alijque quamplurimi sunt secuti, non habent eo loco illos triginta annos. Omnes præterea codices Græci constanter habent illic annos duntaxat quadringentos: nec aliter legerunt eum locum Græci patres & expositores. Sed esse remouendos ab ea Oratione Stephani illos triginta annos, duobus conuincitur argumentis. Beatus enim Stephanus hunc ipsum locum Mosis ibi commemorat, & ipsamet verba citat: sed in hoc loco Mosis est numerus solum quadringentorum annorum, adiectionem vero aliorum triginta, nec Hebræi libri hic habent, nec Græci, nec Chaldaici, nec Latini: ergo nec in Oratione Stephani additio illorum triginta annorum habere locum potest. Deinde cum verba quæ eo loco B.Stephanus citat, non secus ac loci huius verba, minime pertineant ad personam Abræ, sed ad semen eius; si illi triginta anni adiungantur numero quadringentorum, verba Stephani plane falsam redderent sententiam. Namque ab ortu Isaac, qui fuit primum Abræ semen, præterierunt anni vsque ad egreßionem populi Hebræi ex Aegypto, quinque & quadringenti: quare alij vigintiquinque superuacanei sunt, & omnino ab ea summa remouendi. Illud quoque firmat sententiam nostram, quod in Biblijs editionis vulgatæ, nuper iussu summorum Pontificum Romæ correctis & publicatis, ita locus ille Actorum 7. vt nos hic docuimus, emendatus prodijt.

Beda. Lyranus.

SEPTIMA DISPVTATIO.

Circa illa verba: *Generatione autem quarta reuertentur huc.* Versu 16.

DVPLICEM ferunt hæc verba difficultatem; alteram, quid significet hoc loco vocabulum generationis: alteram, quomodo hic dictum sit, Hebræos quarta generatione ituros ad possidendam terram Chanaan, cum Exodi 12.translatio LXX. interpretum habeat, quinta generatione Hebræos ascendisse in terram Chanaan. A primo igitur exorsi, dicimus, tres esse voces, Græcam, Hebræam, & Latinam idem plane significantes. Græca vox est γενεά, quam Latini scriptores reddere solent progeniem siue ætatem. Vox Hebræa est, Dor, proprie significans habitationem siue peregrinationem;& frequenter vsurpatur in Scriptura pro vita quam degit homo dum habitat siue peregrinatur in terris. Latinus interpres diuinæ Scripturæ tam veteris quam nouæ, Græcam illam vocem γενεᾶς, & Hebræam Dor, interdum vertit progeniem, sed plerumque generationem. Ante omnia igitur excutiamus quam variam & multiplicem in Sacris Literis vocabulum Generationis habeat significationem,

79 Ego quatuor eius vocis reperio significationes. Primo significat certam quandam gentem siue certum quoddam genus hominum: quemadmodum Numerorum 32. Legitur DEVM quadraginta annis circumduxisse Hebræos per Desertum donec consumaretur vniuersa generatio quæ fecerat malum in conspectu DEI, id est, donec penitus interiret gens illa ex Hebræo populo, quæ reuersis exploratoribus terræ Chanaan, murmurauerat contra DEVM, vt habes Numerorum 14. Similiter legitur Psalmo 94. *Quadraginta annis offensus fui generationi huic:* & Prouerbiorum 30. quater hac ipsa significatione vsurpatur nomen Generationis. Verum hæc significatio nihil facit ad rem præsentem. Altera significatio eius vocis est pro spatio decem annorum. Legimus enim Baruc 6. Hebræos mansisse in captiuitate Babylonica septem generationes: mansisse autem eos illic septuaginta annos, ex alijs Scripturæ locis manifestum est. Verum neq.

Vox hæc Generatio quatuor habet in Sacris Literis significationes.

huic significationi locus esse potest in hac Disputatione. Si enim secundum eam interpretari vellemus quatuor generationes hic à Mose positas, efficeretur, non amplius quadraginta annos fuisse Hebræos in Aegypto. Significat præterea vocabulum Generationis vniuersam ætatem & vitam hominis, quæ in terris degitur: atque ita sumi videtur apud Isaiam 38. in Cantico regis Ezechiæ illis verbis: *Generatio mea ablata est, & conuoluta est à me quasi tabernacula pastorum*: & hoc planius declarans subdit: *Præcisa est velut à texente vita mea; dum adhuc ordirer, succidit me*. Aetas porrò & vita hominis definitur in Scriptura centum annis. Sic enim Ecclesiastici 18. legimus: *Numerus dierum hominis, vt multum, centum anni*: à quo non discrepat illud Dauidis Psalmo 89 *Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni: si autem in potentatibus, octoginta anni: & amplius eorum, labor & dolor*. Verum hæc mensura ætatis humanæ, ad tempora Mosis qui scripsit hunc librum, aut etiam ijs posteriora tempora referri debet; non autem ad tempus Abræ, quo tempore longior erat humanæ vitæ mensura. Siquidem vixit ille vltra centum septuaginta annos: filius eius Isaac attigit centesimum octogesimum: nepos Iacob, centum quadraginta septem: pronepos Leui, centum triginta septem. Atque hæc significatio Generationis ad planam & rectam huius loci expositionem mirifice quadrat. Nam quod dicitur, *quarta generatione reuertentur huc*, non aliud significat, nisi exacto iam quarto seculo, siue quarto annorum centenario iam peracto. Quatuor itaque generationes idem spatium temporis denotant, ac quadringenti anni de quibus dixerat.

Quid apud Græcos significet uox γενεὰ. Eusebius. Herodotus. Diodorus. Censorin'. Dionysius Halicarnasseus.

Apud Græcos porrò scriptores vox γενεὰ, de qua paulo supra diximus, significat etiam spatium quoddam annorum, sed non idem apud omnes. Apud Eusebium Libro X. De præparatione Euangelica cap. vltimo γενεὰ (quam Latinus eius interpres vertit generationem) ponitur pro spatio viginti annorum. Herodotus primo quidem libro ei assignat viginti tres annos: Libro autem secundo definit eam tribus & triginta annis. Sicut eam determinat triginta annis Diodorus libro 3. cap. 13. & Censorinus in libro de Die natali Romanorum. At verò Dionysius Halicarnasseus libro primo Romanarum antiquitatum ad centum annos extendit: stetisse enim ait Medorum Imperium prope quatuor Geneas, id est, ad quadringentos annos.

Quarta & vltima est significatio, quam vox Generationis habet in Sacris Li- 80
teris, cum significat procreationem vnius personæ ex alia: quam videre licet cũ in describenda alicuius progenie siue genealogia, multæ ac variæ generationes recensentur. Hac significatione vsus est B. Matthæus, cum in genealogia Saluatoris nostri quam percensuerat, duas & quadraginta generationes nominauit. Pleriq. autem scriptores secundum hanc significationem exponunt hoc loco vocabulum Generationis. Verum vnde aut quemadmodum quatuor has generationes putare ac percensere oporteat, nec in aperto est, nec facilem habet explicatum. Lyranus, & Caietanus computant has generationes, initium earum repetentes à Iacob qui ingressus est Aegyptum: Iacob, inquiunt, genuit Iudã, hæc est prima generatio: Iudas genuit Phares, hæc est secunda generatio: Phares genuit Esron, hæc est tertia generatio: Esron genuit Caleb, vt scriptũ est primi Paralipomenon secundo, & hæc est quarta generatio. Caleb vero intrasse terram Promissionis, ex capite 14. tam libri Numerorũ quàm Iosue manifestũ est. Sic isti.

Matth. 1. Lyranus Caietanus.

An Esron filius Phares & nepos Iudæ, fuerit pater Caleb.

Sed ego non possum inducere in animum, Esron patrem Caleb fuisse eum ipsum qui filius fuit Phares & nepos Iuda. Siquidẽ inde sequeretur, Esron maiorẽ centesimo & octogesimo anno genuisse filium suum Caleb, quod est prorsus incredibile: neminem enim per ea tempora, id est, ab ipso Abram vsq. ad Mosem, vltra centesimum & octogesimum annum vixisse legimus. Itaq. fuisse quempiam qui per id tempus, etiam idoneus & validus fuerit ad generandum, vt omnẽ excedens

cedens

cedens fidẽ,respuit animus credere.Sequi vero id quod diximus,euidenter oſtẽdi poteſt.Etenim Caleb biennio poſt egreſsionem Hebræorum ex Aegypto, cum miſſus eſt à Moſe vnà cum alijs ad ſpeculandã terrã Chanaan, erat quadraginta annorum,vt ipſe met affirmat Ioſue 14.Natus igitur fuerat Caleb annis triginta octo ante exitum Hebræorum ex Aegypto,id eſt, anno centeſimo ſeptuageſimo-ſeptimo, poſtquam in Aegypto cœperant Hebræi habitare: namque vniuerſam eorum in Aegypto habitationem annis ducentis quindecim paulo ſupra definiuimus. Eſron porro quem Scriptura tradit Geneſ.46.intraſſe vna cum Iacob Aegyptum, iam aliquot erat annorum; ponamus fuiſſe non amplius quinque; hos quinque annos ſi addas ad illos centum ſeptuagintaſeptem, quo tempore diximus natum eſſe Caleb,conficies annos cẽtum octoginta duos, quos natum fuiſſe Eſron cum genuit Caleb,neceſſe eſt. Concluditur igitur nõ fuiſſe Caleb filium eius Eſron qui filius Phares fuit, & nepos Iuda.

Sanctus Hieronymus in Epiſtola centeſima vigeſimaquinta quam ſcripſit ad Damaſum Papam,reſpondens ad ſecundam eius quæſtionem, deducit has generationes per tribum Leui,incipiens à Leui qui ingreſſus eſt Aegyptum,& terminans in Eleazaro qui intrauit terram Promiſſionis;ſic eas percenſens:Leui genuit Caat,Caat genuit Amram,Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar. Verum dicat aliquis, cur iſtæ generationes computentur à Leui potius, quam vel à patre eius Iacob, vel à filio eius Caat, cum iſti tres eodem tempore ingreſſi ſint Aegyptum? nõ igitur iſtiuſmodi cõputatio ratione aliqua probabili niti videtur. S. Hieronymus.

81 Sciat igitur Lector,harum quatuor Generationum computationem quatuor modis iniri poſſe. Primus modus:vt initium earum petatur ab Iſaac,quemadmodum ab eodem ſumptum eſt principium illorum quadringẽtorum annorum. Verum hic modus minime probabilis eſt; ſiquidem ab Iſaac vſque ad introitum in terram promiſſionis numerantur per tribum Leui, non quatuor,ſed ſex generationes;per tribum autem Iuda,octo.Per tribum quidem Leui ad hunc modũ, Iſaac genuit Iacob,Iacob Leui;Leui Caat;Caat Amram; Amram Aaron; Aaron Eleazarum qui intrauit terram Promiſſionis.Per tribum autẽ Iuda,ita pertexũtur: Iſaac genuit Iacob;Iacob Iudã;Iudas Phares;Phares Eſron; Eſron Ram ſiue Arã; Aram Animadab;Animadab Naaſon; Naaſon Salmon,qui intrauit terram Promiſſionis,& in ea vxorem duxit Rahab: nam pater eius Naaſſon videtur fuiſſe de ijs qui periere in Deſerto; cum Ioſue ſolũ & Caleb nominentur ingreſſuri in terram Promiſſionis.Secundus modus: vt computatio incipiat à Iacob qui ingreſſus eſt Aegyptum. Sed non conſtabit quaternarius numerus generationum: ſiquidem à Iacob vſq. ad reuerſionem in Terram promiſſionis numerantur per Leui quinque generationes, per Iudam autem ſeptem, vt ex proxime dictis patet Lectori. Tertius modus: vt incipiat computatio ab ijs qui ingreſſi ſunt Aegyptum,& fuere capita ac principes Tribuum, vt fuit Iuda & Leui. Et à Iuda quidem vſque ad Salmon, non quatuor, ſed ſex generationes recenſentur: at vero ſi computatio ducatur à Leui,probe conſtat numerus harum quatuor generationum. Namque Leui genuit Caat; Caat genuit Amram; Amram genuit Aaron; Aaron Eleazar,qui vna cum Ioſue introduxit populum in terram Promiſſionis. Hoc igitur tertio modo generationes illas computãdo,facile eſt intelligere quẽadmodum ſemen Abræ reuerſum ſit quarta generatione in terram Promiſſionis. Quadruplex modus computandi illas quatuor Generationes. Naaſſon non uidetur intraſſe terrã promiſsionis.

Quartus modus qui multo mihi probabilior ceteris videtur: vt non computẽ-
82 tur hic generationes quæ factæ ſunt ante deſcenſum in Aegyptum; ſed eæ ſolùm quæ factæ ſunt in Aegypto poſt deſcẽſum Iacob, & ante exitum populi ex Aegypto. Vt hic ſit rectus & planus ſenſus verborum DEI: ſemen tuum peregrinabitur & ſeruiet in Aegypto: ſed poſt quatuor generationes ibi factas, reuertetur huc. Has porro quatuor generationes cernere licet in tribu Iuda incipiendo eas Auctoris ſententia.

T 2 ab

ab Esron qui pronepos fuit Iacob, & ingressus est cum eo in Aegyptum, Genes. 46. Esron enim genuit in Aegypto Ram, hæc est prima generatio; Ram Aminadab, hæc est secunda: Aminadab Naasson, hæc est tertia: Naasson genuit Salmon, hæc est quarta. At in tribu Leui secundum hunc modum tres tantum generationes reperies: nam prima generatio fuit, qua Caat genuit Amram: secunda, qua Amram genuit Aaron; tertia, qua Aaron genuit Eleazar. Quamquam posset etiã hic adiungi quarta generatio, qua Eleazar genuit Phinees; nam hunc etiam vnà cum parre suo terram Promissionis intrasse legimus: nisi quod non liquet an Phinees natus sit in Aegypto, an in Deserto.

RESTAT breui explicanda altera difficultas, quæ initio huius disputationis proposita est. Cum enim hic dicatur, Hebræos quarta generatione reuersuros in terram Promissionis; quæritur quomodo LXX. interpretes Exodi 12. posuerint, quinta generatione filios Israel ascendisse de terra Aegypti? sed vtrumque verum esse intelligitur, si per varias tribus ducatur illarum generationum computatio. Si enim generationes istas computes per tribum Iuda, incipiens ab ipso Iuda, qui caput fuit eius tribus, reperies quinque generationes vsque ad Naasson, quo duce ac principe tribus Iuda egressa est ex Aegypto. Nam Iuda genuit Phares; Phares Esron; Esron Aram; Aram Aminadab; Aminadab Naason: qui licet Promissionis terram non creditur intrasse, haud dubie tamen ex Aegypto egressus est, cum eum Scriptura Numerorum 7. principem tribus Iuda in Deserto fuisse tradat. Nec sane LXX. interpretes dixerunt, Hebræos quinta generatione intrasse terrã Promissionis, sed ascendisse, siue exijsse de terra Aegypti. Docet porro B. Hieronymus epist. cxxv. respondens ad secundam quæstionem Damasi Papæ, pro eo quod Septuaginta verterunt, *quinta generatione*, in Hebræo esse vocabulum (hamisim) quod significat armatos vel accinctos, vel instructos siue munitos. Quanquam idem vocabulum ijsdem scriptum literis significare etiam potest, quinque: verum quinque numero plurali, non autem quinta numero singulari, vt septuaginta posuerunt. Ipsi præterea de suo addiderunt vocabulũ generationis: non enim eo loco est vox Hebræa, dor, significans generationem. Verum hæc vt minuta & leuia omittamus. 83

S. Hieronymus.

SIT quasi clausula huius disputationis, allegorica Philonis expositio, docte atq. eleganter tractantis Oraculum hoc DEI de reuersione posterorum Abræ in terram Promissionis post quartam generationem. Putat enim Philo terram illã Promissionis fuisse tanquam imaginem quandam status hominis secundum perfectam & absolutam virtutem. Is enim status, exterminatis Chananæis, id est, vitijs omnibus, atq. improbis affectibus, antiquis nempe animi nostri habitatoribus atq. possessoribus; dulcissimam continet pacem & tranquillitatem, vberrimisque voluptatibus refertus est: quemadmodum diuina scriptura terram illam Promissionis fuisse ait lacte ac melle affluentem, aliorumq. terrenorum bonorum commodis & iucunditatibus abundantem. Quomodo autem intelligendum sit, quarta generatione ad hunc præstantissimum virtutis statum perueniri, philosophicè super ea re disputans Philo, ita declarat. Dixit DEVS Abræ: *quarta generatione reuertentur huc*, quibus verbis non solum docere eum voluit tempus post quod ad possessionem illius terræ posteri eius essent perducendi; verum etiã indicare quænam esset, & quando contingeret perfecta virtutis absolutio. Hæc autem, quarta generatione, vt ita dicam, contingit homini: hoc vero quemadmodũ fiat, paulisper consideremus. infans per septennium ab ortu proximum, in ætate illa puerili purã naturam sortitur, leui tabulæ similẽ nullis bonis aut malis signatæ formis: quidquid enim imprimitur, propter mollitiem deletur aut confunditur. Secunda generatio siue ætas quæ puerilem excipit, cũ vitijs habere incipit commercium, 84

Allegorica expositio harum quatuor generationũ ex Philone.

Philo in libro, Quis diuinarum rerum sit hæres.

ea vitia

eas vitia, vel secum ipsa ferens, vel aliunde libenter accipiens. Complures enim habet magistros nequitiæ, nutrices, pædagogos, parentes, publicos insuper mores & leges receptas in singulis ciuitatibus; vnde discunt mirari, quæ ridere debuerant: etiam absque ijs, sponte sua procliues ad crimina, adeo vitiorum feraces, vt his vbertim scateat. *Prona est enim*, inquit diuina Scriptura, *mens hominis ad malum iam inde ab adolescentia sua*, hoc enim tempore tum corpus quod pro fundamento est, tum animus turgescit, incensus affectibus sese efferentibus, & segetes atque campos & obuia cuncta exurentibus. Hanc morbidam generationem siue ætatem sequitur tertia, quæ philosophiam ei ceu medicinam adhibet, profitentem ac promittentem curaturum se morbos eius salubribus præceptis & sermonibus, per quos exhauriatur vitiorum nimietas, & suppleto quod ad virtutem deerat, voluptas ablegetur quam longissime. Post hanc curationem, quarta aduenit generatio, in qua solidum animus noster prudentiæ robur capit, & constantiam in omnibus virtutibus Et hoc est quod dicitur, *quarta generatione reuertentur huc*. Nam circa hunc quartum numerum à peccatis auersus animus, declaratur hæres sapientiæ. Primus enim numerus nec malorum, nec bonorum capax est, nondum formata anima: in secundo vbertim vitia proueniunt: tertio sanitatem recipimus, deferuescentibus affectibus: in quarto confirmamur & roboramur, intentique honestarum rerum studijs & officijs, ad sapientiæ virtutisque perfectionem contendimus. Hactenus ex Philone. Genes. 8.

OCTAVA DISPVTATIO.

Circa illa verba: *Nec dum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum.* Versu 16.

85 IS verbis occurrit DEVS tacitæ cogitationi, quæ Abræ animum subire poterat, cur possessionem illius terræ posteris suis dare tam diu vellet differre: ait DEVS, causam dilationis esse, quod illarum gentium peccata, propter quæ exterminandæ erant ex illa terra, nondum peruenerant ad eum gradum & mensuram, vt talem mererentur vindictam. Hæc porro mensura siue complementum peccatorum, post quadringentos annos futurum erat; & ideo vsque ad id temporis exterminationem eius gentis, & introductionem Hebræorum in terram illius differri. Audiat Lector Theodoretum: Didicit ex his verbis Abram rationem dilationis; ne quis suspicaretur ob numerosam incolarum multitudinem non potuisse DEVM tradere Hebræis possessionem & dominium illius terræ. Idcirco dixit DEVS Abræ, *nondum impleta sunt peccata Amorrhæorum vsque nunc*, id est, nondum illi digna tali exitio perpetrarunt. Non decet autem ante peccatum, ex præscientia futuri peccati, pœnam infligere. Quod autem tempore illo Abræ, fuerint in ea gente probi aliqui & pij homines, constat ex Melchisedech & Abimelech, & tribus fratribus inhabitantibus Hebron, cum ipso Abram tum fœdere, tum amicitia coniunctis. Sic Theodoretus. Theodoretus quæst. 64. in Genesim.

86 Scribit Philo putasse nonnullos astrui his verbis Fatum: quasi propterea non potuerint tunc gentes illæ puniri, quod nondum aduenisset tempus puniendi eas, vi & necessitate fatali constitutum. Hinc, ait Philo, quidam infirmiores occasionem arripiunt, vt suspicentur Mosem Fatum ac necessitatem, tanquam causas illorum quæ fiunt inducere. Sciendum autem est, consequentiam seriemq. Philo in libr. De legitimo rerum diuinarum hærede.

T. 3 causarum

causarum inuicem implexarum & connexarum non fuisse ignoram Mosi, viro scilicet philosopho, & diuinis colloquijs assueto: sed eum tamen istiusmodi causis euentum rerum attribuendos esse nequaquam censuisse. Videbat enim maius aliquid esse & antiquius, quod huic præsidet vniuerso tanquam auriga vel gubernator, quique communis nauis in qua omnes nauigant, mundum dico, quasi clauo assidens, volucrem cæli currum agitat, omnemque mundi cursum regit pro imperio. Itaque complementum iniquitatis earum gentium, & tempus eas puniendi, non fatali necessitate definitum erat, sed prouidentiæ ac voluntatis diuinæ decreto destinatum ac præstitutum. Sic Philo.

Caietani obseruanda annotatio.

Caietanus super hæc verba quatuor breuissime annotauit, Lectori minime contemnenda: vnum est, si DEVS differt punire peccata vsque ad certum terminum, non igitur DEVS est prius vltor, quam homo peccator; culpa præcedit, pœna sequitur, verum non semper continuo, sed quando definitum à DEO est. Alterum est, quòd DEVS differat iniquorum punitionem in hac vita: non enim sicut in altera vita statim homo recipit digna factis suis vel præmia vel supplicia, ita fit in præsenti vita; sed differtur sæpe vindicta etiam in longum tempus, tum quo spatium detur resipiscendi & pœnitendi; tum ob alias causas mortalibus abditas & ignotas. Tertium est, DEVM non pensare merita pœnarum quæ sumuntur in hac vita, secundum grauitatem peccatorum, quatenus sunt offensæ DEI; sic enim minimum peccatum mortale mereretur exterminationem; sed secundum rationes diuinorum iudiciorum quæ sunt nobis ignotæ: secundum quas rationes, nondum Amorrhæorum iniquitates ad eum terminum peruenerant, in quo DEVS eas punire, per exterminationem eius gentis decreuerat. Quartum est, si peccatà & mala quæ cernimus in rebus humanis, perpendamus non relatiue ad hominum malitiam & merita; sed ad occulta DEI iudicia, qui omnia facit in numero, pondere & mensura, procul

Sap. 11.

erimus à murmurando contra DEI iustitiam & prouidentiam. Sic ex Caietano.

Verum quærat forrasse aliquis, quænam fuerint iniquitates propter quas, 87
cùm venisset earum complementum, gentes illæ patrijs sedibus exterminandæ erant. Respondeo, eas iniquitates commemorari in sacris literis, vt Leuitici 18. Deuteronomij 9. & 12. videre est. Er vt summatim eas Lectori indicem, triplex earum iniquitatum genus fuit; primum, promiscua & indifferens matrimonialis coniunctio cum mulieribus, nullo habito discrimine, nulloque respectu cognationis & affinitatis. Alterum fuit peccatum nefandum & contra naturam, id est, commixtio non solum marium cum maribus, sed etiam cum bestijs. Tertium fuit, multiplex, eaque fœdissima & impietatis plenissima superstitio; præsertim autem quod proprios filios igni comburendo, dijs immolarent. Atque hisce tot tantisque sceleribus gentes illæ adeo factæ sunt abominabiles, vt eas terra, sicut Scriptura loquitur, sustinere amplius non potuerit, sed coacta fuerit euomere ac prorsus à se abijcere.

Tria genera iniquitatum gentis Chananæorum.

Leu. 20.

Cur hoc loco soli nominentur Amorrhæi.

Illud etiam Lector mirari posset, cur hic vnius tantum gentis Amorrhæorum mentio fiat, cum manifestum sit ex alijs Scripturæ locis, septem fuisse gentes quæ terram illam habitauerint & possederint, & quibus exterminatis DEVS, in eorum terram Hebræos introduxerit: sed facilis responsio. Aut enim per Synecdochen posita est pars pro toto, id est, vna gens Amorrhæorum pro omnibus gentibus quæ terram illam possidebant: sicut etiam Iosue capite primo, nominantur tantum Hethæi, pro alijs omnibus. Aut, quod propius vero est, ob eam causam præcipue ac singulariter nominati sunt Amorrhæi, quod isti & amplitudine gentis, & proceritate corporis ac robore, & crudelitatis atque impietatis immanitate ceteris eius terræ habitatoribus insigniores ac celebriores futuri essent. Namque Amorrhæi dispersim & confuse vniuersam fere Chananitidem

Quales fuerint Amorrhæi.

tidem

tidem habitasse videntur. Cum enim ea natio primo regnum Seon & Og quod erat trans Iordanem occupasset; postea numerosissima prole aucta, multas colonias emisit in diuersas Chananææ partes. Siquidem circa Antilibanum consederunt, vt legitur Deuteronomij primo. Alios non procul Cades Barne & Amalecitis sedes tenuisse, proditum est Genes. 14. Alios denique in Iudææ montanis habitasse, ex relatione speculatorum Mosis, Numerorum 13. cognoscere licet. Non igitur mirum si Amorrhæorum appellatio pro vniuerso eius terræ incolarum genere nonnunquam ponatur in Sacris Literis. Proceritas certe & robur corporis eius gentis non potest expressius declarari, quam declaratū est per hyperbolicam locutionem ab Amos propheta capite secundo illis verbis: *Ego exterminaui Amorrhæum; cuius altitudo, cedrorum altitudo eius; & fortis ipse, quasi quercus.* Tanta porro erat Amorrhæorum immanitas morum, & crudelitas atque impietas, vt olim prouerbio locum fecerit: quo enim improbitas alicuius exaggeraretur, solebat ille appellari Amorrhæus: quemadmodum Ezechiel 16. de Iudaico populo dixit; *Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa.*

28 Cæterum hæc sententia DEI differentis exterminationem illarum gentium, quoad iniquitates earum completæ essent, quæstionem habet, arduam sane, quodnam sit illud peccatorum complementum, ante quod DEVS non vult peccata punire; vbi autem illud venerit, continuo exercet vindictam. Ego quod in re perobscura ad intelligendum, multo studio & commentatione assequi potui, benigne cum Lectore communicabo; & de re ad explicandum perdifficili, enitar quod visum mihi est simillimum vero, dilucide ac breuiter exponere. Verum ante omnia sciendum Lectori est, vocabulum iniquitatis siue peccati, præter vulgatam notamque omnibus significationem, improbitatis, vitiositatis, demum culpæ; sæpe in Sacris Literis vsurpari pro pœna, vindicta, & punitione ipsius peccati seu culpæ; sic ponitur 2. Regum 12. cum enim Dauid de admisso adulterio & homicidio grauissimis DEI verbis accusatus esset à Nathan propheta; & continuo ille vehementer pœnitens sceleris dixisset; *Peccaui Domino;* protinus adiunxit Nathan, *Dominus quoque transtulit peccatum tuum: non morieris; sed filius qui natus est tibi, morte morietur,* quasi diceret, pœnam mortis quam pro tanto scelere merebaris, DEVS tibi condonauit, & transtulit in filium tuum, quem per adulterium generasti. Hac item significatione vsus est Hieremias Trenorum 4. cum dixit. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum: quæ subuersa est in momento, & non ceperunt in ea manus,* id est, atrocior fuit punitio & vindicta Iudæorum, quàm Sodomorum. & post hæc cap. v. *Patres nostri peccauerunt, & non sunt; & nos iniquitates eorum portauimus,* id est, Peccatis eorum debitas pœnas persoluimus. Simile est illud Ezechielis 18. *Filius nō portabit iniquitatem Patris,* id est, Non luet pœnas peccatorum quæ admisit eius pater. Vtrauis autem significatione hic sumi potest vocabulum iniquitatis, & pro ipso peccato & culpa, & pro peccati vindicta & pœna.

Iniquitas & peccatū, & pro culpa, & pro culpæ pœna sumitur

Locus 2. Reg. c. 12.

89 Si vocabulum igitur iniquitatis, interpretari hoc loco velimus supplicium, vindictam, pœnam iniquitatis & peccati, illorum DEI verborum, *Nondum completa sunt iniquitates,* hic erit sensus: Nondum completum est illud tempus, vsque ad quod decreui differre vindictam istarum gentium: eo autem tempore completo, puniam earum gentium peccata exterminando eas ex hac terra. Sed quod est illud tempus, vsque ad quod DEVS differt vindictam? Non est idem atque vnius modi in omnibus peccatis & gentibus. Duplex autem tempus iam maturum, destinatumque puniendis peccatis coniectari potest ex Sacris Literis. Solet enim interdum DEVS vltionem hominum impiorum differre, quoad per eos, quasi per flagellum quoddam, peccata populi sui castigauerit; aut etiam bonos viros, purgatione tamen aliqua & correctione indigentes

Quando sit tempus vt DEVS dilatā aliquādiu peccatorum vindictam, tādem exerceat.

purgauerit

purgauerit & emendauerit: quorum peccatorum castigatione peracta, flagellum ipsum proijcit in ignem, id est, impios, quorum ministerio & opera ad castigandum populum suum vsus est, meritis plectit supplicijs. Perillustre huius rei Lector habet exemplum in rege Assyriorum & Chaldæorum; per quos DEVS primo decem tribus, deniq. etiam tribum Iuda vehementer afflixit & puniuit; postea vero ipsos Assyrios & Chaldæos grauissimis calamitatibus, extremisq. malis percussit & contriuit. Audiat Lector verba quæ dixit DEVS de rege Assyriorum: *Væ Assur: virga furoris mei & baculus ipse est: in manu eius indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit: sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum.* Post hæc autem, interiectis quibusdam, subdit: *Et erit cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion & in Hierusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius.*

Locus Isaiæ cap. 10.

Hac item puniendi ratione vsum esse DEVM cernimus in populo Christiano & in Ecclesia Catholica: siquidem per Hæreticos, maxime autem Arrianos, diu multumque Catholicam Ecclesiam exercuit & afflixit: & hoc nostro seculo per Lutheranos & Caluinistas valde CHRISTI Ecclesia vexata est. Sed isti, vt superiorum Hæreticorum facta imitantur; ita similes quoque habebunt exitus. Similiter Christianos circa Fidem ac studia pietatis languentes ac frigidos, olim per Gothos, Hunnos, Alanos, Vandalos, & Longobardos castigauit, & hoc ac superiori seculo per Turcas. Quare, qualem illarum barbarum gentium finem & interitum fuisse legimus; talem futurum etiam Turcarum, cum eorum completæ fuerint iniquitates, sperare debemus.

Solet etiam DEVS in longum prorogare scelerum vindictam, quo plus temporis det homini ad resipiscendum & pœnitendum; non enim vult mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Quod si noluerit ille à peccato desistere, inde tamen & DEI patientia & clementia tandiu expectantis eum ad pœnitentiam, & obdurata eius malitia tandiu bonitate DEI abutentis, illustrior existit. Verum post diutinam peccatorum dissimulationem DEI, longamque vltionis dilationem, cum peccator longanimitatem DEI vertit in maiorem peccandi licentiam, tunc demum procedit DEVS ad puniendũ, & sane eò grauius, quo tardius. Verum hæc appositis diuinæ Scripturæ sententijs illustranda sunt. *Dedit ei DEVS,* inquit Iob, *locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam. Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent, & sicut summitates spicarum conterentur.* In Libro Sapientiæ cap.xij. scriptum est, non statim DEVM nec simul vindictam scelerum effundere; sed lente ac per partes punire, dantem locum & spatium pœnitentiæ, etiam ijs quos inflexibiles atque inemendabiles fore nouit: *Poteras eos,* ait Scriptura, *verbo tuo simul exterminare: sed partibus iudicans, dabas locum pœnitentiæ: non ignorans quoniam nequam est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum. Quod si homines iam morti debitos, cum tanta cruciasti attentione, dans tempus & locum, per quæ possent mutari à malitia:* & cetera quæ deinceps ibi sequuntur. Exemplum huius rei habes in Pharaone & Aegyptijs, quos DEVS paulatim per nouem priores plagas puniens, ad obediendum voluntati & mandato suo de dimittendis Hebræis, quasi compellere voluit; sed cum ea non solum ad emendationem eorum non proficerent, sed magis contumaciam & peruicaciam eorum aduersus DEVM augerent; denique per vltimam plagam parere sibi coegit; & postea demersos mari deleuit.

90

Ezech. 18 & 33.

Locus Iob 24.

Exod. 5.

Infra 14.

PONAM

91 PONAM hic grauissimam, & perseuerantibus in peccando, atque in dies magis obfirmantibus animum, valde tremendam B. Gregorij sententiam. Explanans enim ille verba illa Ezechielis 3. *Si conuersus iustus à iustitia sua fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo*, Ad hunc modum scribit: Hoc nobis cum tremore considerandum est, quemadmodum iustus & omnipotens DEVS, cum irascitur præcedentibus peccatis, permittat vt cæcata mens etiam in alia delabatur. Vnde Moses ait: *Nondum completa sunt peccata Amorrhaeorum:* & Paulus inquit, *Vt impleant peccata sua semper*, & Ioannnes in Apocalypsi. *Qui nocet, noceat adhuc; & qui in sordibus est, sordescat adhuc*. Et hoc loco per Ezechielem ait, ponere se offendiculum coram eo qui auertit se à iustitia. Ac si aperte dicat: quia videre pœnitendo noluit, vbi iam impingit; iusto eum iudicio deserens, ponam ei offendiculum, vt & alibi impingat. Sed DEVM ponere offendiculum homini, non est eum premere ad peccandum: sed nolle à pecccato liberare, sicut etiam de Pharaone dicitur: *Ego indurabo cor eius*: non enim cor peccantis DEVS obdurat; sed obdurare dicitur, quia eum ab obduratione non liberat. Misericors enim DEVS tempus nobis ad pœnitentiam relaxat; sed cum eius gratiæ patientiam nos in augmentum vertimus culpæ; hoc ipsum tempus quod ad parcēdum pie disposuit, districtius ad feriendum conuertit: vt quia reuerti quis, etiam spatio temporis accepto, noluerit, per hoc mala sua ad reatum augeat, per quod ea diluere potuit, si conuerti maluisset. Vnde scriptum est: *Ignoras quoniam benignitas DEI ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij DEI*. Ergo omnipotentis DEI iram sibi reprobus thesaurizat, dum tempus quod ad pœnitendum accepit, ad peccandum exhibet, & ipsum remedium gratiæ vertit in augmentum culpæ. Vnde quia collara à se remedia conspicit DEVS ad culpæ augmentum trahi, ipsam benignitatem quam contulit, in iudicij districtionem conuertit: vt inde post amplius feriat, vnde modo amplius expectat. Et quia homo deserere malum non vult vt viuat, auget vnde moriatur. Hactenus ex B. Gregorio.

Notabilis B. Gregorij sententia cōtra eos, qui nō pœnitentes in dies peccatis peccata cumulant. Locus Ezechielis c. 3. *Gene. 15. 1. Tim. 2. Apoc. vlt. Exo. 4. & 14. Ad Ro. 2.*

92 Thomas Anglus eundem hunc Mosis locum explanans, ponit quæstionem, quomodo hic dicatur DEVS exigere vel expectare complementum & consummationem iniquitatis, cum contra potius exigat ab homine ne peccet; quod si iam peccauit, ne vlterius pergat, sed quam primum à peccando desistat? Ad hanc ille quæstionem, ita respondet, voluisse DEVM his verbis ostendere, quàm ipse mirabili mensura & moderatione iudicet vniuersos. Esse autem inter cetera duplex in hac vita iudicium DEI: Vnum esse iudicium iustæ permissionis, quo DEVS hominum peccata vsque ad condignum malitiæ & demeritorum cumulum aggrauari permittit. Prima enim peccata merentur præcipitium sequentium peccatorum; & illa iterum aliorum & plurium & grauiorum vsque ad certum cumulum à DEI iustitia & sapientia commensuratum. Alterum esse DEI iudicium exterminationis temporalis hominum propter peccata. Ac licet omnem mortaliter peccantem iuste DEVS exterminare posset; decet tamen bonitatem eius, vt mensuram aliquam misericordis expectationis apponat; saltem respectu multitudinis populorum, & respectu suorum vniuersalium iudiciorum; præsertim vero cum in ipsa multitudine sunt aliqui boni, & aliqua sunt bona tēporaliter à DEO remuneranda. Secundum vtrumq. autem hoc genus iudiciorum DEI, debet intelligi quod dicitur: *nondum completa sunt iniquitates Amorrhaeorum*: neque enim peccata eorum eo tempore ad tantam peruenerant multitudinem & grauitatem; & inter eas gentes multi erant tunc viri boni & sancti; vt supra ex Theodoreti sententia docuimus. Sic ille. Verum quia de priori significatióne vocabuli iniquitatis & peccati pro ipsa pœna & vindicta satis dictum est

Thomas Anglus in cap. 15. Genes. Duplex Dei iudiciū in hac vita. Theodoretus.

ctum est; de altera significatione eius, cum proprie sumitur pro ipso peccato & culpa, deinceps dicamus.

Quod nam fit & quando fiat cõplementũ peccatorũ mouẽs DEVM ad vindictam.

SI vocabulum iniquitatis & peccati proprie hoc loco positum esse volumus 93
pro ipso peccato & culpa; verba illa DEI: *Nondum completa sunt iniquitates Amorrhæorum*, hanc reddent sententiam: Nondum eorum peccata ad eam peruenere mensuram, quam cum impleuerint, decreui ego insigniter ea punire, exterminando eas gentes ex hac terra. Nimirum sæpe DEVS constituit permittere peccata alicuius gentis impune fieri quantum ad multitudinem, grauitatem, & tempus vsque ad certum tamen quendam terminum, quem vbi attigerunt, tunc publicam & notabilem de ea gente vindictam sumit. Quisnam porro sit ille terminus multitudinis, grauitatis & durationis peccatorum, mortalium nemo scire potest; vt qui in occultis atque impenetrabilibus diuinæ prouidentiæ iudicijs & decretis penitus abstrusus, lateat omnes. Veruntamen memoria repetentibus antiqua exempla publicæ & horribilis vindictæ, qua DEVS in varias gentes, post longam impietatis earum dissimulationem, dilationemque supplicij, seuerissime animaduertit, eiusque vindictæ causas solerter rimantibus ac perpendentibus, quatuor in primis occurrent causæ, propter quas DEVS tandem ad huiusmodi vindictam solet accedere. Prima causa: cum in aliqua gente viget graue aliquod peccatum; nec illud est paucorum, sed adeo totius gentis commune, vt vix vnus & alter eius peccati expers reperiatur. Talis fuit gens illa Sodomorum: quorum excidio parciturum se DEVS promisit Abræ Genes. 18. si vel decem homines iusti essent in ea gente: & cap. 19. narrat Moses, cum Lot duos Angelos iuuenili hominis forma & ætate hospitio accepisset; vniuersum populum Sodomorum, à puero vsque ad senem, concurrisse simul ad ædes Lot, dari sibi iuuenes illos vehementer flagitantem & compellentem.

Quatuor causæ cur DEVS puniat in hac vita alicuius gentis peccata.

Altera causa est, cum grauissima peccata non modo non sunt pudenda, aut occulte fiunt, sed inuerecunde publicantur, & de ijs tanquam de præclaris facinoribus gloriantur; &, sicut ait Scriptura: *Lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis*. Propter hoc Isaias suprema minatur Iudæis mala: *Peccatum*, inquit, *suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt; væ animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala*. Tertia causa: cum gentis alicuius peccata diu multumque vsitata & inueterata, fiunt plane inemendabilia, nullaque amplius remedia & curationem admittunt. Quam ob causam de populis Chananæorum, siue Aegyptiorum in libro Sapiẽtiæ capite xij. scriptum est, naturalem fuisse eorum malitiam, atque immutabilem in perpetuum. Nam quia longa consuetudo euadit quodammodo in naturam, peccata etiam diu multumque consueta, quasi naturalia efficiuntur: Naturam autem expellas furca, vt ille dixit, tamen vsque recurret. Ob eandem causam de Iudæis dixit Hieremias, *Si mutare potest Aethiops pellem suam, & Pardus varietates suas; & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum*, & alio loco: *Peccatum Iudæ scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino exaratum super latitudinem cordis eorum*.

Prou. 2.
Isaiæ 3.
Hiere. 13.
Infra 17.

Tribus rebus contineri cõmunitatem & societatem hominum.

Quarta causa, huiuscemodi est. Quando improbitas & impietas alicuius gen- 94
tis eo vsque procedit, vt sit admodum exitialis humanæ societati, ipsam hominum communitatem ac societatem peruertens ac destruens. Humana verò societas tribus maxime rebus & initio coalescit, & deinceps continetur atq. conseruatur; ante omnia religione pietateque aduersus DEVM; tum erga homines æquitate ac iustitia; ac demum recta viuendi disciplina, & rationabili quadam morum institutione & compositione. Contra primum facit atheismus & fœda ac pestilens idololatria: qualis fuit olim quarundam gentium, quibus vel proprios suos filios, aut iugulando aut igni comburendo, Dijs immolare moris erat.

erat. Quod si hæc scelera in ipsum etiam DEI populum inuaserint, mirum dictu, quantum iram DEI prouocent, & contra se vindictam eius accelerent. Huius criminis sæpe accusatos esse Iudæos à Prophetis, legimus in Sacris Literis. Alterum humanæ societatis vinculum, iustitiam dico, plane dissoluunt frequentes & immodicæ bonorum rapinæ, tyrannicæ oppressiones, frequentes bonorum & innocentium cædes: tale fuisse legimus peccatum Aegyptiorum aduersus Hæbreos; idem crimen sæpenumero Hebræis ipsis exprobrarunt Prophetæ, extrema eis mala ob eam causam comminantes. Contra tertium humanæ societatis caput faciunt promiscuæ atque indifferentes virorum atque mulierum coniunctiones, nulla distinctione ac respectu cognationis vel affinitatis: vt patris & filiæ, filij & matris, fratris & sororis: & quod multo detestabilius est, nefandæ commixtiones marium cum maribus, & hominum cum iumentis. Atque hoc fuisse complementum iniquitatum Chananæorum, ad quod vbi peruenere, punitos esse eos à DEO & eiectos de terra sua; nec obscure, nec vno tantum loco docet Scriptura.

95 LVBET carptim hoc loco exponere sex valde insignia & horrenda exempla diuinæ vindictæ, quam DEVS propter varia scelera, & contra varias gentes ac populos diuersis temporibus exercuit. Prima fuit vindicta qua DEVS omne genus hominum & animalium, paucis exceptis, generali aquarum eluuione deleuit, propter effusam & enormem in omni libidinis genere intemperantiam, immanemque crudelitatem. Altera vindicta fuit Sodomitarum, cum tota illa regio & gens Pentapolitana, misso cælitus igne penitus deflagrauit, propter scelus nefandum, Genes. 19. quam item ob causam tribus Beniamin penè redacta est ad internecionem. Tertia fuit vindicta decem plagarum quibus percussit DEVS Aegyptios, ob tyrannicam vexationem & afflictionem Hebræorum, & propter impiam eorum contumaciam, & peruicaciam aduersus DEVM, vt patet Exodi 6. usque ad 13. Quarta fuit vindicta, ipsorum Iudæorum, ob multiplicem idololatriam, ob cædes innocentium & Prophetarum, ac super omnia, propter impijssimam Messiæ necem. Ob hæc illi varijs sæpe captiuitatibus, magnisque calamitatibus attriti sunt; denique perpetua regni eorum desolatione, gentisque exterminatione, nec non & per omnes terras dissipatione ac misera seruitute puniti sunt. Quinta fuit vindicta Babyloniorum & Chaldæorum, propter fœdissimas omnis generis superstitiones, nimiamq. contra populum DEI crudelitatem. Quarum gentium atrocitatem vindictæ, eiusque causas Isaias & Hieremias prophetando disertis verbis enarrarunt.

Sex diuinę vindictæ in hac vita, in varias gentes ob varia peccata, exempla. Genes. 6. Iudicum cap. 19.

96 Sexta fuit Græcorum vindicta, gentis quondam & regionis florentissimæ, nec solum abundantia bonorum & opulentia, sed virorum etiam illustrium frequentia, bellica fortitudine, sapientia, eloquentia, imperij etiam amplitudine ac potentia, toto orbe terrarum celeberrimæ. Hæc multos iam annos, hodieque iacet vsquequaque vastata & penè desolata; nec modo bonarum artium & disciplinarum, quarum olim fuit iuuentrix & altrix, ornamentis spoliata, verum etiam terrenorum bonorum commodis priuata, & sub barbaro Tyranno, grauissimo seruitutis iugo pressa, atque omnibus miseranda. Sed cur hæc passa est? propter pullulantes subinde in ea gente gliscentésque hæreses & schismata; propter superbam aduersus Pontificem Romanum, vniuersalem Ecclesiæ pastorem, & CHRISTI Vicarium in terris contumaciam, peruicaciam atq. inobedientiam; propter incredibilem perfidiam & malignitatem, atque implacabile odium erga Latinam gentem & Ecclesiam. Ergo si cuius forte animum subeat interdum mirari, cur DEVS sæuissimam Catholicorum in Anglia persecutionem, & Anglicani principatus potentiam tandiu vigere ac pollere patiatur; is profecto continuo mirari desinet, si reputet secum quod hic dictum est à DEO,

Quæ sit causa præsentis calamitatis & seruitutis miserrimæ Græcorũ.

Cur DEVS tandiu patiatur impune regnare persecutores Catholicorũ in Anglia.

DEO. *Nondum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum*. Veniet etiam aliquando tandem Anglicæ iniquitatis complementum; veniet tempus diuinæ vindictæ, serum fortasse nobis; verum secundum occultas diuinæ sapientiæ ac prouidentiæ rationes, maxime tempestiuum & opportunum. Quod tempus si quis dixerit non longe nunc abesse, (in tantam illius gentis persecutio rabiem & crudelitatem iam excessit) is à vero, vt mea fert coniectura, minime aberrauerit.

Versu 18. In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram dicens, semini tuo dabo terram hanc.

ILLVD, *Pepigit fœdus*, satis indicat supradictum apparatum 97 occisorum animalium, eorumque diuisionem in partes ex aduerso inuicem locatas, transitumque lampadis per medium eorum, spectasse ad pangendum firmandumque huiusmodi fœdus cum Abram, vt nos supra pluribus verbis exposuimus. Et antehac quidem promissa fuerat Abræ terra Chanaan, sed fuerat simplex & nuda promissio; nunc autem inito fœdere inter DEVM & Abram omnino firmata est, factaque tanquam inuiolabilis & immutabilis. Videlicet id facere DEVS voluit, ad ingenerandam animis posterorum Abræ certam eius terræ possidendæ atque obtinendæ fiduciam. Non caret mysterio, inquit Caietanus, quod DEVS, qui nominatur hic nomine Tetragrammaton, id est, primum essendi principium, sua prouidentia & cura eo vsque descenderit, vt ad similitudinem hominis paciscentis cũ altero homine; ipse quoque pacisci voluerit cum Abram; atque ea ratione, tanquam ex contractu obligatum se illi exhibuerit. Obmutescant igitur dicentes, supremo DEO fas non esse, vt in curam ipse singularum nostrarum actionum incumbat. Sic Caietanus. Illud autem quod adiungitur, *Dabo semini tuo terram hanc*, hoc habet dubitationis; quod supra, hoc ipso capite, & item capite xiij. adiecit DEVS *dabo tibi & semini tuo*; cur igitur nunc omisit illud, *dabo tibi?* Verum vt hic tantum dicitur, *dabo semini tuo*, itidem supra dictum est capite xij. Vtrumque igitur, si recte intelligatur, veram habet sententiam. Etenim terram illam dedit DEVS Abræ quantum ad proprietatem & ius eam possidendi: non dedit eam illi, sed tantum eius semini, quantum ad vsum plenæ & pacificæ possessionis eius terræ. Vel cum dicitur: *Dabo tibi & semini tuo*, illa coniunctio, &, vt sæpe alias, etiam hic habet vim causalem, & ponitur pro, quia, vel, eo quod, vt sit sensus, dabo tibi, eo ipso quia dabo semini tuo. Nam cum filius sit aliquid patris, quod filio datur, etiam quodammodo confertur in patrem. Vel illud (tibi) hoc sonat, tuo merito, in tuam gratiam, quia dilexi & elegi te, quia inuenisti gratiam in oculis meis, & beneplacitum est mihi in te: propter hanc, in quam causam, dabo semini tuo. Nimirum apertis verbis Moses affirmat in libro Deuteronomij, terram illam Hebræis esse traditam, non propter eorum pietatem & iustitiam, aliave præclara in DEVM merita; sed quia DEVS maiores eorum dilexerat & elegerat; ante omnes vero ipsum Abram, cum quo etiam fœdus pepigerat de danda posteris eius terra Chanaan.

Caietanus in cap. 15. Genesis.

Deuter. 7.

A Flu-

A Fluuio Aegypti vsque ad fluuium magnum Euphratem. Versu 19.

98 HIS verbis magnitudinem terræ, quam promisit Abræ, definit DEVS quantum ad eius terræ longitudinem, scilicet à meridie ad septentrionem. Nam fluuius Aegypti, erat terminus eius terræ ad meridiem, siue à parte Australi, versus tamen occasum: Euphrates vero, eiusdem terræ erat terminus ad septentrionem, paululum tamen vergendo & declinando ad Orientem. Fines autem latitudinis eiusdem terræ inter occasum & ortum hic prætermissi, multis alijs Scripturæ locis exponuntur. Sed Lectorem scire conuenit, diuinam Scripturam interdum angustiores statuere fines eius terræ, videlicet ab introitu Emath vsque ad riuum siue torrentem Aegypti, vt 3. Regum 8. Amos 6. & fere Numerorum 34. Namque vltra Emath, vsque ad Euphratem magnus est terrarum tractus. Quin etiam breuiores aliquanto fines eius terræ designantur, cum ea circumscribitur à Dan vsque Bersabee, vt primo Regum 3. & tertio Regum 4. At vero alias amplissimis ea regio finibus describitur, vt cum ea pertinuisse dicitur à fluuio Aegypti vsque ad Euphratem, quemadmodum hoc loco & Exodi 23. & Iosue 1. scriptum est. Causam vero huius varietatis in determinanda ea regione, paulo infra exponemus in disputatione decima & vltima huius capitis.

99 Sed cur Euphrates, qui statuitur hoc loco terminus terræ promissionis, & hic, & Iosue 1. appellatur fluuius magnus? Quin etiam Exodi 23. & Iosue 24. præcise nominatur flumen; vnde, trans flumen, sæpe in Scriptura idem significat quod trans Euphratem. Respondeo, appellari magnum, vel quia vnum est de maximis & celeberrimis quinque fluminibus totius terræ olim cognitæ: sunt autem hæc, in Europa Danubius; in Africa Nilus; in India Ganges & Indus; in Asia Euphrates; nam licet inibi quoque fluat Tigris, hunc tamen multis rebus Euphrati concedere, testatur Strabo. Vel fortasse magnus vocatur, non tam aquarum copia, quàm dignitatis præstantia, quod sit vnus de quatuor fluuijs ortis ex Paradiso. Et quia id commune est illi cum Tigre; propterea & ipse magnus nominatur Danielis 10. Nam quod Hebræi Talmudici tradiderunt, eò vocari Euphratem magnum, quod terminus fuerit Terræ Sanctæ; id profecto ridiculum est: namque ista ratione Iordanis Terram Sanctam perluens, irrigans, fœcundans ac nobilitans, multo maximus fluuius censeri ac nominari debuisset. Strabo lib. 16. Genes. 2. Ibidem.

NONA DISPVTATIO.

Quis fuerit ille fluuius Aegypti, quem DEVS hic statuit terminum terræ Promissionis.

100 HIC fluuius Aegypti non est Nilus, Aegyptum non modo irrigans & fœcundans, sed quodammodo etiam faciens: creditur enim Aegyptus, magnam partem, opus esse Nili. Si enim terra Promissionis vsque ad Nilum porrecta fuisset, bona vtique pars Aegypti, & item Arabia, nec non & Madianitis, aliæque regiones & gentes ad possessionem Hebræorum pertinuissent. Quod esse falsum, nemo, opinor, negabit: cum nec istas ab Hebræis possessas esse regiones, nec fuisse eis à DEO promissas, ex descriptione terræ Promissionis, quæ varijs Scripturæ locis traditur,

RR. Salomone & Chimhi.

planissime intelligitur. Non me fugit, duos Hebræorum nobilissimos doctores Salomonem & Chimhi, hunc Aegypti fluuium qui terminus australis ponitur terræ Promissionis, interpretatos esse Nilum: sed confessos tamen, id non proprie nec ad veritatem esse dictum; sed figurate ac per locutionem hyperbolicam; quo significaretur terram Promissionis longissime prolatum iri versus Aegyptum, vt quasi ad Nilum vsque porrigenda diei posset. Verum licet hyperbolica locutione nonnusquam vtatur Scriptura; ea tamen, cùm serio & proprie, cum subtiliter & distincte fines alicuius regionis designantur, valde aliena est, minimeque conueniens: hic enim propria & cum vero maxime congruens oratio esse debet.

Quisnam igitur est ille fluuius Aegypti qui terminat terram Promissionis? 101
Est paruus fluuius ex Nilo deriuatus, inter Pelusium & Palæstinam, per latissimam decurrens solitudinem, & mare intrans Mediterraneum, quod Aegyptiacum siue Phœnicium appellatur; & est australis terminus Iudææ; cui ex aduerso respondet septentrionalis terminus, quem Scriptura vocare solet introitum Emath, cum ait, *ab introitu Emath vsque ad fluuium siue torrentem Aegypti*. Hunc fluuium B. Hieronymus breuibus ita describit: Est riuus Nili de eremo veniens, atque inter Rhinocoluram & Aegyptum, in mare ingreditur Mediterraneum. Hunc fluuium varijs admodum nominibus insignitum ac nuncupatum legimus in Sacris Literis. Primo enim dicitur fluuius siue riuus Aegypti, vt hic, & Exodi 23. & 3. Reg. 8. aut etiam torrens Aegypti, vt Numerorum 34. & Iosue 15. Sed cur dicitur esse Aegypti? vel quia fluit in confinio Aegypti & Palæstinæ, quà tamen Aegyptus vergit ad Occasum. Quam ob causam, & quia desinit in mare Mediterraneum quod est Occidentale Iudææ, septuaginta interpretes, Amos 6. appellauerunt eum, torrentem Occidentis: quo loco, vt refert Hieronymus, Theodotio vertit torrentem Arabiæ; Aquila vero, Torrentem qui est in planitie. Vel dicitur fluuius Aegypti; quia ortum habet in Aegypto; id est ex Nilo qui Aegyptum perluit. Præterea vocatur torrens deserti, vt Amos 6. quod per vastissimam solitudinem interiacentem inter Pelusium & Palæstinam defluat in mare. Verum cur nominatur torrens? est quidem ille fluuius, nunquam defectus aquis, perennemque habens cursum, cum ex Nilo capiat & deuehat aquas: sed vocatur etiam torrens, ob subita & varia aquarum incrementa, aut ex imbribus, liquatisue niuibus, aut aliarum aquarum affluxu. Ad hæc, nuncupatur fluuius turbidus, vt Iosue 13. quod turbidas ferat aquas. Quare prodit originem suam ex Nilo, qui Hebræis Sihor, id est, turbidus, vt patet Hieremiæ 2. sicut Græcis μέλας, id est, niger appellatur, quod aquas ferat multo limo turbidas & quasi nigricantes.

3. Reg. 8. Hierony. in 6. cap. Amos.

Fluuius, riuus, torrens Aegypti.

Torrens Occidentis vel Arabiæ vel Planiciei vel Deserti.

Fluuius turbidus.

POSTREMO hunc fluuium LXX. interpretes appellarunt Rhinocolu- 102
ram. Nam pro eo quod nos legimus Isaiæ 27. *In die illa, percutiet Dominus ab alueo fluminis, vsque ad torrentem Aegypti*. Ipsi eum locum sic verterunt: *Et erit in die illa concludet Dominus à fossa fluminis, vsque ad Rhinocoluram*. Ad hunc locum LXX. interpretum spectans Sanctus Hieronymus, ita scribit in libro de locis Hebraicis; Rhinocolura est ciuitas Aegypti, cuius meminit Isaias cap. 27. Sciendum autem quod hoc vocabulum in libris Hebraicis non habetur; sed à septuaginta interpretibus propter notitiam loci additum est. Sic Hieronymus. Quanquam autem Septuaginta fluuium appellauerint Rhinocoluram; id tamen non est nomen fluuij, sed vrbis, iuxta quam ille fluit: verum nomen vrbis, ob vicinitatem, tributum est fluuio, vt inde magis ille notesceret. Quæ fuerit autem, & vbi Rhinocolura, & cur sic dicta, ex Diodoro, Strabone, Ptolemæo cognosci potest. Ptolemæus enim libro 4. Geographiæ cap. 5. ab extremis Iudææ terminis australibus distantem facit Rhinocoluram, quatuor circiter Leucis.

Locus Isaiæ 27.

Quid sit Rhinocolura, vbi sita, vnde dicta.

S. Hieronymus.

Ptolemæus.

Ex Strabo

Et Strabo lib. 16. Iudæam extendit Casium vsque montem, cui adiuncta est Rhinocolura: vnde Pelusium Aegypti vrbs (quæ nunc vulgo Damiata appellatur) diei vnius ac dimidij itinere abest. Dicta est Rhinocolura à naribus abscissis, vt refert Strabo, quod facinorosi quidam homines, supplicij causa præcisis naribus, à rege quodam Aethiopum qui Aegyptum occupauit, in eo loco habitare coacti sunt. inde nomen vrbi accidit; nam Rhinocolura sonat narium abscissionem. Enucleatius historiam huius rei narrat Diodorus libro 1. Actisanes, inquit, Aethiopum rex, Aegypto occupata partim vi, partim Aegyptiorum voluntate, latrocinia nouo more compescuit; sontes neque morte plectens, neque dimittens impunitos: eorumque constituto iudicio, omnes qui conuicti sunt, in vnum coactos, miti supplicio affecit. Amputatis enim naribus, in vltima deserti ire compulit: ibique ciuitatem condidit ab excisis naribus Rhinocoluram appellatam. Hæc vrbs in Aegypti Arabiæque finibus non procul mari sita, omnibus vitæ commodis caret. Nam omnis vicina regio salsa est; & intra mœnia vnicus est puteus, atque is inutilis, vtpote aqua gustu amara. Hæc Diodorus. Strabo. Diodorus.

Summa igitur eorum quæ ad præsens disputauimus super hoc fluuio Aegypti, hæc sit: riuum esse deriuatum è Nilo, per vastissimam solitudinem, & iuxta Rhinocoluram vrbem profluentem, atque inter Pelusium & Gazam siue Palestinam intrantem mare Mediterraneum; quique à parte australi claudit Iudæam, eamque disterminat ab Aegypto. Strabo sane supra magnum Pelusiacum Nili ostium, paruum aliud facit versus Iudæam, trecentis ab illo distans stadijs. Et ab ijs qui ea loca curiose peragrarunt proditum est, vt refert Masius, à Gaza itinere quinque dierum versus Aegyptum, paruum quoddam Nili brachium excipi à mari, vulgoque Carabum vocari: & ab eo vsque Pelusium (quæ nunc, vt dixi, Damiata vocatur) viæ tantum intercedere, quantum quis viginti horis pedes conficere possit. Hortor Lectorē, vt legat etiam quæ de hoc fluuio scripsere Andreas Masius in cap. 13. Iosue, & noster Ribera in cap. 6. Amos prophetæ, sunt enim recta, erudita, & cum ijs quæ nos hic docuimus, valde congruentia. Strabo lib. 16. Andreas Masius in cap 13. Iosue. Franciscus Ribera.

Cinæos, Cenezæos, Cedmonæos, Hetheos, Pherezæos, Raphaim quoque & Amorrhæos, & Chananæos & Gergeseos & Iebuseos. Versu 20.

103
VMERANTVR his verbis decem Gentes habitantes id temporis, & obtinentes terram quam promisit DEVS semini Abræ. Græci codices habent hic vndecim gentes, supradictis addentes gentem Heuæorum. Verum Heuæos hoc loco nec Hebræi, nec Latini codices habent. Sed exoritur quæstio, quo modo hic memorentur decem populi habitatores terræ Promissionis, cum alibi tantum nominentur vel sex, vt Exodi 3 & 33. vel septem, vt Deuteronomij 7. Iosue 3. & Actorum 13? Mihi sane fit admodum verisimile, fuisse istas decem gentes tempore illo Abræ in terra Chanaan; postea vero in pauciores euasisse, alijs vel extinctis, vel sub aliarum potestatem atq. dominatum redactis. Possem illud etiam dicere, habitasse quidem decem gentes in terra Chanaan, vt hic dicitur; alibi tamen numerari tantum septem, quod hæ aut numero, aut robore, aut ditione & potentia præstarent, ceterarumq. gentium principes essent. Nam quod ait Thostatus, hic numerari gentes quarum terras assignauit DEVS non solum Israelitis, sed etiam Idumæis, Moabitis & Ammonitis: alibi vero recenseri tantum septem gentes, quarum scilicet regionem solis Hebræis DEVS attribuit; hoc inquam Thostati dictum, tres ob causas minime An decem vel septem gentes fuerint quæ tenebant terram Promissionis. Refellitur Thostatus in cap. 15. Genesis.

videtur probabile. Etenim aperte DEVS hic promisit semini Abræ terram istarum decem gentium: at nomine seminis Abræ, nusquam appellantur nisi Hebræi: nec hoc promissum soli Abræ datum est; sed idem postea cum Isaac & Iacob fuit iteratum atq. firmatum. Deinde cur per semen Abræ Thostatus vult intelligi etiam Ammonitas & Moabitas, qui non ex Abram; sed ex Lot genus duxerunt; ac non potius Ismaelitas & Madianitas, qui ex Ismaele & Madian naturalibus verisque filijs Abræ orti sunt? Nec sane Thostatus posset ostendere, quæ de istis decem gentibus significent vel Idumæos, vel Ammonitas, vel Moabitas; cum nusquam in Scriptura talibus illi nominibus nuncupentur. Quid quod hæc ipsa DEI promissio quæ hic datur semini Abræ, solis datur Israelitis Exodi 23. & Iosue 1. B. Augustinus libro Quæstionum in Iosue Quæst. 21. duplicem terram distinguit promissam Hebræis; vnam, quam reuersi ex Aegypto tenuerunt deletis eius habitatoribus; & in hac habitabant septem illæ Gentes, quas alibi commemorat Scriptura. Altera vero fuit terra, quam hic promisit DEVS semini Abræ à fluuio Aegypti, vsque ad Euphratem; quam Hebræi nunquam tenuerunt, nisi regnantibus Dauide ac Salomone: atq. in hac terra fuerunt decem illæ gentes (siue vndecim, vt ille numerat) quæ hoc loco recensetur.

Gene. 16. & 25.

S. Augustinus.

Quæ Gens fuerit Raphaim. Tostatus in cap. 15. Genesis.

Illud præterea nonnihil habet dubitationis, quæ gens fuerit Raphaim, quæ 104
hic memoratur inter habitatores terræ Promissionis; cum ea nusquam alibi, vbicumque numerantur gentes eius terræ, inter eas recenseri soleat? Thostatus putat, Raphaim hoc loco eandem esse gentem, atq. eam quam proxime post vocat Amorrhæos: vt cum dicitur, *Raphaim quoq. & Amorrhaos*, illud, &, sonet, id est; vt si legeretur, Raphaim quoq. id est, Amorrhæos. Hanc ille coniecturam suam eo probat, quod rex Og erat de stirpe Raphaim, & erat rex Amorrhæorum, & tota illa terra erat terra gigantum, vt patet ex cap. 3. Deuteronomij. Certe vocabulo illo Raphaim sæpe in Sacris Literis significantur gigantes. Secundum hanc Thostati opinationem, non decem, sed nouem tantum gentes hoc loco recenserentur. Nonnullis placet, vocabulo illo Raphaim intelligi debere Heuæos; hic quidem omissos, sed alibi fere nominatos inter gentes, quarum terram Hebræi possederunt. Quomodo autem nomen Raphaim competat in Heuæos, exposuimus in secundo Tomo horum commentariorum in Genesim libro 15. & numero 118. quemadmodum in eodem libro ac numero 109. disputauimus, cur inter has gentes quæ terram Promissionis habitabant, non sit commemorata gens Philistæorum; cum illi obtinuerint præcipuam terræ Promissionis partem, possessioni Hebræorum assignatam, vt ex capite 13. libri Iosue Lectori perspicuum esse potest.

DECIMA DISPVTATIO.

An hoc DEI promissum de terra à posteris Abræ possidenda à fluuio Aegypti vsque ad Euphratem, impletum vnquam fuerit: & an Hebræi vllo tempore ditionem suam & imperium protulerint vsque ad Euphratem.

IN contrarias huius quæstionis partes suppetunt argumenta. Nam fuisse hoc DEI promissum aliquando impletum, satis videtur argumenti esse, quod DEVS id promiserit nō solum hoc loco Abræ, sed postea Mosi, Exodi 23. & post Mosem, ipsi Iosue, vt habet in libro eius ca. 1. Diuinum igitur hoc promissum, toties renouatum firmatumque; idemque sine vlla exceptione, nec sub aliqua conditione, sed præcise ac simpliciter datum; non videtur fuisse cassum & irritum, sed suum aliquo tempore exitum & effectum habuisse.

Ex

Ex aduerso autem, illud contrariam sententiam adiuuat, quod in libro Numerorum cap. 34. vbi terra ab Hebræis possidenda, valde subtiliter ac distincte omni ex parte determinatur, ea terra non vltra Emath extenditur; id autem est longissime citra Euphratem. Immo vero vniuersa Hebræorum habitatio, quà longissime patebat, solet in Scriptura definiri à Dan vsque Bersabee. Hæc igitur in Disputatione, quam nunc proponimus, & suscipimus tractandam, versatur difficultas: de qua, primo quid alij senserint; tum quod sit nostrum iudicium & sententia, Lectori aperiemus.

Caietanus, cuius adstipulator est Oleaster, censet hoc DEI promissum de *Caietanus & Oleaster in cap. 15. Genesis.*
105 terra ab Hebræis possidenda vsque ad Euphratem, fuisse impletum tempore Dauidis, vt patet ex libro 2. Regum capite 8. & 1. Paralipomenon cap. 18. Illic nempe proditum est de Dauide, eum profectum esse cum exercitu, vt dilataret imperium vsque ad Euphratem, & dominaretur super flumen Euphratis. Tunc dicitur subegisse imperio suo, sibique seruos fecisse Philistæos, Idumæos, Moabitas, Ammonitas, regnum quoque Soba, omnemque Syriam pertinentem vsque ad Euphratem. Nec ab istis auctoribus diuersus videtur S. Augustinus; nisi *S. Augustinus.* eo tantum, quod effectum huius promissi non refert ad tempora Dauidis, sed Salomonis. Scribit enim libro Quæstionum in Iosue quæstione 21. Salomonem habuisse sub imperio & ditione sua omnes gentes omnemq. terram à flumine Euphratis vsque ad terminos Aegypti: de eo namque 3. Regum cap. 4. ita scriptum est: *Salomon erat in ditione sua, habens omnia regna secum, à flumine vsque ad terram Philistijm, & vsque ad terminum Aegypti offerentium sibi munera, & seruientium cunctis diebus vitæ eius*, & quibusdam alijs interpositis adiungit hæc: *Ipse obtinebat omnem regionem quæ erat trans flumen, quasi à Taphsa vsque ad Gazam, & cunctos reges illarum regionum; & habebat pacem ex omni parte in circuitu.*

Verum Augustinus bifariam distinguit terram Hebræis promissam: alteram, in qua septem illæ gentes Chananæorum habitabant; & in hac voluit DEVS *Duplex terra Hebræis promissa.* Hebræos habitare deletis penitus illis septem gentibus, antiquis eius terræ habitatoribus. Hæc terra in vniuersum vocari solet terra Chanaan; non sane amplior quàm à Dan vsque Bersabee; vel ab introitu Emath vsque ad fluuium siue torrentem Aegypti. Alteram terram Hebræis promissam putat Augustinus fuisse, quæ vltra modo dictam terram Chanaan extendebatur vsque ad Euphratem: sed hanc ita promissam esse Hebræis, vt eam illi suo imperio subijcerent, & habitatores eius tributarios sibi facerent; non autem vt eam ipsi, veteribus eius incolis exterminatis deletisque incolerent. Hanc distinctionem terræ à DEO promissæ Hebræis elicit Augustinus ex capite 20. Deuteronomij, vbi sic est scriptum: *Si quando accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres eis primum pacem; si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Sin autem fœdus inire noluerit, & cœperit contra te bellum, oppugnabis eam. Cumque tradiderit DEVS illam in manu tua, percuties omne quod in ea est generis masculini, in ore gladij; absque mulieribus & infantibus, iumentis & ceteris quæ in ciuitate sunt. Sic facies cunctis ciuitatibus quæ à te procul valde sunt; & non sunt de his vrbibus quas in possessionem accepturus es. De his autem ciuitatibus quæ dabuntur tibi, nullum omnino permittes viuere, sed interficies in ore gladij, Hethæum videlicet & Amorrhæum, Chananæum, Pherezæum, Heuæum & Iebusæum, sicut præcepit tibi Dominus DEVS tuus.*

Ponam hic partem orationis Augustini; eam scilicet quæ magis ad rem præsentem facit, & qua non parum, quæ nos supra disputauimus, illustrari possint. *Verba S. Augustini.*
303 Ad hunc igitur modum scribit ille. De Salomone sic ait Scriptura: *Et erat dominans in omnibus regibus à flumine vsque ad terram Philistijm, & vsque ad fines Aegypti.* *3. Reg. 4.* Ecce adimpletum est, quod in Genesi cap. 15. DEVS ad Abram loquens promittensque prædixerat. A flumine quippe hic intelligitur ab Euphrate: magnum

te: magnum enim flumen in illis locis, etiam proprio nomine non addito, potest intelligi. Neque enim de Iordane hoc accipi potest; cum ante regnum Salomonis, multas & citra & vltra Iordanem terras iam Hebræi obtinuissent. Ergo à flumine Euphrate ex parte Orientis, vsque ad fines Aegypti quæ Hebræis erat ad Occidentem, Scriptura dixit regnum Salomonis fuisse porrectum. Tunc ergo amplius subiugatum est, quàm septem illæ gentes tenebant, ac per hoc tunc in seruitutem redactæ sunt non septem sed vndecim gentes. Quod autem dictum est 3. Reg. 4. *A flumine vsque ad fines Aegypti*; idem significatum est in Genesi cap. 15. cum est dictum: *A fluuio Aegypti vsque ad flumen Euphratem*. Flumen vero Aegypti determinans regnum Israel ab Aegypto, non est Nilus, sed alius, & non magnus fluuius qui fluit per Rhinocoluram ciuitatem, vnde iam ad Orientem versus incipit terra Promissionis. Sic ergo fuerat constitutum filijs Israel, vt septem gentium terras, exterminatis & perditis illis gentibus, ipsi inhabitarent: alijs autem regnarent subditis atque tributarijs vsque ad Euphratem. Et quamuis in hoc, DEO non obtemperassent; quia etiam ex illis quas penitus exterminare debuerant, obedientes sibi aliquas fecerant: DEVS tamen tempore Salomonis, fidem suæ promissionis impleuit. Hactenus fuere Augustini verba.

Aduersus Augustinũ Obiectio Andreæ Masij i ca. 1. Iosue. Versu 4.

VERVM scire Lectorem conuenit, quid huic sententiæ Andreas Masius opponat: ait enim terram, quæ vltra Chananitidem ad Euphratem vsque protendebatur, ita promissam esse Hebrais, vt non solum eis foret subdita & vectigalis, vt vult Augustinus; sed etiam tanquam hæreditaria eorum possessio. Idque diuinam Scripturam planissime Deuteronomij 19. tradidisse. Verba Masij sic habent: Augustini sententia est, reliquum illud spatium quod vltra Chananitidem ad Euphratem vsque pertingit, vectigale quidem facere permissum esse Hebræis; sed non suæ ipsorum hæreditati adiungere, nec veteres colonos eliminare. Verum ei sententiæ non satis consentanea videntur ipsa DEI verba, dum ait: *Omnem locum quem calcauerit vestigium pedis vestri, nobis tradam, à Deserto & Libano vsque ad fluuium magnum Euphratem*. Et aperte pugnant illa quibus in Deuteronomio cap. 19. agitur de tribus alijs asylis olim, si vsus sit, constituendis. Sic enim loquitur Moses: *Cum dilatauerit DEVS terminos tuos, sicut iurauit patribus tuis, & dederit tibi cunctam terram, quam eis policitus est; (si tamen custodieris mandata eius, & feceris quæ hodie præcipio tibi, ut diligas Dominum DEVM tuum, & ambules in vijs eius omni tempore) addes tibi tres alias ciuitates, & supradictarum trium urbium numerum duplicabis: ut non effundatur sanguis innoxius in medio terra, quam dabit tibi DEVS possidendam, ne sis sanguinis reus*. Ex his verbis, inquit Masius, duo conficiuntur; alterum, laxiores illos fines nequaquam Israelitas initio possessuros fuisse; sed tunc demum, vbi diutina in DEVM obseruantia atque amore, se ipsi maiore DEI liberalitate dignos præstitissent. Alterum indidem colligitur, illud terræ auctarium, si quidem aliquando prioribus possessionibus adiunctum esset; non minus atque Chananitidem, proprium & hæreditarium esse futurum, non autem vectigale. Sunt enim explicatissima illa Scripturæ verba; *Quam Dominus DEVS tuus dabit tibi hæreditatem*; siue, vt habet vulgata translatio Latina eius loci: *Quam Dominus DEVS tuus dabit tibi possidendam*. Hæc Masius aduersus Augustinum disputat: quæ, satis ne firma sint ad eum refellendum, infra iudicabimus. 106

Iosue 1.

S. Hieronymus de magnitudine terræ Promissionis.

B. HIERONYMVS in Epistola 129. quam scripsit ad Dardanum, affirmat, Hebræos ex Aegypto reuersos in terram Promissionis, possedisse eam terram tantum à Dan vsque Bersabee; quæ est longitudo eius terræ centum sexaginta mille passuum non excedens: latitudo autem eius non vltra quadraginta 107

lex

sex mille passus extenditur, à Ioppe videlicet, vsque Bethleem: namque vlteriora, fuere ipsis inhabitata. Regiones porro vltra hanc ditionem & Euphratem vsque, tenuisse quidem legimus Dauidem & Salomonem; sed eas illi tamen non vt propriam possessionem suam, sed vt amicas tantum & confœderatas tenuerunt. At dices, terram possidendam ab Hebræis, ampliorem describi Numerorum 34. Ita est: & tantam vtique possedissent, si quidem mandata DEI seruassent, præsertim autem illud de non seruiendo dijs alienis, exterminandisq. ac delendis cunctis eius terræ habitatoribus. Hoc illi quia præstare neglexerunt, merito amplissimis illis DEI promissis frustrati sunt. Audiat Lector ipsa Hieronymi verba, plane Hieronymiana. Respondeant mihi, ait S. Hieronymus, qui hanc terram (quæ nunc nobis CHRISTI passione & resurrectione, vere terra Promissionis effecta est) possessam putant à populo Iudæorum, postquam reuersus est ex Aegypto; quantum ille populus tunc possederit? Vtique non amplius quam à Dan vsque Bersabee; quæ vix centum sexaginta mille passuum in longum spatio tenditur. Neque enim Dauid & Salomon potentissimos reges, exceptis ijs quos post victoriam, in amicitiam receperunt, plus tenuisse Scriptura testatur. Et hoc dico, vt taceam quoque Palæstinæ ciuitates, Gazam, Ascalonem, Geth, Accaron, & Azotum; Idumæos quoque à meridiana plaga, vix septuaginta quinque millibus ab Hierosolyma separatos: necnon Arabas & Agarenos, quos nunc Saracenos vocant, in vicinia vrbis Hierusalem. Pudet dicere latitudinem terræ Promissionis, ne Ethnicis occasionem blasphemandi dedisse videamur. Ab Ioppe vsque ad nostrum viculum Bethleem, quadraginta sex millia sunt: cui succedit vastissima solitudo, plena ferocium Barbarorum, de quibus dicitur: *Contra faciem omnium fratrum suorum habitabit*, & quorum facit poeta eloquentissimus mentionem: Lateque vagantes Barcæi, à Barcæ oppido quod in solitudine situm est: quos nunc corrupto sermone Afri Barcianos vocant. Hi sunt qui pro locorum qualitatibus, diuersis nominibus appellantur, & à Mauritania per Aegyptum, Aphricam, Palæstinam, Phœnicem, Cœlen Syriam, Mesopotamiam, atque Persidem tenduntur ad Indiam. Hæc est Iudæe tuarum longitudo & latitudo terrarum: in his gloriaris: super his te per diuersas prouincias ignorantibus iactitas: Ad populum phaleras: ego te intus & in cute noui. Quod si obieceris, terram Promissionis dici, quæ amplioribus terminis in Numerorum volumine describitur; & ego fatebor hæc tibi promissa, non tradita: si obseruasses mandata DEI, & in præceptis illius ambulasses; si non pro omnipotenti DEO coluisses Beelphegor, & Baal, Beelzebub, & Chamos: quos quia prætulisti DEO, omnia quæ tibi promissa fuerant, perdidisti. Et mihi in Euangelio promittuntur regna cælorum, quæ instrumentum vetus omnino non nominat. Sed si non fecero quæ præcepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me, qui promissum accipere non merui. Vbi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra cupias quod promissum est. Hæc Hieronymus. Cuius illud mihi quidem certe non admodum placet, gentes quas rex Dauid vsque ad Euphratem debellauerat, postea non aliter sub eo fuisse, nisi fœdere quodam societatis & amicitiæ. Scriptura quippe libro 2. Regum capite 8. aperte tradit, Dauidem bello cepisse Syriam; eamque seruisse Dauidi sub tributo. Et de Salomone libro 3. Regum cap. 4. scriptum est, habuisse eum in ditione sua omnia regna à Flumine vsque ad terminum Aegypti, offerentium sibi munera, & seruientium cunctis diebus vitæ suæ. Aliud profecto est, gentes illas fuisse tantum amicas Dauidi & Salomoni, vt ait Hieronymus: & aliud est (quod aperte testatur Scriptura) eas gentes seruisse illis, & tributa pendisse.

Verba S. Hieronymi.

Genes. 16.

In veteri Testamento regnum cœlorum non nominatur.

401 Restat commemoranda quoque hoc loco, Andreæ Masij sententia: quam ego ponam proprijs eius viri expressam verbis: est enim scriptor non minus elegans

gans

gans & desertus, quàm eruditus & accuratus. Masius igitur disputans de quæstione quam nunc tractamus, ad hunc modum scribit: Difficilis hic nascitur quæstio, Quorsum spectet tam amplæ regionis diuina promissio, quæ ad Euphratem vsque pertineat: quando certum est, longe citra Euphratem ab ipso DEO alibi definitam esse Israelitarum hæreditatem, quam sortito inter se partiri iubentur. Immo ne hanc quidem angustiorem aduersus priscos incolas obtinere totam illos potuisse, vt est in Iudicum historiæ multis comprobatum exemplis. Sed responderi verissime, nisi fallor, potest, DEVM despondisse atque destinasse Israelitis fines diuersos duos: alteros, qui non vltra eum locum, qui aditus siue introitus ad Emath appellatus est, extendebantur in Septentrionem: alteros vero, qui vlterius ad Euphratem vsque excurrebant: & illis quidem angustioribus primum contentos viuere, sorte inter se distributis voluisse DEVM; vsque eo, dum magis magisq. augescentes, spatio ampliore opus haberent. Cum vero freti DEO illos vniuersos occupauissent; neque barbaris, DEOq. inuisis gentibus quicquam illic reliqui fecissent; tunc demum fore tempus, quo possent vltra progredi, & ad Euphratem vsque, omnia sub ditionem suam loca, exactis possessoribus pristinis, subiungere; sibique, vt hæreditatem, suo iure vendicare: si tamen perpetua sua aduersus DEVM pietate, dignos se ampliori eius liberalitate præstitissent. Non igitur periclitatur veritas promissorum diuinorum, etiam si Hebræos nunquam hæreditarias suas possessiones protulisse ad Eufratem vsque fateamur: quando illi plerumque ita parum pij erga DEVM fuerint, vt miranda potius sit DEI indulgentia, qui tandiu eos in illa ipsa Chananæa manere passus sit.

Andreas Masius in 1.cap. Iosue versu 4.

Numerorum 34.

3. Reg. 8.

MVLTI tamen existimant, Dauidis & Salomonis principatu, Hebræos omnia vsque ad Euphratem possedisse: propter ea quæ de Dauide 2. Regum 8. & de Salomone 3. Regum 4. (quæ nos paulo supra retulimus) Sacris Literis prodita sunt. Verum & si negari non potest, Dauidem & Salomonem, vltra fines à Iosue designatos, multis prouinciis partim subactis, partim voluntarijs imperasse: probari tamen non posse puto, eis prouincijs potitos esse Hebræos vt suis possessionibus, coloniasque suæ gentis illuc emisisse: &, quod DEVS iusserat, noua in illis asyla, vt in terra sua instituisse. Quippe permiserat illis DEVS eorum populorum dominationem; at nondum tamen excidium. Sane post illa quæ de Salomonis imperij amplitudine scripta diximus, mox subditur: Iuda & Israel à Dan vsque Bersabee, quiete ac feliciter vixisse omni tempore Salomonis. Et paruo interuallo subiungitur, dedicato templo, egisse festum omnem Israel, qui illuc conuenerat ab aditu Emath vsque ad flumen Aegypti. Quis quæso non videt, etiam in illo amplissimo Salomonis imperio, Hebræos non vltra terminos à Iosue definitos habitasse? Ad hæc, si quis duodecim præfecturas, quas instituit Salomon, quo tempore imperij gloria florebat maxime; nominatorum locorum obseruatione peragret, nullas fuisse extra Chananæam institutas videbit. Externum igitur illud Dauidis & Salomonis vsque ad Euphratem imperium, securitatem modo Israelitis, non item ampliores possessiones pariebat. Neque vero absurdum est, si quæ sub conditione promittuntur, (vt forensibus vtar verbis) ea, non extante conditione, nunquam præstentur. Nec propterea irritum fuisse DEI consilium, vanaque promissa putandum: quippe quæ in veris Israelitis, veroque semine Abræ, id est, in CHRISTI Ecclesia cumulatissime expleta & perfecta sint. Hactenus ex Andrea Masio. 109

Auctoris sententia.

EXPECTAT Lector, aut etiam fortasse requirit iudicium & sententiam nostram. Equidem Masij opinionem etsi probabilem esse non abnuo, præsertim 110

sertim eum ei, quæ paulo supra retuli, Sancti Hieronymi verba suffragari videantur: ad veritatem tamen, sententiam B. Augustini propensiorem iudico: non solum tanti viri commotus auctoritate, verum bona etiam, nisi fallor, ratione persuasus. Cum enim diuinum hoc promissum de terra vsque ad Euphratem à posteris Abræ possidenda, sicut illud quoque de terra Chanaan ab eisdem obtinenda, non semel à DEO datum & confirmatum fuerit; consentaneum profectò est id fuisse aliquando, sicut illud etiam de possessione terræ Chanaan, si non in toto, certe aliqua in parte; si non ad longum tempus, certe ad breue aliquod tempus præstitum atque impletum. Cumque legimus, tempore Dauidis & Salomonis imperium Iudaicum ad Euphratem vsque productum ac dilatatum esse; quis obsecro non agnoscit tunc diuinum illud promissum impleri cœptum esse; forteq. vt deinceps perfectè atque omnino compleretur, si quemadmodum tunc populus Hebræus pietatem erga DEVM studiose coluit, ita consequentes & posteri reges vna cum populo, in eadem pietate colenda perseuerassent? Sed expendamus duas aduersus hoc, Masij obiectiones. Ait ille, dominationem illam Dauidis vsque ad Euphratem, non fuisse hæreditariam possessionem, cum in illis terris non habitauerint Hebræi: sed Hebræorum modo securitati deseruisse. At ego non possum satis intelligere, cur illa dominatio non potuerit vere dici possessio hæreditaria; cum ita Dauid regionibus illis atque gentibus dominaretur, vt eas imperio suo regeret, teneret præsidio, sibique seruire & tributa pendere cogeret. Neque officit, vt putat Masius, quod in eas regiones nunquam Hebræi colonias emiserint, aut inibi habitauerint ipsi: id enim ad constituendam hæreditariam alicuius terræ vel regionis possessionem minime necessarium est. Nisi forte Masius negare ausus esset, imperium quod Rex Hispaniarum habet tum in Italia, tum in amplissimis noui Orbis regionibus, hæreditariam esse possessionem Regni, siue, vt appellant vulgo, Coronæ Hispaniæ; propterea quod earum regionum habitatores & indigenæ, non sint Hispani. Illud porro quod secundo loco Masius de Asylis opposuit, nihil negotij fuerit expedire: & dupliciter quidem dilui potest. Non enim tunc opus erat nouis Asylis; nondum enim gens Hebræa in tantum numerosa propagatione aucta erat, vt eam commode terra Chanaan non caperet, sed in exteras regiones, ductis colonijs, diffundi necesse esset. Fuit præterea illud ad Euphratem vsq. imperium Hebræorum, per quam breue: quod si longo tempore bene stabilitum & roboratum perdurasset, tunc Hebræi de nouis asylis instituendis egissent, nec DEI iussa exequi prætermisissent. Summa igitur nostræ opinionis hæc sit; arbitrari nos, diuinum illud promissum, tempore Dauidis & Salomonis impleri cœptum esse; idemque omnino fuisse implendum, nisi gentis illius improbitas atque impietas obstitisset. Quemadmodum nec Chananitidem quidem vniuersam obtinere illi potuerunt; non solum propter ignauiam & auaritiam, sed ob eam maxime causam quod à vero DEI cultu & obedientia sæpius recesserunt. Verum hic finis esto huius Disputationis.

Obiectionum Masij contra Augustinum solutio.

BENE-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Decimumsextum Genesis.

De Coniugio Abræ, & Ancillæ eius Agar Aegyptiæ.

Versu 1. GITVR Sarai, vxor Abram, non genuerat libe-
2 ros ; sed habens ancillam Aegyptiam nomine Agar,
dixi marito suo, Ecce conclusit me Dominus ne pa-
rerem: ingredere ad ancillam meam, si forte saltem
ex illa suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret
3 deprecanti ; tulit Agar Aegyptiam ancillam suam
post annos decem quàm habitare cœperant in terra Chanaan ; & dedit
4 viro suo vxorem. Qui ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns,
despexit dominam suam. Dixitq. Sarai ad Abram, Inique agis contra
5 me : ego dedi ancillam meam in sinum tuum, quæ videns quod conce-
6 perit, despectui me habet. iudicet Dominus inter me & te. Cui re-
spondens Abram, Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, vtere ea vt libet.
7 Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit. Cumque inuenisset eam An-
gelus Domini iuxta fontem aquæ in solitudine quæ est in via Sur in de-
8 serto, dixit ad illam, Agar ancilla Sarai, vnde venis, aut quo vadis?
9 Quæ respondit, A facie Sarai Dominæ meæ ego fugio? Dixitq. ei An-
gelus Domini, Reuertere ad dominam tuam & humiliare sub manu il-
10 lius. Et rursum: Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, & non
11 numerabitur præ multitudine. Ac deinceps, Ecce, ait, concepisti, & pa-
ries filium, vocabisque nomen eius Ismahel, eo quod audierit Dominus
12 afflictionem tuam. Hic erit ferus homo: manus eius contra omnes, &
manus omnium contra eum, & è regione vniuersorum fratrum suorum
13 figet tabernacula. Vocauit autem nomen Domini qui loquebatur ad
eum:

eum: Tu DEVS qui vidisti me. Dixit enim, Profectò vidi posteriora videntis me. Propterea appellauit puteum illum: Puteum viuentis & 14
videntis me. Ipse est inter Cades & Barad. Peperitque Agar Abræ fi- 15
lium: qui vocauit nomen eius Ismahel. Octoginta & sex annorum erat 16
Abram, quando peperit ei Agar Ismahelem.

NARRAT Moses hoc decimosexto capite, quemadmodum Abram, cum iam ex Sara prolem nequaquam speraret, alteram duxerit coniugem, Agar Aegyptiam ancillam suam; Sara ipsa non modo suadente ac rogante, verum etiam incitante atque impellente. Nimirum cupiebat Sara, quando ipsa parere filios viro suo non poterat; saltem ex ancilla, quam sui vice vxorem ei dabat, filios ei præbere, quos ipsa pro suis haberet. Hoc autem coniugium, decem annis, quàm ex Mesopotamia venerant in terram Chanaan, contractum est: quo scilicet tempore octogesimumquintum ætatis annum agebat Abram; Sara verò septuagesimumquintum; liquet enim ex capite decimoseptimo Genesis, decennio posteriorem natu Saram fuisse quam Abram. Verum Agar vbi se concepisse sensit, insolescens, & contemptui habens Saram, cum ab ea dure tractaretur & affligeretur, domo profugit; sed errabundam in solitudine Angelus redire domum iussit; & reuerenter ac demisse subesse dominæ suæ; pollicitus fore vt filium pareret perquam ferocem & bellicosum, auctoremque numerosissimæ ac validissimæ posteritatis. Quanto autem tempore post historiam præcedentis capitis contigerit quod hic traditur, incompertum est: nisi quod mihi quidem satis fit verisimile, aliquot post annis euenisse. Cum enim DEVS Abræ (vt superiori capite proditum est) promisisset ex ipso generatum iri filium, qui non solum bonorum eius hæres esset, sed amplissimæ & clarissimæ gentis sator & parens: credibile est, Saram eius promissionis spe sustentatam, aliquandiu postea sperasse prolem: verum multis iam sine illa exactis annis, multumque iam ingrauescentem atque prouectam ætate, diuini illius promissi effectum non per se, sed per aliam quampiam mulierem Abræ præstandum existimasse; ideoque de alia coniuge viro tradenda, vt compos ille diuini promissi fieret, deliberasse.

Ecce, conclusit me Dominus ne parerem: ingredere ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Versu 2.

1 ORATIONEM qua voluit Sara viro suo persuadere, ne coniugium Agar detrectaret, his paucis verbis perstrinxit Moses; sed eam latiori narratione luculenter expositam tradit Philo; cuius verba, quod nonnihil attingant noui ad expressiorem historiæ huius cognitionem pertinens, lubet hic apponere: Saræ, inquit Philo, cum multas & egregias laudes memorare possim, vnam non silebo, quæ velut ceterarum specimen quoddam esse queat. Cum enim prole careret, vt quæ sterilis esset; verita ne tam cara DEO domus ob id deserta deficeret, sic maritum allocuta est; Iam dudum vna viuimus in caritate mutua: sed quæ præcipua coniugij causa est, propter quam vtique natura virum iunxit mulieri, desunt nobis liberi; immo propter meam vergentem iam

Philo in libro De Abraham.

iam ætatem, ne in poſterum quidem ſpes vlla prolis reliqua eſt. Non eſt autem æquum, vt te quoque tangant meæ ſterilitatis incommoda: licet tibi, ſalua noſtra caritate, patrem fieri. Abſit enim à me zelotypia, quando à te abeſt bruta concupiſcentia, neceſſitati naturæ ſatisfacturo. Quamobrem non differam nouam adornare nuptam, quæ, quod mihi deeſt, ſuppleat. Quod ſi res ex voto ſucceſſerit, tui natiui liberi, mei erunt adoptiui. Et vt abſit omnis Zelotypiæ ſuſpicio, meam, ſi libet, duc famulam, corpore ſeruam, ſed ingenio liberali ac generoſo fœminam, iam dudum mihi expertam probatamque, ex quo primum ædes meas intrauit, genere quidem Aegyptiam, ſed Hebræam religione. Eſt nobis ampla poſſeſſio, & opes noſtra ſorte & conditione maiores; iam enim ne locupletiſſimis quidem indigenis cedimus. Et adhuc quidem hærede caremus: ſed hunc quoque licet comparare, ſi tu monitis meis parere animum inducas. Ille miratus tantam vxoris caritatem, & de futuro tempore curam & prouidentiam, duxit liberorum cauſa, eam quam illa commendauerat, vſurus eius coniunctione (vt ferunt qui ſe aiunt certiora prodere) donec efficeretur grauida. Quod vbi non ita multo poſt contigit, aiunt abſtinuiſſe ab eius congreſſu; vel propter innatam viro continentiam, vel propter honorem quem vxori habebat mutuum. Itaque mox è famula naſcitur filius; & aliquanto poſt alius è Sara legitimus, nihil tale iam ſperantibus, honeſtatem ac virtutem eorum remunerante DEO, & munus omni ſpe maius vltro largiente. Hoc igitur Saræ probitatis exemplum, tanquam illuſtre quoddam ceterarum eius virtutum ſpecimen eſto. Sic Philo.

Sara voluit filiũ Agar ſuum facere per adoptioné.

In hac Philonis oratione tria Lector attendat: vnum eſt, cogitaſſe Saram, filios Agar, ſi quos illa procreaſſet ex Abram, ſuos facere per adoptionem. Alterum eſt, Agar abiecta ſuperſtitione atque impietate ſuæ gentis, imbutam eſſe vera fide & religione, quam à Sara & Abram perceperat: itaque coniugium illud fuit inter homines diuerſi quidem generis & gentis, non tamen diuerſæ fidei ac religionis. Tertium eſt, tantam fuiſſe continentiam Abræ, tamque alienum eius animum ab improba voluptatis libidine, vt ſimul grauidam ex ſe cognouit Agar, ab ea ſe in poſterum omnino abſtinuerit.

Abram ſemel Agar grauidata in poſterũ ab ea ſe abſtinuit.

SED expendamus verba Moſis: *Concluſit me Dominus ne parerem*, Hebraiſmus eſt, pro ſterilem me fecit, ſiue bonum fœcunditatis mihi denegauit. Eſſe naturales ſæpe numero cauſas ſterilitatis muliebris, nemo inficiabitur. Has Philoſophi & Medici tres præcipuas tradere ſolent. Prima cauſa eſt, defectus vel praua qualitas ſanguinis muliebris, qui materia eſt corporando fœtui neceſſaria. Altera cauſa eſt, mala conformatio vel affectio matricis, vbi concipitur & continetur fœtus. Tertia cauſa eſt, diſſociatio quædam, &, vt ita loquar, inconuenientia corporum & ſeminum viri ac mulieris. Sed vt hoc verum eſt, ita veriſſimum eſt, non raro ſterilitatem atque infœcunditatem mulierum ex ſingulari conſilio & voluntate DEI accidere, vel in pœnam & ſupplicium eius cui contingit; vel in maius eius bonum, illuſtrioremque diuinæ potentiæ ac benignitatis declarationem. Prioris cauſæ ſterilitatis exemplum habes infra Geneſis 20. vbi ſic eſt: *Orante Abram ſanauit DEVS Abimelech, & vxorem ancillaſque eius: & pepererunt. Concluſerat enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech propter Saram vxorem Abrã.* Exempla poſterioris cauſæ multa & nobilia extant in Sacris Literis, vt in Eliſabeth matre Ioannis Baptiſtæ; in Anna quæ genuit Samuelem, & in hac ipſa de qua nunc loquimur Sara. Religioſi porrò animi & piæ mentis eſt, omnium bonorum quibus fruitur, pariterque malorum omnium quæ patitur, ſupremam eorum cauſam DEVM agnoſcendo, æquum & moderatum ſe in aduerſis æque ac ſecundis rebus gerere. Tali animo fuit Iob, cuius ſunt illa nunquam ſatis laudata; *Si bona ſuſcepimus de manu Domini,* a

Tres cauſæ naturales ſterilitatis mulierum.

Sæpe ſterilitas mulierum ſingulariter prouenit ex DEO, duas ob cauſas.

Luc. 1.

1. Reg. 1.

Iob. 2.

mala

mala quare non ſuſcipiamus? Et, *Dominus dedit, Dominus abſtulit, ſicut Domino placuit, ita factum eſt, ſit nomen Domini benedictum.*

Sara igitur cauſam ſterilitatis ſuæ referens ad DEVM: *Ecce*, inquit, *conclusit me Dominus, ne parerem.* Vide prudentem animam, ait Chryſoſtomus, quo modo nihil aſperum loquitur, nec ſuam deplorat ſterilitatem: ſed ſolum hoc nobis declarare vult, quod naturæ domino & opifici ſuam adſcribens ſterilitatem, fortiter & leuiter eam ferat: malens quod DEO placebat, quàm quod ipſa concupiſcebat: vnum illud præcipue ſpectans & ſatagens, vt virum ſuum quo quomodo conſolaretur. Magnam porrò emphaſim habent illa verba. *Conclusit me Dominus ne parerem*, ijs enim mirifice declaratur ineffabilis DEI potentia & prouidentia. Etenim ſignificare voluit Sara, quemadmodum nos aperimus & claudimus domos; ita & DEVM in natura operari, eius vires & potentiam vel claudendo cum libet, ne operari quicquam poſſit; vel aperiendo, vt operetur. Ecce tibi in vno eodemque Babylonico illo igne, potentiam eius adurendi, & clauſit erga tres illos iuuenes, & aperuit aduerſus Babylonios eorum hoſtes & tortores.

Chryſ. homilia 38. in Geneſim. — *Dan. 3.*

3 Sequitur: *Ingredere ad ancillam meam, ſi forte ſaltem ex illa ſuſcipiam filios.* Putat Chryſoſtomus ſubdubitaſſe Saram, num ipſa ſolum eſſet ſterilitatis cauſa; an verò ea proueniret ex Abram: idque voluiſſe explorare, & certum facere experimento coniugij Agar cum Abram. Illud profectò non incogitanter legendum eſt quod à Ioſepho traditur: ſcribit enim, Saram DEI monitu ſuaſiſſe illud coniugium Abræ, & ad id diuina auctoritate impuliſſe eum. Quod Ioſephi dictum fidem ex eo capit, quod ſcriptum eſt infra Geneſ. 21. quod Sara dixerat Abræ de eijcienda Agar & Iſmahele, etſi durum Abræ viſum eſt, id tamen mox diuino oraculo comprobatum & imperatum Abræ eſt. S. Auguſtinus item libro 20. Contra Fauſtum, cap. 32. ait Abram credidiſſe Saram nutu DEI ſuaſiſſe ſibi illud coniugium.

Chryſoſt. in dicta homilia. — *Ioſephus. lib. 1. Antiquit.* — *Auguſtinus.*

Caietanus in explanatione huius loci, quaſi occurrere volens admirationi vel obiectioni eorum, qui mirari fortaſſe poſſent, aut etiam tanquam flagitium damnare coniugium hoc Abræ cum Agar ancilla, viuente priori ac principali vxore Sara, ad hunc modum ſcribit: Vide Lector priſcorum morem: vxor impotens generare, ſubrogabat marito ancillam vice ſui; vt nati ex ancilla ſubrogata & marito, eſſent tanquam filij ſui. Perpende quoque nihil indecentis habuiſſe tunc huiuſmodi pluralitatem vxorum; ſed ſolitam & communi more probatam fuiſſe. Non enim Sara auſa eſſet alteram offerre marito ſuo vxorem, niſi communi more vidiſſet huiuſmodi bigamiã comprobatam. Nihil hic de diuina dicitur diſpenſatione: nihil in hoc Abræ facto inſinuatur reprehenſibile. Et quia hic primo Sacra Scriptura pluralitatem vxorum apud viros iuſtos fuiſſe aperit; annotabis prudens Lector & quæ diximus, & conſequenter, non eſſe contra ius naturæ pluralitatem vxorum: neque enim credere fas eſt, Abram contra ius naturæ alteram voluiſſe vxorem ducere. Hæc Caietanus. Qui duo hic dicit; vnũ aperte; pluralitatem vxorum non fuiſſe contra ius naturæ: alterum ſubindicando, non fuiſſe ad id aliqua diſpenſatione opus; ſed eò fuiſſe licitum, quod eo tempore communi gentium more & inſtituto vſitatum eſſet, & honeſtum haberetur. Hæc vera ſint nec ne, ex Diſputatione quam paulo infra tractabimus, Lector intelliget.

Caietanus in cap. 16. Geneſis. — *Expendenda Caietani ſententia.*

4 Non eſt in prætèritis relinquenda notatio in hũc locum B. Hieronymi admonentis, pro eo quod nos legimus, *Si ſaltem ex illa ſuſcipiam filios*; in Hebræo eſſe, *Si forte ædificer ex illa*. eſt autem Hebraiſmus, ædificare aliquem, pro, dare ei filios: & mulierem ædificari ex viro, pro, ſuſcipere ex eo filios. Hinc quoq. factum eſt, vt ipſa proles, progenies, & poſteritas appelletur domus: vnde eſt illud, ædificare domum alicuius vel alicui, pro, dare alicui prolem & numeroſam florentemque

Hieronymus in Traditionibus in Geneſim.

Locus Exodi cap. 1. posteritatem. Quare quod scriptum est Exodi 1. DEVM obstetricibus Aegyptijs, pro pietatis officio quod Hebræis præstiterant, ædificasse domos, hunc habet intellectum, dedisse eis numerosam florentemque prolem ac posteritatem. Similiter in Scriptura pro eodem vsurpantur duo illa, suscitare semen fratris, & ædificare domum fratris; id est, ex vxore fratris sine liberis demortui, generare filios, qui ad fratris familiam & posteritatem adscribantur. Et vero, hic Hebraismus etiam in alias linguas deriuatus videtur: quippe tam Italice, quàm Hispanice, genus, progenies, familia, appellatur, casa: quin etiam Poeta Domum Assaraci nominauit. (Virgilius Aeneid. 6.)

Versu 3. Cumque ille acquiesceret deprecanti; tulit Agar Aegyptiam ancillam suam, post annos decem quam habitare cœperant in terra Chanaan: & dedit eam viro suo vxorem; Qui ingressus est ad eam.

Plutarchus. HVIVS facti Saræ perquam simile fuit, quod Plutarchus in libro de Virtutibus Mulierum narrat de Stratonica. Ea cum sterilis esset, & maritum legitimos liberos, quos regni hæredes relinqueret, desiderare sciret; persuasit ei, vt alia ex muliere prolem susciperet, sibiq. eam subderet. Deiotaro vxoris animũ & sententiam admirante, eiusque arbitrio rem totam permittente, formosam illa ex captiuis virginem, Electram nomine, adornauit, & Deiotaro copulauit; natosque ex ea liberos, tamquam suos amanter ac magnifice educauit. Sic Plutarchus. Sed perpendamus verba Mosis.

Sed quorsum spectat signatum hic à Mose tempus decẽ annorũ habitationis 5
Abræ ac Saræ in Terra Chanaan? quid enim hoc facit ad narrationem coniugij inter Abram & Agar. Nugantur hic more suo Hebræi, aientes tantum spatium temporis fuisse quondam obseruatum in experienda explorandaque vxoris sterilitate, priusquam altera duceretur vxor. (Hebræi, vt refert hic Lyranus & Thostatus.) Verum isti neutiquam probant hoc, sed ex suo sensu suaq. libidine fingunt. Quin etiam falsum esse, patet exemplo Isaac, qui viginti annos vxorem tulit sterilem, Genes. 25. Nec verum est nõ plus decem annos Abram vxorem habuisse sterilem: siquidem non eam primum habuit cum venit in terram Chanaan; sed iam eam vxorem duxerat cum esset in Chaldæa, & priusquam veniret in ciuitatem Haran: atq. eo ipso tempore iam compertum Abræ fuerat, Saram esse sterilem, vt supra tradidit Moses Genes. 11.

Caietanus. Quæramus igitur alias eius rei causas magis idoneas & probabiles. Caietanus hanc satis bonam tradit. Putat eo denotatum esse tempus decem annorum habitationis eorum in Terra Chanaan, vt inde notesceret ætas Saræ eo tempore; erat enim annorum septuagintaquinque, decennio scilicet minor quam Abram, Genes. 17. Abram verò cum primum venit in terram Chanaan, fuisse septuagintaquinque annorum, supra posuit Moses Genes. 12. Moses igitur signando illud tẽpus, significauit iam tunc Saræ desperatam fuisse prolem; quippe quæ iam experta fuerat, se nec puellam, nec iuuenem, nec prouectioris ætatis concipere ex viro suo potuisse. Sic Caietanus.

Chrysosto. homil. 38. in Genesim. Chrysostomus autem tres alias eiusdem rei rationes affert: primam, vt ostenderet mirabilem Abræ continentiam & modestiam; qui decem iam annos expertus sterilitatem vxoris, non modo nihil in eam fecerat dixeratue graue & asperum, nec desiderio prolis alterum coniugium appetierat; sed perinde quasi multam egregiamque prolem ex ea suscepisset, summa concordia & amore cum ea semper vixerat; nec nisi ea suadente, rogante, & quodammodo cogente, ad alteram vxorem adiecit animum. Altera ratio, vt appareret quam constans fuerit Abram in fide diuinorum promissorum. Nam statim vt venit

nit Abram, vocatu & iussu DEI, in terram Chanaan, non semel ei promisit DEVS numerosum, potens, & clarum semen: ab eo verò tempore iam decem annos sine prole vlla exegerat Abram: *Nec propterea tamen infirmatus est fide, nec hæsitauit diffidentia, certissime sciens quia potens est DEVS reddere, ac præstare quæcumque repromisit.* Tertia ratio, non solum decem annos, sed viginti quinque distulit DEVS promissum dare semen Abræ; annis quippe viginti quinque post primam DEI promissionem natus est Isaac: non enim ad Ismahelem, sed ad Isaac solum DEI promissio pertinuit. Sed cur tandiu protraxit DEVS sui effectum promissi? Nempe vt ea dilatione perfectior redderetur, & illustrior existeret virtus Abræ, tanto tempore nunquam in DEI promissis vacillantis: simulque vt generatio promissi seminis, quanto magis naturaliter videbatur impossibilis; tanto magis postea fieret admirabilis, & ad diuinæ omnipotentiæ commendationem, omni sæculo & apud omnes gentes prædicabilis. *Ad Rom. 4.*

PRIMA DISPVTATIO.

An coniugium Abræ cum Agar, licitum & legitimum fuerit.

6 VERVMENIMVERO, quia coniugium hoc Abræ cum Agar ancilla, sinistre à multis interpretatum, maleq. acceptum est; Manichæi enim contumeliose id vituperabant, criminoseque damnabant; & à quibusdam Catholicis non recte intellectum nec bene defensum videtur: exigit hic locus vt quod de eo coniugio antiqui Doctores & Patres senserunt, & scriptis prodiderunt, solita nos perspicuitate ac breuitate commemoremus: ad hæc, vt eadem de re subtiliter & accurate disputemus, quò veritas eius rei omni ex parte clarescat. Theodoretus refellens eos qui hoc facto & exemplo Abræ, intemperantiam suæ libidinis ac lasciuiæ cohonestare volebant, simulque respondens ijs qui coniugium illud Abræ cum Agar, tanquam libidinosum atq. interdictum vituperare ac damnare non dubitabant, hunc in modum scribit: Vnumquodq. opus iudicatur ex facientis intentione. Quare si attendamus Patriarcham quasi concupiscentiæ inseruientem, rem profecto dignam reprehensione vocabimus. Si verò vxor naturæ suæ infirmitatem declarans, seq. sterilem à DEO factam esse agnoscens, flagransque desiderio suscipiendi quocumque modo liberos ex viro suo; rogauit ea de causa Abram vt cum Agar coniungeretur, quò ipsa liberos inde susciperet; quid quæso in ea re peccauit Abram? maxime cum neque natura, neque lex vlla tunc scripta plures ducere vxores prohiberet? Ac fidem quidem eius rei faciunt quæ mox secuta sunt. Cum enim Agar propter fœcunditatem, procaciter aduersus Saram insolesceret, idque illa cum Abram grauiter expostulasset; non ferens ille petulantiam ancillæ, neque expectans dum illa peperisset, permisit eam vxori puniendam. Hæc Theodoretus. Qui coniugium illud tripliciter videtur vindicare à crimine: Primo, quod nulla lege vel scripta vel naturali id fuerit tunc vetitum: tum, quod non vltro & sponte sua appetierit Abrã illud coniugium, sed ad id vxoris suasu, rogatu, atque impulsu adductus sit: deinde, quod non ad ancillam accesserit vt indulgeret libidini ac voluptati; sed vt tam diu optatam, nec amplius iam ex Sara speratam prolem, tali ratione habere posset. *Theodore. quæstione 66. in Genesim.*

7 IN eandem sententiam disertissime B. Augustinus disputat libro 16. de Ciuitate DEI cap. 25. Nullo modo, inquit Augustinus, de coniugio cum Agar ancilla *Augustin.*

inurendum est crimen Abræ. Vsus quippe ea est ad generandam prolem, non ad explendam libidinem, non insultans, sed potius obediens coniugi; quæ suæ sterilitati credidit esse solatium, si fœcundum ancillæ vterum, quoniam natura non poterat, voluntate faceret suum; & eo iure, quo dicit Apostolus; *Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier*; vteretur mulier ad pariendum ex altera, quod non poterat ex seipsa. Nulla est hic cupido lasciuiæ, nulla nequitiæ turpitudo: ab vxore, causa prolis, ancilla marito traditur; à marito causa prolis accipitur; ab vtroque non culpæ luxus, sed naturæ fructus exquiritur. Denique cum ancilla grauida dominæ sterili superbiret, & hoc Sara suspicione muliebri viro potius imputaret; etiam ibi demonstrauit Abram non se amatorem seruum, sed liberum fuisse genitorem; & in Agar, Saræ coniugi pudicitiam custodisse: nec voluptatem suam, sed voluntatem illius impleuisse: accepisse, non petijsse: accessisse, non hæsisse: seminasse, non amasse. Ait enim *Ecce ancilla tua in manibus tuis, utere ea quomodo tibi placuerit*. O virum viriliter vtentem fœminis, coniuge temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter. Sic Augustinus. Qui præter ea quæ similiter Theodoreto hic posuit ad illius coniugij defensionem, tangere præterea videtur rationem illam, quod Sara vtens ea potestate, quam Paulus dixit habere mulierem in corpus viri sui, recte inducere potuerit Abram ad illud coniugium: & ipse Abram morem gerens vxori, tale coniugium sine crimine ac vitio inire potuerit. Quæ ratio probabilis sit nec ne, infra iudicabitur.

1. ad Cor. 7.

Idem Augustinus libro 22. Contra Faustum Manichæum, capite 30. graui disputatione confutat Faustum: qui propter coniugium illud Agar, duplici crimine vehementer accusabat & damnabat Abram; altero, turpis ac nefariæ libidinis, quod prolis insana flagrans cupidine, cum pellice volutatus sit; altero infidelitatis, quod DEO iam sibi semen de Sara pollicito, minime credens, filios ex alia muliere suscipere concupierit. Sed Augustinus priorem Fausti calumniam repellens, eadem dicit quæ differuit in libris de Ciuitate DEI, eo quem modo posui loco. Posteriori verò eiusdem criminationi respondens, Faustum manifesti arguit mendacij. Nam quo tempore Abram vxorem duxit Agar, nec dum euidenter declaratum ei fuerat, num semen ipsi promissum à DEO, ex Sara suscipiendum esset, an ex alia quapiam muliere: id enim postea Genesis 17 cum præceptum circumcisionis ei datum est, proprie ac perspicue patefactum fuit. Itaque primo DEVS promisit Abræ semen, Genes. 12. & 13. Sed non expressit quale semen: poterat enim esse vel semen naturale, vel adoptiuum. Verum hæc ambiguitas deinde præcisa est, cum DEVS Genes. 15. promisit Abræ semen naturale, ex ipso videlicet per naturalem generationem procreandum. Sed adhuc tamen supererat dubitatio, an illud semen ex Sara procreaturus esset Abram, an ex alia muliere: quæ dubitatio in dies eo magis crescebat, quo Sara magis ætate procedens, minus ad generandum habilis videbatur. Atque hæc fuit causa cur Sara ad coniugium Agar, ob quærendam ex eo prolem, virum suum impulerit. Sed hæc quoque dubitatio denique sublata est, cum DEVS, Genes. 17. & 18. Abræ denuntiauit fore vt Sara ipsa conciperet & pareret filium, in quo amplissima, quæ data ei fuerant, promissa præstanda & complenda essent. Hactenus ex Augustino.

S. Ambrosius.

SANCTVS Ambrosius hoc ipsum argumentum tractans, tribus modis coniugium Agar à calumnia & reprehensione asserit. Primo enim, etsi fuisse illud adulterium significat, propterea tamen minime culpandum putat, quod ante legem Mosaicã & Euangelicam factum sit. Quapropter cum nulla tunc lege vetitũ, & damnatũ esset, extra crimen & reprehensionẽ videtur ponendũ. Deinde ait, nõ esse crimini dandũ Abræ, quod is fecit non intẽperantia libidinis, nec indulgẽdo 8

voluptati;

voluptati; ſed conſulendo poſteritati, & prolem habere cupiendo, quò diuinis promiſsis nequaquam fruſtraretur. Addit ad hæc Ambroſius, auctorem ineundi eius coniugij, non fuiſſe Abram, ſed Saram, cuius obſecundando voluntati, precibus acquieſcendo, atque vtilibus vtrique monitis & conſilijs parendo, ad coniugium illud animum applicuit Abram. His adijcit, illud coniugium fuiſſe myſterium Veteris & Noui Teſtamenti, quod myſterium diſerte Paulus exponit ad Galatas capite quarto. Hæc eſt Ambroſij ſententia. Verum adſcribam hic quoque verba eius. Mouere aliquos poſſet, inquit Ambroſius, quomodo Abram vir tam carus & familiaris DEO, ingreſſus ſit ad ancillam. Sed conſideremus primum, quod Abram ante legem Moſis, & ante Euangelium fuit; nondum interdictum adulterium videbatur. Pœna criminis ex tempore legis eſt, quæ crimen inhibuit: nec ante legem vlla rei damnatio eſt. Non ergo in legem commiſit Abram, ſed legem præuenit; DEVS in Paradiſo, licet coniugium laudauerit, adulterium non damnauit. Non vult enim mortem peccatoris; ideo quod præmij eſt, pollicetur; quod pœnæ, non exigit; mauult enim mitibus prouocare, quàm ſeuerioribus terrere. Et tu peccaſti cum Gentilis eſſes, habes excuſationem; veniſti ad Eccleſiam, audiſti legem, *Non adulterabis*, iam excuſationem non mereris. Habes vnam Abrahæ defenſionem. Secunda illa eſt; Non ardore aliquo vagæ ſuccenſus libidinis; non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio coniugalem poſthabuit torum: ſed ſtudio quærendæ poſteritatis & propagandæ ſobolis. Adhuc poſt diluuium raritas erat humani generis: erat etiam religioni, ne quis non reddidiſſe debitum videretur naturæ. Nec otioſum eſt, quod vxor auctor facti inducitur, vt excuſetur maritus, ne vago raptus errore credatur. Hæc Ambroſius. Similia tradit Chryſoſtomus homilia 56. in Geneſim: eademque fuit aliorum Patrum ſententia, quos, ne in re manifeſta longior ſim, in præſens commemorare ſuperſedeo. Atque in hanc quoque ſententiam vno ore conſonant Theologi Scholaſtici 4. ſentent. Diſtinct. 33.

[Margin: Ambroſius lib. 1. De Abraham cap. 4. — Caute hoc legendum, ſimpliciter enim, verũ non eſt, vt infra oſtendetur. — Ezec. 18. & 33. — Exod. 20. — Chryſoſtomus.]

9 APPARET igitur, iſtorum Patrum & Theologorum ſententia, coniugium illud Agar & Abræ fuiſſe licitum & honeſtum. Sed enim multa ex aduerſo diſputari, multæque rationes afferri poſſunt, quibus coniugium illud nec licitum, nec à crimine vacuum fuiſſe probari videatur. Videtur enim tale coniugium eſſe contra primam Matrimonij inſtitutionem. Etenim DEVS in exordio mundi condens matrimonium, vnum inter virum atque vnam mulierem inſtituit: Adamo enim nonniſi vnam dedit coniugem; quaſi talis eſſet veri matrimonij ratio & natura. Hoc autem ſignificare volens Scriptura: *Creauit*, inquit, *DEVS hominem: maſculum & fœminam fecit eos*, id eſt, vnum marem, & vnam fœminam; videlicet propter coniugium eorum, quod aliter niſi inter duos, verum eſſe non poteſt. Huc facit etiam illud: *Erunt duo in carne vna*, ſignate dictum eſt *duo*, quaſi copulatio viri & vxoris in vnam carnem per matrimonium facta, inter duos ſolum eſſe debeat. Eodem adde, quod Dominus noſter redigere volens matrimonium ad eam rectitudinem & decorem, cum quo fuerat à principio cõſtitutum à DEO, ſuſtulit omnino polygamiam, quaſi primæuæ inſtitutioni matrimonij contrariam. Cum enim vetet, dimiſſa vxore propter fornicationem, virum ducere alteram; quanto magis eum, duas ſimul habere vxores, vetuiſſe putandum eſt? Secunda ratio. Idem comprobatur vſu & conſuetudine omnium piorum & ſanctorum virorum qui è ſtirpe Seth fuerunt vſque ad Abram, per annos prope duo millia; quorum nullum polygamia eſſe vſum legimus: non ipſum Adam, neque Noe; quorum tamen tempore, ſumma cum eſſet hominum paucitas, maximaque multiplicandi generis humani neceſſitas, maxime quoq. licita fuiſſet polygamia, quando ob eam ipſam cauſam licita fuiſſe dicatur Abræ.

[Margin: Quinque rationes quæ cõtra illud coniugium Agar & Abræ afferri poſſunt. — Gene. 1. & 2. — Matth. 9.]

Tertia ratio. Vel polygamia per se licita & bona erat, vel solum ex certa quadam & singulari dispensatione diuina. Non fuisse per se bonam, testis est Chrysostomus affirmans consuetudinem eius fuisse malam; verum ad tempus permissam, & idcirco abolitam postea fuisse à CHRISTO per legem Euangelicam. Et vero, si polygamia per se bona & licita fuisset, semper omnique æuo & apud omnes gentes, atque nunc etiam, licita censeri deberet. Nec sanè idonea & probabilis est polygamiæ defensio, quæ petitur ex diuina dispensatione super tali coniugio facta cum Abram & quibusdam alijs: nusquam enim in Sacris Literis apparet talis dispensatio, nec quando primum aut cui facta sit ostendi potest. Si cui porrò esset facta, is haud dubie fuisset Abram: si quidem primus ipse de pijs & sanctis viris polygamia vsus legitur. At enim Moses historiam hanc enarrans, nullam mentionem aut significationem facit dispensationis diuinæ, quæ facta fuerit Abræ ad coniugium illud contrahendum: sed illud tantum ait, Abram suasu & rogatu Saræ ingressum esse ad Agar, vt ex ea prolem susciperet. Præterea B. Augustinus, alijque Patres ad eius coniugij defensionem nunquam obtendunt specialem aliquam DEI dispensationem & reuelationem, immo vero nullum de ea verbum faciunt: sed alias rationes afferunt, vt, non fuisse illud eo tempore contra naturam, non contra morem gentium, non contra legem aliquam, nec fuisse intemperantia libidinis, sed honesta prolis cupiditate susceptum. Audiat Lector B. Augustinum Fausto Manichæo polygamiam pro magno crimine sanctis illis Patriarchis obijcienti hoc modo respondentem: Quando mos erat, crimen non erat: & nunc propterea crimen est, quia mos non est. Alia enim sunt peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra præcepta. Quæ cum ita sint, quid tandem criminis est, quod de pluribus simul habitis vxoribus obijcitur sancto viro Iacob? Si naturam consulas, non lasciuiendi, sed gignendi causa illis mulieribus vtebatur: si morem, illo tēpore atque in illis terris hoc factitabatur: si præceptum, nulla lege prohibebatur. Nunc verò cur crimen est, si quis hoc faciat, nisi quia & moribus & legibus non licet? Quæ duo quisquis contempserit, etiam si tantummodo causa generandi vti possit pluribus fœminis; peccat tamen, & ipsam violat humanam societatem, cui necessaria est procreatio filiorum. Sic Augustinus. Liquet igitur defensionem illius coniugij, Patres non ex diuina dispensatione aut reuelatione, sed alijs ex causis, atque ijs quidem varijs petijsse.

Chrysost. homil. 56. in Genesim.

Augustin. lib. 22. Cōtra Faustū cap. 47.

Quarta ratio. Concubina non est vxor, sed Agar fuit concubina (sic enim appellatur Genes. 25.) vera igitur vxor illa non fuit. Quare neque coniugium eius licitum Abræ esse potuit. Agar verò non fuisse veram vxorem, magno est argumento, quod eam Abram vna cum filio Ismahele à suo contubernio remouit, domoque eiecit, Genes. 21. Valde hanc rationem corroborat auctoritas Magni Leonis Papæ; is enim distinguens mulierem liberam ab ancilla, & veram vxorem à concubina, ponit exemplum Saræ & Agar; illius, vt liberæ & vxoris; huius, vt ancillæ & concubinæ. Verba Leonis ita se habent: Non omnis mulier iuncta viro, vxor est viri; quia nec omnis filius, hæres est patris. Nuptiarum autem fœdera inter ingenuos sunt legitima, & inter æquales: multo prius hoc ipsum Domino constituente, quàm initium Romani iuris extitit. Itaque aliud est vxor, aliud concubina; sicut aliud ancilla, aliud libera. Propter quod etiam Apostolus ad manifestandum harum personarum discretionem, testimonium ponit ex Genesi, vbi dicitur Abræ: *Eijce ancillam & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ*. Vbi cum societas nuptiarum ita sit ab initio constituta, vt præter sexuum coniunctionem, haberet in se CHRISTI & Ecclesiæ sacramentum; dubium non est, eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium. Sic Leo. 11

Magnus Leo epist. 92. cap. 4.

Ad Gal. 4. Genes. 21. Ad Ephe. 5.

AD

12 AD superiores quatuor rationes addenda est quinta, quæ vt latior illis & copiosior, ita robustior & neruosior videtur. Si coniugium illud fuisset licitum, id sane fuisset propter causas & rationes à Patribus allatas & à nobis supra expositas; at rationes illæ videntur admodum infirmæ, minimeque probabiles; quod manifestum erit Lectori singulatim eas percensendo & ponderando. Prima ratio B.Ambrosij: adulterium primo vetitum fuit lege Mosis, tum lege Euangelica: Abram igitur tot sæculis antegressus vtramque legem; id committendo, fecit quod nulla erat lege prohibitum; & ideo nullius fuit criminis reus. Concedit igitur Ambrosius illud coniugium fuisse adulterium: sed adulterium etsi non erat tempore Abram diuina aliqua lege scripta prohibitum, erat tamen contra Legem naturalem, à DEO in hominum animis mentibusq. naturaliter impressam. Enimuero prohibitio adulterij, est in præceptis Decalogi, qui non à Mose, nec ab eius tempore, sed ab exordio mundi, & simul creatus homo est, vim habet obligandi omnes atque omni tempore. Præsertim autem cum adulterium sit contra omne ius naturale matrimonij; quippe omnes matrimonij fines, omniaque eius bona destruit ac funditus euertit. Nec solum erat id temporis contra legem naturalem; verum etiam contra morem & consuetudinem gentium, vt Aegyptiorum & Philistinorum exemplo infra, Numero.16. indicabimus. Si ratio Ambrosij valeret, eadem profecto ratione concluderetur, nullum fuisse peccatum ante Legem scriptam Mosis, vel Euangelicam. Cur igitur missum est generale diluuium? Cur Pentapolis misso cælitus igne deflagrauit? Quo modo Paulus dixit: *Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt?* Et rursus. *Vsque ad legem peccatum erat in mundo; peccatum autem non imputabatur, cum Lex non esset*: Id est, quia nondum erat scripta Lex aliqua diuinitus lata prohibens adulterium, eiusque reos puniens: idcirco quamuis esset peccatum adulterij aliaque crimina; non tamen imputabantur, id est, non per legem aliquam diuinam constitutis supplicijs plectebantur. Beatus igitur Ambrosius dum non negauit illud coniugium fuisse adulterium, satis ostendit esse inexcusabile, nec à vitio & crimine purgari posse.

Excutiuntur quinque rationes Patrū pro defensione polygamiæ Abræ.

Adulteriū esse contra legem naturalem.
Exod. 20.

Genes. 7. & 19.

Ad Rom. 1. & 5.

13 ALTERA ratio, quæ ab omnibus fere Patribus tractata est: propterea non peccasse Abram, quia id fecit non ardore libidinis, sed amore prolis. Atqui non sunt facienda mala, vt eueniant bona. Nec satis est bonum esse finem agentis, sed præterea quod agitur, bonum & honestum esse necesse est; ad bonum enim finem per mala media contendere ac peruenire nefas est. Nam si aliter, etiam nunc liceret per fornicationes & adulteria prolem ambire. Tertia ratio qua omnes item vsi sunt: non id fecit Abram proprio consilio & voluntate, vltro appetens tale coniugium, sed vxoris Saræ non consensu modo, sed insuper suasu atque impulsu. At enim, si illud per se bonum & licitum non erat, non debuit Abram assentiri vxori, nec ad id vllis eius consilijs aut precibus adduci. Consimili enim ratione excusari posset peccatum Adami, quòd ille blanditijs & precibus vxoris Euæ commotus, edendo vetitum sibi à DEO fructum, admisit. Quarta ratio, quam vsurpare solet B. Augustinus: Sara, inquit, vxor Abræ, secundum potestatem quam habebat in corpus viri (non enim vir habet potestatem corporis sui, sed mulier, vt ait B. Paulus, neque mulier potestatem habet corporis sui, sed vir) facultatem dedit Abræ incundi aliam fœminam, prolis generandæ gratia. Sed hæc ratio est inualida: non enim talem potestatem habet vxor in corpus viri sui, vt congressum viri cum alia muliere, possit assensu vel impulsu suo facere licitum. Sed illam duntaxat habet potestatem, vt debitum à viro petere possit, nec vir possit ei petenti denegare, aut cuiquam alij mulieri, præter illam, reddere.

Ad Ro.3.

Genes.3.

Supra 2.
1. ad Cor. 7.

QVINTA

QVINTA ratio? Illud coniugium esse factum non solum propter generationem prolis, sed præcipue ob mysterium; illud dico mysterium quod luculenter exponit B. Paulus in Epistola quam scripsit ad Galatas capite quarto: & infra super caput 21. à nobis fuse tractabitur. Hanc rationem tertio loco B.Ambrosius adhibuit ad illius coniugij defensionem, ita scribens: Duabus vsi sumus defensionibus, tertia quoque est quam nobis Pauli tribuit auctoritas; qui ait, ea quæ gessit Abram, vt de ancilla susciperet sobolem, in figuram esse facta, & secundum allegoriam dicta. Allegoria est cum aliud geritur, & aliud figuratur. Præfigurabat autem duplex Abræ coniugium, vnum cum Sara libera, alterum cum Agar serua, duo testamenta, vnum vetus, alterum nouum: duos item populos de Abræ generatione manantes, vnum Iudæorum, qui legis syllabis seruiat, quasi de ancilla in seruiturem generatus: alterum Christianum, qui ad remissionem peccatorum, cælestis gratiæ libertatem acceperit. Quod ergo putabas esse peccatum, aduertis esse mysterium, quo ea quæ in posterioribus erant futura temporibus, reuelabantur. Agnoscamus ergo, quod hæc quæ in figuram contingebant, illis crimini non erant. Sic Ambrosius. Verumenimuero, ratio mysterij vel mysticæ figuræ non facit rem quampiam esse bonam vel malam: siquidem potest esse aliquid non benefactum, aliorum figura tam in bene quam in malefactis. Immo verò scelus aliquod potest assumi tanquam vtile quoddam exemplum ac documentum prudenter iusteque aliud quiddam agendi; quemadmodum de villico iniquitatis docuit Saluator noster in Euangelio. Palam igitur est rationes ad illius coniugij defensionem proditas à Patribus, neutiquam firmas & probabiles videri; nec eas efficere, vt coniugium illud fuisse licitum & honestum existimare debeamus. 14

Ambrosius lib. 1, De Abraham, cap.4.
Ad Gal. 4.
Quid sit allegoria.
1. ad Cor. 10.
Luc.16.

VERVMTAMEN ea quæ ad præsens contra coniugium Agar cum Abram disputauimus, licet similia vero cuipiam fortasse videri possint, vera tamen non sunt: sed veram & certam iudicare oportet sententiam Patrum, qui illud coniugium fuisse licitum, atque omni à crimine vacuum censuerunt. Ac præter Patrum sententias quas supra retuli, id firmari etiam potest auctoritate B.Hieronymi ad hunc modum scribentis: sciebat Paulus Apostolus lege concessum, & exemplo Patriarcharum familiare fuisse populo Hebræo nouerat, in multis vxoribus liberos spargere; ipsis quoque sacerdotibus huius licentiæ patebat arbitrium. Hæc Hieronymus. Latius vero atque enucleatius docet hoc ipsum Sanctus Augustinus libro tertio de Doctrina Christiana capite duodecimo, cuius hæc sunt verba: Sufficiendæ prolis causa, erat vxorum plurium simul vni viro habendarum inculpabilis consuetudo: & ideo vnam fœminam maritos habere plurimos honestum non erat; non enim mulier eo est fœcundior, sed meretricia potius turpitudo est, vel quæstum vel liberos vulgo quærere. In huiuscemodi autem moribus, quidquid illorum temporum sancti non libidinose faciebant, quamuis ea facerent quæ hoc tempore nisi per libidinem fieri non possunt, non culpat Scriptura. Et quidquid ibi narratur, non solum historice ac proprie, sed etiam figurate ac prophetice acceptum, interpretandum est vsque in finem illum caritatis siue DEI, siue proximi, siue vtriusque. Sicut enim talares & manicatas tunicas habere, apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, non has habere, flagitium est: sic animaduertendum est in cetero quoque vsu rerum abesse oportere libidinem: quæ non solum ipsa eorum inter quos viuit consuetudine nequiter abutitur, sed etiam sæpe fines eius egressa, fœditatem suam, quæ intra claustra morum solennium latitabat, flagitiosissima eruptione manifestat. Hactenus ex Augustino. 15

Auctoris sententia, nouis rationibus coniugiũ Abræ cum Agar comprobantis.
S.Hierony. epist. 83. quæ est ad Oceanum.
S.Augustinus.
Vsus tunicarum talarium & manicatarum, olim apud Romanos flagitiosus erat. Vide Gellium lib.7.c.12.

Addam ego tres rationes, quæ ad confirmationem huius sententiæ multum ponderis & roboris habere videntur. Et vna quidem ratio sit hæc: Si coniugium 16

illud

illud Abræ cum Agar non fuit licitum, ergo fuit adulterium cognoscere Agar, scilicet viuente vxore cognoscere mulierem, quæ vxor non erat: sed non fuit adulterium; ergo nulla ratio est negare ipsum fuisse licitum. Non fuisse autem adulterium, possum hoc modo argumentari: Abram vir erat sapiens, & super omnes eius temporis mortales, humanarum iuxta diuinarumque rerum intelligens. Non igitur potuit Abram ignorare, adulterium per se malum & nullo modo licitum esse; vtpote quod euidenter lege naturali vetitum esset, omnemq. veri matrimonij legem, finem, fructumque peruerteret ac perderet. Quin etiã nouerat esse id more, institutoque gentium inter quas ipse peregrinabatur, damnatum detestatumque. Audi regem Philistinorum Abimelech his verbis expostulantem cum Abram, quod non indicasset ei Saram esse vxorem suam, quam ob rem periculum fuerat vt quispiam cum ea adulteratus esset: *Quid fecisti nobis? quid peccauimus in te, quia induxisti super me & super regnum meum peccatum grande?* Minatus enim ei DEVS fuerat mortem, quod Abræ vxorem abstulisset. Itaque grande peccatum vocauit adulterium, quod cum aliena vxore commissurus fuerat, nisi fuisset à DEO præmonitus. Nec vero Abram sciuit adulterium non esse licitum, & nihilominus tamen vel ardore libidinis inflammatus, vel insana prolis cupidine impulsus id admittere non dubitauit: hoc enim de tali viro cogitare, ne dum sentire nefas est. Vbique enim diuina Scriptura prædicat Abram, vt virum sanctissimum, DEOq. charissimum & familiarissimum; & quasi perfectum sanctimoniæ, omnisque virtutis exemplum omnibus proponit imitandum. Quare à tanto viro tanti flagitij ac turpitudinis vel suspicionem propulsare æquum est. Immo verò aperte declarat Moses nõn libidine ad illud coniugium esse adductum Abram, sed vxoris Saræ monitis ac precibus assentientem & acquiescentem. Et verò, si illud fuisset adulterium, insignis admodum fuisset Abræ intemperantia libidinis, & detestabilis infamia; quippe qui non semel tantum adulteratus esset, sed (quod fœdissimum est crimen) adulteram, viuente videnteque vxore, apud se non minus viginti annis habuisset: erat enim octogintaquinque annorum Abram, cum ingressus est ad Agar, vt traditur hoc capite: cum verò eam domo eiecit vnà cum Ismahele, quintum & centesimum annum agebat; tunc enim Isaac quinquennis fuisse creditur. Genes. 20

17 ALTERAM rationem, ad idem firmandum minime inualidam, breuibus expediam. Polygamia licita fuit tempore legis Mosaicæ; ergo multo magis licitam fuisse eam ante Legem Mosis putandum est. Etenim de ijs quæ pertinebant ad rationem diuini cultus & religionis, ad disciplinam moralem & ciuilem, ad coniunctiones contractusque matrimoniales, ad præscriptionem demum eorum quæ facienda fugiendaue sunt, multa restrinxit Lex Mosis, quæ antea magis laxa, soluta & libera fuerant. Deinde, causa cur tempore legis Mosaicæ concessa fuerit polygamia, multiplicationem dico humani generis, præsertim autem fidelis populi, & item propagationem diuini cultus & religionis; hæc, inquam, causa concedendi polygamiam, multo sane iustior & vrgentior fuit ante legem Mosis, cum longe angustioribus terminis ac regionibus & populus fidelis, & cultus DEI contineretur. Licitam porrò fuisse polygamiam tempore legis, constat tum auctoritate diuinæ Scripturæ, tum exemplis sanctorum virorum qui ea sine crimine vsi sunt. Præ ceteris autem ad id probandum valet exemplum Dauidis, qui multas simul vxores habuit; cuius sanctitati locupletissimum perhibet Scriptura testimonium, vocans eum virum secundum cor DEI; de quo item præclarum est illud elogium libro 3. Regum cap. 15, *Fecit Dauid rectum in oculis Domini, & non declinauit ab omnibus quæ præceperat ei, cunctis diebus vitæ suæ, excepto sermone Vriæ Hethæi.* Sacra quoque historia Mosis in libro Deuteronomij

Polygamia & in lege Mosis & ante fuit licita.

1. Reg. 13.

Act. 13.

teronomij, polygamiam, vt eo tempore licitam, non vno loco commemorat. Audi quid capite 21. eius libri scriptum sit. *Si habuerit homo vxores duas, vnam dilectam, & alteram odiosam; genueritque ex eis liberos, & fuerit filius odiosæ primogenitus, volueritque substantiam inter filios suos diuidere; non poterit filium dilectæ præferre filio odiosæ: sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitque ei de ys quæ habuerit, cuncta duplicia: Iste enim principium liberorum eius, & huic debentur primogenita.* Viden vt coniugium vnius viri cum duabus vxoribus narret Moses tanquam licitum & honestum, earumque filios, tanquam legitimo susceptos matrimonio, vt paternorum bonorum hæredes? In eodem libro paulo supra cap. 17. de Rege futuro populi Hebræi præcipit DEVS, ne is plurimas habeat vxores. *Non habebit*, inquit, *vxores plurimas quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri immensa pondera*. Non vetat DEVS habere regem multas vxores, sed plurimas; non modica vxorum multitudo, sed immodica & nimia prohibetur. Quem locum Deuteronomij tractans B. Augustinus, ita scribit; Quæritur vtrum Dauid contra hoc præceptum fecerit, non enim vnam tantum habuit vxorem. Nam de Salomone manifestum est, quod transgressus fuerit hoc præceptum tam in fœminis, quàm in auro & argento. Sed hinc potius intelligitur permissum fuisse regibus plures vna vxores habere, plurimas autem habere prohibitum. Quæ quidem prohibitio non habebat transgressionem in paucis vxoribus, sicut Dauidi fuerunt; sed in plurimis, vt fuerunt Salomoni. Quamuis cum addidit, *Vt non discedat cor eius*; hoc magis videtur præcepisse, ne multiplicando nimis vxores, deueniret etiam ad alienas, per quas factum est vt cor Salomonis discederet à DEO. Multiplicatio tamen generaliter ita prohibita est, vt etiam si ex Hebræis solis eas valde multiplicasset, contra hoc præceptum fecisse merito argui posset. Sic Augustinus. Quemadmodum igitur non vetuit DEVS habere regem aurum & argentum, sed immensam vim & pondus auri & argenti: ita non multitudinem vxorum, sed nimiam multitudinem interdixit.

Locus Deuteronomij, cap. 17.

Augus. lib. Quæstionũ in Deuteronomiũ quæst. 27.

3. Reg. 11.

Tertia ratio non parum etiam huic sententiæ firmitatis addit, Promisit DEVS benefacturum se Ismaheli, quia semen erat Abræ; sic enim ei dixit, vt legimus Genesis 21. *Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est.* At si Ismahelem per adulterium, id est, damnato concubitu, execratoque satu generasset Abram, fas non est credere voluisse DEVM, tam liberaliter & prolixe Ismaheli benefacere propter Abram, qui in eo generando tanto se flagitio & crimine obstrinxisset. Nec sane Sara mulier admodum pudica & sancta, tanti sceleris turpitudinem, tamque insignem DEI offensam suasisset viro suo; nec adulteram tot annos apud se, & cum viro suo habitare passa esset. His adde, quod non fuit diuersæ rationis & conditionis coniugium illud Abræ cum Agar, atque coniugium Iacob cum duabus ancillis Bala & Zelpha: namque hoc etiam iniit Iacob vxorum instinctu, & prolis gratia: sed hoc fuit verum ac legitimum matrimonium; ergo similiter & illud Abræ. Certe filij Iacob ex illis ancillis, vt legitimi filij Iacob nominantur in Scriptura, & habiti sunt in populo Hebræo; & vt tales, partem Terræ promissionis, tanquam hæreditario iure, non secus ac filij Liæ & Rachelis acceperunt. 18

Genes. 30.

Solutio rationũ contra coniugium Abræ & Agar.

RESTAT extrema pars huius Disputationis, in qua contrarias huic sententiæ rationes suprapositas, dissoluere oportet. Prima ratio hæc fuit; polygamiam esse contrariam primæ institutioni matrimonij a DEO factæ in Paradiso. Respondeo, non esse contrariam; siquidem assequitur & obtinet primarium matrimonij finem; is autem est procreatio & educatio prolis: namque vnus vir bene sufficit multis fœcundandis mulieribus, earumque liberis alendis atq. educandis. Degenerare tamen aliquantulum non inficior polygamiam ab ea perfectione qua matrimonium à principio constitutum est; nempe quantum ad alios 19

Genes. 2.

An Polygamia sit contra primæuam matrimonij institutionẽ.

minus

minus principales eius fines, quos aut non assequitur, aut ægre & imperfecte; tranquillam dico societatem & cohabitationem vxoris & viri, pacificamque domus & familiæ gubernationem; ad hæc, esse in remedium mitigandæ concupiscentiæ, quod remedium vnus vir multis vxoribus nequaquam plene atque efficaciter præbere potest: habere demum mysticam significationem coniunctionis CHRISTI cum Ecclesia, vnius nempe cum vna. Quocirca B. Paulus primam illam matrimonij institutionem commemorans, adiungit: *Sacramentum hoc (siue vt est Græce, mysterium) magnum est: ego autem dico in CHRISTO & in Ecclesia.* Ceterùm ad substantiam matrimonij continendam, satis est obtineri posse in polygamia primarium & principalem finem matrimonij. *Ad Eph. 5.*

20 Secunda ratio erat: non fuisse licitam eo tempore polygamiam, satis argumenti esse debere, quòd ante Abram nemo proborum & piorum virorum ea sit vsus. Verùm hæc ratio nititur re admodum obscura & dubia. Nam vtrum Seth, Enos, Enoch, alijque deinceps vsque ad Noe; & an post Noe Arphaxad, Salem, Heber atque alij vsque ad Abram, plures simul vxores habuerint nec ne, nequaquam certe ac liquido ex Sacris Literis vel aliunde cognosci potest. Non enim omnia eius temporis Moses scribenda susceperat, vt quæ ille non scripsit, ea non fuisse affirmari possit. Sed esto, non habuerint illi multas vxores: fuit tamen præcipua quædam & iusta causa cur eas habuerit Abram; quippe futurus erat pater populi DEI, in quo vno omnium terræ gentium veri DEI fides & cultus propagandus erat, & vsque ad Messiæ aduentum custodiendus. Eidem quoque singulariter à DEO innumerabilis multiplicatio posteritatis in multas gentes & reges promissa fuerat. Audi promittentem ei DEVM multiplicem posteritatis propagationem: *Multiplicabo te vehementer nimis, nec vltra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham; quia patrem multarum gentium constitui te. Faciamque te crescere vehementissime, & ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur.* Sed enim illud hoc loco aduertendum, Abram & Iacob viros sanctissimos, vnicam solum appetiuisse vxorem (vt liquet ex historia, quam de illis hoc libro scripsit Moses) vnaque futuros, quantum erat in ipsis, fuisse contentos: nec sumpsisse plures, nisi ex honesta causa, probabilique occasione; nec vltro, sed principalium vxorum suasu & impulsu; DEO præterea eiusmodi polygamiam magnis quibusdam sacrisque mysterijs velatam cohonestante & adornante. Isaac certe vnica vxore, tametsi eam per viginti annos sterilem expertus, tota vita contentus est. Ergo exemplo Isaac & Noe discere licet, quale matrimonium illo etiam tempore iudicatum sit perfectum: exemplo autem Abræ & Iacob intelligere oportet, polygamiam fuisse id temporis, ex diuina dispensatione honestas ob causas licitam.

An quisquam piorum hominum ante Abrã vsus sit Polygamia.

Gen. 17.

Genes. 25.

21 Tertia ratio hanc vim habebat: polygamiam nec per se bonam esse, quia etiam nunc bona & licita esset: nec fuisse eo tempore licitam ex diuina dispensatione; talis enim dispensatio nusquam in Sacris Literis apparet: nec eius à Patribus vlla mentio facta est; nec ostendi potest, quando primum, aut cui ea dispensatio sit facta. Respondeo, polygamiam per se non esse licitam; sed ad tempus, priscis illis hominibus per diuinam dispensationem, iustasq. ob causas fuisse concessam. Bene hoc declarat Chrysostomus, qui loquens de Iacob, cui duæ sorores matrimonio copulatæ sunt, ad hunc modum scribit: Sed audiens quod Iacob accepit maiorem natu, & postea minorem, ne turberis, neque iuxta statum qui nunc est, opera tunc facta iudices. Tunc enim quia principia erant, permissum fuit cum duabus vel tribus, vel etiam pluribus vxoribus misceri: vt humanum genus propagaretur, & pietas incrementum acciperet. Adueniens autem CHRISTVS, & virtutem in hominibus plantauit, & Angelos (vt ita dicam) ex hominibus fecit; omnemq. illam veterem consuetudinem aboleuit. Vides quomodo non oportet consuetudinem prætexere; sed quod iustum est, inquirere?

Chrysost. homil. 56. in Genesim.

Genes. 29.

quirere? Ecce enim quoniam mala erat illa consuetudo, explosa est, & nulli amplius licet eam prætendere. Nusquam igitur consuetudinem spectemus; sed vbique quod vtile & honestum est, etiam si non fuerit in consuetudine, faciamus: quicquid autem perniciosum & turpe est, tametsi multorum, & longi temporis consuetudine roboratum atque inueteratum fuerit, fugiamus & auersemur. Hæc Chrysostomus. Appellat autem Chrysostomus vsum polygamiæ malum; quia per se, remotoque DEI concessu & indultu, non esset bonus nec licitus. Quemadmodum autem lex matrimonij non erat eo tempore consignata literis, sed in hominum animis mentibusque tantum impressa & scripta: ita dispensationem in ea lege non scripto expressam testatamque esse necesse fuit; sed interiori monitu, instinctu, atque inspiratu tradi primum alicui conueniens fuit: tum eius traditione, aliorumque proborum & DEI cultorum hominum exemplo ac consuetudine comprobatam, vulgo & in vniuersum habitam esse licitam.

Cui primũ facta sit dispẽsatio su per polygamia.

22 CVI autem primum hæc dispensatio sit data, nec omnino conueniunt auctores, nec quicquam certi afferri potest. Putant nec pauci nec obscuri scriptores, eam dispensationem primo esse datam Abræ; ob eam fortasse causam, quod primus ipse de iustis & pijs viris, legatur vsus polygamia. Sed cum eam Sara sine religione aliqua & dubitatione, non vt rem nouam & inusitatam, persuaserit Abræ viro suo: videtur eius dispensatio fuisse antiquior, & multo ante nota & vsitata. Mihi quidem probabilis admodum fit coniectura, eiusmodi dispensationem esse factam Noe statim post diluuium, in vsum posteritatis suæ. Itaq. sicut ei tunc DEVS indulsit esum carnium, cum antea oleribus tantum terræque fructibus vesci essent soliti, cum eis dixit Genes. 9. *Omne quod mouetur & viuit, erit uobis in cibum: quasi olera uirentia tradidi uobis omnia*: ita existimari potest, cum benedixit eis DEVS dicens: *Crescite & multiplicamini, & replete terram*; tunc vel per exteriorem aliquam reuelationem, vel per interiorem solum inspirationem, docuisse Noe, vsum polygamiæ vsque ad id temporis nemini concessum, fore deinceps licitum. Patres verò licet non explicate nominent istam dispensationem; satis tamen eam significant, cum aiunt, polygamiam esse concessam antiquis Patribus ad tempus quoddam ob fidelis populi & diuini cultus propagationem: atque inde manasse vsum eius & consuetudinem per id tempus inculpatam. Non sum inscius Durandum in Quarto sententiarum Distinct. 33. & Thostatum super caput 19. Matthæi, opinatos esse, polygamiam non esse contrariam legi naturali, nec aliter, nisi per legem positiuam Euangelicam esse prohibitam: quare ante promulgationem Euangelij, nulla fuisse opus dispensatione in eo, quod nulla erat lege interdictum. Nec displicuisse videtur Caietano hæc opinio, quantum conijcere licet ex ijs quæ scripsit super hoc caput Genesis 16. & supra commemorata sunt à nobis. Verumtamen sententia Theologorum contra sentientium & decernentium in Quarto, Distinct. 33. plane sequenda est: quæ magnam habet fidem ex auctoritate Innocentij Tertij, in cap. Gaudemus De Diuortijs, optima ratione probantis, nemini vllo tempore polygamiam, sine dispensatione diuina fuisse licitam.

Durandus. Thostatus. Caietanus.

Quo modo sit intelligendum Agar fuisse concubina Abræ.

23 QVARTA ratio erat hæc: Agar fuisse concubinam Abræ, sic enim appellari Genes. 25. & vt talem, domo eiectam esse cum filio suo Ismahele Genes. 21. non igitur veram fuisse vxorem Abræ, idque tradere etiam B. Leonem. At enim ratio hæc ducta ex vocabulo concubinæ, nihil valet. Etenim contra licet argumentari, eam fuisse veram vxorem, quia Genes. 16. vocatur vxor: *Tulit Sara*, inquit Moses, *Agar ancillam suam, & dedit eam viro suo vxorem*. Bala quoq. vera vxor, appellatur concubina Genesis 35. *Abijt Ruben*, ait Scriptura, *& dormiuit*

minit cum Bala concubina patris sui Iacob, quod illum minime latuit. Balam verò fuisse legitimam vxorem Iacob, supra ostensum est. Et in libro Iudicum cap. 19. eadem mulier cuiusdam Leuitæ coniux, appellatur prius vxor, & paulo post concubina. Ergo sciendum est, morem fuisse tam apud Hebræos quàm apud alias gentes, vt si quis multas haberet vxores, vna tamen earum primaria ac principalis esset, quæ materfamilias sola dicebatur, sociaque viri erat in gubernatione familiæ, atque eius vnius liberi bonorum viri hæredes censebantur. De qua re non est hic tacendum quod à Gellio annotatum legimus: Matronam esse dictam propriè, quæ in matrimonium cum viro conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret; etiam si sibi liberi nondum nati forent; dictamque esse ita à matris nomine non adepto iam, sed cum spe & omine mox adipiscendo; vnde ipsum quoq. matrimonium dicitur. Matrem autem familias appellatam esse ait eam solam, quæ esset in mariti manu mancipioque: aut in eius, in cuius maritus manu mancipioque esset; quoniam non in matrimonium tantum; sed in familiam quoque mariti, & in sui hæredis locum venisset. Sic ille. Concubinam porrò appellabant eam, quæ licet quantum ad veritatem & substantiam matrimonij, legitima esset vxor; non tamen admittebatur ad æqualem cum viro societatem in victu & administratione domus, nec ad eius filios viri hæreditas pertinebat; sed assumebatur tantum ad concubitum, generandæ prolis gratia: & idcirco ad differentiam primariæ vxoris & matrisfamilias, ferè non vxor, sed concubina nominabatur. Et ad hoc, opinor, significandum, narrat Moses Genes. 25. Abram dedisse cuncta quæ possederat filio suo Isaac, filijs autem concubinarum largitum esse munera; & separauisse eos ab Isaac, dum adhuc ipse viueret.

Quid apud veteres significaret nomen concubinæ & Matrisfamilias.
Gell. lib. 18. cap. 6.

24 Iam verò sententiam illam B. Leonis improbantis matrimonium contractum cum ancilla & concubina tanquam minime legitimum; & tale fuisse significantis coniugium Abræ & Agar; in bonam vtique partem accipere & interpretari conuenit: non enim credibile fit, eum fœdissimi adulterij insimulare Abram voluisse. Significat igitur B. Leo, coniugium illud Abræ cum Agar, ad perfectam matrimonij rationem exactum, cum qua scilicet fuerat à DEO institutum, non fuisse verum ac legitimum matrimonium. Nempe, præter defectus polygamiæ supra enarratos, erat item dispar admodum vtriusque coniugis conditio; siquidem Abram erat dominus, Agar verò ancilla & serua. Quod si non hæc fuit Leonis mens sensusque; dicam eum exemplo coniugij Agar ad id, quod volebat, probandum minime idoneo & accommodato esse vsum. Separatio porrò Abræ & Agar, & huius eiectio ex domo illius, DEI monitu & iussu facta esse dicitur Genes. 21. nec sane facta est quantum ad dissolutionem vinculi matrimonialis, sed quantum ad dissociationem tori & contubernij.

Exponitur sententia B. Leonis significantis Agar non fuisse verã vxorem Abræ.

25 Quinta ratio fuit B. Ambrosij, significantis illud coniugium fuisse quidem adulterium, sed propterea extra crimen fuisse, quod eo tempore nulla esset adulterium lege prohibitum. Respondeo, istam rationem non esse veram, & bene supra esse confutatam. Excidit autem illud Ambrosio, multa super illius coniugij defensione commentanti atque disputanti. Sextam verò & reliquas tres rationes, quibus omnes fermè Patres vsi sunt, eo defendentes illud coniugium, quod Abram non ardore libidinis, sed amore prolis, nec vltro, sed vxoris impulsu ad id accesserit, vnica licet eaque breui responsione dissoluere. Affirmamus eas rationes vsurpatas esse à Patribus, non quasi facerent illæ legitimum & licitum coniugium Abræ & Agar: sed quò refellerent Manichæos, aliosque impios Abræ calumniatores; criminantes eum, ardore libidinis inflammatum, contra ius omne fasque, cum serua sua turpiter esse commixtum. Ad hanc igitur calumniam depellendam spectant rationes illæ Patrum. Illud denique Lectorem hoc loco ignorare nolo, quæstionem hanc de coniugio Agar & Abræ, præter Patres & Theologos supra nominatos, etiam nostræ memoriæ

ſcriptores aliquot accurate doćteque tractaſſe; atque inter hos, copioſe ac diligenter, eruditeque noſtrum Bellarmınum: cuius ſcripta, quod plenam & rite diſtinctam atque ordinatam omnium controuerſiarum inter Catholicos & Hæreticos huius temporis doctrinam continent, magnoque ſunt vſui & adiumento Catholicis aduerſus Hæreticos decertantibus, merito leguntur & laudantur.

Robertus Bellaminus in 2. Tomo, vbi de Matrimonio.

Verſu 4.

At illa concepiſſe ſe videns, deſpexit dominam ſuam.

INSIGNIS profecto fuit arrogantia, & fœdiſſimum ingrati animi crimen, Agar ſeruam contemptui habuiſſe Saram dominam ſuam, à qua tantopere honorata fuerat, permiſſo ei viri ſui toro & coniugio. Enimuero ſic plerumque vſu venit, vt ijs rebus inſolentes & inhumani ſimus aduerſos eos, quorum eas res munere ac liberalitate accepimus. Præclare igitur S. Gregorius: Quidam, inquit, Prælatorum Sanctæ Eccleſiæ magiſterio ſubditi, dum adhuc rudes ſunt, obediunt: ſed cum paulo altius per conuerſationem proficiunt, in eadem obedientiæ humilitate nequaquam perſiſtunt. Quos bene Agar Saræ ancilla deſignat: quæ cum de Abram viro eius concepiſſe ſe vidit, dominam deſpexit. Agar quippe concipit, quando reproba mens ſubditi, aut per eruditionem ſcientiæ ſe proficere, aut per vitæ conuerſationem credit. Quæ profecto prægnans dominam ſuam deſpexiſſe dicitur; quia iam præpoſiti ſui voluntati per obedientiam ſubdi dedignatur. Sed quæ dominam deſpicit, ancilla eſſe perhibetur: quia ſuperbi, ſubditi & infimi ſunt per elationem, & ad filiorum DEI numerum non pertingunt. Si Gregorius.

Gregor. lib. 21. expoſitionis in cap. 3. primi Regum.

Verſu 5.

Affligente igitur eam Sarai, fugam inijt.

CARPIT Saram Ambroſius tanquam intemperantem iræ; putans eam nimia vlciſcendi cupidine, modum in caſtigando exceſſiſſe. Accepit à viro poteſtatem, inquit Ambroſius, irata vxor, & immoderatius vltione permiſſa vtitur. Quod ſi Sara moderationem non tenuit, quæ tenebit? Ideoque ſcriptum eſt, *Et afflixit eam Sarai, & fugit à facie eius.* Duo ſunt quæ comprehendit Scriptura, vt & dominæ grauem indignationem exprimeret, & ancillæ tumorem ac ſuperbiam. Quod afflixit eam Sara, ad affligentis iracundiam refertur; quod Agar fugit, contumeliam ſeruili patientia non ferebat, quæ ſibi hærilis contubernij vindicabat faſtigium: indignata eſt iniuriam, quæ induxerat inſolentiam. Hæc Ambroſius. Verumtamen moderatam fuiſſe ac iuſtam Saræ caſtigationem, ſatis indicauit Angelus, iubens Agar reuerti domum, & Saræ ſubiectam atque obedientem eſſe: *Dixitq. ei Angelus Domini; Reuertere ad dominam tuam, & humiliare ſub manu illius.*

Ambroſius lib. 1. De Abraham cap. 4. putat Saram in caſtigan da Agar modum exceſſiſſe, ſed refellitur.

Gen. 16.

Certe B. Auguſtinus hoc Saræ exemplo iuſte atque vtiliter affligentis Agar, 26
probat iuſte ac ſalutariter à Catholicis Principibus caſtigari & puniri Hæreticos, non ſolum quia fidem Catholicam, quam à principio profeſſi erant, & Sacramento ſe ad eam obſeruandam obligauerant, infideliter abiecerunt; ſed etiam quia niſi ſecularis gladij metu coerceantur; multifariam inſectentur & perturbent, vehementerque diuexent & affligant Catholicos. Et Auguſtinus quidem a primo in ea fuerat ſententia, vt neminem putaret ad Catholicam vnitatem

Hæretici iuſte puniri à Catholicis, Auguſtini egregia ſententia.

tatem compellendum. Verum cum hæc ſententia, nimium quantum aleret Donatiſtarum furorem, amplamque eis, permiſſa impunitate, ad inſectandos vexandoſq. Catholicos feneſtram aperiret: idem poſtea Auguſtinus, mutata ſententia, Principum edicta & Magiſtratuum in Hæreticos animaduerſiones, vtiles eſſe cenſuit ad Eccleſiam Catholicam tuendam atq. propagandam. Refert igitur Auguſtinus Saram ad Catholicam Eccleſiam; Agar vero ad Hæreticos, qui à Catholicis Principibus affliguntur, non odio aut crudelitate, verum ſanandi, & ad meliorem mentem reuocandi ſtudio. Ponam hic Auguſtini nonnulla verba ad hanc ſententiam pertinentia. Sic autem ſcribit ille: Putas tu nullam vim adhibendam eſſe homini vt ab erroris pernicie liberetur? Cum ipſum DEVM, quo nemo nos vtilius diligit, certiſſimis hoc exemplis facere videas: & CHRISTVM audias dicentem; *Nemo uenit ad me, niſi quem Pater attraxerit*. Quod fit in cordibus omnium qui ſe ad eum diuinæ iræ timore conuertunt: & noueris, aliquando furem auertendis pecoribus pabulum ſpargere; & aliquando paſtorem flagello ad gregem pecora errantia reuocare. Nonne contumacem ancillam, data ſibi poteſtate, Sara potius affligebat? Et vtique non eam, quam antea beneficio ſuo matrem fecerat, crudeliter oderat: ſed in ea ſuperbiam ſalubriter edomabat. Non autem ignoras quod iſtæ duæ mulieres Sara & Agar, & duo filij earum Iſaac, & Iſmahel, pro ſpiritualibus & carnalibus figurantur. Et cum legamus ancillam & filium eius à Sara paſſos graues moleſtias, Paulus tamen dicit quod ab Iſmahele perſecutionem ſit paſſus Iſaac: *Sicut tunc*, inquit, *ille qui erat ſecundum carnem, perſequebatur eum qui erat ſecundum ſpiritum; ita & nunc*; vt qui poſſunt, intelligant magis Eccleſiam Catholicam perſecutionem pati ſuperbia & impietate carnalium, quos temporalibus moleſtijs atque terroribus emendare conatur. Quicquid ergo facit vera & legitima mater, etiam ſi aſperum amarumque ſentiatur, non malum pro malo reddit, ſed bonum diſciplinæ, expellendo malo iniquitatis apponit, non odio nocendi, ſed dilectione ſanandi. Idem alio loco, aduerſus Donatiſtas propterea ſibi arrogantes nomen & gloriam Martyrum, quod Catholicorum Principum legibus, perfidioſe & inique agentes plecterentur, ita ſcribit: Fallaciter iactant iſti innocentiam ſuam, & quam non poſſunt à Domino accipere, ab hominibus quærunt Martyrum gloriam. Sed veri martyres illi ſunt, de quibus Dominus ait: *Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam*. Non igitur qui propter iniquitatem, & propter Chriſtianæ vnitatis diuiſionem, vt iſti; ſed qui propter iuſtitiam, perſecutionem patiuntur, hi martyres veri ſunt. Nam & Agar paſſa eſt perſecutionem à Sara; & hæc tamen ſancta erat quæ faciebat; illa verò iniqua quæ patiebatur. Hæc Auguſtinus. Quæ propterea hic commemoraui, vt oſtenderem, afflictionem Agar moderate ac iuſte factam eſſe à Sara, nec fuiſſe, vt putauit Ambroſius, iracundiæ atque indignationis exceſſu vitioſam.

August. Epiſt. 48. & 50.

Ioan. 6.

Ad Gal. 4.

Epiſt. 50.

Matth. 5.

Multiplicans multiplicabo ſemen tuum, & non numerabitur præ multitudine. Verſu 10

27
MPLITVDINEM progeniei ac poſteritatis Iſmahelis indicatam hic ab Angelo, expreſſius declarauit DEVS infra Geneſis 17. illis verbis: *Super Iſmahel quoque exaudiui te: ecce, benedicam ei, & augebo & multiplicabo eum valde: duodecim Duces generabit, & faciam illum in gentem magnam*. Illos porrò duodecim Duces ab Iſmahele generatos, nominatim recenſens Moſes Geneſ. 25. addit, eos fuiſſe principes duodecim tribuum, id eſt,

gentium, diuersitate linguarum & regionum inter se differentium. Ismahelitæ porrò, dicti postea sunt Agareni, ab Agar matre Ismahelis: deinde Arabes, denique Saracæni; vtrique mentito nomine, vt non ex Agar serua, sed ex Sara libera & domina progeniti viderentur. Quanquam Stephanus qui de vrbibus scripsit, aliam nominis Saracænorum originem & rationem tradit: Saraca, inquit, est regio Arabiæ post Nabathæos, cuius habitatores Saracæni vocantur. B. Hieronymus Epistola 129. quam misit ad Dardanum, significat nomen Saracænorum fuisse nouum sua ætate, ita scribens: Arabes & Agareni, quos nunc Saracænos vocant, in vicinia vrbis Hierusalem habitarunt. Verum antiquius esse nomen Saracænorum, satis argumenti est, Plinium & nominasse Saracenos, & iuxta Nabathæos, sedes eis assignasse. Nabathæi porrò vt nomen, ita genus & originem duxerunt à Nabaioth primogenito Ismahelis, vt videre est Genes. 25. Iosephus vtrique de posteris loquens Ismahelis, præsertim autem de Nabathæis, quorum gentis caput & parens fuit Nabaioth, sic ait: Hi quicquid terrarum est Euphratem inter & rubrum mare habitant, Nabathææ nomine regioni indito. Sunt autem hi à quibus Arabes gentem suam eiusque tribus denominauerunt; tum propter ipsorum virtutem, tum propter Abram auctoritatem. Ita Iosephus.

Stephanus. Hieronymus. Quando cœptum nomen Saracenorum. Plinius lib. 6. cap. 28. Iosephus 1. lib. Antiquitatum.

Si gens igitur Saracenorum, Ismahelis fuit soboles, satis vtiq. apparet, quantopere Ismahelis posteritas robore ac potentia, non solum numero aucta fuerit. Saracenos namque, post annum Domini sexcentesimum, quo tempore, principatu Heraclij Romanorum Imperatoris, ea gens caput extulit mirandum in modum, maximo, cum aliorum regnorum, tum Romani Imperij malo & exitio, fuisse non solum gente multiplicatos, sed etiam imperio auctos, ex multis illorum temporum scriptoribus notum Lectori esse potest. Quorum vnus quidam vocat Saracenos perniciosam gentem, & quos nec amicos habere, nec inimicos optabile sit. Ex Ismahelis quoque stirpe fuisse creditur magnus ille Pseudopropheta Mahometes, pestis humani generis, & funesta populi Christiani calamitas. Cuius innumerabiles fuere sectatores; iique partim armorum violentia, partim spurcissimæ ac teterrimæ legis quasi pestilenti afflatu, magnam orbis terrarum partem corripuerunt atque corruperunt. Sed his, de multiplicanda Ismahelis posteritate cursim expositis, pergamus ad alia.

Ammianus lib. 14. Mahometes Pseudopropheta.

Versu 11. Ecce concepisti, & paries filium: vocabisque nomen eius Ismahel, eo quod audierit DEVS afflictionem tuam.

Hebræorũ fabula. Lyranus.

PRO illo, *Ecce concepisti*, refert Lyranus Hæbræos quosdam legisse in futuro, *Ecce concipies*, & huiusmodi quandam fabulam tradidisse, Agar partim ex labore itineris, partim in pœnam eius quod superbe Saram contempserat, cum grauida esset ex Abrã, fecisse abortum: sed quia obtemperauit Angelo monenti vt rediret domum, DEVM viuificasse iterum in ventre eius fœtum 28
iam extinctum, eamq. viuificationem, hic esse appellatam nouam conceptionẽ. Miror hanc fabulam non displicuisse Lyrano, cum merum sit commentum. Quale enim est, nullam tanti miraculi significationem in hac historia dedisse Mosem? Esse autem legendum in præterito, Concepisti, non autem futuro concipies, præter auctoritatem omnium interpretum sic ex Hebræo vertentium, satis ostendit quod proxime antecessit, dictum enim est, Agar concepisse ex Abramo, & ob id contempsisse Saram; à qua cum affligeretur, fugisse eam in solitudinem. Hæc igitur Angeli verba ad illum spectant primum Agar conceptum. Nec sanè patitur consuetudo loquendi, vt extincti fœtus viuificatio, appelletur conceptio, nihil enim habet conceptionis; sed est vera eius quod mortuum

tuum fuit, resuscitatio. Non indignum consideratione iudico, quod obseruauit Caietanus, ponderans illa verba; *Et vocabis nomen eius Ismahel*. Nulli hominum, inquit, ante Ismahelem, DEVS, ante ortum eius, nomen dedit; siquidem ipse primus inter homines sortitus est ante ortum suum nomen à DEO. Et cum hac tamen noua nec parua gratia, nihil scitur, bonus ne an malus fuerit Ismahel: vt de diuina gratia gratis data nullus glorietur, nullus laudetur, nullus certo speretur bonus. Vere hoc profecto, & sapienter Caietanus. Caietanus in cap. 16. Genesis.

39 Lyranus vero & Thostatus magnum fuisse affirmant Ismahelis priuilegium, quòd diuinitus ante nominatus fuerit quàm natus: id verò in quinq. viris, tribus veteris Testamenti, & duabus Noui Testamenti factum esse legimus; in cuiuslibet autem eorum vel denuntiatione nominis, vel in ipsa eorum conceptione ac natiuitate animaduertere licet miracula aliqua contigisse. Primus eorum fuit Ismahel, cuius conceptum semel iam mortuum, iterum fuisse viuificatum, Hebræi opinantur. Sanè quidem mira de eius ingenio, moribus & posteritate per Angelum prænuntiata sunt Genes. 16. Alter fuit Isaac, cuius nomen prænuntiatum est Genes. 17. cuius generatio ex sterilibus parentibus, omnino admirabilis fuit. Tertius in Veteri Testamento numeratur rex Iosias; in cuius aliquot post secula nasciturі prænuntiatione, duplex contigit miraculum; nam & altare Idolorum vltro discissum est, diffusique cineres; & brachium regis Ieroboam arefactum, vt narratur 3. Regum cap. 13. In Nouo Testamento fuere duo, eo nomine longe insigniores: vnus fuit Ioannes Baptista, cuius generationem denuntianti Angelo cum non credidisset pater eius Zacharias, repente mutus est factus; mater autem eius Elisabeth cum plane sterilis esset, eum concepit: & audita salutantis se Virginis MARIAE voce, prophetico spiritu impleta est; & ipse Ioannes maternis adhuc inclusus visceribus, quasi præsentem Dominum agnoscens, exultauit præ gaudio in vtero matris suæ. Ac demum nato Ioanne, patri eius & facultas loquendi restituta, & noua prophetandi gratia donata est. Vltimus fuit, sed ante omnes hoc nomine admirandus, Dominus noster IESVS CHRISTVS, cuius annuntiatio, conceptio, natiuitas, multis atque incomprehensibilibus fuere nobilitata miraculis. Circa id quod subditur: *Eo quod audierit Dominus afflictionem tuam*, aduertat Lector triplicem hoc loco indicari à Mose afflictionem Agar: primam à Sara eius domina: alteram sumptam ab ipsamet Agar fugiendo ex domo Abram, & vagando errandoque per solitudinem: tertiam, quam ipsa deinde exhibuit voluntarie, ex mandato Angeli reuertendo domum Abræ, & à Sara veniam petendo, eique se humiliter subijciendo. Nulla harum trium excludenda est à verbis Angeli, cum earum nulla excludatur ab exauditione Domini. Prima enim quamuis iustissima fuerit, quatenus tamen erat pœnalis, clamabat ad DEI misericordiam; & multo magis reliquæ. Exauditio autem afflictionis Agar vsque ad tempus ortus Ismahelis extensa, & tunc demum, quantum ad effectum, completa est.

Lyranus. Thostatus. Quinque tantum viris, in Scriptura legi, mirabiliter ante eorū ortum prænuntiatum fuisse nomen.

Luc. 1.

Luc. 1. & 2.

Versu 12. Hic erit ferus homo: manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum: è regione vniuersorum fratrum suorum figet tabernacula.

Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim super hunc locũ.

PRO illo vocabulo *ferus* monet Hieronymus in Hebræo esse vocem (pere) quæ significat onagrum, id est, asinum siluestrem; eaque voce significari posteros Ismahelis habitaturos in eremo vagos incertisque sedibus; qui vniuersas gentes, quibus desertum illud ex latere iungitur, incursant, & impugnantur ab omnibus: talesque suo tempore fuisse Saracenos, haud dubie posteros Ismahelis. Oleaster super hunc locum disputans de significatione illius vocis Hebrææ (pere) quam reddidit Latinus interpres (ferus) verbum, inquit, (para) à quo (pere) significare videtur in Sacris Literis fructificare. Sed Hebræi dicunt (pere) significare asinum sylvestrem, & per translationem hominem siluestrem, id est, inurbanum, inciuilem atque ingenio moribusque ferinis. Verum si allusio debet esse nominis ad verbum suum principale & originale; existimarem (pere) potius significare animal fœcundum, aut crescens. Vnde (par) significat iuuencum, quod eiusdem significationis esse videtur. Dupliciter igitur hic locus verti potest: primo sic: *Ipse erit sylvestris homo*; cui interpretationi concordant proxime sequentia: *Manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum*. Sin autem significet fructificans animal; tunc sensus erit, ipse erit homo fructificans. Certe Agareni, præ ceteris gentibus fructificare videntur, propter multitudinem vxorum, eis lege sua permissam; ijdemque hostiliter insectantur omnes, vtpote quibus persuasum & præceptum sit, legem suam non ratione, sed gladio tueri ac propagare. Sic Oleaster. Apud LXX. interpretes hoc loco est vox ἄγροικος, significans hominem agrestrem & rusticum. Quanquam, auctore Suida, ea vox significat, imprudentem, difficilem, durum, rudem, aut in agro habitantem. Scite igitur Latinus interpres, vna illa voce Latina (ferus) significauit hominem & more ferarum in deserto habitantem, & ferino ingenio atque moribus præditum. 30

Oleaster in cap. 16. Genesis.

Suidas.

VERVM quia multis & claris auctoribus placuit, eandem fuisse gentem Saracenorum, Agarenorum, & Ismahelitarum, atque eos omnes ex vna Ismahelis stirpe prodijsse: lubet ostendere in Saracenis, quam vera fuerit hæc Angeli prædictio de barbarie ac feritate posterorum Ismahelis. Ac ne sim longus, contentus ad præsens ero ijs quæ quodam loco Ammianus Marcellinus de Saracenorum ingenio, habitatione, victu, moribus atque institutis plane barbaris & ferinis breuiter prodidit. Omnes, inquit ille, pari sorte sunt bellatores, seminudi, coloratis sagulis pube tenus amicti, equorum adiumento pernicium, graciliumque camelorum per diuersa reptantes, in tranquillis æque ac turbidis rebus. Nec eorum quisquam aliquando stiuam apprehendit, vel arborem colit, vel arua subigendo quæritat victum; sed vagantur semper, errantque per spatia longe lateque distenta, sine lare, sine sedibus fixis, aut legibus, nec idem perferunt diutius cælum, nec tractus vnius soli illis vnquam placet. Vita est illis semper in fuga, vxoresque mercenariæ, & conductæ ad tempus ex pacto: atque vt sit species aliqua matrimonij, futura coniux, dotis nomine, hastam & tabernaculum offert marito, post statum diem, si elegerit, discessura: & incredibile est, quo ardore apud eos in venerem sexus vterque soluatur. Ita vero, quoad vixerint, late palantur, vt alibi mulier nubat, in loco pariat alio, libe- 31

Ammianus Marcellinus lib. 14. de studijs, moribus & institutis Saracenorum.

rosque

rosque procul deducat, nulla copia quiescendi permissa. Victus vniuersis caro ferina est, lactisque abundans copia qua sustentantur, & herbæ multiplices, & si quæ alites capi per aucupium possint: & plerosque nos vidimus frumenti v sum vinique penitus ignorantes. Vltro citroque discursant; quidquid inueniri potest, momento temporis vastant; miluis rapacibus similes, qui si prædam despexerint celsius, volatu rapiunt celeri. Hæc Ammianus. Simile quippiam de Ismahelitis sui temporis narrat Sanctus Hieronymus. De Beria, inquit, ad Essam pergentibus, vicina est publico itineri solitudo, per quam Saraceni incertis sedibus huc atque illuc semper vagantur. Quæ suspicio frequentiam in illis locis viatorum congregat, vt periculum imminens mutuo auxilio declinetur. Erant in comitatu meo viri, fœminæ, senes, iuuenes, paruuli, numero circiter septuaginta. Et ecce, subito equorum, camelorumque sessores Ismahelitæ irruunt, crinitis vittatisque capitibus, ac seminudo corpore, pallia & latas caligas trahentes: Pendebant ex humero pharetræ, laxos arcus vibrantes, hastilia longa portabant; non enim ad pugnandum sed ad prædam venerant. Rapimur, dispergimur, & in diuersa trahimur. Sic eo loci B.Hieronymus.

S. Hierony. in Malcho Monacho.

32 Diximus paulo supra, pro illo quod nos legimus, *Hic erit ferus homo*, Hebraice legi, (erit onager) id est asinus siluestris. Sciat porrò Lector, vbicumque Scriptura nominat onagrum, significari ab ea animal quoddam syluestre, gaudensq. solitudine ac libertate, atque idcirco immansuetum & insociabile homini. Licet hoc intelligere ex duobus locis libri Iob; vno, capitis vndecimi: *Vir*, inquit, *vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberum natum putat:* Altero autem loco ex capite trigesimonono, vbi sic est: *Quis dimisit onagrum liberum, & vincula eius quis soluit? cui dedi in solitudine domum, & taberbacula eius in terra salsuginis. Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit.* Ceterum de natura, moribus & proprietatibus onagri diximus in secundo Tomo horum commentariorum libro 11. numero 66. Apparet igitur quàm aptè comparata sit onagro gens Ismahelitarum, habitans nempe in solitudine, agrestis & fera, externique impatiens imperij.

Onager quale animal.

33 RESTAT illud: *E regione vniuersorum fratrum suorum figet tabernacula*. Pro illo (è regione) Hebraice ad verbum est *ante*, vel *iuxta*, vel *super facies fratrum suorum*, & est Hebraismus: nam illud, ante vel iuxta facies fratrum suorum, idem est atque, ante vel iuxta fratres suos. Sæpenumero enim vocabulum faciei appositum alij nomini substantiuo, nihil ab eo diuersum significat: vt fugere à facie DEI, id est, fugere DEVM: & *venit uentus à facie deserti)* id est, ex deserto; &, *Tenebræ erant super faciem abyssi*, id est, super abyssum: quale est illud etiam; *Ante faciem frigoris eius quis sustinebit?* id est, Quis sustinere ac ferre poterit vehementissimam frigoris vim tempore niuis ac gelu? Illud verò *Figet tabernacula* proprie admodum & accomodate positum est ad denotandum genus habitationis Ismahelitarum: Non enim extructas lapidibus domos colebant, nec stabiles habebant, vnoque loco fixas sedes; sed pro domicilijs vtebantur tabernaculis confectis ex pellibus, quocumque vellent, (nunquam enim eodem in loco diu insistebant) facile transferendis. Verum illud *E regione fratrum suorum*, dupliciter exponi potest. Aut enim significat situm habitationis Ismahelitarum: habitarunt enim Ismahelitæ in Deserto Pharan, iuxta quod erant sedes Hebræorum, Idumæorum, Madianitarum, Moabitarum, & Ammonitarum: Hos autem constat fuisse fratres siue cognatos Ismahelis, vtrique vel ex eius patre Abram, vel ex fratre Isaac, vel ex Loth consobrino ipsius progenitos. Aut illud, *E regione fratrum suorum*, demonstrat ingentem confidentiam ferocesque animos Ismahelitarum. Nam cum infensi essent atque infesti omnibus vicinis populis & gentibus, etiam cognatione propinquis; cumq. ab illis omnibus ob eam causam

Quid sæpe in Scriptura significet, Facies alicuius.

Iob. 1.

Genes. 1.

Psal. 147.

ſam viciſſim infeſtarentur, tantum abeſt vt formidantes eorum vim & potentiã, longe ab illis receſſerint, vt iuxta illos & coram illis habitare ac verſari voluerint: tanta illis erat animi ferocia, ſuique fiducia. Sunt qui putent illud, *E regione fratrum ſuorum*, ſiue, *contra fratres ſuos*, ſignificare tantam fore Iſmahelitis feritatem, vt etiam aduerſus fratres ſuos inhumani & feri eſſent futuri: & tam potens tamque numeroſum fore Iſmahelis ſemen, vt nemo eis ſe opponere &
Thoſtatus. aduerſari poſſet. Angelum vero qui hæc locutus eſt cum Agar, exiſtimat Thoſtatus fuiſſe eum in cuius tutela & erat Abram, & eius familia: quare cum Agar eſſet grauida ex Abram, & per eius filium late multiplicandum eſſet ſemen A-
Obſeruatio. bræ, Angelus ille merito curam geſſit ancillæ Agar, ne proles eius periret. Obſeruarunt præterea quidam, hoc primum loco induci Angelum manifeſtantem ſe homini ſub nomine Angeli ſimul & DEI; idque fecisse eum vt Agar fugientem errantemque ad obſequium & ſeruitutem dominæ ſuæ reuocaret. Qua quidem re ſignificatur, generalem & primariam cauſam deſcenſus Angelorum ad homines, non aliam eſſe, niſi vt homines quaſi ſeruos DEI fugitiuos errantesque, ad DEVM ipſum reducant.

Verſu 13. Vocauit autem Agar nomen Domini qui loquebatur ad eam, Tu DEVS qui vidiſti me. Dixit enim, Profecto vidi poſteriora videntis me.

Paraphraſis Chaldaica.

HVNC locum ſic expreſſit paraphraſis Chaldaica: *Et orauit in nomine Domini, qui locutus eſt cum ea, dicens; Tu es DEVS ille videns omnia*. Quod igitur nos legimus. *Vocauit Agar nomen Domini*, Chaldæus ſignificat non fuiſſe ſimplicem vocationem, ſed inuocationem atque orationem ad DEVM: huius autem orationis principium fuit illud: *Tu Domine qui uidiſti me*, Cetera verò eius orationis tacuit Moſes. Illud autem quod habet Chaldæus, *Etiam ego cœpi uidere poſtquam reuelauit ſe mihi* hunc habet ſenſum: Non tantum Saræ dominæ meæ per Angelos ſuos ſe DEVS manifeſtauit, verum etiam mihi ancillæ ſuæ, & id quidem in deſerto. Et quia per ſe non ſunt homini viſibiles Angeli, ſed aſſumpta viſibili aliqua forma ſe aſpectabiles illi faciunt, ideo adiunxit; *Poſtquam reuelauit ſe mihi*, 34

Quadruplex lectio huius loci. SED locus ille, *Hic uidi poſteriora uidentis me*. & variam admodum lectionem habet, & ſententiam ſatis obſcuram, nec facilem ad intelligendum. 35
Multis hæc placet interpretatio: Angelum illum apparuiſſe Agar in ſpecie humana, verum auerſa facie, ita vt illa dorſum tantum eius & poſteriora cerneret, faciem autem minime: idque feciſſe Angelum, vel quod indigna eſſet Agar cernere faciem Angeli, quæ ſanctis tantum viris & DEO familiaribus oſtenditur;
Qualis hominis hac vita contingat cognitio Angelorum. aut myſterij alicuius denotandi cauſa. Etenim qui non ex facie ſed ex dorſo tantum cognoſcitur, is non definite ac diſtincte cognoſcitur. Significatum igitur eſt, cognitionem Angelorum, quam in terris habent homines, non eſſe definitam, diſtinctam & propinquam; ſed per communia quædam & accidentaria, & valde vmbratilem atque imperfectam. Simile quippiam legimus contigiſſe Mo-
Locus Exodi cap. 33. ſi, vt traditur Exodi 33. ei namque vehementer cupienti videre faciem DEI, dictum à DEO eſt: *Videbis poſteriora mea, faciem autem meam uidere non poteris*. Tales autem apparitiones frequenter ſic fiunt exterius, vt denotent interiorem animi affectionem, & ſtatum eius hominis cui fit apparitio. Cum noſtra huius loci lectione conſentit interpretatio Pagnini; quæ ſic habet: *Non ne etiam hic uidi*

uidi quæ ſunt poſt uidentem me? nam illud, *quæ ſunt poſt uidentem me*, ſimile eſt illi, *poſteriora uidentis me*. Verum præter noſtram hanc lectionem, duas alias huius loci ex Hebræo erutas Lyranus & Thoſtatus commemorant. Altera igitur Le- Lyranus
ctio huius loci eſt hæc: *Hic uidi poſt uidentem me*, quæ lectio duos parit ſenſus: ſi Thoſtatus.
enim illa præpoſitio (poſt) iungatur cum participio, *videntem*; erit ſenſus: Vidi videntem me ex parte poſteriori, ſiue vidi poſteriora eius, vt habet noſtra lectio. Sin autem illud (poſt) iungatur cum verbo, vidi, erit ſenſus: vidi iterum Angelum quem ante iam videram; quaſi Agar prius viderit Angelos in domo Abræ: vel erit ſenſus: *Vidi poſt uidentem me*, id eſt, me quidem prius vidit Angelus, & ego poſtquam ab eo viſa ſum, ipſum vidi. Tertia lectio huius loci eſt hæc *Vidi poſt uiſum meum* cuius lectionis idem eſt ſenſus ac ſecundæ modo expoſitæ. Significatur enim Agar vidiſſe tunc Angelum à ſe iam antea viſum. Quartam lectionem huius loci memorat Vatablus: *An hic vidi poſt uidentem me?* In- Vatablus.
terrogatio hæc, inquit Vatablus, reſponſionem negatiuam poſtulat, quaſi dixiſſet, Vidi ne illum abeuntem qui vidit me, ſiue apparuit mihi? & ſubaudiendum eſt; Non vidi. Vnde cognoui eſſe Angelum Domini; nam quandiu loquebatur mecum, videbam illum: mox autem ita diſparuit, vt videre eum non potuerim; quem abeuntem videre potuiſſem, ſi homo fuiſſet. Vere igitur cognoui DEVM ad me conſolandum miſiſſe Angelum ſuum. Ex ſubita igitur diſparitione, collegit Agar illum eſſe Angelum Domini. Simile videtur quod in Locus li-
libro Iudicum cap. 13. proditum eſt de Angelo qui apparuit parentibus Sam- bri Iudicũ
ſonis: *Cum aſcenderet flamma altaris in cælum*, ait illic Scriptura, *Angelus Domini* cap. 13.
pariter in flamma aſcendit. Quod cum vidiſſet Manue & uxor eius, proni ceciderunt in terram; & ultra eis non apparuit Angelus Domini. Statimque intellexit Manue Angelum Domini eſſe.

Cum hac lectione Vatabli plane concordat lectio huius loci ex Hebræo, quam tradit & exponit Caietanus; eſt autem hæc: *Si etiam uidi poſt uidere meum* illud Caietanus.
enim (ſi) iunctum cum verbis iurandi vel affirmandi ſiue expreſſis ſiue ſubaudi- Particula,
tis, vim habet negationis, vt eſt illud primo Regum cap. 14. *Viuit Dominus ſi ce-* ſi, quã vim
ciderit capillus de capillis eius in terram, id eſt, iuro per DEVM, quia nihil ei habeat.
accidet mali. Sed illud eſt apertiſſimum exemplum. Marcus capite octauo dixit: *Amen dico uobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum*. Hoc ipſum narrans Mat- Locus Mar.
thæus capite 12. expreſſam poſuit negationem, ita dicens: *Generatio praua & adul-* ci cap. 8.
tera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. Similiter igitur in hac lectione Caietani, illud *Si uidi*; habet vim negandi, id eſt, non vidi. Vt autem ſenſum verborum rationemque redditam percipiat Lector, imaginari eum conuenit, Angelum inter loquendum cum Agar, finitis proxime ſcriptis verbis, repente ex oculis Agar euanuiſſe. Itaque nec ille manſit illic, nec inde receſſit ambulando aut volando, ſed ſubito ac penitus euaneſcendo; vt quem Agar præſentem videbat, & audiebat loquentem, ſubito is non ſit ab ea viſus amplius. Atque hoc repentinum non vidiſſe eum poſt ſermonem eius, explicat Agar cum Emphaſi dicendo *Si hic vidi*; declarans ſubito ereptam ſibi fuiſſe eius viſionem. Siquidem illud, ſi, ex communi loquendi conſuetudine vim habet negandi, & quidem cum magna emphaſi. Hic autem ſubitus & incomprehenſibilis Angeli abſceſſus, fuit ratio, quæ fecit Agar cognoſcere illum fuiſſe DEVM vel nuncium DEI: & propterea Moſes hæc verba Agar commemorauit, vt indicaret cur Agar dixerit, *Tu DEVS qui vidiſti afflictionem meam*.

Propterea

Versu 14. Propterea appellauit puteum illum, Puteum viuentis & videntis me, Ipse est inter Cades & Barad.

DVPLICEM dedit Agar grati erga DEVM animi significationem, tum gratias agens DEO propter beneficium ab eo acceptum; tum quò memoria illius beneficij esset immortalis, nec in præsens modo, sed in omne posterum tempus extaret, appellationem illius loci ex beneficio quod ipsa acceperat, insigniri atque omnibus notescere voluit, appellans Puteum viuentis & videntis me. Verum quia præcise dictum est *appellauit*, sit dubium, quis appellauerit, num Angelus, an potius Agar, an ipse Abram? an illud, appellauit, absolute positum, etiam absolute interpretandum & intelligendum est? Vt hic sit sensus: Propterea vocatus est puteus ille, &c. Vel, Propterea qui nomen ei puteo deinde imposuit, appellauit eum Puteum viuentis & videntis. Sed proculdubio illud *appellauit*, referri debet ad Agar, id enim ostendit ac postulat ipsius narrationis contextus. Atque hunc locum deinceps fuisse celebrem, & à Sancto Isaac adamatum honoratumque, satis argumenti est, quod cum ille habitauerit & coluerit; sic enim legitur infra Genes. 25. *Post obitum Abram benedixit DEVS Isaac filio eius; qui habitabat iuxta puteum nomine Viuentis & videntis*. 36

Esse viuentem & videntem simpliciter & absolute dicta, vnius DEI propria sunt. Porrò hæc duo participia *Viuentis & videntis*, si ad DEVM referantur (& videntur vtique referenda) denotant duas res maxime proprias DEI, viuere & videre. Ipse enim solus ex se viuit, & vitam habet æternam; & est causa cur viuant, quæcumque viuunt. Hinc illa in Sacris Literis: *Viuo ego*; &, *Viuit Dominus*; &, *Apud te est fons vitæ*; &, *Ego sum via, veritas, & vita*. Similiter proprium DEI est videntem esse: siue id absolute significet esse scientem, ipse enim scit omnia, non solum quæ sunt, aut fuerunt, aut erunt; sed etiam quæcumque fieri possunt, aut etiam non possunt: siue illud videre DEI significet, misericorditer respicere in periculis & angustijs atque calamitatibus versantes. Hunc enim diuinæ misericordiæ respectum super afflictos & calamitosos homines, vt proprium DEI, multis locis refert & prædicat diuina Scriptura. Sin autem illud *Viuentis & videntis*, referatur ad Angelum, is dicitur viuens & immortalis, non comparatus cum DEO, sed cum homine, cuius nomen est mortalis; appellatur item videns, id est, sciens, nempe cuius comparatione homo est quasi cœcus & ignorans, vel quia viderat afflictionem Agar, eamque consolatus fuerat. (Eccl. 18. 4. Reg. 2. Psal. 35. Ioan. 14.)

37 CIRCA illud: *Ipse est inter Cades & Barad*, Sciat Lector hæc loca fuisse in deserto Sur, in quo soliuagam & errantem Agar inuenit Angelus. Sic enim paulo supra dixit Moses, *Cum inuenisset eam Angelus Domini iuxta fontem aquæ in solitudine quæ est in via Sur in deserto*. De hoc Sur ita scribit Hieronymus: Sur est locus vbi inuenit Angelus ancillam Saræ Agar inter Cades & Barad. extenditur autem desertum Sur vsq. ad Mare Rubrum, quod ad Aegypti confinia peruenit. Porrò Cades solitudo est super vrbem Petram. Sed & Scriptura desertum Cades contra faciem Aegypti extendi memorat: ad quod primum venere Hebræi Rubro mari transuadato. Sic Hieronymus. Ergo in deserto Sur erant ista duo loca Cades & Barad, inter quæ erat Puteus viuentis & videntis. Cades verò fuit is locus in quo fons erupit de petra, virga Mosis percussa, quæ dicta est Aqua contradictionis, vel propter incredulitatem Mosis & Aaron, DEI mandatum nequaquam fideliter exequentium: vel potius quia, vt ait Scriptura. (Sur. Hierony. De locis Hebraicis. Cades. Matt. 17.)

Nume.

Nume.20.ibi filij Israel iurgati sunt contra Dominum, & sanctificatus est in eis, videlicet magno potentiæ suæ miraculo, ex durissima & siccissima petra largissime aquam eis præbendo; vnde nomen ei loco contigit; nam vox, Cades, sanctitatem vel sanctificationem sonat.

Nec moueat Lectorem, quod qui paulo ante dictus fuerat fons, hic appellatur puteus: vere enim fons erat, sed quia in profundo terræ latebat, nec nisi per funem & situlam aut alio quopiam modo hauriri ex eo aqua poterat, propterea appellatus est puteus. Vera enim est sententia illa B. Augustini: Omnis puteus fons est, non omnis fons puteus. Vbi enim aqua de terra manat, & vsui præbetur haurientibus, fons dicitur: sed si in promptu & in superficie sit, fons tantum dicitur: Si autem in alto & profundo sit, ita puteus vocatur, vt fontis nomen non amittat. Philo allegorice hanc historiam more suo tractans, quinque genera fontium celebrari ait in Sacris Literis, è quibus præclara & salutaria reconditæ sapientiæ præcepta ac documenta haurire liceat. Fontis, ait Philo, crebra fit mentio in Sacris libris. Fons enim vno modo mens nostra intelligitur: altero, habitus rationalis & eruditio: tertio, praua mentis dispositio: quarto, bona huic contraria: quinto, rerum omnium pater & conditor DEVS. Horum probationes extant in Sacris Litteris. Verum ceteram Philonis super ea re bene longam disputationem, in extremo libri eius qui inscribitur de Profugis, quærat Lector.

Augustin. Tract. 5. in Ioan.

Philonis de quinque fontibus in Scriptura celebrans, allegorica disputatio.

Peperitque Agar Abræ filium, qui vocauit nomen eius Ismahel. Octoginta & sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismahelem.

Versu 15. & 16.

SVPRA dixerat Angelus Agar, *Vocabis nomen eius Ismahel*: hic autem dicitur Abram hoc ei nomen imposuisse. sed vtrumque verum est. Namque moris erat, non matres, sed patres filijs suis nomina imponere; & idcirco rite dictus est Abram vocasse filium suum Ismahelem. At enim tali nomine eum fore appellandum, cognouerat Abrã ex Agar, quæ id ab Angelo in mandatis acceperat. Quoniam igitur Agar denuntiauit Abræ quo nomine filius eius vocandus esset, etiam ipsa recte dicitur sic vocasse filium suum.

38 CETERVM vt gratificer curioso Lectori, & nonnunquam obsecundem quorundam auiditati, quodlibet, dummodo nouum & admirabile sit, nosse cupientium; concludam expositionem huius capitis, appositione cuiusdam vaticinij Methodij martyris (vt refert hoc loco Thostatus) de Ismahelis progenie ingentem orbi terrarum aliquando calamitatem ac perniciem importatura. Vaticinium autem illud Methodij hisce verbis commemorat Thostatus: De isto Ismahele prædixit Methodius Martyr, qui Chiliades sæculorum in Arcanis quibusdam descripsit, prædixit, inquam, ex genere Ismahelis quatuor fuisse Principes qui vocati sunt Vineæ filij, fortasse propter insaniam ex ebrietate; hos autem fuisse Zeb, Zebee, Oreb, & Salmana, qui egressi de solitudine contra filios Israel, victiq. à Gedeone, retrusi sunt in eandem solitudinem. Prædixit etiam fore vt Ismahelis posteri (significat autem Saracenos) semel è sedibus suis egressi occupent imperium orbis terræ per octo hebdomadas, id est, annos quinquagintasex. Tunc vocabitur via eorum, via angustiæ: in Sacris locis interficient sacerdotes: & ibidem cum mulieribus dormient: Et ad Sepulchra Sanctorum religabunt iumenta sua: idque propter nequitiam Christianorum eueniet.

Vaticiniũ de exitio à gente Ismaelitarũ, id est Saracenorũ ad scriptũ Methodio martyri.

Iudic. 7.

De

Ezec.39. De hoc ait Dominus per Ezechielem: *Voca bestias agri, & exhortare illas dicens: Congregamini & venite, eo quod sacrificium magnum immolo vobis: manducate carnes fortium, & bibite sanguinem excelsorum.* Sic Methodius. Subdit autem Thostatus: Hæc omnia, inquit, ab isto viro sancto prænuntiata, ad literam venerunt super nos in miserabili Hispania, quando tempore Roderici Regis, Arabes totam Hispaniam inuaserunt, vastauerunt, multoque tempore tenuerunt: atque hæc omnia perspicua sunt ex vulgatis Chronicis Hispanorum. Hæc Thostatus.

Tale igitur fuisse perhibent vaticinium Methodij de Ismahelis progenie, hoc est, de Saracenis, quorum ex Ismahele genus atque originem fuisse supra ostendimus. Non sum inscius, multas olim, huius Methodij nomine, reuelationes & vaticinia vulgo iactata & celebrata esse: quorum nonnulla, hodieque partim in Scholastica historia, partim quibusdam alijs in libris extant. Sed ea profecto talia sunt, vt mendaciter fuisse conficta, falsoque attributa sanctissimo illi viro & clarissimo martyri minime ambigendum sit. De nonnullis disputatum à nobis est in primo Tomo horum Commentariorum in Genesim in principio libri septimi, vbi primum versum capitis quarti Geneseos explanauimus. Hoc porrò quod vocant Methodij vaticinium à Thostato cómemoratum, falsum esse, dupliciter conuincitur: facit enim quatuor illos Principes Zeb, Zebee, Oreb & Salmana; facit, inquam, eos Ismahelitas, tanquam ex Ismahelis stirpe progenitos: at ex historia libri Iudicum cap. 7. & 8. patet, istos fuisse Madianitas; Madianitæ autem genus ducebant nõ ab Ismahele, sed à Madian quem genuit Abram ex Cethura, plus quinquaginta annos post generatum ex se Ismahelem; quod perspicuum fiet Lectori conferenti caput 16. Genesis cùm 23. & 25. Deinde illud aperte falsum est, magnum illud imperium Saracenorum non vltra quinquaginta sex annos stetisse. Siquidem ex probatis historijs explorate cognitum est, amplam & potentem illam Saracenorum in Europa, Africa, Syria, & Asia dominationem, multo longiorem ac diuturniorem fuisse. Hispanias verò non modo pluribus quàm quinquaginta sex annis, sed aliquot etiam seculis, Saracenorum imperio subiugatas fuisse atque oppressas, etiam vulgo notum est, non modo viris doctis manifestum & certum.

BENE-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Decimumseptimum Genesis.

De Lege Circumcisionis.

POSTQVAM verò nonaginta & nouem anno- Versu 1.
rum esse cœperat, apparuit ei Dominus, dixitque
ad eum, Ego Dominus omnipotens: ambula co-
ram me, & esto perfectus. Ponamq. fœdus meum 2
inter me & te: & multiplicabo te vehementer ni-
mis. Cecidit Abram pronus in faciem. Dixitque 3
ei DEVS, Ego sum, & pactum meum tecum, 4
erisque pater multarum gentium. Nec vltra vocabitur nomen tuum 5
Abram; sed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium
constitui te. Faciamque te crescere vehementissime, & ponam te in 6
gentibus, regesque ex te egredientur. Et statuam pactum meum inter 7
me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sem-
piterno: vt sim DEVS tuus, & seminis tui post te. Daboque tibi & 8
semini tuo terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaan in pos-
sessionem æternam, eroque DEVS eorum. Dixit iterum DEVS 9
ad Abraham, & tu ergo custodies pactum meum, & semen tuum post
te in generationibus suis. Hoc est pactum meum quod obseruabitis in- 10
ter me & vos & semen tuum post te: Circumcidetur ex vobis omne ma-
sculinum; & circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit in signum fœde- 11
ris inter me & vos. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne ma- 12
sculinum in generationibus vestris: tam vernaculus, quàm emptitius cir-
cumcidetur, & quicumque non fuerit de stirpe vestra: eritque pactum 13
meum in carne vestra in fœdus æternum. Masculus cuius præputij ca- 14
ro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pa-

15 ctum meum irritum fecit. Dixit quoque DEVS ad Abraham, Sarai
16 vxorem tuam, non vocabis Sarai, sed Saram. Et benedicã te, & ex illa da-
bo tibi filium, cui benedicturus sum, eritq. in nationes, & reges populorũ
17 orientur ex eo. Cecidit Abraham in faciem suam & risit in corde suo di-
cens, Putasne centenario nascetur filius, & Sara nonaginaria pariet?
18 Dixitque ad DEVM, Vtinam Ismahel viúat coram te. Et ait DEVS
19 ad Abraham, Sara vxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen eius
Isaac, & constituam pactum meum illi in fœdus sempiternum, & semi-
20 ni eius post eum. Super Ismahel quoque exaudiui te: ecce benedicam
ei, & augebo, & multiplicabo eum valde. duodecim Duces genera-
21 bit; & faciam illum in gentem magnam. Pactum vero meum statuam
22 ad Isaac, quem pariet tibi Sara in tempore isto, in anno altero. Cum-
que finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit DEVS ad Abra-
23 ham. Tulit autem Abraham Ismahel filium suum, & omnes vernacu-
los domus suæ, vniuersosque quos emerat, cunctos mares ex omnibus
viris domus suæ: & circumcidit carnem præputij eorum statim in ipsa
24 die, sicut præceperat ei DEVS. Abraham nonaginta & nouem erat
25 annorũ, quando circumcidit carnem præputij sui. Et Ismahel filius suus
26 tredecim annos impleuerat tempore circumcisionis suæ. Eadem die cir-
27 cumcisus est Abraham, & Ismahel filius eius. Et omnes viri domus illius
tam vernaculi, quàm emptitij & alienigenæ pariter circumcisi sunt.

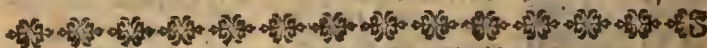

PRAEFATIO

HOC decimoseptimo capite commemorat Moses quintam DEI apparitionem factam Abræ, multis sane rebus, quàm fuere priores quatuor, insigniorem atque præstantiorem. Hic namque DEVS ad summum perfectæ virtutis ac sanctimoniæ fastigium incitauit & promouit Abram dicens: *Ego Dominus omnipotens: ambula coram me & esto perfectus.* Hic renouauit duas promissiones suas iam antea ei datas, de multiplicatione seminis eius, & de possessione terræ Chanaan. Hic nomen eius commutat ex Abram in Abraham; & vxoris eius nomen Sarai, vertit in nomen Sara; ad declarandam vtiq. fœcunditatis eorum atque posteritatis exuberantiam. Hic primum lata homini à DEO est lex, vt vocant positiua, non vnum aut paucos homines, vel ad breue tempus obligans; sed omnes Abræ posteros, quotquot consequentibus deinde sæculis futuri erant vsque ad Messiæ aduentum; dato nempe Circumcisionis præcepto, graui quidem illo & duro propter teneræ carnis, magno cum doloris sensu resectionem; quo scilicet probatior & illustrior Abræ pietas & obedientia existeret. Hic, verus & naturalis ex Sara filius, præter omnem parentum spem, omnemque naturæ ordinem & potestatem promittitur: isque ante ortum prænominatur Isaac, quod nomen risum significat; ingentis videlicet ex eius ortu prouenturi genitoribus gaudij præsagium. Hic demum magna & mira de amplitudine & claritate posteritatis Ismahelis (quòd semen esset Abræ) prædicantur atque promittuntur. Est igitur hæc DEI apparitio, gaudiorum, mi-

raculorum

raculorum, mysteriorumque plenissima. Quinque porrò insignes & notabiles res traduntur hoc capite: Primo, fœdus initum inter DEVM & Abram: DEO promittente ei multiplicationem seminis, & possessionem terræ Chanaan; exigente autem vicissim ab Abram & posteris eius, perpetuum numinis sui cultum, & præceptorum suorum obseruationem, illis verbis. *Ponam fœdus meum inter me & te.* Versu 2. Deinde huius fœderis signum & monimentum esse voluit Circumcisionem, cum de ea præcepit: *Circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit in signum fœderis inter me & inter vos.* Versu 11. Præterea capitalis pœna sancitur aduersus præcepti huius violatores: *Masculus*, inquit, *cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo*, Versu 14. Adhæc promittitur Abræ nasciturus ex Sara filius: *Dixit quoque DEVS ad Abraham, Non vocabis vxorem tuam Sarai, sed Saram: & benedicam ei, & ex illa dabo tibi filium*, Versu 15. & 16. Extremo demum hoc capite, valde commendatur obedientia Abræ, promptissime, illo ipso die, datum sibi à DEO de Circumcisione mandatum, tam in se, quàm in suis, exequentis.

Postquam verò nonaginta & nouem annorum esse cœperat, apparuit ei Dominus, dixitque ad eum, Ego Dominus omnipotens; ambula coram, & esto perfectus. Versu 1.

HINC apparet inter historiam proxime antecedentis capitis, & apparitionem DEI ac sermocinationem cum Abram, quæ narratur hoc capite, non minus tredecim annos intercessisse. Siquidem in extremo illius capitis scriptum est, fuisse tunc Abram sex & octoginta annorum: Idem vero in principio huius capitis nonaginta nouem annorum fuisse dicitur. Mirum igitur, in tot annorum spatio, nulla fuisse ipsius Abræ digna commemoratione dicta factaue, nullos memorabiles casus, nulla demum exempla virtutum, quæ ad eruditionem atque imitationem posteritatis, visa sint Mosi memoriæ ac literis prodenda.

Illud certe aduertat ac secum reputet Lector, quanta diligentiæ historicæ subtilitate vsus sit Moses, in enarrando varia ætatis Abræ tempora. Etenim tempus ortus eius denotauit Genesis 11. scribens natum fuisse eum septuagesimo anno patris sui Thare. Aetatem eius, qua erat, cum ex vrbe Haran decessit, primumque venit ad terram Chanaan, indicauit Genesis 12. dicens fuisse eum septuagintaquinque annorum. Cum autem ex Agar ancilla genuit Ismahelem, sextum & octogesimum agebat annum, vt Moses tradit Genesis 16. Idem porrò commemorat hoc cap. 17. ingressum esse eum nonagesimum nonum annum, cum Legem Circumcisionis à DEO accepit. Iam vero ei centenario natum esse filium Isaac, proditum est à Mose Genes. 21. Denique omne vitæ eius spatium, centum septuaginta quinque annis circumscripsit ac definiuit Moses Genes. 25. Quid igitur sibi vult tam accurata & diligens annorum Abræ notatio & descriptio? videlicet electorum & sanctorum hominum omnia sunt apud DEVM disposita, ordinata, numerata, & suis quæque finibus destinata; omnia dico facta, dicta, labores, merita, aduersa æque ac prospera, annos & dies, etiam capillos capitis: adeo tales homines cordi & curæ DEO sunt. Contra vero impiorum atque improborum hominum omnia sunt in despectu, & quasi obliuione, & pro nihilo apud DEVM.

Cur annos vitæ atque ætatis Abræ tã subtiliter ac distincte annotauerit Moses.

Luc.

APPARVIT ei Dominus, Qualis fuerit hæc apparitio DEI, in somno ne, an in vigilia, sensibilis ne an imaginaria & spiritualis, non declarauit Moses. Verum ex narratione eius solerter collegit Caietanus esse factam in vigilia, & sensibilem fuisse; id autem est, per Angelum aliquem corporali & aspectabili hominis specie ac figura conspicuum Abræ, & cum eo sermocinantem. Caietani de hac re coniecturas, paucis verbis eius hic ad scriptis, Lectori exponam. 1

Caietanus. Qualis fuerit hæc visio, ait Caietanus, ex descriptione eius non est omnino clarum: ex subiuncta tamen bis adoratione Abræ, prosternendo se super terram, significatur visionem fuisse sensibilem, & corporeis oculis obiectam. Sensuum enim exteriorum vsus ad prostrationem, testatur non fuisse Abram abstractum à sensibus. Et secundæ quidem prostrationi Abræ in terram adiunctus est risus eiusdem, dicente Scriptura; *Cecidit Abraham in faciem suam, & risit in corde suo*. Actus vero ridendi iunctus prostrationi super faciem suam, indicium facit non fuisse tunc Abram in ecstasi, sed in vsu sensuum & membrorum externorum. Idem quoque patet ex fine huius capitis, vbi dicitur, finita apparitione & sermone DEI cum Abram, DEVM ascendisse ad Abram; siue super Abram; quo significatur abscessus DEI ascendentis per aera in cælum, Sic Caietanus.

Magnum esse Fidei firmamentum, credere DEVM omnipotétem. *EGO Dominus omnipotens*. Breue verbum, sed plenum mysterij: nam credere DEVM esse omnipotentem, quasi fundamentum & firmamentum est totius fidei nostræ. Siquidem quæ videntur incredibilia, si humano modo pensentur, ijs omnibus persuadendis vnica hæc ratio sufficiens est, DEVM, cui ea facienti & dicenti credimus, esse omnipotentem. Sapienter igitur Apostoli in principio Symboli præposuerunt, *Credo in unum DEVM, Patrem omnipotentem*. Credere autem DEVM, quem colimus, esse omnipotentem, tres in animis hominum erga DEVM generat motus siue affectus; vnum summæ reuerentiæ ac venerationis tantæ DEI maiestatis: alterum ingentis fiduciæ, quod nullum sit bonum quod non ille præstare nobis, nullumue malum quod non idem facile propulsare à nobis queat: tertium maximi timoris, ne quid peccando tam potentem Dominum offendamus; cuius nempe punire volentis, non sit effugere vindictam. Dicitur autem DEVS omnipotens, non solum quia potuit facere omnia quæcumque in mundo continentur; verum quia nihil ei factu impossibile est, nisi quod vt fiat & sit, contradictionem implicat. Illud quoque declarat omnipotentiam DEI, quod & ex nihilo, nullaque mora, nulloque labore, sed sola voluntate (adeo eius voluntas omnium quæ vult, efficax est) quodlibet efficere possit. 3

Sciat Lector pro illis duobus Latinis verbis, *Dominus omnipotens*; esse in Hebræo duo item verba (El Saddai) quæ sunt duo nomina ex decem nominibus DEI frequenter vsurpatis & celebratis in Scriptura, & à B. Hieronymo breuiter expositis in epistola 136. quam scripsit ad Marcellam. Vbi nomen, El, tradit Hieronymus septuaginta vertisse θεὸν, idest, DEVM, Aquilam vero ἰσχυρὸν id est, Fortem, quemadmodum & ipse hoc loco interpretatus est. Nomen verò, Saddai, nos, inquit Hieronymus. Robustum & sufficientem ad omnia perpetranda, accipere possumus. Caietanus id nominis ex Hebræo interpretans, appellat Victorem seu vincentem: Apte, inquit ille, dixit DEVS de se, Ego fortis victor: ad differentiam scilicet cuiuscumque fortitudinis creatæ. Angeli enim & homines fortes, non ita fortes sunt, vt omnia possint efficere: immo multa offendunt obstantia sibi, quæ vincere ipsi non possint. DEVS autem ita fortis est, vt habeat potentiam vincentem omnia: nullaque indispositio receptiuorum, nulla vis agentium aut mediorum, efficientiæ eius obstare vllo modo potest. Conuenienter porro ijs promissis quæ dedit hic Abrahæ DEVS, 4

De significatione nominis DEI, Saddai, quod hic vertitur omnipotens. Caietanus.

nominauit

nominauit se fortem victorem; quò certum atque indubitatum faceret, fortem ac potentem fore se ad debellandos hostes Abrææ ac seminis eius, vt res ipsa declarauit in egressu Hebræorum ex Aegypto, ingressuque in terram Promissionis.

Oleaster.

Oleaster super origine ac germana significatione nominis, Saddai, in hūc modum disputat: Multa pendent ex cognitione significationis nominis (*Saddai*) quod nostri vertunt Omnipotentem: quapropter bene in præsens examinanda est nominis eius significatio. Sunt inter Hebræos, qui eam vocem compositam putent ex(*sin*)id est, cui, &(*dai*)quod est sufficientia: vt idem sit(*Saddai*)quod, cui ad omnia est sufficientia. Alij vnicam esse dictionem arbitrantur, eamque omnipotentem vel Fortem aut Vastatorem interpretantur. Sed miror cur isti Omnipotentem exponant, cum radix eius nominis nihil habeat conueniens Omnipotentiæ. Nam si radix sit(*Sad*)quod est mamma, significabit DEVM, prout ex eo bona profluunt, sicut ex mamma lac; vel, prout DEVS est dulcis & delectabilis, quemadmodum lac. Si verò radix eius sit verbum, Saddad, quod est Sugere vel prædari: quod qui prædatur, eius quem deprædatur, bona sugere videatur; eo profectò nomine significabitur DEVS vt prædator est. Mihi videtur potius significare DEVM vt est benefactor, & vt ex DEO bona omnia proueniunt, veluti ab vbere lac. Siue enim sit radix eius nominis *Sad*; siue *Saddad*; vtrouis modo significat vbertatem, aut cui est sufficientia. Videtur igitur hic locus ita vertendus: Ego fortis beneficus siue liberalis: id est, bonis omnibus exuberans, vt nihil boni sit quod à me sperare non possis, si perfecte mihi obtēperare, ac seruire volueris: nā id est, quod subiungit, *Ambula coram me & esto perfectus*. Sic Oleaster. Ego vt ad cetera eius dicta nunc conniueam, illud certe non possum sine animaduersione præterire. Negat vocabulo *Saddai*, significari Omnipotentem. Sed enim, cum ea vox, vt tradit B. Hieronymus, & fatetur ipse, significet DEVM vt cui sufficientia est ad omnia perpetranda; quis non videt cum eiusmodi notione ac significatione coniunctam necessariò esse omnipotentiam? Neque enim DEVS vere dici posset simpliciter & absolute sufficiens sibi ad omnia, nisi esset omnipotens: si quid enim esset quod non posset, ad id profectò non esset sibi sufficiens. Equidem affirmate dixerim, istam DEI sufficientiam ad omnia, non posse vel commodius explicari, vel planius intelligi, quàm vocabulo Omnipotentis.

Animaduersio in Oleastrū.

5 *AMBVLA coram me, & esto perfectus*. Græcè sic est ad verbum: Place in conspectu meo, & esto inculpabilis. Augustinus etiam lib. 16. de Ciuitate DEI cap. 26. legit, *Place, & esto sine querela*. Ambrosius lib. 1. de Abraham, cap. 4. pro illo, Place, legit, Emerere, quasi nondum, inquit, emeruisset, quia sterilis partum desperaret vxoris. Certe LXX. interpretes illud, ambulare cum DEO siue coram DEO, interpretati sunt, placere DEO, vt videre est & hic, & supra cap. 5. & 6. vbi id scriptum est de Enoch & de Noe. Placere autem DEO, exposuit Chrysostomus Homilia in Genesim 23. diuino calculo, suffragio, & testimonio commendari; & placere oculo diuino, qui omnia videt, nec falli potest. Equidem reperio, in Sacris Literis hæc omnia dici: Ambulare in nomine DEI, Ambulare in vijs Domini: Ambulare post Dominum: Ambulare cum DEO: Ambulare coram DEO vel in conspectu DEI, sicut hoc loco dixit DEVS Abrææ: *Ambula coram me*. Idque obseruasse ac præstitisse Abram, profitetur ipsemet infra Genesis 24. dicens: *Dominus in cuius conspectu ambulo, mittet Angelum suum tecum*, & Iacob cap. 48. *DEVS*, inquit, *in cuius conspectu ambulauerunt patres mei, Abraham & Isaac*. Atque hoc ipsum quasi magnum hominis bonum optabat & postulabat à DEO Dauid, cum dixit: *Dirige in conspectu tuo viam meam*. Ambulare in nomine DEI, est DEVM colere atq. in eo sperare.

B. Augustinus. B. Ambrosius. Quid sit placere DEO. B. Chrysostomus. Quid sit Ambulare cū DEO, corā DEO, post DEVM, in nomine DEI, in vijs Dei. Psal. 5.

Ambulare in vijs Domini, est præcepta DEI inuiolate sanctéque custodire; & ad viuendi rationem ab eo præscriptam, actiones suas vitamque omnem dirigere ac conformare. Ambulare post DEVM, est tamquam seruum humilem & fidelem, DEO inseruire, & vestigia eius sequi, id est, benignitatem eius erga homines, clementiam, misericordiam, longanimitatem & iustitiam imitari. Ambulare cum DEO, est cum DEI voluntate ac sententia, omnibus in rebus concordem & consentientem esse; vt id ipsum sentiat & sapiat, idemque sit DEI atque hominum velle & nolle. Ambulare coram DEO, est semper intueri DEVM quasi præsentem sibi, & idcirco cautissimum, modestissimum, & deuotissimum DEO semper incedere: vel semper esse paratum, expeditumque atque intentum ad id, quodcumq. velle ac iubere DEVM nouerit, prompte & alacriter exequendum; vt solent esse ministri ac serui in conspectu dominorum suorum.

Quid sit hominem esse perfectum. *Et esto perfectus*. Hæc hominis perfectio latissime patet, & vi sua comprehen- 6
dit omnia virtutum officia, omnesque probitatis implet numeros. Etenim perfectus est, qui nihil prætermittit eorum quæ DEVS facienda præcepit; qui omnem implet iustitiam; qui non modo bonum facit, sed etiam bene; nec quocumque modo bene, sed quanto maximo potest studio, cura, & diligentia: (Philip. 3.) quique obliuiscens quæ retro sunt, & sese ad anteriora semper extendens, meliorem se in dies fieri studet & contendit. Græca vox ἄμωμος, sonat inculpabilem, & sine querela, & reprehensione; quales vtique descripsit Lucas Zachariam & (Luc. 1.) Elisabeth: *Erant*, inquit, *ambo iusti ante DEVM, incedentes in omnibus iustificationibus Domini sine querela*. An verò possit in hac vita quispiam appellari & esse perfectus, non attinet hoc loco disquirere, cum super ea re satis à nobis disputatum sit in secundo Tomo horum Commentariorum libro nono Disputatione secunda, num. 23.

Caietanus putat verba illa DEI, *Ambula ante me & sis perfectus*, sic enim ea (Caietanus.) ipse legit ex Hebræo, ad tria referri posse: vel ad moralem vitam ipsius Abræ, vel ad conditionem fœderis inter DEVM & Abram facti, vel ad rationem Circumcisionis, de qua mox præcipitur. Si referantur ad moralem disciplinam Abræ, hic erit sensus eorum verborum: Promoue magis ac magis & profice in studio virtutis atque in honestis actionibus, quasi ambulans ante oculos meos. Nullum enim maius frœnum, nulla efficacior ratio componendi gestus, motus, verba, actionesq. hominis, esse alia videtur, quàm ambulare ante faciem Principis. Nec tacetur hic eiusmodi ambulationis fructus, quando subditur. *Et eris perfectus*, Talis enim ambulatio ante DEVM, ducit hominem ad perfectio- (Eccl. 14.) nem. Vnde scriptum est: *Beatus vir qui in sensu cogitabit circumspectionem DEI*. (Psal. 9.) Contra verò de improbis atque impijs hominibus dictum est: *Non est DEVS in conspectu eius, inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore: auferuntur iudicia tua à facie eius*. Si autem verba illa DEI referantur ad fœdus quod pepigit DEVS cum Abram, significabitur istis verbis conditio seruanda ab ipso Abram & posteris eius, quò pactum DEI constaret, & promissa eius præstarentur. Et hic erit sensus: Ambula tam tu quàm semen tuum, quò ad fidem & mores, tanquam coram me: *Et eris perfectus*, id est, nihil tibi tuisque deerit tam spiritualium quàm corporalium rerum conducentium ad vestram felicitatem. Quare mox subditur: *Et dabo pactum meum*, quasi diceret, si tu & semen tuum non ambulaueritis ante me, non erit locus pacto meo, id est, inefficax & irritum ac prorsus inane futurum est. Et id sanè ita contigit, vt res ipsa declarauit. Sin verò illa DEI verba referantur ad rationem Circumcisionis, cuius legem proxime sequentibus verbis sanciuit DEVS, intelligitur ex istis verbis, propterea mandari Abræ & posteris eius vsum Circumcisionis, quòd inde sumpturus erat carnem DEVS fortis omnipotens. Etenim dicens, *Ambula ante me*. Simile est vt si dixisset, tu

insignitus

insignitus Circumcisione, antecede me venturum in carne, & ex tuo circumciso semine carnem sumpturum. *Et eris perfectus*, id est, tunc demum cum ego factus homo venero in mundum, omnino perfecta & completa futura sunt quæ tibi fuerant promissa. Siquidem per aduentum Messiæ constat esse completa omnia tam Patriarcharum, quàm Prophetarum desideria, prædicta, promissa. Hæc à Caietano super illis verbis prodita, mihi quidem neque contemnenda, nec hoc loco non commemoranda visa sunt.

Ego sum; & ponam pactum meum tecum, erisque pater multarum gentium. Nec vltra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te. Daboque tibi & semini tuo post te terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaan in possessionem æternam, eroque DEVS eorum. Et tu ergo custodies pactum meum, & semen tuum post te in generationibus suis. Versu 4. vsque ad 10.

7 NON est nouum hoc fœdus, nec ab eo diuersum quod supra capite 15. narrauit Moses pepigisse DEVM cum Abram: sed est plane idem, cum eadem illic atque hic DEI promissa commemorentur. Illud igitur renouatur hic; & causa renouandi eius fuit, noua institutio Circumcisionis, quam DEVS huius sui fœderis illustre quoddam signum ac perpetuum monumentum esse voluit. Sic enim docet ipse paulo infra dicens: *Circumcidetis carnem præputij vestri, ut sit in signum fœderis inter me & vos*. In omni autem icto inter aliquos fœdere, necesse est vtrinque extare aliquod promissum, & mutuam ad aliquid obligationem: quod etiam in hoc fœdere cernere est. Etenim duas res promisit DEVS Abræ, multiplicationem seminis, & possessionem terræ Chanaan: duas item res ab ipso Abram & posteris eius vicissim exegit, vt vnum ipsum pro vero DEO colerent; eiusque pacta, mandata & præcepta sancte custodirent. Huius porrò fœderis signum esse Circumcisionem voluit: nam & ipse promissa sua non nisi posteris Abræ circumcisis præstaturus erat; & qui Circumcisionem accipiebant, ea re denotabant, se DEI, quem coluerat Abram, fidem & cultum profiteri, & ad eius mandata exequenda se ipsos obligare.

8 Illud, *eris pater multarum gentium*; duplicem habere potest intellectum; nam & de paternitate carnali, & de spirituali potest accipi. Per carnalem enim generationem, multæ gentes ex Abram proseminatæ sunt, Hebræos dico, Idumæos, Ismahelitas & Madianitas. Atque in hanc sententiam veteres Iudæi vsque ad legem euangelicam hoc DEI promissum intellexerunt. Alter eius promissionis intellectus de paternitate spirituali, pertinet ad omnes mundi gentes aliquando ad DEVM per Euangelij prædicationem conuocandas & conuertendas; & propter fidem CHRISTI, qui filius secundum carnem fuit Abræ, simulq. propter probitatis atque pietatis eius imitationem, spirituales verosque filios Abræ appellandos. Et hic quidem diuinæ istius promissionis intellectus, magis quàm prior ille principalis, & à SPIRITV Sancto intentus est. Diuini namque consilij ac sententiæ conscius & interpres B. Paulus, ita exposuit hanc DEI promissionem, dicens, illis DEI verbis: *Et eris pater multarum gentium*, hæredem mundi factum esse Abram, scilicet propter fideles ex omni mundo, cunctisque gentibus ad DEVM Abræ, & ad semen eius, qui est CHRISTVS, conuertendos. Verùm etsi maxime germana & propria hæc est sententia & interpretatio diuinæ

Abræ paternitas spiritualis q̃ fuerit, & quam ignota Iudæis.

Ad Ro. 4.

illius

illius promissionis, ea tamen fere latuit veterem illam Synagogam, nec ante legem & doctrinam Euangelicam, mysterium hoc vocationis gentium mundo patefactum est. Equidem non auderem hoc dicere, nisi eius sententiæ auctorem & doctorem haberem B. Paulum; cuius illa sunt verba, *Vt impleam verbum D E I, mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus; nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit DEVS notas facere diuitias Sacramenti huius in Gentibus*. Verum expressius alio loco id ipsum affirmat: *Secundum reuelationem* inquit, *notum mihi factum est Sacramentum quod in alijs generationibus non est agnitum, filijs hominum, sicut nunc reuelatum est Sanctis Apostolis eius & Prophetis in Spiritu, Gentes esse cohaeredes & concorporales & comparticipes promissionis eius in CHRISTO IESV per Euangelium*.

Ad Colos. 1. & ad Eph. 3.

NEC vltra vocabitur nomen tuum Abram: sed appellaberis Abraham, quia patrem 9
multarum gentium constitui te. Dicunt Hebræi (verba sunt hæc B. Hieronymi) quod ex nomine suo DEVS, quod apud illos Tetragrammaton est, He, Literam Abræ & Saræ addiderit. Dicebatur enim primò Abram, quod interpretatur Pater excelsus; & postea vocatus est Abraham, quod transfertur, Pater multarum; nam quod sequitur, gentium, non habetur in nomine; sed subauditur. Nec mirandum, quare cum apud Græcos & Latinos litera, a, videatur addita; nos, he, litteram Hebræam additam dixerimus: Idioma enim linguæ illius est, per, He, quidem scribere, sed per, a, legere: sicut è contrario, literam, a, sæpe per, He, pronuntiant, Sic Hieronymus. Sed Lippomanus & Ioannes ferus alterum quoddam in mutatione nominis Abræ mysterium agnoscunt. Ornatum est, inquiunt, nomen Abræ interpositione literæ, He, quæ inter sacratiores literas, quibus nomina DEI scribuntur, principalis est; & bis in nomine illo DEI Tetragrammato & ineffabili scripta est. Quam literam de suo nomine communicari voluit DEVS cum nomine Abraham, primò quidem vt ostenderet non modo se bona sua imperciturum ei, verum etiam seipsum: adeo enim probos viros diligit DEVS, & in tantam enehit gloriæ præstantiam, vt diuinæ faciat consortes naturæ. Deinde litera, He, adiecta nomini Abraham, indicat singularem quandam eximiamque datam ipsi Abrahæ prærogatiuam, fore aliquando vt ipsemet DEVS ex semine Abraham nasceretur; iamque tunc præsignificabatur factum iri, quod iam factum admirabundus prædicauit Paulus, *Nusquam Angelos*, inquiens, *apprehendit D E V S, sed semen Abraha apprehendit*. Ad hoc, quarto loco in nomine Abraham posita litera, He, subindicauit quartum annorum millenarium, quo post orbem conditum transacto, FILIVS DEI carnem ex semine Abraham sumpturus erat; natus est enim Dominus IESVS finito quarto millenario, quintoque paucis annis inchoato. Mem quoque clausum sequens literam, He, interminabile CHRISTI regnum, & fidelium, quorum pater fuit Abraham, Ecclesiam præsignabat. Ergo mutatio nominis Abraham ad hunc modum facta est: prius ille vocabatur Abram, id autem est Latine, Pater excelsus; Ab, enim, est Latine, Pater; ram, verò, est excelsus. Postea verò huic nomini adiecit DEVS particulam, hamon; verum quo vox ea prounciatu mollior, auditu que acceptior esset, ex nomine Abram dempta est vltima litera, m, & item ex adiectitia illa particula, hamon, vltima syllaba, on, detracta est, & ita factum est nomen Abraham.

Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim.

De mutatione nominis Abrā in Abraham.

Lippomanus, Ioannes Ferus.

2. Petr. 1.

Ad Heb. 2.

Nec vacat mysterio, quod Abraham, mutato nomine declaratus sit pater futurus gentium, prius quam à DEO Circumcisionis præceptum acciperet. Siquidem ea re significatum est, eas gentes, quarum ille pater erat futurus, eos, dico, qui per Euangelicam prædicationem ex omni gente conuertendi erant ad DEVM, non propter Circumcisionem, immo sine ea futuros Abrahæ filios; sed propter fidem, per quam dum incircumcisus esset Abraham, adeo placuit

DEO,

DEO, vt de eo supra dixerit Moses. *Credidit Abram DEO, & reputatum est ei ad iustitiam.* Ex quo recte argumentatur B. Paulus, similem fidem, etiam Gentibus sine Circumcisione reputatum iri ad iustitiam. Gen. 15. Ad Ro. 4.

Ceterum ex ijs quæ dudum diximus de mutatione nominis Abraham, satis apparet non esse rectam eius nominis interpretationem quam tradit B. Chrysostomus. Putat ipse vetus illud nomen Abram significare transitorem, idque nominis impositum ei fuisse à parentibus, per spiritum propheticum (quamuis illi essent infideles) futuram eius aliquando transmigrationem ex Mesopotamia in terram Chanaan prænoscentibus. At enim, nomen Abram non significat transitorem, sed, vt diximus, patrem excelsum. Videtur autem Chrysostomus vocem Abram accepisse pro voce, Hebræus, quasi nulla sit inter eas significationis differentia. Vocabulo autem, Hebræus, multi putant significari transitorem vel transfluuialem: sic enim eam vocem supra capite decimoquarto reddiderunt LXX. interpretes, atq. itidem complures de Græcis ac Latinis auctoribus eam ipsam vocem interpretati sunt. Chrys. homil. 39. in Genesim.

Philo paulum diuersam mutati nominis Abraham, interpretationem tradit:
10 ait enim vocabulum Abraham significare, patrem electum vocis, siue soni.
Namque antiquum nomen Abram sonat patrem electum, siue excelsum, vt nos
11 exposuimus, illa verò particula, ham, quæ ei nomini adiecta est, significat sonitum siue vociferationem. Hanc porrò suam interpretationem trahit Philo, vt fere solet, ad intelligentiam quandam allegoricam, minime sane inelegantem, & ineruditam, in hanc sententiam scribens: Abram quandiu hærebat in terra & opinionibus Chaldæorum, & nondum mutato nomine vocabatur Abraham, homo cæli erat, sublimis, & ætheræ naturæ scrutator, in effectibus, eorumq. causis philosophando: ex quo studio etiam appellationem sibi quæsiuit vt Abram diceretur, quippe id nominis significat patrem sublimem, appellatione scilicet homini consideranti sublimia & cælestia perquam accommodata. Verum quando iam seipso melior, nomen erat mutaturus, ex homine cæli, factus est homo DEI, iuxta redditum sibi oraculum: *Ego sum DEVS tuus, da operam vt te mihi probes, & esto inculpabilis.* Quod si vnus totius mundi DEVS, singulariter dictus est, DEVS Abraham; necesse quoque est, præcipua quadam & propria ratione hominem DEI fuisse ipsum Abram. Neque id non indicauit mutatum eius nomen: appellatus enim est Abraham, quod interpretatur, pater electus soni, seu vocis. Id autem est, intellectus probi viri; est enim electus, purgatus, & pater vocis, qua & DEI laudes personamus, eique in omni vita, dictis, factisque nostris, quoad eius fieri potest, consonamus. Sic eo loci Philo. Idem alio loco: Proditum est, inquit, cum Abraham discessisset ex Chaldea, venissetque in terram Chanaan, tunc primum ei DEVM apparuisse: cui scilicet antea in Chaldæa versanti, & more Chaldæorum nihil esse supra naturam corpoream æstimantium, philosophanti, manifestus non fuerat. Testatur & hoc mutatio nominis: prius enim Abram vocatus, cœpit deinde appellari Abraham, vnius tantum duplicatione vocalis, a; sed ea tamen res, magnum quid significabat. Prius enim nomen Abram, interpretatur pater sublims: Abraham verò Pater electus vocis. Et prius quidem nomen indicat virum Astrologicum; posterius verò sapientem. Nam per vocem significatur sermo qui foras profertur; per patrem mens ipsa principatum hominis tenens. Siquidem sermo qui concipitur intus, naturaliter pater est, quasi generans & pariens verba quæ foras eduntur. Dicitus electus, id est, egregie bonus: malum enim, confusum & indigestum est: bonum eligitur vt præcipuum inter omnia. Itaque homini Meteorologico nihil maius videtur mundo, quem etiam supremum existimat rerum auctorem. At vir sapiens certioribus oculis videns illum perfectiorem mundi rectorem; ac Principem cuius dominium agnoscunt cetera, & imperata faciunt; Philo in libro de Gigantibus & iterum in lib. de Abrahamo. Gen. 17. Gen. 12.

faciunt; sæpe anteactam suam vitam incusat, in qua velut cæcus tenebras palpans nitebatur rebus sensibilibus suapte natura infirmis atque caducis. Ergo mutatio nominis ex Abram in Abraham significauit, fuisse eum mutatum ex homine philosopho, in virum sapientem & planè diuinum. Hæc ex Philone.

Versu 11. vsque ad 15.

Circumcidetis carnem præputij vestri vt sit in signum fœderis inter me & vos. Infans octo dierum circumcidetur in vobis: omne masculinum in generationibus vestris, tam vernaculus, quam emptitius, & quicumque non fuerit de stirpe vestra: eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. Masculus cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit.

HIS verbis sancitur à DEO lex Circumcisionis; qua lege non solum Abraham & filij eius ac serui, sed omnes deinceps posteri, ad quos scilicet promissa DEI pertinebant, & qui vnum in DEI populum congregandi & coaptandi erant, tenerentur atque obligarentur. Quinque autem res de Circumcisione præcepit DEVS hoc loco: Primo, ad vnum modo sexum pertinere Circumcisionem, nempe ad mares, dicens, *Circumcidetur ex vobis omne masculinum*. Tum cuius conditionis homines essent circumcidendi; præcipiens non modo ipsum Abrahã, & filios eius; verum seruos quoque tam vernaculos quàm emptitios circumcidi debere. *Omne masculinum in generationibus vestris, & tam vernaculus quàm emptitius circumcidetur*. Præterea docet qua ætate fieri debet Circumcisio, præfiniens octauum ab infantis ortu diem; cum ait; *Infans octo dierum circumcidetur in vobis*. Deinde partem corporis designat cui adhibenda erat Circumcisio, dicens, *Circumcidetis carnem præputij vestri*. Ad hæc, finem indicat & vsum ad quem instituta sit Circumcisio, cum ait, *Vt sit in signum fœderis inter me & vos*. Statuit præterea hanc legem Circumcisionis non ad breue quoddam tempus, sed in perpetuum duraturam: id enim significauit illis verbis, *Eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum*. Ac demum capitalem pœnam constituit aduersus huius legis violatores, *Masculus*, inquit, *cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit*. Hæc igitur de obseruanda Circumcisione hic præscripta & constituta à DEO sunt. 11

Verum hoc loco faciendum mihi esse duxi, vt super hac lege Circumcisionis diligenter copioseque differerem; non solum quod nos ad pleniorem eius rei tractatum præsens hæc Mosis historia vocet, aut etiam impellat; verum eo maxime, quod sacramentum Circumcisionis, multis nominibus antestat ceteris omnibus Mosaicis & legalibus cæremonijs atque Sacramentis. Præcellit enim vetustate: plus enim quadringentos annos legales ritus & cæremonias antecessit. Illud etiam declarat singularem eius dignitatem, quòd solum & separatim ab alijs cæremonialibus institutis, conditum & imperatum fuerit. Neque non id ipsum demonstrat ratio Circumcisionis; quod erat ipsa præparatio quædam & introductio ad legem diuinam, quæ aliquot erat post sæcula per Mosen ferenda: immo verò Circumcisionis susceptio, erat manifesta quædam obseruandæ legis Mosaicæ professio, & protestatio, atque obligatio: nam qui circumcidebatur, debitor erat, vt Paulus ait, vniuersæ legis faciendæ. Circumcisionis porrò effectus, fructusque, talis erat, qualem nempe aliud nullum Mosaicæ legis sacramentum

Quibus rebus Circumcisio, alias omnes Veteris Testamenti cæremonias præcelluerit.

Ad Gala. cap. 5.

cramentum præstare poterat. Sacramento quippe Circumcisionis abolebatur peccatum Originale, & si quæ alia essent cum eo coniuncta peccata actualia; donabaturque rite ac digne Circumciso gratia, qua iustus esset, DEOq. gratus. Illud postremo ad commendationem Circumcisionis facit, quod in ea multiforme continebatur mysterium, quod nos in Disputationibus infra subiectis explicabimus.

PRIMA DISPVTATIO.

Ad quem finem & vsum instituta sit Circumcisio.

Super illis verbis. *Circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos.* Versu XI.

12 HILO perbreuem scriptam reliquit de Circumcisionis vsu disputationem: in quam sex rationes, paucissimis verbis indicatas potius & numeratas, quàm expositas, coarctauit. His ille rationibus probare voluit, sanctissimam fuisse, & commodissimam hominum animis iuxta corporibusque iuuandis, Circumcisionis institutionem & vsum. Sed audiamus Platonem hunc Iudæum eleganti dulcique breuitate hasce rationes enarrantem. Ridetur, inquit, Maiorum nostrorum Circumcisio: at ea non in mediocri honore habita est etiam apud gentes alias, præsertim verò Aegyptiacam, præcellentem non minus hominum sapientia, quàm frequentia. Itaque conuenientius erat, absque cauillis puerilibus, prudenter & seriò quærere causas cur is mos inoleuerit, quàm præpropera sententia, tot nobilium gentium quasi leuitatem damnare. Cum verisimile sit, non temere circumcidi tot hominum millia, & perpeti velle cruciatus mutilationis in suis, suorumque carissimorum pignorum corporibus. Et verò, sunt complures, & oppido quam graues causæ, quæ suadeant ab hoc priscorum instituto non discedere. Verum quatuor earum præcipuas ad præsens commemorare lubet. Vna fuit causa, quo facilius caueretur morbus ægre curabilis, quem vocant Carbunculum; sic opinor appellatum, quòd vrat inflammatione: hic autem morbus præputiatis quàm Circumcisis facilius & frequentius contingit. Altera causa, vt totum corpus esset purius, nec impediret officia sacerdotalis ordinis: quamobrem Aegyptij Sacrifici, etiam radunt corpora, ne quid sordidum vel sub pilis, vel sub præputijs hæreat, quod puritati sacris debitæ officere vllo modo possit. Tertia causa, pars hæc corporis circumcisa, cordis similitudinem quandam habet: vtraque sane generationi seruit: siquidem ab altera spiritus animales, ex altera genitales spiritus procreantur & profluunt. Quocirca prisci homines æquum censuerunt, occultæ illi potiorique parti, ceu fonti sensuum animi, assimilare visibilem hanc partem, vnde crassiorum sensuum corporis origo est. Quarta causa, fuit bonum maioris fœcunditatis & numerosioris sobolis. Aiunt enim, Circumcisos integrum semen directo eiaculari, non autem diffluens per sinus præputij: & ideo circumcisas gentes, esse fœcundissimas atque populosissimas. Hæc sunt quæ ad aures meas peruenerunt, tradita per manus à diuinis viris maioribus nostris, qui Mosis placita diligentissimis interpretationibus explicauerunt. Equidem præter dictas rationes, duo insuper alia per Circumcisionem significari arbitror, cum ad cognitionem, tum ad vsum valde necessaria. Etenim eius membri Circumcisio, excisionem

Philo exponit sex vsus atque vtilitates Circumcisionis.

cisionem significat voluptatum quæ mentem fascinant. Et quia inter voluptatum illecebras, principatum tenent quæ illam corporis partem titillant & afficiunt; idcirco legislatores eam partem mutilari iusserunt; significando resecandas esse voluptates superfluas, non vnius tantum huius generis, sed alias omnes, per vnam hanc subindicantes. Deinde monuerunt ea re, abijciendam esse penitus arrogantiam, exitialem animi morbum. Quidam enim, quod se videant posse generare hominem animal pulcherrimum, inflati hac superbia, se quasi deos æstimant & iactant, impie dissimulato vero generationis humanæ auctore. Quem tamen errorem facile possent corrigere, consideratis tot millibus hominum sterilium atque infœcundorum in orbitate consenescentium & morientium. Hæc igitur praua opinio excidenda est ex animo, sicut & cetera quæcumque pietati repugnant. Hactenus Philonem de vsu Circumcisionis, non minus scite & docte, quàm restricte presseque disputantem lector audiuit. Verum ea Disputatio Philonis, & rationes ab eo commemoratæ declarant, fortasse causas institutionis & vsus Circumcisionis apud Aegyptios, aliasque gentes, quibus iste ritus solemnis erat: non tamen aperiunt germanam & propriam causam cur instituta fuerit à DEO Circumcisio, & indicta Iudæis.

Moses Aegyptius in libro Directoris Dubiorum.

13 MOSES Aegyptius, celebris inter Iudæos doctor, huiusmodi quandam exponit institutæ Circumcisionis causam. Non est dubium, inquit ille, quin Circumcisio debilitet vim fornicationis, & diminuat concupiscentiam prauam, quæ plus expetit ac requirit quàm necesse est. Siquidem cum illud membrum vulneratum fuerit vsque ad sanguinis effusionem, & amputata ei fuerit pellis, qua iam inde à principio suæ creationis obductum & contectum fuerat; necesse profecto est vnà quoque debilitari concupiscentiam, quæ in eo membro deflagrat. Hæc ille. Sed haud scio, an quod dicit iste Rabbinus, falsum sit. Video enim & olim Iudæos, Aegyptios, Saracenos, hodieque Turcas, quibus etiam vsus est Circumcisionis, non minus cæteris incircumcisis gentibus, esse istius generis voluptatum appetentes atque intemperantes. Sed enim ab isto Rabbino Moyse facit etiam Thostatus, putans tum ob alias causas sapienter & vtiliter institutam esse Circumcisionem, tum etiam quò per eam debilitaretur carnis concupiscentia, & retunderetur sensus voluptatis vigens & flagrans in ea parte corporis; præputiatis enim delectabiliorem esse venerem quàm Circumcisis. Siquidem præputium duas ad res valere & conducere existimat, tum ad faciliorem velocioremque seminis expulsionem; tum ad pleniorem acrioremque voluptatis sensum, qui eo motu excitatur & ardescit. Et vtriusque quidem rei causas ille affert è physiologia petitas: verum ita oratio eius & disputatio pudenda est, vt præstet silentio eam præteriri. Quin Thostatus ipse, vir alioqui, propter incredibilem animi simplicitatem & candorem, in istiusmodi rebus obscœnis commemorandis nimio plus apertus & liber, hic tamen Lectoris offensionem & reprehensionem deprecatus est.

Thostatus in caput 17. Genesis.

Vide B. Thom. 1.2. q.102. art. 5. ad primum.

Spurcissima maximeque detestanda Gentilium superstitio.

Diodorus.

14 NON desunt qui existiment latam esse legem Circumcisionis in odium & detestationem turpissimæ cuiusdam superstitionis, obscœnæque idololatriæ, quæ ab Aegyptijs orta, per alias deinde gentes peruagata est. Fuit enim mos apud nonnullas gentes, magno honore colere effigiem & simulacrum virilis membri; & eos qui festa Dionysij agebant, saltabundos & cantabundos publice ipsum circumferre. Creditur huius tantæ impietatis & turpitudinis originem fuisse apud Aegyptios; nec id sane creditu non procliue admodum est, de gente scilicet vsque ad rabiem atque insaniam superstitiosa. Legendus est Diodorus Siculus in libro primo, vbi de Osyride scribit à Triphone fratre membratim discerpto; Isidem enim Osiridis mariti necis vltricem, istius superstitionis videtur fa-

cere

cere auctorem. Permanauit hæc superstitio in Græciam; & in Cereris Eleusinæ Sacra, non alia re magis quam silentio celebrata, recepta est. Quin etiam in compitis Italiæ, refert B. Augustinus libro 8. de Ciuitate DEI cap. 21. scriptorem eius rei citans Varronem, Sacra Liberi tanta esse turpitudinis licentia celebrari solita, vt in eius honorem pudenda virilia colerentur: nec sanè verecundo secreto, sed in propatulo, exultante nequitia. Nam hoc turpe membrum, per Liberi dies festos, cum honore magno, plostellis impositum, prius per rura in compitis, & vsque in vrbem postea vectabatur; idque in oppido Lauinio per eosdem dies, ab honestissima matrefamilias coronabatur; & honesta matrona id facere cogebatur in publico, quod ne meretrix quidem, si matronæ spectarent, facere permitti debuit in theatro. Sic Augustinus.

S. Augustinus.

Verum mihi super omnia mirandum accidit, spurcissimæ istius superstitionis virus, etiam inuasisse priscam illam Hebræorum gentem, & regales quoque eius populi personas cepisse atque corrupisse. Audiat quæso Lector, quod in libro 3. Regum cap. 15. de Asa rege proditum memoriæ est: *Fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut Dauid pater eius: & abstulit effœminatos de terra, & purganit uniuersas sordes Idolorum, quæ fecerant patres eius. Insuper & Maacham matrem suam amouit, ne esset princeps in Sacris Priapi, & in luco eius quem consecrauerat; subuertitque specum eius, & confregit simulacrum turpissimum, & combussit in torrente Cedron.* Quod hic dictum est de matre regis, idem narratur, sed paulo expressius libro secundo Paralipomenon caput 15: *Sed & Maacham matrem*, inquit, *ex augusto deposuit imperio, eo quod fecisset in luco simulacrum Priapi: quod omne contriuit, & in frustra comminuens combussit in Torrente Cedron.* Quoniam igitur sciebat DEVS tantam fore hominum insaniam ac cœcitatem, vt eam partem hominis, in quam statim post Adæ peccatum, iustissimæ indignationis atque vltionis suæ fulmen desæuierat, diuinis honoribus colendam putarent; constituit ipse, vt id membrum, in ipso propemodum hominis ortu, Circumcisionis quasi iniuria quadam deformaretur, suoque ipsum primogenio sanguine fœdaretur.

Locus 3. lib. Regũ cap. 15.

15 Iosephus hanc reddit rationem traditæ Circumcisionis: Voluit, inquit, DEVS corporali hac nota insigniri gentem nostram, quò scilicet manifesto secerneretur & segregaretur à ceteris gentibus, scilicet ne cum illis permixta & confusa, flagitiosos quoque earum mores, fœda instituta, iniquas leges, impias superstitiones, praua æmulatione, sequi vellet. Idem sentit Chrysostomus: Vide, ait, sapientiam DEI: cum enim sciret prauas Hebræorum mentes futuras, signum Circumcisionis, quasi frœnum quoddam, eis imposuit, ne eum Gentibus commiscerentur. Nam quia sciebat tantam fore eorum lasciuiam, vt licet infinities moniti vt se ab illicitis continerent, non essent tamen obtemperaturi; iniecit eis Circumcisionis signum quasi vinculum quoddam; deditque eis terminos & regulas, vltra quas transire eis non liceret, & in nullo cum gentibus commiscerentur; sed sua gente contenti essent, & ita Patriarchæ semen inconfusum atque incontaminatum maneret, vt sic in eo DEI promissa compleri possent. Hæc B. Chrysostomus.

Iosephus 1. lib. Antiquitatum.

Chrys. homil. 39. in Genesim.

Eadem quoque Theodoreti sententia est: cuius verba hic adscribenda duxi, quod is mihi plene ac distinctè, præter alios, eiusmodi causam Circũcisionis declarasse visus est. Quoniam prædixerat DEVS Abrahæ, ait Theodoretus, futuram seminis eius quadringentorum annorum peregrinationem in terra aliena; pietati conseruandæ velut custodiam quandam præmolitus est Circumcisionem: ne posteri Abrahæ impijs hominibus permixti macularent paternam nobilitatem, sed in signum illud Circumcisionis intuentes, indelebilem eius memoriam, qui tale signum eis dederat, conseruarent. Atque hoc esse verum,

Theodore. quæst. 67. in Genesim.

Genes. 15

rum, testatur Desertum. Nam cum in eo versati essent quadraginta annis, su-
Psal. 94. perfluam id temporis existimarunt Circumcisionem: nempe à ceteris gentibus segregati, & seipsos gubernantes. Cum verò postea ingressuri essent terram
Iosue 1. promissionis, tunc iussit DEVS Iosue circũcidere Hebræum, populũ & ita terræ dominiũ ei tradere. Erant enim futuri proximi populis alienis, & idcirco indigebant signo, quo distinguerentur ab alienigenis nationibus. Quod si Iudæi glorientur de Circumcisione, reputent secum non solum Abraham fuisse circumcisum; sed Ismahelem quoque semiseruum, & item seruos omnes Abrahæ
Genes. 25 tam vernaculos, quàm argyronitas, id est, argento emptos: similiter & Idumæos, & quos ex Cethura generauit Abraham, Aegyptij quoque didicerant ab Hebræis circumcidi. Non igitur Circumcisio iustos reddit: illi enim tanquam impij notantur à diuina Scriptura. Ergo neque Abrahamum Circumcisio iustificauit, sed fides illum iustum declarauit, & illustriorem reddidit virtus. Circumcisio autem tanquam eius fidei & virtutis signum, data est. Hæc Theodoretus.

Lactantius Lactantius libro quarto Diuinarum institutionum, qui est de vera sapientia, 16
non aliam agnoscit, traditque causam institutæ à DEO Circumcisionis, nisi figuratiuam, id est, vt figura esset veræ ac salutaris Circumcisionis, qua mens & animus hominis, circumcisis omnibus vitijs, resectisq. prauis cupiditatibus, pure ac pie DEVM colit, & in virtutum studio atque exercitatione occupatur. Verba Lactantij hæc sunt: Iudaica illa carnis Circumcisio, caret vtique ratione; quia si DEVS id voluisset, sic à principio formasset hominem, vt præputium non haberet. Sed erat illa, huius secundæ Circumcisionis figura: significans nimirum, pectus esse nudandum, id est, aperto & simplici corde oportere nos viuere: quoniam pars illa corporis quæ circumciditur, habet quandam similitudinem cordis, & est pudenda. Ob hanc igitur causam DEVS nudari eam iussit, vt hoc argumento nos admoneret, ne inuolutum pectus haberemus: id autem est, ne quod pudendum facimus, intra conscientiæ secreta velemus. Hæc est cordis circumcisio, de qua Prophetæ loquuntur, quam DEVS à carne mortali transtulit ad animam, quæ sola mansura est. Volens enim vitæ ac saluti nostræ consulere, pœnitentiam nobis in illa Circumcisione proposuit, vt si cor nudauerimus, id est, si confessi peccata, satis DEO fecerimus, veniam consequamur: quæ contumacibus, & admissa sua celantibus denegatur ab eo, qui non faciem tantum vt homo, sed intima & arcana pectoris intuetur. Sic Lactantius. Cui equidem assentior, carnalem illam circumcisionem figuram fuisse spiritualis circumcisionis, & hanc potius quam illam esse à DEO spectatam & requisitam. Verum illud mihi non placet, quod nisi hunc, non alium vllum videtur nouisse vsum huius Circumcisionis: cum apertis verbis DEVS hoc loco dixerit, institui à se circumcisionem, vt sit in signum fœderis inter se & Abraham, ac
Ad Ro. 4. semen eius: & B. Paulus affirmet, Circumcisionem fuisse velut quoddam signaculum fidei ac iustitiæ, quam habuit Abraham priusquam esset circumcisus. Nec Circumcisionis modo, sed aliorum item legalium sacramentorum & cæremoniarum duplicem fuisse constat institutionis causam, tum propter præsentem eius populi disciplinam & regimen, vel ciuile, vel morale, vel sacrum, & ad cultum diuinum ei tempori, eorumque hominum statui conuenientem pertinens: tum, vt per quasdam vmbras, imagines, ac figuras, res in Nouo Testamento tradendas & gerendas præmonstrarent atque prædocerent.

Auctoris sententia de multiplici fine vsuque Circumcisionis Iudaicæ.

17
EGO quoq. dicam hoc loco de fine & vsu Circumcisionis, quod legendis Sacris Literis, & Patrum scriptis obseruatum habeo. Ac Circumcisionem quidem institutam esse vt signum foret alicuius rei, ne dubitare quidem fas est: cum manifesta de eo sit, vt proxime ostendi, Scripturę sententia. Sed enim non vnius rei, nec vno modo, sed multarum rerum, ac multiforme signum fuit Circumcisio. Signum autē quinque modis fuisse eam reperio: fuit nempe signum Memoratiuum, Repræsentatiuum, Distinctiuum, Demonstratiuum natiui hominum peccati, simulq. curationis eiusdem; ac demum etiam Præfiguratiuum, & hoc dupliciter, tum allegorice, tum tropologice. Hæc enucleate, enodateq. in præsens declarare, simul voluptati, simulq. vsui ad res multas, adiumentoque futurum Lectori non dubito. Et vt à primo ordiar, fuit Circumcisio signum memoratiuum, id est, perpetuum quoddam & illustre monimentum fœderis icti firmatique inter DEVM & Abraham eiusque posteros: id enim declarant illa DEI verba: *Circumcidetis carnem præputij vestri; ut sit in signum fœderis inter me & uos:* Illud autem fœdus tres continebat diuinas promissiones datas Abrahæ; vnam de multiplicatione seminis eius instar cælestium stellarum & terrestris pulueris; alteram de possessione ac dominio terræ Chanaan posteris eius tradendo; tertiam de Messia ex semine eius generando, cum ei dixit DEVS: *In te* (siue *in semine tuo*) *benedicentur omnes gentes.* Caietanus certe ob hanc præcipue causam censet esse à DEO institutam Circumcisionem: sic enim scribit; Quare DEVS elegerit hoc signum, & in tali membro, sola DEI libertas est ratio sufficiens. Accommodationes tamen multæ afferri possunt: sed earum tamen præcipua ratio est, quod carnaliter Messias ex genere Abrahæ producendus erat: nisi enim huius mysterij ratio habita fuisset, quilibet character, seu quæuis nota in quacumq. corporis parte suffecisset ad distinguendum, & distinctum seruandum tam Abraham, quam omnes posteros eius ab alijs nationibus mundi. Ita Caietanus. Ergo illius fœderis, & illarum promissionum voluit DEVS monimentum quoddam esse Circumcisionem, vt eius aspectu & admonitu, reputarent secum Hebræi, quænam ipsis bona daturum se DEVS recepisset, & quam ipsos vicissim DEO fidem, pietatem, atque obedientiam præstare oporteret.

Variarum rerum signū quinque modis fuit Circū cisio

Quomodo fuerit signum memoratiuū.

Gen. 12. & 22.

Caietanus in cap. 17. Genesis.

18 FVIT item Circumcisio signum Repræsentatiuum. At cuius rei? Excellentis nempe ac perfectæ fidei quæ præfulsit in Abraham. Hæc autem fides tribus præcipue in rebus mirabiliter enituit: primo quidem in derelinquenda patria, cognatis, & amicis, & in proficiscendo longinquam in terram, sibique extraneam atque ignotam. Hanc fidem valde commendat Paulus: *Fide*, inquit, *Abraham obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem; & exijt nesciens quò iret.* Tum eluxit fides eius in credendo promittenti sibi DEO multiplicationem seminis instar stellarum; cui fidei magnificum testimonium & præconiū perhibuit Moses cum dixit: *Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.* Verum magnitudo & præstantia fidei eius clarissime spectata, declarataq. est in eius paratissima & promptissima voluntate immolandi DEO filium suum vnigenitum Isaac. De qua fide mirandum in modum laudat eum B Paulus, hunc in modum scribens: *Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur: & vnigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones; arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est DEVS:*

Circumcisio signum Repræsentatiuum fidei Abrahæ.

Genes. 12.

Ad Hebræos 11.

Genes. 15.

Infra 22.

Ad Heb. 11.

Locus Pauli ad Rom. 4. *VS: vnde eum & in parabolam accepit*. Recte igitur Paulus dixit, Abraham accepiſſe ſignum Circumciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei in præputio. Signum, inquit, Circumciſionis, id eſt, accepit Circumciſionem, quæ data eſt ei vt eſ-
Gen. 17. ſet ſignum: ſiquidem alludit Paulus ad id quod ſcriptum eſt hoc loco; *Circumcidetis carnem præputij veſtri, vt ſit in ſignum fœderis inter me & vos*. Sed quid ſibi vult quod mox adiungit Paulus: *Signaculum iuſtitiæ fidei?* Sciat Lector, pro duabus illis vocibus Latinis, ſignum, & ſignaculum, duas item eſſe Græcas voces eo loco, σημεῖον, Latine ſignum, quo aliud quid indicatur & declaratur; vnde verbum σημαίνω, quòd Latinus interpres vertere ſolet ſignifico. Altera vox Græca, quam noſter interpres reddidit ſignaculum, eſt, σφραγὶς, ſignificans notam impreſſam alicui rei, cuiuſmodi eſt, cum impreſſo ſigillo aliquid ſignamus, quo ſit ad tempus aliquod, ſepoſitum & reconditum, atque in tempore promendum; vel quo magis eo ſigno teſtatum id, certum, firmumque faciamus. Hinc natum eſt verbum σφραγίζειν, quod Latinus interpres reddit ſignare vel obſignare: vnde ſunt illa, ſignare ſermones, ſignare prophetiam, liber ſignatus,
Eſa. 29. & ſignare ſeruos DEI in frontibus eorum. Et quidem poteſt aliquid eſſe ſi-
Ap. 5. & 7 & Daniel. 12. gnum, quod non ſit ſignaculum, vt eſt pictura & ſtatua: ſed non contra; velut annuli Symbolum affixum ſyngraphæ, & ſignum eſt, & ſignaculum.

Sed redeamus ad Paulum, & videamus cur Circumciſio dicta ab eo ſit ſigna-
Origenes in cap. 4. Epiſtolæ ad Romanos. culum iuſtitiæ fidei. Origenes ſpectans officium ſigilli, quod eſt claudere ſeu velare, propterea Circumciſionem ſignaculum fidei dictam eſſe à Paulo interpretatus eſt, quòd illa obſignaret & clauderet ad tempus iuſtitiam fidei, quæ ſuo tempore, adueniente ſcilicet CHRISTO, retegenda & declaranda eſſet.
Theophyl. in eundem locum Pauli. Theophylactus porrò attendens vim & vſum ſignaculi, auctoritatem & fidem addendi ijs rebus quæ ſignantur, propterea dictam eſſe Circumciſionem putat ſignaculum fidei, quòd ea vſus ſit DEVS tanquam ſigillo, quo iuſtitiam Abrahæ obſignaret, & vt certiſſimam atque veriſſimam, ſibique acceptiſſimam teſtificaretur. Illud, *Iuſtitia fidei*, idem ſonat, ac iuſtitiæ per fidem perfectam comparatæ; vel, quam fides præ ſe tulit & declarauit. Hic enim haud dubie Paulus ſpectauit illud Moſis Geneſ. 15. *Credidit Abram DEO; & reputatum eſt illi ad iuſtitiam*. Illud, *in præputio*, ſignificat, cum adhuc præputiatus eſſet, & nec dum Circumciſionis legem accepiſſet. Sed enim quærat aliquis, cum DEVS dixerit Geneſ. 17. Circumciſionem eſſe ſignum fœderis inter ipſum & Abraham; quo modo Paulus dixerit, eam fuiſſe ſignaculum iuſtitiæ fidei?
Caietanus in cap. 17. Geneſis. Ad hoc ita reſpondet Caietanus: Non diſſentit Paulus ſcribens ad Romanos 4. Abraham accepiſſe Circumciſionem ſignum iuſtitiæ fidei: quoniam ſententiam eodem reddit. Paria ſiquidem ſunt, ſignum eſſe diuini fœderis, ſuſcepti proculdubio per fidem, qua tunc Abraham credidit DEO, & imputatum eſt illi ad iuſtitiam; atque, eſſe ſignum iuſtitiæ fidei; de dicta enim fide & iuſtitia loquitur ibi Paulus. Ergo quia propter excellentem fidem Abrahæ, fœdus illud cum eo DEVS fecit, eandem planè ſententiam habet, vocari Circumciſionem ſignum diuini fœderis, atque ſignaculum iuſtitiæ fidei.

Hinc apparet, quemadmodum Circumciſio in Veteri Teſtamento vim habuerit delendi peccatum, & iuſtificandi hominem: non ſane virtute ac po- 19
teſtate ſua, etiam inſtrumentali, vti habet Baptiſmus in Nouo Teſtamento; ſed propter ſolam fidem in ipſa Circumciſione incluſam, & quaſi obſignatam; quam ſcilicet fidem tectè profitebantur & teſtificabantur quicumque ritu illo Circumciſionis per id tempus initiabantur. Audiat Lector ad hanc ſenten-
B. Thomas 3. par. quæſtio. 70. art. 4. tiam, quod aptiſſime, veriſſimeque dixit B. Thomas: In Circumciſione, inquit, conferebatur gratia, non ex virtute Circumciſionis, ſed ex virtute fidei paſſionis CHRISTI, cuius ſignum erat Circumciſio; ita ſcilicet, quod homo

mo accipiens Circumcisionem, profitebatur se suscipere talem fidem, vel adultus pro se, vel alius pro paruulis. Vnde & Apostolus dicit ad Romanos 4 quod Abraham accepit signum Circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei; quia scilicet iustitia erat ex fide significata, non ex Circumcisione significante. Quoniam autem Baptismus operatur instrumentaliter in virtute passionis CHRISTI, non autem Circumcisio; ideo Baptismus imprimit Characterem incorporantem hominem CHRISTO, & copiosiorem gratiam confert, quàm Circumcisio. maior enim est effectus rei iam præsentis, quam spei. Hæc B. Thomas.

Circumcisio signum Distinctiuum.

SIGNVM præterea fuit Circumcisio distinctiuum: Hæbræi quippe ea corporis nota insigniti, discernebantur & separabantur à ceteris gentibus. Itaque vt Græci alias omnes gentes, quas præ se despiciebant, per contemptum & contumeliam vocabant Barbaras: sic Iudæi aliarum omnium nationum homines, quasi probroso & contumelioso vocabulo, appellabant incircumcisos. Verum ea religio atque vsus Circumcisionis intra solam Hebræorum gentem haud quaquam mansit; sed permanauit ad alias quoque gentes, non solum eadem sanguinis origine iunctas Hebræis, vt Ismahelitas, Idumæos, & Madianitas; sed extraneas prorsus atque alienas, vt Aegyptios, Aethiopas, & Colchos. Testem huius rei laudare possum Herodotum, qui de Circumcisione Aegyptiorum ad hunc modum loquitur: Virilia circumcidunt munditiæ gratia, pluris facientes se mundos esse, quàm decoros: quam ob rem sacerdotes quolibet die totum corpus radunt, ne quid eis, dum in cultu Deorum administrando occupantur, aut pediculorum, aut alterius sordis creetur. Idem alio loco eiusdem libri, hoc ipsum retractans, pluribus verbis exponit, ita scribens: Soli omnium hominum Colchi, & Aegyptij, & Aethiopes, ab initio statim pudenda circumcidunt. Nam & Phœnices, & Syri qui sunt in Palæstina, didicisse id se ab Aegyptijs, etiam ipsi confitentur. Syri verò qui fluuium Thermodontem & Parthenium accolunt, & horum contermini Macrones, à Colchis didicisse se aiunt. Hi enim ex hominibus soli sunt, qui circumciduntur, & in hoc faciendo agnoscuntur Aegyptij esse. De Aegyptijs autem & Aethiopibus non queo dicere, vtri ab vtris didicerint; id enim videtur apud vtrosque perantiquum. Sed quod ex Aegypto, qui illic commercium habuerunt, eum morem didicerint, magnum mihi fit hoc testimonium, quod ij Phœnices qui cum Græcia consuetudinem habent, Aegyptiacum morem Circumcisionis minime seruant. Sic Herodotus.

Quæ gentes præter Hebræos, ritum circumcidendi vsurpauerint. Herodotus lib. 21.

Animaduersio in Herodotũ.

Sed Herodotum errasse in eo quod scribit de origene Circumcisionis, etiam me non dicente, intelligens Lector aduertisset. Putat Herodotus, primos omnium Aegyptios ritum Circumcisionis vsurpasse, & ab illis didicisse & accepisse Palæstinos, id est, Iudæos: cum perspicuum sit, priusquam Circumcisionis præceptum Abrahæ datum esset a DEO, nusquam gentium fuisse in more Circumcisionem; sed eius vsum peruenisse ad Aegyptios ex Hebræis, qui plus ducentos annos continuos conuersati sunt cum Aegyptijs. Cæterum quanti honoris ac venerationis fuerit apud Aegyptios, ritus hic Circumcisionis, illud indicio est, quod apud eos nemini ad supremos honores & honoratissima munera aperiebatur aditus, qui Circumcisionis insigni quasi decoratus non esset. Fiet hoc illustrius, simulque credibilius, si quæ ad hanc sententiam prodidit Origenes, hic apposuero. Eius autem verba ex libro 2. Commentariorum in Epistolam ad Romanos, hæc sunt: Apud Aegyptios, qui in superstitionibus vetustissimi & eruditissimi habebantur, & à quibus ceteri prope omnes ritum sacrorum, & cæremonias mutuati sunt, nullus aut Geometriæ, aut Astrologiæ studebat, aut Geneseos secreta rimabatur, nisi circumcisus esset. Nemo item apud

Quanto in honore apud Aegyptios fuerit Circũcisio, ex Origene. Origenes.

illos sacerdos esse poterat, neque Aruspex, neque quorumlibet sacrorum minister, nec, vt illi appellabant, propheta, nisi antea Circumcisione, quasi purgatus atque Initiatus fuisset. Omnes Hierophantes, omnesque vates, atque omnis siue cæli (vt putabant illi) siue Inferni mystes & conscius, nullam apud eos fidem & auctoritatem habet, nulloque in honore est, si hoc careat Circumcisionis insigni. Sic Origenes.

Circumcisioné fuisse signum peccati originalis & curationis eius demóstratiuum.

VERVM illa fuit præcipua Circumcisionis commendatio, & virtutis præstantia, quod communis omnium hominum & natiui morbi, ac curationis eius simul demonstratiuum signum fuerit. Is autem morbus, est peccatum originale, à primo omnium hominum parente Adamo tractum, & per naturalem generationem atque propagationem à parentibus, ineuitabili contagione, transfusum ad filios. Quod genus peccati significauit B. Dauid, cum dixit se conceptum esse in iniquitatibus, & cum peccatis generatum esse in vtero matris suæ. Idemque indicauit Iob affirmans, neminem in terris viuere mundum à sordibus peccari, ne infantem quidem, cuius vnius diei vita sit super terram. Quam ob rem magna Paulus asseueratione dixit, omnes homines natura esse filios iræ. Huius igitur peccati indicium faciebat Circumcisio: siquidem resecans aliquid de parte illa corporis nostri, non obscure significabat, aliquod inibi esse vitium indigens curatione; quo scilicet non amputato, etiam recens in lucem editus, morbosus esset, & nisi curaretur, obnoxius morti. Enimverò peccati originalis effectus, fuit inordinatio concupiscentiæ, & carnis rebellio aduersus spiritum, quæ in ea parte corporis cui Circumcisio adhibebatur, vehementius flagrat & sæuit. 21

Psal. 50. *Iob 25. Vt citatur à Patribus ex translatione LXX* *Ad Eph. 2.*

In circumcisione olim rite suscepta, remittebatur peccatum Originale.

In Circumcisione autem remissum ac deletum esse peccatum Originale, doctrina est & sententia communis Theologorum, à B. Augustino, Gregorio, Beda, alijsque nobilibus & claris Doctoribus tradita, & à posterioribus Theologis magno assensu consensuque approbata. Beatus sane Augustinus non vno loco docet, quam vim habet, effectumque Baptismus in populo Christiano purgandi hominem à peccato, & iustificandi, ac demum spiritualiter regenerandi; similem habuisse posteros Abrahæ per Circumcisionem. Idque probat ille ex illis verbis DEI, *Masculus cuius præputij caro octauo die circumcisa non fuerit, delebitur anima illius de populo meo; quia irritum fecit pactum meum.* Deleri animam de populo DEI, non est aliud nisi a DEI & sanctorum societate & consortio excludi: id autem non fit nisi propter peccatum; quod sanè nullum in ætate infantili esse potuit, nisi originale. Idque declaratum est illis verbis: *Quia irritum fecit pactum meum.* Illud scilicet pactum quod DEVS ab initio fecerat eum Adamo, cum ei dixit; *In quacumque die comederis ex ligno scientiæ boni & mali, morte morieris.* Hoc pactum præuaricante tunc Adamo, id ipsum simul omnes posteri præuaricati sunt, & in ipso peccante, etiam ipsi peccauerunt. Hoc igitur peccatum fert secum infans ex vtero matris: quod quia non aliter in posteris Abrahæ, nisi in circumcisione tollebatur, hinc apparet verissime dictum, animam infantis qui circumcisus non foret, deletum iri de populo DEI.

Gen. 17. *Genes. 2.*

B. Augustinus.

Hæc est B. Augustini argumentatio, quam tractat ille libro 16. de Ciuitate DEI cap. 27. & lib. 2. de Nuptijs & concupiscentia ad Valerium Comitem cap. 11. vbi sic ait. Ex quo instituta est Circumcisio in populo DEI, quod erat tunc signaculum iustitiæ fidei; ad significationem purgationis valebat paruulis Originalis veterisque peccati, sicut & Baptismus ex illo valere cœpit ad innouationem hominis, ex quo est institutus. Non quod ante Circumcisionem iustitia fidei nulla esset; quippe cum adhuc incircumcisus, ex fide iustificatus fuerit ipse Abraham: sed quod superioribus temporibus non fuit sacramentum aliquod

21 aliquod iustificationis ex fide. Eadem tamen fides Mediatoris, saluos faciebat iustos illos antiquos, pusillos cum magnis: non autem vetus Testamentum quod in seruiturem generat, non lex Mosis quæ viuificare non poterat, sed gratia DEI per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum. Quia sicut nos credimus CHRISTVM venisse in carne, mortuum esse, & resurrexisse: ita illi eum venturum, moriturum, & resurrecturum crediderunt. Sic eo loci Augustinus. Qui cum ait Circumcisionem valuisse non ad regenerationem & renouationem hominis sicut valet Baptismus, sed ad significationem eius, non negat in Circumcisione deletum fuisse peccatum, & datam homini gratiam: verum significat, id non esse factum virtute Circumcisionis, sed eius fidei ac iustitiæ quam significabat Circumcisio, & quam sacramentaliter profitebatur qui Circumcisionem accipiebat. Huc spectauit Augustinus, cum alio loco dixit, sanctos illos patres veteris Testamenti, & Circumcisionem carnis habuisse propter signaculum fidei; & Circumcisionem cordis propter ipsam fidem. *A Gal. 4.* August. in Præfatione in Psalmum 71.

22 Huic doctrinæ ac sententiæ Augustini plane subscripsit etiam B. Gregorius: cuius ex libro 2. Commentariorum in Iob hæc sunt verba; Quisquis regenerationis vnda non soluitur, reatus primi vinculis ligatus tenetur. Quod vero apud nos valet aqua Baptismatis, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis sola fides, vel pro maioribus virtus sacrificij, vel pro ijs qui ex stirpe Abrahæ prodierant, mysterium Circumcisionis. Ab horum patruum vestigijs (quos sequi fere solet) minime recessit Beda: cuius quæ præsenti disputationi non paruam lucem fidemque addere possit, hisce verbis exposita est sententia: Ritus & religio Circumcisionis à B. Abraham sumpsit exordium; qui cum positus adhuc in præputio, perfecte DEO credidisset, reputatumque ei esset ad iustitiam, signum accepit Circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ fuerat in præputio. A quo etiam, vt die Circumcisionis, nomen paruulis aptaretur, exortum est. Quia & ipse cum testamentum Circumcisionis acciperet, eadem die cum sua coniuge nominis augmentum promeruit: vt qui eatenus Abram, id est, Pater excelsus vocabatur, deinceps ob meritum fidei, Abraham, id est, Pater multarum gentium nuncuparetur. Erat autem Circumcisionis typus & figura multiformis. Nam & signaculum fuit, vt dictum est, iustitiæ fidei ipsi Abrahæ, & semini eius; & indicium purgandi eos qui ad hoc semen fidemque pertinerent ab omni inquinamento carnis & spiritus; & prophetia nascituri de hoc semine saluatoris, qui homines in præsenti per baptismum ab omni mortiferæ actionis pollutione mundaret, & in futurum per resurrectionem ab vniuersa mortis ipsius corruptione in perpetuum liberaret; & præcipue donum signabat remissionis, quod solueret à peccato præuaricationis Adæ: quod donum per huiusmodi Circumcisionem eo tempore ministrari, eidem gratiæ legisque latori DEO complacuit. Qui enim nunc dicit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & SPIRITV Sancto, non potest introire in regnum DEI:* ipse tunc dicebat: *Masculus cuius præputij caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.* Non pactum vtique Circumcisionis, quod non infans qui discernere necdum valuit, verum Maiores eius qui id seruare nouerant, poterant, debuerant, irritum fecerunt. Sed illud significatur pactum quod cum primo homine DEVS inijt; quodque omnis qui vel vnius diei vitam gessit in terra, præuaricatus esse conuincitur, atque ideo remedio salutis aliquo opus habere non ignoratur. Nam qui vel ante tempora Circumcisionis, vel etiam post datam Circumcisionem, de exteris gentibus extitere fideles, vt exemplar patientiæ Iob, & amici liberique illius, siue victimis hostiarum se suosque ab Originali peccato, seu certe sola fide saluabant: quia *Iustus ex fide viuit*; &, *sine fide impossibile est placere DEO.* Hæc Beda. B. Gregorius. Beda in 2. caput Lucæ. *Ioan. 3.* *Genes. 2.*

AD

AD vltimum, illa quoque fuit, nec in postremis ratio, instituendæ ac præcipiendæ Circumcisionis, vt esset vtique signum figuratiuum rerum, quàm erat ipsa, longe nobiliorum atque meliorum; quæ scilicet res per CHRISTVM conditorem Noui Testamenti gerendæ ac præstandæ erant: signum autem figuratiuum Circumcisio fuit dupliciter, tum allegorice, tum tropologice siue moraliter. Ac signum quidem allegoricum fuit Christiani baptismi. Quemadmodum enim per Circumcisionem detrahebatur quædam carnalis pellicula; ita per Baptismum exuimur ac nudamur carnali conuersatione. Et hoc quidem ex B. Paulo didicimus: *In CHRISTO*, inquit, *circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis: sed in circumcisione CHRISTI, consepulti ei in Baptismo*. Verum analogica hæc similitudo Circumcisionis & Baptismi, quatuor in rebus liquido cernitur. Primo quidem Baptismus vocatur Sacramentum fidei, quod in Baptismo quædam fiat professio fidei, & per Baptismum aggregetur homo ad Ecclesiam fidelium. Eadem porrò fides nostra est atque illorum veterum patrum, sicut Apostolus ait: *Habentes eundem spiritum fidei, ut scriptum est; Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur*. Consimiliter quoque Circumcisio erat quædam protestatio fidei; quamobrem Paulus dixit fuisse eam quasi signaculum iustitiæ fidei: & item, per Circumcisionem fiebat hominis aggregatio & adscriptio ad populum DEI, societatemque fidelium. Quapropter scite dictum est à Theologis, Circumcisionem fuisse non modo præfiguratricem Baptismi, verum etiam præparatricem hominum ad suscipiendum Baptismum. Deinde vtrumque Sacramentum fuit primum, & initiatiuum religionis; per quod scilicet fiebant capaces ceterorum sacrorum, & compotes ac participes diuinorum promissorum. Præterea vt Circumcisio erat in Veteri Testamento signum distinctiuum populi fidelis ab infideli: sic est in Nouo Testamento Baptismus. Adhæc, sicut per Circumcisionem efficiebantur subiecti iurisdictioni ac potestati Synagogæ; ita nunc per Baptismum quisque fit subiectus Ecclesiæ. Ad postremum, in vtroque Sacramenti fiebat remissio peccati Originalis, & diuinæ gratiæ infusio. 23

Circumcisionem dupliciter fuisse signum figuratiuū.

Ad Colos. 2.

Quadruplex similitudo Circumcisionis & Baptismi.

1. ad Corinth. 4.

Psal. 115.

Ad Ro. 4.

Verum tripliciter præstat Baptismus Circumcisione, facilitate, vniuersalitate, & efficacitate. Facilitate, quia caret acerbitate illa cruciatus corporis, & dolore quem ferebat Circumcisio. Vniuersalitate, quantum ad tempus, ad sexum, ad obligationem. Etenim Baptismus quolibet tempore percipi potest, nec octauum ab ortu infantis diem, vt in Circumcisione, expectari oportet. Baptismus item communis est virorum & fœminarum, nec vni tantum virili sexui, vt Circumcisio, assignatus. Baptismus præterea non vnam tantum gentem Hebræorum, vt Circumcisio; sed omnes mundi gentes, præsentes, futurasque vsque ad consummationem seculi, complectitur & obligat: sic enim Dominus noster præcepit Apostolis: *Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine PATRIS, & FILII & SPIRITVS Sancti*. Efficacitate demum longe præstantior est Baptismus Circumcisione: namq. ille Characterem in anima imprimit indelebilē: hominemq. omni culpa pœnaq. prorsus absoluit: aperit item ianuam cæli, aditum præbens homini ad immortalem & beatam vitam: nec solum significat & denotat gratiam quæ datur homini; sed eam quoque efficit, vt instrumentum scilicet ad id præstandum mirabiliter assumptum à DEO.

Triplici nomine Baptismus pstātior Circūcisione.

Matth. vlt.

Ceterum nonnullus fortasse, opponet nobis sententiam B. Pauli, qui figuram Baptismi non Circumcisionem facit, sed columnam nubis & ignis, & Mare Rubrum. *Nolo vos, inquit, ignorare fratres, quoniam patres nostri, omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari*. B. autem Petrus Arcam Noe & Diluuium imaginem quandam fuisse ait Christiani baptismi. Nam cum dixisset, in Arca Noe paucos, id est, octo animas 24

1. ad Cor. 10.

Vtrum columna nubis, & Mare rubrum expressiorē figurā Baptismi gesserint, quam Circumcisio.

mas tantùm saluas esse factas per aquam, adiungit; *Quod & nos nunc similis forma saluos facit baptisma.* Sed respondendum est, quantum ad exteriora quædam & conspicua omnibus, notabiliorem Baptismi similitudinem gessisse columnam nubis, & Mare rubrum, atque Arcam Noe; quàm Circumcisionem. Siquidem in Baptismo renascimur ex aqua significata per Mare Rubrum & Diluuium; atque ex SPIRITV Sancto, quem adumbrauit columna nubis. At enim, Circumcisio pluribus atque insignioribus rebus, quas paulo ante indicaui, præfigurauit Baptismum: præsertim autem quantum ad interiorem & spiritualem effectum, remissionem dico peccati originalis, recisionem vitiosarum cupiditatum, & repressionem ac debilitationem concupiscentiæ, nec non professionem fidei, & obligationem ad vniuersæ legis obseruationem: propter quas res Circumcisio non modo fuit figura, vt superiora illa, sed insuper Sacramentum quoddam præparatorium ad Baptismum. 1.Petr.3.

25 DIXIMVS supra, Circumcisionem fuisse signum figuratiuum tam allegoricum, quàm tropologicum: & quemadmodum fuerit allegoricum, iam dictum est; ostendamus deinceps qualiter fuerit signum tropologicum seu morale. Nimirum fuit Circumcisio illa carnalis, figura Circumcisionis moralis & spiritualis: quam scilicet potius quàm illam carnalem, etiam in Veteri Testamento requirebat DEVS, & ad eam ipsos etiam Iudæos impensius hortabatur atque incitabat. Verum id genus Circumcisionis præcipue in Nouo testamento vsurpatum, celebratumque fuit. Ponam hic verba Irenæi quæ ad hanc sententiam scripta ab eo sunt libro 4. aduersus Hæreses cap. 30. Quod autem Circumcisionem, ait ille, non quasi consummatricem iustitiæ, sed in signum dederit eam DEVS, vt cognoscibile perseueret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim DEVS ad Abraham: *Circumcidetis carnem præputij vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.* In signum igitur data est Circumcisio; non autem sine symbolo erat signum, id est, sine argumento; neque erat otiosa, vt quæ à sapiente artifice daretur: sed illa secundum carnem Circumcisio præfigurabat spiritualem. *Etenim nos*, ait Paulus, *circumcisi sumus circumcisione non manu facta.* Et Propheta ait; *Circumcidite duritiam cordis vestri.* Quod autem non per Circumcisionem iustificabatur homo, sed in signum data est populo, clarum fuit indicium ipse Abraham, qui ante Circumcisionem iustificatus, & amicus DEI reputatus est. DEO item placens Noe, cum esset incircumcisus, accepit mensuras mundi secundum generationes. Henoch etiam sine Circumcisione placens DEO, cum esset homo, DEI legatione ad Angelos fungebatur: & ipse translatus est, & conseruatur vsque nunc testis iusti iudicij DEI: quoniam Angeli transgressi deciderunt in iudicium, homo autem placens DEO translatus est in salutem. Hactenus ex Irenæo. Hæc spiritualis Circumcisio, etiam in Lege Mosis, & in populo Iudaico, non solum illi carnali prælata est, verum summis laudibus celebrata, & vt quæ DEO apprime grata esset, vnice commendata hominibus. Audi Mosem in Deuteronomio: *Circumcidite*, inquit, *præputium cordis vestri, & ceruicem vestram ne induretis amplius: DEVM tuum timebis, ei soli seruies, ipsi adhærebis, iurabisque in nomine illius: ipse laus tua & DEVS tuus. Circumcidet Dominus DEVS tuus cor tuum, & cor seminis tui: vt diligas Dominum DEVM tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt possis viuere.*

B.Irenæus. Coloss. 3. Deut. 10. & 30. Gen. 15. Genes. 6. Genes. 5. Deut. 10. & 30.

Est igitur Circumcisio spiritualis, non modo vitiorum omnium remotio, sed inanium ac superfluarum cupiditatum abscissio cum pietate, amore, & obseruantia erga DEVM coniuncta. Huiusmodi prædicans Circumcisionem Paulus, *Non*, inquit, *qui in manifesto Iudæus est, neq. quæ in manifesto in carne est Circumcisio: sed qui in abscondito Iudæus est, & Circumcisio cordis in spiritu, non in litera;* Ad Ro.2.

Ad Phil. 3. *ra; cuius laus non ex hominibus, sed ex DEO est*. Et alio loco. *Nos sumus Circumcisio, qui spiritu seruimus DEO, & gloriamur in CHRISTO IESV, & non in carne fiduciam habemus*. Idem breuissimis, sed appositissimis verbis expressit huius generis Circumcisionem, cum dixit: *Apparuit gratia DEI & Saluatoris nostri omnibus hominibus: erudiens nos, vt abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie & iuste, & pie viuamus in hoc saeculo*. Verum ante omnes, Circumcisionem hanc praedicauit Saluator noster, & in ea summam esse ostendit Euangelicae perfectionis, cum dicebat; *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quae habes & da pauperibus: & veni, sequere me*. Et rursus: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*.

Ad Titū 2.

Matt. 19.

Supra 16.

Pulchra figura spiritualis circumcisionis.

Per hanc praecipue Circumcisionem anima nostra fit CHRISTI sponsa, eique intimo amoris & deuotionis sensu copulatur. Quam rem in Deuteronomio quasi praesignatam & praefiguratam esse, non incuriosus Lector, facile animaduertet. Illic enim scriptum est, iussisse DEVM, si ex Hebraeis quispiam, pulchram mulierem bello captam adamaret, & sibi iungi cuperet matrimonio, radi prius caesariem eius, & circumcidi vngues, & deponi vestem in qua capta fuerat; sedereq. eam domi, & per vnum mensem flere patrem & matrem suam: atque his peractis, in vxorem assumi. Sic ibi. Quibus verbis tria significantur, quibus graphice depingitur vis & ratio spiritualis circumcisionis. Quorum vnum, est abdicatio bonorum temporalium, rerumque terrenarum superuacui amoris & curae abiectio: quam rem denotabat illius mulieris capillorum & vngium abscissio. Alterum est, spoliatio veteris hominis, & prioris mundanae vanaeque conuersationis depositio: idque denotatum est detractione vestis, quam habuit mulier illa cum capta est. Tertium est, perfecta renuntiatio omnium rerum, qua patri etiam atque matri renuntiare iubemur si ad consummatae virtutis culmen peruenire, CHRISTVMq. Dominum perfecte sequi ac imitari cupimus. Hoc sane adumbrabat fletus illius mulieris planctusque super patre ac matre sua. Hos enim, si CHRISTI gloria, & animi nostri salus ita postulet, nihil curare, atque vt iam mortuos nobis, habere oportet. Quod etiam Dauid praecepit: *Obliuiscere*, inquiens, *populum tuum & domum patris tui, & concupiscet rex decorem tuum*. 36

Deut. 21.

Psal. 44.

SECVNDA DISPVTATIO.

An recte post latam & publicatam legem Euangelicam, omissa sit Circumcisionis illius carnalis obseruatio & vsus: super illis DEI verbis:

Erit pactum hoc meum in carne vestra in foedus aeternum, Versu XIII.

SI pactum & praeceptum Circumcisionis futurum erat aeternum, vt hisce verbis declarauit DEVS; ergo circumcisionis obseruationem atque vsum in omne tempus durare, ac sempiternum esse oportuit. Cur igitur nos Christiani, qui veros Abrahae filios esse nos, verosque promissorum & benedictionum eius haeredes, non minus vere, quàm gloriose praedicamus, vsum Circumcisionis, hoc tempore negamus esse necessarium? Immo verò, superuacuam esse nunc Circumcisionem, atque adeo perniciosam fore dicimus: secuti haud dubie Pauli sententiam; qui magna nobis edixit auctoritate & asseueratione 37

uceratione: *Ecce ego Paulus dico uobis; Si circumcidamini, CHRISTVS uobis nihil proderit*. Atque hæc quidem est solennis exprobratio, qua Iudæi Christianos homines incessunt & vrgent. Verum ea profectò leuis admodum & infirma, ac prorsus nihili est. *Ad Galatas 5.*

Enimuero, Circumcisionem aliquando tandem cessaturam fuisse, nempe vbi CHRISTVS legem Euangelicam tulisset, & gratiam Noui Testamenti mundo aperuisset atque impertiuisset, facile probari huiuscemodi rationibus & persuaderi posset. Principio, data est olim Circumcisio vt esset signum distinctiuum populi fidelis ab infideli; ne cum alijs gentibus impijs mixtus & confusus, sincerum purumque atque illibatum DEI cultum ac religionem non custodiret. Atqui vsus hic circumcisionis, plane cessare debuit, allata & publicata lege Euangelica. Ea quippe lex non vni modo genti, sed vniuersis mundi nationibus, populis, & gentibus lata est: sic enim CHRISTVS mandauit Apostolis: *Euntes in mundum uniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ*. Nimirum hoc tempore Noui Testamenti, nulla erat futura distinctio apud DEVM, Iudæi & Græci: quippe qui vult hoc tempore omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Pulchre hoc declarat Chrysostomus: Ingrati, ait, & insensati Iudæi, etiam hoc tempore circumcisionem obseruare volunt, puerilemque suam ostentant mentem. Nam cuius, obsecro, rei gratia circumcidi volunt? tunc enim, & vt impijs gentibus ne commiscerent se, hoc in mandatis acceperunt: nunc autem cum beneficio veritatis, omnes gentes ad lucem adductæ sunt, ecquis erit Circumcisionis vsus? Nonne audierunt manifeste DEVM dicentem: *Et erit in signum testamenti*, quasi demonstrantem propter magnam ipsorum insipientiam, tali signo indiguisse. Ita enim & in humanis rebus nonnunquam fieri solet. Siquidem cum non admodum credimus alicui, volumus ab eo signum aliquod, quasi pignoris loco accipere. Similiter DEVS sciens Hebræorum inconstantes animos, & propensas ad malum voluntates, signum ab eis Circumcisionis exegit; non vt tale signum perpetuo maneat, sed vt quando signata finem acciperent, vnà quoque signi vsus tolleretur. Nam sicut qui signum accipiunt, peragendi negocij cuiuspiam causa, vbi negocium perfectum est, tunc & signum tollunt: ita quoque cum populum DEI ab omnibus alijs gentibus discerni & distingui vsus fuit, tali signo separari eum & internosci ab alijs conueniens erat. At vero cum talis distinctio sublata est, CHRISTO simul Iudæos, & gentes omnes vnum in ouile atque vnum in populum congreganre; quis non videt superuacuum & plane nullum fore circumcisionis vsum? Hoc modo Chrysostomus.

Probatur Circumcisionem fore abolendam, vbi Christus in mundum venisset. — *1. Ratio.* — *Marc. vlt.* — *Rom. 1. & 2.* — *1. ad Tim. 2.* — *Chrysost. homil. 39. in Genesim.*

28 Præterea, DEVS ipse aperte ostendit, propterea se circumcisionem dedisse, vt signum esset fœderis sui cum Abrahã & posteris eius. Mansura igitur erat tantisper circumcisio, dum primum illud vetusque DEI pactum permaneret. At vetus illud DEI pactum, antiquandum erat nouo alio pacto, scilicet multo præstantiori, allato. Quare circumcisionem quoque similiter aboleri ac desinere conueniens fuit. Abolitionem porrò Veteris Testamenti ac fœderis, adducto nouo Euangelij fœdere, demonstrat & confirmat Paulus auctoritate Hieremiæ, qui DEVM hisce verbis loquentem inducit: *Ecce dies uenient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum. Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos. Hoc autem est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos; dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas: & ero eis in DEVM, & ipsi erunt mihi in populum*. Hæc Hieremiæ verba, quã de Nouo Testamento dictum est, interpretans Paulus, *Dicendo*, inquit, *nouum, inueterauit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est*.

2. Ratio. — *Ad Heb. 8.* — *Hiere. 31.*

3. Ratio. Ad hæc, circumcisio fuit quasi testimonium quoddam naturale ac perpetuum de futuro Messiæ aduentu qui promissus fuerat Abrahæ, & vniuerso mundo, 29
Genes. 22. cum ei dixit DEVS: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Siquidem ob eam quoque causam, in genitali parte corporis circumcisio fieri iussa est, quòd per carnalem generationem, Messias generandus esset ex semine Abraham. Ergo vbi venit Messias, superuacanea vtique & inconueniens fuit circumcisionis obseruatio: immo verò signum fuisset fallax, & in errorem inducens; vtpote significans venturum Messiam, qui iam venit. Similiter igitur factum est de circumcisione, vt de syngrapha quapiam vel chirographo, quo promissum aliquod, siue debitum consignatum est: quod simul persolutum fuerit, scriptura illa concerpitur, aut deletur.

4. Ratio. Beatus porro Paulus in Epistola ad Hebræos capite septimo, auctoritate Dauidis, qui Psalmo 109. Messiam dixit Sacerdotem fore in æternum secundum ordinem Melchisedec, probat Aaronicum sacerdotium in Christianum sacerdotium, quod Melchisedechiano præfiguratum fuerat, mutatum iri. Ex quo item argumentatur, legem quoque Mosis mutari oportuisse: *Quia translato*, inquit, *sacerdotio, necesse est, vt & translatio legis fiat*. Si autem sacerdotium & lex vetus desitura erant vbi venisset Messias; atque in eorum locum nobilius quoddam sacerdotium, præstantiorque lex successura erant: perspicuum est, vna quoque desitura fuisse sacramenta & sacrificia Veteris Testamenti ac legis Mosaicæ: atque in primis circumcisionem, quæ inter illa facile principem locum tenebat, maximeque propria erat Veteris Testamenti. Quemadmodum igitur sacerdotium Aaronicum mutatum est in sacerdotium Christianum, & lex Mosaica in legem Euangelicam; ita circumcisio Iudaica in Christianum Baptismum, impendio nobiliorem, atque multis nominibus præstantiorem, quàm fuerat circumcisio. Potest hoc illustrari verbis illis B. Augustini: Prima, inquit, sacramenta quæ obseruabantur ex lege, prænuntiatiua erant CHRISTI venturi. Quæ cum suo aduentu CHRISTVS impleuisset, ablata sunt; & ideo ablata, quia impleta: *Non enim venit soluere legem, sed adimplere*. Verum in eorum loco, alia sunt instituta, virtute maiora, vtilitate meliora, actu faciliora, numero pauciora, tanquam iustitia fidei reuelata, & in libertatem vocatis filijs DEI, iugo seruitutis ablato, quod duro & carni dedito populo congruebat. Sic Augustinus. 30

August. lib. 19. contra Faustũ cap. 13.

Matth. 5.

5. Ratio. QVID plura? illud vtique demonstrat carnalis circumcisionis obseruatione nequaquam opus fuisse in lege Euangelica: quando pro illa carnalis introducta est circumcisio spiritualis; grauissimis illa quidem verbis à CHRISTO domino indicta, sæpenumero inculcata, summe commendata, & à sectatoribus eius frequentissime vsurpata, atq. inenarrabili cũ animorum vtilitate, voluptateq. & admirando virtutum omnium incremẽto sanctissime culta. Sed enim qualis sit huiusmodi circumcisio, & vbi, & quemadmodum fiat, carptim dicendum est. Iudaica circumcisio, erat carnis; Christiana circumcisio est cordis: illa fiebat manu & ferro; hæc intellectu & voluntate per fidem & charitatem: illa fiebat palam & in aperto; hæc in occulto, & coram DEO: illa fiebat ab alio; hæc à seipso: illa Iudæum carnaliter discernebat à non Iudæo; hæc discernit Iudæum spiritualem; id est, verum DEI confessorem, adoratorem, cultoremque, ab eo qui talis non est: illa semel fiebat, hæc fit quotidie, sic enim præcepit Dominus: *Abneget semetipsum, & tollat Crucem suam quotidie*. Illa fiebat in vna tantum particula corporis, hæc fit in toto corpore ab illicitis voluptatibus & immodico externorum bonorum amore curaque: in anima vero ab inordinatis passionibus, in mente à falsis opinionibus, in voluntate à prauis affectibus, in memoria à rerum turpium & noxiarum recordatione, quarum vtique rerum 31

Luc. 9.

 imaginaria

imaginaria repræsentatio, vehemens irritamentum est libidinis, & peracre ad
flagitia incitamentum. Per illam Iudæi terrenorum DEI promissorum par-
ticipes & compotes ficbant; propter hanc, cæleſtium atque æternorum bono-
rum hæredes efficimur. In illa dabatur nomen quo quis nominaretur in terris; *Iſa. 62.*
per hanc datur nomen nouum quod os Domini nominauit, & quod ſcriptum
est in libro vitæ. Ad vltimum, illa fuit ſignaculum fidei & iuſtitiæ; hæc vero
ipſam fidem & iuſtitiam continet, tuetur, auget, ac perficit. Merito igitur
præ hac ſpirituali circumciſione, illa carnalis poſthabita, abiecta, & exoleta
eſt.

Finem huius Diſputationis faciam appoſitis B. Ambroſij verbis ad id ſanè Ambroſ. li.
quod modo diximus firmandum & illuſtrandum accommodatis. Hoc loco, in- 1. de Abra-
quit, pleroſque moueri ſcio. Si enim, inquiunt, bona erat circumciſio, ho- ham, cap. 4.
dieque teneri debuit: ſin autem inutilis, mandari non debuit, præſertim diui-
no oraculo. Sed cum dixerit Paulus, quia Abraham ſignum accepit circumci- *Ad Ro. 4.*
ſionis: vtique ſignum, non ipſa res, ſed alterius rei eſt; hoc eſt non ipſa veri-
tas, ſed indicium veritatis. Denique ipſe expoſuit dicens: *Signum accepit cir-
cumciſionis, ſignaculum iuſtitiæ & fidei.* Vndę non incongrue intelligimus cir-
cumciſionem corporalem ſignum circumciſionis fuiſſe ſpiritualis. Ergo ſignum
manſit, donec veniret veritas. Aduenit Dominus IESVS, qui ait: *Ego ſum* *Ioan. 14.*
via veritas & vita. Qui non partem exiguam corporis in ſigno, ſed totum cir-
cumcidit hominem in veritate: ſignum deſtruxit, veritatem induxit. Vbi e- *1. Cor. 13.*
nim venit quod perfectum eſt, quod ex parte erat, euacuatum eſt: & ideo ceſ-
ſauit circumciſio partis, vbi refulſit circumciſio vniuerſitatis. Iam enim non
ex parte, ſed totus homo ſaluatur, in corpore ſcilicet & anima; ſcriptum enim
eſt; *Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam & ſequa-* *Matt. 16.*
tur me. Hæc eſt perfectio circumciſionis, quia per corporis oblationem redimi-
tur anima: ſicut ipſe Dominus dixit: *Qui perdiderit animam ſuam propter me, in-* *Ibidem.*
ueniet eam.

b Poſt hæc Ambroſius huiuſcemodi quandam ponit dubitationem: cur non
hanc ſpiritualem potius circumciſionem, quam illam corporalem DEVS
Iudaico populo indixerit, ſicut eam Chriſtianis hominibus maxime commen-
dauit? Verum hoc, inquit Ambroſius, facile eſt ad diluendum; ſi conſidere-
mus, carnali populo etiam carnalem circumciſionem fuiſſe conuenientiorem:
quemadmodum ſpirituali populo Chriſtiano congruentior fuit circumciſio ſpi-
ritualis. Nimirum paruulis & imperfectis, minora & imperfectiora præcepta
danda erant; grauiora autem & perfectiora, abſolutioris vitæ ac diſciplinæ ſe-
ctatoribus, cultoribuſque reſeruari oportuit. Vt ſi puerulum literis imbuas, à
ſingulis literarum elementis inchoandum eſt tibi; vt à ſingulis literarum apici-
bus ad ſyllabas, à ſyllabis eum per ordinem ad nomina, orationemque dedu-
cas. Denique ſi quid aut conficiendi itineris, aut leuandi oneris, puero velis,
& prouectiori mandare, nunquid æquanda onera ſunt, aut conferendus labor?
Ita igitur noueris perfectionem circumciſionis ijs eſſe ſeruatam qui à CHRI-
STO inſtituti, validioribus ſufficientes & idonei viderentur, vt & fideles pro-
barentur, quorum multitudo innumera crucem ſuam tolleret, & pro CHRI-
STO animam ſuam deuoueret. Hactenus ſunt Ambroſij verba.

32 VERVMENIMVERO vrgent & inſtant Hebræi, noſque criminoſe ac- Obiectio
cuſant; vt qui DEI præceptis ac decretis aduerſantes, circumciſionem quam aduerſario-
ille imperauit & in æternum obſeruari voluit, non modo negligamus, verum rum contra
inſuper execremur. Tota igitur vis Iudæorum argumentationis & criminatio- Chriſtianos, eiuſq. depulſio.

nis aduersus Christianos, in eo solum vertitur ac nititur, quod apertis verbis dixerit DEVS, pactum illud circumcisionis fore æternum: si autem æternum; nunquam igitur cessaturum; semperque futura erat posteris Abrahæ obseruatio circumcisionis necessaria. At enim, qui obseruate curioseque pensitarunt omnem significationem vsumque in Sacris Literis vocis Hebrææ (holam) quam Latinus interpres vertere solet vel æternum, vel seculum; ab ijs est vere animaduersum & proditum, non semper ea voce significari tempus infinitum, & nunquam prorsus terminandum: verum sæpe notari eo vocabulo tempus finitum; aut quàm longissimum, aut cuius signate expresseque nullus sit præfinitus terminus, aut tempus vniuersæ hominis vitæ. Potest etiam poni ad significandam æternitatem in sensu composito, vt aiunt, & sub quadam conditione; ad hunc enim modum dixit Horatius;

Horat. lib. 1. Epist. 10. *Seruiet æternum, qui paruo nesciet vti,*

Quandiu durauerit obligatio seruandi Circumcisionem.

Tripliciter igitur quod est dictum de circumcisionis æternitate, commodissime, verissimeque interpretari possumus. Ac primo quidem dicimus, circumcisionis obseruationem & vsum appellari æternum; quia longissimo tempore mansurus erat, nempe à nonagesimonono anno ætatis Abrahæ, quo tempore instituta est circumcisio, vsque ad tempus mortis Domini nostri, quo circumcisionis præceptum & obligatio soluta est; id porrò temporis interuallum non minus fuit mille nongentis septuaginta octo annis. Quoniam igitur obseruatio circumcisionis tam longinqua erat futura, eaque sine vllius determinatione temporis imposita Hebræis est, nec illi arbitratu suo eam antiquare vel intermittere poterant; idcirco recte appellata est æterna. Deinde considerandum est, voluisse DEVM vt circumcisio esset signum fœderis sui cum Abraham & posteris eius: tandiu igitur mansura erat, quandiu fœdus illud permaneret. Eius autem fœderis pars maxima & præstantissima fuit promissio venturi Messiæ, & ex semine Abraham generandi. Hoc igitur completo promisso; & pactum DEI iam completum erat, & circumcisio, quasi iam suo significandi munere defuncta, nulli deinceps vsui futura erat. Dicta est igitur æterna, quòd semper duratura esset, quoad staret illud DEI fœdus. His addo, circumcisionem vocari æternam, non per se ac propriè, sed figurate, & propter id cuius erat signum & figura. Signum autem fuit Sacramenti Baptismi, fuit item figura circumcisionis spiritualis, vtraque autem res æterna est, vel simpliciter, vel quod omni tempore vsque ad consummationem seculi mansura est. Contineri autem in Sacra Scriptura multas DEI promissiones & instituta, quæ eo tantum modo quo dixi, vocentur æterna, facile est aliquot exemplis ostendere. Sed cum super ea re supra copiose disputatum à nobis sit, cum explanauimus caput 13. & quartam Disputationem tractauimus; superuacuum duximus eadem hic iterari, cum posset inde Lector petere, quicquid ad plenum huius quæstionis tractatum & cognitionem optaret.

TERTIA DISPVTATIO.

Cur ea ſolum pars humani corporis, quæ naturaliter perficiendæ generationi prolis deſtinata & comparata eſt, circumcidi iuſſa ſit: ſuper illis verbis.

Circumcidetis carnem præputij veſtri. Verſu X.

33 TSI quod hic quæritur, ratio eius facile cuiuis noteſcere poteſt ex ſuperiori prima Diſputatione; attamen quod noua quædam & memoratu, cognituque digna ſuper ea re prodi & annotari poſſunt, non fuerit abs re vt ſeparatum eius quæſtionis tractatum hoc loco faciamus. Tres cauſas fuiſſe reor, cur in parte genitali circumciſionem fieri conſtitutum ſit. Etenim circumciſio, vt ſupra dictum eſt, ſignum memoratiuum fuit diuinæ promiſſionis quæ data fuerat Abrahæ: ea verò ad ſemen & poſteritatem ex Abraham carnali generatione propagandam pertinebat. Tria enim promiſſa fuerant Abrahæ, ſemen eius inſtar ſtellarum multiplicatum iri; idemque ſemen poſſeſſurum terram Chanaan; ac demum in ſemine eius benedicendas omnes gentes. Omnes itaque promiſſiones illæ ad ſemen ex Abraham generandum ſpectabant. Conſentaneum igitur fuit, vt circumciſio, quæ talium promiſſorum DEI ſignum & monumentum erat, in ea fieret parte corporis, quæ generationi ſeminis deſeruit. Erat item circumciſio ſignum quoddam demonſtratiuum peccati originalis: rectum igitur fuit circumciſionem fieri in ea parte corporis, per quam, carnali generatione ac propagatione, peccatum originale deriuatum eſt ab Adamo ad omnes eius poſteros. Effectus præterea originalis peccati, inordinationem dico concupiſcentiæ, & rebellionem carnis aduerſus ſpiritum, nulla in parte corporis alia, euidentius apparet, nec alíubi vehementius ferocit ac ſæuit. Voluit etiam DEVS per circumciſionem eius partis oſtendere, peccatum originale fœcundiſſimum eſſe ſcelerum & malorum ſeminarium; ſicut pars illa corporis, multorum & magnorum flagitiorum ſcaturigo eſt. Obſcœna enim voluptas, cuius inibi viget libido, illecebra vitiorum eſt, & eſca malorum. Anacharſim ferunt, hominem Scytham & philoſophum; cum ſomno ſe & quieti daret, ita ſolitum corpus componere, vt alteram manum ori, alteram genitali parti admotam & appreſſam, in dormiendo teneret: & rogantibus cur id faceret, reſpondiſſe, niſi partibus illis bene compreſſis ac perdomitis, nec honeſte, nec innoxie, nec tranquille viui poſſe.

Tres cauſę cur circũciſio in ea parte corporis fieri iuſſa ſit.

Anacharſis dictum.

34 CETERVM etſi data eſt in ea parte corporis circumciſio, vt ſignum eſſet diſtinctiuum Iudaicæ gentis ab alijs nationibus; id tamen ſignum haud quaquam fuit, vt dici ſolet, infallibile atque indelebile; ſiquidem comperta ratio eſt per artem quandam medicam, in ijs qui circumciſi ſunt, ſubducta & diſtenta pellicula, nouum regenerandi ac ſuperinducendi præputium, glandemque eo iterum contegendi. Epiphanius certe affirmat, cum tam Iudæi, quàm Samaritani vterentur circumciſione, quiſquis tamen Iudæorum ad Samaritanos, aut Samaritanorum ad Iudæos deficeret, denuo circumcidi ſolere, id eſt,

Ablatum præputiũ regenerari poſſe ac reſtitui.

nouo præputio comparato, noua iterum circumcisione initiari. Et hanc regenerandi præputij semel ablati rationem, Paulus significasse videtur, cum ad Corinthios scribens dixit: *Circumcisus quis vocatus est? ne adducat præputium;* (Græcè est, *ne attrahat, siue distendat*) *in præputio quis vocatus est? non circumcidatur.* Cognoscat Lector verba ipsa Epiphanij ex libro eius qui de Mensuris & Ponderibus inscribitur, huc transposita. Qui à Iudæis, inquit Epiphanius, ad Samaritas profugiunt, rursus circumciduntur; similiter & qui à Samaritis ad Iudæos transfugiunt. Quin etiam post circumcisionem, rursus præputiati fiunt, arte quadam medica, per instrumentum attractorium Spathisterem appellatum; infernam membri cuticulam attrahi sinentes, suturamque admittentes, & glutinatorijs circumdatis præputium rursus superinducunt. Habes & testimonium apud Sanctum Apostolum, vbi hæc verba dicit: *Circumcisus aliquis vocatus est? ne attrahatur ipsi præputium. In præputio aliquis est? ne circumcidatur.* Hanc autem traditionem diabolici inuenti, Esau fratrem Iacob reperisse aiunt, ad abnegationem DEI, & ad deletionem characteris patrum ipsius. Quapropter putant DEVM dixisse: *Odio habeo Esau; Iacob verò dilexi.* Sic Epiphanius.

Locus Pauli 1. ad Corinth. 7. — Epiphanius. — 1. ad Cor. 7. — Diabolicũ inuentum Esau. — *Genes. 25. Malach. 1. Rom. 9.*

Hæc ne vana & incredibilia putentur, facit auctoritas Cornelij Celsi medici præstantissimi, qui similia tradit Epiphanio; superque addit, esse quibusdam naturale, glandem colis habere nudam & sine præputio; & tales natura nasci, quales fiunt alij ritu circumcisionis. Ponam hic verba Celsi: si quis (inquit) colis glandem habet nudam, vultque eam decoris causa tegere, fieri potest: sed expeditius in puero quàm in viro; & in eo cui id naturale est, quàm in eo qui quarundam gentium more, circumcisus est; atque in eo cui glans parua, iuxtaque eam cutis, spatiosior verò ipse coles est, quàm in quo contraria his sunt. Curatio autem eorum quibus id naturale est, eiusmodi est. Verum quæ subdit ille, nihil attinet hic adscribere. Ergo neque nota circumcisionis perpetua est, eaque potest esse naturalis. Itaque quod quidam Hebræi fabulantur de Sem, eum dicentes natum esse circumcisum, non propterea damnandum est, quia sit impossibile: sed quia ratio cur id de Sem credi debeat, planè nulla sit; nasci enim sine præputio, per quam rarum, atque insolens est. Hinc porrò apparet, cur Iudæum hominem vocauerit Horatius apellam; & Martialis recutitum: ob pellem videlicet & cutem, quæ glandis integumentum est; circumcisione detractam. Quod autem paulo supra dictum est de præputio, ijs qui circumcisi sunt, per artem quandam, regenerandò ac restituendo, credibile etiam fit propter ea quæ priori libro Machabæorum scripta sunt de quibusdam impijs Iudæis à Iudaismo transeuntibus ad Gentilismum, hisce verbis: *Et ædificauerunt gymnasium in Hierosolymis secundum leges nationum; & fecerunt sibi præputia, & recesserunt à testamento sancto, & iuncti sunt nationibus; & venundati sunt vt facerent malum.* Quamquam illud, *Fecerunt sibi præputia,* posset non inscite, nec inepte sic exponi, vt Lyranus exposuit; id autem est, dimiserunt filios suos incircumcisos.

Cornelius Celsus lib. 7. cap. 25. — Naturale quibusdã esse, nõ habere præputium. — Horat. 1. lib. sermo. Satyra 5. — Martialis lib. 7. — Locus 1. Machabæorum cap. 1. — Lyranus.

QVARTA

QVARTA DISPVTATIO.

De octauo die, quo iussit DEVS infantes circumcidi: super illis verbis.

Infans octo dierum circumcidetur in vobis. Versu XII.

35 CVR DEVS infantes, tam tenera ætate & tam delicato atque infirmo corpore, circumcisionis cruciatu ac dolore affici voluerit, huiusmodi quædam ratio & causa exponitur in quodam sermone de ratione circumcisionis, qui est apud Cyprianum, in hæc verba: Inter omnia Testamenti veteris sacramenta, nihil circumcisione solemnius antiqua celebrauit religio: nec tantum in Hebræos, sed etiam in Phœnices & Arabes hæc traditio inoleuit. Reliquæ gentes, tam mandatum, quàm factum irrident; & DEO minime asserunt conuenire, vt Saluatoris benignitas plagis infantium delectetur; & immeritos, in ipso vitæ initio, periculo mortis addicat. Hoc de bono Domino sentire, qui neminem perire vult, absurdum & irrationabile iudicant. Sed cum opus istud & antiquitas commendet, & iubentis auctoritas; inquirenda est tanti mysterij ratio. Etenim cum octaua die iussa sit celebrari circumcisio, & nomen circumciso aptari, intimatum est ijs, qui digni Sanctorum consortio censebantur, quod eorum nomina scriberentur in cælis; & æternæ beatitudinis, quam post vitæ huius septimanam octaua consequitur, hæredes fierent & consortes, quicumque vitæ innocentia & sanctimonia sese Domino consecrassent. Tenera itaque infantia tali erat imbuenda doctrina; & ante concupiscibiles motus, quos peccatum meruerat, miserabili pœnæ & ineuitabili vindictæ, etiam in paruulis, eiusmodi fuit seueritate occurrendum. Et antequam ebulliret sartago libidinum, prouisum est ventilabrum, quo refrigerari posset, & extingui depopulatricis flammæ vagus ardor, & vniuersa peruadens incendium. Ideoque dolor voluptati; & sanguini delectationis, sanguis tormenti opponebatur; nempe vt in primis elementis discerent paruuli, propriæ semper memores sectionis, contraria curare contrarijs: & ad cohibendos refrœnandosq. turpitudinum appetitus, necessarium esse corrosorio sale carnis perfricare pruritus, & subinde recrudescentes desiccare putredines. Sic est illic.

Cyprianus

36 SED cur octauus dies potius, quàm alius quilibet dies post ortum infantis, assignatus est circumcisioni? Duas eius rei Chrysostomus rationes attingit. Tale, inquit, tempus definitum à misericorde DEO duabus de causis opinor: Vna est causa, vt in ætate adhuc immatura, circumcisionis in carne laborem facilius queat ferre. Altera fuit causa, vt re ipsa disceremus, nihil animæ circumcisionem illam profuisse, sed eam signi tantum gratia esse factam. Pueri enim immaturi, cum quæ in ipsis fiunt, nequaquam intelligant; ex ijs nullam animo percipere vtilitatem possunt. Illa enim sunt bona opera animæ, quæ ex electione fiunt. Animi enim bonum opus est, virtutem eligere, & malitiam fugere. Sic Chrysostomus. Cuius neutra ratio me conuincit. Prior enim ratio positæ quæstioni minimæ satisfacere videtur: demonstrat enim cur recenti ætate infantis & tenero corpore fieret circumcisio: non tamen declarat, cur fieret octauo die potius, quàm septimo vel nono, aut alio quouis primi mensis. Posterior ratio minus etiam probabilis est: ea quippe similiter tolleret vtilitatem Chri-

Chrysostomi sententia excutitur ex homilia 39. in Genesim.

ſtiani baptiſmi: ſicut enim infantes Hebræorum olim circumcidebantur; ita nunc baptizantur infantes Chriſtianorum, prorſus ignorantes quod in ipſis agitur; nec tamen negaſſet Chryſoſtomus, magnam ex baptiſmo infantibus vtilitatem accidere.

Aliter igitur & aliunde ratio iſtiuſmodi rei veſtiganda & eruenda eſt. Hanc ego duplicem reperio; vnam, vt vocant, literalem & hiſtoricam; alteram, ſymbolicam & myſticam. Hiſtorica eſt, ne infans ante octauum diem propter nimiam teneritudinem & infirmitatem corporis, ſi ex circumciſione cruciatus &
Plutarchus dolor accederet, in diſcrimen vitæ adduceretur. Certe Plutarchus in Problematibus, ſiue Quæſtionibus Romanis, quæſtione 102. affirmat, ſeptimam ab ortu diem valde periculoſam eſſe infantibus, cum alias ob res, tum quod ea die ymbilicus decidit pleriſque: quod ante quam fiat, plantæ quàm animali ſimilior eſt infans. Firmat etiam hanc rationem diuinæ Scripturæ auctoritas, qua vetitum eſt ne ante octauum diem recens nata animalia DEO immolarentur.
Leuit. 22. Verba diuinæ legis hæc ſunt, *Bos, ouis, & capra, cum genita fuerint, ſeptem diebus erunt ſub vbere matris ſuæ; die autem octauo & deinceps offerri poterunt Domino.* Cauſa verò cur vltra diem octauum circumciſio differri non debebat, ea fuit, & quidem ſatis idonea; ne deinceps magis ac magis ſolideſcens & dureſcens corpus infantis, maiori etiam ſectionis cruciatu ac dolore circumcideretur.

Hugo S. Victoris. Altera ratio eſt ſymbolica & myſtica: quam Hugo Sancti Victoris libro pri- 37
mo de Sacramentis Parte 12 ſatis diſtincte & luculente exponit. Is enim facit triplicem circumciſionem; vnam Iudaicam, manufactam in expoliatione corporis, quam ex præcepto DEI fieri oportebat; alteram Chriſtianam & ſpiritualem in anima, ſcilicet à vitijs omnibus, itemque à prauis & immoderatis cupiditatibus; quæ quidem pertinet ad octauum diem; ſiquidem hæc propria eſt legis Euangelicæ, quæ denotari ſolet per diem octauum, id eſt, Dominicum, quo CHRISTVS reſurrexit: ſicut vetus lex & Teſtamentum deſignatur per Sabbatum, cuius ſumma erat religio & ſanctitas, & propria illius populi obſeruatio.
Auguſt. lib. 16. de Ciuitate Dei cap. 26. Et id quidem annuere videtur S. Auguſtinus: Quid aliud, inquit, circumciſio ſignificat, quam vetuſtate exuta naturam renouatam? Et quid aliud octauus circumciſionis dies præſignabat, niſi CHRISTVM, qui hebdomada comple-
Matth. 5. ta, hoc eſt, poſt Sabbatum reſurrexit? Quin etiam octo beatitudines quas Dominus tradidit, ſpiritualem continent hominis abſolutam perfectamq. circumciſionem; cuius velut apex & faſtigium perfectionis eſt, volentem, gaudentemq. pati perſecutionem propter iuſtitiam: quod octaua beatitudine continetur. Tertiam demum Hugo facit circumciſionem beatificam, ab omnibus vtiq. malis tam animi quàm corporis; quam pariet, feretque perfecta vſquequaque felicitas hominis poſt reſurrectionem. Hæc item circumciſio fit quodammodo etiam octauo die. Sex namque dies ſunt præſentis vitæ, nempe laboris & miſeriæ: ſeptimus dies & ſabbatiſmus eſt animarum poſt hanc vitam, id eſt requies
Apoc. 14. earum in cælis; ſcriptum enim eſt: *Beati mortui qui in Domino moriuntur; à modo enim iam dicit Spiritus vt requieſcant à laboribus ſuis.* Octauus vero dies pertinet ad beatificam circumciſionem, in glorioſa corporum reſurrectione, & conſummata hominis felicitate conſtitutam.

Ergo tum ob ſalutem infantis, tum ob præfigurandum myſterium quod diximus, ſapienter præfinitus circumciſioni fuit octauus dies. Quia vero neutra cauſa locum habet in baptiſmo Chriſtiano, propterea nullum ei certum dierum
B. Cypria. lib. 3. epiſt. 8. tempus à CHRISTO ſtatutum eſt. Audiat Lector B. Cyprianum, de Baptiſmo quouis tempore miniſtrando, atq. etiam infantibus tribuendo cum breuiſſime diſputaret, ad hanc ſententiam ita ſcribentem: Quod in Iudaica circumciſione carnali octauus dies obſeruabatur, ſacramentum eſt in vmbra atq. imagine ante præmiſſum, ſed veniente CHRISTO in veritate completum.

Nam

Nam quia octauus dies, idem post Sabbatum futurus erat quo Dominus resurgeret, & nos viuificaret, & circumcisionem nobis spiritualem daret; propterea hic dies octauus, id est, post sabbatum primus & dominicus, praecessit in imagine. Quae imago cessauit postmodum superueniente veritate, & data nobis spirituali circumcisione. Propter quod neminem putamus à gratia consequenda impediendum esse ea lege quae iam statuta est, nec spiritualem circumcisionem impediri carnali circumcisione debere. Ita Cyprianus.

38 CETERVM quaeritur, an octauus ille dies circumcisioni praefinitus, propter discrimen vitae ante id temporis instans infanti, sine crimine praeueniri potuerit. Magister sententiarum libro quarto Distinctione prima licet dubitanter id dicat, eo tamen videtur propensior. Verum praefertur ei sententia Hugonis, quam sequitur B. Thomas. Visum istis est, circumcisionem nulla necessitate ministrari potuisse ante octauum diem, nempe ob mysterium quod in octauo die continebatur. Et ad id probandum conferunt sententiam illam Salomonis Prouerbiorum 4. dicentis fuisse se vnigenitum coram matre sua. Nam vt super eum locum tradit Lyranus & Glossa, & si prior alius ante Salomonem natus fuerat, quia tamen is septimo die morte raptus est, in poenam vtiq. homicidij & adulterij Dauidis; tanquam incircumcisus & innominatus, quasi non esset natus, habitus est. Sed enim sententia ista nequaquam potest consistere: ei quippe manifesto aduersatur Scriptura 1. Paralipomenon 3. & 2. Regum 5. vbi tres alij Dauidis & Bethsabeae filij nominantur ante Salomonem. Ac ne quis putet id posse de filijs adoptiuis, non autem naturalibus intelligi, vt interpretatus est Lyranus, ad eam opinionem arcendam signate dixit Scriptura, eos fuisse Dauidi natos in Hierusalem. Erant igitur illi à Dauide non adoptati, sed procreati filij. Salomon itaque dixit se vnigenitum fuisse coram matre sua, quod tanquam vnigenitus teneretur & vnice diligeretur à matre. Hebraice est, *Vnicus in facie matris meae*: Septuaginta vero, *Dilectus in facie matris*. Nec ratio illa mysterij cogit nos credere, non potuisse in circumcisione praeueniri diem octauum. Namque ob eandem rationem, nec potuisset circumcisio vltra diem octauum, vlla necessitate differri; quod tamen licuisse, mox ostendemus. Cum igitur vera sit illorum Doctorum sententia; eius probatio non alia mihi ad praesens suppetit, nisi quod octauus dies praecepto diuino praefinitus circumcisioni sit; nec vspiam in Sacris Literis significetur fieri potuisse, aut factam esse circumcisionem ante octauum diem: neque id vllo tempore fuisse in consuetudine & vsu Hebraeorum, reperire est.

An octauus dies circumcisionis praeueniri posset.
Magister sententiarum.
Hugo lib. 1. de sacramen. Par. 12. cap. 2.
S. Thom. 3. par. q. 70. art. 3.
Locus Prouerbiorum cap. 4.
Lyranus.
2. Reg. 12.
Supra. 11.

Dicat aliquis, quod igitur remedium ad expiationem peccati originalis adhibebatur infanti, ante octauum circumcisionis diem de vita periclitanti? Illud idem profecto, quod ante institutum circumcisionis, in lege naturae ad eum finem vsitatum & comparatum fuerat; applicationem dico fidei parentum vel curatorum infantis, offerentium exteriori aliquo signo eum DEO & prouidentiae eius commendantium. Namque post latam circumcisionis legem, remedium illud antiquatum est, vno tantum excepto casu, si ante octauum diem circumcisionis, mors infantis timeretur: tunc enim remedium illud erat salubre & efficax, non minus certe, quàm olim simpliciter fuerat ante praeceptum circumcisionis. Quemadmodum igitur apud Christianos, sacramentum Extremae Vnctionis, si homini sano & valenti adhibeatur, nullam vim sacramentalem, effectumque praestat; sin autem grauiter & periculose aegrotanti ministretur, sacramentalem rationem & vim obtinet, & praesens ac salutare remedium est: ita sentiendum est de remedio illo, cuius ante circumcisionem fuerat vsus.

39 VERVM ex superioris quaestionis explicatione, altera exoritur quaestio, an sicut

An vltra octauũ diẽ differri posset Circũcisio.

ſicut octauus dies nullo modo in circumciſione præueniendus erat, ita non potuerit vltra octauum diem differri circumciſio, ne graues quidem ob cauſas, vllaue vrgente neceſſitate. Enimuero, cum DEI præcepto octauus dies ſimpliciter ac præciſe præfinitus circumciſioni fuerit, æque videtur contrarium ei præcepto, id temporis anticipari, atque prorogari. At enim contra ſentiendum videtur: Potuit enim circumciſio, ſine crimine, vltra diem octauum differri, ſi aliquod incuitabile impedimentum, neceſſitaſue circumciſionem octauo die fieri prohiberet. Et hoc quidem verum eſſe, argumentari poſſum dupliciter. Ipſum quippe Paſcha Iudaicum, non minus ſeuera, rigidaque lege DEI, primo anni menſe agi mandatum eſt, quàm circumciſio octauo die: at celebritas paſchalis vltra id tempus differri poterat, ſi tunc quiſpiam propter legalem immunditiam ſuper animam hominis mortui, à celebrando Paſchate impediretur; aut è longinquo veniens, ad diem lege conſtitutum peruenire non poſſet ad eum locum, vbi celebrandum erat Paſcha. Sic enim Moſi ea de re DEVM conſulenti reſpondit ipſe,

Numer. 9

Loquere filijs Iſrael: Homo qui fuerit immundus ſuper anima, ſiue in via procul in gente veſtra, faciat Phaſe Domino in menſe ſecundo. Si quis autem & mundus eſt & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phaſe, exterminabitur anima illa de populis ſuis, quia ſacrificium Domino non obtulit tempore ſuo: peccatum ſuum ipſe portabit. Conſimili igitur ratione, ſi octauo die ingens vitæ periculum ex circumciſione timeretur infanti, aut eſſet quiſpiam in itinere, neceſſitate quapiam ſuſcepto, nec interquieſcendi certum aliquod ſpatium daretur, ſine vitio poterat circumciſio prorogari.

Locus ex cap. 5. Ioſue.

AD huius porro ſententiæ confirmationem, præbet nobis diuina Scriptura Ioſue 5. ſimul clariſſimum quoddam exemplum, ſimulque firmiſſimum argumentum. Nimirum Hebræi quicumque nati ſunt in Deſerto per illos quadraginta annos, incircumciſi fuerunt, quo ad fines attigerunt terræ Promiſſionis: tunc enim tranſmiſſo Iordane, ingreſſuros terram ipſis à DEO promiſſam, iuſſit DEVS circumcidi, vt proditum eſt in libro Ioſue cap. 5. Tam diutinam verò circumciſionis omiſſionem, citra diuini præcepti violationem, citraque omne crimen eſſe factam, hiſce rationibus probari poſſet. Prima ratio: vt ita fieret, nec factum in crimine poneretur, iuſta vtique erat maximeq. probabilis, ac ferme neceſſaria cauſa. Nempe in illa ſolitudine Hebræi, perpetuo tam profectionis, quam manſionis dubij, & incerti, & ſuſpenſi erant: pendebant enim ex DEI nutu per nubis motum & quietem eis declarato: itaque nullum dabatur illis certum interquieſcendi ſpatium. At enim recens circumciſis, ob ſectionis vulnus ac dolorem, tertio maxime poſt die ingraueſcentem, vt ſignificatur Geneſis 34. aliquantiſper neceſſario quieſcendum erat. Et hæc quidem cauſa differendi circumciſionem, ob incertam itineris rationem, non obſcure indicatur Ioſu. 5. illis verbis: *Populus qui natus eſt in deſerto, per quadraginta annos itineris latiſſimæ ſolitudinis, incircumciſus fuit: & ſicut nati ſunt, in præputio fuerunt; nec eos in via aliquis circumciderat. Poſtquam autem omnes circumciſi ſunt, manſerunt in eodem caſtrorum loco, donec ſanarentur.*

An Hebræi ſine crimine omiſerint circũciſionẽ toto eo tempore quo peregrinati ſunt in Deſerto.

Si quis autem quæreret, an in annua illa manſione populi Hebræi ad montem Sinæum, infantes vel proxime ante, vel inibi nati, fuerint circumciſi, forte reſpondere quis poſſet, fuiſſe eos in ſtatiuis illis circumciſos. Etenim cum inibi diu morandum eſſet, cum ob legem diuinitus accipiendam, tum ob conſtruendum ſacrarium DEI & tabernaculum; quemadmodũ Paſcha (cuius tamen celebritas in ſeptem extẽdebatur dies) inibi egerunt Hebræi; ita videtur ſimillimum vero, circumcidiſſe quoque ſuos liberos, quotquot vel illis quadraginta ſeptem diebus quibus ex Aegypto illuc peruenerant, vel interea dum illic hærerent, editi fuerant in lucem. Nam etſi ſupradicto Ioſue loco ſcriptum ſit,

per

per quadraginta annos illius peregrinationis in Deserto, neminem esse circumcisum; cum tamen à discessu Hebræorum ex monte Sina vsque ad secundam circumcisionem à Iosue factam proxime post transitum Iordanis, & ingressum in terram Promissionis, non nisi triginta nouem anni præterierint; tamen quia in more est atque vsu tam in sacra, quàm profana Chronologia, totam summam alicuius temporis, pro maxima eius summæ parte vsurpare, & nomen perfecti numeri tribuere imperfecto, qui ab illo proxime abest, posset dici quod Scriptura quadraginta annos nominauit, cum nouem duntaxat & triginta vellet intelligi.

41 Altera ratio: Omissionem circumcisionis in Deserto, nusquam in Sacris Literis legimus crimini datam Hebræis: at si contra DEI præceptum & voluntatem esset facta, de ea scilicet repræhensi & accusati fuissent Iudæi; nec tam continuam & longinquam diuinæ legis violationem, tanto Scriptura silentio præterijsset, vtpote minora eius populi scelera exprobrare, accusare, & grauibus vindicanda supplicijs denuntiare solita. Eodem accedit, quod Moses id neutiquam passus esset. Nam si arguere Hebræos non prætermisit, quod DEO, in colligendo manna, dicto audientes non fuissent: quanto grauius eos de violato circumcisionis præcepto accusasset? Si idem, deprehensum quendam die sabbati colligentem ligna, vt violatorem sabbati, lapidibus obrui iussit; non minori profecto seueritate in violatores præcepti circumcisionis animaduertisset: quippe cum obseruatio & religio circumcisionis, grauior & sanctior quàm Sabbathi (vt Dominus noster docuit Ioan. 7.) apud Iudæos haberetur. Nec sanè quod incircumcisi essent qui nascebantur in Deserto, tam fuit culpa, quàm pœna, quæ parentum animos vreret magis, quàm filios ipsos plecteret. Huc enim videntur spectare verba illa Domini, *Vestra cadauera iacebunt in solitudine. Filij vestri erunt vagi in Deserto annis quadraginta, & portabunt fornicationem vestram, donec consumantur cadauera patrum in deserto.* Quasi diceret, quia vos per rebellionem, à familia mea, in quam adoptati eratis, desciuistis; filij quoque vestri, adoptionis meæ nota & insigni (quod est in circumcisione) carebunt, quandiu vos viuetis. Huius nostræ opinionis sectatores & probatores habemus cum alios, tum Damascenum, & Theodoretum: qui omissionem circumcisionis in solitudine dupliciter à crimine vindicant. Cum enim, inquiunt, circumcisio signum esset distinctiuum gentis Hebræorum ab alijs gentibus: tali signo minime opus fuit in Deserto. Cumque Hebræi non per negligentiam & incuriam, ne dum per contemptum, prætermitterent circumcisionem; sed profectionis continuæ necessitate, ab ea excluderentur; tenerentque interim animo circumcidendi propositum, prima data eis opportunitate, non est profecto eis vitio & crimini vertenda eiusmodi prætermissio. Scio equidem B. Augustinum quæst. 6. in Iosue scriptum reliquisse, filios Hebræorum in Deserto incircumcisos fuisse, propter inobedientiam parentum. Verum, nisi me fallit animus, non loquitur Augustinus de inobedientia ob prætermissam circumcisionem; sed propter rebellionem aduersus DEVM in Deserto concitatatam, nempe cum neglecta DEI auctoritate, contemptaque ac pro nihilo habita terra Promissionis, ad eam capessendam ire noluerunt; sed contra, in Aegyptum regredi voluerunt.

Exodi 16.

Num. 15.

Locus Numerorum 14.

Damasce. lib. 4. ca. 26 Theodoretus in Io. sue quæst. 21.

Exponitur sententia B. Augusti ni.

42 Sed enim illud aperte videtur ac vehementer aduersari sententiæ nostræ, quod in libro Exodi cap. 4. proditum est contigisse Mosi: eum namque Angelus interimere voluit ob prætermissam filij circumcisionem, quam ille scilicet distulerat ob iter in Aegyptum, DEI iussu institutum atque susceptum. Verum facilis est ad istud & prompta responsio. Etenim culpa omissæ illius circumcisionis propterea fuit in Mose, quod ante oportuerat circumcisum esse ab eo filium, quam se ad iter illud dedisset: neque enim in aggrediendo itinere natus

Locus Exo di ca. 4. de Mose, què ob dilatam filij circũcisionem, Angelus interficere voluit.

ei

ei recens fuerat. Et vt fuerit tunc natus; certe nulla DEI mandatum festinatione vsque adeo vrgebat Mosem, vt non posset paucvlos aliquot dies in circumcidendo curandoque infante consumendos, iter illud vel differre, vel intermittere. Præsertim cum indecens admodum esset atque absurdum, legislatorem imperatoremque tanti populi futurum, ne in exigua quidem familia sua, diuinæ religionis iura coluisse.

QVINTA DISPVTATIO.

De ijs, qui ex DEI præcepto circumcidendi erant; super illis verbis Domini.

Omne masculinum in generationibus vestris, tam vernaculus, quàm emptitius circumcidetur, & quicumque non fuerit de stirpe vestra.
Versu XIII.

RIA genera hominum videntur hisce verbis DEI, significata & comprehensa. Vnum quidem fuit posterorum Abrahæ, qui ex ipso genus & originem ducerent: alterum vernaculorum, qui domi eius è seruis nati essent, & item seruorum quos pecunia coemisset; quibus similis etiam fuisset conditio eorum, quos iusto bello captos, seruos sibi fecisset. Tertium genus fuit alienigenarum, vt sunt mercenarij, aduenæ, coloni, & id genus alij, quos significauit DEVS, generatim dicens, *Et quicumque non fuerit de stirpe vestra*. Et vt eiusmodi nominum, quorum & hic, & sæpe alibi fit mentio in Scriptura, carptim exponam significationes; sciat Lector frequentata esse in Sacris Literis huiusmodi nomina, Aduenam, Peregrinum, Colonum, Mercenarium, Seruum, Indigenam. (Aduena.) Aduenæ nomen duplici significatu ponitur: interdum dicitur Gentilis aliunde veniens ad habitandum inter Iudæos; & hæc est vulgaris eius vocis significatio. Nonnunquam vero id nominis ponitur in eo, quicumque ex Gentilismo conuersus fuisset ad Iudaismum, quique parentibus Hebræis natus non esset: is autem Græco vocabulo dicebatur proselytus. Sic eo nomine vsa est Scriptura Exo. 12. cum dixit, si quis vel aduenarum, vel indigenarum, septem illis diebus quibus Phase celebrabatur, comedisset fermentatum, perituram animam eius de populo DEI. (Peregrinus.) Peregrinus vocabatur, qui aliunde veniebat in terram Iudæorum; non inibi sane habitaturus, sed in transitu & ad breue tempus moraturus. (Colonus.) Colonus proprie is dicitur, qui ad habitandam colendamque terram, ante vel bello, vel alio casu vastatam & depopulatam, aliunde traducitur. Sic Romanos multas duxisse colonias legimus: & Cutæi, qui à rege Assyriorum missi fuer ad colendam regionem Samariæ, vnde abductæ fuerant in seruitutem decem tribus Israel, proprie coloni erant terræ Iudæorum. (Mercenarius. Seruus.) Mercenarius, erat Gentilis vel etiam Iudæus, qui mercede pacta operam suam locabat alijs. Seruus, erat vel emptitius qui iusta pecunia & legitime emptus fuerat; aut erat iusto bello ab hostibus captus: & vterq. tamqam aliquid ipsius domini censebatur, non secus quam possessio ipsius possessoris, sicut tradit Aristoteles libro 5. Ethicorum, & lib. 1. Politicorum cap. 2. (Aristoteles. Indigena.) Indigena proprie opponitur Alienigenæ; & est is qui non aliunde venit, sed in ea ipsa terra natus est: dictus enim est Indigena, quasi inde genitus. Apud Hebræos autem

tem indigena Hebræus vocabatur, qui Hebræis ex parentibus natus erat,& tanquam in ipso Iudaico cultu & religione genitus. Huiusmodi Iudæos Paulus ad Gal. 2. appellat natura Hebræos: *Nos*, inquit, *natura Iudæi; & non ex Gentibus peccatores.*

44 Verum his cursim prænarratis, disputandum est, quemadmodum istiusmodi hominibus indicta fuerit lex circumcisionis, atque eam accipiendi imposita necessitas. Cum enim illi essent sui iuris & arbitrij, liberæque voluntatis, præsertim in ijs rebus quæ spectabant ad fidem & religionem, ad quas nisi sciens, volens, ac libens nemo adstringi & compelli debet: non videtur æquum fuisse, illos cogi debuisse ad circumcisionem suscipiendam; vt in qua professio quædam fieret ac protestatio fidei & religionis. Verumenimuero, quantum ad posteros Abrahæ, nulla est super ea re, aut certe leuis quæstio. Potuit enim Abraham, quippe posterorum suorum omnium parens, se suosque posteros obligare ad obseruandam circumcisionis legem: sicut etiam vicissim pacta & promissa DEI, non solum pertinebant ad personam Abrahæ; sed ad eius posteros omnes transmittenda erant. Posteros verò Abrahæ in præsens intelligere conuenit, solos ex Isaac & Iacob generandos; siquidem ad hos tantum pacta DEI & promissa spectabant. Itaque ceteri Abrahæ posteri, vt Ismahelitæ, Idumæi, Madianitæ, circumcidebantur illi quidem, verumtamen ad id præcepto illo DEI minime adstringebantur; sed id factitabant ex traditione atque instituto maiorum, qui ad exemplum atque imitationem Abrahæ, & id fecerant ipsi, idemque faciundum posteris suis tradiderant.

An præter Hebræos, alia gẽs vlla circumcisionis lege sit obligata.

45 DE alijs porrò qui ex stirpe Abrahæ non erant, quæstio est haud sane contemnenda. Videtur enim Dominus hoc loco, vt declarant verba eius quæ supra memorauimus, eodem præcepto pariterque obligasse ad circumcisionem accipiendam posteros Abrahæ, atque alios omnes qui in eius domo & familia essent: siquidem promiscue & æqualiter dictum est: *Circumcidetur omne masculinum in generationibus vestris: tam vernaculus quam emptitius circumcidetur, & quicumque non fuerit ex stirpe vestra.* Atque ita intellexisse Abraham illud DEI mandatum, perspicue declarauit ipse in eo exequendo: sic enim extremis verbis huius capitis proditum est: *Eadem die circumcisus est Abraham & Ismael filius eius: & omnes viri domus illius, tam vernaculi quàm emptitij, & alienigenæ pariter circumcisi sunt*; sed quia de aduenis & mercenarijs, alijsque præter seruos, fere conuenit inter Doctores, non fuisse eos circumcisos nisi assentientes, volentesque, quod essent liberi, & sui iuris, nec essent in potestate Abrahæ tanquam aliquid eius, vti est filius & seruus: idcirco tota hæc quæstio contrahitur ad solos seruos; qui cum sint in potestate domini, quæri potest, an iuste ad omnia eius honeste imperata cogi possint; præsertim autem ad fidem & religionem, quam profitetur dominus eorum, accipiendam.

An serui Hebræorũ cogi potuerint à dominis ad circumcisionem.

Thostatus quidem certe arbitratur, alienigenas quidem, quoniam liberi erant, non potuisse inuitos cogi ad circumcisionem: seruos autem, quod in suorum dominorum iure ac potestate essent, potuisse ad id cogi. Atque id discrimen alienigenarum & seruorum, elucere putat ipse in verbis Domini quæ sunt Exo, 12. Nam de seruis præcise ac simpliciter edixit: *Omnis seruus emptitius circumcidetur, & sic comedet Phase.* De peregrino vero & alienigena sub conditione præcipit: *Si quis*, inquit, *peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, & facere Phase Domino, circumcidetur primum omne masculinum eius, & tunc rite celebrabit: eritque sicut indigena terræ. Si quis autem circumcisus non fuerit, non vescetur ex eo. Eadem lex erit indigenæ & colono, qui peregrinatur apud vos.* Ex his apparet, discrimen poni inter peregrinos atque alienigenas, & inter seruos: si autem seruus non erat cogendus ad circumcisionem nisi sub ea conditione, si vellet

Thostatus super cap. 12. Exodi, quæst. 56.

comedere

comedere Phase; cum idem dicatur de peregrino & alienigena, sequeretur nullum fuisse (quod spectat ad circumcisionem) alienigenæ ac serui discrimen, contra quam habent supradicta DEI verba. Deinde Genes. 17. ait Thostatus, præceptum circumcisionis similiter datur posteris Abrahæ atque seruis: vtrique igitur æqualiter circumcisionis lege tenebantur. Cumque seruus, vt tradit Aristoteles, sit aliquid domini, atque eius iure & potestate deuinctus, non sane minus quàm filius; quemadmodum pater Hebræus omnino debebat circumcidere filium suum, ita quoque debebat & seruum. Et Thostatus quidem ita quod opinabatur de seruis vel inuitis à domino circumcidendis, argumentatus est.

Aristoteles

46 Verum nec Thostati opinio est probabilis, eiusque argumentatio infirma est. Ex aduerso enim magnam contra Thostatum ratio illa vim habet: etsi seruus est aliquid domini quantum ad ea quæ sunt corporis, & quæ pertinent ad corporale domini obsequium, famulatum, & vsum: attamen in ijs quæ sunt animi, & quæ spectant ad virtutes ac vitia, & item ad Fidem ac religionem, seruus voluntati & imperio domini nequaquam obnoxius & obstrictus erat. Talis enimuero fuit apud Hebræos circumcisio, qualis est nunc apud Christianos Baptismus: at Christianus dominus non potest cogere seruum ad Baptismum, & fidem, & Christianam disciplinam accipiendam. Nec sane lex circumcisionis, tempore Abrahæ vim habuit obligandi seruos, & non eandem quoque habuit tempore legis Mosaicæ: sed tempore legis non habebat vim obligandi seruos; ergo nec eam habuit tempore Abrahæ. Cum enim qui circumcidebatur, debitor eo ipso fieret vniuersæ legis obseruandæ, sicut docet B. Paulus ad Galatas 5. durum sane nimis, & acerbum, & violentum fuisset, quemquam non natum Hebræum, nec ex parentibus Hebræis, vellet nollet, ad vniuersam legem Mosis obseruandam cogi debuisse. Nec opinioni suffragatur Thostati, quin etiam aperte refragatur præceptum illud DEI (quod hoc cap. 17. perscriptum est) simpliciter iubentis seruos circumcidi. Nam cum illic DEVS similiter ac sine vllo discrimine iubeat circumcidi seruos, atque alienigenam omnem, & quicumque non esset de stirpe Abraham, alienigenæ vero & quicumque non erant serui, vt fatetur Thostatus, præcepto illo circumcisionis neutiquam obligati fuerint, nec ad id seruandum inuiti cogi debuerint; itidem profecto confiteri debuit Thostatus, nec ipsis seruis nolentibus necessitatem circumcisionis esse impositam.

Serui Hebræorum nec esse coactos, nec cogi à dominis debuisse ad circumcisionem.

47 Ceterum quam viam & rationem enodandæ huius difficultatis inuenerit Caietanus, non est ignorandum lectori. Ait ille, duas res fuisse in Circumcisione: vna erat corporalis & sensibilis, circumcisionem dico membri genitalis, qua nota distingueretur atque internosceretur Iudæus homo à non Iudæo: altera in vero spiritualem, & illi corporali adiunctam, & simul cum illa peragi solitam; ea vero res, fuit protestatio quædam & professio fidei, simulque peccati originalis expiatio. Putat itaque Caietanus, quantum ad priorem illam rem corporalem & sensibilem, potuisse seruos vel inuitos circumcidi; sicut etiam nunc stigmaticis notis cauterio inustis, signantur serui, vt eos & seruos esse, & item cuius serui sint, liquido appareat. At vero quantum ad posteriorem illam rem spiritualem & diuinam, nequaquam serui ad suscipiendam circumcisionem, nullo eorum assensu, voluntateque, cogi poterant. Verba Caietani quibus eam quam dixi sententiam declarat, hæc sunt: Disparitas inter seruum & mercenarium, quoad hoc quod seruus mandatur circumcidi, mercenarius autem proprio relinquitur arbitrio an circumcidendus fit, quæstionem generat, an seruus inuitus fuerit circumcidendus. Et est ratio dubij: quia si serui requiritur voluntas, pari ratione dicendum erat de mercenario, vt circumcideretur, & sic comederet Pascha. Solutio est: dupliciter posse nos loqui de circumcisione; vel vt erat præcise signum distinctiuum domus Abrahæ & succedentium, ex mandato DEI; &

Caietanus super cap. 12. Exodi.

ſic procul dubio ſeruus hominis Hebræi, poterat inuitus à domino circumcidi, quemadmodum poterat cauterio notari ſtigmate domini ſui in alijs partibus corporis. Itaque eo ipſo quod erat emptus ab Hebræo, ſubditus erat legi circumciſionis quam DEVS promulgauerat Abrahæ, vt patet Geneſ. 17. Sin autem loquamur de circumciſione, vt fuit profeſſio quædam ac proteſtatio fidei, atque alia huiuſmodi; ſic non poterat inuitus ſeruus circumcidi; quia credere, voluntarium eſſe debet: nec ſeruitus humana ſubijcit hominem homini quo ad fidem diuinorum myſteriorum. Sic eo loco Caietanus.

Equidem Caietani ſententiam minime probo. Cum enim duæ illæ res, altera corporalis, & altera ſpiritualis, ſic eſſent in Sacramento circumciſionis conſociatæ & coniunctæ; vt inuicem diſſociari ac ſeparari nullo modo deberent: ſiquidem integra & completa ratio circumciſionis, ex vtraque illa re conſtituta erat; nefas profectò fuiſſet, eas res inuicem ſeiugare, & circumciſionis ſacramentum ei tribuere, qui vtriuſque rei capax non eſſet. Quemadmodum nefas eſt arbitrari, ſacramentum Baptiſmi poſſe cuipiam impendi vel inuito, quantum ad exteriorem corporis lotionem, & ſenſibilem quandam diſtinctionem Chriſtiani hominis à non Chriſtiano, non autem quantum ad profeſſionem fidei, & ſpiritualem Baptiſmi vim effectumque. Atque id ſane Caietanum, vt erat ſagaci animo, & ingenio ad omnia perſpicaci, minime latuit. Nam quaſi diffidens propoſitæ quæſtionis ſolutioni, quam tradiderat, alteram mox, haud paulo ſane probabiliorem, adiecit: ſub ea namque verba quæ modo commemorauimus, hæc ſubiecit: Crediderim tamen diuinam erga ſeruos legem circumciſionis, numquam intellectam nec ſeruatam fuiſſe vnquam in ſeruo penitus inuito: ſed ſufficiebat eum non abnuere, ſed permittere ſe circumcidi. Mercenarius autem & alius quilibet qui ſeruus non eſſet, debebat vltro expetere ac poſtulare circumciſionem. Et hæc diſparilitas mercenarij & ſerui ſufficit ad tuendam differentiam inter eos, quantum ad circumciſionem, traditam ſupradicto loco Exodi.

Refellitur Caietanus.

48 THOMAS Anglicus cauſam cur DEVS iuſſerit circumcidi omnes qui erant in familia Abrahæ, ſiue ſerui eſſent ſiue liberi, hanc fuiſſe exiſtimat; ne diuerſitas religionis ſeruorum, aliorumque famulorum qui eadem in domo & familia erant, periculum aliquod crearet poſteris Abrahæ prolabendi in errores, & vanas atque impias ſuperſtitiones; & inſuper concordiam & pacem familiæ diſſoluendi, & item beneuolentiam atque obedientiam famulorum aduerſus dominum debilitandi ac labefactandi. Verba iſtius auctoris ex commentario eius ſuper hoc caput 17. Geneſis, huiuſmodi ſunt: Sed cur ſerui in domo nati, vel poſtmodum empti circumcidendi erant, cum non eſſent de ſemine Abrahæ? Huius rei literalis ratio huiuſmodi quædam afferri poteſt: quia ſi ſerui Hebræorum non eſſent eiuſdem ritus & cultus, id ſane dominis ipſis plurimum obeſſe poſſet: nempe procliue admodum erat, dominos ipſos perpetua ſeruorum conſuetudine vſuque, ad eorum quoque paulatim errores & ſuperſtitiones delabi. Deinde mutua conformitas religionis multorum, ad vnanimitatem eius multitudinis vehementer conducit. Decet verò in primis atque expedit, vt tota familia eiuſdem domus, ſit plane vnanimis. Sic ille. Videtur Thomas ſignificare, non enim id clare dixit, præcepto illo circumciſionis non tam ſeruos, aliosque miniſtros, quam ipſos dominos Hebræos fuiſſe obligatos: neque illos eſſe coactos circumciſionem accipere; ſed his eſſe imperatum, ne quemquã admitterent in domum ſuam, & in familiam, niſi circumciſum. Verum non eſt dictu credibile, non potuiſſe Hebræos vti ſeruis & mercenarijs non Hebræis; cum liceat Chriſtianis Maurorum, Turcarum, Paganorum ſeruitio & miniſterio vti. Quin etiam iſti ſententiæ contraria videntur Domini verba, quæ ſunt Exodi 12:

Thomas Anglicus.

illic enim vetat DEVS, seruos, mercenarios, peregrinos, & alios quoslibet alienigenas, qui domesticè ac familiariter cum Hebræis versabantur, comedere Pascha, & Sacra Hebræorum percipere, nisi essent ante circumcisi. Erant igitur ejusmodi homines incircumcisi in domibus & familijs Hebræorum complures; nec aliam ob causam eos circumcidi necesse erat, nisi si vellent religionis Hebræorum esse participes.

Auctoris sententia, neminem, qui Hebræus non esset, fuisse circumcisionis lege obstrictum.

49 ERGO illud pro vero mihi quidem persuasum & creditum est, præter Abrahæ posteros, nemini esse diuino præcepto necessitatem circumcisionis impositam: nisi sub ea tantum conditione, si quispiam alienigenarum vellet ad religionem Hebræorum transire. Ac de alienigenis & peregrinis id quidem apertè declarant illa DEI verba Exodi 12. *Omnis alienigena, aduena & mercenarius non edent ex eo. Quod si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam & facere Phase Domini, circumcidetur prius omne masculinum eius, & tunc ritè celebrabit: eritque sicut indigena terræ. Si quis autem circumcisus non fuerit, non vescetur ex eo. Eadem lex erit indigenæ & colono qui peregrinatur apud vos.* Idem quoque existimandum est de seruis. Nam quod illo eodem loco præcipitur de seruis: *Omnis seruus emptitius circumcidetur, & sic comedet*: sic accipiendum est, vt si dictum esset; si vult comedere, prius circumcidatur; aut nullo modo comedat, nisi ante circumcisus sit. Quare cum dicitur hoc loco Genesis 17. *Tam vernaculus quàm emptitius circumcidetur*; illud verbum; *Circumcidetur*, non habet vim obligandi seruos vel inuitos, cogendique; sed non excludendi eos à circumcisione, si quidem eam vellent accipere. Non enim ita lex circumcisionis ferebatur Abrahæ posteris, vt alij ab ea prorsus excluderentur, & eius quamuis appetentes, nullo tamen modo compotes esse possent. Equidem sine dubitatione dixerim, omnes qui erant in familia Abrahæ, voluntariè ac libenter eius suasu rogatuq. circumcisionem accepisse. Nam cum summa ille apud suos esset beneuolentia & auctoritate, haud magno negotio religionem circumcisionis omnibus persuasit.

Locus Exodi cap. 12. Cur incircumcisis fas nô erat comedere Pascha.

50 Ceterum ex illis DEI verbis supra memoratis, quibus seuerissimè interdicitur incircumcisis esu agni Paschalis, duplex quæstio exoritur. Quæritur primo, cur tantopere DEVS vetuerit celebrari Phase ab incircumcisis. Verum eius rei promptum est duas reddere causas; alteram, quia illud erat principale sacramentum religionis Iudaicæ: quare nefas erat id percipere quemquam, qui ea religione initiatus non esset; ea verò initiatio fiebat per circumcisionem. Altera causa fuit huiusmodi: voluit DEVS anniuersaria celebritate agi Pascha, vt maneret perpetuò vigeretque apud Hebræos memoria eius beneficij, quo affecerat eos, atrocissima Aegyptiorum seruitute liberatos; hæc autem commemoratio non pertinebat ad incircumcisos; quippe qui ex eo populo non essent, in quem illud DEI beneficium collatum fuerat.

An quisquã Hebræorum incircumcisus, dû illi fuerũt in Deserto, comederit Pascha.

ALTERA quæstio: Hebræi secundo anno post egressionem ex Aegypto, quo tempore iuxta môtem Sina commorati sunt, celebrarunt Phase vt traditur in libro Numerorum cap. 9: at eorum complures fuisse incircumcisos, credibile facit quod in libro Ios. cap. 5. proditum est, per totos illos quadraginta annos peregrinationis eorum in Deserto, neminem eorum esse circumcisum. Verum hic nodus ita soluitur, Vtrumque verum est, & neminem eorum in solitudine per illos quadraginta annos esse circumcisum, si tamen id eo, quo supradiximus modo, intelligatur: & nihilo secius, neminem, qui circumcisus non esset, Phase comedisse in deserto. Quippe omnes qui celebrarunt illud Phase, circumcisi fuerant in Aegypto, priusquam inde egressus est populus Hebræus: qui autem nati fuerant primo illo post egressionem anno, qui ad montem Sina

in ſtatiuis conſumptus eſt, non comederunt Phaſe; quod ad id per ætatem idonei & habiles non eſſent. Per reliquos porrò triginta nouem annos quicumque nati ſunt in Deſerto, non comederunt Phaſe, quod toto eo tempore à diſceſſu ex monte Sina vſq. ad traiectum Iordanis nunquam Paſcha celebrauerint Hebræi, quo ad ſcilicet tranſmiſſo Iordane ingreſſi ſunt in terram Promiſſionis. Tunc vero cum celebrandum eſſet Paſcha, iuſſit DEVS circumcidi eos qui vſque ad id temporis in Deſerto nati & incircumciſi fuerant. Nullo igitur Scripturæ teſtimonio, nullo exemplo, nulloque argumento probari poteſt, fuiſſe quemquam vllo tempore ad celebrationem Phaſe, qui circumciſus non eſſet, admiſſum.

51 Sed quoniam ſupra conſtitutum eſt, neceſſitatem ſeruandi legem circumciſionis, ſolis Abrahæ poſteris eſſe impoſitam; nec ijs quidem omnibus, ſed ijs ſolum qui ex ipſo per Iſaac & Iacob propagati forent: contra videtur illud obſtare, quod apud Hieremiam capite nono ſcriptum eſt, non ſolos Hebræos, ſed complures alias gentes, Hebræis tamen cognatione ac neceſſitudine affines, ritum ac religionem circumciſionis coluiſſe. Non eſt autem veriſimile, voluiſſe eas gentes acerbitatem circumciſionis tanta religione ſubire, niſi ea ſe, adſtrictos lege, teneri credidiſſent. Verba Domini apud Hiæremiam hæc ſunt: *Ecce dies venient dicit Dominus: & viſitabo ſuper omnem qui circumciſum habet præputium, ſuper Aegyptum, & ſuper Iudam, & ſuper Edom, & ſuper filios Ammon & Moab*. Quæ verba explanans S. Hieronymus: Multarum, inquit, gentium, maxime verò quæ Iudææ, Paleſtinæque confines ſunt, vſque hodie populi circumciduntur, & præcipue Aegyptij & Idumæi, Ammonitæ ac Moabitæ, & omnis gens Saracenorum, quæ habitat in ſolitudine. Non igitur gloriari debet Iuda, qui mixtus eſt cum ſupradictis gentibus, eo quod præputium non habeat, ſed ex lege DEI circumciſus ſit: cum & alij hoc faciant qui legis mandata non ſeruant, & ignorant DEVM Iſrael. Sic Hieronymus. Sed enim nihil negotij eſt, eam difficultatem explicare. Gentes illæ circumciſionem colebant, non quaſi ſacramentum continens profeſſionem fidei & obedientiæ erga DEVM, ſimulque diuinam promiſſionem venturi Meſſiæ, & inſuper expiationem peccati originalis: ſed tanquam morem ritumque à maioribus ſeruatum & ad poſteros tranſmiſſum, atque id temporis, illis locis laudatum & honoratum. Qua item de cauſa pſeudopropheta Mahometes, circumciſionis cæremoniam lege ſua complexus, eius quoque cultum vſumque ſectatoribus ſuis indixit.

Locus Hieremiæ cap. 9.

S. Hierony. in cap. 9. Hieremiæ.

Quomodo qui non erant Hebræi, ſeruarent circũciſionem.

Mahometes pſeudo propheta.

52 Quæri etiam poſſet, cur nec ante, nec poſt Abraham, nec alij mortalium vlli quàm vni ipſi, primum lata ſit circumciſionis lex. Placet mihi quod ad hãc quæſtiunculam reſpondet quodam loco Sanctus Thomas. Ait enim, in circumciſione incluſam fuiſſe profeſſionem Fidei, & promiſſionem venturi CHRISTI. Primus autem Abraham promiſſionem diuinitus accepit naſcituri ex ſemine ſuo CHRISTI, cum ei dictum eſt Geneſ. 22. *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes terræ*. Idem quoque primus ſe à ſocietate infidelium ſegregauit, obtemperans vtique præcepto DEI dicentis ſibi: *Egredere de terra tua, & de cognatione tua*. Geneſ. 12. Conſentaneum igitur & rectum fuit, non alij hominum quàm Abrahæ dari legem circumciſionis. Verum de ijs qui ex præcepto DEI circumcidendi erant, & quibus lex circumciſionis vel impoſita, vel tantum expoſita & oblata fuit, ſatis opinor (quantum ſcilicet conuenit & ſufficit inſtituto noſtro) diſputatum eſt.

Cur primũ lex Circũciſionis Abrahæ ſit data.

S. Thomas 3. parte quæſt. 70. art. 2.

SEXTA DISPVTATIO.

Super illis verbis.

Masculus cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit. Versu XIIII.

CARDO huius disputationis in eo vertitur, vt ostendatur quæ sit germana & propria, atque, vt vocant, literalis interpretatio & sententia eorum verborum, quæ pro titulo huius Disputationis posuimus. B. Augustinus libro 16. de Ciuitate DEI cap. 27. & libro 2. contra Pelagium & Celestium cap. 30. libro item 2. De Nuptijs & Concupiscentia cap. 11. Græcam translationem secutus, ita legit hunc locum: *Masculus qui non circumcidetur carne præputij sui octauo die, interibit anima illa de genere suo, quia testamentum meum dissipauit.* In qua lectione ponitur illa particula, *Octauo die*, quam non habet lectio Latina, nec Hebraica, nec Chaldaica. Addita porrò illa particula, necesse est ea DEI verba interpretari de circumcisione infantium; non enim adultorum, sed infantium est circumcisio, octauo post ortum die facta. Augustinus igitur conuenienter lectioni Græcæ huius loci, censuit hic solum agi de circumcisione infantium. Cum autem omissio circumcisionis infantis, nullum esset eius crimen, nec propterea ipse posset verè dici violator legis circumcisionis, sed parentes eius vel curatores: non erat profectò incircumcisus infans dignus ob eam rem mortis supplicio. Quapropter coactus est B. Augustinus pœnam incircumcisis constitutam & signatam illis verbis, *Delebitur anima illa de populo suo*, non interpretari de morte corporali, verum de spirituali & æterna: vt eorum verborum huiusmodi esset sententia; Non aggregabitur ad societatem & consortium sanctorum ac beatorum. Quemadmodum contra de sanctis viris, vt Abraham, Isaac, Iacob, Aaron, Mose, cum mortui sunt, scriptum legimus, eos fuisse appositos ad populum suum vel ad patres suos. Consimiliter quod in illis DEI verbis, quasi tam atrocis pœnæ meritum, proxime adiungitur, *Quia irritum fecit pactum meum*; non exponit Augustinus de pacto circumcisionis, quippe quod ab infante violari non potuit; sed de primo illo pacto quod fecit DEVS cum Adamo, cum ei dixit: *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris.* Quemadmodum enim peccante Adamo, vna quoque peccarunt vniuersi eius posteri, qui in eo tanquam in radice humani generis continebantur, vt disputat B. Paulus in epistola ad Romanos capite 5. ita præuaricante Adamo legem & pactum DEI, omnes quoq. ex eo progeniti, idem illud pactum transgressi & præuaricati sunt. Ergo illorum DEI verborum hic est sensus: Infans non circumcisus peribit morte æterna; quia morietur in peccato suo originali, quod vtique contraxerat, violato per Adamum parentem omnium, DEI pacto. Atque hæc est S. Augustini doctrina & sententia, & illorum DEI verborum interpretatio. 53

Genes. 2.

S. Augustini verba.

Sed vt certè ac liquido agnoscat Lector fideliter à nobis expositā esse Augustini sententiam, ponam hic eius verba ex vigesimoseptimo capite libri 16. De Ciuitate DEI. In hunc autem modum scribit ille: Potest mouere, quomodo intelligi oporteat quod dictum est Genes. 17, *Masculus qui non circumcidetur carne præputij octauo die, interibit anima illa de populo suo; quia testamentum meum dissipauit.* Nam cum hæc nulla culpa sit paruuli, nec ipse dissipauerit testamentum DEI, sed maiores qui eum circumcidere non curarunt: quomodo dixit animam eius perituram: nisi quia etiam paruuli, non secundum vitæ suæ proprietatem, 54

tatem, sed secundum communem generis humani originem, omnes in illo vno testamentum DEI dissipauerunt in quo omnes peccarunt? Testamentum autem primum quod factum est ad primum hominem, profecto illud est: *Qua die comederitis, morte moriemini*. Cum autem lex postea fuerit data, & dicat Apostolus: *Vbi non est lex, nec præuaricatio*; quo pacto verum erit quod legitur in Psalmis: *Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ*? nisi quia omnes legis alicuius præuaricatæ sunt rei, qui aliquo peccato tenentur obstricti? Quamobrem si etiam paruuli, quod vera fides habet, nascuntur non proprie, sed originaliter peccatores, vnde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur: profecto eo modo quo sunt peccatores, etiam præuaricatores legis illius, quæ in Paradiso data est, agnoscuntur. Ac per hoc quia circumcisio signum regenerationis fuit, non immerito paruulum propter originale peccatum, quo primum DEI dissipatum est testamentum, generatio disperdet, nisi regeneratio liberet. Proinde verba illa DEI sic intelligenda sunt, quasi dictum esset, qui non fuerit regeneratus, interibit anima eius, quia testamentum meum dissipauit, quando in Adam cum omnibus etiam ipse peccauit. Sic eo loco Augustinus.

Genes. 2. | Ad Ro. 4. | Psal. 118.

Idem alio loco exponens illud: *Delebitur anima illa de populo suo*: contendit non esse id accipiendum de separatione à societate viuentium per mortem corporalem; sed de exclusione à societate sanctorum & beatorum per mortem spiritualem, æternamque damnationem, ita scribens: Præceptum circumcisionis tanto est terrore indictum; vt diceret DEVS, animam illam de suo populo perituram, cuius octauo die præputij circumcisio facta non fuisset. Sed quid mali quæso paruulus propria voluntate commisit, vt alio negligente, & eum non circumcidente, ipse damnetur, damnatione tam seuera, vt pereat anima illa de populo suo? Neque enim temporalis mortis terror illis verbis incussus est, cum de iustis quando moriebantur, tunc potius diceretur: *Et appositus est ad populum suum*: vel, *appositus est ad patres suos*. Quoniam deinceps homini nulla tentatio formidatur, quæ illum separet à populo suo, si populus eius, ipse est populus DEI. Quid sibi ergo vult, pro nullo propriæ voluntatis admisso, tanta damnatio? Sed recte profecto infans ille perditione punitur, quia pertinet ipse ad massam perditionis, & qui ex Adam natus est, iuste intelligitur antiqui debiti obligatione damnandus, nisi inde fuerit non secundum debitum, sed secundum gratiam liberatus. Sic Augustinus.

S. August. lib. 2. contra Pelagiũ & Celestium ca. 30. | Genes. 15. & 49.

55 HAEC B. Augustini doctrina & sententia, atque illorum DEI verborum interpretatio, quà de peccato paruulorum ex præuaricatione Adam contracto agit, plane vera & certa est, maximeque catholica: sed quod attinet ad literalem expositionem illorum DEI verborum, quibus ipse putat præcipi de circumcisione infantium, eisque denuntiari pœnam mortis spiritualis propter pactum illud, quod DEVS fecerat cum Adam, etiam ab ipsis in Adamo & per Adamum violatum; quantum ad hoc, inquam, sententia B. Augustini non videtur cum propria significatione illorum verborum DEI congruens, nec cum loquendi consuetudine Sacræ Scripturæ consentiens; & videtur scilicet ad sensum potius mysticum pertinere, quam ad historicum & literalem. Neque hoc non animaduertit etiam ipsemet Augustinus: siquidem post ea quæ dixerat, & sunt à nobis modo exposita, adiungit hæc, Si quisquam autem hoc non nisi de carnali circumcisione dictum esse contendit, quod in ea testamentum DEI dissipauerit paruulus qui non est circumcisus: quærat is aliquem locutionis modum, quo non absurde possit intelligi, ideo infantem dissipasse testamentum, quia licet non ab illo, tamen in illo est dissipatum. Sic ille. Quæ verba, animi sunt opinione sua non plane confidentis, sed acute prospicientis, prudenterque

Expeditur supradicta B. Augusti ni sententia. | August. lib. 16. de Ciuita. Dei, cap. 27.

præcauentis quod aduersus eam nec temere, nec infirme obijci posset.

Discutitur multis argumentis supradicta interpretatio S. Augustini. Primũ Argumentũ.

Verum nos breuiter ostendamus quibus hæc Augustini interpretatio vrgeatur & prematur argumentis. Principio, eo maxime ductus est Augustinus ad eam interpretationem, quod secutus lectionem Græcam, quæ habet in supradictis verbis Domini particulam illam, *Octauo die*, ad hunc nempe modum. *Masculus qui circumcisus non fuerit carne præputij sui octauo die, delebitur anima illa de populo suo*: censuit propter illud, *Octauo die*, illic agi de circumcisione infantium non autem adultorum. Proinde existimauit, pœnam quæ ibi constituitur incircumcisis, ad infantes etiam pertinere. Cum autem infans propter omissam circumcisionem, neutiquam dignus fuerit pœna corporali, necesse est vtique pœnam illam interpretari non mortem corporalem, sed spiritualem, & damnationem æternam, quam meruit infans propter peccatum originale. Ex illa igitur particula, *Octauo die*, tota interpretationis & sententiæ Augustini ratio & vis omnino pendet. Quare si ostensum sit, eam particulam non esse de textu Sacræ Scripturæ, sed extrinsecus intrusam, prorsus superesse ac vacare; ruet penitus fundamentum atque firmamentum expositionis Augustini. At enim particulam illam esse huic loco superuacuam, extraneam, & alienam, claro indicio est, eam nec haberi in scriptura Hebraica, nec paraphrasi Chaldaica, nec in vulgata editione Latina.

Secundum Argumentum. Agi hoc loco de circumcisione adultorum. Diodorus Tharsensis.

Deinde agi eo loco de circumcisione non infantium, sed adultorum, magnam 56
fidem facit exemplum primæ illius circumcisionis quæ in domo & familia Abrahæ facta est: nimirum omnes qui tunc circumcisi sunt, fuere adulti. Monet quoque Diodorus Tharsensis præceptor B. Chrysostomi, atque in exponendis Sacris Literis, secundum literalem sensum, copiosissimus ac diligentissimus, secundum editionem Syriacam & Hebraicam, verbum circumcidendi hoc loco actiue legi, non passiue, ad hanc vtique sententiam: *Masculus qui carnem præputij sui non circumciderit*, &c. Ex quo argumentatur ille, agi eo loco de circumcisione & pœna adultorum, non autem infantium.

Caietanus in cap. 17. Genesis.

Huc etiam totus propendet ac defertur Caietanus, sic enim scribit: Aduerte quod hæc litera dupliciter legitur; quidam enim legunt circumcisionem passiue, vt habet vulgata editio Latina: alij verò legunt circumcisionem actiue, hoc modo, *Qui non circumcidet carnem præputij sui*. Inter quas lectiones hoc interest; quod iuxta priorem, obnoxij sunt pœnæ omnes incircumcisi tam infantes, quàm adulti: iuxta posteriorem autem, soli adulti. Sed enim posterior lectio valde quadrat rationi: consentaneum enim est, vt non puniatur nisi qui culpam admisit; Infantes autem nullam possunt admittere culpam. Proinde pœna hic designata, ad solos adultos spectat; vt ij solum merito puniantur, qui solum de omissa circumcisione iure culpandi sunt. Iuuat etiam hunc intellectum ratio in textu subiuncta: *Quia irritum fecit pactum meum*. Siquidem actio ista quæ est frangere pactum, non habet locum in infantibus, sed tantum in adultis, in quorum potestate est seruare vel violare circumcisionis pactum. Siue igitur litera hæc actiue legatur siue passiue, ligat tantum adultos hæc pœnalis lex circumcisionis; clarius tamen, si actiue legatur. Hactenus ex Caietano.

At enimuero quod ab istis auctoribus traditum est, verba illa Domini Hebraice legi actiue in hunc modum: *Masculus qui non circumciderit carnem præputij sui*: equidem vereor ne falsum sit. Nam si ex Biblijs Hebræis quæ nunc extant, facere in vniuersum licet iudicium de veritate Lectionis Hebraicæ, si quis attentus & diligens in verbis Hebræis huius loci legendis & considerandis fuerit, facile aduertet ea de circumcisione non actiue, sed passiue accipienda esse; & sic ea, recentiores sacrorum Bibliorum ex Hebræo interpretes reddidisse. Et vt ea verba actiue legerentur non autem passiue, non tamen inde concluderetur, ea non posse intelligi passiue; cum non infrequens sit Hebræis, vti verbis actiuis

in significatione passiua: cuius rei manifesta ex Sacris Literis exempla aliquot protulimus, cum supra exponeremus caput decimumquintum, & tractaremus illa verba: *Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.*

Verum ad institutam disputationem reuertamur. Agi hoc loco de circumcisione adultorum, non obscure indicat ratio ipsa sacræ narrationis, textusque verborum DEI. Nam cum DEUS præciperet de ijs qui circumcidendi erant, nominatim commemorauit infantes dicens: *Infans octo dierum circumcidetur in vobis, & omne masculinum in generationibus vestris*; quasi diceret, omnes mares vestræ stirpis, tam infantes quàm adulti circumcidendi sunt. Cum autem mox statuit legem pœnalem in eos, qui neglecto DEI præcepto, circumcisi non essent, nullam infantium mentionem, significationemue fecit, sic enim edixit: *Masculus, cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo*; non dubie significans, eiusmodi lege pœnali adultos solum, infantes autem nullo modo teneri.

Tertiũ Argumentũ.

57 Præterea pœnam incircumcisi infantis non ad ipsum pertinere, sed ad parentes aut curatores eius; nec ab illo, sed ab his eam pœnam expetendam fore, patet illustri exemplo Mosis, quem Angelus DEI propter omissam filij circumcisionem occidere voluit. Quo exemplo liquido intelligitur, & pœnam omissæ circumcisionis fuisse mortem corporalem; & ea pœna non infantem qui circumcisus non fuerat, sed parentem eius plecti ac puniri debuisse.

Quartũ Argumẽtum. Pœna incircumcisi infantis nõ ad eũ, sed ad parẽtes eius specta bat. Exo. 4.

58 AD HAEC B. Augustinus existimat illud, *Delebitur anima illa de populo suo,* vere intelligi non posse de morte corporali, sed accipi oportere de morte spirituali, æternaque incircumcisi hominis damnatione. At enim tripliciter id refellitur. Primo in capite 31. Exodi, vbi agitur de violatione sabbati, eodem significatu & intellectu ponitur occidi aliquem morte corporali, & deleri animam eius de populo suo, sic enim illic est; *Qui polluerit sabbatum meum, morte morietur: qui fecerit in eo opus, peribit anima eius de medio populi sui.* Quonam autem mortis corporalis genere puniretur violator sabbati, declaratur Numerorum 15. quemdam enim hominem in solitudine deprehensum die sabbati colligentem ligna, iussit DEUS lapidibus obrui ab vniuerso populo. Deinde pœna illa, *Deleri animam alicuius de populo suo*, sæpenumero vsurpatur in Sacra Scriptura aduersus eos qui varia diuinæ legis præcepta violassent: refugit autem animus credere, significari in omnibus illis locis exclusionem hominis post hanc vitam à societate sanctorum & beatorum. Immo vero eam pœnam non aliter debere intelligi, nisi de pœna mortis corporalis, certam fidem facit, quod Iudices qui eiusmodi pœnas lege constitutas de violatoribus legis sumere debebant, supplicio mortis præuaricatores legis puniebant. Et vero, diuinæ comminationes malorum, promissionesue bonorum quæ in Veteri Testamento fiebant, fuisse bonorum malorumque corporalium huius vitæ: comminationem vero promissionemque spiritualium & æternorum bonorum & malorum post hanc vitam, reseruatam esse tempori legis Euangelicæ ac Noui Testamenti, peruulgata est, probataque Patrum sententia. Nobis, inquit, Sanctus Hieronymus, in Euangelio promittuntur regna cælorum, quæ Instrumentum vetus omnino non nominat.

Quintũ Argumentũ. Deleri aliquẽ de populo suo, non aliud significare, nisi morte corporali puniri.

S. Hierony. epist. 129. ad Dardanum.

42 Beatus item Augustinus, deleri animam alicuius de populo suo, interpretatur excludi à societate Sanctorum & Beatorum. Atqui locutio illa, phrasis quædam est Hebraica, idem significans, atque exterminari à societate viuentium, & facere ne possit quis amplius inter homines viuere, & quod Latine dicitur, de medio tolli, & vita spoliari: inde sunt illa satis frequentata in Sacris Literis, Terra viuentium, Regio vel sors viuentium. Namque hic, cum dicitur, *Delebitur, anima illa de populo suo,* Vocabulum animæ non significat animam ratio-

nalem,

nalem, sed vitam corporalem, aut totum ipsum hominem. Ac talis eius vocabuli vsus in Scriptura frequentissimus est: pro vita quidem corporali, vt *Anima eius in sanguine ipsius est*; &, *Anima mea, in manibus meis semper*: &, *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam*: pro ipso autem homine, vt supra Genes. 14. *Da mihi animas, cetera tolle tibi*; & *Anima quæ peccauerit, ipsa morietur*: qua item significatione dictum est, septuaginta animas vna cum Iacob ingressas esse in Aegyptum.

Genes. 9. Ps. 118. Matt. 16. Ezec. 18. Gen. 46. & Deute. 10.

59 LITERALIS igitur sensus illorum verborum: *Delebitur anima illa de populo suo*, hic est: ei qui non fuerit circumcisus, auferetur vita, & sic in perpetuum exterminabitur de populo suo. Audiat Lector Caietanum, ad hanc ipsam sententiam nobiscum concinentem. Apposita hoc loco, inquit ille, pœna ad præsentem vitam spectat: nam apud Hebræos, anima pro vita vsurpatur. Hebraice vero pluraliter legitur, *De populis suis*, quo significatur, eiusmodi pœnam mortis corporalis non fuisse promulgatam pro tunc, sed pro futuro tempore, quo semen Abrahæ in multos populos diuisum foret: quod sane tunc accidit, cum in terra Promissionis per varias ciuitates sparsi, constituerunt diuersos populos, vnius tamen populi totius partes. Ad illud itaque tempus refertur hæc pæna: præcipiente DEO, ne tunc permittant adultum quempiã esse incircumcisum; si quis autem non velit circumcidi, vt exterminetur vita eius. Sic Caietanus. Idemque sentit Lyranus. Ast Hugo S. Victoris, qui alter ætatis suæ Augustinus habitus & appellatus est, licet verba illa Domini exponat cum Augustino de Infantibus, legem tamen pęnalem designatam illis verbis: *Delebitur anima illa de populo suo*, non mortem spiritualem, vti Augustinus, sed corporalem interpretatur: eaque morte paruulum incircumcisum censet puniendum fore, non in ætate infantili, sed vbi ad vsum rationis ac liberi arbitrij venisset. Verba Hugonis hæc sunt: *Delebitur anima illa de populo suo*, si veniens ad ætatem discretionis, neglexerit circumcisionẽ: deleri autem è populo, est vel interfici, vel expelli à populo. Sic Hugo.

Caietanus in cap. 17. Genesis. Lyranus. Hugo in Annotationibus in Genesim.

60 Iam verò S. Augustinus, deleri animam de populo, significare excludi aliquem à societate sanctorum, argumentatur ex contrario; siquidem, inquit, de sanctis viris hac vita defunctis traditur in Scriptura, fuisse eos congregatos siue appositos ad populum suum, vel ad patres suos: id autem est, aggregatos fuisse eos ad locum & societatem sanctorum hominum, quorum illi vita moribusque similes fuerant. E contrario igitur, improbi morientes, separari dicuntur à populo suo, id est, excludi à societate Sanctorum. At nos verius multo id ipsum argumentationis genus aduersus interpretationem Augustini retorquere possumus. Namque illud apponi ad populum suum, Scriptura etiam dicit in ijs, qui improbi atque impij fuerunt, & infernis damnati pęnis creduntur: sic enim de Ismahele scriptum est Genes. 25, *Deficiens mortuus est, & appositus est ad populum suum*. Proinde apponi ad populum suum vel ad patres suos, phrasis est Hebraica; sicut & illa, dormire cum patribus suis, ingredi viam vniuersæ carnis vel terræ: his enim loquendi modis significatur, transisse aliquem ad statum & locum mortuorum. Verum super ea re latius disputatum à nobis est in libro nostro de Benedictionibus Patriarcharum, numero 293. quem librum vna cum secundo Tomo Commentariorum in Genesim ante triennium in publicum edidimus.

Sextum Argumentũ.

Illud etiam non est probabile, quod dicitur illis verbis, *Irritum fecit pactum meum*, interpretandum esse, vt censet Augustinus, de eo pacto quod DEVS fecit cum Adamo super esu de arbore scientiæ boni & mali: tum quia fuisse illud præceptum & interdictum, cum ita nominetur in Sacris Literis, facile creditu est; at vero fuisse pactum, cum tali nomine nusquam appelletur in Scriptura,

Septimum Argumentum. Genes. 2.

non sit credibile: tum verò quia hoc loco DEVM loqui de pacto circumcisionis, ne dubitari quidem posse videtur; quippe cum proxime ante ea verba, compluries pactum circumcisionis & nominatum, & commemoratum sit.

Ad vltimum, ijs quæ diximus illud quoque adijciendum est. Cum S.Thomas, doctrinæ Augustini studiosissimus sectator,& defensor acerrimus, docere ac probare vellet in circumcisione fuisse homini remissa peccata,& donatam gratiam iustificantem; non est ad id probandum vsus hoc Scripturæ testimonio: *Masculus cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo*: quod tamen testimonium, secundum expositionem Augustini, promptissimam atque firmissimam eius rei probationem exhibebat. Nimirum vir sapiens animaduertit, expositionem illam Augustini, si vt literalis consideretur, non esse probabilem; sin autem pro mystica tantum accipiatur, non esse ad id firmandum satis validam. Proinde omisso huius loci testimonio, sententiam suam, cum auctoritate veterum Doctorum, vt Augustini, Gregorij,& Bedæ,cum consensu Theologorum confirmauit. Octauum Argumentum ex auctoritate S. Thomæ 3. parte quæst. 70.

61 SED ne nihil ego de meo sensu & iudicio super hac ipsa quæstione indicem Lectori; equidem reor non inscite dici posse, duplicem esse intellectum eorum DEI verborum, super quibus hactenus disputatum est: vnum quidem, historicum & literalem; alterum verò mysticum: secundum literalem sensum, agitur eo loco de pœna adultorum incircumcisorum; de pœna, inquam, corporali & capitali,vt satis superq; probatum est: at iuxta intellectum mysticum, significatur præterea illis verbis spiritualis pęna, quæ quibuslibet incircumcisis contingebat. Nam cum in circumcisione remitteretur peccatum, ea neglecta, & prius peccatum manere necesse erat; & insuper nouum addi ex neglecta circumcisione; simulque infantem incircumcisum morientem damnari. Quemadmodum igitur circumcisio illa corporalis,signum erat spiritualis circumcisionis,qua peccati macula reatusque delebatur: ita corporalis illa pęna incircumcisorum, deleri de populo suo, erat signum spiritualis pęnæ, quæ est excludi à populo & societate sanctorum: violatio item pacti circumcisionis, erat quasi quoddam symbolum primi illius cum Adamo pacti, siue interdicti & præcepti à DEO dati. Expositio igitur B. Augustini, secundum literalem sensum, non est probabilis, vt supra ostensum est: eadem verò secundum intellectum mysticum, nequaquam videri debet improbabilis. Auctoris sententia.

62 IN hac porrò Mosaica narratione descriptioneque legis à DEO latæ de circumcisione, nihil expressum est de imponendo nomine ei qui circumcidebatur; nec de instrumento quo fieri circumcisionem oporteret, esse ne deberet ferreum an lapideum, vel testaceum: siquidem vtriusque rei apud Hebræos vsus & obseruatio, nullo ex DEI præcepto, sed ex antiqua traditione, perpetuaque consuetudine, ratione que admodum probabili, ortum & vim habuit. Impositio quidem nominum in circumcisione, inde videtur à primo in morem vsumq. inducta, quod DEVS, quo tempore legem tulit circumcisionis, tam Abram quam Sarai noua quadam priorum nominum, quibus appellabantur commutatione, honorauit atque decorauit. Hinc postea natum & inolitum est, vt ponerentur nomina ijs qui circumcidebantur. Ac præter exemplum Abram & Sara, optima quoque ratio idipsum sic fieri oportere suadebat. Consentaneum enim fuit,vt qui circumcidebatur, nomen acciperet, cum is per circumcisionem in nomen gentemque, ac religionem legesque iudaicas ascisceretur; iudaicorumq. sacrorum particeps & compos esse deberet. Verumenimuero animaduertere & admirari est,Hebræos in ponendis nominibus, religiosos fuisse magis,quàm sint Imponere nomina in circumcisione, esset ne præceptũ an traditio solũ & consuetudo.

Christiani,

Christiani. Hos enim cernimus (præsertim autem in Italia) speciosum & glorsum ducere, nominibus Ethnicorum, hominum nempe non impiorum modo, sed improborum etiam ac sceleratorum, liberos suos insigniri & appellari; Christianorum & sanctorum virorum nomina, relinquentes. At Hebræi, vsque adeo à nominibus Ethnicorum assumendis, sibique induendis abhorruerunt, vt eiusmodi nominibus Hebræum quempiam appellari, plane improbum, atque impium, execrandumque ducerent.

Romanos (auctore Plutarcho) nomina imposuisse puellis octauo die, pueris nono, & cur.

Nec verò vnius modo gentis Hebrææ proprium fuit, non ante diem octauum nomina imponere: namque id etiam à Romanis obseruatum esse, factitatumq. tradit Plutarchus in eo libro, quem de Quæstionibus siue Problematibus Romanis scripsit. Centesima enim & secunda quæstio in eo libro posita ab eo, hæc est: Cur pueris nono die, puellis autem octauo apud Romanos nomen imponitur? Ad eam quæstionem ita respondet Plutarchus: quod prius puellis imponeretur nomen quàm pueris, causam fuisse naturalem; prius enim fœminam quàm marem augeri, adolescere, vigoremque & absolutionem consequi. Quod autem non ante diem octauum nomina imponerentur, id quoque ad causam naturalem referri debere. Septima enim ab ortu dies, periculosa est infantibus; cum ob aliud, tum quod ea die vmbilicus decidit plerisque; quod antequam fit, plantæ quam animalis similior est infans. Aut fortasse maribus & fœminis eiusmodi numerum dierum congruere Romani censuerunt, Pythagoricos secuti. Hi enim marem imparem numerum vocant, parem autem fœminam: impar enim fœcundus est, & in compositione præstat numero pari: diuisisque in vnitates ambobus, par, instar fœminæ, vacuum in medio relinquit spatium, impar vero semper medium habet plenum. Omnium item numerorum primus nonenarius est quadratus, natus ex ternario: octonarius autem primus, est cubus, natus è binario. Oportet autem marem esse quadratum, & agilem & perfectum: fœminam verò instar cubi, stabilem, domoque affixam, nec facile mobilem, vagamque. Sic Plutarchus.

Ferreo ne cultro, an petrino fieret circumcisio.

QVALE vero esse oporteret instrumentum quo fieret circumcisio, nihil 65
diuina lege præscriptum, nihilque sacris in literis traditum est. De consuetudine autem vsuque Hebræorum, variant Doctorum sententiæ. Quidam enim censent Hebræos vti solitos cultris petrinis: tum quod vbicumque speciatim nominatur instrumentum circumcisionis, traditur fuisse petrinum, vt Exodi 4. & Iosu. 5. tum quod id belle quadrat ad mysterium præsignatum circumcisione, pertinens scilicet ad CHRISTVM; quem similitudine petræ præsignatum esse in Veteri Testamento, auctor est B. Paulus. Placuit hæc sententia B. Augustino, Bernardo, & Magistro sententiam. Alij contra, vsum lapidei cultri ad circumcisionem, aiunt, fuisse rarum & extraordinarium: at vsum cultri ferrei fuisse solennem; quòd eius instrumenti & promptior copia esset, & ad id operis faciendum multo aptior & commodior. Enimuero si vsus cultri petrini, erat communis & vulgaris, quid attinebat signate ac nominatim præcipi Iosue, vt circumcideret Hebræos cultris petrinis? Proinde, ex eo ipso DEI præcepto existimare licet, simulque argumentari, in circumcisione communem & vulgarem vsum fuisse ferri, non autem lapidis. Iustinus certe in eo Dialogo quem cum Tryphone Iudæo habuit & scriptum reliquit, affirmate dixit, & sua ætate, & semper antea Iudæos non nisi ferreo cultro esse vsos ad circumcisionem. Idem tradit Hugo libro primo de Sacramentis parte 12. idemque sentit B. Thomas tertia parte quæst. 70. articulo 3. quorum sententiæ accessit Lyranus & Thostatus super caput quartum Exodi, alijque. Verum mihi non est in præsens animus hæc persequi longius: copiosam enim & accuratam ea de re disputationem pertexuimus

1. ad Cor. 10. Aug. serm. de tempore 141. & libr. 1. contra Pelagiũ & Cœlestium c. 31. Bern. serm. 1. de circũcisione. Magister 1. sent. Dist. 1. Iustinus martyr. Hugo. S. Thomas. Lyranus Thostatus.

mus in libris nostris Electarum & Nobilium Disputationum ad Sacram Scripturam pertinentium; quod opus iam affectum, finita Commentariorum in Genesim editione, typis mandaturi sumus; modo vita supersit, & studijs ac laboribus nostris faueat & obsecundet DEVS.

Auctoris libri electarum Disputationum in Sacram Scripturam.

SEPTIMA DISPVTATIO.

Super illis verbis.

Cecidit Abraham in faciem suam, & risit in corde suo dicens, Putasne centenario nascetur filius? & Sara nonagenaria pariet? Dixitque ad DEVM, vtinam Ismahel viuat coram te.

Versu XVII. & XVIII.

Vtrum Abraham in fide huius diuinæ promissionis hæsitauerit.

EX his verbis admodum celebris existit quæstio, in vtramque partem à magnis auctoribus agitata; vtrum Abraham DEO promittenti prolem ex Sara, firmam certamque habuerit fidem; an in credendo deficiens ac vacillans, aliquo vitio infidelitatis peccauerit. Non credidisse eum, vti oportebat, diuinæ promissioni, aperte videntur ostendere verba quæ pró titulo huius disputationis posuimus. Id enim significat illud: *Risit in corde suo dicens, Putasne centenario nascetur filius?* quasi promissum illud DEI, non modo non esset credibile; verum tanquam ioculare quiddam, & risu magis quam fide dignum accipiendum esset. Idque euidentius declarat illud, *Vtinam viuat coram te Ismael*; perinde enim est ac si diceret, satis voto meo superque fuerit, si quem dedisti mihi Ismahelem, cum serues fortunesque: nam ex Sara prolem; quia nullo modo sperare possum, nec opto, nec peto. E contrario autem, nihil Abraham infidelitatis vitio peccasse, aut non credendo, aut dubitanter infirmeque credendo, manifestum atque indubitabile videtur facere sententia B. Pauli in Epistola ad Romanos capite quarto, disertis ab eo verbis exposita testataque: sic enim scribit, de fide Abram loquens: *Et non infirmatus est in fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cum iam fere centum esset annorum, neque mortuam vuluam Saræ. In repromissione etiam DEI non hæsitauit diffidentia: sed confortatus est fide dans gloriam DEO; plenissime sciens, quia quæcumque promisit, potens est & facere.* Quid apertius ad vindicandam Abrahæ fidem ab omni vitio, defectuque dici potuit? Hinc apparet, simulque ex contrarijs Doctorum sententijs quas mox subtexam, non esse leuem, nec peruiam, nec indiligenter tractandam huius quæstionis explicationem.

QVATVOR super hac quæstione, memoratu scilicet tractatuque dignas,
64 reperio Auctorum sententias. Primo loco excutienda est B. Chrysostomi & Hieronymi opinio; à quibus proditum est, Abraham infidelitate aliquantisper peccasse: quod vtique argumentantur ipsi ex supradictis Abrahæ verbis. Addit insuper Chrysostomus, peccatum infidelitatis Abrahæ, haud quaquam fuisse inultum & impunitum: sed ob id, per quadringentos annos, Abrahæ posteros

Prima sententia Chrysostomi & Hieronymi peccasse Abraham, refellitur.

graui

graui seruitute esse mulctatos. Adscribam hic verba Chrysostomi, quæ in Homilijs eius de Pœnitentia, sub finem sextæ Homiliæ reperiet Lector. Permisit DEVS, inquit Chrysostomus, viros iustos, proprium penes arbitrium, humanis erroribus incuruari: non ipse quidem ad peccandum eos impellens; sed arbitrio quemque suo permittens, sinensque secundum proprium nutum ambulare. Sic itaque infidelitate sanctus peccauit Abraham; & propterea pœ-
Genes. 15. nam non effugit à DEO, vt seruiret eius semen quadringentis annis. Sic Chrysostomus.

B. Hieronymus. Similiter B. Hieronymus arguit incredulitatis Abraham. Siquidem libro tertio Dialogorum aduersus Pelagianos tractans hæc verba, è quibus materia huius disputationis suppetit, ita scribit: Quamuis aliquis Patriarcha sit,
Luc. 11. quamuis Propheta, quamuis Apostolus, dicitur eis à Domino: *Si vos cum sitis mali, scitis bona dare filijs vestris: quanto magis Pater vester qui in cælis est, dabit spiritũ bonũ petentibus se?* Denique & Abraham cui dictũ fuerat, *Esto sine querela & macula*; conscientia fragilitatis suæ cecidit pronus in terram, risitque dicens: *Si centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Vtinam Ismahel viuat in conspectu tuo.* Quare non credidit quod DEVS repromisit, sed risit in corde putans se celare DEVM, & aperte ridere non audens? Denique causas incredulitatis exponens, dicit in corde suo, Quomodo potest fieri vt centenarius de nonagenaria pariat filium? Viuat, inquit, Ismahel in conspectu tuo, quem semel dedisti. Difficilia non quæro: contentus sum beneficio quod accepi. Quem occulta responsione arguens DEVS, ait: *Etiam Sara pariet tibi filium.* Et est sensus, Fiet quod existimas non futurum: & antequam Sara concipiat, & priusquam filius ex ea nascatur, puero nomen imponam. Ex errore enim tuo quo risisti tacitus, filius tuus Isaac, risus nomen accipiet. Hæc B. Hieronymus.

Refutatio primæ opinionis. VERVM isti opinioni clarissima voce, magnaque asseueratione contradi- 65
cit Apostolus Paulus, affirmans (vt ex verbis eius quæ paulo supra posuimus manifestum est) Abraham non esse infirmatum fide, nec hæsitasse diffidentia,
Locus Pauli ad Ro. 4. sed fide confortatum dedisse gloriam DEO, sine dubitatione credentem, posse DEVM præstare quæcumque promisit. Nec mihi quisquam dicat, Paulinum hoc encomium fidei Abraham, non pertinere ad fidem diuinæ promissionis de filio generando ex Sara, qua de re ad præsens disputatur; sed ad eam fidem, quam habuit ille multis ante annis promittenti DEO multiplicationem seminis eius instar stellarum; de qua scilicet fide scriptum est supra Genes. 15. *Credidit Abram DEO, & reputatum est illi ad iustitiam*: Hoc, inquam, nemo respondeat mihi ad testimonium Pauli quo vsi sumus: quippe cum id verba ipsa Pauli aperte refellant. Ait enim Paulus eo loco, fuisse tunc Abraham centum annorum: cuius vtique fuit ætatis, cum hic dicitur risisse, & dixisse, *Nunquid centenario nascetur filius?* At vero cum credidit DEO promittenti multiplicationem seminis sui instar stellarum, minorem fuisse constat sexto & octogesimo anno: cum post id temporis haud paruo interuallo, duxisse Agar vxorem, & ex ea generasse Ismahelem cum sex & octoginta natus esset annos, proditum sit Genes. 16. Nec verò risus Abrahæ, hominis fuit diffidentis DEI promissis. Nam si aliter, qui fit vt DEVS ea de re non eum increpauerit, sicut risum Saræ increpitum à DEO fuisse legimus Genes. 18? Cur si firmam diuinis promissis fi-
Luc. 1. dem non habuit, non itidem reprehensus est, atque Zacharias non credens Angelo similiter generationem filij ex sterili vxore nuncianti, ob idque non solum
Chrysostomus non perstitit in priori sententia. reprehensione correptus, verum & mutitatis pœna mulctatus est?

Nec sanè Chrysostomo, prior illa eius sententia postea videtur placuisse. Is 66
enim Homilia quadragesima in Genesim, cum ipsum explanans locum, super quo nunc disceptatur, perspicuis & disertis verbis docet, sanctum Abraham in fide

fide diuinæ promissionis nec defecisse, nec vacillasse: risumque Abrahæ, & significationem dubitationis quæ esse in verbis eius videtur, ad bonam sententiam atque intelligentiam accommodat. Sic enim ille scribit: Audiens iustus DEI promissionem de filio generando sibi ex Sara, cum vsque ad id temporis putasset, diuinas promissiones sibi datas & semini suo, implendas fore per Ismaelem; nihilque cogitaret, ne dum speraret de prole Saræ; cum nesciret quid diceret, ac nec discredere posset promittenti DEO; vir nempe admodum religiosus, & diuinis, tum dictis credere, tum iussis obtemperare diu multumque assuetus, ad suam respiciens ætatem, ac sterilitatem Saræ, & tam excellentem DEI promissionem obstupescens, *Cecidit*, inquit Scriptura, *in faciem suam, & risit*. Simul & voluptate gaudioque perfusus tantæ promissionis, simulque non comprehendens animo quemadmodum illud DEI promissum, tot tantisque naturæ obiectis impedimentis, ad exitum effectumque perducendum foret. Verum hanc suam ignorantiam non ausus est effari; sed monstrata sua gratitudine, DEO supplicauit pro Ismahele; quasi diceret: Satis Domine consolatus es me, dolore, quo ex liberorum penuria angebar, dato Ismahele, in lætitiam verso. Quem vbi suscepi, numquam postea de filio mihi ex Sara procreando cogitaui. Sed ne ipsa quidem hoc sperauit; quapropter Agar mihi ancillam suam in matrimonium dedit. Hunc igitur, quem dedisti nobis Ismahelem, si sospites prosperesque, vt nostram soletur illius vita senectutem, affatim optatis nostris abs te satisfactum fuerit. Atque in hanc sententiam, & his ferme verbis eo loco scribit Chrysostomus. In cuius verbis illud præcipue obseruare conuenit, dicere eum, Abraham, cum esset vir admodum religiosus, nequaquam diuinis promissis discredere potuisse. Genes. 16.

67 Altera sententia est Ioannis Arborei: Is existimat, Abraham initio, cum audiuit illam DEI promissionem, subdubitasse, & in credendo aliquantisper hæsisse, humana scilicet ratione illud DEI promissum æstimantem, pensantemque, vt ostendunt & risus, & verba ipsius Abrahæ Genes. 17. commemorata: At mox diuinis verbis proxime subiunctis vehementer erectum confirmatumque, omni discussa ex animo dubitatione, & cunctatione abrupta, perfecte diuino promisso credidisse; & de hac fide Abraham tanta cum eius laude, supradicto loco locutum esse B. Paulum. Verum iste auctor non vindicat Abraham à peccato infidelitatis; sed à perseuerantia solum & obstinatione animi in eo peccato. Ait enim, à primo eum dubitasse: at dubius in fide, vt dicitur, infidelis est: peccauit igitur Abraham circa fidem vacillans, reclamante Paulo, qui simpliciter & præcise, ac sine vlla distinctione temporum, exceptioneue affirmat, eum non esse infirmatum fide, nec hæsitasse diffidentia. Ioannes Arboreus.

68 TERTIA est opinio Caietani; noua sanè, nec prioris cuiuspiam probati auctoris præiudicio fidem sibi concilians; veruntamen acuta, & cum Scripturæ verbis bene congruens. Ait Caietanus, supradictis verbis Abrahæ significari quandam eius dubitationem: non sane vitiosam, sed quæ ei, integra atque illibata fide, non temere contigerit. Non enim dubitauit Abraham de veritate promissionis diuinæ, nec de potestate ac voluntate promittentis DEI; sed inscius erat ac dubius num promissio illa proprie, & vt verba ipsa sonabant, intelligenda esset; an potius figurate, & secundum aliquod mysterium, operta significatione verbis illis demonstratum. Huc enim spectat quod ad excutiendam illi eam dubitationem respondet DEVS: *Vere Sara pariet tibi filium*: id autem est, Quod dixi de Sara paritura filium, id non figurate aut mystice, sed proprie, & vere, vt verba significant, locutus sum. Verum Caietani opinio ex proprijs eius verbis hic adscriptis, melius notescet Lectori. Risus Abrahæ, in- Tertia opinio Caietani. Caie. in ca. 17. Genes. & in 4 cap. epistolæ ad Romanos.

quit Caietanus, non fuit irridentis diuina verba, sed ea hilariter suscipientis in festiuum nuncium, nesciendo tamen quid mysterij continerent. Non enim credidit tunc verba illa dici à DEO ad eum sensum quem sonabant, sed ad aliquod mysterium lætum; & propterea hilariter ea suscipiendo risit. Et non credens ea dici secundum sensum quem præferebant, contulit in corde suo rationes mouentes ipsum ad interpretandum diuina verba non secundum literam, sed secundum mysterium. Nec ob eas rationes putauit impossibile esse impleri ad literam quod DEVS dixerat; sed difficile esse, & non esse intentum à DEO. Quapropter non assertiue, sed interrogatiue eas rationes contulit in corde suo, & cum maxima reuerentia, adorans prostratus super faciem suam. Nec interpretatio hæc aduersatur verbis Pauli affirmantis Abraham non esse infirmatum fide. Non est siquidem infirmatus in fide: sed fuit ambiguus de sensu verborum diuinorum, an ea secundum literam, an secundum mysterium aliquod dicerentur. At vbi DEVS manifestauit ei sensum verborum suorum, protinus credidit firmissime, non obstantibus naturalibus caussis ex parte sui & Saræ in contrarium. Sic Caietanus.

Quarta sententia.

QVARTA sententia est, risum illum Abrahæ non fuisse quasi hominis 69
propter impossibilitatem diuini promissi secum ridentis; sed propter diuini beneficij magnitudinem incredibili gaudio exultantis. Verba item illa: *Putasne centenario nascetur filius?* non esse diffidentis promissioni diuinæ, sed mirantis omnipotentiam DEI, tantamque eius erga se munificentiam, simulque nosse cupientis, quemadmodum id perficiendum esset, quod vltra humanam fidem erat, vimque naturæ omnem prorsus excedebat. Illud porrò, *Vtinam Ismahel viuat coram te*, petijsse Abraham quasi corollarium quoddam principalis illius muneris & beneficij diuini. Hæc est sententia B. Ambrosij, Augustini, Ruperti, aliorumque complurium: eaque iam pridem, vt communis Doctorum opinio, peruulgata & probata est. Eam verò superiorum auctorum sententijs verbisque mirifice illustratam, quo Lector clariori intellectu, firmiorique assensu & iocundiori voluptate complectatur animo; quid super ea re proditum ab illis sit, hic referre non grauabor. Quod scribit B. Ambrosius, ad hanc ferme sententiã est: Quòd promisso ex Sara filio risit Abrahã ait Ambrosius, non incredulitatis, sed exultationis indiciũ fuit. Denique procidit in faciem: ergo qui adorauit, & credidit. Cum vero adiecit, *Si mihi centenario nascetur filius*; &, *Ismael viuat in conspectu tuo*: satis ostendit se nec incredulum fuisse in promissis, nec auarum in votis. Perinde enim est, vt si dixisset; non dubito facturum te, vt centum annorum seni dones filium; & naturæ auctor, naturæ metas relaxes. Beatus cui ista donantur: sed tamen etiam hic Ismael quem habeo è vernacula, viuat in conspectu tuo, & ita superabundet mihi gratia tua. Denique Dominus & probauit eius affectum, & petitionem non abnuit, & sua promissa firmauit. Sic Ambrosius. Idem quoque Augustinus, sed breuius perstringens. Risus, inquit Abrahæ, exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis. Verba quoque illa: *Si mihi centenario nascetur filius*, non sunt dubitantis, sed admirantis.

S. Ambros. lib. 1. de Abraham capit. 4.

Augustin. libr. 16. de Ciuit. Dei cap. 26.

Rupertus lib. 5. commentariorũ in Genesim ca. 35.

Rupertus verò hæc ipsa verba Abrahæ, & risum eius considerate perpendens, exclamat, O virum æterno risu vere dignum, & sempiternæ iocũditati bene præparatum, qui ita cecidit in faciem, vt rideret; ita risit, vt in faciem caderet: illius vtique adorans omnipotentiam, cuius in promissione audierat singularem gratiam. Ergo illud quod in corde suo dixit: *Putasne centenario nascetur filius?* non dubitando dixit, sed suam ipse felicitatem ineffabiliter admirando. Quod autem adiecit: *Vtinam Ismahel viuat coram te*, plane reuerentis & pudorati animi est, confitentis vtiq; illud quod promittebatur, longe abundantius esse quàm

petere

petere ipse auderet. *Et ait Dominus ad Abraham, Sara uxor tua pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Isaac.* Imperiosa hæc sermonis DEI repetitio est, notam fidem hominis excitantis, vt aures audiendi habeat, nec nimia humilitate dissimulet audita gaudia. Sara, inquit, vxor tua pariet tibi filium, sicut iam dixi. Et quia tu risisti (id enim subaudiendum est) propterea vocabitur nomen eius Isaac; reuera enim ridebit in nouissimo posteritas tua. Isaac namque risus interpretatur. Quo nomine, rectè seminis Abrahæ, quod est CHRISTVS, *Ad Gal. 3* felix natiuitas significatur: qui vniuersitati sanctorum, quorum ex carne vera caro, & verus ipse homo est, sempiterni risus, & interminabilis gaudij causa est. Quod gaudium vnus sanctorum prægustauit, clausus adhuc in vtero matris suæ, dicente matre eius ad MARIAM: *Ecce vt facta est vox salutationis tuæ in* *Lucæ 1.* *auribus meis, exultauit præ gaudio infans in utero meo.* Omnium porrò sanctorum sicut vnus erat spiritus fidei & spei; ita, quo tempore CHRISTVS venit, vna hæc mystica erat vox, *Putasne centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet?* Id autem iuxta mysterium, hunc habet sensum: Hactenus dum floruit rerum Iudaicarum status, temporibusq. regum nobilium, non venit CHRISTVS: nunc senium quoddam est generis Abrahæ, iam enim ablatum est sceptrum de Iuda, & Dux de fœmoribus eius; putas ne igitur nunc veniet qui mittendus *Genes. 49.* est? Eorum sane sanctorum hominum plenas flagrantissimi desiderij voces, & ardentissima suspiria; Simeonis illius sanctissimi senis expectatio satis indicat, qui in desiderio cordis sui responsum acceperat à SPIRTV sancto, non vi- *Luc. 2.* surum se mortem, nisi prius videret CHRISTVM Domini. CHRISTVM igitur, & nomine præsignauit Isaac & munere: quia & senibus parentibus est datus, & à risu nomen sortitus est. Hæc Rupertus.

70 ERGO secundum huiusmodi sententiam, verba ipsius Abrahæ, quæ difficultatem pariunt, ad hunc sensum interpretanda sunt; *Cecidit Abraham in faciem suam,* pro beneficio vtique sibi promisso, summa cum DEI reuerentia gratias ei agendo. *Et risit in corde suo,* id est, ingenti lætitiæ voluptate affectus est: nam risus ille cordis non aliud significauit, nisi exuperanrem gaudij copiam atque redundantiam, quo animus eius ex diuina promissione cumulatus est. *Putasne centenario nascetur filius?* Hoc dixit, admirans & obstupescens DEI erga se munificentiam: Et simile est vt si dixisset, Fieri ne potest, vt tanta DEI erga me futura sit benigniras & munificentia, vt quod humana ratione æstimatur impossibile, atque omnes naturæ leges viresque transcendit, id mihi præstaturus sit DEVS? Cumque id naturaliter fieri non possit, quo modo fiet, nisi per DEI omnipotentiam nullis naturæ legibus adstrictam, nullisque finibus determinatam? Non erat tunc Abraham centenarius, sed nonaginta nouem tantum annorum, vt initio huius capitis scriptum est; verum quia vno anno post hanc DEI promissionem, generandus erat Isaac, ideo dixit, *Putasne centenario nascetur filius?* Idem intelligi volo de Sara; quæ tunc non erat nonagenaria, sed futura erat cum pareret Isaac: simulque hinc manifestum fit, Saram decennio posteriorem natu fuisse quàm Abraham. *Vtinam Ismahel uiuat coram te.* Hoc dixit, veritus fortasse ne DEVS tolleret sibi Ismahelem; quando optabiliorem sibi melioremque prolem daturus erat. Aut, tanta DEI benignitate ac munificentia factus alacrior & audentior ad optandum petendumque, rogat, vt qui maiora promisit, minora ne deneget, & ad cumulum promissi beneficij & gaudij, accedat incolumitas & prosperitas Ismahelis. Illud, *viuat coram te,* vel est, te conseruante & prosperante ipsum; vel, tibi placitus & acceptus, tuæque voluntati ac præceptis obtemperans.

Expositio verborum Abrahæ.

Hanc ego quartam sententiam, tum propter grauem sectatorum eius aucto- *Auctoris Iudicium.*

 ritatem

ritatem, tum quod per se ipsa sit admodum probabilis, laudo, approbo, & amplector. Non dissimulabo tamen, ad Caietani me opinionem vehementius propendere, pronioreque ad eam ferri assensu. Omnino, videtur in Abrahæ verbis nonnihil fuisse dubitationis; non de veritate promissionis, aut de potentia DEI, verum de sensu diuinorum verborum, essetne historicus & literalis, an parabolicus & mysticus. Id enim formula ipsa verborum Abrahæ, non obscure significat, & aperte declarat illud DEI responsum: *Sara pariet tibi filium*. Hebraice expressius & significantius est: *Vere*, vel, *profecto*, vel, *ut legit*, Hieronymus, *Etiam Sara pariet tibi filium*, quo significauit DEVS se non esse locutum parabolice aut mystice; sed quod promiserat, id vere, vt verba promissionis suæ significabant, esse intelligendum.

Hieronymus.

BENEDI-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Decimumoctauum Genesis.

De tribus Angelis hospitio acceptis ab ipso Abraham: de promissione Isaac ex Sara nasciturі: & de prædictione Excidij Sodomorum.

PPARVIT autem ei Dominus in conualle Mambre Versu 1.
sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso feruore diei.
Cumque eleuasset oculos, apparuerunt ei tres viri 2.
stantes prope eum: quos cum vidisset, cucurrit in oc-
cursum eorum de ostio tabernaculi sui, & adorauit in 3
terrã. Et dixit, Domine si inueni gratiam in oculis tuis,
ne trãseas seruũ tuũ; sed afferam pauxillum aquæ & lauentur pedes vestri, 4.
& requiescite sub arbore. Ponamque bucellam panis, & confortetur cor 5
vestrum, postea transibitis: idcirco enim declinastis ad seruum vestrum.
Qui dixerunt, Fac vt locutus es. Festinauit Abraham in tabernaculum 6
ad Saram, dixitque ei, Accelera, tria sata similæ commisce, & fac sub-
cineritios panes. Ipse verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum 7
tenerrimum & optimum: deditque puero, qui festinauit & coxit illum.
Tulit quoque butyrum & lac, & vitulum quem coxerat, & posuit coram 8
eis: ipse verò stabat iuxta eos sub arbore. Cumque comedissent, dixe- 9
runt ad eum: vbi est Sara vxor tua? Ille respondit: Ecce in tabernacu-
lo est. Cui dixit, Reuertens veniam ad te tempore isto, vita comite, & 10
habebit filium Sara vxor tua. Quo audito Sara risit post ostium taber-
naculi. Erant autem ambo senes prouectæque ætatis, & desierant Saræ 11
fieri muliebria. Quæ risit occulte dicens: Postquam consenui, & domi- 12
nus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Dixit autem Dominus 13

14 ad Abraham, Quare risit Sara dicens, Num vere paritura sum anus?
Nunquid DEO quicquam est difficile? Iuxta condictum reuertar ad
15 te hoc eodem tempore, vita comite, & habebit Sara filium. Nega-
uit Sara, dicens; Non risi timore perterrita. Dominus autem, Non est,
16 inquit, ita, sed risisti. Cum ergo surrexissent inde viri, direxerunt ocu-
los contra Sodomam; & Abraham simul gradiebatur, deducens eos.
17 Dixitque Dominus, Num celare potero Abraham quæ gesturus sum?
18 Cum futurus sit in gentem magnam, ac robustissimam, & BENEDI-
19 CENDÆ sint in illo omnes nationes terræ? Scio enim quod præce-
pturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini,
& faciant iudicium & iustitiam: vt adducat Dominus propter Abraham
20 omnia quæ locutus est ad eum. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodo-
morum & Gomorrhæorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggra-
21 uatum est nimis. Descendam & videbo vtrum clamorem qui venit ad me,
22 opere compleuerint: an non est ita vt sciam. Conuerteruntque se inde &
23 abierunt Sodomam: Abraham verò adhuc stabat coram Domino. Et
24 appropinquans ait, Nunquid perdes iustum cum impio? Si fuerint quin-
quaginta iusti in ciuitate, peribunt simul: & non parces loco illi propter
25 quinquaginta iustos, si fuerint in eo? Absit à te vt rem hanc facias, &
occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius. Non est hoc tu-
26 um, qui iudicas omnem terram: nequaquam facies iudicium hoc. Di-
xitq. Dominus ad eum, si inuenero Sodomis quinquaginta iustos in me-
27 dio ciuitatis, dimittam omni loco propter eos. Respondensque Abra-
ham, ait: Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim pul-
28 uis & cinis. Quid si minus quinquaginta iustis quinque fuerint? delebis
propter quadraginta quinq. vniuersam vrbem? Et ait: Nō delebo, si inue-
29 nero ibi quadragintaquinque. Rursumque locutus est ad eum: Sin au-
tem quadraginta ibi inuenti fuerint, quid facies? Ait, Non percutiam
30 propter quadraginta. Ne quæso indigneris Domine, si loquar, Quid
si ibi inuenti fuerint triginta? Respondit, Non faciam, si inuenero tri-
31 ginta. Quia semel, ait, cœpi, loquar ad Dominum meum. Quid si
32 inuenti fuerint viginti? Ait, Non interficiam propter viginti. Obse-
cro, inquit, ne irascaris Domine, si loquar adhuc semel. Quid si in-
33 uenti fuerint ibi decem? Et dixit, Non delebo propter decem. Abijt-
que Dominus postquam cessauit loqui ad Abraham; & ille reuersus est
in locum suum.

PRAEFA-

PRAEFATIO.

ISTORIAM de tribus Angelis in specie hominum visis Abrahæ, & hospitio conuiuioque ab eo acceptis, quæ in principio huius capitis à Mose scripta est; Philo enarrauit tam apposite ad explananda & illustranda Mosis verba, vt ea Philonis enarratio, luculenta commentarij vice Lectori esse queat. Verba eius ex eo libro quem de Abraham scripsit, huiuscemodi sunt: Non est satis admirari hospitalem eius viri benignitatem. Is enim meridie conspicatus tres quasi viatores, quorum diuiniorem ignorabat naturam, accurrens, supplicìter impenseq. rogat, vt ad se diuertant, & hospitio suo vti dignentur. Annuentibus illis, præ lætitia gestiens, properat ad parandum conuiuium. Mandat vxori, vt ocyus faciat è tribus mensuris subcinericios panes; Ipse currit ad armentum, & electum inde vitulum, opimum vtique tenerumque tradit coquendum famulo: lactis quoque & Butyri copiam suis ipse manibus comparat. Nemo in illa sapientis viri familia ad humanitatis officia iners aut segnis est; mulieres iuxta virique, serui atque ingenui prompte & alacriter hospitalia munia ministrant. At illi, animo viri magis quam conuiuij apparatu delectati, maiorem spe referunt ei gratiam, per vnum è tribus præcipuum, breui nasciturum ei polliciti ex Sara filium. Omnes enim simul loqui, minime decorum fuisset; ciuilius autem erat, vnius verbis ceteros annuere. Sed ea promissio haud magnam faciebat fidem rei prorsus incredibilis. Iam enim ambo coniuges effœti senio, sperare liberos desierant. Ferunt mulierem audita hac promissione, clam risisse; moxque increpitam, atque interrogatam, num putaret quidquam esse DEO impossibile, risum pudenter ac reuerenter negasse. Norat sane illa, & pene ab incunabilis didicerat, DEVM posse omnia. Equidem puto tunc demum eam existimasse, augustiorem quandam esse hospitum illorum conditionem: nimirum ratam aut vates esse, aut Angelicos spiritus humana forma velatos. Philo.

Quod si fortunata domus visa est quibusdã, in quam viros sapientes diuertisse contigit, non vtiq. facturos id, ac ne aspecturos quidem, si vidissent intus aliquod animæ vitiũ insanabile. Equidem non video quid huic domui defuerit ad summã felicitatẽ, in qua humano hospitio excipi sustinuerint Angeli, sacræ diuinæq. naturæ ministri; per quos DEVS Optimus Maximus, ceu per Legatos & Nuncios suos cõsilia & mandata sua mortalibus denunciat. Potuissent illi vel intra primũ limen domus subsistere, ni sciuissent totam illam domum ad nutum patris familias paratam, ceu naualem quandam turmam ad vnum celeusma sui gubernatoris. Nec vero conuiuarum atque hospitum sibi speciem induissent, nisi pro cognato sibi, conseruoque suum conuiuatorem habuissent. Certe sic existimandum est, ad eorum introitum, partes omnes domus profecisse in melius, afflatas aura quadam virtutis absolutissimæ. Conuiuium autem exactum est cum egregia significatione propensæ ac prolixæ voluntatis erga hospites, eximiaque cum simplicitate ac sinceritate morum, præclaris item colloquijs & tempori conuenientibus. Sed prodigio simile videtur, non esurientes, esurire visos, & non edentes, edere. Verum hæc per consequentiam, ita fieri conueniebat. Illud longe maximum fuit miraculum, carentes corpore, assumpsisse figuras hominum in boni viri gratiam: videlicet vt se clarius videndos exhiberent viro sapienti, quem tanta summus ille parens, gratia honoreque dignabatur. Hactenus ex Philone.

Nec historia hæc Mosis, priscos illos Ethnicos latuit. Hinc enim tractum videtur poeticum illud commentum quod libro 5. Fastorum narrat Ouidius, tres Ouidius.

Deos,

Deos, Iouem, Neptunum, & Mercurium, dissimulata maiestate, venisse ad Hyreum senem, ante casam suam stantem; & ab eo, licet in speciem tergiuersantes, hospitio acceptos, ac pro tenuitate eius, benigne tractatos esse: ob idque filios peroptanti, prolem inusitato modo, ab eis datam esse.

Versu 1. *Apparuit ei Dominus in conualle Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui, in feruore diei.*

INTER diuinas apparitiones Abrahæ factas, hæc tempore sexta fuit; licet eam Caietanus numeret septimam, quod quartam, capite decimoquinto commemoratam, in duas oportere distingui existimauerit. Est autem sexta hæc visio triplici nomine prioribus quinque obseruabilior. Prima enim hæc expresse dicitur facta in forma corporali & aspectabili, & in figura humana; quod de prioribus nequaquam explicate dictum est. Placet etiam Caietano, hanc fuisse tertiam omnium quæ in specie corporea & obiecta sensibus, ad vsque id temporis legatur facta. Prima enim facta est in Paradiso, cum primi homines audierunt vocem DEI ambulantis: Altera contigit ancillæ Agar, cum vidit posteriora Domini loquentis secum: Tertia fuit hæc, qua DEVS apparuit Abrahæ in tribus Angelis figuram trium hominum gerentibus. Deinde memorabilis admodum visio hæc censeri debet, propter mysterium Sanctæ TRINITATIS, hoc primum loco non tam verbis quam rebus ipsis factisque adumbratum. Siquidem Abraham tres cum vidisset & hospitio accepisset, vnum tamen modo veneratus & allocutus est. Nec parum hanc ipsam visionem nobilitauit bene longa & per quam familiaris sermocinatio Domini & Abrahæ tanquam amici cum amico; in qua DEVS & lætificauit Abraham iterata optatissimæ prolis ex Sara promissione; ipsumque prædocuit consilium & decretum suum de perdenda ac prorsus delenda gente & regione Sodomorum & Gomorrhæorum. 1

Gen. 3. Infra 16.

APPARVIT Dominus Abrahæ in conualle Mambre. Incertum est, quanto post quintam superiori capite narratam visionem interuallo, sexta hæc acciderit. Verum bene ratiocinatur Rupertus, perexiguum intercessisse spatium temporis: siquidem tam illic, quàm hic promittitur, post vnum annum prolem ex Sara generandam fore. Sed quomodo dicitur apparuisse Dominus Abrahæ, cum non ei DEVS sed tres Angeli apparuerint? An quia DEVS in illis & per illos apparuit? Illi enim DEI nomine & auctoritate locuti sunt. Proinde Abraham tametsi loqueretur cum Angelo; quasi cum DEO tamen loqueretur, dixit, *Non est hoc tuum qui iudicas omnem terram.* Refert B. Augustinus putasse quosdam, vnum istorum trium fuisse Filium DEI humana figura velatum, qui se manifestare voluerit Abrahæ, cuius ex semine olim factus homo, nasciturus erat. Atque in istam opinationem propterea ductos esse eos, quòd Abraham vnum de illis tribus tantum veneratus & allocutus sit, nullo aliorum respectu rationeque habita, quasi supremum eorum dominum. Sed merito istiusmodi sententiam refellit Augustinus. Enim vero cum duo alij Angeli profecti sunt Sodomam, vnum eorum Lot tantum alloquens & honorans, Dominumque appellans, similiter eum tractauit, vt Abraham tertium illum, quem putant isti fuisse Filiũ DEI. Dicitur hæc apparitio DEI facta esse in Conualle Mambre; qui locus, diutina in eo mansione Abrahæ, per quam nobilitatus est. Verum super eo loco, diligenter copioseque diximus, cum in extremi capitis decimitertij expositione versaremur. 2

S. Aug De Ciuita. Dei lib. 16. cap. 29.

An vnus illorum triũ qui apparuerunt Abrahæ, fuerit Filius DEI.

Sedenti

3 *Sedenti in ostio tabernaculi sui.* Similiter infra dicitur, Lot sedenti in foribus ciuitatis, apparuisse duos Angelos: nisi quod illic signatur tempus vespertinum, hic vero meridianum; vtroque enim hoc tempore solent viatores ac peregrini desiderare ac quærere hospitium. Sedebat porrò Abraham in ostio tabernaculi, id est, vel ante ostium, vel in ipso ostio, patentibus foribus, vel propter æstum ad captandum frigus; vel potius ad speculandum si qui illac transirent peregrini ac viatores, quasi hospitalitatis gratiam patentem omnibus atque obuiam exhibens. Hospitalitas, inquit Ambrosius, talis esse debet, vt præsto sit aduenientibus, & occurrat obuiam, & exploret itinera, & adsit non quærentibus, & rapiat prætergredientes. Sedebat ante ostium in meridie Abraham: videlicet quando alij requiescebant, ille hospitum explorabat aduentus. Merito illi DEVS apparuit ad quercum Mambre, quia fructum hospitalitatis studiosissime requirebat; Sic Ambrosius. *In feruore diei*, Meridiano videlicet tempore; quo maxime, vt item vespertino, viatores ac peregrini propter lassitudinem, esuriem, sitim, æstumque, hospitium desiderant. Illud *In feruore diei*, præter meridianum tempus, vt diximus, etiam significare videtur, æstiuam fuisse tunc anni tempestatem.

Genes. 19.

Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 5.

Cumque eleuasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes prope eum: quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi sui, & adorauit in terram. Versu 2.

4 TRES *viri*. Humana figura præditos, nihilque extrinsecus, veri hominis dissimiles, existimauit Abraham veros esse homines; ideoque, vt hominibus, hospitalis officia humanitatis obtulit. Verumtamen diuinum quid in illis, ex dignitate vultus, & corporis habitu cernens, non dubitauit quin eximij quidam essent viri. Nimirum Angeli, cum in specie sensibili quibusdam apparent, varios in eorum animis ciere affectus solent, aut venerationis, aut terroris, aut contra, fiduciæ & amoris. Credibile est, inquit Augustinus, Abraham in tribus illis viris Dominum agnouisse; cui per singularem numerum loquebatur, etiam cum homines esse eos arbitraretur. Neque enim aliam ob causam sic eos suscepit, vt tanquam mortalibus & humana refectione indigentibus ministraret: sed erat profecto in eis aliquid, quo ita excellebant, licet tanquam homines, vt in eis esse Dominum, sicut esse assolet in Prophetis, qui hospitalitatem illis exhibebant, dubitare non possent: atque ideo & ipsos aliquando pluraliter vt homines, & aliquando singulariter, vt in eis Dominum appellabant. Hæc Augustinus.

August. lib. 16. de Ciuit. Dei ca. 29.

Tres istos Abrahæ visos, fuisse Angelos, docet historia Mosis narrantis hoc capite, eos petijsse Sodomam, & duos eorum profectos Sodomam, initio sequentis capitis nominatim appellantis Angelos: *Venerunt*, inquit, *duo Angeli Sodomam vespere*, Docet idem B. Paulus in Epistola ad Hebræos cap. 13. vbi caritatem hospitalitatis commendans, *Hospitalitatem*, inquit, *nolite obliuisci: per hanc enim placuerunt quidam, Angelis hospitio receptis*. Haud dubie spectans & significans historiam Lot & Abrahæ Angelos sub humana specie hospitantium. Verum pro illo verbo, *Placuerunt*, Græci omnes codices habent, *Latuerunt*; itàque legunt & citant eū Pauli locum non auctores modo Græci; verum etiam B. Augustinus quæstione 41. in Genesim, & lib. 16. De Ciuitate DEI cap. 29. est autem Græcismus, *Latuerunt*, *Angelis hospitio receptis*; pro, Latuit eos, quod Angelos hospitio recepissent. Significat igitur Paulus, sanctos illos Patriarchas propter

Locus Pauli ad Hebr. 13.

A B. Augustinus.

propter hospitalem beneficentiam meruisse, vt etiam Angelos reciperent, licet eos tunc id latuerit, ratos hominibus se hospitalitatem præbere.

Lyranus. Thostatus.

PRODITVM est ab Hebræis (vt Lyranus & Thostatus referunt hoc loco) 5
tres illos Angelos fuisse Michaëlem, Gabrielem, & Raphaelem: & Michaelem incessisse medium, ad dexteram ei fuisse Gabrielem, à sinistra Raphaelem. Et Michaelem proprie missum esse aiunt ad nunciandum Abrahæ generationem Isaac, prædocendumque de futuro mox Sodomorum excidio; alteros duos negotio Sodomorum peragendo destinatos esse, Gabrielem quidem excidio illius gentis & regionis faciundo; Raphaelem verò, inde eripiendo seruandoque Lot. Verum istiusmodi opinatio leuis est ac futilis, & quam sacra ipsa historia manifeste redarguit. Nimirum capite 19. narrat Moses, illos duos Angelos indifferenter, communique opera, & auctores fuisse euertendi delendique gentem Sodomiticam, pariterque liberatores ac seruatores ipsius Lot. Audi vtrumq. Angelum dicentem Lot: *Omnes qui tui sunt, educ de vrbe hac: delebimus enim locum istum, eo quod increuerit clamor eorum coram Domino qui misit nos vt perdamus illos.* Quod autem ambo Angeli liberauerint & seruauerint Lot, euidenter declaratur illis verbis; *Dissimulante illo, apprehenderunt manum eius, & manum vxoris ac duarum filiarum eius, eo quod Dominus parceret illi: eduxeruntque eum, & posuerunt extra ciuitatem.* Ac demum fuisse eundem Angelum, & seruatorem Lot, euersoremque Sodomorum, dubitare nos non sinit id quod Angelus qui seruauit Lot, dixit ei. Nam deprecanti Lot, vt liceret sibi ad proximam quandam ciuitatem refugere, respondit Angelus; *Ecce, etiam in hoc suscepi preces tuas, vt non subuertam vrbem pro qua locutus es. Festina, & saluare ibi, quia non potero facere quicquam, donec ingrediaris illuc.*

An illi tres Angeli qui apparuerũt Abrahæ in conualle Mambre, fuerint Michael, Gabriel, & Raphael, vt opinantur Hebræi.

CVCVRRIT. in occursum eorum de ostio tabernaculi sui. Declarat hoc propensissimam Abrahæ voluntatem, & flagrantissimam hospitandi peregrinos cupiditatem. Non satis ei fuit aduentantes peregrinos humane benigneque hospitio accipere; sed attente eos obseruat, vltro eos adit, blande inuitat, impense rogat, & dulcissima quadam violentia ad suum compellit hospitium. Recte igitur Ambrosius: Non otiosus, inquit, sedit Abraham in ostio tabernaculi sui, sed longe aspicit, nec aspexisse contentus, cucurrit obuiam. Festinauit occurrere; quia non satis est recte facere, nisi etiam matures quod facias. Festinanter vtique manducare Pascha lex iubet, vberiores enim fructus habet celerata deuotio. Disce ergo quam impiger esse debeas, vt possis præuenire hospitem, ne quis præueniat, & te boni muneris defraudet. Copia bona est hospitalitas; habet mercedem suam primum humanæ gratiæ, deinde (quod maius est) remunerationis diuinæ. Caueamus ne si nos duri aut negligentes fuerimus in recipiendis hospitibus, etiam nobis post huius vitæ cursum sanctorum hospitia denegentur. Id enim præmonuit nos Saluator noster dicens: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Quod ergo alijs denegaueris, id in te ipse decernis: & quod alijs detuleris, eo te facis dignum videri. Sic Ambrosius. 6

Ambros. lib. 1. de Abraham cap. 5.

Luc. 16.

Et adorauit in terram. Id est, reuerentiam illis exhibuit incuruando & declinando caput & corpus terram versus. Verbum, adorare, & nomen ipsum, adorationis, ferè vsurpant nunc Theologi pro reuerentia & honore qui soli DEO conueniens ac debitus est, quem vocant latriam. Hæbreum tamen verbum quod est hoc loco Sahah, indifferenter atque in vniuersum significat exteriorem quandam reuerentiam, quæ fit incuruando & inclinando corpus (nam inde verbum illud Hebræum tractum est) cuicumque personæ ea adhibeatur, siue DEO, siue Angelo, siue homini. Facit ad illustrandum hunc locum quod B. Thomas 7

De vi & significatione verbi Adoro.

S.Tho.2.2. q.84.art.1.

quodam

quodam loco de Adoratione disputans, scriptum reliquit. Ait enim reuerentiam deberi DEO propter eius excellentiam: & quia ea quodammodo etiam cum quibusdam creaturis communicatur, nón quidem secundum æqualitatem sed secundum quandam participationem; idcirco quibusdam personis excellentibus tribuitur reuerentia quædam exterior similis eius quæ adhibetur DEO. Inter actus porrò exteriores ad reuerentiam pertinentes, præcipua est adoratio: quæ quidem alio modo, alioque sensu menteque adorantis, tribuitur DEO, quàm vel Angelo, vel homini. Etenim secundum differentiam personis quibusdam excellentibus conuenientem ac debitam, Nathan legitur adorasse Dauidem: & Abraham adorauit Angelos, quos esse homines putabat: & Iosue adorauit Angelum qui ei apparuit: quamuis possit intelligi illos adorasse adoratione Latriæ DEVM, qui in persona Angelorum apparebat & loquebatur. At verò secundum modum adorationis soli DEO conuenientem ac debitum, Mardochæus noluit adorare Aman, timens ne honorem DEI transferret ad hominem, vt dicitur Esther. 13. Ob eandem quoque causam prohibitus est Iohannes adorare Angelum, vt habes Apocalipsis vltimo. Hæc B. Thomas. Quanquam non est credibile, Iohannem voluisse adoratione Latriæ adorare Angelum; sed ei fuisse interdictum eiusmodi adoratione, quæ alioqui Angelo non erat inconueniens, nec indecens; vt ostenderetur excellentia dignitatis, quam homo adeptus erat per CHRISTVM, qui hominem æquiparauit Angelis; vnde subditur ibi, *Conseruus enim tuus sum & fratrum tuorum prophetarum*. Sed redeo ad Abraham, qui non solum erga hospites humanus & benignus & affabilis, sed etiam reuerens & venerabundus fuit. B. Augustinus in quodam sermone dixit, Abraham adorasse tres illos, tendendo supplices manus, & genua eorum osculando. Sanè verbum Hebræum, vt diximus, significat non quamlibet adorationem, sed eam præcipuè ac propriè, quæ fit cum declinatione corporis, vel procumbendo in genua, vel procidendo in faciem suam, vel prosternendo se in terram, vel eorum, qui adorantur, manus aut genua osculando.

3. Reg. 1. Iosu. 1.

Locus Apocalypsis cap. vlt.

S. August. serm. 68. & 70.

Domine, si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum; sed afferam pauxillum aquæ, & lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore, ponamque buccellam panis, & confortetur cor vestrum, & postea transibitis: idcirco enim declinastis ad seruum vestrum. Versu 3. 4. & 5.

8 SI tres vidit Abraham, & tribus obtulit hospitalitatis officia, cur vnum tantum, quasi esset ille incomitatus & solitarius, affatur? B. Augustinus putat intellexisse Abraham, in illis tribus apparuisse sibi, & locutum esse DEVM; ideoque numero singulari cum vno tantum quasi cum DEO locutum esse. Namque initio huius historiæ Moses dixit apparuisse DEVM Abrahæ: declarans autem quemadmodum ei apparuerit, proximè adiungit, vidisse eum tres viros, &c. Verum obstat huic interpretationi, quod illi ipsi quem numero singulari affatus est Abraham, etiam corporalia humanitatis & hospitalitatis obtulit officia: ergo etiam eum ipsum, cum quo ita loquebatur, hominem esse, taliumque officiorum capacem atque indigentem existimauit. Quare credibilius dictu est, quod à Chrysostomo alijsque traditur, cognouisse Abraham illum fuisse honoratiorem & venerabiliorem alijs duobus, vel ex augustiori corporis specie dignitateque; vel ex reuerentia & honore quem ei comites tanquam præstantiori habebant. Ex hac visione & facto Abrahæ, atque ex omnium patrum,

S. August. lib. 16. de Ciuit. Dei cap. 29.

B Chrysostomus.

qui

qui super hac visione disputarunt expositione, nata est percelebris illa & peruulgata sententia; TRES VIDIT & VNVM ADORAVIT; quasi eo ipso quod tunc egit Abraham, mirifice adumbratum fuerit mysterium TRINITATIS: neque enim id mysterij propalam exponi, & aperte declarari eo tempore, vulgarique conueniebat.

Pulchra Philonis de triplici cognitione cultuque Dei, disputatio.

PHILO, quod Abraham tres viderit, & vnum solum allocutus & veneratus sit, ad mystologicam vertit interpretationem; non sane referens (vt Christiani Doctores) ad mysterium TRINITATIS, vtpote quod ei cognitum non erat; sed pulchre accommodans ad triplicem Diuinæ naturæ cognitionem & cultum, qui tribus in generibus hominum, diuinum numen dispari ratione cognoscentium atque colentium, esse solet. Tripliciter enim diuina natura cognosci & coli potest: vno modo vt ipsa per se est, prima nempe supremaque & æterna natura, infinite bona, sapiens, potens, perfectaque & per seipsam infinite amabilis & honorabilis: & secundum hanc rationem solet diuina natura in Sacris Literis appellari, QVI EST. Et sine dubio supremus est hic noscendi colendique DEI gradus; talesque sui cultores DEVS, vt amicos familiariter tractat, honorat, & remunerat. Altera cognoscendi & colendi diuini numinis ratio petitur ex eius effectis: consideratur enim vt effector omnium rerum est, rectorque atque conseruator, præcipue verò vt benefactor hominum; vnde nomen DEI, à prouidentia scilicet, ductum est. Hic est secundus gradus cognitionis & cultus diuini: in quo sunt qui DEVM colunt, ob beneficia scilicet ab eo accepta, vel spetata: id genus cultores DEI, quasi mercenarios appellare licet, vt qui ad colendum DEVM, mercedis potissimum spe adducuntur. Tertius atque infimus cognitionis & cultus DEI gradus est, nosse DEVM ex seueritate iustitiæ eius, atrocitateque suppliciorum quibus scelera hominum vindicat. Nam etsi lente ac sero punitum ire hominum supplicia videatur, nullum tamen impunitum crimen dimittit; sed meritis omnia mortalium omnium maleficia pœnis addicit. Hac ratione cognoscitur DEVS vt Rex, vt Dominus, vt Iudex vltorque scelerum & vindex. Huiusmodi porro sui cultores tractat DEVS vt seruos, metu scilicet diuinæ vindictæ DEVM ipsum reuerentes colentesque. Itaque primi, puro amore; secundi, mercenaria dilectione; tertij seruili magis timore, quàm amore, & ad contemplandum DEVM adducuntur, & in eo colendo detinentur. Ergo per triplicem quam dixi cognitionem & cultum, diuina natura quæ vna est, apparet & manifestatur hominibus. Quod sane Moses denotare voluit, narrans DEVM apparuisse Abrahæ, eamque apparitionem & in tribus & in vno factam esse significans. Et summa quidem Philonianæ disputationis atque expositionis, huiusmodi ferme est.

Exo. 4.

VERVM oratio ipsa Philonis, tum propter facundiæ Platonicæ amplitudinem, tum propter eruditionis Theologicæ copiam atque grauitatem, dignissima profecto est, vt Lectori hoc loco noscenda & obseruanda exponatur. Sic autem scribit Philo in eo libro quem composuit de Abraham, pertractans id quod dixit Moses initio huius capitis, apparuisse DEVM in feruore diei; siue, vt legit Philo secutus LXX. interpretes, in meridie; & apparuisse tres viros Abrahæ, quorum ille cum vno duntaxat sermocinatus est: Cũ anima, inquit, à DEO illustratur tanquam in meridie, & tota quanta est, luce intelligibili repleta, ex obscuris vmbris prorsus eximitur, tres imagines vnius naturæ diuinæ percipit; vnam ipsius rei; duas alias tanquam vmbras ab ea redditas. Ergo in illis tribus qui apparuerunt Abrahæ, repræsentabat Patrem omnium, qui proprie appellatur in Sacris Literis, QVI EST: huius latus vtrumque claudunt duæ eius antiquissimæ

Verba Philonis.

Exodi 4.

antiquissimæ & proximæ virtutes seu pote ntiæ; vna, per quam conditor rectorque rerum omnium est, ex quo DEVS rite appellatur; altera, ex qua nominatur Dominus, imperans scilicet & leges ferens, quarum obseruatores & violatores meritis vel præmijs afficit, vel supplicijs vindicat. Atque ita medius ille vtrinque stipatus suis potentijs, perspicaci menti nunc vnam, nunc tres imagines exhibet. Vnam, quando exactissime purgata anima omnem rerum multitudinem supergressa, ad vnam illam simplicem & sinceram, & nullius indigam naturam contemplandam dedita & intenta est: Tres vero, quando nondum magnis initiata mysterijs, adhuc minoribus operatur, nec potest eum QVI EST, sine aliarum rerum adminiculo comprehendere, sed per eius effecta & opera, vt DEVM, & Regem, & Dominum agnoscit & colit.

Verum expressius ac distinctius id ipsum dicentes, Tres in moribus humanis, circa DEI cognitionem & cultum, ordines distinguimus: quorum quisq. sortitus est vnam ex tribus DEI supradictis imaginationibus. Optimus quidem m ediam, scilicet eius qui vere EST: secundus autem dexteram, scilicet virtutem beneficam, propter quam ei nomen DEI attribuitur: tertius sinistram eiusdem potentiam, scilicet principalem & regiam, ex qua Dominus appellatur. Proinde optimi mores ipsum QVI per se EST colunt, non distracti à quoquam alio, vt qui ad vnum tendunt vnius honorem: ceteri partim per beneficam potentim commendantur, & innotescunt summo Patri; partim per regiam & dominatricem. Et homines quidem, cum sentiunt, prætextu amicitiæ, quosdam ad se accedere lucri captatores, vt suspectos sibi auersantur, adulationem veriti, & fucatam submissionem; vt quæ sibi vel dedecus aliquod, vel damnum afferre possit. At DEVS, vt ab omni tutus iniuria, omnes quoquo modo eum colere volentes, libenter admittit; neminemq. ex familia sua excludit; tantum non coram appellans animam, aures habentem audiendi, hisce verbis; Prima ferent præmia, qui me colunt propter me ipsum: secunda, qui me colendo, sperant se consecuturos bona, aut mala euasuros. Quamuis enim istorum mercenaria sit & insincera religio, ipsi tamen intra diuini templi sacra septa versantur, nec foris oberrant. Ergo me propter me colentibus, propono quæ amicis debentur præmia: ceteris qui propter vsus proprios, nec vt amicis, neque tamen vt alienis. Nam eos quoque accipio qui potentia mea benefica frui cupiunt, immo & eos qui metu regiæ potestatis, placant eam vt pœnas effugiant. Noui enim istiusmodi homines nō futuros deteriores, quin etiam in melius profecturos; deinceps in meo cultu, pura religione, sinceraque pietate, se se exercendo. Quamuis enim multum differant ea, vnde moti ductique sunt ad me colendum; vnum tamen omnes mei colendi scopum & finem habent.

Quod autem vnius DEI triplex sit cognoscendi imaginatio, & colendi varietas, liquet non solum ex contemplatione allegorica, verum etiam ex ipsius Scripturæ narratione. Namque Abraham cum suppliciter rogasset tres viatoribus similes, vt suo vti vellent hospitio; allocutus eos tamen est, non quasi tres, sed quasi vnum, dicens, *Domine, si inueni gratiam coram te, ne transeas seruum tuum*. Verba hæc, Domine, coram te, ne transeas, similiaque, ad vnum non ad plures dici manifestum est. Iam vero in hospitio inter alia comitatis officia, vicissim conuiuatori suo vnus illorum trium, perinde quasi adesset solus, pollicetur legitimi filij natiuitatem dicens, *Reuertendo veniam ad te iterum, hoc eodem tempore, & habebit filium Sara vxor tua*. Hæc Philo. Sed referamus nos ad incœptam verborum Mosis expositionem: vnde scilicet quasi de recto itinere digressi, Lectorem in peramœno Philonis diuersorio paulisper detinuimus atque recreauimus.

10 *LAVENTVR pedes vestri, & requiescite sub arbore, ponamque bucellam panis*

& confortetur cor vestrum. Tria offert Abraham hospitalitatis officia viatoribus, lassitudine, fame, sitique fatigatis peroptata atque vtilia: lotionem pedum ad tergendas ex terrestri itinere sordes; simulque ad refouendos pedes, leuandamque lassitudinem: tum etiam cibum ad reficiendas vires, recreandumque animum: denique locum ad requiescendum: *Requiescite*, inquit, *sub arbore*. Noluit introducere eos in tabernaculum, propter angustiam & clausuram loci, turbamque seruorum & mulierum, aliaque permulta impedimenta: at sub arbore locus erat patentior; apertius liberiusq. cælum; solum ipsum frequentia opacantium atque inumbrantium arborum frigidum & amœnum; ipse demum prospectus propter varietatem vallium, montium, atque arborum erat quoquo versus multo iucundissimus. Eam arborem sub qua eos requiescere fecit Abraham, putant quidam fuisse quercum siue ilicem, alij pinum. LXX. Interpretes appellarunt terebinthum. Verum supra, cum extremos versus capitis 12. explanaremus, diximus super ea arbore, quæ nobis memorari obseruarique digna videbantur.

Cur Abraham in sermocinando cū illis tribus, transeat a numero singulari ad pluralem, & vicissim ab hoc ad illum. Rupertus lib. 5. Commentariorum in Genesim cap. vl.

Sed fortasse miretur Lector, cur Abrahā, qui numero singulari quasi cum vno loqui cœperat, repente transierit ad significationem multitudinis, quasi cum multis verba faceret, dicens: *Lauentur pedes vestri, requiescite sub arbore, confortetur cor vestrum, postea transibitis: idcirco declinastis ad seruum vestrum*. Huius in locutione Abraham varietatis causam, huiusmodi tradit Rupertus: Notandum inquit, in hac lectione verba secundum numeros variari, & alia singulariter dici, alia pluraliter: cuius varietatis hæc est ratio; vbi dicuntur vel aguntur ea quæ ad DEVM pertinent, omnia dicuntur singulariter: cum enim adorat Abraham, singulariter dicit, *Domine, si inueni gratiam in oculis tuis*; quia videlicet vnus in tribus personis Dominus & DEVS est, qui singulariter & solus adorandus est. Vbi autem offert Abraham quod est non DEI proprium, sed hospitum commune, hospitalis dico humanitatis munera & officia; loquitur pluraliter, *Lauentur pedes vestri, requiescite sub arbore, confortetur cor vestrum*. Item vbi tanquam bene refecti & iucundi de Sara interrogant, scriptum est pluraliter, *Dixerunt vbi est Sara vxor tua?* Vbi vero mox promittitur, quod dare vel facere solius DEI est, singulariter ita est scriptum: *Reuertens veniam ad te, & habebit Sara filium*. Sic Rupertus. Verum planioris & simplicioris fuerit intelligentiæ, & propensioris fidei, si dicamus, Abraham vnum illum, quem vt præcipuum illorum trium reuerebatur atque honorabat, singulariter esse allocutum; alijs vero duobus, & si putabat minoris esse dignitatis, communia tamen hospitalis officij ministeria obtulisse. Consona est huic expositioni Ambrosij sententia. Deinde, inquit, conuersus ad duos, quos ministros arbitrabatur, etiam ipsis deferre gestit obsequium, non sane debito seruitutis iure adstrictus, sed blando sedulitatis nomine vsuque famulatus. 11

Ambrosius

Hoc loco primum in Scriptura commēdari virtutē hospitalitatis.

ILLVD porrò in hac historia Lectori animaduertendum est, hunc esse primum diuinæ Scripturæ locum, in quo virtus commendatur hospitalitatis, eiusque aduersus hospites officia, munera, ministeria, ingenti cum laude hospitantis Abrahæ commemorantur. Quæ sane virtus, quàm fuerit superis accepta grataque, satis eo significatur, quod ea virtus vel Angelos ipsos, humana specie velatos, ad sese fruendam illexerit & adduxerit, & per quam familiariter tractauerit: hoc ipsum vehementer laudante Apostolo; *Hospitalitatem*, inquit, *nolite obliuisci: per hanc enim latuerunt quidam Angelis hospitio receptis*. Qui scis, inquit, Ambrosius an DEVM suscipias, cum hospitem putas? Abraham dum peregrinantibus defert hospitium, DEVM atque Angelos hospitio suscepit. Quamuis & cum hospitem suscipis, haud dubie suscipias DEVM, dicente Domino, *Hospes eram, & collegistis me; quod enim vni horum fecistis, mihi fecistis*. Vnius hora 12

Ad Heb. 13.

Matt. 25.

ræ hoſpitio, vidua illa quæ ſuſcepit Heliam,& exiguo cibo perpetuum toto tempore famis inuenit alimentum, & mercedem accepit mirabilem,vt nunquam de hydria farina deficeret. Eliſeus quoque defuncti pignoris reſuſcitatione donata, hoſpitij reſoluit penſionem. Hæc Ambroſius. 3.Reg. 17 4.Reg. 5.

Nec ſolum apud probos viros & veri DEI cultores,ſancte honorata cultaq. eſt virtus hoſpitalitatis;ſed etiam apud Ethnicos,veræ pietatis ac virtutis expertes: nec tantum apud Ethnicos humaniter ac ciuiliter viuentes; ſed apud barbaras quaſque feraſque gentes, quibus ceteroqui nec honeſti, neque recti cura vel reſpectus erat vllus. Namque cum ceterarum virtutum officia negligerent; ius tamen hoſpitij, fidemque ac benignitatem hoſpitalem, inuiolabili religione colebant. Fuiſſe autem vetuſtiſſimis temporibus celebrem hoſpitij fidem & caritatem, teſtis eſt locuples antiquiſſimus Ethnicorum ſcriptorum Homerus. Apud eum nempe Nauſichaa Alcinoi Phæacum regis filia, Vlyſſem fœda tempeſtate naufragioque iactatum, & in inſulam Corcyram eiectum, hoſpitio accepit, eique cibum & potum famulos ſuos dare iuſſit. Homeri verba ſi quis verbum de verbo Latine exprimat, huiuſcemodi ſententiam quandam habent: facit enim ipſam Nauſichaam nudi & naufragi Vlyſſis miſerentem hæc loqui. Homerus odyſſ. 2.

» *Sed hic miſer errans huc venit;*
» *Eum nunc nos ornare oportet;*
» *A Ioue enim ſunt omnes hoſpites, pauperesque;*
» *Donum quidem paruum, ſed gratum.*
» *Sed ò famulæ, date hoſpiti cibum & potum,*
» *Lauate in fluuio, quoniam quieuit ventus.*

Et apud eundem Poetam rex ipſe Alcinous, hoſpites, etiam forte oblatos, non aliter quam fratres tractandos eſſe putat.

» *Loco fratris*, inquit, *hoſpes & ſupplicator eſt.*

Illud quoque clarum facit indicium, quàm ſancta fuerit apud priſcos illos hoſpitalitatis religio, quod in Iouis ipſius, quem illi Deorum maximum atq. optimum faciebant, fide & tutela præcipue ac proprie hoſpites eſſe dixerint; ob idque Iouem hoſpitalem appellauerint: quò ſcilicet Poetæ verſus ille ſpectat,

» *Iuppiter hoſpitibus nam te dare iura loquuntur.* Virgilius Aeneid. 1.

Feſtinauit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei, Accelera, tria ſata ſimile commiſce, & fac ſubcinericios panes, Ipſe verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum & optimum, deditque puero, qui feſtinauit & coxit illum. Tulit quoque butyrum & lac & vitulum quem coxerat, & poſuit coram eis. Ipſe vero ſtabat iuxta eos ſub arbore.

Verſu 6.7.8.

NON ſola facilitas hoſpitij, ſed etiam ſedulitas hoſpitantis & affectus requiritur. Vtrumque nos Abraham docet. Cucurrit obuiam, rogauit prior, & amabilem quandam vim attulit. Nec bonus maritus exortem religioſi muneris eſſe patitur vxorem ſuam, nec auare ſibi totum munus hoſpitalitatis aſſumit: feſtinat ipſe, & feſtinare iubet vxorem; ſociam videlicet deuotionis oſtendens, nec fide diſparem. Nihil in huius paratu conuiuij de vino,

nihil de condimentis & bellarijs, alijsque gulæ irritamentis atque voluptatum illecebris mandatum est. Totus cibus naturalis est, panis, caro, lac, butyrum; sed omnia lectissima, ingenti copia, singulari munditia, summa diligentia, & flagrantissimo studio comparata.

Quod genus mensuræ sit satũ. Epiphanius. Iosephus. Hieronymus. Giorgius Agricola. Plinius.lib.18.c.10.

COMMISCE tria sata simila. Satum ferunt esse vocem Syram, cui re- 13
spondet Hebræa vox Saach, significans quandam mensuræ aridorum speciem. Quanquam LXX. Interpretes eam vocem generali vocabulo mensuræ reddiderunt: nam pro tribus satis, posuerunt ipsi tres mensuras. Epiphanius libro de Ponderibus & mensuris dixit (nisi locus est corruptus) saton sextarios continere quinquagintasex, cum reuera aliquanto plus dimidio minor mensura sit satum. Est enim satum Srigesima pars cori; est item tertia pars Epha vel Ephi, quæ quidem tres modios continet, estque par Medimno attico, eiusdemque capacitatis in rebus aridis, atque est in liquidis Bathus apud Hebræos, & Metreta apud Græcos; nempe capiens duos & septuaginta sextarios. Est igitur satum instar vnius modij; licet Iosephus libro 9. Antiquitatum, & B. Hieronymus in cap. 13. Matthæi, Satum capax faciant sesquimodij Italici. In sato præterea continentur vigintiquatuor sextarij, siue libræ mensurales triginta sex: vt in tribus satis farinæ, centum octo libras fuisse necesse sit: vnde profecto ingens panis copia, si trium duntaxat conuiuarum cibatum spectes, facta est. Verum de Sato, omnique ponderum, mensurarum, & numismatum genere, multi scite docteque scripserunt; sed omnium, quos adhuc legerim (quantulum mihi memoriæ ac iudicij est) curiosissime ac diligentissime Georgius Agricola. Simila porrò est farinæ triticeæ pars purissima & præstantissima: quamobrem vocatur flos, & medulla farinæ, quæ etiam similago dicitur, & potissimam nutriendi vim habet. Quanquam Plinius videtur primas partes deferre pollini: siquidem molitæ farinæ quatuor partes distinguuntut, pollen, similia vel similago, secundarium vel cibarium, & furfur.

Subcinericius panis. Iudicũ 6. Plutarch. ĩ q̃stionibus Romanis, quęst. 109. Azymus panis fermento purior habebatur; ideoque in sacris adhibebatur. 1.Cor.5. Matth.10 Isychius. Suidas. Athenæus lib.3. Ambrosius

ET fac subcinericios panes. Tales nempe fieri solent, vbi furni vel clibani v- 14
sus aut copia non est; vel ad celerem panis cocturam, si festinato cibatu sit opus. Erant autem eiusmodi panes azymi; siquidem fermentatio lenta & morosa res est. Gedeon quoque azymos panes ex epha farinæ, id est, tribus satis confectos attulit ad Angelum. Præterea azymus panis etiam apud Ethnicos syncerior, puriorque habebatur. Itaque in sacris, fermenti vsus non erat. Cuius rei Plutarchus rationem hisce verbis exponit: Fermentum, inquit, & ipsum ex corruptione natum est, & farinam cui admiscetur, corrumpit, vt languidior fiat & inefficacior. Omninoque fermentatio putrefactionis speciem quandam gerit, quæ si modum excedat, reddit acidam, & plane perdit farinam. Sic Plutarchus. B. quoq. Paulus azymorum nomen vsurpat in bonum & laudem, vocans Azyma synceritatis; contra verò fermenti vocabulo in malam partem vtitur, appellans fermentum malitiæ. Dominus item noster cauere sibi iussit Discipulos à fermento Pharisæorum, id est, ab hypocrisi.

Pro eo quod Latine legimus panes subcinericios, Græce est ἐγκρυφίας. quam vocem exponens Isychius, panem esse ait in cinere factum ab eo qui clibanum non habet. Suidas panem esse cinere intectum. Athenæus ex quodam poeta scribit, genus esse panis laudatissimi, qui Tegeæ conficeretur ex simila, & apud Athenienses postea in foro venderetur. Græce, inquit Ambrosius, ἐγκρυφία, dicuntur, hoc est, abscondita, eo quod latere debeat omne mysterium, & quasi operiri fidei silentio, ne profanis temere diuulgetur auribus. Hoc pascitur Diuina Maiestas, hunc epulatur affectum, qui parcus loquendi sit, nec sacra in medium efferat. Breuiter mysterium docet Sara, vnius similaginis tres mensuras

faciens, quæ typum Ecclesiæ habet, cui dicitur; *Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis.* Hæc enim intimo fidem spiritu fouet, eiusdem diuinitatis asserens TRINITATEM, pari quadam mensura atque reuerentia PATREM, FILIVMq. & Sanctum adorans SPIRITVM; & maiestatis vnitate concelebrans, personarumque proprietate distinguens, ac deuotionem suam fidei assertione conspergit. Sic Ambrosius. Esa. 54. Gal. 4.

Cumque comedissent, dixerunt ad eum, Vbi est Sara vxor tua? Ille respondit, Ecce in tabernaculo est. Versu 9.

15
I comedere, actio propria est animalis, corpus habentis anima & vita præditum, cum illorum Angelorum corpora essent prorsus inanima, quo modo Moses vere dixit eos comedisse? Respondet Theodoretus: sicut Moses eos vocauit viros, cum nihil virilis naturæ haberent præter externam figuram: ita dixit eos comedisse, quia visi sunt comedere, non quidem cibum inferentes in os & ventrem, neque enim incorporea natura eiusmodi partibus corporeis vere poterat constare; sed cibum simulatis illis manibus capientes, & in simulatum quoque os ingerentes, clam consumpserunt, pro vt illis placuit. Namque rationem arcanorum curiose scrurari rimarique, extremæ fuerit dementiæ. Ad hanc ferme sententiam Theodoretus quæstiunculam supra positam dissoluit. Theodoretus quæst. 68. in Genesim.

Verum plenam eius quæstionis explicationem, commentariumque loci huius plane absolutum, præstat nobis in quadam disputatione sua B. Thomas: ponit ille hanc quæstionem: comedere, est proprium opus animalis: Siquidem Dominus post resurrectionem, in argumentum resumptæ ab ipso vitæ, manducauit cum Discipulis, vt traditur Lucæ vltimo. Sed Angeli in assumptis corporibus apparentes, comederunt, & Abraham eis cibos obtulit, quos tamen prius adorauerat, vt scriptum est Genesis 18. Ergo in assumptis corporibus exercent Angeli vitales actiones atque opera. Ad hanc quæstionem sic ipse respondet; non verè in Angelos dici, si proprie loquamur, eos comedisse; siquidem comestio denotat sumptionem cibi conuertibilis in substantiam comedentis. Quamuis autem cibus à CHRISTO post resurrectionem sumptus, nequaquam in corpus eius conuerteretur, sed resolueretur in præiacentem materiam; attamen corpus eius talis erat naturæ, in quod posset vere cibus conuerti, ideoque vera fuit comestio. At enim cibus sumptus ab Angelis, nec in corpus ab eis assumptum conuertebatur, neque natura sua conuerti poterat. Quamobrem vera non fuit comestio Angelorum, sed figuratiua spiritalis comestionis. His fidem & lucem addit, quod Raphael dixisse legitur Tobiæ; *Cum essem, inquiens, vobiscum, videbar quidem manducare & bibere; sed ego cibo inuisibili & potu vtor.* Abraham porrò Angelis obtulit cibos, existimans esse homines: in quibus tamen DEVM venerabatur, sicut solet DEVS esse in Prophetis, vt tradit Augustinus libro 16. De Ciuitate DEI, cap. 29. Hactenus ex B. Thoma. S. Thom. 1. p. quæst. 51. art. 1 ad 5. Locus Tobiæ 12.

16 *ECCE in tabernaculo est.* Rite distinxit Moses in Abraham & Sara, diuersas partes atque officia viri & vxoris; aliud enim viro, & aliud vxori conueniens & condecens est. Fecit Moses Abraham versantem in propatulo, & ante tabernaculum suum quasi speculantem explorantemque peregrinorum transitum; & velut expositum atque obuium desiderantibus hospitium. Dixit illum cucurrisse obuiam ijs, quos indigere hospitio putabat; & reuerenter salutando, blan- Vt virum in publico versari, sic fœminam domi abditam, & in interioribus familiæ domus negocijs intētam esse cōuenit.

de loquendo, impenſeque rogando, ad hoſpitium ſuum compuliſſe. At verò Saram deſcribit intra tabernaculum, à virorum conſpectu remotam, interiora domus tractaſſe munia, in regenda moderandaq. domeſtica familia occupatam: ſcilicet vt pudicam fœminam, grauem matronam, prudentemque ac diligentem matremfamilias decebat. Rectè igitur Ambroſius, Ante tabernaculum, inquit, vir hoſpitum explorat aduentus: intra tabernaculum Sara fœminæ tuetur verecundiam, & opera muliebria tuto exercet pudore. Foris maritus inuitat, & intus Sara conuiuium adornat.

Ambroſius lib. 1. de Abraham cap. 5.

B. Gregorij præclara moralis, de officio carnis, & ſpiritus diſputatio.

B. Gregorius in extremo libro nono Moralium, hiſtoriam hanc accommodans ad moralem tractatum, docet, quod feciſſe Abraham hic dicitur, figuram eius fuiſſe quod ſpiritus noſter agere debet; quod autem ſcriptum eſt de Sara, id ſecundum tropologicam intelligentiam, documento eſſe debere, quid carnem noſtram agere, & quemadmodum ſpiritui noſtro ſubiectam eſſe oporteat, ad hunc modum ſcribens: Ita carnis cura frænanda eſt, vt ſeruiat; nec quaſi domina animum vincat, ſed ſubacta mentis dominio, quaſi ancilla famuletur: vt adſit iuſſa, & ad nutum cordis repulſa diſſiliat: vt vix à tergo ſanctæ cogitationis appareat; & nunquam contra faciem recta cogitantis obſiſtat. Ad hoc ſignificandum, legitur Abraham tribus Angelis venientibus extra oſtium occurriſſe; Saram verò poſt oſtium intra tabernaculum ſtetiſſe. Etenim intellectus noſter, vt vir & dominus noſtræ domus ſpiritalis, debet in cognitione TRINITATIS, clauſtra domus excedere, & quaſi habitationis infirmæ ianuam exire: cura autem carnis, vt fœmina, foris non appareat; & videre ac videri iactanter erubeſcat: ſed quaſi poſt tergum viri, ſit ſub diſcretione ſpiritus, ſolis neceſſarijs intenta, nequaquam cupiens procaciter detegi, ſed verecunde occultari. Quæ tamen ſæpe, cum ei dicitur, vt de ſe minime præſumat, ſed totam ſe in DEI fiduciam conferat, deſpicit; & ceſſante ſtudio, adeſſe ſibi vitæ ſubſidia poſſe diffidit. Vnde eadem Sara promiſſiones DEI audiens ridet, ſed ridens corripitur; correpta, protinus fœcundatur: & quæ in iuuentute florens ac vigens fœcundari non potuit, annis fracta ſenilibus, vtero marceſcente concepit: quia cum cura carnis, ſui confidentiam habere deſierit, contra ſpem, ex diuina promiſſione accipit, quod habituram ſe, ex humana ratione dubitauit. Rectè igitur filius eius dictus eſt Iſaac, id eſt, riſus: quia cum ſupernæ ſpei fiduciam concipit, quid aliud mens noſtra niſi gaudium parit? Hactenus ex Gregorio.

Verſu 19.

Quo audito Sara riſit poſt oſtium tabernaculi. Erant autem ambo ſenes prouectaque ætatis.

An Sara ridendo peccauerit. Ambroſius

QVAERITVR, an riſus ille Saræ fuerit culpabilis. Negat Am- 17
broſius; quin etiam putat eum riſum non modo à culpa vacuum, ſed etiam prophetiæ plenum fuiſſe ac myſterij. Riſum Saræ, inquit Ambroſius, indicium futuri myſterij magis, quàm incredulitatis argumentum arbitror. Riſit enim, licet adhuc neſciens quid rideret, quod publicam eſſet in Iſaac paritura lætitiam. Ideo negauit ſe riſiſſe, quia ignorauit quid ille riſus præſignaret: ideo riſit, quia neſciens prophetauit. Sic Ambroſius. Sed enim probabilior eſt opinio S. Auguſtini & Gregorij aientium, Saram de promiſſa prole dubitabundam riſiſſe: quaſi promiſſum illud eſſet impoſſibile atque inopinabile, ætatique ſuæ indecens & abſurdum. Conſiderabat enim atque æſtimabat ordinariam DEI potentiam, quæ per cauſas ſecundas operatur; non autem omnipotentiam eius, per quam extraordinaria & inuſitata facit opera, quæ appellantur miracula. Fuit autem leue pec-

catum

catum Saræ: siquidem nec promissum illud putauit esse à DEO datum; nec tres illos existimauit esse Angelos; neque credidit fuisse eos prophetas, DEIque Legatos ad id prædicendum atque denunciandum, à DEO missos. Quanquam multis ex rebus coniectare & existimare poterat, insignes esse viros, dignissimosque, quorum dictis sine vlla cunctatione dubitationeque fides haberetur. Audiat Lector Augustinum quæstione 36. in Genesim ita scribentem: Quæritur, quare risum Saræ redarguit Dominus, cum & Abraham riserit, nec reprehensus fuerit? Nisi quia risus Abrahæ fuit admirationis & lætitiæ: Saræ autem risus fuit dubitationis: id vero discerni & dijudicari ab eo potuit, qui solus nouit corda hominum. Idem libro 16. de Ciuitate DEI cap. 31. sic ait: Risit Abraham admirans in gaudio; risit Sara dubitans in gaudio: nam ex Angelica exprobratione apparet, quod risus ille etiam si gaudij fuerit, plenæ tamen fidei non fuerit. Sed mox ab eodem Angelo Sara in fide confirmata est. Hæc Augustinus.

B. Augustinus.

18 *ERANT autem ambo senes prouectaque ætatis.* Obseruauit Philo, & in libro quem fecit de Abraham, annotatum reliquit, primum mortalium senem in Sacris Literis appellatum esse Abraham: cum tamen etiam post Diluuium, omnes eius maiores (vno excepto Nachor) longe seniores eo fuerint; atque adeo complures non annis solum, verum etiam sæculis longæuiores. Eius rei causam exponens Philo, appellatum esse ait senem Abraham, non propter multitudinem annorum, ætatisque grauitatem, sed propter canitiem virtutis ac sapientiæ. Diu sane vixit, qui diu multumque versatus in virtutum ac sapientiæ studio cultuque, multos longæuiores transgressus est. *Senectus enim venerabilis est, non diuturna, nec annorum numero computata: Cani autem sunt sensus hominis; & ætas senectutis vita immaculata.* Immo vero vita quantumuis breuis, si clarissimis virtutibus & egregijs benefactis ornata vsq. ad extremum perfecta est, instar longissimi æui censenda est. Nimirum sapienter de quodam dictum est: *Consummatus in breui, expleuit tempora multa.* Verba Philonis huiuscemodi sunt: Primum omnium Abraham nominant Sacræ Literæ Seniorem, quamuis maiores eius triplo & amplius longæuiores fuerint; quorum neminem tamen legimus hac fuisse appellatione dignatum. Merito sane; nam reuera senectus non ex longæuitate, sed ex diuturno multoq. virtutis studio spectatur. Eos vero qui lõgam ætatem sine probitate vixerint, longæuos pueros dicere conuenit, vt qui nunqnam disciplinas attigerint dignas canicie. Amator autem prudentiæ ac sapientiæ, diuinæque fiduciæ fultam præsidio vitam agens, recte senior siue Primas vocari potest. Siquidem reuera primus est sapiens in humano genere; sicut gubernator in naui, magistratus in ciuitate, imperator in exercitu, anima in corpore, mens in anima, cælum in mundo, & in cælo DEVS. Sic Philo.

Abraham primus appellatur in Scriptura senex & cur: Vide etiam. S. Hieronymũ super cap. 3. Isaiæ.

Locus Sapientiæ cap. 4.

Philo.

Postquam consenui & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Versu 12.

19 INC apparet, quam sit intempestiuum atque indecens in senili ætate indulgere corporis voluptatibus. Nam etsi auida earum voluptatum libido & consectatio, turpis est in omni ætate; sed ea tamen senibus, vt nimis flagitiosa & perdita, per insigni dedecore probroque est, planeque detestabilis. Scilicet verum est illud Satyrici poetæ;

Iuuenalis Satyra 10.

merito

— meritò suspecta libido est,
Quæ Venerem affectat sine viribus.

Nec sine causa celebratur Sophoclis quoddam responsum; ex quo, iam affecta ætate, cum quæreret quispiam, vteretur ne rebus venereis? Dic meliora, inquit, libenter verò istinc, sicut à domino agresti ac furioso profugi. Vere quidam dixit, hortandos esse libidinosos senes, vt se ipsos ad speculum intuerentur; quò capitis & barbæ canitiem, aratamque rugis frontem, cadauerosamq. faciem contemplantes, suæ ipsos puderet turpitudinis: simulque intelligerent, si voluptatem aspernari ratione & sapientia non possent, ab ea tamen debere ipsos reuocare ac deterrere senectutem. Itaque præclarum est munus senectutis, quæ cupiditatem voluptatum aufert ab homine, quæ est in omni ætate vitiosissima: magnaque habenda ei ætati gratia est, quæ efficit vt id non libeat, quod minime oporteat. Ex supradictis porrò Saræ verbis rectè colligunt interpretes, postquam Abraham & Sara consenuerant, & generationem prolis desperauerant, communi consensu statuisse, in posterum abstinere à copula carnali; cui nempe non est inseruiendum, nisi generandæ prolis causa; aut certe in remedium concupiscentiæ, vitandumque fornicationis periculum: quod tamen periculum fere in senili ætate nullum est, restincto iam cupiditatum ardore, sensuque voluptatum. Videtur autem istiusmodi continentia inter Abraham & Saram instituta esse ab eis, incœptaque ante quatuordecim annos quàm id gestum est quod narratur hoc capite: nempe ante quintum & octogesimum ætatis Abrahæ annum. Tunc enim Sara, cum desperasset prolem, suasit marito vt Agar duceret vxorem, quo sibi ex ea filios procreare posset, vt supra capite 16. proditum est. B. Petrus exemplo Saræ tam reuerenter & honorifice loquentis hoc loco de viro suo, eumque appellantis Dominum suum, vehementer cohortatus est mulieres ad præstandam viris suis obseruantiam & reuerentiam atque obedientiam. *Mulieres*, inquit, *subditæ sint viris suis; sic enim aliquando & sanctæ mulieres sperantes in DEO, subiectæ erant proprijs viris, sicut Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans.*

(Margin: Cicero in lib. de Senectute. — 1. Cor. 7. — 1. Petri 3.)

PRIMA DISPVTATIO.

Versu 11. Vtrum Abraham & Sara essent naturaliter omnino inualidi atque inhabiles ad generandam prolem, super illis verbis:

Erant ambo senes, prouectæque ætatis, & desierant Saræ fieri muliebria.

(Margin: Disputatur super quæstione proposita in vtranq. partem.)

NON fuisse eos potentes generandi prolem, manifestum est ex supradictis verbis, quibus significatur duplex impedimentum perficiendæ generationis, alterum commune vtriusque, senilem dico amborum ætatem; alterum verò præcipuum & proprium Saræ, defectio menstruorum, materiæ videlicet generationi necessariæ. Sed id ipsum apertius certiusque facere videntur verba B. Pauli ad hunc modum scribentis de Abraham: *Non est*, inquit, *infirmatus in fide: nec considerauit corpus suum emortuum, cum iam fere centum esset annorum, neque mortuam vuluam Saræ.* Si mortuum erat corpus Abraham, similiterque mortua Saræ vulua, quantum scilicet ad generationem; ergo naturalis 10

(Margin: Ad Ro. 4.)

turalis generadi facultas non solum infirma, sed nulla prorsus in eis erat.

AT enimuero, ex aduerso non desunt argumenta, quibus probetur, non fuisse eis naturaliter impossibilem generationem prolis. Non enim impedimentum erat ætas Abrahæ centum annorum; Siquidem ipsemet Abraham post id temporis, amplius trigintaseptem annos, complures ex altera vxore Cetura filios procreauit, vt infra traditur Genesis 25. & eo tempore ætas centum annorum talis erat, qualis hoc tempore est, ætas quinquaginta aut sexaginta annorum; in qua ætate multi superioribus seculis, hodieque liberos generant; immo post octogesimum annum genuisse Catonem Censorium, & Massinissam regem, auctor est Plinius libro 7. cap. 14. Nec erat impedimento ætas Saræ iam nonagenariæ: eo namq. tempore muliebris ætas nonaginta annorum, perinde erat, atq. nunc ætas quinquaginta; quippe cum Saram vixisse centum vigintiseptem annos, scriptum sit infra cap. 23. Nam quod scribit Plinius eodem illo loco, mulierem post quinquagesimum annum non gignere, non quasi aliter accidere non possit, sed quia sic plurimum maiorique ex parte contingat, interpretandum est. mox enim ipse adiungit exceptionem eius legis, commemorans Volusium Saturninum, consulatu illustrem virum, natum ex Cornelia post sexagesimum secundum eius annum. Plinius.

Nec verò generationi prolis obstabat cessatio menstruorum in Sara: conceceptum enim fieri posse in fęmina, cui nullum sit menstruorum profluuium, credibile facit auctoritas Aristotelis affirmantis, quæ carent menstruis, eas mulieres magna ex parte steriles esse. Magna, inquit, ex parte, non autem ex toto; quasi non repugnet aliquam sine menstruis esse fœcundam. Quocirca idem ipse mox adiecit: Verum fieri potest vt aliquæ etiam sine menstruorum profluuio concipiant. Præterea non videtur sanguis menstruus esse materia humani fœtus; cuius nempe natura sit valde impura & fœda; quin etiam virulenta & pestilens, atque monstrifica, vt pluribus verbis Plinius enarrat. Atque huius sententiæ suffragator. probatorque esse videtur S. Thomas in hæc verba scribens: Sanguis menstruus, quem fœminæ per singulos menses emittunt, impuritatem quandã naturalem habet corruptionis, sicut & ceteræ superfluitates quibus natura non indiget, sed eas expellit. Ex tali autem menstruo corruptionem habente, quod natura repudiat, conceptus non fit: sed hoc est purgamentum quoddam illius puri sanguinis, qui digestione quadam est præparatus ad conceptum; quasi purior & perfectior alio sanguine. Sic S. Thomas. Hæc disputare in vtramq. partem libuit, quo manifestior Lectori esset propositæ quæstionis difficultas. Arist. lib. 7. de Historia Animalũ cap. 2. Plinius lib. 7. cap. 15. S. Thom. quæst. 31. art 5. tertię partis.

21 DVPLICITER explicat B. Augustinus propositam quæstionem in libro 16. de Ciuitate DEI cap. 28. Et in libro Quæstionum super Genesim, quæstione 35. Prior quæstionis solutio, huiusmodi est: Abraham non fuisse omnino impotentem generandi prolem ex quacumque fœmina, sed tantum ex Sara, quæ simpliciter infęcunda erat, tum ob naturalem sterilitatem, tum propter nimis prouectam ætatem, defectumque menstruorum, quæ est materia corporando fœtui necessaria. Ex alia verò fœmina quæ iuuencula esset, ac naturaliter fæcunda, potuisset Abraham ea ætate naturaliter generare filios; vt qui post id temporis, annis amplius triginta septem, numerosam prolem ex Cetura vxore procreauerit. Nam quod huic sententiæ posset obijci, Paulum dicere, corpus Abrahæ fuisse id temporis iam emortuum, videlicet, quantum ad facultatem generandi; id sanè perfacilem habet explicatum: Dicitur enim fuisse corpus Abrahæ mortuum, vel secundum existimationem ipsius, qui pensitans ætatem suam, & quod ante id temporis, ne in ipsa quidem iuuentute liberos è Sara generare potuisset, persuasum certumque habebat, nullam sibi esse generandi facultatem Duplex solutio quæstionis secundũ Augustinum. Genes. 25

cultatem

cultatem. Vel dicitur corpus eius fuisse mortuum, quantum ad vim generatricem, non quidem respectu cuiuslibet mulieris, sed tantum respectu Saræ, ex qua propter causas paulo superius expositas, non modo senex, verum ne iuuenis quidem, quantumuis fœcundus, liberos suscipere potuisset.

Altera solutio eiusdem quæstionis, eiusmodi est: Abraham simpliciter fuisse inhabilem ad generandam prolem ex quacumque muliere: verum accepta diuinitus potentia generandi, donoque fæcunditatis, potuisse non modo tunc cum erat centenarius, generare prolem ex Sara; sed trigintaseptem annis post ex Cetura. Adscribam hic Augustini verba quibus ille vtramque solutionem strictim attingit: Ambo, inquit, senes erant; sed Sara etiam sterilis, & cruore menstruo iam destituta; propter quod iam parere non posset etiam si sterilis non fuisset. Porrò si mulier ita senex sit, vt ei solita mulierum adhuc fluant, de iuuene parere potest, de seniore non potest: sicut vir senex potest de adolescentula gignere. Quemadmodum Abraham post mortem Saræ, de Cetura genuit, quia viuidam eius inuenit ætatem. Hoc ergo est, quod vt mirum commendat Apostolus; & propter hoc dicit Abrahæ iam fuisse corpus emortuum; quoniam ille non ex omni fæmina generare in illa senili ætate posset. Quamuis etiam sic solui soleat ista quæstio: propterea multis annis postea genuisse Abraham ex Cetura; quia donum gignendi ex Sara, quod à Domino acceperat, etiam multis annis post, ad gignendum ex alijs mulieribus, in eo mansit. Sed ideo mihi prior illa quæstionis huius solutio præferenda videtur, quod centenarius senex nunc quidem de nulla muliere generare posset; non autem tunc, quando tam longæui erant homines, vt centum anni nondum plane decrepitam facerent senectutem. Sic Augustinus. Priorem igitur solutionem probabiliorem iudicans Augustinus, posteriori anteponit.

S. Augustini verba. Genes. 25 Ad Ro. 4.

AT enim contra sentit B. Thomas, posteriorem solutionem anteferens priori; ratus scilicet tam Abraham quam Saram simpliciter fuisse impotentes generandi, & vtrique diuinitus esse inditam facultatem generatricem. Equidem assentior potius Augustino: cui nempe etiam Apostolus Paulus valde suffragatur, scribens virtutem generandi non vtrique, sed Saræ solum à DEO esse donatam. *Fide*, inquit, *& ipsa Sara sterilis, virtutem in conceptione seminis accepit, etiam præter tempus ætatis.* Si beneficium illud vtrique esset tributum, de vtroq. ac non de Sara tantum, id prædicasset Apostolus. Argumentorum autem, quæ in vtramque partem, initio disputationis posita sunt, solutionem præbebit proxime sequens disputatio. 22

S. Thom. in 4. cap. epis. ad Romanos. Ad Hebr. 11.

SECVNDA DISPVTATIO.

An cessatio menstruorum in muliere, conuincat eam concipere naturaliter non posse.

DVO significat Moses hoc loco in Abraham & Sara impedimenta generandi; vnum fuit commune vtriusque, nimirum senilis amborum ætas; non enim inierant tunc senectutem, sed multum in ea processerant, longeque fuerant prouecti. Namque incipiente senectute generare, non est prorsus inusitatum, sicut affecta iam senectute, quæ effœtum omnino atque infœcundum reddit hominem. Signate verò dictum est ambos fuisse senes: si enim alteruter solum fuisset senex, non fuisset desperanda prolis generatio; siquidem hominem 23

senem

ſenem ex iuuencula muliere gignere poſſe, omnis ætatis plurimis exemplis compertum eſt: atque itidem vetulam mulierem ex iuuene concipere poſſe, extra controuerſiam eſt: quanquam hoc non perinde atque illud frequens & vſitatum ſit. Vnius nimirum vitium ætatis, alterius robore ac vigore, viuidaque virtute corrigitur & compenſatur. Cum igitur tam Abraham quàm Sara admodum ſenes eſſent, mirandum non eſt, viſam Saræ impoſſibilem fuiſſe generationem prolis. Sed multo grauius erat alterum generationis impedimentum, quod proprium Saræ fuit, ceſſationem dico menſtruorum, non ex morbo aliquo, verum ex multo ſenio. Id autem exponit Moſes illis verbis: *Et deſierant Sara fieri muliebria.*

24 MONET me hic locus, vt quo eius planiorem, plenioremque intelligentiam capiat Lector, paulliſper digrediens, & paulo altius repetens, pauca quædam ſuper huiuſmodi muliebribus, ſiue menſtruis carptim exponam, id enim neque alienum hoc loco eſt, nec Lectori, opinor, fuerit non gratum; & ad ſimilium Scripturæ locorum cognitionem, vbi de ea re fit mentio, non parum conducet. Hinc præterea exploratum Lectori erit, num ſemper ceſſatio menſtruorum in muliere, conuincat eam concipere naturaliter non poſſe. Sed ante omnia dicendum eſt, cur ſolenne muliebris ſanguinis profluuium, Moſes hoc loco appellauerit muliebria; alij verò menſtrua vel menſes vocare ſolent. Muliebria dicta ſunt, quod omnium animantium ſola mulier, aut ea maxime, huiuſmodi ſanguinis purgationem habet. In cętero enim animalium genere, carent fœminæ ea purgatione; propterea quod hoc materiæ ſuperuacuum (vt docet Ariſtoteles libro 7. de Hiſtoria animalium cap. 2.) vertitur fœminis in corporis alimentum: ſunt enim in quodam genere animalium fœminæ grandiores maribus. Alijs verò ea materia tranſit aut in corticem, aut in ſquammas, aut in pennarum, vel pilorum copiam abſumitur, aut in vrinam diuertitur, quam de ceteris animantibus plurima, largiorem craſſioremque reddunt, quàm homo. At enim mulieribus, iſtiuſmodi rerum omnium vice, ſuperfluens ac redundans materia, in purgationem menſium vertitur; quemadmodum in maribus quoque, ratione ſeminis genitalis, ſimili modo fieri cernitur.

Cur Moſes fœminarũ Menſtrua, præciſe vocauerit muliebria. Ariſtoteles.

25 HVIVSMODI porrò muliebris profluuij duplex cauſa eſt: vna eſt neceſſitatis, ad materiam pertinens; altera verò propter bonum animalis, ſpectans vtique ad finem. Ariſtoteles ſanè cum doctrinam animalium tradit, in duabus hiſce cauſis exponendis multus & diligens eſſe ſolet. Cauſa, vt materia, muliebris profluuij, temperamentum eſt corporis muliebris frigidum & humidum; itemque denſitas cutis, & ſedentaria atque otioſa vita. Frigiditas enim & humiditas temperamenti, exuberantiam facit excrementitij ſanguinis; denſitas verò cutis, & quies atque otium faciunt, ne ſuperuacua illa materia, nullo penè corporis agitatu & exercitatione, diſſipari & conſumi poſſit. Hinc exiſtit repletio corporis, purgatione, ac tali profluuio indigens. Quamobrem prout iſta maiora ſunt aut minora, ſic eiuſmodi profluuium aut maius aut minus contingit. Quapropter ſcite dixit Ariſtoteles, candidiores graciliores ſque mulieres, eiuſmodi profluuij eſſe abundantiores: obeſis namque & corpulentis, ea materia tranſit in alimentum. Quin etiam ad maiorem minoremue copiam menſtruorum, præparatur mulier ciborum vſu humidorum & acrium. Ob eandem quoque cauſam accidit, vt quas vulgo appellamus viragines, quod ingenio, animo, moribus virorum ſimiliores ſint quàm fœminarum, quoniam temperamento corporis præditæ ſunt calidiori ac ſicciori, aut nullum, aut certe perexiguum habeant ſanguinis profluuium.

Duplex cauſa menſtruorum: vna, vt materia.

Altera causa méstruorum, vt finis. Aristoteles

ALTERA causa eiusmodi pro fluuij posita est in fine: hæc verò bonum est 26
generandi animalis, bonum dico duplex. Sanguis enim muliebris necessarius est, tum vt materia ad constitutionem & corporationem fœtus; tum ad eius iam geniti nutricationem & alituram. Aristoteles quidem certe arbitratur, totam materiam corporandi fœtus ministrari à fœmina; à mare vero tantum vim efficientem ac formatricem. Sed cum eo dissentiunt vehementer medici: censent enim, materiam fœtus non totam à fœmina esse, sed maxima ex parte; sicut nec tota efficientia à mare est, sed plurima tamen & præcipua. Itaque medicorum sententia, fœmina plurimum materiæ, parum autem efficientiæ; mas contra, materiæ minimum, efficaciæ plurimum confert ad generationem. Quemadmodum porrò è sanguine muliebri, vt ex materia, concrescat & corporetur fœtus, non minori elegantia, quàm breuitate docet Plinius hisce verbis: Quibus menstruale profluuium nunquam contingit, eas mulieres constat non gignere; quando hæc est generando homini materia, semine è maribus, coaguli modo, hoc in sese glomerante: quod deinde tepore ipso animatur corporaturque. Hinc apparet, cur nec lactantibus, nec vtero gerentibus fluant menstrua: illis enim sanguis, alioqui redundaturus, abit in lac: his verò transit in generationem fœtus. Sin autem grauidis fluere pergant menstrua, aut non vitales, aut suniosos, aut inualidos edi partus, Nigidij auctoritate confirmat Plinius, & ante eum docuit id Aristoteles lib. 7. Historia animalium cap. 2.

Plinius li. 7. cap. 15.

Cur neque grauidis, neq. lactantibus fluât menstrua.

Nigidius. Aristoteles

Ante initiũ, & post finem Menstruorum non fit cóceptus.

NECESSITATEM præterea eiusmodi sanguinis muliebris ad genera- 27
tionem animalis, ex eo quoque licet agnoscere, quod priusquam menstrua fluere incipiant, aut postquam desierint, concipere mulier nequaquam possit: vt idem plane sit initio & fini menstruorum, atque concipiendi & generandi tempus à natura constitutum. Tradit autem Aristoteles initium menstruorum fieri in principio pubertatis; id autem est, ab anno decimoquarto vsque ad decimumseptimum; alijs enim citius id accidit, alijs serius; desinunt verò menstrua ferme inter quadragesimum & quinquagesimum annum. Mulier, inquit Plinius, post quinquagesimum annum fere non gignit; maiorque pars quadragesimo profluuium genitale sistit. Vbi autem tale profluuium cœptum est; plurimum in singulos menses redire ac frequentari solet. Vnde nomen illi est menstruorum aut mensium; mire sane competens & congruens cum Lunæ auctu, senioque; vt propterea non illepide fœminam quidam olim appellauerint sexum Lunarem, pariter enim cum Luna menstruorum incrementa fiunt & decrementa. Quanquam paucis menstrua in singulos menses mouentur; sed vno intermisso mense plurimis, & tunc largius: nec desunt quibus sæpius etiam mense contingunt.

Plinius.

Cur vocétur Menstrua.

Quomodo intelligendum, sine Menstruis non posse fieri conceptum.

QVIBVS porrò menstrua vel nondum cœpta, vel iam desita sunt; hæ mu- 28
lieres haud quaquam concipere possunt; non solum propter inopiam sanguinis, qui est materia generationis; sed propter malam quoque vteri affectionem. Nam quibus nondum fluxere menstrua, nondum vterus (quantum oportet) dilatatus, nec satis capax est: quibus verò iam per ætatem plane cessauere, earum siccior fit & durior atque contractior vterus, ob idque concipiendo fœtui minime idoneus. Ergo quas defluuium sanguinis, præ multo senio, prorsus defecit, eas mulieres esse infœcundas, nec posse naturaliter concipere necesse est: siquidem eo carent sanguine, ex quo tanquam materia fœtus corporatur atque constituitur. Hoc autem intelligi debet de menstruorum defectu, qui secundum naturam, & propter senilem ætatem contingit: posset enim talis defectus menstruorum, etiam in ætate iuuenili ex morbo aliquo accidere; quo tamen morbo bene curato discussoq. posset mulier, cuius id erat vitiũ, fœcundari & concipere.

Neque

30 Neque vero naturalis defectus menstruorum propterea facit impossibilem conceptionem, quod sit ipse materia generationis; id enim procul vero est. Cum enim talis sanguis sit impurissimus, & materiæ cuiuspiam pestilentis ac virulentæ, nec retineatur in vtero, sed vt inutile quoddam & sordidum excrementum foras eijciatur; clarum ea res iudicium facit, eiusmodi sanguinem esse generationi animalis omnino alienum & inutilem. Sed quia is defluxus, excrementũ quoddam est, purgatioque mundi ac probi sanguinis, sine quo animalis conceptus non quit fieri: idcirco cessatio menstruorum, signum est inopiæ ac defectus boni sanguinis qui est materia generationis.

Sanguinẽ menstruũ nõ esse materiam foetus.

31 IAM verò quod in principio huius Disputationis, quasi sententia esset Aristotelis, positum est, quibusdam mulieribus etiam sine profluuio menstruorum, conceptum posse contingere; id, quo sensu ab eo dictum, quoue à nobis intellectu accipiendum sit, ex subiectis ab eo verbis liquido cernitur. Aristotelis verba sic se habent: conceptus mulieribus à profluuio menstruorum, sua natura contingit: & quæ his carent, steriles magna ex parte existunt. Verum fieri potest, vt aliquæ etiam sine eorum profluuio concipiant: videlicet, quibus tantum humoris colligitur, quantum ijs, quæ purgantur restare solet; quanquam non tanta copia, vt & foras possit profluere. Sic Aristoteles. Qui etsi dixit mulieribus conceptum accidere post menstruorum profluuium; non id tamen dixit, quasi perpetuò verum sit, nec secus euenire queat: sed quia fere ac plurimum ita contingit. Siquidem paulo infra eum ipsum locum, adiungit hæc verba: Nonnullæ sunt mulieres, quæ, dum profluunt menses, concipiunt, postea verò concipere nequeunt; quibus nempe vulua statim à purgatione comprimitur.

Excutitur locus Aristotelis lib. 7. de Historia animal. cap. 2.

32 Huc etiam pertinent, quæ prodidit Galenus in eo libro, quem fecit de Dissectione vuluæ. Concipiunt, inquit, mulieres vt plurimum vel incipientibus vel cessantibus menstruis. Tunc enim vteri continendo semini aptiores fieri solent, excrementitia sublata humiditate, quæ semen vel erat corruptura, vel certe, vt elaberetur, effectura. Enimuero, mulieribus stato tempore fluunt menses: verumtamen tunc, nisi raro admodum, concipere mulieres non possunt; quod non queat tunc semen probe in vtero contineri; sed à defluentis copia sanguinis eluatur. Cessantibus vero menstruis, vel antequam refluere incipiant, & ora vasorum vteri aperta sunt; & menstruum, neque multum, nec vniuersim, sed paucum & sensim effluit; quasi ex humiditate quadam sanguinea insudante. Quo fit vt tunc bene resiccata matrice, semen firmius hæreat: satisque alimenti semini ipsi, ex sanguinis effluentis paucitate accedat, vt inde commodissime fœtus procreari & sustineri queat. Sic à Galeno. Satis igitur apparet ex ijs quæ disputata sunt, cur Moses, vt ostenderet Saram non fuisse naturaliter potentem generandi, dixerit, iam desijsse fieri ei muliebria. Posset hæc disputatio subtilius & copiosius tractari: verum quæ dicta sunt, ea satis ad præsens Lectori esse debent. Et nos ceteram huius capitis historiam persequamur.

Galenus.

Versu 16. *Cumque surrexißent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam: & Abraham simul gradiebatur deducens eos.*

VM surrexissent viri. Vt enim paulo ante dictum est, fecerat 33
eos Abraham requiescere sub arbore, vel sedendo, vel recubando. Mirum verò, Mosem eos hoc capite nomine virorum appellasse, nusquam nomine Angelorum: cum idem tamen, duos illorum trium, profectos Sodomam, initio sequentis capitis nominatim aperteque appellet Angelos. *Direxerunt oculos contra Sodomam:* In eum scilicet locum vultu oculisque spectantes, atque eo iter suum dirigentes. Spectantes autem regionem Sodomorum, simul etiam spectabant orientalem plagam terræ promissionis. Siquidem vrbs Hebron iuxta quam erat conuallis Mambre, vbi hæc acta sunt, in medio sita fuit sortis Iuda. Regio porrò sortis Iuda, ab Oriente per Meridiem extendebatur vsque in Occidentem. At mare salsissimum siue mortuum, quo in loco antea fuit Sodomorum regio, sacræ literæ vt terminum Orientalem terræ promissionis, statuere solent. Et hæc quidem facile nota erunt cuiuis legenti caput 15. libri Iosue.

Psal. 100. *Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine*, ait Dauid: Libet enim eadem 34
hoc loco vti sententia. Nimirum duæ sunt quasi viæ, per quas semper incedit Diuina prouidentia circa gubernationem rerum humanarum; bonis vtique subueniendo & benigne faciendo: malos verò, non rarò etiam in hac vita, insigniter puniendo. Vtrumque sane in hac Mosis historia cernere licet: nam quæ antecesserunt, singularem DEI erga Abraham declararunt beneuolentiam & benignitatem, amplioribus in dies bonis eum augentis atque ornantis: at quæ dehinc subsequitur historia, seuerissimam DEI iustitiam aduersus Sodomitas, & atrocissimum eius gentis atque regionis excidium demonstrat. Direxerant illi oculos ad Abraham, vt eum eiusque vxorem diuina benedictione, ingentique gaudio replerent: direxerunt ijdem oculos suos aduersus Sodomitas, punitum ac perditum euntes eam gentem. Nempe verissimum est quod cecinit Dauid;
Psal. 33. *Oculi Domini super iustos: & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos. Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.* Nec vacat mysterio, quod perinsigne bonitatis diuinæ pariter atque seueritatis tunc editum est exemplum, cum nasciturus erat Isaac, multis sanè rebus illustrem CHRISTI Domini nostri gerens figuram: eius quippe aduentus, vt electis magno futurus erat bono; ita reprobis ingenti malo; atque, vt
Luce 2. prædixit Simeon, in multorum resurrectionem, multorumque ruinam. De eo
Psal. 44. certe vaticinatus fuerat Dauid: *Accingere gladio super fæmur tuum potentißime. Specie tua & pulchritudine tua, intende prospere, procede, & regna. Propter veritatem, & mansuetudinem, & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagitta tua acuta (populi sub te cadent) in corda inimicorum regis.*

Thostatus. *Et Abraham simul gradiebatur deducens eos.* Id fecisse Abraham putat Thostatus, vt illis Sodomam ire volentibus, comiter monstraret viam; nondum enim Angelos esse cognouerat. Sed mihi similius vero fit, Abraham, hospitalis cuiusdam vrbanitatis officio, honorifice viros illos aliquatenus comitari voluisse. Nimirum omnes virtutis hospitalitatis numeros implere, vniuersaque eius munera & officia cumulate præstare voluit. Huiusmodi autem munera & officia, tria sunt; vnum, blande inuitare hospites, humaniterq. accipere; alterum, affabiliter & liberaliter tractare; tertium, digredientes amanter dimittere, quin etiam aliquanto spatio, eos prosequi & comitari. Namque hunc deducendi hospites

morem

morem, fuisse antiquissimum, testis optimus est Homerus, valde laudans Vlyssem, vt qui hospitum non susceptor modo iucundus, verum comis etiam deductor esset. Venerabiles inquit hospites suscipere, & deducere solitus. Idemq. de Ioue Hospitali prædicat.

Homerus Odyss. T. & I.

» *Qui hospites*(inquit)*venerandos simul comitatur*.

TERTIA DISPVTATIO.

An B. Chrysostomus scribens hoc loco, Abraham ex naturali scientia, & ex seipso egregie coluisse virtutes, & se dignum gratia DEI fecisse, contradicat doctrinæ Catholicæ, ac Pelagianorum hæresi suffragetur.

35 BEATVS Chrysostomus hunc locum Mosis atque hæc ipsa verba pertractans in Homilia 44. in Genesim, diserta oratione laudat Abraham, ostenditque fuisse eum non solum hospitalitatis virtute præclarum, sed in omni virtutum laude excellentem: affirmans animam eius fuisse quasi imaginem quandam animatam, pulcherrimis virtutum omnium coloribus perfecte depictam. Verum caute legendum esse censeo, quod eo loci adiungit Chrysostomus: posset enim primori verborum specie Lectorem fallere, atque in malam de Chrysostomi sensu existimationem adducere. Sic enim, post ea quæ commemoraui, subiungit: Quæ nobis relicta est excusatio, cum vnus ille homo Abraham cunctas in se virtutes possederit; nos verò ita simus earum expertes, vt ne vnam quidem comparare iuuet? & istud ipsum, quod ille Patriarcha qui ante gratiæ Euangelicæ & legis Mosaicæ tempus fuit, ex seipso, & ex scientia sibi naturaliter insita, ad tantum virtutis fastigium peruenit: sufficit vt nostras omnes excusationes penitus refutet. At forte dicet aliquis, virum illum multam à DEO gratiam esse consecutum, DEVMque singularem eius viri perpetuò gessisse curam. Non id abnuo, & ita esse, vltro confiteor & prædico. Verum nisi prius ille, quod suum erat, fecisset, non tanta à Domino obtinuisset. Sed primum ille in omnibus clarum virtutis suæ dedit specimen, & sic diuinum meruit præsidium. Cumque à progenitoribus suis nullum fidei semen accepisset, ex seipso tamen valde religiosam atque piam mentem obtulit. Sic B. Chrysostomus. Quibus verbis ille duo videtur significare, & Abraham naturali scientia, suaque potestate bonum ac religiosum fuisse, atque egregie coluisse virtutum officia: & bene ipsum viuendo ac benefaciendo, quantum in ipso erat, promeruisse DEI gratiam. At vtraque sententia non falsa modo est, sed insuper contraria doctrinæ Catholicæ, & Pelagianorum errori consona. Hominem enim ex ijs quæ habet à natura, & ante diuinæ gratiæ auxilium, posse colendis virtutum officijs bonum & iustum existere; atque se ipsum facere dignum, cui DEVS gratiam suam tribuat; prorsus respuit ac reijcit syncera Catholicæ Ecclesiæ doctrina.

Verba Chrysostomi caute legenda.

Chrysostomus sensit nullum esse in homine bonum quod non præuenerit Dei gratia.

36 SED enim ita sensisse Chrysostomum, minime existimandum est. Constat enim ex alijs eius scriptis, agnouisse eum ac prædicasse primam illam DEI gratiam, quæ præuenit hominem illuminando, vocando, incitando: quæque

antecedit non solum bona opera hominis, sed etiam desideria & consilia; à DEO enim, vt in quadam Oratione pie, vereque confitetur Catholica Ecclesia, sancta desideria, recta consilia, & iusta sunt opera. Quod autem Chrysostomus censuerit initium omnis boni quod est in homine, esse à DEO, & quidquid in homine boni est, id gratiæ diuinæ acceptum referri oportere, nemo dubitare potest, qui legerit quod à Chrysostomo in homilia 12. in quartum caput primæ Epistolæ ad Corinthios hisce verbis scriptum est: Quod habes, id accepisti: neque hoc tantum aut illud, sed quicquid prorsus habes: non enim merita tua hæc sunt, sed DEI gratia. Quamuis fidem adducas, à vocatione eam accepisti: quamuis peccatorum veniam adducas, quamuis gratias, quamuis virtutes, omnia inde tibi prouenerunt. Quid igitur habes, quod non acceptum habeas? Num ipse per te recte operatus es? Non sane, sed accepisti: non enim tuum id munus est, sed largientis. Nam si accepisti, ab illo vtique accepisti; si ab illo, non igitur tuum est quod accepisti: si non tuum, quid insolescis, ac si tuum habeas? Sic ibi Chrysostomus. Qui non solum putauit gratia DEI præueniri hominem vt bonum facere ac velle incipiat, verũ quòd vbi incœperit, cum illa bene operantem comitatur, adiuuat, & promouet. Quod ille in homilia quadragesima secunda in Genesim, in eodem scilicet ipso loco, qui hanc excitauit quæstionem, similitudine quadam ex Olympicis certaminibus sumpta, pulchre declarat: Sanè, inquit, in Olympicis certaminibus, qui certantis adornator & magister est, nihil adiumenti præstat certanti, sed subsistit, & fit tantum spectator vt ceteri, expectans dum aliquis certantium vincat & coronam accipiat. Non sic autem Dominus noster; sed simul nobiscum certat, & manum porrigit, & adiuuat; & quasi vndequaque aduersarium nostrum nobis tradit; & omnia facit, vt nos in certamine duremus, & vincamus, vt immarcescibilem nobis coronam imponat. Hæc S. Chrysostomus.

Exponũtur supradicta verba Chrysostomi q̃ falsa videbantur.

ERGO cum dixit Chrysostomus, Abraham ex se ipso & ex scientia sibi naturaliter indita, virtutum officia coluisse ac perfecisse, illis verbis, *Ex se ipso*, noluit excludere interiorem DEI illuminationem, motionem, directionem, ceteraque præuenientis gratiæ auxilia: sed excludere tantum voluit externa quædam ad colendam virtutem incitamenta & adiumenta, siue humana siue diuina, cuiusmodi sunt bona parentum institutio, recta magistrorum doctrina, scientia diuinarum & humanarum rerum diuinitus tradita, & scriptis mandata vel per Mosen, vel per Prophetas, vel per legem & disciplinam Euangelicam, aliaue hoc genus ad bene viuendum & agendum adminicula & præsidia. His enim omnibus caruit Abraham; vt qui non solum Mosaicam, Propheticam, & Euangelicam; sed omnem prorsus, quæ literarum monumentis consignata esset (quantum scilicet nobis innotuit) doctrinam antecesserit. Nec verò cum ait Chrysostomus, Abraham ex scientia naturaliter sibi insita, optimam instituisse vitam, & multa præclare fecisse; significat defuisse ei doctrinam supernaturalem fidei & diuinarum reuelationum; sed caruisse eum scientia diuinitus tradita tam humanarum quàm diuinarum rerum, quæ quidem esset id temporis expressa literis & scriptis prodita. Habuit sane Abraham duplicem vitæ suæ, suarumque actionum velut magistram & rectricem scientiam: vnam diuino munere sibi traditam, quæ cognitionem potissimum rerum supernaturalium, & humanarum, sed longe post futurarum, id est, fidei & prophetiæ continebat: alteram, humanam, & partim naturali rationis lumine, partim acri studio, longinqua obseruatione, multoque vsu ab ipso comparatam. 37

Duplex in Abram doctrina fuit vitæ actionumq. eius directrix.

Iam verò alterum Chrysostomi dictum, facile est ad bonum intellectum, & sanam

sanam sententiam, recte interpretando, adducere. Abraham, inquit Chrysostomus, prius bene viuendo & virtutum officia nauiter exercendo, dignum se fecit cui DEVS gratiæ suæ dona tribueret. Sed in his verbis illud *prius*, non denotat antecessionem omnis gratiæ diuinæ, etiam præuenientis, quasi Abraham ante gratiæ diuinæ præuenientis auxilium, honeste viuendo & benefaciendo, iustus fuerit; namque paulo supra docuimus ex ipsius Chrysostomi sententia, cuiuslibet boni quod homo facit, aut etiam vult, principium esse diuinam gratiam, & idcirco nihil boni habere hominem, quod non à DEO acceperit. Illud igitur, *prius*, significat antecessionem gratiæ iustificantis & sanctificantis; ante quam potuit Abraham, diuinæ gratiæ præuenientis ope adiutus, multa benefacere, quibus rite prępararet se, atque idoneũ faceret ad eiusmodi gratiã accipiendam. Nec enim eo loco apud Chrysostomum illud, dignum se facere, indicat dignitatem proprie dictam, & meritum, vt vocant Theologi, de condigno; sed sufficientem, & idoneam, & qualem esse oportet, præparationem ad gratiam. Enimuero Chrysostomus in suo illo dicendi genere concionatorio & populari, oratoriam potius & popularem in dicendo amplitudinem sequitur, quàm limatam disputantium in scholis Theologorum subtilitatem. Quare verba eius, ex vulgari potius loquendi consuetudine æstimanda, quàm Theologicæ Scholæ trutina nimis anxie pensitanda sunt. Vel fortasse Chrysostomus per diuinam gratiam qua se dignum fecit Abraham, non intellexit primam gratiam iustificantem, sed eius amplificationem ac perfectionem: vel (quod mihi magis placet) singularem quendam DEI fauorem, amicitiam, familiaritatem, & magnifica quædam promissa, quæ DEVS Abrahæ dedit propter eximia fidei eius ac pietatis & obedientiæ merita: vt fuit promissum illud de multiplicatione eius seminis, de possessione terræ Chanaan, & de futura ex semine eius Messiæ generatione.

Quale genus dicendi fuerit Chrysost.

38 ILLVD præterea dici ad defensionem Chrysostomi posset: simile quippiam accidisse ei, atque nonnullis patribus contigit. Quidam enim etiam nobiliter sancti & docti viri, dum nimio plus acriter & vehementer sententiam quampiam oppugnant aut defendunt, dicunt interdum quædã, quibus vergere in contrariam sententiam videantur. Nonnulli enim dum pro DEI gratia valide propugnant, videntur nimis eleuare atque extenuare libertatem humanæ voluntatis: contra vero, pro hac ipsa libertate voluntatis dum vehementer dimicant, dicas eos præter modum, liberi arbitrij vim & facultatem extollere. Perillustre habemus huius rei exemplum in Dionysio Alexandrino, viro sane admodum sancto & docto; quem B. Basilius scribit, dum pugnacissime aduersatur Sabellio, arma ministrasse Arrianis. Verba Basilij de Dionysio loquentis, ex quadragesimaprima eius Epistola, quæ scripta est ad Maximum Philosophum, ita se habent: Non omnia viri huius laudamus: sunt quæ prorsus etiam damnamus. Ipse enim propemodum (quantum nobis liquet) primis hominibus impietatis istius Arrianæ, quæ iam passim obstrepit, seminaria præbuit. Causam vero huius, non puto animi fuisse malitiam; sed quod vehementer cupit obluctari Sabellio. Soleo itaque illum similem æstimare plantatori cuipiam, qui recentis plantæ correcturus auersionem, adeo immoderate illam retorquet, vt à medio aberret, & in contrarium latus ramum abducat. Sic Basilius. Simile quippiam accidisse Chrysostomo existimari posset. Is enim vehementer eo loco exagitans atque insectans Christianorum hominum socordiam, qui multis & magnis diuinæ gratiæ ad bene agendum instructi præsidijs, à virtutum tamen studio cultuque ignauissime refugiunt: opposuit eis exemplum Abrahæ, qui huiusmodi omnibus carens adminiculis & adiumentis, summa virtutum & rerum gestarum laude claruit. Quem virum ita prædicat & magnificat Chrysostomus, vt pri-

Quid nonnunquam accidat sanctis patribus contra Hæreticos vehementer decertantibus.

Sancti Basilij iudiciũ de Dionysio Alexandrino.

nam excellentiam virtutum & facinorum eius originem, non tam ipsam DEI gratiam, quàm eius viri ardorem animi, vigoremque naturalem item scientiam, partamque multo vsu prudentiam, simulq. propriam industriam atque diligentiam facere videatur. Verum pergamus ad alia.

Versu 17. 18. & 19. Dixitque Dominus, Num celare potero Abraham quæ gesturus sum: cum futurus sit in gentem magnam & robustissimam: & benedicendæ sint in ipso omnes nationes terræ? Scio enim quod præcepturus sit filijs suis & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini, & faciant iudicium & iustitiam: vt adducat Dominus, propter Abraham, omnia quæ locutus est ad eum.

PRO eo quod nos legimus: *Num celare potero Abraham*, Septuaginta interpretes sic habent: *Non abscondam ab Abraham puero meo quæ facio*. Quam lectionem secutus Ambrosius, & inquirens, cur Abraham, qui iam centenarius senex esset, appelletur puer, hanc eius rei exponit rationem: Senilis, inquit, ætatis cum tunc fuerit Abraham, cur eum nominauit puerum? Sed cum Scriptura eum tanquam immemorem senectutis, exploratorem peregrinorũ indefessum, cursu impigrum, standi patientissimum, deducendi studiosissimum expresserit; non ne conuenire ei nomen pueri videtur? officij merito puer dicitur, qui senile nesciebat fastidium, pueritiæ innocentiam & obsequium deferebat. Sic Ambrosius. Quanquam familiare est Hebræorum linguæ, satisq. frequens in diuinis literis, nomen pueri pro seruo, famulo, ministro vsurpare. Sed permirum tamen est, centenarium senem in colendis exercendisque officijs pietatis ac benignitatis, ardore fuisse, vigoreque ac celeritate, & diligentia plane iuuenili. Itaque belle in eum quadrat, quod in electos DEI seruos quodam loco dixit Isaias; *DEVS dat lasso uirtutem, & ijs qui non sunt, fortitudinem & robur multiplicat. Deficient pueri & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent. Qui autem sperant in* Domino*, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient*. Sed attente considerare conuenit illum DEI modum loquendi: *Num celare potero Abraham*? Id autem est, Nullo modo potero celare: quasi DEVS necessitate quapiam se obligatum sentiat, non solum benefaciendi seruis suis; verum etiam cum his communicandi consilia & arcana sua. Tanta scilicet est DEI bonitas; tanta erga viros sanctos amoris eius atque benignitatis exuperantia. 39

Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 6.

Isaiæ, 40.

SCIAT Lector, quod dicitur impossibile esse, vel non posse fieri, multas 40
id significationes, variumque in Sacris Literis habere vsum. Disputarunt ea de re duo præstantissimi Theologi, Nazianzenus, Oratione quarta de Theologia, & Cyrillus libro sexto de TRINITATE. Ex his autem quæ prodita sunt ab istis auctoribus, & quæ à nobis obseruata, reperire est octo modos, quibus in Scriptura dicitur aliquid impossibile, aut non posse fieri. Primo per priuationem intentionis animi, vigorisque, &, vt ita loquar, idoneitatis ad agendum quippiam: sic Apostolis dixit Dominus Matth. 26. *Non potuistis vna hora vigilare mecum*? Et Paulus Corinthijs 1. ad Corinth. 3. *Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis; sed nec nunc potestis, adhuc enim carnales estis*. Secundo, quod

Octo modis dici in Scriptura aliquid impossibile, aut nõ posse fieri. Nazianzenus. Cyrillus Alexand.

quod licet fieri possit, raro tamen fit: Matth. 6. *Non potest ciuitas abscondi supra montem posita*, & Mar. 3. *Non potest Satanas Satanam eycere.* Tertio, quod non est conueniens, nec rationi consentaneum; Matth. 9. *Non possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus*; & Actuum 4. *Non possumus quæ vidimus & audiuimus non loqui*: sic etiam Marc. 6. scriptum est, CHRISTVM non potuisse virtutem vllam facere in patria sua, id est, non fuisse conueniens vt inter incredulos & diuinæ gratiæ innidos, atque contemptores, faceret miracula. Ad eandem quoque spectat significationem, quod hoc loco dictum est, DEVM non potuisse celare Abraham quæ ipse facturus erat. Quarto, quod fieri quidem potest, sed repugnante tamen voluntate, vt Genes. 37. traditur, fratres Ioseph odisse eum, nec potuisse ei quicquam pacifice loqui. Quinto, quod à nulla causa naturali fieri potest, quamuis à DEO possit fieri, vt camelum intrare per foramen acus. Sexto, quod absolute ac simpliciter nulloque modo potest effici *Matt. 19.* nec à natura nec à DEO, quia manifestam & necessariam implicat contradictionem, vt ad Hebræos 6. *Impossibile est mentiri DEVM.* Septimo, quod est à superiori potestate prohibitum: sicut Angelus dicitur non posse quippiam facere, quod à DEO vetitum est fieri, sic Genes. 19. Angelus dixit ad Lot *Festina & saluare ibi; quia non potero facere quicquam, donec ingrediaris illuc.* Octauo, quod iniquum est, & turpissimum factu: quemadmodum sanctus adolescens Ioseph, incitanti se ad flagitium dominæ suæ, dixit: *Quomodo possum hoc malum facere, & peccare in dominum meum?* Genes. 39.

41 *CVM futurus sit in gentem magnam, &c.* Duas rationes videtur DEVS reddere, cur æquum sit vt consilia sua & arcana patefaciat seruo suo Abraham; vnam ex dignitate personæ ipsius, alteram ex merito fidei & pietatis eius aduersus DEVM. Duplex fuit, & vtraque perquam excellens dignitas Abrahæ; vna, quod parens & sator futurus esset numerosissimæ, potentissimæ & gloriosissimæ posteritatis: quod sane indicatur verbis illis: *Cum futurus sit in gentem magnam & robustissimam.* Altera dignitas eius fuit, quod ex ipsius semine generandus esset Messias, per quem benedicendæ essent omnes gentes, id est, innumerabilis copia spiritualium & cœlestium bonorum vniuerso generi hominum largienda. Id vero significatur illis verbis: *Et benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ.* Neque enim per Abraham benedictum iri omnes gentes, aliter verum esse potest, nisi quia per Messiam qui ex Abraham generatus est secundum carnem, benedictio diuina effundenda erat in omnes gentes.

42 *SCIO enim quod præcepturus sit filijs suis & domui suæ post se.* Hæc est altera ratio cur DEVS consilia sua participare debeat cum Abraham; quod non ipse solum eximie pius & religiosus esset erga DEVM; sed quod ad eandem pietatem diligenter erudiret atque imbueret filios suos, omnemq; familiam: quin etiam de sua quoque posteritate satagens & sollicitus, eiusdem pietatis ac religionis sanctissima documenta & præcepta commendaturus esset posteris suis. Hic locus indicat, priscos illos patres qui legem Mosis, omnemq. sacram diuinarum & humanarum rerum scripturam prægressi sunt, solitos viua voce & per domesticam institutionem & disciplinam, docere filios & posteros suos, quæcumque ad consequendam animi salutem, æternamque felicitatem scire eos, id temporis, atque agere oporteret. Ea vero, nisi ego fallor, huiuscemodi fuerunt, de creatione mundi & hominis, de prima hominis felicitate, & mox lapsu in peccatum, malisque atque miserijs peccatum consecutis; de immortalitate animi nostri; de prouidentia DEI; de cælestibus bonorum hominum præmijs, infernisque improborum supplicijs; de obseruatione Decalogi, qui legis naturalis præcepta quadantenus continet; de quibusdam cæremonijs ad religiosum

DEI

DEI cultum pertinentibus; exempli gratia, de animalibus DEO sacrificandis; de erectione altarium; de votis; de decimis; de peculiari quadam ratione inuocandi & orandi DEVM; præcipue autem de diuina promissione, & Patrum expectatione venturi Messiæ, qui futurus erat redemptor humani generis, mundique saluator. Hæc, & fortasse quædam alia, Maiorum institutione & traditione transmittebantur ad posteros, & continua obseruatione, quæ instar erat Scripturæ, inuiolata custodiebantur. Ea vero sunt quæ hic significantur illis verbis: *Scio quod præcepturus sit filijs suis & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini, & faciant iudicium & iustitiam.*

Quid sit in Scriptura facere iudicium & iustitiã.

SED quid est, facere iudicium & iustitiam? Idem prorsus ac iudicare; id 43
autem est, suum cuique tribuere, sontes damnando, insontes absoluendo. Ad id vero significandum, frequenter duo hæc vocabula iudicij & iustitiæ coniunctè posita reperire est in sacris literis: vt 2. Regum 8. *Faciebat Dauid iudicium & iustitiam omni populo*, & 3. Regum 10. *Constituit te regem, vt facias iudicium & iustitiam.* Interdum facere iudicium ponitur pro eo quod est punire, quod qui in iudicio conuictus est criminis, deinde puniatur: ita sumptum est Exodi 12. *Et in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia*, & in Psalmo nono: *Cognoscetur Dominus iudicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.* Tertio modo, facere iudicium & iustitiam, significat custodire ac perficere DEI mandata, & præcepta. Etenim persæpe in diuinis literis præcepta diuinæ legis, appellantur iudicia & iustitiæ; quibus nominibus maxime commendantur nobis in Psalmo 18. & 118. Quarto demum modo, facere iudicium & iustitiam, significat idem quod facere, quodcumque fuerit vel ab ipsomet, vel ab alijs iudicatum esse iustum, & fieri oportere, siue erga DEVM, siue erga seipsum, siue erga alios homines.

Vt adducat Dominus propter Abraham, omnia quæ locutus est ad eum. Ex hoc loco 44
duo elici possunt, bene ot seruanda Lectori, documenta: eorum vnum, huiusmodi est, DEVM scientem futuram Abrahæ pietatem in filijs ac posteris suis ad cultum DEI & obedientiam religiose instituendis, egregia quædam beneficia ante dedisse ei: qualis fuit, quæ hic memoratur, reuelatio futuri Sodomorum excidij, & tam larga DEI promissio seruandi iustos, & propter eos, illam quoque regionem, si vel decem iusti in scelerata illa perditaque gente inuenti fuissent. Alterum documentum est, propter eximia sancti Abrahæ merita, DEVM posteris eius multa & magnifica liberaliter promisisse, & in tempore, omnia cumulate præstitisse: huiusmodi fuere, Hebrææ gentis liberatio ex seruitute Aegyptiorum, tot tantisque nobilitata prodigijs; condonatio item ac remissio duorum eius populi grauissimorum criminum; idololatriam dico & rebellionem, vt scriptum est Exodi 32. & Numerorum 14. Admirabilis præterea introductio Hebræorum ad possessionem terræ Chanaan; ac demum benedictio omnium gentium propter Abraham, vt legitur Genesis 22.

Versu 20. Dixitq. Dominus, Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis.

ECCE tibi, quidnam esset id quod DEVS facere constituerat, nec id seruum suum Abraham celare voluerat: hoc autem 45
erat, atrocissimum de gente Sodomorum breui sumendum supplicium. Nimirum, tanta fuit illius gentis enormitas atque immanitas scelerum, vt DEI clementiam, quæ perdiu ea scelera dissimulauerat atque impunita dimiserat, ad celerem, manifestam,

nifestam, horribilem, atque omnia in secula memorabilem vindictam compulerit. Loquitur autem hic de DEO Scriptura more humano, nempe ad instruendos homines, inquit Caietanus, vt non præcipites iudicent & puniant. Sed cum clamor infamiæ multiplicatæ ac peruulgatæ ad eos peruenerit, descendant inquirendo & explorando, donec clara luce videant, an sit verum quod rumore percrebuit, & fama detulit. Si enim DEVS ipse, qui nouit omnia certissime, similem se inquirentis & explorantis hominis facit; quanto magis homo quantumcumque alias certus, debet iudiciario ordine, modoque certior fieri ante sententiam? Caietanus.

Sed quid est clamor Sodomorum? Clamorem, inquit, Augustinus (primo libro Locutionum) Scriptura solet ponere pro tanta impudentia & libertate iniquitatis, vt nec verecundia, nec timore abscondatur. Omnis iniquitas, ait Gregorius, apud secreta DEI iudicia, habet voces suas. Peccatum namque cum voce, est culpa in actione; peccatum autem cum clamore, est culpa cum libertate. Clamorem Sodomorum multiplicatum, interpretatur Glossa interlinearis, manifestatum eorum crimen, tanta euidentia publicati flagitij, vt accusatione non egeret. Aggrauatum vero dicitur eorum peccatum, longa scilicet peccandi consuetudine, tanquam prægraui superposito lapide. Multiplicatum porrò fuisse peccatum eius gentis, tripliciter exponimus: Primo, quantum ad frequentationem peccandi; non enim semel aut rarò, sed frequenter & assidue id genus flagitij admittebant; tum quantum ad numerum peccantium; non enim priuatum fuit id vitium, & paucos aliquot attingens, sed commune omnium, vt præsentis capitis demonstrat historia. Deinde quantum ad alia permulta vitia cum nefando illo scelere coniuncta. Apud Ezechielem capite 16. huiuscemodi vitia Sodomorum commemorantur; superbia, saturitas panis, & abundantia, otium item, & quod manum egeno & pauperi non porrigerent. Iosephus primo libro Antiquitatum tradit fuisse eos valde impios aduersus DEVM, & inhospitales atque inhumanos erga homines. Augustinus. Gregorius lib. 5. Moral. cap. 7. & in Pastorali 3. par. cap. 32. Iosephus.

46 SED Philo pluribus verbis eorum scelera ad hunc modum describit; Sodomitarum regio pars Chananææ terræ, quam nunc Syri Palestinam nominant, infinitis iniquitatibus referta, præcipue propter ventris, libidinum, ceterarumque voluptatum studia, iam diuino calculo iudicata fuerat. Immodicus autem ciuium luxus, è superflua rerum copia habuerat originem. Accedente enim ad bonitatem agri, aquarum commoditate, omnis generis fructuum prouentus erat vberrimus. Est autem plerumque, ingens malorum occasio & materies, nimia bonorum copia; quorum satietatem quidam non ferentes, tanquam iumenta lasciuiunt, excussis à ceruice naturæ legibus, versi ad meras potationes, opiparos cibos & nefarios concubitus. Non solum enim in fœminas insaniendo, alienos polluebant toros; verum & mares, contra naturæ legem, cum maribus miscebantur, execranda libidinis fœditate, atque irrito naturæ proposito; cuius nempe finis est in carnali commixtione, generatio prolis. Nec quicquam illic proficiebat reprehensio, violentis scilicet concupiscentijs coacta cedere. Atque ita paulatim assuefacti homines illi muliebria pati, effœminatum morbum sibi conciliauerunt insanabilem. Muliebri namque mollitie in corpus recepta, animos quoque reddidere ignauissimos; quantumque in ipsis fuit, vniuersum corrupere genus hominum. Nam si Græci vnà cum Barbaris, hos imitati, in tale scelus conspirassent: desertæ profecto fuissent omnes deinceps ciuitates, tanquam exhaustæ pestilentia. Nefarias igitur atque immanes illorum hominum libidines perosus DEVS, prorsus aboleuit eam gentem, non vulgari aliquo & vsitato, sed nouo atque mirando afficiens supplicio. Sic Philo. Quatuor porrò sunt peccatorum genera quæ proprie ac præcipue dicuntur in sacris litteris Philo in libro de Abraham. Quatuor genera peccatorũ clamantium ad DEVM

clamare

clamare ad DEVM: Hæc autem sunt, Cædes innocentium, Genes. 4: Oppressio tenuiorum & infirmorum, Exodi 3: Defraudatio mercedis operariorum, Iacobi V. & nefandum peccatum, vt dicitur hoc loco. Verum de hisce peccatis diximus pluribus verbis in primo Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim, libro 7. cum explanaremus verba illa quæ sunt in capite quarto: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra,*

Versu 21. Descendam & videbo vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint, An non est ita, vt sciam.

IGVRATA est hæc locutio. Nam neque DEVS, qui omnia implet & vbique est, quoquam descendere aut ire potest; nec is, cui nuda & aperta sunt omnia, etiam priusquam fiant, eget inquisitione, vel exploratione rerum, vt his de rebus certior fiat. Scriptura igitur humano more hic loquitur de DEO. Quod enim, qui iudex aliorum hominum est, agere eum oportet in iudicandis & puniendis criminibus, id ipsum narrat scriptura fecisse DEVM. Nimirum significare voluit eiusmodi locutione, non festinatam, nec præproperam fuisse illam Sodomorum vindictam, sed lento & tardo gradu ad eorum supplicium processisse DEVM. Duo itaque locus hic præclara nobis præbet documenta: vnum de incredibili longanimitate DEI erga peccatores, diu eorum peccata dissimulantis atque impunita dimittentis, longumque eis tempus ad resipiscendum & pœnitendum indulgentis. *Propterea expectat DEVS*, inquit Isaias, *vt misereatur vestri*; Et in libro Sapientiæ: *Misereris omnium, & nihil odisti eorum quæ fecisti, dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam*: Eodemque spectat illud B. Petri: *Patienter agit DEVS propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti*. Alterum documentum est: non debere homines, qui aliorum iudices constituti sunt, ex primis rumoribus, vulgariue fama, & quilibet auditione, aut leui quacumque probatione; sed re prius diligenter inuestigata, exploratèque percepta ac iudicata, damnatum ire punitumque reorum crimina. 47

Ad Heb. 4. Isaiæ 30. Sap. 11. 1. Petr. 3.

VERVM huius loci expositionem, simulque huius quod dixi documenti vtilitatem luculente declarat, ac mirifice exornat atque illustrat quod à B. Gregorio proditum est in libro 19. Moralium. Cum enim interpretaretur verba illa Iob quæ sunt in capite 29. *Et causam quam nesciebam, diligentissime inuestigabam*, ad hunc modum super hisce verbis disputat: Nos sanè hic locus admonet, ne ad proferendam sententiam præcipites vnquam simus; ne temere ac indiscusse iudicemus; ne quælibet mala audita nos moueant; ne passim dicta sine probatione credamus. Quod profectò perpetrare verebimur, si auctoris nostri subtilius facta pensabimus: Ipse quippe, vt nos à præcipitata sententia compesceret, cum omnia nuda, & aperta sint oculis eius; mala tamen Sodomæ noluit audita iudicare, qui ait: *Clamor Sodomorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis: descendam & videbo, utrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint; An non est ita, ut sciam*. DEVS itaque omnipotens atque omnia sciens, cur ante probationem quasi dubitat? Nempe vt grauitatis nobis exemplum proponat, ne mala hominum ante præsumamus credere, quàm probare. Et ecce, per Angelos ad cognoscenda mala Sodomorum descendit; moxque facinorosos percussit. Atque ille patiens, ille mitis, ille, de quo scriptum est; *Tu Domine cum tranquillitate iudicas*: Et rursum; *Dominus patiens redditor*: Ille, inquam, 48

Egregia B. Gregorij sententia. Ad Hebr. 4. Psal. 85. Sap. 12. Eccl. 5.

inquam, Dominus tanto crimine inuolutos eos homines inueniens, quasi patientiam omisit, & diem extremi iudicij expectare ad vindictam noluit; sed eos igne iudicij, ante diem iudicij præuenit. Ecce, malum quasi cum difficultate credidit, cum audiuit; & tamen sine tarditate percussit, cum verum agnoscendo reperit: vt nobis videlicet daret exemplum, maiora crimina, & tarde credenda esse cum audiuntur, & citius punienda, cum vera esse agnoscuntur. Sic B. Gregorius. Plura super hoc ipso argumento differuimus in secundo Tomo nostrorum Commentariorum in Genesim, cum in libro 16. & numero 64. & aliquot deinceps disputaremus super illis verbis capitis 11. *Descendit DEVS ut videret ciuitatem & turrim quam ædificabant filij Adam.*

49 TRIBVS sane modis punire solet DEVS hominum peccata. Etenim frequentissime, atque plurimum punitionem scelerum, non statim vt admissa sunt, exequitur DEVS: sed in alteram vitam differt ac reseruat. Si enim statim vt quisque deliquit, prout meritus est, plecteretur à DEO; cum nemo sine crimine viuat, vix vllus mortalium relinqueretur in terris. Quod etiam fabulose de suo Ioue cecinit Ouidius. Tres modi quibus punire solet DEVS hominũ peccata. Cur DEVS peccantes nō semper in hac vita puniat.

„ *Si quoties peccant homines, sua fulmina mittat,*
„ *Iuppiter, exiguo tempore inermis erit.*

Nec solum terræ, sed etiam cæli paucissimi incolæ atque habitatores essent: sublatum enim esset remedium pœnitentiæ, quo plerique ex improbis in bonos, sanctosque viros mutati, in cælestem ciuitatem adscripti & admissi sunt. Enimuero paucissimi per gratiam innocentiæ, quam plurimi verò per virtutem pœnitentiæ, æternam salutem ac felicitatem consequuntur. Deinde, sic magis firmatur fides nostra, expectatioque futuri generalis iudicij post consummationem seculi. Si enim tam boni quam mali, pro meritis quisque suis, in hac vita tractarentur à DEO, nullum amplius futurum crederetur post hanc vitam iudicium; & illud supplicium temporale, quo punirentur improbi, par existimaretur eorum sceleribus; eoque satis compensari atque expiari eorum peccata: nec aliud eos post præsentem vitam manere supplicium; aut certe non tale tantumue, quantum fore docet fides Catholica. Adhæc, dilatio punitionis peccatorum in alteram vitam, electis quidem viris magno est bono, multumque proficit ad fidei, spei, & caritatis auctum, perfectionemque; videlicet non spe alíqua bonorum temporalium, malorumue metu, sed sincera mente, puroque corde, DEO propter DEVM, seruientibus. Contra verò corrupti & perditi homines, ex DEI longanimitate venenum sibi hauriunt, maiorem deo licentiam & confidentiam peccandi: vnde tamen salutem, id est, remedium pœnitentiæ capere eos oportebat. Verum profecto est, quod scriptum reliquit Salomon Ecclesiaste 8, *Quia non profertur*, inquit, *contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. Attamen ex eo quod peccator centies facit malum, & per patientiam sustentatur; ego cognoui quod erit bonum timentibus DEVM, qui verentur faciem eius.* Verumtamen B. Paulus expressissime demonstrauit infelicem istiusmodi hominum conditionem & statum, ex tanta DEI patientia & longanimitate non agentium vt oportebat pœnitentiam, sed thesaurizantium sibi iram & vindictam DEI. *Ad Ro. 2.*

50 ALTERO modo consueuit DEVS punire peccata, etiam in hac vita, notabilem aliquam eorum punitionem exercendo: verum non statim vt patrata sunt, sed in longum prorogata animaduersione: nimirum satis interea superque peccatoribus concedens temporis ad pœnitendum. Ad hunc modum DEVS olim impietatem Hebræorum ob crimen idololatriæ, necemque Prophetarum diu tolerauit; sed eam denique septuagenaria Babylonis captiuitate puniuit.

uit. Eosdemque ob Messiæ parricidium, annos postea quadraginta ad agendum pœnitentiam expectauit. Huc etiam spectat quod apud Lucam scriptum legimus capite 13. Nunciantibus quibusdam CHRISTO domino de nonnullis Galilæis à Pilato crudeliter interfectis, & de alijs decem & octo, ruina turris in Siloe oppressis atque occisis; dixisse Dominum: *Putatis quod hi præ omnibus alijs peccatores fuerint? Non, dico vobis; sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis*. Hoc ipso genere punitionis vsus est DEVS in Sodomitas; post longam scilicet tam execrandæ eorum improbitatis dissimulationem, diuturnamque impunitatem.

Tertio modo punit DEVS peccatum, sed perquam raro, statim vt admissum est, insigni quapiam pœna: videlicet cum tale est, vt eius virus longe manans, quamplurimos contagione sua corrumpere ac deprauare posset. Ob hanc causam peccatum Dathan & Abirom confestim DEVS puniuit, Numerorum 16. & B. Petrus Ananiæ & Sapphiræ sacrilegam auaritiam cum nefario mendacio coniunctam, Actorum 5. nec non & S. Paulus magum illum & pseudoprophetam Barieu, impie obtrectantem & aduersantem prædicationi euangelicæ, subita cœcitate percussit.

Act. 13.

Plato.

PLATO in eo Dialogo, qui Gorgias inscribitur, duas censet esse causas non omittendi punitionem criminum: vnam, si qui deliquit, eum spes sit, huiusmodi punitione meliorem futurum: alteram, si eius punitionis exemplum, sanandis aliorum animi morbis, salutare futurum sit remedium; & quasi frenum quo reprimantur & cohibeantur à peccando. Verum Taurus, insignis Philosophus, in primo Commentariorum, quos in Gorgiam Platonis composuit, & alij nobiles Philosophi, tres vlciscendorum peccatorum rationes scriptas reliquerunt. Harum vna est, cum pœna adhibetur castigandi & emendandi gratia; vt is qui deliquit, attentior fiat & correctior. Altera causa animaduertendi est, cum dignitas auctoritasq. eius, in quem est peccatum, tuenda est; ne prætermissa animaduersio, contemptum eius pariat, & honorem eleuet. Quocirca eam Græci τιμωρίαν, appellarunt, vocabulo scilicet à conseruatione honoris ei facto. Tertia ratio punitionis à Græcis nominatur παράδειγμα, cum punitio propter exemplum est necessaria: nempe vt ceteri à similibus peccatis, quæ prohiberi publicitus interest, metu cognitæ pœnæ deterreantur. Idcirco veteres quoq. Romani, exempla pro maximis & grauissimis pœnis dicebant. 51

De tribus causis ob quas nō sit omittenda punitio peccatorū. Apud Gellium lib. 6. cap 14. Taurus Philosophus.

Huius sacræ historiæ simillima, esse ab Ethnicis scriptorib. prodita literis.

TANTA porrò inter nonnullas diuinæ Scripturæ historias, atque inter quasdam priscorum poetarum fabulas similitudo est, vt facile equidem assentiar ijs, qui tradiderunt, quæ in diuina Scriptura continentur, non pauca fuisse nota veteribus illis Ethnicorum Theologis ac sapientibus; vel ex sacrorum librorum lectione, vel antiqua traditione, famaq., aut fortasse ex doctrina Chaldæorum & Aegyptiorum, quibus, propter diutinam Hebræorum quondam apud ipsos mansionem, multa Iudaicæ disciplinę non solum penotuerunt, verum etiam adhæserunt. Ouidius certe primo libro Metamorphoseos Iouem in cælesti Deorum consessu querentem inducit, omnia esse in terris scelerum plena, nec eorum vindictam diu multumq. dissimulatam, longius esse prorogandam. Quibus autem verbis Moses, DEVM hoc loco de gente Sodomorum locutum esse narrat cum Abraham, eorum verborum similibus ille vti facit Iouem, ita scribens, 52

Ouidius.

„ *Contigerat nostras infamia temporis aures:*
„ *Quam cupiens falsam, summo delabor Olympo;*
„ *Et Deus humana lustro sub imagine terras,*
„ *Longa mora est, quantum noxæ sit vbique repertum,*
„ *Enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.*

Conuer-

Conuerteruntque se inde & abierunt Sodomam: Abraham verò adhuc stabat coram Domino: & appropinquans ait. Versu 22.

53 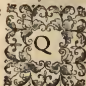
VAERET Lector, quando primum Abraham cognouerit illos esse Angelos? B. Augustinus quæstione 36. in Genesim significat non ante cognouisse Abraham illos esse Angelos, quàm finita sermocinatione cum eo, è conspectu eius secesserunt redeuntes in cælum. Verum credibilius fit, Abraham antea cognouisse eum, qui secum loquebatur, non tantum esse Angelum; sed etiam repræsentasse sibi auctoritatem & potestatem DEI. Id autem puto eum cognouisse ex illis verbis: *Num celare potero Abraham, quæ gesturus sum &c.* Et multo magis ex illis. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum &c.* Iam verò quæ inibi subditur tam flagrans, & perseuerans Abrahæ deprecatio pro liberatione Sodomorum, non ne indicat aperte eum, qui cum Abraham loquebatur, non modo vt Angelum ab eo esse cognitum, sed vt DEI vice sibi loquentem, reuerenter honoratum? *Non est*, inquit, *Abraham hoc tuum, qui indicas omnem terram.* Aug.

Sed perpendamus verba superius posita. *Abraham adhuc stabat coram Domino.* Abeuntibus Sodomam duobus Angelis, Abraham detinebat tertium, eum videlicet, qui sibi tam multa denunciauerat, & patefecerat; & quem ipse, vt DEI legatum, & DEI nomine atque auctoritate sibi loquentem, immo tanquam DEVM ipsum honorabat ac venerabatur. Magnam habet emphasim illud, *Adhuc stabat*; significat enim, licet Abraham multum antea laborasset, parando hospitibus conuiuium, assistendo prandentibus, comitando abeuntes: nihilominus tamen, quasi nihil egisset, adhuc eum perstitisse, & de integro laborasse, intercedere conantem Sodomorum calamitati & exitio, & pro eorum liberatione DEO enixe supplicantem. Vnde Chaldæus pro illo, *Stabat Coram Domino*; habet, *Stabat*, vel, *inseruiebat in oratione coram Domino.* Quod autem dicitur appropinquasse Abraham apud Dominum, intelligendum est appropinquasse eum non tam passibus corporis, quàm flagrantissimo animi affectu, vehementer miserentis tantorum eius gentis malorum, & pro liberatione valde soliciti atque satagentis.

QVARTA DISPVTATIO.

Versu 24. 25. Super illis verbis.

Nunquid perdes iustum cum impio? Si fuerint quinquaginta iusti in ciuitate, peribunt simul, & non parces loco illi propter quinquaginta iustos? Absit à te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius: non est hoc tuum qui iudicas omnem terram.

An contrarium sit diuinæ iustitiæ, perdere iustos simul cum impijs; & an bonitati DEI conueniens sit, propter paucos iustos parcere impijs.

ONSIDERET Lector quàm artificiose Abraham, in hac 54
breui oratione sua, in beneuolentiam & gratiam DEI se, se insinuauerit; quo eum ad misericordiam flecteret, & ad parcendum genti & regioni Sodomorum adduceret. Rhetores duplex genus exordij tradunt, principium, & insinuationem: illo vtendum esse præcipiunt in causa honesta & probabili; hac verò, cum turpis fuerit causa: tunc enim occulte & quasi per sinus quosdam & circuitus irrependum est audientium animis. Si enim causæ turpitudo contrahat offensionem, aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re, hominem; aut pro homine rem; aut ab eo quod odit, ad id quod diligit, auditoris animus traducendus est: & dissimulare oportet id te defensurum, quod existimeris defensurus. Huius rhetorici præcepti & artificij clarissimum hæc Abrahæ oratio præbet exemplum. Nouerat ille, pessimam esse Sodomitarum causam, & prorsus inexcusabilem: & nihil in ipsis ad auertendam impendentem eis calamitatem esse præsidij. Dissimulato igitur eorum patrocinio ac defensione, agit causam iustorum hominum, qui cum illis permixti in eadem regione versabantur: horum innocentiam, illorum opponit improbitati; horumque virtutibus & benefactis compensari posse existimat illorum scelera & flagitia. Negat fas esse, vt boni pariter ac mali, eadem supplicij opprimantur ruina: quin decere magis diuinam bonitatem; vt propter bonos, etiam malis parcat; quàm vt odio malorum, vna cum eis perdat bonos. Hoc ipso insinuationis genere vsus est Moses Exodi 32. ad placandum DEVM infensissimum Hebræo populo, propter fœdissimum idololatriæ crimen ab eo admissum. Ad mitigandam enim DEI iram, & tam impij facinoris veniam ex DEI clementia eliciendam, commemorat sanctissimos illos Patriarchas vnice dilectos DEO, & quorum gratia, sperabat eiusmodi offensam remissurum & condonaturum DEVM: *Cur Domine*, dixit Moses, *irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna, & in manu robusta? Recordare Abraham, Isaac, & Iacob seruorum tuorum quibus iurasti per temet ipsum dicens, Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cæli; & vniuersam terram hanc dabo semini vestro, & possidebitis eam. Placatusque est Dominus ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum.*

Cic. libr. 1. de Iuuent. & Quintil. lib. 4.

Locus Exodi cap. 32.

SED

Expeditur argumentatio quã cõcedit Abrahã, ad parcẽdum Sodomitis DEVM adducere.

55 SED expendamus qualis sit hoc loco argumentatio Abrahæ, qua persuadere DEO conatur, parcendum esse Sodomitis. Ea sane argumentatio duabus constat propositionibus: Vna est, propter malorum scelera, non esse perdendos vna cum eis bonos. Altera propositio est, propter bonos, etiam regioni, quam inhabitant boni cum malis mixti, esse parcendum. Priorem illam propositionem hoc argumento firmat Abraham: Cum dissimillima sit bonorum ratio & conditio, atque malorum; nequaquam conuenit, vtrosque similiter & æqualiter à DEO tractari: at si DEVS ijsdem malis & calamitatibus afficeret iustos, atque improbos, esset profectò apud DEVM iustus, sicut impius: id autem minime decet DEI iustitiam, cuius est reddere vnicuique secundum opera sua. Alteram propositionem sine probatione sumpsit Abraham; sed putauit eam, probata concessaque priori, satis esse confirmatam. Nam si propter bonos parcendum est malis, consequens est, vt etiam parcendum sit regioni, in qua permixte boni malique versantur.

Sed videamus an huiusmodi propositiones & sententiæ Abraham, vsquequaque sint certæ, nec vllo modo dubitabiles. Iustus non est perdendus, inquit Abraham, vna cum impijs: quare propter iustum, ignoscendum est impijs. Hæc sententia multiplicem habet confutationem. Primo namque, si Abraham loquitur de perditione spirituali, quæ non est aliud nisi priuatio diuinæ gratiæ, & condemnatio mortis æternæ; verissima quidem est sententia; sic enim iustus nunquam similiter punitur atque impius: Verum ea non facit ad propositum Abrahæ, qui de corporali malo & exitio loquitur, ex eo cupiens gentem Sodomorum seruare, & regionem illam ab impendenti exitio vindicare: perditio enim regionis & loci, aut eius conseruatio, corporalis potius intelligitur, quàm spiritualis. Sin autem loquatur Abraham de perditione corporali, non est omnino vera sententia: siquidem interdum bonos iuxta, malosque DEVS ijsdem malis & calamitatibus feriri & affligi patitur. Exemplo sunt duo sanctissimi prophetæ, Ezechiel & Daniel; qui propter suorum popularium scelera, in durissimam vna cum illis abstracti seruitutem, atque eorumdem participes malorum facti sunt: & per Ezechielem cap. 21. dixit DEVS ad Hierusalem: *Occidam in te iustum, & impium.* Quin etiam nonnunquam accidit, vt propter vnius improbitatem, complures alij, etiam insontes, graui percussi fuerint calamitate: vt de fuga & cæde Hebræorum propter impietatem Achan, narrat historia Iosue capite 7. Non inficior, etsi boni malique eodem quasi flagello verberentur: diuerso tamen eos fine effectuque puniri. Etenim malis corporale ac temporarium supplicium, proficit ad spiritualem eorum æternamque perditionem: bonis vero conducit ad emendationem correctionemque, ad amplioris meriti & præmij auctum, ad illustriorem eorum famam & gloriam. Itaque corporalis castigatio, fit bonis saluberrimum animi medicamentum, amplissimumque virtutum & bonorum spiritualium emolumentum; necnon & splendidissimum nominis ac famæ decus atque ornamentum.

Iam vero etiam si concedatur Abrahæ quod postulat, vt iusti non perdantur vna cum impijs: ex eo tamen non concluditur quod intendit ipse, vt propter iustos parcendum sit impijs. Potest enim DEVS perdere impios, inde eripiendo & seruando iustos: vt Noe seruauit ab exitio Diluuij; Lot ab incendio Sodomorum; & à captiuitate cædeque Iudæorum Hieremiam. Et apud Ezechielem cap. 9. ait DEVS, si fuissent in terra Iudæorum Noe, Iob, & Daniel, ipsos quidem solum liberatum iri, at ipsam terram Iuda desolatum iri. Nec me fugit, aliquando plurimis hominibus impijs pepercisse DEVM propter vnum virum iustum, vt non semel Hebræis in Deserto propter Mosem: verum illud quoque scio, & legi in sacris literis, nonnunquam DEVM ijs hominibus, qui-

bus propter insignem eorum impietatem atque scelera infensissimus erat, noluisse parcere, etiam si cum illis multa bonorum virorum millia essent permixta.
3.Reg. 19 Ecce tibi, in Samaria & in decem tribubus Israel, erant in tempore Heliæ, septem millia virorum, qui non curuauerant genua sua ante Baal, id est, qui idolatriam penitus auersantes, pie ac religiose DEVM colebant; nec propter eos tamen pepercit DEVS Samariæ; sed decem tribus, sedibus suis euulsas atque exterminatas, irreuocabili exilio ac seruitute puniuit. Abraham igitur, similis Oratori pessimam causam defendenti, & in omnes se partes versanti, vt vndecumque possit, rapiat qualecumque defensionis præsidium: miscet verba, variatque sententias, inuoluit rationes etiam non admodum probabiles, nec proposito suo valde congruentes; omnem demum mouet lapidem vt impetret, quod à DEO postulat: non tam sententiarum pondere, aut robore argumentorum cum DEO agens; quàm ardore caritatis, & flagrantissimo pietatis erga miseros illos homines affectu. Sed consideremus verba, quæ sequuntur.

SI fuerint quinquaginta iusti in ciuitate, peribunt simul? Dubium videtur an 56
nomine ciuitatis intelligat vnam ciuitatem, Sodomam dico, principem & caput ceterarum: an singulare posuerit pro numero plurali, & significauerit omnes illas quinque ciuitates: vnde ea regio dicta est Pentapolis. Illud item dubitari posset, an quinquaginta illi iusti, reperiri deberent in vna tantum ciuitate, an in vnaquaque illarum quinque. Sed vtramq. dubitationem prorsus exclusit mox adiunctum Domini responsum: *Si inuenero*, inquit, *Sodomis quinquaginta iustos in medio ciuitatis, dimittam omni loco propter eos.* Ergo de vna tantum ciuitate locutus fuerat Abraham, & de quinquaginta iustis, qui vna in vrbe tantum essent.

Non est hoc tuum qui iudicas omnem terram. Confitetur Abraham & prædicat generalem, distinctam, perfectam, non modo cælestium atque immortalium rerum, sed mortalium etiam & terrestrium DEI prouidentiam: cuius præstantissimum & quasi supremum munus est, iudicem esse omnium hominum, & vltorem scelerum ac malefactorum, virtutumque ac benefactorum remuneratorem. Hunc diuinum & supremum orbis terræ iudicatum, prophetica simul &
Psal. 9. & 62. poetica oratione magnifice cecinit Dauid: *Parauit*, inquit, *in iudicio thronum suum, & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, & iudicabit populos in iustitia.* Et alio loco: *Lætentur & exultent gentes, quoniam iudicas populos in æquitate & gentes in terra dirigis.* Abraham porrò argumentatur propterea non decere, vt perdat DEVS iustum simul cum impijs, quòd sit ipse iudex omnis terræ, quasi diceret, nullum habere in iudicio discrimen bonorum atque malorum hominum, si dedecet priuatos iudices hominum; quanto magis DEO indecens & alienum est, qui publicus & generalis omnium est judex? Huius sententiæ Abrahæ persimilem reperiet Lector apud Iob cap. 34. vbi sic est: *Absit à DEO impietas, & ab Omnipotente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet eis. Vere enim DEVS non condemnabit frustra, nec Omnipotens subuertet iudicium. Quem constituit alium super terram? aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est?*

Dixitque

Dixitque Dominus ad eum: Si inuenero Sodomis quinquaginta iustos in medio ciuitatis, dimittam omni loco propter eos. Versu 26.

57
QVAERITVR, an quod Dominus dixit, propter quinquaginta iustos, immo etiam propter decem qui essent in ciuitate, parciturum se ei loco, intelligi debeat in vniuersum de quolibet loco vbi talis numerus iustorum fuerit: tamquam vbicumque tot iusti fuerint, parciturus sit DEVS alijs, quotquot ibi fuerint, quamuis scelerati sint & supplicio digni. Verumenimuero illud DEI promissum, specialiter & proprie ad eam tantum gentem pertinuit; nec ad alium quemlibet locum gentemque transferri debet. Siquidem nec ratio ipsa docet conueniens esse, vt propter certum quempiam paucorum iustorum numerum, semper DEVS ignoscat flagitiosis & perditis hominibus, qui permixte versantur cum iustis: & non pauca sunt in sacris literis exempla, quæ contrarium testentur: nec talis DEI sententia, & decretum, promissumque, in sacris literis vspiam reperire est, vel proditum vel significatum. Habeo præterea huius sententiæ assertorem, probatoremque sanctum Augustinum: qui addit propterea DEVM id de Sodomis dixisse, quòd bene sciret eum numerum iustorum inibi non esse. Valet igitur hæc DEI sententia ad demonstrandam propensissimam DEI voluntatem ignoscendi peccatoribus: valet item ad exaggerandam illius gentis malitiam. Simile quippiam legitur dixisse DEVM per Hieremiam capite 5. *Circumite vias Hierusalem, & quærite in plateis eius: Si inueneritis hominem facientem iustitiam, & quærentem fidem; & propitius ero peccatis eorum.* Hoc dixit, vt ostenderet ne vnum quidem hominem iustum esse inter illas. Augustin. quæst. 40. in Genesim.

58 HINC apparet, quanta sit apud DEVM in gratia, vir eximie bonus & innocens, quantumque valeat ad impetrandum à DEO quodlibet bonum, malumue deprecandum. Itaque non rarò fit, vt paucorum, atque adeo vnius insigni probitate pietateque præstantis viri, plurimorum noxa & supplicium redimatur. Scitè igitur Ambrosius: Admiranda, inquit hoc loco, est DEI clementia, propter paucorum iustitiam, impunitatem toti populo promittentis. Vnde discimus, quantus murus sit patriæ vir iustus; & quod non debemus inuidere sanctis, nec temere derogare. Illorum enim nos fides seruat; illorum iustitia ab excidio defendit. Sodoma quoque si habuisset viros decem iustos, potuisset non perire. Idem alio loco: Magnus Dominus, qui aliorum merito ignoscit alijs, & dum alios probat, alijs relaxat errata. Cur apud te, homo, collega non valeat, cum apud DEVM seruus, & interueniendi meritum, & ius habeat impetrandi? Disce qui iudicas, ignoscere; disce qui æger es, impetrare. Si grauium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam, quæ pro te precetur: cuius contemplatione, quod tibi Dominus negare posset, ignoscat. Sic Ambrosius. Quantum valeat iustus apud DEVM, & quam vtilis sit sociatati hominum. Ambr. lib. 1 De Abraham cap. 6 & sub initium lib. 5. Commentariorum in Lucam.

59 EXTAT porrò Philonis super ea ipsa re disputantis, magnifica quædam oratio: quam si hoc loco in præteritis relinquerem, ingenti sane Lectorem animi voluptate priuarem. Sic autem ille scribit: Omnis sapiens, stulti est redemptio, mercesque; ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua & prouidentia impulsus, eius prospiceret incolumitati. Similis enim medico, morbis animi eius resistit, & aut mitiores reddit, aut omnino tollit; nisi tan- Philo in libro de sacrificio Abel & Caim.

ta sit morbi vis & contumacia, vt longe curationem superet. Tunc enim pereundum est illi, quando in ea bilance, immensum prægrauantibus malis, nullum ex altera parte bonorum pondus est. Vbi si inuenta fuisset quinquagenaria ratio, iuxta quam anima seruituti exempta, in totum libera pronuntiatur; aut si existeret aliquis sequentium numerorum, quos sapiens ille Abraham enumerat, descendens vsque ad denarium, eruditioni peculiarem numerum; non perijsset mens tam ignobiliter. Conandum tamen est, vt etiam certo perdendos, à suis vitijs, quantum in nobis fuerit, seruemus: imitando scilicet bonos medicos, qui etsi vident ægrum sanari non posse, omnem tamen curationem admouent, ne propter ipsorum negligentiam, non ex sententia res successisse videatur. Quod si vel minima sanitatis scintilla se se ostenderit, ea diligentissime, sicut in foco, accendenda est: sperandum enim fore, vt vita propagata, mutetur in melius, magisque sibi in posterum à lapsu caueat. Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in domo quapiam, aut vrbe video, & domum, & vrbem, illam beatam prædico: ratus tum præsentem felicitatem ei mansuram perpetuò, tum absentem expectandam cumulatiorem; DEO vltra modum mensuramq. diuitias suas, in gratiam dignorum, etiam in indignos effundere solito. Et quia illis, ne quando senescant aut intereant, precari mihi non licet; precor vitam longissimam: existimans tam diuturnam fore hominibus felicitatem, quàm longum bonis viris vitæ tempus contigerit. Proinde, alicuius eorum audita morte, ingenti tristitia & dolore conficior: non tam eorum vicem dolens, quàm superstitum. Illos enim, naturæ ordine, necessario manet is exitus, vt post vitam feliciter actam, gloriosa mors eos excipiat. His verò, destitutis potenti manu, qua protegebantur, suorum malorum imminet sensus: nisi natura, tanquam in arbore de qua maturi fructus decidunt, alios recentes substituat, quibus alantur fruanturque, quibuscumque datum est. Ergo vt viri fortes pro maximo sunt ciuitatibus munimento: sic in humana societate & communione hominum, iusti & sapientes viri, firmissimum propugnaculum & præsidium existimari debent. Ad hanc ferme sententiam Philo.

Quanti fieri debeat vir egregie bonus.

ETHNICI quoque tanquam heroicum quippiam & diuinum iudicarunt, paucorum excellenti probitati & innocentiæ, plurimorum offensam & vindictam condonare. Fertur in primis, celebraturque illud Augusti Cæsaris factum. Is debellato M. Antonio, captaque Alexandria, in media vrbe, è sublimi suggestu, Alexandrinis tristissima omnia, extremaque pertimescentibus, pronuntiauit, se illis omnium iniuriarum atque offensarum gratiam facere, propter vnum Arium, eius vrbis philosophum: quem ipse doctrina sibi virtuteque probatissimum, atque intima familiaritate coniunctissimum habebat. 60

Plutarchus in M. Antonio.

Versu 37. Respondensque Abraham, ait: Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis.

QVATVOR cum rerum generibus, hominem comparare possumus: & quarundam rerum comparatione, magna quædam res homo est; aliarum vero rerum habita ratione, paruum quippiam aut etiam prope nihil videtur esse. Sunt infra hominem quatuor elementa, & ex his concreta corpora quæ carent anima; stirpes item atque animalia. Harum rerum comparatione, magnum quiddam homo est, vt qui ad imaginem DEI factus sit, earumque rerum delatum sibi à DEO principatum, dominatumque habeat. Huc spectat Dauidicum illud 61

An homo natura sua, sit quid magnum, an paruum & leue.

Gen. 1. & 2.

lud hominis encomium, *Constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius*. Deinde comparatio hominis fieri potest cum cælis & astris: quibus, etsi conditione corporis mortalis, atque ex cæli efficientia potestateque pendentis, inferior est: animi tamen dignitate, in tantum cælos antecellit, vt illi tanquam serui & ministri hominis censeantur. Qua ratione Moses ab adorandis cæli astris deterret hominem, dicens: *Ne errore deceptus, adores Solem & Lunam, & omnia cæli astra; quæ creauit DEVS in ministerium cunctis gentibus quæ sub cælo sunt*. Tertia hominis comparatio fieri potest cum Angelis: quibus quidem secundum naturam minor est homo: sed haud multo minor, sicut ait Dauid; *Minorasti eum paulo minus ab Angelis*. Est enim hominis animus, non secus atque Angelus, ad imaginem DEI factus, & immortalis, & capax æternæ ac diuinæ beatitudinis. Quarto demum modo comparari homo potest, cum DEO: in qua comparatione, deprehenditur homo non solum esse puluis & cinis, vt hoc loco dixit Abraham, sed instar nihili. Audi asseueranter hoc dicentem Isaiam: *Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputata sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputata sunt ei*: simile est quod legitur, *Nunquid iustificari potest homo comparatus DEO; aut apparere mundus natus de muliere? Ecce Luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?* Psal. 8. Deuter. 4. Psal. 8. Isaiæ 40. Iob. 25.

Hæc propriæ humilitatis ac vilitatis cognitio, tanto crescit in nobis magis, quanto nos in diuinæ maiestatis atque immensitatis cognitione magis proficimus. Præclare igitur B. Gregorius: Omnes, inquit, sancti, quanto magis interna diuinitatis conspiciunt, tanto magis se nihil esse cognoscunt. Nunquam Abraham se cinerem & puluerem esse professus est, nisi cum DEI habere meruit collocutionem: ait enim; *Loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis*. Esse enim se aliquid fortasse credidisset, si v[illegible] [illegible]m essentiam, quæ super ipsum erat, minime sensisset. At vero vbi ad immut[illegible] [illegible]m contemplandum super se raptus est, impletus tantæ contemplationis potentia, dum illum vidit, nihil se esse nisi puluerẽ vidit. Eadem quoque repletus sapientia Propheta quidam exclamat: *Memento Domine quod puluis sumus*. Vnde Moysi etiam dixit DEVS: *EGO SVM, QVI SVM; & dices filijs Israel. QVI EST, misit me ad vos*. Solus quippe veraciter est, qui solus incommutabiliter permanet. Nam omne quod modo sic, & modo aliter est, iuxta non esse est: permanere enim in statu suo non potest. Atque aliquo modo ad non esse itur, dum ab eo quod fuerat, semper ad aliud per momenta temporum ducitur. Vt ergo in participatione illius essentiæ aliquid simus, cognoscamus nosmetipsos, quia prope nihil sumus. Sic B. Gregorius. Gregorius lib. 18. Moral. Exodi 3. Cur solus DEVS dicatur esse.

63. MIRVM sanè, quempiam esse mortalium, quem tam sordidæ & abiectæ conditionis suæ conscium ac memorem, efferri animo ac superbire non pudeat. *Quid superbit*, inquit Scriptura, *terra & cinis?* Enimuero, illud à priscis tantopere celebratum oraculum, *Nosce te ipsum*, hic præcipue, maximeque locum & vim habet: siquidem propriæ humilitatis vilitatisque contemplatio, ad omnem animi elationem tumoremque penitus comprimendum valet plurimum. Sed ita profecto se res habet; vt quisque maximis in vitijs, erroribusque ac miserijs versatur; ita quasi densissima obductis caligine oculis, vilissimum ac miserrimum statum suum minime videt. Scitè igitur B. Gregorius: In peccato, inquit, quisque positus, mortalitatis suæ obliuiscitur: & terram se esse non meminit, dum adhuc per superbiam inflatur. Post conuersionis autem suæ gratiam, cum humilitatis spiritu tangitur, quid aliud se, quàm cinerem esse recordatur? Iam in cinerem Dauid conuersus fuerat cum dicebat: *Memento, inquit, Domine* Eccl. 10. Salutare documentum. Gregorius lib. 24. cap. 27. Moral. cap. Psal. 102.

ta sit morbi vis & contumacia, vt longe curationem superet. Tunc enim pereundum est illi, quando in ea bilance, immensum prægrauantibus malis, nullum ex altera parte bonorum pondus est. Vbi si inuenta fuisset quinquagenaria ratio, iuxta quam anima seruituti exempta, in totum libera pronuntiatur; aut si existeret aliquis sequentium numerorum, quos sapiens ille Abrahamus enumerat, descendens vsque ad denarium, eruditioni peculiarem numerum; non perijsset mens tam ignobiliter. Conandum tamen est, vt etiam certo perdendos, à suis vitijs, quantum in nobis fuerit, seruemus: imitando scilicet bonos medicos, qui etsi vident ægrum sanari non posse, omnem tamen curationem admouent, ne propter ipsorum negligentiam, non ex sententia res successisse videatur. Quod si vel minima sanitatis scintilla se se ostenderit, ea diligentissime, sicut in foco, accendenda est: sperandum enim fore, vt vita propagata, mutetur in melius, magisque sibi in posterum à lapsu caueat. Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in domo quapiam, aut vrbe video, & domum, & vrbem, illam beatam prædico: ratus tum præsentem felicitatem ei mansuram perpetuò, tum absentem expectandam cumulatiorem; DEO vltra modum mensuramq. diuitias suas, in gratiam dignorum, etiam in indignos effundere solito. Et quia illis, ne quando senescant aut intereant, precari mihi non licet; precor vitam longissimam: existimans tam diuturnam fore hominibus felicitatem, quàm longum bonis viris vitæ tempus contigerit. Proinde, alicuius eorum audita morte, ingenti tristitia & dolore conficior: non tam eorum vicem dolens, quàm superstitum. Illos enim, naturæ ordine, necessario manet is exitus, vt post vitam feliciter actam, gloriosa mors eos excipiat. His verò, destitutis potenti manu, qua protegebantur, suorum malorum imminet sensus: nisi natura, tanquam in arbore de qua maturi fructus decidunt, alios recentes substituat, quibus alantur fruanturque, quibuscumque datum est. Ergo vt viri fortes pro maximo sunt ciuitatibus munimento: sic in humana societate & communione hominum, iusti & sapientes viri, firmissimum propugnaculum & præsidium existimari debent. Ad hanc ferme sententiam Philo.

Quanti fieri debeat vir egregie bonus.

60 ETHNICI quoque tanquam heroicum quippiam & diuinum iudicarunt, paucorum excellenti probitati & innocentiæ, plurimorum offensam & vindictam condonare. Fertur in primis, celebraturque illud Augusti Cæsaris factum. Is debellato M. Antonio, captaque Alexandria, in media vrbe, è sublimi suggestu, Alexandrinis tristissima omnia, extremaque pertimescentibus, pronuntiauit, se illis omnium iniuriarum atque offensarum gratiam facere, propter vnum Arium, eius vrbis philosophum: quem ipse doctrina sibi virtuteque probatissimum, atque intima familiaritate coniunctissimum habebat.

Plutarchus in M. Antonio.

Versu 27. Respondensque Abraham, ait: Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis.

61 QVATVOR eum rerum generibus, hominem comparare possumus: & quarundam rerum comparatione, magna quædam res homo est; aliarum vero rerum habita ratione, paruum quippiam aut etiam prope nihil videtur esse. Sunt infra hominem quatuor elementa, & ex his concreta corpora quæ carent anima; stirpes item atque animalia. Harum rerum comparatione, magnum quiddam homo est, vt qui ad imaginem DEI factus sit, earumque rerum delatum sibi à DEO principatum, dominatumque habeat. Huc spectat Dauidicum illud

An homo natura sua, sit quid magnum, an paruum & leue.

Gen. 1. & 2.

lud hominis encomium, *Constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.* Deinde comparatio hominis fieri potest cum cælis & astris: quibus, etsi conditione corporis mortalis, atque ex cæli efficientia potestateque pendentis, inferior est: animi tamen dignitate, in tantum cælos antecellit, vt illi tanquam serui & ministri hominis censeantur. Qua ratione Moses ab adorandis cæli astris deterret hominem, dicens: *Ne errore deceptus, adores Solem & Lunam, & omnia cæli astra; qua creauit DEVS in ministerium cunctis gentibus qua sub cælo sunt.* Tertia hominis comparatio fieri potest cum Angelis: quibus quidem secundum naturam minor est homo: sed haud multo minor, sicut ait Dauid; *Minorasti eum paulo minus ab Angelis.* Est enim hominis animus, non secus atque Angelus, ad imaginem DEI factus, & immortalis, & capax æternæ ac diuinæ beatitudinis. Quarto demum modo comparari homo potest, cum DEO: in qua comparatione, deprehenditur homo non solum esse puluis & cinis, vt hoc loco dixit Abraham, sed instar nihili. Audi asseueranter hoc dicentem Isaiam: *Ecce gentes quasi stilla situla, & quasi momentum stateræ reputata sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt ei:* simile est quod legitur, *Nunquid iustificari potest homo comparatus DEO; aut apparere mundus natus de muliere? Ecce Luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?*

Psal. 8.

Deuter. 4.

Psal. 8.

Isaiæ 40.

Iob. 25.

Hæc propriæ humilitatis ac vilitatis cognitio, tanto crescit in nobis magis, quanto nos in diuinæ maiestatis atque immensitatis cognitione magis proficimus. Præclare igitur B. Gregorius: Omnes, inquit, sancti, quanto magis internæ diuinitatis conspiciunt, tanto magis se nihil esse cognoscunt. Nunquam Abraham se cinerem & puluerem esse professus est, nisi cum DEI habere meruit collocutionem: ait enim; *Loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis.* Esse enim se aliquid fortasse credidisset, si v[illegible]m essentiam, quæ super ipsum erat, minime sensisset. At vero vbi ad immut[illegible]m contemplandum super se raptus est, impletus tantæ contemplationis potentia, dum illum vidit, nihil se esse nisi puluerẽ vidit. Eadem quoque repletus sapientia Propheta quidam exclamat: *Memento Domine quod puluis sumus.* Vnde Moysi etiam dixit DEVS: *EGO SVM, QVI SVM; & dices filijs Israel. QVI EST, misit me ad uos.* Solus quippe veraciter est, qui solus incommutabiliter permanet. Nam omne quod modo sic, & modo aliter est, iuxta non esse est: permanere enim in statu suo non potest. Atque aliquo modo ad non esse itur, dum ab eo quod fuerat, semper ad aliud per momenta temporum ducitur. Vt ergo in participatione illius essentiæ aliquid simus, cognoscamus nosmetipsos, quia prope nihil sumus. Sic B. Gregorius.

Gregorius lib. 18. Moral.

Exodi 3. Cur solus DEVS dicatur esse.

63 MIRVM sanè, quempiam esse mortalium, quem tam sordidæ & abiectæ conditionis suæ conscium ac memorem, efferri animo ac superbire non pudeat. *Quid superbit*, inquit Scriptura, *terra & cinis?* Enimuero, illud à priscis tantopere celebratum oraculum, *Nosce te ipsum*, hic præcipue, maximeque locum & vim habet: siquidem propriæ humilitatis vilitatisque contemplatio, ad omnem animi elationem tumoremque penitus comprimendum valet plurimum. Sed ita profecto se res habet; vt quisque maximis in vitijs, erroribusque ac miserijs versatur; ita quasi densissima obductis caligine oculis, vilissimum ac miserrimum statum suum minime videt. Scitè igitur B. Gregorius: In peccato, inquit, quisque positus, mortalitatis suæ obliuiscitur: & terram se esse non meminit, dum adhuc per superbiam inflatur. Post conuersionis autem suæ gratiam, cum humilitatis spiritu tangitur, quid aliud se, quàm cinerem esse recordatur? Iam in cinerem Dauid conuersus fuerat cum dicebat: *Memento*, inquit, *Domine*

Eccl. 10. Salutare documentum.

Gregorius lib. 14. cap. Moral. cap. 27.

Psal. 102.

quod puluis sumus. Abraham quasi iam in cinerem reuersus, dicebat: *Loquar ad Dominum meum, cum sim puluis, & cinis*. Nam etsi viuentem carnem eorum nec dum in terram mors resoluerat; hoc tamen illi apud se erant, quòd se absq. dubitatione futuros præuidebant. Hinc alias dicitur: *Auferes spiritum eorum & deficient, & in puluerem suum reuertentur*. Quis autem eorum spiritus, nisi spiritus superbiæ nominatur? Tollatur ergo spiritus eorum, vt deficiant: id est, subducto superbiæ spiritu, nihil se, ex se, esse cognoscant. Et reuertantur in puluerem, id est, humilientur ex infima conditione. Propter hunc puluerem, ad cuius memoriam, qui se ipsos considerant reuocantur; per Sapientiam dicitur: *Iusti fulgebunt, & sicut scintilla in arundineto discurrent*. Sancti etenim viri, dum peccatoribus permiscentur, eos suorum exemplorum igne succendunt; atq. per id quo nitent & ardent, in cinerem redeunt: quia pietatis flamma consumpti, dum infirmitatem conditionis suæ conspiciunt, nihil aliud se, quàm fauillam esse cognoscunt: vt à superbiæ suæ duritia resoluti, per pœnitentiam dicant, id quod supra memoraui: *Memento Domine, quia puluis sumus*. Bene ergo dixit Iob, *Cum ad se spiritum hominis Dominus trahit, deficiet omnis caro, & homo in cinerem reuertetur*. Hactenus ex Gregorio.

Psal. 103.

Sap. 3.

Psal. 102.

Iob. 34.

64 HANC porrò sancti Abrahæ deprecationem & orationem, qua liberationem Sodomorum persuadere DEO voluit, attente, consideratéque perpendens Philo, constare eam docet admirabili quodam profundissimæ humilitatis & reuerentiæ, simulque ingentis fiduciæ ac libertatis temperamento. Nam quantæ fuit fiduciæ ac libertatis dicere illud DEO, *Absit à te vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius? Non est hoc tuum, qui indicas omnem terram. Nequaquam facies iudicium hoc*. Ex altera vero parte, demississimi animi, profundissimæque humilitatis ac reuerentiæ fuere illa eiusdem hominis verba; *Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis*: Verba Philonis ita se habent: Sunt profecto admirandæ virtutes, vel fiducia, vel sermonis libertas aduersus præstantiores, quando res eam postulat; vt vera potius quam ludicra videri debeat comica illa sententia.

Philo in libro qui inscribitur, Quis rerū diuinarum sit hæres.

„ *Si seruus consuescat semper silere*,
„ *Fiet nequam, dedissens loqui libere*.

Sed quando solet hac libertate vti seruus aduersus dominum suum? tunc sane, cum nullius sibi est maleficij conscius, certusque est, nihil à se dictum factumue, nisi ad domini sui pertinens vtilitatem. Similiter igitur decet famulum DEI, linguæ vti libertate erga suum & rerum omnium principem ac dominum, si fuerit tamen ipse à peccatis purus, suæque erga dominum suum caritatis, sibi conscius; magisque gaudens DEI famulatu & seruitio, quàm si esset imperium in omnes homines terra marique consecutus. Officia porrò & obsequia ipsius Abrahæ plena caritatis erga Dominum, mirifice commendat Scriptura, DEVM inducens hæc loquentem filio eius Isaac: *Ego tecum ero, & benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & semini tuo dabo vniuersas regiones has, & in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ: eo quod obedierit Abraham voci meæ, & custodierit præcepta & mandata mea, & cæremonias legesque seruauerit*. Enimuero maxima serui laus est, nihil ex dominicis iussis contemnere; sed impigre atque industrie, etiam supra vires, conari cuncta ex illius voluntate & sententia exequi.

Genes. 26.

65 Moses quoque tanta in loquendo cum DEO vsus est libertate, vt eum non clamantem solum coram DEO, verum etiam DEO valide reclamantem audiamus: vera scilicet fiducia, & affectu minime fucato. Nam illa eius verba: *Aut dimitte illis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti*: Et cum dixisset ei DEVS: *Facies mea præcedet te, & requiem dabo tibi*: ille quasi abnuens

Sancta libertas Mosis cū Deo loquentis. Exodi 32. & 33.

abnuens: *Si non*, inquit, *tu ipse præcedas, ne educas nos de loco isto*. Atque alio loco: *Cur afflixisti seruum tuum? non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia grauis est mihi. Sin aliter tibi videtur, obsecro vt interficias me, ne tantis afficiar malis*. Num. 11. huiuscemodi, inquam, verba, quæ Moses dixit DEO, nemo, opinor, Regi cuiuis, aut Principi auderet dicere. Verumtamen cum DEO loqui tam libere, summæ fuit non audaciæ, sed fiduciæ. Siquidem sapientes omnes amici DEI sunt. Libertas autem loquendi, cognata est amicitiæ: nam qui cum obsecro loquemur libere, si cum amico non licet? Recte igitur in sacris literis Moses amicus DEI celebratur: vt quoties audacius cum DEO loqui videtur, amicitiæ potius id, quàm arrogantiæ tribuatur: Arrogantis namque est temeritas, amici verò fiducia.

66 SED considera iterum quemadmodum in Abraham fiducia & libertas loquendi, pariter cum reuerentia mire temperata fuerit. Legimus enim eum dixisse DEO: *Here Domine, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis: & ecce vernaculus meus hæres meus erit*. Gen. 15. Verba illa: *Quid dabis mihi?* fiduciam præseferunt: illud autem; *Here Domine*, reuerentiam. Et quamuis nomina illa, Herus, & Dominus, re ipsa in vnum eundemque competant sensum; ea tamen distinguit cogitatio. Dominus quippe Græce dicitur κύριος, παρὰ τὸ κῦρος, hoc est, ab auctoritate, qua ratum fit aliquid: sicut contra ἄκυρον vocatur irritum. Herus verò nominatur Græce δεσπότης παρὰ τὸν δεσμόν, id est, vinculum: vnde, vt opinor, δέος, id est, timor; Itaque δεσπότης significat dominum non solum propter auctoritatem reuerendum, sed etiam metuendum propter omnipotentiam. Vel sic fortasse nominatur DEVS, quod ipse omnia colliget & constringat, tanquam indissolubilibus quibusdam prouidentiæ suæ vinculis; quæ alioqui dissoluerentur ac dissiparentur. Quare cum dicit; *Here Domine, quid mihi dabis?* Perinde est ac si dicat; Non ignoro tuam ingentem potentiam; scio & potestatem tuam terribilem, & idcirco timens tremensque te appello: sed rursus per te ipsum fiducia subleuor. Tu enim iubes ne timeam. Tu mihi linguam eruditam dedisti, vt sciam quando & quemadmodum loquendum sit tecum. Et quamuis præ me libertatem magnam & confidentiam ferre videar, ingenti me tamen affici pauore ac stupore fateor. Nec dico tamen contrarios in me pugnare affectus, timorem atque audaciam: sed eos commodissime inuicem misceri ac temperari. Itaque hoc tam bene atque vtiliter temperato poculo, insatiabiliter fruor; quod facit, vt nec libertas loquendi diminuat quicquam de reuerentia diuini numinis: nec ipsa reuerentia fiduciam & libertatem loquendi, vbi est opus, adimat. Didici enim me ipsum æstimare ac metiri: Scio quàm sim nihili, & ideo nimiam erga me tuam beneficentiam obstupesco. Et quoties puluerẽ cineremque, aut si quid his abiectius est, me ipsum sentio, tunc appellare te audeo; humiliatus nempe atque in terram prostratus, atque ita mutatus, vt vix ipse mihi subsistere videar. Talem affectum animæ, impressit in meam memoriam, admirabilis vir Abraham. Hactenus ex Philone.

Quid

Versu 32.

Quid si inuenti fuerint ibi decem? Et dixit, Non delebo propter decem.

Cur Abraham viros iustos, nec supra 50. nec infra 10. commemorauerit.

Thomas Anglicus in cap. 18. Genesis.

CVR Abraham memorans viros iustos, in quorum gratiam, vt parceret DEVS Sodomitis, flagrantissime cupiebat, & vehementer ei supplicabat; nec supra quinquaginta viros iustos ascenderit, nec descenderit infra decem; non inepte nec inscite, vt mihi quidem videtur, causam & rationem Thomas Anglicus, breui magis & distincta, vt moris est Theologorum Scholasticorum, quàm eleganti oratione, ad hunc modum exposuit. Cur Abraham certa quadam gradatione precum, à quinquaginta peruenit vsque ad decem? non ne melius & facilius fuisset, à principio rogare pro decem? Respondendum est: Abraham tum propter DEI reuerentiam; tum propter magnitudinem rei postulandæ, non esse statim ausum petere pro decem: verum DEO concedente in quinquaginta, audaciorem esse factum ad petendum pro quadraginta quinque, & sic deinceps vsque ad decem. Præterea DEVS occulte mouebat animum Abrahæ ad petendum eo potius modo, quàm alio; quòd vellet formulam precationis, eius spiritualibus quoque mysterijs deseruire. Etenim sex illis numeris quos Abraham commemorauit 50. 45. 40. 30. 20. & 10. designantur omnia genera, omnesque gradus iustorum, quotquot nunc in terris sunt, aut fuere olim, aut futuri aliquando sunt. Nam quinquagenarius numerus denotat plenitudinem gratiæ SPIRITVS Sancti, & supremum iustorum vitæ genus in perfecta DEI contemplatione (qualis esse in terris potest) & ardentissimo eius amore collocatum. Supra hunc perfectionis gradum, non est ascendere altius dum hic viuitur. Ad hoc genus vitæ pertinet, quod de MARIA dixit Dominus; *MARIA optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Descensus à quinquaginta ad quadraginta per duos quinarios, significat inferius quoddam genus iustorum in exteriori actione positum, simile ministerio Marthæ, cui dixit Dominus: *Solicita es, & turbaris erga plurima.* Verum duplex est genus vitæ actiuæ, in qua se iusti exercent. Est enim quoddam principaliter quidem actiuum, sed aliqua tamen ex parte etiam contemplatiuum; quod per numerum quadragintaquinque adumbratum est. Nam quadraginta, est numerus operationis & laboris; additus vero quinarius, quo ille appropinquat ad quinquaginta, significat participationem quandam contemplationis. Alterum est genus vitæ actiuæ designatum per quadragenarium numerum, in externa solum actione & corporalibus ministerijs occupatum, & per corporalis misericordiæ opera, iuuandis hominibus destinatum. 67

Lucæ 10.

SEQVITVR deinceps à quadragenario numero descensus ad denarium per tres denarios. Et denario quidem significari obseruationem Decalogi, per se manifestum est; triplicata verò denarij repetitio, siue diminutio à quadraginta vsque ad decem, indicat tres modos obseruandi decalogum, vel tres gradus eorum, qui eum obseruant. Primus gradus est eorum qui ducuntur ad præceptorum diuinorum obseruationem, solo DEI, puroque amore; quòd ipse dignissimus per se sit, vt eius voluntati obtemperetur, eiusque præcepta diligentissime obseruentur. Medius gradus eorum est, qui ad exequenda DEI præcepta, alliciuntur & feruntur contemplatione, speque ingentium vtilitatum, atque animi voluptatum, quæ obseruationem diuinæ legis consequuntur. In horum se hominum classem numerumque retulit regius vates Dauid, cum de præceptis DEI dixit: *Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum: & dulciora* 68

Psal. 18.

dulciora super mel & fauum. Etenim seruus tuus custodit ea, & in custodiendis illis retributio multa.

Tertius atque infimus obseruatorum Decalogi gradus, eorum est, qui seruili quodam timore diuinæ vindictæ, terroreque supplicij æterni, quo præuaricatores diuinæ legis puniendi sunt, ad custodienda mandata DEI quasi compelluntur & trahuntur. Ac talem quidem animi affectum erga DEI præcepta, licet is hominum sit valde imperfectorum, Dauid tamen non est aspernatus: quin etiam dari sibi eum peroptauit, & à DEO precatus est dicens: *Confige timore tuo carnes meas: à iudicijs enim tuis timui*; quasi diceret: cupio omni modo adhærere mandatis tuis; si amor recti & honesti non semper vim habuerit reuocandi me à carnalibus affectibus & voluptatibus; equidem vehementer cupio, idque etiam atque etiam te rogo, vt timor tuæ iustitiæ, grauissimis pœnis violatores legis tuæ vlciscentis, altius penetret, ac penitus intret animum meum, & fixus in eo semper hæreat; vt hac saltem ratione, ab assensu & obsequio turpium cupiditatum & voluptatum me prorsus abstrahat. Moses prudentissimus diuinæ legis promulgator & interpres, quò ardentius inflammaret Hebræorum animos ad colendam & implendam DEI legem, eosque ab eius contemptu ac violatione vehementius absterreret, primo exposuit amplissima bona, quibus studiose sanctèque diuinam legem colentes afficiendi erant: tum enarrauit grauissimas calamitates & atrocissima supplicia, quibus feriendi & perdendi erant, qui DEI mandata neglexissent atque violassent.

Psal. 118. — *Leuit. 26.* *Deut. 28.*

QVINTA DISPVTATIO,

Super illis verbis,

Abijtque Dominus, postquam cessauit loqui ad Abraham: & ille reuersus est in locum suum, Versu XXXIII. *Versu 33.*

69

DOMINVM appellat Moses Angelum, qui auctoritatem dignitatemque DEI repræsentans, sermocinatus fuerat cum Abraham: & quem Abraham, DEI nomine secum loquentem, quasi DEVM, venerabundus, verbis factisque honorauit. Sed quonam Angelus ille abijt? Redijt nempe in cælum, peracto munere, cuius obeundi gratia, in terras missus fuerat: proprium namque beatorum Angelorum domicilium, cælum est. Abraham redijt ad tabernaculum suum, quod habebat in conualle Mambre: vnde hospites suos ad hunc locum vsque comitatus fuerat. Sed quatuor hoc loco quæstiunculæ proponi possunt; quarum solutionem cursim attingam. *Quatuor quæstiones*

Quæritur primo, cur Abraham non amplius institit supplicare DEO pro Sodomitis: sed vbi deuenit ad decem iustos, ibi subsistens, finem precandi fecit? An quia ipsemet, cum commemorasset decem iustos, dixit se non amplius super ea re cum DEO acturum: *Obsecro, inquit, ne irascaris Domine, si loquar adhuc semel: quid si inuenti fuerint ibi decem iusti?* DEVS præterea, vt Thostatus putat, cohibuit mentem animumque Abrahæ, ne pergeret vlterius deprecari pro Sodomitis, nec vltra decem procederet ad commemorationem iustorum hominum. Sciebat enim esse aliquot iustos in ea regione, infra denarium numerum, propter quos tamen non erat parciturus illi genti: de qua scilicet omnino pœnas sumere decreuerat. Nec tamen vnice carum sibi Abraham contristare voluit, non satisfaciens eius petitioni; quare auertit mentem & volunta-

Prima quæstio. *Thostatus.*

tem

tem eius à perseuerando in deprecatione atque intercessione pro Sodomitis. Adde si placet rationem quãdam mysticam: infra Decalogi obseruationem, quæ denario numero designatur, nullus esse potest iustitiæ locus: nec quisquam Decalogi obseruationem non explens, iusti appellatione honoreque dignatus est: quare merito Abraham in commemorando iustos, infra decem non descendit.

Secunda quæstio.

Altera quæstio, An præter Lot & vxorem eius duasque filias, fuerint in ea gente ac regione probi aliqui homines, & flagitiorum, propter quæ puniti sunt Sodomitæ, prorsus expertes. Existimat Thostatus non esse improbabile, fuisse inibi alios viros iustos; eosque ex illo incendio euasisse, vel monitu Angelorum, vel interiori quodam diuino instinctu atque incitatu, quasi præsagientes instantia mala, inde recessisse. De quorum tamen liberatione nihil scripsit Moses, narrandæ videlicet liberationi Lot solum intentus: quod ea continens & connexa esset cum historia Abrahæ, quam ipse susceperat proprie & accurate tractãdam: præsertim cum in liberatione Lot, multa valde memoranda & admiranda interuenerint. Verum hæc opinio Thostati, nullo est fulta & nixa rationis fundamento. Non repugnat fuisse inibi alios iustos, neque id negat scriptura: non sane id negat; verum nec affirmat, nec subindicat; quin etiam contrarium significat, cum narrat sequenti capite, vniuersos habitatores earum vrbium incendio perijsse. Nec satis est, quo credatur aliquid esse factum, ostendere non repugnasse id fieri: nam quàm multa scimus non esse facta, quæ tamen fieri potuisse non dubitamus, nec vt fierent, ulla fuit repugnantia?

Thostatus.

Tertia quæstio.

Tertia quæstio: Cur Abraham non supplicauit DEO pro liberatione Lot? 70
An ille quidem supplicauit pro eo, sed id narrare prætermisit Moses? Non enim putauit, visum iri magnum & memorabile, quod Abraham supplicasset DEO pro Lot, homine scilicet magna secum necessitudine coniuncto, sibique propter longinquæ peregrinationis societatem, diuturnumque contubernium & conuictum carissimo. At vero pertinuit maxime ad commendationem pietatis & caritatis Abrahæ, & ad eruditionem atque imitationem posterorum, proditum memoriæ ac literis relinquere, quàm ille DEO instanter & perseueranter, pro extranea & tam scelerata gente supplicasset. Quid si nullum verbum fecit Abraham pro Lot, quod certus esset vel ex aliqua DEI promissione, vel propter integritatem atque innocentiam Lot bene sibi notam & perspectam, eum liberatum & conseruatum iri a DEO? Illud certe constat ex historia sequentis capitis, Abrahæ potissimum gratia & merito, liberatum esse Lot.

Cur DEVS precibus Abrahæ non sit flexus ad ignoscendum Sodomitis. Quarta quæstio.

Quarta quæstio, cur DEVS precibus Abrahæ non est flexus ad ignoscendum 71
Sodomitis? Causa non parcendi Sodomitis, peccatorum eius gentis fuit tanta enormitas atque immanitas, vt nullo modo veniam mererentur. Fuit enim eorum multiplex & multiforme peccatum: sed principale scelus, erat sua natura fœdissimum, maximeque detestandum; & nisi quam primum, tanquam ferro & igne resecaretur & exureretur, perniciosum & exitiale futurum humano generi. Erat præterea peccatum eorum hominum, longinqua peccandi consuetudine & licentia inueteratum roboratumque, & quasi naturale factum: fueratque, diuturna impunitate concessa, longo tempore dissimulatum & toleratum a DEO. Itaque nulla iam spes erat correctionis & emendationis; cum illi longanimitatem DEI, ad maiorem peccandi audaciam & impudentiam conuertissent. Quocirca dilatio vltionis & supplicij eius gentis, non proficiebat ad emendationem vitæ, sed ad culpæ amplificationem, & ad scandalum atque exitium multorum, quos talis flagitij contagio, virusque inuadebat & corrumpebat. Hæc igitur celerem eius gentis, notabilemq., atque omni æuo memorabilem animaduersionem DEI & vindictam flagitabant.

HIS adijcere lubet sententiam quandam Philonis, quæ visa mihi est pul- 72
cherrima

cherrima. Tradit ille tres esse optimos & efficacissimos apud DEVM deprecatores atque intercessores pro venia peccatoribus impetranda. Vnus, & is quidem principalis intercessor, est ipsa DEI bonitas & clementia, qui suapte natura promptissimus est ac propensissimus ad ignoscendum; ad puniendum verò, lentus admodum & cunctabundus. Secundum locum intercedendi tenent viri pietate & sanctimonia præstantes; quorum apud DEVM gratia & auctoritas, ad demerendam peccatoribus criminum veniam, valet plurimum. Namque eos dignos esse iudicat DEVS, vt eorum gratia & merito, etiam indignis atque immerentibus remittat ipse noxam, & gratiam suam impertiat. Tertius, & sane potentissimus intercessor est, bona quædam peccatoris animi affectio: si liquido is agnoscat flagitia sua; si ex animo ac serio doleat ac detestetur; si firmissime statuat apud se, ab omni deinceps flagitio purum se atque integrum conseruare. Ea quippe peccatoris mens, is animi sensus, id consilium atq. propositum, ad iram DEI placandam, ad impetrandam eius indulgentiam, & ad deprecandum peccatis merita & debita supplicia, vim habet maximam. Ponam hic verba Philonis; nam fere sunt vtili quadam & dulci eruditione condita. Vbi autem ea verba sunt, loquitur inibi Philo de Iudæis gentilibus suis, per id tempus, toto propemodum orbe terrarum dispersis, & valde calamitosam atque ærumnosam vitam viuentibus. Ait eam calamitatem, quæ propter eorum peccata eis contigit, si criminum suorum vere pœnitentes, toto corde reuertantur ad DEVM, multum eis profuturam, non modo ad recuperandam libertatem, & mala, quibus oppressi sunt, discutienda; sed ad magnam deinceps felicitatem comparandam.

Tres esse apud DEVM optimos pro peccatoribus, deprecatores atque intercessores.

Sic autem scribit Philo: Si qui huiusmodi castigationes, non vt peremptorias, sed vt incitantes ad emendationem acceperint, mutatique suum errorem damnauerint, primum sincera conscientia, tum etiam lingua ad profectum audientium, veniam consequentur apud propitium & seruatorem DEVM: qui generi humano eximiam hanc largitur gratiam, id volens suo verbo cognatum esse, ad cuius similitudinem animus hominis factus est. Nam etiam qui extremas oras terræ incolunt, seruientes ijs à quibus abducti sunt illuc captiui; velut vno edicto, vna die liberabuntur omnes: dominis mirantibus eorum consensum in deserendis vitijs & sectandis virtutibus, & ideo pudebit eos melioribus dominari. Tum vero potiti hac inexpectata libertate, qui antea dispersi fuerant per Græciæ, Barbariæque continentes, & insulas, eodem momento temporis exciti è diuersis sedibus, contendent ad locum destinatum: deducente eos quodam spectro augustiore diuinioreque, quàm quæ obuersari solent humanis oculis; ceterorum quidem nemini, solis autem seruandis conspicuo. Tribus porrò freti erunt apud DEVM Patrem intercessoribus aduocatisque; vno, æquitate siue bonitate ipsius DEI Patris, qui semper ad pœnam tardior est, quam ad veniam: Altero, priscis Gentis conditoribus; qui etiam exuti corpore, nudis animis sincerum suo Principi cultum exhibent, pro suis posteris perpetuo, efficaciterque supplicantes: hoc honore dignati à DEO, vt exaudiantur facile. Tertius intercessor, est in melius mutatio, atque emendatio, profectusque, propter quem maxime DEI captatur indulgentia & beneuolentia; sine quo numquam ab errore in viam redire est. Huius autem viæ non alius est finis, quàm ita DEO placere, vt patri probantur filij. Hactenus Philo. Post hæc multa subdit Philo, quasi vaticinando, de futura Iudæorum felicitate. Verum hanc Philonis prædictionem non fuisse vaticinium, sed aut ludicrum somnium, aut vanam spem, euentus ipse demonstrauit.

Philo in libro qui inscribitur, de Execratione.

Vanū Philonis vaticinium de futura Iudæorū sui temporis felicitate.

73 TRIVM igitur illorum deprecatorum & intercessorum, de quibus dixit Philo, nullum pro se habuerunt Sodomitæ. Nam DEI clementia & miseri-

cordia, etsi diu fauit eis; longam impunitatem indulgens, tempusque ad agendam pœnitentiam; cum tamen nihil proficeret, sed eo ipso deteriores fieri eos cerneret, cessit iustitiæ diuinæ, atque in eius potestatem eos tradidit. Iustitia autem diuina in locum succedens misericordiæ, tanto citius & grauius punire eos voluit; quanto illi diutius & impudentius abusi fuerant DEI misericordia. Itaque effrœnem atque irreuocabilem eorum malitiæ cursum, quando nec pudor, nec timor, nec DEI hominumue respectus, aut alia quæpiam bona ratio reprimere potuerat; diuina iustitia, repentino eorum supplicio morteque, intercidendam esse iudicauit. Alterum vero deprecatorem & intercessorem, optimum quidem pro se habuerunt Sodomitæ; Abraham dico, virum sanctissimum, DEOq. carissimum: qui pro illis acerrimo studio, magnaq. constantia & perseuerantia DEO supplicauit: sed obfirmata & inflexibilis eorum malitia, inflexibilem quoque erga se reddidit misericordiam DEI; tantique viri preces, inefficaces atque irritas fecit. Simile igitur quippiam accidit Sodomitis, ac Iu-

Hiere. 15 dæis contigisse legimus: quibus adeo se iratum atque infensum esse DEVS quodam loco dixit, vt etiam si Samuel & Moses pro eis orarent, non eos tamen exauditurus esset. Verba DEI ad hunc modum refert Hieremias: *Et dixit Dominus ad me: si steterint Moses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum*

Ezec. 14. *istum*. Et alio loco: *Si fuerint tres viri iusti in medio huius terræ, Noe, Daniel, & Iob: ipsi in iustitia sua liberabunt animas suas; nec filios aut filias suas liberabunt, sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur*. Tertius porrò modus deprecandi & intercedendi, qui positus est in eius, qui deliquit, pœnitentia & emendatione; nullum plane in Sodomitis locum habuit. Siquidem nullum in eis erat peccati odium, nullus pœnitentiæ sensus, nullumque in posterum corrigendi vitia, & mores ac vitam emendandi propositum. Immo verò de præteritis sceleribus suis, quasi de egregijs benefactis gloriabantur: præsentibusque maleficijs palam gaudebant & exultabant; quin etiam turpissimam futurorum scelerum voluptatem prægustare ac præsumere omnino gestientes, ad præmeditanda & machinanda flagitia, consilia sua omnia, votaq. conferebant. Ecquis igitur veniæ locus esse poterat, vbi non modo nullum erat pœnitentiæ vestigium, verum etiam firmissimum in ijsdem vitijs procedendi, perseuerandiq. propositum?

BENEDI-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Decimumnonum Genesis.

De incendio excidioque Sodomæ, aliarumque vrbium; & de liberatione Loth, ac de incestu filiarum eius.

ENERVNTq. duo Angeli Sodomam vespere, Versu 1.
sedente Loth in foribus ciuitatis. Qui cum vidisset
eos, surrexit, & iuit obuiam eis: adorauitque pro-
nus in terram. Et dixit: Obsecro, domini, decli- 2
nate in domum pueri vestri, & manete ibi: lauate
pedes vestros, & mane proficiscemini in viam ve-
stram. Qui dixerunt, Minime, sed in platea mane-
bimus. Compulit illos oppido vt diuerterent ad eum: ingressisque do- 3
mum illius, fecit conuiuium, & coxit azyma, & comederunt. Prius 4
autem quàm irent cubitum, viri ciuitatis vallauerunt domum à puero
vsque ad senem, omnis populus simul. Vocaueruntque Loth, & dixe- 5
runt ei: Vbi sunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos huc vt co-
gnoscamus eos. Egressus ad eos Loth, post tergum occludens ostium, 6
ait: Nolite, quæso, fratres mei, nolite malum hoc facere. Habeo duas 7
filias quæ nec dum cognouerunt virum: educam eas ad vos, & abuti- 8
mini eis, sicut vobis placuerit, dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia
ingressi sunt sub vmbra culminis mei. At illi dixerunt, Recede illuc. Et 9
rursus: Ingressus es, inquiunt, vt aduena, nunquid vt iudices? te ergo
ipsum magis quàm hos affligemus. Vimque faciebant Loth vehemen-
tissime: iamque prope erat vt effringerent fores. Et ecce miserunt ma- 10
num viri, & introduxerunt ad se Loth, clauseruntque ostium: & eos qui 11
foris erant, percusserunt cæcitate, à minimo vsque ad maximum, Ita vt
ostium inuenire non possent. Dixerunt autem ad Loth, Habes hic quem- 12

pia m tuorum? generum, aut filios, aut filias, omnes qui tui sunt, educ
13 de vrbe hac: delebimus enim locum istum, eo quod increuerit clamor
14 eorum coram Domino, qui misit nos vt perderemus illos. Egressus
itaque Loth, locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias eius
& dixit ad eos, Surgite & egredimini de loco isto, quia delebit Domi-
15 nus ciuitatem hanc. Et visus est eis quasi ludens loqui. Cumque esset
mane, cogebant eum Angeli, dicentes; Surge tolle vxorem tuam, & duas
16 filias eius quas habes: ne & tu pariter pereas in scelere ciuitatis. Dissi-
mulante illo, apprehenderunt manum eius & manum vxoris ac dua-
17 rum filiarum eius: eo quod parceret Dominus illi. Eduxeruntque eum,
& posuerunt extra ciuitatem. Ibique locuti sunt ad eum dicentes: Sal-
ua animam tuam: noli respicere post tergum, nec stes in omni circa re-
18 gione; sed in monte saluum te fac, ne & tu simul pereas. Dixitque
19 Loth ad eos, Quæso, domine mi, quia inuenit seruus tuus gratiam co-
ram te, & magnificasti misericordiam tuam quam fecisti mecum, vt sal-
uares animam meam, nec possum in monte saluari, ne forte apprehēdat
20 me malum & moriar. Est ciuitas hic iuxta ad quā possum fugere, parua,
21 & saluabor in ea: nunquid nō modica est, & viuet anima mea? Dixitq. ad
22 eum, Ecce etiā in hoc suscepi preces tuas, vt non subuertā vrbem pro qua
locutus es. Festina, & saluare ibi: quia nō potero facere quicquam, donec
23 ingrediaris illuc. Idcirco vocatū est nomen illius vrbis Segor. Sol egressus
24 est super terram, & Loth ingressus est Segor. Igitur Dominus pluit super
25 Sodomā & Gomorrham sulphur & ignem à Domino de cælo. Et subuer-
tit ciuitates has & omnē circa regionem, vniuersos habitatores vrbium,
26 & cuncta terræ virentia. Respiciensque vxor eius post se, versa est in sta-
27 tuam salis. Abraham autem consurgens mane vbi steterat prius cum
28 Domino, intuitus est Sodomam & Gomorrham & vniuersam terram re-
gionis illius: viditque ascendentem fauillam de terra quasi fornacis fu-
29 mum. Cum enim subuerteret DEVS ciuitates regionis illius, recor-
datus est Abrahæ; & liberauit Loth de subuersione vrbium in quibus ha-
30 bitauerat. Ascenditque Loth de Segor, & mansit in monte, duæ quo-
que filiæ eius cum eo: timuerat enim manere in Segor, & mansit in spe-
31 lunca ipse & duæ filiæ eius cum eo. Dixitque maior ad minorem: Pa-
ter noster senex est, & nullus virorum remansit in terra qui possit ingre-
32 di ad nos iuxta morem vniuersæ terræ. Veni inebriemus eum vino; dor-
35 miamusque cum eo, vt seruare possimus ex patre nostro semen. Dede-
runt itaque patri suo bibere vinum nocte illa. Et ingressa est maior, dor-
miuitque cum patre: at ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec
34 quando surrexit. Altera quoque die dixit maior ad minorem: Ecce dor-
miui heri cum patre meo, demus ei bibere vinum etiam hac nocte, &
35 dormies cum eo, vt saluemus semen de patre nostro. Dederuntq. etiam
& illa nocte patri suo bibere vinum, ingressaque minor filia, dormiuit
cum eo: & nec tunc quidem sensit quando concubuerit, vel quando il-

la

la surrexerit. Conceperunt ergo duæ filiæ Loth de patre suo. Pepe- 36
ritque maior filium, & vocauit nomen eius Moab: ipse est pater Moa- 35
bitarum vsque in præsentem diem. Minor quoq. peperit filium, & vo- 36
cauit nomen eius Ammon, id est, filius populi mei: ipse est pater Am-
monitarum vsque hodie.

PRAEFATIO.

QVATVOR historiæ narrantur hoc capite decimonono: prima pertinet ad duos Angelos hospitio acceptos à Loth: quibus Sodomitæ cum vim inferre conarētur, subita cæcitate ab illis percussi sunt. Altera declarat modum liberationis Loth, miramque vxoris eius, propter inobedientiam, conuersionem in statuam Salis. In tertia describitur horrendum totius gentis illius ac regionis incendium atque excidium. Quarta commemorat filiarum Loth incestum ex opinionis errore, nimioque generandæ prolis desiderio, cum patre suo admissum. Sed principale huius capitis argumentum breui oratione exposuit S. Augustinus, in hæc verba scribens: Liberato de Sodomis Loth, & veniente igneo imbre de cælo, tota illa regio impiæ ciuitatis in cinerem versa est; vbi stupra in masculos, in tantam consuetudinem conualuerant, quantam leges solent aliorum factorum præbere licentiam. Verum & hoc eorum supplicium specimen futuri iudicij diuini fuit. Nam quo pertinet, quod prohibiti sunt, qui liberabantur ab Angelis, retro respicere, nisi quia non est animo redeundum ad veterem vitam, qua per gratiam regenerationis exuimur, si vltimum iudicium euadere cogitamus? Denique vxor Loth, vbi respexit, remansit: & in salem conuersa, hominibus fidelibus quoddam præstitit condimentum, quo sapiant aliquid, vnde illud caueatur exemplum. S. c B. August.

Aug. lib. 16. de Ciuit. DEI cap. 30.

Prius autem quam irent cubitum, viri ciuitatis vallauerunt domum à puero vsque ad senem, omnis populus simul. Vocaueruntque Loth, & dixerunt ei: Vbi sunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos huc vt cognoscamus eos. Vers. 4. & 5.

1 PRAESTRVITVR his verbis, ait Ambrosius, diuini iudicij æquitas: ne forte quis diceret: Quid peccauerunt pueri, vt omnes excidio inuoluerentur? Ita nullus illic iustus fuit. Audi Scripturam testificantem: *Quia circumdederunt domum ab infante vsque ad senem, totus populus pariter*. Nulla ætas erat culpæ immunis, & ideo nullus immunis fuit exitij: & qui possibilitatem perpetrandi criminis non habuit, habuit affectū: effœtæ vires senum, sed mens plena libidinis. Sic Ambrosius. Verum quod de pueris dicitur, recte monet Caietanus esse intelligendum de ijs, qui iam peruenerant ad annos discretionis; scilicet, per ætatem, iam vitij virtutisque capaces. Quod dicitur, vniuersum populum eius ciuitatis concurrisse ad domum Loth, existimant Lyranus & Thostatus, dictum esse hyperbolice, ad significandum numerosissimi

Ambros. lib. 1. de Abraham cap. 6.

Caietanus.

Lyranus. Thostatus.

populi

populi concursum: neque enim tantus eius ciuitatis populus potuisset vniuersus esse circa vnam domum Loth. At hoc nec Burgensi, nec Caietano placet, qui non hyperbolice, sed simpliciter & historice, ita dictum esse contendunt. Nec incredibile est, vniuersum populum confluxisse ad domum Loth, & circumuallasse eam, alios quidem proprius, alios autem remotius, occupatis vtrique omnibus vijs, ne quod effugium daretur ijs, quos quærebant. Descripsit hæc subtiliter Moses, vt ostenderet ipsum illum aduentum duorum Angelorum publicum ad domum Loth, fuisse inquisitionem factam Sodomis, vtrum inibi essent decem iusti, vt DEVS promiserat Abrahæ. Ex generali namque totius ciuitatis concursu consensuque ad patrandum scelus, satis liquet, ne vnum quidem in ea gente fuisse hominem iustum atque innocentem. Miratur Chrysostomus tantam totius gentis conspirationem ad malum. Nam ponderans illa verba: *Circumdederunt domum à iuuene vsque ad senem, omnis populus simul*; Summa, inquit, malitiæ conspiratio, vehemens malc agendi studium, inenarrabilis magnitudo peruersitatis, obfirmatusque ad malum conatus, nulla plane dignus venia. Itane, tam turpe & impudens flagitium non erubuerunt; nec diuinum oculum omnia cernentem cogitarunt; neque iustum Loth reueriti sunt; neque hospitibus, quos iure moreque omnium gentium humaniter ac liberaliter tractari oportebat, pepercerunt? sed absque rubore, & nudo, vt dicunt, capite turpissimæ libidinis suæ verba dicentes: Educ, inquiunt, eos, vt abutamur eis. Propter hunc nefarium,& violentum eorum conatum,& impiam peruersitatem, existimo, iustum Loth vsque ad vesperam desedisse ante fores ciuitatis, ne videlicet fineret viatores, ignaros & imprudentes tanti flagitij, incidere in eorum laqueos.

Burgensis. Caietanus.

Genes. 18.

Chrysost. homil. in Genes. 43.

SED cur ex tam scelerata ciuitate,& flagitiosa gente non iam pridem aliorsum abierat Loth? Non enim ei honestum, non tutum, non decorum fuit, cum tali gente commune habere contubernium & consortium. An voluit ex caritate manere ibi, vt eos quoquomodo iuuaret, & corripiendo, exhortando, terrendo, vitæ quoque suæ ac morum exemplo, à tantis maleficijs reuocaret? An id factum est diuino consilio, vt manifesto aliquo experimento constaret, quanta eius gentis esset malitia, & quam digna eo supplicio quo sunt à DEO puniti? An vt inde optima existeret occasio admirandæ liberationis Loth, multarumque rerum mirabilium, quæ in ea liberatione contigerunt? Audiat Lector Chrysostomum: Sed quo modo, inquies, iustus ille ferre potuit tantam eius gentis iniquitatem? quo modo non fugit eorum ciuitatem? quomodo cum eis sermocinari & conuersari potuit? Ego dicam: Vniuersi Dominus, præuidens miram illorum malitiam, dispensauit vt iustus eo loco domicilium haberet; vt sicut optimus medicus, morbos eorum emendaret. Ac licet videret, se cura sua nihil proficere, & illos non emendari; non propterea tamen à cura destitit. Habet enim hunc morem prudens, ac probus medicus: Etsi videt morbum grauiorem esse, quam vt arte sua curari possit; non propterea tamen de officio suo quidquam remittit aut prætermittit: sed eo magis omnem artem suam adhibet, si forte possit ægrum vel longo tempore reparare, aut certe in longum tempus conseruare. Quod si nihil prorsus ad morbi curationem proficiat, habet tamen iustam excusationem, quod nihil eorum prætermiserit, quæ ad artem, munusque suum pertinebant. Idem sane & hic factum est. Loth enim licet versaretur in medio perditissimorum hominum; nihilominus tamen permansit iustus, vitamq. optimam egit: illi autem propterea indigni fuere omni venia, quod non solum à malitia non discesserunt, sed etiam atque etiam coaceruarunt eam, atque cumularunt. Sic B. Chrysostomus.

Cur Loth mansit Sodomæ, cũ gente tam scelerata.

Chrysost. homilia supra citata.

Officium boni medici.

HINC

3 HINC apparet, quanta fuerit virtus & sanctimonia Lot, qui vitam agens inter homines summis flagitijs inquinatissimos, ab omni purus scelere, eximiam integritatem atque innocentia custodierit. Luculentum sane iustitiæ eius testimonium ac præconium perhibuit B. Petrus, ita scribens: *Iustum Loth oppressum a nefandorum iniuria ac luxuriosa conuersatione eripuit Dominus: Aspectu enim & auditu iustus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.* Quanto igitur verius in Loth competit, quod senex ille comicus de filio suo prædicabat dicens, eum, quod æqualium suorum improborum adolescentium consuetudine nihil fuisset corruptus, spectatæ iam esse virtutis, magnumque exemplum continentiæ: Nam qui cum ingenijs, ait, conflictatur eius modi, neque commouetur animus in ea re tamen, scias posse habere iam ipsum suæ vitæ modum. Verissimum est in Loth, illud Platonis dictum: In ea gente, quæ plurimum mala est, si quis bonus sit, eum esse quam optimum.

Laus virtutis Lot.

B. Petrus epist. 2. cap. 2.

Terentius in Andria.

PRIMA DISPVTATIO.

An Loth peccauerit, offerendo filias suas Sodomitarum libidini, quo eos à violandis, nefario scelere, hospitibus auerteret,

Super illis verbis:

Habeo duas filias quæ necdum cognouerunt virum: educam eas ad vos, abutimini eis sicut vobis placuerit; dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia ingressi sunt sub vmbra culminis mei. Versu 8.

ARDVAM esse quæstionem hanc, & perplexam, atque litigiosam, demonstrat tum auctorum de ea dissensio, tam Patrum, quàm Scholasticorum Theologorum: tum etiam probabilitas rationum, quæ ad contrarias huius quæstionis partes probandas suppetunt. Etenim fas non est, malum facere, vt inde quantumuis bonum eueniat, sicut docet B. Paulus: ergo nec malum facere licet, quo maius aliud malum arceatur. Ex aduerso autem, celebris est Philosophorum sententia, Ex duobus malis, quod minus est, præoptari atque eligi oportere. Nec licitum modo, sed insuper laudandum videtur, homini omnino volenti, & parato facere ingens aliquod scelus, suadere ei minus aliud & leuius, si ea ratione à magno illo crimine patrando reuocari queat. Nos, vbi primo aliorum sententias fideliter ac diligenter exposuerimus, nostram quoque indicabimus: & quid in hac controuersia verum, certumque sit, quid autem vero similius & propius, Lectori aperiemus.

Ad Ro. 3.

4 Sanctus Ambrosius & Chrysostomus non solum excusant factum illud Loth, verum etiam magnis laudibus prædicant: vt qui prudenter minori malo longe grauius malum propulsare voluerit: & fidem hospitij studuerit, haud leui domus suæ malo, inuiolatam præstare. Ambrosius ad hunc modum scribit: Offerebat Sanctus Loth filiarum pudorem. Nam etsi illa quoque flagitiosa impuritas erat, tamen minus erat secundum naturam coire, quàm aduersum naturam delinquere. Præferebat domus suæ verecundiæ, hospitalem gratiam, etiam apud barbaras gentes inuiolabilem. Denique illic quoque offensa hospitalitas est, vbi nec germanitas satis tuta est. Sic Ambrosius. Chrysostomi autem verba, facinus illud Loth enarrantis, ex quadragesimatertia eius Homilia in Genesim,

Ambros. lib. 1. de Abraham, cap. 6.

Chrysosto mus.

nefim, huiuſcemodi ſunt: Quanta fuit hæc iuſti virtus? nonne omnem virtutem hoſpitalitatis ſuperauit? Quid enim iuſti huius benignitate ſatis dignum afferri poteſt, qui ne ſuis quidem filiabus pepercit, vt ſeruaret hoſpitibus honorem; & liberaret eos a peruerſitate Sodomitarum? Et ille quidem filias ſuas proſtituit, vt hoſpites viatores eriperet ab impiorum contumelia: nos autem, cum ſæpe fratres noſtros videamus in ipſum impietatis profundum, & tanquam in fauces Diaboli cadere; nec ſermone eos dignamur, nec conſilio regere, nec verbis monere, nec à malitia liberare, nec ad virtutem traducere conamur. Hæc Chryſoſtomus. Sed profecto admodum infirma videtur vtraque ratio, qua iſtorum Patrum firmatur ſententia. Non enim fas eſt vel minimo peccato, quātumuis magnum aliud quoduis ſcelus repellere & euitare, vt infra oſtendemus: & naturali ac paterno iure, maiorem curam Loth gerere debuit pudicitiæ, ac bonæ famæ filiarum ſuarum; quam defendendi hoſpites ab iniuria & vexatione Sodomitarum: nec propter hos conueniens vllo modo aut decens fuit, objicere illas in tantum peccandi diſcrimen & in tam inſignem infamiam.

Auguſtinus. BEATVS Auguſtinus in libro Quæſtionum in Geneſim, quæſtione quadrageſimaſecunda ſuper hoc ipſo facto Loth diſputans, ambigue loquitur, non decernens vtrum Loth fecerit illud conſulte ac deliberate, an potius perturbato animo, menteque confuſa: ſed vtrouis modo id egerit, non videtur approbari ac laudari ab Auguſtino. Merito, inquit Auguſtinus, ſuper illo facto Loth quæritur, vtrum admittenda ſit compenſatio peccatorum, vt nos faciamus mali aliquid, ne alius grauius malum faciat: an potius perturbationi Loth, non conſilio id tribuendum ſit. Sed nimirum, periculoſiſſime admittitur omnis hæc compenſatio peccatorum. Sin autem perturbationi humanæ tribuitur, & menti tanto malo permotæ; id ſane nullo modo imitandum eſt. At in libro De Mendacio cap. 7. factum hoc Loth non ſine laude eius commemorat. Si Loth, cum ita iuſtus eſſet, ait Auguſtinus, vt Angelos etiam hoſpitio ſuſcipere mereretur, ſtuprandas filias Sodomitis obtulit, vt fœminarum potius ab eis corpora, quam virorum corrumperentur: quanto diligentius atque conſtantius animi caſtitas in veritate ſeruanda eſt; cum verius ipſe animus corpori ſuo, quam corpus virile fœmineo corpori præferatur. 5

Sed enim in libro contra mendacium cap. 9. apertiſſime ſententiam ſuam indicauit Auguſtinus, ſcilicet magis inclinans ad vituperationem eius facti; quam ad approbationem. Sic autem ſcribit eo loco: Quis dubitet eſſe grande peccatum, ſi pater filias ſuas proſtituat fornicationibus impiorum? Et tamen extitit cauſa, qua vir iuſtus Loth hoc ſe debere facere exiſtimaret: quando Sodomitis nefario impetu in hoſpites ſuos irruentibus filias ſuas obtulit. Quid hic dicemus? Nonne ita ſcelus Sodomitarum horremus, vt quidquid fieret, ne illud fieret, arbitremur fuiſſe faciendum? Mouet etiam maxime perſona facientis, quæ merito iuſtitiæ liberabatur a Sodomis: vt quoniā minus malum eſt fœminas, quam viros perpeti ſtuprum, etiam hoc ad iuſtitiam Loth pertinuiſſe dicatur, quod in filiabus hoc maluit fieri, quam in hoſpitibus ſuis; non tantum id volens animo, verum & offerens verbo; & ſi illi aſſenſi fuiſſent, impleturus & facto. Sed ſi hanc peccatis aperimus viam, vt committamus minora, ne alij maiora committant; lato limite, immo nullo limite, ſed conuulſis & remotis omnibus terminis, infinito ſpatio cuncta intrabunt, atque regnabunt peccata. Si ergo peccare non debemus, ne grauius alij vel in nos, vel in quoslibet peccent; conſiderandum eſt in eo quod fecit Loth, vtrum ſit exemplum quod imitari, an potius quod euitare debeamus. Putandum enim eſt, cum tam horrendum malum ſuis cerneret impendere hoſpitibus, quod ipſe cuperet repellere nec valeret; ſic eius animum potuiſſe turbari, vt vellet facere, quod non humani timoris nebu-

loſa

losa tempestas sed diuini iuris tranquilla serenitas si consulatur, à nobis faciendum non esse clamabit: & iubebit potius, vt sic nostra peccata caueamus, ne vllorum prorsus alienorum peccatorum timore peccemus. Aliena quippe ille vir iustus timendo peccata, quæ nisi consentientes inquinare non possunt, perturbatus non attendit suum, quo voluit subdere filias libidinibus impiorum. Hæc quando in scripturis sanctis legimus, non ideo quia facta credimus, etiam facienda credamus: ne violemus præcepta, dum passim sectamur exempla. Itaque rectissime quispiam tunc dixisset sancto viro Loth: Age quidquid potes, ne fiat quod merito times: sed non te timor iste compellat vt facias, quod si filiæ tuæ in se fieri voluerint, facient cum Sodomitis te auctore nequitiam; sin autem noluerint, patientur à Sodomitis, te auctore violentiam. Noli facere magnum scelus tuum, dum magis horrescis alienum. Quantumlibet enim distet inter tuum & alienum, hoc tamen erit tuum, & illud alienum. Hactenus ex Augustino. Apparet igitur ex hisce verbis eius, in eam sententiam fuisse eum propensiorem, vt crederet peccasse Loth, ob nimiam animi perturbationem, non liquido discernentem quàm male fieret, quod ipse grauioris vitandi mali causa facere instituisset. Hanc sententiam Augustini sequitur hoc loco Glossa Interlinearis: sequuntur item Lyranus, Thomas Anglicus, Thostatus, Lippomanus in Catena; Ioannes Ferus, & Sotus libro 6. de Iustitia & Iure, quæst. 1. articulo 5.

Lyranus. Thomas Anglicus. Thostatus. Lippomanus. Caietanus. Ferus. Sotus.

6 A Tenim complures alij factum illud Loth excusant, & vindicant à crimine. Sed varia est apud istos & dissimilis excusandi illius facti ratio. Vna ratio est quam tenet B. Thomas in Quæstionibus de Malo, quæstione prima, articulo primo. Nam inter Obiectiones, in obiectione 14. vt probaret iuste culpam posse præeligi pœnæ, vsus est exemplo & facto Loth, qui filias suas obtulit libidini Sodomitarum, quod erat culpæ, ne pateretur in domo sua iniuriam & violentiam hospitibus suis inferri, quod erat pœna. Ad hanc obiectionem sic ipse respondet: Loth non præelegit culpam pœnæ: sed ostendit ordinem esse seruandum in fuga culparum: quia tollerabilius est si quis committit minorem culpam, quam maiorem. Quo responso non obscure significauit B. Thomas, Loth in eo facto non peccasse.

Quatuor viæ & rationes excusandi factum Loth. B. Thomas

Altera ratio excusandi Loth, ea est quam secutus est Caietanus in Commentarijs suis in Secundam Secundæ B. Thomæ, quæst. 78. articulo 4. Ait, Loth offerendo filias suas Sodomitis, obtulisse eis materiam minoris mali faciendi; non autem induxisse eos ad minus malum vt declinarent maius: non enim idem est offerre materiam minoris mali, atque inducere ad minus malum, quo vitetur maius: hoc enim non est licitum, quia non sunt facienda minora mala, vt deuitentur maiora. Et quamuis sciret Loth, ex facto suo occasionem capturos Sodomitas abutendi virginibus, & peccaturos esse, faciendo rem iniustam, quam virgines non consentientes eorum libidini, non iuste ab eis paterentur: attamen non inducebat illos ad stuprum, nec vt in id consentirent, suadebat filiabus suis; sed magis vt id violenter sibi illatum, incontaminato animo fortiter paterentur, ad maius vtique malum aliud propulsandum. Illud vero quod dixit Loth Sodomitis: *Abutimini illis*, non imperatiue dictum ab eo esse, sed permissiue, interpretari conuenit. Hæc dici possunt pro defensione facti Loth, si omnino defendendum esse videatur, propter auctoritatem B. Petri, qui eum appellauit iustum, & quia iustus erat, fuisse eum ab incendio Sodomorum mirabiliter ereptum. Ad hanc ferme sententiam, super illo facto Loth, disputauit eo loco Caietanus: quem etiam Ioannes Arboreus secutus est in libro 10. Theosophiæ cap. 2. sed hæc secunda ratio aut nihil, aut prope nihil distat à prima. Si quidem indicare ordinem esse seruandum in fuga culparum, vt leuior culpa potius admit-

Caietanus. & Ioannes Arboreus.

Ioannes Arboreus.

admittenda sit quam grauior; idem videtur esse, aut persimile, ac offerre materiam minoris mali circa quam potius quis versetur, qui maximum aliquod malum facere destinauit atque constituit.

Caietanus. TERTIAM rationem excusandi Loth inuenit atque iniuit Caietanus in Commentarijs suis in Genesim, exponens locum hunc capitis deciminoni, super quo ad præsens disputamus, quasi rationem antea traditam à se, postea non approbauerit Caietanus. Magna oritur quæstio, inquit Caietanus, vtrum Loth peccauerit offerendo filias suas libidini Sodomitarum ad euitandam iniuriam inferendam hospitibus. Et est ratio dubitandi, quia hinc apparet, peccatum esse, flagitio repensare flagitium, iuxta doctrinam illam Pauli: *Non sunt facienda mala, vt eueniant bona*. Ex altera vero parte factum Loth fuisse licitum probare videtur auctoritas B. Petri, aientis Loth iustum oppressum, & liberatum à DEO à nefandorum hominum iniuria. Solutio huius quæstionis est, Loth non obtulisse filias animo repensandi flagitium flagitio; sed animo placandi furentem populum per hyperbolicam quandam sui submissionem. Credebat enim populum minime acceptaturum eiusmodi oblationem; sed fore potius, vt populus ille tanta eius placatus submissione, ab incœpto desisteret. Idque propterea verisimile erat, quod filiæ Loth primarijs Sodomæ ciuibus iam desponsæ fuerant. Simile igitur est quod de Loth dicimus, vt si placaturus quis alium à se magna læsum & offensum iniuria, nudum pugionem ei offerat dicens, interfice me: non eo sane animo vt ille occidat ipsum; sed vt tanta eius submissione demitigatus, omnem ei remittat iniuriam & offensam. 7

Ad Ro. 3.

2. Petr. 2.

Caietanus in súma in voce Tyrãnus & Sotus lib. 6. De Iusti. & iure quęst. 1. artic. 5. QVARTA ratio ducitur ex sententia quorundam Theologorum, qui arbitrantur fas esse, cuipiam omnino volenti & deliberatum habenti grauissimum scelus facere, à quo nullis possit rationibus deduci, suadere vt faciat potius leue quodpiam peccatum: exempli causa, si quis ardens cupidine vlciscendi eum, à quo valde læsus est, omnino constituit eum interficere: licite ac iuste suadeat ei quispiam, vt alapis aut fustibus cædendo, potius vlciscatur inimicum, quàm inferenda morte: quod illud ad tuendum honorem suum & existimationem satis sit. Quod autem cui deliberatum & certum est, magnum aliquod malum facere, suadere ei licitum sit vt minus malum faciat, id est, vt potius verberet aut leniter cædat inimicum, quàm occidat, huiuscemodi ratione concluditur: istiusmodi suasio bonum habet finem, scilicet, hominem retrahere ab homicidio: habet item bonum obiectum, id autem est, non simpliciter quidem verberare aut cædere inimicum, sed sub ea conditione, si omnino vult occidere eum, vt hoc potius faciat. Nec vllam habet illa suasio malam circumstantiam. Est igitur ea suasio licita, bona, laudabilis: non enim per eam inducitur ille ad peccandum; cum is constitutum haberet non modo peccare, verum etiam grauissimum peccatum facere: sed per eam suasionem deducitur à grauiori peccato ad peccatum leuius: quod sane licitum & bonum est. Hic enim locum habet celebris illa Philosophorum sententia: ex malis, quod minimum. Quod intelligendum est de malis quæ vitari omnino non possunt, vel ex parte rei, vt sunt mala corporalia, quibus interdum ita vrgemur, vt alterutrum necessario subeundum sit: vel etiam in malis culpæ, quorum etsi nullum est quod non possit & debeat vitari; nonnunquam tamen accidit ex obstinatione alicuius hominis, ingens in aliquod flagitium ruentis, vt is ad electionem effectionemque minoris mali, honeste atque vtiliter traducatur. 8

Chrysost. homil. 27. ad populũ Antiochenum. AD hoc firmandum valet auctoritas B. Chrysostomi, suadentis ei, qui magna iurandi consuetudine tenetur, vt iuret potius per caput suum ac per seipsum, 9

quam

quàm per DEVM; nempe quod hoc sit grauius crimen propter irreuerentiam diuini numinis. Valere etiam creditur ad idem comprobandum celebris B. Gregorij sententia: qui verba illa Iob de Behemoth, quæ sunt in capite 40. *Nerui testiculorum eius perplexi sunt*, interpretans de Diabolo, sic ait: Argumenta machinationum eius, quasi quo laxantur vt relinquant; eo magis implicantur vt teneantur. Est tamen quod ad destruendas eius versutias vtiliter fiat; vt dum eis inter minora & maxima peccata constringitur, si omnino nullus sine peccato euadendi aditus patet, minora semper eligantur. quia & qui murorum vndique ambitu ne fugiat clauditur, ibi se in fugam præcipitat, vbi breuior murus inuenitur. Cum igitur in dubijs constringimur, vtiliter minimis subdimur, ne in magnis sine venia peccemus. Itaque plerumque neruorum istius Behemoth perplexitas soluitur, dum ad virtutes maximas per commissa minora transitur. Hæc Gregorius. Qui non simpliciter, sed conditionaliter locutus est. Non enim potest vnquam contingere talis perplexitas ex parte rei, vt non possit vnum peccatum vitari, nisi admittatur aliud. Siquidem omne peccatum, qualecumque sit & vitandum, & vitabile est homini. Verum eiusmodi perplexitas accidere potest homini, qui ex opinionis & conscientiæ errore, putat se vnum peccatum vitare non posse, nisi faciat aliud. S. Grego. lib. 32. Moralium cap. 20.

Sotus præterea ad superioris sententiæ confirmationem, quod liceat suadere minus malum quo vitetur maius, adfert sententiam quandam Augustini ex libro eius (vt citat ipse) Quæstionum in Exodum: ea vero sic se habet: Si facturus est quod non licet, iam faciat adulterium, & non faciat homicidium: vt viuente vxore sua alteram ducat, & non humanum sanguinem fundat. Verum nec ea sententia Augustini est in libro Quæstionum eius in Exodum, sed in libro secundo de Adulterinis coniugijs capite 15. nec per eam Augustinus suadere vult eo loco, vt adulterium potius à marito committatur, quam vxoricidium. Illud potius persuadere vult ex Christiana lege & disciplina, vt nec vxorē adulteram maritus occidat, nec ea viuente ducat aliam; sed dimittat eam, demque illa vixerit, nouum coniugium, siue, vt loquar verius, adulterium inire non audeat. Ponam hic Augustini verba Lectori attente considerateque perpendenda. Sic eo loco scribit Augustinus: Si non licet homini Christiano adulteram coniugem occidere, sed tantum dimittere: quis est tam demens qui ei dicat, Fac quod non licet, vt liceat tibi quod non licet? Cum enim vtrumque secundum legem CHRISTI sit illicitum, siue adulteram occidere, siue illa viuente, alteram ducere: ab vtroque sane abstinendum est, & non illicitum pro illicito faciendum. Si enim facturus est quod non licet, iam faciat adulterium, & non faciat homicidium: vt viuente vxore sua alteram ducat, & non humanum sanguinem fundat. Quod si est vtrumque nefarium, non debet alterutrum pro altero perpetrare, sed vtrumque vitare. Hæc Augustinus. Loth igitur (redeo enim ad id quod docere à principio ex istorum Auctorum sententia institueram) Sodomitis conantibus nefando vitio violare hospites suos, secundum hanc quartam rationem excusandi factum eius, suasit stuprum fœminarum, vt sic eos deduceret à maiori flagitio. Sotus existimat hanc quartam rationem excusandi Loth, non differre à prima B. Thomæ & secunda Caietani. Siquidem ostendere alicui ordinem esse in fugiendis culpis, vt tolerabilius sit minorem admittere, quàm maiorem; vel offerre ei materiam minoris mali circa quam se exerceat potius, quam circa materiam maioris mali; quid aliud est, nisi suadere ei parato facere magnum malum, vt potius faciat quod minus est? Excutitur, an peruulgata sententia B. Augustini bene citetur à Soto.

10 EXPOSITIS aliorum opinionibus, quicumque illud factum Loth, aut vituperandum esse iudicarunt: aut varias excusandi eius facti rationes repererunt: reliquum est vt nostram ipsi quoque sententiam expromamus. Hanc Lector ex quin- Auctoris sententia.

quinque propositionum, quas hic subijciemus, explicatione probationeque perspectam & plane cognitam habebit. Prima propositio: Si Loth eo consilio filias suas constuprandas obtulit Sodomitis, vt minori illo flagitio, repelleret maius quod Sodomitæ facere conabantur, sine dubio peccauit, nempe tam iudicio errans, quam actione. Etenim B. Paulus in Epistola ad Romanos cap. 3. vt impios & blasphemos damnat quosdam, qui dicebant, facienda esse mala vt eueniant bona: idque sentire ac docere ipsum Paulum mentiebantur. Hæc sunt verba B. Pauli: *Si veritas DEI abundauit in meo mendacio in gloriam ipsius, quid ego tanquam peccator iudicor; & non (Sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est*. Ex hac Pauli doctrina productum est illud, vt celebratissimum, ita verissimum axioma Theologorum: Non esse facienda mala, nec vt eueniant bona, nec vt maiora mala vitentur: siquidem euitatio maioris mali, etiam ipsa quoddam bonum est. Ratio huius sententiæ, clara & prompta est. Nam cum peccatum, vt peccatum est, per se sit malum, repugnat esse eligendum, vel propter se, vel propter aliud: nam quia peccatum est, vtique malum est; omnis autem electio, boni alicuius est; quare non est eligendum: sin autem eligendum est, erit sane bonum: quare erit malum simul & bonum; eritque simul eligendum atque non eligendum. Quemadmodum igitur speculatiua scientia non approbat syllogismum qui concludit verum ex falsis; verum enim ex vero concludi oportet: ita moralis disciplina non probat eam actionem, quæ per mala media pertendit ad consecutionem boni finis. Cumque media omnia licita & honesta ad consequendos bonos fines, sint à DEO instituta & ordinata, si quando nullum ex istiusmodi medijs occurrat, tunc desistendum est à consecutione finis, quia nullum ad id suppetit medium: nec improba quæpiam & praua ratio eius adipiscendi molienda & ineunda est.

Non licere minori peccato, maius repellere.

Locus Pauli ad Romanos cap. 3.

NEC vero huic exploratissimæ veritatis sententiæ aduersatur, quod paulo supra ex B. Gregorio commemorauimus, docente, si nullus euadendi sine peccato aditus datur, tunc minori peccato faciendo, malus esse declinandum. Nam, vt scite ea Gregorij verba interpretatus est Caietanus, Gregorius loquitur eo loco conditionaliter, conditione pendente non ex parte rerum, sed ex parte hominis. Talis enim perplexitas in peccatis, non potest esse ex parte rei, vt necesse sit aut hoc peccatum facere, aut illud: sed potest accidere ex parte hominis, qui errore opinionis & conscientiæ deceptus, non putat se ex vno peccato posse euadere, quin cadat in aliud. Concilium porro Toletanum octauum, Canone secundo, non præcipit minori peccato vitari maius; sed solutione minoris vinculi & obligationis, grauiorem retineri & conseruari. Verba Concilij ex eo loco huc transposita, huiusmodi sunt: vbi periculi necessitas compulerit, id debemus resoluere, quod minori nexu noscitur obligari. Quid autem ex his leuius, quidue sit grauius, pietatis acumine inuestigemus. Etenim dum periurare compellimur, Creatorem quidem offendimus, sed nos tantummodo maculamus; cum vero noxia promissa complemus, & DEI iussa superbe contemnimus, & proximis impia crudelitate nocemus, & nos ipsos crudeliori gladio trucidamus. Sic est in eo Concilio. 11

Explicatio sententiæ, B. Greg. Caietanus in 3. cap. epist. ad Romanos.

Exponitur sententia Concilij Toletani Octaui.

SECVNDA propositio: Si Loth ideo filias suas subiecit libidini Sodomitarum, quia putauit licere, de duobus malis eligere quod est minus; vetus namque ac celebre verbum est, Ex malis quod minimum; minus autem ei visum malum est stuprum permittere in fœminis, quam in viris nefandum vitium: Si propterea, inquam, id fecit: nec probe fecit, nec rectum eius dicti sensum atq. intellectum habuit. Nam illa sententia, De duobus malis, eligendum esse minus, 12

nus, tribus modis intelligi poteſt. Etenim duo illa mala, aut ſunt ambo, vt vocãt, mala pœnæ, vel ambo ſunt mala culpæ; vel alterum eſt malum pœnæ, alterũ verò malum culpæ. Si ambo ſunt mala pęnæ, ſic vera eſt illa ſententia: eſt enim prudentis & cauti hominis, minorem plagam accipere, quò grauiorem repellat. Verum ſic intellecta ſententia, nequaquam honeſtat aut excuſat factum Loth: ſiquidem tam ſtuprum filiarum, quàm nefanda violatio hoſpitum, erat malum culpæ. Si autem vtrumq. malum, fuerit malum culpæ, ſic ea ſententia minime vera eſt: nullum enim malum culpæ, quantumuis paruum & leue ſit, eligibile eſt; nec per ſe, cum ſit malum, & omnis electio ſit eius quod bonum, aut eſt, aut videtur; nec propter aliud, ſiue ob conſecutionem magni cuiuſpiam boni, ſiue ob vitandum ingens aliquod malum: nam vt ſupra oſtenſum eſt, non ſunt facienda mala, nec vt comparentur bona, nec vt fugiantur maiora mala. Quod ſi de duobus malis, alterum ſit malum pœnæ, alterum verò culpæ; ſcire conuenit, quantumlibet malum pœnæ præoptandum eſſe cuilibet etiam minimo malo culpæ. Quemadmodum enim imperfectiſſimus homo, eſt perfectior quàm perfectiſſimus equus: ita minimum malum culpę, eſt impendio maius malum, quàm ſit quantumlibet malum pœnæ. Quare nullum malum pœnæ non eſt ſubeundum; quo euitetur quodlibet malum culpæ etiam minimum: contra verò, ne minimum quidem malum culpæ faciendum eſt, etiamſi ea ratione ingens aliquod pœnæ malum à nobis propulſaretur, nec aliter repelli poſſet.

Quomodo intelligẽda ſit illa vulgata ſentẽtia, Ex malis, quod minus eſt, eligi oportere.

13 TERTIA propoſitio. Si propterea id fecit Loth quia credidit, ei, qui omnino paratus & promptus eſt magnum aliquod malum facere, licite honeſteq. ſuaderi poſſe, vt potius faciat quod minus eſt malum, ſi aliter reuocari à magno ſcelere non poteſt; ſi hoc, inquam, ſpectauit Loth, non malam ille quidem ſecutus eſt ſententiam, vtpote quam nobiles Theologi approbarunt: ſed eam tamen male intellexit, nec bene ad vſum ſuum contulit. Nam etſi minus peccatum eſt, ſtuprum fęminæ, quàm nefandum vitium; patri tamen maius peccatum eſt proprias filias tradere conſtuprandas; quàm ſinere hoſpites ſuos nefando ſcelere violari: immo nulla hæc culpa eius eſt, ſi alia ratione id prohibere ipſe atq. impedire non poſſit. Enimuero, admodum imprudens id conſilium fuiſſet, & per quam indecens, & peruerſa ratio ſeruandi hoſpites per ſtuprum filiarum. Nam cum ipſe pater eſſet, paterno iure tenebatur filiarum pudorem quoquo modo cuſtodire. Potuiſſet autem Loth furentibus libidine Sodomitis dicere; ſi certum vobis eſt explere veſtrã libidinem; nolite quæſo tam immani flagitio violare hoſpites meos: ſed ite potius ad fœminas, quæ in hac ciuitate complures ſunt, atque in ijs veſtram exſaturate libidinem.

Chryſoſt. Caietanus Sotus de quibus ſupra.

14 QVARTA propoſitio. Non quia Loth pater erat, tantum ius & poteſtatem habuiſſe eum in filias ſuas putandum eſt, vt poſſet facere eas, ſine ſuo aſſenſu, pati alienam libidinem, quo deteſtabiliorem libidinem ab hoſpitibus ſuis arceret. B. Auguſtinus cum rem hanc in libro contra Mendacium capite 9. commemoraſſet, nihil ſuper ea re ſtatuit, ſed iniudicatam reliquit in medium, accuratius vel à ſe in alio loco, vel ab alijs penſitandam, iudicandamque. Verba Sancti Auguſtini ex eo loco, huiuſcemodi ſunt: *Niſi forte pro defenſione huius viri (Loth) in eas ſe quiſpiam coarctet anguſtias, quia iniuriam pati culpa non eſt, maluiſſe virum iuſtum filias ſuas, ſine culpa iniuriam pati, quàm hoſpites ſuos, eo iure quo filiarum dominus erat, & nouerat eas non peccare, ſi id in ipſis fieret, quod inuitę fieri in ſe ſuſtinebant. In filiabus autem non peccantibus, nec ipſe peccabat; quia non eas peccare, ſi opprimerentur inuitæ, ſed peccantes ferre faciebat; tanquam ſi ab improbis, vt ſui ſerui cæderentur, offerret dominus, ne hoſpites ſuos pati cædis iniuriam ſineret.* De qua re non diſputabo,

An pater ius habeat exponendi corpora filiarum alienæ libidini, ob deuitãdum ingens quodpiam ſcelus.

B. Auguſtinus.

quia longum est, vtrum dominus iure suæ potestatis recte sic vtatur in seruo, vt seruum suum cædi faciat innocentem, ne in domo sua amicus, etiam ipse innocens à violentis improbe vapulet. Hæc Augustinus. Verum proculdubio non potuit Loth paterno iure potestateque filias suas nefariæ libidini obijcere, quò detestabiliorem libidinem ab hospitibus suis auerteret, tum quod ea ratione perditum iuisset bonam famam filiarum, ob defloratam & amissam virginalem integritatem & pudorem; quam etiam ob rem ab ijs viris, quibus iam illæ fuerant desponsæ, merito earum coniugium repudiandum erat: tum etiam ob grauissimum periculum, ne intimo animi sensu assentirentur illæ libidini alienæ, quam patiebantur, scilicet ob voluptatis delectationem in eo actu admixtam. Quid quod maior erat culpa, Loth filias suas in tantum & pudoris & pudicitiæ discrimen committere, quàm sinere hospites suos flagitiose violari? Immo nulla in eo culpa eius rei futura erat, si non alia id ratione, quàm filiarum stupro impediri potuisset?

Excusatio Loth tradita à Caietano, præferenda ceteris est. Probabilius videtur Auctori Loth peccasse in eo facto ex vehemêti perturbatione animi.

QVINTA propositio. Si factum Loth excusandum est, nullam equidem 15
video commodiorem excusandi eius facti rationem, quàm quæ supra tertio loco exposita, & à Caietano in Commentarijs super hoc decimum nonum caput Genesis tradita est. Ea nempe satis per se probabilis est, nec ijs vrgetur incommodis, quibus aliarum quamlibet premi ostensum est. Verum ego non dissimulabo, inter ceteras super hoc facto Loth sententias supra enarratas, magis me in opinione B. Augustini acquiescere. Itaque existimo non recte fecisse Loth, atque eum tam inopinato, & repentino, atque atroci periculo, maloque vehementer perturbatum & confusum animo, arripuisse id consilij, quod primum ei tunc succurrit, & ad id mali arcendum valere posse visum est: non reputantem secum, æstimantemque, probum esset id consilium, an improbum, decensque sibi & domui suæ, an indecens. Culpandus igitur est Loth: sed eam tamen culpam duæ res multum eleuant ac minuunt. Extenuat enim peccatum eius, ingens animi perturbatio, mentis iudicium impense confundens & præstringens; cuius ille satis grauem & efficacem causam habuit. Deinde multum de ea culpa deterit, flagrantissimum quoddam & acerrimum studium, magna sane dignum laude, hospites suos à tam nefaria & violenta atque intoleranda iniuria defendendi tuendiq.: simulque ardentissimum quoddam, idemque iustissimum tam execrandi eius gentis flagitij odium. His fortasse adderet quispiam, purgari posse à crimine factum Loth propter ignorantiam, eo tempore prorsus excusabilem. Etenim priscis illis temporibus atque hominibus, nequaquam oportebat liquido esse notum, licitum esset necne, leui quopiam admisso peccato, ingens aliquod bonum comparare, aut vrgens aliquod periculum malumq. declinare; præsertim si nec boni consecutio, nec declinatio mali alia ratione posset contingere. Enimuero multis post seculis, & primarijs philosophis, magnisque Theologis visum est, non esse in vitio ponendum, si quis interdum leuiter mentiatur, vt ea ratione maximum aliquod bonum consequatur, vel ingens periculum & malum effugiat. At enim, quantum scientiæ rerum moralium, omnibus retro seculis ante Saluatoris nostri aduentum, necessarium fuerit, & quænam ignorantia rerum agendarum aut fugiendarum, in omni præterita ætate ab exordio vsque mundi, excusabilis, aut inexcusabilis fuerit, non est huius loci decernere: id enim pleniorem exactioremque disputationem requirit, quàm quæ in huius quæstionis tractatum coarctari queat. Quare nihil ego ad præsens ea de re statuo, permittens eam iudicio & arbitrio doctorum hominum, quibus super istiusmodi rebus quærere ac disserere, otium, studiumque, & cura fuerit.

An ignorantia iuris potuit Loth excusare à peccato. vide Sotum supra posito loco.

Plato, Origenes, Chrysost.: Cassianus.

SECVNDA

SECVNDA DISPVTATIO.

De cœcitate, qua percussi Sodomitæ ostium domus inuenire non poterant.

Super illis verbis.

Et eos qui foris erant, percusserunt cæcitate à minimo vsque ad maximum ita vt ostium inuenire non possent.

Versu XI.

16
NON fuit simpliciter cœcitas, qua percussi sunt Sodomitæ, id est, priuatio potentiæ visiuæ, aut visionis quantum ad omnia; sed tantum priuatio visionis quantum ad ianuam domus Loth: non enim discernebant situm, figuram, magnitudinem ianuæ domus Loth. Hoc genus cęcitatis Græce nominatur ἀορασία, Latine dici posset, si ferret vsus, auidentia, quæ videntem alia omnia, facit non videre id, quod quis maxime quærit & cupit videre. Consimili cœcitate percussi sunt milites à Rege Syriæ missi ad comprehendendum Eliseum. Nam cum alia omnia bene viderent, præsentem Eliseum videntes, non videbant, non agnoscentes esse eum ipsum, quem tantopere quærebant. Si enim Sodomitæ omnino cœci essent facti, non amplius laborassent in quærendo ostium domus Loth; sed tanta percussi calamitate, ab incœpto desistentes, & ducem itineris requirentes, domos suas regressi fuissent. Sed cur non sunt occisi ab Angelis? Nimirum quia atrociori mortis supplicio mox luendo reseruabantur. Cur autem non perfecta cœcitate puniti sint, hanc reor fuisse causam; vt ita vehementius laborarent, & fatigarentur, obnixe quærendo ianuam domus Loth, nec tamen inueniendo, ex quo misere cruciabantur. Præterea eorum peccato fuit hæc pœna bene respondens. Nam sicut interiori mentis obtutu, cum ad alia consideranda & diiudicanda satis essent perspicaces, ad cognoscendam tamen & detestandam nefandi vitij fœditatem plane cœci erant: ita corporeo visu sic affecti & puniti sunt, vt cum alia omnia bene viderent, locum tamen in quo execrandum scelus facere conabantur, minime viderent. Ceterum quæ diximus de cœcitate, ea firmari possunt auctoritate D. Augustini eadem tradentis tum in libro Quæstionum in Genesim quæstione 43. tum in libro 22. de Ciuitate DEI, vbi huiusmodi sunt eius verba: Cum aliquid à quibusdam non videtur, quamuis adsit, à quibus alia, quæ pariter adsunt videntur: Græce dicitur ἀορασία, quod verbum nostri interpretes Latine non valentes proprie reddere, in libro Geneseos cęcitatem interpretati sunt. Hanc enim passi sunt Sodomitæ, quando quærebant ostium iusti viri, nec poterant inuenire. Quæ si ea cęcitas fuisset, qua fit vt nihil possit videri; non ostium quod ingrederentur, sed duces itineris à quibus inde abducerentur, requisiuissent. Sic Augustinus.

4. Regum cap. 6.

S. Augustinus.

17 VERVM quærat fortasse quispiam, quemadmodum & quibus ex caussis talis cœcitas accidere Sodomitis potuerit. Sed facilis est responsio. Tria enim vel quatuor necessaria sunt ad videndum, Obiectum, Medium, Potentia visiua; quibus, si placet, etiam adde sensum communem, penes quem scilicet ius est & potestas discernendi & diiudicandi sensilia obiecta externorum sensuum: quo fit vt sensu communi per vim morbi ægre affecto & perturbato, vt phreneticis con-

Quemadmodum illa cœcitas Sodomitarum facta fit.

tingit, perturbatæ itidem & peruersæ rerum præsentium visiones existant. Ex cuiuslibet autem harum quatuor rerum vitio, multoq. magis ex omnium simul defectu, potuit ea cœcitas effici, quæ contigit Sodomitis. Ex obiecto quidem, dupliciter. Potuit enim ianuæ Loth extrinsecus obtendi species quæpiam repræsentans in eo loco parietem continuum, & solidum, vel aliam quampiam figuram longe diuersam, quàm erat ianuæ Loth. Idem potuit fieri, impediendo ne ab eo obiecto, id est ianua domus Loth, producerentur species visibiles; aut productæ, ne pergerent & pertinerent vsque ad visum eorum hominum: sine visibili autem specie, visio effici non potest. Ex medio autem impedimentum visionis accidere potuit, cum alias ob causas, tum hac ratione: potuit aer qui extrinsecus & proxime ianuam ambiebat, inde remoueri, alio corpore nullo succedente, ita vt id spatium prorsus vacuum esset: per vacuum autem, visio fieri nequit: siquidem vacuũ nec illuminatum esse, nec species visibiles accipere ab obiecto, nec transmittere ad visum potest. Idem sine vacuo fieri posset, vel ita densando & obscurando aerem proxime ianuam, vt eius aspectum impediret; vel aeris loco aliud corpus illic substituendo sic affectum, vt idem præstaret. Ex potentia demum visiua, vitiũ & defectus visionis continget, male affecto sensu communi, ad quem vt ad centrum deuehuntur terminanturq. species sensibiles externorum sensibilium: Si enim spiritus animales & sensitiui, qui impressas in se ferunt externorum sensibilium species, inordinate confuseq. agitati & perturbati sint; necesse est, aut non repræsentari obiecta sensibilia, aut multo secus ac sunt repræsentari. Ea porrò specierum confusio & perturbatio, aut fit per vehementem aliquem ac violentum morbum, vt contingit phreneticis, qui quæ adsunt & habent ipsi sibi præsentia, vel non vident, vel aliter quàm sunt vident, vel pro ijs longe diuersa vident: aut id fit pulsu agitatuque Angelico; namque Angelus per motum localem in omnem corpoream naturam maxima pollet vi ac potestate.

SED consideremus illud quod sequitur: *Ita vt ostium domus inuenire non possent.* Hebræa verba magnam habent emphasim, hoc enim sonant: defatigabantur ad inueniendum ostiũ. Similem vim habent Græca: defessi sunt, vel vt legit Augustinus, defecerunt quærentes ianuam; id enim significat verbum Græcum παρελύθησαν. Quanquam B. Chrysostomus, id exponit de luxatione mẽbrorum, dissolutione virium, & roboris ac vigoris corporis, quãtum ad motus, defectionem. Quod super ea re scribit Chrysostomus, ad hanc ferme sententiam est: Percussi sunt illi cœcitate, & dissoluti sunt quærentes ianuam. Nam quia mentis eorum oculus excœcatus erat; idcirco & corporeo visu priuati sunt; vt discerent nihil sibi prodesse corporales oculos, si cæci sunt mentis oculi: & quia conspirauerant in malitiam omnes, & à nefario conatu non senes, non iuuenes, non pueri abstinebant; propterea promiscue pariterq. omnes cœcitate merito percussi sunt. Nec tantum excæcati sunt, sed insuper viribus quoq. corporis destituti sunt; quando potiorem hominis partem, rationem & mentem, tantis flagitijs fœdauerãt atq. corruperant. Itaq. qui prius ianuam effringere & conterere nitebantur, & ferociter minabantur ipsi Loth; confestim steterunt luxatis membris, & ante oculos sitam ianuam non videntes. Tunc vir iustus quasi respirauit, mirabundus secum reputãs, quales apud se haberet hospites, quantaq. pollentes virtute. Hæc Chrys. 18

B. Chrysost. homil. 43. in Genesim.

VERVM occurrit quæstio circa illud: *Vt ostium inuenire non possent*, de quo intelligendũ sit ostio, num de ostio domus Loth, an de ostio propriæ cuiusq. eorũ hominum domus. Noster Ribera, vir nõ sine laude pietatis, & doctrinæ sacrarum literarũ nominãdus, omnino putat intelligi debere nõ de ostio domus Loth, sed de ostio domus cuiusq. eorũ: siquidem à domo Loth propter acceptã calamitatẽ digressi, regressiq. in domos suas, suæ quisq. domus ostiũ, quod ingrederetur, repe- 19

Quodnam ostium Sodomitæ quærentes, inuenire non potuerunt.

Franciscus Ribera in capue primum Sophoniæ, numero 84.

rire non potuit. Noua fortasse, inquit Ribera, videbitur hæc explanatio loci Genesis; sed vetustissima est, vtpote quæ tradita nobis est à SPIRITV Sancto in libro Sapientiæ cap. 19. his verbis: *Percussi sunt cæcitate; sicut illi in foribus iusti, cum subitaneis cooperti essent tenebris, vnusquisque transitum ostij sui quærebat.* Sic Ribera. At enim contrariam interpretationem credo equidem non modo esse huic præferendam, sed solam esse veram, probandamque; quod ego tribus rationibus ostendam. Principio, Expositores huius loci, quod hic de ostio dictum est, similiter omnes interpretantur de ostio domus Loth. Ac ne sim longus, omissis minorum gentium Auctoribus, trium duntaxat clarissimorum Ecclesiæ Doctorum, Ambrosij, Augustini, & Gregorij, ad fidem eius rei astruendam vtar auctoritatibus. Ambrosius libro primo de Abraham capite sexto, sic ait: Percusserunt illos Angeli cœcitate, vt ostium domus quod aperire cupiebant, non reperirent. Et hic quidem mirabilis declaratur Angelorum potestas; vt offusa impuris cœcitate, non reperirentur domus ostia. Sed etiam illud ostenditur, quia cœca est omnis libido, & ante se non videt. Sic Ambrosius. B. Augustinus libro 22. capite 19. de Ciuitate DEI ad hunc modum scribit: Hanc cœcitatem passi sunt Sodomitæ, quando quærebant ostium iusti viri, nec poterant inuenire. Quæ si ea cœcitas fuisset, qua fit vt nihil possit videri, non ostium quo ingrederentur, sed duces itineris à quibus inde abducerentur, conquirerent. B. Gregorius idem aperte sentit & tradit libro sexto Moralium: sed eius verba paulo infra adscribam. Ad eundem modum intellexisse atque exposuisse Chrysostomum, quod dicitur de ostio non inuento à Sodomitis, in aperto est, si quis legat quæ ab eo scripta sunt in homilia 43. in Genesim, & quæ paulo ante sunt à nobis commemorata. Deinde, idipsum clarissime ostendit & fateri cogit Mosaica eius loci narratio, quæ sic habet: *Vimque faciebant Loth vehementissime: iamque prope erat vt effringerent fores. Et ecce miserunt manum viri, & introduxerunt ad se Loth, clauseruntque ostium: & eos qui foris erant percusserunt cæcitate à minimo vsque ad maximum, ita vt ostium inuenire non possent.* Quis non videt, ostium quod Sodomitæ non poterant inuenire, fuisse id quod ipsi volebant effringere, & intra quod Angeli manu prehensum Loth retraxerunt? Nam cum præcise vocetur ostium, non aliud vtique intelligere conuenit, nisi quod proxime ante bis nominatum fuerat.

Ambrosius. August. Chrysost.

20 IAM vero locus ille prolatus ex libro Sapientiæ, minime fauet contrariæ expositioni, quin etiam aduersatur. Siquidem eo loco auctor eius libri, ad exaggerandam crudelitatem Aegyptiorum aduersus Hebræos, comparat Aegyptios cum Sodomitis, tum quantum ad scelus inhospitalitatis, tum quantum ad eius sceleris vindictam diuinitus factam: atque vtraque re ostendit Sodomitas esse superatos ab Aegyptijs. Sed præteribo superiorum eius loci verborum expositionem, quam reperiet Lector germanissimam apud Iansenium in breuibus quibusdam notationibus, quas edidit in librum Sapientiæ; excutiam vero tantum ea verba quæ ad præsentem rem faciunt, & sunt eiusmodi: *Percussi sunt autem cæcitate.* Hoc dicitur in Aegyptios: & Græce additur: καὶ, vt sit hæc lectio: Percussi sunt autem Aegyptij etiam cœcitate; vt manifeste ostendit quod subditur: *Sicut illi in foribus iusti*, manifestum est spectare hoc ad Sodomitas; vt sicut simile fuerat eiusdem gentis crimen inhospitalitatis, ita similis vtrique genti inflicta sit pœna. Atque hic signanda sunt duo puncta. Sequitur: *Cum subitaneis cooperti essent tenebris.* Hoc non potest referri ad Sodomitas: nusquam enim legitur fuisse eos tenebris exterioribus opertos. Nec id referri potest ad cœcitatem qua percussi sunt: nam cum ea cœcitas fuerit imperfecta & secundum quid, priuans Sodomitas visione tantum ianuæ Loth; non sane propter eam vere diceretur, Sodomitas fuisse coopertos tenebris. Hoc igitur proculdubio spe-

Locus libri Sapientiæ cap. 19

Iansennius in cap. 19. sapientiæ.

ctat ad nonam plagam, qua percussi sunt Aegyptij, id est, ad triduanas illas tenebras, quas Scriptura Exodi 10. appellat palpabiles, & terribiles, atque omnifariam Aegyptijs offusas, vbicumque illi habitabant. Ergo quod adiungitur, *Vnusquisque transitum ostij sui quærebat*, non ad Sodomitas, sed ad Aegyptios referendum est. Lyranus quidem refert ad Sodomitas; sed illud tamen, *Ostij sui*, exponit de ostio Loth: quod appellatur ostium Sodomitarum, quod vniuersus Sodomitarum populus magno impetu id ostium petierat, & omnino intrare volebat; ac si obsisteretur, perrumpere ac perfringere constituerat; vt hospites Loth, quorum ardebat ac furebat libidine, nefando flagitio violaret.

Pulchra B. Gregorij Disputatio aduersus inuidos, & Sanctorũ virorum obtrectatores.

B. Gregorij lib. 6. Moral. cap. 16. sententia contra Inuidos. Iob. 5.

BEATVS Gregorius historiam hanc de Sodomitis, cum domum Loth in- 21
gredi conarentur, cœcitate percussis, nec postea ostium eius domus inuenire valentibus, secundum tropologiam exponit de hominibus inuidis; qui alienæ virtutis ac laudis inuidentia vruntur, tabescunt, obcœcantur; semperque aditum quærunt aliquem ad sanctorum hominum vitam & mores, dictaque & facta quoquo modo criminanda atque infamanda. Oratio B. Gregorij ad hoc spectans, ita se habet: Iniquorum hominum mentes, cum quædam à proximis bene gesta conspiciunt, tanquam in extenso liuoris sui equuleo torquentur: & grauem malitiæ suæ pœnam sustinent, cum bona in alijs tabescentes vident. Recte itaque dixit Iob: *Per diem incurrent tenebras*. Mens quippe eorum, cum de aliena melioratione affligitur, quasi de radio lucis obscuratur: & sæpe aperta bona proximi dum considerant, si quæ mala eius lateant inuestigant; & solicitis inquisitionibus laborant, vt quod in eo accusare possint, inueniant. Sana quidem membra conspiciunt, sed clausis cordis oculis, vulnus palpantes quærunt. Peruenire ad aliqua, quæ reprehendant satagunt, & aliquem detractionis aditum quærunt: sed quia hunc inuenire non valent, cœci exterius circumeunt. Quod bene exprimitur, cum Loth, protegentibus Angelis, in domum reducitur; Sodomitæ autem domum eius intrare conantes cęcitate percussi, ostium eius inuenire non possunt. Quid est, quod malis aduersantibus, intra domum Loth reducitur & munitur, nisi quod iustus quidem dum prauorum insidias sustinet, ad mentem reuertitur, & imperterritus manet? Sodomitæ autem ostium Loth inuenire nequeunt, quia corruptores mentium, contra vitam iusti, nullum accusationis aditum deprehendunt: percussi enim cœcitate, quasi domum circumeunt, dum inuidentes bonis, eorum dicta factaque perscrutantur. Sed quia eis de vita iusti viri, fortis vndique ac laudabilis actio obuiat, errantes nihil aliud quàm parietes palpant. Bene igitur dixit Iob: *Tanquam in nocte, sic palpabunt in meridie*. Quia dum bonum quod vident, accusare nequeunt, cęcati malitia, malum quod non vident, ad accusationem quærunt. Hactenus ex Gregorio.

TERTIA

TERTIA DISPVTATIO.

Cur præceptum sit Lot, nè respiceret retro; & de vxore eius in statuam salis conuersa.

Super illis verbis:

Salua animam tuam, noli respicere retro, nec stes in omni circa regione. Respiciens autem vxor eius post se, versa est in statuam salis. versu. 17. & 26.

ETSI Moses hæc verba iunctim non scripsit, sed disiunctè ac dissite; ea tamen libuit hic in exponendo iungere, quod affinem habeant tractatum, & connexam sententiam, simulq. absolutam diuinæ seueritatis præstent intelligentiam. Nam prior sententia grauitatem ostendit diuini præcepti, quod datum est Lot de non respiciendo retrorsum: posterior autem sententia, seuerissimam declarat eius præcepti ab vxore Lot neglecti ac violati diuinam vindictam.

22 QVATVOR porro quæstiones ferunt supradicta Mosis verba. Prima quæstio: Cur DEVS tam seuere ac rigide vetuit Lot quæ retro erant aspicere? Equidem quinque rationes & causas eius rei satis idoneas & probabiles afferre possum. Prima ratio: ad probandam & exercendam obedientiam Lot id ei præceptũ est: obedientia enim in ijs quæ parua & leuia videntur, exploratius probatur. Sic probare voluit DEVS obedientiam Adæ, prohibens vnius arboris fructum edere. Similiter probare voluit DEVS obedientiam eius prophetæ, quem misit ad increpandum Ieroboam, mandans ei: *Non comedes panem, & non bibes aquam ibi; nec reuerteris per viam, qua iuisti.* Nimirum non magna laus obedientiæ est, nec satis efficax probatio eius, in maximis & grauissimis DEI mandatis exequendis, impigrum & strenuum esse. Secunda: ratio id factum est ad maiorem sceleratæ illius gentis detestationem, quæ adeo exosa execrataque fuit DEO, vt eam nullo bonorum virorum respectu, nedum commiseratione dignaretur. Simile est illud, quod Dominus noster iussit facere discipulos suos aduersus eos, qui prædicatores euangelicos auersarentur: *Excutite*, inquit, *puluerem de pedibus vestris.* Tertia ratio pertinet ad reuerentiam DEI consultorum & iudiciorum, eorum præsertim quæ humana æstimatione oppidò quam rigida & atrocia videntur; vt discamus ea non curiose atque irreuerenter scrutari rimarique; sed altissima humilitate, pietateque reuereri ac venerari, & sancto quodam ac salutari pauore formidare, exemplo scilicet Dauidis dicentis DEO: *Confige timore tuo carnes meas, à iudicijs enim tuis timui.*

Cur DEVS vetuit Lot respicere retro quinque rationes. Prima Quæstio. Genes. 2. 3 Reg. 13. Psal. 118

Quarta ratio cur præcepit id Deus: Quò magis vrgeret excessum Loth ex illa ciuitate, iussit retro nõ respicere, significans summa esse opus festinatione; nec festinatione tantum, verum etiam rapida & præcipiti fuga; adeo erat propinquum & instans exitium. Consimili loquendi figura vsus est Dominus eum mandauit Discipulis vt neminem per viam salutarent: sic nempe commendans summam animi intentionem ad peragendum quod eis iniunctum fuerat prædicationis euangelicæ negotium. Idem locutionis genus est in ijs verbis, quæ Eliseus dixit puero suo Giezi: *Accinge*, inquit, *lumbos tuos, & tolle baculum meum in manu tua,*

Lucæ 10. 4 Reg. cap. 4.

18

& vade

& vade, si occurrerit tibi homo, non salutes eum: & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi: & pones baculum meum super faciem pueri. Ad similem quoque locutionis figuram spectant, quæ refert Matthæus capite vigesimoquarto: *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate autem vt non fiat fuga vestra hyeme vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet.* significare voluit Dominus hisce verbis magnitudinem malorum, quorum effugio postponenda essent omnia quamuis carissima & pretiosissima; quippe cum ea non aliter quam celeri & longinqua fuga liceret euadere.

Quinta ratio: tale præceptum imposuit DEVS Loth, ad illustre quoddam, & admodum salutare documentum simul & exemplum ijs, qui ex vitiosa & mundana vita & conuersatione vocati, & adducti sunt ad spiritualis, & religiosæ, ac prope cælestis vitæ ac disciplinæ institutionem atque exercitationem: quam vtique præfigurauit mons ille, ad quem iussus ab Angelis est Loth confugere, quo ingruentia mala effugere posset. Huiusmodi enim viros conuenit, vt B. Paulum imitantes, omnia quæ retro sunt obliuiscantur, & semel iam ab ipsis relicta & abiecta, quasi stercora & damna æstimantes, prorsus auersentur: ac se se ad anteriora semper extendentes, ad verticem montis, id est, culmen euangelicæ perfectionis acerrimo studio, & indefessa sedulitate contendant.

Ad Philip. 3.

Secunda Quæstio cur DEVS tam seuere punierit vxorem Loth, quatuor causæ.

SECVNDA quæstio circa illa verba: *Respiciens vxor eius post se, versa est* 23
in statuam salis. Cur DEVS vxorem Loth, quia respexit ea quæ retro erant,
tam atroci & horribili vindicta puniuit? Multas sane ob causas, easque iustissimas. Primum ob inobedientiam profectam ex animo ingratissimo erga DEVM, qui tam amanter & benigne tantis ex malis eos extraxerat: atque illud ipsum præceptum non respiciendi retro, propterea eis tam seuere iniunxerat, quod ad eorum incolumitatem & salutem plurimum conduceret. Deinde punita est mulier propter incredulitatem, ex qua scilicet nata est inobedientia: non enim credidit quidquam referre ad incolumitatem & salutem ipsorum, si respicerent retro nec ne. Quapropter auctor libri Sapientiæ, vxorem Loth appellat animam incredibilem, id est, incredulam, id enim significat ibi verbũ græcũ ἀπιστούσης. Præterea fuit nimia eius mulieris curiositas in respiciendo: siquidem nimis attente ac morose curioseque ad cladem ciuitatis & gentis respectabat, vt tradit Iosephus libro primo Antiquitatum. Ad postremum, cogitet Lector non simplicem nudumque fuisse respectum, sed acerbo cum animi sensu, doloreque coniunctum, quo vrebatur illa propter cognatos & amicos pereuntes, amissaque bona omnia, & propter excidium natalis soli. Ex quo fiebat, vt illa DEI vindicta videretur ei præter modum & supra delicti meritum atrox; ideoque non solum ei non probaretur, sed etiam valde displiceret. Enimuero, si DEVS citra condignum, præsertim in hac vita peccantes punit, ex atrocitate huius vindictæ, magnitudo grauitasque muliebris delicti æstimari debet.

Locus Sapient. 10.

Iosephus.

Tertia quæstio, cur sit mutata in statuam salis.

TERTIA quæstio. Cur vxor Loth tali animaduersionis genere punita est, 24
vt verteretur in statuam Salis? Antequam eius rei probabilem causam & rationem affero, præmonendum, ac prædocendum esse Lectorem iudico, illa verba: *In statuam Salis*, varie admodum exponi. Quidam enim censent esse figuratam locutionem, alij propriam. Qui locutionem faciunt figuratam, dupliciter eam interpretantur. Aben Esra putat significari, eam mulierem perijsse igneo illo imbre cælitus misso, qui admixtum habebat sulphur & sal: firmatque hanc interpretationem testimonio ipsius Mosis, qui Deuteronomij 29. tradit, Sodomam sulphure & sale perditam fuisse. Verum nimis dura est interpretatio, quia

Aben Esra.

mulier illa perijt imbre igneo, ſulphure & ſale admixto, propterea verſam eſſe in ſtatuam ſalis. Nam cur non in ſtatuam ſulphuris? aut cur non omnes Sodomitæ qui eodem illo imbre percuſſi ſunt, & item iumenta eorum ac ciuitates, dicuntur in ſtatuam ſalis, vel in ſalem conuerſa? Alij per ſtatuam ſalis interpretantur monumentum quoddam eius rei incorruptibile & perpetuo manſurum. Nam vt ſal à putrefactione & corruptione ſeruat corpora, ita pactum vel monumentum vt incorruptibile fore ſignificetur, appellatur Salis.

25 Valet plurimum ad id probandum quod ſcriptum eſt in libro Numerorum cap. 18. *Omnes primitias ſanctuarij quas offerunt filij Iſrael Domino, tibi dedi, & filiabus tuis iure perpetuo. Factum ſalis eſt, ſempiternum coram Domino.* Pactum ſalis appellauit, id eſt, fœdus inuiolabile, vt declaratur adiuncta voce illa, ſempiternum. Cur autem pactum inuiolabile ac ſemper duraturum, dictum ſit pactum ſalis, fatetur ingenue Caietanus ſibi eſſe incompertum. Lyranus ſuper eum locum, huiuſmi cauſam reddit: Præceperat DEVS Leuitici 2. in omni ſacrificio & oblatione adhiberi oportere ſalem, idque perpetua lege ſanciuit. Inde natum eſt, vt quia præceptum diuinum de ſale adhibendo in omni oblatione, firmum atque irreuocabile erat: idcirco etiam alia pacta hominum, vt ſignificarentur ſemper duratura, dicta ſint pacta vel monumenta ſalis. Ad hanc ſententiam ſcriptum eſt in ſecundo Paralipomenon cap. 13. dediſſe DEVM Dauidi regnum Iſrael in pactum ſalis, id eſt pacto inuiolabili atque æterno. Quin etiam nonnullis fit credibile, priſcis illis temporibus, in firmandis pactis conſueuiſſe homines vti ſale, propter naturalem eius virtutem impertiendi rebus longiſſimam durationem, & velut quandam ſpeciem incorruptionis. Ergo vxor Loth, ſecundum hanc expoſitionem, verſa eſt in ſtatuam ſalis, id eſt, in monumentum quoddam inobedientiæ atque incredulitatis eius, ſimulque diuinæ iuſtitiæ ac vindictæ perpetuo manſurum, tanquam fideliſſimum teſtimonium omni poſteritati, ac ſaluberrimum documentum. Aeternitatem porro eius monumenti euentus ipſe comprobauit. Namque id perduraſſe vſque ad ætatem Ioſephi, teſtis eſt ipſemet in libro primo Antiquitatum: teſtis etiam Borchardus, qui eam ſtatuam ſua ætate fuiſſe confirmat inter Engaddi & Mare mortuum. Eandem ſententiam habet hoc loco expreſſam Thargum Hieroſolymitanum, ad hunc modum: Vxor Loth fuit de filijs populi Sodomæ, quæ reſpexit poſt ſe, vt videret quidnam futurum eſſet cum domo patris ſui: atque ita factum eſt, vt facta ſit columna ſalis, duratura vſque ad tempus reſurrectionis, quo mortui reuiuiſcent. Ceterum auctores, qui verba illa: *In ſtatuam ſalis*, non figurate, ſed proprie arbitrantur eſſe poſita (& proculdubio proprie accipienda ſunt) alij pro vocabulo ſtatuæ interpretantur cumulum ſiue aceruum, vt Dauid Kimchi, & Vatablus. In libro Sapientiæ cap. 10. ſic eſt: *Incredibilis animæ memoria ſtans figmentum ſalis.* Memoriam dixit, id eſt, memorialę; nam græce eſt, *μνημεῖον:* pro, figmentum, græce eſt στήλη, id eſt, columna.

Locus Numerorum cap. 18.
Quid ſit in ſcriptura pactum ſalis.
Caietanus in caput 18. Numerorum.
Ioſephus.
Borchardus in Deſcriptione Terrę Sanctæ Par. 1. cap. 7. numerorum 14.
Thargum Hieroſolymitarum
Dauid Kimchi
Vatablus.

26 SED exponamus cauſam, cur DEVS potiſſimum in ſtatuam ſalis vertendo vxorem Loth, peccatum eius punire voluerit. Nugatoria prorſus ac fabuloſa eſt ratio à quibuſdam Hebræis, vt refert Lyranus, tradita: Aiunt vxorem Lot in pridiano hoſpitum conuiuio, Lot petenti ſal in condimentum ciborum, dare noluiſſe: ſcilicet gentilitio hoſpitalitatis odio: quamobrem eo genere ſupplicij punitam eſſe, vt reſponderet pœna delicto. Non deſunt qui quod de ſale ab iſtis dictum eſt, in probabiliorem trahant ſententiam; ſalem interpretantes, non eum qui condimentum eſt ciborum, ſed per metaphoram, hilaritatem, affabilitatem, iucunditatemque ingenij, morum & ſermonis in hoſpitalitate, ſodalitate, ac conuictu hominum: hæc enim omnia vocabulo ſalis dici, in quotidiano vſu eſt. Adeſt huic interpretationi Plinius in hæc verba

Cur verſa ſit in ſtatuam ſalis fabuloſa ratio Hebræorum.
Lyranus.
Plinius lib. 31. cap. 7.

ſcri-

scribens: Ergo vita humanior sine sale nequit degere: adeoque necessarium elementum est, vt transierit intellectus ad voluptates animi quoque; nam ita sales appellantur: omnisque vitæ lepos, & summa hilaritas, laborumque requies, non alio magis vocabulo constat. Honoribus etiam, militiæque interponitur, salarijs inde dictis. Maxime tamen in sacris intelligitur eius auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa, sic Plinius. Quoniam igitur vxor Lot hospites illos tristi ac tetrico vultu accepit, inaffabiliter, inhumaniter asspereque tractauit; idcirco dicta est salem non dedisse hospitibus.

Aug. lib. 16. de ciuitate DEI cap. 30. Vera ratio cur vxor Lot, in salem conuersa sit, ab Augustino tradita. 2 Petri 2. Prou. 22.

27 CETERVM nos probabiliorem eius rei causam disquiramus & tradamus: quæ non alia sane verisimilior occurrit, quam quæ à B. Augustino paucis verbis prodita est, ad hanc ferme sententiam: Vxor Loth vbi respexit, remansit. Et in salem conuersa, hominibus fidelibus quoddam præstitit condimentum, quo sapiant aliquid, vnde illlud caueatur exemplum. Sed quidnam præcipue ac proprie illud est, quod exemplo moniti eius mulieris sapere debemus? Illud, nempe quod Saluatorem nostrum docuisse memorat Lucas capite nono; *Ait ad illum IESVS: nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno DEI*: Idemque distinctius exponens B. Petrus: *Si refugientes, inquit, coinquinationes mundi, ijs rursus implicati superantur; facta sunt eis posteriora, deteriora prioribus. Melius enim erat illlis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum conuerti. Contigit enim eis illud veteris prouerbij, Canis reuersus ad suum vomitum; & sus lota in volutabro luti.* Quoniam autem exemplum eius quod contigit vxori Loth, attente consiserateque cogitatum, animoque & memoria retentum, magno vsui esse poterat ad cœptam bene viuendi rationem perseueranter colendam; idcirco discipulis suis dixit Dominus: *Memores estote vxoris Lot*. Recte igitur Rupertus: Quoties, inquit, stultus reuertitur ad stultitiam suam, sicut canis ad vomitum suum: in quocunque ordine vel proposito fuerit, exemplo vxoris Loth, in statuam salis conuertitur. Id autem est, ipsum quidem insensatum ac sibimet inutilem effici, sed alijs tamen prodesse plurimum; dum finem eius attendentes, corriguntur: quemadmodum petram salis, lingentibus animalibus, palatum sapidum redditur, & edendi auidas reparatur. Proinde Dominus in Euangelio cum dixisset: *In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat tollere ea: & qui in agro similiter, non redeat retro*; continuo subiungit: *Memores estote vxoris Loth*. Bene ergo non in statuam qualemcumque, sed in statuam versa est salis, cuius meminisse proficit ad sapientiam, secundum Euangelium CHRISTI. Sic Rupertus.

Locus Luc. 17. Rupertus Commentariorum in Genesim lib 6. cap. 12. Matthei 24. & Lucæ 17.

Supra dictam rationem esse historicam & literalem.

28 NEC vero ea ratio, quam exposuimus, mutatæ in statuam salis vxoris Loth, censenda est mystica & moralis, cum sit maxime propria & historica. Nimirum DEVS cum prodigiosam illam transformationem fecit, id præcipue ac proprie spectauit, vt nos eius facti recordatione ac contemplatione ita saperemus, vt à pristinis vitijs, aut à mundanis studijs ad melioris & sanctioris vitæ rationem cultumque transgressi, quæ semel à nobis probe repudiata & abiecta essent, ea deinceps nunquam animo & affectu respiceremus ac repeteremus. Enimuero, pulchrum est alienis periculis, experimentisque sapientem fieri: & seruare illud comicum præceptum:

„ *Id arbitror apprime in vita esse vtile,*
„ *Ex alijs periculum facere, sibi quod ex vsu siet.*

Luc. 17. Fuisse porro illius portentosæ mutationis hunc præcipuum finem, satis indicauit Dominus, cum dixit Apostolis suis: *Memores estote vxoris Loth*, tanquam propterea id potissimum esset factum, vt quasi perpetuum quoddam posteris foret monumentum, ne qui serio, iudicatoque elegerunt viam Domini, atque

eam ingressi sunt, retro vnquam aspicere ac redire concupiscant: sed si salui esse velint, perpetuo vlterius procedentes, ad extremum vsque pertendant. Eodem spectat quod Hebræi Aegypto egressi, & ad terram Promissionis vocatu DEI ductuque pergentes, regredi ad eandem terram Aegypti, grauissimo DEI præcepto interdicti sunt. Non igitur verbis solum DEVS loquitur hominibus, & mysteria eis ac documenta tradit, sed etiam factis. Nempe vt DEI verba sæpe facta sunt, ita facta ipsa, significantissima verba sunt. Multa id genus animaduertere est in diuina Scriptura. Quoties enim Prophetæ, quæ futura erant, sola rerum demonstratione, & factis quibusdam notabilibus prænunciabant? Hieremias capite 17. gestans collo ligneas catenas, vaticinatus est Babylonicam Iudæorum captiuitatem. Isaias capite 20. nudus & discalceatus per vrbem Hierusalem incedens, futuram Aegypti & Aethiopiæ calamitatem portendit. Oseas item iussus à DEO est vxorem accipere mulierem fornicariam, quo demonstraretur, populum Hebræum deditum esse fornicationi, hoc est, idololatriæ. Iam vero Ezechiel multa eius rei, atque illustria exempla dedit in persona sua. DEVS itaque vt verbis plerumque, ita non raro factis loquitur, & sua hominibus significat mysteria. Sic igitur hoc loco, per illam salis statuam locutus nobis, est id quod paulo supra exposuimus.

DEVM & verbis, & factis loqui.

Osea 1.

29 SED videamus quemadmodum hanc de vxore Lot historiam varijs locis Philo secundum allegoricam & tropolicam intelligentiam, sane quam eleganter docteque tractauerit. Quatuor in locis ea de re prodidit. Primum in libro secundo Allegoriarum legis ita scribit: Multis animabus pœnitentiam expetentibus non concessit DEVS; sed illæ tanquam æstu refluo abreptæ sunt retrorsum: quemadmodum & vxor Lot in saxum versa est propter adamata Sodoma, & quia ad ingenium & ad ea in quæ DEVS animaduerterat, reuersa fuit. Deinde in libro de Temulentia sic ait: Lot duas filias ex vxore post in saxum mutata suscepit: quam minime aberrauerit, si quis interpretetur esse consuetudinem inimicam veritati; & quoties ab aliquo in vera & recta ducatur, à tergo restitantem, respectantemque antiquas sodales, & in morem inanimatæ statuæ remanentem in earum medio. Eiusdem præterea Philonis, in libro de Profugis, huiusmodi sunt verba: Quidam sunt, quæ vera & recta sunt, nec quærentes nec inuenientes; alij vtroque modo felices sunt, nam quærendi eorum studio & labori fructus inuentionis succedit: alij alterutro frustrantur, nam vel quærendo non inueniunt, vel non quærendo inueniunt. Quicumque porro non quærunt, nec inuenire cupiunt, hi rationem suam per ineruditionem & inexercitationem affixerunt grauiter: & cum possent acute cernere, cœcati sunt. Sic ait sacra historia vxorem Lot retrorsum conuersam, mutatam esse in statuam; non fabulam aliquam fingens, sed veram ipsius rei proprietatem indicans. Quisquis enim veri iustique contempto præceptore, per innatam simul & consuetam socordiam relinquit anteriora per quæ possit videre, audire, alijsque vti potentijs ad res naturales diiudicandas: & circumacta retrorsum ceruice, cœca vitæ negotia pluris facit quam partes sui corporis; tanquam infamis quædam fit statua, nihil à surdo inanimatoque lapide differens. Non enim habent, vt Moses loquitur, cor vt intelligant, nec oculos vt videant, nec aures vt audiant: sed cæcam, & surdam, & stupidam, omnique orbatam sensu, ac minime vitalem vitam sibi reddiderunt; nihil eorum curantes, quæ curare eos in primis oportebat. Quarto demum loco super eadem re, in libro qui de Somnijs inscribitur, hisce verbis disputat Philo: Lapidea columna tria significat, statum siue stabilitatem, & dedicationem, atque inscriptionem. De statu & inscriptione iam diximus, superest vt dedicationem explicemus. Cælum sane ac mundus dedicantur suo Creatori: & ani-

Super cõuersione vxoris Lot in statuam salis, varia Philonis disputatio allegorica.

mæ quotquot ciues mundi caræ Deo sunt, se ipsas DEO consecrant, nullo distractæ mortalium rerum desiderio: consecratæ autem per totam vitam vehementer student, ac indefesse insistunt bonis operibus. stulte porro facit qui non se ipsum, sed aram DEO dedicat; putans esse in rebus creatis quidquam stabile aut dignum titulo, aut tale vt non etiam inscriptum, breui debeat aboleri.

Deut. 16. Ideo clare in sacris literis præcipitur: *Non statues tibi ipsi statuam*, nihil enim humanum vere stat, etiam si mulri reclament: putant enim se non solum stare firmiter, verum etiam quantiscumque honoribus ac titulis esse dignos; obliti eius qui solus vere stat, & solus honorari debet. Huiusmodi enim à virtutis via deflectentes & auersos, magis etiam in errorem inducit sensus, ceu cognata vxor eorum; cogitque in Syrtes & breuia, vt anima tanquam nauis defixa hæreat more statuæ. Nam & vxorem Loth postquam retro respexit, Scriptura narrat versam esse in statuam salis: & merito. Si quis enim in anteriora, visu, audituque digna non prospicit, hoc est, in virtutes & earum opera; malens à tergo relicta respicere, vanam gloriam, cœcas diuitias, insensatam & stolidam corporis firmitatem, dementem pulchritudinem, atque id genus alia consectando; stabit velut statua quædam inanima, & tabescet paulatim; Sal enim res est parum solida. Hactenus ex Philone.

B. Irenæi Allegorica expositio illius statuæ, ad Ecclesiã Christi pertinens.

BEATVS Irenæus vxorem Loth in statuam salis versam, ad Ecclesiam refert, eiusque robur & firmiratem: Est enim Ecclesia columna & firmamentum veritatis. Quod autem salis statua est, id ad frugiferam doctrinam & sapientiam pertinet, quæ in Ecclesia constanter & docetur & prædicatur: cuius doctrinæ sale insipientium hominum mentes condiuntur. Enimuero bonum est, frequenter DEI verbum audire, eoque tanquam spirituali quodam sale, cordis arcana condire: hoc amplius & præstabilius est, ipsum quoque, Apostolico exemplo, sal terræ fieri, id est, aliorum etiam, qui adhuc terrena sapiunt, quasi saliendis mentibus condiendisque cordibus sufficere. Sed Irenæi verba ex capite quinquagesimoprimo libri tertij eorum quos scripsit aduersus Hæreses, huiusmodi sunt: Lot eduxit de Sodomis filias suas, & reliquit in confinio vxorem suam, factam salis statuam vsque in hodiernum diem. Vxor igitur eius remansit in Sodomis, iam non corruptibilis, sed statua salis semper manens: Et per ea naturalia quæ sunt consuetudinis hominis ostendens, quoniam & Ecclesia, quæ est sal terræ, subrelicta est in confinio terræ, patiens quæ sunt humana: & dum sæpe auferuntur ab ea membra integra, perseuerat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans & præmittens filios ad patrem ipsorum. Sic Ireneus. 30

De tempore ac loco mutationis in statuam salis.

RESTAT quarta quæstio nequaquam intacta hoc loco prætereunda, quando, & vbinam regionis illius versa sit in statuam salis vxor Loth: num antequam Loth intrauerit vrbem Segor, an interea dum inibi fuit, an potius cum egressus inde pergeret ad montem: nihil enim videtur horum liquido ex sacra historia dispici ac iudicari posse. Narratio sane Mosaica clare demonstrat, imbrem illum sulphureum & igneum cælitus missum non cecidisse, nisi post ingressum Loth in vrbem Segor: non solum quia exitialem illam tempestatem Scriptura commemorat post ingressum Loth in eam vrbem; sed quia facit Angelum hæc dicentem Loth, *Festina & saluare ibi* (in Segor) *quia non potero facere quicquam donec ingrediaris illuc*. Eadem præterea narratio Mosis, post delapsum illius imbris ignei, & euersionem illius regionis, commemorat transformationem vxoris Loth in statuam salis. Itaque si dispositio & series narrationis congruit cum ordine temporis, & rerum gestarum, apparet contigisse illud vxori Loth, post ingressum viri sui in vrbem Segor, non enim ante cœpta est horribilis illa tempestas, vt proxime dictum est. Illud quoque ex narratione Mosis animaduer- 31

tere licet, vxorem Loth ex vrbe Segor non exijsse cum viro suo pergente ad montem. Sic enim ait Scriptura: *Ascendit Loth de Segor, duæ quoque filiæ eius cum eo; timuerat enim manere in Segor: & mansit in spelunca ipse, & duæ filiæ eius cum eo.* Viden' in egressu Loth nullam vxoris eius, sed duarum solum filiarum mentionem fieri? Ex his videtur concludi, conuersionem illam vxoris Loth, factam esse vel in vrbe Segor, vel in itinere ad eam vrbem. Atque hoc secundum multo probabilius est: videtur enim id euenisse in pergendo ad vrbem Segor. Significat enim Hebraica scriptura, dum illa sequeretur præeuntem virum suum, mutatam esse in statuam salis: namque in illis verbis: *Respiciens vxor eius post se, versa est in statuam salis*: Pro illo, *post se*, Hebræa sonant, *de post ipsum*, vt sit hic sensus: Mulier sequens antegredientem virum, auertensque faciem à tergo eius, & retrorsum respiciens, versa est in statuam salis. Annotatum enim à nobis est in alio loco huius operis, nullum esse certum Hebræis vsum reciprocorum nominum; sed ea varie adhiberi ab interpretibus scripturæ Hebraicæ, pro cuiusque loci sententia. Ergo simillimum vero fit, vxorem Loth, vt quæ inuitissimo, ægerrimoque animo patrijs sedibus excederet, lento admodum tardoque gradu secutam esse virum suum. Quo factum est, vt Loth iam vrbem ingresso, ipsa foris esset: cumque igneum imbrem horribili fragore cadentem, conuersa, morose curioseque respectaret, eodem in loco versa est in statuam salis.

Pro confirmatione huius opinionis nostræ facit, quod reliquit scriptum Borchardus in Descriptione Terræ Sanctæ, prima parte, capite septimo, numero 24. in hæc verba: Post Hierico contra Austrum est Segor oppidum, in quo seruatus est Loth, cum subuertit Dominus Sodomam. situm est autem Segor sub monte Engaddi, inter quod & Mare mortuum est statua salis, in quam conuersa est vxor Loth. Quam ego statuam vt viderem, ingentes subij labores itinerum; nec tamen explere desiderium meum potui. Siquidem incolæ retulerunt mihi, locum illum esse inaccessibilem, vel certe non sine mortis periculo adiri posse, propter feras immanes & serpentes, præcipue autem propter Beduinos eius loci habitatores, homines perquàm inhumanos, pessimorumque morum. Hæc Borchardus. Ex cuius relatione manifestum fit, statuam illam fuisse inter Segor & Sodomam: vbi namque est Mare Mortuum, ibi fuit antea vrbs Sodoma. *Borchardus.*

32 HABEO probatorem huius sententiæ Caietanum, qui ante nos idem vidit, & in scriptis suis indicauit, quod nos ad præsens latius & distinctius exposuimus. Sic enim ille scribit; exponens illud: *Respexit vxor eius de post ipsum*: Describitur mora vxoris Loth, non solum tardando gressum ad sequendum Loth, sed etiam vertendo se ad respiciendum. Remanebat enim post Loth fœminam, contra mandatum Angeli: & hæc positio siue conuersio mulieris retrorsum, describitur per illa verba; *Respiciens de post ipsum*. Est enim sensus, quòd illa de situ post Loth, tardauit, respiciendo retro. Sed & Iosephus ait, sæpius eam tardasse vertendo se ad respiciendam ciuitatem. Quando autem id factum sit, an eundo in Segor, an inde ascendendo in montem, non est vsquequaque clarum. Scriptura enim nec in ingressu in Segor, nec in ascensu in montem meminit vxoris Loth: & tamen respectum eius retrorsum & mutationem in statuam salis narrat post memoratam pluuiam ignis & sulphuris, quam certum est non prius cœpisse, quàm Loth intrauit in Segor. Potest igitur intelligi, etiam post ingressum Loth in vrbem Segor, vxorem eius remansisse foris: & repente superueniente imbre igneo, totam illam planitiem occupante, male curiosam mulierem vertisse se ad spectandam ciuitatem & planitiem, & versam esse in statuam salis: quam Iosephus post tot secula, vidisse se affirmat: vt & hinc testimo- *Caietanus in cap. 19. Genesis.* *Iosephus.*

ſtimonium manifeſtum diuini miraculi haberetur; nec naturali curſui tribueretur conflagratio & conſumptio ciuitatum & regionis. Ad hunc modum ſcribit Caietanus.

Verſu 20. & 22.

Eſt ciuitas hæc iuxta, ad quam poſſum fugere, parua, & ſaluabor in ea: nunquid non modica eſt? Et viuet anima mea. Idcirco vocatum eſt nomen illius Segor.

An Loth peccauerit recuſando ire ad montem.

ETSI Loth vir erat fidelis, & iuſtus, atque in operibus caritatis exercitatus; hic tamen defecit, plus nempe proprio iudicio & prudentia nitens, quàm diuino conſilio ac prouidentia. Melius enim fuiſſet ei, recta iuiſſe ad montem, vt monuerat Angelus, quàm diuertiſſe in vrbem Segor, ſicut elegit ipſe. Quare mox conſilij & facti ſui pœnitens, repudiatum prius ſequens conſilium, inde refugit ad montem. Itaque repentinus pauor ex præſenti malo, & futuri metus, vicit in eo fiduciam diuinæ promiſſionis. Peccaſſe autem Loth perturbatione quadam timoris, confirmat B. Auguſtinus in Quæſtionibus in Geneſim quæſtione quadrageſimaquarta. Hac, inquit, perturbatione timoris, non credidit Loth ipſi Domino, quem in Angelis cognoſcebat: ſicut eadem perturbatione illud de filiabus ſuis proſtituendis dixerat: vt intelligamus non pro auctoritate habendum, quod dixit de turpitudine filiarum; non enim & hoc pro auctoritate habendum eſt, DEO non eſſe credendum, Sic Auguſtinus. 33

B. Auguſt.

Quomodo S. Gregorius laudet factũ Lot.

34 AT ENIM B. Gregorius conſilium hoc & factum Lot recuſantis aſcendere montem, atque in parua vrbe Segor habitare præoptantis, ſecundum intellectum myſticum, in bonam partem interpretatur, vertitque in laudem prudentiæ ac modeſtiæ. Qui enim ſibi paruitatis & imbecillitatis ſuæ conſcius eſt, prudenter, humiliterque facit, recuſans aſcendere culmen montis, id eſt, ſublimiora Eccleſiæ munera & miniſteria appetere & aſſumere: ſed eligens potius in parua ciuitate Segor habitare, hoc eſt, in humilibus atque infimis miniſterijs & functionibus ſecure verſari. Sanè ſi Lot feciſſet illud ex humilitate, & ſuæ infirmitatis conſcientia, laudandus eſſet: ſed quia ductus ad id faciendum eſt cœca quadam perturbatione animi, & ſtulta incredulitate ac diffidentia diuinæ promiſſionis, non poteſt extra culpam poni. Verum quia expoſitio Gregorij, morale documentum habet vtiliſſimum ad reprimendam eorum audaciam & ambitionem, qui vltro ſe immiſcent atque intrudunt Eccleſiaſticis dignitatibus, ponam hic eius verba. Namque tractans verba illa: *Magna pars domus tua morietur, prius quam perueniat ad virilem ætatem*, ad hunc modum ſcribit: Aetas virilis, tempus eſt adminiſtrandi ſacerdotij. Imitator itaque Doctoris reprobi, ad virilem ætatem ducitur, cum ad Sacri Ordinis celſitudinem promouetur. Ad quam profecto ætatem cum peruenerit, moritur: quia ad tantum miniſterium quiſquis indigne acceſſerit, vel in eo indigne vixerit, condemnatur. Hinc ergo præcipites illi ad ambitionem, diſcant, & tanti miniſterij ſubire onera expaueſcant. Nam qui mori prædicitur, quando ad virilem ætatem peruenerit, donec ad eam veniat, viuere cum ſignificatur: quia nimirum infirmi, & magnis Eccleſię muneribus impares, ſi puſillitatis ſuæ modum conſiderant, habent in ſancta Eccleſia locum, vbi ſe cuſtodientes viuant. Vnde per Moſen dixit DEVS: *Beſtia ſi montem tetigerit, lapidetur*. Huc etiam ſpectat, quod Loth exiens de Sodoma, ab aſcenſu montis abſtinuit, & in Segor paruulam ciuitatẽ declinauit: nedũ paruulus adhuc ad altiora nititur, virilẽ ætatẽ attingẽs moriatur. Sodoma quip-

B. Gregorius lib. 2. expoſitionis libri primi Regum ſuper caput 3.

Exodi 20. Gen. 19.

pe eximus, dum ardentis concupiſcentiæ incendia declinamus. Qui ſtatim ad ſublimia non aſcendimus: quia ſuperioris miniſterij ſumma non tangimus, dum infirmitatem propriam metiendo conſideramus: ne ſi infirmæ ætatis noſtræ tenere modum contemnimus, qui paruuli ſecure viximus, in virili ætate miſere moriamur. Idem Gregorius in tertia parte Paſtoralis curæ cap. 38. comparat incendium Sodomæ ardori carnalis concupiſcentiæ; paruam autem vrbem Segor infimo loco ſitam, & in quam Loth ingreſſus effugit Sodomiticam cladem, comparat caſtitati & ſtatui coniugali, in quem ſcilicet refugiunt qui concupiſcentiæ incendio perire metuunt, neque tamen altitudinem montis, id eſt, ſublimitatem virginalis aut cælibalis integritatis & puritatis audent aſcendere. Non ponam hic verba Gregorij, licet ea grauiſſima ſint; ſatisfactum ratus Lectori, indicato loco.

35 SED cur Loth itionem ad montem tantopere horruit? Fortaſſe propter laborem aſcenſus longinqui admodum & ardui: aut ob penuriam habitationis & habitatorum, aliarumque rerum, ſine quibus humana vita aut nullo modo, aut non ſatis commode agitari poteſt; aut vt ſua cauſa imminens exitium remitteretur ei ciuitati, quæ cum parua eſſet, veriſimile erat minus eam eſſe flagitioſam, & proinde minus inuiſam & exoſam DEO. Sunt qui putent, montem, ad quem Loth ire ſuaſerat Angelus, fuiſſe montem Engaddi, ad cuius vtique radicem locata erat Segor: non enim amplius vna leuca (ſi Borchardo fidem habere iuuat) Segor diſtat ab aſcenſu eius montis. Quod ſi talis fuit mons, videtur profecto non ſine cauſa Loth ab eo tantopere abhorruiſſe. Aiunt enim qui montes Engaddi viſitarunt & peragrarunt, eſſe eos altiſſimos, & varijs anfractibus atque præcipitijs horrendos; multas item habere rupes ita præruptas & prominentes, vt ſubter tranſeuntibus atque ſuſpicientibus, incredibilem pauorem incutiant, ſcilicet, timentibus ne ſuper ipſos decidant. *Montes Engaddi quales. Borchardus.*

36 *IDCIRCO vocatum eſt nomen eius Segor.* Quia Loth eam vrbem appellauerat modicam & paruam, idcirco factum eſt vt ea vrbs poſtea ſit vocata Segor, ſiue Zohar nomine ipſo ſignificante paruitatem. Recte igitur Stephanus qui de vrbibus ſcripſit, de ea vrbe ſic ait: Zoara pagus eſt magnus, & propugnaculum in Palæſtina, in Aſphaltite mari ſitum. Significat autem id nomen, Hebræorum lingua, paruum: quo Loth fugiens ſeruatus eſt à Sodomitica ira. Nec miretur Lector, non Segor, ſed Zoara eſſe appellatam à Stephano: namque ad poſtremum ita eſſe vocitatam lingua Syra etiam in ætate B. Hieronymi, ipſemet teſtis eſt. Hinc apparet lapſum eſſe Theodoretum in enarranda vocis Segor etymologia. Ait enim vocem Segor ſignificare hiatum terræ, eo quod in illa calamitate Sodomitica, habitatores eius vrbis, hiatu terræ abſorpti ſint. Sed enim ea interpretatio non conuenit voci Segor, ſed voci Bala, ſeu Bale, quæ ſignificat deuorationem. Prius autem vocatam eſſe Bala quàm Segor, patet ex decimoquarto capite Geneſis. Super quem locum S. Hieronymus in traditionibus Hebraicis hoc annotauit: Bale, inquit, lingua Hebræa, Latine dicitur deuoratio. Tradunt autem Hebræi hanc eandem in alio Scripturarum loco Saliſſam nominari: dicique rurſus, vitulam conternantem, quòd ſcilicet, tertio motu terræ abſorpta eſt. Et in eo tempore, quo quatuor reliquæ ciuitates diuino igne ſubuerſæ ſunt, illa paruula, nuncupetur: ſiquidem Segor transfertur in paruam, quæ lingua Syra Zoara dicitur. Idem Hieronymus in eodem opere ſuper hoc caput 19. Geneſis, quærens cur Loth Segor dereliquerit, & fugerit in montem, cum paulo ante eam vrbem prætuliſſet monti; ad hæc verba ſcribit: Quæritur, quare, cum primum fugæ montis prætulerit Segor, & eam in habitaculum ſuum voluerit liberari; nunc de Segor rurſus ad montem migret? *De Etymologia nominis Segor. Stephanus. Lapſus Theodoreti quæſ. 69 in Geneſim. S. Hieronymus. Iſaiæ 15.*

Respondebimus, veram esse illam Hebræorum coniecturam de Segor, quod frequenter terræmotu subruta, Bale primum, & postea Salissa appellata sit: timueritque Loth dicens: Si, cum ceteræ adhuc vrbes starent, ipsa sæpe subuersa est; quanto magis nunc in communi ruina non poterit liberari? Et hanc occasionem infidelitatis, etiam in filias coitus dedisse principium. Qui enim ceteras viderat subrui ciuitates, & hanc stare, seque DEI auxilio liberatum; vtique de eo quod sibi concessum audierat, ambigere non debuit. Sic Hieronymus.

QVARTA DISPVTATIO.

Super illis verbis.

Versu 24. *Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham ignem & sulphur à Domino de cælo.*

An hisce verbis significatum fuerit mysterium Sanctißimæ TRINITATIS.

HEBRAEI, etiam de Christianis sacrarum literarum tractatoribus, quicumque ad veritatem Hebraicam, & secundum illius linguæ proprietatem, diuinam Scripturam interpretari, editisque commentarijs explanare studuerunt, nullum in istis verbis mysterium agnoscunt: sed aiunt esse hebraismum, id est, peculiarem eius linguæ phrasim atque elegantiam. Itaque ea verba sic exponunt: *Pluit Dominus à Domino*, id est, à seipso; *de cælo*, id est, desuper; vt significetur eam pluuiam non esse factam ex causis naturalibus, nec modo naturali, sed solius DEI omnipotentia, præter ordinem cursumque naturæ; nec illud incendium è terra extitisse, sed desuper esse missum in terram. Paraphrasis Chaldaica ea verba reddidit in hanc sententiam: *Pluit Dominus sulphur, & ignem à facie Domini de cælis.* Nec insolens & durum videri debet illud, *à Domino*, positum esse pro (à seipso:) siquidem proprietas est sermonis Hebræi, nec sine elegantia, pro ipsis pronominibus ponere nomina; vt qui de se loquitur, perinde loquatur ac si de eo alius loqueretur. Exempli gratia; Genesis 4. Lamech sic affatur vxores suas: *Audite me vxores Lamech*, pro, *Vxores meæ*; & 3. Regum cap. 1. Dauid dixit Nathan Prophetæ & Sadoc Pontifici: *Tollite vobiscum seruos domini vestri*, pro, seruos meos; & Assuerus rex, vt proditum est in libro Esther cap. 8. dixit Mardochæo & Esther: *Vos scribite ad Iudæos prout visum vobis fuerit, in nomine regis*, pro eo quod est, in nomine meo. Similiter igitur hoc loco, illud: *Pluit Dominus à Domino*, significat pluisse Dominum à seipso: id est, solum ipsum fuisse creatorem effectoremque horribilis illius pluuiæ. 37

ATQVE hanc illorum verborum expositionem probauit maxime superiori seculo Thostatus in eo Tractatu, quem scripsit de Mysterio Sanctæ TRINITATIS, disputans, An id contra Iudæos ex veteri Scriptura euidenter probari queat. In hac porro ætate nostra eandem interpretationem secuti sunt (vt taceã complures alios) Caietanus, Pagninus, Vatablus, & Oleaster. Istorũ verò vnus & alter, quemadmodum ea verba in suis Commentarijs, ad eam quam dixi sententiam, exposuerint; faciam, appositis hic eorum verbis, vt plane cognoscat Lector, Caietanus super his verbis; *Pluit Iehoua à Iehoua*: sic enim Hebraice est pro 38

Thostatus.

Caietanus

co

eo quod Latine legitur, *Dominus à Domino*: vox autem Iehoua significat fontem essendi: Caietanus, inquam, super illis verbis in hunc modum scribit: Non solum his verbis significatur, quod DEVS ipse, qui est fons essendi, fit etiam auctor tollendi esse viuentium: verum etiam quod præter naturalem rerum cursum, miraculum operatus est puniendo iniquos. Ad differentiam enim naturalium causarum naturali ordine concurrentium ad generandum sulphur & ignem, adiunctum est illud, à Iehoua, siue à Domino: nec sat fuit dixisse pluisse Dominum, sed propterea repetitum est à Domino. Additur præterea *de cælis*, ad differentiam conflagrationis naturalis, per quam ardet pars aliqua terræ, cui contingit incendium ex inferioribus. At illa flamma, illa combustio Sodomitica, è cælis, id est, è supremo aere descendit. Sic Caietanus. Oleaster autem eadem verba simili ratione interpretans, ita scribit: *Dominus*, id est, DEVS supremus, *pluit*, id est, pluere fecit ministerio aeris, aut Angelorum, *picem & ignem à Domino*. Id est, pix illa & ignis non ascenderunt à terra, sed à Domino cælitus & desuper missa sunt. Sic ille. Oleaster.

39 AT ENIM, Patres, propter singularem antiquitatis, doctrinæ, ac sanctitudinis laudem, reuerendæ in Ecclesia CHRISTI auctoritatis & fidei, cum ex veteri Scriptura mysterium Sanctissimæ TRINITATIS contra Iudæos vel Hæreticos argumentantur, hoc in primis testimonio Mosis vti solent. Vsus est Iustinus Martyr in Dialogo cum Tryphone, Tertullianus & Cyprianus in ijs quæ scripserunt in Iudæos, Irenæus & Epiphanius aduersus Hæreses, Eusebius libro quinto de Demonstratione Euangelica, Hilarius libro quinto de TRINITATE, Cyrillus libro primo eorum decẽ, quibus pugnauit in Iulianum Apostatam. Sed quid attinet Patres nominatim percensere, cum dicere in vniuersum liceat, quicumque id genus argumenti tractarunt, eos fere hoc item Scripturæ testimonium vsurpasse? Verum ante omnes Patrum auctoritates, videtur certam facere huic expositioni fidem Syrmiense Concilium, anno ab ortu Domini nostri trecentesimo quinquagesimo sexto, Constantio Imperatore, & Liberio Papa congregatum: de cuius congregandi processu, exituque, legenda est Socratis historia libro 2. cap. 25. & Sozomeni libro 4. cap. 5. In eo autem Concilio decernitur, verba illa: *Pluit Dominus à Domino*, omnino esse intelligenda de DEO Patre, & Filio DEI. Dominus enim Filius pluit à Domino Patre, à quo scilicet, vt substantiam habet, ita potestatem faciendi quodlibet. Nam sicut ipse Filius dixit Ioan. 5. *Non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit*. Nec satis fuit ei Concilio, huiusmodi expositionem auctoritate sua firmare; sed insuper eam interpretationem, quam Hebræorum atque Thostati & Caietani esse diximus, anathematizat. Verba eius Concilij & Canonis huiusmodi sunt: Si quis illud quod scriptum est: *Pluit Dominus à Domino*, non de Patre & Filio perceperit, sed DEVM Patrem a seipso pluisse dixerit, anathema sit: pluit enim Dominus Filius à Domino Patre. Nec de fide istius Concilij videtur ambigendum: tum quia damnatio hæresis Photini in eo Concilio facta, deinceps consequentibus in Concilijs approbata fuerit: tum quod id Concilium B. Hilarius in eo libro quem scripsit de Synodis, vt Catholicum ac syncerum commemorat & explanat.

Iustinus, Irenæus, Tertullianus, Cyprian⁹, Epiphanius. Eusebius, Hilarius, Cyrillus Alexand. Cõcilium Syrmiense. Canone 16.

B. Hilarius An ob supradicta verba Cõcilij, expositio Thostati & Caietani, vt hæretica damnanda sit.

40 ERGO, dicet quispiam, prior illa expositio eorum verborum, post illud Concilium, probari ac defendi nullo modo potuit, sed vt hæretica prorsus damnanda fuit. Minime verò. Quis enim facile credat, Thostatum, & Caietanum, viros maxime Catholicos & doctos, quod istiusmodi expositionem secuti sint,

fuisse obnoxios Anathemati? Proinde, quo verum illius Decreti Syrmiensis intellectum capiamus, scite conuenit, Patres qui in eo Concilio fuerunt, id principaliter egisse, vt hæresim Photini Episcopi eius ciuitatis, aduersus quem illuc, vocatu Constantij Imperatoris conuenerant, penitus damnarent. Photinus porrò dicebat, CHRISTVM fuisse tantum hominem, nec ante matrem extitisse: & testimonia veteris Scripturæ de CHRISTI diuinitate & æternitate à Patribus interpretata, ea ipse ad solum DEVM Patrem referebat: vt hoc, *Pluit Dominus à Domino*, sic exponebat, Pluit Dominus Pater à seipso. Patres igitur qui in eo Concilio erant, illam Photini expositionem damnarunt, non vt per se falsam, & nullo modo probabilem; sed ad mentem & intentionem Photini; vtentis scilicet ea ad obscurandam, delendamque CHRISTI æternitatis & diuinitatis fidem. Ac ne quispiam fortasse suspicetur, hoc me arbitratu, sensuque meo finxisse, audiat B. Hilarium, similiter vt dixi, mentem ac sententiam illorum Patrum enarrantem. Exponens enim rationem, cur diuersam expositionem illorum verborum: *Pluit Dominus à Domino*, tam seuero & atroci decreto damnarint, hunc in modum scribit: Hæc, quia Photinus, aduersus quem tunc conuentum fuerat, negauerat, propterea inserenda confessioni Fidei fuerunt; ne quis auderet, DEI Filium non antequam Virginis filium, fuisse prædicare; & superiora Scripturæ testimonia, stultissima hæreticæ insaniæ peruersitate, DEO innascibili coaptaret: & dum hæc ad Patrem refert, Filio diuinam æternamque substantiam denegaret. Sic Hilarius.

Hæresis Photini. *Hilarius.*

Sciat præterea Lector Concilium illud postea fuisse probatum non quantum ad omnia, sed quantum ad confessionem Fidei de diuinitate & æternitate CHRISTI aduersus Photinum. Et huius quidem confessionis laudata & probata est sententia Patrum; non tamen modus loquendi, nec argumentandi ratio, qua Patres illi sunt vsi, perinde probata est. Etenim illi dixerunt CHRISTVM secundum diuinitatem non esse comparandum, nec æquandum PATRI. Dixerunt item CHRISTVM, etiam qua DEVS est, subiectum esse PATRI, & in creatione mundi fuisse ei obsequentem atque ministrantem. Quæ sanè locutiones, vt molliter dicam, admodum impropriæ sunt: & acceptæ, vt verba sonant, plane sonant Arrianismum. Quocirca B. Hilarius sedulo curauit, istiusmodi locutiones in bonam sententiam pie interpretando, ad sanum rectumque conformare intellectum. Quid quod Patres illi anathematizant eos, qui negauerint, eum qui apparuit Abraham, & qui luctatus est cum Iacob, fuisse Filium DEI? volunt enim ex eo concludere in Photinum, fuisse CHRISTVM non tantum hominem, nec solum esse cœpisse post ortum ex matre. Atqui iam pridem longe probabilior apud Theologos est sententia, quæ tradita est à B. Dionysio Areopagita, & à S. Thoma, & Scholasticis Theologis magno consensu probata; & illas apparitiones, omnesque alias in Veteri Testamento factas, fuisse per Angelos proxime administratas & peractas. Licet in quibusdam, Angeli auctoritatem DEI repræsentantes, ita locuti sint, vt si DEVS ipse loqueretur. Hæc propterea ego super eo Concilio pluribus verbis scripsi, ne quis forte propter eius Concilij auctoritatem, expositionem illam Hebræorum placitam Thostato & Caietano, hæresis nota inurendam esse existimaret.

Quemadmodum & quatenus Syrmiense Concilium probatum fuerit, probandumq. sit. *Genes. 32*

QVAENAM igitur est nostra sententia? Equidem inficias non ibo, 48 Thostati & Caietani interpretationem, secundum literalem sensum & proprietatem linguæ Hebrææ, nequaquam esse improbandam. Verba namque illa: *Pluit Dominus a Domino*, haud dubie hebraismum continent, significantem non fuisse pluuiam illam naturalem nec vsitatam; sed fuisse DEI à DEO, id est, factam

Auctoris sententia.

ctam à DEO sine concursu causarum naturalium; fuisseque pluuiam extraordinariam, & prodigiosam, & singulare quoddam ac proprium opus diuinæ omnipotentiæ. Atq. hunc solũ eorum verborum sensum & intellectum habuere omnes Hebræi in veteri Testamento; præter admodum paucos vt Dauidem, Isaiam, Danielem, & quosdam alios, quibus diuino lumine singulariter illustratis patefactum est mysterium Sanctissimæ TRINITATIS; simulque declaratum est in illis verbis: *Pluuit Dominus à Domino*, altissimum esse adumbratum & significatum mysterium; nempe, geminatione illius vocis, *Dominus* significari duas personas diuinas, PATREM, & FILIVM: cum autem dicitur, *Dominus à Domino*, significari æternam originem Filij à Patre, à quo scilicet substantiam & potestatem omnem, atque perfectionem habet.

42 Equidem non celabo Lectorem, quod mihi hac de re paulo attentius & acrius cogitanti occurrit. Subijt animum existimare, quod vniuersa vetus Scriptura, in qua scilicet mysteria Noui Testamenti adumbrate præfigurata, & operta significatione, præmonstrata continerentur, hebræo sermone scribenda & mandanda posteris erat; idcirco hebræam linguam sic esse à DEO conditam atque institutam; sic esse instructam atque ordinatam, vt eadem verba peculiarem eius linguæ phrasim, & natiuam quandam elegantiam denotarent; simulque magnum quodpiam mysterium, altissime inibi abditum, paucisque cognobile continerent. Itaque vulgus, & plerique omnes Hebræi, ea verba legentes vel audientes, genuinam linguæ suæ proprietatem & gratiam agnoscebant: & inde verbalem quendam sensum atque intellectum minime falsum animo concipiebant. At eximij quidam vates, excellenter à DEO illustrati, in illis ipsis verbis latens mysterium penetrabant ac introspiciebant. Nec id tamen enunciabant in vulgus; quod eiusmodi publicandorum mysteriorum opportunitas, tempori legis Euangelicæ, post Messiæ aduentum, esset reseruata. Sed enim quod breuiter & presse dixi, appositis aliquot exemplis, facilius cognitu fuerit, credituq. procliuius. Genesis capite primo scriptum est: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*: Hebræi putabant DEVM, cum vnus tantum sit, de se tamen pluraliter locutum esse, ad declarandam auctoritatem & maiestatem suam, quantam vtiq. eius qui creator hominis erat, rerumque omnium, æstimari oportebat: Similiter enim magnates ac principes ostentandæ magnificentiæ causa, loqui consueuisse. Nonnulli tamen in eo populo diuinitus & singulariter à DEO eruditi doctique intelligebant, pluratiua illa DEI oratione significari in vna DEI essentia pluralitatem & distinctionem diuinarum personarum. Alterum exemplum ex Psalmo secundo: *Ego hodie genui te*: hoc putabant Hebræi solum pertinere ad Dauidem, qui secundum propriam Hebrææ linguæ phrasim, tunc dicebatur à DEO genitus, quando ex maximis ereptus periculis & calamitatibus, in altissimo regiæ dignitatis fastigio collocatus est. Siquidem familiare sermonis hebræi est, magnas calamitates & miserias nomine mortis, contra vero ingentes prosperitates, vitæ vocabulo appellare. Quidam tamen in eo ipso populo sapientes viri, quibus diuina reuelabantur mysteria, in illis verbis agnoscebant æternam Filij DEI ex Patre generationem, vt indicat B. Paulus ad Hebræos primo. Tertium exemplum huius persimile ex libro 2. Regum cap. 7. *Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium*; Id Iudæi in Salomonem duntaxat dictum putabant. atqui sub persona Salomonis, principaliter in CHRISTVM dicebatur. Quartum exemplum ex capite 66. Isaiæ: *Nunquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam? dicit Dominus. Si ego qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero?* Hoc secundum primam verborum speciem, & quasi extimam cutim, denotat numerosissimam propagationem Hebrææ gentis, DEI munere in posterum futuram: secundum interiorem vero altioremque intellectum, significat diuinam æternamque fœcunditatem

Obseruandũ documentum.

tem diuinæ essentiæ ad intra, propter FILII ex PATRE generationem, & SPIRITVS Sancti ex vtroque processionem. Simile igitur quippiam de istis quoque verbis: *Pluuit Dominus à Domino*, cogitandum esse ac sentiendū puto.

QVINTA DISPVTATIO.

Super ijsdem verbis.

Pluuit Dominus sulphur & ignem à Domino de cælo.

De pluuia sulphurea & ignea, qua excidium Sodomiticæ gentis & regionis factum est.

Excidium Sodomiticum quam atrox & horrendū fuerit.

SVMMVM fuisse in eam gentem, propter eius scelera, illud diuinæ animaduersionis in hac vita exemplum, multa sanè declarant. Primo instrumentum eius vindictæ, imbrem dico illum sulphureum & igneum, supra omnem naturæ vim, modumque, repente factum, & cælitus missum; tantæque ad nocendum efficacitatis, vt omnia eius regionis, ipsamque regionem omnem non solum in exti na cute, sed ad vsque intimos eius sinus atque viscera penitus exusserit & perdiderit: idque non lente aut longo tempore, sed repente atque in momento perfecerit; id enim aperte tradit Hieremias, cum in Lamentationibus capite quarto ait: *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ in momento subuersa est; & non ceperunt in ea manus.* Deinde, excidium illud, non vt alia quæ memorantur in sacris aut profanis libris, temporarium & breue fuit, veluti Noeticum diluuium, quod fuit annuum: sed si effectum eius spectes, per tria annorum millia vsque adhuc mansit, mansurumque est vsque ad finem mundi: manet enim semper in ea regione & perpetua soli sterilitas, & pestilens cælum, & vtriusque tetra & horrenda facies, ac demum plantarum, animalium, & hominum vsquequaque vacuitas. Ad hæc frequenter in Scriptura Sodomiticum excidium & supplicium vsurpatur, quasi primum summumque exemplum seueritatis & atrocitatis suppliciorum. Cum enim DEVS significare vult se gentem quampiam grauissime puniturum ac prorsus excisurum, dicere solet, facturum se illi, sicut fecit Sodomæ & Gomorrhæ: quemadmodum Lector animaduertere potest in Deuteronomio cap. 29. Isaiæ 13. Hieremiæ 49. Amos 4. Sophoniæ 2. Quin etiam Sodomiticum excidium poni solet tanquam exemplum supplicij inferni & æterni: vt in posteriori Epistola B. Petri cap. 2. *Et ciuitates*, inquit, *Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerem redigens euersione damnauit: exemplum eorum, qui impie acturi sunt ponens.* Sed apertius Iudas Apostolus: *Sicut Sodoma & Gomorrha*, ait, *& finitimæ ciuitates, simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes.* Illud *Abeuntes post carnem alteram*, siue, *alienam*, significat infandum eius gentis vitium: nam mutuus concubitus masculorum, alienus est à naturali vsu & fine carnalis commixtionis, quam natura, & inter eos qui diuersi sunt sexus, & ad generationem prolis instituit atque comparauit. Illud porro: *Ignis æterni*, etsi iungi potest cum illo: *Pœnam sustinentes*, vt significet incendium illud Sodomiticum fuisse æternum, id est, irreparabile, mansurumque ad finem vsque Mundi; commodius tamen aptatur illi voci, *Exemplum* vt sit sensus, Sodomiticum illud supplicium fuisse exemplum ignis æterni, qui paratus est Diabolo & Angelis eius. Verum quia supplicium illud Sodomiticum continet, & instrumentum

43

Locus ex Epistola Iudę Apostoli.

Matth. 25

quo

quo factum est, & res eo instrumento euersas & perditas, de priori dicemus in hac Disputatione, de posteriori, qui illius supplicij effectus fuit, dicturi in ea, quæ hanc proxime sequetur.

44 MOSES ait pluisse sulphur & ignem. Fuit igitur pluuia sulphurea, & ignea. Sed verbum pluendi & vox pluuiæ, si proprie sumantur, significabunt aquam sulphuream & igneam superne ingenti copia & vehementi impetu cadentem, & quæcumque contingeret penitus exurentem: ex qua fortasse aqua siue pluuia factus est lacus, postea dictum Mare Mortuum. Sin autem verbum pluendi Moses posuit metaphorice, sicut dicitur aliquando pluisse lapides vel lanam; existimare conuenit, cecidisse tunc ad modum pluuiæ densissimum sulphur ignitum. Verum præter sulphur, simul etiam admixtum cecidisse sal ardens & vrens, videtur indicari à Mose in Deuteronomio capite 29. illis verbis: *Videntes plagas terræ illius & infirmitates, quibus eam afflixerit Dominus, sulphure & salis ardore comburens, ita vt vltra non seratur, nec virens quippiam germinet in exemplum Sodomæ & Gomorrhæ, Adamæ & Seboim, quas subuertit Dominus in ira & in furore suo*: Pro illo, *Salis ardore*, quidam Latini codices habent *Solis ardore*, sed nimirum mendose: namque Hebræi, Græci, & Chaldaici, emendatioresque Latini codices habent *Salis ardore*: atque itidem habet editio vulgata Sacrorum Bibliorum iussu Sixti V. nouissime recognita, & Romæ edita. Ad hanc sententiam pertinere quidam putant, quod est in Psalmo 106: *Terram fructiferam in salsuginem, à malitia inhabitantium in ea*. Terram fructiferam appellat Sodomiticam, ante DEI vindictam: quippe tanta eius fuit vbertas & amænitas, vt eam Moses paradiso comparare non dubitauerit. Eiusmodi terra versa est in salsuginem, id est, in terram omnino sterilem. Salsugo enim sterilitatem affert terræ; succum eius atq. pinguedinem exedens & consumens. Quare Abimelech subuertens ciuitatem; seminauit per eam sal. Tanta porro eius salis copia, tantaque fuit vis & acrimonia, vt lacum illum penitus infecerit, & in sui mutauerit saporem: atque ex eo vocatur in Scriptura Mare salsissimum.

De Imbre sulphureo, & igneo & salso.

Locus Deuteronomij cap. 29

Locus Psalmi 106.

Genes. 13.

Iudic. 9.

45 CETERVM pœna illa sulphuris & ignis, quam narrat Moses, aptissime respondet & competit peccato eius gentis. Nam quia illi execrata libidine ardebant intus atque inuicem, & foris ob infamiam fœtebant: idcirco & ignis deflagratione, & fœtore sulphuris puniti sunt. Hoc pluribus verbis pulchre declarat S. Gregorius explanans verba illa Iob capitis 18. *Aspergatur in habitaculo eius sulphur*. Quid est aliud sulphur, ait Gregorius, nisi fomentum ignis? Verumtamen sic ignem nutrit vt fœtorem grauissimum exhalet. Recte igitur in sulphure peccatum carnis accipitur: quod dum peruersis cogitationibus quasi quibusdam fœtoribus mentem replet, æterna ei incendia præparat: Et dum fœtoris sui nebulā in mente reproba dilatat, contra eam flammis subsequentibus quasi nutrimenta subministrat. Quod enim per sulphur fœtor carnis signetur, ipsa sacri eloquij testatur historia, quæ contra Sodomam pluisse sulphur & ignem Dominum narrat: qui cum carnis eius scelera punire decreuisset, in ipsa qualitate vltionis, notauit maculam criminis: sulphur quippe fœtorem habet, ignis ardorem. Qui itaque ad peruersa desideria ex carnis fœtore arserant, dignum fuit vt simul igne ac sulphure perirent: quatenus ex iusta pœna discerent, quid ex iniusto desiderio fecissent. Sic B. Gregorius.

Conuenientia punitionis Sodomorum cum eorū peccato.

S. Greg. lib. 14. Moraliū cap. 10.

46 ILLVD porro Sulphur, illumque ignem pluisse de cælo, ait Moses, id est, de supremo aere, vbi Visiones ignitæ generari & agitari solent. Lapsus autem istiusmodi è cælo, clarum fecit indicium, qui portentum illud fecit & in terras misit, eum fuisse DEVM, ea re ulciscentem atque vindicantem tam diu eius

gentis sss

gentis dissimulata crimina. Proinde inter Ethnicos scriptores qui prodigiosam illam cladem scriptis mandarunt, longius à vero aberrauit Strabo, quam Solinus & Tacitus. Hi namque incendium illud è cælo venisse tradunt: Ille autem
Solinus. fuisse incendium terrestre, exhalatum ei ucumque è terra. Audi Solinum cap. 37. Longo, inquit, ab Hierosolymis recessu tristis panditur sinus, quem
Cornelius Tacitus. de cælo tactum testatur humus nigra & in cinerem soluta. Tacitus vero in libro quinto Historiarum ita scribit: Haud procul inde campi, quos ferunt olim vberes, magnisque vrbibus habitatos, fulminum iactu arsisse. Ego sicut Iudaicas quondam vrbes igne cælesti flagrasse concesserim; ita halitu lacus infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fœtus segetum putrescere reor, solo cæloque iuxta graui. At Strabo ijs potius assentiri videtur, qui illum è terra exstitisse ignem existimarunt: totamque regionem illam esse igneam, quatuor signis demonstrarunt. Namque in ea regione petræ cernuntur adustæ, terra cinerulenta, saxa quasi guttas picis stillantia, ac demum ingens feruentium ac sulphurearum aquarum copia. Credibile igitur fit, magnis terræmotibus quassata & patefacta terra, maximam erupisse vim ignis & aquarum feruentium: vnde lacus ille factus sit, & haustæ ciuitates, & omnis circumquaque regio exu-
Strabo lib. 17. sta, vastata, & perdita. Strabonis verba ita se habent: Quod illa regio ignita est, permulta signa afferunt: nam & petras exustas ostendunt, & terram cinerulentam, & picis guttas ex petris destillantes, & flumina fœtido odore efferuentia, & habitationes passim euersas. Itaq. fidem habent ijs, quæ ab indigenis prædicantur, in eo loco tredecim vrbes olim habitatas esse, quarum metropolim Sodomam adhuc sexaginta stadiorum ambitum seruare. Et quod ex terremotibus, & ignis efflatu, & ex aquis calidis & bituminosis atque sulphureis lacus eruperit; & quod petræ factæ sunt igniferæ, & vrbium partim absorptæ, partim ab ijs quicumque fugere potuerunt derelictæ. Sic Strabo.

SEXTA DISPVTATIO.

De excidio Sodomitico quantum ad res eo incendio consumptas & perditas.

Super illis verbis.

Versu 25. *Subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem, & vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia.*

QVO verba hæc Mosis, quibus effectus Sodomiticæ cladis 47
enarratur, planius atq. plenius cognita & percepta sint, quatuor super his verbis tractare quæstiones institui: Primam de numero ciuitatum euersarum: secundam de amplitudine regionis vastatæ: tertiam de habitatoribus interfectis: quartam de plantarum, omniumque terra nascentium exitio. Atque in his comprehendi etiam debere interitum animalium, minime ambigiendum est: siquidem, quod perniciem & exitium attulit hominibus & plantis, idem pariter exitiosum fuisse ac mortiferum animalibus
Prima quæstio. necesse est. Prima igitur quæstio est de numero ciuitatum euersarum. Hic Moses duas tantum nominat, Sodomam & Gomorrham; dicens pluisse Dominum super Sodomam & Gomorrham Sulphur & ignem, & subuertisse eas ciuitates. Et sæpe in Scriptura, vbi mentio fit huius cladis, hæ tantum duæ ciuitates me-

morantur. Solinus quoque, eo quem supra dixi loco, harum duntaxat commeminit. In libro Sapientiæ capite decimo scriptum est, descendisse ignem in Pentapolim, id est, in quinque ciuitates. Stephanus qui de vrbibus scripsit, decem fuisse vrbes ait, earumque principem & caput fuisse Sodomam. Huic numero tres alias vrbes Strabo addidit, scribens Sodomã fuisse metropolim tredecim vrbium, quibus pariter omnibus excidium contigit. Sed hoc tam verum est, quam illud eiusdem Strabonis, seruare adhuc Sodomam ambitum sexaginta stadiorum: nam nec fuerat vnquam tantæ magnitudinis ea vrbs etiam cum maxime florebat; & clade illa, funditus euersa, vel potius hausta & absorpta atq. operta Mari mortuo, nullum sui tale reliquit vestigium. Sed nimirum quæ inibi narrat Strabo, ea non vt à se spectata, nec liquido sibi nota, sed aliorum tantum relatu accepta commemorat.

Quot ciuitates euersæ fuerunt in clade Sodomitica. Solinus. Stephanus. Strabonis erratum.

48 VERA igitur sententia est, quatuor fuisse ciuitates clade illa excidioque destructas, Sodomam, Gomorrham, Adamam, & Seboim. Quinta vero, cui prius nomen fuit Bala, posterius autem Segor, similiter destructa fuisset, nisi DEVS, rogatu Loth, ei pepercisset. Fuisse autem quatuor ciuitates percussas ea clade, his argumentis conuincitur. Moses Deuteronomij 29. cladem illam plene enarrans, illarum tantum quatuor ciuitatum euersionis & combustionis mentionem fecit. Deinde, roganti Loth vt concederetur sibi refugium in vrbem Segor, annuens Angelus dixit ad eum: *Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, vt non subuertam vrbem pro qua locutus es. Festina, & saluare ibi, quia non potero facere quicquam, donec ingrediaris illuc idcirco vocatum est nomen vrbis illius Segor.* Aperte declaratur his verbis, seruatam esse ab illo excidio Segor in gratiam Loth. Isaias præterea capite 15. meminit eius vrbis tanquam etiam tunc stantis in sua ætate: *Cor meum*, inquit, *ad Moab clamauit: vectes eius vsque ad Segor, vitulam consternantem*. Idem sensit Iosephus libro primo Antiquitatum, vbi hanc narrat historiam; licet contrarium subindicet in libro quinto de Bello Iudaico cap. 5. sed ad fidem eius rei faciendam luculentissimum est, grauissimumq. B. Hieronymi testimonium, de ea vrbe suis temporibus stante ac florente, hunc in modum scribentis: Bala, quæ est Segor, nunc Zoara nuncupatur, sola de quinque Sodomorum vrbibus, Loth precibus præseruata est: imminet Mari Mortuo, & præsidium in ea positum est militum Romanorum. Habitatoribus quoque proprijs frequentatur, & apud eam gignitur balsamũ, & poma palmarum, antiquæ vbertatis indicia. Idem eodem in libro in voce Segor, tradit, eam vrbem fuisse ad preces Loth de incendio liberatam, & vsque ad suam ætatem ostendi, eiusque meminisse Isaiam in visione contra Moab. Borchardus item qui non amplius trecentis ante nos annis fuit, & in visitandis & pernoscendis locis Terræ sanctæ decennium consumpsit, de Segor, vti erat suo tempore scribens, ait sitam fuisse post Hierico contra Austrum, non procul Mari Mortuo, & sub monte Engaddi. Apparet igitur ex his quæ diximus, non esse veram opinionem Lyrani aientis destructam fuisse Segor post discessum Loth ex ea vrbe. Nec probabile est quod tradunt Theodoretus in quæstione 69. in Genesim, & Suidas in voce Loth, post egressum Loth ex ea ciuitate, omnes habitatores eius fuisse deletos, atque hiatu terræ absorptos. Nec mirum, Scripturam, dum memorat illud excidium, nominare tantum Sodomam & Gomorrham: nimirum insigniores erant istæ amplitudine, opulentia, potentia, atque improbitate; quarum scilicet imperio, ductu, exemploque mouebantur & regebantur ceteræ. Vbi porro scriptum est, ignem descendisse in Pentapolim, ibi vocabulo Pentapolis significatur regio illa ex quinq. vrbibus sic appellata. In hanc descendit ignis, & combussit omnia, vna tantum Segor excepta.

Quatuor solum ciuitates fuisse tunc euersas.

Vrbem Segor seruatam fuisse à Sodomitico incendio, contra opinionẽ Lyrani, Theodoreti & Suidæ.

Iosephus.

S. Hieronym. de locis hebraicis.

Borchardus.

Lyranus in 14. 19. ca. Genesis.

Theodoretus.

Suidas.

Locus Sapientiæ cap. 10.

Quantum illius regionis vastauerit clades Sodomitica. Plinius & Iosephus de magnitudine Maris Mortui.

49 SECVNDA quæstio est, quanta fuerit regio illius terræ, Sodomitico incendio exusta & vastata. Respondeo, fuisse eam omnem, quam operuit Mare Mortuum: namque eo loco erant celebres illæ quatuor ciuitates. Itaque magnitudo eius cladis æstimari debet ex magnitudine illius maris. Plinius libro 5. capite 16. scribit, longitudinem eius maris excedere centum millia passuum: Latitudinem maximã esse viginti quinq., minimam vero sex. Verũ nulli scriptorum, eius lacus & regionis natura, situs, & magnitudo exploratior notiorque fuit, quam Iosepho inibi nato, educatoque, atque cum imperio diu versato. Is libro 5. de Bello Iudaico capite 5. de magnitudine eius lacus hisce verbis scribit: Longitudo eius lacus est quingentorum octoginta stadiorum; latitudo centum quinquaginta stadijs patet. Sic ille. Ergo longitudo lacus habet duo & septuaginta millia passuum, superque quingentos passus: Latitudo autem prope decem & nouem millia passuum. Varijs porro nominibus mare illud siue lacus appellatur in Scriptura. Vocatur enim Mare campestre, siue planiciei, & Mare Salis vel salsissimum, & Mare Mortuum, & Mare solitudinis. Mare campestre dictum est propter planitiem & æquabilitatem loci quondam amœnissimi, & à Iordane vsquequaque irrigati ac fœcundati. Mare Mortuum dictum est, quod nullum animal gignat alatve, aut sustineat. Mare salis vel salsum siue salsissimum, ob saporem salsum, quem ei fecit copiosissimum sal de cælo lapsum. Verum salsedo, ob exuperantiam, excedit in amaritudinem. Aristoteles certe libro secundo Meteororum de eo lacu ita scribit: Si est, sicut fabulantur quidam, in Palæstina tale stagnum, in quod si quis demiserit colligatum hominem aut iumentum, supernatat, & non submergitur in aqua, testimonium vtique erit dictis nostris. Dicunt enim amarum sic esse stagnum & salsum, vt nullus piscis innascatur: vestimenta autem purgari, si quis cum irrigauerit, ea quassauerit. Sic Aristoteles. Appellatur demum Mare solitudinis, quod post memorabilem illarum vrbium deflagrationem, loca circumquaque vicina, tetra pestilentium aquarum euaporatione, ita perpetuo inficiantur, vt sterilia pariter atque insalubria, ob idque hominibus & animalibus infesta, semperque inhabitata & deserta sunt.

Varia nomina illius lacus siue maris. Cur mare campestre. Cur mare Mortuum. Cur mare salis. Aristoteles. Cur mare solitudinis.

50 QVAM fuerit autem ex illo incendio facies eius regionis deformata, fœdata, & aspicientibus horrifica, satis indicauit Moses, narrans, cum tempore ipsius cladis, Abraham procul intueretur Sodomam & Gomorrham, & vniuersam terram regionis illius, vidisse ascendentem fauillam de terra quasi fornacis fumum. Ergo non solum ea regio vbi erant ciuitates illæ, quæ obruta est illo lacu, sed vicina regio circumquaque per aliquot milliaria, eodem malo affecta, infectaque est. Audiat Lector Borchardum: Mare Mortuum semper est fumans & tenebrosum, sicut os inferni, sicut oculis meis vidi, ob tetrum vaporem inde fumantem, vallis dicta quondam Illustris, à termino huius maris, secus desertum Pharan, vsque supra Iericho, per mediam dietam, fere sterilis & inutilis reddita est, itaut ne germen quidem producat in sui latitudine, quæ alicubi quinque leucarum est, alibi sex: præterquam iuxta Ierieho, vbi Cannamellæ, & horti & viridaria sunt, irrigante fonte Elisei. Tanta vero calamitas ei regioni accidit, in exectrationem peccati Sodomorum, quod DEVS tot seculis vlciscitur, vt etiam regio ipsa pœnas luere perpetuo videatur. A dextris insuper & à sinistris montes steriles sunt & aridi, vel barbaræ habitationes, per multa & longa terrarum stadia, quatenus scilicet exitialis ille vapor, impellente vento, pertingere potest. Sic Borchardus.

Borchardus prime Partis cap. 7. nu. 38.

Quantum plantis nocuerit clades Sodomitica.

51 TERTIA quæstio de plantis, quale scilicet quantumque damnum plantis eius regionis ex illo incendio acciderit. Si qua in re alia, in plantis maxime,

perpetuum mansit diuini illius supplicij monumentum, continuo miraculo stuporem spectantibus incutiens atque horrorem. Cum enim antea fuisset regio illa, omnis generis pulcherrimarum plantarum feracissima; eadem post incendium & excidium regionis, aut nullas fert plantas, aut sterilitatis admirandæ. Partim enim fructum ferunt nullum; partim prodigiosum, specie nimirum inani, & falsa imagine fructus, nihil intus habentes solidi. Scite igitur Iosephus scripsit, adhuc in ea regione diuini reliquias ignis cerni, renascentes nempe in fructibus cineres: nam colore quidem & specie, aliorum fructuum sunt persimiles; tactu verò, in carpentium manibus resoluuntur in fumum ac cinerem. Ethnici quoque scriptores huic miraculo testimonium perhibent. Solinus capite 37. tradit, poma illic gigni; quæ licet habeant speciem maturitatis, mandi tamen non possunt: nam fuliginem intrinsecus fauillaceam, ambitio tantum extimæ cutis cohibet; quæ vel leui tactu pressa, fumum exhalat, & fatiscit in vagum puluerem. Cornelij etiam Taciti concors est super eadem re testimonium. Ait in quinto libro Historiarum, campos illos quondam vberrimos & amœnissimos, fulminum tactu arsisse, terramque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, siue herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adoleuere, atra & inania, velut in cinerem vanescunt. Etenim lacus halitu inficitur terra, & superfusus corrumpitur spiritus; eoque fœtus segetum putrescunt, solo, cæloque iuxta graui.

Iosephus libro 5. de Bello Iudaico.

Solinus.

Cornelius Tacitus.

52 QVARTA quæstio, de hominibus illa clade interfectis. Clare dixit Moses hoc loco, vniuersos habitatores eius regionis fuisse deletos, etiam infantes. Namque illius gentis vniuersam non solum stirpem, verum etiam progeniem, sobolem, omnemque propaginem, penitus excisam atque extinctam esse, nullumque factum eius gentis reliquum esse semen, apertis verbis declarat Isaias capite primo dicens: *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus*. Verum paulo subtilius & distinctius de interitu eorum hominum dicamus. Non est dubium, quicumque in ea gente iam vsum rationis & liberi arbitrij habebant, eos omnes tunc perijsse. Quippe omnes fuisse infectos vitio illo infando & execrando, declarauit Moses, concursum eorum narrans ad domum Loth: *Prius*, inquit, *quam irent cubitum, viri ciuitatis vallauerunt domum, à puero vsque ad senem, omnis populus simul. Vocaueruntque Loth, & dixerunt ei: vbi sunt viri qui introierunt ad te nocte? Educ illos huc, vt cognoscamus eos*. Nec viri tantum, etiam feminæ tali vitio gaudebant, extra vas, libidinem virilem libenter patientes. Et vt hoc vitio caruissent, habebant tamen alia crimina, quæ memorat Ezechiel capite 16. superbiam, luxum, inhospitalitatem, inhumanitatem erga peregrinos, & aduersus pauperes crudelem auaritiam.

Locus Isaiæ cap. 1.

53 SED cur infantes, qui vt rationis vsu, sic etiam ijs criminibus carebant, quorum puniendorum causa clades illa inflicta est; cur, inquam, infantes pariter cum sceleratis parentibus interempti sunt? Non sane propter propria ipsorum crimina occisi sunt infantes: verum duas ob causas, iusto DEI iudicio, vita priuati sunt. Primum quidem, quò acerbiorem faceret parentum cruciatum interitus liberorum; non solum propter naturalem flagrantiam amoris paterni erga filios, sed quod eorum exstinctu, omnem posteritatis suæ tuendæ ac propagandæ spem ac facultatem penitus extingui cernebant. Præterea, eiusmodi nece infantium declarare voluit DEVS, quantopere detestaretur atque odisset gentem illam; vtpote cuius nullam superesse sobolem, nullumque semen relinqui voluit; sed solam eorum, & immanissimi sceleris, & horrendæ vltionis ac vindictæ, perpetuo apud posteros viuere ac vigere memoriam. Frequenter

Cur etiam infantes illa clade Sodomitica comprehensi sunt.

autem DEVM filios punire corporali pœna propter suorum parentum scelera, nec paucis, nec obscuris testimonijs atque exemplis in diuina Scriptura proditis, manifestum est. De ipso enim DEO proditum est, visitare ipsum iniquitates patrum in filios, in tertiam & quartam generationem. Dauidis filium ex adulterio Bethsabeæ natum, occidit DEVS propter Dauidis peccatum. Hebræorum quoque, qui grauiter DEVM offenderant in deserto, filios portare iniquitatem patrum, & per quadraginta annos in deserto laboriose admodum ærumnoseque vagari & afflictari fecit DEVS.

Exod. 20. & 36.
2. Reg. 12
Num. 14.

An omnes qui rationis vsu præditi Sodomitico excidio perierunt, etiam Inferni supplicijs damnati, æterna morte perierint. Notabilis S. Hieronymi sententia excutitur & explicatur.

CETERVM quæri potest hoc loco, an omnes adultæ ætatis, rationisque 54
compotes, qui Sodomitica illa clade perierunt, etiam inferni supplicijs damnati, æterna morte perierint; an verò nonnulli temporario supplicio purgati & expiati, æternum inferni supplicium euaserint. Scrupulum dubitationis super ea re inijciunt verba S. Hieronymi, qui cum de alijs, tum proprie de Sodomitis ita loquitur, vt non obscure significet, eos tantum in hac vita fuisse à DEO punitos; & perpessione illius incendij, & supplicij æternas, quæ post hanc vitam peccatores manent, pœnas effugisse. Verba B. Hieronymi, quæ talem fuisse eius sensum indicant, ex Commentarijs eius in 1. caput Naum Prophetæ, eo loco vbi explanat illa verba, *Quid cogitatis contra Dominum: consummationem ipse facit: non consurget duplex tribulatio*, huiusmodi sunt: loquitur iuxta tropologiam, aduersus Marcionem, de quo supra diximus, & contra omnes veteres Hæreticos, qui bonum nescio quem confingentes DEVM, arguunt Hebræorum DEVM, quasi crudelitatis, quod multos puniat, & pro peccatis irroget cruciatus. *Quid ergo*, ait, *contra Dominum cogitatis?* quod si vobis videtur crudelis, rigidus, & cruentus, eo quod in Diluuio genus deleuit humanum, & super Sodomam ignem pluit, & sulphur, Aegyptiosque submersit fluctibus, atque Israelitarum cadauera prostrauit in eremo: scitote eum ideo ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Certe verum est quod in hoc loco per Prophetam dixit: *Non consurget duplex tribulatio*, siue, vt verterunt LXX. Interpretes, *Non vindicabit bis in idipsum in tribulatione*. Ergo qui ad præsens puniti sunt, postea non punientur. Receperunt igitur & qui in Diluuio perierunt, & Sodomitæ, & Aegyptij, & Israelitæ mala sua in vita sua. Sic eo loci Sanctus Hieronymus. Verum mox ipse, quasi nimiam laxitatem eius sententiæ restringens, coarctat id quod dixerat ad minora & leuiora crimina, affirmans magnis & grauibus puniendis criminibus non sufficere leuia præsentis vitæ supplicia. Sub ea enim verba, quæ proximè commemoraui, subdit hæc: Quærat hic aliquis, si deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat? Aut enim punietur, & falsum erit, DEVM non vindicare bis in idipsum: aut non punietur, & optandum erit adulteris, vt in præsentiarum breui & cita pœna, cruciatus frustrentur æternos. Ad quod respondemus, DEVM, vt omnium rerum, ita quoque suppliciorum scire mensuras, nec præueniri eum sententia iudicis, vt exercendæ amplius in peccatorem pœnæ non habeat potestatem: & magnum peccatum, non nisi magnis & diuturnis eluitur cruciatibus. Si quis autem ita punitus sit, vt ille in lege qui Hebræis maledixerat, & qui in Sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri: quia culpa leuis præsenti supplicio compensata fit. Hactenus ex B. Hieronymo.

Gen. 7. & 8.
Exod. 14.
Num. 26.
Num. 15.

Auctoris sententia.

AST ego nullam video rationem quæ mihi persuadeat, nonnullos de Sodomitis, cælesti incendio peremptis, euasisse ex supplicijs Inferni. Quin, magis 55
diuinæ Scripturæ ac rationi competens & congruens esse arbitror, eos omnes, vt corporali & temporali morte, sic etiam spirituali & æterna perijsse. Nam si qui ex illis erepti sunt pœnis Inferni, id eis accidisse necesse est, aut quia erant boni & iusti;

isti; aut quia licet antea mali fuissent, attamen ingruente incendio & clade illa, condignam pœnitentiam egerunt; aut quia etsi mali atque impœnitentes mortui sunt, per illud tamen supplicium purgati expiatique, æternam salutem consecuti sunt. Hoc vltimum manifeste falsum, & contrarium sacris literis, & ab Ecclesia Catholica damnatum est. Nulli enim iam adulto, & peccatori, nisi vere, atque vt oportet pœnitenti, peccatum remittitur: *Nisi pœnitentiam habueritis*, dixit Dominus, *omnes similiter peribitis*. Luc. 13. Nec temporarium præsentis vitæ supplicium, qualecumque & quantumcumque fuerit, explet meritum peccati mortalis, cui nempe secundum diuinam iustitiam debetur supplicium æternum: quemadmodum boni operis, & ex DEI gratia facti, nullum bonum temporale quantumlibet sit, sufficiens & iusta merces esse potest. Fuisse autem nonnullos inter Sodomitas qui perierunt, viros bonos & iustos, difficile creditu est: Mat. 18. cum certum sit ne decem quidem fuisse inibi iustos, atque in his numerando etiam Loth & familiam eius. Quin vniuersam illam gentem sceleratam fuisse, demonstrat concursus omnium factus ad domum Loth, rabiosa & furiosa infandi sceleris patrandi cupidine. Sane si qui fuissent boni & iusti, quis non facile credat, DEVM eis parciturum fuisse, & aliquod eius cladis effugium, sicut Loth, præbiturum? Minus porrò credibile est, malos antea fuisse omnes, sed eo puncto temporis quo venit cælitus incendium & excidium, nonnullos resipuisse & pœnitentiam egisse. Nam cum illi per totam vitam pessimi fuissent, & illa ipsa nocte sub cuius finem, excidium illud contigit, infando flagitio committendo intentissimi fuissent; cumque clades illa repentina, improuisa, & quasi momentanea fuerit, quis obsecro inducat in animum, eos tam repentina & celeri ruina oppressos, veram, & seriam, & tantis sceleribus remittendis sufficientem egisse pœnitentiam?

56 VERVM quia vel tota vel præcipua huius quæstionis difficultas, ex B. Hieronymi auctoritate, quam dudum commemorauimus, existit, quemadmodum eam interpretari conueniat, breuiter dicendum est. Ad illam igitur auctoritatem triplex dari responsum potest, ne opinioni nostræ officere & aduersari videatur. Primum responsum: non scripsit id Hieronymus ex suo sensu & arbitrio, sed ex aliorum sententia, quamuis eam sciret esse falsam. Etenim mos est B. Hieronymi, commemorare in suis Commentarijs multorum sententias, tacitis auctorum nominibus, aperte falsas, & à Catholica fide abhorrentes; nec eas tamen improbare, nec significare Lectori non esse suas, nec sibi displicere; vt consuetudinis eius inexpertus atque ignarus Lector, facile in fraudem atque errorem inducatur, existimans illas esse Hieronymi sententias. Multa huius generis proferri, exempli gratia, possent, ex Commentarijs eius in Epistolas Pauli ad Galatas, & ad Ephesios. Cur id fecerit Hieronymus, hanc reddit ipse causam libro primo Apologiæ aduersus Ruffinum: Expositoris esse officium, vt veterum nudas referat sententias, nec iudicium de illis ferat: sed Lectoribus optionem relinquat, vt id probent, quod ipsi verius esse iudicauerint. Alterum responsum; istud dixisse Sanctum Hieronymum, non quia putaret verum, sed ad mentem & sensum Marcionis, quem illic oppugnabat, aientis, mala & calamitates præsentis vitæ non esse à DEO bono, sed ab alio quodam malo principio. Verum sic contra eum Hieronymus argumentatur: Esto, non sit boni facere malum; at negari non potest, quin boni sit, paruo quopiam breuique malo, longissimum grauissimumque malum arcere; sicut boni medici est, secando, vrendoque membrum aliquod, certam ex morbo pestem & mortem auertere; & in nauigantibus nemo non laudabit, vrgente naufragij periculo, ad id euitandum, pretiosas vestes ac supellectilem in mare proijcere. Ad bonum

Triplex interpretatio superioris sententiæ B. Hieronymi.

Valde obseruanda cōsuetudo B. Hieronymi in suis Commentarijs.

igitur principium pertinet, temporalibus huius vitæ malis, æternas Inferni pœnas redimere. Atque huc præcipue spectauit Hieronymus, & id potissimum aduersus Marcionem probare intendit. Quod igitur dixit de Sodomitis, tamquam illi per temporale incendium euaserint æternum, positum ab eo est exempli tantum gratia: exempla verò non semper ad veritatis amussim exigere necesse est. Cumque mox adiungat Hieronymus, quod à se dictum fuerat, non esse id accipiendum de grauissimis peccatis; satis appatet, non habere id locum in Sodomitis, quorum nempe grauissimum atque immanissimum peccatum fuit. Tertium responsum. Loquitur Hieronymus de ijs qui tunc pœnitentes fuerunt. Itaque cum dicitur, Sodomitas, vel Aegyptios, vel Hebræos, qui per temporale supplicium quod in hac vita passi sunt, supplicium, quod est post hanc vitam, æternum effugisse, subintelligenda in eo est illa conditio, si qui tamen eorum seriam tunc & condignam egerint pœnitentiam. Neque enim tantus Ecclesiæ Doctor ignorare aut obliuisci potuit tam euidentes, certas, generales, ac sæpe vsurpatas diuinæ Scripturæ sententias; Nec sine pœnitentia cuiquam adulto remitti peccatum: Nec manente peccato mortali, remitti debitum ei pœnæ æternæ: Nec vllum præsentis vitæ temporale supplicium, sufficientem esse vel adæquatam peccato mortali punitionem.

Chronologia excidij Sodomitici.

RESTAT, vt quam breuissime huius cladis Sodomiticæ Chronologiam indicemus. Ea verò clades contigit vno anno ante ortum Isaac. Siquidem quo die illi Angeli venerunt ad Abraham, denunciatum ei, fore vt ei post vnum annum ex Sara filius nasceretur; eodem ipso die, ad vesperam iuerunt Sodomam: lucescente autem die qui eam noctem proxime consecutus est, excidium Sodomiticum accidit. Nec probatione alia hæc indigent, cum legenti caput 18. & 19. Genesis, meridiana luce clariora sint. Erat igitur Abraham id temporis nouem & nonaginta annorum, centenarius quippe generauit filium suum Isaac. Quamobrem ab aduentu eius ex Mesopotamia in Chananitidem, quo tempore fuisse eum septuagintaquinque annorum supra in capite 12. proditum est, quatuor & viginti anni præterierant. Porrò cum natus esset Abraham anno ducentesimo nonagesimo secundo post Diluuium, vt colligitur ex Chronologia, quam in capite 10. Genesis habet Scriptura Hebraica, & vulgata editio Latina; consequens est, casum illum Sodomiticum, vno & nonaginta, superque trecentis annis post Diluuium accidisse. Sed quanto tempore plaga hæc Sodomitica decem plagas Aegypti antecessit? Haud dubie annis sex & quadringentis. Etenim supra, cum exponeremus caput duodecimum, ostendimus à septuagesimoquinto anno Abrahæ vsque ad Hebræorum egressum ex Aegypto, decem illis plagis procuratum effectumque, quadringentos & triginta fluxisse annos; & super caput decimumquintum Genesis probauimus, ab ortu Isaac vsque ad idem tempus, quinque & quadringentos annos computari. 57

SEPTIMA

SEPTIMA DISPVTATIO.

De ebrietate Lot, & incestu filiarum eius.

Super illis verbis Mosis:

Ascendit Lot de Segor, & mansit in monte & in spelunca ipse & duæ filiæ eius cum eo, timuerat enim manere in Segor, & cetera quæ sequuntur vsque ad finem capitis.

58 DIXIMVS supra causas cur timuerit Loth manere in vrbe Segor: vel quia in tâta eius regionis ruina, nô putauit eam vrbem stare posse, quæ sæpe alias subuersa fuerat: vel quia cernens omnem vsquequaque vicinam planitiem & regionem conflagrasse, timuit ne illuc etiam extenderetur incendium. Addunt præterea quidam, magno eum pauore perculsum, quod stantibus ædificijs eius vrbis, habitatores tamen, hiatu terræ absortos vidit. Sed hoc gratis dicitur, & à nobis supra confutatum est. Illud quoque supra demonstratum est, peccasse Loth in hac demigratione ex vrbe in montem: non solum ob turpem instabilis animi leuitatem; prius quidem recusantem ascendere montem, & manere cupientem in Segor, mox autem diffidentem habitationi Segor festinauisse ad montem, tutiorem sibi ratum eum locum, quem paulo ante, vt periculosum formidauerat. Verum præcipue Lot peccauit ob duplicem incredulitatem & diffidentiam diuinæ promissionis: nam nec primum credidit Angelo promittenti securitatem sibi in monte; nec ei postea credidit eandem pollicenti in vrbe Segor. Sedenim non leues insipientiæ suæ pœnas mox persoluit. Nam vbi bene sibi fore sperauit, ibi pessime fuit, duplici malo, ebrietatis & incestus fœdatus; ea namque propter incredulitatem, iusto DEI permissu, vt testatur S.Hieronimus, ei contigerunt. Non igitur commutatio locorum tutiores ac meliores facit, nisi adsit rectus animi sensus, firmumq. bene agendi propositum; ante omnia verò DEI spiritus & gratia, quæ animos hominum in meliorem statum commutet atque promoueat. Sin aliter, nihil plane proficitur commutatione locorum: scitum enim est quod dixit quidam Poeta:

„ *Cælum non animum mutant, qui trans mare currunt.* Horat. lib. 1. epist.

Et verum sane est documentum illud B.Gregorij: sæpe, inquit, cum de vita proximorum querimur, mutare locum conamur, & secretum vitæ remotioris eligere: videlicet ignorantes, quia si desit spiritus, non adiuuat locus. Ecce Lot in Sodomis sanctus extitit, in monte peccauit. Et primus ipse parens humani generis, in Paradiso cecidit. Quod si locus saluare posset, Satan de cælo non cecidisset. Quare Dauid nullum sibi extra DEVM cernens munitum & tutum locum, ipsum sibi DEVM fieri locum petijt, dicens; *Esto mihi in DEVM protectorem & in locum munitum, vt saluum me facias.* Sic Gregorius. Nec minus verum & salutare documentum est, quod Glossa interlinearis addit super hoc loco; Sicut, inquit, iustus in Sodomis fuit Loth, in monte autem peccauit: ita quidam seculares, inter malos statum rectitudinis tenent: cum verò ad altitudinem vitæ ascendunt, negligentiores facti grauiter peccant.

Gregorius homil. 1. in Ezechielé.

Genes. 3.

Psal. 30.

Glossa Interlinearis

An Loth fuerit simpliciter iustus.

B. AVGVSTINVS in Quæstionibus in Genesim quæstione quadragesimaquinta scribit, Loth dictum esse iustum non simpliciter & absolute, sed secundum quid, & comparatiue. Nam perpendens illa verba: *Recordatus est DEVS Abraha, & liberauit Loth de subuersione vrbium in quibus habitauerat*; sic ait: Commendat Scriptura meritis Abrahæ liberatum esse Loth, vt intelligamus iustum esse dictum Loth secundum quendam modum, maxime quod verum DEVM colebat; & propter comparationem cum sceleratis Sodomitis, inter quos viuens, ad similem vitam non potuit inclinari. Origenes dixit eum fuisse quasi medium inter peccatores & iustos, quatenus ex cognatione Abrahæ fuit, ab eo educatus, & cum eo conuersatus, idemque inter Sodomitas multis annis habitauit. Nam sicut ex Abraham multa didicit quæ bona erant; sic ex Sodomitarum consuetudine factum est, vt nec in virtutibus multum proficeret, & leuioribus quibusdam vitijs inficeretur. At enim improprie locutus est Origenes, dicens Loth fuisse medium inter peccatores & iustos, significare volens eum imperfecte fuisse iustum, & minoribus quibusdam peccatis aspersum. Siquidem presse ac proprie si loqui volumus, inter peccatum mortale, & veram iustitiam medium esse nihil potest. Non enim quispiam iam adultus, potest esse peccati simul expers & iustitiæ, quod vocatur medium per abnegationem extremorum: nec item potest quispiam habere simul in se peccatum & iustitiam DEI, quod vocatur medium per admixtionem & participationem extremorum. Quandiu verò manserit Lot in vrbe Segor, non indicat Scriptura: & ideo certum aliquod tempus definire, diuinare est: fuisse tamen inibi eius breuissimam mansionem, ingens pauor Lot ex proximo incendio, credibile facit; fortasse eo tantum die, quo venit Segor, ibi mansit. 59

Origenes homil. 5. in Genesim.

60 *Pater noster senex est, & nullus virorum remansit in terra, qui possit ingredi ad nos iuxta morem vniuersæ terræ*. Quorsum dixerint, *Pater noster senex est*, non est obscurum: significarunt enim accelerandum esse cōcubitum cum eo, ne propter senectutem aut moreretur antea, aut inualidus fieret ad generandum. Sed vnde, quæso, istæ puellæ compertum habuerunt, nullum illi excidio & incendio superfuisse mortalium? An ex patre suo vetustam audierant traditionem, fore vt sicut orbis terrarum semel quondam perierat aquarum diluuio, ita denique ignis ardore deflagraret? Sodomiticum vero incendium putarunt illæ, omnium terrarum fuisse commune. Enimuero fit hoc Origeni admodum credibile: sic enim scribit; Apparet filias Lot didicisse quædam de consummatione mundi per ignem futura, sed tanquam puellas id non integre perfecteque intellexisse. Audierant in fine seculi omnia elementa, ignis ardore decoquenda: videbant ignem, videbant sulphureas flammas, videbant cuncta vastari, matrem quoque suam perijsse: suspicatæ igitur sunt tale aliquid euenisse, quale contigisse audierant in temporibus Noe: & similiter ob reparandam mortalium posteritatem, se solas, cum patre esse relictas. Ergo recuperandi generis humani desiderio inflammantur; atque instaurandi ex se seculi, dandum esse putant exordium. Et quamuis graue eis crimen videretur, furari concubitum patris; grauior eis tamen videbatur impietas, si humanæ, vt putabant, posteritatis spem, seruata castitate, deleri paterentur. Sic Origenes.

Origenes loco prædicto.

An opinio filiarū Lot, quod omnes homines esse periissent, fit excusabilis. Iosephus, Irenæus, Ambrosius

VERVM hic occurrit quæstio, An talis ignorantia earum mulierum, fuerit, vt dici solet, inuincibilis, id est, an aliquibus ex rebus, si ad eas illæ attendissent animum, facile & aperte cognoscere potuerint, incendium illud non fuisse generale, nec omnes terrarum regiones complexum. Multi & graues in primis auctores tradunt, inuincibilem fuisse hanc ignorantiam: nam inde rationem petunt excusandi purgandiq. quod ab eis factum est. Ita sane senserunt Iosephus libro primo Antiquitatum, Irenæus libro 4. ca. 51. Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 61

cap. 6. Chrysostomus homil. 44. in Genesim, Theodoretus quæst. 69. in Genesim. Verum mihi valde placet sententia Caietani affirmantis, ignorantiam earum non fuisse inuincibilem: multa enim prompta eis fuisse & aperta argumenta, quæ contrarium eis persuaderent. Primo, videbant seruatam esse vrbem Segor & habitatores eius; montem etiam illum in quem se receperant, vnde alias quoque terras extra regionem Sodomiticam positas, videre poterant ab eo incendio esse intactas. Audierant præterea deflagrationem illam accidisse propter peccata eius gentis propria. Quare sicut peccatum quod puniebatur, non erat commune omnium hominum; ita nec supplicium commune omnium esse, putare debebant. Et vt nihil horum fuisset, certe de re tam graui tantique momenti, nihil ipsæ inconsulto atque inscio suo patre statuere debebant, sed eius arbitrium, iudicium & sententiam expectare. Ex ista opinione muliebri argumentantur quidam, habitatores Segor incendio Sodomitico perijsse: nam si seruati fuissent, non vtique dixissent puellæ, nullum hominum remansisse qui ad eas posset ingredi. Sed hoc facile diluitur: audierant illæ patrem suum timentem ne Segor quoque subuerteretur, & ob eum timorem relicta ea vrbe refugisse ad montem. Quod igitur pater inani, stultoque timore factum iri putauit, id ipsum illæ iam factum esse, muliebri leuitate ac temeritate putauerunt.

Chrysostomus. Theodoretus. Auctor sequitur. Caietanũ.

62 CETERVM exoritur altera quæstio, an concesso, ignorantiam earum fuisse inuincibilem, quin etiam posito tali casu & statu rerum, vt solæ illæ cum patre in terris superfuissent, an tunc fas & honestum fuisset, facere quod illæ fecerunt, id est, An licita fuisset filiarum cum patre commixtio, ad propagandum seruandumque genus humanum. Licitum id fore Ambrosius significare videtur, pro argumento afferens exemplum Euæ, quæ formata ex Adamo, eidem coniugali mixtione copulata est: Et quia necessitas seruandi generis humani præponderare videtur ac penitus obruere indecentiam omnem, quæ est in tali coniunctione. At enim contra sentit B. Augustinus, eiusque sententia Theologis, mihique visa est probabilior. Censet autem Augustinus, etiamsi sciuissent illæ nullum virorum in terris superfuisse præter patrem suum, nihilominus tamen à concubitu paterno abstinere debuisse: Potius, inquit, nunquam esse matres, quam sic vti patre debuerunt. Nempe in tali casu, cura seruandi propagandiq. generis humani, non ad ipsas, sed ad patrem ipsarum pertinebat: quare eo inconsulto, tam graue facinus aggredi, vereri debebant: nec sibi eius rei deliberationem ac dijudicationem arrogare, sed patris arbitrio permittere. Ac licet coniunctio patris & filiæ non excludat finem matrimonij, qui est generatio prolis: ob naturalem tamen indecentiam & turpitudinem, quam fere omnes gentes auersantur & horrent, vetita est lege naturali talis commixtio, nec est ab homine dispensabilis. Quin etiam Ambrosius ipse in epistola 66. docet, coniugium patris cum filia pugnare cum lege naturali scripta in cordibus singulorum. Quare cum hic contrarium dixit, videtur id non serio & iudicato, sed obiter & disputandi causa dixisse. Nam exemplum Euæ, quod attulit Ambrosius, nequaquam adiuuat istam opinionem. Siquidem Eua non fuit filia Adami: ratio enim paternitatis & filiationis, atque omnis etiam cognationis & affinitatis, tota est fundata in carnali generatione, quæ fit per commixtionem viri & feminæ, & per semen virile ac sanguinem menstruum muliebrem. Quid quod, coniunctionem illam, coniugalem Adami cum Eua, DEVS ipse, eorum creator, sua auctoritate & potestate constituit? Sed pergamus ad alia.

An si extinctis omnibus viris solus Loth in terris remansisset, licitus fuisset filiarũ eius cum ipso concubitus. Ambrosius *Gen. f. 2.* August. lib. 22. cõtra Faustũ Manichæũ capite 43.

63 *VENI inebriemus eum vino, dormiamusque cum eo, vt seruare possimus patri nostro semen.* Facit hoc ad commendationem Lot: quem filiæ putabant, si vigilans & sui compos ac potens foret, ad suæ voluntatis assensum nullo modo flecti

& ad-

& adduci posse. Pro illo, *Inebriemus eum vino*, Graece est potemus eum vino: Hebraicè ad verbum est, demus ei bibere, vel faciamus eum bibere vinum: Est enim hebraismus, bibere vinum, pro eo quod est, large & affluenter, & vsque ad ebrietatem bibere, sic de Noe scriptum est Genesis 9. *Bibensq. vinum, inebriatusque est*; in Psalmo 68. *In me psallebant qui bibebant vinum*. Quare Latinus interpres agnoscens hebraismum, expressit eius sensum, vertens, *Inebriemus eum vino*. Sed vnde illis vinum? Non ex vrbe Sodoma, vnde scilicet festinanter exire compulsæ sunt; sed ex vrbe Segor, vnde cum deliberatum patri earum esset emigrare in montem, acceperunt inde quidquid ad cibum, potumque pertinens auferre potuerunt. Non puduit quosdam Hebræos dicere, per miraculum fuisse vinum illud repente creatum à DEO: nam non modo nugatorium, sed etiam impium est dicere, DEVM fecisse miraculum quod deseruiret patrando duplici peccato, ebrietatis, & incestus. Verum quæritur, fuerit ne simplex vinum, an mixtura quapiam & conditura factum artificiose ad inebriandum, sicut Hebræi autumant. S. Augustinus putat, non qualitate, sed copia vini inebriatum esse Loth. Etenim Scriptura simpliciter loquitur de vino, nihil de mixtura & conditura eius significans. Nimirum cogitatio & deliberatio inebriandi patrem, subijt animum maioris filiæ, post ascensum montis: non igitur ex vrbe Segor tulerat vinum ad id præparatum: nec in monte talis mixtura & conditura fieri poterat. Verba B. Augustini super ea re, si ea Lector legere auet, huiusmodi sunt: An aliqua Sodomitarum arte pessima, etiam paucis poculis patrem sic inebriare potuerunt, vt illud peccatum cum ignorante, vel potius de ignorante committerent? Sed mirum si hoc Scriptura diuina tacuisset, vel seruum suum DEVS sine aliquo voluntatis suæ vitio, perpeti siuisset. Sic August.

[Margin: Vinū quo inebriatus est Loth, vnde fuerit, & quale. — S. August.]

SED ex ijs quæ dicta sunt, quæstio existit, ebrietas Loth culpanda sit, & criminI danda, nec ne. S. Chrysostomus homilia 44. in Genesim omnino vindicat eam à crimine, scribens Loth ebrium esse factum non ex nimio vini amore, sed quia paulo largius bibit, non quidem ex incontinentia, sed vt leniret ac mitigaret tristitiam atque animi ægritudinem, tam suam quàm filiarum, ob bonorum amissionem, & cognatorum, amicorumque atq. vxoris interitum, & ob præsentem solitudinem, & penuriam rerū omnium. Theodoretus partim incusat, partim excusat ebrietatem Loth, ad hunc modum scribēs: Ebrietas Lot nonnullam habet reprehensionem, venia tamen temperatam. Siquidem per quam ægreferens, & anxius se omnibus simul bonis, sua etiam vxore spoliatum esse, vino animi ægritudinem solabatur; nec cum filiæ vinum illi largius funderent, quid filiæ struerent ac molirentur intelligebat, sed ad leniendam mitigandamque tristitiam, id fieri ab illis suspicabatur. Sic Theodoretus. At enimuero Beatus Augustinus ebrietatem Loth sine vlla excusatione reprehendit: immo vero eam ipsam excusationem ebrietatis eius, quam à Chrysostomo & Theodoreto afferri diximus commemorans Augustinus, minime probabilem esse putat. Culpandus est Loth, inquit Augustinus, non quantum ille incestus, sed quantum illa ebrietas merebatur. Nam & ebrietatem lex æterna condemnat, quæ cibum & potum secundum ordinem naturalem, non nisi gratia conseruandæ salutis admittit. Quid enim tandem cogebat, vt Loth filiabus suis crebra vina miscentibus, aut fortasse non mixta crebro porrigentibus consentiret aut crederet? An per hoc filias, nimirum tristitiam fingentes ita voluit consolari, vt illius destitutionis & materni luctus dolor de cogitatione mentis ebriæ fugaretur; etiam ipsas tantundem bibere existimans, & aliqua fraude agentes ne biberent? Veruntamen etiam talem tristibus suis adhibere consolationem, quomodo virum iustum decuerit, non videmus. Hæc Augustinus. Idem sensit Origenes homilia quinta in Genesim. Et hos secutus est Caietanus. 64

[Margin: An ebrietas Loc culpanda sit, an excusāda. — S. Chrysostomus. — Theodoretus quæstione 69. in Genes. — B. August. lib. 22. cōtra Faustū cap. 43. — Origenes, Caietanus. S. Thomas.]

SAN-

65 SANTVS Thomas Secunda Secundæ quæstione 150. art. 4. cum supra dictam Augustini sententiam exposuisset, non obscure significauit, se proniorem esse ad excusationem ebrietatis Loth. Ait enim, in ebrietate duo esse attendenda; & defectum qui consequitur ebrietatem, & actum præcedentem qui eam facit. Defectus consequens, cum sit in ebrio plane ligatus rationis vsus, est, innoluntarius; & ideo per se peccatum esse non potest. Præcedens autem actus, si talis fuit, vt ex eo secuta sit ebrietas sine peccato; tunc peccatum sequens totaliter excusatur à culpa, sicut forte (inquit S. Thomas) accidit de Loth. Si, autem actus præcedens fuit culpabilis; sic sequens peccatum non est sine culpa, quia redditur voluntarium ex voluntate præcedentis actus, quatenus scilicet dans quispiam operam rei illicitæ, incidit in sequens peccatum. Hactenus ex B. Thoma: qui significare videtur, largam illam vini potationem Loth, non fuisse culpabilem: ac proinde quæ inde secuta est ebrietas, culpa vacasse. Hæc sententia mihi quidem, vt magis lenis ac mitis quam opinio Augustini, ita non minus probabilis videtur. Nam etsi Loth paulo largius bibit ob leniendam mœstitiam, non tamen ita, vt putaret se temulentum fore. Nec postea sensit vel animaduertit se factum esse ebrium, sed præ nimia tristitia profundissimo se oppressum grauatumque somno existimauit: ideoque eandem potationem rursus iterare non est veritus. Auctor sequens S. Thomam, excusat ebrietatem Loth.

66 *AT ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec quando surrexit.* Hoc visum esse Hebræis incredibile, refert S. Hieronymus hisce verbis: Quod dicitur: *Et nescivit cum dormisset cum ea, & cum surrexisset ab eo,* Hebræi appungunt desuper, quasi incredibile sit, & quod rerum natura non capiat, coire quempiam nescientem. Sic Hieronymus. Sed miror equidem Hebræos, qui cum vel ipsos Scripturæ sacræ apices religiose obseruent & colant, tantamque diuinis Scripturis fidem & honorem habeant, vt se in his, quemadmodum eis dixit Dominus Ioan. 5. vitam æternam habere putarent; ausos esse in dubium vertere, quin etiam notare vt incredibile, quod hoc loco tam clare atque expresse tradit Moses: nisi eorum opinionem sic accipere conuenit, vt eam interpreratus est Lyranus. Ait enim putare Hebræos, Loth nescisse quando filia ad eum accessit, & quando recessit, vtroque scilicet in tempore profunde dormientem: at concubitum cum filia, non dormientem (id enim impossibile iudicant) sed vigilantem, sentientemque peregisse. Sed enim quamuis vigilans esset, & sentiret quod ageret: quia tamen, propter ebrietatem, pleno rationis & arbitrij vsu carebat; non aduertebat cum qua muliere miscebatur: quin satis credibile sit, putasse eum esse vxorem suam, cum qua diu antea consueuerat: nam fuisse eam mortuam, tunc ei nec venit in mentem, nec in eo statu explicatam eius casus recordationem habere poterat. Nec Moses ait: Loth non sensisse quando concubuit cum filia; sed illud tantum ait, eum non sensisse quãdo filia accubuit siue accessit ad ipsum, & quando surrexit siue recessit ab ipso. Hanc opinionem Hebræorum sic expositam secuti sunt Lyranus, Thostatus & Oleaster, nam B. Hieronymus & Rupertus commemorantes eam, non aperte probant, nec tamen improbant. Hieronymus in Traditio hebraicis in Genesim. Lyranus.

67 VERVM quia firmamentum huius opinionis, illud est, non potnisse Loth dormientem, nec sentientem quod ageret, peragere concubitum cum filia, & eam grauidam facere, videamus quemadmodum hoc declaret & confirmet Thostatus. Ponam eius verba, quæ sunt huiusmodi: Duobus modis potest vir cognoscere mulierem: vel cum apertione claustrorum eius, in quo proprie consistit carnalis comixtio: aut sine huiusmodi apertione. Et fieri quidẽ potest, vt sine apertione claustrorum mulier cognoscatur à viro; & ex eo concipiat & pariat si semen virile fusum ab eo per nocturnam pollutionem, modo aliquo delabatur Thostatus in caput 19. Genesis.

in os matricis muliebris, vel forte eò infundatur opera Dæmonis incubi. Et hac ratione docet S. Thomas in Quodlibetis, puellam quandam in eodem lecto cubantem cum patre suo, fuisse ab eo dormiente & nesciente cognitam & grauidatam. At vero si vir cognoscit mulierem penetrando locum eius genitalem, non potest id facere dormiens: siquidem requiritur intentio dirigens ad hoc executiua organa: maxime vero si fœmina sit virgo, cuius nempe claustra non modo aperienda sunt, verum etiam vi quadam & cum labore perrumpenda: quo fit vt quidam viri inualidi sint ad peragendum concubitum cum fœmina virgine. Quoniam autem filiæ Lot virgines erant, sicut ipse dixit Sodomitis: *Habeo duas filias virgines, quæ nondum virum cognouerunt*; idcirco non videtur fieri potuisse vt Loth dormiens, nec quicquam sentiens, ita cum illis peregerit concubitum, vt grauidam fecerit vtramque. Hactenus ex Thostato. Exemplum

S. Thomas. autem illud quod ex Quodlibetis S. Thomæ commemorauit Thostatus, reperiet Lector in Quodlibeto 6. art. 18. vbi hæc sunt verba: Posset forte absque miraculo mulier, salua omnimoda virginitate concipere: sicut dicitur accidisse cuidam puellæ iam pubescenti, quam propter pudoris custodiam, in lecto suo pater habebat: qui cum in somno pollueretur, semen eius ad matricem filiæ descendit, & inde puella concepit. Sic B. Thomas.

Caietanus significat, omnia quæ ab illis puellis cum patre suo Loth acta sunt, fuisse ab initio vsque ad finem, eo nesciente, nihilque sentiente peracta. Altissimus enim somnus, qui ex ebrietate eum inuasit, omnem prorsus ei sensum eorum quæ vel cum ipso, vel ab ipso agebantur ademit. Verba Caietani ex Commentario eius super illud: *At ille non sensit nec quando accubuit filia nec quando surrexit*, hæc sunt: Honestis vocabulis totum factum Moses describit ab extremis actionibus, quæ sunt iacere in lecto paterno, & inde surgere. Est enim sensus, Loth nesciuisse omnino vniuersam rem gestam, à primo actu qui fuit accessus filiæ ad lectum eius, vsque ad vltimum actum qui fuit recessus eius à lecto ipsius. Nec est à ratione alienum, vt vir ebrius, opus venereum cum virgine perficiat, non cognoscendo quod facit: Vniuersum quippe opus hoc perfici posse, impedito rationis vsu, manifestum est. Sic Caietanus.

Caietanus (margin)

Auctoris sententia, Dormiête Loth, incestum illum esse factum. (margin)

MVLTA porro mihi quidem admodum probabile faciunt, concubitum illum Loth cum filiabus, actum esse dormiente ipso, ac nihil sentiente. Principio, adest huic sententiæ Mosis narratio: habet enim, Loth neque accessum filiæ, nec recessum sensisse; significans, nominatis extremis, totum prorsus negotium ignoratum ei fuisse. Alioquin, ineptum & insulsum fuisset dicere, ad quãdam ipsius Loth excusationem, non sensisse eum filiæ accessum nec recessum, si tamen concubitum cum ea (in quo proprie crimen erat incestus) sensisset. Adiuuat opinionem hanc experientia, qua compertum est, multos etiam dormientes, solutam habere vim progressiuam, vsumque membrorum corporis; surgere eos de lecto, nec breui spatio deambulare, transferre aliqua ex vno loco in alium, facere demum quædam eorum similia, quæ vigilantes factitabant. Ad eundem igitur modum credibile fit, concubitum cum filia, à dormiente Loth per actum esse: præsertim puella corpus patris ad id applicante & accommodante. Nec fide caret, ad id quoque cooperatum esse Diabolum, formantem in phantasia dormientis Loth, imaginationem eiusmodi concubitus, & incitantem ad id reapse faciendum, quod dormiens per somnum facere sibi videbatur. Ad stipulator huius opinionis videtur esse B. Irenæus. Nam libro quarto aduersus Hæreses cap. 51. ait Loth concubuisse cum filia, cum eius rei nullam habuisset nec concupiscentiam, nec voluntatem, nec sensum, nec cogitationem vllam. Suffragatur item Chrysostomus huic sententiæ: tractans enim verba illa: *Nesciuit quando accubuerit, vel surrexerit*: Ita scribit: vide quemadmodum diuina Scri-

S. Irenæus. (margin)

68

ptura

ptura pro iusto illo satisfactionem dederit semel atque iterum: Nam prius dixit filias deliberasse inebriare eum vino, quod aliter ad facinus illud duci posse diffiderent. Nunc autem opinor superna dispensatione esse factum, vt sic ille vino grauaretur, vt omnino ignoraret: ne scilicet fieret criminis reus; ea namque peccata nos condemnant, quæ scientes & volentes facimus. Scriptura autem manifestum illi iusto testimonium perhibet, nescisse eum omnino, quod ab ipso vel cum ipso factum est. Hæc Chrysostomus. Mihi videtur hæc sententia multum congruere & consentire cum narratione Mosis. Quamobrem, & quia nihil habet non humana ratione credibile, aut naturaliter possibile, idcirco videtur superiori præferenda. Quanquam ego & illam non plane improbabilem censeo, nec non satis commode defendi posse arbitror.

69 ILLVD quoque controuersum est inter Auctores, An filiæ Loth incestus admissi cum patre suo accusandæ & damnandæ sint; an ab eo crimine excusari & vindicari debeant? Duæ sunt opiniones, quarum vna est B. Irenæi, Chrysostomi & Theodoreti, vindicantium ab omni crimine illum concubitum. Hæc sunt B. Irenæi verba: Filiæ Loth, secundum simplicitatem & innocentiam, putantes vniuersos homines perijsse, quemadmodum Sodomitas; & vniuersæ terræ iracundiam DEI superuenisse; dicebant, *Potemus patrem nostrum vino, & dormiamus cum eo, & suscitemus de patre nostro semen.* Quapropter & ipsæ excusabiles sunt, arbitrantes se solas relictas cum patre suo ad conseruationem generis humani, & propterhoc circumueniebant patrem. Sic Irenæus. Idem tradit Chrysostomus; nec solum tradit, verum etiam argumentatur auctoritate diuinæ Scripturæ, nihil eas peccasse in eo concubitu: cum ipsamet Scriptura satisfactionem pro illis dare, & quasi apologiam scribere videatur. Considera, inquit, quemadmodum Scriptura omnia manifeste narrauerit, & nobis scopum ac finem ostenderit filiarum Loth, vt nemo eius filias condemnet, quasi congressus ille propter incontinentiam factus sit? Quomodo igitur pro filiabus respondet Scriptura? *Dixit*, inquit, *maior ad minorem, Pater noster est senex, & nullus est super terram, qui ingrediatur ad nos iuxta morem vniuersæ terræ.* Considera diligenter scopum earum, & omni eas crimine liberabis. Putauerunt illæ generalem totius orbis factum interitum, nullumque hominum amplius superstitem: deinde & patris viderunt senectutem. Vt igitur non aboleretur genus earum nomenque periret, ad illud facinus patrandum aggressæ sunt. Hæc enim erat priscorum hominum maxima cura, quemadmodum genus suum, filiorum generatione, & continua posterorum successione propagarent & perpetuarent. Nullus igitur audeat iustum Loth, aut filias eius condemnare. Quomodo enim non fuerit extremæ dementiæ, quos diuina Scriptura ab omni liberat crimine, immo pro quibus tantam apologiam componit, vt nos innumeris referti peccatis eos condemnemus, & non audiamus Paulum dicentem: *DEVS qui iustificat, quis est qui condemnet?* Hactenus verba sunt B. Chrysostomi. Eadem est Theodoreti sententia, ijsdem argumentis instructa, atque ijsdem propemodum expressa verbis. Tria igitur sunt principalia, quibus hæc firmatur opinio; argumenta: vnum est, auctoritas Scripturæ, quæ videtur eas excusare: alterum est, rectitudo intentionis earum, appetentium patris concubitum, non propter incontinentiam, sed desiderio seruandi propagandique generis sui & naturæ humanæ, quam in se tantum & patre, extinctis alijs omnibus, remansisse existimabant: Tertium argumentum est, facinus illud esse peractum diuina dispensatione, ad præfigurandum & præsignificandum magnum quoddam mysterium. Hoc mysterium exponens Irenæus, ait Loth significasse Filium DEI; filias Loth significasse duas Synagogas. Adeat eum Lector, si hæc ipsa, atque alia in eam sententiam ab eo scripta plenius nosse cupit. Consulat etiam Augustinum libro 22. contra

An filiæ Loth peccauerunt crimine incestus.

Prima opinio Irenæi lib. 4. cap. 51.

Chrysost. homil. 44. in Genes.

Rom. 8.

Theodo. quæst. 69. in Genes.

B. Irenæus supra indicato loco.

S. August.

contra Faustum cap. 42. vbi breuiter euoluit mysterium, quod in illo facto Lot, velatum atque inuolutum continebatur.

Altera opinio, peccasse filias Loth. August.

70 AT vero B. Augustinus contra sentit; eiusque sententia posterioribus Doctoribus & Theologis magis probata est. Augustinus censet, peccasse tam Loth propter ebrietatem, quam filias eius propter admissum cum patre incestum. Copiose disputat super ea re in libro 22. contra Faustum à capite 42. vsque ad 46. Atque in ea Disputatione facinus illud filiarum Lot appellat peccatum, & flagitium, & rem diuina lege prohibitam; idque in Scriptura tradi ait, non ad imitandum, probandumque, sed ad cauendum & fugiendum. Nec vult excusari eas, quod putantes interijsse omnes viros præter patrem suum, voluerint per eius concubitum seruare genus humanum: potius enim, nunquam esse matres velle, quam sic vti patre debuisse. Nam quod diffidentes, patrem intelligentem, scientemque voluntati earum non assensurum, inebriate eum voluerunt; id sane peccatum earum euidenter arguit. Nisi enim existimassent, talem concubitum turpem esse, non putassent vtique patrem suum, ad reparandum genus humanum, tantopere cum concubitum fuisse auersaturum. Nec porro excusat eas recta intentio, quod non ex incontinentia id fecerint, sed desiderio prolis: non enim vt actio quæpiam bona sit, satis est, auctorem eius bonum habuisse finem; sed prætetea necesse est & obiectum esse bonum, & modum, & circumstantias: alioquin non peccaret is, qui pecunias diuiti furatur, vt eas largiatur egentibus. In illo autem facto, & turpissimus fuit concubitus, per quem assequi eum finem voluerunt: & modus adducendi patrem ad eum concubitum, per ebrietatem scilicet, priuando eum vsu rationis, fœdissimus etiam fuit. Non nego, minus eas peccasse, quam si ex intemperantia venereæ voluptatis, ad appetendum etiam cum patre concubitum prolapsæ essent: non parum enim recta earum intentio fœditatem atque atrocitatem criminis eleuat ac diluit: censeo tamen & mortale, & graue fuisse earum peccatum.

71 DICERE autem, Scripturam excusare & purgare eas à peccato, vt inquit Chrysostomus, nullo modo placet Augustino. Nulla enim extat in narratione Mosis approbatio eius facti, sed nuda tantum & simplex commemoratio. Nam licet significetur, id eas fecisse non ex incontinentia, sed per ignorantiam, & desiderio prolis; id tamen non satis fuit ad plenam eius facti excusationem & purgationem. Nec vero propterea honestum & licitum fuisse illud factum putare conuenit, quod ea re magnum quodpiam mysterium præfiguratum fuerit; quippe cum DEVS vt peccata hominum conuertit in bonum; sic ea sæpe rerum futurarum figuras & signa facit. Non ideo, inquit Augustinus, factum Loth aut filiarum eius iustificamus, quia significauit aliquid, quod futuram quorundam peruersitatem prænunciaret. Aliud enim illæ vt hoc facerent, intenderunt, aliud DEVS: qui hoc fieri permisit, vt etiam inde aliquid demonstraret, manente recto iudicio super peccatum hominum tunc præsentium, & vigilante prouidentia sua pro significatione futurorum. Proinde illud factum cum in Scriptura narratur, prophetia est: cum vero in eorum vita, qui hoc commisserunt consideratur, flagitium est. Sic Augustinus. Peccauit igitur Loth, peccarunt etiam filiæ eius; sed harum, quam illius, grauius fuit peccatum. Loth enim, si quid peccauit, ebrietate tantum peccauit, atque ea leuissime peccauit: cum etiam sine peccato ei contingere illam ebrietatem potuisse, supra disputatum sit. At filiarum Loth duplex fuit, & vtrumque satis graue crimen. Nam & scienter ac dedita opera patrem inebriarunt, & rationis vsu priuarunt: atque insuper incestum cum patre suo concubitum peragere non horruerunt.

August. vbi supra.

RE-

72 RESTAT ad concludendam terminandamque huius capitis explanationem, breuiter tractanda illa quæstio, cur DEVS passus sit, Loth, virum ceteroqui probum & iustum, in tam horrendum execrandumque incestum prolabi. Strabus duas eiusmodi permissus diuini reddit causas: vnam quidem, duplicem incredulitatem eius: quippe qui nec Angelo monenti vt iret ad montem credidit, illic se tutum & securum fore: nec eidem Angelo tutam in vrbe Segor pollicenti habitationem, fidem habens, in eius promissione acquieuit. Alteram causam fuisse ait, ebrietatem eius, quæ turpissimo incestui locum fecit. His causis tres aliæ possent adijci. Harum vna est, vt exemplo Loth erudirentur posteri omnes, quàm suspecta & formidabilis res esse debeat; quàmque periculosa & lubrica ad exitium iudicanda sit, virorum solitaria cum fœminis habitatio & consuetudo; etiam cum ijs fœminis, quarum concubitum (propter arctissimam cognationem, proximamque necessitudinem, naturaliter omnes perhorrescunt. Habes in Loth exemplum patris & filiæ: habes item exemplum fratris & sororis in Amnon & Thamar. Deinde in hoc facto Loth, contemplari & admirari est, supereminentem omnibus bonis iuxta malisque bonitatem DEI: quippe qui maxima peccata & mala sæpè in causas ingentium bonorum conuertat. Ecce tibi, quàm turpis fuit origo gentis Moabiticæ? ex fœdissimo nempe concubitu filiæ cum patre suo. At ex ea gente fuit Ruth, quæ ad populum DEI aggregata nupsit Booz; vnde genus & progenies fuit Dauidis, omniumque regum Iuda; & quod super omnia est, Saluatoris & Domini nostri IESV CHRISTI. Quamobrem specialiter ea mulier commemorata est à Matthæo in Genealogia Saluatoris nostri: & ad eam multi referunt illud Esaiæ vaticinium: *Emitte Agnum Domine dominatorem terræ, de Petra deserti ad montem filiæ Sion.*

Cur passus sit DEVS Loth prolabi in illud facinus. Strabus.

2. Regum cap. 13.

Ruth. 1.

Matthæi cap. 1.

Esaiæ 16.

73 TERTIA demum causa fuit, vt casus ille Loth doceret omnes, quantopere timenda, cauenda, auersandaque sit ebrietas, quæ nescientes etiam ac nihil sentientes, in fœdissima & funestissima mala præcipitat. Audite (super hoc casu Loth loquens Origenes ait) & cauete, ò vos, quibus ebrietas non in crimine, sed in vsu est. Decepit Loth ebrietas, quem Sodoma non deceperat. Vritur ebrius flammis mulierum, quem sobrium sulphurea flamma non attigerat. Verum grauissimis verbis super ea re disserens Ambrosius: Discamus hinc, ait, vitandam ebrietatem, per quam crimina cauere non possumus. Nam quæ sobrij cauemus, per ebrietatem ignorantes committimus. Parum est quod ea inflammat libidinem, & accendit cupiditates corporis: ipsam quoque mentem subruit, & animum capit, & sensum extorquet. Nesciunt quid loquantur qui nimio vino indulgent, & iacent sepulti; ideoque si qua per vinum deliquerint, apud sapientes iudices, venia quidem facta donantur, sed leuitatis notantur auctores. Quanta ipsa deformitas, vt soluantur vires, incessus vacillet? Multi se fortes putant; num fortiores quàm Loth? num continentiores quàm Noe? Non vtique vitia Patriarcharum Scriptura exposuit, quos victos vino legimus; sed vt tu disceres quid caueres. Ille nudus iacuit, iste filiarum errori patuit. & Noe iustus deceptus est, quia vini vis adhuc ignorabatur: sed in illo instructus es, ne tu ignorares. Loth filiabus se credidit, & per senectutem madidam vino solutus, commisit incestum ignarus. Tu sic bibe ne capiaris. Instruant nos Patriarchæ non solum docentes, sed etiam errantes. Ideo iteratum est exemplum ebrietatis, vt confirmaretur magisterium cautionis. Sic Ambrosius.

Quantum mali sit in Ebrietate. Origenes homil. 5. in Genesim.

Ambrosius libr. 1. de Abraham; cap. 6.

Genes. 9.

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Vigesimum Genesis.

Abimelech castigatus à DEO propter ablatam Saram Abrahæ, & in somno monitus & territus, reddidit eam intactam, & muneribus ornatam.

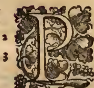

Versu 1. PROFECTVS inde Abraham in terram australem, habitauit inter Cades & Sur: & peregrinatus est
2 in Geraris. Dixitque de Sara vxore sua, Soror mea est.
3 Misit ergo Abimelech rex Geraræ, & tulit eam. Venit autem DEVS ad Abimelech per somnium nocte, & ait illi: En morieris propter mulierem quam tulisti: habet enim virum. Abimelech verò non tetigerat
4 eam, & ait: Domine, num gentem ignorantem & iustam interficies? Non-
5 ne ipse dixit mihi, Soror mea est; & ipsa ait: Frater meus est? In sim-
6 plicitate cordis mei, & munditia manuum mearum feci hoc. Dixitque ad eum DEVS: Et ego scio quod simplici corde feceris: & ideo cu-
7 stodiui te ne peccares in me, & non dimisi vt tangeres eam. Nunc ergo redde viro suo vxorem, & orabit pro te: quia Propheta est, & viues. si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris, tu & omnia quæ
8 tua sunt. Statimq. de nocte consurgens Abimelech, vocauit omnes socios suos: & locutus est vniuersa verba hæc in auribus eorum, timue-
9 runtq. omnes viri valde. Vocauit autem Abimelech etiam Abraham, & dixit ei: Quid fecisti nobis? quid peccauimus in te, quia induxisti super me, & super regnum meum peccatum grande? quæ non debuisti
10 facere, fecisti nobis. Rursumque expostulans ait: Quid vidisti, vt

hoc fa-

hoc faceres? Respondit Abraham, cogitaui mecum dicens, Forsitan 11
non est timor DEI in loco isto, & interficient me propter vxorem
meam: alias autem, & vere soror mea est, filia patris mei, & non filia 12
matris meæ, & duxi eam in vxorem. Postquam autem eduxit me DE- 13
VS de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiam facies
mecum. in omni loco ad quem ingrediemur, dices quod frater tuus sim.
Tulit igitur Abimelech oues & boues, & seruos & ancillas & dedit Abra- 14
ham: reddiditque illi Saram vxorem suam, & ait: Terra coram vobis est, 15
vbicumque tibi placuerit habita. Saræ autem dixit: Ecce mille argen- 16
teos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui te-
cum sunt: & quocumque perrexeris, memento te deprehensam.
Orante autem Abraham, sanauit DEVS Abimelech & vxorem, an- 17
cillasque eius: & pepererunt. Concluserat enim Dominus omnem vul- 18
uam domus Abimelech propter Saram vxorem Abrahæ.

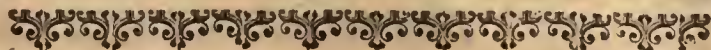

Profectus inde Abraham in terram australem, habitauit inter Cades & Sur; & peregrinatus est in Geraris. Versic. 1.

1 POST diutinam mansionem in conualle Mambre iuxta Hebron, profectus inde est Abraham, haud multo post incendium Sodomorum. Certe intra eundem annum, & nunciata est Abrahæ futura generatio Isaac, & Sodomitica clades euenit, & Abraham profectus est Gerara, & natus ei est Isaac: idque manifestum fit consideranti Mosaicæ narrationis contextum à capite 18. vsque ad 21. Sed cur discessit ex conualle Mambre, quem locum tot annos coluerat? Hebræi tradunt, causam inde abeundi fuisse flagrantissimum eius viri studium exercendæ hospitalitatis: quam virtutem, post cladem Sodomiticam, colendi facultatem eo in loco non habuit, nullis illac peregrinis aut viatoribus iter facientibus, propter vastitatem atque insalubritatem vicinæ regionis. Sunt qui putent, Abraham emigrasse ex eo loco, non ferentem vicinæ regionis Sodomiticæ pestilentem halitum, continua ex Mari Mortuo euaporatione longe lateque, graui odore, noxiaque virtute diffusum. Sed cur vereamur dicere, causam fuisse illinc excedendi, famem inibi ortam; cum aliquot post annos filius eius Isaac, eadem famis causa coactus fuerit, relicto diu à se habitato loco, in eamdem vrbem regionemque Geraræ proficisci? Sic enim infra Genesis 26. scriptum est: *Orta fame super terram, post eam sterilitatem qua acciderat in diebus Abraham, abijt Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara.* Sterilitas quæ hic dicitur accidisse tempore Abrahæ, aut ea fuit de qua scriptum est supra Genes. 12. propter quam petijt Abraham Aegyptum: aut ea intelligenda est, propter quam dicitur hoc loco Abraham ex conualle Mambre concessisse in Gerara: quod videtur supradictis verbis magis consentaneum; cum tam pater quàm filius ad eandem regionem vrbemque profecti sint.

2 *In terram australem*: Gerara enim australior est quàm Hebron, cum sit in ex-

trema parte australi Terræ Sanctæ, & propinqua Aegypto. Immo vero supra Genes. 10. statuitur Gerara terminus australis terræ Chanaan. Sic enim illic scriptum est: *Factique sunt termini Chanaan venientibus à Sidone Geraram, vsque ad Gazam, donec ingrediaris Sodomam & Gomorrham.* Sidon enim signat terminum aquilonarem Terræ Sanctæ, Gerara verò australem: Gaza verò designat terminum Occidentalem, quemadmodum Sodoma & Gomorrha terminum Orientalem. *Habitauit inter Cades & Sur.* Significant hæc duo nomina duas solitudines, sicut exponit B. Hieronymus in libro De locis Hebraicis: quarum vna Aegypto iungitur, ad quam populus Hebræus, transfretato Rubro Mari, primo peruenit: Altera verò quæ Cades vocatur, vsque ad Saracenorum eremum extenditur. Thostatus contra Lyranum disputat, & probat idem esse desertum Sur & desertum Ethan, eundemque locum duobus illis vocabulis fuisse appellatum. Argumentatur hoc ille ex capite 15. Exodi, & 33. Numerorum: siquidem quæ de deserto Sur traduntur Exodi 15. verbi gratia quod Moses Hebræos Mari Rubro egressos duxerit per desertum Sur, & quod per eam solitudinem ambulauerunt tribus diebus non inuenientes aquam, & quod venerunt in Marà, vbi cum essent amaræ aquæ, tactu ligni versæ sunt in dulces: eadem hæc prorsus omnia prodita sunt de deserto Ethan in libro Numerorum cap. 33. vt nullus plane ambigendi locus sit, eandem solitudinem istiusmodi duobus vocabulis fuisse nominatam.

Hieronymus.

Sur & Ethan idem desertum.

Et peregrinatus est in Geraris. Dicitur Gerara Geraræ vt supra Genesis 10. & Gerara Gerarorum, vt hic & infra Genes. 26. Erat autem id temporis Gerara vrbs regia, & metropolis terræ Philistinorum, terminusque terræ Chanaan ad plagam australem. Hic diu habitauit Abraham: hic natus creditur Isaac, atque ibidem viginti quinque annis vna cum patre suo habitasse: atque ex eo ipse loco ductus esse à patre itinere trium dierum vsque ad montem Moriam immolandus DEO. Ab ea vrbe regio Geraritis seu Geraritica, cuius frequens est apud B. Hieronymum mentio, nominata est.

Geraris.

Versu 2. Dixitque de Sara vxore sua, soror mea est.

QVIA huiusmodi dissimulatio coniugij inter se & Saram bene successerat ei apud Aegyptios, vt supra dictum est Genes. 12: idcirco etiam apud Palæstinos, in simili periculo, eadem vti voluit dissimulatione. Nec sane ea re obiecit in apertum discrimen pudicitiam Saræ. Nimirum virtus Saræ diu multumque spectata ei & probata erat: & se ac Saram vxorem in singulari cura, tutela, & protectione DEI esse, nec semel, nec obscure fuerat expertus. Sciat porrò Lector consilium hoc dissimulandi coniugium, non fuisse tunc repentinum Abrahæ, nec nouum, sed fuisse antiquissimum, & ab eo sæpe vsurpatum. Nam ex quo tempore Abraham discessit ex patria sua, cùm apud extraneas atque ignotas gentes peregrinaturus esset, conuentum ipsi cum Sara est, vt dissimulato coniugio, sororem se eius diceret. Hoc suum antiquum consilium aperuit Abraham regi Abimelech, vt hoc ipso capite paulo infra legitur. *Postquam,* inquit Abraham, *eduxit me DEVS è domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiam facias mecũ, in omni loco ad quem ingrediemur, dices quod frater tuus sim.* Ergo non solum apud Aegyptios & Palæstinos tali dissimulationis artificio vsus est, verum etiam apud alias gentes, quascumque peregrinando peragrabat. Scriptura tamen huius facti Abra- 3

hæ

hæ non meminit, nisi in Aegypto & Palæstina; scilicet, propter memorabilem casum, qui vtroq. in loco, & vtrique regi tam Aegyptiorum, quàm Palæstinorum contigit.

PRIMA DISPVTATIO.

Quomodo Sara iam nonagenaria, tantæ fuerit pulchritudinis, vt etiam à regibus expeteretur propter formam.

4 SED mirandum Lectori fortasse accidet, Saram in tam graui iam & tam inueterata ætate (erat enim, id temporis, nonagenaria) tanto fuisse decore ac pulchritudine præditam, vt vel ipsos reges ad sui amorem inflammare posset; & idcirco merito timuerit Abraham, ne propter eam ipse in discrimen vitæ raperetur. Tria enim sunt quæ pulchritudinem mulieris commendant: mollitudo & teneritudo carnis; læuitas corporis, omnes penitus excludens rugas, præsertim in facie & manibus; & insuper viuacitas quædam & suauitas coloris. Atqui hæc ipsa, quasi elegantem quandam scripturam, inducit & obliterat senectus. Enimuero, recte Poeta quidam cecinit:

» *Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos,*
» *Fit minor, & spatio carpitur illa suo.* Ouidius.

Hoc argumento permotus Hugo Sancti Victoris, significat in suis Annotationibus in Genesim super hunc ipsum locum, Mosem narrasse hanc historiam non in loco suo, nec seruato temporum ordine, sed præpostere ac per recapitulationem: quod enim hoc capite scriptum est, ante multos annos gestum fuerat, nimirum cum Sara esset septuagenaria, vel minor etiam natu. Verum ego propterea non assentior Hugoni, quod Abraham, ex quo tempore separatus à Loth, habitare cepit in conualle Mambre iuxta Hebron, vt scriptum est Genesis 13; mansit inibi, nec inde migrauit aliò, ante cladem Sodomiticam, vt ex serie narrationis Mosaicæ à capite 13. vsque ad 20, præsertim autem ex principio capitis 18. facile perspicitur. Ante cladem verò Sodomiticam, & priusquam ex conualle Mambre demigraret Abraham, Saram fuisse nonagenariam, manifesto proditum est in capite 17. Genesis. Puto igitur fuisse hanc historiam suo loco, & secundum ordinem temporum ac rei gestæ, descriptam à Mose. Hebræi pulchritudinem Saræ in tam senili ætate, negant fuisse naturalem; sed assignant eàm miraculo; DEVM enim mirabiliter conseruasse pulchritudinem eius mulieris in omni ætate quoad vixit, in testimonium eximiæ sobrietatis, & castitatis, ac sanctitatis: & fortasse ad multiplicem virtutis Abrahæ ac Saræ probationem, propter pericula vitæ ac pudicitiæ, quæ varijs in locis, & apud varias gentes, ob præstantem Saræ pulchritudinem, Saræ contigerunt.

Hugo S. Victoris. Opinio Hebræorum.

5 SED non est necesse ad miracula confugere, cum eius quod quæritur, aliunde suppetat satis idonea & probabilis ratio. Ea verò triplex nunc mihi sese offert. Principio, ætas nonagenaria Saræ, non debet videri admodum senilis, æstimanti omne spatium vitæ eius, quod infra Genesis 23. definitum est centum viginti septem annis. Itaque post hunc casum qui Saræ nonagenariæ accidit, superuixit ipsa trigintaseptem annos. Erat igitur tunc ætas muliebris centum & triginta annorum, sicut nunc est octoginta annorum: & tunc nonage-

naria ætas muliebris, erat ficut nunc quadragenaria aut paulo amplius. Non eft autem infolitum, hoc tempore reperiri mulierem quadragenariam valde decoram, & pulchram. Deinde, id accidit Saræ ob fummam eius caftitatem & continentiam: quippe quæ ftatim vt fenfit fe fterilem, & inualidam ad generandum, abftinuit à copula carnali, vt fupra oftendimus fuper illis verbis quæ funt in capite 18. *Poftquam confenui, & dominus meus vetulus eft, voluptati operam dabo?* intemperantia autem veneris cito mulierem inueterat, & vehementer deformat, ac turpat. Ad hæc accedit tertia ratio: erat Saræ naturalis & folida pulchritudo, eratque ipfa optimo corporis temperamento; numquam ipfa lactauerat filios, numquam pepererat: frequens porro lactatio, crebræque partiones, mirum dictu, quantum muliebrem venuftatem, & corporis eius gratiam deflorent.

Verfu 5.

Venit autem DEVS ad Abimelech per fomnium nocte, & ait illi: En morieris propter mulierem quam tulifti; habet enim virum.

Iofephus.

HANC omnem de Abimelech hiftoriam, fcite & concinne Iofephus enarrat primo libro Antiquitatum, ad hunc modum fcribens: Migrauit Abraham in Gerara Palæftinæ, Saram tanquam fororem fuam fecum ducens, eadem arte qua quondam, nimirum infidiarum metu: timebat enim Abimelech eius loci regem, qui & ipfe amore Saræ captus, ea potiri cupiebat. Eam cupidinem morbus grauis, diuinitus immiffus, præpediuit. Itaque medicorum ope deftitutus cum effet, in fomnio monetur abftinere fe ab iniuria coniugis hofpitis. Mox cum meliufcule habere cœpiffet, indicauit amicis, fe morbo illo punitum effe propter mulierem ablatam hofpiti, cuius vera & legitima erat vxor. Accerfitum igitur Abrahamum, fecurum effe iubet de pudicitia vxoris, nam DEO eius curam gerente, illibatam fe illi atque intactam reddere: idque ita effe, DEVM teftabatur, & mulieris confcientiam: nec eam fe fuiffe experiturum, fi nuptam effe fciuiffet: Adhæc, rogabat eum vt æquo animo id ferret, DEVMque propitiaret ipfi. Et fiue apud fe manere vellet, nihil ei defore; fiue abire mallet, deductores ei pollicitus eft, atque omnia quorum caufa ad ipfum venerat. Refpondit Abraham, non omnino fictum atque inanem fuiffe confanguinitatis obtentum; fratris enim fui effe filiam. Sine hac verò fimulatione, intutam fibi apud alienas & ignotas gentes fore peregrinationem credidiffe: falutem item Regis futuram fibi curæ, & fe in eius regione ac ditione libenter manfurum. Tum Rex tam agri, quàm pecuniarum partem ei ceffit, & conditiones pacis, bona fide, vtrinque conftitutæ funt icto fœdere fuper quodam puteo, qui Berfabee vocatus eft; id autem nomen fignificat, puteum iuramenti; quo vocabulo hodieque appellatur. Nec ita multo poft Abraham filium ex Sara fufcepit iuxta DEI promiffa. Hactenus verba fuere Iofephi. Verum in extremis hifce verbis, manifefto memoriæ vel incuriæ lapfu, errauit Iofephus in hiftoria. Is namque fœdus percuffum inter Abimelech & Abraham in Berfabee, ait fuiffe tunc factum, & ante ortum Ifaac: cum ex capite 21. Genefis, clarum fit, id factum effe poft ortum Ifaac, & fortaffe non paucis annis, fi id contigit poft ciectionem Agar & Ifmaelis è domo Abrahæ, vt narratio Mofis oftendit. 6

Iofephi Lapfus.

Cur DEVS in fimili caufa, diffimiliter tractauerit Pharaonem, & Abimelech

7 SED quæritur, cur DEVS in fimili caufa ablatæ per ignorantiam vxoris Abrahæ à Pharaone & Abimelech, diffimiliter tamen vtrumque regem tractauerit. Etenim Pharaonem, non verbo appellatum, non vifione aliqua præmonitum,

tum, grauissime flagellauit: Abimelecho autem in somnis apparuit, eumque de abductione Saræ, verbis corripuit; satisfactionem eius accepit; simplicitati & ignorantiæ eius testimonium perhibuit; denique qualis & quantus vir esset Abraham, indicauit. Hanc quæstionem exponit & soluit Ambrosius hisce verbis: Fortasse te moueat, qua ratione Pharao quæstionibus à DEO grauiter afflictus sit, cum & ipse ignorauerit vxorem esse Abrahæ Saram, quam sororem audierat: Abimelech autem nullam pœnam exceperit. Verum Aegypti regem noueris, ducem fuisse vitiorum, quique quo plus habuerit licentiæ, eo plus flagitij commiserit. Abimelech autem fidelis æstimatus est DEO, à quo meruit audire, *Et ego scio quia puro corde fecisti hoc*. Nec dubium est, ceteris eius operibus indignationem Domini esse reuocatam; quippe qui interioris arbiter est conscientiæ, & animi ac mentis interpres. Denique Abimelech non distulit obsequium, sed statim diuinis moniris obtemperans, reddidit vxorem Abrahæ: & pretio se ipse mulctauit, quod vidisset alienam, dotemque pudoris exoluit. Hinc quoque colligi potest, Abimelech clementiora meruisse, quod Abraham pro eo rogauit & impetrauit. Sic Ambrosius. Ex cuius verbis, immo vero ex ipsa narratione Mosis apparet, Abimelech probum fuisse virum, DEI veri cultorem, iustitiæ amantem, & obseruantem, ab iniuria facienda etiam peregrinis & ignotis hominibus abhorrentem; & adulterium, tanquam graue quoddam malum, nec Regi tantum, sed Regno calamitosum, detestantem. Hæc autem in regibus rara sunt; & vel in rege Christiano, non parua commendatione laudeque digna essent. Quid ergo mirum, dissimiliter hunc tractatum esse à DEO, atque Pharaonem? Quamquam etiam Abimelech fuisse aliquo modo castigatum à Deo, licet non ob aliquod eius peccatum, patet ex ijs quæ sub finem huius capitis dicentur.

Ambros. lib. 1. De Abraham cap. 7.

Rupertus quod Sara bis ablata fuerit Abrahæ, primum à Pharaone Aegypti rege, secundum à rege Abimelech, figuram ait fuisse duarum Hebræi populi captiuitatum, vnius quidem Aegyptiacæ, alterius vero Babylonicæ. Sed Aegyptiaca, grauissimis cum Aegypti plagis soluta est: Babylonica vero à rege Cyro sublata est, magna cum reuerentia & honore erga DEVM, erga Hebræos autem summa cum beneuolẽtia & benignitate, vt narrat Esdras in Exordio libri sui. Quod autem Sara in ætate senili, pulchra & amabilis videretur, significauit pulchritudinem diuinæ religionis, quæ in captiuitate etiam, Iudæis seruitute oppressis, nihilo minus tamen apud Gentes amabilis, honorabilis, & admirabilis erat: adeo vt eius ritus & cæremonias, ad ornandas decorandasque superstitiones suas Gentes traducerent. Huc spectat quod priori libro Machabæorum cap. 3. scriptum est, ex lege Mosis scrutatas esse Gentes similitudinem simulacrorum suorum, id est, similes ritus & cæremonias in sacrificando, & cetero Deorum cultu obseruasse, earum quas ab Hebræis, secundum legem Mosis, DEO exhiberi cognouerant. Admonendus est Lector, illis verbis quæ leguntur hoc loco: *Dixit de Sara vxore sua, Soror mea est*, proxime adiuncta esse in libris Græcis hæc alia verba: *Timuit enim dicere, quia Soror mea est: ne forte occiderent eum viri ciuitatis propter eam*. Quæ verba nec habet Scriptura Hebraica, nec vulgata editio Latina: sed ea videntur sumpta ex capite 12. Genesis, & huc inserta. Sic enim eo, quem dixi, loco scriptum est: *Noui quod pulchra sis mulier, & quod cum viderint te Aegyptij, dicturi sunt, vxor illius est: & interficient me, & te reseruabunt. Dic ergo, obsecro te, quod Soror mea sis: vt bene sit mihi propter te, & viuat anima mea ob gratiam tui.*

Rupertus lib. 6. commentariorum in Genesim cap. 15.

Locus 1. Machabeorum cap. 3.

Vers. 3. *Dixit Dominus ad Abimelech per somnium nocte, & ait illi.*

T Verum est,& ad hunc locum apte quadrat,quod scriptum est 8
Locus Iob cap. 33. in libro Iob cap. 33. *Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo suo: tunc aperit aures virorum, & erudiens eos, instituit disciplina. Vt auertat hominem ab ijs quæ fecit, & liberet eum de superbia: eruens animam eius à corruptione, & vitam illius vt non transeat in gladium.* Non est dubiumquin diuina reuelatio, quæ homini fit in vigilia, præstantior sit (si tamen cetera sint paria) quam ea quæ fit in somno. Huius rei hanc reddit S. Thomas rationem: Maiorem vim prophetici luminis esse eam necesse est, quæ hominem in vigilia occupatum distentumque varijs rebus sensibilibus, ab his omnibus potest eum abstrahere, & eleuare ad supernaturalia;quàm est ea virtus diuini luminis, quæ animam hominis per somnum abstrahit, quam à sensibilibus & à rerum exteriorum auocamentis omnibus impedimentisq. liberam inuenit. (S. Thom. 2. 2. quæstio 174. art. 3.)

(Duplex genus reuelationum in somno, & vtrum nobilius.) Verum diuinarum reuelationum quæ fiunt in somno,duo sunt genera: vnum est in quo diuina reuelatio fit obscure, tantum per imaginarias quasdam similitudines obscure repræsentantes aliquid; eiusmodi fuit somniũ Pharaonis de septẽ spicis& septẽ bobus,Genes 41.& primũ somnium regis Nabuchodonosor de magna illa statua Dan. 2.Alterum genus reuelationis factæ in somno, est multo nobilius superiori: in quo scilicet dormiens audit secum loquentem, vel hominem quempiam, vel Angelum, vel DEVM, sibique distinctè aperteque declarantem multa: tale fuit somnium Iacob patriarchæ, quod infra narratur Genes. 28. somnia item quæ Beato Ioseph diuinitus contingerunt, quæ Matthæi 1. & 2. capite commemorantur. Dixi hoc genus somni præstantius esse priori, quod inter signa rerum, principatum sine controuersia teneant verba; ea quippe significantius atque expressius res declarant, quam aliud qualecumque fuerit signum. Cogitet igitur ac secum reputet Lector, quam honoratum fuerit hoc somnium Abimelech; in quo DEVS cum eo, sine vllo ænigmate, nullisque ambagibus, sed clare, & quasi familiariter sermocinatus est. Cur autem DEVS sæpe in somno multa homines doceat & arcana & mysteria, quinque rationes exposuimus sub finem primi libri Commentariorum nostrorum in Danielem, in quarta Quæstione eius Disputationis, quam de somnijs copiose tractauimus.

SECVNDA DISPVTATIO.

De multiplici significatione huius vocis Propheta,

Super illis verbis.

Versu 7. *Nunc redde viro suam vxorem, & orabit pro te: quia Propheta est, & viues.*

LLA Coniunctio (quia) cum sit causalis, incertum est cuius rei 9
causam exponat, cum dicitur: *Quia Propheta est.* potest enim triplex sensus ex hisce verbis elici. Vnus sensus est; ne vereare quam primum vxorem reddere viro suo, quasi timens, ne is putet fuisse eam à te corruptam, & idciro vehementer indignetur tibi: nam quia est Propheta, certe nouit, eam te simplici animo accepisse; & mun-

mundam atque intactam eam apud te permansisse. Alter sensus est: Ne contemnas istum virum, tametsi peregrinus est, quia Propheta est; quasi dicat, vir est perinsignis virtute & sapientia, & plurimum apud me valet gratia & auctoritate: quare iniuriam ei factam, non potero dissimulare, nec inultam prætermittere. Tertius sensus est: Redde vxorem isti viro, quia Propheta est, id est, vir eximie sanctus & mihi carus; & quodlibet à me impetrare poterit. Quocirca orabit pro te, & continuo liberabere ijs malis, quibus es obnoxius propter vxorem ei ablatam. Atque hic tertius sensus videtur Scripturæ verbis congruentior. Hoc enim indicant illa verba: *Nunc ergo redde viro suo vxorem, & orabit pro te: quia propheta est, & viues*. Simile quippiam legitur in libro Iob: vbi DEVS dixit amicis Iob: *Iratus est furor meus in vos: ite ad seruum meum Iob, & ipse orabit pro vobis: faciem eius suscipiam, vt non vobis imputetur stultitia*. Monet Caietanus, ex hoc loco intelligi, diuinas apparitiones & visiones, quas habuit Abraham, & superioribus capitibus commemorauit Moses, fuisse similes visionibus Prophetarum: ipsumque Abraham fuisse primum Prophetam in Scriptura nominatum. *Iob. 42.* Caietanus. Primus nominatus Propheta fuit Abraham.

10 PHILO in eo libro, qui de legitimo rerum diuinarum hærede inscriptus est, tractans hunc ipsum locum Mosis, in quo Abraham laudatur propheta, ait, priscis illis temporibus, non solum Abrahæ, verum omnibus insigniter probis & pijs viris, in Scriptura tribui gratiam prophetiæ. Etenim Propheta, inquit, Philo, nihil ex se proloquitur, sed omnia submonenre alio. Malum autem vitum non est fas esse interpretem diuini numinis: Ergo nemo malus, propriè correptus furore diuino dicitur, sed in solum sapientem id competit: quandoquidem is DEI tantum est instrumentum resonans, ab eo contactum & pulsatum inuisibiliter. Proinde, etiam cum Propheta loquitur, videtur tamen tunc is quiescere: alius vero eius vocalibus instrumentis, ore linguaque vti, ad indicanda quæcumque vult: eaque instrumenta pulsans arte musica inuisibiliter, sonoram, concinnamq. diuinæ virtutis ac sapientiæ Symphoniam efficit. Idem Philo in libro qui est de Præmijs & Pœnis, quis proprie & quid sit Propheta, breuissime ad hunc modum definit: Propheta est interpres DEI, dictantis intus oracula. Philonis de Prophetis dignitate sententia. Definitio Prophetæ.

11 THOSTATVS annotauit, dupliciter sumi in Scriptura nomen Prophetæ: dicitur enim is Propheta, cui aliqua reuelantur à DEO hominibus publicanda: qua significatione nomen Prophetæ crebro vsurpatum & peruulgatum est: tales vtique fuerunt prophetæ, quorum libros prophetales habemus. Dicitur etiam Propheta, qui diuinas reuelationes habet, & cum quo DEVS consilia & arcana sua communicat, licet ea nec verbis nec scriptis enuntiet hominibus, nec in publicum edat. Huius generis propheta fuit Abraham: fuit itidem Iosue, de quo scriptum est Ecclesiastici 46. *Fortis in bello Iosue, successor Mosis, in prophetis magnus secundum nomen suum*. Quanquam Iosue etiam priori modo, propheta dici potest; quippe qui multa sibi à DEO reuelata & mandata enuntiabat & exponebat populo. Duplex significatio vocis Propheta, secundum Thostatum. Locus Ecclesiastici cap. 46.

Oleaster porro super etymologia vocis hebrææ significantis prophetam, disputat ad hunc modum: Si certa nobis esset radix verbi (naba) facile intelligeretur cur Abraham dictus sit propheta. Quod si radix est (ban) id est, intellexit; tunc (nabi) intelligentem significaret. Si autem radix sit (nub) quod est loqui, significabit ea vox loquentem. Sed prior significatio magis arridet; & credibilius sit Abraham dictum esse prophetam, quod diuinas visiones haberet & intelligeret. Si autem is proprie propheta esse existimatur, qui futura diuinitus sibi reuelata prænoscit & prædicit, non sane defuit Abrahæ, huiusmodi perfectio & dignitas prophetiæ. Siquidem is DEO reuelante, prænouit futuram posterorum Oleaster de Etymologia vocis prophetæ. *Genes. 15. 18. & 19*

rorum suorum in quadringentos annos peregrinationem atque seruitutem: præsciuit etiam futurum Sodomorum incendium & exitium. Vt nihil dicam de benedictione omnium gentium, prouentura ex semine ipsius, id est, CHRISTO; cuius tempus optatissimi aduentus, fuisse reuelatum ei & præcognitum, declarant illa Saluatoris nostri verba: *Abraham exultauit vt videret diem meum: & vidit, & gauisus est.*

Ioan. 8.

Auctoris sententia de sex significationibus vocis prophetæ.

NOLO vt hoc nesciat Lector, vocem, Propheta, & verbum Prophetare, 12
variam in sacris literis & multiplicem habere significationem & vsum. Ego sex in diuina Scriptura obseruatas significationes, hic breuiter exponam. Primo nomen Prophetæ significat eum, qui diuina mysteria & arcana, mortalibus occulta, & humana ratione incomprehensibilia, diuinitus sibi reuelata cognoscit, atque alijs enunciat. Et quia videt, quæ mortalium nemo videre potest, & ita nouit futura, quasi præsentia videret; propterea qui dicuntur prophetæ, antiquitus vocabantur Videntes, vt scriptum est capite nono libri primi Regum. Deinde verbum Prophetādi significat psallere & cantare diuinas laudes certis quibusdam modulis atque instrumentis musicis. Nam vigesimoquinto capite prioris libri Paralipomenon, filij Asaph & Heman dicuntur prophetasse in citharis, cymbalis, & psalterijs: & Idithum dicitur ibidem prophetasse in cithara super confitentes & laudantes Dominum. Ad hanc significationem pertinet, quod de Saule dictum esse traditur in primo libro Regum capite decimo: *Et Saul inter Prophetas.* Vox item Prophetæ ponitur in vate & poeta ethnico. Priscos enim poetas, tanquam vates & prophetas colebant Ethnici, rati eos diuino spiritu afflari, & diuino instinctu & agitatu versus tanquam oracula edere. Ad hanc significationem & sententiam B. Paulus capite primo Epistolæ ad Titum, Epimenidem vatem, appellauit proprium Cretensium prophetam. Nonnumquam etiam in diuinis literis prophetare significat idem quod desipere, furere, & more arreptitiorum aliena & inepta loqui. Sic legitur *1.* Regum cap. 18. Saulem, cum inuasisset eum Spiritus malus, prophetasse in medio domus suæ. Nam quia prophetæ, aliena & remota à communi sensu & consuetudine hominum & loquebantur & agebant, cum singulari quadam & notabili corporis agitatione, ita vt vulgo furere viderentur; idcirco qui desipientes furebant, dicti sunt prophetare. Verum quod magis miretur Lector, verbum prophetandi significat interdum facere miraculum aliquod, ad declarandum testandumque, fuisse aliquem prophetam. Ad hanc vtique sententiam scriptum est Ecclesiastici capite 48. mortuum Elisei corpus prophetasse; quod alterius cuiusdam hominis cadauer, illatum in sepulcrum Elisei, repente contactu eius, ad vitam excitatum est. Prophetare demum in diuina Scriptura eandem vim & notionem habet, atque interpretari & exponere res diuinas, & occultas, & ab humana intelligentia remotas. Ad hanc significationem spectat egregia illa B. Pauli disputatio, de comparatione doni prophetiæ, cum dono linguarum: in qua disputatione concludit Paulus, multo esse præstantius & vtilius munus prophetandi, quam varijs linguis loquendi. Etenim qui varijs loquitur linguis, admiratione magis auditores afficit, quàm vtilitate: at qui prophetat, cum res diuinas & occultas, scituque perutiles sapienter interpretetur, non solum admiratione implet audientes, verum eos præterea vtiliter erudit, mirificeque consolatur, & in Fide vehementer confirmat. Secundum hanc quoq. significationem dictum est in cap. 7. Exodi, Aaron fuisse prophetam Mosis: nam oracula & mandata, quæ Moses à DEO accipiebat, ea ipsa verbis suis Aaron (erat enim vir eloquens vt de eo scriptum est Exo. 4.) enunciabat & exponebat Pharaoni atq. Aegyptijs. Philo quidē certe hanc solā nominis Prophetæ significationē spectauit, cū ita definiuit Prophetā (vt supra dictū est) Propheta, est interpres DEI dictantis intus oracula.

Locus 1. Reg. cap. 18.

Locus Ecclesiastici cap. 48.

Locus Pauli 1. ad corinth. 14

Locus Exodi cap. 7.

Philo.

Vocauit

Vocauit Abimelech Abraham, & dixit ei: quid fecisti nobis? quid peccauimus in te, quia induxisti super me, & super regnum meum peccatum grande? Versu 9.

13 IDE modestum Regem, qui regalem celsitudinem ac libertatem, legi subiectam & adstrictam tenuit: nec putauit licere sibi (quamuis rex esset) quodcumque liberet; sed legem naturalem & humanam, ex æquo prohibentem omnes adulterio, religiose custodiuit. Enimvero, sapienter à Platone dictum Plato lib. 4 de legib.
est, probæ ac beatæ reipublicæ argumentum esse, si leges in ea dominentur, & Principes ipsi legibus subiecti sint. In qua ciuitate, ait Plato, lex subdita est, ibi video perniciem ei paratam esse: in qua vero lex domina est Principum, & Principes serui sunt legis, ibi video salutem, & omnia bona, quæ dij bene moratis ciuitatibus dare solent. Sic Plato. Ceterum huic regi Abi- Suetonius in Caligula & Nerone.
melech, nimium quantum dissimiles fuere Romani quidam Imperatores. Caligulam crudelitate ac libidine in omnes sæuientem, cum Antonia eius auia blande simul & grauiter corripuisset, dixisse ferunt, Memento, omnia mihi, & in omnes licere. Nero, Locustam veneficam mulierem, veneni, quod perdendo Britanico parabatur, exitialem vim temperare volentem, ad occultandam scilicet facinoris inuidiam, sua manu verberauit, hanc vocem adijciens: Sane, inquit, legem Iuliam timeo: erat autem lex Iulia contra veneficos lata, qua se teneri Nero, cum summus esset Princeps, non putabat. Iuliæ solicitanti Anto- Spartianus in Caracalla.
ninum Caracallam priuignum suum ad incestas suas nuptias, cum ille dixisset: Vellem si liceret; adiecit illa; Si libet, licet: An nescis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere?

14 *INDVXISTI super me, & super regnum meum peccatum grande.* Lumen rationis, quod Ineet homini ad internoscendum à malis bona, euidenter demonstrat peccatum adulterij esse magnum, fœdumque, & perniciosum: Et cuiuis rectæ ac sanæ mentis non fugiendum modo, sed perhorrescendum. Ecce Abimelech, & Rex, & homo gentilis, vsque adeo exhorruit adulterium, vt vehementer expostulauerit cum Abraham, quod se, propter illam coniugij dissimulationem, in discrimen adulterandi propemodum adduxisset. *Induxisti*, inquit, *super me & super regnum meum peccatum grande.* Peccatum grande vocat adulterium, tum propter magnitudinem culpæ & fœditatem maculæ, qua ex eo turpificatur animus: tum propter magnitudinem pœnæ, qua sæpenumero etiam Quantum mali ferat adulterij flagitium.
in hac vita punitur; & propter atrocitatem calamitatum, malorumque, quæ adulteria priuatim & publice consequuntur, nec ea solum ijs qui adulterantur contingunt & nocent, sed vna cum illis aut propter illos, totas etiam ciuitates & regna subuertunt. Exempla eius rei in veteribus monumentis extant multa, & sane nobilissima, è quibus apparet, non raro propter vnius hominis adulterium, maxima & florentissima imperia perijsse. Repetat memoria Lector vno Paridis & Helenæ adulterio, quantum malorum Troianis inuectum sit. Sexti Tarquinij per vim cum Lucretia commissum adulterium, non ne regalem omnem potentiam apud Romanos funditus euertit? quantis calamitatibus percussus & attritus fuerit Dauid propter adulterium eius cum Bersabee, audiamus Nathan prophetam eas ipsas calamitates ei venturas, DEI verbis denuntiantem: *Non recedet gladius de domo tua vsque in sempiternum, eo quod tuleris vxorem Vria Hethæi, vt esset vxor tua. Itaque hæc dicit Dominus, Ecce ego suscitabo super te malum de domo tua; & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo, & dormiet* 2 Reg. cap. 12.

miet eum vxoribus tuis in oculis solis huius. Tu enim fecisti abscondite: ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu solis huius. Et quia blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, filius qui natus est tibi, morte morietur.

Versu 12.

Vere Soror mea est, filia patris mei, & non filia matris meæ: & duxi eam in vxorem.

An Sara fuerit vera soror Abrahæ. Clemens. Alexand. Lippomanus. Dominicus Sotus. Caietanus. B. Hieron.

T olim, & nostra memoria multi sunt opinati, Saram fuisse veram Abrahæ sororem, sed non vterinam, eodem scilicet patre, diuersa vero matre genitam. Hoc significauit Clemens Alexandrinus sub finem libri secundi Stromatum. Eidem sententiæ adhæsit Lippomanus in catena super vigesimum caput libri Genesis, & Dominicus Sotus libro 2. De Iustitia & Iure quæstione 3. Caietanus vero id ipsum magna asseueratione tradit tum super caput 11. Genesis, tum maxime super hoc caput 20. Quin etiam B. Hieronymus in eam sententiam delapsus videri potest. Nam in Traditionibus Hebraicis in Genesim super hoc caput 20. ait, magis esse consentaneum scripturæ Hebraicæ huius loci, Saram fuisse veram sororem Abrahæ, non autem filiam fratris eius Aran: Excusari vero Abraham ob tale coniugium, quod tales nuptiæ nondum essent lege prohibitæ. Creditur hæc opinio validissime roborari, firmarique eo argumento, quod ex supra positis Abrahæ verbis ducitur. Etenim dupliciter argumentari licet ex illis verbis Abrahæ, Saram fuisse veram eius sororem, non tamen vterinam: tum quia dixit: *Vere Soror mea est*. Quid est (vere) nisi proprie, & secundum naturam, nec tantum secundum morem loquendi quarundam gentium: tum quia proxime adiunxit Abraham, *Filia patris mei, & non filia matris meæ*. Quid enim apertius dici, aut quibus alijs verbis expressius declarari potuit, Saram fuisse veram quidem sororem eius, sed non vterinam? 15

NON est animus tractare in præsentia celebrem illam quæstionem, fuerit ne Sara vera soror Abrahæ, an tantum filia fratris eius Aran: nam cum ea quæstio satis copiose, nec incuriose tractata sit à nobis in secundo Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim libro 16. per totam Disputationem 14. superuacaneum vtique foret, illic disputata, denuo iterare, & quod veteri prouerbio vetatur, actum agere. Nunc igitur illud solum nobis faciundum est, vt argumentum ex hoc loco sumptum, quo labefactari creditur communis sententia, eo, quem dixi, loco à nobis comprobata, dissoluamus. Illud itaque: *Vere soror mea est*, non dixit Abraham, vt significaret, Saram esse veram & germanam sororem suam; sed vt ostenderet se non esse mentitum, cum dixit, eam esse sororem suam, id enim verum esse: nempe morem esse gentis suæ non solum eiusdem patris filios aut filias, verum etiam auunculos & fratrum filios ac filias nominare fratres & sorores. Quare aduerbium illud *Vere*, non iungitur cum sequenti vocabulo *Soror*: quasi denotetur eam fuisse veram & germanam sororem Abrahæ: sed pertinet ad veritatem sententiæ, quam dixerat Abraham; vt hic sit sensus: non sum mentitus, cum dixi, eam esse sororem meam; nam secundum consuetudinem gentis nostræ, cum ea sit filia fratris mei, vere dici potuit soror mea. Iam vero illud: *Filia patris mei, & non matris meæ*, hanc habet sententiam: omnes qui erant ex familia Thare, ipsum appellabant patrem, & idcirco inter se appellabantur fratres & sorores. Audi Chrysostomum in homilia 45. in Genesim hæc ipsa verba explanantem: Quia inquit, eundem illa patrem vocat, quem & ego patrem appello; idcirco & ipsam ego sororem vocaui. 16

S. Chrysostomus.

cauit. Erat præterea quædam præcipua & propria ratio, cur Sara auum suum Thare appellaret patrem. Siquidem Aran pater Saræ, multo tempore ante Thare mortem obierat; quapropter Sara, mortuo patre, ipsum Thare non solum in aui, sed etiam in patris loco habebat. Sed quid illud significat; *Filia patris mei, & non matris meæ*? Hoc videlicet; Thare ex alia vxore generasse Abrahamum, & ex alia ipsum Aran patrem Saræ: quare Abraham & Sara, eundem virum, id est, Thare, appellabant patrem; ille quidem vt genitorem suum; hæc verò, tum quia erat auus, tum quia eum vice patris sui iam mortui colebat. Non poterant autem similiter eandem fœminam appellare matrem, cum alia fuerit fœmina ex qua Thare generauit Abraham, & alia ex qua procreauit Aran patrem Saræ. Atque hæc sane satis fuerint huic loco explicando & illustrando; nam cetera, quæ ad diligentem atque vberem eius quæstionis tractatum spectant, ex eo loco, quem indicaui lectori, cognoscenda sunt. Genes. 11.

Tulit Abimelech oues & boues, & seruos & ancillas, & dedit Abraham: reddiditque illi Saram vxorem suam. Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo. Versu 14.

17
CAIETANVS putat donum mille argenteorum, non fuisse diuersum à dono paulo ante commemorato ouium, boum, seruorum & ancillarum: sed munus hoc animalium & hominum, fuisse æstimatum mille argenteis: vt sensus sit, ecce dedi munus fratri tuo, æstimabile mille argenteis. Sed fuisse diuersa dona, & mille argenteos fuisse pecuniam numeratam, magis indicat narratio Mosis. Ex Græca certe translatione id manifestum, & extra omnem dubitationem est. Hanc enim Græca verba sententiam reddunt: *Sumpsit Abimelech mille didrachmas, & oues, & vitulos, & pueros, & ancillas, & dedit Abraham.*

SED quod genus pecuniæ ac monetæ est argenteus? Hebraice dicitur Cesepħ, cuius in hoc ipso libro infra bis mentio fit cap. 37, & 45. & in libro 2. Regum cap. 18. & Oseæ cap. 3. Noster Ribera in caput 3. Oseæ, auctoritate Budæi, & Alciati probat, argenteum eiusdem fuisse ponderis & pretij, ac drachmam Atticam, & denarium Romanum; vt argenteus fuerit æqualis ferme pretij, ac Iulius Romanus, & Real Hispanicum. At enim, idem Ribera in cap. 8. Amos, eodem Budeo auctore affirmat, Argenteum Hebræum pependisse duas drachmas atticas. Verum partim ex ipsa Sacra Scriptura, partim ex interpretatione Iosephi & B. Hieronymi, quos ego meliores censeo istiusmodi rerum, quæ erant in vsu Hebræorum, interpretes, quàm Budæum & Alciatum, secus existimare oportet. Hæc igitur tria, Siclus, Stater, & Argenteus, eiusdem pretij ac ponderis fuerunt, id est, quatuor drachmarum. De Siclo, testis locuples est Iosephus libro tertio Antiquitatum, scribens tales esse Siclos apud Hebræos, quales sunt apud Græcos Tetradrachmi Attici: idemque tradit B. Hieronymus super caput 45. Ezechielis. Proinde non possum non vehementer mirari, cur idem Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim super caput 24. dixerit, Siclum habere pondus vnciæ, id est, octo drachmarum; sic enim scribit, Bace, quod in hoc loco pro didrachma scribitur, semiuncia est, Secel verò, qui Latino sermone Siclus corrupte appellatur, vnciæ pondus habet. Sic ille. Quod autem stater etiam fuerit quatuor drachmarum, affirmat B. Hieronymus super 4. & 45. caput Ezechielis, idemque patet ex Euangelio Matthæi cap. 17.

Argenteus, quod genus monetæ fuerit. Franciscus Ribera. Siclus, stater, Argenteus, idem valebant. Iosephus. D. Hieronymus.

Nn Idem

Idem quoque sentiendum est de Argenteo: nam in libro 2. Regum cap. 18. pro eo quod legitur ibi Argenteus, Iosephus libro 7. Antiquitatum vertit Siclum. Et LXX. interpretes eodem modo loquuntur de argenteo, atque de Siclo: siquidem vtrumque appellarunt didrachmum. Etenim hoc loco pro mille argenteis, posuerunt ipsi mille didrachmas. Iidem verò similiter siclum appellarunt didrachmum Exodi 30. Leuitici 23. & vltimo: & Numerorum 3. Quod autem illi didrachmum æquale fecerint siclo, indicio est, quod didrachmum constare volunt viginti obolis; totidem autem obolis constare siclum, apud Ezechielem scriptum est capite 45. Verum dicet quispiam, cur Septuaginta siclum vocarunt didrachmum, cum Iosephus, vt supra diximus, siclum fecerit tetradrachmum? An illi locuti sunt de didrachmo Hebræo, quem creditur maiorem duplo fuisse attico? Sane Iosephus libro 14. Antiquitatum scribit Minam siue libram Hebraicam pependisse duas libras Romanas, & præterea dimidiam: & talentum Hebraicum quod vocatur Chichar, pendebat quinquaginta minas Hebræas, centum verò atticas. Illud profectò maiorem habet admirationem & dubitationem, cur LXX. Interpretes, qui hoc loco argenteos reddiderunt didrachmas, infra capite 37. & 45. vetterint, aureos; cum aureus non vtique minus decem drachmas argenti æstimetur. Ergo donum mille argenteorum, quod rex Abimelech dedit Abrahæ, non minoris erat, quàm nummorum aureorum, vel potius vt vulgo dicitur, scutatorum quadringentorum.

TERTIA DISPVTATIO.

Versu 16. Super obscuritate & interpretationum varietate illorum verborum.

Hoc erit tibi in velamentum oculorum ad omnes qui tecum sunt: & quocumque perrexeris, memento te deprehensam.

MAGNA putatur esse huius loci obscuritas, & perdifficilis explicatus. Obscuritatis causa est, tum diuersitas lectionis. Græcæ & Hebraicæ à Latina lectione: tum quorundam verborum ambiguitas. Atq. hinc, quod magis etiam auget obscuritatem, variæ admodum expositorum interpretationes extiterunt. 18

Lectio Græca. Græcè sic habet hic locus: *Hæ (mille didrachma) tibi erunt in pretium faciei tuæ, & omnibus quæ tecum sunt: & omnia vere dicito.* Hanc lectionem sequitur & exponit B. Chrysost. in homilia 45. in Genesim, ita scribens: Quid est, *in honorem vultus tui, & omnia vere dic?* nēpe, pro ijs quæ per ignorantiam tentaui facere, te, quæ vxor es iusti, in domum meam introducens: pro hoc solum, quia contumeliosus in te visus sum, mille didrachmas dedi, resarcire volens, quod aduersus te ac virum tuum admisi. Verum tu omnia verè dic, id est, omnes à te discant, quod nihil factum est à me iniquum, cum intacta exieris de domo mea. Doce item virum tuum, me à peccato mundum esse atq. innocentem. Sed quare hæc dicit? vt cum hoc iustus ab ea didicerit, multisq. fuerit rationibus edoctus, pro eo preces Domino offerat. Vnde subditur: *Orauit Abraham DEVM; & sanauit DEVS Abimelech, &c.* Hæc Chrysostomus. Ab hac lectione Græca, & Chrysostomi expositione non longe recedit paraphrasis Chaldaica, sic habens

S. Chrysostomus.

Paraphrasis Chaldaica. hoc loco: *Ecce ipsum est tibi velamen honoris, pro eo quod misi & tuli te: vidiq. te omnesq. qui tecum sunt, & in omni eo quod locuta es, verax inuenta es*, quæ lectio sic exponitur: ipsum argentum quod donaui fratri tuo, argumentum est tuæ pudicitiæ, quod nihil tecum rei habuerim, nec te attigerim, etiam si mecum fueris. Sed quia pronomen relatiuum Hebraicum ambiguum est, & reddi potest, tam ipsum quam ipse; nonnulli referunt ad Abraham, sic exponentes: Ipse frater tuus cui

donaui argentum, erit tibi velamen honoris, hoc est, ipse defendet, & tuebitur te, si quis velit famam tuam lædere.

19 HEBRAICA porrò lectio valde diuersa est, nec vno modo exprimitur ab ijs, qui student Hebraicæ veritati. Vatablus hanc sequitur lectionem: *Ipse est tibi velamen oculorum, & omnibus qui tecum sunt; & cum omnibus his correpta fuit*. Quorum verborum hanc ille putat esse sententiam: Frater iste tuus propugnator erit pudoris tui: quicumque enim tibi eum esse virum nouerit, oculos suos auertet à te, & ab ancillis tuis. Per hæc autem omnia quæ Saræ acciderunt sub Pharaone & Abimelech, castigata & correpta fuit, ne postea diceret se sororem esse Abrahæ. Itaque Vatablus verba quæ in Hebræo sunt de correptione Saræ, non facit esse regis Abimelech, sed scriptoris huius historiæ, qui fuit Moses. Caietanus & Oleaster sic legunt ex Hebræo: *Ecce ipse tibi velamen oculorum omnibus qui tecum, & omnibus: & fuit castigata*. Isti dupliciter dissentiunt cum Vatablo: tum quia illud: *Et omnibus*, iungunt cum præcedentibus, ad hunc modum: Erit tibi velamen oculorum, & domesticis tuis, & simpliciter omnibus. Vatablus autem iungit cum sequentibus, sic legens: *Cum omnibus his castigata fuit*. Tum etiam quia illud, castigata est vel fuit, referre videntur ad Abimelech, quasi ab eo Sara verbis correpta & castigata fuerit. Vatablus verò refert ad casus in quos inciderat apud Paraonem & Abimelech, quibus illa castigata & erudita est ne in posterum tali dissimulatione vteretur. Verum prior expositio probabilior est. Credi autem potest fuisse castigatam & admonitam, vel quod cum esset mulier pulcherrima, detecto vultu, sese ostentaret in publico; vel quod vsa esset dissimulatione coniugij, obtentuq. sororiæ coniunctionis cum Abraham: nam ex vtraq. re magnum peccandi & ipsi & alijs periculum creabatur. Lectio Hebraica. Vatablus. Caietanus. Oleaster.

20 CETERVM vt sententiam huius loci plane pleneque cognitam habeat Lector, sciat, pro illo pronomine, hoc, cum dicitur, *Hoc erit tibi velamen oculorum*, esse Hebraice (hu) quod est masculini & neutrius generis; & Latine reddi potest, hic, siue ipse, vel hoc, siue ipsum. Potest item ad tria referri, vel ad mille argenteos donatos à rege Abimelech ipsi Abrahæ; vel ad illud artificium dissimulandi coniugium; vel ad ipsum Abraham: ex hac autem triplici relatione, triplex quoque huius loci sententia & interpretatio efficitur. Primo igitur, si legamus, *hoc*, siue *ipsum*, vt habet Latina lectio, potest referri ad mille argenteos, vt sit hic sensus: Dedi fratri tuo mille argenteos, vt hoc sit tibi in velamen oculorum. Sed quid est, *In velamen oculorum*? Dupliciter id exponitur. Gulielmus Hamerus sic interpretatur, vt emas tibi tuisque ancillis, velamen vultus ad operiendam pulchritudinem, ne sit ea quasi quædam illecebra & irritamentum libidinis. Hebræi verò, vt refert Lyranus, sic exponunt: Quod donaui Abrahæ, id erit tibi in velamentum oculorum omnibus qui tecum sunt: vt non possint dicere, quod ego fœdaui te, & postea dimisi vacuam, sicut fieri solet contemptis & leuibus mulierculis: sed hæc mea munificentia erga virum tuum, ostendet, me compulsum fuisse à DEO reddere te viro tuo, cui te mundam & intactam reddidi. Hoc igitur donum meum argumenti loco futurum est aduersus omnes qui de te male loqui voluerint, eo quod fueris in domo mea. Altera sententia & interpretatio existit, si illud pronomen (hoc) referatur non ad argenteos, sed ad illud artificium dissimulandi coniugium per obtentum sororiæ ac fraternæ appellationis; vt sit hic sensus: ista dissimulatio coniugij, appellando maritum tuum fratrem, quod est quasi quoddam veritatis velamen, vsurpanda tibi est apud eos qui tecum sunt, id est, apud domesticos & notos, qui cum sciant eum esse maritum tuum, non decipientur ista dissimulatoria locutione tua, nec per ignorantiam, in te, nec in virum tuum peccabunt. Quocumq. Auctoris annotatio. Hamerus. Lyranus.

igitur perrexeris, id est, cum fueris inter extraneos & ignotos, memento te esse deprehensam, id est, detectam esse tuam dissimulationem, cognito te veram esse vxorem eius, quem appellabas fratrem. Proinde noli apud extraneos, & qui vos minime norunt, tali dissimulatione vti. Hanc expositionem sequuntur Lyranus, Thostatus, & Lippomanus. Atque has duas sententias atque interpretationes bene admittit & capit lectio Latina.

TERTIA demum sententia & expositio fit, si pro illo, (hoc) legatur (hic 21 siue ipse) nam & id sonat vox Hebræa, vt diximus, & sic legunt qui vertunt ex Hebræo. Illud autem pronomen, hic siue ipse, refertur ad Abraham, vt significetur, ipsum Abraham, quem illa fratrem appellabat, futurum ipsi velamen oculorum. Sed hoc velamen aliter exponit Caietanus, & aliter Oleaster. Caietanus sic interpretatur: ipse maritus tuus, vt maritus manifestus & notus, erit velamen oculorum omnibus ad concupiscendum te in vxorem; id est, nemo siue eorum qui tecum sunt, siue aliorum, qui norunt illum esse maritum tuum, etiam si videat te pulcherrimam esse mulierem, audebit te concupiscere, & sumere in vxorem sibi. Sunt autem hæc verba monitoria, vt Sara in posterum dicat aperte, Abraham esse maritum suum: quia hoc titulo, velabit oculos omnium ne concupiscant ipsam. Propterea igitur Moses significans verba regis fuisse monitoria cum nonnulla reprehensione, subiunxit, vt est in Hebræo, *Et castigata fuit*, castigata nempe de præterita dissimulatione; & monita, ne deinceps eo dissimulationis artificio vteretur. Et hæc quidem est sententia interpretationis Caietani. Oleaster autem similiter legens non (hoc) sed (ipse) & referens ad Abraham, hoc modo exponit: Ipse, quem tu fratrem appellas, sub isto nomine fratris, erit tibi velamen oculorum, id est, operimentum verecundiæ apud omnes tam domesticos quàm externos, qui tibi exprobrare voluerint adulterium mecum commissum, prætexendo appellationem sororis & fratris: iuste enim poteris te purgare dicens, te id fecisse persuasam à viro tuo, qui suæ consulens vitæ, auctor tibi fuit, vt dissimulans te vxorem eius esse, tantum præ te ferres te esse sororem. Sic Oleaster. Qui etsi hunc sensum germaniorem ceteris esse dicit, fatetur tamen, si legatur pronomen (hoc) vt habet Latina lectio, posse id commode exponi, referendo pronomen (hoc) ad mille argenteos donatos Abrahæ, ad hanc sententiam: hoc, scilicet donum mille argenteorum datum à me fratri tuo, erit tibi velamen oculorum, id est, operimentum verecundiæ: nempe quod ea pecunia satisfecerim ei peccato, quod in eum admisi, auferendo illi vxorem; licet insciens atque imprudens, nec vestri gnarus coniugij, id fecerim.

Caietanus.

Oleaster.

EX ijs quæ dicta sunt apparet, Latinam lectionem huius loci, secundum superiores duas expositiones, & secundum translationem Græcam, optime constare; & cum Hebraica Scriptura, secundum quam & (hoc) & (hic) legi potest, pulchre consentire. Quod autem subditur, *Quocumque perrexeris memento te deprehensam*, hunc habet intellectum: ad quascumque gentes extraneas & ignotas iueris, noli apud eas ista dissimulatione vti; cum iam bis deprehensa sis, id est, retecta sit dissimulatio, & plane cognitum, te veram esse illius vxorem: nimirum DEO id reuelante, & reges, à quibus ablata fueras viro tuo, mirabiliter castigante. Sed Lippomanus in Catena super hunc locum putat, pro eo quod hic habet Latina lectio, *Memento te esse deprehensam*, legi debere, *Memento te esse reprehensam*, tum quod ea lectio omnino conueniat cum lectione Hebraica, quæ habet, *Et fuit castigata* siue *reprehensa*: tum quod testatur ipse, eam lectionem vidisse se in aliquot Latinis codicibus. 22

Lippomanus.

Orante autem Abraham, sanauit DEVS Abimelech, & vxorem, ancillasque eius, & pepererunt: concluserat enim DEVS omnem vuluam domus Abimelech propter Saram vxorem Abrahæ. Versu 17. & 18.

23 ECCE quod DEVS dixerat regi Abimelech: *Orabit pro te: quia Propheta est, & viues*, id nunc manifesto & indubitabili argumento, effectuque ostenditur. Siquidem orante Abrahamo pro salute Abimelech & domo eius, continuo ei, & omni eius familiæ perfecta incolumitas & salus reddita est. Quo morbo laborauerit domus Abimelech, significauit Moses dicens: *Concluserat enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech*. Videtur autem DEVS clausisse os vuluæ, vt fœtus iam maturus partui, exire non posset; ex quo necesse erat mulieres, acerbissimis doloribus cruciari. Et hanc clausuram oris vuluæ, indicat translatio Græca, quæ habet, DEVM clausisse deforis vuluas mulierum: cui etiam lectioni consonat Chaldaica paraphrasis, in qua legitur, clausisse DEVM ostium vuluæ. Aut fortasse, quia in enixu necesse est maiorem in modum dilatari meatus, & distendi os vuluæ muliebris, vt locus egressui fœtus ex vtero sufficiens præbeatur; DEVS naturalem facultatem ita dilatandi & distendendi meatus & os vuluæ, ligatam, & impeditam tenebat. Sed cur DEVS morbo percussit Abimelech, hominem immerentem atque innocentem, vt ipsemet testatus est DEVS? Chrysostomus significat, id propterea factum, vt reddita regi sanitate propter Abrahæ deprecationem, ex eo magis explendesceret gratia & auctoritas, qua valebat Abraham apud DEVM. Verum illud est probabilius dictu, afflictionem illam Abimelech, non fuisse pœnam vllius peccati ab eo commissi, sicut DEVS ipse confirmauit illis verbis: *Et ego scio quod simplici corde feceris*, sed fuit quasi quoddam frænum, quo retineretur rex à coeundo cum Sara, & quò diuina admonitio & comminatio, efficacior foret ad persuadendum ei, vt quam primum Saram redderet intactam viro suo. Et hoc indicant illa DEI verba: *Ego custodiui te ne peccares in me, & non dimisi vt tangeres eam. Nunc ergo redde viro suo vxorem: si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris tu, & omnia quæ tua sunt*. Putat Auen Esra doctor Hebræus, nullo fuisse Abimelech proprio morbo vel malo affectum; sed dici eum morbo percussum, & sanitate donatum, propter vxorem suam & ancillas, quibus hæc ipsa contigerunt. At enim, redarguunt istum Rabbinum verba Scripturæ, quæ ait: *Sanauit DEVS Abimelech, & vxorem & ancillas eius*. Commemorans igitur separatim & distincte, sanatum fuisse Abimelech, & sanatam fuisse vxorem eius, & ancillas, clare indicat, etiam ipsi Abimelech proprie inflictum esse morbum, & tributam sanitatem. Refellit præterea Iosephus istum Hebræum: ait enim adeo graui morbo correptum esse Abimelech, vt salus eius iam esset à medicis desperata. Tradunt quidam, eum in veretro ita esse diuinitus percussum, vt nec coire cum muliere posset, ne dum vellet: & magnis ea in parte cruciatibus affligeretur.

Marginalia: Cur percussus à DEO sit Abimelech qui nihil peccauerat Chrysostomus. — Auen Esra. — Iosephus 1. lib. Antiquit.

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Vigesimumprimum Genesis.

Nascitur Abrahæ iam centenario, & Saræ nonagenariæ promissus filius Isaac: in cuius ablactatione grande fit conuiuium: Eijcitur Ismael cum matre Agar: Inter Abimelech Palestinæ regem & Abraham, ictum fœdus iureiurando confirmatur.

Versu 1. ISITAVIT autem Dominus Saram, sicut pro-
2 miserat; & impleuit quod locutus est. Concepitq.
& peperit filium in senectute sua, tempore quo præ-
3 dixerat ei DEVS. Vocauitque Abraham nomen
4 filij sui quem genuit ei Sara, Isaac. Et circumci-
5 dit eum octauo die, sicut præceperat ei DEVS,
cum centum esset annorum: hac quippe ætate pa-
6 tris, natus est Isaac. Dixitque Sara; Risum fecit mihi DEVS, qui-
7 cumque audierit, corridebit mihi. Rursumque ait, Quis auditurus
crederet Abraham, quod Sara lactaret filium quem peperit ei iam se-
8 ni? Creuit igitur puer, & Ablactatus est: fecitque Abraham grande
9 conuiuium in die ablactationis eius. Cumque vidisset Sara filium Agar
10 Aegyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham; Eijce an-
11 cillam hanc & filium eius: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio
meo Isaac. Dure accepit hoc Abraham pro filio suo. Cui dixit DE-
12 VS, Non tibi videatur asperum super puero, & super ancilla tua: om-
nia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius: quia in Isaac vocabitur tibi
13 semen. Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam: quia semen
tuum

tuum est. Surrexit itaque Abraham mane, & tollens panem & vtrem 14
aquæ, imposuit scapulæ eius, tradiditque puero, & dimisit eam. Quæ
cum abijsset, errabat in solitudine Bersabee. Cumque consumpta es- 15
set aqua in vtre, abiecit puerum subter vnam arborem quæ ibi erat. 16
Et abijt, seditque è regione procul, quantum potest arcus iacere, dixit
enim: Non videbo morientem puerum: & sedens contra, leuauit vo-
cem suam, & fleuit. Exaudiuit autem DEVS vocem pueri: vo- 17
cauitque Angelus Agar decælo, dicens: Quid agis Agar? noli
timere: exaudiuit enim DEVS vocem pueri de loco in quo est.
Surge tolle puerum, & tene manum illius, quia in gentem magnam fa- 18
ciam eum. Aperuitque oculos eius DEVS: quæ videns puteum a- 19
quæ, abijt, & impleuit vtrem, deditque puero bibere. Et fuit cum eo: 20
qui creuit & moratus est in solitudine, factusque est iuuenis sagitta-
rius. Habitauitque in deserto Pharam: & accepit illi mater sua vxo- 21
rem de terra Aegypti. Eodem tempore dixit Abimelech & Phicol prin- 22
ceps exercitus eius ad Abraham: DEVS tecum est in vniuersis quæ
agis. Iura ergo per DEVM, ne noceas mihi & posteris meis, stir- 23
pique meæ: sed iuxta misericordiam quam feci tibi, facies mihi & ter-
ræ in qua versatus es aduena. Dixitque Abraham, Ego iurabo. Et 24
increpauit Abimelech propter puteum aquæ quem vi abstulerant serui 25
eius. Respunditque Abimelech; Nesciui quis fecerit hanc rem: sed 26
& tu non indicasti mihi, & ego non audiui præter hodie. Tulit itaque 27
Abraham oues, & boues, & dedit Abimelech: percusseruntque ambo
fœdus. Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum. Cui dixit 28
Abimelech, Quid sibi volunt septem agnæ istæ quas stare fecisti seor- 29
sum? At ille: Septem, inquit, agnas accipies de manu mea; vt sint 30
mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum. Idcirco voca- 31
tus est locus ille Bersabee, quia ibi vterque iurauit. Et inierunt fœdus 32
pro puteo iuramenti. Surrexit autem Abimelech & Phicol princeps 33
exercitus eius, reuersique sunt in terram Palæstinorum. Abraham verò
plantauit nemus in Bersabee, & inuocauit ibi nomen Domini DEI
æterni. Et fuit colonus terræ Palæstinorum diebus multis. 34

Quis

Versu 7. *Quis auditurus crederet Abraham, quod Sara lactaret filium, quem peperit ei iam seni?*

PRO illo: *Lactaret filium*, Hebraicè est pluraliter, lactaret filios. Cum autem vnum tantum filium pepererit & lactauerit, cur pluraliter dixit, lactasse filios, Hebræi more suo, super ea re meras nugas & fabulas tradunt, sicut Lector videre potest apud Lyranum. Non displicet mihi quod annotauit Caietanus, id esse dictum ad declarandum miraculum. Non enim solum & prole & lacte diuinitus Sara donata est: sed tanta lactis copia redundauit, vt propter nimiam exuberantiam necesse fuerit eam alios quoque infantes à se lactandos suscipere. Verum illa mihi & simplicior, & planior, & credibilior videtur sententia, positum esse plurale pro singulari, vt sæpe fit in Scriptura. Cur autem præter partum, mentionem fecerit lactationis, causam esse vult Chrysostomus, ne quis suspicaretur, partum fuisse simulatum, & infantem supposititium, propter nimiam vtriusque coniugis senectutem: eam vero suspicionem abijcere cogebantur, quicumque aspiciebant Saram lactantem suis vberibus infantem suum. Propter hoc, inquit Chrysostomus, dati sunt ei lactis fontes, vt partum magis credibilem faciant: ne quis supposititium esse putaret puerum. Fontes enim lactis prædicabant omnibus, genuinum esse partum, & præter humanam expectationem euenisse. 1

Lyranus
Caietanus.

Chrysost. homil. 45. in Genes.

2 ADVERTAT Lector hoc loco laudatissimum fuisse morem illorum priscorum & Sanctorum hominum, vt matres quæ filios genueranr, eædem proprio eos lacte suo alerent: nec alijs mulieribus lactandos & nutriendos traderent: quod sane nunc quàm est in vsu, tam est in vitio. Audiamus ea de re sententiam Ambrosij: Quod Sara lactet infantem suum, prouocantur eo exemplo fœminæ, vt meminerint dignitatis suæ, & lactent ipsæ filios suos. Extat super hac ipsa re docta & elegans Phauorini philosophi disputatio, quam commemorat Gellius in Exordio libri duodecimi: Matres quæ filios suos non lactant, negabat ille esse totas atque integras matres, sed imperfectum quoddam atque dimidiatum matris genus appellabat: quippe quæ prolem enixæ, statim ab se se abijciebant. Quale enim est, aluisse in vtero sanguine suo id quod non videbant; non alere autem postea suo lacte, quod videant iam viuentem, iam hominem, iam matris officia implorantem? Frustrantur porro istiusmodi matres consilium & solertiam atque opus naturæ: ea quippe vbera dedit fœminis, & in tempore impleuit lacte, liberorum vtique alendorum gratia. Nempe in eo mirabilis est naturæ solertia: quod postquam sanguis ille opifex, in penetralibus suis omne corpus hominis finxit & quoad fuit in vtero, nutriuit: aduentante iam partus tempore in supernas se partes profert, & ad fouenda vitæ atque lucis rudimenta præsto est, & recens natis, notum & familiarem victum offert. Nec verum est (nam & hoc vulgo dici solet) dum alatur infans & viuat, nihil interesse cuius id lacte fiat. Siquidem vere à sapientibus viris creditum & proditum est, sicut valet ad fingendas animi & corporis simimilitudines, vis & natura genitalis seminis: non secus ad eandem rem, lactis quoque ingenium, virtutes ac proprietates valere. Neq. in hominibus id solum sed in pecudibus quoq. animaduersum est. Nam si ouium lacte hœdi, aut caprarum, lacte agni alantur, constat ferme in his lanam duriorem, in illis capillum gigni teneriorem.

Laudabilis apud Priscos mos matrum suis vberibus filios lactanti ũ.
Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 7.
Quam incommodũ & indecẽs sit Infantes non à proprijs matribus sed ab alienis lactari, elegans Phauorini disputatio.
Gellius.

In arboribus etiam & frugibus maior plerumque vis & potestas est, ad earum indolem vel detrectandam, vel augendam, aquarum & terrarum quæ alunt, quàm ipsius quod iacitur seminis. Ac sæpe videas arborem lætam & nitentem, in locum alium transpositam, deterioris terræ succo deperijsse. Nec illud negligendum & aspernandum est, quod quæ partus suos à se ablegant, & alijs nutriendos dedunt; vinculum illud & quasi coagulum animi & amoris, quo parentes cum filijs natura consociat, interscindunt: aut certe diluunt ac deterunt. Nam vbi infantis aliorsum dati, facta ex oculis amotio est; vigor ille maternæ flagrantiæ, sensim ac paulatim restinguitur: nec multo minor amandati ad nutricem aliam filij, quam morte amissi, obliuio est. Ipsius quoque infantis affectio animi, amoris, consuetudinis, in ea sola, vnde alitur, occupatur: & proinde (vt in expositis vsu venit) matris quæ genuit, neque sensum vllum, neque desiderium capit: sed amor eius erga parentes, magnam fere partem, non naturalis ille quidem est, sed quasi ciuilis & opinabilis. Permittit sane Plato, vt infantes alienis mulieribus lactandi tradantur: sed id fieri tunc solum concedit, cum propriæ matres, ob exiguitatem lactis, alendis illis minime sufficiunt. Sara igitur clarissimum matronarum exemplum & decus, vnicum filium suum Isaac proprio lacte nutrire ipsa voluit; quo videlicet & parentum amor in filium ardentior esset, simulque filij flagrantior & perseuerantior in parentes pietas existeret.

Plato lib. 5. Politicorum.

3 *DIXIT porro Sara, Quis auditurus crederet Abraham, quod Sara lactaret filium, quem peperit ei iam seni?* Mirabilitas eius partus non in eo fuit, quod Sara peperisset filium viro suo iam seni; cum Cetura, Abrahæ trigintaseptem annis seniori quàm tunc erat, multos postea peperit filios Genes. 25. Verum partus Saræ propterea erat admirandus, & videbatur incredibilis, quod ipsa quodammodo senior viro, suo & sterilis, & sanguine menstruo destituta, concipere tamen & parere potuisset. Dixi Saram seniorem quodam modo fuisse quam Abraham: nam etsi tunc illa erat nonagenaria, & Abraham centenarius; attamen in sexu muliebri ætas nonagenaria, prouectior videtur, quam in virili sexu centenaria. Deinde, Sara post id temporis non superuixit nisi trigintaseptem annos, vt colligitur ex cap. 23. Genesis: Abraham vero superuixit septuagintaquinque annos, vt patet infra Genes. 25. Quare nonagesimus annus Saræ, vt propinquior extremo vitæ eius, & totius ætatis termino, seniorem faciebat eam, quam centenarius annus ipsum Abraham.

Creuit igitur puer & ablactatus est, fecitque Abraham grande conuiuium in die ablactationis eius. Versu 8.

4
VANDIV lactatus fuerit Isaac, & quoto ætatis suæ anno sit ablactatus, non indicat Scriptura. Sanctus Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim super hunc locum, refert duas Hebræorum super ea re opiniones: quibusdam quinquennale ablactionis tempus statuentibus; alijs vero vsque ad duodecimum annum extendentibus. Lippomanus triennale fuisse apud Hebræos lactationis infantium tempus, probat auctoritate matris Machabæorum martyrum; quæ vni filiorum suorum dixit, se portasse eum in vtero nouem mensibus, & triennio lactasse. At enim, satis verisimile est, quemadmodum tempore Abrahæ, duplo longior erat humana vita, quam tempore Machabæorum, Isaac enim vixit centum octoginta annos: ita quoque spatia & inter-

S. Hieronymus. Quot annis lactatus sit Isaac. Lippomanus. 2 Machab 7.

interualla singularum ætatum, vt pueritiæ, adolescentiæ, iuuentutis, & senectutis. Quare spatium infantilis ætatis, & tempus lactationis infantium, haud paulo fuisse longius quam est nunc, non temere credi posset.

Aug. quæst. 50. in Genes. Cur Abraham in die ablactationis Isaac fecerit grande conuiuiũ. 1 Cor. 3. Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 7. Rupertus lib. 6. Commentariorum in Genes. cap. 19.

FECIT QVE Abraham grande conuiuium in die ablactationis eius. Merito quæritur, ait Augustinus, cur Abraham, nec die quo natus est ei filius, nec die quo circumcisus est, sed die quo ablactatus est, epulum fecerit. Quod nisi ad aliquam spiritualem significationem referatur, nulla solutio quæstionis est. Tum scilicet esse debere magnum gaudium spirituale ætatis, quando fuerit factus homo nouus spiritualis, id est, non talis, qualibus dixit Apostolus: *Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis, adhuc enim estis carnales*. Similia tradit Ambrosius. Sed huiusmodi rationem spiritualem ab istis patribus traditam, cur Abraham in die ablactationis filij sui lautum & splendidum epulum dederit; copiosius & luculentius tractat Rupertus, cuius verba hic apponere non alienum putaui, & gratum fore Lectori existimaui; sunt enim spiritali eruditione, pietate, & dulcedine condita. Quid opus erat, inquit Rupertus, in die ablactationis fieri tam grande conuiuium, aut scribi à Mose, nisi quia certi subest pulchritudo mysterij, quæ lactentes adhuc paruulos, ad solidum cibum prouocare possit? Est enim quoddam lac, & quædam infantia, quam verus Isaac, scilicet CHRISTVS cito excessit: & quam supergredi oporteat quemque idoneum CHRISTI imitatorem. In quo qui tardiores existunt, redarguuntur per Apostolum dicentem: *Cum deberetis iam magistri esse propter tempus, indigetis vt doceamini quæ sint elementa exordij sermonum DEI, & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ, paruulus enim est: perfectorum enim est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habens sensus ad discretionem boni & mali*. Hanc infantiam puer IESVS spiritualiter excessit testante Luca; *IESVS proficiebat sapientia & ætate, apud DEVM & homines*. Non quod aliquid antea nescierit, cum sit ipsa DEI Sapientia: sed quia paulatim de carnalibus legis cæremonijs intermittens sermonem, ferebat pueros ad perfectionem. Illic profecto grande fuit conuiuium: nam derelictis lacteis, id est, infantilibus ritibus, verbi gratia, brutorum animalium sacrificijs, traduxit suos ad verum & vnicum Sacrificium corporis & sanguinis sui. Hoc est vtique grande illud conuiuium, de quo dixit Isaias: *Faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuium pinguium medullatorum, conuiuium vindemiæ defæcatæ*. Et quia per hoc conuiuium peccata soluuntur, continuo adiunxit: *Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, & præcipitabit mortem in sempiternum*. Et quia verus iste Isaac, verus est risus, & vera lætitia omnium, post modicum adiecit propheta: *Iste Dominus & sustinuimus eum, & exultabimus & lætabimur in salutari eius*. Igitur si huius historiæ simplicem sequaris literam, videntur leuia quæ de isto conuiuio scripta sunt: sin autem interiorem penetres spiritum, multum ad rem pertinuit narrasse, quia creuit puer, & ablactatus est, & Abraham fecit grande conuiuium in die ablactationis eius. Hactenus ex Ruperto. 5

Ad Heb. 5. Luca 2. Isaia 25.

Caietanus.

AVGVSTINVS igitur non aliam putat reddi posse causam celebrati conuiuij in die ablactationis Isaac, nisi spiritualem, ab ipso traditam, & à Ruperto latius expositam. Atqui Caietanus aliam reddit causam, quæ sensum historicum & literalem spectat, ita scribens: Laudabilis consuetudo, vt initium comedendi primogeniti, celebraretur communi lætitia magni conuiuij. Ergo secundum Caietanum, ratio illius facti fuit, tũc laudabilis consuetudo ita faciẽdi in ablactatione infantium. Huius autem introducendæ consuetudinis congruens tunc fuit ratio, nempe vt cum infans primogenitus primum comedere 6

per se inciperet, tunc id communi multorum conuiuantium lætitia celebraretur. Verisimile igitur est fecisse id Abraham, quia sic erat in more. vel apud Chananæos, inter quos versabatur; vel apud Chaldæos. vbi natus educatusque fuerat; vel apud suos gentiles. Erat autem id rationi valde consentaneum, quia tunc primum homo clare fari, tunc suis ipse pedibus firmiter ingredi, tunc solido vesci cibo, eumque suis manibus sumere incipit.

PRIMA DISPVTATIO.

De Lusu Ismaelis cum Isaac, propter quem ille Abrahæ domo eiectus est.

Super illis verbis.

Cum vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum filio suo, dixit ad Abraham: Eijce ancillam hanc & filium eius: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.

7 ILLVD *Cum Isaac filio meo*, non est in Hebræo, sed ad explendam sententiam, quæ Hebraicè præcisa & imperfecta est, additum est à septuaginta Interpretibus, à quibus sumpsit latinus interpres. Sed mirum videri posset, cur Sara propter puerilem lusum Ismaelis cum Isaac, vsque adeo cómota & indignata sit, vt ad eijciendum Ismaelem & matrem eius obfirmato penitus animo incubuerit. Lusus sane ita naturalis est pueris, vt à ludo puer græce vocetur παῖς, inde παιδία ludus, à verbo παίζω quod est, ludo: quasi puer græce dictus sit à ludendo. Nihil enim æque pueris cordi & voluptati est, quam ludere, & vt dixit Horatius,

» *Aedificare casas, plostello adiungere mures,*
» *Ludere par impar, equitare in arundine longa.*

Horatius lib. 1. Sermonum.

Quin etiam lusus puerorum, ingenij eorum & indolis specimen præbere, & futuræ spei significationem dare solet. Nimirum scite dixit Quintilianus: Nec me offenderit lusus in pueris, est enim & hoc signum alacritatis: neque illum tristem, semperque demissum, sperare possum erectæ circa studia mentis fore: cum in hoc quoque maxime naturali ætatibus illis impetu iaceat.

Quintil. lib. 1.

8 CVR igitur lusu illo Ismaelis tantopere aduersus eum incitata sit Sara, disquirendum est: non enim fas est credere, fœminam modestissimam & sanctissimam, temerario quopiam animi impetu, cæcaque perturbatione id fecisse. B. Hieronymus libro secundo Commentariorum in Epistolā Pauli ad Galatas super caput quartum, vbi Paulus hæc ipsa verba Mosis de Sara commemorat, ponit eandem hanc quæstionem atque eam diligenter explicat. Cuius super ea re disputatió, intelligenti lectori, pleni horum verborum Commentarij vice esse potest; ad hunc autem modum scribit Hieronymus, explanans illa verba Pauli: *Qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum.* Non puto inuenire nos posse, vbi Ismael persecutus fuerit Isaac: sed tantum illud legimus, cum vidisset Sara filium ancillæ ludentem cum filio suo, dixisse ad Abraham, *Eijce ancillam & filium eius &c.* At enim simplex lusus inter infantes, abdica-

Qualis fuerit lusus Ismaelis cum Isaac.

S. Hieronymus.

Act. 22. dicatione & expulsione dignus non erat. Verum Paulus quasi Hebræus ex Hebræis, & ad pedes magistri Gamalielis edoctus, ex illis verbis Saræ dicentis: *Non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ*, intellexit non fuisse lusum illum simplicem. Sed quia Ismael, quasi maior natu, & iam grandis circumcisus, sibi primogenita vendicabat, Scriptura iurgium paruulorum vocauit lusum. Vnde Sara hæc verba non sustinens, & consuetudinem Ismaelis iam à parua ætate sibi primogenita vendicantis non patiens, erupit in illam vocem *Eyce ancillam & filium eius.* Quod cum durum visum fuisset Abrahæ (semper enim primogenitis maiora debentur) non solum Ismaelem non esse priorem in hæreditate, sed ne æqualem quidem cum minore fratre accipere portionem: DEVS qui liberam intus esse, & foras expelli volebat ancillam, Saræ verba confirmauit. Sicut igitur tunc maior frater Ismael, lactentem adhuc & paruulum persequebatur Isaac, sibi circumcisionis prærogatiuam & primogenita vendicans: ita & nunc secundum carnem Israel, aduersus minorem fratrem de Gentibus collectum populum Christianum, sustollitur, inflatur, erigitur. Hactenus ex Hieronymo: qui lusum Ismaelis interpretatur iurgium & altercationem cum Isaac, arrogando sibi ius primogenituræ.

Verum quod extremis hisce verbis dixit Hieronymus, fuisse tunc Isaac adhuc lactentem, minime consentit cum narratione Mosis, scribentis id contigisse post ablactationem Isaac: & idipsum affirmate tradit Hieronymus in Traditionibus hebraicis in Genesim super hunc locum. Auctor Commentariorum in vndecim Epistolas Pauli, falso præferens nomen Hieronymi, cuius Commentarij vna cum genuinis Hieronymi Commentarijs coniuncti feruntur, super quartum caput Epistolæ ad Galatas, ait fuisse quinquennem Isaac, cum eum persequebatur Ismael. Sed auctor iste tantum abest vt fuerit Hieronymus, vt ne catholicus quidem fuerit, sed germanus Pelagianus, vt liquide cognoscet Lector ex Commentarijs eius in caput 7. 8. & 9. Epistolæ ad Romanos. Quinquennem autem fuisse tunc Isaac nec probat iste auctor, nec sane probari potest. Nam vt demus quinquennem fuisse ablactatum, quæ fuit opinio quorundam Hebræorum vt refert Hieronymus: attamen eum ille lusus siue persecutio post ablactationem facta sit, quanto post tempore facta fuerit incertum est.

Non fuit S. Hieronymus auctor Commentariorum in vndecim epistolas Pauli licet illi nomine Hieronymi prænotentur.

9 VERVM enimuero, paulo enucleatius declaremus qualis nam fuerit lusus ille Ismaelis cum Isaac. Sanctus Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim ait, dupliciter hoc ab Hebræis exponi: siue quod Idola ludo fecerit, iuxta illud quod Exodi trigesimosecundo scriptum est: *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere*; siue quod aduersus Isaac, quasi maioris ipse ætatis, ioco sibi & ludo primogenita vendicaret. Lyranus ex sententia Hebræorum tradit, verbum Hebræum esse æquiuocum: quippe quatuor habere diuersas admodum significationes: nam significare, & ludere, & idololatrare Exodi 32. & pugnare vsque ad cædem, vt secundo Regum cap. 2. & lasciue iocari ac venereum actum exercere, vt Genesis 26. Hic igitur secundum Hebræos, participium illud, ludentem, accipitur in triplici posteriori significatione: vt intelligamus Saram vidisse Ismaelem, ludentem id est, facientem aliqua per ludum & iocum quæ pertinebant ad idololatriam; vel in ludo percutientem Isaac, & vitæ eius insidiantem; vel lasciue & obscœne cum eo iocantem.

Opinio Hebræorũ de lusu Ismaelis cũ Isaac.

Lyranus tradit quatuor significationes huius verbi ludere.

VERVM refellit Lyranum non modo Thostatus, sed etiam Paulus Burgensis, vir omnium suæ ætatis in scientia linguæ Hebrææ, rerumque hebraicarum facile princeps. Contendunt isti, verbum illud hebræum, nusquam significare in Sacris literis vel actum idololatriæ, vel occisionem, vel lasciuiam veneream. Nam Exodi 32. cum dicitur: *Surrexerunt ludere*, illud ludere, non significat idolo-

Thostatus & Burgẽsis contra Lyranum.

idololatrare, sed ludos agere saltādo, vociferando, cantando. Non enim quia ludebant in honorē vituli conflati, idcirco ludere significat adorare vitulū, & idololatrare. In 2. autem libro Regum cap. 2. vbi dixit Abner ad Ioab: *Surgant pueri, & ludant coram nobis*, non significat ludere idem quod occidere, sed singulare certamen & duellum, quod est velut ludus militaris: quemadmodum etiam appellabantur ludi gladiatorij. sensus itaque eorum verborum hic est: Descendant vtrinque milites nostri in singulare certamen; vt strenuitatem suam & dexteritatem, ac peritiam bellicam ostentent. Nec in 26. capite Genesis, cum dicitur Abimelech vidisse iocantem siue ludentem Isaac cum Rebecca, illud, iocantem siue ludentem, significat cum vxore coeuntem: sed ita libere iocantem, vt id non posset cadere in honestas personas, quæ coniugali vinculo inuicem non essent adstrictæ. Dicamus igitur breuiter, pro illo participio ludentem, Hebraice legi Messahech, à verbo, Sadach, quod significat, ludere, illudere, irridere, vel subsannare: & ferme, quantum ad significationem, eandem vim habet, atque Latinum verbum ludere, quod significat & ludere proprie dictum, & illudere, & præterea decipere. Hoc igitur loco illud, ludentem, commode interpretabimur, illudentem ei, contemptim & contumeliose tractantem, & propter natiuitatis & circumcisionis prærogatiuam, principatum sibi in patris domo arrogantem. Ad eandem ferme sententiam positum est idem verbum Hebræum Genes. 39. vbi Latinus interpres vertit illud, illudere, cum dicitur: *Introduxit virum Hebræum, vt illuderet nobis*.

Locus 2. Reg cap. 2.

Eijce ancillam hanc & filium eius: non enim erit hæres filius ancillæ, cum filio meo Isaac. Versu 10.

11

CVR tantopere aduersus Ismaelem commota & indignata fuerit Sara, quatuor peridoneæ ac probabiles causæ reddi possunt. Primam causam supra exposuimus, cum disputaremus super illis verbis: *Ludentem cum Isaac filio suo*. Enimvero non putauit illa ferendam esse Ismaelis arrogantiam, superbe contemptimque illudentis filio suo Isaac, & se illi, quantum spectat ad hæreditatem paternam, præferentis. Alteram causam exponit Chrysostomus hisce verbis: Quoniam Sara & se in extrema esse videbat ætate, virumque suum prope decrepitum esse, verita ne forte cito atque etiam repente ambo morerentur; atque Ismael, quòd ex Abrahæ concubitu natus esset, quoquo modo tentaret se in hæreditatem intrudere, & ex æquo cum Isaac eam adiret: idcirco dixit: *Eijce ancillam & filium eius*: Discat, inquit, iam nihil commune habiturum filium ancillæ cum filio meo. Neque enim congruum est, vt filius Aegyptiæ & ancillæ cum filio matris familias & dominæ, quasi æqualis sit conditionis & dignitatis, domi nostræ versetur. Tertiam causam, equidem reor fuisse hanc. Videbat Sara malæ indolis esse Ismaelem: perspiciebat procliuem esse eum ad vitia: cernebat turbulentum eius ingenium, agrestem & ferocem animum, & ad sæuitiam propensum. Verita igitur est, ne domestica consuetudine, similibus Isaac moribus & vitijs imbueretur atque inficeretur. Nouerat quippe, teneræ puerorum ætati, eorum quibuscum viuunt vitia, facile ac tenaciter adhærescere. Vera sanè est illa Senecæ sententia: Sumuntur, inquit, à conuersantibus mores: & vt quædam in contactis corporibus vitia transiliunt, sic animus mala sua proximis tradit. Et illud Ouidij verum est:

Quatuor causæ, cur iusse Sara domo sua eiece it Ismaelem.

Chrysost. homil. 46. in Genesim.

Seneca lib. 3. De Ira.

„ *Dum spectant oculi læsos, læduntur & ipsi,*
„ *Multaque corporibus, transitione nocent.*

Prudenter igitur Sara filij sui non solum saluti, sed etiam moribus consulens, longe à domo sua amandari Ismaelem voluit.

Quartam ego causam non dubitans dixerim fuisse, singularem instinctum & impulsum DEI, quo diuinitus ad id faciendum Sara incitata est. Etenim DEVS voluntatem & sententiam Saræ comprobauit, eamque iussit Abraham amplecti & exequi. Atque eius rei hanc DEVS reddidit causam: *Quia in Isaac uocabitur tibi semen*; id est, solos descendentes ex te per Isaac, appellari volo semen tuum: at si domi tuæ simul sint Ismael & Isaac, cum ille sit semen tuum, atque etiam primogenitus tuus, sine dubio posteri eius appellarentur semen tuum. Sed pulchre hanc rationem à DEO redditam enarrat Caietanus: Nulla, inquit, alia ratio redditur diuini huius iudicij, nisi dicendo, *Quia in Isaac uocabitur tibi semen*. Erat quidem Ismael semen Abrahæ: nam de eo dixit DEVS: *Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est*. vterque igitur erat semen Abrahæ; sed singulare quippiam atque eximium censuit DEVS fore in Isaac, propter quod appellatio seminis Abrahæ, fieri deberet per Isaac, & non per Ismaelem: quam ob causam iussit Ismaelem eijci de domo Abrahæ. Si enim in domo Abrahæ mansisset Ismael, quoniam erat primogenitus eius, propagatio nominis Abrahæ in semine, directius & prius pertinuisset ad Ismaelem quàm ad Isaac: eiectio autem Ismaelis effecit, vt solus Isaac successor esset in domo Abrahæ, ac proinde per ipsum solum, nomen seminis Abrahæ propagaretur. Quod si hanc causam profundius consideraueris, hoc est, relatiue ad Messiam, qui per Isaac nasciturus erat ex semine Abrahæ, & in eo benedicendæ erant omnes gentes, magni pendes huiusmodi causam à nobis expositam. Sic Caietanus.

(Caietanus in cap. 21. Genesis.) (Genes. 17.)

ILLA porrò verba: *Non erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac*. Nonnihil ingerunt dubitationis. Qualis enim, aut quanta esse potuit hæreditas Abrahæ in terra Chanaan, cui DEVS in ea regione nihil hæreditatis, ac ne passum quidem pedis (vt verbis vtar B. Stephani) dedit? cum nempe affirmat B. Paulus, in terra Promissionis, tanquam in aliena, demoratum esse, habitando in casulis. Sed hoc expedire, nihil est negotij. Abraham nulla possidebat bona, vt vocant, stabilia; non vrbes, aut pagos; non agros vel prædia; non siluas aut nemora; non domos, nec talium bonorum erat eius hæreditas. Sed enim abundabat auro & argento, ac multiplici & pretiosa supellectile: gregum armentorumque copiosissimus erat, amplissimamque habebat familiam, ingenti seruorum, ancillarum, operariorumque multitudine egregie instructam & ornatam. Et huiusmodi quidem bonorum possessio, vocabatur patrimonium & hæreditas, & substantia, & possessio Abrahæ, cuius vtique nolebat Sara participem fieri Ismaelem. Legimus infra Genesis 25. Abraham cuncta quæ possidebat, dedisse filio suo Isaac, filijs autem concubinarum largitum esse munera, & separauisse eos ab Isaac, dum adhuc ipse viueret. Ex quo intelligitur, Abraham postea secutum esse iudicium Saræ de separandis alijs filijs ab Isaac, quantum ad contubernium & conuictum. 12

(Qualis fuerit hæreditas Abrahæ.) (Actor. 7.) (Ad Heb. 11.)

Dure accepit hoc Abraham pro filio suo. Cui dixit DEVS: Non tibi videatur asperum super puero; & super ancilla tua: omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius. Versu 11. & 12.

13
ERITO durum, & inhumanum, & iniquum videbatur Abrahæ, vxorem & filium suum eijcere: & nisi diuina reuelatione doctus, & certior factus esset ita fieri oportere, nullo modo voluntati Saræ assentiri & obsequi debuisset. Erat quippe contra paternam caritatem, naturalem ac legitimum filium, quem alere & educare debebat, eijcere domo, & paterna cura, institutione, atque gubernatione abdicare. Agar porrò, quæ vera erat vxor eius, contra coniugalem fidem & caritatem erat, toro & contubernio suo priuare: & quam vtique sustentare ac tueri, eique petenti debitum reddere debebat, eam in manifestum perdendæ pudicitiæ ac viræ discrimen obijcere, ingens flagitium videri poterat. Verumtamen vbi Abraham cognouit DEI voluntatem & sententiam, non acquieuit carni & sanguini: sed omnem vincens maritalem & paternum affectum, continuo vxorem & filium eiecit. In quo, nulla matrimonio facta est iniuria: nam vt nunc Ecclesia, iustas ob causas, nonnumquam inter coniuges diuortium facit, quantum ad torum: ita tunc DEVS, quantum ad torum & contubernium, segregari voluit Agar ab Abraham. Itaque non est dissolutum vinculum matrimonij inter Agar & Abraham: ac proinde quo ad vixit Abraham, iuncta matrimonio eius fuit Agar, nec alij viro nubere potuit. Quærit B. Augustinus, quomodo Abraham, cum esset Propheta, non intellexerit dictum illud Saræ de eijciendo Ismaele, esse prophetiam; immo eo dicto valde contristatus sit: cum tamen prophetiam illam, & mysterium verbis illis adumbratum, magis ipse quàm Sara nosse debuisset. Sed intelligendum est, inquit Augustinus, vel ex reuelatione hoc dixisse Saram, cui prius illud fuerat à DEO reuelatum; Abraham verò, quem de hoc postea Dominus instruxit, paterno affectu pro filio esse commotum. Vel existimare licet, ambos primo nescisse, quidnam illud significaret; sed per Saram nescientem, illud esse dictum prophetice, cum illa muliebri animo esset commota propter ancillæ superbiam. Sic Augustinus. Addat præterea Lector, non semper ipsis Prophetis præsto esse spiritum prophetiæ, vt vel ipsi quotiescumque volunt prophetare; vel aliorum dicta, sint prophetiæ nec ne, certo nosse ac dijudicare possint.

Augustin. in Quæstionibus in Genesim quæst. 51.

SECVNDA DISPVTATIO.

De viatico quod Abraham eiectis domo sua Agar & Ismaeli dedit;

Super illis verbis:

Surrexit itaque Abraham mane, tollens panem & vtrem aquæ, imposuit scapulæ eius; tradiditque puerum & dimisit eam. Versu 14.

14
LECTIO Græca quam Sanctus Hieronymus & Augustinus referunt, à qua nec discrepat Hebraica, significat, Abraham imposuisse humeris Agar Ismaelem. Sic autem habet Græca lectio Latine reddita: *Sumpsit panem & vtrem aquæ, & dedit Agar, ponens super humerum*

merum eius, & paruulum, & dimisit eam. Verùm indecens, & ideo incredibile videtur, grandem iam adolescentem, non vtique vigesimo anno minorem, matris insedisse ceruicibus. Quod de Ismaelis ætate dixi, ita ostenditur: Eiectio Ismaelis facta est post ablactationem Isaac, licet quanto post tempore, incertum sit: Isaac verò iam quinquennis ablactatus est: Ismael porrò quartum & decimum annum agebat, cum natus est Isaac: videat Lector super hoc disputantem Sanctum Hieronymum in Traditionibus Hebraicis in Genesim super hunc locum. Caietanus intelligens ex lectione Hebraica, Ismaelem fuisse impositum humeris ipsius Agar, interpretatur illud de Ismaele imposito humeris Agar, esse Hebraismum, & metaphoricam locutionem. Siquidem ponere aliquid super humeros alicuius, est id fidei eius, & prudentiæ, & curæ committere. Ad hanc sententiam dictum est apud Isaiam capite nono: *Factus est principatus super humerum eius*: & apud eundem capite 22. *Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat; & claudet, & non erit qui aperiat.* Ad hunc modum Caietanus. Sed expeditior est soluendi huius nodi ratio, qua vsi sunt Hieronymus & Augustinus. Nam cum in lectione Græca duo sint verba, prius quidem *dedit*, posterius autem *imposuit*: vox illa, puerum vel paruulum, iungi debet cum priori verbo *dedit*, non cum posteriori, *imposuit humeris eius*.

Hieronymus. Caietanus. Quid sit ponere aliquid super humeros alicuius. Augustin. quæst. 53. in Genesim.

15 CETERVM ex iisdem verbis altera exoritur quæstio: Quomodo Abraham qui prædiues erat, & liberalis in omnes, amandans ex domo sua vxorem & filium, tam exiguo viatico eos instruxerit; non pecuniam tribuens, non eorum quæ ad victum conferunt, copiam; non iumenta, non famulos: sed panem solum & aquam, idque in paucos dies. Ita ne, qui in hospites & alienos tam erat benignus & largus, eum in vxorem suam & filium, adeo fuisse parcum & restrictum existimare conuenit? Pulchram sane disceptationem reperiet Lector super hac quæstione inter Thostatum & Caietanum, pro contrariis inter se sententiis acriter propugnantes. Caietanus putat, Abraham omnia dedisse abundanter, quæ ad iter illud commode faciendum conducebant, id est, abundantiam cibariorum, pecuniam, seruos, iumenta, & id genus alia: nominari autem tantum panem & aquam, secundum phrasim Hebraicam, qua quicquid ad cibatum & victum pertinet, appellatione panis & aquæ significatur. Et sententia quidem Caietani & verba, huiuscemodi sunt: Quæstio est, inquit Caietanus, quomodo decuerit, vt Abraham ditissimus, tam exigue, immo tam misere prouiderit vxori & filio, tantum panis & aquæ duntaxat dans, quantum humeris suis gestare mulier poterat. Solutio est, appellatione panis & aquæ, intelligi omnia victualia: & Abraham prouidisse copiose, & tam prouidenter, vt etiam dederit vas conseruatiuum aquæ in itinere. Hoc enim decebat patrem diuitem, qui filium inuitus emittebat. Nec verò victualia, nec puerum portanda dedit ipsi Agar: sed iumenta & famulos dedit pro rebus, & pro puero, & pro Agar. Verum quia tam rerum, quàm pueri curam dedit ipsi Agar, idcirco dicitur posuisse omnia super humeros eius. Metaphoricus quippe sermo est, quo significatur, non cuipiam famulo, sed ipsi Agar onus curæ rerum & pueri fuisse impositum. Nefas enim est credere, vxorem & filium emissos esse pedites, & sine larga prouisione. Nec fictus est hic sensus, sed literalis, & insinuatus ex multis: primum ex decentia Abrahæ: tum ex sexu & conditione Agar, quæ vxor eius erat; deinde ex ætate pueri & filii proprii; præterea ex pane & aqua, hoc est, victualibus portandis. Adhæc enim opus fuit iumentis, & consequenter etiam famulis, cum reliquo paratu. Neque enim Abraham peius tractauit Ismaelem, quàm alios filios, quos postea ex concubina genuit, quibus largitus est munera, vt infra legitur Genesis 25. Hactenus Caietanus.

Cur tã exiguum viaticũ Abraham dederit vxori suæ Agar & filio Ismaeli. Disceptatio inter Caietanũ & Thostatum. Caieta. super caput 21. Genesis.

16 AT contra Thostatus arbitratur, Abraham non plus dedisse, quàm quod verba

Opinio Tostati.

ba Mosis declarant, panem dico & aquam. Nam cum sit narratio historica, verba eius proprie, & vt sonant, accipienda sunt. Non igitur vocabulo panis & aquæ, intelligendus est omnis cibatus & potus, vt nonnunquam in Scriptura significari solet: ad hoc enim excludendum, signate dictum est, dedisse vtrem aquæ;vt de pura & sola aqua, & non de quolibet potu intelligeretur. Similiter igitur nomine panis, non quodlibet ad cibatum spectans, sed solus panis intelligendus est. Enimuero, eiectis domo cum indignatione matris familias, credibilius fit,exiguum & tenue viaticum esse datum, quàm copiosum cibatum,vna cum seruorum comitatu, & seruitio iumentorum. Id autem propterea fecit Abraham, quòd iussus à DEO fuerat, omnia quæ dixisset ei Sara facere, & omnino voluntati eius obsequi. Sola itaque necessaria ad sustentationem vitæ,vti sunt panis, & aqua, dedit Abraham. Cum enim in ea regione, magna esset aquarum inopia,subsidium aquæ ad aliquod tempus necessarium fuit: tum quia, vt traditur Ecclesiastici 29. *Initium vitæ hominis, aqua, & panis*. Abraham porrò certus erat, DEVM Ismaeli minime defuturum: ab eo quippe promissum sibi fuerat, se non modo salutem Ismaelis curaturum & conseruaturum, sed insuper facturum se eum in gentem amplissimam.Sed enim quanquam tunc Abraham non plura dedit Ismaeli & Agar, postea tamen, (vt par est credere) abunde suppeditauit eis quæcumque ad victum & vestitum, aliasque degendæ vitæ commoditates pertinebant. Desertum enim Pharan, vbi dicitur habitasse Agar cum Ismaele, prope distabat à Geraris, & Bersabee, & Hebrone, quibus in locis reliquum vitæ suæ tempus exegit Abraham. Denique sub finem vitæ,munera largitus est Ismaeli: namque de eo quoque intelligi debet, quod scriptum est infra Genesis 25.Abraham largitum esse munera filijs concubinarum: neque enim alias concubinas, id est, minus principales vxores, habuit Abraham, nisi Agar & Ceturam. *Genes.17.*

17 ATQVE huic sententiæ libenter equidem subscribo; eamque Theodoreti etiam auctoritate firmare possum, adhunc modum scribentis: Etsi Abraham valde diligeret Ismaelem,prompte tamen & alacriter facit,quod DEVS præceperat: adeoque diuinis de Ismaele promissis credidit, vt non datis illi seruis vel ancillis, non auro vel argento, sed cum sola matre paucisque panibus, & vtre aquæ, domo amandauerit. Nimirum certus erat, haud dubie præstaturum DEVM, quod de puero promiserat, facturum se eum in gentem magnam. Quocirca cum in solitudine puer siti vexatus, aquam desideraret; missus à DEO Angelus, puteum aquæ potabilis ostendit. Progenies verò & posteritas Ismaelis, quàm fuerit numerosa, vt DEVS pollicitus erat; testificantur ea, quæ sunt ante oculos: a finibus enim Aegypti vsque ad Babylonem, Ismaelis progenie desertum abundat. Sic Theodoretus. *Theodore. quæst. 71. in Genes. Auctoris sententia.* *Genes. 17*

18 DVAE restant diluendæ obiectiones. Dictum est supra, Ismaelem non fuisse impositum humeris Agar, vt Græca lectio significare videbatur; idque declaratur verbis Angeli dicentis Agar: *Tolle puerum & tene manum illius*, Ex quo manifestum est, inquit Hieronymus, eum qui matris manu tenetur, non oneri matris fuisse,sed comitem.Quod autem matris manu tenetur,solicitus monstratur affectus. Verum aduersari videtur huic sententiæ Moses scribens, Agar proiecisse puerum subter vnam arborem: si proiecit, ergo portabat eum. Sed intelligendum est, ait Augustinus, proiectum esse non à portante, sed, vt fit, ab animo, tanquam mox moriturum. Neque enim cum scriptum est; *Proiectus sum à facie oculorum tuorum*, portabatur, qui hoc dixit. Et est in quotidiano loquendi vsu, cum proijcitur aliquis ab aliquo cum quo erat, ne ab illo videatur, aut cum illo maneat. Altera obiectio, hæc est: non videri credibile, Ismaelem fuisse *Duæ obiectiones. Hieronymus. Augustin. quæst. 54. in Genes. Psal. 30.*

fuisse id temporis annorum ferme viginti, vt supra dictum est; cum in hac histo-ria nominetur puer siue paruulus;neq. enim in tam grandem adolescentis ætatē, apte quadraret pueri vel paruuli appellatio. Sed hoc soluēs B.Hieronymus, Verum est, inquit, illud Hebræorum linguæ Idioma, omnem filium, ad comparationem parentum, infantem vocari & paruulum. Nec miremur, barbaram linguam suas habere proprietates, cum hodieque omnes filij vocentur infantes. Sic Hieronymus.

Hierony. in Traditionibus hebraicis in Genes.

19 HOC factum Abrahæ tam parce duriterque vxorem & filium tractantis, Rupertus secundum allegoricam intelligentiam, sane quam apte ac decenter declarans, ad veterem illum Hebræum populum & Synagogam accommodauit: cuius verba hic adscribam. Ergo ne, ait Rupertus, sic auarus fuit diues ille regum victor, & trecentorum decem & octo vernaculorum dominus, vt præter panem & vtrem aquæ, nihil filio donaret, quem tristis eijciebat; nec saltem vnum illi asellum commodaret, sed ea scapulæ matris imponeret? Sed enim in istis ipsis, quæ ridicula videntur, litera seruit spiritui, & ea sub vili textu sermonis, futura præeinit, quæ nunc præsentia totus aspicit orbis. Eiecta namq. ancilla, panem non qualemcumque, sed panem hordeaceum: & vtrem non vini sed aquæ in scapula portat, sub onere curua. Nimirum Synagoga, vera patris Abrahæ hæreditate priuata, solum literalem sensum baiulans, sub onere importabili anhelat. Nam importabile esse onus occidentis literæ, Petrus quoque testatur dicens: *Quid tentatis ceruicibus discipulorum imponere iugum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus?* Iam vero Agar per desertum oberrans, puerum, iam siti deficientem ac moribundum subter arborem infeliciter abiecit: Nempe Synagoga abiecta à DEO & deserta, carnali legis scientia magis onerata quam refecta incedit: & filios suos in peccato suo morientes, subter arborem Crucis abijcit: perseuerante nimirum super illos atroci illa sententia, quam ipsa eorum sæuissima mater edixit: *Sanguis eius, super nos & super filios nostros.* Hæc Rupertus.

Rupertus lib. 6. Cōmentariorum in Genesim cap. 21.

Genes. 14.

Act. 15.

Matth. 27

20 IN eo autem quod subditur, missum esse Angelum ad Agar: & aperuisse DEVM oculos eius, vt videret puteum aquæ; ex quo ipsa vtrem impleuit, & dedit puero bibere; non est cogitandum habuisse tunc Agar oculos clausos; sed propterea dicitur aperuisse DEVS oculos eius, quia fecit eam videre puteum quem antea non videbat, vel propter nimiam animi anxietatem & perturbationem; vel propter distantiam putei ab eo loco in quo ipsa erat, vel propter occultationem eius in abstruso quopiam loco, & à conspectu hominum remoto. Sed hoc Rupertus trahit ad mysterium illud, quod Paulus docuit de futura sub mundi finem Iudæorum conuersione. *Vbi enim plenitudo Gentium intrauerit, tunc etiam Israel saluus erit.* Tunc mittet DEVS Angelum suum, id est Henoch & Eliam, qui Agar, id est, Synagogam in solitudine errantem, ad rectam veritatis viam reducent. Tunc DEVS aperiet oculos Synagogæ, amoto velamine, quod nunc positum est super cor Iudæorum, & spiritali: veroque intellectu videbit puteum Scripturarum, puteum vtique aquarum viuentium. Et inde potum dabit filio suo, id est, verum diuinarum Scripturarum auditoribus suis propinabit intellectum, ad CHRISTI, qui Scripturæ finis est, fidem eos adducens.

Ad Rom. 11.

2. ad Cor. 3.

Eodem

Eodem tempore dixit Abimelech & Phicol princeps exercitus eius ad Abraham: DEVS tecum est in vniuersis quæ agis: iura ergo per DEVM, ne noceas mihi, & posteris meis & cetera. Versu 22.

21 RVRSVS Moses in hac historia Abrahæ, regis Abimelech satis laudabilem & honoratam infert mentionem. Quale enim est, vt rex Gentilis, peregrinum hominem, & in ditione sua versantem, propter excellentem eius virtutem tanti faciat, vt etiam regni sui plurimum interesse putauerit, si cum eo amicitiam iungeret, ac fœdus iniret? Arguit id profecto cordatum animum prudentemque, & virtutis, in quocunque hominum eam cerneret, peramantem atque obseruantem. Quod sane contra, non raro accidere solet magnis quibusdam principibus, qui voluntatem, vel potius libidinem suam pro summa & inuiolabili lege esse volunt. His nempe, vt recte quodam loco Salustius dixit, boni quam mali suspectiores sunt, & aliena virtus formidolosa; nec vlli magis infesti atque exosi, quam quos vel suspiciendos facit virtus, vel dignitas metuendos. Scitum verumque est quod Polybius scriptum reliquit: Egregia facinora, & res præclare gestas, magnam plerumque inuidiam conflare, grauesque struere calumnias; quibus ciues quidem, cognatorum & amicorum multitudine freti fultique, facile obsistunt; hospites vero ac peregrinos, quia omnis præsidij expertes sunt, vtroque malo facile opprimi & conteri. Verum regi Abimelech (quod magnum probitatis eius argumentum est) Abrahæ priuati & peregrini hominis excellens virtus, atque illustris facinorum eius gloria & fama, non solum inuidiosa & inuisa non fuit, sed admiranda & honoranda; eiusque amicitia, expetenda sibi & ambienda visa est. Quatuor porro rebus ad optandam Abrahæ amicitiam & confœderationem impulsus est Abimelech; Primo, admirabili victoria, quam ille de quatuor regibus à se debellatis reportauerat: tum honorifica gratulatione, ornatissimo encomio, splendido conuiuio, & honore amplissimo quem exhibuerat ei Melchisedech rex Salem & Sacerdos DEI altissimi: Ad hæc, miraculo natiuitatis Isaac, ex patre sene, & matre sterili, supra naturæ ordinem potestatemque generati: denique admiratione præstantis sapientiæ & virtutis eius, omnia prudenter deliberantis, mature aggredientis, & ad prosperos atque optatos exitus perducentis. Itaque verissime in Abraham dici poterat, quod postea in laudem iusti ac sapientis viri cecinit Dauid: *Erit tanquam lignum plantatum secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium suum non defluet, & omnia quæcumque faciet prosperabuntur.*

[Margin notes: Salustius. — Polybius lib. 1. — Quæ res adduxerint Abimelech regem ad captandam Abrahæ amicitiam. — Genesis 14. — Ibidem. — Psalmo 1.]

Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum, Cui dixit Abimelech Quid sibi volunt septem agnæ istæ? At ille: Septem, inquit, agnas accipies de manu mea, vt sint mihi in testimonium quoniam ego fodi puteum istum. Idcirco vocatus est locus ille Bersabee, quia ibi vterque iurauit. Versu 29. 30. 31.

22 NONNVLLI putarunt separationem illarum septem agnarum, fuisse cæremoniam quandam & ritum, quo percutiendum erat fœdus. Sed istos redarguit tam interrogatio Abimelech, quam responsio Abrahæ. Ille namque nesciebat quid significaret illa segregatio septem agnarum: at ritus & modus percutiendi fœdera in ea regione, & apud eas gentes vsitatus, regem illum latere non poterat: Abraham vero respondens interrogationi Regis septem

ptem agnas sepositas à se fuisse, vt signum & testimonium forent, quod ipse fodisset puteum illum; satis indicauit septem illas agnas non pertinuisse ad ritum pangendi fœderis. Equidem reor, non alia cæremonia ictum fuisse inter illos fœdus, nisi iureiurando vtrinque adhibito. Quod non obscure significauit Moses narrans eos iureiurando percussisse fœdus super puteo illo, & inde postea vocatum esse puteum iuramenti. Existimat Augustinus, datas esse agnas illas regi Abimelech in pretium, quo emit Abraham aliquantum terræ spatium circa illum puteum, vbi postea plantauit ipse agrum, sicut paulo infra dicitur. Nam pro eo quod nos legimus: *plantauit nemus*, ipse græcam lectionem secutus legit, *plantauit agrum*.

August. quæst. 56. in Genes.

IDCIRCO vocatus est locus ille Bersabee, quia ibi vterque iurauit. Vox Bersa- 23
bee composita est ex, ber, quod significat puteum, & ex sabe, quod significare potest tam septem, quam iuramentum: quare Bersabee interpretari licet, & puteum septem, & puteum iuramenti. Ac fortasse ad vtrumque signandum consulto tale nomen impositum est, quod vtrumque circa puteum illum factum sit. Etenim Abraham septem agnas electas ex omni grege dedit Abimelech, *Vt sint, inquit, mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum*. Quapropter dicebatur puteus septem. Quoniam vero Abimelech & Abraham iuxta illum puteum, adhibito iureiurando, percusserunt fœdus; idcirco vocatus est puteus iuramenti. Ergo quoad mãsit appellatio illa Bersabee, manifestum & perpetuum fuit duarum rerum testimonium & argumentum, & quod Abraham puteũ illum sibi fodisset & comparasset; & quod iuxta eum, fœdus inter Abimelech & Abraham iureiurando ictum & sancitum esset. Ex illo autem puteo vicina ciuitas similem traxit appellationem, vt & ipsa diceretur Bersabee. Erat autem ea ciuitas vltima totius terræ Promissionis versus austrum iuxta Gerara, & magnam illam solitudinem, in qua oberrantes Hebræi diu versati sunt. Erat enim Bersabee extremus terminus totius longitudinis terræ Promissionis versus meridiem: sicut ex aduerso, Dan, alter erat terminus versus Septentrionem. Quapropter in Scriptura longitudo totius terræ Promissionis declarari solet his verbis: A Dã vsq. Bersabe. Erat hæc vrbs in sorte tribus Simeonis, vt patet Iosue 19. Sed quia sors Simeonis continebatur intra sortem Iudæ, vt eodem illo capite Iosue traditur; hinc factum esse puto, vt ciuitas Bersabee, in capite 15. libri Iosue, inter vrbes Iudæ australes numeretur. Ex supra dictis concludit S. Hieronymus, Isaac non esse natum in conualle Mambre, siue in vrbe Hebron, sed Geraris, cui propinqua erat vrbs Bersabee: ambæ vero in terra Palestinorum erant, vbi regnabat Abimelech.

Vrbs Bersabe.

S. Hieronymus. Vbi natus Isaac.

Versu 33. 34.

Abr aham plantauit nemus in Bersabee, & inuocauit ibi nomen DEI æterni: & fuit colonus terræ Philisthinorum diebus multis.

RO vocabulo illo (nemus) septuaginta verterunt, agrum: 24
vox Hebræa Essel significat arborem, præcipue vero amplam, & patulis ac frondosis diffusam ramis. Verum singulare positum est pro plurali, arborem dico pro arboreto: cum namque locum Abraham multis ac magnis arboribus compleuit, in modum scilicet nemoris. Id autem fecit ille, non commodioris solum amænioris que habitationis gratia, sed vt esset locus diuino cultui sacratus: quo ipse ad sacrificandum DEO, & vt diuinis laudibus celebrandis, rebusque diuinis meditandis, quieto atque intento animo assidue operam dare posset, frequenter secedere solebat. Recte igitur

tur Caietanus dixit, fuiſſe locum illũ quaſi oratorium & templum, ad colendum DEVM, tam ipſi Abrahæ, quam domeſticis eius, alijſque ſocijs verum DEVM colentibus. Hebræi tradunt, referente Thoſtato, ſolitum Abraham, hoſpites qui domum eius frequentabant, deducere in eum locum, vt ibi DEVM laudarent, & de rebus diuinis inuicem ſermocinarentur, ſibique adeſſent ſacrificanti. Iuxta traditionem hanc Hebræorum eſt, quod in Targo Hieroſolimitano ſcriptum legimus hiſce verbis: Abraham hortum plantauit plenum optimis fructibus: & peregrinos ſuſcipiens hoſpitio, gratis omnia illis ſuppeditabat, nihil aliud exigens pro pretio, niſi vt conditorem rectoremque cæli & terræ agnoſcerent & colerent, cuius nempe donum eſſet, quidquid comediſſent & bibiſſent. Sic veram religionem edoctos, & ad melioris vitæ inſtituta conuerſos, dimittebat.

Caietanus. Thoſtatus. Targum Hieroſolymitanum.

25 OMNIS ferme illa Gentilitas, veri DEI cognitionis expers, & impijs falſorum Deorum ſuperſtitionibus mancipata, in excelſis montibus ſiue collibus, in ſyluis ac nemoribus, iuxta proceras & late iucundeque vmbriferas arbores, idololatriam exercebat. Audiat Lector Plinij verba id ipſum ſtrictim curſimq. indicantis: nam loquens de arboribus & arboretis, ita ſcribit: Hæc fuere quondam numinum templa: priſcoque ritu, ſimplicia rura etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant: nec magis auro fulgentia atque ebore ſimulacra, quam lucos, & in ijs ſilentia ipſa adoramus. Arborum genera, numinibus ſuis dicata, perpetuo ſeruantur, vt Ioui eſculus, Apollini laurus, Mineruæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Quin & Syluanos Faunoſque, & dearum genera ſyluis, ac ſua numina non ſecus ac cælo attributa credimus. Sic Plinius. Hunc morem Gentilium, Iudæos ad Idololatriam delapſos, nefarie atque impie imitantes grauiſſimis verbis incuſat, & reprehendit DEVS per Oſeam dicens: *Super capita montium ſacrificabant & ſuper colles accendebant thimiama, ſubter quercum, & populum, & therebintum, quia bona erat vmbra eius.* Ad abolendam igitur Gentilium iſtiuſmodi conſuetudinem & ſuperſtitionem, lege Moſaica interdictum Hebræis eſt lucorum & arborum vſu ad cultum DEI tractandum, eaque vetitum eſt habere iuxta templum. Sic enim legimus Deuteronomij 12. *Subuertite omnia loca, in quibus Gentes quas poſſeſſuri eſtis, coluerunt deos ſuos ſuper montes excelſos ac colles, & ſubter omne lignum frondoſum. Diſſipate aras earum, confringite ſtatuas, lucos igne comburite, & Idola comminuite: diſperdite nomina earum de locis illis. Vos autem non ita facietis Domino DEO veſtro.*

Vſus arborum & nemorum in cultu Deorum apud Gentiles. *Plinius lib. 12. cap. 1.* Oſea 4.

26 CVR autem lex Moſaica tantopere deteſtata ſit lucorũ & arborum cultum in operatione ſacrorum, breuiſſime Philo nonnullas cauſas exponit, diſputans cur lex Moſis lucos vel arbores, intra iuxtaue templum DEI eſſe vetuerit. Primo, inquit, quoniam verum DEI templum, non amænitates poſtulat, ſed ſeueram caſtimoniam. Deinde, quia non eſt fas illuc importare, quæ faciunt ad virorem arborum, hoc eſt, brutorum & hominum excrementa. Tertio, quia ſylueſtris materiæ nullus eſt vſus, cum ſit, vt poetæ loquuntur, telluris inutile pondus: fructiferæ autem arbores, parum cordatos & pios ab intentione animi, religioneque ſacris debita retraherent. Præterea condenſa ſyluarum maleficis conueniunt, ex latebris ſecuritatem & inſidiarum occaſionem quærentibus: at patentia, & oculis expoſita loca, quæ introgreſſi, & videri ab alijs, & videre alios poſſunt, ſacris maxime apta ſunt & accommodata.

Cur lex Moſis nemora & arbores intra, iuxtaue templum Dei eſſe vetuerit, quatuor rationes reddit Philo in libro de Monarchia.

27 *Et fuit colonus terræ Paleſtinorum diebus multis.* Dies multos, phraſi hebraica, dixit Moſes, pro eo quod eſt, longo tempore. Sed quot annis Abraham illic moratus eſt? Secundum Lyranum, vigintiquinque annis; ſecundum Hebræos autem, vt traditur in Maiori eorum Chronologia, quam doctiſſimus Genebrar-

Lyranus.

dus

dus latino sermone interpretatus est, vigintisex annis. Verum istos Hebræos, suo ipsos gladio (vt dicitur) quispiam iugulare posset. Constat enim Abraham in terra Palæstinorum non modo vsque ad immolationem Isaac, verum etiam aliquandiu post, habitasse, sicut infra aperte dicitur sub finem capitis 22. illis verbis: *Reuersus est Abraham ad pueros, abieruntque Bersabee simul, & habitauit ibi.* Isaac porro secundũ istorum Hebræorum Chronologiam, trigintaseptẽ annorum erat, cum ductus est ad immolandum; & ante ortum eius iam venerat Abraham Gerara, metropolim terræ Palestinorum, vt supra dictum est Genesis 20. Ex his plane concluditur, Hebræos fateri debere, plus trigintaseptem annos in terra Philisthinorum habitasse Abraham. An vero diutius ibi versatus sit Abraham, quam in vrbe Hebron, siue in conualle Mambre, vt Lyranus Hebræique arbitrantur, videat Lector Thostati hoc loco, aduersus Lyranum super ea re disputationem.

Thostatus. Hoc porro factum Abrahæ qui plantauit nemus in terra Palestinorum, ad inuocandum ibi nomen DEI, præter exteriorem historiæ corticem, interioris cuiuspiam mysterij quasi medullam continet. Hoc autem mysterium ita Rupertus enarrat: Ad mysterium vtique hoc pertinet: nam Abrahæ fides à Iudæis translata, & in Gentibus plantata, grande diuersis ex hominibus tanquam ex varijs arboribus nemus effecit. Tale nemus & per Isaiam DEVS ipse promittens desertæ Gentilitati, diuersa diuersorum Sanctorum merita sub variarum similitudine arborum hunc in modum distinxit: *Dabo in solitudine cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliua: ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul, Vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter.* In huiusmodi nemore, quæ est Ecclesia CHRISTI de Gentibus congregata, rite inuocatur & colitur DEVS secundum fidem Abrahæ. Sic igitur relicta terra populi Iudaici, colonus est Abraham terræ Palæstinorum, quæ vox cadentes significat: quales prius fuimus nos; nunc autem fixæ & pulchræ transplantationes in domo Domini. Quo circa Apostolus, cum præterita fidelium in Gentilitate vitia enumerasset, mox adiunxit: *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri IESV CHRISTI, & in Spiritu DEI nostri.*

Rupertus. lib. 6. commentariorum in Genes. cap. 27

Isaiæ 41.

1. ad Corinth. 6.

TERTIA DISPVTATIO.

De Allegorica expositione huius historiæ de Agar & Sara, & de Isaac atque Ismael, quam B. Paulus in Epistola ad Galatas indicauit.

Ad Gal. cap. 4.

ALLEGORIAM huius historiæ B. Paulus comprobauit auctoritate sua, & expositione sua nobilitauit, simulque nos ad explicatiorem atque vberiorem eiusdem tractationem, exemplo suo incitauit. Consentaneum igitur fuerit, vt qualis sit Apostoli expositio, declarando eius verba, ostendamus: inchoatamque ab eo expositionem, pleniore eiusdem allegoriæ tractatu persequamur. Docet autem Paulus, quæ tradit Moses in libro Genesis de Agar & Sara, de Ismaele item atque Isaac, in ijs contineri, secundum allegoricam intelligentiam, magnum quoddam mysterium spectans ad CHRISTI Ecclesiam; quo scilicet præsignificata est perinsignis differentia Ecclesiæ atque Synagogæ, populique Christiani atq. Iudaici. Ponam verba B. Pauli, quæ sunt in capite quarto Epistolæ ad Galatas, adiuncta eorum interpretatione. Sic autem ille scribit.

Dicite

Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera: Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta.

28 DISPVTAT Paulus aduersus errorem in quo versabantur Galatæ à quibusdam seducti, existimantes, etiam credentibus in CHRISTVM, & legem Euangelicam professis, legis insuper Mosaicæ obseruationem esse necessariam. His autem verbis videtur illud dicere Paulus: Vos Galatæ vultis adhærere legi Mosis: at lex ipsa vos à se repellit, & ad CHRISTVM mittit; testificans non ex se quærendam vobis & sperandam esse iustitiam ac salutem, sed ex fide & gratia CHRISTI. *Legem non legistis*. Græce est *non audistis*? Vocabulo autem legis significatur primus liber Mosis, qui inscribitur Genesis, in cuius 16. & 21. capite prodita sunt, quæ hic à Paulo commemorantur. Quanquam si proprie loquamur de lege Mosis, cum de ea nullum fiat verbum in libro Genesis, sed in alijs quatuor libris ea tractetur, in eos potius libros nomen legis competit, quam in librum Genesis. Ergo hic legem vocat ipsum Pentateuchum Mosis. Apud Ioannem autem cap. 15. nomen legis positum est pro libro Psalmorum: *Sed vt adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est; Quia odio habuerunt me gratis*. Apud Lucam vero cap. vltimo vocabulum legis comprehendere videtur vniuersam Scripturam, præter Prophetas & Psalmos, cum dixit Dominus: *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosis, & in Prophetis, & in Psalmis de me.*

Vox legis varie sumitur in Scriptura.

Psal. 34. & 68. & 108.

29 Sequitur in supradictis verbis Pauli: *Quoniam Abraham duos filios habuit*, scilicet Ismahelem & Isaac. Habuit præterea sex alios filios ex Cethura vxore quam duxit post obitum Saræ, Genes. 25. sed quia solum illi duo pertinebant ad historiam & mysterium quod eo loco Paulus tractare instituerat, propterea duos tantum Abrahæ filios nominauit, *Vnum de ancilla, & vnum de libera*. Agar prius fuerat simpliciter ancilla, sed postea, vera fuit vxor Abrahæ quãtum ad insolubile coniugij vinculum, legitimumque matrimonij vsum, ac primarium eius finem, quæ est procreatio liberorum; atque hoc nomine Agar seruilem exuit conditionem, & libera dici potuit. Sed nihilominus tamen mansit ea in seruili statu, quantum ad dominationem & gubernationẽ familiæ ac domus Abrahæ, quæ penes solam fuit Saram. *Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, secundum repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta*. Illud *secundum carnem*, aliquando virium denotat, & cum quadam reprehensione ac detestatione dicitur, vt ad Romanos 8. *Si secundum carnem vixeritis, moriemini*, & secundæ ad Corinthios 10. *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus*. Verum non sic accipitur hoc loco: non enim Abraham cum flagitio & peccato genuit Ismaelem. Significat igitur illud *secundum carnem*, non aliud in præsentia, nisi secundum ordinem, cursum, facultatem ac modum naturalem carnalis generationis hominum. Non enim supra vim carnis est, vt ex puella fœcunda, vir etiam senex filios generet; quippe cum id, vt multis exemplis compertum est, naturale & visitatum sit. Quoniam vero illud *per repromissionem* Paulus opposuit ei quod est *secundum carnem* videri fortasse posset illud *per repromissionem*, significare Isaac non esse genitum per commixtionem carnis, sed alio quopiam inusitato modo; quod tamen falsum est: ergo *per repromissionem* idem significat quod, non per vim carnis, nec secundum vsitatum ordinẽ & cursum

ſum naturæ, ſed ſolius DEI poteſtate, qui generationem Iſaac promiſit Abrahæ Geneſis 17. & 18. Nam quod ſenex iam centenarius, ex ſene nonagenaria & ſterili filios generet, id profectò non fert hominis caro, non capit natura, ſed vim eius omnem excedit. Quæ autem fuerit illa DEI repromiſſio, expreſſe magis oſtendunt illa verba Pauli ad Romanos 9. *Non qui filij carnis, hi filij DEI ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine. Promiſſionis enim verbum hoc eſt; Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.*

Geneſ. 18.

QVAE ſunt per allegoriam dicta, Ideſt, Iſta narratio, præter hiſtoriam rei 30
geſtæ, magnum in ſe habet myſterium, ſcilicet præfigurans aliud quiddam ſummi momenti poſtea gerendum: & hoc vocatur allegoria. Eſt autem duplex allegoriæ genus: vna, eſt verborum, altera rerum. Illa eſt figurata oratio, tota plane metaphorica, ob idque ſubobſcuram reddens ſententiam, quæ quidem communis eſt diuinæ Scripturæ cum externis humaniſque doctrinis; & ſicut apud Poetas, ita quoque apud Prophetas frequens eſt. Allegoriam rerum ita deſcripſit breuiſſime Ambroſius: Allegoria eſt cum aliud geritur, & aliud figuratur, Exempli gratia; triduana Ionæ manſio intra ventrem ceti, & inde poſtea eius penitus illæſi egreſſio, figurauit triduanam corporis CHRISTI ſepulturam, & glorioſam eius reſurrectionem. Et hoc hiſtoria illa ſignificauit ſecundum ſenſum allegoricum, quem Dominus noſter interpretatus eſt Matthæi 12. quemadmodum etiam illud de Serpente quem Moſes exaltauit in deſerto Ioan. 3. Cum autem Paulus ait: *Quæ ſunt per allegoriam dicta*, ſatis indicat, in illa hiſtoria præcipue ac potiſſimum fuiſſe à SPIRITV Sancto ſpectatam atque intentam eam, quam ipſe hic docet allegoriam. Et vero, cum ſenſus allegoricus ſiue myſticus fere pertineat ad res nobiliſſimas & præſtantiſſimas, & potiſſimum à DEO intentas, vt ad CHRISTVM, & Eccleſiam eius, cæleſtemq; patriam; hinc efficitur, hunc ſenſum myſticum potiorem eſſe, & à SPIRITV Sancto magis intentum quàm hiſtoricum. Hoc genus allegoriæ rerum, proprium eſt ſacræ doctrinæ, nec in humanis diſciplinis & ſcripturis locum habere poteſt. Etenim ſolius DEI eſt, qui ſacras inſpirauit & dictauit Scripturas, omnia quæ futura ſunt, certe ac perfecte noſſe: nec ſolum noſſe, ſed ea diſponere, ordinare, & quocumque vult dirigere. Quapropter ſolus ipſe poteſt inſtituere ac perficere, vt res prioribus temporibus geſtæ, aliarum rerum quæ poſtero tempore gerendæ ſunt, veram certamque figuram gerant.

Duplex Allegoria.

Ambroſ. lib. 1. De Abraham cap. 4.
Ionæ 3.
Matth. 12.
Num. 21.

Allegoricus ſenſus potior literali.

Allegoria rerum eſt propria diuinæ ſcripturæ.

Hæc enim ſunt duo teſtamenta: vnum quidem in monte Synai, in ſeruitutem generans, quæ eſt Agar.

SENSVS eſt: Agar & Sara figurant & ſignificant duo Teſta- 31
menta, vetus & Nouum, illud generans ſeruilem ſpiritum timoris; hoc autem donans filialem ſpiritum amoris & libertatis ſpiritualis. Ergo illud: *Hæc ſunt*, habet hunc ſenſum: Quæ de Agar & Sara ſcripta ſunt, figurant & ſignificãt duo Teſtamenta. Similiter cum Paulus dixit: *Petra autem erat CHRISTVS* idem dicere voluit atque, Petra illa figurabat CHRISTVM. Vocabulum porro Teſtamenti, licet ſecundum communem latine loquendi conſuetudinem non dicatur niſi in eo quod fit ab homine iam morituro, & quod per eius mortem firmatur, vt alio loco docet Paulus: hic tamen & alibi ſæpenumero vſurpat id vocabulum latinus interpres pro fœdere & pacto: haud dubie imitatus LXX. Interpretes, qui ſimiliter vſurpant Græcam vocem *διαθήκην*;

1. Cor. 10.

Vox Teſtamentum quid ſignificet in ſcriptura.
Gal 3.

cum

cum tamen ea vox proprie significet testamentum hominis iam morituri.
Quanquam ea voce significari etiam pacta, conuenta, & promissiones, prolatis
exemplis ex Aristophane, & Demosthene Budæus probat in Commentarijs Budeus.
linguæ grecæ. De duplici hoc Testamento siue pacto luculentissimum extat Hie- Hiere. 31
remiæ vaticinium: *Ecce*, inquit, *dies venient*, *dicit Dominus*: *& feriam domui Is-
rael & domui Iuda pactum nouum*: *non secundum pactum quod pepigi cum patribus
vestris in die qua apprehendi manum eorum*, *vt educerem eos de Terra Aegypti*: *pactum
quod irritum fecerunt*: *sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel*, *post dies illos*,
dicit Dominus. *Dabo legem meam in visceribus eorum*, *& in corde eorum scribam eam*:
& ero eis in DEVM, *& ipsi erunt mihi in populum*. Hoc ipsum vaticinium com-
memorans Paulus in Epistola ad Hebræos capite octauo, præclare disputat de
hoc duplici Testamento. *Vnum in monte Sina*, scilicet promulgatum & tradi-
tum: ibi enim lex vetus publicata & imposita est Hebræis, vt scriptum est Exodi
20. Græce est, *a monte Sina*, videlicet profectum, & inde originem atque prin-
cipium suum habens.

32 *In seruitutem generans*. Duplicem seruitutem habebat lex Mosis; tum obser-
uantiam multiplicium & prægrauium cæremoniarum, quod B. Petrus iugum im- Acto. 15.
portabile appellauit: tum vero seruilem spiritum timoris, quo populus ille pro-
pter metum pœnæ potius, quam propter amorem iustitiæ à malis abstinebat.
Triplicem sane veteris Testamenti seruilem conditionem ac proprietatem ani- Triplex cõditio seruilis veteris Testamenti.
maduertere licet; vnam quantum ad cognitionem, alteram quantum ad affe-
ctum, tertiam quantum ad fructum & effectum diuinorum promissorum. Quan-
tum ad cognitionem, quia serui consilia & arcana dominorum minime norunt,
sed ea filijs & amicis tantum declarantur. Et idcirco Dominus Apostolis suis Ioan. 15.
dixit: *Iam non dicam vos seruos*, *quia seruus nescit quid faciat dominus eius*: *vos au-
tem dixit amicos*, *quia omnia quæcumque audiui à Patre meo*, *nota feci vobis*. In ve-
teri autem Testamento mysteria Fidei, gratiæ, & gloriæ cælestis paucis erant
plane cognita: sed cum rerum, tum verborum figuris & quasi integumentis
inuoluta atque obscurata Hebræis tradebantur. At in Nouo Testamento euo-
lute, aperte, & expresse quibuslibet traduntur. Et ad hoc vtriusque populi di-
scrimen indicandum, facit quod B. Paulus quodam loco commemorat, Iudæos 2 ad Corinth. 3.
non potuisse gloriam splendentem in vultu Mosis aspicere, nec faciem eius nisi
velo ante opertam intueri: de se autem alijsque Noui Testamenti alumnis & Exodi 34.
cultoribus ait: *Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes*, *&c.* Cogni- 2 ad Corinth. 3.
tio igitur rerum diuinarum in veteri Testamento, fuit tanquam seruilis; in No-
uo autem quasi libera, qualis nempe amicorum & filiorum esse solet. Deinde,
seruilis etiam fuit conditio veteris Testamenti quantum ad affectum, qui pluri-
mum & in plerisque seruilis erat. Hebræi nempe conabantur seruare legem
Mosis & DEI iussa perficere, metu suppliciorum, quæ violatoribus eius legis
constituta erant. Contra vero Nouum Testamentum & lex Euangelica, quo-
niam tota est fundata DEI atque proximi caritate; Caritas autem diffusa Rom. 5.
in cordibus hominum per SPIRITVM Sanctum, inde foras pellit omnem ti- 1 Ioan. 4.
morem, facitque hominem mero iustitiæ amore, & bonum facere, & malum de-
clinare: idcirco lex vetus, lex timoris ac seruitutis recte dicta est, Noua autem
lex amoris & libertatis. Ad postremum, in eo quoque cernitur seruilis condi-
tio veteris Testamenti, quod sui cultoribus non bona spiritualia, & cælestia,
atque æterna pollicebatur, sed corporalia, terrena, temporalia, id est, non pro-
priam filiorum DEI hæreditatem, sed leuia quædam & minimi pretij munuscu-
la, tanquam seruis, vel ex serua matre & concubina natis. Atque hoc existi-
mari posset fuisse præfiguratum ab Abraham, quem in libro Genesis cap. 25. pro-
ditum est, dedisse filio suo Isaac omnem hæreditatem, omnesque suas facultates;

allijs vero filijs quos ex concubinis susceperat, dedisse munera, eosque à contubernio & societate Isaac segregauisse.

RESTAT illud explicandum, *Quæ est Agar*. Relatiuum illud, *quæ* refertur ad vocem testamenti quæ antecessit, in hunc sensum: quod Testamentum vetus, generans in seruitutem, figuratum & significatum fuit per Agar ancillam. Licet enim vox latina testamenti sit neutrius generis: attamen græca vox διαθήκη, significans testamentum, quam exprimere voluit latinus interpres, est fœminini generis. Est vero à viris doctis obseruatum atque traditum, latinum interpretem in transferendis ex Græco vel Hebræo nominibus, retinere solitum casus & genera eorum nominum quæ habent in ea lingua vnde transferuntur: exempli causa, Apocalypsis vndecimo: *Hi sunt duo candelabra in conspectu Domini terra stantes*. iuxta præcepta linguæ latinæ dicendum erat, *stantia*: sed græce candelabrum est fœminini generis λυχνία. Et ante capite 10. dixerat: *Accipe librum & deuora illum &c. & erit in ore tuo dulce tanquam mel*. Dulce dixit, quia græce liber est neutrius generis. Et infra capite 14. *Et cum illo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius*, pro *habentia*; quia græce est fœminini generis. Et Sapientiæ 1. SPIRITVS *Domini repleuit orbem terrarum; & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis*, illud pronomen (hoc) refertur ad vocabulum (Spiritus) reclamante quidem Latina grammatica; sed interpres spectauit vocem græcam πνεῦμα, quæ significat Spiritum, & est neutrius generis. Ad hæc adde illud item quod est Genes. 3. *Inimicitiam ponam inter semen tuum & semen mulieris; & ipse conteret caput tuum*. vbi illud, ipse, refertur ad semen mulieris: namque in hebræo vox semen masculini generis est. Idem quoque in casibus nominum factitauit latinus interpres, vt videre est in ijs locis: *Scitis quia principes Gentium dominantur eorum: Et sciret quoniam omnium potentior est sapientia.* hæc enim contra vsum quidem linguæ latinæ, sed iuxta consuetudinem tamen linguæ græcæ posita sunt. Verum eo reuertamur vnde propterea paulisper ad hæc digressi sumus, vt Lector intelligeret, cum in illis verbis *quæ est Agar*, illud relatiuum, quæ, diximus referri debere ad vocabulum testamenti, non debere id videri absurdum. Quanquam posset illud (quæ) referri ad seruitutem; siquidem proxime dictum fuerat, vnum testamentum datum esse in monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar, id est, quæ seruitus figurata & significata est per ancillam Agar. 33

Notabilis obseruatio

Mat. 20. Sap. 10.

Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem, & seruit cum filijs suis.

GRAECE repetitur hic nomen Agar, sic enim græce est: *Quæ est Agar: Agar enim Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem.* Tradunt autem interpretes græci, vocem Agar idem significare Arabum lingua, atque lingua hebræa vocabulum Sina, montem scilicet illum in quo per Mosem lata est lex. secundum græcam igitur lectionem, supradicta verba hunc habent intellectum: Agar aptissime figurauit vetus Testamentum, non sua modo seruili conditione, quod in domo Abram & Saræ, fuerit Serua: verum sua insuper appellatione; quod Agar lingua Arabica significet Sina montem vbi lex vetus promulgata est. Sed in latinis libris, & apud latinos expositores 34

positores semel tantum hic legitur nomen Agar, nec alia est lectio huius loci, nisi quam supra posuimus. Cuius tamen triplex est interpretatio: vna, vim orationis Paulinæ positam esse in etymologia vocabuli, Arabia, quod significat humilitatem, afflictionem, depressionem siue occasum: vt hoc significet Paulus: Non sine causa vetus Testamentum datum esse in Sina monte qui est in Arabia; sed vt ea re præsignificaretur, populum cui ea lex imponebatur, fore seruili timore depressum & afflictum. Altera interpretatio ducitur ex ipso situ Arabiæ, quia est regio extra terram Promissionis posita; quo significabatur, per vetus Testamentum promissam filijs DEI hæreditatem haud quaquam obtineri posse. Tertia interpretatio pondus argumenti collocat in illis vltimis verbis *Et seruit cum filijs suis.* ita vt ea referantur ad Arabiam: & Paulus ex seruili conditione Arabiæ & Arabum, argumentetur seruilem quoq. conditionem & statum (quātum ad mentem & spiritum) fuisse eorum qui erant sub veteri Testamento.

35 VERVM quæ proxime sequuntur verba, *Qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem*, perdifficilem habent explicatum: perobscurum enim est, quid significet illud, *qui coniunctus est*. Sciendum igitur pro illo, *Coniunctus*, græce verbum esse συστοιχεῖ, quod vt tradit Budæus in Cōmentarijs linguæ græcæ, in ijs tantum rebus proprie dicitur, quæ res siue in natura, siue in proprietate, qualitateue, aliqua quendam inter se consensum, cognationem, & conuenientiam habent: vnde σύστοιχα appellantur, inter se cognata: & συστοιχία vocatur series & dispositio rerum inter se cognatarum, & ratione aliqua similium. Ergo Latinum illud vocabulum *Coniunctus*, ad supradictam significationem verbi græci reuocatum, non aliud significat, nisi habens proportionem, conuenientiam & similitudinem: vt sit hæc sententia: Mons Syna cū ea, quæ nunc est Hierusalem coniunctus est, non sane vicinitate loci & spatij, sic enim longe distat; sed proportione quadam & conuenientia, & per similitudinem & per quandam analogiam. Nam sicut mons Syna, cum in eo dabatur lex, magnum incussit terrorem Hebræis, seruilemque indidit spiritum timoris, quo ad obseruandam illam legem compellebantur; præterea mons ille extra terram Promissionis erat, nec eius accolæ ad populum DEI pertinebant: ad eundem plane modum se habet terrena hæc Hierusalem & Synagoga; quippe quæ dare non potest Spiritum libertatis, nec facere sui cultores compotes promissæ in cælis hæreditatis. Quantus autem pauor & terror inuaserit Hebræos, cum eis lex in monte Sina daretur, planissime intelligitur ex 20. capite Exodi, & 5. Deuteronomij. Budæus.

Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim, Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis; quia multi filij desertæ, magis quam eius quæ habet virum. *Isaiæ 54.*

36 OPPONIT B. Paulus legi Mosaicæ, & Iudaicæ Synagogæ, ac terrenæ illi Hierusalem; opponit inquam, legem Euangelicam & Nouum Testamentum. Et quatuor pulcherrimis epithetis, tanquam illustribus quibusdam notis insignitam describit Ecclesiam Christianam. Primo appellans eam, *de sursum*: Tum vocans *Hierusalem*: Deinde nominans *liberam*: Ac demum multo fœcundiorem esse dicens quam fuerit Synagoga. *De sursum:* Tribus de causis Christiana Ecclesia dicitur esse de sursum. Primo quidem propter CHRISTVM legislatorem & caput eius, qui de se ipso dixit: Ego de sursum, siue de supernis sum; & sæpe dixit se de cælo descendisse. Deinde quod in quibus rebus perfectio & præstantia Christianæ Ecclesiæ consistit, eæ res supera & cælestia spectant, fidem dico, spem & Cur Ecclesia Christi dicatur esse de sursū.

& caritatem. Admiranda quoque virtus Sacramentorum huius Ecclesiæ, de sursum prouenit. Disciplina quoque eius & conuersatio in cælis est, non enim quæ sunt super terram, sed quæ sursum sunt quærit & sapit, vbi CHRISTVS eius sponsus est, iam illic corde habitans, vbi thesaurum suum esse nouit. Secundo loco vocatur, *Hierusalem*; quæ vox significat visionem pacis: gaudet enim Ecclesia CHRISTI perpetua pace, non mundana & terrena, sed spirituali & cælesti, quam ei CHRISTVS iam morti proximus, quasi testamento legauit dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quo modo mundus dat, ego do vobis*. Ad hanc sane Christianam Hierusalem apte videtur quadrare illud quod Dauid cecinit: *Lauda Hierusalem Dominum: quia confortauit seras portarum tuarum, benedixit filijs tuis in te. Qui posuit fines tuos pacem, & adipe frumenti satiat te.*

Philip. 3. Coloss. 3. Cur Ecclesia christi appellari soleat Hierusalem. Ioan. 14. Psal. 147

Tertio loco appellatur, *libera*: eius namque typum gessit Sara, quæ libera erat. Sed quid mirum eam dici liberam, cum vnica sit sponsa CHRISTI, qui de se dixit: *Si Filius vos liberauerit, vere liberi eritis*? Quoniam vero libera est, generat itidem filios liberos; siquidem vt fertur vulgo, partus sequitur ventrem. Est porro quadruplex libertas; Ciuilis, quæ opponitur seruili conditioni hominis: Moralis, quæ excludit seruitutem cupiditatum & vitiorum, metumque quarumlibet rerum aduersariarum; quam antiqui Philosophi, vt maximum hominis bonum, laudando in cælum extulerunt: Spiritualis, ex perfecta caritate quæ foras timorem pellit, proueniens, per quam vtique non seruili timore, sed filiali amore & reuerentia seruitur DEO: Cælestis demum quæ omnem excludit tam corporis quam animi seruitutem, omnesque perfectæ libertatis numeros implet, quam feret secum consumata totius hominis post resurrectionem fœlicitas. Ecclesia igitur CHRISTI, morali & spirituali libertate iam nunc gaudet, spe & voto cælestem libertatem præcipiens, in tempore eam adeptura.

Cur Ecclesia vocetur libera, & de quadruplici libertate. Ioa. 8. 1 Ioan. 4.

Quarto loco declaratur fœcunditas Ecclesiæ Euangelicæ illis verbis: *Lætare sterilis quæ non paris quia multi fily deserta, magis quam eius quæ habet virum*. Gentilitas enim quæ multo maxima & præstantissima Ecclesiæ CHRISTI pars est, ante Domini nostri aduentum, plane sterilis erat, nullos DEO generans filios, sed diabolo potius: eratque deserta & quasi despecta à DEO propter ignorantiam veri DEI, fœdissimamque idololatriam. Sed postquam conuersa est ad CHRISTVM, & Fidem eius ac legem amplexata, vsque adeo fæcundata est, vt præ illa, fuerit effœta & sterilis facta Synagoga. Itaque quod de se Anna mater Samuelis lætabunda & gloriabunda cecinit: *Quæ sterilis eras, peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est*, id verius in CHRISTI Ecclesiam & veterem Synagogam dici posset.

Esa. 54. 1. Reg. 1.

Nos autem fratres, secundum Isaac, promissionis filij sumus. Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum: ita & nunc.

DIXERAT Paulus, in iis quæ scripta erant de Agar & Sara, Isaac & Ismahele, occultam latere allegoriam magni cuiusdam mysterij significatricem: nunc allegoriam illam aperit, & quod in ea mysterium erat inuolutum & tectum, explicat atq. enudat: demonstrans triplicem cõgruentiam inter historiam & allegoriam. Quarum vna est, Iudæos fide CHRISTI carentes, similes esse Ismaelis qui natus est secundum carnem ex ancilla; Christianos autem similes esse Isaac qui per repromissionẽ & secundũ spiritum natus est ex libera. Altera est, sicut tunc Ismahel persequebatur Isaac; ita nũc carnales filij Abrahæ, id est, Iudęi insectantur Christianos, spirituales Abrahę filios. Tertia est, quemadmodũ tũc Agar & Ismael domo 37

Gen. 21. & 25.

Abrahæ

Abrahæ eiecti sunt, nec hæreditatis Abrahæ participes fuerunt;ita Synagogam & Iudæos CHRISTI fidem & gratiam auersantes,eijci ex domo DEI, priuarique hæreditate filiorum DEI. Hoc autem eis denuntiauit CHRISTVS dominus cum dixit: *Auferetur à vobis regnum DEI, & dabitur genti facienti fructus eius.* Tametsi posteriorem hanc similitudinis partem, vt nimis horribilem atque odiosam Iudæis, non declarauit Paulus, sed ex ijs quæ dixerat, cogitandam & perpendendam reliquit. *Mat. 21.*

Vnde autem cognouerit Paulus, Ismahelem persecutum esse Isaac, cum Genesis 21. scriptum modo sit, Ismahelem lusisse cum Isaac, cumque lusum adeo Saræ displicuisse, vt de eijcienda Agar & Ismahele protinus egerit cum Abram: vnde inquam hoc acceperit Paulus, disputans B. Hieronymus, valde probabilem eius rei rationem, & peridoneam verborum Pauli expositionem tradit, cuius verba paulo supra exposuimus numero 8. Sicut ergo tunc maior frater Ismahel,ait B. Hieronymus, paruulum adhuc persequebatur Isaac, sibi Circumcisionis prærogatiuam, sibique primogenita vendicans: ita & nunc secundum carnem Israel, aduersus minorem fratrem, ex Gentibus congregatum populum Christianum extollitur, inflatur, erigitur. Consideremus insaniam Iudæorum; qui & Dominum interfecerunt, & Prophetas atque Apostolos persecuti sunt, & aduersantur voluntati DEI; & videbimus multo maiores persecutiones (quas nos etiam historiæ docent) à Iudæis in Christianos, quàm à Gentilibus concitatas. Sed quid mirum de Iudæis? Hodie quoque inter Christianos, qui carnaliter viuunt, persequuntur eos qui cum CHRISTO resurgentes, ea quærunt quæ sursum sunt, non autem quæ super terram. Sed faciant quod volunt: cum Ismahele persequantur Isaac: eijcientur tamen foras cum ancilla matre Aegyptia; nec accipient hæreditatem, quam solus qui de repromissione natus est consequetur. Eleganter autem & illud est dictum, quod qui erat carnalis, persequebatur spiritualem. Numquã enim spiritualis persequitur carnalem: sed ignoscit ei quasi rusticano fratri, sciens posse eum per tempus proficere. Et si quando filium Aegyptiæ viderit irascentem,recordatur vnius omnium patris, qui bouem creauerit & culicem;non ignarus in magna domo esse non solum vasa aurea & argentea, sed etiam lignea & fictilia. Hactenus ex B. Hieronymo.

Quomodo Ismael persecutus sit Isaac. *S. Hierony. in 4. cap. Epistolę ad Galatas.* *2. ad Timoth. 2.*

Sciendum porro, olim Donatistas hæreticos hac sententia Pauli abusos,cum eos Catholici Principes propter hæresim, multaque maleficia iuste insectarentur ac punirent; gloriari solitos, & dicere, se filios esse Abræ secundum spiritum, Catholicos verò secundum carnem, quod ipsos Catholici persequerentur: quibus suffragari videtur, quod paulo ante dixit S.Hieronymus: Nunquam spiritualis persequitur Carnalem;sed contra. Videat Lector 48. & 50. Epistolam B. Augustini. Verumtamen duplex est persecutio: vna bona,qua quis persequitur alium errantem & peccantem, quo eum ad veritatem & probitatem reducat:& hac persecutione vtuntur boni aduersus malos, vt vel eos corrigant si conuerti volunt; vel si obfirmati sunt in malo, vt eos de medio tollant, ne Domini gregem inficiant & perdant: sic Hæreticos persequuntur Catholici. Altera est persecutio mala & detestabilis, cum quis insectatur alium, vel odio probitatis & virtutis eius, vel inuidia prosperitatis; cupiensque malo aliquo aut corpus eius, aut animum afficere. Hoc persecutionis genere vtuntur homines improbi & carnales contra spirituales & sanctos viros. Talis profecto erat persecutio Iudæorum, de qua hic loquitur Paulus, aduersus Christianos.

Donatistæ. *S. August.* *Duplex persecutio vna bona, qua boni persequuntur malos: altera mala qua mali persequuntur bonos.*

Genes. 21

Sed quid dicit Scriptura? Eijce ancillam & filium eius: non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

Ioan. 8.

HORRIBILIS admodum est conuenientia huius historiæ 38
cum allegoria. Significatur enim, carnales Hebræos fidem & gratiam CHRISTI auersantes, ex domo DEI eiectum iri, nec hæreditatis filiorum DEI fore participes. Scilicet verissimum est quod Dominus noster dixit: *Seruus non manet in domo in æternum, filius manet in æternum.* Verum super historia quam ex libro Genesis hic memorat Paulus, quæritur quo modo fas, aut potius quomodo non iniquum fuerit, legitimam vxorem & filium ex ea legitime susceptum abijci, eosque maritali & paterna prouidentia atque cura destitui? Hanc quæstionem ita soluit B. Thomas: Quemadmodum, inquit, in lege Mosis per dispensationem licebat dari libellum repudij ad euitandum vxoricidium: ita ex eadem dispensatione licuit Abrahæ eijcere Agar, ad significandum mysterium quod Paulus explicat ad Galatas 4. Similiter quod Ismael Abrahæ filius, hæres eius non fuerit, ad mysterium pertinet, vt ibidem ostendit Apostolus; Quin etiam quod Esau maior natu quam Iacob, eodemque patre ac matre natus, paterna tamen hæreditate exclusus fuerit, vt traditur Malachiæ 1. & ad Romanos 9. id quoque mysterij causa factum est. Illud præterea ad mysterium pertinuisse putandum est, quod filij omnes Iacob tam ex ancillis quam ex liberis nati, hæredes essent, vt quodam loco disputat Augustinus; videlicet ea re præfiguratum est, CHRISTO per baptismum nasci filios, & hæredes suos fieri, tam ex ancilla quam ex libera natos, id est, baptizatos tam per bonos quam per malos ministros. Sic B. Thomas. Verum enodatior fuerit, nisi fallor, & planior hæc propositæ quæstionis expositio. Dicimus eiectionem illam Agar & Ismaelis factam esse non dissoluto matrimonij vinculo, sed tantummodo quantum ad torum & contubernium, propter pacificam & quietam domus Abrahæ gubernationem, melioremque educationem Isaac: nec factam esse sententia & voluntate Abrahæ, sed monitu & iussu DEI, qui est omnium dominus, nullique adstrictus legi. Nec mirum, abiecisse Abraham curam filij, quam eius vice susceperat DEVS; vt iam ante promiserat ei Genesis 17. idque reipsa præstitit, vt narratur Genesis 21.

S. Thom. in 4. sententiarum Distin. 33.
Deut. 24.
Matth. 19
August. Tractatu 11. in Euangeliũ Ioannis.

CETERVM omissa historia, excutiamus paululum eius allegoriam. Eie- 39
ctio ancillæ & filij eius, non adumbratam sed expressam habet figuram reprobationis Synagogæ, non recipientis Dominum nostrum IESVM pro vero Messia, immo vero infensissime eum insectantis, ac denique crudelissime occidentis. Id enim atque eam ob causam, Iudæis venturum, multis ante seculis vaticinatus est Daniel, vt quæ sunt in capite nono postrema eius verba declarant. Eandem quoque Iudæorum ex domo DEI eiectionem & exhæredationem apertis verbis denuntiauit eis Saluator noster dicens: *Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob, in regno cælorum: filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores.* Et alio loco, *Auferetur*, inquit, *à vobis regnum DEI & dabitur genti facienti fructus eius.* Eiectionem porro carnalium Iudæorum ex domo DEI, ad hunc modum declarat Rupertus: In eo ancilla & filius eius eijcitur ne ludat cum Isaac, quod Hierusalem illa, & famosissimum illud templum DEI destruitur, & populus ille captiuus in omnes gentes ducitur, & sic totus ordo seruilium cæremoniarum dissipatur: quod factum

Matth. 8.
Infra 21.
Rupertus lib. 6. cõmentariorum in Genesim cap. 10.

ctum est sub Vespasiano & Tito principibus Romanorum. Videlicet ne nouæ legis Ecclesiæ vetus Synagoga tunc vehementius insultaret, si in statu pristino perseueraret: cum ea nunc, etiam sic eiecta, superbire, & primogenita sibi vel filio suo adscribere audeat. Illam vtrique eiectionem passus est ille filius ancillæ, quia lusit cum filio liberæ, id est, quia CHRISTVM regem, id est, totius libertatis principem illusit, flagellauit, crucifixit, & occidit: & deinde domesticos eius, libertos eius, male pertinaci odio persecutus est. Sic Rupertus.

40 PVLCHRE item B. Augustinus in Epistola 49. in responsione ad sextam quæstionem, cum carnalem illam Synagogam dolentem de Gentium conuersione ac salute, similem fecisset Ionæ irascenti atque indignanti, quod DEVS pepercisset Niniuitis, quibus ipse, eius nomine, supremum denuntiasset exitium: deinde comparat vetus Testamentum promittens bona terrena & temporalia, cum hedera (ipse cucurbitam appellat) quæ breuissimi temporis vmbraculum præbuit Ionæ aduersus æstum; nam mox à verme corrosa exaruit. Vmbraculum, inquit Augustinus, hederæ super caput Ionæ, promissiones erant in veteri Testamento bonorum temporalium; & erant tanquam vmbra futurorum bonorum, quasi ab æstu temporalium malorum vmbraculum quoddam præbentes. His enim promissionibus ac bonis populus ille carnalis, ab illius temporis aduersitatibus quodãmodo protegebatur. Vermis autem matutinus percutiens & siccans hederam, CHRISTVS Dominus noster fuit: vermis quidem appellatus propter humilitatem carnis, quippe sub persona Dauidis ipse de se dixerat: *Ego sum vermis & non homo*. Et quia sicut vermis, sine commixtione vtriusque sexus, & sine virili semine natus est. Matutinus autem vermis propterea dictus est, quia mane & in diluculo surrexit à mortuis. Per vermem autem illum percussa & siccata est hedera; quoniam per CHRISTVM & eius Euangelium, cuncta illa quæ apud Iudæos vmbratili, quadam significatione, ad tempus viguerant, vacuata & exinanita penitus emarcuerunt. Et cunctus ille populus amisso Hierosolimitano regno, & Sacerdotio, & sacrificio (quod tamen totum fuerat vmbra futuri) in captiua dispersione, magno tribulationis æstu aduritur, sicut Ionas à Solis ardore. & dolet quidem ille grauiter, & tamen dolori eius atque vmbræ quam diligebat, salus gentium & pœnitentium hominum præponitur. Hactenus ex Augustino.

Pulchra S. Augustini comparatio Synagogæ cum Iona propheta, & veteris Testamenti cum Hedera inumbrante Ionam.

Ionæ 4.

Heb. 10.

Psal. 21.

BENE-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Vigesimumsecundum Genesis.

De Immolatione Isaac.

Versu 1. QVAE postquam gesta sunt, tentauit DEVS Abra-
ham, & dixit ad eum, Abraham Abraham. At ille
respondit, Ad sum. Ait illi: Tolle filium tuum vni-
2 genitum quem diligis Isaac, & vade in terram visio-
nis: atque ibi offeres eum in holocaustum super vnum
montium quem monstrauero tibi. Igitur Abraham
3 de nocte consurgens, strauit asinum suum, ducens secum duos iuue-
nes, & Isaac filium suum: cumque concidisset ligna in holocaustum,
4 abijt ad locum quem præceperat ei DEVS. Die autem tertio eleua-
5 tis oculis, vidit locum procul, Dixitque ad pueros suos: Expectate
hic cum asino: ego autem & puer illuc vsque properantes, postquam
6 adorauerimus, reuertemur ad vos. Tulit quoque ligna holocausti, &
imposuit super Isaac filium suum: ipse verò portabat in manibus ignem
7 & gladium. Cumque duo pergerent simul, Dixit Isaac patri suo: Pa-
ter mi. At ille respondit, Quid vis fili? Ecce, inquit, ignis & ligna:
8 vbi est victima holocausti? Dixit autem Abraham, DEVS proui-
debit sibi victimam holocausti, fili mi. Pergebant ergo pariter: Et
9 venerunt ad locum quem ostenderat ei DEVS, in quo ædificauit
altare, & desuper ligna composuit: cumque alligasset Isaac filium suum,
10 posuit eum in altare super struem lignorum. Extenditque manum, &
11 arripuit gladium, vt immolaret filium suum. Et ecce Angelus Domi-
ni de cælo clamauit, dicens, Abraham, Abraham. Qui respondit,
Adsum

Adſum. Dixitque ei. Non extendas manum tuam ſuper puerum, nec 12
facias illi quicquam. Nunc cognoui quod timeas Dominum, & non
pepercisti vnigenito filio tuo propter me. Leuauit Abraham oculos 13
ſuos, viditque poſt tergum arietem inter vepres hærentem cornibus,
quem aſſumens, obtulit holocauſtum pro filio. Appellauitque nomen 14
loci illius, Dominus videt. Vnde vſque hodie dicitur, In monte Do-
minus videbit. Vocauit autem Angelus Domini Abraham ſecundo de 15
cælo, Dicens: per memetipſum iuraui, dicit Dominus, quia feciſti hanc 16
rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me. Benedicam tibi; 17
& multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & velut arenam quæ eſt in
littore maris: poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum. Et 18
benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ: quia obediſti voci meæ.
Reuerſus eſt Abraham ad pueros ſuos abieruntque Berſabee ſimul & 19
habitauit ibi. His itaque geſtis, nuntiatum eſt Abrahæ quòd Melcha 20
quoque genuiſſet filios Nachor fratri ſuo: Hus primogenitum, & Buz 21
fratrem eius, & Camuel patrem Syrorum: Et Caſed & Azau, Phel- 22
das quoque, & Iedlaph, ac Bathuel de quo nata eſt Rebecca: octo iſtos 23
genuit Melcha, Nachor fratri Abrahæ. Concubina verò illius, nomine 24
Roma, peperit Tabee, & Gahan, & Tahas, & Maacha,

PRAEFATIO.

ANC de immolatione Iſaac hiſtoriam Moſis, propter eius facti mirabilitatem, omnibus ſeculis famoſiſſimam, & luculentiſſimis ſcriptorum cuiuſque ætatis encomijs celebratiſſimam, duo Hebræorum, quorum extant ſcripta, vetuſtiſſimi grauiſſimique ſcriptores, Philo & Ioſephus, breui quidem, ſed pereleganti oratione expoſuerunt. Hanc ego ex vtriuſque verbis & ſententijs mixtam & concinnatam enarrationem, præponere hoc loco volui, ob eam maxime cauſam, quod nonnullas illi circumſtantias eius facti expreſſerunt in Moſaica narratione prætermiſſas, quæ ſcilicet illuſtriorem ac iucundiorem reddunt eius rei expoſitionem. Abraham ſupra modum amabat filium ſuum Iſaac, tanquam vnigenitum, & quem in ſenectute, cum iam deſperaſſet prolem, ſupernaturali DEI munere ſibi donatum ſuſcepiſſet. Hunc patris affectum puer ipſe vehementius inflammabat, impenſe deditus virtutum ſtudijs, ſed ante omnia pietatem erga parentes & DEVM colens. Tali ſucceſſore fortunarum ſuarum relicto, haud grauate Abraham vita exceſſurus videbatur. At enim volens DEVS pietatis & obedientiæ eius viri periculum facere, cum apparuiſſet ei, & commemoraſſet beneficia ad id vſque tempus, à ſe in eum collata; iubet eum ſacrificij loco immolare ſibi filium Iſaac in monte Moria, trium inde itinere dierum diſtante. Ille, quamuis maiore quàm dici poſſit, filij amore teneretur, nihil contra reſpondit, nullam interpoſuit moram, & quaſi rem leuiſſimam aut iucundiſſimam imperaſſet,

Philo in libro de Abraham.

Ioſephus lib. 1. Antiquit.

ſet,

set, ad exequendum mandatum confestim accingitur: nefas ratus, vlla in re DEO non obtemperare, cuius quicquid boni sit in homine, benignitatis eius munus & beneficium est: nimirum maiore DEI amore amorem filij vincens. Ergo celans vxorem tam DEI mandatum, quàm suam de pueri cæde sententiam, & cum nemine domesticorum communicato oraculo, duos è tam numeroso famulitio natu maximos sibique fidelissimos assumpsit, quasi sacra ex more facturus. Assumpto itaque Isaac cum duobus seruis, proficiscebatur ad montem, in quo postea Salomonicum templum conditum est: & biduo quidem comitatus seruis, cum tertio die procul montem prospexisset, relictis in campo seruis, cum solo puero ligna ferente, montem ascendit; lapides congerit, aram extruit, sed victima nusquam apparet. Tum Isaac, Ecce, inquit, ignis & ligna, pater: sed vbi victima? ecquis obsecro alius, arcani consilij sibi conscius, non offusa menti caligine, ad hæc verba turbatus, & lacrymans, aperuisset propositum suum, non amplius affectum continere valens? At ille scopulo similis stetit, immobilisq., nec mutatus corpore, nec animo: sed constanti vultu, constantioreque ratione, Fili, inquit, etsi nullum animal præsto hic ad sacrificium est, DEVS sibi tamen victimam prouidebit: cui nempe possibilia sunt omnia, etiam quæ non possunt ab hominibus expediri. Eo dicto, citius correptum filium imponit aræ, nihil vtique repugnantem, tametsi iam grandis esset quintum vtiq & vigesimum annum agens. Iam strictum gladium & dextera sublatum vibrabat pater ad feriendum filium, cum ex aere inclamans Angelus, facinus impedit, iubens iniuriam abstinere à puero, bis nominatim appellans Abraham, vt auersus & retractus cædem omitteret. tunc DEVS illis arietem ad victimam ex improuiso præsto esse fecit. illi ex insperato, sibi inuicem redditi, & auditis suæ suorumq. posterorum felicitatis, DEI promissis, mirandum in modum recreati, mutuo se complectebantur. Atque ita puer mirabiliter seruatus est, DEO remunerante patris virtutem, & certante cum amico mutuis officijs. Et hoc quidem facinus etsi caruit effectu, nihilominus tamen pro integro & absoluto non modo in sacris memoratur volumunibus, sed etiam in prudentium piorumque lectorum animis insculptum esse debet. Atque hæc sunt quæ ex Philonis & Iosephi scriptis contracta, hic præfanda duximus.

CVR verò factum hoc Abrahæ DEVS sacris literis consignatum prodi memoriæ voluerit, huiusmodi quandam Rupertus causam affert: Thesaurum fidei & timoris Domini, ait Rupertus, examinator cordium DEVS occultum esse noluit: sed hactenus longa peregrinatione, & diuturna seminis sui expectatione satis spectatum, adhuc vno tentationis incendio ardentissime conflagrare curauit. Ex hac namque fortissima tentatione, fides eius splendidissima rutilat, Apostolo teste, cum dicit: *Fide Abraham obtulit Isaac cum tentaretur: & vnigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones*, & de quo dictum ei fuerat: *In Isaac vocabitur tibi semen; arbitrans quia de mortuis suscitare potens est DEVS.* Item, Timor Domini sanctus, permanens in seculum seculi, qui ex amore descendit, ex isto quoque facto clarius splenduit: ipso testante Domino cum postea ei dixit: *Nunc cognoui quod timeas Dominum, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me.* Recte igitur scriptor huius historiæ præfatus illud est; *Tentauit DEVS Abraham*, non vtiq. vt sciret ipse, quem nulla latet cogitatio; sed ne ignoraremus, nos futuri eius filij, qualis ille fuerit pater, cuius nobis fides ad imitandum proposita est. Sic negotiatori quærenti pretiosa quæque, venditor sedulus, quicquidlibet examinat, non vt ipse quæ vendit cognoscat, sed ne emptor dubitet dare omnia sua, & illa sibi comparare. Sic Rupertus. Nos igitur nobilissimam hanc historiam subtiliter, copiose, & diligenter, quoad possumus, interpretari cupientes,

Rupertus lib. 6. commentario. cap. 18.

Ad Heb. 11.

Genesis 21.

Psal. 18.

Iob 42.

cupientes, quæ in eius tractatu dicturi eramus, ea libuit in breues aliquot disputationes conferre ac digerere: vt distinctè ordinateque tradita, & faciliora essent legentibus ad intelligendum, & maiori cum vtilitate ac voluptate legerentur.

PRIMA DISPVTATIO.

De tempore immolationis Isaac.

Super illis verbis:

Quæ postquam gesta sunt, tentauit DEVS Abraham. Versu 1.

LLVD, *Quæ postquam gesta sunt*, aperte indicat quæ narrantur hoc capite de immolatione Isaac, fuisse acta post historiam antecedentis capitis. Verum non post omnia quæ in eo commemorata sunt; sed post eiectionem Ismaelis, post fœdus inter Abraham & regem Abimelech percussum, post conditum nemus ad inuocandum nomen Domini: non autem post habitationem Abrahæ in terra Palæstinorum, de qua extremis verbis capitis vigesimi primi ita scriptum est: *Et fuit colonus terræ Palæstinorum diebus multis.* Non enim postquam desijt Abraham habitare in terra Palæstinorum, factum est quod hic narratur de immolatione Isaac: cum sub finem huius capitis scriptum sit, Abraham post liberatum ex immolatione Isaac, reuertisse in Bersabee, ibique habitasse. Ergo Moses significauit illis verbis tempus huius rei gestæ: verum nimis generaliter & indefinite. dixit enim id euenisse post eiectionem Ismaelis, & fœdus Abrahæ & Abimelech. Sed neque constat quoto ætatis Abrahæ anno illa contigerint, nec quanto post illa tempore, hoc de immolatione Isaac, euenerit.

Auen Esra, vt refert Thostatus, tradit fuisse tunc Isaac decem aut duodecim annorum. Sed istum Rabbinum satis redarguit narratio ipsa Mosis, aientis Abraham imposuisse humeris Isaac portanda ligna in holocaustum, quod sane onus tam teneræ ætatis vires excessisset: præsertim vero in ascensu eius montis arduo & laborioso. Iosephus scribit fuisse id temporis Isaac vigintiquinque annorum: cui sententiæ illud etiam necessario consequens est, fuisse tunc Abraham centum vigintiquinque annorum; is namque centenarius genuerat Isaac. Illud item ex eo sequitur, accidisse id non solum viua Sara, sed annis ante eius obitum duodecim: ea quippe nonagenaria peperit Isaac, & obijt annos nata centum vigintiseptem Genes. 23. Facit pro hac opinione ordo ipse narrationis Mosaicæ; siquidem post hanc historiam de immolatione Isaac, describitur excessus & sepultura Saræ.

Auen Esra. De ætate Isaac cum immolare eũ voluit Abraham. Iosephus lib. 1. Antiquit.

HEBRAEI in Maiori Chronologia quam ipsi appellant Seder Olam Rabba, tradunt fuisse eo tempore Isaac trigintaseptem annorum. quoniam autem eo ipso anno mortua est Sara, incertum fit, an quod de immolatione Isaac scribitur, ante obitum eius an post contigerit. Verum quia Moses post hanc historiam, de morte & sepultura Saræ scripsit, satis probabiliter credi posset, viua Sara, sed proxime ante eius mortem, quod scriptum est de immolatione Isaac, accidisse. At enim verò, quia nihil hac in re certi est, præter auctoritatem Iosephi

Hebræorũ Chronologia.

phi atque Hebræorum Traditionem,integrum sit Lectori ac liberum, vtram malit sequi sententiam:quanquam Iosephi auctoritas in historia rerum Iudaicarum haud paulo præponderat quibuslibet Hebreorum Traditionibus. Illud præterea proditum est ab Hebræis, Isaac ductum esse ad immolandum prima die eius mensis, qui septimus à Iudæis numeratur, & partim cum nostro Septembri,partim cum Octobri competit. Huius rei nec obscurum indicium, nec infirmum esse argumentum videtur, quod eum diem Iudæi ex præcepto legis Mosaicæ, festum agere solerent clangendo tubis corneis: in memoriam nempe (vt antiqua & indubitabili Maiorum traditione persuasum illi habebant) recepti ex nece patris sui Isaac,& in eius locum substituto, ad immolandum, arietis. An verò Sara resciuerit DEI præceptum de immolando Isaac, incertum est. Aiunt Nyssenus in oratione de funere Pulcheriæ, & S.Augustinus in Sermone de Tempore 73. Negat autem. S. Chrysostomus in homilia de S. Iob & Abraham: cui ego, potius assentior. Illud enim præceptum,soli Abrahæ datum esse à DEO, satis apparet ex narratione Mosaica. Nec credibile fit, id communicasse Abraham cum Sara: videlicet ne dilectissimam vxorem incredibili dolore afficeret: neue ob eius dolorem,vehementius ipse animo fortasse perturbatus,non ita, promptè vt par erat, nec alacriter DEI mandatum exequeretur.

Quo mense ductus Isaac fuerit ad immolãdum.

Leuit. 23.

SECVNDA DISPVTATIO.

Quemadmodum intelligi debeat quod in exordio huius historiæ scripsit Moses, tentatum esse Abraham à DEO cum ei præceptum est de immolando filio.

Super illis verbis.

Versu 1.

Tentauit DEVS Abraham &c.

NON est dubium quin illud DEI præceptum de immolando Isaac, non ex DEI absoluta & efficaci voluntate profectum sit, nec eo consilio datum vt impleretur: nam & hoc exitus ipse declarauit, prohibente DEO fieri, quod antea fieri præcepisse videbatur. Fuit ergo præceptum illud quasi tentamentum quoddam & experimentum animi ac virtutis Abrahæ: quo scilicet præcellens eius fides & obedientia,notior omnibus atque illustrior existeret. Verum statim animos hæc legentium subit admiratio simulque dubitatio, quemadmodum DEVS sanctissimum & sibi carissimum virum Abraham tentasse dicatur; cum Apostolus B. Iacobus perspicue & affirmate dicat neminem à DEO tentari. Verba eius ex 1. capite epistolæ ipsius hæc sunt: *Nemo cum tentatur, dicat quoniam à DEO tentatur: DEVS enim intentator malorum est, ipse autem neminem tentat.* Et Dominus noster monuerit discipulos suos, vt vigilarent & orarent ne intrarent in tentationem; & idem ipse docuerit eos deprecari à DEO, ne induceret ipsos in tentationem: quasi magnum quoddam sit malum tentatio, cuius vtiq. DEVS auctor esse non possit. Tentare item tanquam Diaboli proprium, simpliciter ei tribuitur in Scriptura. Et ideo Paulus: *Ne forte*, inquit, *tentauerit vos is qui tentat*. Quocirca præcise & absolute Diabolus in Scriptura vocari solet Tentator. Si tentare igitur malum quodpiam est, & Diaboli proprium officium, ob

Locus Iacobi ca. 1. Epistolæ.
Luc. 22.
Matth. 6.
1. ad Thessal. 3.
Matth. 4.

ob idque bonis viris formidandum, & horrendum; qua ratione vere dictum est à Mose, tentatum esse Abraham à DEO? Hanc quæstionem quemadmodum enodent B. Ambrosius & Augustinus, primo loco exponam: tum de ratione, ac distinctione bonarum ac malarum tentationum, partim ex DEO, partim ex Diabolo prouenientium, aliquanto subtilius & enucleatius differam.

5 BEATVS igitur Ambrosius ita scribit: Aliter DEVS tentat, aliter Diabolus. Diabolus tentat vt subruat, DEVS tentat vt coronet. Denique probatos sibi ten[illegible] DEVS; vnde & Dauid dixit: *Proba me DEVS & tenta me*. Et sanct[illegible] Abraham probauit ante, & sic tentauit; ne si ante tentaret quàm probasse[illegible]auaret. Probauit eum, cum exire de Charra iussit, & obedientem re[illegible]robauit, cum fidei titulo fretus liberauit nepotem; cum de præda nihi[illegible]cum promisit seni filium, & quamuis esset centum annorum, & Saræ vu[illegible]am c[illegible]lideraret emortuam; tamen credidit, nec fide hæsitauit, qui hæsitare po[illegible]et ratione sterilitatis & senectutis. Probauit etiam eum hospitij sedulitate. Probatum igitur, quasi fortiorem tentandum putauit maioribus, & quibusdam i[illegible]perijs durioribus. Et hoc quidem exemplo docemur, quia veris probatur quis, tentatur autem sæpe compositis & fictis. Non enim volebat DEVS immolari à patre filium, nec impleri hoc munus volebat, qui ouem pro filio immolandam obtulit: sed tentabat affectum patris, si DEI præcepta præferret filio; nec paternæ pietatis contemplatione, vim deuotionis inflecteret. Sic B. Ambrosius. qui duplicem his verbis facit tentationem, vnam DEI, alteram Diaboli: easque fine distinguit, quòd illius finis sit cælestis corona; huius vero, hominis ruina. distinguit præterea probationem a tentatione: & Abraham vult antecedentibus eius factis esse probatum à DEO, & ideo iam dignum vt in durissimum tentationis certamen à DEO committeretur, ampliori scilicet gloriæ corona donandus.

Ambros. lib. 1. De Abraham cap. 8. Psal. 138. Genes. 12. Ad Ro. 4.

6 Nec Ambrosio dissimilia super eadem re tradit Augustinus, qui quodam loco sic habet: Quæri solet quomodo verum sit quod DEVS tentauerit Abraham; cum dicat Iacobus neminem à DEO tentari. Verum secundum locutionem Scripturarum solet dici, tentat, pro eo quod est, probat. tentatio autem illa, de qua Iacobus loquitur, non intelligitur nisi qua quisque peccato implicatur. Cum autem alio loco dicitur: *Tentat vos DEVS vt sciat si diligitis eum*: etiam hoc, *vt sciat*, genere quodam locutionis dictum est, ac si diceretur, vt scire vos faciat: quoniam vires dilectionis suæ hominem latent, nisi diuino experimento etiam eidem innotescant. Idem Augustinus alio loco sic ait: Tentatur Abraham de immolando dilectissimo filio suo Isaac, vt pia eius obedientia probaretur, sæculis in notitiam proferenda non DEO. Neque enim omnis est culpanda tentatio: quia & gratulanda est, qua fit probatio. Et plerumque, aliter animus humanus sibi ipsi innotescere non potest, nisi vires suas sibi non verbo sed experimento, tentatione quodammodo interrogante respondeat: vbi si DEI munus agnouerit, tunc pius est; tunc solidatur firmitate gratiæ, non inflatur vanitate iactantiæ. Sic Augustinus.

Aug. quæst. 57. in Genesim. Iacobi 1. Deut. 13. Aug. libr. 16 De Ciuita. Dei. cap. 32.

7 VERVM quæ Patres presse ac strictim super ea re dixerunt, nos explicatius dicamus & distinctius. Tentationum duo sunt genera: alia enim tentatio est bona, & alia est mala: & harum quadruplex est differentia. Vna quidem petitur ex earum auctoribus & effectoribus: namque tentationis bonæ auctor est DEVS; malæ autem Dæmon. Sicubi autem in sacris literis significatur DEVS auctor malæ tentationis, intelligendum est malam tentationem tribui DEO non effectiue sed permissiue; ad eum nempe modum, quo dicitur decipere aliquos, & facere errare, & indurare, & tradere in reprobum sensum. Nam quia finit

De varietate tentationum, variisque earũ finibus & effectis, ob seruanda sententia. Ierem. 4. Psal. 77. Rom. 1.

Qq ista

ista accidere hominibus, cum ea facile prohibere posset; finit, inquam, non dando efficax auxilium, quo arceantur & vitentur eiusmodi mala; idcirco vulgari modo loquendi dicitur talium malorum auctor. Sic item inferre dicitur mala tentationes, quia derelinquit hominem, & auxilio suo destituit, noxijs tentationibus impugnandum & vincendum. Hoc aperte scriptum est libro secundo Paralipomenon capite trigesimo secundo de Rege Ezechia, qui derelictus à DEO, vitiosa quadam tentatione oppugnatus & superatus est. Sic enim ibi legitur: *Dereliquit illum DEVS, vt tentaretur.* Malas v[illegible] tentationes finit DEVS accidere tam bonis quàm improbis, sed diuerso fi[illegible] illis in maius eorum bonum, vt vel victi, postea humiles & cauti fiant, & a[illegible] atque ardentiores ad bene agendum exurgant, vt B. Petro Apostolo ac[illegible] vel vt vincendo tentationem, crescat magis eorum virtus atque clarescat [illegible] B. Antonio & Benedicto alijsque plurimis contigit. Malos vero perm[illegible] eiusmodi tentationibus afflictari in maius eorum malum; sic nimiru[illegible]gentibus grauissimis eorum peccatis; sic poscente DEI iustitia scelerum [illegible]ice atque vltrice. Nec ob hanc solum causam; verum etiam vt ne sceleratorum hominum vel simulata virtus, vel dissimulata improbitas, per eiusmodi tentationes [illegible]tecta atque enudata, fallere alios, & in errorem inducere possit.

Quomodo Deus significetur auctor malarum tentationum: & cur eas tã bonis viris quam malis contingere finat.

Matt. 26.

ALTERA differentia tentationis bonæ & malæ ducitur ab obiecto, in quo vtraq. versatur. bona quippe tentatio ferè circa mala corporis aut externa versatur, vt sunt morbus, paupertas, & aliorum hominum insectationes, iniuriæ, cruciatus, mors. At mala tentatio vt plurimum spectat mala spiritualia, cuiusmodi sunt cogitationes & affectiones libidinosæ, auaræ, ambitiosæ, aliaque vitiosarum cupiditatum irritamenta. Tertia differentia ducitur ex modo quo fit vtraque tentatio. Etenim bona tentatio fit per externa mala, quibus corpus vel animus afflictatur: mala vero, suggerendo prauas cogitationes, excitandoque & inflammando appetitum vel libidinis vel iræ, & instigando ad flagitia. Quarta demum differentia spectatur ex fine: finis enim bonæ tentationis, est vtilitas, bonumque spirituale eius qui tentatur: malæ autem tentationis finis, est spirituale damnum ac pernicies eius, cui accidit tentatio. 8

Ad quem finem DEVS tentet.

AD quem autem finem DEVS tentet, palam fiet, si quatuor hominum genera distinguamus, qui tentantur à DEO. Primo tentat DEVS interdum peccatores, sed emendabiles, vt tentationibus pulsati redeant ad mentem, & resipiscant; peccatorumque suorum vere pœnitentes, & veniam, & DEI gratiam consequantur. Tentat deinde bonos, sed imperfectos & torpentes in via DEI, vt tentatione tanquam acri quodam calcari instigati & incitati, ad maiores in studio virtutum faciendos progressus promoueantur. Tentat præterea viros bonos, & magis ac magis proficientes, vt præbeat illis materiam amplioris profectus. Tentat denique viros perfectos ad maiorem sui ipsius gloriam, in exemplum atq. imitationem insignis alicuius virtutis, vt patientiæ in Iob, & Tobia: fidei & obedientiæ, in Abraham: castitatis in Ioseph Patriarcha & in Susanna: inuictæ fortitudinis & constantiæ, vt in sanctis Martyribus, quorum durissimæ tentationes incredibiliter ad confirmationem & propagationem fidei CHRISTI profecerunt. Sed quid ego de alijs dico? etiam ipse Dominus noster IESVS CHRISTVS tentatus est, nõ solum à Diabolo in deserto, sed etiã à DEO patre ipsius, grauissimis malis & doloribus obiectus; vt propterea nõ dubitauerit Paulus dicere, habere nos Põtificem tentatum à DEO per omnia; & ipsemet in Cruce iã moribũdus clamauerit: *DEVS DEVS meus, vt quid dereliquisti me?* Est verò illud DEI proprium, nec tẽtare quemquã bonorum supra vires eius; & quantum in ipso est, facere semper cum tentatione prouentum: nec permittere 9

Iob 1. 2. Tob. 2. Iacobi 5. Matth. 4. Ad Hebr. 4. Matt. 27. 1. Corint. 10.

Diabolo liberam tentandi potestatem, sed solum quatenus ab ipso præfinitum ei fuerit. Diabolus porrò quem ad finem tentet, ita notum est, vt expositione non egeat. tentat videlicet bonos, vel vt eos à studio virtutis remoueat; vel vt in eo negligentes reddat; vel vt de eo insolentes & superbos faciat. malos verò tentat, vel ne è vitijs emergere velint; vel vt in ijs profundius eos demergat. Satis igitur apparet ex ijs quæ super bonarum & malarum tentationum varietate cursim disputauimus, quemadmodum intelligere atque interpretari oporteat sacram scripturam, cum quibusdam locis tradit tentari quosdam à DEO, & alijs locis negat quemquam à DEO tentari. Ad quem finem tentet Diabolus.

10 CETERVM proposita quæstio nondum vsquequaque videtur dissoluta, cum restet etiamnum hic scrupulus; tentare enim est experimentum capere de aliquo, vt eius ignotus nobis animus, aut virtus, aut doctrina, quasi tentationis experimento & periculo facto, enotescant, & certa nobis fiant. Audiat Lector B. Thomam, quid sit tentare, ad hunc modum breuiter edocentem: Tentare est proprie, sumere experimentum de eo qui tentatur: quod quidem & verbis & factis potest fieri. Verbis quidem, vt experiamur an sciat quod quærimus; vel an possit, aut velit illud implere: factis autem, cum per ea quæ facimus, exploramus alterius prudentiam, aut voluntatem, aut potestatem. Id verò vel fit aperte, cum quis tentatorem se profitetur, sicut Sampson, proposuit Philistæis problema ad eos tentandum: vel fit insidiose & occulte, quemadmodum Pharisæi tentauerunt CHRISTVM, vt legitur Matthæi vigesimosecundo. Sic B. Thomas. Liquet igitur tentationem arguere in eo qui tentat, ignorationem, vel certe dubitationem eius rei, cuius explorandæ, noscendæque gratia tentat alium: ignoratio autem cuiusquam rei & dubitatio, cum altera sit priuatio, altera defectus scientiæ, in DEVM cadere non possunt, cuius rerum omnium absolutissima est scientia. Caietanus paucis resoluit hunc nodum; ait enim tentare dici de DEO non proprie, sed metaphorice; sicut irasci, dolere, & pœnitere, quæ in DEVM dicuntur non quantum ad affectum, sed quantum ad effectum; sic etiam tentare aliquem dicitur DEVS, quod ad similitudinem hominis tentantis alium, facit quædam aut dicit, quibus eius animus, aut quæ animo gerit & tenet, elucescant & enotescant, aut illi ipsi, aut alijs. Verba Caietani ex Commentario eius in Genesim super hunc locum Mosis ita se habent: *Tentauit DEVS Abraham*: hoc est, ad similitudinem tentantis se habuit: tentare enim non conuenit DEO proprie, quia est actio nescientis, sed metaphorice, sicut irasci & pœnitere. Et signate hic pro vocabulo DEVS, Hebraice ponitur Elohim, quæ vox significat DEVM sub ratione iudicis, ad insinuandum vtique quod non crudeliter nec iniuste, sed secundum diuini iudicij rationem non alligatam humanæ pietatis regulis, hanc tentationem Abrahæ DEVS exercuerit. Sic Caietanus. S. Thomas 2.2. quæst. 97. art. 1. Iudic. 14. Caietanus in cap. 22. Genesis.

11 VERVM in hac quæstione explicanda copiosior & luculentior fuit B. Augustinus, cuius verba ex sermone secundo eius, de immolatione Isaac hic adscribam. Sic ergo, inquit Augustinus, sic ignarus est DEVS rerum, sic nescius cordis humani, vt tentando hominem inueniat? Absit: sed vt ipse homo se se inueniat. Nouerit igitur caritas vestra, tentationem DEI non id agere vt ipse aliquid cognoscat quod antea nesciebat: sed vt illo tentante, quod est occultum, prodatur. Non enim sibi homo ita notus est vt Creatori. Nam nec æger sic notus sibi est, vt medico. Aegrotat homo, ipse patitur, medicus non patitur; & ab eo tamen qui non patitur, expectat audire quod patitur. Ideo clamat Dauid, *Ab occultis meis munda me Domine*: Sunt enim multa in homine occulta ipsi Aug in Sermone De tépore 72. Psal. 18.

homini, quæ neque aperiuntur, nec inueniuntur, nisi in tentationibus. Si DEVS cessat tentare, magister cessat docere. DEVS tentat vt doceat, Diabolus tentat vt decipiat; qui tamen, nisi is qui tentatur, dederit ei locum, inanis & irridendus repellitur. Quapropter dixit Apostolus: *Nolite locum dare Diabolo.* dant autem homines locum Diabolo ex concupiscentijs suis. Non vident homines Diabolum cum quo pugnant, verum si seipsos interius vincant, etiam de illo foris triumphant. Tentatus igitur est Abraham, vt se ipse sciret: aut si se iam sciebat, vt nobis notus fieret; aut igitur sibi, aut certe nobis prodendus erat: sibi, vt sciret vnde gratias ageret; nobis, vt sciremus vel quid à Domino deprecaremur, vel quid in homine imitaremur. Hactenus ex Augustino. Etiam apud homines sæpe tentatio fit non ob ignorantiam eius qui tentat, sed ad docendos vel instruendos alios: Magister enim tentat discipulum, cuius sibi exploratum & notum est ingenium ac doctrina: tentat, inquam, varia interrogando, & perplexas obijciēdo quæstiones, vt prudenter & scite respondendo, quantū ingenio valeat, & quantos in studijs processus habeat, manifestet & probet alijs.

Ad Thess.

DVPLEX igitur videtur fuisse huius tentationis Abrahæ finis: vnus quidem vt manifestaretur Abrahæ fides & obedientia, videlicet ad gloriam DEI, ad immortalem eius viri laudem, ad exemplum erudirionemque atque imitationem aliorum. alter finis fuit, vt per simulatam illam à DEO immolationem Isaac, præsignificaretur ac præfiguraretur maximum illud pietatis sacramētum, quo DEVS pater in eo ipso loco vnigenitum Filium suum, pro nobis hominem factum, vere immolaturus aliquando erat pro redemptione mundi. Vtrumque hunc finem complexus Theodoretus breuiter sic exposuit: Tentauit DEVS Abraham non vt disceret quæ iam sciebat, sed vt ignorantes doceret, quàm iusta de causa Patriarcham diligeret. Quocirca tres dies, & totidem noctes, amotis diuini periculum in eo fecit. & patriarcha quidem medius inter naturam constitutus & fidem, cu n vtrinq. prehensaretur, fidei dedit palmam victoriæ. Atque hæc quidem erat vmbra dispensationis pro nobis iam nunc factæ. Pater siquidem Filium dilectum obtulit pro mundo; & Isaac typus fuit Diuinitatis CHRISTI, aries autem humanitatis: tempus item vtrobique æquale, tres scilicet dies, & tres noctes. Ob hanc autem causam B. Paulus dixit Isaac fuisse datum Abrahæ in parabolam siue in similitudinem: videlicet vt illustrem Filij DEI in terras venturi, & pro salute hominum morituri typum & figuram tanto ante præferret. B. Augustinus ita citat locum illum Pauli: *Pro hoc etiam eum in similitudinem adduxit*: quæ verba exponens, subiungit: In cuius similitudinem, nisi illius de quo dixit idem Apostolus: *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*? Propterea & Isaac, sicut Dominus crucem suam, ita sibi ligna ad victimæ locum, quibus erat imponendus ipse, portauit. Postremo quia Isaac occidi non oportebat, postea quam est pater eum ferire prohibitus, Quis erat ille aries, quo immolato impletum est significatiuo sanguine sacrificium, illum dico arietem quem vidit Abraham cornibus in frutice teneri? Quis ergo illo figurabatur, nisi IESVS CHRISTVS, antequam immolaretur, spinis Iudaicis coronatus? 12

1. Tim. 3. *Theodore. quæst. 72. in Genes.* *Locus Pauli ad Hebreos cap. 11.* *August. De Ciuit. Dei lib. 16. cap. 32.* *Ad Roman. 8.* *Matth. 27*

Ponam huic Disputationi finem, si prius Lectorem monuero, proditum esse ab Hebræis, Abraham decies fuisse tentatum à DEO. Primo cum iussus est derelinquere patriam & cognatos, & ire in terram ignotam. Secundo, cum propter famem compulsus est peregrinari in Aegypto. Tertio cum ei ablata est vxor à Pharaone, & vterque magno in discrimine versati sunt; ipse quidem perdendæ vitæ, vxor autem pudicitiæ. Quarto cum ob iurgia & rixas frequentes inter pastores suos & Lot, coactus est dissociari ab eo, quem filij loco habebat 13

Decies tentatum esse Abraham secundum Hebræos. *Genes. 12.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Infra 13.*

bebat & diligebat. Quinto, cum Agar, quam vxorem duxerat, iam ex se grauidam, impulsu Saræ domo eiecit. Sexto, cum in senili corpore & valde iam durata carne iussus à DEO est circumcisionis sectionem & vulnus accipere. Septimo, cum per regem Abimelech ablata est ei vxor. Octauo cum vxorem Agar & filium Ismaelem, primò Saræ instinctu, tum DEI iussu, à suo contubernio & conuictu penitus segregans, alio amandauit. Nono (quod antea dictum oportuit) cum validos quatuor regum exercitus parua manu adortus, & fortissime dimicans debellauit, vt filium fratris sui Lot in seruitutem abstractum, ex eorum potestate eriperet. Decimo cum iussus est immolare filium suum Isaac. Et quoniam hæc omnium ante dictarum tentationum fuit longe grauissima, idcirco Moses hanc solam nominatim appellauit tentationem, Sic Hebræi.

Infra 16. *Infra 17.* *Infra 20.* *Infra 21.* *Supra 14.*

TERTIA DISPVTATIO.

De loco immolationis Isaac,

Super illis verbis.

Vade in terram visionis: & ibi offeres eum super vnum montium quem monstrauero tibi. Versu 2.

14 LATINVS interpres vertens, *Terram visionis*, secutus videtur Symmachum, qui eodem modo vertit. Sic enim super hoc vocabulo scribit S. Hieronymus: In Hebræo est Moria, quod Aquila vertit τὴν καταφανῆ, hoc est, lucidam: Symmachus, τῆς ὀπτασίας, hoc est, visionis. Aiunt ergo Hebræi hunc montem esse, in quo postea templum conditum est in area Ornæ Iebusæi. Sic enim secūdi Paralipomenon cap. tertio scriptum est, *Cœperunt ædificare templum in mense secundo, in secunda die mensis, in monte Moria*, qui propterea interpretatur lucens & illuminans, quia ibi est, Dabir, hoc est, Oraculum DEI, & lex, & SPIRITVS Sanctus docens homines veritatem, & inspirans prophetias. Hæc Hieronymus. Sed cum Hebræis, quos sequi videtur Hieronymus, dissentit Rupertus, contendens non aliam ob causam dictam esse terram visionis, nisi quia DEVS ibi se videndum exhibuit Abrahæ, eumque respexit; duplici sane respectu, tum misericordiæ, vetans immolare filium; tum beneficentiæ, tantam eius obedientiam amplissimorum bonorum magnificentissimis promissionibus remunerans. Ruperti verba hæc sunt: Verumtamen quid opus est ab Hebræis nominis huius, id est, terræ vel montis visionis etymologiam dubitabilem quærere, aut vt opinabilem inuestigare; cum ex præsenti loco Scripturæ liquido constet, propter præsentiam siue respectum gratiæ DEI, Abraham sic locum illum appellasse? Nam quia DEI tentantis oculos super se apertos atque defixos præcordialiter sensit, clamante Angelo Domini, cum arripuisset gladium Abraham: *Non extendas manum super puerum: &, Nunc cognoui quia timeas Dominum*, ideo subiungitur: *Appellauitque nomen loci illius Dominus videt: vnde vsque hodie dicitur; Dominus uidebit.* Constat ergo quod ob causam prædictam iubilans atque ineffabiliter gratulabundus Abraham, illum suæ lætitiæ locum, visionis nomine signauit, in quo visum se esse à Domino, veraciter confiteri potuit. Itaque vt cetera multa, sic & hoc per anticipationem paulo ante dictum est, *Vade in terram*, cum additamento nominis huius, *Visionis*. Ita Rupertus, cuius solam hanc eius

Hierony. in Traditionib. Hebr. in Genes. c. 22. *De significatione vocis Moria.* *Rupertus lib. 6. Commentario. in Genes. cap. 22.*

Eugubinus. nominis interpretationem, reiectis ceteris omnibus approbat Eugubinus.

Lippomanus in Catena in Genesim. LIPPOMANVS autem putat vocatam esse terram visionis eam partem Iudææ, quæ maxime montana est; sic forte dictam, vel quod propter montium altitudinem è longinquo conspicua & aspectabilis sit; vel quòd terra illa futura erat Prophetarum habitatio, quibus multiplices factæ sunt cælestes visiones & reuelationes; maxime autem quia in ea Filius DEI verus homo factus & visibilis omnibus habitaturus erat; sicut Baruch dixerat: *Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est.* Oleaster portò varie originem vocis Moriah, & inde natam multiplicem eius significationem enarrans, ad hunc modum disputat: De etymologia vocis, Moriah. dubitatur. quidam enim deducunt à (Marar siue, Mar) quod est Myrrha: quod locus ille myrrha & cynnamomo & aloe abundaret: de quo Canticorum quarto dicitur: *Ibo ad montem myrrhæ*, alij deriuant à (Iarà) quod est timere: quòd in eo monte Dominus postea coli & timeri deberet. sunt qui deducant à (Iarah) quod est docere, & descendere; quod ex eo monte descensura & proditura esset doctrina & lex, iuxta illud Isaiæ secundo: *De Sion exibit lex*. Mihi autem, si ea vox deducatur à Mar, videtur iste mons appellatus amarus, propter amaritudinem Abrahæ immolantis filium, aut filij immolati. Sin autem radix eius sit (iarà) quod est timere, sic dictum puto à timore quem ibi habuit Isaac: vel potius à timore præsentiæ diuinæ, futuræ ibi in templo. Nec desunt qui vocis Moriah significationem arcessant à verbo (Raah) quod est videre, vt significet terram visionis, in qua scilicet DEVS Abrahæ ante apparuerat: quæ quidem interpretatio minime improbanda est. Hactenus ex Oleastro. 15

(Margin: Baruch 3. Oleaster in cap. 22. Genes.)

Genes. 4. & 8. TRADVNT Hebræi, in eo ipso monte Abel & Cain sacrificasse; & post Diluuium, Noe sacrificium obtulisse DEO in odorem suauitatis; atque in eo ipso multa post secula conditum esse Salomonicum templum. Equidem de templo Salomonico assentior Hebræis, cum apertis verbis id proditum sit in libro secundo Paralipomenon capite tertio. Considerandum est Lectori quod in primo sermone de immolatione Isaac scriptum reliquit his verbis Sanctus Augustinus: Audite illud sacramentum fratres carissimi. Hieronymus presbyter scripsit se ab antiquis & senioribus Iudæis certissime cognouisse, quòd ibi immolatus sit Isaac, vbi postea CHRISTVS crucifixus est. Etiam hoc antiquorum relatione refertur, quod & Adam primus homo, in eo loco vbi Crux CHRISTI fixa est, fuerit sepultus: & ideo Caluariæ locum dictum esse, quia caput humani generis ibi dicitur esse sepultum. Sic Augustinus. Verum mons Caluariæ extra vrbem Hierusalem erat, & diuersus à monte Moriah, super quo templum ædificatum est: sed quia propinqui erant, & fortasse eiusdem totius montis partes, pro vno monte & loco accipi possunt. At enim Abel sacrificasse in eo monte, mihi quidem valde dubium est, nec fit verisimile. Quin magis est credibile Adam è Paradiso eiectum, aut semper, aut longissimo tempore non procul ab eo loco habitasse; tum propter amorem & venerationem loci Paradisi; tum quod propinqua ei regio, particeps eius esset tam fertilitatis & amœnitatis, quàm salubritatis. Paradisum verò fuisse in Mesopotamia, aut nō inde procul, in tertio libro primi Tomi Commentariorum nostrorum in Genesim copiose disputauimus. De Noe porro quod tradunt Hebræi, sine dubitatione dixerim falsum esse: id enim manifeste redarguunt duæ Mosis sententiæ, quæ sunt in capite octauo huius libri: altera est, cessante diluuio requieuisse arcam super montes Armeniæ; altera verò est, egressum Noe de arca, ædificasse ibi altare Domino, & obtulisse holocausta super altare. Quam longe autem remoti sint montes Armeniæ à monte Moriah, nemo nescit, nisi qui Cosmographiæ omnino nescius est. 16

(Margin: Aug. in sermone de Tempore 71. — An Abel & Noe sacrificauerint in monte Moria. — Genes. 8. Ibidem.)

CETERVM

17 CETERVM mons Moriah, post conditum in eo templum, constructamq. vrbem, erat Orientali vrbis muro prope adiacens, excelsus, praeruptus, & vndique praeceps: cui primam claritatem & nobilitatem dedit historia haec Abrahae ibi filium immolaturi, sed eius postea loco Arietem cornibus inter vepres haerentem offerentis: cuius rei imago in pictura expressa tempore Gregorij Nisseni percelebris fuit. De hac enim imagine in Oratione pathetica de Pictura eius rei sic ille ait: Vidi saepius descriptionis eius rei imaginem, & sine lacrymis transire non potui, cum tam efficaciter & ad viuum ob oculos historiam eius rei poneret. Memorantur haec in secunda Nicaena Synodo Act. 4. Can. 2. Hunc montem Moriah vel partem eius Dauid ab Orna Iebusaeo sexcentis siclis aureis emit: & extructo in area eius montis altari, holocaustum DEO obtulit, quod ignis de caelo descendens consumpsit. Romani, Tito Imperatore, capta vrbe, incensoque templo, altiores partes eius montis demoliti sunt, easque cum ruinis templi in torrentem Cedron deiecerunt, remanente eo monte, multo quam antea erat depressiore: qua de re Borchardus ad hunc modum scribit: Mons Moriah super quem Domini templum & Regis palatium constructa fuerant, aliquando altior erat ipsa vrbe, vt patet ex situ templi, & ex ijs quae tradit Iosephus: quae loca nunc sunt omnino explanata, & fere demissiora residuo ciuitatis: explanatus enim fuit mons, in quo templum erat, à Romanis, & tractus in torrentem Cedron cum omnibus ruinis templi & atriorum; quod hodie palam est, & cuiuis licet videre.

Gregorius Nissenus.

2. Paral. 3

Borchardus in Descrip. Terrae Sanctae. Par. 1. cap. 7. num. 42

18 ORIGENES porro quaestiunculam hanc ponit, cur DEVS non prius iussit Abraham ire in montem Moriah, ibique de immolando filio praecepit ei, sed hoc ei praeceptum dedit, cum esset Geraris, atque inde eum discedere, & triduano itinere ad montem Moriah, exequendi praecepti sui gratia pergere voluit. Ad hanc quaestiunculam respondet ille, quo magis DEVS eius viri animam & affectum probaret, voluisse eum per tres dies itineris, acerbissima filij immolandi cogitatione & intentione cruciari. Sed audiamus Origenem: Intuemini, inquit, per singula, quomodo fiant & crescant animi & virtutis eius tentamenta. *Vade*, ait, *DEVS in terram excelsam*, nunquid non poterat prius duci Abraham cum filio ad illam terram, & poni super montem Sacrificio illi destinatum, & ibi ad eum dici vt offeret filium? Sed prius ei dicitur quod offerre debet filium suum, simulque iubetur ire in terram excelsam & ascendere in montem. Quorsum hoc spectat? nimirum vt dum ambulat, dum iter agit, per totam viam cogitationibus discerpatur, vt hinc perurgente praecepto, inde vero vnici filij affectu reluctante crucietur: Propterea igitur imperatur via, & montis ascensio, vt per haec omnia spatium certaminis accipiant affectus & fides, amor DEI & amor carnis; praesentium gratia, & futurorum expectatio. Nec satis fuit Patriarchae tantum DEI opus peracturo, pergere in terram excelsam, sed insuper iubetur montem ascendere; videlicet vt fide elatus terrena derelinquat, & ad superna conscendat; & vt loci altitudo, fidei & obedientiae in operando facinore sublimitatem significaret.

Origenes homil. 8. in Genes.

QVARTA

QVARTA DISPVTATIO

Versu 2. Quam fuerit præceptum illud diuinum de imolando Isaac graue, difficultatumque plenum:ac,si ratione humana æstimaretur, quam asperum & atrox, sæuumque Abrahæ videri potuerit.

Super illis verbis.

Tolle filium tuum quem diligis Isaac, & offer eum in holocaustum.

SEPTEM res hisce verbis tanguntur, ad commouendum & 19
perturbandum,confundendumque animum & affectum Abrahæ, potentissimæ; nempe quæ alium quemlibet mortalium,ab eo DEI mandato exequendo vel omnino reuocassent, vel certe vehementer retardassent:quæ vero sint eiusmodi, cursim attingam. Primum eorum est illud, *Filium tuum*: Est enim artissimum necessitudinis vinculum,& flagrantissimum amoris incendium inter patrem & filium. quo fit vt præoptent patres mori se potius quàm filios: & se filijs superstites esse, acerbissime doleant. Alterum est illud, *Vnigenitum*: nam si multos Abraham filios habuisset, leuior ei ac tolerabilior vnius eorum fuisset amissio:at vnum habere solum, eoque orbari, atque vna cum eo, suæ posteritatis spe omni priuari, id sane paternum animum incredibiliter acerbare & cruciare poterat. Sed quomodo dicitur Isaac fuisse vnigenitus Abrahæ, cum viueret tum Ismael,quem ille genuerat ante Isaac? An quia eiectus domo eius Ismael, & ab eius consuetudine victuque longe ablegatus, quasi pro mortuo erat Abrahæ? An vnigenitum vocauit Isaac, non simpliciter, sed respectu Saræ, quę principalis erat Abrahæ vxor, & materfamilias; & item respectu hæreditatis Abrahæ, quæ ad solum Isaac quasi ad vnicum filium peruentura erat? An potius propterea Isaac appellatus est vnigenitus, quia ipse solus natus fuerat secundum DEI promissionem, & præter ordinem cursumque naturæ; Ismael autem natus fuerat secundum carnem, quemadmodum præclare docet Paulus ad Galatas quarto? An demum vnigenitus nominatus est respectu posterorum Abrahæ? nam quasi solus Isaac fuisset filius Abrahæ, ita soli posteri Isaac, censendi erant posteri Abrahæ, testante DEO: *In Isaac vocabitur tibi semen.*

Quomodo dictus sit Isaac fuisse vnigenitus Abrahæ.

Genes. 16.

Genes. 21.

TERTIVM est illud, *quem diligis*. Erat sane Isaac multis de causis maxime diligendus Abrahæ: quod esset ingenio & moribus optimis & suauissimis: quod patris esset reuerentissimus atque obsequentissimus: quod eum iam senex genuisset; quod ingenti potentiæ DEI miraculo, & singularis ergà se beneuolentiæ eius perillustri testimonio accepisset; quod per illum numerosissima & clarissima promissa sibi à DEO esset posteritas. Pro eo quod nos legimus, *quem diligis*, hebraice est, *quem dilexisti*, id est, quem perpetuo vsque adhuc dilexisti. Nullum enim in omni præterito tempore factum dictumque fuerat Isaac, quod vel minimam Abrahæ offensionem afferre potuisset. Obseruate curioseque annotauit noster Ribera, in rimandis pensitandisque proprijs hebrææ linguæ & Sacræ Scripturæ locutionibus, vir peracris iudicij, exactæque curæ, Scripturæ consuetudinem esse, vt sæpe certam quampiam temporis differentiam vsurpet, quo eius rei quam narrat durationem & permansionem in ea differentia tempo- 20

Franciscus Ribera in ca. 1. Oseæ num. 31.

tis

ris significet. Exempli causa, Ioannis primo; *In principio erat verbum*, id est, semper erat.& in psalmo primo: *Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit*; Id est, nunquam abijt, nunquam stetit, nunquam sedit. Et Oseæ primo: *Fornicans fornicabitur terra à Domino*, quasi diceret, Non solum antehac fornicata est, nec tantum nunc fornicatur, verum etiam in posterum perget fornicari, nec à fornicando desistet. Similiter hoc loco: *quem dilexisti*, id est, quem ad hunc vsque diem perpetuo dilexisti, sine vlla nempe amoris vel cessatione vel etiã imminutione.

21 QVARTVM est illud, *Isaac*. Enimuero præcipuam quandam & vehementem excitat amoris flagrantiam, audire proprium nomen eius, qui eximie atque vnice diligitur. quo ardentior autem erga quempiam amor est, eo fit acerbior ex illius amissione dolor. Nomen sane Isaac risum & gaudium significabat: nam per eum ingens, & solidum, & perpetuum gaudium parentibus eius, atque omni eorum posteritati promissum fuerat. Sed enim illo DEI præcepto de eo immolando, omnia parentum gaudia, & præterita, & præsentia, & in posterum sperata, obrui ac penitus deleri videbantur. Pulchre hoc exaggerat Origenes: Vide, inquit, tentationis pondus. caris ac dulcibus appellationibus iterum ac sæpe repetitis, paterni suscitantur & inflammantur affectus: vt amoris euigilante memoria, ad immolandum filium paterna dextera retardaretur; & vt aduersus fidem animi, tota carnis militia repugnaret. Esto Domine quod commemoras de filio patrem; adijcis carissimum, quem præcipis iugulari, sufficiat hoc ad supplicium patris; addis tamen rursus: *Et quem diligis*, sint & in hoc parenti triplicata supplicia: quid opus præterea fuit, nominatim ei commemorari Isaac? nunquid nesciebat Abraham, filium illum suum vnigenitum & dilectissimum, vocari Isaac? nimirum hoc addere voluisti vt recordatus Abraham, quia dixeras ei, *In Isaac vocabitur tibi semen*, memorque tot & tantarum promissionum, quæ sub hoc nomine ei datæ fuerant, vehementior & atrocior ei contingeret disperationis tentatio. Hæc Origenes.

Genes. 21.

Orig. hom. 8. in Gen.

Genes. 21.

22 Quintum est illud: *Offeres*. non dixit, Dabis eum alijs immolandum, sed tu ipse duces eum ad immolandum: tu immolationis eius testis & spectator eris: tu manibus tuis eum trucidabis, & cremabis. Sextum est illud, *Mihi*: nam etsi non est id expressum à Mose, necessum tamen est hoc loco intelligi. Poterat autem id vehementer conturbare animum Abrahæ: nouerat enim ipse, DEVM humanas victimas detestari: sciebat non delectari eum morte hominum, ne dum innocentium. Ille sibi filium pro singulari munere ac beneficio promiserat: ille longissima generationis eius expectatione diu multumque fidem & spem suam probauerat: denique magno potentiæ suæ miraculo, ex sene ac sterili vxore eum dederat: atque in eo vno omnes eius promissiones sibi datæ nitebantur. Quomodo igitur quasi horum omnium oblitus, aut pœnitens, eum de medio tolli, sibique immolari iubebat? Septimum est illud *In holocaustum*. Alia quidem certe mortis violentæ genera, non omnino resoluunt, & consumunt, & delent corpus hominis mortui. Nimirum ex suspendio & suffocatione integrum manet corpus: decollationi aut lacerationi membra; bestiarum deuorationi saltem ossa supersunt: at ex holocausto, nihil prorsus præter paucum vilemque cinerem restat: vt nullum esse videatur mortis genus æque corporis humani, vt sic loquar, annihilatiuum, atque est holocaustum. quare holocausti modo cremandum & interimendum esse Isaac, id singulari quodam atque incredibili Abrahæ animum dolore perurebat.

Philonis in lib. de Abraham præclara sententia:

23 VERVM hæc, quæ nos carptim diximus, & per capita, summatimque indicauimus potius quam expressimus, Philo perpetua, & oppido quam diserta atq.

eru-

erudita disputatione pertractans, ad hunc modum scribit: Apud omnes qui recte sentiunt, nihil honestius, nihilque optabilius ducitur, quam DEO parere: hoc autem ita Abraham facere studuit, vt nullum vnquam DEI mandatum non prompte & alacriter exequeretur, quantumuis molestijs & ignominijs, laboribusque ac doloribus refertum esset. Quamobrem & id quod diuino oraculo iussus est de immolando filio, fortiter constanterq. pertulit. Cum enim nulla in ea regione consuetudo esset immolandi liberos, ipse primus auctor futurus erat noui & inusitati exēpli: quod mihi videtur nemo laturus fuisse, etiā si ferreū & adamantinū habuisset animū: cum natura enim, vt quidam dixit, pugnare, difficillimum est. Pater erat factus vnici filij, quem amabat super modum vulgaris 18
amoris, etiam fama celebrati. Aderat & aliud vehemens amoris incitamentum; quod in senecta ei natus fuerat: nam sero natos impotentius parentes adamant; vel quia diu desideratos, vel quia nullā postea sperant prolē, natura iam effœta, & ad extremum perducta terminū. Præterea è numerosa sobole vnum quempiam offerre DEO, tanquam liberorum primitias, nihil mirandum fuerit, cum præsto sit ex alijs superstitibus liberis haud mediocre solatium, & doloris ex vnius interitu concepti leuamentum. Cum vero vnicus offertur, res est nullo sermone explicabilis, nullum habens respectum consuetudinis domesticæ, sed tota prona ad pietatis officium, eximia sane & vix cuiquam alij tentata. Nam alij tametsi pro salute patriæ, vel exercitus, concedunt liberos suos Dijs mactandos, ipsi tamen aut domi manent interea, aut procul absistunt ab altaribus, aut si contingat eos sacris interesse, auertunt oculos, & ne spectari quidem sustinent alienum necis ministerium. hic vero tanquam sacerdos, ipse pater amantissimus aggreditur mactationem egregij filij, quem fortasse etiam, sacrificiorum ritu, membratim concisurus erat, adolendum altaris ignibus: adeo cauerat, ne pietate erga filium distraheretur pietas DEO debita: totum enim, quantus erat, animum Sanctitati deuouerat, nihil curans cognatum sanguinem. Quid horum quæ diximus, cum ceteris commune est? quid non eximium, & quod nulla possit æquari facundia? vt merito quoduis ingenium minime malum aut inuidum, obstupescere debeat immensæ huius pietatis miraculo. Ad hunc vsq. locum pertinent, quæ commemoranda hic duximus Philonis verba.

Cur in senectute geniti vehementius à parentibus amentur.

QVINTA DISPVTATIO

Vnde notum & certum fuerit Abrahæ, DEI fuisse visionem illam, & præceptum de Immolando filio; & non fuisse illusionem quampiam & fallaciam Dæmonis.

Super illis verbis.

versu 3. *Igitur Abraham de nocte consurgens, strauit asinum suum, ducens secum duos iuuenes & Isaac filium suum; cumque concidisset ligna in holocaustum, abijt ad locum quem præceperat ei DEVS.*

EX illis verbis: *Igitur Abraham de nocte consurgens*, satis apparet, visionem illam & apparitionem DEI factam esse Abrahæ noctu; Namque statim eam exequi voluit. Idque apertius ostendit hebraica lectio superiorum illorum verborum, quæ dixit DEVS ad Abraham: *Tolle filium tuum vnigenitum &c.* Siquidem hebraice est, *Tolle nunc filium tuum*, Quid est illud *Nunc*, nisi confestim, quamprimum, & sine vlla mora? Cum igitur Moses dicat 24

cat eum surrexisse de nocte ad exequendum DEI mandatum, non obscurè significat noctu fuisse mandatum ei datum à DEO. An vero visio illa & apparitio DEI, in vigilia facta sit Abrahæ, an in somno, non æque manifestum est. valde tamen probabiliter ratiocinatur Caietanus, eam vigilanti Abrahæ esse oblatam. Posui hic verba eius super hunc ipsum locum quem nunc tractamus. Illa verba, inquit, Caietanus, *Abraham de nocte consurgens*, non indicant, tunc Abrahamum vigilasse è somno, & lecto surrexisse: sed duntaxat, illum diuini mandati exequendi solicitum ac sedulum, præuenisse matutinum tempus, ad sternendum asinum, ad scindenda ligna, & alia præparanda ad iter. Visionem hanc nocturnam, esse factam vigilanti Abrahæ, apparet ex eo quod nulla hic fit mentio somni, aut surgendi è lecto; & manifeste præcipitur Abrahæ: *Tolle nunc filium tuum*: dormienti enim non præcipitur: Tolle nunc, sed Tolle excitatus à somno: vt bis patet in Ioseph sponso beatæ Virginis. Et consentaneum rationi est, vt tale tantumque præceptum, quod videbatur aduersum ius naturale, & aduersus promissionem diuinam factam Abrahæ de progenie per Isaac, fieret modo certissimo: constat autem certiora esse nobis, quæ vigilantibus, quam quæ dormientibus reuelantur. Hæc Caietanus.

[Caietanus in cap. 12. Genesis.] [Math. 1.]

25 SED grauior est illa quæstio, vnde notum certumque fuerit Abrahæ, illam visionem, illudque de immolando filio præceptum, ex DEO esse profectum: & non sit veritus, ne forte illusio esset & deceptio dæmonis: præsertim cum multa essent, quæ eum dubium & ambiguum ea de re possent facere. Principio, non ignorabat Abraham, DEVM auersari & execrari humanas victimas: propriumque esse Dæmonis, quem pro DEO stulta & cœca Gentilitas colebat, humani sanguinis effusione lætari, hominumque gaudere cædibus. Deinde, præceptum illud contrarium videbatur virtuti Iustitiæ, occidere scilicet hominem innocentem. Præterea, contra paternam videbatur pietatem, etiam feritatem excedens crudelitatem, patrem suis ipsum manibus trucidare & cremare filium suum. esse quoque id videbatur contra fidem diuinarum promissionum: neque enim DEVS vt homo mentiri, aut vt filius hominis mutari potest: quomodo igitur præceptum de occidendo Isaac poterat esse DEI, qui non semel promiserat posteritatem Abrahæ per ipsum Isaac fore amplissimam, clarissimamque? non igitur tale præceptum cum fide ac veritate diuinæ promissionis congruere videbatur. Illud quoque deterrere poterat Abraham ab eo mandato implendo, quod ei plane contrarium meminisse poterat esse illud DEI præceptum datum Noe: *Quicumque fuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius: ad imaginem quippe DEI factus est homo*. Hæc igitur atque alia horum similia, dubium & ambiguum reddere poterant animum Abrahæ, de veritate illius visionis, æquitateque præcepti.

[Quæ res potuissent (secundū rationem humanam) dubium reddere Abraham, num illud visum illudq. præceptum ex DEO esset] [Num. 23.] [Genes. 9.] [Supra 4.]

26 VERVM enimuero, quam fuerit persuasum Abrahæ, certumque illam visionem, illudque præceptum fuisse DEI, liquido, tanta eius in exequendo DEI mandato celeritas, sedulitas, alacritas indicauit. Etenim DEVS tanta sui luminis copia eius animum mentemque perfudit, atque illustrauit; tantaque sui oraculi certitudine confirmauit, vt non solum de eo nihil prorsus dubitaret; verum etiam certius sciret illud esse DEI oraculum & præceptum, quàm cum Saram vxorem, vel filium Isaac loquentes audiret, esse eorum verba quæ ipse audiebat. Solet enim DEVS, eorum quibus mysteria sua patefacit, sic mentem illustrare, sic voluntatem afficere, sic eos de fide & veritate suæ reuelationis certiores facere, vt ipsum esse eius reuelationis auctorem agnoscant, firmissime iudicent, & sine dubitatione vlla credant. Firmari etiam hoc potest præclara quadā B. Gregorij sententia: Sancti viri, ait Gregorius, inter illusiones atq. reuelationes

[Quemadmodum Deus eos quibus mysteria sua reuelat, faciat certos, eam reuelationem à se profectam esse.] [Gregor. lib. 4. Dialogo. cap. 48.]

lationes, ipsas visionum voces, & imagines, quodam intimo sapore discernunt, vt sciant quid à bono Spiritu percipiant, & quid ab illusore patiantur. Nam si erga hæc mens hominis cauta non esset, per deceptorem spiritum, multis se vanitatibus immergeret. Dæmon enim nonnunquam solet multa vera prædicere, vt ad extremum valeat animam ex vna aliqua falsitate laqueare. Sic Gregorius. Quemadmodum igitur naturale mentis nostræ lumen, facit nos euidenter cernere veritatem primorum principiorum, eamque statim, citra vllam demonstrationem, assensu nostro complecti: sic in visionibus & reuelationibus à DEO datis, lumen diuinum animis nostris affulgens, efficit vt eas visiones ac reuelationes vere diuinas esse intelligamus, certoque credamus.

27 Obseruandum documentum. Placet mihi quod super hac ipsa re annotauit Thomas Anglus: ait ille visiones & reuelationes diuinas factas primis prædicatoribus, & quasi fundatoribus Fidei, doctoribusque & rectoribus populi fidelis, disciplinæque morum, & cultus diuini ordinandi, pureque administrandi magistris; sicut in lege naturæ, Patriarchis; in lege scripta, Prophetis; in lege demum Euangelica, Apostolis; reuelationes, inquam, eiusmodi viris factas, clarissimas, distinctissimas, exactissimas fuisse. Nã cũ per eos ceteri illuminandi, docendi, firmandi, & dirigendi essent, conuenientissimus erat, ipsos maxime à DEO esse illuminatos, eruditos confirmatosq. Namq. hic vim & locum habet celebris illa Aristotelis sententia & regula philosophica; Quod est causa vt alia sint talia, id maxime tale esse necesse est. Quo fit vt ignis, & Sol, qui cetera calefaciunt & illuminant, ille calidissimus, hic lucentissimus sit. Ponam hic verba Thomæ, ne forte Lector ea hoc loco desideret. Est pro certo supponendum, inquit Thomas, certissimum fuisse Abrahæ, hoc præceptum fuisse à DEO; alioquinimis temeratie atque impie acceptasset opus tam inusitatum, præsertim vero non præmisso multiplici consilio prouido, & matura deliberatione. Primis enim Patriarchis & Prophetis fiebant visiones vniuersales, & fundamentales, & infallibiles, tanquam fundatoribus & quasi radicibus totius diuini cultus & Ecclesiæ DEI: & ideo nullo modo dubiæ erant tales visiones, sicut sunt quæ communiter fiunt singularibus personis quibusdam, quas non est securum sequi, nisi per aliam certitudinem rationis, vel Catholicæ fidei, vel Scripturæ, earum veritas primitus innotescat. Hoc igitur concesso, sciendum est, debuisse Abraham celetrime ac feruentissime implere illud præceptum; & in filio suo potius, quam in alio quocunque homine: minusque impium fuit, quod ipse sic voluerit immolare filium suum, quam si facere id voluisset in alio quopiam extraneo. Nimirum immolando filium vnigenitum, sibique tam amore naturæ, quam gratiæ dilectissimum, non potuit vereri, & suspectus sibi esse, ne forte id faceret impio aliquo motu animi; verum securus erat se solo DEI amore ac timore ad id faciendum esse inductum. De personis autem extraneis id vereri & suspicari poterat: tum quia quanto hoc erat difficilius, & repugnantius naturali & carnali affectui, tanto id erat perfectioris virtutis propter DEI amorem perficere. Deinde quia id quod naturali iure erat suum, & sibi subditum, potius decuit offerri ab ipso, quã rem extraneam, nec suæ potestati subiectam. Similiter Isaac sine vlla dubitatione obedire patri suo debuit: quippe cuius sanctitatem, & diuinas reuelationes ei factas, optime nouerat, & facile aduertere poterat, quod pater suus vir sanctissimus nũquam se filium eius vnigenitum & dilectissimum immolare sustinuisset, nisi certissimus esset, id à DEO fuisse imperatum. Sic Thomas Anglus.

Arist. lib. 2. Metaphys.

Thomas Anglus in cap. 22. Genesis.

28 Superiorũ rationum solutio. RESTAT vt rationes diluamus paulo supra positas, quæ videbantur magnam Abrahæ ingerere debuisse de veritate eius visionis, æquitateq. præcepti, dubitationem. Prima ratio hæc erat: iniquum videri præceptum occidendi hominem innocentem; præsertim vero vt pater suis ipse manibus filium suum truci-

trucidaret. Verum ita ſoluitur hæc ratio. Si præceptum illud ab homine quopiam eſſet datum, proculdubio iniquiſſimũ fuiſſet: nemo eſt enim omnium mortalium, qui ſupremum ius, & ſine exceptione vlla poteſtatem habeat auferendi vitam cuiuis homini, etiam innocenti. At enim qui Abrahæ cædem filij imperauit, DEVS erat: apud quem nempe nullus hominum per ſe innocens eſt: quique ſupremam habet & abſolutiſſimam poteſtatem in vitam & mortem cuiuslibet hominum, vt qui hominum effector & dominus ſit: idemq. poteſt mortem ipſam in multo maius & optabilius bonũ eius qui moritur conuertere, quàm ipſa eius vita erat. Cum igitur hæc notiſsima eſſent Abrahæ, certum ei & indubitatum erat, & ſibi & filio optimum atq. glorioſiſſimum fore, ſi alacriter illud DEI mandatum explerent. Nec ignorabat ille ſummæ pietatis eſſe, quò perfectius DEI voluntati obtemperetur, in ſe ſuoſque eſſe crudelem.

29 VERVM quæ nos hic ſtrictim & curſim tranſgreſſi ſumus, ea diſtincte magis & enucleate declarat B. Thomas. Omnes, inquit, naturali morte moriuntur, communiter tam nocentes quam innocentes: quæ quidem naturalis mors, diuina poteſtate inducitur propter peccatum originale, ſecundum illud primi Regum ſecundo: *Dominus mortificat & viuificat*. Et ideo abſque aliqua iniuſtitia, ex DEI mandato poteſt infligi mors cuicumque homini, vel nocenti, vel innocenti: Nec id fuerit contra legem naturalem: nam ſicut in rebus humanis, quicquid à DEO præcipitur, hoc ipſo eſt debitum fieri; ſic in rebus naturalibus, quicquid à DEO fit, id eſt quodammodo naturale. Idem alio loco: Abraham, cum conſenſit occidere filium, non conſenſit in homicidium, quia debitum erat eum occidi ex DEI mandato; quippe qui dominus eſt vitæ & mortis. Ipſe enim eſt qui pœnam mortis infligit omnibus hominibus, tam iuſtis quàm iniuſtis, propter peccatum primi parentis: cuius ſententiæ ſi homo ſit coadiutor auctoritate diuina, non erit homicida, ſicut nec DEVS. Nec ſane in prætermittendis relinquendum eſt, quod ab eodem auctore in hanc ipſam ſententiam proditum eſt alio loco: Sicut DEVS, inquit, nihil operatur contra naturam, quia hæc eſt natura vniuſcuiuſque rei, quod in ea DEVS operatur, vt habetur in Gloſſa ad Romanos vndecimo: operatur tamen aliquid contra ſolitum curſum naturæ: ita etiam DEVS nihil poteſt præcipere contra virtutem, quia in hoc præcipue conſiſtit virtus & rectitudo voluntatis humanæ, vt ea DEI voluntati conformetur, & eius ſequatur imperium, quamuis ſit contra conſuetum virtutis modum. Secundum hoc igitur, præceptum datum Abrahæ vt filium innocentem occideret, non fuit contra iuſtitiam, quia DEVS eſt auctor mortis & vitæ. Hactenus ex B. Thoma.

S. Thomas 1.2. quæſt 94. art. 6. ad 2.

Ibidem quæſt. 100. art. 8.

2.2. quæſt. 104. art. 4.

30 GLOSSA verò quam ſuperioribus verbis citauit S. Thomas, ſententia ipſa & doctrina eſt B. Auguſtini contra Fauſtum Manichæum diſputantis, & hunc in modum ſcribentis: Quid ſit ſecundum naturam, & quid contra naturam, homines, qui ſicut vos errant, noſſe non poſſunt. Dici autem humano more contra naturam eſſe, quod eſt contra naturæ vſum mortalibus notũ, nec nos negamus. DEVS autem creator & conditor omnium naturarum, nihil contra naturam facit: id enim erit cuiq. rei naturale, quod ille fecerit, à quo eſt omnis modus, & numerus & ordo naturæ. Sed contra naturam non incongrue dicimus aliquid DEVM facere, quod facit contra id quod nouimus in natura. Hanc enim etiam nos appellamus naturam, cognitum nobis curſum ſolitumque naturæ, contra quem DEVS cum aliquid facit, magnalia, vel mirabilia nominantur. Hæc S. Auguſt.

Aug. Contra Fauſtũ lib. 26. cap. 3.

Quid ſecũdum naturã, & quid contra naturam eſſe, iudicari debeat, notabilis B. Auguſtini ſententia.

31 NEC vero Abrahæ ſuſpicio vlla accidit, ne præceptum illud prioribus DEI promiſſionibus ſibi datis eſſet contrarium: ſiquidem is firmiſſime credebat fore,

vt cum immolatus esset Isaac, rursus à DEO reuocaretur ad vitam: quemadmodum de eo testificatus est Apostolus, dicens: *Fide, Abraham obtulit Isaac, cum tentaretur: & vnigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones; arbitrans quia à mortuis suscitare potens est DEVS.* Etenim miraculum generationis Isaac supra naturæ ordinem & potentiam factæ, fidem faciebat non solum possibilis, sed etiam sperandæ, ac futuræ eius ex mortuis resurrectionis. Illud porrò DEI præceptum datum Noe, de non fundendo humano sanguine, sciebat Abraham intelligi oportere de homicidio, propria voluntate & auctoritate facto, non autem de eo quod fit auctoritate & præcepto eius, qui mortis inferendæ legitimum ius & potestatem habet. Dominus autem DEVS, ipse est qui mortificat & viuificat, deducit ad inferos & reducit: Ipse claues habet mortis & inferni.

Ad Hebr. 11. *Genes. 9.* *1. Reg. 2.* *Apoc. 1.*

32 CETERVM verba illa: *Die autem tertio eleuatis oculis uidit procul locum*, duplicem habent quæstiunculam: vnam, quomodo Abraham in eo itinere, quod vix erat (vt fertur) vnius diei, triduum consumpserit: alteram, vnde cognouerit Abraham illum esse locum à DEO destinatum immolationi Isaac. Ad priorem quæstionem, ex sententia B. Hieronymi, ita respondendum est: habitasse eo tempore Abraham Geraris: à quo loco ad montem vsq. Moriah, vbi filium immolaturus erat, triduanum esse iter. Hieronymi verba hac sunt: Notādum quod à Geraris vsq. ad montem Moriah, iter dierum trium sit, & consequenter illuc die tertio peruenisse dicatur. Male igitur quidam, Abraham putant illo tempore ad quercum habitasse Mambre; cum inde vsq. ad montem Moriah, vix vnius integri diei sit iter. Sic Hieronymus. At verò Thostatus, supponens tunc Abraham vel habitasse Bersabee, vel in conualle Mambre; ab vtrouis loco affirmat distare montem Moriah minus viginti milliaribus, & vix vnius itinere diei. Quod autē tam diu in eo itinere moratus sit Abraham, factum esse putat DEI cōsilio ac voluntate; videlicet vt Abraham lento procedens gradu, diutius acerbissima cogitatione immolandi filij vexaretur, & ita constantia fidei & obedientiæ eius vehementius exerceretur ac probaretur. Ac narratio quidem Mosis, si quis tam attente consideret, Thostato magis quàm B. Hieronymo suffragari videtur. Moses quippe sub finem huius 22. capitis narrat, Abraham peracto immolationis negotio, vnà cum Isaac & seruis abijsse Bersabe, & ibi habitasse: non videtur autem dubitandum, quin eo redierit, vnde discesserat immolaturus Isaac. Illic enim domicilium suum, illic omnem familiam & bona reliquerat. Quo fit vt discessisse eum ex vrbe Bersabe, aut verum, aut vero simillimum esse videatur.

Hierony. in Traditioni. Hebra in Genes. super 22. caput *Thostatus in cap. 22. Genesis.*

33 SI Lectori hæc placet sententia, & credibile fit, quod ait Thostatus, ab vrbe Bersabe vsque ad montem Moriah vix vnius diei esse iter; quod de triduo illius itineris narrat Moses, sic explicandum erit. Dicat enim necesse est, tres illos dies non esse computandos ab eo tempore, quo Abraham iter aggressus est: sed ab eo tempore quo DEI mandatum de immolando filio datum ei est. datum verò fuit mandatum sub initium noctis, quæ computanda est cum die præcedenti. Residuo eius noctis comparauit se ad iter: quod sequenti mane aggressus est pedibus, & toto die persecutus. Nocte eius diei quieuit: atque insequenti mane repetens iter, haud longe progressus, procul vidit montem immolationi destinatum. Ex quo igitur mandatum DEI accepit, & quousque vidit montem immolationis, transactum est triduum, non quidem totale, sed partiale, quemadmodum de triduo mortis & resurrectionis CHRISTI Domini nostri dici solet. Aut hoc itaque sequatur Lector, aut quod à Thostato traditum supra diximus.

34 AD posteriorem quæstiunculā respondendum est, cognouisse Abraham illū esse

esse illum locum destinatum immolationi Isaac, DEO monstrante, sicut ipse prædixerat ei dicens: *Offeres eum in holocaustum, super vnum montium, quem monstrauero tibi*. & paulo infra: *Pergebant*, inquit, *pariter, & venerunt ad locum, quem ostenderat ei DEVS*: monstrauit autem eum DEVS, interiori monitu & indicatu, sicut Samueli ostendit Saulem, esse eum quem vngere debebat in regem, *1. Reg. 9.* & itidem postea Dauidem. Hebræi tradunt vidisse procul Abraham in eo loco, *Infra. 16.* ingentem quandam columnam igneam; quam cum serui eius non viderent, sed *Hebræorũ* solus ipse ac filius Isaac, eo indicio cognouit illum esse locum immolationi Isaac *Traditio.* à DEO designatum & præstitutum.

SEXTA DISPVTATIO.

An mentitus fuerit Abraham, cum dixit seruis suis: *Expectate hic cum asino: ego autem & puer illuc vsque properantes, postquam adorauerimus, reuertemur ad vos.* *Versu 5.*

35 IBAT Abraham, DEI iussu, immolatum filium suum Isaac; quomodo igitur verum esse illud potuit, quod seruis dixit: *Reuertemur ad uos?* Quæritur itaque, an hæc dicens, mentitus sit Abraham? Multiplicem huius quæstionis explicandæ rationem apud auctores reperio. Prima ratio est illa quidẽ peruulgata, & probata multis: certo credidisse Abraham resuscitatum iri Isaac, vbi esset immolatus, vt de eo tradit Apostolus: quamobrem verissime dixit: *Reuertemur ad uos*. Hanc secutus ra- *Ad Hebr. 11.* tionem B Augustinus, ita scribit, hæc ipsa verba Abrahæ pertractans: Quid est quod dicis Beate Abraham? ad immolandum filium vadis, & dicis te cum filio *Aug. ser. 1. De immolat. Isaac, qui est 71. de Tẽpore.* reuersurum? Si enim in holocaustum obtuleris eum, vtique tecum redire non poterit. Potuit respondere Beatus Abraham: verum dico, & offeram filium, & cum filio reuertar ad vos. tanta est fides mea, vt credam, quod ille, qui mihi eũ de sterili matris vtero dignatus est dare, possit etiã eum mortuũ suscitare; & ideo verum dico, quod *Cum adorauerimus, reuertemur ad uos*. Sic Augustinus. Verum aduersus rationem hanc tria possent obijci. Primo enim dicet aliquis, B. Paulum non dicere, Abraham credidisse, suscitatum iri Isaac, sed quod potens esset DEVS à mortuis eum suscitare. Verùm esto, crediderit eum suscitatum iri; sed vnde quæso cognouerat, statim vt fuisset immolatus, & priusquam ipse domum reuerteretur, esse resuscitandum? Et verò, sententia hæc multum eleuare ac minuere videtur gloriam huius facti Abrahæ; non enim tanta fidei & obedientiæ Abrahæ laus fuisset, quantam & Patres, & diuinæ literæ prædicant, quod filium prompte & alacriter immolare voluisset, si eum statim post immolationem, sciebat ad vitam esse reuocandum.

36 ALTERAM enodandæ huius quæstionis rationem tradit Ambrosius, qui ait, inscienter quidem Abraham verbis illis prophetasse, & verum dixisse; scienter autem contra sensum animi sui captiose sic esse locutum: vt serui, illiusmodi verbis capti & decepti, opus immolationis, quod parabat ipse facere, nequaquã impedire conarentur. Ambrosij verba sic habent: *Postquam adorauerimus, ad vos reuertemur*. Prophetauit quod ignorabat: ipse solus disponebat redire immolato *Ambros. lib 1 De Abraham cap. 8.* filio: Sed Dominus per os eius locutus est, quod parabat. Captiose autem loquebatur cum seruulis, ne cognito negotio, aut impediret aliquis, aut gemitu obstreperet, aut fletu. Hæc Ambrosius. Abraham porrò mendacium verbis illis, quam-

Canus lib. 2. De locis Theolog. cap. 4.

uis leuissimum dixisse, arbitratus est Melchior Canus, quod contra mentem, dissimulandi causa, sic locutus fuerit: prophetasse tamen, quia dixit verum, quod tunc scilicet ipse ignorabat. Nec vero temerarium & nefas esse putat ille, id sentire de tanto Patriarcha: cum ne ipsos quidem CHRISTI Apostolos, sanctiores nempe ac diuinæ gratiæ pleniores quàm Patriarchas, ab omni culpa, etiam veniali vendicare necesse sit.

CAIETANVS nouam quandam & acutam, & subtilitatis metaphysicæ plenam iniuit soluendæ huius difficultatis rationem; quamquam non ab ipso, vt mox dicemus, primum cogitatam & inuentam. Ait, verba illa vere dixisse Abraham secundum ordinarium cursum naturalium & humanarum causarum; tametsi secus futurum esset secundum extraordinariam DEI præscriptionem, insolitamq. ordinationem. Immolatio quippe Isaac non erat futura secundum naturales causas, & humanam voluntatem, aut ordinariam DEI dispositionem; sed erat quiddam supernaturale, extraordinarium atq. insolitum. Abraham itaque non hoc posterius, sed prius illud spectans, verè dixit: *Ad vos reuertemur*. Ponam hic Caietani verba: Non simulando, inquit Caietanus, promisit Abraham se reuersurum, cum crederet Isaac non reuersurum, vtpote immolandum; sed sperans filium resuscitandum, iuxta id quod scribitur ad Hebræos vndecimo, quandoquidem DEVS ei promiserat: *In Isaac vocabitur tibi semen*. Vel potius sic locutus est Abraham, secundum ordinem causarum secundarum. Immolatio namq. Isaac, non erat futura secundum ordinem causarum secundarum, sed secundum miraculosum ordinem supremæ causæ. Verum itaque locutus est, dicens quod futurum erat secundum ordinem communem causarum, tacito ordine supernaturali. Et hæc sermonis ratio magis quadrat magnitudini tum obedientiæ, tum facti Abrahæ; minus enim multo fuisset, immolare filium quem statim resurrecturum sciret. Sic Caietanus. 37

Caietanus in cap. 22. Genesis.

Genes. 21.

Thomas Anglus in cap. 22. Genesis.

HOC ipsum, aut certe simillimũ quid, plus ducentos annos ante Caietanũ tradidit Thomas Anglus, ad hunc modum scribens: Dictum illud Abrahæ intelligi debet, nisi ex speciali iussu DEI aliud euenerit. Sicut enim supernaturalia miracula sunt excepta à communi lege loquendi: ita supernaturalia, & occulta, & inusitata DEI consilia & mandata. Nec oportet, vt sciens illa, semper secundum illa loquatur, maxime quando nouit hoc non expedire, nec decere, nec DEVM id velle: sed sufficit vt loquatur hominibus secundum communem cursum, & secundum communem notitiam: quemadmodum & sacerdotes dicunt aliquando de sacramentaliter sibi confessis, & notis, ea se nescire, nec tamen in eo mentiuntur, nec mendaces habentur. Sic ille. qui duas præterea alias eius profligandæ quæstionis vias aperit. Potest, inquit, & illud Abrahæ dictum verum esse, ex conditione communiter subintelligenda, vel subintellecta, scilicet, si vita comes fuerit, aut si DEVS voluerit. Potest item dici Abraham non proprie sed figurate ita esse locutum, vtendo scilicet plurali numero pro singulari, quod frequens est & in sacra, & in profana loquendi consuetudine. Dixit itaque, Reuertemur, pro, Reuertar, vt ea verba serui proprie accipiendo, nihil de eo, quod facere parabat, suspicari possent. Et hac ratione interpretatur quod dixit Ambrosius, Abraham captiose verba illa dixisse: captiose, inquit, non mendaciter. Sic enim locutus est, vt ex verbis eius aliud intelligerent serui, quam ipse intelligebat & sentiebat. Habet Lector varias, & sanè omnes satis probabiles, dissoluendæ huius quæstionis rationes hic breuiter expositas. Quanquam ego Cani opinionem minime probo: libenter enim à mendacio, cum id commode fieri possit, tantum Patriarcham vendicauerim. Quam verò ceterarum præcipue approbare debeat Lector & præ ceteris sequi, eius nos iudicio & arbitrio permittimus. 38

SEPTIMA DISPVTATIO.

De admirando virtutis robore, & magnitudine atque constantia animi Abrahæ: & de mansuetudine atque obedientia Isaac.

Super illis verbis.

Tulit ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum: ipse verò portabat in manibus ignem & gladium. Cumque duo pergerent simul, dixit Isaac patri suo: Pater mi, ecce ignis & ligna; vbi est victima holocausti? Dixitque Abraham: DEVS prouidebit sibi victimam holocausti fili mi. Venerunt ergo ad locum quem ostenderat ei DEVS, in quo ædificauit altare, & desuper ligna composuit: cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altari super struem lignorum. Extenditq; manum, & arripuit gladium, vt immolaret filium suum. Versu 6. vsque ad decimum.

39 MAGNVS planè vir Abraham, & præstantissimarum virtutum clarus insignibus, quem scilicet ne votis quidem suis Philosophia æquare possit. Etenim minus est quod illa finxit, quàm quod iste gessit: maiorque ambitioso eloquentiæ mendacio, simplex veritatis fides in eo fuit. Describens Euripides tragicum illud & funestum sacrificium Iphigeniæ, filiæ Regis Agamemnonis, facit omnes Græcorum duces qui tali aderant spectaculo, partim mœstos, partim etiam lugentes & lamentantes. De Agamemnone vero patre, vbi vidit is filiam immolari, ita scribit: Euripid. in Iphigenia.

» *Gemitum profundo ducit altum pectore,*
» *Retroque flexo vultu, amaras lacrymas*
» *Profudit oculis, ora velis obtegens.*

Artificiose poeta, quod tantam patris mœstitiam, digne verbis exprimere non posset, finxit velo caput eius obuolutum, summi acerbitatem mœroris cogitationibus hominum existimandam relinquens. At quanto fortior noster Abraham? nullus eius gemitus, nullæ lacrymæ, non auersio vultus, non caput velatum: sed ore, vultuque sereno, intrepido corpore, inuicto animo, ipse filium ducit ad immolandum: ipse gladium & ignem, necis instrumenta, manibus suis gestat; ipse altare construit, ipse ligna ad cremandum filium componit & aptat, denique filium ligat, imponit aris, ipse gladium manu tollit ad iugulandum: & fecisset, nisi diuinitus esset prohibitus.

40 *PATER mi? At ille respondit: Quid vis fili? Ecce inquit, ignis & ligna, vbi est victima holocausti?* Pulsatur pietatis vocabulis, inquit Ambrosius, patris affectus, & fluctibus quibusdam hinc atque hinc tunditur: filius vocat patrem; pater nominat filium, vt ipso verborum sono se recognoscat pater. Quàm impossibile est, vt ferire possit, cuius se vulneri subijcere optaret? Nomina vitæ solent operari gratiam, non ministerium necis: hæc vocabula incitare ad pietatem, non ad mortem solent. Sed vide incredibilem animi magnitudinem & constantiam: *DEVS prouidebit sibi*, respondit Abraham, *victimam holocausti, fili mi*. Inflexibilis à studio deuotionis, vocare filium frequenter non timet: adeo erat intentionis soliditate fundatus: & hoc se meliorem patrem putabat, sibi- Ambrosi. lib. 1. De Abraham. cap. 8.

que in perenne mansurum iudicabat filium, si eum immolaret DEO. Non solum autem hoc prophetauit, quod statim accidit, quia DEVS prouidit sibi pro Isaac hostiam, & reddidit patri filium: verum illud magis, quod non hæc hostia diuinæ esset dispositionis, sed alia esset hostia, quam DEVS sibi pararet, vt mundaret orbem terrarum: atque illa esset omnibus acceptior, per quam multi patres offerrent filios suos, & separari in hoc seculo à filijs non timerent. Quotidie offerunt patres filios suos vt moriantur in CHRISTO, & consepeliantur in Domino. Quot patres occisis martyrio filijs, lætiores ab eorum tumulis reuerterunt? Sic Ambrosius.

CVMQVE alligasset Isaac filium suum; posuit in altari super struem lignorum. 41

Caietanus hoc loco. Cerne, ait Caietanus, stupendam obedientiam, mansuetudinem & fidem Isaac nihil resistentis patri sibi mortem paranti, cum tamen facile potuisset euadere; simulque credentis diuino præcepto, per patrem sibi tunc patefacto. Ratio autem ligandi Isaac, non fuit timor ne ille fugeret, aut ne resiliret ab altari, sicut facit aries aut vitulus cum mactatur, nisi sit ligatus: sed ne inuoluntarij (vtpote naturales) motus membrorum in actu iugulationis surgẽtes, ordinatum compositumq. situm victimæ disturbarent, in nonnullam indecentiam diuini sacrificij. Fuisse autem ligatum Isaac non inuitum, sed patri assentientem, volentemque, certam fidem facit ætas, qua tunc præditus erat Isaac, agens nempe trigesimumseptimum, aut certe vigesimumquintum annum, vt supra dictum est: qua ætate multo robustior & valentior erat quàm Abraham, centum annis maior ipso. Illud quoq. clarum roboris eius indicium est, quod humeris ipse suis, & per arduum excelsi montis ascensum, ad vsum holocausti ligna portauit, quibus antea pater asinum onerauerat: multum enim lignorum opus erat ad corpus hominis penitus cremandum, & in cineres redigendum. Fingit Euripides Iphigeniam ad mortem pro totius exercitus salute subeundam, non solum inturbato vultu, atque intrepido animo, sed alacrem etiam lætamq. euntem, huiuscemodi verba locutam esse:

Iphigenia apud Euripidem.

" *Et hocce corpus pro salute patriæ,*
" *Proque vniuersa Græcia trado volens,*
" *Vt immolatum hinc ad dicatas numinis*
" *Ducatis aras; quando Diuum oracula*
" *Ita canunt.*

Sed hoc, fabulosum poetæ fuit commentum. At enim ne ipsum quidem fabulæ figmentum adæquare potuit simplicem virtutis Isaac veritatem. Hic enim tam horrendæ mortis metu non contremuit, sed ligari se, ac mactandæ pecudis more, aris imponi facile passus est: quin etiam collum lubens volensq. paterno subdit gladio, gloriosum reputans, obtemperantem diuinis iussis, mortem oppetere.

Chrysost. homil. in Genesim 48. *EXTENDITque manum, & arripuit gladium, vt immolaret filium suum.* 42

O religiosam animam, inquit Chrysostomus, ò fortem mentem, ò ingens robur animi, ò rationem, omnem humanæ naturæ affectum vincentem. Vtrum admirer & obstupescam iustius, fortemne spiritum Patriarchæ, an tam constantem pueri obedientiam: quòd neque reluctatus est, nec factum ægrè tulit, sed cessit & obtemperauit ijs, quæ à patre fiebant; & sicut agnus, cum silentio super altare decubuit, expectans patris dexteram? Non sunt tacita hoc loco prætereunda Zenonis Episcopi Veronensis super hac narratione Mosis, verba: Mira, inquit, Patriarchæ tentatio, quæ eum aut sacrilegum faceret, si contemneret DEVM; aut crudelem, si occideret filium: nisi quadam singulari ac verè diuina patientia, inter religionem pietatemque negocium temperasset, in spe non denegans DEO, quod contra spem acceperat

Zeno Episco. Veronensis vt refert Lipomanus in Catena in Genes.

perat à DEO: Ideo Isaac sibi dulcissimum filium, DEO victimam dulciorem, contemnit vt seruet: destinat iugulare, ne iugulet: securus, illo se non posse displicere facinore, quod DEO gerebatur auctore. O nouum spectaculum, ac vere DEO dignum: in quo definire difficile est, vtrum sit patientior Sacerdos, an victima. Non percussoris, non percutiendi variat color: non membra tremore vibrantur, non demissi, non torui sunt oculi. Nemo rogat, nemo trepidat, nemo se excusat, nemo turbatur. Ille erexit gladium, iste ceruicem obtulit: vno voto, vna deuotione, ne quid profanum fit; diligenter ac patienter geritur, quod ab altero celebratur. Ille lignum, quo exuratur, sibi portat: iste aram construit. Sub tanto non dicam humanitatis, sed ipsius naturæ metu læti sunt. Soli cedit affectus pietati, pietas religioni fauet, vtrique religio. Medius stupet gladius, nullo impedimento suspensus, mactationi terribili gloriam se præstitisse, non crimen. Quid hoc est? Ecce immanitas in fidem, & scelus transit in Sacramentum: parricida redit incruentus, & qui immolatus est viuit. Ambo igitur gloriæ caritatis exemplum: ambo DEI cultus admirabile sæculi testimonium: felix orbis foret, si omnes sic fierent parricidæ. Hactenus ex Zenone.

43 AN vero Abraham cum ligauit Isaac, immolare eum volens, aliqua verba dixerit, quibus eius quod facere parabat, rationem exponeret, & persuaderet filio Isaac, vt ipse quoque diuinis iussis libenter pareret, non est proditum in sacris literis: admodum tamen credibile fit, extremum illum actum non sine mutua sermocinatione, cohortatione, & consolatione esse peractum. Iosephus quidem certe nouissima verba, quæ Abraham dixit filio suo Isaac (satis probabilem sequens coniecturam) huiuscemodi fuisse refert: Postquam constructa ara, ligna imposuerat, omnibus iam apparatis, sic affatur filium: Fili, mille votis te expetitum, postquam in hanc vitam venisti, summa cura ac sollicitudine educaui: nihil beatius existimans, quam si te virum videre daretur, & denique hæredem meæ ditionis relinquere. Sed quoniam DEO visum est, vt te eius mihi benignitate donatum, ei nunc redderem, fer generose hoc sacrificium; cedo enim DEO, qui à nobis hunc honorem reposcit pro perpetuo fauore, quo nos belli ac pacis tempore est prosecutus. Et tu quidem qui ea lege naturæ natus eras, vt moriturus esses, non vulgarem habebis vitæ exitum, sed à proprio patre patri vniuersorum DEO sacrificali ritu oblatus: ipso, vt credere par est, indignum te, qui aut morbo, aut alia quapiam calamitate de vita decederes, iudicante. Itaque inter preces & sacra, animam tuam exceptam apud se collocabit: vbi memor cur te potissimum educauerim, senectutem meam sustentabis; non quidem per te ipsum, sed DEVM mihi curans tuo loco adiutorem & protectorem. Sic Abraham. Tum Isaac nequaquam degenerans à paterna virtute, æquissimo ac lubentissimo animo eius verba accepit; negans se dignum qui vnquam natus esset, si tam DEI, quam patris decreto reluctans, non se alacriter vtriusque placitis obedientem præberet: quando etiamsi pater solus id voluisset, eius non obsequi voluntati, fuisset nefas. Hæc Iosephus.

Oratio Abrahæ ad Isaac cum eum immolare vellet, ex Iosepho 1. lib. Antiquitatum.

Verum Lyranus in superioribus Iosephi verbis illud perperam ab eo dictum putat, quod facit Abrahamum credentem, ita moriturum fuisse Isaac, vt eius anima perpetuo apud DEVM maneret, nec rursus ad vitam reditura esset; id enim fuisset contra fidem diuinarum promissionum de futura Isaac progenie, quam firmissimam atque inconcussam habebat Abraham; certissime credens DEVM rursus Isaac ex mortuis reuocaturum ad vitam: quod sane de eo apertis verbis testificatus est Paulus.

Lyranus contra Iosephum.

Ad Hebræos 11.

OCTAVA

OCTAVA DISPVTATIO.

De diuina prohibitione immolationis Isaac: & cur DEVS iusserit immolari Isaac, cuius tamen immolationem nolebat, atque adeo mox vetiturus erat.

Super illis verbis:

Versu 10. & 11. *Et ecce Angelus Domini de cælo clamauit dicens, Abraham Abraham: Qui respondit, Adsum. Dixitque ei, Ne extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quicquam.*

Quoties DEVS Abrahæ visus & locutus sit.

HAEC est vltima diuinarum visionum, & apparitionum, quas factas Abrahæ narrat Scriptura. Eas autem visiones & apparitiones fuisse decem, ex ijs quæ Moses hactenus narrauit, facile est colligere. Nam primæ duæ visiones supra commemoratæ sunt capite 12. Tertia in cap. 13. Quarta & quinta in in cap. 15. Sexta in cap. 17. Septima in cap. 18. Octaua in cap. 21. Nona & decima in hoc capite 22. Nam in priore visione iussus est Abraham immolare filium, in posteriori autem visione, ab eius est immolatione prohibitus. Verum dicet Lector, hæc minime congruere cum ijs quæ nos ipsi supra diximus in Expositione capitis duodecimi numero tertio, vbi positum à nobis est, octo fuisse DEI apparitiones, quas Moses in hoc libro factas Abrahæ tradit. Sed nihil negocij fuerit diluere istam obiectionem nam & decem & octo numerari possunt, prout diuersa ratione distinguuntur. Siquidem duæ illæ quæ memorantur capite 15. duæ quidem sunt, quia diuerso tempore factæ sunt; vna tamen est, quia vnum eundemque spectat scopum, idemque vtriusq. visionis finis & effectus est. Si loqui vellemus more scholastico, breuiter diceremus, duas esse partiales, vnam autem totalem. Idem plane dicendum etiam est de duabus visionibus, quæ in hoc capite 22. commemorantur. Palam igitur est huiusmodi visiones, & octo, & item decem, sine vlla veritatis dissonantia numerari posse. 44

Quid sit extendere manum in, vel super aliquem.

Non extendas manum tuam super puerum. extendere manum in aliquem vel super aliquem, irati est: gestumque percutere volentis ostendit: vt Isaiæ 5. *Ideo iratus est furor Domini in populum suum; & extendit manum suam super eum, & percussit eum*: & paulo infra, *In his omnibus non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta est*, quasi dicat, nec dum finem percutiendi & puniendi fecit, sed amplius etiam in posterum percutere vult. Et Iob primo: *Extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ possidet.* 45

An Isaac fuerit tunc puerili ætate, vt putauit Burgensis.

SVPER puerum: Quia hoc loco Isaac nominatur puer, propterea Paulus Burgensis super hunc locum argumentatur, Isaac tunc non fuisse maiorem decimoquinto anno, sicut placuit quibusdam Hebræorum. Nec verum esse putat quod à quibusdam proditum est, fuisse id temporis Isaac vigintiquinque annorum, aut etiam triginta. Non enim, inquit, reperitur in Scriptura, quemquam hominem iam triginta annorum, appellari puerum. Sed deceptus est Burgensis: supra enim ostensum est, Isaac eo tempore fuisse iuuenili ætate. Vocari autem sæpe pueros in Scriptura homines vigesimum iam annum supergressos, ex multis Scripturæ locis manifestum est. Etenim secundo Regum primo,

fortissimi

fortissimi Dauidis milites appellantur pueri: Exodi trigesimotertio, Iosue nominatur puer, qui tamen antea fuerat belli dux aduersus Amalechitas. Assuerus rex magnificentissimum legitur fecisse conuiuium pueris fortissimis Persarum. Dominus noster post resurrectionem apparens discipulis, vocauit eos pueros, inter quos erant Andreas,& Petrus iam grandæui. Apostoli dixerunt, principes conuenisse aduersus puerum IESVM, post eius scilicet mortem, trigesimotertio ætatis anno pro salute nostra susceptam. *Hester 1. Ioan. 21. Act. 4.*

46 FVIT porro præceptum DEI de immolando Isaac, sapienter & vtiliter datum Abrahæ, tametsi ab eo implendum non erat: primo quidem respectu ipsius DEI, tum respectu Abraham & Isaac, deinde respectu nostri, ac demum respectu Filij DEI, qui facto illo Abrahæ mirifice præfiguratus est. Primo igitur respectu DEI conueniens fuit dari præceptum illud, vt pernotesceret omnibus, nil æque DEVM à sui cultoribus & seruis requirere atque exigere, quam perfectum numinis sui timorem, & absolutam voluntatis suæ suorumque præceptorum, qualiacumque & quantacumque illa fuerint, obedientiam, etiam in ijs quæ nimis ardua, vel etiam impossibilia, aut humanæ prudentiæ contraria videntur. In eo autem perfecta DEI obedientia posita est, vt captiuantes intellectum in obsequium DEI, mente, voluntate, atque ipso opere effectuque, iussa eius amplectamur & exequamur. Hoc autem spectasse DEVM & requisiuisse, cum præcepit Abrahæ de immolatione filij, & per se manifestum est, & patet scilicet ex illis DEI verbis: *Nunc cognoui quod timeas Dominum, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me.* Deinde rectum id fuit præcipi Abrahæ, respectu ipsius, & filij eius. Constat enim, dum illi præceptum illud DEI sedulo exequi studuerunt, maiorem in modum euectam esse eorum virtutem meritumque, ipsosque ea re valde illustres & celebres apud omnem posteritatem esse factos. Quin etiam creuit illis ex eo facto fides & fiducia quam in DEO habebant. Præterea grauitas illius præcepti, & exemplum Abrahæ tam alacriter id exequi satagentis, vtilissimum nobis documentum præbuit, quemadmodum DEVM amare, eique omnibus in rebus obsequi oporteat: simulque innotuit, posse DEVM multa præcipere, quæ transcendant humanam rationem & leges communes: & vbi certo compertum sit esse aliquid à DEO præceptum, curiose disquirendum non esse, æquum ne sit an iniquum, possibile an impossibile, simpliciter & præcise exequendum sit nec ne. *Præceptũ datũ Abrahæ de filio immolãdo, quam iucerit sapientis, & vtilitatis plenum.*

47 POSTREMO, vt nulla fuisset alia huius præcepti ratio & vtilitas, illa profecto fuisset maxima, quod ea re mirabiliter præfiguratum est mysterium passionis & mortis Filij DEI. Etenim decebat CHRISTVM pro nobis in fine seculorum immolandum, multifariam iam inde ab exordio mundi præfigurari: inter figuras autem nulla, quam hæc, illustrior, & expressior fuit. Etenim hic expresse præfiguratum est quanta DEVS caritate vnigenitum suum pro salute nostra morti obtulerit: & quanta item obedientia CHRISTI fuerit, qui factus est DEO Patri obediens vsque ad mortem, mortem autem Crucis. Conueniens autem fuit id præfigurari potius in persona Abrahæ, quam in alio quopiam illorum patrum: tum quia ei primo aperte facta est promissio de CHRISTO ex semine eius nasciture: tum quia ipse pater erat futurus populi DEI, omniumque credentium: & quia is pro cultu summi DEI propugnando, contra eos qui idololatriam introduxerant, fortiter stetit, primusq. legem Circumcisionis accepit, per quam deinceps DEI populus à ceteris gentibus secerneretur. Consentaneum quoque fuit præcellentem Abrahæ caritatem eo præcepto declarari, ne propter multitudinem vxorum quas duxerat, aut propter bella cædesque hominum quas fecerat, aut propter diuitias bonaque temporalia quibus *Ad Philipp. 2. Genes. 17. Rom. 4. Genes. 17.*

quibus abundabat, forte quispiam hominum, eum carnalem atque imperfectum fuisse existimaret.

Verum dicet quispiam, cur DEVS præcepit quod fieri noluit, cum præceptum videatur esse signum voluntatis præcipientis? Respondeo, DEVM id præcepisse non ad effectum rei, sed ad probationem virtutis Abrahæ: ac licet non voluit præceptum perfici, voluit tamen ad id perficiendum, promptum & paratum esse Abraham; & vt id faceret, nisi ab ipso DEO aliud sibi mandaretur. In præceptis enim DEI semper voluntas eius excepta est, semperque subintelligi debet, nisi contrarium ipse mandauerit.

NONA DISPVTATIO.

An DEO noua aliqua cognitio experimentalis cuiuspiam rei possit accidere; sicut significari videtur illis verbis,

Versu 12. *Nunc cognoui quod timeas Dominum, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me.*

DE re ipsa, nulla esse potest dubitatio. Extra omnem nempe controuersiam est, nullam cognitionem nouam vllius rei, vllo modo posse DEO contingere: tum propter infinitam eius rerum omnium scientiam; tum propter perfectissimam eius simplicitatem atque æternitatem. Omnis ergo quæstio in recta & propria eorum verborum intelligentia & interpretatione vertitur. Declarandum enim est, si DEO nulla potest noua cognitio accidere, quemadmodum ipse dixerit vere: *Nunc cognoui quod timeas Dominum*, quasi antea id non cognouisset. 48

Prima interpretatio

Variæ sunt ea verba interpretandi rationes traditæ. Prima est communis, illud: *Nunc cognoui*, dictum esse pro, Nunc cognoscere feci, vt positum sit efficiens pro effectu: sicut dicitur frigus pigrum, & dies læta, quod faciat homines pigros, aut lætos. Ad hunc modum ea verba interpretatus est Sanctus Augustinus, cuius hæc sunt verba: Hoc est: *Nunc cognoui quoniam timeas DEVM*; quod nunc te vel alios feci cognoscere, quod timeas DEVM. Quo genere locutionis euidenter paulo post vsa est Scriptura dicens: *Et vocauit Abraham nomen loci illius Dominus vidit: vt dicatur hodie, In monte Dominus apparuit.* Vidit igitur dixit pro eo quod est, Apparuit, hoc est, videri se fecit: significans per efficientem, id quod efficitur: sicut frigus pigrum dicitur, quia pigros facit. Sic ibi Augustinus.

Aug. in Quæstionibus in Genes. quæst. 58.

Sed hoc ipsum ipse confirmat alio exemplo in sermone secundo de Isaac, qui est septuagesimus secundus inter sermones eius de Tempore. sic inquit, dictum est, DEVM tunc cognouisse, quod Abraham timeret DEVM, vt dici solet DEVM locutum esse & dixisse id quod Isaias vel alius quilibet propheta dixit: nimirum quia DEVS fecit prophetam illud dicere. Audi Augustinum: *Nunc cognoui quod timeas DEVM*. Hoc ita dictum est, quod DEVS fecerit vt tunc sibi Abraham plane innotesceret. Quemadmodum quando Propheta loquitur aliquid, solemus dicere, DEVS dixit, DEVS locutus est: & vtrumque verum est, quia vtrumque inuenitur in Scriptura; quia quod homo dicit ex DEI dono, DEVS dicit, secundum illud: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Ergo istam regulam fratres transferte ad illud: *Nunc cognoui quia timeas DEVM*: & quod tortuosum videbatur, rectum

Matth. 10.

esse videbitur. Sic eo loci Augustinus: qui similem locutionem huius, *Nunc cognoui*, profert ex libro Deuteronomij, in cuius decimotertio capite ita scriptum est: *Tentat vos DEVS vester, vt sciat si diligitis eum*: Illud *Vt sciat*, dictum est pro vt scire vos faciat: nimirum vires dilectionis suæ hominem latent, nisi diuino experimento etiam eidem innotescant.

49 AD hanc B. Augustini expositionem adhærescens Sanctus Gregorius, tractans late hæc ipsa verba: *Nunc cognoui quod timeas DEVM*, hoc modo scribit: scire DEI dicitur, scire nos facere, vsitato scilicet nostro locutionis modo, qui lætum diem dicimus, ex quo contingit vt lætemur, Neque enim creator temporum quicquam cognoscit ex tempore: sed cognoscere eius est, ex cuiuslibet causæ emergentis articulo, nobis cognitionem præbere. Nec ab hoc genere interpretationis discrepare videtur interpretatio Chrysostomi, qui illud: *Nunc cognoui*, sic exponit, hoc facto, per te declaraui & innotescere feci alijs, quemadmodum timeres DEVM. Attendat Lector verba Chrysostomi: Vide, inquit, quemadmodum DEVS humiliter se nostræ infirmitati hisce verbis attemperat, quid enim? ignorabat ne DEVS ante hoc factum Abrahæ, eius virtutem, & nunc primum eam cognouit? Minime vero: Quid igitur dicere voluit? hoc nempe, Nunc omnibus declarasti, quomodo syncere DEVM colas: nam ego iam noueram famulum meum; quæ autem nunc à te facta sunt, in doctrinam sunt tam præsentibus quam futuris. Ex hoc enim innotuisti omnibus quod timeas DEVM, & mādata eius opere implere cures. Ita Chrysostomus.

Gregor. lib. 21. Moral.

Chryso. homi. 47. in Genes.

50 SED ENIM Paulus Burgensis communem hanc, & tantorum patrum authoritate probatam expositionem minime approbat. Si enim, inquit, illud, *Nunc cognoui*, dictum esset pro cognoscere feci, potius id attribuēdum esset Abrahæ, quam DEO: siquidem actus immolationis, fuit Abrahæ tanquam actoris, quare ex eo actu Abraham fecit alios cognoscere quod ipse timeret DEVM, & consequenter Scriptura magis proprie ac rationabiliter sic dixisset: *Nunc cognouisti*, id est, *Fecisti alios cognoscere quod tu timeres DEVM*. Verum leuissimo argumento communem expositionem euertere conatus est Burgensis. Nam quia DEVS præcipiens Abrahæ de immolando filio, materiam ei præbuit exercendæ & declarandæ virtutis suæ: immo vero ad hunc finem præceptum illud ei imposuit, iccirco rectissime, aptissimeque dicitur eum ex eo facto fecisse cognoscere alios quantopere timeret ille DEVM: huc enim spectabat tentatio DEI, de qua dictum est in exordio huius capitis, *Tentauit DEVS Abraham*.

Burgen. in Addit. 2. super hoc caput 22. Genesis.

51 ALTERAM horum verborum interpretationem à B. Hilario accepimus: Is enim primum psalmum explanans, dupliciter cognitionem DEI distinguit, alteram faciens simplicem & absolutam, & ignorantiæ contrariam: qua cognitione DEVS omnia nouit bona pariter atq. mala, non solum priusquam sint, sed ex omni etiam æternitate. Alteram cognitionem appellat dilectionis, approbationis, dignationis; qua singulariter ea tantum nosse dicitur, quæ sibi grata & accepta sunt. Ad priorem cognitionem pertinet illud: *Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius*. Ad posteriorem vero cognitionem spectant illa: *Nouit Dominus viam iustorum*: Id est, amat & protegit; vnde subditur; *Iter autem impiorum peribit*: & illud, *Vias quæ à dextris sunt, nouit Dominus: peruersæ vero sunt, quæ à sinistris sunt*: &, *Amen amen dico vobis, nescio vos*: &, *Non repulit Dominus plebem suam quam præsciuit*: &, *Si quis ignorat, ignorabitur*. Ergo illud, *Nunc cognoui quod timeas Dominum*, de posteriori hoc diuinæ cognitionis genere interpretandum est; vt sit sensus, Nunc te, id est, propter hoc factum tuum, maxime mihi probatum, & gratum, meaque

2. Interpretatio. Duplex diuina cognitio secundum Hilarium.

Ad Hebræ. 4. Psal. 1. Prou. 4. Matth. 25 Ad Rom. 11. 1. ad Cor. 14.

que familiaritate & amicitia dignum fecit.

Sed præstat Hilarium ipsum audire, hæc ipsa pluribus & luculentioribus verbis tractantem. Cognoscit DEVS, ait Hilarius, non ignoratione scientiæ, sed dignatione noscendi. Neque enim hæc in DEO passionum humanarum demutatio est, vt aliquid aut cognoscat aut nesciat. Beatus Paulus qua ratione

1.Cor.14. à DEO cognosceretur, exposuit dicens: *Si quis est in vobis propheta aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt: si quis autem non cognoscit, non cognoscetur*. eos ergo cognosci à DEO ostendit, qui quæ DEI sunt cognouerint, tum cognoscendi, cum cognouerint, dignationem scilicet cognitionis, per meritum religionis cognitæ consequentes; vt quod cognoscitur, non ignorantis profectus intelligatur esse, sed cogniti. Absolute autem Dominus ostendit in Adam atque Abraham, peccatores se ignorare, cognoscere autem fideles.

Genes.3. Namque Adæ post peccatum dictum est: *Vbi es Adam?* Non quod DEVS eum in Paradiso esse nesciret; sed quod, dum vbi sit interrogatur, indignus cognitione DEI per id quod peccauit, ostenditur. Abraham vero ante diu ignoratus, scilicet ad quem iam septuagenarium DEI sermo factus est, cum se per oblationem Isaac, fidelem Domino probasset, tali in diuinam familiaritatem dignatione suscipitur, *Nunc cognoui*, inquit, *quod timeas Dominum Deum tuum*:

Genes.15. Non ignorabat vtique Abrahæ fidem, quam ei de generando Isaac credenti, ad iustitiam deputauerat: sed qui magnum timoris sui dederat, filium offerendo, documentum, nunc cognoscitur, nunc probatur, nunc dignus est, qui non ignoretur. Scit itaque DEVS & nescit: cum & Adam peccator nescitur, & Abraham fidelis cognoscitur, dignus scilicet qui à DEO nihil vtique ignorante, noscatur. Sic Hilarius.

Tertia Interpretatio Burgensis in Addit. 3. super caput. 22. Genesis.

TERTIAM viam exponendi ea verba ostendit Burgensis, affirmans illud: 52 *Nunc cognoui*, non proprie dictum esse, sed metaphorice de DEO; quod habuerit se ad modum hominis tentantis aliquem & experientis, & ita quod scire volebat cognoscentis. Ponam eius interpretationem, proprijs verbis ipsius expressam. Videtur, inquit, verbum hoc, *Nunc cognoui* debere exponi metaphorice de DEO: sicut alia quæ de DEO dicuntur secundum similitudinem, sicut dicitur DEVS irasci & furere, & pœnitere, quia DEVS habet se ad modum hominis irati, & furentis & pœnitentis, non sane quantum ad affectum sed quantum ad effectum. Similiter cum in hoc capite dictum est: *Tentauit DEVS Abraham*, sic intelligendum est, quod DEVS se habuit erga Abraham, modo hominis tentantis, & volentis accipere experimentum de aliquo ignoto: non autem quod DEO qui omnia nouit, id esset ignotum. Eodem igitur modo cum dicitur, *Nunc cognoui*, metaphorice potest exponi, vt per hoc intelligatur, quod DEVS se habuit in illo actu, sicut qui de nouo cognoscit aliquid. Et id quidem patet ex eo, quod DEVS post illud factum Abrahæ, multo maiora ei promisit, quam prius promiserat, eaque iureiurando confirmauit, quod ante non fecerat. Sic Burgensis.

Caiet. in cap. 22. Genesis.

Eandem expositionem maxime probauit Caietanus, haud dubie mutuatus eam à Burgensi, sic enim scribit, Quemadmodum metaphorice tentauit DEVS Abraham, ita metaphorice dixit, *Nunc cognoui*; hoc est, Ad similitudinem me habui nunc cognoscentis, per experientiam facti tui, quod times DEVM. Est enim sermo de notitia experimentali, quæ non nisi metaphorice conuenit DEO. Experimentalis enim cognitio directe respondet tentationi: tentatio quippe suapte natura ordinatur ad cognoscendum per experientiam. Sic Caietanus.

Quarta interpretatio. Thomas Anglus in cap. 22. Genes.

THOMAS Anglus tres modos declarandi ea verba tradit, primum quidem à B. Augustino proditum, & à nobis supra expositum: Alterum minime 53

diuersum

diuersum, aut certe persimilem eius, quem proxime declarauimus ex Caietani & Burgensis sententia: tertium verò proprium ipsius & nouum. Verba eius hæc sunt: Nonne DEVS ante, intus & penitus cognoscebat Abraham? aut nonne Abraham ante hoc factum, DEVM timebat, idque DEO notum erat? Respondeo, secundum Augustinum, illorum DEI verborum: *Nunc cognoui quod timeas DEVM*, hunc esse sensum, Nunc feci & à te & ab alijs cognosci, quod timeas DEVM, vt est modus loquendi, quò causa denominatur à suo effectu. Id verò legendum est per Antonomasiam, hoc intellectu: Nunc euidentius feci cognosci, quod tu excellenter & singulariter timeas DEVM. Secundo dici potest, DEVM hoc loco de se humano more locutum esse: vt sit sensus, ita est nunc ex isto facto tuo euidens te timere DEVM, vt etiamsi prius id me latuisset, modo esset mihi notissimum.

Tertio responderi etiam potest, eiusmodi locutione significatum esse ordinem quendam diuinæ scientiæ respectu sui temporalis obiecti: licet enim ab æterno præcedat illud, non tamen cognoscit tale obiectum, nisi pro tempore suo. Itaque ex æterno sciuit DEVS, facturum Abraham actum illum timoris erga DEVM: sed sciuit tamen tunc facturum, cum fecit, nec ante, nec post. Sic ille. Sed hæc tertia responsio, vera quidem illa est secundum doctrinam Scholasticam: sed parum tamen huic loco videtur congruens, aptaque. Ea quippe, illorum DEI verborum valde frigidam reddit sententiam; hanc nempe, Ab æterno cognoui quod tu nunc istum erga me timoris actum facturus esses: quod cum de qualibet re temporali, & actione humana, siue perfecta, siue imperfecta, siue bona siue mala itidem dici queat, quid obsecro magnum, quid eximium & singulare diceretur hoc loco de Abraham?

54 EGO primam sententiam, cuius auctor videtur fuisse Augustinus, pleniori assensu complector ac sequor: nec alias tamen interpretationes repudio, vt quæ satis per se probabiles sunt, nec bene huic loco non aptari queunt. Itaque illud: *Nunc cognoui*, interpretor, Nunc, & per illud factum tuum feci, manifestum & euidenter cognobile. Ad eundem nempe modum quo exponitur id quod CHRISTVS Dominus dixit, se nescire diem Iudicij, id est, se non facere eum scire alios: multa enim DEVS animæ CHRISTI reuelauit, quæ noluit ab eo reuelari alijs vel in terris, vel saltem ad aliquod tempus; inter quæ fuit, certum futuri iudicij tempus. Nam quod Dominus discipulis suis dixit: *Omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis*. Id oportet intelligi de omnibus quæ audierat manifestanda hominibus, videlicet quæ vel ad propriam Apostolorum eruditionem, vel ad communem aliorum quibus illi Euangelium prædicaturi erant, institutionem pertinebant. Quapropter Dominus, interrogantibus discipulis, num eo tẽpore restituturus esset regnum Israel? respondit: *Non est vestrum scire tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate*.

Auctor sequitur primam interpretationẽ

Locus Matthęi ca. 24.

Locus Ioan. cap. 15.

Act. 1.

DECIMA DISPVTATIO.

Super illis verbis:

Versu 13. *Quod timeas Dominum, & non pepercisti unigenito filio tuo propter me.*

Cur dixerit, timeas, & non potius ames: & an ille actus ex genere suo fuerit perfectissimus caritatis actus.

CVM actus immolandi filium pro DEO, videatur esse actus potius amoris quàm timoris, cur DEVS dixit, *Quod timeas*, & non potius, *Quod ames*. Breuiter responderi posset, per timorem, designatum esse amorẽ, eo modo quo causa designatur per suum immediatum & inseparabilem effectum. Verum præterea (quo subtilius aliquanto & distinctius super hac re disseramus) istiusmodi loquendi modo significauit DEVS singularem quandam amoris sui proprietatem, præsertim autem respectu illius facti Abrahæ. Amor enim rationalis creaturæ erga DEVM, non debet esse secundum quandam amicitiæ æqualitatem, sed profundissima cum submissione, reuerentia, tremoreq. coniunctus; quin etiam respectu eorum, quę DEI iussu agenda sunt homini, adiunctam habere debet promptissimam & absolutissimam obedientiam; & in homine, qui dum in terris est, peccare potest, annexum habeat summum offendendi DEI timorem necesse est. *Seruite Domino in timore*, (ait Dauid) *& exultate ei cum tremore*. Et vt Iob ait. *Coram illo curuantur qui portant orbem, & columnæ cæli contremiscunt, & pauent ad nutum eius*. Isaias quoq. vidit Seraphim quasi non ausa DEI maiestatem contueri, velata facie diuinum illud canere Trisagion. 55

Psal. 2. Iob. 26. Isa. 6.

Nec illud nesciat Lector, vocabulum timoris sæpissime in diuinis literis ita vsurpari, vt non nudum & simplicem timoris actum significet, sed cõiunctum cum pietate ac religione, sinceroq. DEI cultu & obsequio, aliarumq. complurium virtutum officijs: & ideo non immeritò talis timor tot, tantisq. laudibus in diuina scriptura celebratur. Opus etiam illud occidendi proprium filium, procedebat illud quidem ex amore, verum ex amore timente potius & obdiente, quàm delectante. Adijce quod illo DEI præcepto, eiusq. effectione, vehementissime captiuabatur in obsequium DEI, naturalis ratio & iudicium, & item naturalis affectus, sensusque Abrahæ, & ideo potius attribuitur timori coercenti & comprimenti, quàm amori dilatanti & delectanti.

An factum illud Abrahæ fuerit perfectissimę caritatis actus.

CETERVM illud hoc loco etiam in disceptationem venire potest: cur actus ille immolandi filium, ita commenderur à DEO, quasi genere suo esset perfectissimus. At maius quiddam videbatur, si seipsum Abraham iubente DEO immolasset DEO, aut si ad similitudinem Christianorum Martyrum, sese morti pro DEI gloria obtulisset. Nec videtur tanti illud eius factum fuisse: quippe cum haberet ipse alterum filium, atque adeo complures generare adhuc posset, quemadmodum generasse eum post id temporis ex Cetura multos filios, infra proditum est, Genesis vigesimoquinto. 56

Sed proculdubio factum illud Abrahæ, clarissimũ & certissimum fuit præstãrissimæ eius virtutis signum & argumentũ. Etenim viris probis & pijs multo durius est,

est, quæ atrocia, & sæua, atque humanis sensibus horrenda sunt, facere ipsos in alios, quàm ab alijs pati: itaque tam secundum instinctum naturæ, quàm gratiæ, multo fuisset optabilius, & leuius Abrahæ, mortem ipsum pati ab alijs, quàm suis eam manibus dilectissimo filio afferre. Naturale enim est patres optare sibi superstites fore filios, eorumque vitam præferre suæ: per filium quippe quodammodo patris vita propagatur, & posteritas familiæ perpetuatur: quo fit, vt morte filij non modo se, sed etiam suæ posteritatis spem emori & extingui sentiat.

Multæ quoque sunt prægraues circumstantiæ eius facti, quibus ingens eius difficultas ostenditur, & in ea difficultate superanda, magnitudo animi & virtutis Abrahæ declaratur. Primo, erat Isaac filius eius vnigenitus, futurus omnium bonorum hæres; tum, innocentissimus erat atque sanctissimus, patrisque amantissimus & obedientissimus; deinde, à DEO ipsi promissus, & diutina generationis eius expectatione optatissimus: præterea, ingenti miraculo ei donatus, & in senectute genitus: ac demum in eo vno spes suæ posteritatis, & diuinarum promissionum nitebatur. Hæc autem omnia, quo ardentiorem in pectore patris amorem eius incendebant, eo vehementius ab occidendo eo, præsertim suis ipsius manibus, retrahebant. Eodem accedit, quòd per eum filium sperabat Abraham accepturum se promissionem CHRISTI è suo semine nascituri: & omnium insuper electorum, siue corporaliter, siue spiritualiter ex ipso propagandorum. Et cum vitam æternam sciret adipisci se non posse nisi per CHRISTVM, eo ipso, per eum filium quodammodo sperabat se vitam æternam consecuturum. Quapropter filium suum offerendo, simul etiam quodammodo totam fidem suam & spem omnium bonorum, quæ sibi à DEO promissa erant, offerebat: id verò altissimi animi & perfectissimæ virtutis opus fuit.

57 FVIT præterea factum illud Abrahæ perfectissimum, quia ex promptissima, & acerrima obediendi DEO voluntate profectum est. quod sanè liquido cernitur, si Lector attendat, quod de eo facto Scriptura narrat, tam respectu principij eius, quàm respectu medij & termini. Respectu principij; vocatus enim à DEO, respondit, *Adsum*, quo declarauit se fuisse paratissimum semper & promptissimum ad quæcumque DEI iussa capessenda & explenda. & accepto mandato de immolando filio, ne punctum quidem temporis moratus, ea ipsa nocte se ad implendum DEI mandatum accinxit. Respectu medij, quod tres dies in cogitatione illius acerbissimi casus perseuerans, nihil de proposito suo & constantia animi mutatus est. Immo verò actus præuios illi funesto operi, atque eius atrocitatem animo ipsius singulatim repræsentantes, intrepidus & inturbatus exercuit: nam & humeris filij imposuit ligna, quibus cremandus ille erat: & ignem ipse & gladium quo ille iugularetur, manibus suis gestauit: & filio quærenti vbi esset victima, constanti animo respondit, *Dominus prouidebit*. Respectu termini, quod ipsemet extruxit altare, & ligna desuper composuit, & in eo posuit filium manibus pedibusque colligatum, magnoque animo dexteram tollens, gladium vibrabat ad eum iugulandum. Et cum tunc à DEO vocaretur, nihil perturbatus respondit, *Adsum*, satis declarans, quam omni tempore esset præsenti attentoque animo, ad obsequendum & obtemperandum diuinæ voluntati.

58 B. THOMAS ex hisce DEI verbis, *Nunc cognoui quod timeas Dominum*, colligit tunc fuisse Abrahæ manifestum & certum, se in gratia DEI esse. Nam cum disputaret de certitudine diuinæ gratiæ, quam quis habere in hac vita potest; & conclusisset, nulli mortalium, nisi speciali DEI reuelatione, certum in hac vita esse posse, se esse in gratia DEI, ea certitudine cui falsum subesse non possit; obijcit ipsemet sibi hunc locum Genesis, quo DEVS Abrahæ dixit, *Nunc cognoui quod timeas Dominum*, id est, cognoscere te feci. Loquitur autem S. Thomas 1.2 quæst. 112. art. 5.

ibi de timore casto, qui non est fine DEI gratia; potest igitur homo in hac vita cognoscere, se gratiam DEI habere. Hanc obiectionem sic Angelicus Doctor diluit: Illa verba DEI, dicta Abrahæ, referri posse ad notitiam quandam experimentalem, quæ est per exhibitionem operis: in eo namq. opere quod fecerat Abraham, cognoscere potuit experimentaliter se DEI timorem habere. Quo etiam modo intelligi potest quod legitur in Apocalypsi: *Vincenti dabo manna absconditum, quod nemo scit, nisi qui accipit*, quia scilicet qui accipit gratiam, per quandam experientiam dulcedinis eam nouit, quam non experitur ille qui non accipit. Vel Abrahã illud cognouit per specialem DEI reuelationem, istiusmodi verbis ei factam. Sic ex B. Thoma. Equidem facile adducor vt credam, talem DEI reuelationẽ factam esse in Veteri Testamento magnis illis Patriarchis, Abrahæ, Isaac, Iacob, Mosi, & quibusdam alijs, qui fuere tanquam fundatores, ac doctores populi DEI, & cultus ac religionis diuinæ; sicut etiam in Nouo Testamento sanctis CHRISTI Apostolis. In istos enim verissime competit, quod B. Thomas illo ipso loco docuit, quosdam DEVM è speciali priuilegio certos facere gratiæ suæ habitantis in eis, vt securitatis gaudium etiam in hac vita in eis incipiat, quò vtiq. confidentius magnifica opera persequantur, & mala præsentis vitæ fortius sustineant; sicut Paulo dictum est: *Sufficit tibi gratia mea.*

Apoc. 3.

2. ad Corinth. 12.

VNDECIMA DISPVTATIO.

De præstantia illius facti Abrahæ, comparando ipsum cum alijs quibusdam similibus factis, quæ ab Ethnicis mire celebrantur.

Cicero 1. Tusculana.

59 NON videtur illud Abrahæ factum, adeo fuisse, vt fertur, eximiũ & singulare: multa quippe legimus eius similia, & à Græcis, & à Romanis, etiã à Barbaris patrata. Audi Ciceronem: Claræ mortes pro patria oppetitæ, nõ solum gloriosæ Rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. Repetũt ab Erechthæo, cuius filiæ cupidè mortem expetiuerũt pro vita ciuium. Codrum prædicãt, qui se in medios immisit hostes famulari veste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio; quod oraculum erat datum, si Rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menechus verò non prætermittitur, qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propria. Hermodius in ore est, & Aristogiton; Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminõdas vigent. Nostros nõ norunt: quos enumerare magnum est: ita sunt multi, quibus optabiles fuere mortes cum gloria. Quoties non modo ductores nostri, sed vniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem cõcurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrãnum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertãs pater Decius, cum Etruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent. Hæc ex Cicerone.

Mirum Codri factum

Iustinus. lib. 2.

60 SED Codri factum, quo nullum in patriam pietatis, caritatisque memorabilius exemplum proferri ex omnibus Ethnicorũ monumẽtis potest, Cicero cursim attigit, pluribus autem verbis idipsum enarrans, ad hunc modum scribit Iustinus: Erant inter Athenienses & Dorienses simultatum veteres offensæ: quas vindicaturi bello Dorienses, de euentu belli oracula consuluerunt. Responsum, superiores fore, ni Regem Atheniensium occidissent. Cum ventum esset in prælium, militibus ante omnia, custodia regis præcipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat, qui & responso DEI, & præceptis hostium cognitis, permutato regis habitu, pannosus, & sarmenta colló gerens, castra hostium ingreditur. Ibi in turba obsistentium, à milite, quẽ falce astu vulnerauerat, interficitur.

Cognito

Cognito regis corpore, Dorienses sine prœlio discedunt. Atq. ita Athenienses, virtute ducis pro salute patriæ morti se offerentis, bello liberantur. Post Codrū nemo Athenis regnauit, quod memoriæ nominis eius tributum est Sic Iustinus. Idomeneus præterea Deucalionis filius & rex Cretensium, Troiano bello confecto, in quo strenue in Troianos pugnauit, cum renauigaret in patriam, periculosissima oborta tempestate, vouit Neptuno, si incolumen reduceret in patriam, sacrificaturum se illi quodcumq. sibi primum occurrisset. Contigit autem vt primus ei obuiam filius procederet; quare ex voto eum sacrificauit; vel vt placet alijs, cum vellet eum immolare, à suis pulsus est. Cyrillus libro sexto aduersus Iulianum, quendam nominat Marium regem. qui proprium filium immolauit. Horrendum dictu est, quanto magis visu fuisse putādum est, quod de rege Moab narrat Scriptura. Is enim in arctissima vrbis, in quam se incluserat obsidione, in extremum discrimen adductus, arreptum primogenitum filium, in cōspectu suorum atque hostium, super ipsis mœnibus obtulit holocaustum: quo scilicet, propitiato DEO suo, impendens sibi exitium arceret. Scripturæ verba hæc sunt: *Cum vidisset rex Moab praualuisse hostes, tulit secum septingentos viros educentes gladios, vt irrumperent ad regem Edom. & non potuerunt. Arripiensque filium suum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum.*

Idomeneus.

Marius rex.

Cyrill. Alexand.

Lib. 4. Reg. cap. 3.

61 VERVM enimuerò ista omnia atque id genus alia, quæ ad gloriam illius facti Abrahæ eleuandam & infuscandam, ex historijs suis Ethnici, aut etiam ex fabulis opponere nobis possunt, facili breuique responsione repelluntur. Etenim factum Abrahæ, omnibus illiusmodi exemplis & factis, tribus rebus longe antestat: primum difficultate rei ab eo gestæ; tum altitudine animi, & virtutis excellentia, qua rem eam gessit; ac demum honestate ac præstantia causæ, propter quā ea res ab eo gesta est. Verum quia super hisce rebus copiosa & diserta oratione disseruit Philo, ponam hic eius verba, quæ scilicet non vulgaris eruditionis cognitione, Lectorem docere simul & delectare possint. Sed maliciosis calumniatoribus, inquit Philo, nostra damnare potius quàm laudare solitis, hoc Abrahæ factum non videbitur tam magnum & mirificū, quàm à nobis prædicatur. Aiunt enim alios multos suis affectibus deuinctos, & peramantes liberorum, immolandos exhibuisse filios, vel pro incolumitate patriæ, vel vt auerterent bella, siccitates, inundationes, pestilentias: alios verò domesticæ, quantumuis falsæ, religionis gratia. Græcorum certe clarissimos, non solum priuatos ciues, sed reges, non magna liberorum ratione habita, his mactatis, maximas deleuisse hostium copias primo impetu: ciuium verò aut sociorum seruasse magnos exercitus. Barbaras quoque gentes, diuersis in terrarum regionibus, per omnes fermè ætates, mactare filios suos consueuisse, etiam in libris Mosaicis proditum est. Indorum præterea Gymnosophistæ olim hodieque, sub initium senectutis, morbi nempe longi & incurabilis, prius quam inualescat, accenso rogo se ipsos exurunt, quamuis perdiu adhuc possent vitam prorogare. Immo & vxores eorum, defunctis maritis, in rogos eorum ingenti cum gaudio se inijciunt; atque ita viuas cremari cum adamatis cadaueribus gloriosum ducitur. Harum, inquiunt, merito mireris audaciam, quæ mortem adeo contemnunt, vt ad eam quasi ad immortalitatem cursu contendant. Istum verò Abraham laudare quorsum attinet, quasi nouum aliquod facinus aggressum? quod sane non semel fando auditum est, de priuatis hominibus, de regibus, de integris gentibus. Hæc isti.

Philo in libro de Abraham

Obiectiones Ethnicorum Abrahæ factū obscurare volentium.

62 SED ad hanc istorum inuidorum hominum insectationem, sic respondeo: Qui liberos mactant, partim ex more id faciunt, vt fertur de nonnullis barbaris; partim quia magna quæpiam mala, & aduersus humanam opem contumacia, non aliter se à ciuitatibus suis arcere posse existimant. Ex his quidam in- Responsio ad obiectione Ethnicorum.

uiti suos exhibent, & coacti a potentioribus; alij compulsi metu hominum; alij cupidine gloriæ famæque; gloriæ quidem in præsens, famæ verò apud posteros. Ergo qui ex more mactant, nihil magnum facere videntur: inueterata quippe consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura; ita vt grauissima quæque reddat toleratu facilia, omni semoto terrore. Qui vero cedunt timori, nullam laudem merentur: laudantur enim facta voluntaria; inuoluntaria autem referuntur ad necessitatem rerum, aut casuum, aut temporum. Si quis porrò amore gloriæ filium prodit vel filiam, is profectò vituperatione magis quàm laude dignus est; morte carissimorum captans sibi honorem, quem etiam si ante habuisset, eum tamen pro incolumitate filiorum, abijcere debuerat.

PROINDE considerandum est, num Abraham aliquo modo dicta necessitate coactus sit mactare filium, id est, an consuetudine ductus, an honoris studio, an timoris coactu. Mos certe immolandi liberos nec Babylone, nec in Mesopotamia, nec à Chaldæis receptus est; apud quos ille educatus, magnam vitæ partem cum eis exegit: ne quis putet ob consuetudinem suæ gentis, leuiorem ei mali eius imaginationem esse visam. Sed neque metus ab hominibus imminebat vllus: neque oraculi iussum, præter ipsum, quispiam alius nouerat. Nulla publica premebat calamitas, cui morte filij vellet occurrere. Sed laudis dicet aliquis, apud vulgum parandæ cupidine, ad id facinus incitatus est. At quæ obsecro laus vulgi quæreretur in solitudine, vbi nemo erat spectaturus & applausurus, longe à tergo relictis etiam famulis, ne se coram testibus ostentare videretur? Quapropter obturato infræni ore, moderentur accusatores suam inuidiam, nec lacerent honesta vita defunctos, quos potius admirari & prædicare deberent; siquidem apud omnes qui rectè sapiunt, nihil honestius & præstabilius ducitur, quàm DEO parere: quod vir hic in primis & vbique, semperque facere studuit; ita vt nullum DEI mandatum non promptè & alacriter obiret, quantumuis molestijs & ignominijs, atque laboribus, doloribusque refertum esset. Enimuero de multis filijs, vnum quempiam offerre DEO, tanquam liberorum primitias, minime fuerit mirandum; cum multi superstites, vnius orbitatem satis solari possint; at vero vnigenitum offerre, res est nullo sermone explicabilis. Et alij quidem, qui liberos mactandos exhibuere, aut domi mansere; aut procul abstitere ab altaribus; aut si sacris interfuere, auersis oculis tale sacrificium spectare non sustinuerunt; hic verò tanquam sacerdos, ipse pater vnigenam filium mactare aggreditur, fortasse etiam sacrificali ritu membratim concisurus, vtpote adolendum altaris ignibus. Quid horum cum ceteris commune est? quid non eximium & singulare, ac tale, vt nulla possit æquari facundia? 63

Hactenus quæ commemorata sunt, Philonis fuere verba. Aemulatione huius diuini præcepti, quod Abrahæ datum est de immolando filio, equidem facile crediderim, pessimum diuinitatis affectatorem dæmonem, similiter à suis cultoribus humanas victimas, etiam propriorum filiorum expetijsse, atque exegisse. Cuius rei aliquot exempla supra exposuimus, vt Iphigeniæ, Idomenei, Marij, & regis Moab, & alia sanè quamplurima quæ in veterum monumentis extant. Quin etiam non defuere, qui collectis ex antiquitate exemplis, demonstrauerint, nullum fuisse apud Ethnicos maiorum gentium DEVM, cui non alicubi, & ab aliqua gente, humanis victimis etiam propriorum liberorum sacrificatum sit. 64

Vide inter alios Natalem Comitem lib. 1. Mythologiæ, ca. 16.

Leuauit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem inter vepres hærentem cornibus: quem assumens, obtulit holocaustum pro filio.

Versu 13. & 14.

65 PRO eo quod nos legimus, *Vidit post tergum arietem inter vepres hærentem cornibus*. S. Ambrosius ita legit: *Et ecce aries vnus hærens, siue suspensus cornibus in virgulto*, Quæ verba sic exponit: Arietem vidit, quasi præstantem vtique cetero gregi; & erat ille suspensus cornibus, vt aduertere liceret, hostiam illam non esse terrenam: & quod carnem suam virtute superiore à terris leuaret, iuxta quod scriptum est: *Cuius principatus super humerum eius*. Quis enim ea re alius præfiguratus est, nisi is de quo scriptum est, *Exaltauit cornu populi sui*? Cornu nostrum CHRISTVS est, qui præstitit omnibus, sicut legimus: *Speciosus forma præ filijs hominum*: solus eleuatus & exaltatus à terris, quemadmodum ipse nos docet dicens: *Ego non sum de hoc mundo, ego de supernis sum*. Hunc vidit Abraham in illo sacrificio; huius passionem prospexit. Et ideo ipse Dominus de eo dixit: *Abraham vidit diem meum: vidit & gauisus est*, quam etiam ob causam vocauit Abraham nomen loci illius, *Dominus videt, vt dicatur hodie, Dominus in monte apparuit*. Hoc autem est, quod apparuerit DEVS Abrahæ, reuelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit: demonstrans etiam genus passionis, cum suspensum ostendit arietem, & per virgultum illud, Crucis patibulum. Et in hoc ligno præstantissimus ductor gregis exaltatus, omnia traxit ad se, vt ab omnibus cognosceretur. Vnde & ipse ait: *Cum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia Ego sum*. Hæc B. Ambrosius.

Ambros. lib. 1 de Abraham cap. 8. — Isa. 9. — Psal. 148. — Psal. 44. — Ioan. 8. — Ibidem. — In illo sacrificio arietis, reuelata est Abrahæ futura Christi immolatio & passio. — Ioan. 12. Supra 8.

66 SEPTVAGINTA Interpretes, vt refert Sanctus Hieronymus, sic verterũt hunc locum: *Et ecce aries post tergum eius tenebatur in virgulto Sabech cornibus*. Super quibus verbis pauca quædam annotauit Hieronymus, minime silentio hic prætereunda. Primo memorat eorum verborum interpretationem ab Eusebio Emiseno traditam, quam vt futilem ridet ipse: Ridiculam rem, inquit, in hoc loco Eusebius Emisenus locutus est, Sabech inquiens, dicitur hircus, qui rectis cornibus, & ad carpendas arboris frondes sublimis attollitur. Deinde ait Hieronymus, vocem Sabech, secundum interpretationem Aquilæ, significare vepretum siue spinetum, aut si enucleatius interpretari lubeat, significare condensa, & inter se implexa virgulta. Vnde & Symmacus in eandem ductus opinionem, ita hunc locum transtulit: *Et apparuit aries post hac, retentus in rete cornibus suis*, rete vocans densitatem & perplexitatem, quæ est in virgulto. Tertio loco monet, quibusdam visos esse hunc locum melius expressisse Septuaginta Interpretes & Theodotionem, dicentes, *Tenebatur in virgulto Sabech cornibus suis*, Etenim vox Sabech cum rete significat, dicunt illi per, sin, literã scribi, hic vero scriptum esse per Samech, ex quo manifestum esse, Sabech non significare stirpes condensas, nec in modum retis inter se virgulta contexta, sed proprium nomen tenere virgulti, quod ita hebraice dicitur. Ego vero diligenter inquirens, eam vocem reperi per Samech literam crebro scribi. Sic Hieronymus.

Hierony. in Tradit. Hebra. in Genesin super cap. 22. — De significatione vocis Sabech. — Eusebius. Emise.

67 IN Schollijs græcis super eadem voce Sabech, huiusmodi quædam traduntur: eam vocem quosdam interpretatos esse, dimissionem & liberationem; quosdam autem erectum; ac si diceretur hircus erectus in virgultum inscenderat, & cornibus erectus detinebatur: vt ea re manifestus Crucis Domini typus præ-

Scholia græca.

mon-

monstratus sit. Ergo ob huiusmodi interpretarionum varietatem, quam parit multiplex hebraicæ vocis significatio, prudenter LXX. Interpretes, hebræam vocem noluisse conuertere in græcam linguam sed posuisse eam sine interpretatione in sua translatione. Interrogantibus itaque significationem vocis Sabech respondere conuenit, ea voce significari erectum & elatum. Sic est illic. In Catena Lippomani Theodoreto attribuitur, Sabech nomen esse proprium alicuius arboris: à qua opinione nec Gennadius abhorret; etsi dicit quosdam interpretari dimissionem, & alios erectum. Hebræa hoc sonant ad uerbum: *Et vidit, & ecce aries post quam appensus est in perplexu*, seu *implicatione cornibus suis*. quo spectat Chaldaica interpretatio: *Postquam appensus est in arbore cornibus suis*. Enimuero hebraicum verbum Sabach significat irretire, perplexum esse, & complecti. Vnde dictum nomen Sabech significat vepres, ramos densos seu irretitos, constipata arbusta, seu virgulta, quia hæc omnia inuicem perplexa siue implexa sunt, vt qui istiusmodi apprehensus sit, non facile se inde possit explicare. Atque hanc fuisse causam putandum est, cur aries ille cornibus teneretur implicatus vepribus, vt cum eum capere ac tenere Abraham vellet, manus eius nequaquam effugeret.

Theodor. *Gennad.*

Sed nos excutiamus latinam lectionem. *Vidit arietem inter vepres hærentem cornibus*. Vepres, Spinæ genus quoddam est, nocentibus & implexis aculeis, qui si cui forte adhæserint tenaciter eum apprehensum habent. Ex quo fortasse nomen positum est, quasi à prætereuntium vestes ui quadam prahendendo. Rideat Lector hoc loco fabulam Hebræorum, aientium, illum arietem fuisse creatum à DEO in mundi exordio, vna cum ceteris animalibus, quæ natali die sexto mundi condita sunt, & per tria circiter annorum millia seruatum esse, ad hunc scilicet finem & vsum Sacrificij Abrahæ. *Quem obtulit holocaustum pro filio*. Illud *pro filio*, triplicem sensum reddit. Primo hunc, immolauit eum, quemadmodum ipse filium suum immolare voluerat, scilicet quantum ad affectum & effectum. Deinde, *pro filio*, id est in locum filij, quem DEVS pro ipso immolari iusserat, eumque immolasset ipse, nisi postea id fieri DEVS vetuisset. Ad hæc, *pro filio*, id est, pro liberatione filij: agens nempe gratias DEO quod filium à morte liberasset, eius vice arietem illum substituendo: simulque orabat DEVM, vt eius arietis immolationem perinde acciperet, quasi ei filium suum immolasset. Tradunt Hebræi (quod nos supra indicauimus) eam immolationem factam esse initio septimi mensis Iudaici, hoc est, in mense nostro Septembri: quamobrem constitutam esse solemnitatem tubarum, primo die eius mensis, ab Hebræis agi solitam, in qua clangebant tubis corneis in commemorationem eius quod accidit Abrahæ immolaturo filium, simulque in gratiarum actionem pro liberatione Isaac. 68

Gen. 5. 1.

Appellauitque nomen loci illius, Dominus videt: vnde vsque hodie dicitur, In monte Dominus videbit.

VIDE religiosam Abrahæ mentem, ait Chrysostomus: quemadmodum vndequaque ex ijs quæ acciderant ipsi, locis appellationes imponat, perpetua DEI erga se benignitatis, suæq. erga ipsum obseruantiæ, atque obedientiæ futura posteris monumenta. Visitationem enim diuinam eo loco sibi factam, volens quasi in columna ærea insculpere, immortalemque apud posteros memoriam eius facere, ei loco tale nomen indidit, *Dominus vidit*. Monet Lectorem S. Hieronymus pro illo *videt*, in hebræo scriptum esse *videbit*. Hoc autem, inquit, apud Hebræos exiuit in prouerbium, vt si quando in angustia consti- 69

S. Chrys. hom. I. in Genes. 48.

Hierony. in Tradit. Heb. in Genesim.

constituti sunt, & Domini optant auxilio subleuari, dicant, In monte Dominus videbit: hoc est, sicut Abrahæ misertus est Dominus, ita miserebitur & nostri. Vnde & in figura dati arietis, solent etiam nunc Hebræi cornu clangere. Sic Hieronymus. *Appellauitque nomen loci illius Dominus videt*. Non igitur antea mons ille id nominis habuit: sed appellabatur Mons Moriah, vel alio quopiam nomine. Vocatus est autem *Dominus videt*, ab effectu, quia Dominus illic vidit afflictionem Abrahæ & Isaac, & vtriusque pietatem atque obedientiam. Nec temere latinus interpres vertit, *Videt*, cum hebraice sit *Videbit*: nam etsi apud Hebræos frequens est abusus temporum, præsentis, præteriti, & futuri, alia pro alijs vsurpando; hic tamen illud, *Videt*, in præsenti tempore positum, magnam habet emphasim: denotat enim, semper DEVM videre afflictionem iustorum hominum, eisque opitulari. *Oculi Domini*, ait Dauid, *super iustos, & aures eius ad preces eorum*. Similiter Moses altare quod extruxerat in solitudine propter victoriam Amalecitarum, appellauit, *Dominus exultatio mea*, quod DEVS Hebræis victoriam de Amalecitis concedens, incredibiliter eos gaudere & exultare fecerat. Ad eum quoq. modum describens Ezechiel templum cælestis Hierusalem, sub typo templi materialis, quod fuerat in terrena Hierusalem, dixit: *Et nomen ciuitatis illius, Dominus ibidem*, quod in templo cælesti, præcipua, excellentique & singulari quadam ratione potius DEVS est, quam in alijs locis.

Psal. 33. *Exod. 17.*

70 *VNDE vsque hodie dicitur*. Hæc sunt verba Mosis scribentis hanc historiam quare illud *Vsque hodie* denotat ætatem, qua erat Moses. Vt sit sensus, Non solum tempore Abrahæ tali nomine appellatus est mons ille, verum perdurauit ea appellatio vsque ad ætatem meam, & vsque ad hodiernum diem, per annos scilicet prope quadringentos: tot enim ferme anni à tempore illius immolationis, ad id vsque temporis, quo historiam hanc scripsit Moses, præterierant. *In monte Dominus videbit*, id est, In monte cui nomen est, Dominus videbit: & illud, *Dominus videbit*, postea prouerbij loco ab Hebræis vsurpatum est, significātibus, licet magna essent in angustia & calamitate, sibi tamen diuinam opem non defuturam, sperantibus vtique DEVM ipsorum afflictionem misericorditer respecturum, sicut in eo monte respexerat afflictionem Abrahæ. Nec desunt ex Iudæis qui putent illud: *In monte Dominus videbit*, prophetice dictum esse de templo Hierosolymitano, quod in eo monte ædificatum est à Salomone, in quo DEVS præcipue præces supplicantium sibi exauditurus erat. Quam gratiam vt DEVS ei loco pro sua bonitate vellet indulgere, ab ipso Salomon, vbi templum ædificauit, vehementer deprecatus est. Grauissima eius regis, & pietatis plenissima super ea re oratio, extat in libro tertio Regum capite octauo.

Hebræorũ opinio.

71 HEBRAICE locus hic ita expressus est, *Appellauit nomen loci illius Dominus videbit: & vsque hodie dicitur, In monte Dominus videbitur*. Itaque priori loco pro nostro *videt*, est hebraice *Videbit*: posteriori autem loco, pro nostro *Dominus videbit*, est *Dominus videbitur*: & illud prius, *Dominus videbit*, significat locum illum esse sic appellatum à responso quod dederat Abraham filio suo interroganti, vbi esset victima, respondit enim: *Dominus sibi prouidebit victimam holocausti, fili mi*, Quod ita plane euenit; prouidit enim DEVS arietem pro Isaac immolandum. Abraham igitur aduertens quod ipse insciens prius dixerat, id prophetiam eius fuisse quod postea euenit, ex eo appellauit montem, *Dominus videbit*, id est, prouidebit: quæ tamen appellatio longius transferri potest ad firmandum eorum omnium qui in calamitatibus sunt, DEI fiduciam: vt in quacumque re ardua & calamitosa fuerint, minime deficiant animo, sed humana destituti ope, ad diuinam confugiant. DEVS enim adiutor est in

tri-

Eccl. 1. tribulatione; &, *Omnes qui sperant in eum non confunduntur*.

ILLVD porro quod posteriore loco ponitur, & apud Hebræos vicem habebat prouerbij, *Dominus videbitur*, mutata eiusdem verbi voce actiua in passiuam, vel eandem habet sententiam, vel significat, quemadmodum DEVS Abrahæ in illa afflictione visus est, opem videlicet ei afferens: ita fore, vt quicumque nomen eius ex animo inuocauerint, & ad misericordiam eius impetrandam toto pectore contenderint, ab his videatur. DEVS, id est, vt salutarem optatumque petitionis suæ & diuinæ protectionis sentiant effectum. Sunt qui putent illud, *In monte Dominus videbitur*, prophetiam esse, quod eo loci, Filius DEI factus homo, & doctor, & legislator, per mortem suam illic obitam, mundi redemptor videndus esset. Ceterum septuaginta Interpretes paulo secus interpretati sunt hunc locum, sic nempe, *Appellauit nomen loci illius, Dominus vidit: vt dicant hodie, In monte Dominus visus est*, siue apparuit: per passiuum vertentes, non autem per actiuum, in quo differunt à latina versione, & congruunt cum Hebræa versione: Verum ab vtraque differunt, quod ex futuro faciunt præteritum, fortasse quia moris est linguæ hebrææ futurum ponere pro præterito. Sed Chaldaica huius loci expositio longe diuersa est; sic enim habet: *Et orauit, atque immolauit Abraham in loco illo. Et dixit coram Domino: Hic erunt, sequentes generationes; propterea dicebatur in die hac, In monte isto Abraham coram Domino immolauit*. Quibus verbis significatur, illud Abrahæ dictum, fuisse vaticinium de templo in eo monte ædificando: vbi Deus colendus erat, & reddendis responsis, suam consulentibus manifestaturus præsentiam.

DVODECIMA DISPVTATIO

Super illis verbis.

Versu 15. & 16. *Vocauit Angelus Domini Abraham secundo, dicens; Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me.*

Quæstio an ille fuerit vere Angelus, an Deus nomine Angeli appellatus, Ad Hebræos 6. Daniel 12 Apocalyp. 10. Aug in Quæstio ni in Genes. quæst. 59. Isa. 9.

DVAS hæc verba secum complicatas habent quæstiones. Primum enim quæritur super illis verbis, *Vocauit Angelus Domini &c.* Si ille erat Angelus, quomodo loquitur de se tanquam de DEO; dicens, *Per memetipsum iuraui*? hoc enim proprium DEI est, vt ait Paulus; non enim per se ipsos iurant Angeli, sed per DEVM viuentem, vt videre est apud Danielem & in Apocalypsi. Subdit etiam Angelus, *Et non pepercisti filio tuo vnigenito propter me*, atqui non propter Angelum, sed propter DEVM filium suum immolare voluit Abraham. Hanc quæstionem dupliciter soluit Augustinus, vel nomine Angeli, inquit, significatus est Filius DEI, qui sine dubio Deus est, idemque manifeste à Propheta dictus est Magni consilij Angelus, vel quia DEVS erat in Angelo, & quia in persona DEI Angelus loquebatur, iccirco tanquam DEVS loquitur. Et hoc posterius magis videtur placere Augustino; non enim in Scriptura inuenitur, CHRISTVM dici Angelum Domini, nec vspiam legitur appellasse DEVM Dominum suum: licet Ioan. 20. appellet DEVM suum dicens, *Vado ad Patrem meum & Patrem vestrum, DEVM meum, & DEVM vestrum. Sic Augustinus*. sine dubio hæc posterior Augustini solutio præferenda est. Quanquam si quis attente considerateq.

rateque legat Mosis verba, nullum esse locum quæstioni comperiet. Si enim Angelus simpliciter & præcise dixisset, *Per memet ipsum iuraui quia non pepercisti vnigenito filio tuo propter me*, locus sane daretur propositæ quæstioni. Verum cum adiunxerit illud, *dicit Dominus*, manifeste demonstrauit se verbis DEI loqui, nec de se, sed de DEO agere: sic enim crebro loqui solent Prophetæ; *Dixit Dominus*; & *Verbum Domini* &c.

74 CVM igitur plana & aperta sit huius loci sententia, nihilominus tamen Origenes hunc locum tractans, sensisse visus est (id certe significant eius verba) illum qui loquebatur, Abrahæ & fuisse Angelum, & fuisse Filium DEI, qui prius quidem factus sit Angelus, sicut posterius factus est homo. Origenis verba ex homilia in Genesim octaua hæc sunt: Considerandum est, quod eum qui locutus est Abrahæ, Scriptura hoc loco vocet Angelum, qui tamen in cōsequentibus ostenditur esse Dominus & DEVS. Vnde puto quod sicut inter homines habitu repertus est homo, ita inter Angelos habitu repertus est vt Angelus. Sic Origenes. Sed quia hic error nimis crassus & absurdus est, nec reperitur inter errores Origenis, quos B. Hieronymus, Epiphanius, alijque diligenter exposuerunt: iccirco nonnullis fit verisimile, Origenem per habitum Angeli, non angelicam naturam, sed Angeli munus & officium, quod est denuntiare & declarare DEI consilium & voluntatem, significare voluisse: vt hic sit verborum Origenis sensus, Filium DEI priusquam habitum hominum indueret, id est, naturam humanam assumeret, habitu Angeli, id est, munere & officio Angeli esse functum; multiformes priscis illis patribus sui apparitiones exhibendo, & arcana, mysteriaque cælestia multifariam enunciando. Ad hanc enim sententiam & intelligentiam, non modo secure credi posse, Filium DEI apparuisse Patriarchis & Prophetis; verum etiam nomine Angeli appellari in sacris literis, censet B. Augustinus in Tractatu illorum verborum: *Ego sum qui sum*. Non igitur dictum Origenis quod Filius DEI fuerit in habitu Angeli, sic accipiendum est, vt accipitur id, quod B. Paulus de eodem Filio DEI scripsit dicens: *Exinaniuit semetipsum formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo*. Namque isto loco vocabulum habitus (Græce est σχῆμα) significat naturalem speciem, formam & figuram hominis.

> Origenis sententia ad verum & catholicum intellectum exponitur.
>
> Aug. in Tomo 6. Exod. 4.
>
> Locus Pauli ad Philip. cap. 2.

75 *PER MEMETIPSVM iuraui, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me: benedicam tibi &c.* Exponemus primo vim & proprietatem horum verborum: tunc alteram quæstionem hisce verbis innexam & supra à nobis propositam tractabimus. *Per me metipsum*, Nam quia DEVS prima veritas est, supremaque natura, omnium rerum efficiens, intelligens, regensque, non habet quicquam præstantius & honoratius, per quod iurare possit. Angeli vero & homines per ipsum DEVM iurant, tanquam supremum omnium & dominum, & Iudicem, vindicemque. *Iuraui*, Id est, Iuro: in præsens enim firmat promissiones suas futurorum bonorum Abrahæ & semini eius: sed familiare Hebræis est, præterito vti pro præsenti. Dices, vbi est hic formula iurisiurandi diuini? Latinus interpres eam non expressit, sed subintelligendam reliquit. Hebraicè vero est vocula significans latine, idem quod certe, profecto, vel omnino, ante illud, *Benedicam tibi*: hoc modo, *Per memet ipsum iuraui, quia non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, certe, vel omnino, benedicam tibi*. Sed enim idem Latinus interpres apud Paulum ad Hebræos 6. vbi hæc ipsa DEI verba citantur, expressit particulam, quæ vim habet iurandi, ad hunc modum: *Quoniam neminem habuit DEVS per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum dicens, Nisi benedicens benedicam tibi &c.* Apud Hebræos enim duæ istæ particulæ, Nisi, &, si, vim habent non solum affirmandi, sed etiam iurandi: & adhibentur, suspensa

> Locus Pauli ad Hebræos ca. 6.
>
> Nisi, & si, quam vim habeant in Scriptura.

ſpenſa atque inexpleta ſententia, vt Pſalmo nonageſimoquarto: *Quibus iuraui in ira mea ſi introibunt in requiem meam*. Et hic quidem exprimitur verbum iurandi, alibi vero minime, vt: *Niſi domus multæ deſerta fuerint grandes & pulchræ*: &
Iſaiæ 5. & 22. apud eundem, *Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini*, Nimirum iſtiuſmodi locis eſt Apoſiopeſis, reticetur enim hoc, non ſim is qui ſum, vel, non viuam, vel, non ſim DEVS, aut aliud quippiam ſimile.

CVR autem DEVS dictis & promiſſis ſuis adijciat iuſiurandum, indicat 76
Paulus eo quem dixi loco, dicens, Apud homines, omnium controuerſiarum finem fieri confirmatione iuriſiurandi: quia erga homines hunc morem habebant, vt controuerſias iureiurando penitus finirent, ad eum morem ſe DEVS demittere & accomodare voluit, ſuas quoque promiſſiones iureiurando confirmans, vt nihil deſideraretur, quod apud homines certitudinem ac firmitatem dictis promiſſiſque addere ſoleat Nam cum duæ res ſint, quæ dictis fidem & robur afferant, quarum vna eſt promiſſio, quæ promittentem obnoxium facit explendæ ſuæ promiſſioni: altera eſt iuſiurandum, quod maiorem etiam neceſſitatem imponit efficiendi id quod iuratur, DEVS ad firmandam fidem & ſpem in animo Abrahæ & ſeminis eius, vtraque re vti voluit, promittendo ſcilicet, & iurando: quo impoſſibile eſſe intelligatur, DEVM mentiri, id eſt, fallere aut fruſtrari poſſe: quod tunc accidit, quando euentus non reſpondet promiſſioni & expectationi: quare fieri non poteſt, vt DEVS non præſtet quod promiſit, aut non ſeruet quod iurauit.

QVIA feciſti hanc rem. Id eſt, quia prompto & alacri animo paratus fuiſti 77
immolare filium, quod ego te facere iuſſeram. Cum autem illud, quia, ſit cauſale, & denotet cauſam meritoriam ex parte Abrahæ, non obſcure ſignificatur, Abraham egregio illo facto meruiſſe, vt ſibi tales à DEO promiſſiones darentur, quales mox ſubduntur. Nam vt inquit Caietanus, etſi diſpoſuerat DEVS ab æterno ſe facturum ea, quæ hic ſubduntur, attamen quia diſpoſuerat ſe facturum ea, intercedente hoc merito Abrahæ, tanquam cauſa ſecunda, iccirco dixit, *Quia feciſti hanc rem, benedicam tibi &c.* Quoniam autem inter promiſſa quæ hic ponuntur, ſummũ & præſtantiſſimũ eſt quod ei datur de Meſſia ex ſemine ipſius generando, cum dicitur: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes* de quo ſcilicet promiſſo iuſiurandum illud DEI ſolum interpretatus eſt Zacharias, cum dixit: *Iuſiurandum quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum, daturum ſe nobis*: idcirco negari non poteſt, quin aliquo modo pertinuerit ad meritum Abrahæ, quod Filius DEI humanam carnem ſumpturus, eam potius è ſtirpe Abrahæ, quam ex alia quapiam ſumeret. *Et non peperciſti filio tuo vnigenito propter me*, Hebræa hanc reddunt ſententiam: *Et non ſubtraxiſti, vel prohibuiſti filium tuum*. Senſus latinæ lectionis, hic eſt: Poſtpoſuiſti vitam filij tui, imperij & mandati mei executioni: & ſtudium ardorque ſatisfaciendi voluntati meæ, meaque implendi mandata, vicit in te & penitus obruit naturalem affectum, paternumque amorem, quamuis flagrantiſſimum, vnigeniti filij tui. Quantæ autem virtutis, quantique meriti fuiſſe illud Abrahæ facinus exiſtimari debeat, ſupra diſputatum eſt.

Caiet. in cap. 22. Geneſis.

Lucæ 1.

Quæſtio an conueniẽs ac decẽs ſit DEVM promiſſa ſua dictaq. iureiurando firmare.

EXPOSITIS iam ſuperioribus illis DEI verbis, ſequitur altera quæ- 78
ſtio, quam eiuſmodi verbis inuolutam eſſe diximus: ea vero talis eſt. Videtur, DEVM iure iurando confirmare dicta ac promiſſa ſua, & ſuperuacaneum eſſe, & DEO inconueniens atque indecens: ſuperuacaneum, quia ſimplex DEI affirmatio & negatio, tantam habet firmitatem, quantam eadem habere poteſt, etiamſi mille iuramenta ei addantur: nihil enim iuramentum DEI addit

dit ad ſimplex eius verbum. Incongruum verò & indecens diuinæ auctoritati ac maieſtati propterea videtur, quia iuramentum non adhibetur, niſi cum ſine eo non crederetur homini dicenti vel promittenti aliquid: at eo ipſo quod DEVS aliquid dicit, veriſſimum & certiſſimum eſt, atque ideo omnino credibile,& credendum. DEVM igitur iurare, neſcio quid videtur imminuere de eius auctoritate ac maieſtate. Ad hoc breuiter, & ſcholaſtica oratione, ita reſpondet Thomas Anglus: Exterior iuratio DEI multum valet, reſpectu noſtri, ad ampliorem confirmationem noſtræ fidei, & ſpei: quia ſecundum Apoſtolum, per hoc DEVS abundantius oſtendit propoſiti, & promiſſionis ſuæ immobilitatem. Quare licet iurare, nihil ſecundum rem addat ad ſimplex DEI verbum; multum tamen addit ſecundum rationem,& ſecundum exiſtimationem hominum. Quemadmodum, etſi DEI voluntas ſecundum ſe æqualis ſemper ſit & vniformis; reſpectu tamen obiectorum ſuorum, quodammodo ſe habet ſecundum magis & minus. Vnde dicitur DEVS plus diligere ſeipſum, quàm creaturas; & plus matrem ſuam, quàm alium quempiam ſanctorum; & plus vult ſe diligi à nobis, quàm proximum; ſimiliter igitur de iuratione DEI poteſt dici. nam quia maius malum eſt periurium, quàm ſimplex mendacium; ideo ſecundum hanc rationem, dicitur impoſſibilius eſſe DEVM peierare, quam mentiri; quamuis ſecundum ſe & abſolute, vtrumque ſit ei æque impoſſibile. Non eſt igitur indecens, DEVM iurare per ſemetipſum, tum quia non iurat, quò firmius & credibilius fiat dictum ſuum ex parte ipſius, ſed reſpectu noſtri, quo ſcilicet debilitas fidei noſtræ roboretur firmeturq. vehementius: tum quia non iurat per aliquem maiorem ſe, aut per alium à ſe. Sic ille.

Thomas Anglus in cap. 22. Geneſis. Ad Heb. 6.

79 CAIETANVS exiſtimat, quemadmodum DEVM tentare, & de nouo aliquid cognoſcere, dicitur de eo non proprie, ſed metaphorice, ſic etiam DEVM iurare: ad ſimilitudinem nempe hominum, qui vt indubitatam fidem faciant, verum eſſe quod dicunt, aut ſe præſtaturos eſſe quod promittunt, iureiurãdo dicta aut promiſſa ſua firmare ſolent. Dicitur, ait Caietanus, DEVS iuraſſe, metaphorico vtique ſermone; hoc eſt, quod ad ſimilitudinem iurantis immobiliter aliquid deliberauit. per quod declaratur, non ſolum quæ hic promittuntur, decreuiſſe DEVM, ſed omnimoda immobilitate definiuiſſe. Quod ſane nondum fuerat Abrahæ reuelatum: hoc enim iuramentum de nouo denunciatum eſt Abrahæ, ex merito tanti facti eius. Ita Caietanus.

Caiet. in cap. 22. Geneſis.

80 SED facere non poſſum, vt in præteritis relinquam valde copioſam & luculentam ſuper hac ipſa re Philonis diſputationem. is enim quam nos in præſentia tractamus quæſtionem, eam ipſe diſerte tractauit in eo libro, quem inſcripſit de ſacrificio Abel & Cain. Cum Scriptura, inquit Philo, DEVM iuraſſe narrat, diſpiciendum eſt, an id vere DEO conueniens & condecens eſſe putandum ſit: quoniam id videtur plurimis eſſe DEO alienum atque indecorum. iuſiurandum enim intelligitur teſtimonium de re ambigua; de DEO autem nihil eſt incertum aut dubium, qui etiam alios in cognitionem veritatis videtur adducere. Ipſi certe nullo teſte opus eſt, nec eſt alius DEVS ei honore par. Teſtis præterea, vt dicit teſtimonium, maior eſt eo, cui teſtimonium perhibet; alter enim opis indiget, alter opem fert: ſed quod opem fert, fide dignius eſt eo, quod illa indiget: DEO autem nihil præſtantius, nihil fide dignius. Et homines quidem, vt fides eis habeatur, ad iuſiurandum confugiunt: DEO vel ſimpliciter loquenti fidem non habere, impium eſt. Quælibet enim DEI verba, quantum ad certitudinem, nihil à iuramento differunt. Itaque fit, vt ſententiæ noſtræ ex iureiurando fides accedat; ipſi autem iuramento, ex ipſo DEO fides aſtruitur. Non enim propter iuramentum creditur DEO; ſed iuramen-

Philonis pulchra diſputatio, an DEO conueniẽs ſit iurare.

to creditur, quia DEI auctoritate firmatur. Cur igitur Scriptura iurantem inducit DEVM? nimirū vt infirmitatem naturæ nostræ coargueret, & conuictā cōsolaretur. Non enim potest anima nostra semper in promptu habere præcipuam illam de DEO sententiam; Non esse eum hominis similem; vt transcendamus quicquid prædicatur de homine: sed quia maxima ex parte affines sumus rerum mortalium, nec sine harum admixtione cogitare quicquam possumus: sed induti rebus mortalibus tanquam cochleæ, cisq. in morem earum inuoluti, easdem de illa beata immortaliq. natura, quas de nobis, notiones habemus, verbis quidem negantes, DEVM humana forma & affectu esse; re autem ipsa humanos affectus & mores ei tribuentes. Nam & manus ei affingimus, & pedes, & surgere, & stare & ambulare, & odium, & iram, & furorem, & pœnitentiam: affectus profecto nihil ad auctorem illum summum pertinentes: in quibus & iusiurandum est, quo nostra subleuatur infirmitas. Hæc Philo.

Philo lib. 3. De Allegorijs legis.

Idem alio loco super eadem re plenius differens, cum tractaret hæc ipsa DEI verba de quibus inpræsentiarum disputamus: *Per memetipsum iuraui*. ad hunc modum scribit: Recte iureiurando confirmauit promissa; & tali quidem iureiurando, quale DEVM maxime decebat. Vides enim quod non per alium Deum iurat, nihil enim illo præstantius; sed per seipsum, qui est omnium optimus. Non defuere tamen, qui negarunt conuenire DEO iusiurandum. Id enim ad confirmandam fidem assumitur: at solus DEVS fidelis est, & si quis amicus DEI fuerit, sicut Moses dicitur fidelis in tota domo DEI fuisse. quid quod ipsa DEI verba, iuramenta sunt, legesque diuinæ, & iura sacratissima? quæ vim habere maximam, argumento est, quod effectu non caret quicquid ille dixerit; quod sane iurisiurandi proprium est. vnde consequitur, omnes DEI sermones esse iuramenta per effectus suos confirmata. Aiunt præterea, iusiurandum esse testimoniū DEI de re ambigua. Si autem DEVS iurat, sibi ipse fert testimoniū, quę absurda res videtur: aliū enim oportet esse, qui testis est, & aliū cui testimoniū perhibetur. 81

Num. 12.

Quid igitur dicendum? primo, non pugnare cum æquitate quod DEVS sibi ipsi testis sit. Quis enim præter ipsum potest de eo, vt par est, testificari, cum solus ipse sibi notus sit? Deinde, ipse sibi est, quicquid in pretio est; ipse sibi cognatus, familiaris, amicus; ipse sibi virtus, fœlicitas, sapientia; ipse principium, finis, totū; ipse iudex, sententia, consilium, lex, actio, principatus. Et alioqui si verba illa, *Per memetipsum iuraui*, ita vt oportet, accipiantur, nullum erit à nugatione sophistica periculum. Videtur enim verbis illis tale quid dicere: nulla, quamuis sublimis creatura potest certo constanterq. affirmare de DEO, quid sit; quemadmodum se habeat; quomodo sit vbiq. sine loco, atq. omnia permeet sine motu; qua ratione omnium rerum præteritarum, præsentium, futurarum, qualescumq. fuerint, perfectam teneat scientiam, & curam gerat: solus DEVS de seipso asseuerare potest, quia solus ipse suam nouit naturā; solus igitur sui, suarumq. rerum idoneus testis est. Itaq. merito iurauit per seipsum, fidem ipse sibi astruens, quod nullus alius facere poterat. Quare censendi sunt impij, qui se aiunt per DEVM iurare: nemo enim per eum iurat, vt oportet; quia nemo potest naturam eius cognoscere immo verò satis bene nobiscum agitur, si vel nomen DEI, hoc est, verbum DEI eius noscamus, quo interpretante, ipse nobis innotuit. Hoc enim nobis imperfectis DEVS est: sapientibus autem perfectisq. ille primus. Certe Moses admiratus illius ingenii summam excellentiam, dicit: *Et per nomen eius iurabis*, Non dixit, Per illum ipsum: satis enim est per Genitum fidem astrui, & testimonium haberi à Verbo DEI. Hæc Philo.

Deut. 6.

Animaduersio in Philonem male de Filio DEI sentiētem.

IN cuius extremis verbis duo sunt non sine animaduersione & castigatione prętereunda. Primū enim, & hic, & alibi non semel, Filium DEI, & verbum DEI, facit diuinā quidem naturā, sed minorem atq. inferiorē DEO Patre, quem facit 82

primum & supremum DEVM: quod ille ex Platonicorum fontibus hausit: vnde profluxit etiam Arrianismus. Platonici enim tres distinguebant diuinas naturas, perfectione substantiæ,& potestatis excellentia dispares: primam summamque appellabant ipsum Ens & Bonum: secundam, Mentem & verbum DEI: tertiam, animam mundi. Deinde, ait Philo, Scripturam non dicere iurandum esse per DEVM, sed per nomen aut verbum DEI; in quo sanè homo Hebræus, Hebraicæ locutionis, frequentissimæ in sacris literis, obliuione aut incogitantia, lapsus est. namque nomen DEI sæpissime pro ipso DEO ponitur: vt inuocare nomen DEI: sperare in nomine DEI; credere in nomen DEI, & DEVS ipse interdum iurat in nomine suo: in his verò omnibus sententijs, idem significat nomen DEI atque DEVS. In Scriptura porrò legimus DEVM varijs modis iurasse. Iurauit per semetipsum, hoc loco, dicens: *Per memetipsum iuraui*. iurauit in semetipso, Hieremiæ 22. dicens, *In memetipso iuraui, dicit Dominus*. iurauit in nomine suo magno, Hieremiæ 44. dicens; *Ecce ego iuraui in nomine meo magno*. Iurauit per animam suam, Hieremiæ 51. *Iurauit Dominus exercituum per animam suam*: iurauit in sancto suo, id est, in seipso, qui est sãctus, Amos 4. *Iurauit Dominus DEVS in sancto suo*; nam Hebraice est, *in sanctitate sua*. Verum omnia hæc eandem habent sententiam; nomen enim, & anima, & sanctitas DEI, idem sunt quod ipse DEVS. Varij modi, quibus iurasse DEVM legimus.

DECIMATERTIA DISPVTATIO.

De amplissimis promissis ob egregium illud Abrahæ factum, datis ei à DEO.

Super illis verbis:

Benedicam tibi & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli, & velut arenam, quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Versu 17 & 18.

83

QVAERITVR super his verbis, an hæc DEI promissa sint noua, & nunc primum Abrahæ data, an verò sint antiqua, & iam antea ei data, nunc verò renouata, & iterum confirmata. Nã si sunt antiqua promissa, superioribus capitibus à Mose sæplus cõmemorata, quomodo verum erit, DEVM ista promisisse Abrahæ propter nouum illud factum eius nõ parcentis filio suo propter DEVM? Verum ante omnia videamus, quot & qualia sint quæ hic promittuntur Abrahæ. Sunt autem quatuor DEI promissa. Primum est, *Benedicam tibi*, vel vt est Hebraice, Benedicens, seu Benedicendo, benedicam tibi; quæ geminatio eiusdem verbi, apud Hebræos, certissimam & amplissimam significat bonorũ copiam à DEO dandam. Sed hoc promissum plus quadraginta annos ante hoc tempus, datum fuerat Abrahæ, cum esset in Chaldæa, & inde Dominus euocaret eum; vt habes supra Genesis 12. in illis verbis: *Faciam te in gentem magnam, & benedicam tibi, & eris benedictus*. Alterum promissum huius loci est, *Multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli, & velut arenam quæ est in littore maris*. Atqui hoc ipsum legimus Genesis 13. promissum Abrahæ: sic enim ibi est: *Faciam semen tuum sicut puluerem terræ: si quis potest hominum numerare puluerem terræ, semen quoque tuum numerare poterit*. Et in capite 15. dixerat DEVS Abrahæ: *Suspice cælum, & numera stellas si potes: sic erit semen tuum*. Et in capite 17. *Crescere te faciam vehementissime, & ponã te in gentibus, regesque ex te egredientur*. Idemq. repetitur capite 18. Tertium huius loci promissum est illud: *Possidebit semen tuum portas inimicorum* Quatuor DEI promissa Abrahæ data.

suorum. Erat autem hæc apud Hebræos prouerbialis quædam locutio, qua etiam
Gen. 24. vsi sunt parentes Rebeccæ, cum eam dimitterent: *Soror*, inquiunt, *nostra es, crescas in mille millia, & possideas semen tuum portas inimicorum suorum.* Quod non est aliud nisi in oppugnando inimicos, præualere, eosq; suo imperio subijcere, vrbium & ditionis eorum potiri, expugnatis præsidijs, captisque propugnaculis: namque vrbium portæ, quàm aliæ partes, tum propugnaculis, tum præsidijs solent esse munitiores. Sed hoc ipsum fuerat quondam à DEO promissum Abrahæ: id enim significat illud Genes. 12. *Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi.* Et illud cap. 13. *Leua oculos tuos in directum, & vide à loco in quo nunc es, ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem & Occidentem, omnem terram quam conspicis, tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum.* Idemque promittitur expressius in capite 15. *In illo die*, inquit Moses, *pepigit Dominus fœdus cum Abraham, dicens, semini tuo dabo terram hanc, à flumine Aegypti, vsque ad flumen magnum Euphratem, Cenæos, & Cenezæos, Cedmonæos, & Hethæos, & Pherezæos, Raphaim quoque, & Amorrhæos &c.* Hoc autem tertium DEI promissum, tunc præstitum est Abrahæ posteris; cum Iosue terram Promissionis, expugnatis eius vrbibus, cæsisque antiquis earum habitatoribus, possidendam habitandamque Hebræis tribuit.

Quartum DEI promissum, idque superioribus multo præstantius, continetur 84
illis verbis: *Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Hoc nonnullis videtur esse nouum promissum, numquam antea datum Abrahæ; & id præcipue ac proprie pertinuisse ad nouum illud eximiumque meritum Abrahæ, parati filium immolare, vt DEI iussis obediret. Ambrosius quidem certe videtur ita sensisse. Is enim declarans hoc DEI promissum, ita scribit: Ob hoc quoq; Abraham promeruit DEVM: hæc est enim tertia eius benedictio: tres enim plenarias à DEO benedictiones accepit: vnam post victoriam, qua liberauit nepotem, quando occurrit ei Melchisedech; quando dixit ei Dominus; *Respice in cælum, & numera stellas si potes; sic erit semen tuum. Et credidit Abraham DEO, & reputatum est illi ad iustitiam.* Alteram benedictionem accepit, quando mutato nomine vocatus est Abrāham, & signaculum accepit circumcisionis. Tertiam benedictionem habuit, quādo dilectissimum filium suum, holocaustum DEO non dubitauit offerre. Hæc autem benedictio præstitit superioribus. In illis enim propagationē seminis Abrahæ promisit futuram, in hac autem ait: *Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quoniam audisti vocem meam.* Et nos ergo audiamus vocem DEI nostri, & obediamus præceptis eius, si volumus apud eum gratiā inuenire. Sic Ambrosius.

(Margin: Ambros. lib. 1. De Abraham cap. 8. — Gen. 14. — Infra 15. — Infra 17.)

HOC ipsum pugnacissime tueri & probare contendit Paulus Burgensis in 85
Additione quinta super hoc caput 22. Genesis, quatuor huiusce modi argumentis. Primo, nusquam, inquit, ante hunc locum legitur simile promissum DEI datū Abrahæ: nisi forte in capite 12. vbi dictum est ei: *in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ.* sed enim illud promissum longe diuersum ab hoc esse noscitur; quod illic dicitur, *in te*, hic autem, *In semine tuo.* clarum item est, benedictionem huius promissionis, quæ est de CHRISTO, præcipue significare benedictionē spiritualem, quæ continet diuinam gratiam sanctificantem homines: constat autem huiusmodi gratiæ auctorem, & causam efficientem, non Abraham fuisse, sed CHRISTVM. Verum ratio hæc Burgensis tripliciter refellitur. Primo, non solum Genes. 12. tale promissum datum est Abrahæ, sed etiam cap 18. vbi legimus, DEVM Abrahæ dixisse: *Num celare potero Abraham, quæ gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam & robustissimam, ac benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ?* Deinde putat, ipse aliud esse, *In te benedicentur*, atque; *In semine tuo benedicentur*, cùm tamen idem prorsus sit. quemadmodum cum ei dixit DEVS: *Tibi dabo terram hanc*, necesse est illud tibi, interpretari de semine eius. Nam personæ Abrahæ ne passum quidem illius terræ in possessionem dedit. Sed illud cogit, *In te benedicentur*, interpretari, *In semine tuo*, hoc est, in CHRISTO, quia si non de semine, sed

(Margin: Erudita super hoc loco Auctoris disceptatio cū Paulo Burgensi. — Act. 7.)

ſed de ipſo Abraham intelligeretur, falſam contineret ſententiam: falſum enim eſt omnes gentes, omneſque nationes benedicendas eſſe propter perſonam Abrahæ, ſiue ſpiritualiter ſiue temporaliter.

86 SECVNDA ratio Burgenſis hæc eſt: B. Paulus ad Galatas 3. probat per CHRISTVM benedicendas eſſe omnes gentes, ex hac DEI promiſſione: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.* Quod ſemen Paulus interpretatur CHRISTVM. Cum igitur Paulus citet promiſſionem huius loci, non autem illam capitis 12. liquet diuerſam eſſe illam ab hac. Verum deceptus eſt Burgenſis. Paulus enim intelligens illam non fuiſſe diuerſam ab hac, citauit illã, non autem hanc; ſed ita tamen vt illam interpretatus fuerit per hanc; nam illud; *In te benedicentur,* citauit vt expreſſum hic fuerat, *In ſemine tuo benedicentur.* Quod autem Paulus citet illam promiſſionem capitis 12, quæ tunc data eſt Abrahæ, cum annos natus eſſet ſeptuagintaquinque, vt ibi proditum eſt; manifeſtum facit indicium computatio annorum, quam eo loco Paulus commemorat, affirmans ab illa promiſſione data Abrahæ, vſq. ad promulgationem legis Moſaicæ in monte Sina, fluxiſſe annos quadringentos triginta; qui numerus annorum bene conſtat, ſi initium eius ſumatur ab illa promiſſione capitis 12, data Abrahæ ſeptuageſimumquintum annum agenti. At ſi ea computatio incipiat à promiſſione data Abrahæ, quæ commemoratur hoc loco, poſtquam ſcilicet voluit immolare Iſaac, quo tempore erat Abraham, ex ſententia Ioſephi, centum vigintiquinque annorum; deerunt computationi Pauli quinquaginta anni: ſiquidem ab eo tempore vſque ad egreſſum Hebræorum ab Aegypto, ſiue legem in Sina latam, non reperiet Lector amplius trecentos octoginta annos. Sed quia ſuper ea re diſſeruimus copioſe, cum caput illud 12. exponeremus, & tractaremus diſputationem ſecundam, nihil præterea hic addere attinet.

87 TERTIA ratio Burgenſis. In illo capite 12. cum dicitur, *In te benedicentur,* eſt diuerſum quoddam verbum Hæbræum, diuerſæque ſignificationis ab eo verbo, quod ponitur hic, cum dicitur, *In ſemine tuo benedicentur.* Nam licet vtroque in loco idem ſit Latinum verbum, benedicentur; Hebraice tamen, illic eſt verbum non aliud ſignificans, niſi fore vt alij precantes ſibi vel alijs benedictionem, dicerent, DEVS benedicat mihi, vel tibi, ſicut benedixit Abrahæ: quemadmodum de Ephraim & Manaſſe dixit Iacob: *In te,* inquit, *benedicetur Iſrael, atque dicetur; Faciat tibi DEVS ſicut Ephraim, & ſicut Manaſſe,* In hoc autem loco pro Latino verbo, *Benedicentur,* eſt Hebraicum verbum ſignificans eum, in quo dicitur benedicendas eſſe omnes gentes, fore principalem cauſam efficientem illius benedictionis: quod ſane perſpicuũ eſt in alium neminem, niſi CHRISTVM Dominum conuenire poſſe. At enim deberet id Burgenſis quod dicit probare. Sed nimirum probari non poteſt. Clarum enim eſt vtroque in loco eſſe idem verbum Hebræum, barach, eiuſdemq. ſignificationis: id quippe verbum ſignificat vbique benedictionem, ſiue corporalem ſiue ſpiritualem, ſiue eam imprecando, ſiue confitendo, & prædicando, ſiue largiendo. Hoc tantum differt, quod in capite 12. verbum Hebræum eſt ſecundæ coniugationis, habens paſſiuã ſignificationem: hic autem eſt octauæ coniugationis, habens reciprocam ſignificationem, & reddens huiuſmodi ſententiam, *In ſemine tuo,* id eſt, per, vel, propter ſemen tuum, *Benedicentur omnes gentes,* id eſt, benedicent ſe, æſtimantes & prædicantes ſe benedictas & beatas eſſe propter CHRISTVM, quod erit ſemen tuum ſecundum carnem. Geneſ. 48.

88 QVARTA demum Burgenſis ratio hæc eſt. Hoc ſolum DEI promiſſum, ab eo eſt iureiurãdo confirmatum: alia verò ſine iureiurando, Abrahæ data ſunt.

Luc. 1. Recte enim dixit Zacharias: *Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis.* Ergo longe diuersũ est hoc promissum ab alijs omnibus antehac memoratis. Sed mirum, non animaduertisse Burgensem, huic suæ rationi narrationem Mosis, & ordinem ac dispositionem diuinorum verborum quæ hic memorantur, prorsus aduersari. Iusiurandum enim DEI antecedit illa quatuor promissa, de quibus supra diximus, eaq. omni a fine vllius exceptione comprehendit. Quare non solum illud vltimum promissum de benedictione omnium gentium in semine Abrahæ, sed pariter tria alia priora, diuino iureiurando firmata sunt. Nempe diuina verba sic se habent, *Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Quis non videt hæc omnia comprehendi, & firmari illo DEI iureiurando, *Per memetipsum iuraui?* Idem quoq. contra Burgensem argumẽtari licet ex alijs Scripturæ locis, in quibus apertissime traditum est, DEVM Sanctis illis Patriarchis, & eorum posteris, iurando promisisse, daturum

Exo. 13. se possessionem terræ Chanaam. Audi Mosen: *Cum introduxerit te Dominus in terram Chananæi, Hethæi, & Amorrhæi, & Heuæi, & Iebusæi, quam iurauit patribus tuis vt daret tibi,* Et paulo infra: *Cum introduxerit te Dominus in terram Chanaan, sicut iurauit tibi, & patribus tuis, & dederit tibi eam.* Et alio loco: *Vt possitis possidere terram, ad quam ingredimini, multoque in ea viuatis tempore, quam sub iuramento pollicitus est Dominus patribus vestris & semini eorum, lacte & melle manantem.* Ecce tibi, non modo promissum diuinum de benedicto illo Abrahæ semine, qui est CHRISTVS: verum etiam promissum DEI de possessione terræ Chanaan, diuino iureiurando

Caietanus in cap. 22. Genesis. sancitum & cõfirmatum est. Nos igitur cum Caietano dicamus, etiã hoc quartũ promissum fuisse antea datum Gen. 12. ipsi Abrahæ: Verum hic nouo modo datũ est. Primo, quia quod dictũ illic fuerat, *In te benedicentur omnes &c.* hic explicate dicitur, *In semine tuo benedicentur.* Deinde, illic fuit simplex promissio; hic autẽ firmatur diuino iureiurando. Ac demum hic declaratur, DEVM id promisisse, ob meritum fidei & obedientiæ Abrahæ, parati filium suum immolare propter DEVM: hoc autem antea non fuerat explicatum.

DECIMAQVARTA DISPVTATIO,

In qua tractatur argumentatio illa, qua B. Paulus in capite tertio eius Epistolæ, quam scripsit ad Galatas, ex hac DEI promissione argumentatur, gratiam iustificantem & sanctificantem homines, non esse sperandam & petendam ex lege Mosis, sed ex fide & iustitia CHRISTI.

Super illis verbis.

Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit, Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in vno, & semini tuo, qui est CHRISTVS.

VONIAM B. Paulus vehementer vrget verba huius promissionis: *In semine tuo benedicentur omnes gentes,* hæc enim promissio sola pertinet ad CHRISTVM; aliæ verò posteriores ad omnem posteritatem Abrahæ: vt nos multis verbis ostendimus supra in disputatione secunda, super 12. caput Genesis; quoniam, inquam, Paulus

Paulus valide vrgens hanc promissionem, ex ea probat gratiam iustificationis, non ex obseruatione legis Mosaicæ, sed ex fide CHRISTI pendere, ea vero probatio non paruam habet difficultatem; ad æstimandum robur Paulinæ argumentationis, visum mihi est consentaneum fore huic loco, ac iucundum Lectori, si eius rationis Pauli, discussa omni difficultate, pondus & vim plane ostenderem. Locus B. Pauli epistolæ ad Galatas fusissime tractatus.

89 SED primo videamus, quid in ea ratione Pauli, quantumue difficultatis insit. Duæ res difficultatem afferunt. Primum enim Paulus vrget, quod Scriptura singulariter dixerit, *Semini*, & non pluraliter *seminibus*, & inde argumentatur eam promissionem DEI, non ad multos aut ad omnes Abrahæ posteros, sed ad vnicum, qui est CHRISTVS, pertinere. At id leue admodum ac friuolum videri posset. Etenim vox hebræa *Zerant* latine semen, si proprie accipiatur pro semine arboris, vel herbæ, habet plurale, vt videre est in primo libro Regum capite octauo; nam pro eo quod ibi latine legitur: *Et segetes vestras adde:imabit*, hebraice est, *Et semina vestra addecimabit*. Verum ea significatio nec facit ad sententiam Scripturæ, vbi tradit illam promissionem DEI, nec ad propositum B. Pauli: sin autem ea vox ponatur metaphorice, ad significandam prolem & posteritatem, quemadmodum frequentissime ponitur in Scriptura, nunquam inuenitur in numero plurali, caret enim eo numero secundum proprietatem & vsum hebraicæ linguæ. Numero tamen singulari significat multitudinem, sicut populus, & gens, & alia collectiua nomina. Quod euidenter ostenditur ex cap. 12. & 13. Genesis, vbi DEVS promittit Abrahæ se daturum terram Chanaan semini eius: & ex cap. 15. & 22. vbi promittitur fore, vt semen Abrahæ multiplicetur sicut arena, & obtineat portas inimicorum suorum: & ex cap. 17. in quo narratur DEVM circumcisionis præceptum imposuisse semini Abrahæ. Nimirum in istis locis, vocabulum seminis, etsi numero singulari ponitur, significare tamen multitudinem posterorum Abrahæ, clarissimum est. Quare quia Scriptura dixit, promissionem illam esse datam semini Abrahæ, & non seminibus, non bene videtur inde concludi, eum loqui de vna aliqua certa persona, & non de multis; cum & vox seminis numero singulari significet multos, eademque cum significat posteritatem, careat numero plurali; certe nusquam in Scriptura sic reperiatur. Et hæc quidem est prior difficultas, quæ vim argumentationis Pauli eleuare videtur. Difficultas siue obiectio contra B. Pauli argumentationem.

90 VERVM eam difficultatem, quæ magna esse in ratione Pauli existimari posset, haud sane magna difficultate expedire licet, si modo aduertamus B. Paulum non spectasse illius vocis *Semen*, & *seminibus*, numerum pluralem & singularem grammatice sumptos: sed considerasse res ipsas illis vocibus significatas, iuxta sententiam verborum DEI, quibus ea promissio expressa & data est Abrahæ. Sciebat Paulus, vir, etiam humano studio, hebrææ linguæ, sacrarumq. literarum doctissimus, vocem semen, numero singulari significare multitudinem posterorum; nec ignorabat eam vocem in tali significatione, nusquam in plurali numero reperiri. Sed idem tamen probe sciebat, in eo loco, vbi ponitur DEI promissio de benedictione omnium gentium in semine Abrahæ, vocem seminis non plurali significatione pro multis, sed singulari significatione pro vnico semine, qui est CHRISTVS, accipi oportere. Itaque germana verborum Pauli & rationis eius sententia, eiusmodi est, *Non dixit seminibus quasi in multis*, id est, vocabulo seminis non voluit pluraliter significare multos posteros Abrahæ, & (vt ita loquar) multa semina: *Sed dixit semini, quasi in vno*, Id est, vocabulo seminis significare voluit eo loco vnum quoddam certum semen Abrahæ, vel vnam certam personam de posteris Abrahæ. Solutio obiectionis.

Dices

Dices, qua ratione internosci potest, quando in Scriptura vocabulum seminis significat multos, aut vnum tantum? Respondeo, id non ex numero singulari aut plurali eius vocis, sed ex circumstantijs earum rerum quæ narrantur, dispici & iudicari debere. Exempli causa, cum dicitur: *Semini tuo dabo terram Chanaam* aut, *Multiplicabo semen tuum sicut arenam maris*: aut, *Semen tuum possidebit portas inimicorum suorum*, dubitari non potest, quin nomen, semen, in eiusmodi sententijs denotet multitudinem posterorum Abrahæ. At cum dixit Eua: *Posuit mihi DEVS semen aliud pro Abel quem occidit Cain*, vocabulo seminis haud dubie significatur vnus quidam, Seth dico, quem post occisum Abel genuit Eua: significat enim datum sibi fuisse filium Seth, quasi in locum & vicem Abelis demortui. Similiter cum dixit DEVS Abrahæ: *Etiam filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est*, quis non videt ibi vocabulo seminis significari vnum, nempe Ismaelem: nec aliud significare, *Quia semen tuum est*, nisi quia filius tuus est? Quoniam igitur, cum DEVS promisit, in semine Abrahæ benedicendas esse omnes gentes, ea promissio non potest extendi ad omnes, aut multos Abrahæ posteros, necesse est vocabulo seminis, non multos, sed vnum solum de posteris Abrahæ significari. 91

Genes. 4. — Genes. 21.

Vnde constet, illud semen Abrahæ, in quo benedicendæ erant omnes gentes, non aliud posse intelligi nisi Christum.

VENIO ad alteram difficultatem. In eadem porro Pauli argumentatione est aliud quippiam, quod etiam inijcit difficultatem. Esto, dicet aliquis, illud, *Et semini tuo*, denotet vnam aliquam certam personam, non autem multos, aut omnes posteros Abrahæ: Vnde tamen compertum Apostolus habuit, aut cur nō probauit, illud vnicū semen ad quod pertinet illa promissio, non esse aliud nisi CHRISTVM? Quid si illud fuit rex Dauid, aut Salomon? Præsertim vero cū in psalmo 71. qui prænotatur in Salomonem, inter alia, quæ de eius magnificentia ac felicitate prædicantur, ponatur & illud, *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ*, quod est profecto simillimum eius quod hic dicitur: *Et in semine tuo benedicentur omnes gentes*. 92

Caiet. in cap. 3. ep. ad Galatas

Caietanus quasi tacite occurrens huic obiectioni, ait B. Paulum eodem Spiritu diuino, quo sacra Scriptura condita est, illuminatum & doctum, intellexisse illud singulare semen, esse CHRISTVM. Paulus, inquit Caietanus, eodem Spiritu quo condita est Scriptura, cum dicitur, *Et semini tuo*, ex numero singulari interpretatur, significari CHRISTVM. Verum istud Caietani dictum, etsi verum est, non est tamen conueniens proposito Pauli. Non enim eo loco Paulus docet & instruit fideles, sibi absque ratione & probatione quodlibet dicenti credentes: sed pugnat acriter in Iudæos, siue Christianos quosdam iudaizantes, & profitentes, sine obseruatione legis Mosaicæ, nihil prodesse fidem CHRISTI: ob idque vehementer aduersantes Paulo, contrariæ sententiæ acerrimo doctori & propugnatori. Ad eos igitur peruincendos, sola Pauli auctoritas inefficax fuisset; sed manifesta Scripturæ sententia, firmaque ratione, illi erant redarguendi atque conuincendi. 93

Nos igitur dicamus, B. Paulum ad pedes Gamalielis, in ea ætate præstantissimi omnium doctoris, egregie sacris literis eruditum, sciuisse eam fuisse id temporis doctorum Synagogæ interpretationem atque sententiam, omnibus in id consentientibus, promissionem illam; *Et in semine tuo benedicentur omnes gentes*, ad solum pertinere Messiam, & de eo solo exponi oportere. Quocirca B. Paulus rem ab omnibus tunc perceptā probatamque argumentari minime curauit. Quid quod, verba ipsa eius promissionis id sentire omnes & fateri cogunt? neque enim vllus posterorum Abrahæ, præter Messiam, causa fuit benedictionis omnium gentium; nec propter alium quemquam gentes se à DEO benedictas & beatas fore crediderunt. De eo quippe antiquissima & illustrissima extabant, Prophetarum vaticinia; vti est illud Iacobi Patriarchæ: *Ipse erit expectatio gentium*: & illud 94

& illud Dauidis: *Reminiscentur & conuertentur ad Dominũ vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium:* & Isaias: *Ipsum gentes deprecabuntur:* Illud item Aggæi: *Adhuc vnum modicum, & ego commouebo cælum & terram & veniet Desideratus cunctis gentibus.* Genes. 49. Psal. 21. Isa. 11. Aggæi 2.

95 AD id vero quod ex Psalmo 71. de Salomone prolatum est, *Et in ipso benedicentur omnes tribus terræ*, Respondeo, eum Psalmum pleraque agere de Salomone figurate, proprie vero de CHRISTO, cui scilicet tantum conueniunt multa quæ ibi dicuntur, nec in Salomonis regnum cadere possunt. Ea vero sunt hæc: Primo, *Et permanebit cum Sole & ante Lunam in generatione & generationem:* Secundo, *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna:* Tertio, *Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei:* Quarto, *Et nomen eius benedictum in secula, ante Solem permanet nomen eius:* Quinto, *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum.* Quod autem æterna hæc benedictio, & regni perpetua magnificentia atque felicitas quadrare non possit in Salomonem, perspicue docet nos auctor libri Ecclesiastici: qui eum de eius sapientia, gloria, & magnificentia dixisset, proxime subdit: *Dedisti maculam in gloria tua, & profanasti semen tuum, inducere iracundiam ad liberos tuos & in ceteris stultitiam tuam & imperium bipartitum*, & post hæc: *Dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam, & imminutum à prudentia Roboam, qui auertit gentem consilio suo.* Hæc volui commemorare, vt liquido cerneret Lector, quæ in eo psalmo dicta sunt sub nomine Salomonis, ea maiorem partem ad ipsum nullo modo, ad CHRISTVM vero, cuius ille figuram gessit, optime accommodari. Eccl. 47.

DECIMAQVINTA DISPVTATIO.

Vtrius meritum & virtus in eo facto insignior & præstantior fuerit, Abrahæ, an filij eius Isaac.

96 EXISTIMARI posset plus in eo facto enituisse atque excelluisse virtutem Isaac: maioris enim videtur fortitudinis, alacriter subire atrocissimam mortem propter DEI amorem & obedientiam, quam eam inferre alijs, etiam propter eandem causam, & quantumuis repugnante natura. Abraham quippe occisurus filium, grauissime quidem ille dolebat; verum is dolor animum eius solum attingebat, non item corpus: at Isaac paratus talem mortem subire, paratus itidem fuit grauissimos animo & corpore dolores perferre. Deinde præuisa mala minus feriunt & cruciant, dies enim ipsa & diuturna cogitatio, multum de malo deterit: contra vero improuisa & repentina calamitas vehementius animum percellit, & de statu suo deturbat. Quare maioris ducitur esse fortitudinis, aduersus fortuita & subita mala, quam contra præuisa firmum & constantem esse; recte enim Aristoteles: Magis, inquit, fortis viri esse videtur subitis in terroribus esse interitum atque imperturbatum, quàm in præuisis. Arist. lib. 3. Ethico. cap. 8.

97 Verum contra sese res habet; factum enim Abrahæ circa immolationem illam filij, maioris fuisse virtutis, & meriti, ac laudis, quatuor ex rebus perspici potest. Primo, Abraham plus diligebat vitam filij sui Isaac, quam suam, & quam ipse Isaac propriam vitam diligeret. tantæ vero dilectionis causa quintuplex fuit, quod esset vnigenitus ex dilectissima vxore; quod esset sui amantissimus atque obse-

obsequentissimus; quod in senectute ingenti miraculo esset genitus; quod innocentissimus esset ac sanctissimus; quod in eius vnius vita omnes DEI promissiones sibi datæ niterentur. Deinde, Abraham melius ponderauit acerbitatem illius casus, quàm Isaac; totum enim triduum cogitatione atrocissimi casus discruciatus est. itaque non solum præsentia mali, sed triduana eius expectatio vehementer eum conflictauit: & fit plerumque, vt non minus doloris ex ingentis malis expectatione, quam ex eius præsentia capiatur. Ad hæc, habuisse creditur Abraham maximas circa Fidem tentationes, quod viderentur DEI promissa sibi data, morte Isaac penitus aboleri. Quin etiam Hebræi tradunt, tunc ei apparuisse Dæmonem specie angelica, eumque grauissimis verbis ab immolando filio deterruisse, tanquam à re impia & inauditæ crudelitatis, ac DEI voluntati contraria. Et ad id aptant quidam illa Pauli verba: *Fide, Abraham obtulit primogenitum suum Isaac cum tentaretur.* Illud *Cum tentaretur*, significare putant grauissimam hanc Dæmonis tentationem. Præterea, horrendum magis Abrahæ fuit, & à quo vehementius paternus affectus sensusque refugeret, filium necare proprijs manibus, quam Isaaco futurum erat occidi. Is enim vno ictu iugulatus, quasi puncto temporis mortem hausisset: Abraham vero triplicato dolore, lenteque discruciatus esset: primum iugulando filium, rursum, sacrificali ritu membratim eum concidendo, ac demum igne cremando, nullis tam dilecti filij reliquijs, præter exiguum cinerem relictis.

Ad Hebræ. 11.

PATREM vero suis ipsum manibus filium immolare, quam sit non factu modo, verum etiam spectatu horrendum atque intolerandum, intelligere licet ex ijs, quæ sacra Scriptura narrat libro quarto Regum capite tertio: *Cum vidisset*, inquiens, *rex Moab prævaluisse hostes, tulit secum septingentos viros educentes gladios, vt irrumperent ad regem Edom, & non potuerunt. Arripiensque filium suum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum: & facta est indignatio magna in Israel, statimque recesserunt ab eo & reuersi sunt in terram suam.* Hunc locum supra posuimus, sed eum ipsum nunc retractare lubet, vt qui propter mirabilitatem eius facti, dignissimus est, vt vera & propria eius sententia bene perspecta Lectori sit. Et quia non parum obscurus est ad intelligendum, non nihil ei lucis velut in transcursu, afferemus. Duæ autem res in eo loco sunt, quæ lumen expositionis desiderant. Vna est, cur rex ille Moab filium suum offerre in holocaustum super muros ciuitatis voluerit: Altera res est, cur propter illud factum eius regis, tanta indignatio in exercitu Hebræorum commota sit, vt continuo dimiserint obsidium vrbis, & ab oppugnatione illius regis destiterint. Ac de vtraque quidem re variant auctores. Circa primam quæstionem est vetus opinio, quam Lyranus communem appellat, propterea id fecisse regem Moab, quia vidit se via humana non posse oppugnationi hostium obsistere: quocirca confugientem ad diuinum auxilium, voluisse tali sacrificio propitiare sibi Deum, atque eius ope imminens sibi ab hostibus exitium propulsare. Sed hanc expositionem Lyranus eo refellit argumento: Tale sacrificium valere non potuisse ad DEI placationem, sed potius ad grauissimam eius offensionem: non solum quod Sacrificium illud factum est falsis Dijs, quos Moabitæ colebant, sed quia occidere innocentem est contra diuinum præceptum; nisi specialiter id, expresseque à DEO præciperetur, cui omnis homo quantumuis innocens, mortis est debitor; atque hac ratione Abraham immolare voluit filium suum.

98

Locus lib. 4. Regum cap. 3.

Lyranus in cap. 3. lib. 4. Regum. Cõmunis opinio.

99

SECVNDA opinio est Rabbini Salomonis, cui assensus est Lyranus. Ait ille regem Moab requisiuisse de Sapientibus suis, quænam esset causa quodue meritum, cur Hebræos DEVS tantopere diligeret, tueretur, ac prosperaret: illos

Opinio Rabbi Salomonis & Lyrani.

illos autem respondisse, eius rei causam & meritum, fuisse insignem pietatem & religionem Abrahæ Patris Hebræorum, qui vnigenitum filium DEO suo immolare non dubitauit. Hoc responso, rex Moab ad eiusdem facti æmulationem incitatus, etiam ipse primogenitum suum in holocaustum offerre Deo suo voluit. Verum Lyrani opinionem tam Burgensis quam Thostatus confutant: nec ea sane verisimilis est. Non enim eo tempore res Hebræorum prosperæ erant; siquidem disciso eorum imperio in regnum Israel & Iuda, potentia eorum valde debilitata, magnisque calamitatibus attrita fuerat. Regnum porro Israel quod erat decem tribuum, iam pridem à veri DEI cultu recesserat, impijs vicinarum gentium superstitionibus, & idololatriæ deseruiens; idque affines eorum gentes, Ammonitas dico & Moabitas, minime latebat. Quare non propter meritum Abrahæ, illi à DEO prosperandi erant, sed ob propriam impietatem grauissime puniendi. Fuisse autem apud Moabitas & Ammonitas eam de Hebræis opinionem, vt si DEVM suum pie colerent, & legem eius custodirent, prorsus insuperabiles essent: sin autem à DEI sui obedientia cultuque recederent, facile ab hostibus expugnari & capi possent; testis est Achior dux Ammonitarum, qui Holoferni de Iudæorum gente sciscitanti, inter alia & hoc respondit: *Vbicumque ingressi sunt sine arcu & sagitta, & absque scuto & gladio, DEVS eorum pugnauit pro eis, & vicit, & non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini DEI sui. Quotiescumq. autem præter ipsum Dominum DEVM suum, alterum coluerunt, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium. Quotiescumque autem pœnituerunt se recessisse a cultura DEI sui, dedit illis DEVS cæli virtutem resistendi.* Nec sane illud exemplum Abrahæ consentit cum facto istius regis Moab: namque ille non sponte, sed à DEO iussus, immolare voluit filium: nec immolauit eum, à DEO id facere prohibitus. Iste autem rex, nullo DEI præcepto, sed sua voluntate, vel (vt loquar verius) opinionis errore, & impietate ductus est ad immolandum filium. Et quia ab eo sacrificio perficiendo non est, sicut Abraham, à DEO reuocatus, ex eo poterat existimare tale sacrificium suum non esse DEO acceptum.

Burgensis Thostatus.

Iudith 5.

100 TERTIA est opinio & interpretatio Burgensis. Existimat ille, regi Moab percunctanti de Sacerdotibus suis, quonam merito Israelitarum, DEVS eos, aduersus hostes ipsorum fortes & inuictos faceret, respondisse eos, populum Israel colere Deum Moloch tanta religione ac deuotione, vt etiam filios suos ei offerent in holocaustum: quo responso regem ad idem faciendum esse incitatum; præsertim vero quod iam desperatis rebus suis nullum sibi humanum subsidium ostenderetur. Nec mentiti sunt Sacerdotes illi, quantum attinet ad talem Israelitarum impietatem: extant enim in sacris literis, Israelitarum, ob huiusmodi crimen, DEI ac Prophetarum grauissimæ reprehensiones, & comminationes atrocissimæ. Et vt multa taceam, manifeste arguit eos huius sceleris, psalmus centesimusquintus: *Immolauerunt*, inquit, *filios suos dæmonibus: effuderunt sanguinem filiorum & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan.* Credibilius certe fit, Sacerdotes Moabitarum commendasse Israelitas de cultu Deorum, quàm de vero DEI cultu; nam & ipsi erant idololatræ, & similiter Israelitæ, abiecto DEI cultu, prolapsi fuerant in idololatriam.

Paulus Burgen. in Additione ad Postillam Lyrani super cap. 3. lib. 4. Reg.

101 QVARTA opinio est Thostati & Vatabli. Affirmant isti regem Moab tali sacrificio voluisse, hostium aduersus se furorem ac rabiem mitigare ac placare: vt extremam cernentes ipsius miseriam, ira odioque (vt fit nonnunquam) in commiserationem tantæ calamitatis verso, ab ipsius oppugnatione desisterét; scilicet inhumanum & ferinum iudicátes, afflictissimo regi maiorem insuper addere afflictionem. Quinta est sententia Caietani, cuius super illum Scripturæ

Thostat. in cap. 3. lib. 4. Regum quæst. 19. Vatablus ibidem. Caiet. in supradictũ Scripturæ locum.

locum hæc sunt verba: In maxima angustia & necessitate constitutus rex Moab, maximum Deo suo obtulit holocaustum. Super murum autem offerre voluit, tum vt murus ipse seruaretur, tum vt hostes id videntes, ab oppugnando ipso, virtute tanti holocausti absterrerentur. Hæc Caietanus. Nos supra docuimus, morem fuisse quondam apud Ethnicos, cruentas victimas non solum animaliũ, sed etiam hominum Dijs suis sacrificare: nec hostium suorum modo, quos ceperant, sed carissimorum etiam filiorum: dæmone tales hostias concupiscente, & à suis cultoribus exigente; atque illis persuadente, se, cum ab hominibus maxime offensus est, eiusmodi tantum hostijs placari posse: & ad arcendas ab illis calamitates, optataque eis bona largiendum adduci. Mihi Thostati opinio non displicet, sed hæc Caietani perplacet: est quippe simplex & plana; & quia ex celebri priscorum idololatrarum ritu & instituto ducta, perquam verisimilis & probabilis. Verum satis de priori quæstione dictum sit, ad alteram quæstionem transeamus.

Auctor accedit sententiæ Caietani.

QVAERITVR, cur Israelitæ viso filij regis sacrificio, adeo fuerint indignati, vt continuo Vrbis obsidionem, regisque oppugnationem dimiserint: sic enim eo loco ait Scriptura: *Et facta est indignatio magna in Israel, statimque recesserunt ab eo, & reuersi sunt in terram suam.* Lyranus hanc reddit causam: Angelus, inquit, qui præerat genti Moabitarum, vt eam ab exitio seruaret, repræsentauit apud DEVM peccata Hebræorum, ostendens ea multo maiora esse, digniora que supplicio, quam Moabitarum; quanto nimirum maioribus illi, quam hi beneficijs DEI affecti fuerant: præcipue vero exaggerans crimen immolandi filios vigens tunc apud Hebræos. Hanc ob causam prouocata DEI ira & indignatione contra Hebræos, peste eorum exercitus ita percussus est, vt desistere ab impugnatione, & quamprimum reuerti ad regiones suas coacti fuerint. Itaque Lyranus illud: *Facta est indignatio in Israel*, sic exponit, vt indignationem illam, DEI fuisse dicat: & illud, *In Israel* idem valere, quod super vel contra Israel. Sic ille. quem merito Burgensis & Thostatus refutant. Principio, merum videtur figmentum, quod memorat Lyranus, tam de interrogatis Sacerdotibus à rege Moab super merito & prosperitate Hebræorum, quam de eorum Sacerdotum responso: nam vnde quæso id pernotuit Lyrano, cuius nullum vel in sacra vel in profana historia, vestigium reperitur? Similiter commentitium est, quod refert de Angelo commemorante peccata Hebræorum coram DEO. Nec rationi consentaneum erat, vt grauiora forent Hebræorum peccata, eo quod minora in eodem genere essent peccata Moabitarum. Quod autem addit de plaga pestis Israelitis inflicta, simile superioribus figmentum est. Enimuero, rem tam insignem, memoratuque dignam, Scriptor eius historiæ prorsus intactam minime præterisset. Immo vero id videtur contrarium veritati eius historiæ; illic enim traditur, expeditionem Israelitarum in Moabitas, miraculo datæ illis in solitudine aquæ, fuisse à DEO comprobatam: atque insuper Heliseum prophetico afflatum Spiritu, verbis DEI promisisse felicem belli exitum, amplissimamque de Moabitis victoriam.

102

Lyran. loco supra citato.

Burgen. Thostatus.

Burgensis. Burgensis illam indignationem, etiam cum Lyrano, referens ad DEVM aduersus Israelitas, causam eius fuisse putat, quod rex Moab exemplo Israelitarum, qui filios suos immolabant, inductus sit à Sacerdotibus suis ad immolandum filium suum; quapropter DEVM grauiter puniuisse Hebræos, propter scandalũ quod ipsi præbuerãt externis gentibus. Verũ contra Burgensem iisdẽ argumentis vti licet, quibus in Lyranum vsi sumus. Nam & interrogatio Sacerdotum, & responsio, & plaga Hebræis inflicta, cum nec auctoritate nec ratione aliqua probabili constent, pro figmentis repudiari debent. Illud præcipuum & proprium aduersus Burgensem est argumentum, Moabitas ritum sacrificandi 103

filios

filios non accepisse ab Hebræis, sed à vicinis Chananæis, antiquissimis eius impietatis atque crudelitatis auctoribus; à quibus nempe didicerant etiam Hebræi, vt multifariam in Scriptura proditum testatumque legimus.

104 Thostatus indignationem illam non refert ad DEVM sed ad ipsos Israelitas, ad quos scilicet vere referenda est. Ita vt sensus sit, propter illud sacrificium regis Moab, vehementer Israelitas esse commotos, iratos, indignatos, videlicet ob tantam patris crudelitatem aduersus proprium filium: simul tamen eosdem tantam regis calamitatem miseratos, odio in misericordiam mutato, quasi plus de se rex supplicij sumpsisset, quam de eo ipsi sumere voluissent, afflictissimum hominem noluisse amplius vexare, & ad maiorem desperationem, suique necem adigere. Hanc expositionem, vt antiquiorem Thostato, & communem expositorum ita refellit Lyranus: Cum Israelitæ omni bellica contentione subiugare sibi regem Moab, omnemque regionem eius conarentur, quanto maioribus arctari eum angustijs, humanisque omnibus præsidijs destitui vidissent, tanto sane acrius obsidioni vrbis & expugnationi institissent. Quare illud regis spectaculum filium suum immolantis, eum extremam desperationem eius declararet, tantum abest vt Israelitas à persequenda obsidione, & oppugnatione deducere, vt eo ipso ad eam vehementius vrgendam premendamque, animare eos, atque incitare deberet.

Thostatus loco supra citato.

Lyran. loco supra citato.

105 CAIETANVS, ad cuius ego sententiam sum propensior, tantæ indignationis Hebræorum satis verisimilem causam hisce verbis exposuit, Pro illo: *Et facta est indignatio magna in Israel*, iuxta Hebræum habetur: *Et fuit ira magna in Israel*, ex eo quod non aliter narratur aduersus quos fuerit illa ira, sed dicitur duntaxat fuisse in Israel, significatur iram illam fuisse inter ipsos Israelitas. Et quia causa iræ narratur holocaustum primogeniti regis, & effectus illius, narratur recessus ab oppugnatione regis Moab; intelligere licet Israelitas idololatras, viso illo holocausto, cooperante diabolo, magnipendisse illud, & desperasse de victoria aduersus regem, munitum præsidio tanti holocausti. Quocirca commoti sunt ad iram contra Israelitas volentes persistere in bello: denique magnitudo iræ vicit, & fecit recessum à bello. intelligo tamen recessum hunc esse factum, renouato fœdere cum rege Moab de tributo dando regi Israel; ita ut finem suscepti belli recessus non abstulerit. Sic Caietanus.

Caie. in 3. cap. lib. 4. Regum. quam Auctor sequitur.

Verum vt eo disputationem referam, vnde huc eam paulisper deflexi, satis apparet ex ijs quæ disseruimus, insigniorem fuisse in illo facto Abrahæ ac præstantiorem virtutem Abrahæ, quàm Isaac. cuius rei etiam illud fidem facit, quòd Scriptura & hic & alibi, solum Abraham, tacito Isaac, de eo facto laudare solet. Nam quod Auen Esra dixit, cuius adstipulator est Burgensis, propterea perparum eo facto meruisse Isaac, quod puerili admodum esset ætate, annos circiter duodecim natum, & falsum est, & à nobis supra confutatum; vbi ostendimus, fuisse tunc Isaac vel proximum anno trigesimo, vel etiam maiorem.

Auen Esra Burgen. in Addit. 2. ad Postill. Lyrani super ca. 22. Genes.

His itaque gestis, nunciatum est Abrahæ, quod Melcha quoque genuisset filios Nachor fratri suo, & cetera vsque ad finem capitis. Versu 20.

106
PROPTER EA quæ hic narrãtur de progenie Nachor fratris Abrahæ, historiæ rerum Abrahæ inserta sunt à Mose, quòd Rebecca vxor Isaac, & Rachel ac Lia vxores Iacob, de quibus infra Genes. 24. & 29. dicẽdum est, ex isto Nachor progenitæ sint. Itaq. vt paternum genus Hebræorum ex Abraham ductum est, sic maternum ex Nachor. Quapropter Iosue in conuentu totius Iosu. 24.

Vu populi

populi Hebræi concionem habens, Abraham & Nachor, patres Hebræorum appellauit. Sciat autem Lector tres fuisse filios Thare, Abraham, Nachor, & Aran: ex his Aran, vnum reliquisse filium, cui nomen fuit Loth; & duas filias Melcham atque Iescham, quæ, vt communis fert sententia, alio nomine appellata est Sarai. Et Nachor quidem vxorem duxit Melcham, Abraham verò Sarai: vterque scilicet filiam Aran fratris sui. Abrahæ igitur solicito de vxore danda filio Isaac, & coniugia Chananæarum mulierum prorsus auersanti, tempestiue nunciatum est, de progenie fratris sui Nachor; vt inde coniugem filio peteret, quod illi gratissimum erat.

Genes. 11.

Hus primogenitus. Ex hoc, genus duxisse beatum Iob, tradunt Hebræi, quos sequi videtur S. Hieronymus, non autem ex Esau, vt pleriq. arbitrantur. De Hus, inquit Hieronymus, stirpe, descendit Iob, sicut scriptum est in exordio voluminis eius: *Vir fuit in terra Hus nomine Iob.* Male igitur quidam existimant Iob de genere esse Esau. Siquidē illud, quod in fine libri ipsius habetur, fuisse ipsum quartum ab Esau, & reliqua quæ ibi continentur, in Hebræis voluminibus non habetur, Sic Hieronymus. Verum reclamant omnes ferme tam Græci, quàm Latini scriptores, ab ipso Esau genus sancti Iob arcessentes: idque argumentantes, tum auctoritate septuaginta interpretum, qui in fine libri Iob apertis verbis id tradunt; tum ex trigesimosexto capite Genesis, vbi Iobab non solum inter posteros Esau numeratur, sed inter primos reges qui regnauerunt in terra Edom, secundus recensetur; auctoritate item Hieremiæ, qui terram Hus facit partem Idumeæ. Verum super ea quæstione, cum ad 36. caput Genesis ventum erit, nos copiose ac diligenter disputaturi sumus; eum scilicet locum tractandæ huic controuersiæ aptiorem atque opportuniorem rati. Certe B. Hieronymus terram Hus, quæ fuit patria Iob, non ab isto Hus, qui fuit filius Nachor, sed ab alio longe vetustiori, qui nepos fuit Sem, & filius Aram, appellatam esse tradidit supra in suis Notationibus super caput decimum Genesis. Hus, inquit, Trachonitidis & Damasci conditor, inter Palæstinam & Cœlem Syriam tenuit principatum: à quo LXX. interpretes in libro Iob, vbi in Hebræo scribitur, *terra Hus*, regionem Ausitidem quasi Husitidem transtulerunt. 107

S. Hieron. in Tradit. Hebrai. in Genes. super ca. 22. Genes. — *Hierem. Thren. 4.* — *S. Hieronymus.*

ET Buz fratrem eius. LXX. interpretes Bauz transferre maluerunt: & ex huius genere fuit Balaam ille diuinus, vt Hebræi tradunt, qui in libro Iob dicitur Heliu, primum vir sanctus & propheta DEI, postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, diuini siue arioli vocabulo nuncupatur. Et de eo dicitur in eodem libro Iob: *Et iratus Heliu filius Barachiel Buzites*, de huius videlicet Buzi radice descendens. verum ista parum firma esse, facile animaduertet Lector ex cap. 32. Iob secundum translationem LXX. interpretum, vbi Eliu dicitur esse ex regione Ausitidis, id est, Idumæus. At Balaam fuisse ex Mesopotamia Syriæ proditum est in libro Deuteronomij cap. 23. *Et Chamuel patrem Syrorum.* Sic etiam verterūt Septuaginta, quos secutus est Latinus interpres: nam Hebraice est, *patrem Aran.* Verum Hebræi censent vocabulo Aran, in Scriptura significari Syriam. Illud certum est, pro varietate eorum quæ adiuncta sunt vocabulo Aran, varia eo vocabulo loca denotari. Legitur Aran Naharaim, id est, Aran fluuiorum, quam Græci appellant Mesopotamiam, inter Euphraten & Tigrim interiacentem, ideo latine dictam à nonnullis Interamnam. In capite 23. Deuteronomij dicitur Balaam fuisse adductum de Aran Naharaim, quod Latinus interpres vertit de Mesopotamia Syriæ. Et in libro Iudicum rex Aran Naharaim, Latine dicitur rex Mesopotamiæ & Syriæ; legitur etiam Padan Aran Genes. 28. & 33. quem in locum dicitur missus Iacob à patre suo Isaac, & inde reuersus. quo loco Latinus interpres ea vocabula vertit Mesopotamiam Syriæ. Ad hæc in secundo Regum capite octauo, appellatur Aram Damasci, & Aran Soba. 108

Num. 22. — *Iob. 32.* — *Iudic. 3.*

169 Quæritur igitur, cuius Aran, siue Syriæ, iste Chamel dicatur esse pater, id est, conditor, num Syriæ Mesopotamiæ, an Soba, an Damasci. Thostatus interpretatur de Mesopotamia Syriæ; quòd inibi & Nachor & posteritas eius habitauerint; colligitur ex 24 & 28. ca. Genesis. Illinc enim ducta est Rebecca ad Isaac, & ab eo missus est eodem Iacob, vt ex eadem familia & posteritate Nachor vxorem acciperet. Contra verò Caietanus putat intelligendum esse de Aram Soba, non autem de Mesopotamia. Non certum, inquit ille, an hoc loco sit sermo de Aram Syriæ ciuitate, quæ vocatur Aram Soba, an de Aran inter Euphratem & Tigrim posita. Primus tamen intellectus apparet verus: eo quod inferius, Aran Mesopotamiæ nuncupatur ciuitas Nachor: ac per hoc Chamuel qui filius fuit Nachor, non potuit eius ciuitatis esse conditor. Verum cum supra in caput 10. Genesis annotauerit Hieronymus, Iosephum nempe secutus, Aram filium Sem conditorem fuisse Syriæ, cuius caput Damascus est: satis apparet quod hoc loco dixit ipse Hieronymus, Chamuelem fuisse conditorem Syriæ Damasci, aut non esse verum, aut illud ab eo supradictum esse falsum: aut neutrum dixisse Hieronymum ex sua sententia serio & iudicato; sed ex Hebræorum sensu & traditionibus. quemadmodum quod hoc ipso loco dicit, alium filium Nachor, hic nominatum Cased, parentem fuisse Chaldæorum, minime concordat cum eo, quod ipse tradiderat super caput 10, & à Iosepho quoque proditum est, Arphaxad filium Sem auctorem fuisse gentis Chaldæorum. Et verò, cum Hebræorum & Christianorum omnium consensu, Abraham constet genere fuisse Chaldæum, & apud eam gentem natum atque educatum, fieri profecto non potest, vt primus gentis Chaldæorum sator fuerit iste Cased filius fratris Abrahæ. *Concubina vero eius nomine Roma*. Legendum est Reuma, sic enim est Hebraice, & apud Septuaginta: quamuis in Aldinis codicibus Græcis legatur Ρέημα. Nemo igitur propter similitudinem vocis Latinæ, quæ est hoc loco, suspicetur, aut comminisci audeat, originem primam vrbis Romæ ac gentis Romanorum, ad istam mulierem referri oportere, quasi ad Romani generis amplificandam vetustatem, multum id valeat.

Cuius Syriæ conditor fuerit Chan uel. Thostat. in cap. 22. Genesis. Caiet. in eundem locum.

An Cased filius Nachor, parés fuerit gentis Chaldæorum.

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Vigesimumtertium Genesis.

Moritur Sara, & sepelitur in spelunca duplici, iuxta vrbem Hebron, loco in eum vsum, ab ipso Abraham, pecunia comparato.

Versu 1. VIXIT autem Sara centum viginti septem annis.
2 Et mortua est in ciuitate Arbee, quæ est Hebron, in
terra Chanaan: venitque Abraham vt plangeret &
3 fleret eam. Cumque surrexisset ab officio funeris,
4 locutus est ad filios Heth, dicens: Aduena sum &
peregrinus apud vos: date mihi ius sepulchri vobis-
5 cum, vt sepeliam mortuum meum. Responderunt
6 filij Heth, dicentes, Audi nos domine, princeps DEI es apud nos: in
electis sepulcris nostris sepeli mortuum tuum, nullusq. te prohibere po-
7 terit, quin in monumento eius sepelias mortuum tuum. Surrexit Abra-
ham, & adorauit populum terræ, filios videlicet Heth: dixitq. ad eos:
8 Si placet animæ vestræ vt sepeliam mortuum meum, audite me, & inter-
9 cedite pro me apud Ephron filium Seor: vt det mihi speluncam duplicē
quam habet in extrema parte agri sui: pecunia digna tradat eam mihi
10 coram vobis in possessionem sepulcri. Habitabat autem Ephron in me-
dio filiorum Heth. Respónditque Ephron ad Abraham cunctis au-
11 dientibus qui ingrediebantur portam ciuitatis illius, dicens: Nequa-
quam ita fiet, domine mi, sed tu magis ausculta quod loquor: Agrum
trado tibi, & speluncam quæ in eo est, præsentibus filijs populi mei, se-
12 peli mortuum tuū. Adorauitq. Abraham coram populo terræ. Et lo-
13 cutus est ad Ephron circumstante plebe eius, Quæso vt audias me: Da-
14 bo pecuniam pro agro, suscipe eam, & sic sepeliam mortuum meum
15 in agro. Respónditque Ephron, Domine mi, audi me: Terra quam po-
stulas

stulas, quadringentos siclos argenti valet: istud est pretium inter me & te: sed quantum est hoc? sepeli mortuum tuum. Quod cum audisset 16
Abraham apendit pecuniam, quam Ephron postulauerat: audientibus filijs Heth, quadringentos siclos argenti probatæ monetæ publicæ.
Confirmatusque est ager quondam Ephronis, in quo erat spelunca du- 17
plex respiciens Mambre: tam ipse quàm spelunca & omnes arbores e-
ius in cunctis terminis eius per circuitum, Abrahæ in possessionem, vi- 18
dentibus filijs Heth, & cunctis qui intrabant portam ciuitatis illius. At- 19
que ita sepeliuit Abraham Saram vxorem suam in spelunca agri duplici,
quæ respiciebat Mambre, hæc est Hebron, in terra Chanaan. Et con- 20
firmatus est ager & antrum, quod erat in eo Abrahæ in possessionem
monumenti à filijs Heth,

1 VIXIT *autem Sara centum vigintiseptem annis*. Hæc est prima mulier, cuius in diuinis literis ætas, mors, & sepultura narratur: videlicet propter singularem eius mulieris dignitatem, excellentemq. virtutem. Namque vt Abraham pater populi Hebræi, sic illa tanquam eiusdem populi mater, colitur & honoratur. Dicitur autem mortua, centesimum vigesimumseptimum annum agens: ex quo liquet, fuisse id temporis Abraham, centum trigintaseptem annorum; eum quippe decennio grandiorem fuisse Sara, proditum est Genes. 17. Hinc etiam patet, fuisse Isaac eo tempore trigintaseptem annorum: siquidem eum genuit Sara, cum esset nonagenaria, Genes. 18. ergo mortua est Sara triennio ante coniugium Isaac & Rebeccæ; quadragenarius enim Isaac vxorē duxit Rebeccam Genes. 25. & iccirco de eo dictum est in extremo capite Genes. 24. *In tantum dilexit eam, vt dolorem, qui ex morte matris eius acciderat, temperaret.*

Saræ, omnium mulierum primæ, in sacris literis, ætas mors & sepultura narratur.

2 SED quandiu accidit mors Saræ post casum illum immolationis Isaac? Iosephus tradit, paulo post eū casum accidisse: Verū aut secū ipse Iosephus, aut cū Mose dissentit. Etenim ipse paulo ante dixerat, fuisse Isaac vigintiquinque annorum cum ductus est ad immolandum; Moses autem hoc loco scribit, Saram excessisse, annos natam cētum vigintiseptem: quare inter immolationem Isaac & mortem Saræ, duodecim annos interfluxisse necesse est: non igitur paulo post, vt vult Iosephus, contigit mors Saræ. Hebræi, qui fuisse tunc Isaac putant trigintaseptem annorum; aiunt eodem illo anno, & proxime post illum casum immolationis, incidisse mortem Saræ. Sed istis refragari videtur narratio Mosis: peracto enim sacrificio arietis, oblati ad immolandum vice Isaac, narrat Moses reuertisse Abraham Bersabe, atque ibidem habitasse: at Sara mortua & sepulta est iuxta vrbem Hebron. Abraham igitur aliquandiu commoratus Bersabee, remigrauerat in vrbem Hebron.

Quanto tēpore post immolatiō nem Isaac mortua sit Sara.

Iosephus 1. libro Antiquitatum

Hebræi in Maiori Chronologia.

3 ILLVD præterea intelligere licet, biennio ante mortem Saræ, defunctum vita fuisse patrē Abrahæ, cui nomen Thare, in Aran ciuitate Mesopotamiæ. Hoc autem ex eo constat; quòd Thare septuaginta annorum erat cum genuit Abraham, Genes. 11; vixit autem ducentis quinque annis, vt ibidem dicitur: quare na-

Thare pater Abrahę mortuus est biennio ante obitum Saræ.

to Abrahæ, superuixit centum trigintaquinqne annis. Excessit igitur biennio ante mortem Saræ, quo tempore Abraham erat, vt diximus, centum triginta septē annorum. Vtrum verò Abraham ægrotantem eum visitatum iuerit, & morti atq. funeri interfuerit, nullum in Scriptura fit verbum.

Hebræorū commētū.

4 *Et mortua est ciuitate Arbee, quæ est Hebron, in terra Chanaan.* Audiat Lector ridiculam fabulam Hebræorum. Aiunt Dæmonem humana figura Saræ apparuisse, & nunciasse quemadmodum Abraham pararet immolare filium suum Isaac. Quo nuncio adeo consternata est animo Sara, vt mox præ doloris magnitudine deficiens, occiderit. Mirum sanè, adeò istis placere figmēta. Sed nimirum, inter multas & graues perfidiæ Iudæorum pœnas, hæc in minimis minime censenda est, quod vt sanæ menris homines veritate gaudent, sic isti futilibus commentis, absurdisq. mendacijs delectantur. Enimuero aliquanto post casum immolationis Isaac, euenisse mortem Saræ, illud manifesto est indicio, certoq. argumento, quod Abraham inde reuersus est in vrbem Bersabe, atque inibi habitauit, vt sub finem proxime antecedentis capitis narrauit Moses. At Sara non Bersabe, sed in vrbe Hebron mortua est, vt ostendit huius capitis historia; non igitur parum temporis inter actum immolationis Isaac, & obitū Saræ intercessit. Quare naturali morte, plenā dierum, virtutumq. ac bonorum operum, excessisse Saram putandum est.

Hierony. in Traditionibus heb. in Genes. super cap. 23.

5 *IN ciuitate Hebron.* Huius loci historiam ex translatione septuaginta interpretum, huiusmodi memorat S. Hieronymus, *In ciuitate Arboc quæ est in valle.* quam lectionem esse corruptam, hisce verbis ostendit: Hoc quod positum est hic, *quæ est in valle*, in authenticis codicibus nō habetur. Nomen quoq. ciuitatis Arboc paulatim à scribentibus legentibusq. corruptum est. Neq. enim putandum est LXX. Interptetes nomen ciuitatis Hebrææ barbare atq. corrupte, & aliter quam suo idiomate dicitur, transtulisse. Ea namq. ciuitas Hebraice dicitur Arbee, hoc est; Quatuor, quia ibi Abraham, & Isaac, & Iacob conditus est, & ipse princeps humani generis Adam, vt in libro Iosue apertius demonstrabitur. Sic Hieronymus. Quo licet intelligere, sanctum Hieronymum existimasse, nomen Arbee, esse appellatiuum, significans Quatuor, propter quatuor Patriarcharum sepulturam, quam eo loco fuisse tradiderunt Hebræi. Hoc si admittimus, necesse est fateri, hic appellatam esse ciuitatem Arbee, per Anticiparionem: non enim tempore Abrahæ illic erant sepulti quatuor Patriarchæ, sed solus Adam: non igitur id nominis habere potuit tempore Abrahæ, sed Mosis tempore, qui hāc scripsit historiam. Quanquam dictum B. Hieronymi, & Traditio illa Hebræorum, multa indiget consideratione: credibilius enim est, nomen illud fuisse proprium cuiusdam hominis, qui fuit inter Enacinos gigantes famosissimus, à quo scilicet tāquam eius vrbis instauratore, vel amplificatore, vel florentissimo regnatore, tale nomen vrbi sit positum: lege librum Iosue cap. 14. & 15. Verum esto, sit nomen illud appellatiuum significans Quatuor: at non à sepultura illorum quatuor Patriarcharum sic dictam esse vrbem necesse est. Potuit enim sic dici, vel quod quadruplici muro circundara, esset munitissima; vel quod in quatuor principales diuisa esset partes, quarum vna quælibet instar esset vrbis; vt sicut dicitur Tripolis, ita diceretur Tetrapolis; talem enim fuisse vrbē Syracusarū Siciliæ, tradit Cicero. Quid, quod Adamum sepultum esse in vrbe Hebron, ex 14. capite libri Iosue non potest colligi, vt existimauit B. Hieronymus? quemadmodum nos probauimus supra, cū exponeremus capur decimumtertium Genesis, in vltima Disputatione, & numero 72. Contradicunt etiā Hieronymo plurimi & grauissimi patres, qui antiquissimā Maiorū traditionē, quod Adam sepultus sit in monte Caluariæ, vbi Dominus noster crucifixus & mortuus est, nō sine assensu & approbatione cōmemorāt.

Cicero 6. Verrina.

Hebronis vrbis vnde nomen, & qualis situs

6 *QVÆ est Hebron, in terra Chanaan.* S. Hieronymus in libro De locis Hebraicis.

cis (eum vero complures secuti sunt) tradit vrbem Hebron appellatam esse à filio quodam Caleb; quod primo Paralipomenon capite 2. dicatur filius quidem Caleb, pater fuisse Hebronis: verum hoc non admodum firmam sententiæ Hieronymi fidem adiungere, demonstrauimus super caput 13. Genesis numero 73. Quod si iuuat assentiri Beato Hieronymo, necessum est dicere, verba hæc, *quæ est Hebron* non esse verba Mosis, qui huius libri Scriptor creditur, sed adiecta esse Scripturæ ex auctoritate Synagogæ, quæ tunc Spiritu Dei regebatur, ab alio quopiam, qui multis post obitum Mosis annis fuerit, qui id diuino afflante Spiritu, & approbante Synagoga fecerit. Sicut etiam supra docuimus super cap. 13. Num. 73. & in præfatione primi Tomi nostrorum Comentariorum in Genesim copiose super ea re disseruimus. Siquidem filius ille Caleb, qui nomen Hebronis ei dedisse vrbi creditur, multo post excessum Mosis tenuit eo loco principatum: post excessum enim non solum Mosis, sed etiam Iosue, eam vrbem cepit Caleb expugnatis, victisque Chananæis, vt proditum est libro Iudicum capite primo. Situm huius vrbis ad hunc modum describit Borcardus: Ab Ilice Mambre, per dimidiam leucam, ad dexteram iuxta viam est Hebron illa antiqua vrbs in monte sita sublimi ac tuto: sed nunc solum extant ruinæ: verum tantæ, vt satis ostendant, quanta ea vrbs olim fuerit. Ab hac Hebron antiqua, iactu trium arcuum, versus Austrum, paululum tamen vergendo ad Orientem, existit noua Hebrôn, ibi constructa, vbi duplex erat spelunca, quam ab Ephron emit Abraham in sepulturam Saræ. Saraceni contra speluncam duplicem, quæ intra Ecclesiam Christianorum Cathedralem continebatur, ædificarunt munitionem. Sic Borcardus.

Borcard. in 1 parte descriptionis Terræ Sanctæ cap. 7. num. 61.

7 PRODITVM à quibusdam est, nec temere, Hebron fuisse patriam Sancti Iohannis Baptistæ: constat enim ex B. Luca, locum eius natalem fuisse in montanis, & in ciuitate Iuda: & quia Zacharias pater eius Sacerdos erat, fuisse hanc vrbem Sacerdotalem, id est, de numero illarum quadraginta octo, quas assignari iussit DEVS Leuitis ac Sacerdotibus ad habitandum. Hæc autem tria in vrbem Hebron conueniunt: Erat enim vrbs Sacerdotalis, in tribu Iuda, & in monte sita, duobus & viginti passuum millibus distans Hierosolymis.

Hebron patria S. Iohannis Baptistæ. *Lucæ* 1. *Iosu.* 21.

8 RESTAT illud, *quæ erat in terra Chanaan.* Sæpe terra Chanaan ponitur pro vniuersa terra promissionis, sic dicta, à posteris Chanaan eius terræ habitatoribus & possessoribus, vt est proditum Genesis 10. capite. Nônumquã etiã restricte sumitur pro ea parte terræ promissionis, quã colebant Chananæi, vna ex septem gentibus, quæ vt principales eius regionis habitatores, sæpe cõmemorantur in sacris literis. Hoc igitur loco, cũ dicitur, Hebron fuisse in terra Chanaan, sumitur ample nomen Chanaan, non autem restricte. Siquidem gens Chananæorum ab alijs sex distincta, partim habitabat versus Orientalem partem terræ Promissionis, & propter flumen Iordanis; partim ad Occidentalem plagam eiusdem, iuxta Mediterraneum mare, vt ex libro Numerorum & Iosue licet intelligere. Hebron autem erat in terra Iuda ad partem Australem. Hanc vrbem tempore Abrahæ tenebant Hethæi, vna ex septem illis gentibus, vt historia huius capitis ostendit: & iccirco in libro Numerorum cap. 13. dicuntur Hethæi montana eius terræ inhabitasse, quorum enormis proceritas corporis, per exploratores nunciata Hebræis, tanto eis pauori & terrori fuit, vt prorsus desperata eius terræ possessione, in Aegyptum regredi voluerint. Sed enim in libro Iudicum Capite primo, scriptum est, Caleb cepisse eam vrbem, expugnatis Chananæis, qui eam tenebant. Quare vel postea Hethæos eiectos esse à Chananæis, vel hos cum illis mixtos vna inibi habitasse, existimari posset.

Venit

Versu 3.

Venit Abraham, vt plangeret & fleret eam: cumque surrexisset ab officio funeris. &c.

Honestum & laudabilem fuisse luctum Abrahæ, ob Saræ obitum.

VIDISTI Lector paulo ante, & vehementer admiratus es adamantinum pectus Abrahæ. Etenim immolaturus filium, sua sibi vita cariorem, nullas fudit lacrymas, nullum gemitum edidit, nec vlla ex corde, tam graui vulnere saucio, traxit suspiria, sed vultu sereno, atque inturbato animo, vt rite DEI mandatum expleret, filij immolationi totus fuit intentus. At nunc ob vxoris mortem, ita tenero & molli fuit animo, vt in lacrymas resolutus, & in planctum effusus, multum ab illo mutatus, multumq. dissimilis sui videri possit. Vnde quæso tanta eiusdē hominis, tā diuersē affecto animo, diuersitas? Nimirū, illic respectus & contemplatio diuinæ Maiestatis & voluntatis, summumq. studium obtemperandi cælestibus præceptis, omnes exclusit lacrymas, coercuit gemitus, cohibuit suspiria, omnemq. paterni vel animi vel doloris sensum oppressit. At vero hic, coniugalis caritatis respectus, & amissio vxoris, cum qua diutissime & cōcordissime vixerat, & quam sui amantissimam ac reuerentissimam semper expertus fuerat, iustum sane mœrorem, doloremque in animo eius excitauit. Nempe homo erat, nec quod humanum est, à se alienum putauit. Tristitia namque, & dolor, luctusque ob coniunctissimarum & carissimarum personarum interitum, humani sunt & naturales affectus: quos si ratio eis moderetur, nemo iure culpare possit. Cum Marcus Antoninus Imperator cognomento Philosophus, educatorem suum vita defunctum impensius lugeret, idque reprehenderetur à quibusdam, tanquam Imperatoris grauitati, Philosophique iuxta indecens, dixisse ferunt Antoninum Pium: Sinite vt homo sit: neque enim Imperium aut Philosophia hominem ex homine tollit, neque humanis sensibus & affectibus hominem exuit. Quin etiam diuina Scriptura ad mortuos modice lugendos hortatur, tanquam ad rem honestam & laudabilem: *Fili in mortuum produc lacrymas, & quasi dira passus incipe plorare, & secundum iudicium contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius.*

Antonini Imperatoris egregium dictū.

Eccles. 38.

Sed expendamus verba huius sententiæ Mosis: *Venit Abraham vt fleret & plangeret eam.* Vnde venit? an ibi præsens non erat? minime: neque enim peregre venit, aut ex monte Moria, vt nugantur Hebræi: sed funebri vestitu, & comitatu multorum, qui ad eum consolandum venerant, adit locum, vbi depositum fuerat cadauer, quoad sepulturæ mandaretur; vt eo loco oratione lugubri, planctuque dolorem suum declararet, simulque mortuam, virtutes ac laudes eius commemorando, dilaudaret. Inter flere, & plangere hoc interest; flere, est fusis lacrimis dolorem animo conceptum prodere: plangere est lugubri voce & oratione deplorare mortuum, enarrando virtutes, egregia facta, meritaq. vel in eum, qui talem luctum facit, vel in alios. Sic Dauid planxit cædem Saulis & Ionathæ: *Planxit*, inquit Scriptura, *Dauid planctum huiuscemodi, super Saul & super Ionatham; & præcepit vt docerent Iuda planctum hunc. Et ait: Considera Israel pro his qui mortui sunt, super excelsa tua vulnerati: Inclyti Israel, &c.* Talis quoque fuit planctus Hieremiæ, ob mortem regis Iosiæ; *Vniuersus Iuda & Hierusalem luxerunt eum, Hieremias maxime, cuius omnes cantores & cantatrices, vsque in præsentem diem, lamentationes super Iosiam replicant.* Eodem spectat planctus Hieremiæ, super captiuitate Iudæorum & vrbis Hierusalem ac templi excidio, quæ appellantur Lamentationes Hieremiæ. 10

Discrimen inter luctū & planctū.

Locus 2. Regum cap. 1.

2. Paralip. cap. 35.

Luctum mortuis quodammodo deberi à viuis.

VIDETVR porro officium lugendi & plangendi mortuos, quodammodo eis 11

eis deberi ab ijs, qui superstites sunt, propinquis & amicis; vt officio suo turpiter defuisse videantur, qui propinqui & amici mortem, non luctu, planctuque prosequantur. Apud Homerum Achilles hortatur Myrmidones, vt Patroclum amicum suum defleant, tanquam fletus mortuis debeatur.

» *Astantes* (inquit) *Patrocli lacrymas in funus amici*
» *Fundite: defunctis tales debentur honores.* Homerus. Iliad.

Putant quidam, morem lugendi mortuos, inde fortasse natum, quod rectum videatur, sicut hominis vita incipit à fletu, ita finem & occasum eius lacrymis non carere. Sed profecto naturalis eius rei causa est, amor simul & dolor, ob personæ scilicet & rei amatæ amissionem. Scite igitur dixit Euripides; A natura hoc omnibus hominibus innatum esse, etiam si ob culpam quis moriatur, cupere tamen vt propinqui & amici, funus sibi lacrymis, planctuque faciant. Euripides. Cicero Ennij orationem, meliorem esse dixit, quam Solonis. Ille enim de sua morte loquens. Cicero 1. Tusculana

» *Nemo me* (inquit) *lacrymis decoret, nec funera fletu*
» *Faxit. Cur? volito viuus per ora virum.*

Solon vero contra:

» *Mors mea* (ait) *ne careat lacrymis: linquamus amicis*
» *Mœrorem, vt celebrent funera cum gemitu.*

Ego sententiam Ennij magis ambitiosam & superbam iudico; Solonis, magis naturalem & humanam. Neque his valde assentior, qui vehementer laudant, quod à quibusdam Gentibus factitatum legitur, & à nonnullis sapientibus viris vere prudenterque præceptum putatur; Ortum hominis cum tristitia & lacrymis excipi; Occasum vero & interitum, cum lætitia & gaudio celebrari oportere: id enim à naturali hominis instinctu, sensuque prorsus abhorret; vt communis & inueteratus omnium gentium mos, vsusque declarant.

3 *CVMQVE surrexisset ab officio funeris.* Officium funeris appellat, quod exhibetur cadaueri, priusquam sepeliatur; vti est leuare ipsum, & vngere, & aromatibus condire, & decenter vestire; tum etiam coram eo plangere, & visitationes atque consolationes amicorum accipere. Addunt præterea nonnulli, Sanctos illos Patriarchas in gratiam mortuorum, satisfactorijs operibus esse vsos, vt ieiunio, oratione, eleemosynis, nec non etiam certis quibusdam sacrificijs. Verum hic locus hebraice secus legitur: Sic enim est: *Surrexit à facie siue, à conspectu mortui sui*, Id est, cum Abraham satis superque planxisset Saram, relicto corpore profectus est ad filios Heth, petitum ab illis locum sepulturæ. Caietanus sic exponit; Iuxta hebræum, inquit, ita est: *Et surrexit Abraham de super facie mortui sui*; quo insinuatur, Abraham exercuisse officium luctus, iacendo, seu sedendo in loco superiori, respectiue ad faciem cadaueris, tanquam continue spectantem faciem vxoris; & peracto luctu, ex eo loco surrexisse. Caietanus in 23. cap. Genesis.

Verum cuius nam rei figura, mors Saræ fuerit, hunc in modum nos edocet Rupertus, Porro, inquit, mors Saræ, finem legis & Prophetarum significat, de quibus Dominus, *Lex*, inquit, *& Prophetæ vsque ad Ioannem*: & Paulus, *Finis legis CHRISTVS*: quia scilicet dato nobis CHRISTO, prophetiæ, siue promissiones, quas per Saram superius intelligi diximus, conticuerunt. Vnde notandum, quod DEVS vltra tempus mortis Saræ, non legitur apparuisse Abrahæ. Nec vero damnosus est iste finis legis & Prophetarum, sicut nec mala mors Saræ fuit: mors quippe iustorum pretiosa & optabilis requies est. Sed ille finis, perfectio fuit & consummatio: quem finem significans ipse, qui finis est, cum accepisset acetum in Cruce, dixit, *Consummatum est.* Rupertus lib. 6. Commentariorum in Genesim cap. 35. Matth. 11 Ad Rom. 10. Cuius rei figura fuerit mors Saræ. Ioan. 19.

PRIMA

PRIMA DISPVTATIO.

An licitum fuerit Ephroni, vendere ius sepulturæ; & an licuerit Abrahæ, non modo sepulturæ ius emere, verum quodammodo etiam compellere Ephronem ad id vendendum.

Super illis verbis:

Date mihi ius sepulturæ vobiscum, vt sepeliam mortuum meum.

Ecclesiasti cā sepulturam non esse venalem. Grego. lib. 7. Epistolarum 55.

ECCLESIASTICAS Christianorum sepulturas, quæ sacris Ecclesiæ cæremonijs, pie, sanctèque sunt institutæ, nec vendi, nec emi posse, extra controuersiam est. Extat super ea re, vt alia taceam, præclara Sancti Gregorij sententia, qui ad Ianuarium Sardiniæ Episcopum ea de re ita scripsit: Questa nobis est Nereida clarissima fœmina, quod ab ea centum solidos pro filiæ suæ sepultura fraternitas vestra non erubescat exigere; atque ei super doloris gemitum, maiorem dispendij studeat inferre molestiam. Quod si ita est, quia graue nimis est, & procul nimis à sacerdotis officio, pretium de terra putredini concessa quærere, & de alieno velle facere luctu compendium, ab hac se patratione fraternitas vestra contineat, & molesta ei de cetero non existat. Hoc autem vitium & nos, postquam DEO auctore, ad Episcopatus honorem accessimus, de Ecclesia nostra omnino vetuimus: memores, quia dum Abraham à filijs Hemor, hoc est Ephron, filio Seor, sepulcri terram pretio ad humandum corpus coniugis postularet, pretium accipere renuit, ne commodum videretur de cadauere consecutus. Si ergo tantæ considerationis Paganus vir fuit, quanto magis nos qui Sacerdotes dicimur, hoc facere non debemus? Vnde ne hoc auaritiæ vitium, ne vel in alienis denuo tentari præsumatur, admoneo. Sed si quando aliquem in Ecclesia vestra sepeliri conceditis, siquidem parentes ipsius, proximi, vel hæredes, pro luminaribus sponte quid offerre voluerint, accipere non vetamus. Peti vero aut aliquid exigi omnino prohibemus; ne quod valde irreligiosum est, aut venalis fortasse, quod absit, dicatur Ecclesia; aut vos de humanis videamini mortibus gratulari, si ex eorum cadaueribus studeatis quærere quolibet modo compendium. Hactenus ex Gregorio: qui significauit superioribus verbis, Ephronem illum religione quadam impeditum, recusasse primo, agrum in quo erat sepultura, pretio vendere, & gratis potius voluisse eum Abrahæ donare. 13

S. Hierony in Traditio nib. hebraicis in Genesim sup. ca p. 23.

EODEM ferme spectant, quæ hoc loco annotauit B. Hieronymus. Nam expendens verba illa huius capitis, quæ sunt paulo infra, *Et audiuit Abraham Ephron, & appendit Abraham Ephran argentum, quod locutus est in auribus filiorum Heth*, In hebræo, inquit, sic est vt hic posuimus: Nam primum nomen eius hominis scribitur Ephron, secundum autem Ephran. Postquam enim pretio victus est, vt sepulcrum venderet argento, licet cogente Abraham, Vau, litera quæ apud Hebræos pro, O, legitur ablata de eius nomine est, pro Ephron appellatus est Ephran: significante Scriptura, non eum fuisse perfectæ virtutis, qui potuerit memorias vendere mortuorum. Sciant igitur qui sepulcra venditant, & non coguntur vt accipiant pretium, sed à nolentibus quoque extorquent, immutari nomen suum, & perire quid de merito eorum: cum etiam ille 14

reprehendatur occulte, qui innitus acceperit. Sic B. Hieronymus. Indicat his verbis Hieronymus in agro quem vendidit Ephron fuisse sepulturas & memorias mortuorum, atque ob eam causam vénditionem eius loci vitiosam & culpabilem fuisse. Auctor Historiæ Scholasticæ in enarratione historiæ Genesis, capite quinquagesimo nono, de venditione eius loci ab Ephrone facta, vtrum licita fuerit nec ne, dubitanter loquitur, ita scribens: Nec peccauit Abraham locũ illum emendo, nec Ephron vendendo, sicut nec hodie peccaret, qui emeret agrum, vt in eo faceret cœmiterium: nisi forte propterea venditio illius agri illicita putetur, quia in eo sepulti fuerant Protoplasti. Hieronymus tamen dicit Ephron fuisse ea de re reprehendendum; & ideo nomen eius mutatum esse, vt pro Ephron postea diceretur Ephran. Auctor Historiæ Scholast.

15 BEATVS Thomas quodam loco, cum docuisset quemadmodum quod annexum est rei spirituali, non possit licite vendi; obiecit sibi ipse ex hoc loco Genesis, emptionem duplicis speluncæ in qua erat ius sepulturæ, quod habetur sacrum. Spiritualibus, inquit, annexa dicuntur ius sepulturæ, & ius Patronatus &c. Sed Abraham emit ab Ephron speluncam duplicem in sepulturam, vt habetur Genesis 23. ergo quod rei spirituali annexum est, id licite potest emi. Sed hanc obiectionem sic ille diluit: Spelunca duplex, quam Abraham emit in sepulturam, non constat quod fuerit terra consecrata ad sepeliendum; & ideo licebat Abrahæ terram illam emere ad vsum sepulturæ, vt ibi conderet sepulcrum: quemadmodum etiam nunc, liceret emere agrum aliquem communem ad constituendum in eo cœmiterium, vel fabricandam Ecclesiam. Attamen quia apud Gentiles loca sepulturis assignata, sacra, ac religiosa putabantur; si Ephron pro loco sepulturæ intendit pretium accipere, peccauit vendens: Abraham tamen non peccauit emens, quia non intendebat emere nisi terram communem. Licet enim etiam nunc terram, vbi quondam fuit Ecclesia, vendere aut emere in casu necessitatis: sicut & de materia sacrorum vasorum dictum est. Vel dici potest, excusari Abraham de ea emptione, quod per eam redimere voluerit suam vexationem. Quamuis enim Ephron gratis ei sepulturam offerret, perpendit tamen Abraham quod gratis recipere sine eius offensa non posset. Hæc B. Thomas. Ergo duas propositæ difficultatis solutiones tradit S. Thomas: vna est, quod ille ager Ephronis non erat terra consecrata, sed locus communis & profanus: altera est, quod concesso, fuisse eum locum, propter sepulturam, sacrum ac religiosum, Ephronem quidem peccasse, talem locum vendendo: Abraham autem in emendo excusari à peccato, tum quia non intendit emere, quod ibi sacrum erat, nempe sepulturam, & ius sepeliendi, sed agrum, qui erat locus communis & profanus: tum quia eo facto voluit redimere vexationem suam, ratus nempe, nisi dato pretio, se non habiturum fuisse pacificam potestatem sepeliendi mortuum, & tutam eius loci in futurum possessionem. S. Thomas 2.2.q. 100 art.4.ad 3. Quomodo S. Thomas excuset factũ Abrahæ emen tis locum sepulturæ.

16 LYRANVS ait non voluisse Abraham emere ius sepulturæ, sed vt hoc sibi gratis daretur, rogasse, & humiliter petijsse: obtulisse vero pecuniam pro agro, in quo erat locus sepulturæ, & eius tantum agri emptionem atque venditionem fuisse inter Ephronem & Abraham legitime transactam. Quod autem Abraham ius sepulturæ non voluerit emere, sed gratis sibi dari, putat Lyranus euidenter ostendi verbis istis; *Date mihi ius sepulturæ vobiscum, vt sepeliam mortuum meum*: Non dixit, vendite mihi ius sepulcri; sed dixit, Date mihi: quia ius sepulcri est sacrum, nec sine vitio potest vendi. Verba Lyrani hæc sunt: *Date mihi ius sepulcri*, Hinc patet, quod non intendebat illud emere quod est illicitum vendi, scilicet ius seu locum sepulturæ; semper enim locus sepulturæ fuit inter sacra reputatus. Sed melius potest dici, quod locus sepulcri non est res spiritualis, Lyranus in cap. 23. Genesis.

ritualis, sed ius ipsum sepeliendi: & ideo Abraham ius sepulcri petijt sibi dono dari, dicens: *Date mihi ius sepulcri*, ipsum autem locum sepulcri voluit sibi vendi, dando pro eo iustum pretium. Sic Lyranus.

Thostatus. in cap. 23. Genesis. Vnde locus sepulturæ fiat Sacer & religiosus.

THOSTATVS concedit in eo agro fuisse locum sepulturæ, quam parauerat Ephron, sed nondum in ea fuisse tunc quemquam hominum sepultum: quamobrem locum illum non fuisse sacrum, & honeste vendi atque emi potuisse: non enim locus sepulcri sacer & religiosus est ob ipsam sepulcri effossionem aut structuram, sed ob collocationem in eo mortuorum hominum. Si dicas fuisse inibi sepultum Adamum, parentem generis humani, vt Scriptura significat Iosue 14. & iccirco sacrum fuisse eum locum: respondet Thostatus, Scripturam dicere Adamum fuisse sepultum in Hebron, id est, vel in ipsa vrbe, vel in eius territorio, aut circumiacente agro: quod autem sepultus fuerit in agro illo Ephronis, nec Scriptura dicit, nec probari potest, nec ipse verum putat. Nam quod traditum est, Hebronem olim fuisse dictam Arbam à sepultura quatuor Patriarcharum quorum princeps erat Adam, id sic est interpretandum, eos omnes sepultos esse in Hebronico agro, non tamen in eadem parte eiusdem agri Adam itaque non erat sepultus in spelunca duplici, vbi postea Abraham Isaac & Iacob conditi sunt, sed in loco aliquo ei speluncæ vicino. Hæc Thostatus. 17

Thomas Anglus in cap. 23. Genesis.

THOMAS Anglus exposita prius B. Hieronymi sententia existimantis, Ephron peccasse vendendo locum illum sepulturæ, & iccirco mutatum esse nomen eius in Ephran: apponit quæstionem hanc, Si Ephron vendendo peccauit, similiter igitur Abraham peccauit emendo. Nam si vendere fuit Simoniacum, consequens est, vt etiam emere Simoniacum fuerit: præsertim vero, quia Abraham quodammodo compulit ipsum Ephron ad vendendum. Respondendum est, inquit, vendere locum sepulturæ, non fuisse tunc Simoniacum, quod sepultura Gentiliũ nihil in se Sacrum habet. At inter Christianos Simoniacũ esset, propter Ecclesiasticã cõsecrationẽ, sepulcris fideliũ adiunctã. At simpliciter vendere ipsam Sanctificationẽ & consecrationẽ, aut propter eam pluris vendere rẽ sacratam, absolute Simoniacũ est. Sed præter hoc, etiam rationabili Ecclesiæ decreto vetitũ est, vendere per se, & directe locum sacratum. Nec video cur Ephron imperfecte egerit vendendo, cum Abraham gratis sibi oblatum ab eo locum sepulturæ, noluerit accipere, sed instanter petierit sibi vendi. Quapropter rationem illam B. Hieronymi de nomine eius viri commutato ex Ephron in Ephrã puto esse mysticam potius, quam literalem. Hæc Thomas. 18

Caietanus. in cap. 23. Genesis. censet religionem sepulturæ tantũ prouenire ex legibus positiuis.

HVIC simillima sentit ac tradit Caietanus. Nam exponens illa verba Abrahæ, quæ sunt paulo infra hunc locum: *Intercedite pro me apud Ephron, vt det mihi speluncam duplicem, & pecunia digna tradat mihi in possessionem sepulcri*, Sic ait, Clare sonant hæc verba, speluncam ipsam in possessionem sepulcri vendendam sibi, proponi ab Abraham tam iusto viro. Dico autem hoc, vt perpendatur nullum peccatum, nullamque speciem mali esse, emere aut vendere sepulcrum, semotis legibus positiuis: Nam homo mortuus, non est magis sacer, quam homo viuus: ac per hoc iustus homo mortuus, non reddit sepulcrum sacrum magis, quam iustus viuus reddat domum sacram, quam habitat: nec actus sepeliendi est sacratior ipsa habitatione. Quo fit, vt cum tunc non fuerint huiusmodi leges sepulcrales positiuæ, nullum peccatum fuerit vendere, aut emere sepulcrum. Sic Caietanus. In eandem sententiam iuit Lippomanus. 19

Lippomanus in catena in Genesim super cap. 23

Auctoris sententia.

EGO quoque Lectori breuibus indicabo, quid super hac ipsa quæstione sentiam. Equidem puto verba illa Abrahæ: *Date mihi ius sepulcri*, ex quibus auctores 20

ctores quæstionem de honestate & æquitate venditionis illius sepulcri excitarunt, nullum dare ei quæstioni tractandæ locum & occasionem debuisse. Lyranus quidem ponderans verbum illud: *Date mihi ius sepulcri*, signate, ait, sic locutum esse Abraham; non enim dixit, vendite, sed date. Cum enim ius sepulcri sit quiddam sacrum, precario peti, & gratuito donari oportet, emi aut vendi fas non est. Sed ista ponderatio Lyrani prorsus est leuis, ac futilis. Namque illud verbum, *Date*, idem hoc loco significat, atque, iusto accepto pretio tradite mihi; id autem est, vendite. Nempe hanc esse eius verbi in hoc loco significationem, satis apparet ex ijs verbis, quæ paulo infra Moses narrat, locutum esse Abraham ad filios Heth, hunc in modum: *Intercedite pro me apud Ephron, vt det mihi speluncam duplicem: pecunia digna tradat eam mihi coram vobis in possessionem sepulcri*. Aduertit, opinor, Lector idem significasse Abraham dicendo, *Det mihi speluncam duplicem*, atque *pecunia digna tradat eam mihi*. Ergo dare hoc loco, idem sonat, atque vendere. Quo fit vt & ponderatio Lyrani nulla sit, & opinio eius, quæ tali ponderatione nitebatur maxime, nullius quoque sit momenti. Iam verò pro illo quod latina versio habet, *Ius sepulcri*, Græca & Hebræa habent, *possessionem sepulchri*: & est hic sensus, concedite mihi, vt ego inter vos locum aliquem possidere possim, ad sepeliendos meos. Et ad hunc sane intellectum accommodanda est Latina lectio, vt hanc reddat sententiam: Date mihi potestatem possidendi locum aliquem inter vos, in quo tanquam in re mea, possim meo iure condere sepulcrum, & meos sepelire.

31 AT enim, dicunt multi, illam duplicem speluncam, fuisse locum sepulcralem, & ideo sacrum, nec honeste vendibilem. Sed hoc isti non probant. Primum enim, Ephron habuisse in illa spelunca sepulcrum, ex sacra Scriptura ostendi non potest, cum nullam eius rei mentionem faciat, nullamque det significationem. Sed esto, habuerit ibi sepulcrum: at nego ibi fuisse tunc adhuc quemquam gentilium Ephronis tunc sepultum: non enim credibile est, aut Ephron sepulcra suorum vendere alienis voluisse; aut placuisse Abrahæ, vxorem suam in sepulcris infidelium condi: præsertim verò cum offerentibus Hethæis Abrahæ electissima quæque sepulcra sua ad sepeliendam vxorem ipsius, Moses paulo post narret, id facere eum noluisse. Sepultura verò, vt inquit Thostatus, nihil sacri habebat propter effossionem & structuram sepulcri, sed post collocationem in ea hominis mortui. Thostatus.

32 DICES, Licet nullus adhuc mortuus in ea sepultura conditus esset, tamen quia locus ille sacris quibusdam cæremonijs, secundum eius gentis religionem dicatus fuerat in vsum sepeliendi mortuos, ex eo iam aliquid sacri & religionis habebat, ob idque vendi non poterat. Verum vnde compertum est, moris fuisse apud eam gentem, sepulcra condere religiosis quibusdam ritibus & cæremonijs? Nam etsi apud Græcos & Romanos istiusmodi erat mos; id tamen à multis gentibus minime obseruatum & factitatum reperimus. Ac licet sepulcrum Ephronis, cæremonijs suæ religionis fuisset designatum atque insignitum, cum tamen eius gentis religio vana esset, atque etiam impia superstitio, nihil vere sacrum & religiosum habebat; quare merito contemni & pro nihilo duci poterat. Et sicut templum Idolorum, quia Idolum nihil est, vt ait Paulus, posset Christianus homo iuste vendere, aut emere, & in quoscumque profanos vsus conuertere: ita potuisset Abraham spreta illius gentis religione, sepulturam illam emere. Nec inficior tamen, si Ephron putabat locum illum esse sacrum, & religiosum, peccaturum fuisse eum, vendendo ipsum locum, non propter loci sanctitatem vllam, sed propter conscientiam, quippe qui sciens volensque faciebat, quod facere non esse fas credebat: nec sine peccato potuis- 1. ad Cor 14.

ſet tunc Abraham, ad eum locum vendendum inducere Ephronem, & quodammodo compellere. Si quis porrò contra inſiſtat, contendens eum locum fuiſſe ſacrum propter ſepulturam Adami, quem eſſe ſepultum eo loco, à multis traditum eſt: Reſpondebo, iſtam opinionem non eſſe admodum probabilem; tum quia ex Patribus multo plures tradiderunt, Adamum eſſe ſepultum in monte Caluariæ; tum quia locus ille Ioſue capite 14, vnde iſta opinio ducta eſt, nihil profectò habet, quod eam adiuuet; vt non ſemel alijs in locis à nobis oſtenſum eſt. Summa igitur hæc eſt ſententiæ noſtræ: Agrum illum Ephronis, nullo modo fuiſſe ſacrum; & ideo ſine vitio emi ac vendi potuiſſe. Nam fuiſſe in eo ſepulchra aliqua, aut ea fuiſſe religioſo ritu atque cæremonijs ſacrata, cum nulla ratione probari queat, libere negandum eſt.

Verſu 6. *Reſponderunt filij Heth dicentes, Audi nos Domine, princeps DEI es apud nos: in electis ſepulcris noſtris ſepeli mortuum tuum: nulluſque te prohibere poterit, quin in monumento eius ſepelias mortuum tuum.*

ABRAHAM de ſe non ſolum modeſte, verum etiam demiſſe admodum locutus fuerat, dicens: *Aduena ego ſum & peregrinus apud vos*. At contra Hethæi mirabiliter eum honorant & magnificant, appellantes dominum & principem DEI, & liberaliter ei offerentes electiſſima ſua ſepulcra. Quo licet intelligere, quibus artibus, vel potius virtutibus, Abraham tantopere ſibi eorum, quibuſcum verſabatur, animos demeruerit atque deuinxerit. Sed quid eſt illud: *Princeps DEI es apud nos?* Græce eſt; *Rex à DEO tu es in nobis*. Verum Hebræa vox, Naſi, vt inquit Hieronymus, non regem, ſed ducem ſignificat. Huius loci in Chaldaica paraphraſi hæc eſt ſententia, *Acquieſce nobis domine noſter, quia magnus coram DEO tu es inter nos reputatus*. Lyranus illud; *Princeps DEI es apud nos*; ſic interpretatur: in dubijs rebus illi ad Abraham recurrebant, eumque conſulebant quaſi Deum, & ipſe dirigebat eos. Itaque talis erat de Abraham apud eas gentes exiſtimatio, qualem fuiſſe legimus de Achitophel apud Iudæos: de quo ita proditum eſt lib. 2. Regum cap. 16. *Conſilium Achitophel quod dabat in diebus illis, quaſi ſi quis conſuleret DEVM, ſic erat omne conſilium Achitophel*.

Hierony. in Traditionib. hebraicis in Geneſim. Lyranus in Geneſim cap. 23.

Caieta. in cap. 23. Geneſis. Fulgebat in Abraham, inquit Caietanus, tanta iuſtitia diuina, vt vices ſummi iudicis DEI gerere videretur in ea gente.

Thoſtatus ibidem. Quid ſignificet illud: Princeps DEI es apud nos.

Vocatur princeps DEI, ait Thoſtatus, princeps quidem, quia iudices in populo, principes ſunt populi, vtpote magna poteſtate præditi decidendi cauſas. dicitur autem princeps DEI, quia erat carus & familiaris DEO, & habens ſæpe diuinas viſiones & oracula; quapropter in rebus valde dubijs & grauibus ad eum adibant, vt per diuinum oraculum, quid in eiuſmodi rebus facto eſſet opus, eos doceret. Talem verò opinionem & fidem & auctoritatem comparauerat ſibi Abraham, virtutum ſuarum admiratione, & excellentis prudentiæ ac ſapientiæ, ſingulariſque apud DEVM gratię exiſtimatione; nec non rerum ab eo glorioſe geſtarum fama; ſimulq. quòd vir peregrinus, mirandum in modum non ſolum induſtria & prudentia, ſed multo maxime DEI benignitate, omnitemporalium bonorum genere locupletatus fuerat. Verum locutio illa: *Princeps DEI es apud nos*, hebraiſmus eſt, cuiuſmodi ſunt illa, Homo DEI, Mons DEI, Exercitus DEI. In iſtis enim omnibus nomen DEI denotat eximiam magnitudinem & præſtan-

præstantiam rei significatæ per vocem cui additur. Ergo Princeps DEI significat maximũ, eximiũ, singulariq. reuerentia & veneratione dignissimum Principem.

24 *In electis sepulchris nostris.* Id est, in vno aliquo ex nostris sepulcris electis: sic enim loqui solet scriptura, ponens plurale pro vno aliquo ex multis singularibus. Exempli gratia, Ioan. 6. *Sicut scriptum est in Prophetis: Erunt omnes docibiles DEI,* id est, in vno ex Prophetis; id nempe proditum erat ab Isaia capite 54. simile est illud Actuum 13. *Videte ne superueniat vobis quod dictum est in Prophetis.* Citat autem illic Paulus vnius prophetæ Habacuc ex capite primo sententiam. *In electis sepulcris,* id est, in quolibet nostrorum sepulcrorum, quod tu præ ceteris elegeris. Vel more Hebraico, electa dicuntur quæ sunt præcipua, & alijs meliora, atque optabiliora, & quorum electionem quisque sine dubio ceteris præferat. Sed cur Hethæi tam libenter ac liberaliter sua offerebant Abrahæ sepulcra? An quod illi fortasse notitiam aliquam aut spem haberent futuræ resurrectionis mortuorum, quæ in multarum gentium animis olim viguit? Meritò igitur consortes resurrectionis suæ habere cupiebant amicos DEI: vt quemadmodum eorum corporibus sociabantur in sepultura, ita in gloria resurrectionis eis consociarentur. Coniectura hæc atque opinatio Lippomani est, Lippomanus. nec de nihilo sanè, nec pro nihilo ducenda. *Nullusque te prohibere poterit quin in monumento eius sepelias mortuum tuum.* Illud *poterit,* idem valet, atque, non repugnabit tibi, vel, non audebit prohibere te, vel cogetur à Magistratu aut Communitate, obsequi voluntati tuæ.

Surrexit Abraham & adorauit populum terræ, filios videlicet Heth. Versu 7.

25
QVAERIT S. Augustinus, quomodo scriptum sit: *Dominum DEVM tuum adorabis, & illi soli seruies,* cum Abraham sic honorauerit populum illum Hethæum, vt etiam adoraret. Sed animaduertendum est, inquit Augustinus, in eodem præcepto non esse dictum, solum Dominum DEVM adorabis, sed dictum est, illi soli seruies. Quod est Græce λατρεύειν significans seruitutem nulli, præter DEVM, debitam, aut exhibendam. Vnde damnantur Idololatræ, id est, eiusmodi seruitutem exhibentes Idolis, quæ debetur DEO. Nec moueat quempiam, quod in Apocalypsi capite 19, & cap. vltimo prohibet Angelus adorari se à Ioanne Apostolo, & admonet eum, vt DEVM potius adoret; talis enim apparuerat Angelus, vt pro Deo posset adorari, & ideo fuerat corrigendus adorator. Sic ferme Augustinus. Verum quod spectat ad verbum Adorandi, scire conuenit, verbum hebræum, Sahah, quod Latine redditur adoro, indifferenter, & in vniuersum significare reuerentiam & honorem, qui per exteriorem corporis motum, hoc est, inclinationem capitis & pectoris, vel retectionem capitis, vel procubitum in genua aut in terram, exhibetur cuicumque personæ excellentis dignitatis, aut potestatis, vel humanæ, vel angelicæ, vel diuinæ. Quocirca frequens in Scriptura reperitur adorationis vsus, etiam erga homines.

Aug. quæst. 61. in Genesim. Deut. 6.

26 QVOD vero attinet ad eum Angelum, qui se adorari vetuit à B. Ioanne, equidem assentiri Augustino non audeo. Putat enim Augustinus, B. Ioannem, opinionis errore, Angelum illum existimasse esse DEVM, & ideo diuinum honorem & cultum ei adhibere voluisse. Sed animus meus refugit credere, B. Ioannem tantæ sanctitatis & sapientiæ virum, & vsqueadeo illuminatum à DEO, Locus Apocalypsis cap. 19.

in eo fuisse errore, vt Angelum pro DEO colere vellet: præsertim vero cum ipsemet appellasset eum Angelum, & vt talem à DEO missum ad se agnouisset. Sciebat igitur Ioannes illum esse Angelum; sciebat item nulli, præter DEVM, adorationem latriæ conuenire; quare nullo modo cogitari potest, aliter voluisse eum adorare Angelum, nisi quemadmodum angelicæ naturæ ac dignitati conuenire nouerat. Dices, cur igitur Angelus talem adorationem sibi conuenientem reiecit? Nempe id fecit, vt ostenderet, quanti facerent Angeli, quantumq. honorarent naturam humanam, postquam eam Filius DEI assumpserat, & super omnem cælestium spirituum altitudinem extulerat. simulque demonstrare voluit, viros Apostolicos, qui erant ministri DEI in prædicando Euangelio, & hominibus ad DEVM conuertendis, esse, ratione huiusmodi muneris ac ministerij, æquales Angelis, qui simili quoque munere & ministerio funguntur; *Omnes enim*, (vt ait Paulus,) *administratorij sunt spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis*. Atque hanc ipsam caussam significauit Angelus, cur se adorari vetaret, subiungens: *Vide ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum testimonium habentium IESV*. Facit ad illustrandum hunc locum, quod in hanc sententiam scripsit B. Gregorius: Quia cæli Rex, inquit, terram nostræ carnis assumpsit, infirmitatem nostram Angelica celsitudo non despicit. Hinc est, quod Lot & Iosue Angelos, ipsis non prohibentibus, adorarunt: Ioannes verò in Apocalypsi adorare Angelum volens, ab ipso prohibetur. Quid est, quod ante Redemptoris aduentum, ab hominibus adorantur Angeli, & tacent: postmodum vero adorari refugiunt; nisi quod naturam nostram, quam prius despexerant, postquam hanc super se assumptam conspiciunt, sibi prostratam videre pertimescunt? nec iam sub se velut infirmam, contemnere ausi sunt; quam super se, videlicet in cæli Rege, venerantur. Hæc Gregorius.

Ad Hebr. 1.

B. Gregor. homilia 8. in Euangelia.

Genes. 19.

Iosu. 5.

Versu 9. *Vt det mihi speluncam duplicem, quam habet in extrema parte agri sui.*

CVR appellata fuerit spelunca duplex, siue vt est Hebraice, spelunca duplicitatis, variæ admodum sunt opiniones, variæq. afferuntur rationes, quas ego numerando potius, quàm explicando percensebo. Prima opinio, dictam esse speluncam duplicem, quòd duæ essent speluncæ, vna superior, altera inferior: & in superiori, corpora virorum condi solita, in inferiori autem, fœminarum. Hoc tradit Auctor historiæ Scholasticæ. Secunda opinio, cum priori conueniens de numero & structura speluncarum; verum eo differens, quod non distinguat loca fœminarum & virorum, sed ita locat cadauera, vt in superiori spelunca poneretur cadauer vsque ad femora, simile sedenti; ceteræ autem partes eius inferiores dependerent in speluncam inferiorem. Hanc opinionem Thostatus assignat Ioanni Beleth: & vtramque istam opinionem, tam ipse, quàm Lyranus, non sine assensu commemorant. Tertia opinio, alteram speluncam fuisse exteriorem, & alteram interiorem; & vnicum fuisse ad vtramque aditum & introitum. Sic tradit Auen Esra, quem sequitur Caietanus. Quarta opinio; vnam speluncam fuisse in medio alterius; itaque vna spelunca erat maior, intra se alteram minorem concludens. Sic putat Guilelmus Hamerus, & vtramque proximè superiorem interpretationem tradit Procopius super caput 23. Genes. Quinta opinio; in vna spelunca sepultum fuisse Adam, in altera verò Euam: cui sententiæ adhæsit 27

Cur sit dicta spelunca duplex, sex opiniones.

Auctor Historiæ Scholasticæ ca. 50. in Genesim.

Ioannes Beleth de Diuinis officijs capite 159.

Auen Esra & Caietanus super hoc loco.

Guilelmus Hamerus ibidem.

adhæsit Thomas Anglus. Sexta opinio Rabbini Salomonis; vnam speluncam habuisse supra se constructum ædificium instar conclauis seu cœnaculi: vel talem fuisse eam speluncam, vt in ea duo cadauera simul disclusis locis condi possent, & solerent. Thomas Anglus ibidem. Rabbi Salomon ibidem.

28 PER istam duplicem speluncam, in qua sepulta est Sara, B. Gregorius, secundum tropologicam intelligentiam, significari ait duplicem vitam, alteram Contemplatiuam, & alteram Actiuam; quam vtramque perfectus diuini verbi prædicator, & rector populi Christiani, studiose colere, ac sedulo exercere debet. Tractans enim illa verba Iob capitis quinti, *Ingredieris in abundantia sepulcrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo*: hoc modo scribit; Quid sepulchri nomine, nisi contemplatiua vita signatur: quæ nos quasi ab hoc mundo mortuos sepelit, dum nos à terrenis desiderijs susceptos, in intimis abscondit? Ab exteriori quippe vita mortui, etiam sepulti per contemplationem fuerant, quibus Paulus dicebat: *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum* CHRISTO *in* DEO. Actiua quoque vita sepulcrum est, quia à prauis nos operibus mortuos tegit: sed contemplatiua perfectius sepelit, quia à cunctis mundi actionibus funditus diuidit. Nec sane perfectus diuini verbi prædicator est, qui vel propter prædicationis studium, operanda negligit; vel propter operationis instantiam contemplanda postponit. Hinc est enim, quod Abraham coniugem mortuam in sepulcro duplici sepeliuit; quia nimirum perfectus quisque prædicator extinctam à præsentis vitæ desiderijs animam suam, sub bonæ operationis & contemplationis tegmine abscondit: vt à carnali concupiscentia, sub actiua contemplatiuaque vita quasi insensibilis lateat, quæ prius mundi desideria sentiens, mortaliter viuebat. Sic Gregorius. Moralis expositio illius duplicis speluncæ. De duplici vita, contemplatiua & actiua. S. Gregorius lib. 6. Moralium. *Ad Colossen.* 3.

Appendit Abraham pecuniam, quam postulauerat Ephron, quadringentos siclos argenti, probatæ monetæ publicæ, audientibus filijs Heth. Versu 16.

29
NOLVIT Abraham locum illum gratis sibi donatum habere, sed iusto emptum pretio, quasi rem suam, iure suo possidere voluit: videlicet quo firmiorem ac securiorem eius loci possessionem, tam ipse, quam ipsius posteri obtinerent. *Appendit pecuniam*: Non dixit, soluit, vel numerauit, sed appendit; & sic aliàs sæpe loqui solet Scriptura. Nimirum antiquitus apud eas gentes, non solum numerando, sed etiam ponderando, in agitandis commercijs, & vendendo, atque emendo, pecunia dabatur: quo scilicet exploratius, iustum eius pecuniæ pretium esset cognitum. Et quia tam hic, quam alijs compluribus locis, solum fit mentio pecuniæ argenteæ, non leuis fit coniectura, pecuniam auream, id temporis, pro rerum pretijs non fuisse in vsu. Siclus pendebat quatuor drachmas atticas, vt supra ex Iosepho, & B. Hieronymo, cum exponeremus caput vigesimum, disputauimus. Drachma verò Attica, eiusdem ferme ponderis ac pretij est, atq. Iulius Romanus, vel reale Hispanicum. Quare pretium illud quadringentorum siclorum, quo agrum illum emit Abraham, continebat nostratis monetæ, centum sexaginta, vt vocant, scuta monetæ. Excidit B. Hieronymo, non sane per inscitiam, sed per obliuionem, quod hoc loco annotauit, scribens, siclum pendere vnciam vnam, id est, octo drachmas. Nam & falsum id est, vt alio loco docuimus; & contrarium ijs, quæ scripsit ipsemet super caput quartum & super qua- S. Hieron. in Traditionib. hebrai. in Genes. super cap. 24.

dragesimumquintum Ezechielis; idem, atque nos, de siclo tradens. Septuaginta interpretes hoc loco, pro quadringentis siclis, verterunt quadringenta didrachma. Cur autem illi siclum fecerint didrachmum, cum re uera sit tetradrachmus, diximus supra super caput 20. Genesis.

Probata moneta publica. Publica dicitur moneta, quæ signata est ea figura, qua insignitur moneta communitatis, aut Principis. Probata vocatur, quam iustum habere pondus & pretium, exploratum, & probatum vulgo est, in tractandis rerum commercijs. Græce est, *Argenti probati mercatoribus*: quod haud dubie sumptum ex Hebræo est. Quanquam Hebræa varie redduntur Latine; sed omnis ea varietas ad eandem plane recidit sententiam. Quidam vertunt: *Argenti transeuntis per mercatores*: Et sic exponunt, argenti quod inter mercatores sine vlla controuersia recipiebatur: cuius simile est quod vertit Chaldæus paraphrastes, *Argenti quod recipiebatur pro mercimonijs inter mercatores, in vnaquaque prouincia.* 30

Oleaster. Oleaster ex Hebræo sic expressit, Argentum transiens ad mercatores, quod ipse ad hunc modum exponit: verbum Sacha, videtur primo significare, circuire, & ex consequenti, negociari: quod mercatores huc illuc discursare soleant, ad negotia sua peragenda. Quoniam autem mercatores solent curiose ac diligenter examinare numismata; propterea dictum est argentum transiens per mercatores; id est, tam probatum, vt sine alio examine, etiam inter mercatores ipsos transire posset. Nos vulgo dicimus Monetam currentem. Aut etiam sic dictum est, quòd iam per mercatorum libram transisset, & iusti esse ponderis ac pretij compertum esset.

AVDIENTIBVS filijs Heth. Hethæi habitatores Hebronis atq. eius territorij, adfuerunt in illo contractu venditionis, & emptionis agri, inter Ephron & Abraham facto; adfuerunt, inquam, non solum vt spectatores & auditores, verum etiam vt testes eorum, quæ inter Abraham & Ephron vltro citroque dicebantur & agebantur: quo scilicet publico illo testimonio, contractus ille firmior & validior non solum in præsens, sed in posterum etiam foret: quam etiam ob causam in ipsa porta ciuitatis, quo scilicet conueniebant, qui iudicia & negocia ciuilia tractabant, peractus est. Quali porrò ritu, quibusue cœremonijs contractus emptionum & venditionum celebrari olim apud Iudæos mos fuerit, satis apparet ex ijs, quæ scripta sunt apud Hieremiam capite 32. Is enim, cum iussu DEI, agrum emisset ab Hanameel patruele suo, legitimam huiusmodi fuisse emptionem demonstrat, eo quod concurrerint in eam omnia, quibus legitima & rata fieri tunc soleret emptio; ita scribens: *Emi agrum ab Hanameel filio patrui mei; & appendi ei argentum, septem stateres, & decem argenteos. Et scripsi in libro, & signaui, & adhibui testes, & appendi argentum in statera. Et accepi librum possessionis signatum, & stipulationes, & rata, & signa forinsecus. Et dedi librum possessionis Baruch filio Neri, in oculis Hanameel patruelis mei, & in oculis testium, qui scripti erant in libro emptionis, & in oculis omnium Iudæorum, qui sedebant in atrio carceris.* 31

Antiquus mos Iudæorum in celebrandis contractibus. Locus Hieremiæ ca. 32.

Versu 19. *Sepeliuit Abraham vxorem suam in spelunca duplici, quæ respicit Mambre: hæc est Hebron in terra Chanaan.*

VLTI putant, Mambre hoc loco significare Conuallem Mambre, cuius scilicet mentio supra est facta cap. 13. 14. 18. in qua perdiu habitauit Abraham. dicta vero fuerat Conuallis Mambre, à quodam insigni viro Amorrhæo, cui nomen erat Mambre, vt colligitur ex illis verbis capitis 14. Genesis, *Et ecce vnus qui euaserat, nuntiauit Abraham Hebræo, qui habitabat in Conualle Mambre Amorrhæi, fratris Eschol & fratris* 32

fratris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum Abraham. Verum istos non sine causa refellit Thostatus; tum quia hic præcise dicitur Mambre; illa vero semper appellatur vallis vel conuallis Mambre: tum maxime propter id quod hic adiũgitur: *Hæc est Hebron.* Mambre igitur idem erat locus, atq. Hebron; nam secundum regulas & præcepta dialecticorum, cum prædicatur vnum nomen substantiuum de altero in recto, ea prædicatio, quantum ad rem, identica est, vt Petrus est homo & homo est animal. Quare si vera est prædicatio, Mambre est Hebron, necesse est, Mambre & Hebron eundem esse locum. At conuallis Mambre erat extra vrbem Hebron; sed in territorio eius tamen, nec procul: quapropter sub finem capitis 13. dictum est, Conuallem Mambre fuisse in Hebron. Caietanus, cum dicitur, *Hæc est Hebron*, pronomen illud (*hæc*) non refert ad Mambre, sed ad speluncam duplicem, ad quam vsque extendebatur nomen Hebronis, quamuis fortasse nomen antiquius eius vrbis, non eo vsque extenderetur. Verum & dura nimis est interpretatio hæc, neque commode potest applicari sacris verbis; & hoc amplius, falsa est: duplex enim spelunca, erat in agro Epronis, posito extra vrbem, Hebron quippe sita erat in monte, ager vero in planitie. Quare quod prius ex Thostato diximus, similius vero est.

Thostatus super hũc locum.

Caietanus hoc loco.

SECVNDA DISPVTATIO.

De notabili quadam dissonantia, quæ esse videtur inter historiam huius Capitis, & inter verba Sancti Stephani, quæ refert Beatus Lucas Actorum 7.

33 NON est nobis, qui diligenter historiam huius capitis tractare volumus, dissimulanter prætereunda, prægrauis quædam & perardua, & quorundam iudicio, inextricabilis quæstio. Etenim Moses apertis verbis narrat hoc capite, Abraham emisse ab Ephron filio Seor, agrum iuxta vrbem Hebron, in sepulturam Saræ. At B. Stephanus in illa perillustri concione, quam admirabili constantia & libertate ad Iudæos habuit, dixit, Abraham emisse sepulcrum a filijs Hemor, filij Sichem, atque id sepulcrum fuisse in Sichem. Verba B. Stephani hæc sunt: *Descendit Iacob in Aegyptum & defunctus est ipse, & patres nostri, & translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti à filijs Hemor filij Sichem.* Quibus verbis dupliciter Stephanus contradicere Mosi videtur: tum quod Moses sepulcrum illud collocat iuxta vrbem Hebron, Stephanus autem iuxta Sychem, loca nempe non parum inter se distantia: tum quod venditorem illius loci Moses facit Ephron filium Seor; Stephanus autem, emisse locum illum, ait, Abraham à filijs Hemor filij Sichem. Nos igitur, quo nonnihil huic loco obscurissimo lucis afferamus, enarrantes primo diligenter, quæ à memoratu dignis auctoribus super hac quæstione disputata & scriptis prodita sunt, nostram denique sententiam Lectori etiam indicabimus.

SANCTVS Hieronymus in epistola centesimaprima, quam de optimo genere interpretandi scripsit ad Pammachium, hanc ipsam memorat quæstionem: sed eius solutionem aliud in tempus differt; significans tamen, discrepantiam Mosis & Stephani non esse rerum & sententiarum, sed verborum tantum, & modi loquendi. Optandum profecto erat, vt qualis esset eiusmodi discrepantia verborum & modi loquendi, aut illic aut alibi declarasset Sanctus Hieronymus.

S. Hieronymus.

mus. Verba eius ex ea epistola huc transcripta, sic habent: Lucas vir apostolicus & Euangelista, scribit Stephanum primum CHRISTI martyrem in Iudaica concione narrantem, duodecim Patriarchas translatos esse in Sichem, & positos esse in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti, à filijs Hemor patris Sichem. Hic locus in Genesi multo aliter inuenitur, quod scilicet Abraham emerit ab Ephron Hethæo filio Seor, iuxta Hebron, quadringentis drachmis argenteis speluncam duplicem, & agrum circa eam, sepelieritque in ea Saram vxorem suam. Atque in eodem legimus libro, postea reuertentem de Mesopotamia Iacob, posuisse tabernaculum ante Salem, vrbem Sichimorum, & emisse partem agri in quo habebat tentoria, ab Hemor patre Sichem, centum agnis. Abraham igitur non emit speluncam ab Hemor patre Sichem, sed ab Ephron filio Seor: nec sepultus est in Sichem, sed in Hebron, quæ corrupte dicitur Arboch. Duodecim autem Patriarchæ non sunt sepulti in Arboch, sed in Sychem; qui ager non est emptus ab Abraham, sed à Iacob. Differo solutionem istius quæstiunculæ, vt obtrectatores mei quærant, & intelligant, non verba in Scriptura consideranda, sed sensus. Hactenus ex B. Hieronymo.

S. Gregorius.

BEATVS autem Gregorius libro 7. Epistolarum, Epist. 55. ita citat locum illum ex Actis Apostolorum, vt tanquam ambiguum & perplexum explicare voluisse videatur. Abraham, inquit, sepulcrum emit à filijs Hemor filij Sichem, hoc est, ab Ephron filio Seor. Significat vtique Gregorius illa breui adiecta interpretatione, illud, à filijs Hemor, significare ipsum Ephron qui vel auum, vel alium quempiam Maiorum suorum habuerit dictum Hemor, cuius pater fuerit nominatus Sichem: vt hæc emptio ad solum Abraham pertineat, nec quicquam, præter nominum similitudinem, cum illa emptione Iacob, quæ narratur Genesis 33. commune habeat. 34

Auctor historiæ Scholasticæ.

AVCTOR Historiæ Scholasticæ cap. 39. in Acta Apostolorum, conatur breuiter hanc quæstionem enodare; verum minime feliciter. Ponam hic eius verba: Quid est, inquit, quod à B. Stephano dictum est: *In sepulcro quod emit Abraham à filijs Hemor filij Sychem*? Cum constet Abraham emisse sepulcrum ab Ephron Hethæo: & constet ex cap. 33. Genesis, Hemor fuisse patrem Sichem, non autem eius filium? Ideo quidam sic literam istam construunt, Translati sunt in Sichem: Sichem dico emptam à filijs Hemor filij Sichem. & potuit esse, vt fuerint duo Sichem, vnus quidem pater ipsius Hemor, alter vero eius filius. Vel ita potius ordinanda est constructio verborum Stephani, vt iungas principium sermonis & finem, hoc modo, *Filijs Sichem filij Hemor*; Et ita locus hic congruit libro Mosis. Vt ergo excludatur omnis dubitatio ita construatur litera: *Translati sunt in Sichem, Sichem dico emptam à Iacob, scilicet à filijs Sichem filij Hemor*; Ac si diceretur, in illam Sichem, quam emit Iacob, non autem Abraham, & inde postea positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham ab Ephron Hethæo. Sic ille. Verum istam expositionem merito reijcit Lyranus, tanquam nimis intricatam. Cum enim structuram verborum Stephani omnino dissoluat, & in aliam mutet prorsus diuersam, quid est aliud hoc, quàm simul etiam Stephani sententiam mutare? 35

Lyranus.

Beda. Rabanus.

Beda, quem secutus est Rabanus, super caput septimum Actorum Apostolicorum, duas eius quæstionis innuit solutiones: Vel, quod Stephanus illud dixerit, non secundum veritatem historiæ, sed secundum opinionem vulgi, ita loquẽtis & existimantis: vel quod Stephanus toto animo causæ, quam agebat apud Iudæos, intentus, lapsus memoria fuerit, immiscens inuicẽ & confundens duas emptiones, vnam Abrahæ, quæ narratur Genes. 23. alteram Iacob, quæ memoratur Genes. 33. Verba ipsa Bedæ huiusmodi sunt: Cum enim posuisset quæstionem 36

ſtionem hanc iiſdem prorſus verbis, quibus poſuerat S. Hieronymus loco ſupradicto, ſubdit hæc: Verum B. Stephanus vulgo loquens, vulgi magis in dicendo ſequitur opinionem: duas enim pariter narrationes coniungens, non tam ordinem circumſtantis hiſtoriæ, quam cauſam, de qua agebatur, intendit. Qui enim inſimulabatur aduerſus locum Sanctum & legem docuiſſe, pergit oſtēdere quomodo IESVS CHRISTVS ex lege monſtretur eſſe promiſſus, & quod Iudæi nec tunc Moſi, nec Domino nunc ſeruire voluerunt. Hæc, vt potui, dixi, non præiudicans ſententiæ meliori, ſi adſit. Porro quod dicitur, *à Filijs Hemor Filij Sichem*, in græco exemplari ſcriptum eſt, *à filijs Hemor qui fuit in Sichem*, quod Geneſis hiſtoriæ magis concordare videtur: tametſi fieri potuerit, vt ipſe Hemor & patrem & filium habuerit nominatum Sichem. Sic Beda.

37 HANC Bedæ ſententiam cum Melchior Canus ſub finem libri ſecundi de locis Theologicis commemoraſſet, eam præ ceteris approbans, ſic ait, His verbis Beda, verecundè quidem ac modeſtè ſignificauit, Stephano, id quod vulgo ſolet, accidiſſe; vt in longa ac ſubita narratione, confuderit nonnulla, in quibuſdam etiam memoria lapſus fuerit, ſed in ijs duntaxat, quæ ad rem parum aut nihil attinerent: nam cauſæ, de qua potiſſimum agebatur, erat intentus. Lucas vero hiſtoriæ veritatem retinere volens, ne iota quidem immutauit, ſed rem, vt à Stephano narrata fuerat, expoſuit. Nos autem non Stephanum ab omni lapſu, ſed Euangeliſtam vindicare debemus: ſolis quippe Apoſtolis, Prophetis & Euangeliſtis hunc honorem deferre, Catholica fide docente, didicimus; vt neminem eorum vel memoria lapſum eſſe, vel in re aliqua, ſiue magna ſiue parua, erraſſe credamus. At Stephanus plenus erat SPIRITV Sancto, & SPIRITVS Sanctus loquebatur in eo. Fateor; ſed aliter in CHRISTO SPIRITVS loquitur, aliter in Prophetis, & Apoſtolis, & aliter in Stephano & Ambroſio. Loquitur etiam DEVS Eccleſiæ per paſtores eius, & prædicatores, per Concilia & Doctores: & hi omnes tamen in paruis labi poſſunt; memoria præſertim, vbi lapſus facilis eſt. Scriptorum ergo ſacrorum hoc priuilegium eſt, vt eorum nullus in ſcribendo erret. Apoſtolorum quoque priuilegium eſt, vt eorum nullus erret in dicendo. B. Stephano priuilegium hoc, nec ratio concedit, nec auctoritas. Nec vero à ſacris auctoribus alienum eſt, errantium quoque hominum verba referre. Ait enim Iephte, trecentos annos poſſeſſionis prætendi, cum reuera trecenti non fuiſſent. Sacer tamen eius hiſtoriæ ſcriptor trecentos, vt ille dixerat, retulit. Sic etiam Matthæus, ſi Hieronymo credimus, prophetiam Michææ, non vt ab ipſo propheta ſcripta fuerat, ſed vt commemorata fuerat à ſcribis, expoſuit. Hactenus ex Cano.

Melchior Canus. | Iudic. 11. | S. Hierony. in cap. 2. Matthæi.

38 Lyranus putat, Ephronis patrem alio nomine dictum eſſe Hemor; & huius patrem fuiſſe nominatum Sichem. Idem igitur dicere ait Moſem, atque Stephanum, ſed diuerſis nominibus eaſdem perſonas ab vtroque appellari. Erant enim illæ binomines. Quare, qui à Stephano vocatur Hemor, & Sychem, diuerſi homines ſunt ab ijs, qui ſub iiſdem nominibus in cap. 33. Geneſis appellantur. Audiat Lector verba Lyrani: Cum Lyranus memoraſſet expoſitionem quam tradit Auctor Hiſtoriæ Scholaſticæ, ſubiungit hæc: ſed quia iſta expoſitio videtur multum intricata, & quia litera videtur intendere quod Abraham emit pretio argenti ſepulcrum à filijs Hemor; poſſet dici (ſine præiudicio tamen) quod ille Hemor, de quo hic Lucas loquitur, fuerit idem cum Seor patre Ephronis, vt dicitur Geneſ. 23. fuit enim ille binominis ſicut in Scriptura multi leguntur binomines. Ergo Abraham emit à filijs Hemor, quia emit ab Ephrone, qui vnus erat de filijs Hemor, ſiue Seor: hic autem Hemor ſiue Seor, habuit patrem nominatum Sichem. Ille porro Hemor, de quo fit mentio Geneſ. 33. habuit filium

Lyranus in caput 7. Actorum.

filium nomine Sychem. Nec est inconueniens, si ponantur eadem nomina diuersorum hominum hic & illic; quia frequenter homines diuersorum locorum & temporum, conueniunt in nominibus. Et secundum hanc expositionem litera planior videtur. Sic Lyranus.

Caietanus. CAIETANVS super eodem loco Act. Apost. supradictam Lyrani sententiam tradit, & præter eam duas alias, ad hunc modum scribens: Circa venditores illius sepulcri, quæstio insolubilis apparet; nam hic dicitur Abraham emisse illud à filijs Hemor, cum in Genesi dicatur emisse ab Ephron filio Seor. Nec video solutionem aliam quadrantem, nisi quod ille Ephron aut pater eius Seor, nominatus etiam fuerit Hemor, & quod alio nomine in Genesi, alio hic appelletur. Inculcatur & alia expositio valde distrahens textum: referendo scilicet illud, *à filijs Hemor*, ad illam particulam, *Et translati sunt in Sychem*: sed tam extorta videtur, vt non putem prosequendam. Posset tamen aliter construi vniuersa hæc litera, tali ordine. *Et translati sunt in Sychem patres nostri filij Iacob, & positi sunt à filijs Sychem filij Hemor in sepulcro, quod emit Abraham pretio* Genes. 33 *argenti*. vt intelligamus, quod Sychimitæ memores cladis, quam exercuerant in eos filij Iacob, non passi sunt corpora eorum honorabiliter manere in Sychem, & propterea posuerunt ea in Hebron. Si constaret de re gesta, nullas Iosephus. angustias litera hæc inferret. Alludit autem hoc, ad id quod dicit Iosephus, Patriarchas filios Iacob sepultos esse in Hebron. Hæc Caietanus. 39

Ioannes Gagneius super eodem illo loco Actuum Apostol. tractat hanc quæstionem, sed parum accurate, & admodum confuse; nec alienas sentenrias probe referens, nec certam aliquam suam pronuntians, aut bona ratione confirmans. Id autem verum esse, appositis hic verbis eius, liquido conspiciet Lector. Ioannes. Gagneius. sic ille scribit; Videtur hic esse contradictio: nam Stephanus ait Abraham emisse à filijs Hemor filij Sychem; cum Genesis 23. scriptum sit emisse ab Ephron Hethæo, & in cap. 33. Genesis traditur Iacob emisse à filijs Hemor patris Sychem. Hunc nodum tractat Hieronymus De optimo genere interpretandi, & in Definitionibus hebraicis. Certe cum Genesis 33. dicatur emisse Iacob à filijs Hemor, vbi fixa erant tabernacula, neque legatur emisse in ius sepulcri, vero simile est, ipsum, cum filijs in spelunca duplici Ephron esse sepultum. Certe Dionysius Carthusianus, & vt opinor, ex Hieronymo, asserit, duodecim Patriarchas primo sepultos fuisse in Sychem, postea translatos in Hebron. Aut dici poterit cum Iacobo Ziglero, speluncam duplicem quam emit Abraham, fuisse prope Sychem. Sed quomodo Stephanus dicit Abrahamum emisse locum illum à filijs Hemor, cum ab illis emerit Iacob? nisi quia primo ab illis emit Abraham, sed decursu temporis abalienatum; rursus Iacob post annos centum decem & septem, ex Mesopotamia rediens, emit. Nec desunt qui existiment Stephanum de sola emptione Iacob esse locutum, & non dixisse Abraham, sed Iacob; verum postea mutata lectione, pro Iacob, esse positum Abraham, idque etiam tempore B. Hieronymi. Restat vnus scrupulus, quomodo Stephanus dixerit, Hemor fuisse filium Sychem, cum Genes. 33. appelletur pater eius? Sed respondemus, græce, nec esse nomen patris, nec filij, sed tantum Εμόρ τοῦ Συχὲμ quod indifferenter significare potest, vel patrem, vel fratrem, vel filium, sicut in Euangelio nominatur Iudas Iacobi, id est frater Iacobi; & Iacobus Alphæi, id est, filius Alphæi. Beda citat Græcos codices in quibus erat, non τοῦ συχὲμ, sed, ἐν συχὲμ, id est, in Sichem. Secundum quam lectionem sensus esset, Patriarchas esse positos in sepulcro quod emit Abraham in Sichem à filijs Hemor. Quidam hanc euadere difficultatem volentes, dicunt Hemor habuisse patrem & filium eodem nomine Sichem appellatos. Sic Gagneius. 40

Eugubin. Lippom. Eugubinus & Lippomanus in Catena in Genesim super caput 33. Genesis, arbi- 41

arbitrantur locum illum, qui est in cap. 7. Actuum Apost. continens supradicta verba Stephani, esse dupliciter vitiatum: tum quod pro nomine Iacob positum sit nomen Abraham: tum quod pro nomine patris, substitutum est nomen filij. Hanc igitur sinceram esse lectionem eius, & veram sententiam à Stephano dictam, & scriptam à Luca: *Quod emit Iacob à filijs Hemor patris Sychem*. Certe apud B. Hieronymum in illa Epistola, De optimo interpretandi genere, vbi citantur hæc verba Stephani, memoratur Hemor pater, non autem filius Sychem. Sic illi. Placuit etiam opinio hæc Andreæ Masio, viro diserto, erudito, pio. Cum enim explanans caput vltimum Iosue, in huius quæstionis tractatum deuenisset, quid super ea quæstione sentiret, ad hunc modum exposuit: Empti agri à Iacobo narratio, cum narratione emptæ duplicis speluncæ, confundi videtur à B. Stephano: nisi vitiata olim esse omnia exemplaria existimare potius velimus, quam virum diuino Spiritu non afflatum modo, sed plenum, non rem ipsam dixisse: præsertim cum Syrici codices mendosum eum esse locum aperte ostendant: sic enim in his scriptum est, vt verbis verba reddam: *Et descendit Iacob in Aegyptum, defunctusque est illic ipse & patres nostri: & translatus est in Sychem & positus in sepulcro, quod emerat Abraham argento à filijs Hemor*. In hac igitur narratione, si pro Sychem scribas Hebron, nihil erit absurdi. Quanquam ne retenta quidem voce, Sychem, quicquam fuerit absurdi, si putemus non esse incredibile, ad tanti viri exequias cohonestandas, ductum esse funus Iacob ad Sychem vsque primum; vt pote locum, in quo ille habitasset, & vbi etiam prædium suum haberet: ac deinde Hebronem ad patrium monumentum fuisse delatum. Nam ad Hemorem quod attinet, fieri potest, vt is Ephronis, qui speluncam duplicem Abrahamo vendidit, vel patens, vel auus fuerit. Sed ego nunc Syricorum codicum probitatem non constitui defendere. Satis mihi illud est, græcos codices mendosos videri, cum Syrici ab ipsis dissentiant. Andreas Masius.

Quod si mihi, ait Masius, coniectura vti liceat in re tanta, dixerim Stephanum illic de Iosephi sepultura locutum esse: atque ad hunc modum emendari debere codices græcos, vt pro Abraham, scribatur Iacob illudque τοῦ συχὲμ expungatur, tanquam superuacaneum, & audacter atque inscienter olim à quopiam additum Sacris verbis: neque enim temere omissum à Syro esse opinor, interprete longe vetustissimo. Quod si vocem Sychem retinere lubet, interpretandum omnino est non filij, sed patris Sychem, vti legitur Genes. 33. Quod autem plurium numero memorat Stephanus, patres in Sychem esse translatos sepultosque, cum sint illic vnius duntaxat Iosephi condita ossa; est id ex Hebræorum loquendi quadam consuetudine dictum, quam exemplis alibi explicauimus. Quanquam duodecim Patriarchatum ossa in Sychem sepulta esse, scriptum diserte ab Hieronymo est. Non sum equidem nescius, quibus alij hunc locum rationibus à mendo vindicare conentur: sed ego nefas esse non puto, ijs mendis admouere manus, quæ sacris literis aperte testata, & velut digito indicata sunt. Hæc Masius.

42 EGO in hac tam impedita & perplexa quæstione, nec satis scio quo me vertam, nec liquido videre possum, qua potissimum via insistere debeam. Sic enim vndique quæstio circumsepta difficultatibus est, vt nulla ex parte expeditus alicuis & commodus eius quæstionis exitus ostendatur. Verum, ne nihil dicamus, & vt rei obscurissimæ nonnihil afferre lucis tentemus, constitui supra expositas auctorum quæstionis huius solutiones subtiliter excutere, & quantum in quaque sit probabilitatis, attente pensitare: vt ijs, quæ improbabiles videbuntur, abdicatis reiectisq., eam quam magis à contradictione remotam esse ostendemus, minoribusque vrgeri ac premi incommodis, eligamus. Auctoris sententia. Examinatur opinio Bedæ, Rabani, & Cani. & vt improbabilis reijcitur B. Stephanū memo-

Primam rationem explicandæ huius quæstionis indicauit Beda, quem secutus est Rabanus, his vero suffragatus est Melchior Canus. Aiunt illi Stephanum

tia esse lapsum in illa narratione.

num in ea narratione memoria esse lapsum, miscendo scilicet atque confundendo emptionem sepulcri Abrahæ, quæ rraditur Genes. 23. cum emprione agri Iacob, quæ narratur Genes. 33. Ast ego,vt istis assentiar,ægerrime adduci possum. Cum enim repuro mecum, atque animo meo Stephanum repræsento,virum nempe SPIRITV Sancto non afflatum modo, sed plenum, eodemque SPIRITV incitante, verbaque ei suggerente ac præmoderante, cum diuinam illam ad Iudæos concionem sic habuisse, vt & antea ex eius ore vultuque quasi angelicus quidam decor & splendor emicaret;& postea viderit cælos apertos, & gloriam DEI; cum talem,inquam,tantumque virum considero, refugit animus, horretque cogitare, nedum credere, turpi eum memoriæ lapsu, & reprehensioni atq. irrisioni Iudæorum obnoxio, à vero aberrasse. Nec sane causa erat vlla, quare Lucas erratum eius scripris prodere vellet, perpetuam faciens errotis tanti viri apud postetos memoriam. Cur ipse non potius id correxit, quod sciebat illi per obliuionem aut incogitanriam excidisse; quodque si aduertisset ille, proculdubio emendasset, aur nisi à corrigendo instans mors eum exclusisset? Deinde,si hanc fenestram in Scriptura aperimus,& sanctissimos viros in ijs,quæ dixisse memorárur in sacris literis, labi potuisse atque etiam lapsos esse admittimus; multa quæ in sacris libris habentur vt certa & indubitata, in suspicionem falsitatis vocare licebit, atque impiorum calumnijs obijcere. Nimirum dicetur, falsum dixisse illos, non malitiose, neque per inscitam, sed memoriæ lapsu: Sacrum autem scriptotem, extra errorem esse, quippe qui vere eorum errata narrauerit. Solet interdum Scriptura falsas quorundam sententias referre;scio: sed fere impiorum & improborum hominum: aut certe eorum qui tales non erant, qualis Srephanus fuit: quos videlicet falsos esse, vel per inscitiam, vel per obliuionem, sentire nefas non sit.

Discutitur sētētia Eugubini, Lippomani, Andreæ Masij:& disputatur locū Act. nō esse vitiatū & mēdosum.

ALTERAM expediendæ huius difficultatis viam tenuere Eugubinus, Lippomanus & Andreas Masius. Visum istis est locum illum, vti est in græca & latina lectione mendosum esse, & iampridem fuisse vitiatum: non enim Stephanum locutum esse de emptione Abrahæ, vt habet vulgata lectio, sed de emptione agri facta à Iacob:quare duplex mendum ex ea lectione tollendum esse; nam & Abrahæ nomen expungendum est, atque in eius locum substituendum nomen Iacob: Et cum dicitur Hemor filius Sychem, pro nomine filij, reponendum est nomen patris. Sic isti. Equidem video planam & facilem esse viam hanc soluendi propositam difficultatem; eamque libens ipse insisterem, nisi me multa inde reuocarent, immo vero quasi prehensum manu vehementer retraherent. Principio, ad probandum,aliquem Scripturæ locum esse corruptum & mendosum, proferre oportet complures libros, vel excusos typis, vel manu scriptos, aut certe vnum & alterum reuerendæ vetustatis, spectatæque fidei, atque exploratæ sinceritatis, qui diuersam vel etiam contrariam lectionem haberent. Hoc isti auctores nec faciunt, nec vero facere possunt. Nullus enim est in hac ætate nostra,nec in vlla superiori ætate fuit, aut Græcus, aut Latinus codex, secus habens eo loco, quam habet vulgata lectio Latina. Deinde, permirum est, tam insignis mendi & deprauationis Scripturæ, non venisse in mentem B. Hieronymo Bedæ,Rabano,alijsque rimandi codicum errata,lectionumq. varietatem indagandi curiosissimis atque solertissimis. Nec sane inter nomen Iacob, & nomen Abraham, vlla est literarum similitudo,propter quam vtique facilis est & procliuis, vnius vocis in aliam commutatio. Nec Iacob emit sepulcrum pretio argenti, vt eo loco dixit Stephanus; sed centum agnis emit partem agri, in vsum prædij, non autem sepulturæ. Religioni præterea mihi est, adhærere isti sententiæ; propter vulgatæ translationis auctoritatem, quam sane, vbi manifestum Scripturæ mendum non apparet, sartam tectam, vt dici solet

custo-

custodire ac tueri debemus. Esse autem in eo loco mendum, vnde quæso isti probare possunt, cum contra, eius integritatem ostendat omnium codicum cuiusq. seculi constans & perpetua consensio, & mira Latinorum cum Græcis concordia, magnumq. veterum scriptorum, nihil de huiusmodi suspicantium mendo, silentium?

44 TERTIVS exsoluendi huius nodi modus placuit Auctori Historiæ Scholasticæ & Caietano. Mutant isti structuram & ordinem verborum B. Stephani, aliter ea disponentes & collocantes, quàm est in omnibus libris; vt quam intendunt ipsi sententiam, & quam putant à Stephano pronuntiatam, & scriptam à Luca, elicere possint. Et Auctor quidem Scholasticæ Historiæ ita componit ac disponit verba Stephani: *Translati sunt in Sychem; Sychem dico, emptam à Iacob ex filijs Sychem filij Hemor. Deinde positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti.* Præter mutationem structuræ verborum Stephani, Auctor iste duo addit de suo: vnum est illud: *Sychem dico, emptam à Iacob:* alterum est illud: *Deinde positi sunt:* horum quippe neutrum habet Scriptura. Corrigit præterea illud: *A filijs Hemor filij Sychem*, quod tamen in omnibus libris ita legitur; & pro eo statuit ipse, *A filijs Sychem filij Hemor.* Iam verò quis ferat istam lectionem, quæ sententiam facit Scripturæ, quòd duodecim Patriarchæ sepulti fuerint in Hebronico sepulcro Abrahæ; cum id non modo certum non sit, verum etiam à grauissimis viris, vt Hieronymo & Beda, falsum iudicetur? Refellitur opinio Auctoris Historiæ Scholasticæ & Caietani.

CAIETANVS autem eadem verba Stephani, paululum ab Historia Scholastica differens, ad hunc modum ordinat, & collocat: *Translati sunt in Sychem, & positi sunt à filijs Sychem filij Hemor, in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti.* Sed ipsemet Caietanus, vt erat ingenio perspicaci, vidit per huiusmodi constructionem verborum, poni vt certum, quod erat incompertum; videlicet Sychimitas ossa duodecim Patriarcharum, qui sepulti fuerunt in Sychem, inde transposuisse Hebronem ad sepulcrum Abrahæ. Hoc sane nec verum est, nec verisimile. Quin credibilius fit, exhumaturos fuisse Sychimitas eorum ossa, & proiecturos ac dissipaturos; memores scilicet quantam ab illis stragem & cladem Maiores ipsorum accepissent.

45 PRAETEREA, sic mutare structuram verborum Scripturæ, quid aliud est, nisi eius mutare sententiam? Etenim sententia Scripturæ, non in solis verbis separatim acceptis, aut quolibet modo iunctis ordinatisque consistit; sed in certa quadam textura & dispositione verborum: ijsdem namq. verbis manentibus, si eorum structura & positura mutetur, variari quoq. sententiam necesse est; vt hoc loco factum esse ab istis, facile animaduertere est. Nam B. Stephani verba, vt in omnibus libris leguntur, hanc reddunt sententiam, Duodecim Patriarchas positos esse in sepulcro, quod emit Abraham à filijs Hemor filij Sychem: Isti contra, mutata eorum verborum structura, huiusmodi finxere sententiam; Patriarchas positos esse in Sychem, quam emit Iacob à filijs Sychē filij Hemor. Quemadmodum porrò nefas est mutare verba & sententias diuinæ Scripturæ: ita fas non est verborum eius mutare compositionem & ordinem; vnde scilicet necessariò sententiæ etiam mutatio existit. Quod si talem permittamus licentiam, breui aliam, nouamque Scripturam habebimus, nouis in eam inductis, ex mutata verborum dispositione, sententijs. Structura & ordinatio verborum scripturæ ad eius sententiam facit, vt ista mutata, hanc mutari necesse sit.

46 QVARTAM rationem tollendi propositam difficultatem significauit B. Hieronymus, eandem q. S. Gregorius strictim attigit; Lyranus verò vnice eam approbauit, quin etiam Caietanus solam omnium, ad sentētiam verborum Stephani (nisi ea vel corrigere, vel aliter construere & ordinare velimus) quadrare iudicauit. Auctoris sententia.

iudicauit. Ego quidem certe sine dubitatione dixerim, eam rationem, si cum superioribus comparetur, & plus habere probabilitatis, minusq. difficultatis & absurditatis. Continet autem ea ratio quatuor res, enucleate declarandas; faciles illas quidem ad intelligendum, & ad credẽdum satis procliues. Primo sumit hæc ratio, B. Stephanum eo loco esse locutum de emptione sepulcri factã nõ à Iacob, sed ab ipso Abraham, quem scilicet emisse ab Ephron Hethæo speluncam duplicem, in sepulturam vxoris suæ, narrat Moses Genes. 23. loqui autem Stephanum de huiusmodi emptione, tribus ex rebus perspicuum est. Etenim narratio Stephani in omnibus libris, tam Græcis, quàm Latinis, habet nomẽ Abrahæ; in nullo autem codice legitur nomen Iacob. Stephanus quoq. loquitur de emptione sepulcri: at solus Abraham legitur emisse locum, in vsum sepulcri; Iacob verò dicitur emisse partem agri à Sychimitis, non in sepulcrum, sed in vsum prædij; vnde vocatur in Euangelio Ioannis cap. 4. prædium Iacob. Adhæc, Stephanus ait sepulcrum emptum esse pretio argenti: id autem vere congruit in Abraham, qui duplicem speluncam emit quadringentis siclis argenti Genes. 23: in Iacob verò minime conuenit; quippe qui partem agri emit centum agnis, vt traditur Genes. 33. & Iosue capite vltimo. liquet igitur Stephanum commemorasse emptionem Abrahæ, non autem Iacob.

SECVNDO loco assumit hæc ratio, Ephronis, ex quo sepulcrum emit Abraham, patrem fuisse binominem: vocatum enim esse Seor, quo nomine appellauit eum Moses; & item dictum esse Hemor, quo nomine Stephanus eum vocauit. Itaq. reapse Mosis & Stephani eadem est sententia, diuersusq. solum est loquendi modus. Moses ait, emptum esse sepulcrum ex Ephrone filio Seor; Stephanus dicit emptum esse à filijs Hemor: eadem verò persona erat Hemor, & Seor. Hæc porrò interpretatio nihil habet, non satis pronum ad fidem. Multos nempe legimus in sacris literis fuisse binomines: & in vno quidem Scripturæ loco, appellari vno nomine, in alijs vero locis altero nomine vocari. Exempli gratia; vnus de filijs Iosiæ regis Iuda, in libro quarto Regum cap. 24. nominatur Ioachaz; idem libro primo Paralipomenon cap. 3. & Hieremiæ 22. dicitur Sellum. Alter filius eiusdem Iosiæ, in quarto Regum supradicto loco, vocatur Heliachim, & Ioacim; idem autem in genealogia CHRISTI, nominatur à Matthæo Iechonias: vt nos ostendimus libro primo Commentariorum in Danielem, super illis verbis capitis primi: *Anno tertio Ioacim regis Iuda*. Huius item Ioacim filius in libro quarto Regum 25. appellatur Ioachim, qui apud Hieremiam cap. 22. nominatur Iechonias. Ad eundem igitur modum, quem Moses vocauit Seor, eundem Stephanus appellauit Hemor. 47

Matth. 1.

TERTIO loco sciẽdum est, vsitatum esse in diuinis literis, vt in rerum narrationibus sæpe vnus scriptor circumstantiam aliquam, vel personæ, vel loci, vel temporis omittat, quam alius posterior earundem rerum scriptor suppleat & exponat. Huius rei multa, libros Regum cum libris Paralipomenon, itemque libros historicos cum propheticis, atq. ipsam veterem Scripturam cum Euangelica & Apostolica conferenti, obuia erunt exempla. Ego vnum hic apponam. In libro Exodi scriptum est, Magos vehementer obstitisse Mosi coram Pharaone: sed quinam fuerint illi Magi, quodue illis nomen, tacuit illic Moses. At B. Paulus eorum nomina expressit; dicens fuisse Iannem & Mambrem in cap. 3. posterioris Epistolæ quam scripsit ad Timotheum. Non igitur mirum Lectori videri debet, si Moses Seoris patrem vel auum tacuerit, cum vero cõmemorauerit B. Stephanus, dicens, Hemor (idem autem hic, dictus est à Mose Seor) fuisse filium Sychem. 48

Exodi 7.

QVARTO loco declarandum est (nam hic etiamnum in verbis Stephani restat scrupulus) quemadmodum secundum hanc rationem nostram, verum 49

esse possit, quod dixit Stephanus, Iacob & filios eius translatos esse in Sychem & positos in sepulcro Abrahæ. Siquidem sepulcrum Abrahæ non erat in Sychem, sed iuxta Hebron; nec Iacob ex Aegypto translatus est in Sychem, sed Hebronem; vt manifestum est legenti Caput quinquagesimum Genesis. Nam quod dixit Masius, vt nos supra retulimus, non esse incredibile, primo funus Iacob ductum esse in Sychem, atque inibi tanquam in proprio eius loco & præ-dio exequias esse celebratas; postea vero deductum esse Hebronem, ad patrium sepulcrum, vti ipse mandauerat: Hoc, inquam, Masij dictum, facere videtur improbabile narratio funeris, exequiarum, & sepulturæ Iacob, quæ disertis verbis à Mose descripta est Genes. 50. vbi narratur, primo funus Iacob ductum esse ad Aream Arad, quæ sita est trans Iordanem, ibique per septem dies magno planctu exequias esse celebratas: postea vero ductum esse in terram Chanaan, & sepultum in spelunca duplici, quam emerat Abraham cum agro, in possessionem sepulcri, ab Ephrone Hethæo contra faciem Mambre.

NOS igitur scrupulum istum aliter, nec magno negotio, euellere possumus. Dixerat Stephanus, Iacob & filios eius defunctos esse in Aegypto, & mox illud adiunxit: *Translati sunt in Sychem*: Hoc nos dicimus, non ad Iacob & filios eius coniuncte, sed solum ad filios Iacob referri debere; præsertim verò ad Ioseph, quem esse in Sychem sepultum, manifestis verbis tradit Scriptura, Iosue vltimo. Quod porrò deinde subditur; *Et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham*, ad solum Iacob pertinet. Nec noua Lectori, aut dura huiusmodi expositio videri debet. Solet enim Scriptura plurali numero aliquid de multis dicere, quod non illis omnibus, sed aliquibus tantum, aut etiam vni duntaxat conueniat: exempli gratia, Matthæus capite 26. narrat discipulos CHRISTI murmurasse, atque indignatos esse propter vnguentum à Magdalena in vngendo Domino effusum; cum ex narratione Ioannis, quæ est in capite 12, vnum modo discipulum, Iudam dico proditorem, ea de re murmurasse constet. Et in Prophetis animaduertere est, de eodem populo Iudaico, sæpe in commune dici quædam in bonum & laudem eorum, & rursus alia in malũ & reprehensionem; quod in eo populo pauci quidam essent probi ac pij viri, multi autem improbi ac scelerati. Consimili ratione, cum Stephanus de Iacob & filijs eius locutus esset, quæ postea subiungit de translatione eorum in Sychem, & de collocatione in sepulcro Abrahæ, partim ad filios Iacob, partim autem ad ipsum Iacob pertinent. Si responsum hoc Lectori animum non explet, sequatur licet opinionem illam multorum, affirmantium duodecim Patriarchas in Aegypto defunctos, primo inde translatos esse in Sychem, postea verò transposita esse eorum ossa in Hebronicum sepulcrum Abrahæ. Huius sententiæ auctorem habemus Iosephum in libro secundo Antiquitatum, quod attinet ad sepulturam eorum in Hebron: quantum verò ad hoc, & ad primam eorum translationem in Sychem, assensores probatoresque eius opinionis sunt, auctor Historiæ Scholasticæ, Carthusianus, Gagneius, & alij.

Notabilis consuetudo Scripturæ.

Iosephus.

50 AT enim, dicet aliquis, B. Hieronymus in ea, quam scripsit ad Pammachium Epistola de Optimo genere interpretandi, negat duodecim Patriarchas sepultos esse in Hebronico sepulcro Abrahæ. Addit præterea, eorum sepulcra, sua etiam ætate, extitisse in Sychem, & à peregrinis visitari solita. Equidem non inficior, auctoritatem S. Hieronymi facere eam opinionem satis probabilem: sed contraria tamen, nihilominus probabilis videtur, propter Iosephi auctoritatem, hominis vtique Iudæi, & antiquitatum, rerumque Iudaicarum peritissimi, & qui de sepulcro Patriarcharum, veterem ac peruulgatam suæ gentis opinionem & traditionem haud dubiè secutus est. Nec magnam vim habet

quod opponit S. Hieronymus de Patriarcharum ſepulcris, quæ ſuo etiam tempore in Sychem viſebantur: nam cum illie primo ſepulti fuerint, quid mirum, etiam poſt eorum translationem in Hebron, vſque ad ætatem Hieronymi manſiſſe eorum ſepulcra,& in honore apud Iudæos Chriſtianoſque iuxta fuiſſe? Hanc quartam rationem explicandi propoſitam quæſtionem, indicauit, vt ſupradixi, B. Hieronymus in illa Epiſtola de Optimo genere interpretandi, ſignificans diſcrepantiam, quæ inter Moſen & Stephanum eſſe videtur, non in ſenſu eſſe, ſed in verbis & modo loquendi: talem verò eſſe diſſonantiam aperte oſtendit hæc ratio, docens de ijſdem rebus ac perſonis loqui Moſen ac Stephanum, ſub diuerſis tamen nominibus. Beatus quoque Gregorius non obſcure hanc ipſam rationem indicauit. Nam citans illa verba Stephani: *Quod emit ex filijs Hemor filij Sychem*: adiunxit mox hanc interpretationem: Id eſt, ex Ephron filio Seor: intelligens per filios Hemor, ipſum Ephron; & per Hemor, patrem eius, dictum alio nomine Seor. Sed video me in huius quæſtionis tractatu longius prouectum eſſe, quam ab initio putaueram: quare hic finem ponam huic Diſputationi.

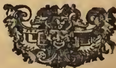

BENEDI-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Vigesimumquartum Genesis.

Mittit Abraham seruum in Mesopotamiam, vt ex posteris Nachor fratris sui, virginem assumat, futuram Isaac filij sui uxorem: Ducitur Rebecca neptis Nachor, & Bathuelis filia, sororque Laban: eaque Isaaco, ingenti eius gaudio & lætitia, iungitur matrimonio.

ERAT autem Abraham senex, dierumque multorum: Versu 1.
& Dominus in cunctis benedixerat ei. Dixitque ad 1
seruum seniorem domus suæ, qui præerat omnibus 2
quæ habebat: Pone manum tuam subter fœmur me-
um, vt adiurem te per Dominum DEVM cæli & 3
terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus
Chananæorum, inter quos habito, sed ad terram & cognationem meã: 4
proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo Isaac. Respondit senior, Si 5
noluerit mulier venire mecum in terrã hãc, nunquid reducere debeo filiũ
tuum ad locum de quo egressus es? Dixitque Abraham, caue ne quan- 6
do reducas filium meum illuc. Dominus DEVS cæli qui tulit me de 7
domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ, qui locutus est mihi, & iu-
rauit mihi dicens, Semini tuo dabo terram hanc: ipse mittet Angelum
suum coram te, & accipies inde vxorem filio meo. Sin autem mulier 8
noluerit sequi te, non teneberis iuramento: filium meum tantum ne re-
ducas illuc. Posuit ergo seruus manum sub fœmore Abraham domini 9
sui, & iurauit illi super sermone hoc. Tulitque decem camelos de gre- 10
ge domini sui, & abijt, ex omnibus bonis eius portans secum: profectusq;

11 perrexit in Meſopotamiam ad vrbem Nachor. Cumque Camelos fe-
ciſſet accumbere extra oppidum iuxta puteum aquæ veſpere, eo tempo-
12 re quo ſolent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit, Domine
DEVS domini mei Abraham, occurre obſecro, mihi hodie, & fac
13 miſericordiam cum domino meo Abraham. Ecce ego ſto prope fontem
aquæ, & filiæ habitatorum huius ciuitatis egredientur ad hauriendam
14 aquam. Igitur puella cui ego dixero, Inclina hydriā tuam vt bibam: & il-
la reſponderit, Bibe, quin & camelis tuis dabo potum: ipſa eſt quam
præparaſti ſeruo tuo Iſaac, & per hoc intelligam quod feceris miſericor-
15 diam cum domino meo. Necdum intra ſe verba compleuerat, & ecce
Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filij Melchæ vxoris Nachor fratris
16 Abraham, habens hydriam in ſcapula ſua. Puella decora nimis, vir-
goque pulcherrima, & incognita viro. Deſcenderat autem ad fontem,
17 & impleuerat hydriam ac reuertebatur. Occurritque ei ſeruus, & ait,
18 Pauxillum aquæ mihi ad bibendum præbe de hydria tua. Quæ reſpon-
dit, Bibe domine mi. Celeriterque depoſuit hydriam ſuper vlnam ſuam,
19 & dedit ei potum. cumque ille bibiſſet, adiecit, Quin & camelis tuis
20 hauriam aquam, donec cuncti bibant. Effundenſque hydriam in cana-
libus, recurrit ad puteum vt hauriret aquam, & hauſtam omnibus ca-
21 melis dedit. Ipſe autem contemplabatur eam tacitus, ſcire volens v-
22 trum proſperum iter ſuum feciſſet DEVS, an non. Poſtquam autem bi-
berunt cameli, protulit vir inaures aureos appendentes ſiclos duos, &
23 armillas totidem pondo ſiclorum decem. Dixitque ad eam, cuius es fi-
24 lia? indica mihi. Eſt in domo patris tui locus ad manendum? Quæ re-
25 ſpondit, Filia ſum Bathuelis filij Nachor, quem peperit ei Melcha. Et
addit, dicens, Palearum quoque & fœni plurimum eſt apud nos, & lo-
26 cus ſpatioſus eſt ad manendum. Inclinauit ſe homo, & adorauit Do-
minum, dicens, Benedictus Dominus DEVS domini mei Abraham,
qui non abſtulit miſericordiam & veritatem ſuam à domino meo, & re-
28 cto itinere me perduxit in domum fratris domini mei. Cucurrit itaque
29 puella & nunciauit in domum matris ſuæ omnia quæ audierat. Habe-
bat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui feſtinus egreſſus eſt ad
30 hominem vbi erat fons. Cumque vidiſſet inaures & armillas in mani-
bus ſororis ſuæ, & audiſſet cuncta verba referentis: Hæc locutus eſt mi-
hi homo: venit ad virum qui ſtabat iuxta camelos, & prope fontem a-
31 quæ. Dixitq. ad eum, Ingredere benedicte Domini: cur foris ſtas? præpa-
32 raui domum & locum camelis. & introduxit eum in hoſpitium, ac deſtra-
uit camelos, deditque paleas & fœnum, & aquam ad lauandos pedes
33 camelorum, & virorum qui venerant cum eo. Et appoſitus eſt in con-
ſpectu eius panis. Qui ait, Non comedam donec loquar ſermones me-
34 os. Reſpondit ei, loquere. At ille: ſeruus, inquit, Abrahæ ſum. Et
35 Dominus benedixit domino meo valde, magnificatuſque eſt, & dedit ei
oues & boues, argentum & aurum, ſeruos & ancillas, camelos & aſi-
nos.

nos. Et peperit Sara vxor domini mei filium domino meo in senectute 36
sua, deditque illi omnia quæ habuerat. Et adiurauit me dominus me- 37
us dicens: Non accipies vxorem filio meo de filiabus Chananæorum, in
quorum terra habito: sed ad domum patris mei perges, & de cogna- 38
tione mea accipies vxorem filio meo. Ego verò respondi domino meo, 39
Quid si noluerit venire mecum mulier? Dominus, ait, in cuius conspe- 40
ctu ambulo, mittet Angelum suum tecum, & diriget viam tuam: ac-
cipiesque vxorem filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei.
Innocens eris à maledictione mea, cum veneris ad proximos meos, & 41
non dederint tibi. Veni ego hodie ad fontem aquæ, & dixi, Domine 42
DEVS domini mei Abraham, si direxisti viam meam in qua nunc am-
bulo, ecce sto iuxta fontem aquæ, & virgo quæ egredietur ad haurien- 43
dam aquam, audierit à me: Da mihi pauxillum aquæ ad bibendum de
hydria tua: & dixerit mihi; Et tu bibe, & camelis tuis hauriam: ipsa est 44
mulier, quam præparauit Dominus filio domini mei. Dumque hæc ta- 45
citus mecum voluerem, apparuit Rebecca veniens cum hydria, quam
portabat in scapula: descenditque ad fontem, & hausit aquam. Et aio
ad eam, Da mihi paululum bibere. Quæ festinans deposuit hydriam 46
de humero, & dixit mihi, & tu bibe, & camelis tuis tribuam potum.
Bibi, & adaquauit camelos. Interrogauique eam, & dixi, cuius es fi- 47
lia? Quæ respondit, Filia Bathuelis sum filij Nachor, quem peperit ei
Melcha. Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem eius, & armillas
posui in manibus eius. Pronusque adoraui Dominum benedicens Do- 48
mino DEO domini mei Abraham, qui perduxit me recto itinere, vt
sumerem filiam fratris domini mei filio eius. Quamobrem si facitis mi- 49
sericordiam & veritatem cum domino meo, indicate mihi: sin autem
aliud placet, & hoc dicite mihi; vt vadam ad dexteram, siue ad sinistram.
Responderuntque Laban & Bathuel, à Domino egressus est sermo: non 50
possumus extra placitum eius quicquam aliud loqui tecum. En Rebec- 51
ca coram te est, tolle eam & proficiscere, & sit vxor filij domini tui, sicut
locutus est Dominus. Quod cum audisset puer Abraham, procidens 52
adorauit coram Domino. Prolatisque vasis argenteis & aureis, ac ve- 53
stibus, dedit ea Rebeccæ pro munere, fratribus quoq. eius, & matri do-
na obtulit. Inito conuiuio vescentes pariter & bibentes manserunt ibi. 54
Surgens autem mane, locutus est puer; Dimitte me vt vadam ad domi-
num meum. Responderuntq. fratres eius & mater: Maneat puella saltem 55
decem dies apud nos, & postea proficiscetur. Nolite, ait, me retinere, 56
quia Dominus direxit viam meam: dimitte me vt pergam ad dominum
meum. Et dixerunt; vocemus puellam, & quæramus ipsius volunta- 57
tem. Cumque vocata venisset, sciscitati sunt: vis ire cum homino isto? 58
Quæ ait, vadam. Dimiserunt ergo eam, & nutricem illius, seruumq. 59
Abraham & comites eius: imprecantes prospera sorori suæ, atque di- 60
centes, Soror nostra es, crescas in mille millia, & possideat semen tuum

portas

61 portas inimicorum suorum. Igitur Rebecca & puellæ illius ascensis
camelis, secutæ sunt virum, qui festinus reuertebatur ad dominum su-
62 um. Eo autem tempore deambulabat Isaac per viam, quæ ducit ad Pu-
63 teum, cuius nomen est viuentis & videntis: habitabat enim in terra au-
strali. Et egressus fuerat ad meditandum in agro, inclinata iam die.
64 Cumq. eleuasset oculos vidit camelos venientes procul. Rebecca quo-
65 que conspecto Isaac, descendit de camelo. Et ait ad puerum, Quis
est ille homo, qui venit per agrum in occursum nobis? Dixitque ei, Ipse
66 est dominus meus. At illa tollens cito pallium suum, operuit se. Ser-
67 uus autem cuncta quæ gesserat, narrauit domino suo Isaac. Qui intro-
duxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ, & accepit eam vxorem: &
in tantum dilexit eam, vt dolorem, qui ex morte matris eius acciderat,
temperaret.

Versu 1.

Erat autem Abraham senex, dierumque multorum, & Dominus in cunctis benedixerat ei.

FVISSE tunc Abrahàm ætatis suæ annorum centum quadraginta, bene putata, subductaque ratio eorum temporum aperte demonstrat. Siquidem centenarius genuerat Isaac, Genes. 21. hic autem quadragenarius Rebeccam duxit vxorem Genes. 25. atque eodem ipso anno & Abraham misisse seruum in Mesopotamiam, & inde adductam Rebeccam nupsisse Isaaco, historia huius capitis perspicue ostendit. Quare procul vero est, quod reliquit scriptum Lippomanus: ait enim fuisse tunc Abraham centum triginta septem annorum, atque ei coniugio superuixisse triginta octo annos; cum solum triginta quinque superuixerit. Causam errandi fuisse reor Lippomano, quod is putauit eodem anno, quo mortua est Sarà, coniugium hoc inter Rebeccam & Isaac esse contractum: propterea quod sub finem huius capitis scriptum est, Isaac accepta in vxorem Rebecca, valde leuatum esse dolore, quem ceperat ex morte matris; ex quo fortassis Lippomanus existimauit, non multo ante coniugium illud, decessisse Saram: sed reuera triennio ante decesserat. Nec sane B. Augustinus ad hunc impegit scopulum: sed veram eius temporis rationem & vidit, & breuiter his verbis exposuit: Rebeccam neptem Nachor patrui sui, cum annorum quadraginta esset Isaac, duxit vxorem, centesimo scilicet & quadragesimo anno vitæ patris sui, triennio autem post mortem matris suæ. 1

Lippomanus in Catena in Genesim super cap. 24.

Augustinus lib. 16 de Ciuitate DEI cap. 33.

SED cur primus Maiorum suorum Abraham vocatur senex, multorumque dierum, qui centum duntaxat & septuagintaquinque annos vixit: cum de Maioribus suis multi ante Diluuium vltra nongentesimum annum, post Diluuium vero vltra quadringentesimum, vitam produxerint? Verum scire conuenit non esse appellatum Abraham, senem, & dierum multorum simpliciter, id est, respectu superiorum omnium temporum, omniumque Maiorum suorum; sed respectu sui temporis, & hominum qui ei fuerunt synchroni: neminem enim eius 2

Cur Abrahã primus Maiorum suorum senex vocatus sit. Genes. 5. & 11.

ætatis

ætatis aut etiam posteriorum temporum, longæuiorem fuisse, quam Abraham, legimus, præter Isaac, qui patris sui ætatem quinquennio supergressus est. Rupertus aliam huius rei reddit rationem, sed mysticam magis, quam literalem: Non vulgari more, inquit, propter ætatis prolixitatem, dictum est de Abraham hoc loco: *Erat senex dierumque multorum*, Quippe cum de illis, qui ante eum fuerunt, alij triplos, alij quadruplos, immo septuplos ætatis eius dies habentes, nihil tale dictum sit. Ergo senex, dierumque multorum, cum dicitur perfectione. eum fidei, multorumque operum bonorum fuisse intelligere oportet. Sic ille. Verum, quod dixit, quosdam eorum, qui ante Abraham fuerunt, septuplos ætatis eius dies habuisse; si per ea verba significare voluit eos septuplo diutius vixisse quam Abraham, haud dubie falsus est. Omnium quippe hominum longissime vixit Mathusalem, ad annum scilicet vsque nongentesimum & sexagesimum nonum: quæ ætas ne sextuplo quidem excessit ætatem Abrahæ.

Rupertus. lib. 6. Cômentariorum in Genesim cap. 38.

Genes. 5.

3 *ET Dominus in cunctis benedixerat ei*. Inter alias DEI benedictiones, longa ætas Abrahæ numeratur, & pro magno bono, DEIque beneficio hic commemoratur. Enimuero, primis illis patribus bona temporalia, quasi quædam ad colendam pietatem & iustitiam inuitamenta, atque incitamenta promittebantur & dabantur à DEO. Bonorum vero illorum temporalium, quatuor præcipua hæc erant genera: longitudo vitæ, numerosa & diuturna posteritas, diuitiarum abundantia & opulentia, ac demum victoria inimicorum suorum. Hæc omnia largissime DEVS & cumulatissime tribuerat Abrahæ: nam de primo dicitur hic, & infra Genes. 25. de secundo, superioribus capitibus: de tertio scriptum est supra Genes. 13. de quarto legimus supra capite 14. idemque promissum fuit posteris eius capite 22. Vere igitur Moses hoc loco dixit, DEVM ei in cunctis benedixisse. Quanquam omnium maxima & nobilissima DEI erga illum fuit benedictio, promissio illa ei data, fore vt in eius semine, id est, in CHRISTO benedicerentur omnes gentes. Quid est, inquit Rupertus: *Dominus in cunctis benedixerat ei?* Id est, Bona cuncta, quæ DEVS omnibus gentibus per semen eius, id est, CHRISTVM facturus erat, ei prædixerat, atque iuramento firmauerat.

Quatuor genera bonorum temporalium, quæ probis viris in veteri Testamento promittebantur.

Rupertus. loco citato

Dixitque ad seruum seniorem domus suæ, qui præerat omnibus quæ habebat.

Versu 2.

4 PRO illo, *Ad seruum seniorem*, LXX. interpretes verterunt; *puerum seniorem*, quam lectionem exponens Ambrosius, sic ait, Disce hinc, quod etiam senioris ætatis serui, pueri dicuntur à dominis, vel à quibuscumque potioribus. Vnde & quidam poeta hoc sequendum putauit, siue in eorum vsum, qui sibi docti & sapientes videntur ipse hoc reperit: siue de nostris ipse transtulit, siue translatum inuenit:

Ambros. lib. 1. de Abraham, cap. 9.

„ *Pascite, vt ante, boues pueri, submittite tauros.*

Virg. Eclo. 1.

Vnde & pueros dicimus, quando seruos significamus, nõ ætatem exprimentes, sed conditionem. Verum in Abrahæ persona expressam vide virtutem boni Patris familias; & considera, quod munus & cui mandet, vt & tu ita instituas seruos, vt liberis tuis paternum affectum deferant, & officia exequantur. Sic Ambrosius. Hic seruus creditur fuisse ille Damascus Heliezer, filius procuratoris, vel vt alia habet lectio, procurator & dispensator domus Abrahæ, cuius supra Genes. 15. mentio facta est. Caietanus, quia iste seruus appellatur hic senior domus

Caietanus.

domus Abrahæ, vel (vt legit ipse) inneteratus in domo Abrahæ, ex eo colligit, seruum istum fuisse vna cum Abraham in Mesopotamia, & notam habuisse omnem Abrahæ cognationem atque eius habitationem. Quæ non est vana coniectura. Homines enim illius temporis, non ante octogesimum annum, seniores, seu valde senes dicebantur: verisimile igitur est, istum seruum maiorem fuisse octogesimo anno. Ex quo autem tempore Abraham ex Mesopotamia discessit iussu DEI, & venit ad terram Chanaan, vsque ad id temporis, quo missus est hic seruus in Mesopotamiam, anni præterierant quinque & sexaginta. Abraham namque natus annos septuaginta quinque venit Chananitidem, vt scriptum est Genes. 12. cum autem misit istum seruum in Mesopotamiam, annum agebat centesimum quadragesimum, vt dudum ostendimus. Ceterum vide, cui potissimum Abraham, grauissimum de coniugio filij sui negorium mandat: seniori nempe seruo: cuius videlicet fides, prudentia, industria, & diligentia, longissimi temporis vsu spectata & explorata fuerat. Nimirum qualis dominus est ingenio & moribus, tales sibi facit ipse seruos, probus, probos; prudens, prudentes; & qui propter humanitatem heri & iustitiam, sincere eum ament & colant, fideliterque ac strenue mandata eius perficiant.

Allegoria missionis serui in Mesopotamiam.

FVIT missio senioris illius serui in Mesopotamiam ad vxorem inde adducendam Isaac, figura missionis Apostolorum, qui in domo CHRISTI tanquam seniores sunt, ad populum Gentilem habitantem in Mesopotamia, id est, in Mundo duobus fluminibus, errorum altero, & altero vitiorũ, vndiq. circundato, ac penitus immerso: vt inde scilicet Gentes adducerent ad CHRISTVM, qui eas sibi per fidem, iustitiam, & misericordiam desponderet. Et fortasse ille seruus senior, præpositus domus Abrahæ, præcipue ac proprie præfigurauit B. Petrum; qui inter Apostolos tum ætate, tum vocatione, de senioribus fuit: & à CHRISTO Domino præpositus est vniuersæ domui suæ, quæ est Ecclesia; cum ei dixit, *Pasce oues meas*, & rursum, *Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos*. Nec illud sane vacat mysterio quod de illo seruo adiunxit Moses: *Qui præerat*, inquit, *omnibus, quæ habebat Abraham*, Valet vtique hoc ad præsignandam amplitudinem & plenitudinem potestatis, quam in Ecclesia sua DEVS Petro & successoribus eius tribuit. Certe primus omnium Apostolorum Petrus, per visionem sibi diuinitus oblatam, vt scribitur Actorum 10. aperte cognouit, Gentes accersendas & adducendas esse ad CHRISTI nuptias, vt ei spiritua- li iungerentur matrimonio: primaque Gentium ad fidem CHRISTI conuersio, quæ fuit Cornelij centurionis & familiæ eius, per ipsum Petrum facta est. Quod de se ipse Petrus verissime dixit in primo illo Apostolico concilio: *Conuenerunt*, inquit Lucas, *Apostoli & seniores videre de verbo hoc. Cum autem magna disquisitio fieret, surgens Petrus, dixit ad eos: Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus DEVS in nobis elegit per os meum audire Gentes verbum Euangelij, & credere, &c.* Eius porro quod paulo ante secundum allegoricũ sensum diximus de Mesopotamia, diuersam Ambrosius interpretationem tradit ad hũc modum scribens: Spectare hic licet Ecclesiæ mysteria. Vbi inuenitur Ecclesia, nisi in Mesopotamia? Inde quæritur, inde accersitur; ibi duobus stipatur fluminibus, lauacro gratiæ, & fletu pœnitentiæ. Etenim nisi peccata propria defleueris, nisi gratiam baptismatis acceperis, non tibi acquiritur Ecclesiæ fides, & quædam coniugalis copula. Muniunt eam Tygris, hoc est, Prudentia, & Euphrates Iustitia, & illuminatio fructuosa, à barbaris separans gentibus. Sic Ambrosius.

Seruus ille Abrahæ figura fuit Petri Apostoli.

Ioan. 21.

Luca 22.

Act. 10.

Locus. Act. 15.

Ambros. lib. 1. De Abraham cap. 9.

Pone

Pone manum tuam subter fœmur meum, vt adiurem te per Dominum DEVM cæli & terræ. Versu 3.

6 INGVA græca, inquit, Chrysostomus habet hoc loco, *Subter fœmur meum*, hebraica vero lectio habet, *Subter lumbum meum*; Verum nescio in quo libro vel auctore eam lectionem hebraicā repererit Chrysostomus. certe codices hebræi habent vocem Iarah, quæ secundum Hebræos significat fœmur, latus, & hastile. Verum natiua & propria significatione, hastile significare putat Oleaster; tralatitia, vero fœmur, quod similitudinem habeat hastilis, sustentando corpus ei superpositum. Sciat Lector, tres humani corporis partes sæpe in Scriptura vsurpari, ad denotandum principium generationis, eiusque propagationem: hæ sunt venter siue vterus, lumbi, & fœmur: quod huiusmodi partes præcipua quadam & singulari ratione ad actum generationis concurrant. De ventre siue vtero, exemplum habes supra Genes. 15. *Qui egredietur de vtero tuo*, dixit DEVS Abrahæ, *ipsum habebis hæredem*, & Psalmo 109. *Ex vtero ante luciferum genui te*: & 131. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*: De lumbis habes exemplum Genes. 35. cum dixit DEVS Iacob, *Reges de lumbis tuis egredientur*: De fœmore multa sunt exempla, vt illud Genes. 49. *Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de fœmore eius*, & Genes. 46. atque Exodi 1. filij & nepotes Iacob, qui vna cum eo ingressi sunt Aegyptum, & numerantur septuaginta, dicuntur fuisse egressi ex fœmore Iacob. Ergo egredi ex ventre, vel lumbis, vel fœmore alicuius, in Scriptura significat, naturali generatione ex eo procreari. Recte itaque tam Ambrosius quam Gregorius docent, sæpe vocabulo fœmoris in Scriptura significari propagationem generationis.

S. Chrysost. homil. 48. in Genes.

Oleaster.

Fœmur sibi & venter siue vterus in Scriptura, generationem denotant.

Ambros. lib. 1. de Abraham cap. 9. Gregorius hom. 13. in Ezechielem.

7 SIGNIFICATVR præterea eo nomine potentia & fortitudo bellica. Iuxta quam significationem est illud Psalmi 44. *Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissime*. Quare quod traditur in Apocalypsi cap. 19. Filium DEI esse visum Ioanni, habentem in vestimento suo asperso sanguine, & in fœmore suo scriptum, *Rex regum, & Dominus dominantium*, vtroque modo exponi potest; nimirum de potentia quam super omnes reges omnesque creaturas, merito passionis suæ, adeptus est; quemadmodum ipse dixit post resurrectionem suam: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra*. Potest quoque intelligi de propagatione generationis eius spiritualis, respectu videlicet electorum, quos ipse Filius DEI sibi genuit per Spiritum sanctum, & baptismale regenerationis lauacrum; cuius efficacitas ex merito ac virtute passionis CHRISTI profluit, per illam vestem eius sanguine aspersam, significata: quod etiam Isaias prænuntiauerat; *Si posuerit* (inquit) *pro peccato animam suam, videbit semen longæuum*. Apposite vero signateque, Electi vocantur, Reges & Dominantes, nempe de quibus proditum est in libro Sapientiæ cap. 3. *Iudicabunt nationes & dominabuntur populis & regnabit Dominus illorum in perpetuum*, Huc spectat illud in Apocalypsi capite 2. magnificentissimum DEI promissum: *Qui vicerit*, ait, *Dominus, & custodierit vsque in finem opera mea: dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, sicut ego accepi à Patre meo*. Ceterum quid significet illa cæremonia, ponendi manum sub fœmore, & vnde traxerit originem, deinceps inquirendum est.

Locus Apocalypsis cap. 19.

Matt. vlt.

Isaiæ cap. 53.

PRIMA DISPVTATIO.

Quæ nam sit germana significatio, quæ ve ratio & origo eius cæremoniæ, qua vsus est Abraham in adiurando seruum suum, iubens eum ponere manus sub fœmore suo.

Sex opiniones. 1. Opinio.

EX auctorum super ea re sententias reperio, Prima sententia est quorundam existimantium, tempore illo Abrahæ fuisse eum morem adiurandi apud illas gentes, quibus cũ versabatur Abraham: & iccirco ab eo vsurpatum; vt qui prudenter moribus & institutis minime improbis, eorum apud quos viuebat, se se accommodaret. Originem autem & rationem eius moris fuisse eam putant, quod prisci mortales generationem hominis, atque eius perpetuam propagationem, maximum quoddam & prope diuinum esse bonum iudicabant. Quamobrem membra etiam corporis, quæ seruiunt generationi, vt sacra colebant: vnde obscœna colendi Priapi superstitio exorta est. & quia virilitatem nudare ac tangere, nimis pudendum & turpe videbatur, iurantes, fœmori supponebant manum, vt parti scilicet propinquæ, simulque ad generationem etiam conducenti. Iuxta opinionem hanc videtur esse, quod scribit super hoc loco B. Chrysostomus: Cur inquit, manum fœmori supponi iussit? quia mos ille veterum erat. Et vt discas, quod hoc facere consueuerint, vide quod Abraham imperauit seruo, vt manum fœmori supponeret, videlicet tanquam quid notum & vsitatum. Iosephus quoq. id ipsum significare videtur ita scribens, Subditis alter alteri manibus sub fœmora, DEVM ita testem inuocabant eorum quæ destinauerant. 8

Chrysost. homil. 48. in Genes. Iosephus.

VERVM ista opinio dupliciter refellitur; tum quod isti non probant 9
quod dicunt; vt enim istud probare ac persuadere possent, oportebat proferre eos auctoritatem & testimonium probatæ cuiuspiam scripturæ, vel auctoris: sine ratione enim, vllaue probatione dicere aliquid, diuinare est, aut etiam fingere. Nec sane verisimile est fuisse id temporis istiusmodi consuetudinem. Primus enim ista cæremonia vsus legitur Abraham; nec post eum alius, nisi semel Iacob, vt traditur Genes. 47. Abimelech vero rex Philistinorum, amicitiam & fœdus cum Abraham iureiurando firmans, Genes. 20. & itidem multis annis post, cum filio eius Isaac, Genes. 26. Laban quoque pactum faciens cum Iacob & iureiurando confirmans, Genes. 31. tali cæremonia minime vsi sunt. Nec Abraham adiurans, non externos homines, sed domesticum seruum, & intra domum suam, superstitiosam illorum cæremoniam adhibuisset.

Auen. Esra. Secunda opinio.

SECVNDA opinio. Quoniam Auen Esra nobilis apud Hebræos doctor, 10
tradit eiusmodi consuetudinem fuisse apud Indos; & inde permanasse ad Syros, recte existimari posset, propterea quidam opinantur, originem eius consuetudinis ex Dionysio quem alio nomine, Liberum Patrem appellant, esse ductam. Namque ille primus in Indiam penetrans, gentes illas debellauit atque subiugauit, eoque clarissimam sui memoriam inibi reliquit. In eius postea honorem creditur, Indos, quoniam ille natus ex fœmore Iouis dicebatur, instituisse, vt in iurando, manus fœmori supponeretur. Mons quoque Indiæ, vbi dicitur fuisse ille à Nymphis educatus, & in quo postea vrbem Nyssam condidit, græce appellatus est, Μηρὸς id est, Fœmur. Tradit Diodorus Siculus, Dionysium in India belligerantem, graui pestilentia, vna cum vniuerso exercitu esse af-

Diodorus Siculus.

flictatum; verum statim vt montem illum conscendit, ob singularem vtique cæli salubritatem, à pestilentia esse liberatum.

11 SED opinio ista duobus argumentis confutatur. Non enim fas est credere, pium & sapientem virum Abraham, fabulosam & impiam illarum gentium consuetudinem in iurando imitari, & assumere voluisse: præsertim vero agentem, non cum externis hominibus atque ethnicis, sed cum seniore domus suæ seruo, secundum religionem suam & domesticam disciplinam educato atque instituto. Sed illud aduersus istam opinionem validissimũ est argumentũ, quod ratio temporum probe subducta, falsam esse eam aperte conuincit. Abraham enim illam Dionysij expeditionem Indicam multis seculis anteceßit. Narrat quidem Plinius libro sexto, fuisse in monimẽtis Indorum, à Libero Patre, qui primus in Indiam arma intulit, ad Alexandrum vsque Magnum, fuisse reges Indorum centum quinquaginta tres, per annos sex mille quadringentos duosque, additis præterea mensibus tribus. At enim esse id fabulosum, merumque mendacium, in aperto & confesso est apud omnes veteris Chronologiæ doctos & diligẽtes Scriptores; à quibus rectè animaduersum & proditum est, eo tempore Dionysium in India gessisse bella, quo tempore Iosue imperabat Hebræis, & Chananæos debellabat; annis nempe post excessum Abrahæ, plus trecentis septuaginta.

Multo vetustior fuit Abraham, quàm Liber Pater, siue Dionysius. Plinius.

12 TERTIA opinio est Hebræorum, maxime vero antiquiorum, vt refert B. Hieronymus. Placet istis, cæremoniam illam ponendi manum sub fœmore, adhiberi solitam in iurando, vel adiurando, ob significationem & reuerentiam Sacramenti Circumcisionis, quod erat apud Iudæos valde honoratum, sacrum & religiosum, vtpote signum populi ab Infidelibus segregati à DEO, electique ad veri DEI cultum: monimentum item diuini fœderis inter DEVM & Abraham, eiusque posteros, & quasi firmamentum quoddam diuinarum promissionum, quæ propter Abraham datæ sunt posteris eius. Verum Oleaster obijcit illud aduersus istam opinionem: si cæremonia illa adhibita esset propter Circũcisionem, conuenientius erat ponere manum super partem ipsam genitalem, vbi fiebat Circumcisio, quam sub fœmur. Sed facile ista obiectio repellitur: nam quia nimis pudendum, & subobscœnum erat, nudare eam partem, atque alijs spectandam & tangendam præbere, honestius id fiebat in fœmore, parte scilicet viciniore, & quæ generationi etiam ipsa deseruit.

Opinio Hebræorũ. Hierony. in Tradition. hebra. in Genesim. Tertia opinio. Oleaster in caput 24. Genes.

Sed enim contra eandem opinionem opponit Thomas Anglicus, Circumcisionem nihil ex se Sacrum & Sanctum habuisse, sed tantum ex fide CHRISTI, & Sacramentali quadam eius significatione: non igitur conueniens fuit per ipsam Circumcisionem, siue in ipsa iurare, siue adiurare. Verum enimuero, neq. Abraham adiurauit seruum per fœmur suum, sed iubẽs eum ponere manum sub fœmore, adiurauit per Dominum cæli, & terræ: Et ipsa Circumcisio licet sua vi, & (vt loquuntur) effectiue, nihil haberet Sacrum & Sanctum; at significatiue magnum erat & venerabile id temporis Sacramentum, maximoque in honore & veneratione apud Iudæos: siquidẽ præter ea, quę paulo supra diximus, erat signum & testimonium & (vt vocat Paulus) signaculum iustitiæ fidei: nempe significans fidem Messiæ, ex Abrahæ semine aliquãdo nasciturі. Illud fortasse validius isti Hebræorum opinioni obstare videretur, quod quispiã obijcere posset; Si ritus ille, & cæremoniæ iurandi vel adiurandi spectasset ad Iudaicam Circumcisionem; cum omnium Iudæorum communis esset Circumcisio, & ab vniuersa illa gente religiosissime coleretur, etiam talis iurandi ritus & mos peruulgatus apud eos vsitatusque fuisset: atqui præter vnum & alterum (Abraham dico, & Iacob) alium Iudæorum neminem vsurpasse illum morem, in Sacris literis reperimus.

Thomas Anglicus in eundem locum Genesis. Ad Rom. 4.

Quarta Opinio.

Auen Esra.

QVARTA opinio: istiusmodi cæremonia significatam & quasi repræsentatam fuisse auctoritatem, ius, potestatemque dominantis atque imperantis, itemq; humilem seruientis subiectionem, promptumque animum ad exequenda domini mandata. Huius sententiæ Auen Esra laudatur auctor; cuius super ea re verba latine reddita, huiusmodi sunt: Arbitror ipse eius temporis morem fuisse, vt eo pacto iurarent, posita videlicet manu sub fœmore eius, qui dominus ac superior esset: perinde ac si ita diceret dominus: si tu sub potestate mea es, paratusque ad mea iussa capessenda, pone manum tuam sub fœmur, aut sub coxam meam: quo dicto dominus ipse sedere solebat, posita coxa super iurantis manu. At qui sic iurabat, vicissim dicebat: Ecce manus mea sub coxa tua; fateor debere me tibi obedire ac seruire; & promptus sum vt tuis obsequar mandatis. Ac tali more etiam nunc quædam vtuntur regiones, scilicet in India. sic ille. Verum contra istam opinionem non temere quispiam diceret: si ad significandam dominantis auctoritatem, & seruientis subiectionem atque obedientiam, id factum esset; multo sanè significantius & expressius id denotari ac declarari potuisset, si dominus sedens, seruum suum in genua procumbentem, & capiti aut ceruici eius manum suam superponens, adiurasset.

Oleaster in cap. 24. Genesis. Quinta Opinio.

QVINTA opinio Oleastri: quia fœmora sunt firmissima humani corporis 14
pars, tali cæremonia significatam esse firmitatem stabilitatemque in promissis, pactis, fœderibus, & iuramentis conseruandam. Audiat Lector Oleastrum: Mihi, inquit, (saluo perspicaciori iudicio) videtur, suppositione manus sub fœmore, pacta firmari tunc solita; quòd fœmur sit pars in homine firmior, in qua scilicet, tanquam domus in columnis (quarum figuram præseferunt femora) totum corpus sustentatur. Est ergo sensus: *Pone nunc manum tuam sub fœmore meo*; id est, ostende signum firmitatis iuramenti, ponendo scilicet manum tuam in parte mei corporis firmiore. Atque ob hanc causam crediderim, non propter eam, quam tradit Auen Esra, esse nunc eum iurandi modum apud Indos. Sed quispiam contradicens Oleastro, diceret: si ad illud significandum id fiebat, cur manus ponebatur sub femore potius quàm supra fœmur? aut cur non ponebatur manus potius super crura, quæ nihilo minus, aut etiam magis, firma videntur quàm fœmora, cum totum corpus hominis, simulque ipsa fœmora sustineant?

Sexta Opinio.

SEXTA opinio: tali cæremonia adumbratum esse, ac significatum mysterium 15
generationis Messiæ, ex femore, id est, ex stirpe & genere Abrahæ propagandi, ipsumque Abraham eo signo profiteri & contestari voluisse fidem suam, quam habebat de Messia generando ex semine suo, iuxta illam sibi à DEO datam promissionem, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*; intellexit enim, tale semen, in quo benedicendæ & beatificandæ essent omnes gentes, non solum fore hominem, sed simul etiam Deum; quod vt significaret, iussit seruum supponere manum femori suo, designans carnem, quam ex ipso sumpturus erat Messias; simulque ipse adiurauit eum per Dominum cæli & terræ; indicans ita eum fore hominem, vt simul etiam futurus esset DEVS.

Gen. 12. & 22.

Hierony. in Traditionib. Hebrai. super Genes. in cap. 24.

Matth. 1.

Ambros. lib. 1. De Abraham, cap. 9.

Atque hæc est sententia sanctorum Parrum, omnium ferme, qui locum hunc vel hic exponendo, vel alibi commemorando, tractarunt. Audi Sanctum Hieronymum: Tradunt Hebræi, inquit Hieronymus, quod seruus Abrahæ, ponens manum suam sub femore eius, in sanctificatione eius, hoc est, in Circumcisione iurauerit. Nos autem dicimus, iurasse eum in semine Abrahæ, quod est CHRISTVS, quia ex illo nasciturus erat, iuxta Euangelistam Matthæum loquentem, *Liber generationis IESV CHRISTI, filij Dauid, filij Abraham*. Similia scribit Ambrosius: Per femur, inquit, generationē intelligimus: generatio autem Abra-

hæ

hæ, CHRISTVS est. Vnde Apostolus ait: *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius: non dixit, In seminibus, quasi in multis, sed sicut in vno; & semini tuo, quod est CHRISTVS*: Ostendens per ipsum nobis sanctum fore Sacramentum, per ipsum, tutum fore auxilium. Augustinus libro Quæstionum in Genesim, quæstione 62, ad eandem scribens sententiam, sic ait: Quod Abraham iubet puero suo, vt manum ponat sub eius fœmore, & sic eum adiurat per Dominum cæli, & Dominum terræ, solet imperitos mouere, non attendentes magnam istud de CHRISTO fuisse prophetiam: quod ipse Dominus cæli & terræ, in ea carne venturus esset, quæ de illo fœmore propaganda erat. Idem libro 16. de Ciuitate DEI cap. 31. Quid aliud, inquit, demonstratum est, cum seruo suo dixit Abraham: *Pone manum tuam sub fœmore meo, & adiurabo te per Dominum cæli & terræ*, nisi Dominum DEVM cæli & terræ in carne, quæ ex illo fœmore traheretur, fuisse venturum? Nunquid hæc parua sunt prænunciatæ indicia veritatis, quæ compleri videmus in CHRISTO? Idem quoque in sermone 71. de Tempore, distincte magis & diserte super eadem re disserens, atque hunc ipsum locum Genesis memorans & pertractans, hoc modo scribit; Hæc omnia, fratres, quæ in Testamento veteri recitantur, si tantum secundum literam voluerimus accipere, aut paruum aut nullum lucrum omnino consequemur. Quid enim nobis prodest, qui ad Ecclesiam conuenimus ad audiendum DEI verbum, si nobis dicatur, Abraham misisse virum in regionem longinquam, vt inde vxorem adduceret filio suo, cum in nostris etiam his regionibus hæc frequenter videamus fieri? Nos igitur, fratres, sequentes beatum Apostolum, credamus omnia quæ scripta sunt, Iudæis in figura contigisse; nobis autem in veritate impleta. Quid est igitur, quod dixit Abraham puero suo: *Mitte manum tuam sub fœmur meum, & iura per DEVM cæli & terræ*: videlicet quasi diceret, Mitte manum tuam ad altare, vel, Mitte manum tuam ad arcam testamenti, vel extende manum ad templum DEI, & iura mihi. Fœmur tangebat, & per DEVM cæli iurabat. Non vtiq. beatus Abraham errabat, cum hoc fieri iubebat: sed quia prophetiæ spiritu repletus, nouerat de semine suo CHRISTVM cæli & terræ dominum nasciturum: ideo quando seruus fœmur eius tangebat, ipse non per carnale illud membrum, sed per DEVM viuum & verum, iuramenta præstabat. Etenim Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob, Iacob genuit Iudam de cuius semine CHRISTVS Dominus natus est. Sic Augustinus.

Ad Gal. 3.

S. Augustinus.

1. ad Cor. 10.

His similia concinens B. Gregorius: Manum, inquit, sub fœmore iubet ponere, quia per membrum illud descensura fuerat caro eius, qui filius Abrahæ esset ex Humanitate, & dominus eius ex Diuinitate. Quasi dicat, Tange filium meum, & iura per DEVM meum: vnde non super fœmur, sed sub fœmore manum ponere iussit; quia inde erat ille descensurus, qui homo quidem, sed super omnes homines veniret: nulla siquidem caro, super illam carnem est, quam in redemptionem nostram sibi vnigenitus DEI Patris Filius vniuit. Theodoretus, si quis verba eius attente considerateque perpendat, eundem in scopum dirigit sententiam atque interpretationem suam. Nam etsi illius cæremoniæ causam refert in sacramentum Circumcisionis, simul tamen etiam comprehendit promissionem illam benedicti, ac diuini seminis. Sic autem scribit; Quid hoc est: *Pone manum tuam subter fœmur meum?* Connubij contrahendi causa mittebat seruum præcipuum; sciens progeniem Chanaam maledictam esse, suam verò cognationem adeptam esse benedictionem. Cum ergo in semine tum benedictionem, tum promissionem bonorum suscepisset, illic seruum apponere manum iussit, vbi fidei signum recepit. Credens enim promissionibus diuinis, percepit signaculum Circumcisionis. Illic autem potissimum adhiberi manum iussit, vt & promissionis diuinæ, & Circumcisionis memor, matrimonio cum alienigena contracto, nobilitatem dominicam non inficeret. Aduertendum

S. Gregorius.

Theodoretus quæstione in Genesim. 73.

dum est autem, quod manus ad fœmora posita est: at iusiurandum per DEVM omnium conditorem præstitum est: *Adiuro te*, inquit, *per DEVM cæli & terræ*. Hæc Theodoretus. Abraham igitur diuini illius seminis, ex se proditurі, certissimam habens fidem spemque, fœmur suum, propter eius qui erat inde generandus, excellentiam, sacri altaris, sacræque aræ gerens vicem, contingi à seruo iuraturo imperauit.

CETERVM dicet aliquis, licet Abraham cognouerit Filium DEI ex sua stirpe carnem sumpturum, id tamen seruum eius latebat. Erat mysterium illud generationis Messiæ, arcanum maxime, omnibusque, id temporis, præter admodum paucos DEI vates, DEOq. carissimos & familiarissimos viros, opertum: quomodo igitur Abraham id facere seruum iubebat, cuius ille significationem, mysteriumque minime intelligebat? Sed nihil sanè id habebat absurdum, vel etiam ineptum, aut incongruum. Satis enim erat, seruum nosse, & credere, & colere id, per quod adiurabatur, DEVM dico cæli & terræ dominum: de intellectu autem interiori & abdito illius cæremoniæ ponendi manum sub fœmore, nequaquam curiose ac solicite requirendum ab eo erat: persuasum nempe certumque habenti, nihil à domino suo non sapienter ac religiose fieri. Nam multa præcipi à DEO, religiose obseruanda ijs, qui earum rerum mysticas significationes ignorant, clarissimum nobis argumentum, certamque fidem facit lex Mosis: secundum quam multa Hebræis præscripta sunt colenda & obseruanda, quæ CHRISTI Domini & Ecclesiæ eius vmbram & figuram gerebant, & ad ea præfigurandum principaliter instituta erant: quorum tamen mysteriorum cognitio, & paucissimis illius populi, nec nisi per singularem quandam DEI reuelationem, contigit. 16

SECVNDA DISPVTATIO.

An recte fecerit Abraham, adiurando seruum per DEVM, cæli, & terræ dominum: & de varijs adiurandi modis, quorum in Scriptura vt frequens, ita considerate obseruandus est vsus.

Super illis verbis:

Versu 3. *Vt adiurem te per Dominum DEVM cæli & terræ, vt non accipias vxorem filio meo, de filiabus Chananæorum, inter quos habito.*

Caietanus in cap. 24. Geneseos.

PRO illo, *Vt adiurem te*, tam Græce, quàm Hebraice est, *Et adiurabo te*. Pro illo: *Per Dominum DEVM cæli & terræ*, iuxta Hebræum, inquit Caietanus, habetur, *In Iehouah Eloim cælorum & Elohim terræ*. Et quamuis modus iurandi esset ponere manum sub fœmore Abrahæ, cui iurabatur; non tamen iuramentum fiebat in Creatura, sed in Creatore. Nominatur porrò DEVS inuocatus in testem, non solum Iehouah, id est, primum essendi principium, sed etiam Elohim, id est, iudex, vt qui dat esse omnibus, ipse vindex sit, si contra officium propagandi ipsum esse, fiat. Et dicitur DEVS iudex cælorum, eo quod vere iudex est omnium spiritualium substantiarum, tam quæ in cælis superioribus sunt, quàm quæ in inferioribus, id est, in aere versantur. Sic Caietanus. Quod autem seruum illum tam sancte adiurauit per DEVM cæli & terræ dominum, manifestum facit 17

cit indicium, etiam illum seruum, veri DEI pium fuisse cultorem ac religiose timentem: alioqui talis adiuratio inefficax apud eum atq. inanis fuisset. Apparet igitur quàm vere DEVS de Abraham dixerit, quod supra legitur Genes. 18, *Scio quod praecepturus sit filijs suis & domui suae, vt custodiant viam Domini, & faciant iudicium & iustitiam*. Hunc itaque seruum suum Abraham, veri DEI fidem, sanctumque timorem docuerat. Nam cum suos omnes domesticos, tam vernaculos quàm emptitios seruos circumcidit, vt supra Genes. 17. scriptum est, etiam omnes caeremonias id temporis ad DEI cultum pertinentes, & ab ipso suisq. maioribus obseruari solitas, exposuit, & custodire eos fecit. Siquidem quicumque circumcidebatur, ad religionem, quae tunc vigebat in familia Abrahae, & DEI mandata, quę apud illos DEI cultores in vsu & obseruantia tunc erant, obstringebatur: quemadmodum postea, vbi lata est lex Mosis, quicumque circumcidebatur, vniuersae legis Mosaicae, vt Paulus ait, obseruandae debitor efficiebatur. *Ad Gal. 5.*

18 VERVM quaeri hoc loco potest, an recte fecerit Abraham adiurando seruũ per Dominum caeli & terrae. Nam si verum est quod Origenes quodam loco scripsit, Euangelicae disciplinae amatoribus & sectatoribus, id est, perfectis viris, iurare ipsos, multoq. magis etiam adiurare alios, alienum & indecens esse: non videtur Abraham, qui perfectissimus vir erat, recte fecisse adiurando seruum. Sed expeditior erit huius quaestionis explicatio, & facilius notescet factum illud Abrahae, non solum inculpabile fuisse, verum etiam laudabile, si ante expositum fuerit, quam vim & significationem verbum Adiurandi habeat, & quàm varie vsurpetur in sacris literis. *Origenes hom. vlt. in Matth.*

Apud externos quidem scriptores Latinos, idem plane significat Adiurare atque simplex ipsum verbum iurare: at secundum Scripturae vsum & consuetudinẽ sermonis Ecclesiastici, alia prorsus est adiurandi quàm iurandi significatio: nimirum duas habet verbum Adiurandi celebres in diuinis libris significationes. Ac saepenumero quidem vsurpatur pro eo quod est, per obtestationem ac reuerentiam diuini numinis, vel rei cuiuspiam sacrae, inducere velle alium, ad faciendum dicendumue quippiam; aut contra, à faciendo dicendoue deducere. Ad hãc sententiam rex Israel adiurauit Michaeam prophetam, dicens, *Iterum atq. iterum te adiuro, vt mihi non loquaris, nisi quod verum est in nomine Domini*. Et Caiphas Iudaeorum pontifex adiurauit Dominum IESVM, *Adiuro te*, inquit, *per DEVM viuũ, vt dicas, si tu es CHRISTVS Filius DEI*. Raguel quoq. socer Tobiae iunioris, adiurauit eum vt duas hebdomadas moraretur apud se: cuius adiuratione Angelo Raphaeli commemorans Tobias: *Vides*, inquit, *quomodo adiurauit me Raguel; cuius adiuramentum spernere non possum*. Et in Actis Apostolorum proditum est, Iudaeos quosdam exorcistas adiurasse Daemones per IESVM, quem praedicabat Paulus; ad hanc ipsam spectat significationem adiuratio sponsi, qua in Canticis adiurat filias Hierusalem. *Verbũ adiuro duas habet in scripturis significationes. 2. Paralipomenon. 18. Matt. 26. Tob. 8. & 9. Cant. 2. & 5.*

19 CETERVM genus hoc adiurationis dupliciter fieri solet. Vno modo fit in eos, qui sub imperio nostro non sunt, aut nobis etiam auctoritate & potestate superiores sunt; vti sunt parentes, Magistratus, Principes: istiusmodi autem homines adiuramus rogando & deprecando, vt id facere velint, quod petimus & optamus. Quod genus adiurationis, etiam DEVM ipsum quodammodo attingit: habet enim speciem quandam & vim adiurationis, cum sancti viri DEVM enixe obsecrant & obtestãtur per infinitam eius bonitatem & misericordiam, per vnigeniti Filij eius, Domini nostri, passionem & mortem, per ipsius promissa & pacta, per merita deniq. eorum, qui ei maxime placuerunt; vt nobis, alijsue magnũ aliquod scelus ignoscat; aut bonum indulgeat, aut impendens malum auertat. Ad hunc modum egisse Mosem cum DEO legimus, flectere eum ad misericor- *Adiuratio fit duobus modis.*

Locus Exod. 32. diam & veniam præstandam Hebræo populo obnixe laborãtem: *Cur, inquit, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti in fortitudine magna, & in manu robusta? Ne quaso dicant Aegyptij, callidè eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret è terra: quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham, Isaac & Israel, seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum, sicut stellas cæli: & vniuersam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, & possidebitis eam semper:* & iterum, intercedens indignationi & vindictæ diuinæ propter grauissimum eiusdem populi
Num. 14. crimen ab eo prouocatæ, ita precatur DEVM: *Dimitte obsecro peccatum populi tui huius, secundum magnitudinem misericordiæ tuæ, sicut propitius fuisti egredientibus de*
Daniel. 3. & 9. *Aegypto vsque ad locum istum.* Talis quoque oratio fuit Azariæ; qui medijs stans in flammis Babylonicæ fornacis, sic DEVM orabat: *Ne quæsumus tradas nos in perpetuum, propter nomen tuum: neque dissipes testamentum tuum, neque auferas misericordiam tuam à nobis, propter Abraham dilectum tuum, & Isaac seruum tuum, & Israel sanctum tuum &c.* Daniel itidem obsecrabat DEVM dicens: *Exaudi Domine, placare Domine, propter temetipsum DEVS meus: & quia nomen tuum inuocatum est super ciuitatem, & super populum tuum.* Similes quoque DEI quasi adiurationes & obsecrationes, multifariam in Dauidicis psalmis sparsæ sunt. Et quanquam in his, quæ memoraui, Scripturæ locis, nominatim expresseque verbum adiurandi non ponatur, vim tamẽ quandam eius opertam velatamq., vt adnotauit S. Thomas, inibi latere deprehenditur. Ad hunc item modum spectat Dæmonum adiuratio in CHRISTVM, ab eo deprecantium, ne ipsos torqueret, ex humanis corporibus expellendo: *Quid mihi, & tibi IESV fili DEI altissimi?* aiebat quidam à
Mar. 5. Dæmonibus possessus vexatusq.: *adiuro te per DEVM ne me torqueas. Dicebat enim illi: exi spiritus immunde ab homine isto.* 19

Sed enim, etsi genere hoc adiurationis tam erga homines, quàm erga DEVM vti possumus: hoc tamen interest, quod adiurando homines, immutare sententiam & voluntatem eorum, & ad optata ac postulata nostra deflectere atque inclinare contendimus: DEI autem voluntas omnino immutabilis est, quare illud tantum intendimus, vt DEVS votis nostris satisfaciat, non spectans merita nostra, sed bonitatem suam, aut CHRISTI merita, sanctorumue. Dæmones porrò adiurare hoc modo, ipsos videlicet orando & deprecando, nefas est; id enim pertinet ad diuinum quendam illorum cultum, & arguit nostram in eos beneuolentiam, & declarat nos cum illis societatem pacto aliquo firmatam coiuisse. Animalia verò, & quæcumq. ratione carent, stultum esset sic adiurare; nec enim nostra intelligunt vota & postulata; nec liberum est illis, agere & non agere, aut aliter agere quàm agunt: nisi forte dirigendo preces nostras ad DEVM, qui eas res ministerio Angelorum mouet & regit; vt sæpe fecisse sanctos legimus, circa eiusmodi res miracula operantes. 20

An fas sit adiurare Dæmones, vel res expertes rationis.

ALTERO modo fit adiuratio, non deprecando, sed iubendo & imperando dici aliquid aut fieri: quo adiurationis genere in eos tantum vtimur, qui nostro imperio subiecti sunt, vt domini in seruos, Principes in sibi subditos, parentes in filios, dum in eorum sunt potestate. Nec huiusmodi adiurationis, nisi in re graui, atq. vrgente necessitate quapiam, & debita cum decentique sacræ rei, quam obtestamur, reuerentia, vsus esse debet. Sic adiurabat Caiphas Dominum nostrum, falso existimans se, quòd summus esset Iudæorum pontifex, adiurandi cum ius & potestatem habere. Ad hũc modum adiurationis pertinet illa Saulis regis adiuratio, qua vniuersum adiurauit exercitũ suum, ne quid eo die comederent, priusquam vlti essent hostes suos. Sic enim ait Scriptura, *Adiurauit Saul populũ, dicens: Maledictus vir qui comederit panem vsque ad vesperam, donec vlciscar de inimicis meis. Et non manducauit vniuersus populus panem. Ingressus est itaque populus saltum,* 21

Matt. 26.

Locus 1. Regum. 14.

tum, & apparuit fluens mel; nullusque applicuit manum ad os suum: timebat enim populus iuramentum. Porro Ionathas non audierat, cum adiuraret pater eius populum. Respondensque vnus de populo, ait: Iureiurando constrinxit pater tuus populum dicens, Maledictus vir, qui comederit panem hodie. Hac autem ratione adiurare Dæmones, partim licet, partim minime. Licet enim in eum finem, vt eos illi (quibus ea potestas data est) ex corporibus humanis vel hominum domicilijs, vel ijs rebus, quæ ad vsum hominis spectant, repellant; & lædere homines, aut etiam infestare prohibeant: quod quidem factum esse diuina potestate à Sanctis viris, & diuinis & ecclesiasticis proditum historijs est, & fit in Ecclesia per sacros Exorcismos. Adiurare vero Dæmones, iubendo vt nos aliquid occultum doceant, aut quippiam faciant, vel ipsi, vel per nos, nullo modo licet; cum id sine manifesta vel tacita cum Dæmone societate, fœdere, & commercio fieri non possit. An possint Dæmones adiurari imperiosa adiuratione, & quomodo id faciant malefici.

22 MAGI & Necromantici nonnumquam adiurare solent Dæmones. Adiurant quidem illi frequenter, obsecrando, deprecando, & inuocando; interdum tamen etiam cum imperio adiurant iubendo, quin etiam comminando, nisi venerint, fecerintue, aut dixerint quod volunt ipsi, eosque certo alicui loco aut vasi, aut anulo, aut alij rei alligando. Non quod vllus mortalium ius habebat potestatemque imperandi Dæmonibus: Dæmon enim secundum naturæ gradum, cum sit penitus incorporea & spiritualis substantia, tum dignitate, tum potentia, superior est homine: sed totum id fallacissimum est diabolicæ simulationis inuentum: quo scilicet Dæmon superstitiosis artibus earumque administris, fidem & auctoritatem astruens, facile male credulos vesanosque earum artium amatores & admiratores decipiat, deceprosque perniciosis illiget erroribus. Ceterum hic modus adiurationis in animalia resque alias rationis expertes, vt quæ humani imperij nec intelligendi, nec exequendi potentes sint, minime cadit. aliquos autem Sanctos viros cum legimus in probatis historijs tali adiuratione in eiusmodi res vsos esse, scilicet imperando eis; existimare conuenit, tale imperium fuisse metaphoricum, quantum nēpe ad effectum, qui perinde adiurationem eorum secutus est, ac si res illud humanum imperium intellexissent, & obediendo perfecissent. proprie vero talis modus adiurandi, est deprecatio diuinæ virtutis, quæ Sanctorum votis & postulatis haud dubie respondet; quasi DEVS hominis voci obedisse videatur. De adiuratione Magorum & Necromanticorum.

23 HVIVS rei perillustre in sacris literis extat exemplum, Iosue imperantis Soli & Lunæ vt cursum sisteret suum, immoraque manerent. Sic enim ait Scriptura: *Tunc locutus est Iosue Domino, in conspectu filiorum Israel, dixitque coram eis: Sol contra Gabaon ne mouearis, & Luna contra Vallem Aialon. Steteruntque Sol & Luna, donec vlcisceretur se gens de inimicis suis: obediente DEO voci hominis, & pugnante pro Israel.* illud, *Tunc locutus est Iosue Domino*, significat deprecationem Iosue, qua petijt ab eo fieri, quod mox ipse fieri imperauit. Nec dubitandum est instinctu diuino motum esse Iosue, vt sic imperaret Soli & Lunæ; volente nimirum DEO, auctoritatem eius tali ratione tum Hebræis venerabiliorem, tum hostibus formidabiliorem effici. Quem locum strictim exponens Caietanus: Iunge (inquit) prudens lector, duo hic scripta: videlicet, quod tunc locutus est Iosue Domino; & quod in modum imperantis direxit sermonem suum ad Solem & Lunam: vt perpendas, quod primum eleuauit mentem in DEVM supplicando pro integra victoria; & quod DEVS inspirauit illi, vt indiceret atque imperaret Soli ac Lunæ moram. Locus lib. Iosue cap. 10. Caietanus in cap. 10. Iosue.

24 DIXIMVS de priori significatione, quam in sacris literis habet verbum adiuran-

adiurandi;pro eo vtique quod eſt,per diuini nominis aut rei cuiuſpiam ſacræ re-
Altera ſignificatio verbi adiuro. uerentiam, velle alios, ad faciendum dicendumue quippiam, adducere. Se-
quitur,vt de alia eiuſdem verbi ſignificatione & vſu in Scriptura, breuiſſime di-
camus. Sumitur igitur nonnunquam verbum adiurandi, pro eo quod eſt, alios
inducere ad iurandum, vel etiam adigere & compellere; videlicet, ſi tales ſint,
in quos id facere, ius nobis poteſtaſque ſit. Sedenim id fieri non debet, niſi in
grauiſſimo negocio; nempe vbi certitudo firmitaſque dictorum, promiſſorum,
pactorumque maximi eſt momenti. Hoc modo legimus Eſdram adiuraſſe Iu-
dæos, qui poſt reditum in patriam ex Babylonica captiuitate, contra legem
DEI vxores alienigenas duxerant,filioſque ex ijs procreauerant: illos,inquam,
Iudæos, & ob eam cauſam, adiurauit Eſdras, id eſt, fecit vt iureiurando pro-
mitterent, ſe quamprimũ vxores alienigenas, & filios ex illis genitos, à ſe abie-
cturos. Cum enim ob tale populi crimen Eſdras vberrime atque amariſſime
Locus 1. Eſdræ cap. 10. fleret, dixit ei Sechenias: *Nos prauaricati ſumus in DEVM noſtrum, & duxi-
mus vxores alienigenas. & nunc ſi eſt pœnitentia in Iſrael ſuper hoc, percutiamus fœdus
cum Domino DEO noſtro, vt proijciamus vniuerſas vxores, & eos qui ex ijs nati ſunt
à longe: tuum eſt diſcernere, noſque erimus tecum. Confortare, & fac. Surrexit ergo
Eſdras & adiurauit Principes Sacerdotum & Leuitarum & omnem Iſrael, vt facerent
Nehemiæ vltimo. ſecundum uerbum hoc. & iurauerunt.* Similis fuit, & in re ſimili, adiuratio Nehe-
miæ: *In diebus illis*, inquit, *uidi Iudæos ducentes uxores (alienigenas) & obiurgaui
eos, & maledixi: & cecidi ex eis uiros, & decaluaui eos, & adiuraui in DEO, ut
non darent filias ſuas filijs eorum, & non acciperent de filiabus eorum filijs ſuis & ſibimet
ipſis.* Ad hoc genus adiurationis pertinet, quod de Ioiada ſummo Iudæorum
Pontifice ſcriptum eſt, adiuraſſe ipſum milites, id eſt, iureiurando, & quaſi Sa-
cramento militari obſtrinxiſſe eos, vt Ioam tunc ſeptennem, cædi regiæ ſobo-
Lib. 4. Regũ cap. 10. lis, quam impia & crudelis Athalia fecerat ereptum ſeruatumque, Regem ac-
ciperent, cuſtodirentque. *Anno ſeptimo*, inquit Scriptura, *miſit Ioiada, & aſſumens
centuriones & milites, introduxit ad ſe in templum Domini, pepigitque cum eis fœdus,
& adiurauit eos in domo Domini: & oſtendit eis filium Regis, & præcepit illis dicens &c.*

Huius item generis cenſenda videtur adiuratio illa Sacerdotum in veteri le-
ge, ſub certa quadam verborum formula, mulieres adulterij nomine ſuſpectas,
& ad ipſos adductas adiurantium, mirabili ſane adiurationem eorum conſe-
Locus numerorum cap. 5. quenti effectu. Sic autem ſuper ea re ſcriptum eſt Numerorum 5. *Cum ſteterit
mulier in conſpectu Domini, diſcooperiet (Sacerdos) caput eius, & ponet ſuper manus
illius ſacrificium recordationis, & oblationem Zelotypiæ: ipſe autem tenebit aquas ama-
riſſimas, in quibus cum execratione maledicta congeſſit, adiurabitque eam & dicet. &c.*
Cumq. denunciaret Sacerdos, fore, vt nihil ei nocerent aquæ illæ, ſi quidem
munda eſſet ab adulterio: ſin autem adulterata eſſet, fore eam maledictis illis &
execrationibus obnoxiam, ita vt putreſcens fœmur eius & tumens vterus diſrũ-
peretur, ſubiungit Scriptura: *Et reſpondebit mulier, Amen Amen:* quæ reſponſio
vim habebat quaſi iure iurando confirmantis Sacerdotis adiurationem. Appa-
ret igitur ex ijs, quæ diſputauimus de duplici ſignificatione vſuque in ſacris li-
S. Thom. 2. 2. quæſt. 90. art. 1. ad 1. teris huius verbi Adiuro, quod B. Thomas quodam loco docet, Adiurare, non
eſſe inducere aliquem ad iurandum; ſed per quandam ſimilitudinem iuramenti
à ſe inducti, prouocare eum ad agendũ aliquid: hoc, inquam, S. Thomæ documé-
tum dictumque non ex toto verum eſſe. In priori quippe eius verbi ſignifica-
tione, quam ille ſolam eo loco tractare videtur, haud dubie verum eſt: at in po-
ſteriore ſignificatione, nec verum eſt, nec locum habere vllo modo poteſt; cum
id multis Scripturæ ſententijs ſupra expoſitis plane contrarium ſit.

Qualis fuerit adiuratio illa Abrahæ. ABRAHAM igitur (nam eius rei gratia, in declarando variam multipli-
cemque verbi Adiuro, ſignificationem, varioſque adiurandi modos, paulo for-
taſſe

tasse longiores fuimus) recte riteque adiurauit Eliezer, adiuratione imperatiua, dominus nempe seruum suum: eumque quod ab ipso adiurabatur, perfecturum se, iureiurando promittere iussit. Videlicet, grauissimum erat negocium, quod ei mandabat, idoneam nempe filio suo vxorem assumere, non ex gente Chananæa, cum qua versabatur, sed ex cognatione sua, quæ in longinqua Mesopotamiæ regione habitabat: nec filium suum vllo tempore in Chaldæam vel Mesopotamiam deducere. Quod autem adiuratio Abrahæ, pertineat ad posteriorem eius vocabuli significationem, quæ est, per obtestationem rei sacræ inducere quempiam ad faciendum dicendumue aliquid, sub iuramento, liquido cernitur ex hac ipsa Mosis narratione. Nam cum dixisset, iussisse Abraham seruum ponere manum subter fœmur suum, & adiurasse eum vt non acciperet vxorem filio suo de filiabus Chananæorum; adiecit hæc verba: *Posuit ergo seruus manum sub fæmore Abrahæ domini sui, & iurauit illi super sermone hoc.*

TERTIA DISPVTATIO.

Cur Abraham tantopere à coniugijs mulierum Chananæarum abhorruerit.

Super illis verbis:

Vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito. Versu 3.

26

EATVS Ambrosius duas eius rei causas exposuit. Atque vnam quidem causam hanc fuisse existimat, quod Chananææ gentis sator parensque Chanaan, quia pater eius Cham nimis irreuerenter atque impie tractasset patrem suum Noe, iccirco maledictus ipse ab eo fuerit, & tam ipse, quam posteritas eius, filiorum Sem & Iaphet seruituti addicta & mancipata fuerit. In coniugio autem nobilem Maiorum conditionem, generosamque virtutem requiri decet. Audiat lector Ambrosium: Constrinxit Abraham seruum suum, vt non de semine Chananæorum vxorem accerseret filio suo; quorum scilicet generis auctor, patrem non honorauerat, & ideo maledictionis hæreditatem transmisit in suos: vt cognoscamus, fidem, & quandam virtutis hæreditatem de auctoris prosapia in ijs requirendam, quos nobis volumus adiungere. *Cum sancto Sanctus eris* (inquit Scriptura) *& cum peruerso peruerteris*, Si hoc in alijs, quanto magis in coniugio, vbi vna caro, & vnus spiritus est?

Genes. 9. S. Am lib. 1. de Abraham cap. 9. Psal. 17.

27 ALTERA eiusdem rei, quæ traditur ab Ambrosio causa, eiusmodi est: Gens Chananæorum perquam impia erat, atque idololatriæ maiorem in modum dedita, fœdissimisque inquinata flagitijs. In deligenda vero vxore, ante omnia fides, & religio, probitasque morum spectanda est, omnibusque tum corporis tum fortunæ bonis anteferenda. Namque inter coniuges fide dispares, & studio virtutum dissimiles, nec pax domi, nec tranquillaque gubernatio familiæ, nec sensuum atque voluntatum concordia, vel coalescere, vel diuturna esse potest: & si alteruter coniugum infidelis est, alteri qui fidelis est, religionis naufragium pertimescendum est. Quis enim se tuto ibi nauigaturum confidat, vbi Salomon, vir ceteroqui sapientissimus & DEO carissimus, miserrimo perijt naufragio? De quo quæ in sacris literis scripta sunt, ea sine ingenti admira-

tione

Locus 3. Regum cap. 11. Deut. 17. tione, summoque animi tremore legi non possunt: *Rex Salomon* (ait Scriptura), *adamauit mulieres alienigenas multas, super quibus dixit Dominus filijs Israel. Non ingrediemini ad eas; certissime enim auertent corda vestra vt sequamini Deos earum. His itaque copulatus est Salomon ardentissimo amore, & auerterunt mulieres cor eius. Cumque iam esset senex, deprauatum est cor eius per mulieres, vt sequeretur Deos alienos &c.* Quare merito Nehemias de huiusmodi coniugijs Iudæos sui temporis vehementer accusauit dicens: *Num quid non in huiusmodi re peccauit Salomon rex Israel? Et certe in gentibus multis non erat rex similis ei, & dilectus DEO suo erat, & posuit eum DEVS regem super omnem Israel: & ipsum ergo duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ &c.* Enimuero vxor plurimum facit ad animos moresque tam viri, quam liberorum afficiendos, mutandosque, propter arctissimam viri & vxoris consuetudinem, & viri flagrantiam amoris in vxorem. Verum multo magis ad fingendos formandosque mores filiorum facit mater; nempe matris probitas maiorem partem, quàm vir, confert ad probitatem filiorum. Siquidem filij in tota ferme pueritia, domi manent, & à matris potissimum regimine, educatione, atque institutione pendent: puerilis vero ætas, boni iuxta malique maxime capax & tenax est.

Nehemiæ vltimo.

HANC porro rationem & causam vitandi coniugia Chananæorum, propter eorum impietatem & improbitatem, imitandam esse Christianis in matrimonijs contrahendis, grauiter, doctè, atque eleganter, hisce verbis disputat Ambrosius: Caue, o Christiane, Gentili aut Iudæo filiam tuam tradere; caue, inquam, Gentilem, aut Iudæam, atque alienigenam, hoc est hæreticam, omnemque alienam à fide tua, vxorem accersere tibi. Prima coniugij fides, castitatis gratia est. Si colat Idola, quorum prædicantur adulteria, si CHRISTVM neget, qui præceptor & remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Nec satis est Christianam esse, nisi ambo initiati sitis Sacramento Baptismatis: Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, & coniunctis precibus obsecrandus DEVS. Accedit aliud insigne castimoniæ, si credas, à tuo DEO tibi, quod sortitus es coniugem, esse datum. Vnde & Salomon ait: *A DEO præparatur viro vxor.* Non possunt hoc dispares fide credere, vt ab eo, quem colunt, putent sibi connubij impertitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla commouent. Species, illecebra mulieris, decepit etiam fortiores maritos, & à religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem caue. Primum ergo in coniugio religio quæratur. ideo Abraham proximam quæsiuit dare filio suo. Disce item quid potissimum in vxore quærere debeas: non aurum, non argentum, non possessiones requisiuit Abraham, sed gratiam bonæ indolis. Sic Ambrosius. 28

Ambros. lib. 1. De Abraham cap. 9.

Prouer. 14

S. Chrysost. homil. 48. in Genes. CONSIMILIA docet Chrysostomus. Vidisti, inquit, mandatum Patriarchæ de quærenda filio vxore datum famulo suo? Cogita mentem & propositum iusti, & quid ille spectauerit. Et attende, quemadmodum Veteres illi in coniugijs non quæsierint amplam substantiam, multas diuitias, numerosa seruitia; non externæ venustatis formam; sed animæ pulchritudinem, & morum nobilitatem. Nam quia videbat maliriam Chananæorum, sciens quantum bonum sit sortiri vxorem ijsdem moribus viuentem, iureiurando constrinxit seruum, ne ex ea gente, sed ex sua cognatione vxorem filio adduceret: & sciens rei necessitatem, non longinquitate locorum, nec itineris difficultatibus, à proposito suo deterritus est. At nunc, quotus quisque obsecro tale quiddam in coniugio ineundo cogitat? Quin, etsi malis innumerabilibus plena sit mulier; nihil tamen pensi habent: hoc solum requirentes, quantum illa pecunijs abundet, cetera omnia postremo habentes loco; nescientes, si mens peruersa sit, li- 29

cet

ect innumerabiles affluant diuitiæ, facilius tamen in extremam veniri egestatem: nihilque prodesse opes, si proba & prudens desit mens, eas bene dispensans, atque in bonum conferens vsum. Hæc Chrysostomus.

30 VERVM circa rationem hanc deuitati à Patriarcha Chananæorum coniugij, propter eorum infidelitatem, à Chrysostomo, Ambrosio, alijsque Doctoribus traditam, haud leuis existit dubitatio, an Rebecca & parentes eius; fideles fuerint, id est, veri DEI cultores, quod auctores isti pro manifesto ac certo assumunt. Chrysostomum certe, non modo Nachor fratrem Abrahæ, sed ipsum etiam Thare, vtriusque parentem, putasse infidelem fuisse, alio loco commemoratis eius verbis ostendimus. Nec obscurum eius rei dedit indicium Moses; cum supra Genesis 11. narrans discessum è Chaldæa ipsius Thare, vna cum filio eius Abraham, nuruque Sara, & nepote Loth, fugientibus videlicet illis idololatriam, quæ tunc maxime apud Chaldæos flagrabat, vt traditur libro Iudith capite quinto, nullum fecit verbum de discessu Nachor: satis eo silentio significans, eum ab idololatria eius gentis minime abhorrentem, inibi manere, quam patrem fratremque discedentes sequi, maluisse. Adstipulatorem huius sententiæ habemus Sanctum Augustinum: Cur, inquit, putamus, Scripturam de discessu Thare cum suis ex Chaldæa loquētem, non itidem commemorasse discessum Nachor; nisi forte quod à paterna & fraterna pietate desciuerat, & superstitioni adhæserat Chaldæorum? Postea vero inde, siue pœnitendo, siue persecutionem passus, quod suspectus haberetur, ipse cum suis emigrauit. Idem sentit & docet Rupertus, iisdem vtens Augustini verbis. Idolorum porro cultum, etiam deinde hæsisse in posteritate Nachor, indicio est, quod legitur Genes. 31. cum Iacob ex Mesopotamia discederet, vxorem eius Rachel furatam esse & secum tulisse Idola Laban patris sui. Illud quoque magnam eius rei fidem facit, quod Iacob conuocata omni domo sua, vt scriptum est Genes. 35. dixit: *Abijcite Deos alienos, qui in medio vestri sunt*; & mox subiungitur: *Dederunt ei omnes Deos alienos, quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum: at ille infodit eas subter terebinthum, quæ erat post vrbem Sychem.* Laban quoque Rebeccæ frater satis indicauit se solius DEI cultorem non fuisse: nam expostulans cum Iacob quod se inscio discessisset, *Stulte*, inquit, *operatus es: & nunc quidem valet manus mea reddere tibi malum: sed DEVS patris tui heri dixit mihi; Caue ne loquaris cum Iacob, quicquam durius. Esto, ad tuos ire cupiebas, & desiderio erat tibi domus patris tui: cur furatus es deos meos?*

Quæstio. An Rebecca & parētes eius veri DEI cultores fuerint.

S. August. lib. 16. de Ciuitate DEI cap. 13.

Rupertus. lib. 6. Commentariorum in Genes. cap. 41.

31 EX aduerso autem non omnino veri DEI notitia & religione caruisse progeniem illam, & familiam Nachor, nonnullæ sunt, minime futiles, coniecturæ. Principio, illud quod Laban dixit seruo Abrahæ (vt narrat Moses cap. 24. *Ingredere benedicte Domini &c.* Illud inquam, *benedicte Domini*, significat eum à veri DEI, neque cognitione fuisse remotum, neque à pietate abhorruisse. sed multo magis id ipsum ostendunt, quæ paulo post subiungit Moses, verba Laban & Bathuelis: Responderuntque Laban & Bathuel: *A Domino egressus est sermo: non possumus extra placitum eius quicquam aliud loqui tecum. En Rebecca coram te est, tolle eam & proficiscere; & sit vxor filij domini tui: sicut locutus est Dominus.* Quid, est illud, *A Domino egressus est sermo*, nisi sic fieri DEVS voluit & decreuit? quare nos contra voluntatem eius, nihil facere possumus. Est enim phrasis hebraica, egredi sermonem, vel verbum ex aliquo, vel ex ore alicuius; significans sententiam, voluntatem, placitum, siue decretum alicuius: & quempiam facere, quod egreditur de ore suo, est facere quodcumque ei lubet: quale est illud, quod Iudæi dixerunt Hieremiæ: *Sermonem quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te: sed facientes faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro.* Hiere. 44

Hebraica illa phrasis (A Domino egressus est sermo) quid significet.

Id est,

Id est, faciemus quodcumque nobis libitum fuerit. Ad eandem quoque sententiam & illud est interpretandum, quod legitur Deuteronomij 8. *Non in solo pane vinit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore* D E I, id est, quacumque re D E V S voluerit, potest hominem pascere & nutrire. Eiusdem præterea rei argumentum sumi potest ex ijs verbis, quæ dixit Laban Iacob, postquam fœdus cum eo firmauerat: *Intueatur*, inquit, *& iudicet Dominus inter nos: nullus sermonum nostri testis est, absque* D E O, *qui præsens respicit. D E V S Abraham, & D E V S Nachor, iudicet inter nos D E V S patris eorum.*

Locus deuteronomij cap. 8.

Auctoris Coniectatio.

32 A T Q V E hæc quidem in vtramque partem disputata sint. Equidem coniicio (nam præter coniecturam, certi nihil afferre possum) posteros illos Nachor, cognitione aliqua veri D E I religioneque tinctos fuisse; veruntamen eam religionem minime synçeram & puram, sed admixtam superstitione earum gentium, quibuscum viuebant, infectam & contaminatam habuisse. Colebant igitur illi DEVM Thare patris Nachor, quem fuisse fidelem alio loco demonstrauimus, simulque venerabantur Deos aliarum gentium, solemnique earum ritu, Idola, id est, simulacra Deorum, magno in pretio & honore habebant. Hoc igitur de religione earum gentium existimari, & dici potest. Quod autem spectat ad moralem eorum hominum probitatem, satis apparet ex historia huius capitis, bene moratam fuisse eam familiam: id enim indicat eximia puritas, & perfecta vsquequaque virginitas Rebeccæ, iam grandis puellæ, & incustoditæ, & tanta libertate gregem pascentis & adaquantis; idemque arguit tam prolixa illius gentis in hospitandis peregrinis, benignitas: eorum denique acta & sermones, fuisse eos sine fuco & fallacia homines, veritatisque, atque humanitatis, & probitatis amantes & obseruantes, aperte declarant.

In secundo Tomo Commentariorum in Genes. lib. 16. nu. 243. & sequentibus.

Theodor. quæst. 73. in Genes.

33 THEODORETVS alterã præterea rationem & causam tradit deuitati coniugij Chananæorum; quod tale coniugium lege interdictum fuisset Abrahæ. Sic enim scribit: Verum de nuptijs legem à D E O acceperat. Itaque cum esset in religione pie educatus, voluit filio ex propria cognatione vxorem desponsare: illudque prohibet fieri, quod diuina lege potissimum erat inhibitum. Sic ille. Verum quanam lege diuina (de hac enim sine dubio loquitur) vetita fuissent eo tempore Abrahæ coniugia Chananæorum, equidem nescio: nam lex diuina, talia coniugia interdicens Hebræis, quatuor ferme seculis post id temporis lata est per Mosen: nisi forte vocabulo legis significare voluit priuatum aliquod DEI oraculum, vel singularem quampiam reuelationem super ea re à D E O factam: de quo tamen nihil vspiam in sacris literis proditum est. Thomas Anglus addit alias duas rationes: alteram, quo magis ea re constaret esse illos in ea terra aduenas & peregrinos, quousque scilicet D E V S promissa sua de possessione illius terræ, posteris Abrahæ tradenda, impleret: alteram, ne cum gente impia, quam D E V S exterminare ac delere constituerat, contrahendis matrimonijs, nectendisque cognationum & affinitatum vinculis copularentur: atq. vt in primis Patriarchis populi Hebræi, illustre præcederet exemplum fugiendi eiusmodi coniugia, à quibus postea Hebræi lata lege prohibendi erant.

Thomas Anglus.

34 S E D redeo ad odium Abrahæ, Chananæorum matrimonia prorsus auersantis. Idem quoque odium tenuit filium eius Isaac, & nurum Rebeccam: quapropter & ipsi filium suum Iacob, eiusdem rei gratia, miserunt in Mesopotamiam. Audi Rebeccam ira loquentem cum viro suo Isaac: *Tædet me vitæ meæ propter filias Heth, si acceperit vxorem Iacob de stirpe terræ, nolo viuere. Vocauit itaq. Isaac Iacob, & benedixit eum, præcepitque ei dicens, Noli accipere vxorem de genere Chanaan: sed vade in Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patris matris tuæ, &*

accipe

accipe tibi vxorem de filiabus Laban auunculi tui. Ceterum id non esse postea seruatum à filijs Iacob, patet exemplo Iudæ, de quo ita scribit Moses Genes. 38. *Vidit Iudas filiam hominis Chananæi, vocabulo Sua: & accepta vxore ingressus est ad eam &c.* Ex narratione item Mosis licet intelligere, ceteros filios Iacob, postquam is regressus ex Mesopotamia est in terram Chanaan, ex ea gente vxores duxisse: nam cum multi essent, fortasse in posteris Laban, non tot erant eo tempore nubiles fœminæ, quas possent in matrimonium assumere. Nec sanè necessarium fuit, id tunc ab illis obseruari; vtpote quos DEVS breui post tempore, separatos à gente Chananæorum, translaturus erat in Aegyptum. Itaque satis fuit esse id obseruatum in tribus illis primis populi Hebræi Patriarchis.

35 AT enim duæ hoc loco quæstiunculæ occurrunt. Vna est, cur de tali coniugio non sit requisita voluntas Isaac, & petitus eius assensus, sed totum id negocij mandatum sit seruo: cum Isaac eo tempore iam grandis natu esset; non minor vtique quadragesimo anno: nec rite matrimonium sine expresso vtriusque coniugis assensu, contrahi queat. Respondendum est, sine dubio concurrisse assensum Isaac; propterea autem id tacuisse Mosem, vt significaret, Isaac paternæ sententiæ obseruantissimum, voluntatisque obsequentissimum, vt alia omnia sua, sic etiam vxorium illud negocium, patris iudicio, voluntati, curæque omnino permisisse. Enimuero, patre viuente, non decuit Isaac de suo coniugio statuere, nisi iuxta paternam voluntatem & sententiam: Abraham verò per illum seruum, tanquam per suum procuratorem, de filij coniugio agebat. Verba igitur, quæ Abraham locutus est seruo, non indicant eum fuisse quasi tutorem & præsidem ipsius Isaac; aut quod Isaac eius serui consilio & imperio regi deberet: sed ostendunt fuisse eum tanquam nuncium & administrum voluntatis tam Abrahæ quàm Isaac; & ab vtroque de tractando tali coniugio, quasi procuratoriam auctoritatem & potestatem habuisse. Rupertus in hac re admiratur & mirifice prædicat, tum fidem Abrahæ, tum eximiam castitatem Isaac, ad hunc modum scribens: Fidei simul & casti laus est coniugij, res gesta hæc. Nam nec senex Abraham nurum de Chananæis quæsiuit, vnde aliquod suppeditari posset solatium peregrinationi suæ: nec iuuenis Isaac vxorem ambiuit, quam prius concupiuisset oculis, sed eam quam nunquam viderat, secundum patris voluntatem præstolatus est. Non enim in Abraham, magno caret merito fidei, nec in Isaac vero castitatis testimonio; quod & ille peregrinationem suam, propter DEVM, in quo confidebat, sic amplexatus est, vt eorum qui DEO non placebant, propinquitatem, nullam sibi aut posteris suis admitteret: & hic ita iuuentutis petulantiam supergressus est, vt illam expectaret coniugem, quam DEVS daret, non quam concupiscentibus oculis ipse cum dote magna rapuisset.

Quæstio cur de tali coniugio non sit requisita sententia & assensus Isaac.

Rupertus lib. 6. Commentariorum in Genesim cap. 38.

Fides Abrahæ, & Castimonia Isaac.

36 ALTERA quæstio est, cur Abraham non ipsummet Isaac misit in Mesopotamiam, vt quam vellet ipse ex posteris Nachor, vxorem sibi eligeret; sed id negocij tractandum & perficiendum seruo suo mandauit. Siquidem Isaac daturus filio suo Iacob vxorem, non seruum misit in Mesopotamiam, vt inde accerseret & duceret filio vxorem, sed eo misit ipsummet Iacob, vt habes infra Genes. 28. Huius rei causam affert Rupertus huiuscemodi: Isaac multis in rebus illustrem gessisse CHRISTI figuram; sed, quod ad præsentem rem attinet, duabus maxime. Quemadmodum enim non ipse Isaac missus est in Mesopotamiam, vt acciperet vxorem, sed eius seruus: ita CHRISTVS, non ipse secundum corporalem præsentiam iturus erat ad Gentes, vt eis ore suo prædicans Euangelicam doctrinam, easque ad se conuersas, desponderet sibi in fide, miseri-

Altera quæstio cur Abraham nō misit ipsummet Isaac in Mesopotamiam.

Quomodo Isaac figura Christi fuerit.

ricordia, & iustitia: sed id præstitit per seruos suos, id est, sanctos Apostolos, quibus de hac re dedit mandatum: *Ite in vniuersum mundum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, &c.* Nam de se ipse dixit: *Non sum missus, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel*, & ob eam ipsam causam Paulus CHRISTVM appellauit, ministrum Circumcisionis: *Dico*, inquit, *CHRISTVM IESVM ministrum fuisse Circumcisionis, propter virtutem DEI, ad confirmandas promissiones Patrum*. Deinde Isaac, non vltro ipse, nec propria sua voluntate vxorem sibi quam vellet, delegit; sed eam solum, quæ sibi patris sententia & voluntate data erat, accepit. Quod sane præfigurauit, quod à CHRISTO factum est: nempe non ipse propria sua volunrate elegit homines, quos saluaret; sed eos tantum, quos sibi DEVS Pater assignauerat & dederat, suæ doctrinæ & gratiæ sacramentis sanandos, suisque meritis saluandos suscepit. Hoc ipse verbis illis aperte declarauit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me ueniet: & eum qui uenit ad me, non eijciam foras: quia descendi de cælo, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me. Hæc est enim uoluntas eius qui misit me, Patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die*. Verba Ruperti super ea re breuiter disserentis, hæc sunt: Assimilatur Isaac etiam in hoc DEI Filio; quippe qui nulla propria voluntate, id est, humano iudicio, animam assumit, siue reijcit; iuxta id quod ipse dixit: *Non ueni facere uoluntatem meam, sed uoluntatem Patris mei*. Nam si ad naturalem spectes carnis affectum, eadem teneritudine suam fouere debuisset patriam, qua videns ciuitatem Hierusalem, veris lacrymis fleuit super illam. Verum quid ipse dixit: *Descendi*, inquit, *de cælo, non ut faciam uoluntatem meam; sed uoluntatem eius qui misit me*. Notandum præterea est, quod Abraham non ipsum Isaac, quem DEO, iussus, obtulerat, adiuret: neque ipsum ad quærendum sibi vxorem mittat; vt quæcumque sibi placuerit, illam accipiat: quia videlicet nec futurum erat, vt ipse CHRISTVS, postquam passus est, per semetipsum Ecclesiam sibi de hoc mundo colligeret corporali præsentia. Sic Rupertus.

Matt. vlt. Matt. 15. Ad Rom. 15. Ioan. 6. Rupertus libr. 6. Commentariorum in Genesim cap. 38. & 39. Luc. 19.

37 VERVM eius ratio & interpretatio, non historica & literalis, sed plane mystica & allegorica est. Germanam igitur & propriam eius rei causam & rationem hanc esse existimo. Abraham vnicum tantummodo filium domi habebat; Isaac verò duos, Esau & Iacob: itaque vno à se dimisso, ex altero subsidium & solatium ei suppetebat. Sed enim, illa præcipue causa fuisse videtur, quod ab vxore sua Rebecca vehementer instigatus & solicitatus est Isaac ad mittendum Iacob in Mesopotamiam: id verò fecit Rebecca, consulens saluti & vitæ Iacob, vt ipsum iræ, odio, & insidijs Esau, propter paternam sibi præreptam benedictionem, capitali odio persequentis fratrem suum Iacob, caute & tempestiue subduceret. Audi Scripturam: *Oderat ergo semper Esau Iacob, pro benedictione, qua benedixerat ei pater: dixitque in corde suo; uenient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum. Nunciata sunt hæc Rebeccæ: quæ uocans Iacob, dixit ad eum: Ecce Esau frater tuus minatur ut occidat te. Nunc ergo fili mi audi uocem meam; & consurgens fuge ad Laban fratrem meum in Haran: habitabisque cum eo dies paucos; donec quiescat furor fratris tui, & cesset indignatio eius, obliuiscaturque eorum, quæ fecisti in eum. Postea mittam & adducam te huc. Cur vtroque orbabor filio in vno die?*

QVARTA DISPVTATIO.

Cum Abraham nec in vrbe Haran, nec in Mesopotamia natus esset; sed in Vr Chaldæorum: quomodo terram Mesopotamiæ & vrbem Haran, vbi habitabat Nachor, vere appellare potuit terram suam; quasi esset patria eius & natale solum.

Super illis verbis.

Sed ad terram & cognationem meam proficiscaris; & inde accipias vxorem filio meo Isaac. Versu 4.

38 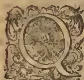

QVAM hoc loco Abraham vocat terram suam, paulo infra in hoc ipso capite, seruus eius narrat vocatam fuisse ab eo domum patris sui, illis verbis: *Adiurauit me dominus meus dicens, Non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum, sed ad domum patris mei perges.* Dicitur autem domus Thare patris Abrahæ, fuisse in vrbe Haran, non quod ibi natus Thare fuisset; constat enim ex vndecimo capite libri Genesis, & quinto capite libri Iudith, ex Chaldæa venisse eum in ciuitatem Haran; verum quia ibi perdiu mansit, per annos nempe sexaginta, ibiq. mortuus est, atq inibi progenies eius, per ipsius filium Nachor, propagata est: propterea in eo loco verè dicta est fuisse domus Thare. Mansisse verò Thare sexaginta annos in vrbe Haran, facile probatur ex capite 11, & 12. Genesis. Abraham enim relicto Thare in vrbe Haran, profectus est in terram Chanaan, annum septuagesimumquintū agens, id autem est, anno centesimo quadragesimo vitæ Thare; siquidem is septuaginta cum esset annorum, genuit Abraham, vixit autem quinque & ducentis annis. Quare post Abrahæ discessum ex vrbe Haran, superuixit ibi Thare sexaginta annis. Ob eandem causam eadem illa vrbs dicta est hoc capite vrbs Nachor, ita scribente Mose de seruo illo Abrahæ: *Profectus, perrexit in Mesopotamiam ad urbem Nachor.* Nam postquam ex Chaldæa Nachor venit in eam vrbem, sedem in ea fixit, perpetuumq. locauit domicilium, ibiq. genuit filios, eiusq. progenies ibi propagata, & tanquam in natali solo versata est. Verum quia nos hic pro certo posuimus, eo tempore Nachor & progeniem eius habitasse in vrbe Haran, quæ in extrema Mesopotamia versus Syriam & Palæstinam sita est, vt significatur in libro Iosue capite 24. ne forte quispiam de ea re ambigat, id manifestum ipsa facit Scriptura huius libri, quæ infra Genes. 27. 28. 29. locum vbi habitabat Bathuel filius Nachor, & Laban nepos eius, & in quem profectus est Iacob, vbi Liam & Rachel duxit vxores, nominatim appellat ciuitatem Haran.

39 HIS igitur expositis, venio ad tractandam quæstionem, quæ in titulo huius disputationis proposita est. Cum Abraham nec in vrbe Haran natus fuerit, nec diu ibi habitauerit, quomodo eam vere appellauit terram suam? Paulus Burgensis in quadam Additione sua ad Postillas Lyrani super caput 12. Genesis, obnixe contendit probare, natum fuisse Abraham in vrbe Haran, ideoque vere dici terram & patriam eius. Sed frustra & irrito conatu, in eo laborat Burgensis; omnibus scilicet, qui de origine Abrahæ prodiderunt, Hebræis, Christiani, etiam Ethnicis scriptoribus, aperte reclamantibus, magnoque assensu affirmantibus, Abraham fuisse Chaldæum, & natum in Vr Chaldæorum vrbe. Paulus Burgensis refellitur.

Diuina quoque Scriptura tribus locis euidenter ei repugnat; Primo Genes. 15. vbi Moses hæc DEVM facit loquentem cum Abraham; *Ego Dominus qui eduxi te de Vr Chaldæorum, vt darem terram istam.* Abraham porrò ex natali terra & patria sua euocatus & eductus fuerat à DEO, vt patet ex initio capitis 12. Genesis, & ijs verbis Abrahæ, quæ sunt in hoc capite: *DEVS qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ.* Ergo Vr Chaldæorum fuerat natalis locus & patria Abrahæ: inde enim discedens vnà cum patre suo Thare, venerat in vrbem Haran. Idem quoque liquido perspicitur ex ijs quæ scripta sunt in capite quinto libri Iudith de Abraham & patre eius, illis verbis: *Populus iste, ex progenie Chaldæorum est. Deserentes itaque cæremonias patrum suorum, quæ erant in multitudine Deorum, unum DEVM cæli coluerunt: qui & præcepit eis, ut exirent inde, & habitarent in Charam.* Idipsum præterea nos diserte B. Stephanus docuit. Nam referens præceptum DEI, quo Abraham iussus est exire de terra sua, adiungit hæc: *Tunc exijt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan.* Quin & ipse Burgensis euidentissimis huius veritatis, quæ in Scriptura sunt, testimonijs conuictus, denique mutauit sententiam. Nam in quadam Additione sua ad Postillas Lyrani super caput Deuteronomij 28. affirmate tradit Abraham natum esse in Chaldæa.

Act. 7.

Thostatus hoc loco.

Thostatus autem propterea existimat, ciuitatem Haran, in qua Nachor & progenies eius habitabat, Abraham vocasse terram suam, quod in ea vrbe longissimo tempore moratus ipse fuisset, nempe vsque ad mortem Thare patris sui. Verum ea sententia quatuor argumentis refellitur. Etenim Abraham minus vno anno mansisse in vrbe Haran, nos supra, cum explanaremus caput 12, & tractaremus Disputationem secundam, tum auctoritate nobilium Doctorum, tum optima ratione ostendimus. Enimuero, cum vrgeret Abrahamum illud tam graue sanctumque DEI mandatum eundi in terram Chanaan, non vtique decebat eum in eo mandato exequendo perficiendoque, tardum & negligentem esse. Deinde, profectus est Abrahan de vrbe Haran in Chananitidem, annum agens septuagesimumquintum: ergo post digressum Abrahæ, superuixit Thare in vrbe Haran annos sexaginta: siquidem Thare septuagenarius genuit Abraham (quod etiam sentit Thostatus) & obijt ducentesimoquinto ætatis suæ anno, vt habes Genes. 11. Adhæc, si Abraham mansisset in vrbe Haran vsque ad mortem Thare, proculdubio mansisset vsque ad centesimum trigesimumquintum annum ætatis suæ; hic enim annus Abrahæ, concurrit cum ducentesimoquinto ætatis Thare, quo is excessit. At falsum esse id, demonstrat euidenter historia libri Genesis, quæ facit eum annorum septuagintaquinque, cum relicta vrbe Haran petijt Chananitidem: vbi cum versatus esset decem annos, vxorem duxit Agar ancillam, agens octogesimumquintum annum, vt traditur Genes. 16. & in eadem terra centenarius genuit filium Isaac Genes. 21 Falsum igitur est, mansisse Abraham in vrbe Haran vsque ad mortem Thare, vt hoc loco scribit Thostatus. Sed quid multis opus est? cum ipsemet sibi contradicat Thostatus; & hæc sententia eius prorsus euertat, quod super caput 11. Genesis quæst. 31, & super caput 12. quæstione 19. constituerat; affirmans viuente Thare in vrbe Haran, peregrinatum esse Abraham per annos sexaginta in terra Chanaan, vsque ad mortem scilicet patris sui Thare. Quare si à contradictione vindicare quispiam Thostatum velit, dicat oportet, eum, quod hoc loco dixit, non ex sua dixisse sententia, sed Lyrani potius, quem tacito etiam nomine, plurimum sequi solet. Lyranus enim sensit Abraham mansisse in vrbe Haran vsque ad mortem Thare, eoque defuncto petijsse Chananæorum regionem, cum annorum esset septuagintaquinque: non enim facit eum anno Thare septuagesimo, sed centesimo trigesimo esse natum. Vide ipsum super caput 11. & 12. Genesis.

QVID

41 QVID igitur nos (namque hoc, vt opinor, expectat Lector) ad quæstionem propositam respondendum censemus? Ego sanè verba illa Abrahæ, quæ hanc excitarunt quæstionem: *Ad terram & cognationem meam proficiscaris*, posse dupliciter exponi puto: Primò quidem, ita vt illud pronomen *meam*, non iungatur cum illa voce *terram*, quasi Abraham, terram, in qua tunc habitabat Nachor, vel progenies eius, appellauerit terram suam: sed iungatur cum illa voce *cognationem*: ad hunc nempe intellectum, vt proficiscaris ad terram (scilicet Mesopotamiæ, vt paulo infra exprimitur) & ad cognationem meam, quæ in ea terra habitat. Namque post hæc verba proxime indicauit Abraham, quænam esset terra sua, dicens, DEVS *qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ*: terra vero natiuitatis Abrahæ, erat Chaldæa, & in ea, ciuitas Vr. Non igitur Abraham significare illis verbis voluit, terram, in qua tunc progenies Nachor habitabat, fuisse terram suam.

ALTERVM, idque meo iudicio commodius & probabilius responsum huiuscemodi esse potest; Abraham regionem, quæ trans fluuium Euphraten est, comprehendens Mesopotamiam & Chaldæam, appellauit generatim terram suam; quod tota illa regio, transfluuialis diceretur respectu Palæstinæ; & ipse Abraham, transfluuialis vocabatur à Chananæis, quòd ex regione, quæ trans fluuium Euphraten est, venisset in terram Chanaan: sicut animaduertere potest Lector ex ijs, quæ scripta sunt in libro Iosue capite 24. Et B. Stephanus Actorum 7. vtitur Mesopotamiæ vocabulo late sumpto, eo nomine comprehendens etiam Chaldæam. Nam cum dixisset, DEVM apparuisse Abrahæ versanti in Mesopotamia, & præcepisse ei, vt inde exiret, scilicet de terra sua, & cognatione sua; mox adiecit: *Tunc exijt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan*. Quo intelligitur, pro eadem regione vsurpasse Stephanum, nomen Mesopotamiæ & Chaldææ. Quoniam igitur Abraham mittebat seruum in Mesopotamiam, proxime iunctam Chaldææ patriæ suæ, & quæ, ample sumpto eo nomine, Chaldæam ipsam amplectitur; progenies autem Nachor habitabat in vrbe Haran, quæ erat in Mesopotamia: iccirco mittens illuc seruum, verè dixit, se illum mittere in terram suam.

42 CAIETANVS hæc ipsa, quæ nunc tractamus, verba explanans, Non, inquit, ad Vr Chaldæorum, neq. ad aliquam aliam ciuitatem in specie, seruum illum misit: sed ad Mesopotamiam, (hoc est, terram inter Euphratem, & Tigrim) appellando illam terram suam, quia vere inde erat oriundus. Nulla igitur certa ciuitas, sed certa regio significatur, dicendo, *ad terram meam*. Et per hoc exclusit consanguineos suos, tam genitos ex Loth, quàm ex Ismaele: vtriq. enim erant in terra Chanaan, seu Syriæ. Vbi aduerte, quod quamuis Moses hæc pauca verba, continentia substantiam dictorum narret; multo tamen plura dicta, vel nota fuere seruo qui mittebatur. Præsertim cum pro eo quod Latina translatio seruum illum vocat seniorem domus Abrahæ; eum lectio Hebraica appellet, Inueteratum in domo Abrahæ: ex hoc enim bene colligitur, seruum illum fuisse cum Abraham in Mesopotamia; & nouisse, quænam esset cognatio Abrahæ, & vbi habitaret. Idem Caietanus paulo post, tractans illa verba Mosis: *Profectusque, perrexit in Mesopotamiam, ad vrbem Nachor*, sic ait: iuxta Hebræum, pro illo, *In Mesopotamiam*, habetur, *In Aram fluuiorum*. Appellatur Aram fluuiorum, ciuitas quædam in Mesopotamia, id est, in terra, inter duo flumina Euphratis, & Tigris interiecta, ad differentiam scilicet alterius Aram, quæ est in Syria: cuius, in calce capitis 22. mentio facta est. Vnde appositiue adiungitur, *ad ciuitatem Nachor*, Hactenus enim non scripserat Moses, vbi habitauerit Nachor: nam nec memorauit cum inter euntes cum patre suo Thare, de Vr, in Charan; nec

Caietanus in cap. 24. Genesis.

ſcripſit ipſum remanſiſſe in Vr: ſed ſeruus ille ſciens cuncta geſta, iuit recto itinere ad Aram trans Euphratem, ſciens habitaſſe ibi Nachor: & propterea dicitur iuiſſe ad ciuitatem Nachor; non tanquam domini eius vrbis (quantum ſcitur) ſed tanquam habitatoris. Hæc Caietanus.

VERVM in iſtis Caietani verbis tria ſunt, quæ vel expoſitionem deſiderāt, vel indigent correctione. Primo, ait Caietanus Abraham fuiſſe oriundum ex Meſopotamia; quod falſum eſt, ſi proprie vtamur nomine Meſopotamiæ, prout ea diſtinguitur à Chaldæa, quemadmodum id nominis ferè in vſu eſt apud ſcriptores. Abraham quippe, tam genere, quàm ortu Chaldæus erat, vrbem Chaldææ nominatam Vr, patriam habens: ſin autem ample ſumatur nomen Meſopotamiæ, vt paulo ſupra indicauimus, ſententia Caietani minime abhorret à vero. Ait præterea Caietanus, ſeruum illum non eſſe miſſum nominatim ad aliquam certam ciuitatem, ſed generatim tantum in Meſopotamiam: quod ſane non congruit cū narratione Moſis; qui ſcribit miſſum fuiſſe ad cognationem Abrahæ, id eſt, familiam Nachor, quæ vno in loco Meſopotamiæ, id eſt, in vrbe Haran habitabat: idque confirmant verba illa: *Perrexit in Meſopotamiam ad ciuitatem Nachor*. Illud demum à verò abeſt, quod dixit Caietanus; Aram fluuiorum, ſiue vt eſt Hebraice, Aram Naharaim, ſignificare non ipſam regionē Meſopotamiæ, ſed vnam quandam eius regionis ciuitatem; cum contra prorſus ſe res habeat. Namque vocem, Aram, tam Hebræi, quàm noſtri, interpretantur, Syriam; Naharaim autem, ſignificat fluuius. Syriam verò fluuiorum Hebræi appellant eam ipſam, quam Græci vocant Meſopotamiam. Vrbs autē vbi habitabat Nachor, non dicebatur Aram, ſed Haran, ſiue Charan: externi verò ſcriptores vocant Charras; locum ſane inſigni Romanorum clade, & memorabili Craſſi Imperatoris nece ſatis nobilitatum. Id porrò facile animaduertere potuiſſet Caietanus, cum diſtincte hic memoretur Aram fluuiorum, ſiue Meſopotamia; atq. vrbs Nachor, quæ erat Haran. 43

Verſu 6. & 7. *Dixitque Abraham: Caue, ne quando reducas filium meum illuc. Dominus DEVS cæli & terræ, qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ, qui locutus eſt mihi, & iurauit mihi dicens: Semini tuo dabo terram hanc: ipſe mittet Angelum ſuum coram te, & accipies inde vxorem filio meo.*

NON eſt putandum, fuiſſe illi ſeruo ius & poteſtatem ducendi quocumq. vellet, aut reducendi ipſum Iſaac; tanquam is eſſet ſub tutela ſerui, eiuſq. auctoritati ſubiectus à patre. Verum hiſce verbis ſignificauit Abraham, ſe nullo modo velle, vt ea conditione coniugium inter Iſaac & fœminam de cognatione ſua cōtraheret, vt ſi mulier illinc venire nollet ad Iſaac, promitteret ipſe, iturum illuc filium ſuum Iſaac. Cauſa verò cur tantopere Abraham à profectione filij ſui Iſaac in Meſopotamiam abhorreret, duplex, & vtraque ſanè admodum idonea & probabilis afferri poteſt. Putabat enim Abraham id fore contra grauiſſimum illud & ſanctiſſimum DEI præceptum, quo iuſſus ipſe fuerat, ex illa terra omnino diſcedere, firmiſſimo animi propoſito, numquam illuc, habitandi cauſa, regrediendi, aut poſteros ſuos mittendi. Deinde, videbatur id contrarium eſſe diuinis promiſſionibus ſibi datis, earumq. fore irritum effectum. Etenim DEVS ei promiſerat, ſe daturum eius ſemini terram Chanaan, atq. inibi ſe progeniem eius numeroſiſſime multiplicaturum, magniſq. bonis cumulaturū: at ſi eius poſteri, relicta terra Chanaan, 44

aliò

aliò gentium & terrarum habitatum irent, earum DEI promissionum minime compotes fieri possent. Vtramque hanc causam supra positis verbis indicauit Abraham: priorem quidem, cum dixit; *DEVS qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ*: posteriorem vero, cum adiunxit: *Et iurauit mihi dicens, semini tuo dabo terram hanc*, Ergo licet Abraham certam haberet spem fore, vt mulier, quæ ex cognatione sua petebatur in coniugium filij sui, libenter & ipsa veniret in terram Chanaan, & à parentibus eius mitteretur, & ideo dixit, *Ipse mittet Angelum suum coram te*; eo tamen fuit animo, vt si alterutrum sibi necessario eligendum esset, aut mittere Isaac habitatum in Mesopotamiam, vt ex cognatione sua vxorem acciperet; aut si nollet eum discedere ex terra Chanaan, vxorem ei Chananæam dare, hoc potius eligeret, quam illud. Illud enim erat DEI præcepto, & promissionibus sibi ab eo datis contrarium; hoc autem, minime; licet malum videretur ac periculosum.

45 MONET Thomas Anglicus, ex hoc Scripturæ loco primum notuisse, etiam inter absentes, per intermedium procuratorem, posse matrimonium contrahi: sic enim coniugium inter Isaac & Rebeccam absentes, per seruum illum Abrahæ, contractum est. At ego, non fuisse tunc inter illos absentes contractum matrimonium, existimo: sed facta solum sponsalia; & futurum coniugium certis vtrinque promissionibus firmatum, vere autem ac proprie, postquam Rebecca venit ad Isaac, matrimonium esse contractum inter præsentes: idque (nisi ego parum video) videtur mihi non obscure indicasse Moses, extremis illis huius capitis verbis: *Qui introduxit eam* (Isaac Rebeccam) *in tabernaculum Saræ matris suæ, & accepit eam vxorem, & in tantum dilexit eam, vt dolorem qui ex morte matris eius acciderat, temperaret.*

Thomas Anglus su per caput 24. Genes.

46 *IPSE mittet Angelum suum coram te*, Videlicet, vt iter tuum, & negotium à me tibi mandatum regat, prosperet, & ad optatum perducat exitum. Simile est illud Exodi 23. *Ecce ego mittam Angelum meum, qui præcedat te & custodiat in via, & introducat in locum, quem præparaui*, & illud Tobiæ 5. *Credo quod Angelus DEI bonus comitetur ei, & bene disponat omnia, quæ circa eum geruntur; ita vt cum gaudio reuertatur ad nos*. Quot autem & quanta hominibus Angeli, quorum illi tutelæ, rectionique crediti à DEO sunt, adiumenta præbeant & commoda corporis iuxta animique, vel vnius Angeli Raphaelis, quæ in libro Tobiæ narratur historia clarissime demonstrat. Etenim Raphael preces & opera misericordiæ Tobiæ, in cælis offerebat DEO, salutarem ei procurans earum rerum effectum, sicut ipse dixit Tobiæ 12. *Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium suum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos; ego obtuli orationem tuam Domino*. Ipse iuueni Tobiæ fuit index & dux itineris, atque in omni labore, periculisque, magnum præsidium & solatium. Ipse eum, ab immanis cuiusdam piscis deuoratione seruauit: & docuit eum naturales eius piscis, sed occultas mortalibus, ac permiras virtutes & potestates, abigendi dæmonia, & illuminandi cæcitatem. Ipse Dæmonem, qui Saram, septem eius viris in ipso die nuptiarum occisis, vulgo infamem & abominabilem fecerat, ex domo illa prorsus eiecit, & in deserto Aegypti religauit. Ipse maximam pecuniæ vim Tobiæ debitam à Gabelo longe distanti, incredibili celeritate ac facilitate recepit. Ipse iuuenem Tobiam, omni negotio felicissime confecto, saluum duxit ac reduxit, & patris eius cæcitatem sanauit. Hæc Angeli tam multa & egregia in se merita & beneficia; grato, vt par erat, animo reputans Tobias, & patri suo commemorans, verissime dixit: *Pater quam mercedem dabimus ei, aut quid dignum poterit esse beneficijs eius? Me duxit & reduxit sanum: pecuniam à Gabelo ipse recepit: vxorem ipse me habere fecit: & damo-*

Quã multa & magna hominibus, Angeli Sancti bona præstent.

Tobiæ 12.

Tobiæ 12.

dæmonium ab ea compescuit: & gaudium parentibus eius fecit: me ipsum a deuoratione piscis eripuit: te quoque videre fecit lumen cæli: & bonis omnibus repleti sumus. Quid illi ad hæc poterimus dignum dare? Iacob etiam confessus est, ab omnibus malis, quibus omni vita sua liberatus fuerat, beneficio Angeli fuisse seruatum: *Ange-*
Genes.48. *lus*, inquit, *qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis.*

Versu 10. *Tulitque decem Camelos de grege domini sui, & abijt: ex omnibus bonis domini sui portans secum.*

Rupertus lib. 6. cómentariorum in Genesim cap. 40.

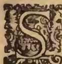

SAPIENTER, inquit Rupertus, pro re & tempore seruus ille senior sic abijt, cum multitudine camelorum, & cum amplissimis muneribus. Præsentibus namque donis doceri debebat & instrui puella, vt non paruas viri, aut soceri sui sciret sperarétque diuitias. Sic plane seruus, ad Gentilitatem conuertendam ad CHRISTVM està DEO missus, id est prædicator Euangelicus, cum ma- 47
Ephes. 4. ximis muneribus, illis videlicet, de quibus dictum est: *Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Ex his bonis Domini sui IESV CHRISTI, siue PATRIS eius DEI, portauerunt secum prædicatores Euangelici; vt ex præsentium gloriosa testificatione miraculorum, cognosceret ipsa, quæ petebatur CHRISTO, sponsa, quod vere magnus, & diues, & potens esset ille in cælo & in terra. Quid porro sibi volunt decem Cameli, quos
Exod. 20. ille seruus tulit de grege domini sui? Præcepta nimirum Decalogi; de quibus
Matth. 19 Dominus dixit: *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata DEI:*. quæ Pharisæi ne-
Lucæ 11. gligentes, & in decimanda menta & aneto superstitiose diligentes; recte tali elogio denotati sunt, vt diceretur illis: *Væ vobis Pharisæi, qui decimatis mentam, &*
Matth. 23 *rutam, & omne olus, & præteritis iudicium & charitatem DEI:* vel vt alius refert Euangelista: *Reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem, excolantes culicem, camelum autem glutientes.* Recte igitur decem fuerunt cameli,
Exod. 34. quia decem præceptis, quæ in duabus tabulis scriptæ sunt digito DEI, continetur omnis vera iustitia legis: quam solam seruari oportet in Euangelio CHRISTI,
Ad Philip. 3. reiectis omnibus iustitijs carnis, quas Apostolus detrimentum facit pro CHRISTO, & arbitratur vt stercora. Hactenus ex Ruperto. Ergo ex omni lege Mosis, decem tantum præcepta, quæ vocantur Moralia, Prædicatores Euangelici deferebant ad Gentes, eisque perpetuo seruanda tradebant: non tamen nuda, sed pretiosissimis CHRISTI donis ornata & locupletata; fidem dico, spem, caritatem, Sacramenta nouæ legis, clarissimam diuinarum Scripturarum intelligentiam, remissionem peccatorum, pacem & reconciliationem cum DEO, dona linguarum, multiplicemque miraculorum gratiam, dona SPIRITVS Sancti, aliasque inenarrabiles CHRISTI diuitias, quibus ad eius admirationem, amorem, cultumque excitarentur homines.

PRO illis verbis: *Ex omnibus bonis eius portans secum*, hebraice ad verbum 48
est: *Omnia bona domini sui in manu ipsius*, quod non solum significat, ei fuisse creditam omnium bonorum Abrahæ curam & administrationem: verum etiam, quod in illa legatione portauerit secum omnia bona domini sui. Quod, ne videatur incredibile, tripliciter exponi potest. Primo, vt sit locutio hyperbolica, satis frequens in Scriptura: & tulisse dicatur omnia bona, id est, plurima. Deinde, vt illud, omnia, non significet vniuersitatem omnium bonorum, sed tantummodo generum & specierum: vt sensus sit, ex omni genere bonorum domini sui tulit secum; id est, ex auro, argento, gemmis, pretiosis vestibus,

alijsque

alijsque rebus, quæ (vt inquit Iosephus) raræ erant in Mesopotamia, & pretiosæ illic habebantur: quemadmodum B. Augustinus putat esse interpretandum illud Apostoli: *Qui vult omnes homines saluos fieri*, id est, ex omni genere hominum: & illud, *Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: & item illud *Decimatis mentam & rutam, & omne olus*, id est, olera omnis generis. Hebræi vero censent, propterea dictum esse, seruum illum tulisse omnia bona Abrahæ, quia tulit secum schedam siue chirographum Abrahæ, in quo declarabat ille se filio suo Isaac, tanquam vnico hæredi, tradidisse omnia bona sua: quo scilicet ea re vehementius parentes Rebeccæ ad tale coniugium expetendum incenderentur. Hæc porro interpretatio Hebræorum satis congruit cum eo, quod infra scriptum est Genes. 25. *Dedit Abraham cuncta, quæ possederat Isaac; filijs autem concubinarum largitus est munera*. Hinc igitur apparet fuisse magnificam legationem illam: siue spectes legati dignitatem, erat enim primarius in domo & familia Abrahæ, singulari prudentia, fide, & industria præditus, ob idque carissimus Abrahæ: siue æstimes magnificentiam munerum, quæ mittebantur; siue amplitudinem comitatus, tam animalium, quam seruorum: siue demum longinquitatem itineris, grauitatemque negotij, cuius gratia conficiendi legatio illa est suscepta.

Iosephus lib. 1. Antiquitatum
S. August. in Enchiridio.
1. ad Tim. 2.
Ioan. 1.
Luca 11.

49 TVLIT *secum decem Camelos*. Incredibilem fuisse priscis illis temporibus apud Orientales populos, Palæstinæ vicinos, Camelorum vim & copiam, frequentissimumque vsum, multifariam nos docent sacræ literæ. Etenim vni viro Iob, traditur, fuisse sex millia Camelorum. Madianitis item, scriptum est, fuisse in exercitu, quo vastatum regionem Hebræorum venerant, innumerabiles camelos, & instar arenæ maris. Hebræi, victis prælio Agarenis, in cetera præda, quam retulerunt, cepere quinquaginta millia camelorum. Multiplex porro illis gentibus, illisque in locis camelorum fuit vsus, & paruo quidem impendio, leuissimoque labore. Vtebantur namque eorum equitatu in prælijs; & mulorum siue equorum vicem, in faciendo itinere: in quo tanta pollebant celeritate, vt auctore Aristotele, Nisæos equos, pernicitatis eximiæ, superarent. Philostratus certe, vt rem testatam compertamque narrat, eos ad mille stadia vno die conficere. Valebant præterea plurimum ad gestanda onera: gerunt enim ad septingenta pondo; etiam nonnumquam vsque ad mille. Sitis patientissimum est animal: nempe in quinque dies, sæpe etiam octo, coactum vero vel vsque in quindecim, sitim tolerat. Audiat Lector Plinium, Cameli, iumentorum in illis terris dorso funguntur, atque etiam equitantur in prælijs, velocitas inter equos; sed sua cuique mensura, sicut vires. Nec vltra assuetum procedit spatium; nec plus instituto onere recipit. Sitim, & quatriduo tolerant: implenturque, cum bibendi occasio est, in præteritum & in futurum; obturbata proculcatione prius aqua, aliter potu non gaudent. Viuunt quinquagenis annis; quidam & centenis. Sic Plinius.

De vsu & copia camelorum apud orientales.
Iob. 42.
Iudic 7.
1. Paralip. 15.
Vsus & commoditates, & virtutes camelorũ.
Arist. lib. 9 de Histo. animal. cap. vlt.
Philostra. lib. 2. de vita Apollonij.
Plin. lib. 8. cap. 18

50 VERVM Iulius Scaliger, super eadem ipsa re distincte magis & copiose differens, ad hunc modum scribit: Camelorum species tres. Arabici, proceri sunt, ac bene furtecti beneque habiti, ante quadrimatum inutiles. Horum, qui probatissimus est, mille pondo Italica gerit: septingentorum, iusta sarcina est. Altera species eorum, quos Aristoteles geminos scribit habere ὕββως, Bactrianos ille nominat: non nisi in Asia inueniri docent historiæ Africanæ. Tertiæ speciei censentur parui sane, atque ad sarcinas inepti; sed vsum præbentes equorum: tanta velocitate ac patientia, vt amplius centum milliaria vno die conficere dicantur; paucissimo cibo, nulloque potu contenti, Dromedarios vocant mercatores nostri. Vniuersum camelorum genus, adeo sitis patiens est, vt quin-

Iulius Scaliger contra Cardanum exercitatione 209. nu. 4.

quindecim totos dies coacti ferant. Ex more, quinto quoque die, cum minimum: cum plurimum, nono bibunt. Syri Camelis singulis semel in die panes dant hordeaceos, crudos, quinos: octauo quoque die, potum. Qui in libyæ solitudinibus agitant Cameli, quandiu virides pascuntur herbas, nihil bibunt. Ne Arabes ipsi quidem, quoad lacte vtuntur Camelino. Ibi quoque pro equis est opera Camelorum. quos neque infrenant, neque incapistrant: sed pertusæ narium chartilagini corrigiam inserunt, habenarũ vice: quomodo anulis ferreis ad bufalorum rectionem vtuntur Itali. vulgatum est, Camelos ingeniculatos excipere sarcinas: & suarum virium conscios, vbi satis impositum esse videatur, exurgere, frustra ad maiores, grauioresue porro cogi. Sic ille. Ob tot igitur Camelorum vsus, commoditatesque, tam promptas & faciles, mirum esse non debet, tantam fuisse apud Orientales gentes Camelorum frequentiam vsumq.

QVINTA DISPVTATIO.

Super illis verbis:

Versu 12. 13. 14. *Domine DEVS domini mei Abrahæ, occurre obsecro mihi hodie, & fac misericordiam cum domino meo Abraham. Ecce sto prope fontem aquæ, & filiæ habitatorum huius ciuitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella cui ego dixero, Inclina hydriam tuam vt bibam: & illa responderit, Bibe, quin & Camelis tuis dabo potum: ipsa est, quam præparasti seruo tuo Isaac: & per hoc intelligam quod feceris misericordiam cum domino meo.*

An istiusmodi deprecatio illius serui Abrahæ, improbanda sit tanquam pertinens ad tentationem DEI, & ad superstitiosam ominandi vanitatem.

Iosephus reprehenditur.

ANTE omnia sciendum est, Iosephum primo libro Antiquitatum non referre fideliter historiam huius loci, quædam addentem ex suo sensu, quæ non habet narratio Mosis. Quod sane non raro vir ille facit; an scienter, putans ea ratione facturum se probabiliorem narrationem: an per obliuionem vel incuriam, incertum est. Facit Iosephus seruum illum dicentem; si petenti sibi potum aquæ, à puellis aquatum venientibus ad fontem, alijs omnibus dare recusantibus, vna quæpiam earum humaniter ac liberaliter offerret; putaturum se, eam esse puellam, quam DEVS vxorem præparauerat domino suo Isaac. At Moses, de alijs puellis potum denegantibus, nihil seruum illum dixisse scribit, sed de vna solum puella, quæ comiter & benigne potum ei offerret. Audiat Lector Iosephum. Profectus famulus, diuturnum iter faciens, quod difficilis esset transitus per Mesopotamiam, hyeme, propter cœni altitudinem; æstate, ob inopiam aquarum, & infesta latrocinijs itinera; tandem peruenit ad vrbem Charras: in cuius suburbio incidit in plures puellas, aquatum euntes. vbi DEVM precatus est, vt inter puellas inueniretur ea, ad quam filio desponsandam missus erat à domino suo Abraham: idque eo signo deprehenderet, quod, ceteris negantibus, ipsa potum roganti præberet. Hæc secum volutans accedit ad puteum, poscitque ab illis potum. Illis vero causantibus, aquam se non sine labore haurire, quam domum deferant, non alijs

præbeant

præbeant; vna omnium, obiurgatis reliquis, negando eas vnquam inter homines versatas, quæ ne aquam quidem darent, benigne hospiti potum offert. Sic Iosephus. Sed venio ad tractatum disputationis supra positæ. Quæritur enim an ille seruus eiusmodi oratione tentauerit DEVM, petens ab eo certum signum, quo deprehenderet ipse vxorem destinatam Isaac: & ex puellæ responso diuinare volens, ipsam esse destinatam à DEO vxorem domino suo Isaac: quod spectare videtur ad superstitionem captandi omen, vsurpatam ab Ethnicis, & damnatam à Theologis.

52 SANCTVS Augustinus in libro Quæstionum super Genesim, quæstione 53. hanc ipsam ponit quæstionem: verum exposita tantum ratione super ea re dubitandi, suspenso iudicio, tacitaque sententia sua, inexplicatam eam, atque iniudicatam dereliquit. Ad hunc autem modum scribit: Quærendum quid differant augurationes illicitæ, ab ea petitione signi, qua petiuit seruus Abrahæ; vt ei DEVS ostenderet, ipsam fore vxorem domini sui Isaac, quæ petenti sibi potum aquæ, non solum sibi, sed etiam Camelis potum offerret. Aliud est enim mirum aliquid petere, quod ipso miraculo signum fit: aliud hæc obseruare, quæ ita fiunt, vt mira non sint, sed à coniectoribus superstitiosa vanitate interpretentur. Sed hoc ipsum etiam, quod mirum aliquod postulatur, quo significetur quod quisque vult nosse, vtrum audiendum sit, non parua quæstio est. Eo namque pertinet, quod dicuntur, qui hoc non recte faciunt, tentare DEVM. Ab hoc autem discernitur, quod Gedeon fecit, pugnæ imminente periculo. Consultatio quippe illa magis, quam tentatio DEI fuit. Vnde & Achaz apud Isaiam, timet signum petere, ne DEVM tentare videatur; cum hoc tamen eum Dominus admoneret per Prophetam, credo, existimans, quod ab ipso Propheta exploraretur, vtrum præcepti memor esset, quo tentare DEVM prohibemur. Sic Augustinus. Verum solutionem eius dubitationis tacitam ab Augustino, breuiter Lyranus tradidit: seruus, inquit ille non quæsiuit signum per modum augurij vel diuinationis, quod est illicitum; sed præmissa oratione petiuit à Domino signum, quo cognosceret, quod Angelus Domini direxisset viam suam, sicut prædixerat ei dominus suus Abraham; & ideo non peccauit petendo signum hoc modo. Hanc Lyrani solutionem breuissime Caietanus significauit potius, quam explicuit dicens; Oratio illa serui Abrahæ, bene respondet promissioni domini eius Abrahæ, qui promiserat ei dicens: *Dominus mittet Angelum suum coram te, & accipies inde uxorem filio meo.* Quasi dicere velit Caietanus, Angelum à DEO missum, vt prædixerat Abraham, ad dirigendum viam eius, & prosperandum negotium quod gesturus erat, incitasse illum seruum ad sic orandum, atque suggessisse ei verba, quæ locutus est.

S. August.

Iudic. 6.
Isa. 7.

Lyranus super cap. 24. Genes.

Caietanus ibidem.

53 BEATVS certe Chrysostomus non modo non vituperat, sed etiam valde laudat eiusmodi orationem, prudentiam illius serui sic orantis, commendans; nempe volentis dignoscere, futuram domino suo conuenientem vxorem, ex probitate morum, ex singulari comitate, & humanitate, præsertim autem ex hospitalitatis & benignitatis gratia; hanc quippe virtutem sciebat apprime caram domino suo, & in eius domo maiorem in modū coli & exerceri. Ponam hic verba Chrysostomi, Vide, inquit, serui prudentiam; Nam quia sciebat Patriarchæ hospitalitatem, & quia virginem inde ducendam conueniens erat iisdem esse præditam moribus, quibus dominus suus, nullam aliam quærit coniecturam; sed characterem virginalis animi, ex hospitalitate vult agnoscere. Si ego inquit, aquam ab ea petiero, & non solum faciet quod peram, sed & candorem & liberalitatem mentis suæ declarabit, dicens, etiam Camelis tuis aquam dabo; morum suorum ingenuitatem & bonitatem satis apertè ostendet. Con-

S. Chrys. homil. 45. in Genes.

sona

Theodoretus quæst. 73. in Genesim.

ſona eſt Theodoreti ſententia; Non, inquit, ſeruus ille Abraham dubitanter protulit orationem illam, vt quidam nimium ſimplices exiſtimant, ſed cum DEVM illius coniugij auctorem eſſe nouiſſet, ſigna quædam ſibi demonſtrari poſtulabat; per quæ ſcire poſſet, an coniugium DEO placeret: ſignum autem erat, non pulchritudo corporis, nec aliud quippiam eorum, quæ ſplendida putantur; ſed hoſpitalitas & affabilitas, atque animi manſuetudo. Cum enim tam inſignibus earum virtutum ornamentis cumulatus eſſet dominus eius Abraham, volebat & ſponſam congruere moribus ſoceri; ne contentiones & diſſidia parerent mores contrarij. Quod autem quæ locutus eſt ſeruus, non fuerint coniectitia, ſed fidei & religionis argumenta; primum demonſtrat accurata compoſitio orationis; deinde expectatio voluntatis diuinæ, id enim docet Scriptura, cum ait: *Vir autem obſeruabat illam, & tacebat; vt ſciret an DEVS direxiſſet viam ſuam, an non.* Sic Theodoretus. Nec diſſonum eſt, quod tradit

Rupertus. lib. 6. Commentariorũ in Geneſim cap. 41.

Rupertus. Veraciter, inquit, ſeruum illum Scriptura ſeniorem nominauit; nam quod ſeniore dignum fuit, non ipſe petendæ puellæ iudicium ſuis commiſit oculis, qui ſolam faciem, non etiam mores, aut virtutem peruidere poſſunt: ſed ſecundum herilem fidem, credens quod domini ſui curam haberet DEVS, totam in illo poſuit electionis ſpem. Credidit autem homo ille, quod hoſpitalitatis argumento explorata, & tali iudicio deprehenſa virgo, domini ſui moribus conueniens, digna eius foret coniugio.

S. Thomas 2. 2. quæſt. 95. art. 7.

BEATVS Thomas, diſputans vtrum diuinatio, quæ fit per auguria, & 54
per omina ſit licita; ponit obiectionem, qua probari videtur eam eſſe licitam; Gedeon enim, inquit, qui inter Sanctos numeratur ab Apoſtolo ad Hebr. 11. ex eo quod audiuit narrari ſomnium quoddam & interpretationem eius, promiſit ſibi victoriam de hoſtibus; quaſi fauſto quodam omine ad præliandum animatus. Similiter Eliezer ſeruus Abrahæ, ominandi videtur vſus obſeruatione; ex reſponſo puellæ ſignum petens futuræ vxoris. Huiuſmodi obiectionem ita diluit Doctor Angelicus: Dicendum, inquit, quod Gedeon obſeruauit recitationem & expoſitionem ſomnij, accipiens ea pro omine; quaſi ordinata ad ſui inſtructionem à diuina prouidentia. Et ſimiliter Eliezer, attendit verba puellæ, præmiſſa oratione ad DEVM. Sic ille. Vult igitur S. Thomas, orationem illius ſerui nihil habuiſſe ſuperſtitionis; ſed plenam fuiſſe fidei, deuotionis, & fiduciæ in DEO: & ab eo fuiſſe motum ad petendum ſignum, & tale ſignum.

Iudic. 7.

Thomas Anglicus in cap. 24. Geneſis.

VERVM Thomas Anglicus ſuperiorum omnium enucleatiſſime ac diſtin- 55
ctiſſime propoſitam difficultatem, more ſuo ſcholaſtico, doctè ſcilicet magis quam eleganter, hunc in modum explicat: Videtur, inquit, illa ſerui Abrahæ oratio, fuiſſe ſuperſtitioſa. Vnde enim certum ei fuit eam puellam, quæ ſibi potum petenti pro vt ipſe præcogitauerat, promptè ac liberaliter offerret, fuiſſe à DEO deſtinatam coniugem domino ſuo Iſaac? Sed dicendum eſt, prædictam orationem, non modo non fuiſſe ſuperſtitioſam, ſed etiam fidelem & deuotam, ac diſcretam. Fidelis quidem fuit; quia nulli rei ſuperſtitioſæ, ſed ſoli fidei, pietatique, ac prouidentiæ DEI nitebatur; tum etiam Sanctitati Abrahæ & DEI promiſſionibus ei factis, & dicto Abrahæ, qui dixerat ipſi: *Dominus ipſe mittet Angelum ſuum coram te.* Deuota vero fuit, quia non rem vanã & curioſam, ſed grauem & vtilem, & piæ intentioni Abrahæ conuenientẽ, petebat. Nam quia rationabiliter cogitabat, iudicium ſuum & experientiam non ſufficere, ad probandum & eligendum de terra & gente incognita, puellam plene idoneam & congruentem coniugio Iſaac, iccirco aliquam oſtenſionem diuini præſagij & iudicij expetebat à DEO, per quam ſua electio dirigeretur. Diſcreta

ta demum illa fuit oratio; siquidem conditionem posuit rationabiliter indicatiuam strenuæ & egregiæ indolis puellæ; vtpote actum promptæ & piæ & largæ liberalitatis,& humilis obsequij; nempe quæ talis esset, quæ plus sibi offerret, quàm ipse peteret, idque alieno valde loco & tempore: scilicet vespertino tempore; in quo tam pro gregibus, quàm pro domo haurire aquam, & quanto citius domum redire oportebat: præsertim autem, quod aliæ complures puellæ ob easdem causas, aquam ex eodem puteo haurire debebant. Præterea,ex euentu patuit, quod coniecturalis illa serui Abrahæ cogitatio, fuerat mota & ordinata à DEO; quia mox Rebecca venit, & descendit ad fontem; & omnia, prout ille seruus præcogitauerat & proposuerat, expleuit. Sic ille.

56 EGO in opinionem istorum auctorum, pleno feror assensu: censeo enim orationem illius serui,tale petentis signum, quatuor ob causas esse inculpabilem, quin etiam piam & laudabilem. Principio, instinctu & afflatu diuino incitatus ille est ad id petendum: id enim aperte indicauit euentus, petitioni eius omnino respondens. Itaque dubitare non conuenit, & seruum ad tale petendum signum, & Rebeccam ad id, quod postulatum erat, exequendum, explendumque, fuisse à DEO impulsos. Deinde,nihil in ea oratione cernitur superstitiosum, aut vanum; nihilque non rectam redolens fidem, puramque pietatem, ac sinceram religionem. Adhæc, petiuit tale signum in re grauissima, & in negotio maximi momenti; cuius vtique bonum exitum & successum, super omnia, domino suo curæ & cordi esse sciebat: & in quo iudicium & prudentiam suam, nisi diuino inspiratu ductuque regeretur, parum valere nouerat. Postremò, ad id petendum, vehementer est motus verbis illis domini sui, *Ipse mittet Angelum suum coram te*. Itaque cum ei venit in mentem tale signum petere;omnino persuasum & certum habuit, eam sibi mentem & cogitationem à DEO per Angelum fuisse inspiratam, atque in animum suum impressam. Quotiescumque porrò signum petitur à DEO, non ex imbecillitate fidei, sed ex magna DEI fiducia, nec ad diuinam potestatem, aut veritatem dictorum & promissorum eius explorandam; sed, vt circa graue aliquod negotium tractandum,quid DEO placitum sit, pernotescat; & vrget ad id honesta necessitas, siue pia vtilitas, adestque diuinus instinctus ad id mouens; humilisque ac deuota præmittitur oratio; omnisque augurationis, aut superstitiosæ diuinationis obseruatio longissime abest; tunc signum petere licet; nec id pertinet ad DEI tentationem. Quocirca non peccauit Abraham, cum signum à DEO petijt, dicens; *Vnde scire possum, quod possessurus sim terram hanc?* Genes. 15. vt nos supra ostendimus, cum eum ipsum locum tractaremus. quemadmodum etiam Apostoli petierunt à DEO, vt in nomine Domini nostri IESV CHRISTI, signa & prodigia fierent, quo potentia & gloria CHRISTI declararetur infidelibus. Sic enim orasse eos DEVM, refert B. Lucas: *Et nunc Domine, da seruis tuis, cum omni fiducia loqui verbum tuum; in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, & signa, & prodigia fieri per nomen sanctum Filij tui IESV*. Ergo ille seruus Abrahæ, diuino præcedente instinctu, humilique præmissa oratione, in re toti mundo perquam vtili, vt scilicet idonea & digna mulier inueniretur, quæ nuberet Isaac; ex quo Filius DEI venturus in terras, humanamque naturam pro redemptione hominum sumpturus, generandus erat; nihil peccauit, tale petens signum, nec id ad tentationem DEI vllo modo referri debet.

Auctoris sententia.

Vide B. Thomam 2.2. q. 97. art. 2.

Act. 4.

SEXTA DISPVTATIO.

De Ominum obſeruatione, vſuque, & ea, quæ fit per omina diuinatione apud Ethnicos vſitatiſſima, an ſecundum ſacram & Eccleſiaſticam doctrinam, ea probari vllo modo poſſit.

OSTENDIMVS in ſuperiori diſputatione, orationem illius ſerui Abrahæ, quæ ad ominandi rationem, & obſeruationem pertinere videbatur, nec vlla ex parte fuiſſe culpabilem, & fuiſſe piam ac laudabilem. Hæc porrò tractatio non ſolum hoc loco nobis occaſionem præbet, verum etiam quaſi neceſſitatem quandam imponit, certe vehementer nos incitat; vt breuiter indicemus, qualisnam olim apud Ethnicos, quamuę probabilis fuerit ominandi obſeruatio, & vſus; & an is ad Sacræ Scripturæ & diſciplinæ Eccleſiaſticæ normam, probari aliquatenus poſſit. Simul verò breui huiuſce rei tractatu explicatuque, germana quorundam diuinæ Scripturæ locorum ſententia pernoteſcet. Verum primo aperiemus, quid ſit Omen, & vnde originem traxerit.

Quid ſit omen, & quæ eius origo. Cic. lib. 1. de Diuinatione.

OMEN, erat vox humana, quæ loquentibus, vel imprudenter excidebat, 57
vel etiam temere: ex quâ futurarum rerum euentus tam proſperi, quàm aduerſi diuinabantur. Non enim ſolum Deorum voces, ait Cicero, Pythagorei obſeruauerunt, ſed etiam hominum, quæ vocant Omina. Quæ Maiores noſtri, quia valere cenſebant, iccirco omnibus rebus agendis, Quod bonum, fauſtum, felix, fortunatum eſſet, præfabantur: rebuſque diuinis, quæ publice fierent, vt fauerent linguis, imperabatur: inque ferijs imperandis, vt litibus & iurgijs ſe abſtinerent. Itemque in luſtranda colonia, ab eo qui eam deduceret, & cum imperator exercitum, cenſor populum luſtraret; bonis nominibus, qui hoſtias ducerent, eligebantur: quod idem in delectu, conſules obſeruant; vt primus miles fiat bono nomine. Prærogatiuam etiam Maiores, Omen iuſtorum comitiorum eſſe voluerunt. Hæc Cicero. Quibus adde quod tradit Valerius Maximus: Ominum, inquit, obſeruatio aliquo contactu religionis innexa eſt: quoniam non fortuito motu, ſed diuina prouidentia conſtare creditur. Ominum igitur obſeruatio, duabus ex rebus credebatur nata; tum ex prouidentia DEI, varijs modis præſignificantis hominibus futura, per ſomnia, per ſortes, per ſyderum aſpectum, per auium volatus & cantus, ac demum per hominum voces, non proprio eorum conſilio, ſed DEI editas Incitatu: tum etiam ex euentis; quod multa ad verbum ei obſeruationi vere reſpondiſſent.

Valerius Max. lib. 1. cap. 5.

Exempla inſignium ominum. Valerius Max. lib. 1.

AC multa quidē huiuſce obſeruationis exempla celebrata ſunt ab Antiquis: 58
ſed ego vnum duntaxat & alterum commemorabo. Vrbe Roma à Gallis deleta, deliberantibus Patribus conſcriptis, vtrum Veios migrarent, an ſua mœnia reſtituerent; forte eo tempore è præſidio cohortibus redeuntibus, Centurio in comitio exclamauit: Signifer, ſtatue ſignum, hic optime manebimus. Ea voce audita, Senatus accipere ſe omen reſpondit, atq; è veſtigio, Veios tranſeundi conſiliū omiſit. Illud quoque hoc in genere fertur in primis. L. Paulo bellum cum rege Perſe gerendum obtigerat, Domum è curia regreſſo, & filiolam ſuam triſticulam animaduer-

Cicero lib. 1. de Diuinatione.

animaduertenti;& quid tristis esset, roganti, respondit illa; perisse Persam. Erat autem mortua catella, quam illa habuerat in delicijs, eo nomine. Tum ille arctius puellam complexus, Accipio (inquit) omen, mea filia. Qua voce ad gerendum bellum vehementer animatus est; non dubiam spem futuræ victoriæ ac triumphi, animo præsumens.

59 AD istiusmodi autem ominosæ diuinationis, deridendam & contemnendam superstitionem, appositissimum hoc loco exemplum, ex Pausania commemorare lubet, sic autem ille in Achaicis scribit: Phare, Achæorum oppidum, Patrensibus est ab Augusto attributum; vbi fori area magno & late patenti ambitu est, quo scilicet spatio esse consueuerat priscorum fora. In eius medio, Mercurij marmoreum signum est, cum barba, è quadrata basi eminens, modica magnitudine. Proximo loco, oraculum est. Ante Mercurij signum, Vesta est, & ipsa marmorea: Appositæ ei sunt plumbo ferruminatæ, æneæ lucernulæ. Qui DEVM consulunt; vestam primum thure incenso placant: deinde oleo infuso, lucernas accendunt; tum verò in aræ dextera parte, nummum patria nota signatum, appellant æreū, dedicant. Vbi, quod ex vsu suo fuerit, rogatit quispiam; aurem simulacro admouet: inde è foro abiens, manibus aures bene occludit. Vbi è foro excessit, amota auribus manu, quam primum excepit vocem, eam sibi certissimi oraculi loco ducit. Eadem quoq. apud Aegyptios, in Serapidis loco, celebratur oraculi religio. Sic Pausanias. vide quæso, Lector, quo vsq. vanissima mortalium superstitio prouecta sit: vt voces ab homine imprudenter, ac fortuito, & cæco quodam casu editæ, quasi certissima futurarum rerum indicia, instar diuinorum oraculorum accipiantur & colantur. Sed quando ista obseruans, ait Cicero, quieto & libero animo esse poteris, vt ad rem gerendam, non superstitionem habeas sed rationem ducem? Ita ne? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit; & eius verbum aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cum M. Crassus exercitum Brundusij imponeret, quidam in portu, caricas Cauno aduectas vendens, Cauneas clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caueret, ne iret: non fuisse periturum, si omini paruisset. Quæ si suscipiamus; pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt obseruanda. Sic Cicero.

Pausanias. Exemplum vanissime superstitionis in capiendis ominibus.

Cicero lib. 2. De Diuinatione.

60 CETERVM, Ominatoriam istam diuinationem esse vanam ac futilem, atque ab omni ratione veritateque vacuam, hunc in modum argumentari licet: Voces humanæ non possunt esse certa futurarum rerum signa, ergò ex illis futura diuinari non possunt. Enimuerò, triplex est signorum genus: vnum est naturale; alterum, diuinum; tertium, humanum: ad nullum verò trium istorum generum, significatio ominum referri ac pertinere potest. Etenim signum naturale duo habet, quæ ominibus non conueniunt. Habet namque vel semper, vel plurimum, sibi respondentem euentum quem significat. Siquidem ea quæ secundum naturam sunt, vt multis locis docet Aristoteles, aut semper eueniunt, aut rarò deficiunt. At istiusmodi omina, perquam rarò veridica sunt: & vix pars eorum millesima, vt expectatur, sic euenit. Deinde, signum naturale conuenientiam habet & coniunctionem naturalem cum ea re, quam significat; vel tanquam causa cum suo effectu; interdum enim prædedens causa & apparens, occultum adhuc, sed mox secuturum, præmonstrat effectum: aut contra; sicut effectus sæpenumero conspicuus, latentem prodit causam: vel quia tam signum, quàm res eo signata, sunt effectus vnius causæ communis vtrique; & ipsa sic inter se connexa sunt; vt vel inseparabili societate simul existant; vel vnum antecedat, & alterum sequatur. Horum exempla, in Pronosticis Medicorum, maxime verò in Aphorismis Hippocratis, permulta reperire licet. Tale porrò

Refutatur ominum obseruatio & vsus.

signum, non esse omen, nec tanquam causam sui effectus, nec vt effectum causæ, nec sicut vnum effectum alterius effectus; nemo est, qui non perspicue videat. Tertia Pauli Aemilij filia, patri roganti, quid tristis esset, respondit, perijsse Persam, quæ erat eius catella: ex quo pater omen cepit, debellatum iri Persem Macedonum regem; regnumque Macedonicum esse interiturum. Et quam, obsecro, Persa catella, naturalem habet conuenientiam cum Perse rege, præter æquiuocam tantum eiusdem vocis similitudinem, vt interitus Persæ canis, certum signum debellandi Persæ regis esse potuerit?

Diuina signa, à DEO sunt missa ad quippiam certo præsignandum: quare certissima sunt indicia, quæ numquam frustrantur euentu: quod contra euenit in ominibus, quibus rarissime euentus respondet. Cumque inficiari non possint isti ominum obseruatores, quin obscurum & dubium sit, num talia omina mittantur à DEO, necne, id enim maxima pars hominum negat; nec ipsi probare id certa ratione possunt: cum, inquam, ea res dubia sit, constat sane eius dubitationis arbitros & iudices esse debere, non vulgus hominum, rude scilicet, ac facile, maleque credulum; sed viros diuina sapientia, ac singulari erga DEVM pietate ac sanctitate præstantes. At, vt quisque sapiens maxime, ac pius, & sanctus est; ita maxime, istiusmodi quæ fit per omina, diuinationem deridet, contemnit, damnat. 61

RESTAT tertium signi genus, quod humanum appellauimus: id autem est, hominum consilio, ratione, ac voluntate, ad rem quampiam significandam constitutum. Sed id signi genus, vel est præteritæ rei, vel præsentis: vel si rei futuræ sit, eius certe solum esse potest, quæ tum ab homine, certo prouideri ac prænosci potest; tum talis est, vt in hominis potestate ac voluntate positum sit facere, vt ea res aliquando vel existat, vel non existat. Extra hæc autem, si quod rei futuræ significandæ gratia, ponatur ab homine signum; id vanum, incertum, & fallax esse necesse est. Atqui omen accipitur vt signum rerum futurarum, quæ prorsus incertæ & incompertæ homini sunt. Futura namque contingentia, vt in confesso est apud Philosophos ac Theologos, nec certa hominum intelligentia comprehenduntur; nec est in homine facere, vt vel existant, vel non existant. Quare signum ab homine positum, vel acceptum, istiusmodi res significans, nihil certi habere, sed futile, ac plerumque falsum esse necessum est. 62

Signa humana, ne vana sint, qualia esse oporteat.

ADIICE, quod voces humanæ, quæ tanquam omina accipiuntur, nullam vim habent significandi futura. Aut enim habent ex voluntate, & proposito loquentis. verum id fidem minime capit: nam ille ea verba non dixit ad id significandum, ad quod is qui audit, ea accommodat; immo verò respectu eius rei, inscienter & inconsulte ab eo proferuntur. Neque enim Tertia illa Aemiliana, cum dixit Persam catellam suam perijsse, de clade Perse regis, & interitu eius regni, quicquam cogitabat. Aut igitur ex voluntate atque instituto audiẽtis, accommodantis ad id quod vult, voces loquentium, ratio & vis ominum pendet. Sed id profectò per absurdum & valde ridiculum est, eum qui audit, ex loquentium verbis fingere sibi omina, & ad id quod animo voluit ac reputat accommodare: & propter verbalem solum & æquiuocam similitudinem vocis auditæ cum cogitatione rei cuiuspiam futuræ; arbitrari, eam vocem ad id præsignandum, sibi fuisse diuinitus missam. 63

ADHAEC, vox eadem audiri potest à multis, diuersa agere cogitantibus; quæro an ea vox illis omnibus, quod quisque cogitat, ominetur; aut vni eorum tantum? Exempli gratia, sint, qui audiant eam vocem, 64

Petrus, Paulus, Franciscus, Ioannes; si vni eorum tantum dicatur ea vox esse omen; quæram, cuinam eorum? cur enim potius Petro, quàm Paulo, vel alij? & vnde notum esse potuit, eam vocem pertinere ad Petrum, non autem ad Paulum, vel Ioannem? Sin autem dicatur, vocem illam omnibus eam audientibus, vim ominis præstare; est id sanè prorsus incredibile; quomodo enim vna vox multis diuersa animo spectantibus, præsignificare potest, quod eorum quisque scire quærit? Nam neque vna vox, nisi vnum & idem significare potest, siue ab vno, siue a multis audiatur: neque vnum, idemque significans, fieri potest, vt vim ominis præstet multis diuersa agere cogitantibus; aut diuersas admodum res futuras animo spectantibus.

65 DIXIMVS de obseruatione & vsu Ominum, qui erat apud Ethnicos; eiusque vanitatem ac futilitatem confutauimus: sequitur, vt, an ominandi ratio, sacræ ac Ecclesiasticæ doctrinæ conueniens sit, breuibus ostendamus. Beatus Augustinus libro primo Retractationum, capite primo, etiam nomen ipsum Ominis, adeo improbat, vt se, cum in Academicos disputando acriter pugnaret, semel eo nomine vsum esse doleat; quòd id nominis, nec in sacris literis, nec in probato auctore Ecclesiastico, legatur. Augustini verba hæc sunt: Item respondens ei, cum quo disputabatur; Hic plane, inquam, non erras; quod, vt tibi Omen sit ad reliqua, libenter optauerim. Hoc licet non serio, sed ioco dictum sit, nollem tamen eo verbo vti. Omen quippe me legisse non recolo, siue in sacris literis nostris, siue in sermone cuiuspiam Ecclesiastici disputatoris: quamuis abominatio inde sit dicta, quæ in diuinis libris assidue reperitur. Sic Augustinus. Reperitur quidem vox ominis in sacris literis, sed, (nisi me fallit memoria) semel tantum, nec nisi ab Ethnicis hominibus, atque impijs vsurpata. Legimus enim in libro tertio Regum, capite vigesimo, debellato Benadad Syrorum rege, venisse famulos eius supplices ad regem Achab, eique dixisse. *Seruus tuus Benadad dicit; Viuat, oro te, anima mea. Et ille ait: Si adhuc viuit, frater meus est. Quod acceperunt viri pro omine; & festinantes, rapuerunt verbum ex ore eius, &c.*

An obseruatio & diuinatio ominatoria secundum sacram & Ecclesiasticam disciplinã probari possit. S. Augustinus.

Locus lib. 3. Regum cap. 20.

66 VERVM, etsi nomen ominis non est in sacris literis vsitatum, res ipsa tamen, quæ illustrem habet ominis speciem & similitudinem (certe ab Ethnicis omen fuisset appellatum) non rarò inuenitur: nimirum ex verbis cuiuspiam auditis, coniectare ac diuinare quippiam futurum. Ponam eius rei, producta ex sacris literis, aliquot exempla. Principio, oratio illius serui Abrahæ, de qua supra disputauimus, magnam habet ominis speciem; sic enim ille dixit: *Puella, cui ego dixero; Inclina hydriam tuam, vt bibam: & illa responderit, Bibe; quin & camelis tuis dabo potum: ipsa est, quam præparasti seruo tuo Isaac. Et per hoc intelligam, quod feceris misericordiam cum domino meo.* Voluit igitur seruus ille, ex responso puellæ, quænam esset domini sui futura coniux, diuinare. Deinde, huc etiam referri potest, quod legitur in libro Iudicum capite septimo, Gedeonem exaudito somnio, quod in castris Madianitarum narrabatur, & interpretatione à quodam Madianitarum prolata, certissimam animo concepisse spem victoriæ de Madianitis comparandæ. Audi Scripturam: *Cum audisset*, inquit, *somnium & interpretationem eius, Gedeon, adorauit: & reuersus ad castra Israel, ait: Surgite; tradidit enim Dominus in manus nostras, castra Madian.* Quæ verba explanans Caietanus: Ad suauem inquit, diuinæ gubernationis dispositionem spectat, conformare animos hominum per signa sensibilia: inter quæ computantur, sumpta ex hominibus, omina: siquidem magni fiebant apud priscos omina, tanquam à superis data. Sic Caietanus.

Exempla ominũ in sacris literis.

Locus libri Iudicũ cap. 7.

Caietanus in cap. 7. Iudicum.

Locus 1. libri Reg. cap. 14.

SED alterum Scripturæ exemplum, ad id quod volumus expresse declarandum, videtur esse appositissimum. In libro primo Regum, capite 14. sic legimus: *Dixit Ionathas ad armigerum suum: veni, transeamus ad stationem incircumcisorum horum, si forte faciat Dominus pro nobis: quia non est Domino difficile saluare, vel in multis, vel in paucis. Cumque apparuerimus eis, si taliter locuti fuerint ad nos; Manete, donec veniamus ad vos: stemus in loco nostro, nec ascendamus ad eos. Si autem dixerint, Ascendite ad nos; ascendamus, quia tradidit eos Dominus in manibus nostris. Hoc erit nobis signum.* Quam historiam commemorans Iosephus libro sexto Antiquitatum: Ergo, inquit, postquam eo accesserunt; Ionathas animabat suum armigerum, ad hostem aggrediendum: si nos, inquiens, vbi viderint hostes, iusserint ascendere ad se, omen victoriæ accipiendum est: quod si tacuerint, neque nos vocauerint, reuertamur. Cumque propius ad hostilia castra accederent, apperente iam die, vbi eos Philistini aspexerunt, inclamabant; venite huc, daturi pœnas audaciæ; Quam vocem Ionathas auide arripuit, tanquam indubitatum omen victoriæ. Sic Iosephus. Lyranus supradictum Scripturæ locum exponens, proditum esse scribit à Iosepho; Ionatham primo vehementer, & admodum religiose rogasse DEVM, vt sibi animum viresque adderet ad hostes debellandos; cuius precibus annuentem DEVM, illud ei signum dedisse, si hostes, eum ad se vocarent, id certissimum ei fore signum comparandæ victoriæ. Cum autem ille ad locum hostium accessisset; subito, ingenti exorta nebula, fuisse offusa & operta eorum castra, vt nec Ionatham, nec inter se noscerent; quare inuicem pugnantes, mutuis fuisse vulneribus trucidatos. Hæc Lyranus ex Iosephi sententia, Equidem nescio vbi Lyranus istud legerit apud Iosephum. Ego nec in libro sexto Antiquitatum, vbi hanc ille memorat historiam, nec vspiam alibi, tale quid in eius libris legere memini. Lapsus igitur sine dubio est Lyranus, vel memoria, vel incuria legendi Auctorem ipsum; vel forte fidens alijs ex Iosepho id referentibus; memorabili sanè documento, scriptores, in citandis auctorum sententijs, perquam cautos & diligentes, atque attentos esse oportere. Gaietanus porrò factum illud Ionathæ narrans: Magna, inquit, fuit Ionathæ fiducia, solum cum armigero suo aggredi hostium castra: sed non imitanda. Euentus tamen ostendit, eam fiduciam diuinitus ei fuisse inspiratam. Sicut etiam decernere sibi illud omen sine diuina inspiratione, illicitum profecto fuisset: nam fuisset nonnullum diuinationis peccatum; quemadmodum & illud fuisset, tentare DEVM. Sic Caietanus. 67

Iosephus.

Lyranus in cap. 14. primi libri Regũ, non fideliter refert sententiam Iosephi.

Caiet. in cap. 14. primi Regũ.

68 MVLTA præterea in Ecclesiasticis historijs leguntur, quæ proculdubio ad rationem & obseruationem ominum Ethnici retulissent: Ego in præsentia, duo tantum ponam exempla. Probus Præfectus, cum Ambrosium Liguriæ & Aemiliæ præposuisset, ei proficiscenti, quasi diuinans, dixit: Vade, age non vt iudex, sed vt Episcopus. Cuius sapiens dictum, quasi fuisset oraculum, res ipsa mirifice comprobauit. Nam cum postea eiusdem Probi iussu Ambrosius Mediolanum cum potestate venisset, vt populum de Episcopo deligendo dissidentem sedaret: cum in frequenti Ecclesia, de quiete & tranquillitate multa præclare dixisset; de repente vox pueri è media turba, Episcopum Ambrosium exclamantis, audita est: quam vniuersus populus, vt faustissimum Episcopatus eius omen, magno assensu & gaudio accepit.

Omen Probi de S. Ambrosio.

Verum, quod sibi contigisse narrat Augustinus, id profecto est memoratu dignissimum. Aestuabat animo, & discruciabatur Augustinus; quasi contrarijs quibusdam cogitationum & affectuum fluctibus, in contrarias iactatus sententias & desideria. Cupiebat ille quidem flagrantissime, honestam, sanctamque viuendi rationem, qualem scilicet Christiana disciplina præscribit, amplecti: sed inde, tum antiquis vitijs, tum præsentium ardore cupiditatum, &

consueta-

consuetarum voluptatum titillatione vehementer retrahebatur. Quid igitur sibi tali ægritudine animi misere conflictato acciderit; ipsemet hisce verbis commemorat: Et ecce, audio vocem de vicina domo, cum cantu dicentis, & crebro repetentis quasi pueri, an puellæ, nescio: Tolle, lege. Statimque murato vultu intentissimus cogitare cœpi, vtrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi, cantare tale aliquid: nec occurrebat omnino, audiuisse me vspiam. Repressoque impetu lacrymarum; surrexi; nihil aliud interpretans diuinitus mihi iuberi, nisi vt aperirem codicem, & legerem quod primum caput inuenissem. Audieram enim de Antonio, quod ex Euangelica lectione, cui forte superuenerat, admonitus fuerit; tanquam sibi diceretur, quod legebatur: *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me:* & tali oraculo ad te esse conuersum. Itaque concitus redij ad eum locum, vbi sedebat Alipius; ibi enim posueram codicem Apostoli, cum inde surrexeram: arripui, aperui, & legi in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi mei. Erant autem hæc verba: *Non in comessationibus & ebrietatibus; non in cubiculis & impudicitijs; non in contentione & æmulatione: sed induite Dominum IESVM CHRISTVM, & carnis prouidentiam ne feceritis in concupiscentijs.* Nec vltra volui legere, nec opus erat: statim quippe cum fine huiusce sententiæ, quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Hæc Augustinus.

S. August. lib. 8. Confessionũ, cap. 8.

S. Antonius.

Matth. 19.

Ad Rom. 13.

69 CETERVM, admonendus, est Lector, verba hominum, si certa fuerint futurorum indicia & prædicta, ab ijs qui Christianam disciplinam profitentur & colunt, ea non vocari omina, nec accipi vt hominum verba: sed prophetice esse dicta, & diuino afflatu instinctuque, etiam nescientibus qui ea dicunt, enuntiata censeri. Cuius rei perillustre proditur in Euangelio Iohannis exemplum Caiphæ pontificis Iudæorum, qui nesciens quid diceret, prophetauit, affirmans expedire, vt IESVS CHRISTVS moreretur pro populo, ne vniuersa gens periret. Interdum quoque Dæmon multa prænoscens futura, mortalibus occulta, ea tacito suggestu & incitatu per homines aliquos prædici facit; vt vanis superstitionibus, atque etiam noxijs erroribus, curiosos huiusmodi rerum sectatores, circumueniat. Audiat lector, super ea re Augustini sententiam: Fatendum est, inquit, quando ab istis vera dicuntur; instinctu quodam occultissimo dici, quem nescientes humanæ mentes patiuntur. Quod cum ad decipiendos homines fit, spirituum seductorum operatio est: quibus quædam vera de temporalibus rebus nosse permittitur, partim quia subtilioris sensus acumine; partim quia corporibus subtilioribus vigent; partim experientia callidiore, propter magnam longitudinem vitæ; partim à Sanctis Angelis, quod ipsi ab omnipotente DEO discunt, iussu eius sibi reuelantibus, qui merita humana occultissimæ iustitiæ synceritate distribuit. Aliquando autem ijdem nefandi spiritus, etiam quæ ipsi facturi sunt, velut diuinando prædicunt. Sic eo loco Augustinus. Qui hoc ipsum alio loco, duobus sibi notissimis confirmat exemplis: ostendens, quosdam occulto instinctu prædixisse quædam vera, quæ tamen illi per iocum & risum dicebant. Plinius erudite quodam loco disputat, num verba hominum (cuius generis etiam censentur Omina) vim vllam habeant efficiendi boni cuiuspiam, maliue arcendi, aut certe præsignificandi. Et aientem quidem sententiam, quæ vulgaris erat & vetus, exemplis varijs, experimentisque proditis comprobat: negantem vero sententiam, cui & ipse videtur annuere, sola firmat Sapientum auctoritate; & dissimulato quodam contrariæ opinionis irrisu contemptuque. Verum de Ominum obseruatione vsque, finem hic disputandi faciamus.

Ioan. 11.

S. August. lib. 2. de Genesi ad litera cap. 17.

S. August. lib. 12. eiusdem operis cap. 22.

Plin. lib. 28. cap. 2.

SEPTIMA DISPVTATIO.

Cur Moses, cum Rebeccam appellasset virginem, addit, eam fuisse viro incognitam: videtur enim talis adiunctio superuacua, & tautologiæ vitium non effugere.

Super illis verbis:

Versu 15. *Nec dum intra se verba compleuerat; & ecce Rebecca egrediebatur: Puella decora nimis, virgoque pulcherrima, & incognita viro.*

ECCE quod ille seruus optauerat, & à DEO fuerat deprecatus, id ei prorsus ex voto contigit. Itaque euentus ipse, desiderio eius, petitioniq. mirifice respondens, plane ostendit, orationem eius non fuisse superstitiosam, sed piam & DEO acceptam; vtpote optato effectu diuinitus comprobatam. *Decora nimis*. 70
Illud *nimis* ex consuetudine linguæ hebrææ, habet vim superlatiui, significans magnam eius rei, cui adiungitur exuperantiam. *Decora*, Id est, decentissimi aspectus, quantum ad condecentem membrorum proportionem, & viuidum ac suauem colorem, & teneritudinem ac læuitatem cutis. *Virgo pulcherrima*, Virginum, quoad intactæ viris sunt, speciosior & amabilior est pulchritudo; deflorata autem virginitate, & viuidi coloris suauitas marcescit, & læuitas oris turpatur: ad eundem nempe modum, atque floribus accidit, vel intactis, vel manibus hominum contrectatis. Atque virginalis pulchritudinis Rebeccæ commemoratione, indicare voluit Moses, quam faustum & fortunatum esset futurum illud matrimonium, quod inter virgines conglutinandum erat; in quo nec mulier alium nouisset virum, nec vir aliam mulierem: fit enim mutuus inter coniuges flagrantior & perseuerantior amor, quorum animi alienis amoribus non fuere occupati. Enimuero, ipsa virginitas, magna pulchritudinis gratia est, omnique dote optabilior: non aurum, non prædia, non vlla dotalis pecunia sic virum delectat, vt in vxore virginitas, quæ primum à viro libata, vt rursus non potest redintegrari, ita perpetuo mansuræ beneuolentiæ arctissimum est vinculum. Scite igitur Poeta, Didonem, quæ virgo nupserat Sichæo, primos illi seruantem amores inducit, atque hæc loquentem facit. (Virgilius Aeneid. 4.)

„ *Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores*
„ *Abstulit; ille habeat secum, seruetque sepulchro.*

VERVM in supradictis verbis Mosis, quibus ait Rebeccam fuisse virginem & incognitam viro, alterutra vox superuacua videtur, aut virgo, aut, incognita viro: nam si virgo est, necesse est esse incognitam atque intactam viro; & contra, si est intacta viro, necesse est virginem esse. Caietanus breuiter & bene disputationem hanc expedit; scribens posterius verbum additum esse, ad clariorem prioris expositionem; vel nomen virginis, significare hoc loco tantummodo habitum innuptarum mulierum virginalem: illud vero, *Et incognita viro*, denotare integritatem mentis & corporis. Nisi ad ampliorem expressionem inquit Caietanus, adiunctum sit, *Et vir non cognouit eam*, suspicor, virginis nomine, habitum innuptarum significari: Itaut Rebecca describatur ab ætate, puella: à formositate, decora & pulcherrima: ab habitu, virgo; ab integritate carnis, incognita viro. Hæc Caietanus. (Caietanus in cap. 24. Genesis.)

Rabbi

71 Rabbi Salomon rationem exponens, cur Moses non contentus fuerit dixisse, Rebeccam fuisse virginem, sed addiderit, eam viro fuisse incognitam; ait, ea re subindicare voluisse, esse nonnullas corpore quidem virgines, quæ tamen à viris cognitæ & subactæ sint, per auersam nimirum venerem, & nefandæ diuerticula libidinis: & tales fuisse dicit plerasque Gentilium filias, custodientes in corpore suo virginitatem in parte quidem generationis, sed alijs in partibus eam prostituentes. Sic ille. Facit ad confirmandam istam expositionem, quod scribit B. Cyprianus de quibusdam virginibus dubiæ & suspectæ virginitatis, propter domesticam atque intimam cum viris consuetudinem. Iactabant illæ suam illibatam virginitatem, eamque obstetricum manu & iudicio explorandam offerebant. Sed negat Cyprianus id testificandæ integritati & virginitati, sufficiens esse argumentum. Verba Cypriani hæc sunt: Nec aliqua putet, se posse hac excusatione defendi, quod & inspici, & probari possit, an virgo sit; cum & manus obstreticum & oculi sæpe fallantur. Et si incorrupta inuenta fuerit virgo, ex ea parte sui, qua mulier potest esse; potuit tamen ex alia corporis parte peccasse; quæ corrumpi potest, & tamen inspici non potest.

Rabbi Salomon super hunc locum Genesis.

Cyprianus lib. 1. Epistolarum Epist. 11.

72 CLEMENS Alexandrinus libro quarto Stromatum, & discipulus eius Origenes homilia 10. in Genesim, censent hoc loco nomine virginis denotari muliebris incorruptionem corporis: per id autem quod additur: *Et incognita viro*, significari animum mentemque incorruptam & incontaminatam à Diabolo. Audiat Lector Origenem: De Rebecca, inquit ille, dicitur: *Virgo erat decora valde & vir non cognouerat eam*, Non hoc frustra scriptum est de ea. Verumtamen mouet me cur dicitur ea fuisse virgo, & quod vir non cognouerat eam, quasi vero aliqua sit virgo, quam vir contigerit. Sed est profecto aliqua virgo, quam vir contigit. Sæpe iam dixi, quod in his libris, non historiæ narratur, sed mysteria contexuntur: non enim in sacra Scriptura SPIRITVS Sanctus narrat historias, sed pandit mysteria, & spiritualibus doctrinis animas erudit atque instituit. Tale etiam hoc loco aliquid indicari puto. Sicut CHRISTVS vir animæ nostræ dicitur, cui nubit anima, cum venit ad Fidem; ita & huic contrarius vir, ille est, cui nubit anima, cum declinat ad infidelitatem. Ipse ille est, qui in Euangelio & inimicus homo dicitur, lolium super seminans tritico. Non ergo sufficit animæ, vt casta sit corpore; opus præterea est, vt vir hic pessimus non cognouerit eam. Potest enim fieri vt habeat quis in corpore virginitatem, & cognoscens istum virum, pessimum Diabolum, atque ab eo concupiscentiæ iacula in corde suscipiens, animæ perdiderit castitatem: Quia ergo Rebecca virgo erat, sancta corpore pariter & spiritu; idcirco eius duplicat laudem Scriptura appellans & virginem, & incognitam viro. Sic Origenes. Verum satis apparet istam Origenis expositionem non esse literalem, sed mysticam: vocabulum enim hominis, aut viri, simpliciter & sine adiunctione vlla positum, significat verum hominem, non autem Diabolum, præsertim vero in narratione historica: & fœminam esse cognitam aut incognitam viro, phrasis est hebraica, in sacris literis frequentissima; significans fœminam esse corruptam à viro, vel incorruptam & virginem.

Clemens Alexand.

Origenes homil 10. in Genes.

Mat. 13.

Breuis disputatio cõtra Origenem: veras histo-rias tradi à Spiritu Sãcto in veteri testamento, earumq. cognitionem valde vtilem esse legentibus.

73 SED enim illud quod hoc loco dixit Origenes, & alibi sæpe inculcat, Scripturam veteris Testamenti non historias narrare, sed sub specie narrationis historicæ, mysteria tradere eorum quæ homini credenda, speranda, amanda, & agenda sunt: hoc, inquam, nisi aliter accipiatur, quam verba ipsa sonant, non falsum modo est, sed per absurdum, & ipsi Scripturæ contrarium. Ex eo namq. sequeretur, nullas in veteri Testamento veras esse historias; sed quæ tales videntur, eas mysticas, & plurimum, allegoricas esse narrationes; quales nimi-

rum

rum sunt Parabolæ Euangelicæ; quæ personas, & sermones, & facta continent, non vera, sed prudenter ficta, & ad faciliorem commodioremque hominum eruditionem ac persuasionem vtiliter prodita. At enim, quis adeo insanus sit, vt in libris Mosis, Iosue, Iudicum, Regum, Esdræ & Machabæorum veras narrari historias inficiari audeat? Immo vero Scriptura ipsa historias in vno aliquo libro sacro expositas, in alijs libris vt veras historias commemorat; his vtens, tanquã exẽplis, ad docendos, incitãdos, confirmandos, aut redarguendos, & conuincendos homines. Sicut igitur in Ethnicorum libris, vt Herodoti, Thucididis, Sallustij, & Liuij veræ traduntur historiæ; sic etiam in sacris libris veteris Testamenti. Hoc tamen inter profanam & sacram historiam interest, quod illa vnicum modo sensum habet historicum, quem verba ipsa denotant; hæc autem præter historicum, habet sensum mysticum, tanquam medullam intra corticem historiæ inclusum. Quid, quod si Scriptura veteris Testamenti vere ac proprie historias non contineret, nullus esset sensus mysticus; quippe qui ex historia & re gesta nascitur, & sensu historico nititur, nec sine eo constare potest? Quare primo requirendus est sensus historicus, & declarandus, & supponendus quasi fundamentum; exinde mysticus indagandus, explicandus & superponendus est. Beatus Hieronymus, reprehendens eos, qui in exponendis Sacris historijs, omisso historico sensu, ad allegorias confugiebant, post nonnulla, quæ in eos disputauit, hæc subdit: Atque hæc, inquit, dicimus, non quod tropologicam intelligentiam condemnemus, sed quod spiritualis interpretatio sequi debeat ordinem historiæ: quod plerique ignorantes, Lymphatico in scripturis vagantur errore. Sic Hieronymus. Hoc ipsum firmare licet auctoritate B. Augustini. Ante omnia tamen fratres, inquit ille, hoc in nomine Domini, & admonemus quantum possumus, & præcipimus: vt quando auditis exponi Sacramentum Scripturæ, narrantis quæ gesta sunt, prius illud quod lectum est, credatis sic gestum, quomodo lectum est; ne subtracto fundamento rei gestæ, quasi in aere quæratis ædificare.

Differentia Sacræ ac prophanæ historiæ. *B. Hieron. super cap. 13. Isaiæ.* *S. August. serm. de Tempore 72.*

72 NEC dicat Origenes, nullam, vel perexiguam ad nos, ex legendo Sacram Scripturam peruenturam vtilitatem; si traderentur in ea historiæ, quæ sæpenumero satis vulgares sunt, ac leuissimarum rerum: ac non potius sub specie historiæ, mysteria rerum cœlestium, & doctrina spiritualis commendaretur. Etenim falsa est hæc sententia. Namque vel nuda ipsa historia sacra, sepositis quæ in ea latent mysterijs, plurimum habet solidæ vtilitatis. Siquidem Sacra historia, clarissimum est diuinæ prouidentiæ circa bonos & pios viros, & circa improbos atque impios, testimonium. Eademquoque abundat omnis generis virtutum iuxta vitiorumq. luculentissimis, & ad permouendos hominum animos acerrimis exemplis. Est præterea maxime salutaribus ad bene instituendam vitam, aut male institutam actamque corrigendam, ad pietatem & sanctimoniam aduersus DEVM colendam, & ad iustitiam æquitatemque cum hominibus conseruandam, referta præceptis & documentis. Fremant omnes licet (dixit apud Ciceronem Crassus) dicam quod sentio: Bibliothecas omnium Philosophorum, vnus mihi videtur duodecim tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Hoc ego verissime dixerim de Sacra historia; non solum cum historijs profanis, verũ etiam cum moralibus Philosophorum omnium doctrinis, præceptisque comparata. Scite admodum M. Tullius, historiæ vtilitatem commendans, appellauit eam, testem temporis, lucem veritatis, vitam memoriæ, magistram vitæ, nunciam vetustatis. Etiam T. Liuius Romanam scribere historiam orsus, ac de vtilitate eius pauca quædam præfatus: Hoc inquit, illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monu-

Multiplex historiæ sacræ vtilitas. *Cicero lib. 1. de Oratione.* *Cicero lib. 2. de Oratore.* *Liuius in Proemio.*

monumento intueri: inde tibi, tuæque Reipublicæ, quod imitere, capias: inde fœdum incœptu, fœdum exitu, quod vites. At quanto hæc verius, quanto congruentius, pleniusq. competunt in Sacram historiam? quæ humanas omnes historias, & vetustatis, & amplitudinis, & veritatis, & vtilitatis præstantia, longo post se relinquit interuallo? Eat nunc igitur Origenes, aut si quispiam alius est, cuius animo ea insederit sententia, & dicat, si ad historias veteris Testamenti spectemus, & intendamus animum, eas nobis insalubres, atque infrugiferas, atque insulsas fore.

75 NOS igitur ad quæstionem initio propositam, cur Moses, cum dixisset Rebeccam esse virginem, addiderit, fuisse incognitam viro, cum hoc, idem atque illud significet, & oratio tautologica esse videatur; Respondeamus, consuetudinem esse linguæ hebrææ, sæpenumero vsurpatam in Sacris literis, eandem rem varijs verbis declarare, vel ad maiorem eius rei expositionem aut confirmationem, vel propter orationis ornatum & elegantiam, secundum proprietatem eius linguæ. Cuius rei exempla, legenti Sacras literas, passim obuia sunt: sed illud perinsigne est, quod nunc mihi succurrit ex capite octauo Prouerbiorum, vbi antiquitas & æternitas diuinæ Sapientiæ varijs sententijs prædicatur, ad maiorem eius rei confirmationem & illustrationem conferentibus: *Dominus*, inquit, *possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret*, & cetera, quæ deinceps ad eandem sententiam, magna orationis varietate & elegantia subduntur. Sed enim in rebus futuris, non solum ad expositionem & confirmationem rei, tales verborum repetitiones conducunt, sed etiam ad celeritatem & breuitatem temporis, & futuri effectus certitudinem significandam: Quale est illud apud Ezechielem: *Venit contritio super te, qui habitas super terram: venit tempus, prope est dies.* Eodem spectat, quod Ioseph dixit, exponens duplex Pharaonis somnium: *Quod* inquit, *vidisti secundo, ad eandem rem pertinens somnium, firmitatis indicium est; eo quod fiat sermo DEI, & velocius impleatur.* — Solutio propositæ quæstionis. — Ezechiel 7. — Genes. 41.

Ad confirmandam hanc nostram regulam exponendæ Scripturæ in verborum repetitionibus, addam hoc loco egregiam B. Augustini sententiam: ad hunc autem modum scribit ille; Firmamentum esse sententiæ in repetitione, multis Scripturarum locis docemur. Inde est quod Dominus ait: *Amen, Amen*, Inde in aliquibus psalmis, *Fiat fiat*. Ad significationem rei sufficeret vnum fiat, sed ad significationem firmamenti accessit alterum fiat. Rex Aegypti Pharao, vidit bis somnium idem, à septem macris, consumptas esse septem boues pingues, & rursus, à septem spicis exilibus consumptas esse septem fœcundas: sed quid de hoc consultus Ioseph respondit? *Non duo*, inquit, *sunt ista, sed vnum visum: & vna est interpretatio horum: sed quod bis vidisti, ad confirmationem valet.* Hæc dixi, vt non putetis repetitionem in verbis sanctæ linguæ, quasi loquacitatis esse appetitum, sæpe ibi repetitio, firmamenti habet vim. *Paratum cor meum DEVS*, inquit, *paratum cor meum*: & alio loco, *Sustine Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Innumerabilia talia sunt per omnes Scripturas: Verum hisce exemplis sufficit commendasse nos loquendi genus, quod obseruetis in omnibus similibus. Hæc Augustinus. — S. August. in psalmũ 74. — Psal. 56. — Psal. 26.

76 NEC mihi displicet sententia Leonis Castro; qui tradit duas esse voces hebræas, significantes Puellam & Virginem, vnam, Betula, alteram, Alma: sed hoc inter eas discrimen esse; quod Alma, semper significat puellam virginem, nec vnquam in Scriptura reperire est, ea voce significari puellã corruptam: at vero vox Betula, significat puellam tam virginem, quam corruptam. Significari ea voce puellam corruptam, probat ille duobus Scripturæ testimonijs, vno Ezechielis, — LeoCastro in caput 7. Isaiæ.

altero

altero Ioelis. Et apud Ezechielem quidem capite 23. ita legitur: *Fracta sunt vbera, & subacta mamma pubertatis earum*. Pro illo *pubertatis earum*, hebraice est vox, *betula*; vbi ea vox dicitur de adolescentula, non solum corrupta, sed etiam publica meretrice: Ioel vero capite primo: *Plange*, inquit, *sicut virgo induta sacco, super virum pubertatis tuæ*, vbi simpliciter adolescentula lugens maritum suum, dicitur à Ioele, *betula*: Et in historia huius capitis vigesimiquarti, Genesis, hæc vtraque vox reperitur, sed ita, vt quod positum est inter eas voces discrimen, satis appareat. Namque vbi nos legimus versu 43. *Et virgo, quæ egredietur ad hauriendam aquam, audierit à me, &c.* pro voce, virgo, est hebraice *alma*; quæ simpliciter & absolute semper significat adolescentulam, virginali integritate præditam: quocirca Moses non curauit hic addere, *Et incognita viro*. At vero paulo superius versu 16. vbi nos legimus, *Puella decora nimis & uirgo pulcherrima*, est hebraice betula: quæ vox, quoniam ex vsu linguæ hebrææ potest significare tam puellam virginem, quam corruptam; iccirco Moses non contentus vocasse Rebeccam, betula, protinus adiunxit, *Et incognita uiro*, vt indifferentem eius vocis significationem restringeret ad significandum puellam omnino incorruptam. Atque ob hanc ipsam causam apud Isaiam capite 7. vbi Latina lectio consentiens cum LXX. Interpretum translatione sic habet: *Ecce Virgo concipiet*, non est hebraice vox betula, sed alma, vt significaretur adolescentula incorruptæ virginitatis. Scitum enim est illud Epiphanij: Circunspectissimus, inquit, est SPIRITVS Sanctus in diuina Scriptura; cauet omnia, prospicit omnia. Sciens igitur quantopere conaturi essent Iudæi deprauare vaticinium illud Isaiæ, voluit in eo poni vocem non betula, sed alma, quæ secundum vsum linguæ hebrææ, semper dicitur de puella incorrupta. Hactenus ex Leone, viro sane docto & pio.

Epiphanius lib. 2. contra hereses dispu tans contra Theodocianos.

OCTAVA DISPVTATIO.

Super illis verbis.

Versu 43. *Ecce sto iuxta fontem aquæ, & virgo quæ egredietur ad hauriendam aquam, audierit à me: Da mihi pauxillum aquæ ad bibendum de hydria tua &c.*

Examinatur sententia B. Hieronymi aduersus Iudæos de propria significatione hebrææ vocis, Alma, quæ in istis verbis ponitur.

EX Superiore disputatione exoritur hæc, quam tractandam nunc suscipimus; vt sententiam, non solum B. Hieronymi, verum etiam communem Christianorum doctorum, tueamur ac defendamus. 77
S. Hieronymus in Traditionibus hebraicis in Genesim, super hæc ipsa verba Mosis, quæ hic posita sunt, cum commemorasset lectionem huius loci, secundum Septuaginta, quæ cum nostra Latina congruit, hæc subdit: In hebræo, inquit, scriptum est: *Ecce ego stans iuxta fontem aquæ: & erit adolescentula, quæ egredietur ad hauriendum, &c.* pro *adolescentula*, legitur hebraice *alma*, quæ vox legitur apud Isaiam, vbi nos legimus, *Ecce Virgo concipiet & pariet*, Aquila transtulit, *Ecce adolescentula concipiet*, Notandum ergo est quod verbum *alma* nunquam nisi in virgine scribitur, & habet etymologiam

Isaia 7.

giam, Abſcondita. Vnde apud Iob de Sapientia dicitur: *Abſcondetur ab oculis omnis viuentis*: vbi pro, *Abſcondetur*, Hebraice eſt, *Alma*. Ergo, Alma, quod interpretatur Abſcondita, id eſt, virgo nimia diligentia cuſtodita, maioris mihi videtur laudis eſſe, quàm virgo. Virgo quippe, iuxta Apoſtolum, poteſt eſſe corpore, & non ſpiritu. Abſcondita verò, quæ virgo eſt, Epitaſim virginitatis habet; vt & virgo ſit, & abſcondita: & quæ abſcondita eſt, iuxta idioma linguæ Hebrææ, conſequenter & virgo eſt; quæ autem virgo, non ſtatim ſequitur, vt abſcondita ſit. Oſtendant igitur Iudæi in Scripturis alicubi poſitum, Alma, adoleſcentulam tantum & non virginem ſonare: & concedemus eis illud quod in Iſaia nos legimus, *Ecce virgo concipiet*, non abſconditam virginem, ſed adoleſcentulam iam nuptam ſignificare. Hæc S. Hieronymus eo loco. *Iob. 28.* *1. Cor. 7.*

78 Idem exponens illa verba Iſaiæ: *Ecce Virgo concipiet*, partim hæc ipſa tradit, partim alia quædam addit: Sic enim ſcribit: Pro voce, virgo, Hebraice eſt Alma; quam omnes interpretes, præter Septuaginta, interpretati ſunt Adoleſcentulam. Porrò Alma, verbum ambiguum eſt apud Hebræos: dicitur enim, Adoleſcentula, & Aſcondita: vnde in Geneſi legimus, vbi Rebecca dicitur, Alma, Aquilam, non adoleſcentulam, nec puellam, ſed abſconditam, tranſtuliſſe. Ergo Alma, non ſolum puella, vel virgo, ſed cum Epitaſi virgo abſcondita dicitur & ſecreta; quæ nunquam virorum patuerit aſpectibus, ſed magna parentum diligentia cuſtodita ſit. Lingua quoque Punica, quæ de Hebræorum fontibus manare dicitur, proprie virgo, Alma appellatur. Noſtro quoque ſermone, Alma, ſancta dicitur. Omnium enim pene linguarum verbis vtuntur Hebræi. Equidem, quantum cum mea pugno memoria, numquam me arbitror, Alma, in muliere nupta, legiſſe: ſed in ea quæ virgo eſt, ſed virgo iunioris ætatis, & in annis adoleſcentiæ. Denique in Deuteronomio, ſub Puellæ, & Adoleſcentulæ nomine, virgo intelligitur, cum dicitur: *Si inuenerit homo in campo puellam deſponſatam, &c.* Et in Regum volumine legimus, quæſitam eſſe puellam, nomine Abiſag, & introductam ad regem, vt dormiens cum eo foueret eum: *Et erat*, inquit Scriptura, *puella pulchra nimis, & miniſtrabat regi; & rex non cognouit eam*. Hæc in eo loco B. Hieronymus. *Iſaiæ 7.* *Deut. 22.* *3. Reg. 1.*

79 OLEASTER, ſuper cap. 24. vbi verſu 43. Hebraice ponitur vox, Alma; ſuper ea voce, pauca hæc annotauit: Ponitur, inquit, hoc loco, nomen, Alma, ſic dictum à verbo, Halam, quod proprie ſignificat, abſcondere: quare, Alma, puellam abſconditam & latentem ſignificat; aut quod lateat, qualis ſit futura; aut quod aſpectibus hominum abſcondita ſit: quemadmodum vox, Elèm, puerum ſignificat, ſic vocatum, quod ignotum nobis eſt, qualis ille futurus eſt. Verum dubitari poteſt, vtrum vox, Alma, numquam ſignificet mulierem corruptam, ſed ſolum virginem. Affirmat hoc Hieronymus: ſed enim Caietanus in Prouerbijs oppoſitum dicit, ſuper illud: *Et via viri in adoleſcentula*, Hebraice eſt, *in alma*, & videtur ſignificare fœminam corruptam, nam in virgine, facile deprehenditur via viri, id eſt, concubitus cum virgine; non ſic autem in muliere corrupta. Sententia tamen Hieronymi magis pia eſt. Sic Oleaſter. *Oleaſter.*

80 SENTENTIA vero Caietani, quam memorat Oleaſter, in commentario ſuper 30. caput Prouerbiorum poſita eſt; vbi explicat illa verba Salomonis: *Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro; viam aquilæ in cælo; viam colubri ſuper petram; viam nauis in medio mari; & viam viri in adoleſcentia. Talis eſt via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os ſuum, dicit: Non ſum operata malum*. Pro illo, *Viam viri in adoleſcentia*, Hebraice eſt vox *alma*, Quem locum exponens Caietanus: Multum (inquit) refert, quod dictio interpretata, Adoleſcentula, ſonet Abſconditam: & eſt ablatiuus fœminini generis. Dictio enim He- *Locus Prouerbiorum cap. 30.*

Ccc braica,

braica, est Alma, ex proprietate vocabuli significans Absconditam. Et hoc quidem loco, ea vox ponitur pro muliere, non virgine, sed prius corrupta. Siquidem via viri in virgine, non manet ignota post concubitum: ex hoc enim quod vir abstulit ei signaculum virginitatis, reliquit signum, unde postea, quod factum est, cognosci possit: sed si mulier erat prius corrupta, nullum relinquitur vestigium, quo cognoscatur concubitus, postquam factus est. Nam in pudibundo mulieris, nihil penitus apparet, testificans concubitum factum. Meminit autem mulieris sub nomine, Almæ, seu Absconditæ, ad insinuandum quod de concubitu clandestino loquitur; & intendit per hæc declarare, innumerabiles concubitus occultos, tam cum nuptis, quàm cum innuptis; & monere, quod nisi deprehendantur in ipso crimine, non possunt cognosci huiusmodi facta. Sic ille. Caietanus igitur argumentatur eo loco, vocem, Alma, non significare virginem, sed corruptam, propterea quod sententia Salomonis, non in virgine, sed in corrupta muliere vera esse possit.

Soluitur argumentatio Caietani, & locus Prouerbiorum cap. 30. declaratur. Beda.

VERVM ENIMVERO tribus modis istam argumentationem refellere, 81
simulque obiectionem ex illo Salomonis loco ductam, dissoluere possumus. Primo dici potest, Latinos omnes codices, & item Græcos, eo loco non habere, *In adolescentula*, sed *In adolescentia*: vt non fœmina significetur, sed ætas hominis. Nec est recens hæc Lectio, sed antiqua, vt quam Beda sequatur. Estque aptissimus & probatissimus eius lectionis sensus hic: Viam hominis in adolescentia sua, id est, rationem vitæ quam sequitur adolescens, esse ignotam, ac pene incomprehensibilem. Namque adolescens, propter imperitiam rerum humanarum, & quod variarum æstu cupiditatum in diuersa subinde studia iactetur, & huc atque illuc paulo momento impellatur, nec diu eodem in sensu, voluntateque permaneat; iccirco ratio vitæ eius admodum varia, & instabilis, & incerta, ob idque ignota est.

Deinde responderi potest id, quod, exponens locum illum Salomonis, tradit Lyranus: sequens enim lectionem Hebraicam, quæ habet vocem, Alma, & sic legens eum locum, *Et viam viri in adolescentula*: censet verba illa continere prophetiam Salomonis de incomprehensibili mysterio conceptionis & natiuitatis Filij DEI, ex Beatissima Virgine. Ponam eius verba, quæ sic habent: Dicitur hic adolescentula B. Virgo MARIA, quæ in iuuentute CHRISTVM concepit, SPIRITVS Sancti virtute. Hoc autem fuit valde mirabile, sicut prædixerat Hieremias, *Nouum creabit Dominus super terram, mulier circumdabit virum*. Etenim CHRISTVS in vtero Virginis, vir fuit perfectus scientia & gratia, ab instanti conceptionis suę: & in natiuitate exijt, clauso vtero Virginis. Verè igitur Salomon de hac via viri in adolescentula, dixit, hoc esse quartum, quod ipse penitus ignorabat. De nulla autem alia uia in adolescentula potest dici, eam fuisse omnino ignotam Salomoni: quippe qui perfectam habuerit scientiam diuinitus infusam de naturis hominum, animalium, plantarum, vsque ad minima, vt traditur 3. Regum cap. 3. Hæc Lyranus. Salomon igitur, secundum hanc expositionem, significare voluit viam, qua Filius DEI ingressus est vterum Virginis, & inde exijt, id est, modum conceptionis & natiuitatis eius ex matre, ante & post virgine; sibi esse penitus incomprehensibilem. Similiter tria superiora exempla 3
refert Lyranus ad CHRISTVM: per uiam aquilæ in aere uolantis interpretans CHRISTI in cælum ascensionem; per uiam colubri repentis super petram, eiusdem resurrectionem; qui cum tanquam serpens pependisset in Cruce, in resurrectione, ex sepulcro surrexit clauso, ita ut in signato desuper saxo, nullum egressionis eius appareret uestigiũ. Per uiam nauis in mari, signati conuersationẽ eius in terris apud Iudæos, à quibus multas & atroces passus est persecutionum procellas; nec in eius tota uita, nec in ullo eius facto aut dicto, uel minimũ apparuit

Lyranus in caput 30. Prouerb.

Hiere. 31

vmquam

vnquam culpæ vestigium, sicut ipse dixit Iudæis: *Quis ex nobis arguet me de peccato?* Vel potius per viam nauis in mari, significatus est incomprehensibilis eius status in hac vita; vt qui simul & viator fuerit, & comprehensor. Ioan. 8.

82 TERTIO modo responderi potest, sicut ante nos intellexit, & in suis Commentarijs super illud. 30. cap. Prouerbiorum exposuit doctus & grauis in hac nostra ætate Scriptor, Iansenius; dictum illud Salomonis, in vniuersum intelligi posse de via viri in qualibet adolescentula virgine, id est, de primo congressu, quo virginalis fœminæ integritas corrumpitur: quam vir, & puella omnibus vijs, omnibusque modis celare & occultare, atque etiam negare conantur; & perinde se gerunt, ac si nihil tale fecissent. Etenim naturale est, inquit Plinius, post primam venerem, relinqui pœnitentiam & tristitiam, curamque sollicitam, quoquo modo abscondendi quod factum est. Et ad hoc declarandum, facit exemplum, quod mox subiungitur, adulteræ; quæ adulterium ita studet occultare, quasi nihil gessisset; & ad idem ipsum declarandum, valent tres præmissæ similitudines, Auis, Serpentis, & Nauis; vt sicut ibi nullum postea motus eorum apparet vestigium; ita isti perinde se gerunt, quasi nullus inter eos fuisset congressus. Legendo igitur eo loco vocem, Alma, quæ Latine significat Adolescentulam incorruptam, satis apparet, secundum hanc, & Lyrani expositionem, Caietani argumentationem esse infirmam: quando etiam eo loco vox Alma de Virgine & incorrupta fœmina, commode accipi potest. Nec sanè aberraret a vero, si quis diceret, tertiam expositionem esse literalem; secundam verò traditam à Lyrano, esse mysticam; verum ita esse mysticam, vt eam tamen SPIRITVS Sanctus eo loco principaliter significari & intelligi voluerit. Plin. libr. 10. cap. 63.

83 SED restat etiam nunc nonnihil dubitationis. Si vox, Alma, quæ hoc loco dicitur de Rebecca, significat virginem occultam & absconditam viris, vt censet S. Hieronymus, quomodo id nomen conuenire potuit in Rebeccam, quæ quotidie extra ciuitatem publice ibat ad hauriendam aquam; & cum seruo tam familiariter sermocinata est; quin etiam munera eius accepit? Hanc dubitationem attigit, & cursim soluit Thomas Anglicus. Quomodo, inquit, Rebecca, erat virgo abscondita, cum ipsa iret extra vrbem ad hauriendam aquam, sicut communiter faciunt vulgares puellæ? Potest dici, sub tali circumstantia, juxta morem illius terræ hoc esse factum, vt nullum esset periculum, nullaque suspicio mala exoriretur. Sed numquid seruus ille benefecit, dando puellæ munera; aut puella, recipiendo ea ab ignoto homine? Dicendum, quod à sene maturo & reuerendo, qualis putandus est fuisse procurator ille totius domus Abrahæ; pensata item causa caritatis & vrbanitatis, & liberalitatis, qua vsa fuerat erga eum puella; considerato quoque loco publico, vbi tunc erant, nec non & comitatu ac societate virorum, qui cum illo seruo venerant, & ibi aderant; nihil prorsus ea res sinistræ habere potuit suspicionis; sed potius fuit signum condignæ gratitudinis, aduersus puellam tam liberalem & officiosam. Quamobrem nec ipsa, talis viri munus respuere potuisset, citra indecentem eius contemptum. Præterea, licet videatur supra significatum esse, prius data esse puellæ munera, posterius autem interrogatam de genere & cognatione sua, respondisse eam, se filiam esse Bathuelis, filij Nachor: hic tamen paulo infra, seruus iste, contra factum esse narrat, dicens, prius fuisse eam interrogatam de genere & parentibus suis, & cognito quod esset nepos Nachor, fratris Abrahæ, tunc demum se munera ei, quasi cognatæ domini sui, dedisse. Verisimile etiam est (& si hoc tacuit Moses) puellam similiter quæsisse de seruo illo, quis esset, vnde esset, quorsum illuc venisset; comperto autem, illum esse seruum Abrahæ auunculi sui, non recusauit dona; nec ea tamen occultauit; sed rediens domum, pa- Thomas Anglicus in cap. 24. Genes.

rentibus & fratribus suis ostentabat: non enim virgo eximiæ honestatis, atque impenetrabilis pudicitiæ, temere accepisset munera a viro extraneo & incognito; nã vt vulgari sermone iactari solet, Quæ recipit donum, fœmina nulla bona.

Versu 28. Dubitari etiam potest circa illa verba: *Cucurrit itaque puella, & annunciauit in domum matris suæ, omnia qua audierat*; cur dicatur puella iuisse domum matris suæ, & non patris; cum & patrem haberet, & ex patre potius, quam ex matre, domus appellari soleat? Iosephus negat tunc vixisse patrem Rebeccæ. sic enim Rebeccam facit respondere seruo Abrahæ: Rebecca mihi nomen est: pater vero fuit Bathuel; quo defuncto, Labanus frater meus, & domum curat & matrem, meæ quoque virginitatis tutor est. Sic Iosephus. Verum reclamant omnes Hebræi iuxta Christianique scriptores. Immo vero in hoc ipso Capite versu 50. nominatur Bathuel, vt præsens sermoni illius serui: Rebecca vero paulo supra dixerat versu 24. se filiam esse Bathuelis. Verum quibus Iosephi placet sententia, responderent, illum Bathuelem non fuisse patrem Rebeccæ, sed fratrem minorem natu quam Laban: quocirca versu 53. & 55. plurali numero nominantur fratres Rebeccæ. Nam etsi Moses versu 29. dixit, Rebeccam tunc habuisse fratrem, nomine Laban; propterea tamen eius tantum ibi mentionem fecit, quod ille maior natu, & curator rectorque domus esset. Thomas Anglus ita soluit: Fortasse pater Rebeccæ multas habebat vxores, quarum vnaquæque propriam sibi & liberis suis habebat domum: & iccirco Rebecca iuisse dicitur ad domum matris suæ. Quam etiam ob causam seruus Abrahæ, dicitur munera dedisse matri & fratribus, non autem patri: ne scilicet ea communia essent alijs vxoribus, earumque filijs. Quod autem dicitur versu 55. *Responderuntque fratres Rebecca & mater*, vocabulo fratrum, intelligi debent tam pater eius Bathuel, quam fratres ipsius Laban. solere namque Scripturam nomine fratrum significare patrem & filium, vel auuum & nepotes, patet ex illis verbis Iacob, Genes. 31. *Necetur coram fratribus nostris &c.* Verum nomine fratrum Rebeccæ, possent commode intelligi vel germani fratres, vel secundum morem linguæ hebrææ, consobrini, alijque cognati. Consimilis est responsio Caietani. Non dixit, *patris sui*, sed *matris suæ*, ait Caietanus, quia tunc viri habebant plures vxores, habentes diuersa habitacula. Et propterea Rebecca ad habitaculum matris suæ currens, dicitur quod annuntiauit domui matris suæ: non enim annuntiauit domui, hoc est, familiæ nouercæ, sed matris suæ. Et ponderando verbum *nuntiauit*, cessat omnis coniectura de morte patris hinc tracta: quia non de domo, hoc est, de ædificio; sed de domo, id est de familia (cui scilicet nunciari potest) constat esse sermonẽ. Sic Caiet. Nec dissona super eadem re scribit hoc loco Thostatus.

Iosephus 1. lib. Antiquitatum.

Thomas Anglus hoc eodem loco Genesis.

Nomine fratrum, etiam parentes & filij, auiq. & nepotes, non nunquam significantur.

Caietanus hoc loco.

Thostatus.

NONA DISPVTATIO.

Cum illius serui Abrahæ commemoratio apud cognatos Rebeccæ, eorum quæ sibi ab Abraham mandata fuerant, quæq. ipse antea dixerat & egerat, multis rebus diuersa sit à narratione Mosis, qui prius easdem res exposuerat; Quæritur, quomodo vtraque narratio vera esse possit.

Super illis verbis:

Et adiurauit me dominus meus dicens, &c.

Versu 37. vsque ad 48.

NARRATIONEM serui Abrahæ apud cognatos Rebeccæ, quæ hic ponitur, diuersã esse à narratione earundẽ rerũ, quã paulo supra Moses posuit, ex paucis, quæ subijciam, existimari posset. Principio, seruus hoc loco vers. 37. simpliciter & præcise dixit, adiuratũ se fuisse à domino suo:

at

at Moses versu 2. modum eius adiurationis exposuit, dicens; iussum seruum ponere manum sub fœmore Abrahæ, & sic ab eo adiuratum. Deinde seruus versu 38. ait, dixisse sibi Abraham, vt iret ad domum patris sui: sed Moses versu 4. narrat, iussisse eum Abraham, ire ad terram & cognationem suam. Adhæc seruus memorat, Abraham dixisse sibi; *Dominus, in cuius conspectu ego ambulo, mittet Angelum suum tecum, & diriget viam tuam*: at videtur iste seruus duo addidisse de suo; tum illud, *In cuius conspectu egò ambulo*, tum etiam illud, *diriget viam tuam*: siquidem Moses illud ipsum antea narrans, facit dicentem Abraham hoc tantum, *Ipse mittet Angelum coram te.* Illud quoque secus narrasse videtur seruus, quàm sibi dictum fuerat; ait enim versu 41. dixisse sibi Abraham: *Innocens eris à maledicto meo, cum veneris ad proximos meos, & non dederint tibi.* Moses vero aliter hoc idem narrat, scribens versu 8. dixisse ei Abraham: *Si mulier noluerit uenire tecum, non teneberis iuramento.* Sed enim, illud grauius videtur, maiorisque momenti, quod seruus narrat versu 47, prius se interrogasse Rebeccam de cognatione & parentibus ipsius, & postea dedisse ei armillas & inaures: Moses autem contra, versu 22, & 23. narrauit, seruum prius dedisse dona Rebeccæ, posterius verò percunctatum esse de cognatione & parentibus eius. Hæc igitur est diuersitas vtriusque narrationis: quæ an talis sit, vt obstet, quominus vtraque narratio vera esse queat, deinceps est disputandum.

86 QVO autem liquidius, non solum in hoc loco, sed compluribus alijs Scripturæ locis, vbi similis incidit dubitatio, discerni & iudicari possit; quando diuersæ narrationes eiusdem rei, vel à diuersis auctoribus, vel ab eodem diuersis in locis positæ, sint verè discrepantes inter se, ac repugnantes, nec ne; aliquot in præsentia generales regulas tradere lubet: ad quas, cum super ea re disceptabitur, dirigi, ac dijudicari ea disceptatio facile queat. Sex Regulæ, secundum quas iudicari potest, an duæ eiusdē rei narrationes inter se contrariæ sint necne.

Prima Regula. Diuersitas, non realis, sed tantum verbalis duarum narrationum eiusdem rei, nihil prorsus officit veritati. Nam cum verba, res ipsas significandi gratia, sint instituta, nec veritatem in se vllam aut falsitatem contineant, nisi vt res significant: necesse profectò est, eandem esse veritatem narrationum eiusdem rei, si nullam habeant realem diuersitatem, quantumlibet diuersis verbis sint expositæ. Hæc regula adeo per se manifesta est, vt ne expositione quidem, nedum probatione indigeat. 1. Regula.

87 SECVNDA Regula. Non sunt inter se pugnantes eiusdem rei narrationes, quarum vna pluribus quàm altera circumstantiis eiusdem rei expositis, plenius, & distinctius, atque expressius eam rem declarat; multa commemorans, de quibus nullum in altera narratione fit verbum. Quamuis enim talis diuersitas non sit tantum verbalis, vt superior, verum plane realis sit; ea tamen non facit huiuscemodi narrationes Scripturæ contrarias inter se. Etenim contrarietas (siue vt loquimur in scholis) contradictio, est affirmatio & negatio eiusdem de eodem: exempli causa, si vnus affirmet, aliquid esse factum, & alter factum id esse neget; vel vnus dicat factum tali tempore & loco, & à talibus personis, alter vero id ipsum omnino inficietur; ista est vera & manifesta contradictio. Sin autem vnus de re quapiam nonnulla narret, alter vero eadem de re agens, ea non memoret, istorum sane narrationes haud quaquam contrariæ censeri debent; sed vna vberior & latior, altera ieiunior & angustior, atque concisior. 2. Regula.

Atque hæc quidem vtraque, de qua diximus, narrationum diuersitas, crebra est apud sacros Euangelistas; qui sæpe rem eandem, non modo diuersis verbis, verum etiam alii pluribus, alii paucioribus eius rei circumstantijs appositis, nonnulla quidem orationis diuersitate, nulla tamen sententiarum contrarietate;

B. August. in lib. Quæstionum super Genesim, quæst. 64.

commemorant. Audiat lector B. Augustinum, cum locum hunc Mosis, quem nunc in manibus habemus, tractaret, in eandem sententiam ita scribentem: Seruus Abrahæ narrans quæ sibi mandata fuerant a domino suo, si legantur quemadmodum ei mandata fuerint, nonnihil diuersa reperientur: nam sententia eadem quidem est, verba vero non omnia, vel ipsa, vel ita dicta sunt. Quod admonendum putaui propter stultos & indoctos homines, qui Euangelistas hinc calumniantur, quod in aliquibus verbis non omnino conueniunt, quamuis rebus & sententijs omnino non discrepent. Certe istum librum vnus homo scripsit; qui ea, quæ supra dixit, cum mandaret Abraham, vel relecta, sic ponere poterat, si ad rem pertinere iudicaret. Veritas enim narrationis non exigit, nisi vt ea sit rerum, sententiarumque ratio, quibus voluntas, propter quam intimandam verba fiunt, satis appareat. Sic eo loco Augustinus.

Cur Sacri Euāgelistæ non eodé prorsus modo scripserint euangelicam historiam.

S. August. lib. 2. de cō sensu Euangelistarum cap. 12.

Tantum vero abest, vt talis in narrando diuersitas, veritati Scripturæ Euangelicæ officiat, aut narrationis fidem eleuet, vt credibiliorem etiam faciat euangelicam historiam: apparet enim eius scriptores, non de composito, nec quasi communicato inter se consilio, ad scribendum similiter euangelium, consensisse omnes. Quanquam aliam eius rei S. Augustinus rationem affert, hisce verbis: Quisquis dicit Euangelistis per SPIRITVS Sancti potentiam id debuisse concedi, vt nec in genere verborum, nec in ordine discreparent: non intelligit, quanto amplius Euangelistarum excellit auctoritas, tanto magis per eos fuisse firmandam ceterorum hominum vera loquentium securitatem: vt pluribus eandem rem forte narrantibus, nullo modo quisquam eorum de mendacio recte arguatur, si ab altero ita discrepauerit, vt possit etiam Euangelistarum exemplo præcedente defendi. Cum enim fas non sit, Euangelistarum aliquem mentitum fuisse existimare, vel dicere: sic apparebit nec eum fuisse mentitum, cui tale aliquid acciderit, quale illis accidisse monstratur. Et quanto magis ad mores optimos pertinet cauere mendacium, tanto magis, tam eminenti auctoritate nos doceri & regi debebamus, ne putaremus esse mendacium, cum sic inter se variare narrationes inueniremus, vt inter Euangelistas variatæ sunt. Simul etiam, quod ad fidelem doctrinam maxime pertinet, intelligeremus, non tam verborum, quàm rerum quærendam, vel amplectendam esse veritatem: quando eos, qui non eadem locutione vtuntur, cum sententijs rebusque non discrepant, in eadem veritate constitisse approbamus. Hæc Augustinus. 88

3. Regula. Variatio ordinis in narrando easdé res, non facit narrationes inter se, contrarias, nec veritati earum obstat

S. August. lib. 2. de cō sen. Euangelistarum cap. 12. & 24.

TERTIA Regula. Variatio ordinis in factis dictisue narrandis, vno prius, altero posterius eandem rem narrante; & vno post aliud quippiam, altero ante illud ipsum commemorante; talis, inquam, variatio ordinis, nec aduersatur veritati, nec eas inter se narrationes arguit esse contrarias. Ordo namque nihil affirmat aut negat, in quo solum est contradictio: sed est tantum dispositio & collocatio rerum, quæ narrantur. Quo fit, vt narratoribus, citra veritatis iniuriam, concedantur Anticipationes, siue Præoccupationes, & item, Recapitulationes: vnde natum etiam illud est mirum sermone Prouerbium ὕστερον πρότερον ὁμηρικῶς, id est, Prius posterius, more Homeri. Confirmari hoc, simulque illustrari potest, auctoritate B. Augustini. Quid interest (inquit Augustinus) quis quo loco ponat; siue quod ex ordine inserit, siue quod omissum recolit, siue quod postea factū, ante præoccupat: dum tamen non aduersentur eadem vel alia narranti, nec sibi nec alteri? Nā quia nullius in potestate est, quāuis optime fideliterq; res cognitas, quo quisque ordine recordetur; & quid prius posteriusue homini veniat in mentem, non est vt volumus, sed vt datur: satis probabile est, quod vnusquisque Euangelistarum eo se ordine credidit debuisse narrare, quo voluisset DEVS ea ipsa quæ narrabat, eius recordationi suggerere; in eis duntaxat rebus qua- 89

rum

rum ordo, siue ille, siue ille sit, nihil detrahit auctoritati veritatique Euangelicæ. Cur autem SPIRITVS Sanctus, diuidens propria vnicuique prout vult, & ideo mentes quoque Sanctorum propter libros in auctoritatis culmine collocandos, in recolendo quæ scriberent, sine dubio gubernans; alium sic, alium vero sic narrationem suam ordinare permiserit; quisquis pia diligentia quæsiuerit, diuinitùs adiutus poterit inuenire. Hoc tamen non est huius operis munus; in quo demonstrandum suscepimus, Euangelistas, neque sibi quemquam aduersari, nec inter se pugnare, quolibet ordine vel easdem res vel alias narrent. Et alio loco idem Augustinus: Quod alius, inquit, alium loquendi modum tenet, non est vtique contrarium. Neque illud contrarium est, si alius dicit, quod alius prætermittit. Vt enim quisque meminerat, & vt cuique cordi erat, vel breuius vel prolixius, eandem explicare sententiam; ita Sacros scriptores explicasse, manifestum est. Ex quo apparet, non debere nos arbitrari quemquam mentiri, si eandem rem pluribus verbis quàm alius, nec eodem modo commemoret. Vt siue mutetur ordo verborum, siue alia pro alijs, quæ tamen idem valeant, verba proferantur: siue aliquid, vel quod recordanti non occurrit, vel quod ex alijs quæ dicuntur possit intelligi, minus dicatur: siue aliorum, quæ magis dicere statuit, narrandorum gratia, vt congruus tempori modus sufficiat, aliquid sibi non totum explicandum, sed ex parte tangendum quisque suscipiat: siue ad illuminandam declarandamque sententiam, nihil quidem rerum, verborum tamen aliquid addat, cui auctoritas narrandi concessa est: siue rem bene tenens, non assequatur, quamuis id conetur, memoriter etiam verba quæ audiuit, ad integrum enunciare. Sic Augustinus.

Liquet igitur, variationem ordinis in narrando, nihil diminuere de veritate narrationis. Quamuis si ordo ipse affirmetur aut negetur, iam ibi aditus patet, & locus datur contradictioni: vt si vnus rem eandem dicat prius gestam, alius vero posterius: vel vnus, post aliam quandam rem, id quod narrat, euenisse dicat; alter vero idipsum affirmet, aut simul, aut ante eam rem contigisse.

90 Quarta Regula. Cum diuersus est, ordo in varijs eiusdem rei narrationibus, considerandum est vtrius narrationis ordinem, verisimile sit congruentiorem esse proprio ordini rei gestæ. Hoc porro duabus ex rebus haud difficulter vestigari & reperiri poterit. Primum aduertere oportet, an vnus narrator causam habuerit aliquam idoneam mutandi ordinem rei gestæ, in eius rei narratione: alter vero qui eandem rem narrat, cur mutare proprium rei gestæ ordinem vellet, nullam habuisse iustam causam videatur. Nam si hoc fuerit compertum, existimare conueniet, hunc potius narratorem, quam illum, rem exposuisse iuxta ordinem, quo res illa gesta est. Huius documenti manifestum, & præsens sit exemplum, hæc narratio serui Abrahæ apud cognatos Rebeccæ, & item præcedens earundem rerum narratio Mosis. seruus enim prius memorauit se interrogasse Rebeccam de parentibus eius, & postea dedisse ei munera: contra vero Moses narrauit, donatam fuisse muneribus à seruo Rebeccam; deinde interrogatam de parentibus suis: neuter tamen dixit, illud prius aut posterius factum. At enim cur Moses mutare vellet ordinem rei gestæ, nulla occurrit causa: cur autem seruus ordinem variare vellet, satis idonea & probabilis ratio suppetit. Etenim præponere interrogationem de parentibus & cognatis Rebeccæ donationi munerum, conducebat multum ad demerendos cognatorum Rebeccæ animos, & conciliandam eorum beneuolentiam; quo scilicet propensiore voluntate, lubentiorique animo Rebeccam darent & mitterent vxorem domino suo Isaac. Namque audientes, seruum post cognitos Rebeccæ cognatos, dedisse ei munera; existimabant id sua causa esse ab eo factum, suique respectu & ratione habita; quamobrem se ab illo valde honoratos esse putabant. At si audissent illi, prius seruum dedisse munera Rebeccæ, quam nouisset eius cognatos; putas-

Quarta Regula.

Vnde iudicari possit, an ordo narrationis sit congruens cũ ordine rei gestæ.

putassent id non ipsorum gratia esse factum, sed vel ob eximiam puellæ pulchritudinem, honestatemque, vel ob egregiam promptamque eius in seruum humanitatem & benignitatem.

Quinta Regula. Standum potius est narrationi Scriptoris Canonici, quam alio rum, quos Scriptor canonicus rem eandé narrantes inducit.

QVINTA Regula. Si res quæpiam vno modo narretur ab ipso Canonico 91
Scriptore, & diuerso modo res eadem narretur ab alio quodam homine, quem Scriptor ipse Canonicus alio loco idem narrantem inducit, standum & inhærendum potius est narrationi Scriptoris Canonici, quam illius hominis; cum quantum ad veritatem narrationis; tum quantum ad ordinem rectum & proprium, conuenientemque ordini rei gestæ. Ratio huius regulæ certa & indubitata, hæc est. Scriptor Canonicus in eo quod ipse dicit & scribit, nec falli, nec fallere potest: quippe cui SPIRITVS Sanctus inspirat & suggerit quicquid scribit: simulque regit ac moderatur mentem, linguam, & calamum eius in scribendo, tum quantum ad copiam vel breuitatem dicendi, tum quantum ad ordinem & modum scribendi. Quicquid igitur Scriptor Canonicus per se scribit, quocumque id modo vel ordine scribat, esse id verum, vel dubitare impium est. Alios vero, quos idem Scriptor loquentes inducit, semper vera dicere, non est necessum credere. Siquidem non raro in Scriptura inducuntur homines loquentes non solum falsa, verum etiam impia. Exempli loco sit, quod apud B. Matthæum legimus: is enim capite 26. inducit Petrum dicentem, & iureiurando asseuerantem se non esse discipulum CHRISTI, nec se nosse eum hominem: At ipsemet Matthæus antea capite 10 dixerat, CHRISTVM elegisse duodecim discipulos, & horum primum nominauerat Petrum: hoc igitur proculdubio verum est, illud vero falsum. Alterum eiusdem rei exemplum habemus Exodi 1. vbi Moses narrat, obstetrices Aegyptias à Pharaone iussas esse occidere infantes Hebræorum: sed eas DEVM reuerentes, timentesque, posthabito regis imperio, seruasse infantes. Easdem tamen obstetrices paulo post, Moses facit eandem rem multo secus narrantes Pharaoni.

Sexta Regula.

SEXTA Regula. Cum in diuersis eiusdem rei narrationibus Sacræ Scri- 92
pturæ, dissonantia aliqua temporum esse videtur, facile erit eam dissonantiam ostendere nullam esse, obseruata, declarataque varia numerandorum temporum ratione, cuius apud Scriptores, sacros æquè atque profanos, frequens est vsus. Huius exponendæ apertius regulæ gratia, lubet indicare aliquot varias computandi tempora rationes, satis usitatas, per quas eiusmodi temporum dissonantia plerumque tolli potest. Prima uarietas est computationum, quarum vna vocatur inclusiua, quæ initium eius temporis quod memoratur, simulque extremum includit & comprehendit. Altera nominatur Exclusiua, quod istiusmodi terminos, tam primum quam vltimum excludat; intermedij solum commemoratione temporis contenta: Huius varietatis exemplum nunc mihi occurrit, Historia Transfigurationis Domini nostri: quam Matthæus cap. 17. & Marcus 9 aiunt factam post sex dies, quàm CHRISTVS discipulis dixerat illa verba: *Amen dico uobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec uideant Filium hominis, uenientem in regno suo:* At vero Lucas cap. 9. eandem historiam narrans, scribit id esse factum post octo dies. Quam dissonantiam tollens, iuxta regulam hic à nobis traditam, S. Augustinus, ad hunc modum scribit libro secundo de Consensu Euangelistarum cap. 56. Quod Marcus post sex dies factum dicit, sicut Matthæus, Lucas autem post octo, non contemnendi sunt, si quos mouet, sed ratione reddita instruendi. Cum enim dies aliquos enunciamus, dicentes, post tot dies; aliquando non annumeramus eum in quo loquimur, nec eum quo res ipsa futura est, quam prænunciamus vel pollicemur; sed medios tantum dies, post quos reuera plenos atque integros, illud

Tres modi tollendi Dissonantias temporum quæ in sacræ Scripturæ narrationibus non numquam esse videntur.

Locus Matthæi c. 17. S. Augustinus.

futurum est. Hoc fecit Matthæus & Marcus: nam excepto illo die, quo locutus est IESVS, & illo quo exhibuit memoratam in monte visionem, mediósque dies tantum numerantes dixerunt; *Post sex dies*; quod Lucas, annumeratis finalibus, id est, primo atque vltimo, dixit, *Post octo dies*; eo nimirum loquendi modo, quo pars pro toto commemoratur. Sic Augustinus.

93 ALTERA varietas computationis temporum in eo est posita, quod interdum omne tempus rei cuiuspiam, vel personæ, plene atque omni ex parte numeratur: nonnunquam vero, principalis tantum & maxima temporis summa exponitur, præteritis minutijs dierum, aut mensium, aut etiam paucorum aliquot annorum. Exempli causa, in capite secundo libri tertij Regum, & in vltimo capite prioris libri Paralipomenon, proditum est regem Dauid regnasse quadraginta annis, septem quidem in Hebron super solam tribum Iuda, triginta vero ac tribus in Hierusalem super omnes tribus. At regnasse eum quadraginta annos & præterea sex menses, patet ex capite quinto libri secundi Regum, vbi regnum Dauidis in Hebron, definitur septem annis & sex mensibus, & postea regnum eius super omnes tribus, triginta ac tribus annis determinatur. Huc etiam spectat, quod legitur Genes. 15. semen Abrahæ peregrinaturum fuisse in terra non sua quadringentis annis: siquidem ei summæ quinque annos adijcere oportet, vt supra ostendimus, cum in eius loci expositione versaremur. Locus libri 3. Reg. c. 2.

94 TERTIA varietas percensendi tempora, frequens est in libris Regum & Paralipomenon. Interdum enim in computandis annis alicuius regni & principatus, tantum numerantur anni quibus Princeps ille solus regnauit: nonnunquam vero recensentur etiam, sub eius nomine, anni, quibus ille, adhuc viuente præcedente rege, siue patre suo, siue alio quopiam, administrauit regnum, siue ob illius absentiam vel ægritudinem, siue ab eo ipso in societatem gubernandi regni ascitus. Clarum huius documenti firmumque perhibet testimonium liber quartus Regum capite 15. Illic enim traditur, Ioathan filium regis Azariæ regnasse annos sexdecim; cuius tamen paulo ante eum locum, vigesimus regni annus memoratur. Verum res sic se habuit: solus post mortem patris, regnauit annis sexdecim Ioathan: viuente autem patre, & ob lepram qua percussus à DEO fuerat, ad gubernacula regni tractanda minime idoneo, regnum ipse aliquot annis admininistrauit, vt eo ipso loco indicat Scriptura. Possem alijs compluribus exemplis supradictas computationum varietates illustrare; atque alias insuper de dissonanria temporum, ad consonantiam redigenda veritatis, regulas tradere: verum id enucleatius tractandi, non est hic locus. Erit vero sane quam idoneus, maximeque opportunus in opere nostro Electarum Disputationum, quod absoluta horum Commentariorum in Genesim editione, si vixerimus, & DEO placuerit, typis mandaturi sumus. In eo autem opere, vbi super Chronologia differimus, de istiusmodi Computationum varietatibus, & de multiplici ratione explicandi tollendique dissonantias temporum, in Chronologiæ tractatu frequenter obuias, proprie, subtiliter, & accurate disputatur. Locus libri 4. Reg. c. 15. Auctoris opus Electarum Disputationum

95 SED redeo ad narrationes Mosis & serui Abrahæ, quæ videbantur notabilem habere, super earundem rerum commemoratione, diuersitatem. Verum enimuero, si eiuscemodi omnis diuersitas secundum regulas supra expositas, attente obseruateque consideretur, nullam continere veritatis discrepantiam reperietur. Aut enim est inibi diuersitas solum verbalis, cum eadem res, idemq. loquentis sensus, diuersis exponitur verbis, vti est illud, *Non teneberis iuramento*; atque illud, *Innocens eris à maledictione mea*. sic enim Abraham iureiu-

rando seruum obstrinxerat, vt si contra mandata sua faceret, firam esset offensionem ac maledictionem incursurus. Et item illa, idem significant: *Dominus mittet Angelum suum coram te*, atque illud, *Dominus mittet Angelum suum, qui diriget viam tuam*: nam illud *Coram te*, clarius exponitur per, *diriget viam tuam*. Eandem quoque sententiam habent illa: *Proficisceris ad terram & cognationem meam, & Ibis ad domum patris mei*. Aut est diuersitas quidem realis, sed in eo tamen solum, quod vnus eorum tacuit aliquid, quod alter expressit: veluti modum, quo seruum adiurauit Abraham, Moses expoluit, reticuit autem seruus. Aut demum est diuersitas quantum ad ordinem narrandi eandem rem, vel prius vel posterius; vt de interrogatione parentum & cognatorum Rebeccæ, & de donis ei à seruo datis. Nullam porro superiorum trium diuersitatum, facere contrarias inter se narrationes, aut vllam veritatis discrepantiam, liquido apparet ex regulis supra traditis.

DECIMA DISPVTATIO.

Super illis verbis.

Versu 63. *Egressus fuerat Isaac ad meditandum in agro, inclinata iam die.*

Quodnam genus meditationis fuerit, cuius exercendi gratia, prodibat Isaac in agrum.

ONNVLLAM huius quæstionis explicandæ difficultatem affert varia significatio & interpretatio verbi hebræi Suach, quod latino verbo, Meditandi, reddidit noster interpres. Aliqui enim vertunt, meditari, alij, orare; quidam loqui vel confabulari, vel etiam garrire; nonnulli, exercere. Symmachus græce interpretatus est λαλῆσαι, id est, loqui: Aquila, ὁμιλῆσαι, colloqui & confabulari: Scholia græca exponunt, attendere proprijs cogitationibus, & sermocinari: & quia non additur persona cum qua sermocinatum exierit Isaac; significatur, eum fuisse vel secum vel cũ DEO collocutionẽ. Septuaginta interpretes transtulerunt, ἀδολεσχῆσαι, hoc est, exercere se vel animo vel corpore. Suidas ἀδολεσχίαν ita describit Meditatio, inquit, in Scriptura, est continua quædam exercitatio: Et meditabor, pro continue exercitabor, vsurpari solet. Vult igitur Suidas eo verbo denotari assiduam exercitationem animi, quæ est meditatio. S. Ambrosius libro De Isaac capite primo sic hunc locum citat: *Exijt in campum abalienare*, quod duplicem potest sensum reddere; vel vt se à curis turbisque domesticis seduceret; vel vt se totum dedens contemplationi rerum diuinarum, mentem abduceret & abstraheret à sensibus. Hieronymus hebræum verbum interpretatur loqui, sed in oratione, quasi vtendo oratione vocali: sic enim ait: *Et Egressus est vt exercitaretur in campo*, in hebræo legitur: *Egressus est Isaac vt loqueretur in agro*. significat autem, secundum illud, quod Dominus solus orabat in monte, etiam Isaac, qui in typo Domini, ad orationem, quasi virum iustum domo egressum & vel nona hora, vel ante Solis occasum, Spirituales DEO victimas obtulisse. 96

Suach, verbum hebræum quid significet.

S. Ambrosius.

S. Hieronymus.

S. August. q. 69 in Gen.

SANCTVS Augustinus ait, verbũ græcum ἀδολεσχῆσαι nonnullos interpretari, exerceri, alios garire: Se autem putare, significari eo verbo, affectum studiose aliquid cogitantis cum delectatione cogitationis. Audiat Lector Augu- 97

stinum

ſtinum. Quod ſcriptum eſt, *Exijt Iſaac exerceri in campum meridie*, qui verbum de hac re græcum neſciunt exercitationem corporis putant. Scriptum eſt autem Græce ἀδολεσχῆσαι: ἀδολεσχεῖν, vero ad animi exercitationem pertinet, & ſæpe vitio deputatur. More autem Scripturarum, plerumque in bono ponitur. Pro iſto verbo, quidam interpretes noſtri exercitationem poſuerunt; quidam garrulitatem, quaſi verboſitatem, quæ in bonum, quantum ad latinum eloquium pertinet, vix, aut numquam inuenitur: ſed vt dixi, in Scriptura plerumque in bono dicitur. Sed mihi videtur, id verbum ſignificare animi affectum, ſtudioſiſſime aliquid cogitantis, cum delectatione cogitationis: niſi aliud ſentiunt, qui hæc verba græca melius intelligunt. Sic ibi Auguſtinus. Idem alio loco, explanans illud pſalmi 118. *In mandatis tuis exercebor, & conſiderabo vias tuas,* ipſe citat hanc lectionem: *In mandatis tuis garriam, & conſiderabo vias tuas,* & ſubdit: Quod, inquit, græcus habet ἀδολεσχήσω latini interpretes, quidam interpretati ſunt, garriam; quidam vero exercebor, quæ duo inter ſe videntur eſſe diuerſa. Sed ſi exercitatio intelligatur ingenij, cum quadam delectatione diſputationis, vtrumque coniungitur, & quaſi ex vtroque vnum aliquid temperatur, vt non ſit aliena ab huiuſmodi exercitatione garrulitas. Solent enim garruli vocari loquaces. Sic Auguſtinus.

S. Auguſt. in pſalmũ 118. concione 6.

98 LYRANVS & Thoſtatus, ſecuti Hebræos, interpretantur, Meditari. Sed aiunt duplicem ſignificari poſſe meditationem, partim rerum diuinarum coniunctam cum pietate aduerſus DEVM, quæ eſt oratio: partim meditationem philoſophicam rerum naturalium, maxime vero luminum & motuum cœleſtium. Fuerat enim Iſaac Aſtronomiam egregie doctus à patre ſuo, præſtantiſſimo eius ſcientiæ doctore. Caietanus verbum hebræum exponit, loqui: & putat, exiſſe Iſaac in agrum, ad loquendum cum agricolis & operarijs ſuis, ſuper operibus & miniſterijs eorum. Vatablus, verbum, inquit, hebræum, Suach, proprie ſignificat, ſubmiſſa voce loqui, & velut murmurare: vt orantes, vel meditantes, vel apud nos de re aliqua mirantes, facimus. Quidam Hebræorũ interpretantur, vt ambularet inter virgulta. Hamerus cenſet hebræo verbo ſignificari, mentis ſuæ ſenſa verbo ex promere velle, idque in rebus ſerijs, & neutiquam vulgaribus: ad quod ſine dubio meditatione opus eſt. In pſalmo 118. frequens eſt hoc verbum, quod latinus interpres verbo meditandi, vel exercendi ſolet reddere.

Hebræi. Lyranus. Thoſtatus. Caietanus. Vatablus. Hamerus.

99 SVNT igitur decem circiter expoſitiones huius loci. Prima; exiſſe Iſaac in agrum, animi gratia, ad loquendum, ſiue confabulandum: hanc fert translatio Aquilæ & Symmachi. Secunda; ad loquendum cum agricolis & operarijs ſuis, de operibus ruſticis & agreſtibus: hæc eſt Caietani. Tertia; ad exercendum ſe, corporalis aliquo exercitij genere, vel deambulando, vel currendo, vel ſaltando, vel iactu ponderum: hanc memorat, & improbat Sanctus Auguſtinus. Quarta; ad orandum DEVM: ſic paraphraſis Chaldaica, & Sanctus Hieronymus. Quinta; ad abalienandum ſe, vel à curis domeſticis, vel per contemplationem à ſenſibus: hanc innuit Ambroſius. Sexta; ad meditandas res naturales, præſertim vero motus & virtutes ſyderum: vt putant Hebræi, quos Lyranus & Thoſtatus ſequuntur. Septima; ad ſtudioſe & delectabiliter cogitandum & meditandum, vt placet S. Auguſtino. Octaua; ad loquendum ſubmiſſa voce, ſecumque ſermocinandum, vt aliquid meditabundi ac mirabundi ſolent: Sic Vatablus. Nona, ad res admodum graues & ſerias cum animo ſuo reputandas ac peruolutandas, vt eas poſtea condigne eloqui & agere poſſet: Sic Hamerus. Poſſet his addi decima quorundam interpretatio, ad commemorandum quæ eo die delibcrauerat, dixerat, audiuerat, egerat: quod ſe quoque

Cato

Cato apud Ciceroné libro de senectute.

Cato Censorius, more Pythagoreorum, quotidie facere solitum, apud Ciceronem confirmat.

MEA vero sententia, huiuscemodi est: verbum hebræum Suach, proprie 100
significare, loqui, tam corde, quam ore, tam secum, quam cum alijs: vnde est in Scriptura & verbum, & sermo, & locutio cordis, fere non minus frequens, qua m oris. Et quia loqui corde seu mente, idem est, atque cogitare, & meditari, eo factum est, vt verbum istud sæpe ponatur pro cogitare & meditari. Vsurpatur etiam pro eo quod est non inconsulte aut inexplorate, nec temere vt quodlibet in buccam venit, sed cogitato & meditato loqui; nec de rebus leuibus, sed grauibus & serijs dicere. Quare illa quæ legentibus sacram Scripturam non raro occurrunt, *Lingua mea meditabitur iustitiam, Os iusti meditabitur sapientiam*, & alia horum similia, significant præmeditate & attente loqui; vt non in summo ore & primoribus labijs nascatur sermo, sed ex intimo animo, considerate formatus, emanet.

Psal. 70. Psal. 49.

ISAAC porro secessum agri & solitudinem petens, orandi & meditandi 101
gratia, primus docuit mortales, opportunissimam esse solitudinem ad res quascumque magnas & sublimes, animo agitandas tractandasque. Id vero accidit duplici ex causa: tum quod solitudo ab omni tumultu, strepitu, interpellationibus, alijsque animi auocamentis sit vacua: tum, quod illud ipsum vndequaque silentium, & montium, vallium, camporum, arborum, & super omnia, cælorum & siderum patentissimus prospectus, mirandum in modum excitat, erigitque mentem ad contemplationem diuinarum rerum; atque in ea ipsa detinet, insatiabili cum voluptate. Exemplum hoc Isaac, præstantissimi quique in populo Hebræo viri, studiosissime secuti sunt; Moses, Elias, Eliseus, filij Prophetarum, atque omnes ferme Prophetæ. Et ille Prophetarum maximus Ioannes Baptista, vt tantus vir esset, quantus postea fuit, à pueritia vsque in deserto educatus est. Quid ego dicam de Thebaidis solitudinibus, quæ vt antea fuerant hominibus, ac pene feris etiam inhabitatæ; sic fuere postea Monachorum domicilijs frequentissimæ: quorum vita, quanto erat remotior ab hominum conuictu, tanto erat omnium sermone & admiratione celebrior.

Opportunitas solitudinis ad contemplandum.

Luc. 1.

Flagrantissimum solitudinis amatorem & cultorem fuisse B. Hieronymum, illa eius verba satis indicant: O desertum, CHRISTI floribus vernans: o solitudo, in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi ciuitas magni Regis extruitur: o eremus familiarius DEO gaudens. Quid agis frater in seculo, qui maior es mundo? Quandiu te tectorum vmbræ premunt? Quandiu te fumosarum vrbium carcer includit? Crede mihi, nescio quid hic plus lucis aspicio. Liber, sarcina corporis abiecta, ad purum ætheris euolare fulgorem. Idem alio loco: Viderint, quid alij sentiant; vnusquisque enim suo sensu ducitur. Mihi oppidum, carcer; & solitudo, paradisus est. Moses vt præesset populo Iudæorum, quadraginta annis eruditur in eremo: pastor ouium, hominum factus est pastor. Sic Hieronymus. Quin etiam Ethnici, quarumlibet doctrinarum studio impensius dediti, verum ante omnes, Philosophi & Poetæ, non minus cupide secessus & solitudines, quam mortalium plerique, vrbium fora, circos, & theatra amabant & frequentabant. Verum enim illud est cuiusdam poetæ,

S. Hieronymus in epist. ad Heliodorum, & ad Rusticum. Apocal. 21.

Exo. 24. Supra 3.

Horat. lib. 2. epist. 2.

" *Scriptorum chorus omnis amat nemus, & fugit vrbes.*

VNDE-

VNDECIMA DISPVTATIO.

Cur Rebecca conspecto & agnito Isaac, descenderit de camelo; & operuerit se pallio.

Super illis verbis.

Rebecca conspecto Isaac, descendit de camelo, & ait ad puerum: Versu 65.
Quis est ille homo qui venit per agrum, in occursum nobis?
Dixitque ei, Ipse est dominus meus. At illa tollens cito pallium suum, operuit se.

102 PRAEPOSTERE hoc loco narrare videtur Moses rem gestam. Etenim prius Rebecca interrogauit de homine, sibi obuiam veniente, Quis nam esset: & comperto, esse Isaac, tunc descendit de camelo, & operuit se. Verum istiusmodi præposteræ narrationes, vt alio loco monuimus, non solum in propheticis libris frequentes, verum etiam in historicis non raræ sunt. Pro Latina voce, pallium, Hebræa vox Saiph, significat velamen, quo mulieris caput & corpus operitur, vel lineum, vel sericum, vel ex panno. LXX. interpretes verterunt Theristrum; de cuius significatione vocis, hæc Hieronymus: Theristrum, pallium dicitur; genus etiam nunc Arabici vestimenti, quo mulieres prouinciæ illius vtebantur. Idem alio loco: Græci vocant Theristra, quæ nos palliola possumus appellare; quibus obuoluta est & Rebecca: hodieq. eo velamine Arabiæ & Mesopotamiæ operiuntur fœminæ. Dicitur autem Græcè, θέριστρον, ab eo quod in θέρει, hoc est, in æstate & caumate corpora protegat fœminarum. Sic Hieronymus. De velamento porrò Arabicarum mulierum quod tradit Hieronymus, id Tertullianus paulo expressius declarauit: Iudicabunt vos (inquit Tertullianus) Arabiæ fœminæ Ethnicæ; quæ non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo liberato, contentæ sint dimidiam frui lucem, potius quàm totam faciem prostituere. Sic ille.

> Saiph vox Hebræa quid significat.
> Hiereny. in Traditionib. heb. in Genesim, super cap. 24. & in cap. 3. Isaiæ
> Tertull. de Velandis virginibus.

103 PERTINVIT sanè ad magnam virginei pudoris Rebeccæ commendationem, fuitque certum absconditæ vsque ad id temporis, virisque impenetrabilis pudicitiæ testimonium; quod ne sui quidem sponsi Isaac primum aspectum sustinuerit. Nec mirum: nempe velamen capitis & faciei mulierum, apud omnes gentes, quibus muliebris pudicitiæ respectus aliquis, curaque fuit, seuere admodum sanctèque obseruatum est. Cuius seueritatis vnum illud modo indicabo exemplum Caij Sulpitij Galli: quem ferunt ob eam tantum causam repudiasse vxorem, quod aperto capite versata esset in publico; hisce verbis eam increpans: Lex tibi meos tantum præfinit oculos, quibus & formam tuam approbes, & placere desideres. His decoris instrumenta compara: his esto speciosa; horum te certiori crede notitiæ. Vlterior tui conspectus superuacua irritatione accersitus, in suspicione & crimine hæreat necesse est. Multa super hac re disputat Tertullianus in eo libro, quem scripsit de Virginibus velandis. Multa etiam (pro Notarum breuitate) collegit in hanc sententiam, amicus noster Cæsar Baronius, vir doctrina probitateque, iuxta venerabilis & amabilis, & de historia Ecclesiastica, eiusque studiosis hominibus optime meritus.

> Valerius Maximus lib. 6. cap. 3
> Baronius in Martyrologium die 7. Maij.

Tertull. in lib. De Velandis virginibus.

TERTVLLIANVS certe, factum hoc Rebeccæ, agnito Isaac, protinus operientis se, valde laudans: Et desponsatæ, inquit, fœminæ habent exemplum Rebeccæ; quæ cum ad sponsum ignotum adhuc ignota perduceretur, simul ipsum cognouit esse, quem de longinquo perspexerat, non sustinuit dexteræ colluctationem, vel osculi congressionem, nec salutationis communicationem; sed confessa quod senserat, id est, spiritu nuptam, negauit virginem velata ibidem. O mulierem iam de CHRISTI disciplina. Ostendit enim, etiam nuptias de aspectu & animo fieri, quemadmodum & stuprum. Sic ibi Tertullianus. Idem paulo infra; fœminas ad velandum se, graui & vehementi oratione cohortans; Oro te, inquit, siue mater, siue soror, siue filia, virgo, secundum annorum nomina dixerim; vela caput. Si mater es, propter filios: si soror, propter fratres: si filia, propter patres: omnes in te ætates periclitantur. Indue armaturam pudoris: circumduc vallum verecundiæ: murum sexui tuo strue, qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos. Et quatenus velare se debeat mulier, indicans, mox subdit: Mithris & lanis quædam non velant caput, sed colligant: à fronte quidem protectæ; qua proprie autem caput est, nudæ. Aliæ modice linteolis, credo, ne caput premant, nec ad aures vsque demissis, cerebro tenus operiuntur. Misereor, si tam infirmo auditu sunt, vt per tegmen audire non possint. Sciat fœmina, quia totum caput, mulier est. Limites & fines eius, eo vsque pertingunt, vnde incipit vestis. Quantum resoluti crines occupare possunt, tanta est velaminis regio, vt ceruices quoque ambiantur. Ipsæ enim sunt, quas subiectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi debet: velamen, iugum illarum est. Iudicabunt uos Arabiæ fœminæ Ethnicæ, quæ non caput, sed faciem etiam ita totam tegunt, vt vno oculo liberato, contentæ sint dimidiam frui lucem, potius quam totam faciem prostituere. Mauult fœmina videre, quàm videri. Quas propterea infœlicissimas esse dixit Romana quædam regina, quòd adamare magis illæ, quàm adamari possint; cum sint vel ex alterius infelicitatis, & quidem frequentioris, immunitate felices; quia facilius adamari, quàm adamare, fœminæ possint. Hæc Tertullianus. 104

Quatenus velare se mulieres debeant.

Varius apud veteres, operiendi capitis vsus.

CETERVM, iuuat hoc loco monere Lectorem, morem vsumque operiendi caput, varias ob causas antiquitus vsurpari solitum, quas è sacris libris eruere possumus. Nonnunquam enim operire caput, signum est valde lugentis ac dolentis. Sic enim legimus libro secundo Regum caput 19. *Rex Dauid operuit caput suum, & clamabat voce magna, Fili mi Absalon, Absalon Fili mi.* Interdum significationem habet multum erubescentis ac verecundantis, vt hoc loco traditur de Rebecca. Et apud Danielem capite 13. legimus, Susannam, cum esset operta, à flagitiosis illis senibus retegi esse iussam. Aliquando indicium facit summæ obseruantiæ & reuerentiæ, quasi maiestatem alicuius aspicere nequaquam sustinentis. De propheta quidem Elia proditum est libro tertio Regum caput 19. cum diuinam illam visionem in monte Horeb accepisset, eum protinus operuisse vultum suum pallio. Operire item vultum alicuius, est quasi auersantis eum & abijcientis, aspectuque suo indignum iudicantis, & quasi de vita tollendum censentis. Quod ad hanc sententiam facit, ponam hic ex capite septimo libri Esther. *Cum*, inquit, *reuersus esset rex de horto, & intrasset conuiuij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther; & ait: etiam reginam vult opprimere, me præsente, & in domo mea. Nec dum verbum de ore regis exierat, & statim operuerunt faciem eius. Et suspensus est Aman in patibulo quod parauerat Mardochæo, & regis ira quieuit.* 105

Locus 2. lib. Reg. c. 19.

Locus libr. 3. Reg. cap. 19.

Locus libri Esther c. 7.

106 CVR autem Rebecca, viso atque agnito Isaac, confestim de camelo descenderit; promptum est causam intelligere. Modestiæ nimirum ac reuerentiæ causa id fecit: ne sponsum, quem vt caput suum, dominumque sibi colendum *1. Cor. 11.* & honorandum esse nouerat, ipsa de loco superiori, sedensque, in loco inferiori stantem, indecenter acciperet. Hunc porro locum Sanctus Gregorius, allegorico historiæ huius tractatu, mirifice illustrauit: aperuit enim quid secundum intimam mysterij intelligentiam significet, Rebeccam camelo insidentem, esse perductam ad Isaac; eoque aspecto, descendisse de camelo, ac pallio se operuisse. Explanans itaque Gregorius verba illa Iob cap. 42. *Facta sunt ei quatuordecim millia ouium, & sex millia camelorum*, ad hunc modum scribit: Cameli nomine, aliquando in sacro eloquio, Dominus; aliquando Gentilium superbia exprimitur, quasi excrescente desuper tumore tortuosa. Quia enim ad suscipienda onera, sponte se camelus humiliat, non immerito Redemptoris nostri gratiam designat: qui in eo quod infirmitatis nostræ onera suscipere dignatus est, à potestatis suæ celsitudine sponte descendit. Et idem ipse Saluator dixit, *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum cælorum.* *Matt. 19.* Quid enim nomine diuitis, nisi quemlibet elatum; quid cameli appellatione, nisi propriam condescensionem signat? Camelus enim per foramen acus transijt, cum Redemptor noster vsque ad susceptionem mortis, per angustias passionis intrauit. Quæ passio, velut acus extitit, quia dolore corpus pupugit. Facilius autem camelus per foramen acus, quàm diues cælorum regnum ingreditur: quia nisi prius ipse infirmitatis nostræ onera suscipiens, per passionem suam foramen nobis humilitatis ostenderet; nequaquam se ad illius humilitatem, superba nostra rigiditas inclinaret. Rursus, cameli nomine, tortuosa & plena vitijs Gentilitas designatur: sicut per Mosen dicitur, quod inclinata iam *Genes. 24.* die egressum in agrum Isaac, in camelo sedens Rebecca conspexit, ac protinus de camelo descendit, & sese pallio, ad visionem illius verecundata cooperuit. Quem enim alium designabat Isaac; in eo quod inclinata iam die egressus fuerat in agrum, nisi eum, qui extremo huius mundi tempore, velut in fine diei veniens, quasi in agrum foras exijt? quia cum sit inuisibilis, in hoc mundo se visibilem demonstrauit. Quem in camelo sedens Rebecca conspexit: quia eum Ecclesia ex Gentibus veniens, cum adhuc vitijs esset innixa, & nec dum spiritalibus, sed animalibus motibus inhæreret, attendit. Sed protinus de camelo descendit: quia vitia, quibus prius fuerat superbe elata, deseruit. Se quoque pallio operire curauit; quia viso Domino, infirmitatem suæ actionis erubuit: & illa, quæ prius in camelo libera gestabatur, descendens postmodum, verecunda tegitur. Vnde eidem Ecclesiæ, à priori elatione conuersæ, per Apostolum, quasi Rebeccæ de camelo descendenti, & pallio se operienti dicitur: *Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?* Hactenus ex Gregorio. *Ad Ro. 6.*

107 Rupertus, factum Rebeccæ descendentis de camelo, & se operientis, ad Catholicam Ecclesiam pulchre accommodat: ea re docens perspicue discerni Catholicam Ecclesiam, ab hæretica secta & prauitate. Sic profecto, inquit, sana omnis doctrina, & Euangelica religio, pudice ambulat, & sub honesto & humili Sacramentorum velamine, CHRISTI amatoris sui sese obsequio præsentat. Filiæ vero fallacis gratiæ, & vanæ pulchritudinis, id est, cunctæ hæreses, ambulant extento collo, & nutibus oculorum eunt, & plaudunt, & tanquam importunæ meretriculæ, videri & appeti ambiunt. De quibus Isaias spiritu prophetico vaticinans: *Pro eo*, inquit, *quod eleuatæ sunt, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, & ambulabant pedibus suis, & composito gradu incedebant, decaluabit Dominus verticem earum, & Dominus crinem earum nudabit.* Et idem infra de ijsdem sub nomine Tyri, *Sume*, inquit, *cytharam, circui ciuitatem, meretrix obliuioni tradita. Bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui sit.*

Marginalia: Allegorica expositio S. Gregorij lib. 35. Moralium. — Cameli nomen quid in Scriptura mysticè significet. — Rupertus lib. 6. Commentariorum in Genesim c. 4. — Differentia Catholicæ Ecclesiæ, atque Hæreticæ sectæ. — *Isaiæ 3. & 23.*

Sic Rupertus: qui omnem historiam huius capitis, secundum allegoricam expositionem, in libro sexto Commentariorum suorum in Genesim, à capite 38. vsque ad 45. varie admodum, & copiose, doctéque ac pie tractauit. Atq. hæc quidem de coniugio inter Rebeccam & Isaac, à nobis disputata sint.

Iosephi lapsus in Chronologia.

108 NEC est hoc loco dissimulandus, Iosephi lapsus in Chronologia, affirmantis, non multo post coniugium hoc, decessisse Abraham: cum certum sit, eum isti coniugio, non minus quinque & triginta annos superstitem fuisse. Erat enim Isaac quadragenarius, cum Rebeccam duxit vxorem, Genes. 25. quare Abraham id temporis, erat centum quadraginta annorum, centenarius enim genuerat ipsum Isaac, Genes. 21. Omne porrò tempus vitæ Abrahæ, definitur, Genes. 25. annis centum septuaginta quinque. Sed nimirum id Iosepho excidit, non ob inscitiam Chronologiæ, sed per incogitantiam quandam, atque incuriam.

BENEDI-

BENEDICTI PERERII COMMENTARIA SVPER CAPVT Vigeſimumquintum Geneſis.

De alio Coniugio Abrahæ cum Cetura, & ſex filijs ex ea procreatis. De morte item & ſepultura eius.

ABRAHAM verò aliam duxit vxorem nomine Cetu- Verſu
ram: quæ peperit ei Zamram, & Iecſan & Madan, 1
& Madian, & Iesboc & Sue. Iecſan quoque genuit 2
Saba & Dadan. Filij Dadan fuerunt Aſſurim, & 3
Latuſſim, & Laomim. At verò ex Madian ortus eſt 4
Epha & Epher & Henoch, & Abida, & Eldaa. Om-
nes hi filij Ceturæ. Deditque Abraham cuncta quæ poſſederat, Iſaac. 5
Filijs autem concubinarum largitus eſt munera, & ſeparauit eos ab Iſaac 6
filio ſuo, dum adhuc ipſe viueret, ad plagam orientalem. Fuerunt au- 7
tem dies vitæ Abrahæ, centum ſeptuagintaquinque anni. Et defici- 8
ens mortuus eſt in ſenectute bona, prouectæque ætatis, & plenus die-
rum: congregatuſque eſt ad populum ſuum. Et ſepelierunt eum Iſaac 9
& Iſmahel filij ſui in ſpelunca duplici, quæ ſita eſt in agro Ephron filij
Seor Hethæi, e regione Mambre, quam emerat à filijs Heth, ibi ſepul- 10
tus eſt ipſe, & Sara vxor eius.

PRIMA DISPVTATIO.

Cur Abraham pene decrepitus, denuo vxorem duxerit.

Super illis verbis.

Versu 1. *Abraham vero aliam duxit vxorem, nomine Ceturam.*

Caiet. in cap. 25. Genesis.

1 AVSAM dubitandi super ea re, breuiter & apposite Caietanus exposuit, hisce verbis: Mirum (inquit) est, quod Abraham tam senex (agens videlicet centesimum quadragesimum, annum vel circa) habensque filios adultos, cum promissionibus diuinis, quod vterque futurus esset princeps gentis magnæ, & quod in semine Isaac, benedicendæ erant omnes gentes terræ; acceperit puellam ad generandos filios, in quibus tamen non erat ei vocandum semen: siquidem à Domino dictum ei fuerat: *In Isaac vocabitur tibi semen.* (Genes. 21.) Auget admirationem, quod horrens Abraham dare filio suo vxorem ex terra Chanaan; acceperit ipse in vxorem, mulierem cuius natio ignota est nobis. Nec vlla fit mentio alicuius diuinæ consultationis: immo nec minimæ rationis huius noui coniugij. Quare omnibus collatis, suspicor Abraham præfecisse domui suæ Isaac, tanquam hæredem vniuersalem; & quod ipse seorsim manserit cum Cetura; & propterea in aduentu Rebeccæ, nullam fieri Abrahæ mentionem, nec deinceps, nisi narrando mortem & sepulturam eius, & exonerationem Isaac. Tempus autẽ, quando Abrahã vxorem accepit Ceturã, non est certum: videlicet, an id factum sit viuente adhuc Sara, post eiectionem Agar cum Ismaele; an ea iam mortua. Scripturæ tamen narratio, si rei gestæ ordini respondet, insinuat hoc esse factum post mortem Saræ. Hæc Caietanus.

Quando Abraham duxerit Ceturam vxorem. Origenes.

Verum an istud coniugium factum sit ante, vel post mortem Saræ, etsi non est vt Caietanus ait, liquido compertum: est tamen admodum probabile, id euenisse post mortem Saræ, vt Origenes sensit, & scriptum reliquit in Homilia 11. in Genesim. Etenim patet id ex ordine Mosaicæ narrationis: quæ id memorat post mortem Saræ, & post nuptias Rebeccæ atque Isaac: esse autem eum ordinem rectum, & cum ordine rei gestæ congruentem, existimare conuenit, cum nihil sit, quod nos contra sentire cogat. Sacros enim historiographos, res gestas recto ordine narrare putandum est, nisi cum manifesta ratio contrariam sententiam nobis persuadet, quod putare hoc loco, nulla est ratio. Deinde, si viuente Sara, duxit Abraham vxorem Ceturam, quæro, an id ipse sponte sua fecerit, an suasu & impulsu Saræ, quemadmodum de coniugio eius cum Agar supra dictum est, Genes. 16. sed neutrum videtur credibile. Si enim Abraham cum nullam prorsus haberet prolem, atque esset amplius quinquaginta annos junior, quàm erat nunc, nunquam viuente Sara egit de ducenda alia vxore, sed ad id consilio & incitatu Saræ denique adductus est: quanto minus id vltro fecisset, generatis iam duobus filijs, aut certe vno, Ismaelem dico, cuius amplissimam fore posteritatem, ex DEO cognouerat? Nec Sara induxisset eum ad id coniugium; quippe quæ ne coniugium quidem Agar ei suasisset, nisi quia id temporis Abraham omni prole carebat, & ipsa nullam ex se prolis generandæ spem habebat.

SED ad propositam quæstionem redeamus. Sanctus Augustinus potissimam causam, cur in ea ætate voluerit DEVS, Abraham ducere vxorem, fuisse 2

fuisse putat magnum quoddam mysterium eo coniugio præfigurandum. Id autem tale fuit; vt sicut per Agar & Ismahelem præfigurati sunt carnales homines veteris Testamenti; ita per Ceturam & filios eius, præsignificarentur carnales homines Noui Testamenti: cum primis vero, Hæretici; Christianæ fidei, ac religionis, ac doctrinæ similitudine quadam, tanquam sanguinis propinquitate, & cognationis cum veris Catholicis coniunctione gloriantes: cum tamen reuera longe separati sint ab Ecclesia Catholica, nec cælestis hæreditatis participes esse queant. Verum præstat nosse hoc ex ipsis Augustini verbis, quæ sunt huiusmodi: Factum illud Abrahæ, qui post mortem Saræ, vxorem duxit Ceturam, & ex ea filios procreauit, non sic accipiendum est, quasi humana consuetudine, & cogitatione tantummodo substituendæ numerosioris prolis hoc factum sit. Sic enim possent accipere homines, etiam quod de Agar & Ismaele factum est, nisi Apostolus admoneret illa esse facta prophetice, vt in vtrisque personis mulierum, earumque filiorum, duo Testamenta ad futurorum prænuntiationem, allegorica significatione figurarentur. vnde in isto quoque Abrahæ facto, tale aliquid quærendum est: Ego quod interim mihi occurrit, indicabo. Munera quæ acceperunt filij concubinatū, videntur mihi significare quædam dona DEI, vel in Sacramentis, vel in quibusque signis, etiam carnali populo Christianorum, & Hæreticis data, velut filijs concubinarum: cum tamen hæreditatis munus, quod est caritas & vita æterna, non nisi ad Isaac pertineat, hoc est ad filios promissionis. Sic ibi Augustinus. S. Aug. Quæst. 70. in Genes.

Idem alio loco & hanc ipsam causam expressius tradit, & adiungit alteram de secundis nuptijs, hoc Abrahæ exemplo, factoque comprobatis: quasi iam tum DEVS tanti viri exemplo præfulcire ac præmunire voluerit, ius ac potestatem secundarum nuptiarum, aduersus quosdam futuros aliquando hæreticos, eiusmodi nuptiarum improbatores atque damnatores. Hunc autem in modum scribit eo loci Augustinus: Quid sibi vult quod Abraham post mortem Saræ, Ceturam duxit vxorem? Vbi absit vt incontinentiam suspicemur, præsertim in illa iam ætate, & in illa fidei sanctitate. An adhuc procreandi filij quærebantur, cum iam, DEO promittente, tanta multiplicatio filiorum ex Isaac, per stellas cæli, & arenam terræ, fide probatissima teneretur? Sed profecto, sicut Agar & Ismahel, doctore Apostolo, significauerunt Carnales veteris Testamenti: cur non etiam Cetura & filij eius, significent Carnales, qui se ad Testamentum Nouum existimant pertinere? Ambæ quippe, & vxores Abrahæ, & concubinæ sunt appellatæ. Sara vero nunquam dicta est concubina, sed vxor tantum. Habent ergo nonnulla munera filij concubinarum, sed non perueniunt ad regnum promissum, nec Hæretici, nec Iudæi carnales: quia præter Isaac nullus est hæres: & non qui filij carnis hi, filij DEI: sed filij promissionis deputantur in semine, de quo dictum est, *In Isaac vocabitur tibi semen*. Neque enim video, cur etiam Cetura, post vxoris mortem ducta, nisi propter hoc mysterium, dicta sit concubina. Quid vero si & hoc in isto facto prouisum est contra Hæreticos, futuros secundarum aduersarios nuptiarum: vt in ipso Patre multarum gentium, post obitum coniugis iterum coniugati, demonstraretur non esse peccatum? Hæc Augustinus. S. August. lib. 16 De Ciuit. DEI cap. 34. Ad Rom. 9. Genes. 21.

3 ORIGENES porro cum Augustino consentit, etiam ipse putans coniugium illud Abrahæ cum Cetura, instinctu DEI factum esse, ad præfigurandum mysterium quoddā: verum super eo mysterio diuerse ab Augustino sentit, & disputat. Censet enim, tali coniugio præfiguratum esse spirituale coniugium mentis humanæ cū sapientia, quod non fit nisi inueterata iam ætate. Etenim non nisi senum coniux fit sapientia: *In Antiquis enim*, vt ait Scriptura, *sapientia est, & in senibus prudentia*. Iuxta hoc est & illud e memorabile Aristotelis dictum, Iob 12.

Mentem

Aristoteles in 30. sect. Problematū problem. 4. Mentem nonnisi senibus contingere affirmantis: haud dubie, mentis vocabulo, probas & condignas ac perfectas mentis functiones & officia significantis. Ponam hoc loco verba Origenis: nam etsi oratio eius super ea re longiuscula est; sed ea tamen multæ eruditionis amœnitate ita est delectabilis, pulchrisque sententijs & moralibus documentis scite instructa & ornata, vt eam Lectori frugiferam, non solum iucundam fore sperem.

Origenes homil. 11. in Genesim. Hæc autem sunt Origenis verba: Semper nobis Sanctus Paulus occasiones præbet intelligentiæ spiritualis, ostendens quod lex vetus fuerit spiritalis. Ipse igitur de Abraham & Sara disputans quodam loco, ait: *Non*, inquit, *infirmatus fide, considerauit suum corpus emortuum, cum fere centum esset annorum, nec emortuam vuluam Saræ.* (Ad Romanos 4.) Hunc ergo, quem ille dixit, emortui corporis in centenario annorum numero fuisse, & Isaac magis virtute fidei, quam corporis fœcunditate genuisse, Scriptura nunc refert accepisse vxorem, Ceturam nomine, & filios ex ea plurimos genuisse, cū fere centum triginta & septē videretur annorū. Nam Sara decem annis iunior eo fuisse scribitur: quæ centesimo vigesimoseptimo anno defuncta, indicat, Abraham super centum triginta septem annos fuisse, cum Ceturam accepit vxorem. Quid ergo? putamus in tanto Patriarcha, per id tempus, incitamenta carnis viguisse? & qui olim à naturalibus motibus emortuus dicitur, nunc à libidine rediuiuus putabitur? An (vt sæpe iam diximus) Patriarcharum coniugia mysticum aliquid indicant & Sacratum? Sicut (Sapientiæ 8.) & ille qui dicebat de Sapientia: *Hanc ego cogitaui vxorem adducere mihi.* Fortassis ergo iam tunc & Abraham simile aliquid cogitauit: & quamuis esset Sapiens, sciebat tamen quod Sapientiæ nullus est finis, nec discendi terminum senectus imponit: qui enim virtutem & Sapientiam habere in coniugio solet, quando potest ab huiusmodi cessare coniugio? Saræ namque dormitio & mors, virtutis est intelligenda consumatio: qui vero consummatæ & perfectæ virtutis est, semper eum in aliqua eruditione versari necesse est: quam eruditionem, coniugem eius, sermo diuinus appellat. Iuxta hanc intelligentiam esse puto; quod in lege Mosis, cœlebs & sterilis maledicto subiacebat: *Maledictus*, inquit, (Deuteronomij 25.) *qui non reliquerit semen in Israel.* Quod si hæc de carnali semine dici putentur, omnes Ecclesiæ virgines sub maledicto positæ videbuntur. Et quid de Ecclesiæ virginibus dico? Ipse Ioannes, quo maior inter natos mulierum nemo fuit, & (Matth. 11) alij Sanctorum plurimi semen secundum carnem non reliquerunt, quippe qui nec matrimonia iniisse legantur. At certum est illos spirituale semen, & spiritales filios reliquisse, & habuisse vnumquemque pro coniuge sapientiam, sicut & Paulus per Euangelium filios generabat. Accepit ergo senex, emortui iam corporis, Abraham Ceturam vxorem. Ego puto secundum hanc, quam supra exposui, rationem, quod melius tunc vxor accipitur, quando emortuum corpus (Coloss. 3.) est, & mortificata sunt membra, quæ sunt super terram: capaciores enim Sapientiæ nostri sensus tunc sunt, cum mortificatio CHRISTI circumfertur in corpore nostro mortali. Denique Cetura quam nunc senex Abraham accepit vxorem, rhymiama interpretatur, quod est incensum, vel bonus odor: (2. ad Cor. 2.) quemadmodum & ipse Paulus dicebat: *CHRISTI bonus odor sumus.* Si quis igitur est, in quo odor peccati iam nullus est, sed odor iustitiæ, & suauitas misericordiæ: si quis sine intermissione orando, semper incensum offert Domino, (Psal. 140.) cum Dauide dicens, *Dirigatur oratio mea sicut incensum*, hic Ceturam duxit vxorē.

SIC ergo Sanctorum illorum senum nuptias interpretari dignum puto: sic 4
pulchrè inita Patriarcharum in vltima iam & defecta ætate coniugia: sic necessarias filiorum procreationes existimo intelligendas. Ad tales enim nuptias, talemque sobolem, non ita iuuenes vt senes apti sunt: siquidem quanto quisque secundum carnem infirmior est, tanto erit animi virtute robustior, & Sapi-

entiæ amplexibus aptior. Tu igitur etiam potes, si vis, eiusmodi nuptiarum maritus existere. Exempli causa, si hospitalitatem libenter exerces, hanc te coniugem assumpsisse puta: huic si addideris pauperum curam, alteram videberis sortitus vxorem. Quod si & Patientiam tibi adiungas, & Mansuetudinem, cetérasq. virtutes, tot videberis accepisse vxores, quot gaudes virtutibus. Quod si etiam ex his doctrinis, quæ extrinsecus videntur esse in sæculo, attingamus aliqua; vt artem Grammaticam, disciplinam Geometricam, & Arithmeticam, aut etiam Dialecticam: & hæc omnia extrinsecus acquisita, ad nostra instituta traducimus, atque in assertionem nostræ legis conferimus; tunc videbimur etiam alienigenas mulieres in matrimonium sumpsisse, vel etiam concubinas. Ac si de huiuscemodi coniugijs, disputando, contradicentes redarguendo, conuertere aliquos poterimus ad Fidem, suisque eos rationibus & artibus superatos, veram CHRISTI Philosophiam & Pietatem suscipere & amplecti suaserimus; tunc videbimur ex Dialectica vel Rhetorica, quasi ex alienigena quadam, & tanquam concubina, filios genuisse. Ergo ad tales nuptias, & ad tales filios procreandos, nullus propter senectutem excluditur; immo potius hæc casta progenies, maturæ iam ætati plus conuenit. Sic Origenes. Videat Lector etiam quæ hanc in rem scripsit Epiphanius sub finem Panarij.

5 EGO, vt quod super ea re sentio paucis dicam, duplicem eius coniugij contrahendi causam fuisse reor: & vtramque non tam ex humana ratione & voluntate, quam ex diuino consilio & instinctu profectam. Atque vna quidem causa, est historica, & vt vocant, literalis. voluit nempe DEVS, quo magnifica illa sua promissio de numerosissima multarum gentium ex Abrahæ stirpe futura propagatione, cumulatius perficeretur, nouam eum in extrema etiam ætate vxorem ducere: & ad id cupiendum atque exequendum impulit eum, vel manifesto admonitu & iussu, vel tacito inspiratu atque incitatu. Enimuero dixerat ei DEVS, vt supra scriptum est Genes. 17. *Multiplicabo te vehementissime, nec vltra vocaberis Abram, sed Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te, faciamque te crescere vehementissime, & ponam te in gentibus, regesque egredientur ex te.* Hoc DEI promissum, partim per Ismahelem, partim per Isaac, sed mirandum in modum per filios Abrahæ, in vltima ætate ex Cetura susceptos expletum est. Etenim illi variarum gentium & regnorum satores ac parentes fuerunt; vt paulo infra ostendemus, in ea, quæ hanc proxime subsequetur, disputatione.

Auctoris sententia exponentis tres causas ob quas Abraham iam pene decrepitus vxore duxerit Ceturam.

6 Eodem adde, cum Abraham omnes facultates suas hæreditario iure iã tradidisset filio suo Isaac, vt Moses indicauit Genes. 24. voluisse eum, domum etiam, maximamque familiæ partem, bonorumque procurationem eidem relinquere: quin etiam iudicasse, post coniugium Rebeccæ, commodius vtrique fore, si distinctum ipse ac separatum habens domicilium, seorsim habitaret. Quamobrem ex suo esse vsu putauit, nouam ducere vxorem, quæ senectutis suæ præcipuam haberet rationem, curamque suæ domus & familiæ, rerumque suarum, studiose & diligenter ageret. Quo factum est, quemadmodum solerter annotauit Caietanus, quia iam à contubernio Isaac separatus fuerat Abraham, vt seruus ille rediens ex Mesopotamia, secumque ducens Rebeccam, solum conuenisse Isaac, eique omnia, quæ sua in legatione acciderant, narrasse dicatur: nulla de Abrahamo facta mentione. Eodem quoque spectat, quod Isaac dicitur introduxisse Rebeccam in tabernaculum Saræ matris suæ: nimirum ea re significatur, Abraham antiquum tabernaculum suum dedisse Isaac in proprium eius habitaculũ; & tabernaculum Saræ vxoris suæ iam demortuæ, Rebeccæ coniugis eius habitationi & vsui assignasse.

Caietanus hoc loco.

Genes. 24.

7 Alteram ineundi eius coniugij causam, equidem fuisse arbitror mysticam & allegoricam

allegoricam, atque hanc ego præcipuam esse censeo, & quam SPIRITVS Sanctus nos in eo coniugio potissimum scrutari & considerare, & historicæ illi causæ, ac literali anteferre voluit. Etenim quemadmodum coniugij Abrahæ cum Agar ancilla, & tam eius, quam Ismahelis ex Abrahæ domo eiectionis, primaria causa fuit ratio illa allegorica, quam exposuit B. Paulus: itidem profectò de nouissimo hoc Abrahæ coniugio cum Cetura existimare conuenit. Nam & Propheta Osea, iubente DEO, fornicariam accepit vxorem, ad præsignandum, quod plebs Israelitica, quam DEVS sibi desponderat, fornicans fornicaretur, vt inquit Scriptura, hoc est, Idololatriæ vehementer dedita, purum sanctumque veri DEI cultum, pietatem, & fidem, prorsus abiecisset: Prophetæ namque non verbis solum, verum etiam factis prophetabant. Ad eundem igitur modum Abraham, qui testante Domino, Genes. 20. propheta erat, affecta iam ætate, vxorem duxit, ex qua filios à se genitos remouit à consortio Isaac, & ab hæreditate exclusit. Nempe voluit SPIRITVS Sanctus ea re præfigurari, ex CHRISTO generatum iri per baptismale regenerationis lauacrum, complures filios; qui tamen ab electorum æterna societate segregandi, nec ad cælestis participationem hæreditatis erant admittendi.

Ad Galatas 4. *Oseæ 1.*

Illud præterea in eo, quod dixi, istius coniugij mysterio Lectorem cum obseruatione & admiratione secum reputare velim: Hebræum populum, nullos vnquam vel pertinaciores, vel infensiores, vel acerbiores, atque capitaliores insectatores atque hostes passum esse, quàm eas gentes, quæ secum erant sanguinis propinquitate, & cognationis necessitudine coniunctæ. Tales nempe fuerunt Ammonitæ, & Moabitæ, orti ex Loth, qui Abrahæ nepos ex fratre fuit. Tales item fuisse constat Idumæos, & Amalecitas, ex Esaü fratre Iacob, à quo proseminatus est populus Hebræus, progenitos. Tales itidem fuisse legimus Ismahelitas, atque Madianitas, ex duobus Abrahæ filijs propagatos. Idem sanè vsu venit populo Christiano: cui scilicet omnium gentium inimicissimi, & infestissimi, atque ingentium auctores calamitatum, fuere Iudæi, & Hæretici. Quorum tamen illi, eiusdem DEI cognitionem & cultum præ se ferunt; eiusdemque sacræ doctrinæ ac Scripturæ studio & professione gloriantur: Hi verò, idem CHRISTI, ac fidei eius nomen iactant; & germanos se Christianæ disciplinæ alumnos & discipulos, non minus impudenter quàm insipienter, nec minus procaciter quàm mendaciter, venditant. Illam porro Ceturam, tertiam fuisse vxorem Abrahæ, diuersam à Sara & Agar, attente legenti hanc Mosis historiam, perspicuum fit, eaque Patrum est sententia. Verum, quia Hebræorum contraria est opinio, quam nonnulli etiam de nostris Theologis secuti sunt, idque ipsum putarunt quidam sensisse. B. Hieronymum, Idcirco proxime sequente disputatione, quo exploratior & liquidior sit communis sententiæ veritas, id tractandum suscepimus. 8

Quinam fuerint olim atrociores Iudæorũ insectatores atq. hostes, & nũc sint Christianorum. *Genes. 19.*

SECVNDA DISPVTATIO.

An Cetura fuerit Agar; an alia quæpiam mulier.

Super illis verbis:

Versu 1. *Abraham verò aliam duxit vxorem nomine Ceturam.*

HEBRAEORVM opinio est, hanc Ceturam non aliam fuisse mulierem, nisi Agar, quam ante quinquaginta annos vxorem duxerat Abraham, vt supra scriptum est Genes. 16. Nam cum Agar legitima esset vxor Abrahæ, atque eam ipse in gratiam Saræ à contubernio & societate sua remouisset: 9

mouisset: mortua iam Sara, rectum Abrahæ visum est, reuocare eam, & in maritalem torum & societatem reponere. Ex quo apparet, Abraham nouum coniugium non iniisse, sed prioris coniugij vsum, quantum ad contubernium & torum, esse ab eo repetitum. Hanc Hebræorum opinionem B. Hieronymus commemorans, nec probat, nec improbat, tanquam inter assensum eius ac dissensum ambiguus, & ideo vt incertam in medium relinquens. Sic enim scribit: Cetura hebræo sermone, copulata interpretatur aut coniuncta; quam ob causam suspicantur Hebræi, mutato nomine, eandem esse Agar; quæ Sara mortua de concubina transierit in vxorem. Et ita sane videtur decrepiti iam Abrahæ excusari ætas: ne senex post mortem vxoris suæ vetulæ, nouis arguatur nuptijs lasciuisse. Verum nos, quod incertum est, relinquamus. Sic Hieronymus. S.Hierony. in Traditionibus Hebrai. in Genesim super cap. 25.

10 Nec Lyranus profecto ab ista Hebræorũ opinione videtur abhorruisse: quamuis non neget ei communem Catholicorum Expositorum sententiam esse contrariam. Dicunt Hebræi (ait Lyranus) istam Ceturam fuisse Agar: in hebræo enim Cetura sonat Thurificatã, cuius nominis hanc tradunt rationem, quod illa postquam eiecta est de domo Abrahæ, ita se perpetuo mundam custodiuerit, quasi oblata & consecrata DEO esset: quapropter mortua Sara, misit Abraham filium Isaac, ad reducendum eam sibi. Verum contra hoc esse videtur, quod paulo infra dicitur, Abraham filijs concubinarum suarum largitum esse munera: habuit igitur ille, præter Agar, alias concubinas. Sed ad hoc responderi potest, positum esse ibi plurale pro singulari; sicut contra singulare pro plurali, non raro ponitur in Sacris literis, vt supra dictum est super caput 19. Quanquam & alia ratio esse posset cur de vna Agar pluraliter dictum sit nomen concubinarum; quod ea bis fuerit, longo temporis interuallo, Abrahæ coniuncta, & quasi vicem duarum tenuerit. Vnde in Biblijs hebraicis correctis, nomen concubinarum hoc loco scribitur diminute; ad denotandum scilicet, non fuisse reuera, nisi vnam. Expositores autem catholici communius dicunt, istam Ceturam fuisse aliam quàm Agar, & iuniorem illa. Quamobrem ex sene potuit ea generare filios. Neque eam duxit Abraham libidine commotus, sed amore prolis, & in figuram futurorum. Quemadmodum enim Agar & Ismahel figurauerunt carnales veteri Testamenti: ita Cetura & filij eius significauerunt Hæreticos, qui se dicunt ad Nouum Testamentum pertinere: sed Ecclesia, quæ per Saram designatur, vna remanet, tanquam vxor & sponsa; aliæ vero nominantur concubinæ. Hæc Lyranus. Lyran. in cap. 25. Genesis.

11 At enim Thomas Anglus, non operte nec dubitanter, sed aperte atque asseueranter, quod proditum est ab Hebræis, & sensit, & scriptum reliquit. Nam cum Hebræorum opinionem ita memorasset, vti referri eam à B. Hieronymo paulo supra diximus, subdit: Ceturam fuisse Agar, confirmat Sanctus Hieronymus in Commentario suo super primo libro Paralipomenon ita dicens: Cetura ipsa est Agar, quod in Psalmo manifestatur, cum dicitur: *Tabernacula Idumæorum, & Ismahelitarum, Moab & Agareni*. Ismahelitas vocans filios Ismahel, qui vtique Agar filius fuit; & Agarenos, Madianitas, & ceteras tribus, quas de Cetura procreatas Sacra Scriptura commemorat. Idem Hieronymus super caput quintum eiusdem libri: Notandum, inquit, quod ea ipsa sit Cetura, quæ & Agar. Nam cum dicat Rubenitas & Gadditas & dimidiam tribum Manasse, pugnasse cum Agarenis: sequitur, præbuisse eis auxilium Ituræos, Naphæos, & Nodab, qui vtique filij Ismael fuerunt. Idem porro, qui in libro Paralipomenon dicitur Nodab, in Genesi Cedma vocatur. Hæc Hieronymus. Cui etiam ratio valde consonat. Cum enim Agar adhuc viueret, & legitima esset Abrahæ vxor conueniens fuit & condecens tam veritati coniugij, quam mariti erga eam pietati, vt post mortem Saræ reduceretur in domum Abrahæ. Siquidem præcedens eiectio eius & Ismahelis, & tam longa eorum à contubernio separatio, Thomas Anglus in cap. 25. Genesis. Psal. 82.

satis

fatis fuperque fuerat ad vitandum diffidium inter Agar & Saram, & ad declarandum primatum hæreditarium Ifaac fuper Ifmhelem, & ad correctionem prioris fuperbiæ Agar, ac denuo ad præfignanda myfteria futurorum. Facit pro hac opinione, quod infra dicitur, Ifmahelem fimul cum Ifaac fepeliffe Abraham: quo fignificari videtur, fuiffe Ifmahelem in contubernium ac focietatem paternam & fraternam reftitutum. Si autem quæratur, cur Scriptura non eam priori nomine vocarit Agar, fed alio nomine Ceturam: refponderi poteft, id effe factum, ne prius illud myfterium eiectionis eius, per hoc obfcuraretur: & vt ex mutatione nominis fignificaretur, magnam quoque morum eius mutationem in melius effe factam. Sic Thomas.

Caietanus hoc loco. Ceturam non fuiffe Agar.

SED iftam Hebræorum opinionem merito reijciunt, & valide confutant 12 Caietanus & Thoftatus: ille quidem, vt folet, fuccincte ac preffe; hic autem latius & diftinctius. Multipliciter infinuatur in hoc capite, ait Caietanus, quod hæc mulier nomine Cetura, non fuerit Agar, vt multi Hebræorum crediderunt. Nam & modus loquendi (fic enim eft hebraice: *Et addidit Abraham, & accepit mulierem, & nomen eius Cetura*) nouitatem nuptiarum infinuat. Et quod magis vrget, explicatur non cognomen, fed nomen mulieris Cetura. Et hoc eodem capitulo nominatur Agar fuo nomine. Et quod amplius eft, clare fubiungitur, Abraham habuiffe non vnam tantum, fed multas concubinas. Hæc Caietanus. Quatuor igitur rationes his verbis perftrinxit Caietanus: primam ex illa locutione hebraica, *Et addidit*; qua fignificatur nouum coniugium. Et quamuis hoc non legatur in editione vulgata, attamen in ea aliquid ponitur fimile aut etiam maiorem vim habens; dicitur enim Abraham aliam duxiffe vxorem, nomine Ceturam. Illud, aliam, demonftrat fuiffe eam nouam vxorem, & diuerfam à prioribus. Secunda ratio Caietani eft, vocabulum Ceturæ non effe cognomen eius mulieris, fed nomen proprium, ficut etiam Agar. Cum igitur Cetura & Agar fint diuerfa nomina propria, patet diuerfas effe fœminas, quarum illa funt propria nomina. Tertia ratio: in hoc ipfo capite paulo infra induci Agar fub nomine proprio, & vocari Agar Aegyptiam & ancillam Saræ, quod de Cetura non dicitur. Quarta ratio: hoc ipfo in loco Mofes narrat, Abraham largitum effe munera filijs concubinarum fuarum: habuit igitur Abraham non vnam tantum concubinam, nempe Agar, fed plures. Non enim vocabulo concubinæ comprehendi poteft Sara; cum enim fuerit principalis vxor Abrahæ, & mater familias, & filius eius omnium facultatum Abrahæ legitimus & folus fuerit hæres; nomen concubinæ nullo modo in eam competit. Nam quod refpondent Hebræi, eorumque fectatores, hic effe pofitum plurale pro fingulari; aut eandem mulierem Agar, effe pluraliter vocatam concubinas, quod bis fuerit ei copulata, primum, cum ei nupfit, deinde cum poft multorum annorum diuortium, iterum in focietatem & torum eius eft reuocata: vtrumque fane caret probabilitate. Non enim dicendum eft, in Scriptura, præfertim vero in narrationibus hiftoricis, numeros, pluralem vel fingularem, non propriè fumi, fed per abufum poni vnum pro alio; nifi id aut probetur ex alio Scripturæ loco, aut dicere cogat euidens ratio, quorum hoc loco neutrum eft. Nec fane illam diftinctionem duarum concubinarum, non quantum ad rem, fed quantum ad diuerfum coniunctionis modum, approbare debemus. Tales enim diftinctiones formales & rationis, vfitatas in fcholafticis difputationibus, vfurpare non folet diuina Scriptura in hiftoricis narrationibus; quippe quæ populares funt, & ad communem & vulgarem loquendi modum vfumque accommodatæ.

Thoftatus in cap. 25. Genefis.

THOSTATVS, & iftas ipfas Caietani rationes ad idem probandum adhibet, & præter iftas, quandam, meo iudicio, firmiffimam. Nimirum, cum 13

Abraham

Abraham, vsque eo in senectute processisset, vt non minor tunc esset centesimo & quadragesimo anno, non duxisset in ea ætate vxorem, nisi adolescentulam, ex qua videlicet filios generare posset. Vir enim senex non potest generare ex fœmina sene, sed ex puella: atque ab eam causam, Abraham centenarius ex Sara nonagenaria, non potuit naturaliter generare filium Isaac. Multo igitur minus, cum esset Abraham centum quadraginta annorum, potuisset ex Agar generare tot filios, quot dicitur hoc loco generasse ex Cetura; erat enim, id temporis Agar annorum circiter octoginta. Quod autem fuerit tunc Abraham centum quadraginta annorum, paulo superius ostendimus, ex eo, quod coniugium Abrahæ cum Cetura factum est post coniugium Isaac cum Rebecca; Isaac porrò (quem Abraham centenarius genuerat) quadragenariũ, fuisse cum duxit Rebeccam, in hoc ipso capite paulo infra traditur. Quod autem Agar fuerit eo tempore, annorum circiter octoginta, hoc modo probatur: Ab eo tempore, quo Abraham vxorem duxit Agar, vsque ad hoc tempus coniugij eius cum Cetura, transierunt quinquagintaquinque anni; siquidem tunc Abraham fuisse dicitur octoginta quinque annorum, Genesis 16; nunc autem erat, vt diximus, centum quadraginta annorum. Agar verò cum nupsit Abrahæ, maior erat vigesimo anno: tum enim tunc duplo ferme longior esse vita hominum, quam nunc est; longiora itidem spatia erant & interualla singularum ætatum: quamobrem fœminæ multo quàm nunc grandiores natu dabantur nuptum. Ex his efficitur, Abraham in ætate centum quadraginta annorum, tot filios ex Agar iam octogenaria, nequaquam generare potuisse.

14 RESTAT dubitatiuncula quædam, velut obiter discutienda. Cum Abraham vsqueadeo abhorreret à coniugijs mulierum Chananæarum, vt filium suum Isaac, vxorem accipere ex ea gente, nullo modo voluerit, sed in Mesopotamiam vsque miserit, qui mulierem inde generis & stirpis suæ, ducerent in coniugium Isaac: cur ipse sibi talia coniugia non similiter est auersatus; sed Ceturam, quæ mulier fuisse Chananæa à plerisque creditur, vxorem acceperit? Huius rei satis idoneam & probabilem rationem affert Thostatus dicens, id factum esse propter electionem populi DEI, vt totus descenderet de stirpe Abrahæ, nec misceretur cum gentibus Idololatris. Quoniam verò totus DEI populus propagandus erat per Isaac, si is vxorem duxisset ex gente Chananæa; populus vtrique DEI, idololatris Chananæis, naturali cognatione, arctaque necessitudine deuinctus & permixtus fuisset. At verò Abraham, ducendo vxorem Ceturam, non intendebat augere populum DEI; sciebat enim promissiones & benedictiones DEI, ad semen suum pertinentes, in solo Isaac & posteris eius complendas esse: sicut ei dictum est Genesis 17. & 21. Cum igitur alij omnes filij Abrahæ, præter vnum Isaac, extra populum DEI & electum illud semen Abrahæ censerentur; nihil planè referebat, an vxorem acciperet Abraham ex Chananæis, an ex qualibet alia gente.

Cur Abraham dux erit vxorẽ Chananæã

Thostatus hoc eodẽ loco.

TERTIA DISPVTATIO.

De filijs Abrahæ ex Cetura natis.

Super illis verbis:

Versu 2. *Quæ peperit ei Zamram & Iecsan, & Madan, & Madiam, & Iesboc, & Sue.*

N huius tractatu disputationis, illa primum obuia nobis fit 15
quæstio: Quomodo Abraham in centesimo & quadragesimo ætatis anno, filios generare potuerit: cum Beatus Paulus, ingentis miraculi loco prædicet, quod Abraham iam centenarius, & quasi emortuum iam corpus habens generauerit filium Isaac. Verum facile hoc, & quidem dupliciter, soluitur. Etenim Abraham, cum centenarius esset, & impotens generandi, diuinitus accepit vim & facultatem gignendi filios; non in ea solum ætate, neque ex Sara tantum; sed postea etiam, & ex alia qualibet muliere. Virtus igitur illa generandi, tunc ei supernaturali DEI dono tributa, mansit in eo viuida & efficax vsque ad ætatem prope decrepitam, in qua scilicet duxit Ceturam. Sed enim illud magis dictu credibile fuerit, Abraham in illa ætate centenaria, non potuisse generare filios ex Sara iam vetula, nempe nonagenaria, insuperq. sterili, & materia cruoris menstrui destituta: eundem tamen Abraham ex alia fœmina, adolescentula, & præter virorem vigoremque ætatis, naturaliter fœcunda, solitisque mulierum profluuijs abundante, prolem suscipere naturaliter potuisse. Quapropter etiam postea, vel in centesimo quadragesimo ætatis anno, generare filios potuit ex Cetura, fœmina scilicet (vt existimare consentaneum est) tum ætate, tum corporis temperamento, tum alijs generandi opportunitatibus, ad concipiendam, edendamque prolem habilissima. Ac beatus quidem Augustinus vtramque supra positam solutionem tradit; sed antefert posteriorem, vt videre est apud eum libro 16. de Ciuitate DEI capite 28., Et in libro Quæstionum in Genesim, quæstione 35. Verum cum à nobis super ea re, supra copiose disputatum sit, cum explanaremus caput 18. Genesis, & primam ac secundam super illud caput disputationem tractaremus, superuacaneum foret hoc loco plura disserere.

Ad Ro. 4. — S. Augustinus.

ALTERAM quæstionem trahit hæc disputatio, ex commemoratione filiorum, quos ex Cetura genuisse Abraham, narrat hoc loco Moses. Numerat autem sex filios, quorum nomina in titulo huius disputationis posuimus. Ex horum vno filiorum, cui nomen Iecsan, duo recensentur nepotes Abrahæ, Saba, & Dadam. Ex Dadam porrò, tres filij eius, & pronepotes Abrahæ memorantur, Assurim & Latussim & Laomim. Ex alio verò Abrahæ filio, qui nominatus est Madiam, quinque orti sunt filij, & nepotes Abrahæ, Epha, & Epher, & Henoch, & Abida, & Heldas. Quæritur igitur, quasnam, isti filij, nepotes, & pronepotes Abrahæ ex Cetura, terras insederint & coluerint; quarum item gentium satores, quorumque regnorum conditores fuerint. 16

Iosephus

Iosephus.

Iosephus primo libro Antiquitatum, super ista re, ex monumentis veterum, ac celebrium auctorum disputans, hæc tradit: Omnibus suis filijs, ac nepotibus ex Cetura susceptis, Abraham deducendi colonias fuit auctor: occupaueruntque illi Troglodyticam regionem, & Arabiæ Felicis quicquid ad Mare rubrum pertinet. Fertur etiam, quod Ophres, ex filio Madian nepos Abrahæ, cum exercitu profectus, occupauit Libyam, quam postea nepotes eius tenuerunt, Aphricam ab ipso denominatam. Attestatur huic opinioni & Alexander Polyhistor ita scribens: Cleodemus (inquit) propheta, cognomine Malchus, qui ad imitationem Mosis legislatoris, Iudæorum historiam contexuit, narrat Abrahamum ex Cetura aliquot filios suscepisse, tres nominatim recensens, Aphram, Surim, & Iaphram: & à Suri appellatam esse Assyriam; ab Aphra verò & Iaphra, vrbem Aphem & regionem Aphricam nominatas: & hos ductu Herculis in Libya militasse contra Antæum. Addit præterea, Herculem ex Aphræ filia genuisse filium Dedorum, & ex hoc natum esse Sophonem, à quo Sophaces barbari habent nomen. Sic Iosephus. Similia tradit Sanctus Hieronymus, haud dubie mutuatus ex Iosepho. Sed insuper adijcit hæc: Filij Dadam nominantur Asurim, Latusim, & Laomim: & Asurim quidem in negociatores transferri putant; Latusim, æris ferrique metalla cudentes; Laomim vero interpretantur, principes multarum tribuum ac populorum. Alij, ab hoc Asurim vocatos Syros esse contendunt; & à plerisque filijs Abrahæ ex Cetura, occupatas Indiæ regiones. Sic Hieronymus.

Alexander Polyhistor

Hierony. in Traditio. Hebrai. in Genesim, super cap. 25.

17 VERVMENIMVERO, in ijs quæ retulimus ex Iosepho, quædam videntur, nonnulla animaduersione & castigatione indigere. Huiusmodi est illud, Nepotes Abrahæ ex duobus eius filijs, Iecsan, & Madian, militasse sub Hercule contra Antæum: id enim perinsignem atque perabsurdum in Chronologia errorem continet. Hercules namque è viuis excessit (vt inter omnes conuenit) minus triginta annis ante bellum Troianum; quod bellum in principatu Samsonis, aut non procul ab eo tempore, contigit, vt alibi ostendimus: quare isti nepotes Abrahæ plus sexcentos annos Herculem antecesserunt. Hoc ego firmare possum auctoritate Eusebij, qui in Præfatione suorum Chronicorum, ad hunc modum scribit: Inachi temporibus, qui primus Argis regnauit, Patriarcha Hebræorum vixit Iacob, qui & Israel dictus est; à quo duodecim Iudæorum tribus, Israelitis vocabulum sortitæ sunt. Semiramim autem & Abraham contemporaneos fuisse manifestum est. Nam Moses, licet iunior supradictis sit omnibus; tamen ijs, quos Græci antiquissimos putant, senior deprehenditur; Homero scilicet, & Hesiodo, Troianoque bello: ac multo etiam superior Hercule, Musæo, Lino, Chirone, Orpheo, Castore, Polluce, Aesculapio, Libero, Mercurio, Apolline, ceterisque Dijs Gentium; quin etiam ipsius quoque Iouis gestis, quem Græcia in arce diuinitatis collocauit. Hos namque omnes etiam post Cecropem, primum Atticæ regem, fuisse conuincimus; Cecropem vero præsens historia, Mosi coætaneum ostendit, & antecedere Troianum bellum, annis trecentis quinquaginta. Sic Eusebius.

Animaduersio in Iosephi sententiam

Eusebius.

Nepotes Abrahæ ex Cetura, multis antecessisse seculis Herculis ætatē

18 PRAETEREA, Iosephus dicit, istos filios vel nepotes Abrahæ occupasse regionem Troglodyticam, & quicquid Arabiæ Felicis porrigitur vsque ad Mare rubrum. Sed non videtur id congruere cum eo, quod de istis memorat hoc loco Moses; scribens eos habitasse ad plagam orientalem, respectu videlicet eius loci, quem incolebat Abraham, siue is esset Hebron, siue Bersabe. Scriptura enim regiones orientales appellat respectu Palæstinæ, quæ spectant magis ad Chaldæam & Persidem. Hoc autem nullo modo conuenit in Tro-

De origine appellationis Africæ.

glodyticam regionem, quæ iacet in Aphrica, Aethiopibus proxima, & à supradicta descriptione plagæ orientalis remotissima. Illud item haud scio an pro certo credi possit: ait Iosephus, vnum filiorum Madian, dictum Epher, vel vt ipse nominat Opher, siue Apher, petijsse cum exercitu Libyam, ibique postea consedisse, & mutato nomine, Libyam ab eo dictam esse Aphricam: cum ex ipsa Scriptura manifestum sit, Madian cum suis liberis, Aethiopiæ orientalis, vel vt alij interpretantur, Arabiæ, partem tenuisse, proximam terræ Promissionis. Profani certe auctores diuersa Iosepho, de origine appellationis Libyæ & Aphricæ, prodiderunt. Quidam, inquit Solinus, Libyam à Libya Epaphi filia, Africam verò ab Afro Libys Herculis filio, potius dictam receperunt. Nec absimile est quod ex istorum sententia scripsit Isidorus: Libya, ait, dicta est, quod inde Libs spiret, id est, Aphricus. Alij tradunt, Epaphum Iouis filium, qui Memphim in Aegypto condidit, ex Cassiora vxore procreasse filiam Libyam, quæ postea in Aphrica regnum possedit, cuius ex nomine terra illa deinde Libya est appellata.

Solinus cap. 27.
Isidorus Etymologiarum lib. 14 cap. 5.

19 CETERVM de quatuor Abrahæ, partim filijs, partim nepotibus, ex Cetura vxore, quorum non semel in Scriptura fit mentio, nonnihil hoc loco nominatim dicendum est. Isti autem sunt, Madian filius Abrahæ, atque huius filius Epha; & item duo filij Iecsan, ijdemque nepotes Abrahæ, Dadan siue Dedan, & Saba. De Madian ita scribit Hieronymus: Madian, vrbs ab vno filiorum Abrahæ ex Cetura, sic vocata. Est autem trans Arabiam ad Meridiem, in deserto Saracenorum contra Orientem maris Rubri; vnde vocantur Madianæi, & Madianæa regio. Legimus & filias Hobab, soceri Mosis, dici filias Madian: sed hæc, alia ciuitas est, eiusdem tamen atque illa nominis, iuxta Arnonem & Areopolim, cuius nunc ruinæ tantummodo demonstrantur. Sic Hieronymus. Facit igitur Sanctus Hieronymus diuersas regiones & gentes, Madianitarum, qui ex filio Abrahæ orti sunt, atque eorum Madianitarum, ex quibus vxorem duxit Moses. Verum & Origenes homilia 11. in Genesim, & Thostatus, & permulti alij, eandem gentem & regionem fuisse censent. Isti Madianitæ adiutum venerunt Moabitas, pugnare volentes aduersus Hebræos, Isti, authores fuere regi Moab, vt accerseret Balaam ariolum ad maledicendum Hebræis. Isti, fœminas suas exposuerunt libidini Hebræorum, vt ea ratione illicerent eos, non solum ad corporalem, verum etiam spiritualem fornicationem; id autem est, vt abducentes eos à cultu sui DEI, ad cultum Idoli eorum Beelphegor, indignationi eos ac vindictæ DEI obnoxios facerent: atque ita euenit. Denique in istos iussu DEI, cum pugnassent Hebræi, innumerabilem eorum stragem, cæsis quinque ipsorum regibus, ediderunt. Hæc autem omnia literis prodita sunt à Mose in libro Numerorum, cap. 22. 25. 31.

S. Hieronymus de locis Hebraicis.
Exodi 2.
De Gente Madianitarum.
Thostatus hoc loco.

MADIANITAE porro, tanquam eadem gens atque Ismaelitarum, 20
Amalecitarum, & Chusæorum, promiscue & indifferenter, eorum nominibus sæpe memorantur in Scriptura. Nam Ismaelitas & Madianitas pro eadem gente sumi, manifestum fit ex capite 37. Genesis. Illic enim scriptum est, Ioseph esse venditum Ismahelitis: & paulo infra eum locum subditur, Madianitas vendidisse Ioseph in Aegypto Phuti phari: & in cap. 39. dicitur Phutiphar emisse Ioseph de manu Ismahelitarum, à quibus perductus fuerat Aegyptum. In libro autem Iudicum capite 6, & 8, Ismahelitæ nominantur pro Madianitis, & Amalecitis. Nam cum capite 6. dictum esset, Madianitas & Amalecitas venisse cum innumerabili exercitu in terram Iudæorum; isti ipsi deinde capite 8, cum memoratur præda, quam Hebræi duce Gedeone profligatis istis gentibus reportarunt,

Madianitæ interdum nomine Ismahelitarũ appellantur.

portarunt, nomine Ismahelitarum appellantur. Sic enim victores Hebræos, dux eorum Gedeon allocutus est: *Vnam petitionem postulo à vobis, Date mihi inaures ex præda vestrâ: inaures enim aureas Ismahelitæ habere consueuerant.*

21 Hebræas porrò voces Chus, & Chusijm, satis frequentes in sacris literis, ferè interpretatur LXX. interpretes, & Auctor nostræ translationis Latinæ, Aethiopiam & Aethiopes: verum cum, auctore Homero (quem secuti sunt Herodotus, Strabo, & Plinius) duplex antiquitus habita sit Aethiopia, vna Orientalis, confinis Aegypto; altera Occidentalis, longe remota, & Zonæ Torridæ subiecta: de illa, non autem de hac, Scriptura loquitur. Et illa quidem posterioribus sæculis vocata est Arabia, latissime eo vocabulo sumpto; qua de re copiose alio loco disputatum est à nobis. Madianitas itaque quasi eandem gentem atque Chusæorum, id est, Aethiopum, commemorari in Sacris literis, exemplo Sephoræ vxoris Mosis, perspicuum est: eam namque fuisse Madianitam, constat ex capite secundo Exodi: quæ tamen eadem in libro Numerorum cap. 12. appellatur Aethiopissa. Quam rem considerate pensitans B. Augustinus, De vxore, inquit, Moysi Aethiopissa, quæri solet, vtrum ipsa erat filia Iethrò, an alteram duxerit. Sed ipsam eandem fuisse, credibile est: de Madianitis quippe erat, qui reperiuntur in libro 2. Paralipomenon cap. 14. Aethiopes dici, quando contra eos pugnauit Iosaphat. Nam in ijs locis dicitur eos persecutus populus Israel, vbi Madianitæ habitant, qui nunc Saraceni appellantur, sed nunc eos, Aethiopes nemo ferè appellat: sicut solent locorum, & gentium nomina, plerumque vetustate mutari. Sic Augustinus.

Madianitæ nomine Aethiopũ nõnunquam vocantur.
Homerus
Author in 2. Tomo Commentariorũ in Genesim, lib. 15. numero 29.
Locus Numer. ca. 12.
S. Aug. in lib. Quæst. super Numeros quęstio. 29.

22 HVIVS Madian, filius hoc loco nominatur Epha, Isaias capite 60. gentes Madian & Epha, vt sanguine, sic etiam regionibus ac sedibus coniunctas fuisse, earundemque copia rerum abundasse, significat dicens: *Inundatio camelorum operiet te, Dromedarij Madian & Epha: omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi: arietes Nabaioth ministrabunt tibi.* Hæc verba pertractans B. Hieronymus, expressiorem nobis earum gentium cognitionem breuibus tradit. Madian, inquit, & Epha, regiones sunt trans Arabiam, fertiles camelorum; omnisque prouincia appellatur Saba. Hinc fuit & Saba regina, quæ venit sapientiam audire Salomonis; cui deferens aurum & thus ut regi pacifico, maiora ab eo suscepit munera. Cedar, regio Saracenorum est, qui in Scriptura vocantur Ismahelitæ. Et Nabaioth, vnus memoratur filiorum Ismahelis; ex quorum nominibus solitudo appellatur, quæ frugum inops, plena est pecorum. Per familiaria ergo nomina gentium barbararum, quæ vicinæ sunt Israeli, totius mundi conuersio prædicitur. Madian quippe in hoc loco interpretatur Iniquitas: Epha, resolutus siue effundens: Saba, conuersio vel captiuitas: Cedar, tenebræ: Nabaioth, prophetiæ: Greges igitur camelorum, iniquitatis vinculo resoluti, & animas suas effundentes DEO, operient Hierusalem muneribus; & omnes de captiuitate venient, in conuersione sua, aurum fidei deferentes, & thus sacrificij. Et per hæc munera, nequaquam propria salute contenti, proficient, vt etiam ceteris prædicent salutare DEI. Si quis autem contentiosus est, & carnaliter hæc terrenæ Hierusalem promissa esse contendit: respondeamus ei illud Apostoli: *Nos talem consuetudinem non habemus, nec Ecclesia DEI.* Addamus & illud, etiam si carnaliter ista fuissent promissa Iudæis, sub conditione tamen eis promissa essent; vt si suscepissent lumen suum, quod ad eos missum fuerat, tunc etiam ista sequerentur: quod videlicet per desiderium auri & opum abundantiam, rerumque carnalium (quarum semper ista gens capta est illecebris) susciperent ad se missum FILIVM DEI. Quem quia ipsi non susceperunt,

Locus Isaiæ cap. 60.
S. Hierony. lib. 17. Cõmentariorum in Isaiam.
Matt. 12.
3. *Reg.* 10.
1. *ad Cor.* 11.

 vniuersa

vniuersa sublata sunt; & suscipientibus eum, spiritualiter reddita hæreditas est. Hæc B. Hieronymus.

Notabile Documentum, perutile ad intelligendā S. Scripturam.

In hisce B. Hieronymi verbis attendere oportet, vtilissimum quoddam ad 23
intelligendas atque interpretandas sacras literas, tradi præceptum ac documentum; diuina promissa terrenorum bonorum Iudæis data, vel de regionis ipsorum æterna possessione, vel de perpetuitate ac fœlicitate regni ipsorum, vel ciuitatis Hierusalem, vel templi, quæ promissa videmus effectu caruisse; ea, inquam, promissa non propriè, vt verba primore specie significant, sed figurate, de spiritualibus nempe ac cælestibus bonis, quæ Christianæ Ecclesiæ præstanda erant, esse interpretanda; Aut si quis ea contendat, de terrenis bonis, vt verba ipsa sonant, intelligi oportere; eum profectò dicere necesse est, ne tales promissiones vanæ atque irritæ fuisse videantur, eas non absolute datas fuisse, sed conditionaliter; videlicet, si Iudæi in colendo DEVM, eiusque legi obtemperando perseuerassent, & Messiam à DEO missum, fideliter ac piè, vt par erat, accepissent.

De Gente orta ex Dadan, siue Dedan.

SEQVITVR Dadan, siue Dedan, filius Iecsan, & nepos Abrahæ. Alter 24
eiusdem nominis, sed multo antiquior, memoratur Genesis decimo capite inter filios Regma filij Chus, nepotis ipsius Noe: itaque ille Dedan abnepos fuit Noe. Duo isti Dedan diuersas ex se gentes propagarunt: quo fit, vt apud Ezechielem capite 27. duo Dedan, id est, duæ gentes ex duobus istis hominibus progenitæ, commemorentur. Etenim primo sic ait: *Filij Dedan negotiatores tui*, & paulo infra: *Dedan institores tui, in tapetibus ad sedendum*. Et illos quidem vetustiores Dedamæos, Sanctus Hieronymus incolas facit Occidentalis Aethiopiæ: quod tamen non admodum credibile est. Nimirum occidentalis Aethiopia, propemodum immensis à mari mediterraneo spatijs distat, & ab vrbe Tyri remotissima est. Ezechiel verò, vt ex verbis supra positis perspicuum est, Dadanæos facit negociatores & institores Tyriorum; qui celeberrimum Tyriorum mercatum frequentarent, comportandis eo tapetibus ad sedendum. Cui autem persuaderi queat, Dedanæos ex Aethiopia vsque occidentali, infinito penè terrarum tractu, terrestrique itinere, atque incredibili labore, difficultateque, negotiandi & lucrandi causa, Tyrum frequenter petijsse? Illud igitur verius dictu, & creditu procliuius fuerit, Dedanæos fuisse populos Idumæis non solum vicinos, sed etiam permixtos & confusos: siquidem Hieremias & Ezechiel, cum de vastatione & excidio Idumæorum vaticinantur, vna cum Idumæis consociant & coniungunt Dedanæos; quasi ea calamitas vtriq. genti communiter ac pariter euentura esset.

Locus Ezechielis ca. 27.

S Hierony. in Traditio. Hebraicis in Genesim super ca. 10.

Locus Hieremiæ, cap. 49. Ezechiel ca. 25.

Quæ Gens ex Saba nepote Abrahæ propagata sit, & vbi terrarum consederit.

RESTAT vt de Saba, fratre ipsius Dadan, & filio Iecsan, ac nepote A- 25
brahæ, dicamus. Tres hoc nomine Saba, memorantur in hoc ipso libro Genesis: quorum duo, supra, capite decimo, nominantur: vnus, filius Chus, & pronepos Noe; alter filius Iectan, & nepos Heber: ille ex progenie Cham; hic ex stirpe Sem. Tertius, eodem hoc nomine Saba appellatus, est filius Iecsan, & nepos Abrahæ, quem in hoc loco Moses commemorat. Ex istis porrò tribus hominibus, quibus idem fuit nomen Saba; tres Sabæorum, diuersi admodum populi, extiterunt. Apud scriptores certe profanos, tres Sabæorum gentes memorantur. Quosdam enim illi faciant Arabiæ Felicis incolas; de quibus ita Plinius: Sabæi, Arabum populi, propter thura clarissimi, ad vtraque maria porrectis gentibus habitant. Vtraque maria vocat Plinius, Arabicum siue Rubrum; & item Persicum. Apud Isaia in vero Chus, & Mitsraim, & Saba iunguntur, vt qui vicinas sedes habuerint; id est, Aegyptij & Arabes, & Sabæi. Isaiæ verba hæc sunt: *Labor Aegypti*

Plinius libr. 6. ca. 28.

Locus Isaiæ 45.

pti, & negociatio Aethiopiae, & Saba, viri sublimes, ad te transibunt, & tui erunt. Hebraice pro Aegypto est Misraim, pro Aethiopia, Chus, & item Sabaim. Iosephus & B. Hieronymus, istos Sabæos Felicis Arabiæ incolas, tradunt fuisse posteros Abrahæ; filios nempe Iecsan, quem ille genuit ex Cetura. Alteros autem Sabæos, externi Scriptores locant iuxta Persas: Tertios vero Sabæos, regionum Indiæ habitatores faciunt. Etenim Dionysius, qui de situ Orbis, cum laude veritatis & diligentiæ scripsit, quosdam Sabæos memorat, proximos Pasagardis, qui ad Persidem pertinent: & in descriptione Indiæ, inter eius terræ populos etiam Sabæos numerat. Vtri autem istorum fuerint ex Saba filio Chus, & ex filio Iectan, non liquet; nisi quod non paucis placet, Sabæos Indicos traxisse originem ex Saba filio Iectan; vtpote cuius alios filios, regiones Indiæ coluisse, à multis creditum, & literis proditum sit.

Iosephus lib. 1. Antiquitatum

S. Hieronym. in Traditio hebrai. in Genesim super cap. 25.

Dionysius.

26 In hac demum historia, quam scribit Moses de Abrahæ filijs ex Cetura, quid nos aduertere & obseruare oporteat, monet Origenes hisce verbis: sed ne hoc quidem latere nos debet, ex his quæ per historiam referuntur, quæ & quales sint generationes, quæ ex ipso Abraham & Cetura dicuntur propagatæ. Si enim horum meminerimus, facilius de diuersis gentibus, quæ in Scripturis memorantur, poterimus agnoscere. Verbi causa, cum dicitur Moses accepisse vxorem filiam Iethro Sacerdotis Madian, qui Madian inuenitur filius fuisse Ceturæ & Abrahæ, agnoscimus quod vxor Mosis non fuit alienigena, sed ex semine Abrahæ. Similiter & cum scribitur regina Cedar (fortasse legi debet, Saba) sciendum nihilominus est, etiam istum Cedar (siue potius Saba) ex ipso genere Abrahæ & Ceturæ descendisse. Sed & in generationibus Ismahelis, similia inuenies: quas si diligenter intuearis, plurimas in ijs, quæ ceteros latent, historias deprehendas. Hæc Origenes.

Origenes homil. 11. in Genes.

Exod. 2.

Dedit Abraham cuncta quæ possederat Isaac: filijs autem concubinarum largitus est munera. Et separauit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse viueret, ad plagam orientalem.

Versu 6.

27 VTAT Caietanus per repetitionem siue recapitulationem, hic memorari quod Abraham dederit omnia quæ possederat, filio suo Isaac; cum id non solum ante coniugium Abrahæ cum Cetura, verum etiam ante coniugium Isaac cum Rebecca factum esse constet. Siquidem seruus Abrahæ, missus in Mesopotamiam narrauit parentibus & fratribus Rebeccæ, iam tunc Abraham donasse omnia quæ possidebat, filio suo Isaac: hæc enim sunt illius verba: *Et peperit Sara, vxor domini mei, filium domino meo, in senectute sua: deditque illi omnia quæ habuerat.* Sed quæ aut qualia fuerunt bona, quæ, possidebat Abraham, & quorum hæredem solum instituit Isaac? Ea nempe fuerunt, non bona, vt vocant, stabilia atque immobilia, vt sunt vrbes, oppida, prædia, ædes; nihil enim in terra Chanaan, eiusmodi bonorum possedit Abraham, vt testatur B. Stephanus; præter nonnullos puteos, quos ipse foderat, & nemus, quod in terra Bersabeæ plantauerat, vt scriptum est Genes. 21. & præter Hebronicum agrum cum duplici spelunca, & arboreto, quæ, appensa pecunia emerat ab Ephrone Genes. 23. Erant igitur Abrahæ bona, vt vocant, mobilia; plurimum scilicet auri & argenti, ampla & pretiosa supellex, ingens gregum & armentorum copia, & numerosissimum famulitium seruorum & ancillarum. Huiusmodi bona commemorans apud parentes & cognatos Rebeccæ, seruus Abrahæ, Genes. 24. *Dominus*, inquit, *benedixit domino meo valde, magnificatusque*

Caietanus in cap. 25. Genesis.

Genes. 24

Qualia & quanta fuerint bona & facultates Abrahæ

Act. 7.

est;

est : & dedit ei oues & boues, argentum & aurum, seruos & ancillas, camelos & asinos.
Enimuero quam opulentus eo tempore fuerit Abraham, ex eo æstimare licet;
quod annos ante obitum suum amplius nonaginta, cum ex Mesopotamia pri-
Genes. 13. mum venit in terram Chanaan, dicitur fuisse auri & argenti ditissimus; atque
in tantum abundasse gregibus & armentis ac seruitijs, vt coactus fuerit dissocia-
ri & discedere à contubernio Lot; quod eos terra illa capere non posset. Illud
quoq. ingentis eius opulentiæ ac potentiæ non dubium fuit argumentum; quod
vel ipse rex eius regionis, in qua tunc versabatur Abraham, tantam eius me-
tuens sibi suisque opulentiam ac potentiam, magnopere amicitiam eius expe-
tierit atque ambierit, eamque inito fœdere atque interposito iureiurando, in
perpetuum firmari curauerit. Namque Abimelech rex Philistinorum, hisce
Genes. 21. verbis super ea re egit cum Abraham: *DEVS inquit, tecum est in vniuersis quæ
agis. Iura ergo per DEVM ne noceas mihi, & posteris meis, stirpique meæ; sed
iuxta misericordiam quam feci tibi, facies mihi & terræ in qua versatus es aduena.*

Quæ bona dederit Abraham filijs Ceturæ, ex Traditionibus Hebræorum docet Epiphanius sub finem operis Aduersus Hæreses quod inscriptum ab eo est, Panarium.

FILIIS autem concubinarum largitus est munera. Concubinas Abrahæ vocat, A- 28
gar, ex qua ille genuerat Ismahelem; & Ceturam, ex qua sex filios susceperat. Hæ
mulieres vocãtur concubinę, non quod veræ non essent eius vxores, neq. enim vir
sanctissimus, grauissimũ adulterij flagitium, aut probrosę fornicationis turpitudi-
nẽ, non clam nec semel, sed publice ac lõgo tempore, admisisset. Vocantur igitur,
more antiquo, concubinæ ad denotandam scilicet earum differentiam ab vxore
principali. Hæc autem erat, quæ legitimo ritu ac cæremonijs, publicisque
matrimonialis contractus scripturarum, instrumentorumque testimonijs, in
vxorem assumebatur; sola item futura mater familias, & gubernatrix domus,
& ad omne vitæ consortium, omnemque humani ac diuini iuris cum viro com-
municationem, & bonorum hæreditariam participationem adhibenda: cuius
vtique solius filij, patrimonij paterni futuri essent hæredes. Ac talis quidem,
sine dubio, fuit Sara: & iccirco semper vxor, nunquam autem concubina est
appellata. Concubinæ porro dicebantur, veræ quidem vxores, quantum ad
affectum maritalem, & licitum torum atque concubitum, ac procreationem li-
berorum: sed quia ad hoc solum assumebantur, non autem ad superiora illa,
quæ de principali vxore diximus; ideo fere vocabantur concubinæ. Fuisse au-
tem Ceturam & Agar veras Abrahæ vxores, manifestum facit narratio Mosis: is
enim & initio huius capitis ait, Abraham aliam duxisse vxorem, nomine Cetu-
ram; & supra capite 16. dixit Saram dedisse Agar ancillam viro suo Abrahæ
in vxorem.

Largitus est munera. erant hæc munera, pecunia, vasa auri & argenti, supel-
lex, de gregibus item & armentis. Hæc licet per se magna satis videri potue- 29
rint; in comparatione tamen bonorum quæ dabantur Isaac, perexigua erant,
nimirum talia, vt nomen potius munerum, quàm hæreditariæ donationis me-
rerentur. Hæc porro munera Abraham, dum ipse viueret, filijs concubinarum
largiri duas ob causas voluit. Primo quidem, vt onere prouidendi illis tanquam
fratribus, post mortem suam, leuaret Isaac: non enim ita commode ac pacifice,
mortuo Abraham, vt eo viuente, id fieri potuisset, vt prudenter ac scite anno-
tauit Caietanus: Ideo, inquit, dona dedit Abraham filijs concubinarum, &
Caietanus. hoc loco. dimisit eos à cura sua, vt exoneraret Isaac filium suum ab onere prouidendi illis.
Incumbebat enim Isaac, hæredi vniuersali cura prouidendi fratribus suis ab hæ-
reditate exclusis. Eiusmodi enim exoneratio significatur, dicendo (vt est in hæ-
bræo) *Et misit eos desuper Isaac, dum adhuc ipse viueret:* Tanquam tollens onus
quod erat super Isaac. Et quia hæc executio fuit vltima res gesta ab Abraham
prudentissime, ideo adiungitur, quod fecit, dum adhuc ipse viueret. Hæc Ca-
ietanus. deinde voluit Abraham dum viueret, de bonis suis id largiri filijs con-
cubinarum

cubinarum, quod eis solum dandum esse iudicabat; quo posset eos ante obitum suum, segregare à societate ac vicinitate Isaac: quamobrem proxime adiungitur, separasse eum filios contubinarum à filio suo Isaac, ad plagam orientalem. Cur autem solus Isaac institutus sit hæres, præter supra expositam rationẽ, quod filius esset principalis vxoris & matrisfamilias; alia quædam, eaque præcipua fuit causa, DEI nimirum voluntas & sententia. Is enim voluit, solum Abrahæ filiorum Isaac, qui secundum repromissionem, atque ingenti diuinæ omnipotentiæ miraculo natus fuerat, proprium Abrahæ filium & hæredem haberi: & in sola eius progenie, posteros Abrahæ censeri, ad quos scilicet tantum promissa sua pertinerent.

Cur omnium filiorum Abrahæ, solus Isaac institutus sit hæres.

30 *ET separauit eos à filio suo Isaac, dum adhuc ipse viueret.* Quatuor maxime idoneis, iustisque causis, ad istiusmodi separationem aliorum filiorum suorum ab Isaac,& ad alias terras amandationem faciendam, impulsus est Abraham. Prima causa: Nouerat ex DEI promissis sibi datis, multiplicatum iri semen Isaac, instar cæli stellarum, & pulueris terræ: Ismahelis quoque & aliorum filiorum sobolem, maiorem in modum esse propagandam: ex quo futurum certissime sciebat, vt nisi inuicem separarentur, eos terra illa capere non posset: namque ob eandem ipse causam dissociari voluit à Lot, filio fratris sui, vt supra Genes. 13. dictum est. Altera causa: Fecit id prudentissime Abraham, quo alijs filijs segregatis ab Isaac, magnum eorum aduersus Isaac, inuidiæ atque odij restingueret incendium; ægerrime ferentibus illis, solum Isaac bonorum omnium patris sui relictum hæredem; atque eius vnius maiorem, quàm aliorum omnium Abrahæ filiorum, opulentiam esse ac potentiam. simul etiam voluit Abraham radicitus præcidere frequentes inter suos filios, eorumque seruos, si eadem in terra versarentur, rixarum, iurgiorum ac dissidiorum futuras occasiones. Nam si inter pastores & seruos Lot atque Abrahæ tales fuere contentiones, vt ex re vtriusque atque vsu fore iudicatum sit, inuicem dissociari eos, & separatim habitare: quanto magis id inter filios Abrahæ, eorumque seruos euenturum merito timeri poterat? Tertia causa: Erat Abraham propheta, vt dixit Dominus Genes. 20. & quæ ad posteros suos spectabant, multa prædoctus à DEO fuerat. In his vero & illud prænouerat Abraham, cultum veri DEI in solis per Isaac posteris suis mansurum; ceterorum filiorum posteris omnibus ad Idololatriam dilapsis. Quamprimum igitur eos distrahendos inuicem esse censuit, ne qui fideles & pij essent, aliorum impietatis contagio infecti corrumperentur. Quarta causa: Possessio terræ Chanaan, solis Abrahæ per Isaac posteris promissa à DEO fuerat. Si autem in terra mansissent posteri omnes aliorum filiorum Abrahæ, vt Madianitæ, Ismahelitæ, Sabæi, & Ephæi, vt taceam alios; isti proculdubio vniuersam illam terram vsquequaque impleuissent. Quare post quadringentos annos (vti prædixerat DEVS Abrahæ Genes. 15.) reuersi ad possidendam eam terram posteri Abrahæ, ex Isaac & Iacob progenitis; cum & ipsi pene innumerabiles essent, certe terram illam ab alijs occupatam tenere non possent, quod erat diuinæ promissioni & prædictioni contrarium: aut inde fratres suos deberent extrudere, pugnando in eos, magnasque eorum strages faciendo; quod sane inhumanum, atrox, & crudele videri potuisset.

Quatuor causæ cur Abraham alios filios separauerit ab Isaac

Genes. 13.

31 *Ad plagam Orientalem.* Caietanus sic legit hunc locum ex hebræo, *Ad Orientem, ad terram Orientis.* Ne intelligeretur, inquit, quod ad plagam, seu aspectum Orientalem duntaxat, & non ad ipsam terram Orientis miserit filios concubinarum, explicauit vtrumque dicens, *Ad Orientem, ad terram Orientis.* Putat igitur Caietanus, huiusmodi verbis lectionis hebraicæ significari, alios filios Abrahæ separatos esse ad Orientem, non quidem ad aliam partem terræ Palestinæ, quæ magis esset Orientalis, quam ea regio terræ eiusdem, in qua mansurus

Caietanus.

mansurus erat Isaac: sed quod emissi sunt extra omnem Palæstinam, ad alias regiones, quæ vel secundum cæli & mundi situm, vel respectu Palæstinæ, Orientales censebantur. Verum enimuero plaga Orientalis, dupliciter intelligi potest; vel simpliciter & absolute respectu mundi, quemadmodum regio Indiæ ab omnibus vocatur simpliciter Orientalis: vel respectu Palæstinæ, & in comparatione eius terræ, in qua tunc erat Abraham, & mansurus erat Isaac, & quam Hebræi habitaturi ac possessuri erant. S. Hieronymus significat, plagam Orientalem in hoc loco accipi debere priori modo; scribens, à plerisque filijs Abrahæ ex Cetura, occupatas fuisse Indiæ regiones. Sed enim nec id S. Hieronymus ex sua, verum ex aliorum sententia scripsit, dicens esse id ab alijs proditum, nec de omnibus Abrahæ filijs istud vere dici potest.

Dupliciter terra aliqua dici potest orientalis.

S. Hieronymus in Traditio hebraicis in Genesi super cap. 25.

Equidem sine dubitatione dixerim, non posse hoc loco per plagam Orientalem intelligi regiones Indiæ, remotissimas vtique à Palæstina: idque puto cuiuis homini sacrarum literarum minime indocto, tribus hisce argumentis facile persuaderi posse. Principio, non fit credibile, Abraham suos amandasse filios ad regiones Indiæ, immensis scilicet terrarum spatijs distantes, cum talis recessus infiniti esset laboris, ac multiplicis periculi; nec tam longinquo abscessu, ad id quod intendebat Abraham, opus esset. Deinde liquido constat, duas gentes ex duobus istis Abrahæ filijs propagatas, Madianitas dico & Ismahelitas, vicinas Palæstinæ sedes habuisse: duas item alias gentes, ex alijs duobus Abrahæ filijs ortas, Sabæorum & Ephæorum, coluisse terras sinu Persico citeriores, Arabiam nempe Felicem. Idem quoque sentire conuenit de Dadamæis, vt quos Ezechiel dicat, celebrem illum mercatum Tyri, cum mercimonijs frequentare solitos. Ad hæc, nusquam in sacris literis nec India, nec regiones, quæ vltra sinum Persicum sunt, nomine Orientis appellantur: sed Orientales terras simpliciter vocat diuina Scriptura, quæ sunt citra sinum Persicum, vt Persidem, Armeniam, Arabiam, atque Mesopotamiam. Gentes quoque istis regionibus propiores, comparatione terræ Iudæorum, nominare solet Orientales, eorumque loca esse ad Orientem: vt Arabes, Idumæos, Amalecitas, Madianitas, Ammonitas, & Moabitas, necnon & Mare rubrum, ac Mare salsum. Quapropter Iob, qui erat Idumæus, numeratur inter Orientales: & tres Magi, qui vel ex Chaldæa, vel ex Arabia venisse ad CHRISTVM adorandum creduntur, venisse dicuntur ex Oriente. Iacob item profectus in Mesopotamiam, iuisse dicitur in terrã Orientalem. Et in libro Numerorum cap. 23. Balaam ariolus accersitus esse dicitur ad maledicẽdum Hebræis, ex montibus Orientis: quẽ tamen venisse ex Mesopotamia, apertis verbis scriptum est in cap. 23. Deuteronomij. 32

Ezechiel 27.

Matt. 2. Genes. 29.

QVARTA DISPVTATIO.

Vtrum priscis illis temporibus, & ante humanas leges scriptas, obseruatum fuerit discrimen aliquod legitimæ atq. illegitimæ, tum coniunctionis viri cum fœmina, tum procreationis liberorum.

Super illis verbis.

Versu 6. *Dedit Abraham cuncta quæ possederat Isaac: filijs autem concubinarum largitus est munera,*

VETVS fuit Iurisconsultorum opinio, Imperiali etiam auctoritate confirmata, primæua illa ætate, & ante leges scripto latas & promulgatas, quemlibet concubitum fuisse licitum; omnesque ex quacumque commixtione fœminæ ac viri generatos liberos, legitimos esse habitos, nullo 33

Iurisconsultorum opinio.

tunc

tunc legitimi, atque illegitimi discrimine cognito aut obseruato: idque perdurasse, quoad leges ab hominibus latæ, certos matrimonijs fines constituerunt: ex quo factum esse, vt qui eos limites fuerint transgressi, primum illegitimam nouerint coniunctionem viri ac fœminæ, ac procreationem liberorum. Huc spectare videtur illa Iustiniani Imperatoris sententia: Donec, inquit, sola natura hominibus sanciebat, legitimos omnes æque producebat: cum primum vero ad libidinem diuertere, aliumque cursum tenere cœpit; tunc naturales & illegitimos immiscuit: tunc & leges scriptæ sunt, quæ ijs rebus modum constituerent. Sic ille. Ciceronem quoque putet fortasse quispiam, isti opinioni suffragari. Namque is quodam loco ita scribit: Fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum diuinæ religionis, nec humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non ius æquabile, quid vtilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscitiam, cœca & temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam, viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Hæc Cicero. Si quis hac de re plura nosse cupit, legat eruditum & copiosum de Nothis ac spurijs librum Illustrissimi Cardinalis Palæoti: quem ego virum, propter eximiæ virtutis & doctrinæ præstantiam, insigne Sacri Collegij decus & ornamentum merito appellare possum.

Iustinian.

Cicero in Procemio Rhetoricæ de Inuentione.

Cardinalis Palæotus in principio eius libri.

34 AT enimuero ex historia, quam hoc capite narrat Moses de filijs Abrahæ, ex Cetura procreatis, atque alijs quibusdam ex historiis huius libri, aperte intelligitur, iam tunc in ætate Abrahæ, multis nempe sæculis ante legem Mosis, omnesque humanas leges scriptas, multiformem in carnali coniunctione viri ac fœminæ varietatem ita esse obseruatam; vt quædam viri & fœminæ coniunctiones, & procreationes liberorum, tanquam honestæ ac licitæ approbarentur; aliæ vero vt improbæ, flagitiosæ, ac probosæ, vituperarentur & damnarentur. Septem porro eius rei differentias, priscis illis hominibus in obseruatione atque vsu fuisse, ex nonnullis historijs huius libri, animaduertere & annotare licet.

Prima differentia est vxoris atque concubinæ: quam Moses compluribus libri huius locis indicauit. Nam capite 22. nominat Melcham vxorem Nachor, & mox adiungit, concubinam eius fuisse Romam: & capite 25. filios Ceturæ & Agar appellat filios concubinarum, distinguens eos ab Isaac filio Saræ, tanquam vxoris Abrahæ. capite 35. Bala vocatur concubina Iacob; & cap. 36. concubina Eliphaz, filij Esau, nominatur Thamna, ex qua ortus est Amalec, auctor gentis Amalecitarum. Diuersam porro vxoris atque concubinæ, apud priscos illos, fuisse rationem, arguit diuersa liberorum vtriusque conditio: siquidem vt patet ex capite 25. Genesis, paterna hæreditas non filijs concubinæ, sed vxoris tantum contingebat. Altera est differentia coniunctionis viri cum muliere libera, & quæ viro coniunctionis dignitate par erat; atque cum muliere quæ erat ancilla & serua. Magnum enim vtriusque fuisse discrimen, argumento est, quod filij vxoris, quæ mulier esset libera, soli bonorum patris hæredes erant, exclusis hæreditate filijs ancillæ: hoc nempe declarant illa Saræ verba, Genes. 21. *Ejce ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.* Tertia differentia est commixtionis viri cum propria vxore, atque commixtionis eius cum aliena, quod vocatur adulterium. Eum vero concubitum, quantopere prisci illi homines, quasi grande quoddam, & publico bono exitiale scelus exhorruerint; satis ostendunt verba quæ dixit Abrahæ rex Abimelec, expostulans cum eo, quod non indicasset sibi, Saram suam esse vxorem. *Vocauit Abimelech*, inquit Scriptura Genes. 20. *Abraham, & dixit ei: Quid fecisti nobis?*

Septē differentias in coniunctione viri & fœminæ & in generatione filiorū, etiā ante omnes leges scriptas fuisse à priscis obseruatas.

bis? quid peccauimus in te, quia induxisti super me & super regnum meum peccatum grande? Quæ non debuisti facere, fecisti nobis. *Rursumque expostulans ait: Quid vidisti vt hoc faceres?* vide simile Genesis 26.

Quarta differentia est vxoriæ coniunctionis, atque meretriciæ: hæc significatur Genes. 34. cum filij Iacob indignabundi propter vim allatam sorori suæ, dixerunt: *Nunquid vt scorto abuti debuere sorore nostra?* Iudas item, vt legitur Genes. 38. concubuit cum Thamar nuru sua, suspicatus eam, vt ait Scriptura, esse meretricem: operuerat enim vultum suum, ne agnosceretur. Quinta est differentia maritalis coniunctionis atque fornicariæ, qua mulier in domo patris sui vel soceri, libidinose miscetur cum alio viro. Ea sane commixtio, id temporis, non solum fœdissimo dabatur crimini, verum etiam atrocissimo supplicio puniebatur. Audi Scripturam Genes. 38. *Nunciauerunt Iudæ, dicentes, Fornicata est Thamar nurus tua. Dixitque Iudas, Producite eam, vt comburatur.* Sexta differentia est, coniunctionis viri cum vxore sua, atque cum nouerca, vel cum nuru sua. Hæc sane commixtio, etiam priscis illis hominibus ante legem Mosis, execrabilis, & grauissimo digna supplicio visa est. Quamobrem quia Ruben filius Iacob, cognoscere Balam patris sui vxorem, & nouercam suam ausus est, dira patris maledictione percussus est, cum ei dixit: *Effusus es sicut aqua, non crescas: quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius*, Genes. 49. Et de Iuda, qui per errorem cognouerat Thamar nurum suam, scriptum est, *Attamen vltra non cognouit eam*, videlicet, à tali concubitu, tanquam illicito, fœdoque abhorrens. Septima differentia est voluntariæ commixtionis, atque violentæ & coactæ. quæ fit per raptum mulieris, & violentam eius compressionem; vt de Dina filia Iacob, proditum est Genes. 34. Cuius violenta constupratio, filijs Iacob, adeo fœda, probrosa, & intoleranda est visa, vt eam atrocissima, non solum eius qui sororem violauerat, verum totius gentis atque vrbis Sychimitarum, cæde, direptione, ac vastatione, vlti sint. Apparet igitur ex ijs quæ cursim hoc loco, carptimque disputata sunt, priscos illos homines, qui leges scriptas multis sæculis antecesserunt, non omnem viri ac fœminæ coniunctionem, omnemue liberorum procreationem, eiusdem esse rationis & conditionis putasse: sed magnam in ea re, probitatis atque improbitatis, honestatis ac turpitudinis, recti demum atque iniqui differentiam esse cognouisse atque obseruasse. 35

QVINTA DISPVTATIO.

De Chronologia totius vitæ Abrahæ: ac de nonnullis rebus, quas de eo veteres quidam Scriptores Ethnici falso prodiderunt.

Super illis verbis:

Versu 7. *Fuerunt dies vitæ Abrahæ, centum septuaginta quinque anni.*

HIC me locus admonet, facturum me Lectori gratissimum, si vniuersam vitæ Abrahæ Chronologiam, per insigniores ac memorabiliores eius partes, strictim expositam, tanquam in conspectu eius statuam. Abraham, tum genere, tum patria Chaldæus fuit. Etenim Maiores eius, fuere Chaldæi, & patria eius fuit vrbs Chaldææ, cui nomen Vr. Hoc aperte traditur in diuina Scriptura, vt ex capite 15. & 23. colligitur. Illic enim scriptum est dixisse DEVM Abrahæ: *Ego sum Dominus, qui eduxi te de Vr Chaldæorum.* hic 36

Patria & Genus Abrahæ.

Hic autem proditum est, Abraham dixisse: *DEVS qui tulit me de terra natiuitatis meæ.* Si Abraham igitur euocatus à DEO est ex terra natiuitatis suæ, cui terræ nomen erat Vr Chaldæorum; consequens est, eam vrbem fuisse patriam & natale solum Abrahæ. Idem quoq. potest elici ex capite vndecimo Genesis, vbi scriptum est, Thare genuisse tres filios, Abraham, & Nachor, & Aran: & Aran quidem mortuum esse in Vr Chaldæorum, terra natiuitatis suæ: & post mortem eius, Thare, filium suum Abraham eduxisse de Vr Chaldæorum. Quo ex loco nec dubie, nec obscure intelligitur, tres illos fratres fuisse in ea vrbe natos, atque inibi diutius versatos. Accedit ad confirmationem eius sententiæ, auctoritas libri Iudith capite quinto. Quo in loco, de populo Hebræorum, cuius velut parens & sator fuit Abraham, verba Achior ducis Ammonitarum, huiusmodi sunt: *Populus iste ex progenie Chaldaeorum est: hic primum in Mesopotamia habitauit, quoniam noluerunt sequi Deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldaeorum.* Duxit autem Abraham originem ex Sem, filio præcipuo Noe, decima post ipsum Noe generatione ortus. Pater eius appellatus est Thare: qui annum septuagesimum agens, ipsum genuit, vt tradit Genes. 11. Scio putasse quosdam, natum esse Abraham, anno ætatis Thare patris sui cētesimo trigesimo: verum opinionē istorum, multis confutauimus argumentis in secundo Tomo horum Commentariorum in Genesim, libro 16. numero 186. Vtrum autem fuerit Abraham primogenitus Thare, prior natu quàm fratres eius, Nachor & Aran, probabiliter in vtramque partem disputatum est, in eodem illo libro nostro, numero 228, & sequentib.

Stirps generis Abrahæ, atque pater & fratres.

37 NATVS est Abraham anno post Diluuium Noeticum ducentesimo nonagesimo secundo: tot enim anni secundum computationem annorum, quam habet Genes. 11. Scriptura Hebraica & Latina translatio, recensentur à fine Diluuij vsque ad ortum Abrahæ. Sed quanto tempore post factam linguarum diuisionem, & dispersionem hominum per varias mundi plagas, terrarumq. regiones, ortus est Abraham? Hebræi, quos etiam quidam de Christianis, haud ignobiles scriptores hac in nostra ætate secuti sunt, tradunt confusionem linguarum & dispersionem gentium accidisse sub finem vitæ Phaleg: id autem est, anno trecentesimo quadragesimo post Diluuium, qui erat ætatis Abrahæ octauus & quadragesimus annus. Sed istiusmodi opinionem refutauimus, in secundo Tomo, libro 15, Disputatione vndecima; præsertim autem numero 148. Atque eo in loco probauimus, confusionem linguarum contigisse, annis circiter centum post Diluuium. Hinc autem sequitur, annis, post eam linguarum diuisionem, centum ferme ac nonaginta, ortum esse Abraham; quippe qui natus est, vt diximus, anno post Diluuium ducentesimo nonagesimo secundo.

Quando natus Abraham.

Genebrardi Chronologia.

Quoto anno Abrahę mortuus sit Noe.

38 Dum Abraham moraretur in Chaldæa, & annum ageret quinquagesimum octauum, mortuus est patriarcha Noe, cuius ille, decimam post generationem, proles fuit. Siquidem Noe post Diluuium vixit trecentis quinquaginta annis, vt extremo capite nono Genesis scriptum est: Abraham verò natus est post Diluuium, vt diximus, ducentis nonaginta duobus annis. Tradunt item Hebræi, eamque traditionem vt verisimilē memorat S. Hieronymus; Abraham, dum esset in Chaldæa, quod ignem more illius gentis, diuino cultu adorare nollet, côiectum esse in ignem: sed inde mirabiliter à DEO ereptum, atque omnino inuiolatum esse conseruatum: quamobrem vt tanti miraculi memoria conseruaretur, ex eo tempore annos vitæ eius computari cœpisse. Quoniam autem secũdum Hebræos (& vt res habet) natus est Abraham anno septuagesimo Thare; & putāt illi discessisse ipsum ex vrbe Haran, & profectum esse in terram Chanaan post mortem Thare; cũ scribat Moses Genes. 12, fuisse, id temporis, Abraham septuagintaquinque annorum; eos annos Hebræi computant, non ab ortu Abrahæ, sed a tempore illius incendij Chaldaici, ex quo liberatus fuerat. Ergo, si Abrahā natus est septuagesimo anno

Traditio Hebręorũ.

S. Hieronym. in Traditionibus Hebraicis in Genesim super cap. 11. & 12.

Quo ætatis anno in ignem coniectus à Chaldæis est Abraham, secundum traditionem Hebræorum.

Thare, cuius vita definitur à Mose Genes. 11. annis ducentis quinque: illud verò Chaldaici incendij miraculum septuagintaquinque annis contigit ante mortem Thare; necesse est miraculum illud accidisse, sexagesimo anno ætatis Abrahæ. Verum istiusmodi Traditionem Hebræorum commentitiam esse ac fabulosam, multis argumentis conuicimus in secundo Tomo, libro 16. in Disputatione decimaquinta. Eupolemus perantiquus scriptor, apud Eusebium libro nono de Præparatione Euangelica cap. vltimo, memoriæ prodidit, Abraham fuisse inuentorem Astrologiæ apud Chaldæos. Sed isti sententiæ aduersatur Philo., non in vno loco eorum librorum, quos scripsit de Abraham, affirmans, didicisse Abraham scientiam Astrologiæ à Chaldæis, eorumq. disciplinis percipiendis studuisse, priusquã ei se DEVS manifestasset, atq. eũ ex Chaldæorũ societate & consortio euocasset.

An inuentor Astrologiæ fuerit Abrahã, apud Chaldæos. Euseb. Cæsarien.

ANNO ætatis suæ septuagesimo quinto, vt traditur Genes. 12, primum ei 39
DEVS apparuit, iubens discedere eum ex Chaldæa, & ire in terram Chanaan. Tunc data ei à DEO est prima & magnifica illa promissio, de numerosissima posteritatis eius multiplicatione, & futura per eum benedictione omnium gentium: ab hac verò promissione vsq. ad tempus legis per Mosen latæ in monte Sina, computat B. Paulus annos quadringentos triginta. Hæc igitur omnia eodem illo septuagesimoquinto anno ætatis Abrahæ contigerunt, diuina eius vocatio, & promissio DEI, & discessus eius ex Chaldæa, aduentusq. in vrbem Haran, atq. ibi relicto patre, profectio in terram Chanaan. Hæc autem omnia vno atq. eodem illo anno facta esse, nos supra ostendimus, in hoc tertio Tomo, in Tractatu secundæ Disputationis super caput 12. Proditum est memoriæ à quibusdam Ethnicis auctoribus, Abraham cum exercitu profectum ex Chaldæa siue ex Mesopotamia, priusquam intraret Chananitidem, mansisse atq. regnasse Damasci: quæ vrbs Syriæ est nobilissima. Huius sententiæ Iosephus auctorem laudat Nicolaum Damascenum: idemq. scriptum reliquit Iustinus, siue Trogus Pompeius, libro trigesimosexto. At enim istam nos opinionem sex argumentis supra confutauimus, cum exponeremus caput 12. Genesis, in numero 58.

Quoto Abrahæ anno, vocatio DEI & prima eius promissio & profectio illius ex Chaldæa in terram Chanaan euenerit. Ad Gal. 3. An regnauerit Damasci. Iosephus. Iustinus.

DECEM porro annis, quàm venerat in terram Chanaan, suasu atq. impulsu 40
vxoris Saræ, Abraham coniugem duxit Agar Aegyptiam, ancillam suam, annum octogesimumquintum agens; & in sequenti anno ex ea genuit Ismahelem, Genes. 16. Verum eius decennij interuallo, quod inter aduentum Abrahæ in terram Chanaan, & coniugium Agar interfluxit, quatuor permira & valde memorabilia contigerunt. Primum horum fuit, mira flagellatio Pharaonis regis Aegypti, propter ablatam vxorem Abrahæ, Genes. 12. Alterum fuit, Abraham parua manu, validissimum quatuor regum exercitum profligasse, & Lot captiuitate liberasse. Tertium fuit, occursus Melchisedec, regis simul ac pontificis; qui gratulabundus perhonorifice accepit Abraham, & pro victoria ab eo parta, eucharisticum DEO, panis & vini obtulit sacrificium, Genes. 14. Quartum fuit, magnifica illa DEI apparitio, quæ describitur Genes. 15. in qua tria dedit ei DEVS promissa: vnum, de multiplicatione seminis eius instar stellarum: alterum, de danda posteris eius possessione terræ, à flumine Aegypti, vsq. ad magnum flumen Euphratem: tertium, de posterorum eius post quadringentorum annorum peregrinationem & seruitutem, reuersione ad possidendam terram Chanaan. Apud Eusebium libro nono de Præparatione Euangelica capite vltimo, vetus scriptor Artapanus tradit: Abraham fame compulsum, concessisse in Aegyptum, atque inibi per viginti annos esse versatum, & postea remigrasse in Palæstinam. Sed id Sacræ historiæ huius libri plane contrarium esse, ostensum est supra, in sexta Disputatione super caput 12, numero 110. Quemadmodum & illud eodem in loco, numero 111. confutatum est, quod proditum esse ab Eupolemo, referunt

Quando fuerit coniugium Abrahæ cũ Agar, & victoria de quatuor regibus, & occursus Melchisedec.

Artapanus apud Eusebium. Abraham nec per viginti annos, mansisse in Aegypto, nec docuisse Aegyptios mathematicas disciplinas

ferunt Iosephus primo libro Antiquitatum, & Eusebius loco proxime ante posito; Abraham, dum mansit in Aegypto, docuisse Aegyptios Astrologiam & Arithmeticam. Iosephus.

41 CVM nonagesimumnonum Abraham ageret annum, accepit à DEO præceptum & sacramentum Circumcisionis: & tam ipse, quàm Ismahel tredecim natus annos, alijque omnes domestici eius, Circumcisi sunt, Genes. 17: & tunc ei ac Saræ mutata sunt nomina, ex Abram, in Abraham, & ex Sarai, in Sara. Res autem Abrahæ tredecim annorum, id est, ab ortu Ismahelis vsq. ad præceptum Circumcisionis, miro silentio suppressit Moses; scilicet historiæ de ortu Ismahelis, proxime subnectens historiam de lege Circumcisionis. Hoc ipso ætatis Abrahæ nonagesimonono anno euenit, quod narratur Genes. 18. de tribus Angelis speciem & figuram hominum gerentibus, ab illo acceptis hospitio: à quibus ei quoque prædictum est, fore, vt insequenti proximo anno, filium generaret ex Sara; & Sodomorum gens, omnisque illa regio, funditus interiret. Eo ipso tempore contigit, quod Genes. 20. memorat Moses, de rege Philistinorum Abimelec, diuinitus admonito, & iusso reddere vxorem, quam abstulerat, Abrahæ: vbi Abraham diuino oraculo propheta appellatur. Quę res acciderint in anno 99. Abrahæ.

Centenario autem natus est ex Sara filius Isaac, Genes. 21. Tempore autem ablactationis eius fecisse dicitur Abraham grande conuiuium. Verum de tempore ablactationis, variant Hebræorum sententiæ, vt refert Sanctus Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim super caput 21. alijs, quinque annorum tempus: alijs, duodecim præfinientibus: quare ablactatio Isaac, vel centesimo-quinto anno, vel centesimo duodecimo Abrahæ, contigit. Eiectio porrò Agar & Ismahelis ex domo Abrahæ, quæ narratur eodem capite 21, haud dubie facta est post ablactationem Isaac, vt series & ordo Mosaicæ narrationis indicat. Verum quia nec certum est tempus ablactationis; nec liquet quandiu post ablactationem id acciderit: idcirco etiam tempus illius rei incompertum est. Quanquam Auctor Commentariorum in vndecim Epistolas Pauli (cuius Commentarij sub nomine S. Hieronymi, cum genuinis eius Commentarijs coniuncti feruntur) super quartum caput Epistolæ ad Galatas, significat, tunc Isaac fuisse quinquennem: idemque censuit quidam huius ætatis Chronologiæ tractator, atque etiam emendator, non sine (quantum ad Catholicam doctrinam, ac probabiliorem temporum rationem spectat) emendatione legendus. Ortus Isaac anno 100. Abrahæ. S. Hieronymus. Quãdo eiectio Agar & Ismahelis. Matthæus Beroaldus in Chronico lib. 3.

42 IN centesimo vigesimoquinto ætatis suæ anno secundum Iosephum, vel secundum Hebræos, in centesimo trigesimoseptimo, immolare voluit Abraham filium suum Isaac in monte Moria, vbi postea templum à Salomone fabricatum est; sed facere id prohibitus, arietem sibi diuinitus oblatum, eius vice sacrificauit, Genes. 22. Tunc quod olim ei dixerat DEVS cum euocaret eum ex patria; *In te benedicentur omnes gentes*, Genes. 12. tunc, inquam, id ipsum apertius atque expressius declaratum est illis verbis: *In semine tuo* (id est, in CHRISTO, vt interpretatur Paulus) *benedicentur omnes gentes*. Aduertat Lector hoc loco, post ortum Isaac, & vsque ad eius immolationem, per annos vigintiquinque, aut etiam triginta septem, nihil de rebus Abrahæ, præter admodum pauca, scriptis ac memoriæ commendatum esse. Immolatio Isaac, quoto anno Abrahæ. Ad Gal. 4.

Porro cum ageret annum centesimum septuagesimumquintum, mortuus est ei pater, Thare: id vero ex duabus sententijs Scripturæ, quæ sunt Genesis 11, perspicue ostenditur. Altera sententia est, natum esse Abraham septuagesimo anno patris sui Thare: altera est, vixisse Thare quinque & ducentis annis. Hinc euidenter concluditur, nato Abrahæ, patrem eius Thare centum trigintaquinque annis superuixisse. Iam vero mors vxoris eius Saræ, dubitari non potest quin Mors Thare patris Abrahæ. Mors Saræ.

centesimo trigesimo septimo eius anno contigerit. Siquidem Sara decessit, cum centum viginti septem annos vixisset, Genes. 23: at decennio erat Abraham natu grandior quàm Sara, Genes. 17. Tribus annis post excessum Saræ, vxorem dedit filio suo Isaac Rebeccam neptem fratris sui Nachor, Genes. 24. cum ageret ipse annum centesimum quadragesimum: namq. Isaac quadragenarius erat, cum Rebeccam duxit, Genes. 25. Annis verò post id temporis viginti, cum esset Abraham centum sexaginta annorum, duos ei nepotes genuit Isaac, Esau & Iacob: nam fuisse tunc sexagenarium Isaac, apertis verbis testatur Scriptura, Genes. 25. Sequitur tempus mortis Abrahæ.

Coniugiũ, Isaac & Rebeccæ, & côiugium ipsius Abraham & Ceturæ.

Mors Abrahæ.

DECESSIT Abraham exactis vitæ suæ annis centum septuagintaquinque, Genes. 25, breuioris nempe vitæ, quàm omnes eius Maiores, præter auum suum Nachor, qui annis duntaxat centum quadragintaocto vixisse dicitur, Genes. 11, minus nempe quam Abraham, annis viginti septem. Mortuus est anno post Diluuium quadringentesimo sexagesimo septimo: quippe qui natus est ducentis nonaginta duobus annis post Diluuium, & postea vixit centum septuagintaquinque. Annus porrò mortis eius, concurrit cum anno bis millesimo centesimo vigesimotertio post orbem conditum: ab exordio enim mundi, fluxerunt anni mille sexcenti quinquagintasex, vsque ad Diluuium: ipse verò obijt post Diluuium, vt diximus, anno quadringentesimo sexagesimoseptimo. Reliquit primum filium Ismahelem, annorum octogintanouem, vt quem genuerat sex & octoginta annos natus, Genes. 16. viditq. duodecim filios eius, qui fuere principes totidem tribuum ac populorum, Genes. 25. Filij autem eius geniti ex Cetura, tunc esse poterant annorum trigintaquatuor, vel triginta: cum enim duxit Ceturam, erat centum quadraginta annorum, vt supra in prima Disputatione super hoc caput ostensum est. 43

Mors Abrahæ quanto fuerit tempore prior ortu Mosis & egressu Hebræorũ ex Aegypto.

Ceterum Isaac, cum mortuus est Abraham, septuagintaquinque erat annorũ, quippe qui patre centenario fuerat natus, Genes. 21. Duo autem filij eius & nepotes Abrahæ, Iacob & Esau, quos sexagenarius ipse genuerat, erant, id temporis, quindecim annorum. Quod si tunc Iacob fuit quindecim annorum, descendit autem is cum omni familia sua in Aegyptum, centesimum & trigesimum annum agens, Genes. 47, & ex eo tempore vsq. ad exitum Hebræorum ex Aegypto, anni fluxerunt ducenti quindecim, vt ostensum est in Disputatione sexta super caput 15. Genes. numero 70. liquido apparet, mortem Abrahæ, centum quindecim annis priorem fuisse descensu Iacob in Aegyptum; exitu autem Hebræorum ex Aegypto, trecentis triginta. Moses porrò huius scriptor historiæ, octogenarius erat, cum eduxit Hebræos ex Aegypto: quare natum esse eum ducentis quinquaginta annis post obitum Abrahæ, necesse est. 44

Sem, & Heber quãdiu superuixerint Abrahæ.

Moriens Abraham, etiã tum viuos reliquit, sibiq. superstites, duos perinsignes generis sui Patriarchas, Sem, filium Noe, ex cuius stirpe post nonam generationẽ ipse progenitus fuerat: & Heber ipsius Sem pronepotem; ex quo scilicet, & lingua, & gens, vocata est Hebræa. Sem quippe quingentos annos vixit post Diluuium: Heber autem obijt, anno post Diluuium quingentesimo trigesimo; vtrumq. enim colligitur ex cap. 11. Genesis: Abraham verò decessisse anno post Diluuium quadringentesimo sexagesimoseptimo, paulo supradocuimus: Ergo Sem superuixit Abrahæ triginta tribus annis; eidemq. superstes fuit Heber, sexaginta tribus. Per mirum vero posset videri, res quingentorum annorum ab istis duobus Patriarchis gestas, altissimo esse in sacris literis silentio inuolutas. Atq. hæc est vniuersa vitæ, ac rerum gestarum, mortisque beatissimi Patriarchæ Abrahæ, Chronologia.

Quinque interruptiones historiæ rerum Abrahæ, factæ à Mose.

VERVMENIMVERO, illud hoc loco est obseruatione dignissimũ, in scribenda historia rerũ Abrahæ, multas esse factas à Mose, multorumq. annorũ, narrationis historicæ interruptiones: quas hic strictim aspiciendas exponã Lectori. Prima 45

Interruptio

Interruptio fuit inter Ortum Abrahæ, & egressum eius ex Chaldæa, per annos prope septuagintaquinque. Siquidem breuissime indicaro eius ortu, parente, fratribus, & coniuge; statim Moses transit ad egressum eius ex Chaldæa, qui competit in annum septuagesimumquintum ætatis Abrahæ. Secunda Interruptio cernitur inter caput 16, & 17. Genesis. Nam statim post ortum Ismahelis, subiungit Moses legem à DEO datam Circumcisionis, intermissa historia tredecim annorum. Namque Ismahel natus est octogesimosexto anno Abrahæ, Genes. 16; Lex autem Circumcisionis, lata est nonagesimonono eiusdem anno, Genes. 17. Tertia Interruptio animaduerti potest inter ortum Isaac, eiectionemque Ismahelis, Genes. 21: atque inter immolationem Isaac Genes. 22. Namque intermedium tempus, quod fuit annorum plus viginti, aut etiam, secundum alios, triginta, omnino tacitum præteriuit Moses. Quarta Interruptio facta est inter immolationem Isaac, Genes. 22. & mortem Saræ, Genes. 23. Nam si Iosepho fidem habere volumus, mors Saræ duodecim annis contigit, post historiam illam immolationis Isaac. Quinta Interruptio fuit post coniugium Abrahæ cum Cetura, vsque ad mortem eius, per annos scilicet non minus trigintaquinque. Erat namque Abraham, centum quadraginta annorum, cum accepit Ceturam: post id vero coniugium, paucissimis interpositis, Moses subiunxit mortem Abrahæ, in anno ætatis eius centesimo septuagesimoquinto: Quare Moses historiam triginta quinque annorum omisit. Apparet igitur ex ijs, quæ ad præsens breuissime disputauimus, ex centum septuagintaquinque annis vitæ Abrahæ, Mosem maxima ex parte prætermisisse historiam ferme centum quinquagintaquinque annorum; & res ab eo per annos duntaxat circiter viginti gestas, exposuisse.

Historia Mosis de Abrahâ in hoc libro scripta, quot annorum res ab eo gestas contineat.

SEXTA DISPVTATIO.

Super illis verbis.

Et deficiens mortuus est in senectute bona, prouectæque ætatis, & plenus dierum: congregatusque ad populum suum. & sepelierunt eum Isaac & Ismahel, filij sui: & sepelierunt eum in spelunca duplici &c.

Versu 8. & 9.

47 DESCRIBITVR his verbis, qualitas & ratio mortis Abrahæ: eaque commendatur ex tribus rebus: primum, ex naturali modo, qui est per naturalem resolutionem corporis, omni vitæ spatio, cursuque peracto: tum ex bonitate & tranquillitate, & longitudine senectutis: ac demum ex satietate viuendi; quasi tandiu vixerit, vt viuere diutius non concupisceret. Hæc res decessum ex hac vita, ceteroqui acerbum & horribilem, non solum tolerabilem, verum etiam facilem, lenem, ac suauem efficiunt. Hoc nempe ei DEVS, ante annos prope nonaginta, promiserat, cum ei dixit Genesis 15. *Tu ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona:* Origenes de morte Abrahæ, ita scribit: de tanti Patriarchæ morte, quid aliud nobis dicendum est, nisi quod in Euangelio continet sermo Domini dicentis: *De resurrectione mortuorum non legistis, quomodo dixit in rubo DEVS, DEVS Abraham, DEVS Isaac, & DEVS Iacob? Non est autem DEVS mortuorum, sed viuorum: omnes enim illi viuunt.* Optemus ergo & nos huiusmodi mortem, sicut Apostolus dicit: *Vt moriamur peccato, viuamus autem DEO.* Talis namq. Abrahæ mors intelligenda est: quæ in tantum dilatauit eius sinum,

Commendatio Mortis Abrahæ.

Origenes homil. 11. in Genesim.

Matt. 22.

Ad Ro. 6.

vt omnes sancti, qui de quatuor terræ partibus veniunt, post mortem portentur ab Angelis in sinum Abrahæ. Sic Origenes.

Caietanus in cap. 25. Genesis.

Egregius sane Caietani est super hunc locum & memorabilis Commentarius: 48
multa enim docte in horum verborum enarratione, paucissimis verbis perstrinxit. Non sola, inquit, mors istis verbis, sed peruentio ad finem, hoc est, ad terminos vitæ naturales, describitur. *In senectute bona*, Minus dicitur, quàm est in Hebræo: vbi postrema ætas decrepitorum significatur. Et hæc vltima ætas narratur bona, vtpote absq. ægritudinibus & molestijs, semperq. vtilis. *Prouectæque ætatis, & plenus dierum.* Hebraice est, *Senex & Satur*, quod qualitatem vltimæ ætatis, non solum à bonitate commendat, sed etiam à satietate. Est enim sensus, Abraham non solum habuisse senectutem incolumem, & vtilem vsq. ad finem, sed etiam senem obijsse bonis omnibus satiatum, vt nihil ei desiderandum amplius superfuerit. Emphasim autem habet, triplicata senilis ætatis repetitio. *Et congregatus est ad populum suum*, siue, vt est in Hebræo, *ad populos suos*, Aduerte prudens Lector, tria narrari hoc loco de Abraham; quorum primum est, eum fuisse mortuum: & hoc directe respicit ipsum Abraham, id est, hominem constantem ex anima & corpore: siquidem proprie, neq. corpus moritur, neq. anima, sed ex vtroque constitutus homo. Tertium est, sepultum fuisse eum à filijs suis in spelunca duplici. Hoc procul dubio spectat ad Abraham, tantum ratione corporis eius; neq. enim anima, neque homo ex corpore & anima constans sepelitur, sed tantũ cadauer. Ergo quod secundo loco positum est, Abraham esse congregatum ad populos suos; haud dubie conuenit Abrahæ tantum secundum animam rationalem. Neq. enim ipse homo compositus ex anima & corpore congregatus est ad populos suos; sed potius segregatus & separatus est à congregatione omnium populorum huius mundi. Nec cadauer Abrahæ, aggregatum fuit populis eius: sola quippe Sara de gente eius, sepulta eo tempore erat in illa spelunca. Restat igitur, id oportere intelligi de Abraham, tantum secundum eius animam rationalem. Et hæc ideo perpende, vt obmutescere facias imprudentium hominum temeritatem, qui audent dicere, ne vnum quidem verbum in libris Mosis inueniri de vita hominum post mortem. Ex hoc enim loco clare patet Immortalitas animæ, non solius Abrahę, sed multorum etiam populorum, quibus aggregatus est Abraham. Et dicitur Hebraice in numero plurali, *ad populos suos*: ad significandum, quod ex quibuscumq. mundi nationibus, mortui iusti, simul in alia vita conueniebant: & vndecumq. essent, conueniebant & consociabantur cum quocumq. iusto mortuo adueniente, tanquam proprius populus illius. Quare ad literam significatur, Abraham esse congregatum ad societatem iustorum omnium, qui ante ipsum mortui fuerant. Narrans autem Moses sepulturam Abrahæ, duos eius filios, Isaac & Ismahelem, tantum memorat, nihil dicens de filijs eius ex Cetura, aut quia duo illi erant præcipui; aut quia alij, ab eo loco longinqua habitatione semoti; sepulturæ Abrahæ non interfuerunt. Hactenus ex Caietano.

SED quæstio existit super illis verbis, *Deficiens, mortuus est*, Videtur enim id 49
quasi præcipuum quippiam ac singulare & proprium dici de Abraham. At enim, nisi qui repentina, subitaq. morte rapiuntur, omnes qui moriuntur, videntur paulatim deficiẽdo mori. Nam, vt more loquar nostratium Philosophorum; proxime mortem antecedens alteratio corruptiua, facit paulatim deficere naturalem hominis virtutem: cuius defectionis terminus ac finis, mors est. Verum nihil fuerit negotij, istiusmodi dubitationem explicare; si aduertatur, hoc loco illud *deficiens*, non aliud significare, nisi, non præcoci, atq. immatura morte præripi; nec violẽto morborum, aut vulnerum, aliorumue corporis cruciatuum impetu, deturbari de vita: sed mori suo tempore, atque vt loquuntur nunc Philosophi, per naturalem corporis resolutionem; sensim videlicet radicali & primogenio humore sicca-

to,

to, & consumpto; caloreq; naturali paulatim deficiente, ac denique extincto.

Pro illo *deficiens mortuus est*, hebraicè ad uerbum est, *Et expirauit, & mortuus est*, Verbum hebræum, quod latine redditur expirauit tantum dici de iustis hominibus, censet Rabbi Salomon, cui etiam Lyranus assentiri videtur. Sed id propterea non placet alijs, quod istud ipsum verbum, supra Genes. 7 dictum est de ijs qui perierunt diluuio Noetico. Nam vbi nos legimus: *Consumptaque est omnis caro &c.* hebraice ad verbum est, *Expirauit omnis caro*, quod sane in vniuersum dictum est de omnibus hominibus sceleraris, quorum scilicet maxime puniendorum causa, illud missum est diluuium. Probabilius igitur est, quod super hunc locum tradit Auen Esra; illud verbum expirauit, significare egressionem spiritus è corpore, quæ fit subito sine dolore: ad cuius ipse rei confirmationem citat locum ex capite 49. Genesis, vbi scriptum est de Iacob, cum finem prædicendi quæ filijs suis erant ventura, fecisset, collegisse pedes suos ad lectum, & expirasse: idem verbum hoc hebræum, etiam illic est. Itaq. censet Esra, omnem expirationem esse mortem, non autem omnem mortem esse expirationem. Cum Esra consentit etiam Rabbi Dauid in Radicibus, scribens, vocabulo expirationis significari mortem lenem, sine præuio morbo graui aut diuturno.

Rabbi Salomon. Lyranus. Auen Esra in hunc locum. Rabbi Dauid.

50 Talis porro senum mors, facilis ac lenis est, dulcique sopori non absimilis: qualem nempe vitæ exitum, εὐθανασίαν, id est, bonam & facilem vocare, sibique ac suis precari solitus erat Augustus Cæsar. Sic enim de obitu eius scribit Suetonius: Sortitus est facilem exitum, & qualem semper optauerat. Nam fere quoties audisset, cito, ac nullo cruciatu defunctum quempiam, sibi & suis εὐθανασίαν similem (hoc enim & verbo vti solebat) precabatur. Huc item spectat, quod de differentia senilis atque iuuenilis mortis scite admodum, elegantique similitudine M. Tullius hisce verbis explicuit: Quid est, inquit, tam secundum naturam, quam senibus emori? quod idem contingit adolescentibus, aduersante & repugnante natura. Itaque adolescentes sic mihi mori videntur, vt cum aquæ multitudine, flammæ vis opprimitur: senes autem cum sua sponte, nulla adhibita vi consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, vi auelluntur; si matura & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas: quæ mihi quidem tam iucunda est, vt quo propius ad mortem accedam, quasi terram videre videar, aliquandoque in portum ex longa nauigatione esse venturus. Sic Cicero.

Qualem mortem Augustus appellauerit εὐθανασίαν ex Suetonio in Augusto c. 99. Cicero de Senectute.

51 EX ijs quæ dicta sunt, extat & apparet, immerito LXX. Interpretes hoc loco esse à B. Hieronymo reprehensos, quod dixerint, Abraham deficientem esse mortuum; quia inconueniens fit dicere, Abraham, virum vtique perfectissimum defecisse atque imminutum esse. Verba Hieronymi hæc sunt: Male in LXX. interpretibus additum est: *Et deficiens Abraham mortuus est*, quia non conuenit Abrahæ deficere & imminui. Sed enim, vt defectus moralis, inconueniens atque indecens fuerit Abrahæ; non tamen naturalis, ac vitalis, de quo hic agitur: communis quippe omnium mortalium. Nec id solum dixerunt LXX. interpretes, sed idem quoque in latina translatione vulgata, quæ ipsius esse Hieronymi creditur, positum est. Nec id hebrææ scripturæ non optime respondet. Audi Oleastrum, interpretationem Hebræi verbi, pro quo Latine est, *deficiens*, tractantem. Dicit Rabbi Dauid, verbum *Gauah*, significare, obire, seu leniter mori, & non longa ægritudine tabescere. Mihi vero videtur, propter adiunctum verbum *Moth*, quod Mori significat, ne inutilis fiat repetitio, verbum gauah, significare deficere; quod equidem coniector ex psalmo 88. vbi dicitur, *Pauper Vegauah*, id est, & deficiens ab adolescentia. Pro quo Septuaginta verterunt, Et in laboribus: Hieronymus autem, & ærumenosus. Sic ergo reddendus est hic locus; *Defecit & mortuus est*. Hæc Oleaster.

S. Hierony. in Traditio nib. hebra. in Genesim super cap. 25. Oleaster hoc loco.

SEPTIMA

SEPTIMA DISPVTATIO.

Super ijsdem illis verbis.

Versu 1.

In senectute bona, prouectaque ætatis, & plenus dierum.

Quæ videtur in Sacris literis Tautologia, ea secundum proprietatē hebrææ linguæ, ornatum orationis & emphasim habet.

VIDENTVR hæc verba, Tautologiæ vitio non carere. Náq. 52
ista tria, In senectute bona, Prouectæ ætatis, & plenus dierum, idem plane significare videntur, hominem scilicet longæuum, annosum, decrepitum, & ad vltimos prouectum ætatis terminos. Verum non ita res habet: sed istiusmodi coaceruatio verborum idem significantium, apud Hebræos, etiam ornamenti & elegantiæ gratiam habet, non tantum vitio caret. Amat enim lingua hebræa & frequentat, nominum verborumque geminationes, & repetitiones, vel ad clariorem sententiæ intelligentiam, vel ad maiorem eius quod dicitur, confirmationem & persuasionem, vel ad orationis concinnitatem & ornatum. Nec raro fit, vt quæ idem significare videntur, diuersa id ratione, & secundum varias eius rei proprietates ac circumstantias significent: velut hoc in loco animaduertere est. Etenim senectutis verbum, ingrauescentem tantum ætatem significat; quæ vero adiuncta sunt, *Prouectaque ætatis, & plenus dierum*, maturiorem, & prope vltimam ætatem denotant. Nec temere aliquos dici plenos dierum reperias, nisi qui integre, sanćteque vixerunt: quibus videlicet exacti dies non perierunt; quod non frustra traducti sint per uana studia, sed per egregia virtutum facinora. Nam ignaui, & voluptatibus corporis seruientes, atque vmbratilem viuentes vitam, vitijs, tanquam perpetua caligine, cooperti, nunquam verum iustitiæ ac virtutis solem aspiciunt; diesque suos omnes, tanquam somno oppressi, sepultique transeunt. Quamobrem cum illi præteriere, quia nullius rei bene ab ipsis gestæ recordatio eos recreat & consolatur, quasi nullos fuisse existimant.

Quæ sit dicenda senectus bona.

Sed quam vocat Moses bonam senectutem? Senectus bona dicitur, non præ- 53
propera & præcox; sed sera, & sana, & pro ætate, valens, integrisque vtens sensibus: non difficilis, nec morosa, nec acerba, sed sobria, prudens, grauis, & perfectam quandam in sermonibus, in sententijs, consilijs, moribus, studijs & actionibus, quasi maturitatem habens. Bona senectus vocatur, propter existimationem virtutis, doctrinæ, ac prudentiæ, honorabilis, & reuerenda, magnamque apud omnes habens fidem & auctoritatem: apex enim senectutis, vt apposite quidam dixit, est Auctoritas. Senectutem bonam appellat Moses, quæ contraria ei senectuti est, quam, vt malam, describit Boetius illis versibus.

Boetius li. 1. de consolatione philosophi ca metro primo.

„ *Gloria felicis olim, viridisque iuuentæ,*
„ *Solatur mœsti, nunc mea fata senis.*
„ *Venit enim properata malis inopina senectus,*
„ *Et dolor ætatem iussit inesse suam.*
„ *Intempestiui funduntur uertice cani,*
„ *Et tremit effœto corpore laxa cutis.*

Bona demum senectus est, quæ licet proxima sit morti (qua nihil omnium rerum horribilius est homini) se ipsa tamen consolatur & sustentat, præteritæ vitæ prudenter atque innocenter exactæ conscientia, & iucunda rerum à se gestarum recordatione.

Philonis egregia sententia.

EXORNABIT non parum, vt opinor, atque illustrabit ea, quæ de bona se- 54
nectute Abrahæ strictim diximus, amplior & luculentior super eadem ipsa re Philonis disputatio. In libro enim quem scripsit, Quis rerum diuinarum sit hæres,

tractans

tractans ea verba, quæ dixit DEVS, Genes. 15. *Tu autem ibis ad patres tuos, cum pace nutritus, in senectute bona*, ad hunc modum disputat: Non temere dictum est illud de Abraham: *In pace nutritus*, sed quia maxima pars hominnm nutritur in bello, & in bellicis calamitatibus. Est enim triplex belli genus: vnum externum, quod infert obscuritas, ignobilitas, & quicquid est simile, & quod ab hominibus inuicem geritur: cuius effectus & finis, est bonorum spoliatio, & cædes hominum. Alterum est bellum internum, sed corporale; quo à morbis, læsionibus, mutilationibus, alijsque pestibus innumeris humanum corpus oppugnatur. Tertium bellum est item internum, sed animæ; quæ à prauis affectibus, ab erroribus, à stultitia, iniustitia, similiumq. tyrannorum insultibus grauissimis, impetitur atque vexatur. Itaque in pace nutritur, qui hoc maxime tertio belli genere caret; cui serena & tranquilla vita contingit, vere felix & beata. Sed quando hæc contingit? Videlicet, quando in rebus externis bene se habent, & domi facultates, & foris existimatio ac fama, corpus robore ac prospera valetudine fruitur: anima vero virtutibus. Siquidem his singulis suo est opus satellitio: Corpori enim, pro satellitibus, sunt gloria, diuitiæ, potentia: animæ autem, sanitas atque integritas corporis: menti vero, contemplatiuæ scientiæ ac virtutes. Nam de humana & ciuili pace hæc non intelligi, quæ promissa sunt Abrahæ, liquet ex sacræ Scripturæ lectione: maxima enim grauiaque bella, & suscepit, & peregit Abraham. Quin & derelicta patria, nec vlla certa sedes concessa homini, vltro citroque vaganti per deserta & inuia, graue bellum fuisset, nisi sustentatus fuisset fide oraculi. Qualem enim pacem ei potuit afferre, continua peregrinatio, sedes incertæ, cum potentibus regibus contentio, famis onus, diutina vxoris sterilitas, alia demum super alijs subinde pericula? Triplex genus belli.

Verum si rem penitus introspiciamus, hæc ipsa reperiemus sinceræ pacis fuisse indicia. Nam ex affectibus emigratio, perdomatio perturbationum, deletæ iniquitatum infestæ copiæ, & à Chaldaicis opinionibus ad pias & religiosas transitus, hoc est, à sensibilibus creaturis ad Authorem earum intelligibilem; tranquillam, firmamque pacem conciliant. In tali pace degenti, bona senectus promittitur: ea vero est, non longæuitas, sed vita cum prudentia: nam felices dies, multis annis meliores sunt; sicut breuis lux, melior est, quam æternæ tenebræ. Salubriter enim vir quidam propheta dixit: Malle se vnam diem cum virtute viuere, quam mille annos in vmbra mortis: per vmbram, vitam malam subindicans. Idem nunc quoque, re magis, quam verbis, Moses docet. Namque Abraham cui bonam senectutem pollicetur, breuioris vitæ facit, quam vllum de Maioribus eius: philosophice nos erudiens, quæ nam sit bona senectus; ne hoc promissum intelligamus de senectute, quæ apparet in corpore, probosis sæpe fœditatibus plena: sed de prudentia, animique constantia, dictum accipiendo, honestatem & sapientiam prædicemus de senectute, à qua nimirum seniores denominamus honoris gratia. Disce igitur hoc dogma nostri legislatoris, soli bono viro bonam senectutem & longæuitatem contingere; malum vero, quamuis longissimi æui, breuissimam tamen vitam viuere, vel potius virtuti iam esse mortuum. Hæc ex Philone. Cui senectus bona contingat. Psalmo 83.

55 Idem Philo in libro quem fecit super illis verbis: *Resipuit Noe*: tractans verba illa: *Erat senior Abraham, & ætatis prouecta, & DEVS ei benedixerat in omnibus*: Alias, inquit, demonstratum puto, iuuenem in Sacris literis sæpe vocari, non ætate vigentem, sed eum, qui temerariam habet animam, nouarumque rerum cupidam: nunc ostendamus, non ætate sed honore præstantes, nominari seniores. Quis enim versatus in Sacris literis ignorat, sapientissimum illum virũ Abraham, breuioris æui fuisse, quam fuerit vllus pene omnium maiorũ suorum? Atqui nullum eorum, sed hunc solum, reperimus in Scriptura vocari seniorem. Dicunt enim sacra oracula, quod *Abraham erat senior, & prouecta ætatis, & Dominus* Philo. Genes. 24.

minus ei benedixerat in omnibus. Et hoc quidem extremum, videtur adiunctum tanquam causa, cur præcipue dictus sit Abraham senior. Etenim cum à benigno Deo bene afficitur pars animæ rationalis, nec vnam modo, sed omnes ab eo benedictionis species acquirit; tunc seniliter sapit, atque ita fit senior. Quare & cari DEO populi Consistorium, quod cogitur ex decies septeno numero, seniores solent nominari. Dicitur enim, *Conuoca mihi septuaginta viros ex senioribus Israel quos tu ipse nosti quod seniores sint*. Ergo non eos, quos vulgus senes existimat & appellat, sed quos solus sapiens Moses nouerat, seniorum appellatione dignatur. Quos enim hic reprobauerit tanquam bonus mensarius, falsam virtutis monetam habentes, iuuenili, temerarioque sunt omnes animo: quos autem ille commendauerit, probati, & propter virtutis ac prudentiæ præstantiam, seniores censendi sunt.

Locus Numero. 11. Consistorium 70. seniorum apud Hebræos qua le fuerit.

Certe vtrumque quod dixi, eruditæ aures, in vno nostræ legis edicto, clarissime possunt agnoscere. *Si habuerit*, inquit Scriptura, *homo vxores duas, unam dilectam, alteram odiosam, & pepererint filios dilecta & odiosa, fueritque filius odiosæ primogenitus; nolueritque substantiam inter filios diuidere: non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odiosæ: sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitque ei de eis quæ habuerit, cuncta duplicia: iste est enim principium liberorum eius & huic debentur primogenita*. Obseruasti in his verbis, quod dilectæ filium, nunquam seniorem vocat aut primogenitum, odiosæ vero filium, sæpius? At filium dilectæ vxoris, priorem natu fuisse, satis apparet ex ipsius edicti verbis, cum ait: *Si peperint dilecta & odiosa*. Attamen prioris partus, quanquam antiquior, à recte tamen iudicante, iunior decernitur: posterioris vero filius, quamquam prærogatiua temporis careat, maiore tamen honore, & patrimonij portione dignus iudicatur. Quamobrem? Nimirum, dilecta vxor, voluptatis; odiosa vero, prudentiæ ac virtutis significationem & imaginem habet. Illius quippe consuetudinem, vulgus eximie diligit; vt quæ homines suis blanditijs & delicijs, à natali vsque die ad vltimam senectutem alliciat: huius autem tetricos, verendosq. mores odit misere, non secus ac pueri insipientes, parentum suorum, aut curatorum, altorumque, parum quidem iucunda ipsis, sed valde vtilia monita auersantur. Et ambæ illæ pariunt in anima filios: altera, studium voluptatis; altera virtutis. Sed voluptatis studium, partus imperfectus est, semperque puer, etiamsi ad annosam ætatem perueniat: è diuerso autem, virtutis amor ab incunabulis, vt ita dicam, in prudentiæ senatum allegitur, nunquam non seniorum appellatione, atque honore dignissimus. Quapropter diserte de virtutis, vulgo exosæ, filio dictum est, quod hic sit filiorum principium; quippe natu simul & principatu primus: cui ius primogenitorum debetur lege naturæ; quamuis ei, hominum iniquitate non deferatur. Sic Philo.

Locus Deuterono- mij 21.

PRO illo: *Plenus dierum*, hebraice est, *Satur*, significat autem Abraham 56
satiatum esse vita, & tam diu vixisse, vt iam eum vitæ, sicut aliarum rerum cepisset satietas, nec mori acerbum sibi, verum etiam iucundum duceret. Cur enim non id credamus de Abrahamo, viro sanctissimo & sapientissimo, quod apud Ciceronem Censorius ille Cato, & in vniuersum de probatis senibus, & proprie de seipso prædicauit? Omnino, inquit, rerum omnium satietas, vitæ facit satietatem. Sunt pueritiæ certa studia: num igitur ea desiderant adolescentes? Sunt & ineuntis adolescentiæ: num ea iam constans requirit ætas? Sunt etiam eius ætatis: ne ea quidem à senectute quæruntur. Sunt extrema quædam studia senectutis. Ergo vt superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. Quod cum euenit, satietas vitæ, tempus maturum mortis affert. Equidem proficiscentem me ad eos, qui pridem excesserunt, quos ego colui & dilexi; quin etiam ad illos, de quibus audiui, & legi, & ipse conscripsi;

An cuipiã posit contingerè satietas vitæ. Cato apud Ciceronẽ libro de senectute. Certa & propria cuiusque ætatis esse studia.

haud

haud sane quis facile retraxerit; nec tanquam Peliam recoxerit. Quod si quis DEVS mihi largiatur, vt ex hac ætate repuerascam, & in cunis vagiam, valde recusem; nec vero velim, quasi decurso spatio, ad carceres à calce reuocari. Hæc Cato. Quod autem de Pelia dictum est, id spectat ad fabulam poetarum, qui finxerunt Peliam Iasonis patruum, à Medea suisse medicatis aquis recoctum, & iuuentuti restitutum. Fabula de Pelia, ex senectute ad iuuentutem reuocato.

57 SED quid est, Abraham obijsse plenum dierum? Hoc nempe, non solum vixisse vsque ad ineuntem, aut prouectam, verum etiam vsque ad extremam senectutem, & ad vltimos ætatis ac vitæ fines peruenisse; tamdiuque vixisse, quoad naturaliter viuere poterat. Et sicut plenum diuitiarum, aut plenum sapientiæ, vocamus hominem sapientissimum & ditissimum; ita plenus dierum vel annorum, homo annosissimus & longæuissimus nominatur. Plenus etiam dierum dicitur, qui omnes dies suos, plenos vixit ac transegit: plenos dico egregiarum virtutum functionibus, præclarisque benefactis. Nam qui vitam inertem & ociosam degunt, horum dies, vacui, & inanes, & nihili sunt. Atque vt nobilis ille pictor, diem se nullum sine linea præterire gloriabatur: sic Abraham, nullum diem non insignibus virtutum officijs, factisque plenum transierat. Titus Imperator, recordatus super cœnam, se nemini quicquam toto eo die præstitisse; memorabilem illam, meritoque laudatam edidit vocem; amici, diem perdidi. Abraham igitur in centum septuagintaquinque annorum vita, nullum perdidisse diem, quin etiam nullum diem nisi frugiferum exegisse, instar profecto miraculi haberi posset. Quid sit esse plenũ dierum? Apelles apud Plinium lib. 35. cap. 10 Suetonius in Tito, cap. 9.

58 Nec solum apud homines pro magno æstimatur, & in præcipua humanæ felicitatis parte censetur, sera, & longa, & quieta, & honorata senectus: verum etiam diuina Scriptura testatur, plenitudinem dierum, vitæque longitudinem, tanquam ingens quodpiam bonum viris iustis à DEO promitti & præstari solitum. Hoc sibi bonum concedi, Dauid studiose precabatur à DEO, cum dixit: *Ne reuoces me in dimidio dierum meorum*, Rex vero Ezechias, hoc sibi bonum fuisse denegatum, amarissime dolebat. Audi lamentabiles regis voces: *Ego dixi in dimidio dierum meorum, vadam ad portas inferi. Quæsiui residuum annorum meorum. Dixi, Non uidebo Dominum DEVM in terra uiuentium; non aspiciam hominem ultra & habitatorem quietis. Generatio mea ablata est, & conuoluta est à me, quasi tabernacula pastorum: præcisa est, uelut à texente, uita mea: dum ad huc ordirer succidit me: de mane usque ad uesperam finies me.* Porro non habere dies plenos, sed multum diminutos, & in medio vitæ spatio intercisos, quasi graue quoddam supplicium sceleratis atque impijs hominibus minari solet diuina Scriptura: quo pertinet illud: *Viri sanguinum & dolosi, non dimidiabunt dies suos*: & illud, *Ne impie agas multum, & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo*. Multum impie agere, significat, vel & multa magna impietatis peccata patrare, vel peccatis peccata cumulare, & in peccando perseueranter versari: vel non per imprudentiam, siue infirmitatem animi, subitamue aut vehementem perturbationem, sed scientem, volentemque, atque ex prauitate animi, quæ assiduitate peccandi, iudicium sensumque corrupit, peccare. Locus. Psal. 101. Isa. 38. Psal. 54. Locus ex capite 7. Ecclesiastæ fuse tracta tur.

59 SED enim quod proxime adiungitur: *Ne moriaris in tempore non tuo*, videtur contrarium sacræ Scripturæ, quæ docet, cuiq. mortalium, certũ esse atq. immutabile vitæ spatium à DEO præfinitum. Aperta enim de hoc extat beati Iob sententia: *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt*. Triplex huius quæstionis solutio, ducitur ex triplici illorum Salomonis verborum interpretatione. Prima expositio: Mori tempore non suo, significat, mori intempestiua, violenta, & anticipata morte: An cuique mortalium sit præfinitum viuẽdi spaciũ, quod nullus vnquã excedat. Iob. 14.

morte : & ante naturalem vitæ terminum , quem potuisset quis attingere, nisi extrinsecus vi quapiam, vitæ præreptus fuisset. Marcus Tullius hoc genus anticipatæ mortis , appellauit, præter fatum, præterque naturam mori : mortem vero suo tempore obitam , dixit fatalem & naturalem : Verba Ciceronis hæc sunt : Vt si quid mihi humanitus accidisset (multa autem impendere videntur ; etiam præter naturam , præterque fatum ,) huius diei vocem , testem Reipublicæ relinquerem, meæ perpetuæ erga se voluntatis. Demosthenes quoque in egregia illa oratione , cui titulus est , περὶ στεφάνου, eiusmodi mortem naturalem appellauit , πεπρωμένον καὶ αὐτόματον θάνατον , id est , fatalem , & spontis suæ mortem : quæ scilicet nulla vi extrinsecus est coacta . Est igitur cuique mortalium duplex vitæ periodus : vna secundum naturam ; quam scilicet sua cuiusque natura non impedita, implere posset : altera secundum præscientiam & dispositionem DEI, qui non raro, tam viris iustis , magno ipsorum bono, quam sceleratis & impijs, in exemplum iustitiæ suæ , mortem accelerat . Ad hanc sententiam B. Hieronymus locum illum Ecclesiastæ interpretatus est. Namque illud , *Ne impie agas multum* , sic exposuit : Cum Dominus loquatur: *Nolo mortem peccatoris , sed tantum ut reuertatur & viuat* : debemus nos erigere post ruinam . Si enim iuxta eos qui de physicis disputant , nouit hirundo pullos de succo oculare Chelidoniæ : & Dictamum Capræ appetunt vulneratæ : cur nos ignoremus medicinam pœnitentiæ propositam esse peccantibus? Iam vero quod sequitur: *Ne moriaris in tempore non tuo* , hunc in modum interpretatur Hieronymus: Scimus , Core , Dathan & Abiron, propter seditionem aduersus Mosen & Aaron , repentino terræ hiatu deuoratos : & ad emendationem malorum ante diem iudicij , etiam in hac vita plurimos esse iudicatos. Quod ergo dicit Salomon , tale est : Noli peccatis addere peccata , ne prouoces DEVM etiam hic tibi inferre iudicium. Hæc S. Hieronymus. Ergo homines insigniter scelerati, propterea dicuntur mori tempore non suo , quod vel Magistratuum animaduersione , vel etiam diuina vltione , de vita tolluntur.

Cicero in prima Philippica.

Vide super hac ipsa re Disputationē Auli Gellij lib. 13. cap. 1.

B. Hierony. in Cōmentarijs in cap. 7. Ecclesiastæ.

Ezechiel 18. & 33.

Num. 16.

ALTERA eiusdem quæstionis solutio petitur ex Commentario Olympiodori super eum locum Ecclesiastæ, docentis , propterea impios homines dici , mori tempore non suo ; quod moriantur priusquam bene maturi sint , rite que parati ad mortem vtiliter obeundam . Importuno tempore ac non suo , inquit Olympiodorus , decedit è vita , qui consummatus non fuerit in virtutibus. Qui vero est virtutum plenitudinem consecutus , sicut granum frumenti , quod maturum est , cadit in tempore suo . Quemadmodum igitur vua , nec dum bene decocta , sed etiamnum acerba , si decerpatur , dicitur non suo tempore decerpi , quod nondum suam haberet maturitatem : ita qui perparum in virtutibus processit, nec se, vt oportebat , ad suscipiendam mortem comparauit , dicitur tunc mori non suo tempore , quia non erat tunc maturus morti . Si autem flagitiose viuentem mors occupet, quamuis centum annos is vixerit , dicetur tamen mori non suo tempore . Isaias certe eiusmodi hominem etiam centenarium , non dubitauit , appellare puerum : *Et puer* , inquit, *centum annorum morietur*, Si centenarius iste moriatur, quia moritur puer , vere dicetur non suo tempore mori . Contra vero pius & sanctus vir , etiam florente iuuenta raptus , vere moritur tempore suo : siquidem, *Consummatus in breui* , (vt ait Scriptura) *expleuit tempora multa : quoniam ætas senectutis , est vita immaculata* . 60

Olympiodorus.

Locus Isai. 65.

Sap. 4.

Tertia propositæ quæstionis solutio , huiuscemodi est : propterea improbi , quamuis longissimam vitam duxerint , dicuntur mori tempore non suo , quia nullo tempore illi expectant mortem , semperque longissime à se putant distare . Itaque quocumque tempore mors illis aduenerit , quia nunquam de illa cogitarunt , immatura illis videtur & præcox : certe inopinata & ingrata venit . At ve- 61

ro,

ro, homini pio, immatura mors, nunquam potest accidere: integritas enim vitæ, vel in prima adolescentia, maturum mortis tempus affert: neque dicendus est quispiam, parum diu vixisse, qui quantulumque datum ei vitæ est, pure, sancteque peregit. Quinetiam vir pius, siue senex, siue iuuenis mortem obeat, expleuit tempus suum; quippe qui paratus semper fuerit ad decedendum ex hac vita: & bene maturum censeat, quocumque ipsum die, corporis huius vinculis exoluere DEVS voluerit. Contra improbi, vitam sibi semper longam pollicentur: immo perinde ac si immortales sint, sine vlla mortis cogitatione, respectuque viuunt. Quo fit vt nunquam isti expleant tempus suum: semperque ipsis excessus è vita, quasi iuuenes essent, intempestiuus, atque immaturus videtur, etiam si centum annos supergressi fuerint. Ergo quamquam homines impij, aliquando ad extremam senectutem perueniant; verissima tamen est illa Salomonis sententia, Impium & stultum hominem mori non tempore suo.

62 IAM vero quemadmodum Scriptura dicit fuisse aliquem plenum dierum, vel habuisse dies plenos; ita solet dicere, fuisse quempiam plenum operum, vel habuisse opera plena; vel contra, non habuisse plena opera. Legimus enim in Apocalypsi dictum esse cuidam: *Non inueni opera tua plena coram DEO meo.* Huius simile videtur, quod scriptum est in libro Danielis: *Appensus es in statera, & inuentus es minus habens.* Tales profecto fuerunt virgines illæ fatuæ, habentes lampades suas, ornatas quidem, sed inanes, & oleo vacuas. Sed quid est, opera non esse plena? Cursim exponam aliquot interpretationes nobilium Doctorum, qui eam sententiam tractarunt in suis Commentarijs in Apocalypsim. Victorinus martyr habere opera non plena, interpretatur esse velut arborem frondosam & floridam sed infructuosam: talem esse, speciosam Christianæ disciplinæ professionem, bonorum operum sterilem. Andreas Cæsareæ Cappadociæ Episcopus, habere, inquit, opera non plena, est non esse constantem & perseuerantem in bene agendo. Vulgo putatus & nominatus Ambrosius in Apocalypsim, exponit, facere quidem magna opera; sed non ex charitate, & iccirco inania atque inutilia. Ansbertus & Haymo aiunt id esse, facere bona, quantum ad substantiam operis, sed non bene quantum ad modum, id est, recta intentione. Beda id exponit de Episcopo: quem non est satis esse bonum, sed præterea oportet vigilantem esse ac diligentem in pascendo, regendo, tuendoque grege suo. Carthusianus interpretatur facere bona, sed negligenter, remisse ac tepide. Haymo tradit alteram expositionem: vocari opera non plena, extensiue: quod quædam ille faciebat bona opera, alia vero minime. Si quis autem offenderit in vno ait Iacobus, factus est omnium reus. Sunt etiam qui sic interpretentur: Non habebat ille opera plena, quia charitatem & misericordiam in paucos quosdam conferebat, non autem extendebat, vt Christianum virum & perfectionis euangelicæ amatorem decet, ad omnes, etiam inimicos. Ergo non plenum opus dicitur, vel solide, vel intensiue, vel extensiue. Solide, quia intus vacuum est, vel charitate, vel recta intentione, vel veritate ac syncetitate boni operis. Intensiue, quia remisse ac tepide fit. Extensiue, vel quantum ad tempus, quia non perseueranter vsque ad finem bene agitur: vel quantum ad vniuersalitatem operum, quia non omnia sunt bona, sed bonis mala sunt mixta; vel quantum ad personas, quia bonum opus non extenditur vsque ad omnes, sicut Christiana charitas exigit; vel quantum ad plenitudinem muneris & officij: non enim Episcopo & Prælato satis est bonum sibi esse, nisi bonus etiam sit alijs, munusque suum, cum eorum quos regit, vtilitate perficiat.

Locus Apocalyps. 3.
Daniel. 5.
Matt. 25.
Victorinus martyr.
Andreas.
Ambrosius
Ansbertus, & Haymo.
Beda.
Carthusianus.
Haymo.
Iacobi 2.

OCTAVA DISPVTATIO.

Quis fuerit populus ille, ad quem Abraham, vita defunctus, dicitur esse congregatus.

Super illis verbis,

Versu 9. *Et congregatus est ad populum suum.*

HABET diuina Scriptura in describendo statum eorum qui mortui sunt, peculiares quasdam phrases, & modos loquendi, extra ipsam, alibi minime vsitatos. Huius generis sunt ista, Ire, pergere, apponi, colligi ad patres suos: & item Apponi & cōgregari & iungi cum populo suo: sicut etiā ista, Dormire cum patribus suis, & ingredi viam vniuersæ carnis. Prædicens DEVS Abrahæ mortem, *Tu*, inquit, *ibis ad patres tuos, sepultus in senectute bona*, Genes. 15. & de eodem iam mortuo scripsit Moses; *Et congregatus est ad populum suum*, Et paulo infra de Ismahele: *Mortuus est*, inquit, *& appositus ad populum suum*, Genes. 25. De Isaac quoque scriptum est, *Appositus est populo suo senex & plenus dierum*. Genes. 35. Quin etiam Iacob iam moribundus, de se ipse dixit, *Ego congregor ad populum meum; sepelite me cum patribus meis*. Et de ipso iam mortuo dixit Moses, *Et obijt, appositusque est ad populum suum*, Genes. 49. DEVS porrò cum nollet Aaron intrare terram Promissionis, sed vellet eum mori in monte Hor, dixit, *Pergat Aaron ad populos suos, non enim intrabit terram, quam dedi filijs Israel*: Numerorum. 20. Dixit quoque Mosi, *Vlciscere prius filios Israel, & sic colligeris ad populum tuum*, Numer. 30. & Deuteronomij 32. eidem Mosi dixit: *Ascende in montem istum Abarim, & morere in monte, quem conscendens iungeris populis tuis*. Ex his apparet, Scripturam in describendo mortem aliquorum, frequenter vsurpare istiusmodi locutiones, Apponi, vel congregari, cum patribus, vel cum populis suis. Quæritur igitur, qui fuerint illi patres, quiue populi, ad quos Patriarchæ, cum moriebantur, apponi & aggregari dicti sunt. 63

Prima expositio Philonis. Philo in libro quem inscripsit, Quis rerū diuinarum sit hæres. Genes. 12. Infra 23.

PRIMA sententia super ea re, primaque istiusmodi verborum interpretatio, est Philonis. Qui tractans illa DEI verba, dicta Abrahæ: *Tu ibis ad patres tuos*, Genes. 15. Sic ait: Quosnam dicat patres suos, considerandum existimo. Neque enim id potest intelligi de patribus Abrahæ, qui fuerunt in Chaldæa, de quorum ipse familia progenitus erat: quippe cum eiusmodi patres derelinquere, & à cognatis suis, paternaque domo discedere, diuino fuerit iussus oraculo. Non igitur credibile sit, eum post mortē reuectum fuisse ad loca Maiorum suorum: præsertim cum constet, sepultum fuisse eum in spelunca duplici iuxta Hebron; vbi nullus de genere suo, præter Saram vxorem, conditus fuerat. Patres igitur, non illos relictos dicit, defossosque in monumentis Chaldaicis; sed, vt quidam aiunt; Solem, Lunam, Stellasque ceteras; ex quibus scilicet, cuncta hæc terrena, generari creduntur. Alij hoc dictum interpretantur de Ideis archetypis intelligibilibus & inuisibilibus, ad quarum exemplar hæc sensibilia, quæ videmus, facta sunt; atque harum Idearum contubernium destinari sapientibus. Sed & alij suspicantur, Patres dictos, principales 64

potentias

potentias, quatuor, ex quibus coagmentatus mundus constat, Terram dico, Aquam, Aerem, & Ignem: in hæc enim res singulas resolui necesse est. Sicut enim nomina & verba, & omnes orationis partes conficiuntur ex elementis grammaticis, ac rursus in eadem retexuntur atque resoluuntur: ita nostrum quoque corpus ex quatuor illis mundi elementis constitutum, & à singulis mutuatum quasdam portiunculas; ad certum tempus eas reddit, quasi debitum soluens, vel depositum restituens. Nimirum aridas partes, terræ: humidas, aquæ: calidas, igni: frigidas aeri. Et hæc quidem in corpus hominis scite dicuntur. Ceterum intelligibile illud atque cæleste genus animæ rationalis, ad ætherem purissimum, tanquam ad patrem perueniet. Est enim hæc, vt Prisci docent, quinta quædam essentia, motu orbiculari prædita, ceteris quatuor melior; ex qua cælum & sidera facta fuisse videntur: &, quantum colligere possumus, humana quoque anima, eius est particula. Sic Philo. Cuius intepretatio, præterquam quod non literalis, sed allegorica est; est item falsa, & Platonica magis atque Stoica, quàm sacræ doctrinæ consentanea. Animos enim sapientum & proborum hominum, post hanc vitam, ad sidera euehi, & suum cuique, vbi beatam degat vitam, astrum assignari, Platonicum & Stoicum dogma est; sicut etiam illud, quod est sane falsissimum, humanos animos æetherea natura constare, ex qua cæli & astra constituta sunt. Animaduersio in Philonis sententiam

65 Secunda opinio & interpretatio est Augustini, populum istum, ad quem congregatus est Abraham & Iacob, interpretantis, frequentiam & societatem Angelorum. Sic enim scribit in libro Quæstionum super Genesim, quæstione 168. exponens illa verba, quæ de Iacob mortuo scripsit Moses Genes. 49. *Et obijt, & appositus est ad populum suum.* Ecce, inquit Augustinus, de Iacob iam quidem mortuo, sed nondum sepulto, dictum est, quod appositus est ad populum suum: sed ad quem populum appositus sit, non in promptu est videre. Ex Iacob enim populus natus est, qui dictus est populus Israel: qui autem eum præcesserunt, tam pauci iusti nominantur, vt eos populum appellare cunctemur. Nam si dictum esset, appositus est ad patres suos; nulla quæstio fieret. An forte populus est, non solum hominum sanctorum, verum & Angelorum? Populus, inquam, illius ciuitatis, quæ de cælo est Hierusalem; de qua Paulus; *Accessistis*, inquit, *ad montem Sion, & ad ciuitatem DEI Hierusalem, & ad millia Angelorum exultantium.* Huic populo apponuntur, qui post hanc vitam placentes DEO fiunt: tunc enim dicuntur apponi, quando nulla iam remanet solicitudo tentationum, & periculum peccatorum. Hoc intuens Scriptura dixit: *Ante mortem ne laudes hominem quenquam.* Sic Augustinus. Eandem sententiam Lector apud eundem Augustinum reperiet, in libro eius secundo contra Pelagium & Celestium, cap. 30. Hanc sententiam secutus est Magister Historiæ Scholasticæ cap. 114. Historiæ suæ super librum Genesis. Idem quoque tradit Glossa Interlinearis super cap. 25. & 49. Genesis, & Thostatus hoc loco. 2. Expositio S. Augustini. *Ad Hebr. 12.* Eccl. 11. Historia Scholastica Thostatus.

66 VERUM opinionem hanc Lyranus eo refellit argumento, quod ante CHRISTI aduentum, nullus Iustorum, post hanc vitam ascendit cælos, nec in cælestem patriam & societatem Angelorum receptus est: sed omnes iusti, quotquot fuere ab exordio mundi, post mortem descendebant in Limbum. Hanc obiectionem præuiderat Magister Historiæ Scholasticæ; & iccirco opinionem suam præmuniens, dixit, sanctos illos patres fuisse post mortem aggregatos ad societatem Sanctorum Angelorum, non secundum rem, sed secundum certam spem. Verum tali responso, non satis occurrit obiectioni. Etenim idem posset dici de iustis viris, qui vitam adhuc viuunt in terris; maxime verò de prædestinatis aut etiam confirmatis in gratia: istos enim secundum certam spem, Lyranus in cap. 49. Genesis.

ad societatem Angelorum pertinere, negari non potest; cum tamen Scriptura, eo loquendi modo non vtatur nisi in mortuis.

Burgensis. Paulus Burgensis super cap. 49. Genesis defendens istam opinionem, ait praeterea illos patres dici congregatos ad societatem Angelorum, quod licet illi non essent in caelis vna cum Angelis, in ipso tamen limbo, vbi erant, frequentissime visitabantur ab Angelis: atque hanc frequentem Angelorum visitationem, appellari societatem eorum. Sed perinfirma & leuis admodum, haec Burgensis defensio est. Societas enim Angelorum, non intelligitur nisi ea, quae est in caelis; nec aliam ob causam, Sancti post hanc vitam dicuntur recipi in societatem Angelorum, nisi quia caelestem ad patriam, & felicitatem admittuntur. Alioqui etiam viri sanctissimi, qui dum in terris versabantur, frequentissimas habuere visitationes Angelorum (quod in antiquis historijs de B. Maria Magdalena proditum est) etiam tunc dici possent aggregati fuisse ad societatem Angelorum; cum tamen id genus loquendi, non nisi de mortuis vsurpet Scriptura. Praeterea, cum indifferenter Scriptura de mortuis dicat eos apponi ad patres suos & ad populum suum, idem nempe significans vtraque locutione: quemadmodum apponi ad patres suos, non potest intelligi de Angelis, insolens enim & durum est, Angelos vocare patres hominum; ita nec apponi vel congregari ad populum suum, de Angelis interpretari conuenit. Eodem addo, pro eadem re Scripturam vsurpare, congregari ad patres, vel ad populum suum, atque, dormire cum patribus suis: hoc autem in Angelos dici non posse, nemo est qui non videat. Nam quid est, dormiuisse quempiam cum patribus suis, nisi dormiuisse eum, sicut dormierunt patres eius? id autem est, mortuum esse similiter, atq. mortui fuerant patres eius. 67

Tertia expositio Lyrani. TERTIA Sententia & expositio est Lyrani super caput 49. Genesis, aientis populum illum, ad quem congregabantur Sancti Patres, intelligi debere omnes iustos, quicumque ab exordio mundi fuerant, & vna omnes erant in Limbo, vt Adam, Abel, Seth, Enos, Noe, alijque non pauci. Verum huiusmodi expositionem carpit Burgensis, negans ante Abraham, quempiam piorum patrum recta descendisse in Limbum: Siquidem Scriptura de nullo eorum ante Abraham dixit, quod appositus est ad patres suos, vel ad populum suum, quod eo loquendi modo significare voluerit Scriptura, hominem mori vacuum & purum ab omni culpa, quae purgatorio igne sit expianda; & statim post mortem, recta, & sine mora, ire ad Limbum. Quanquam igitur homines iusti, qui praecesserunt Abraham, ex hac vita decesserint cum gratia DEI; ferebant tamen secum maculas & sordes nonnullorum peccatorum, per ignem purgatorium abstergendas; quapropter non est dictum, illos esse congregatos ad populum suum. 68

Burgensis.

Sed hoc parum scienter & considerate à Burgensi dictum est. Quis enim vel dubitare audeat, primum martyrem Abel, non ab omni peccato purum occubuisse, & recta descendisse in Limbum? quis non idem sentiat de beatissimo Patriarcha Noe, de quo scilicet Moses scribens: *Noe*, inquit, *vir iustus atque perfectus fuit; cum DEO ambulauit*. eique dixit DEVS, *Te vidi iustum coram me in generatione hac*. Mirum sane, vel potius ridiculum, putasse Burgensem, puriorem ab omni culpa, sanctioremque obijsse Ismahelem, quam Abel & Noe. Atqui de Ismaele scripsit Moses Genes. 25. mortuum esse Ismahelem, & appositum esse ad populum suum. 69

Genes. 6.

Ruper lib. 6. commētariorum Genesim cap. vlt. & lib. 9. cap. 49.

CVM expositione Lyrani congruit Ruperti interpretatio. Nam hunc ipsum qui est in manibus, locum enarrans, ita scribit: Porro quod dictum est: *Congregatus est ad populum suum*, per similitudinem est intelligendum: quia videlicet quem- 70

quemadmodum de agris congregatur matura messis in horreum: sic de publico vitæ huius congregantur electi temporibus suis singuli in secreta quiescentium, Idem exponens illa verba Iacob: *Ego congreger ad populum meum*, sic ait: Quod istis verbis dixit Iacob, hunc habet intellectum: Ego descendo ad inferos: vbi Saluatorem qui mittendus est, & qui erit expectatio gentium, vniuersus expectat, donec veniat, populus Sanctorum. Hæc Rupertus. Genes. 49. Ibidem.

71 Huic etiam Lyrani sententiæ adhæsit Caietanus ad hunc modum scribens, Illis verbis: *Et congregatus est ad populum suum*, ad literam significatur, quod Abraham cōgregatus est ad societatem iustorum omnium, qui antea mortui fuerant. Dicitur autem hebraice in numero plurali *Ad populos suos*, ad significandum ex quibuscumque mundi nationibus, mortuos iustos simul in alia vita conuenire, & vndecumque fuerint, conuenire cum quocumque mortuo iusto adueniente, tanquam proprium eius populum. Hic porro locus clare demonstrat immortalitatem animæ, non solius Abrahæ tantum, sed multorum populorum, quibus adiunctus est Abraham post hanc vitam. Ex hoc igitur loco firmum ducitur argumentum, aduersus quorondam hominum imprudentiā & & temeritatem, qui audent dicere, ne vnum quidem verbum reperiri in libris Mosis, de altera vita hominum post mortem. Hactenus ex Caietano. Caietanus in caput 25. Genes.

72 Verum Oleaster, quasi vellicans Caietanum, ductam ex hoc loco argumentationem eius pro immortalitate animæ, imbecillem atque inualidam esse putat: Caietanus, inquit Oleaster, ex hoc loco statuere vult animi immortalitatem: quod vtinam faciat. Dicit enim, apponi ad populos suos, idem esse, quod animam eius esse in limbo, coniunctam omnibus iustis, ex quacumque natione sint vel gente. Sed hoc eum probare oportebat; Iustos videlicet, cuiuscumque sint nationis, dici populum Abrahæ, aut cuiuscumque alterius iusti: quod meo iudicio, non facile probatur. Hæc Oleaster. At enim à Caietano stat aduersus Oleastrum, grauis in primis auctor, Theodoretus. Is enim tractans verba illa scripta de Iacob mortuo, *Et appositus est ad populum suum*, ad hanc sententiam scribit: His nempe verbis obscure insinuat Moses, spem resurrectionis. Si enim homines prorsus interirent, & non transirent ad aliam vitam, minime dixisset, *Appositus est ad populum suum*. Hoc autem ipsum, DEVS etiam dixit Abrahæ, *Tu autem ibis ad patres tuos, in pace sepultus in senectute bona*: Et inde Dominus noster reprehendit Sadducæorum incredulitatem, cum inquit, *Quod autem resurgant mortui, non legistis: Ego DEVS Abraham, Isaac & Iacob. DEVS autem non est DEVS mortuorum, sed viuentium*. Oleaster aduersus Caietanū super caput 25. Genes. Theodoretus quæst. 109. in librum Genes. Genes. 15 Matthæi 22. Exo. 3.

73 ILLVD fortasse magis aduersari Lyrano & Caietano videretur; quod in hoc ipso capite paulo infra, Moses, narrans mortem Ismahelis, idem scripsit de eo, atque de Abraham scripserat; dicens, eum esse mortuum, & appositum ad populum suum. Ismahelem vero post mortem suam transisse, & aggregatum esse ad populum & societatem Sanctorum: neminem memini legere Christianorum Auctorum, qui non, aut neget, aut certe dubitet. Videat lector quæ disputat super ea re Rupertus libro 5. Commentariorum in Genesim capite 36. & quod eadem de re carptim dixit Caietanus in caput 16. Genesis. In libris quoque Regum de multis regibus, etiam improbis atque impijs, dicitur, eos dormiuisse cum patribus suis: quod plane idem est atq. Appositum esse vel congregatum cum patribus vel cū populis suis. Ac ne laboret lector, eius rei quærens exempla, tria hic ponam ex posteriore libro Paralipomenon expromta. De Roboam filio Salomonis scriptum est capite 12. *Fecit malum Roboam, & non præparauit cor suum, ut quæreret Dominum. & dormiuit Roboam cum patribus suis*. Et capite 16. de rege Asa Apponi ad populum suum vel dormire cum patribus suis dici etiam in homines improbos. An Ismael sit saluus. Locus 2. paralip. cap. 12. 16 & 28.

Asa proditum est, interfectum ab eo fuisse prophetam Domini, & de populo plurimos; & subditur: *Aegrotauit Asa; sed nec in infirmitate sua quaesiuit Dominum, uerum magis in medicorum arte confisus est. Dormiuitque cum patribus suis, & mortuus est.* Quis nescit, & vita & morte impium ac pessimum fuisse regem Achaz? de eo tamen legimus capite 28. *Dormiuit Achaz cum patribus suis*: Ex his videtur concludi, apponi ad patres suos, vel ad populum suum, non significare, aggregari & adiungi ad societatem Sanctorum. Sed enim quemadmodum etiam hoc argumentum dilui, & opinio Lytani & Caietani defendi possit, paulo infra 74 indicabimus.

Quarta interpretatio est recentiorum Expositorum, qui linguae hebraeae studiosi & periti, atque Hebraeorum Commenrarijs & inrerpretationibus adhaerentes, in istiusmodi verbis: Apponi vel congregari ad populum suum siue ad patres suos, nihil mysterij latere putant: sed merum esse censent hebraismum, & peculiarem linguae hebraeae phrasim atque elegantiam. Tali enim locutione significatur, transisse quempiam ex viuentium statu ad statum mortuorum: id autem est, desijsse viuere & mortuum esse, sicut alij omnes ante ipsum mortui sunt, alij post alios. Ergo illud, dormire cum patribus suis, significat, mori, sicut mortui fuerant Maiores eius. Et illud, Apponi ad patres suos, est subire conditionem mortis, quam omnes patres eius subierunt. Et item illud, Congregari ad populum suum, denotat, Desinere esse de congregatione viuentium, & pertinere ad numerum mortuorum. Quemadmodum illud etiam, Ingredi viam vniuersae carnis; hunc habet intellectum: quia mori commune est omnium hominum, vnde dicti sunt mortales, & mors est finis vitae, tanquam meta spatij & curriculi: iccirco quicunque moritur, is viam omnium hominum confecisse dicitur. Ego quid sentiam de ista expositione, mox aperiam.

NON est autem hoc loco in praeteritis relinquendum, nec pro nihilo du- 75
cendum, quoddam Pauli Burgensis monitum ac documentum. Tradit ille, inter Sanctos viros in veteri Testamento mortuos, atque in Nouo, hoc distare, quantum ad modum loquendi de vtrorumq. morte: quod de horum morte loquens Scriptura, dicit, eos mortuos esse in Domino, vel dormiuisse in Domino; quod de nullo patrum veteris Testamenti dictum legimus. Cuius rei hanc ille putat causam, quod Patres veteris Testamenti, post mortem, ad beatificam DEI visionem non admitterentur, quemadmodum Sancti in Nouo Testamento: in quos vere illud dictum est: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*, & illud *Euge serue bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui*. Verba Burgensis in Additione vltima super caput 49. Genesis ita se habent: Notandum est, quod Scriptura loquens de morte quorundam iustorum, qui ante passionem CHRISTI decesserunt, frequenter dicit, Appositus est ad patres suos, siue ad populum suum, vel Dormiuit cum patribus suis. At vero post passionem CHRISTI aliter loquitur de morte Sanctorum, dicens eos obdormisse in Domino, vel mortuos esse in Domino. Cuius diuersitatis haec potest reddi ratio. Priores, quantumcumque sancti, non obdormiebant in Domino, quia nondum in DEO requiescebant per beatam fruitionem; sed congregabantur cum alijs patribus, eam beatitudinem expectantibus. Quoniam autem in Nouo Testamento, ianua caelestis aperta est, pateteque Sanctis statim post mortem ascensus & aditus ad caelestem gloriam; iccirco vere ac merito dicuntur isti obdormire, ac mori in Domino. Ad quam mortem (quae potius vita dicenda est) nos perducat Dominus noster IESVS CHRISTVS qui viuit & regnat in secula saeculorum. Sic Burgensis.

Locus Apocaly. 19. & Matth. 25.

Paulus Burgensis.

76 EGO quoque super hac ipsa re Lectori sensum animi mei, quam breuissime indicabo. Mea sententia duas habet partes. Ac primo modum istum loquendi, esse hebraismum, & propriam atque elegantem hebrææ linguæ phrasim, equidem non inficior. Sic enim ista in veteri Testamento dicta sunt, vt in Nouo solet crebro vsurpari illud, Transire de hoc mundo, & Dormire vel obdormire in Domino. Quemadmodum etiam apud Latinos Scriptores illa sunt vsitata, excedere vel decedere, vita siue fato defungi, demigrare de vita, mortalitatem exuere vel finire, & vitam cum morte commutare. Sed enim, simul etiam istiusmodi locutione, velatum & abditum, contineri mysterium quoddam, minime dubito. Reor enim, cum dicitur de mortuis eos congregari vel apponi ad populum suum, duas tali locutione res insinuari, tum immortalitatem animæ, tum modum existendi mortuorum post hanc vitam, secundum animam. Non enim animæ hominum post mortem, solitariæ manent, & seorsim aliæ ab alijs; sed gregatim & socialiter, atque in modum cuiusdam populi, siue in cælo, siue in Inferno. Cum enim quispiam moritur, siue is bonus sit siue malus, continuo post mortem aggregatur ad similem sui populum, vel bonorum, vel malorum.

Quinta expositio, quæ est Auctoris.

Neque hæc nostra interpretatio, noua Lectori & insolens, aut etiam dura & aspernabilis videri debet. Etenim supra, cum explanaremus caput Genes. 19. in Numero 42. docuimus linguam hebræam, qua Sacra veteris Testamenti doctrina perscripta est, & mysteria plurimarum rerum Noui Testamenti prænunciata; ita diuino consilio & ratione institutam, & instructam, atque [illegible] fuisse, vt eadem verba, & peculiarem eius linguæ phrasim, & natiuam quandam elegantiam denotarent; simulque magnum quodpiam mysterium, inibi abditum paucisque comprehensibile, continerent. Itaque vulgus Hebræorum, ea verba legens vel audiens, genuinam linguæ suæ proprietatem & gratiam agnoscebat; & ex illis verbis sententiam quandam in vulgus notam, scilicet ex ipsis verbis expressam, capiebat. At vero Sapientes viri, & super alios à DEO illuminati, præter verbalem sententiam, in mysterium verbis illis abstrusum mentem penetrabant, idque penitus introspiciebant. Hanc nostram obseruationem multis è Scriptura petitis exemplis, eo loci confirmauimus. Ad eundem igitur modum, quod hic & alibi legitur, eos qui mortui sunt, congregari ad populum suum, secundum proprietatem linguæ hebrææ, significat, eos esse mortuos, sicut alij omnes ante ipsos mortui fuerant: verum ita hoc significat, vt simul etiam complicatam habeat significationem immortalitatis animæ, & modi, quo existunt post mortem hominis, animæ rationales: videlicet, non solitarie, nec aliæ seorsim ab alijs, sed in modum populi, & congregatæ in vnum locum, vel cælestem, vel infernum. Quocirca opinionem Lyrani & Caietani, quam paulo supra oppugnare visi sumus, retinendam esse tuendamque censemus: sicubi autem in sacris literis, de improbis atque impijs hominibus scriptum reperiatur, dici eos mortuos esse, & appositos ad populum suum, interpretari eum populum conuenit, non populum sanctorum, & beatorum societatem, sed populum illis similem, populum dico improborum, qui sunt in Inferno.

77 Mirabitur fortasse Lector, cum hæc ipsa disputatio, nec ieiune, nec indiligenter tractata fuerit à nobis in libro de Benedictionibus Patriarcharum, quem librum ante hoc triennium, vna cum secundo Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim in publicum dedimus; eandem nos hoc loco retractare voluisse. Sed enim, quia hic est primus diuinæ Scripturæ locus, in quo de mortuis proditum est, fuisse eos congregatos ad populum suum; idque de Abraham & Ismahele similiter scriptum est: nobis, qui vniuersum librum Genesis (iuuante Deo) Commentarijs & Disputationibus illustrare constituimus; visum est, hunc esse

Cur Auctor, cum hanc disputationem tractauisset in libro de Benedictionibus Patriarcharũ, eandẽ rursus hoc loco explicare voluerit

proprium

proprium, maximeque opportunum, tractandæ eius Disputationis locum. Cum autem ad expositionem 49. Capitis Genesis ventum erit, tractatum eius quæstionis omittemus in eo loco, in quo olim eam tractauimus. Simul etiam illud animaduertet Lector, si ad præsentem huius Disputationis tractationem attendat animum, plurimis eam fuisse rebus nunc auctam à nobis & locupletatam, & insuper multo subtilius quàm antea, & limatius explicatam.

FINIS

Tertij Tomi Commentariorum in Genesim, Benedicti Pererij.

Hunc tertium Tomum Commentariorum in Genesim, Auctor sexagenarius, Romæ primum edidit, anno ab ortu Domini millesimo quingentesimo nonagesimoquinto.

Laus DEO Vni Trinoque, ac DEIparæ semper Virgini MARIAE.

INDEX ALPHABETICVS,

Memorabilium rerum & verborum quæ tractantur in hoc Tertio Tomo. Nota prioris numeri signat caput libri Genesis: Nota vero posterioris numeri, siue is, vnus sit, siue plures, significat numeros marginales adiectos ad Commentarium illius capitis.

A.

Abimelech.

Abraham.

duxit

Aristoteles.

Auctor.

Augustinus.

Augu-

B

Bellum.

Borchardus.

Borchardus

Chryso-

Circumcisio.

D.

Deus.

Dei

E.

rint

Hære-

H

Hæretici.

Hebræi & Hebraismus.

Hebræi

Hebron.

Hieronymus.

I

Iordanis.

Iosephus.

Irenæus.

Isaac.

Ismahel.

Iudæi.

Iustificatio, & Iustus.

Iustus.

L

Lex.

Leuare.

Lot.

Lu-

Lyranus.

M.

Madianitæ.

Mare Mortuum.

Melchisedec.

Mons.

Morale.

Mors.

D. Paulus.

Paulus Burgensis.

Peccatum.

Philo.

Rupertus.

S

Sara.

Scriptura.

Segor

Sodoma.

T

Tentatio.

Theodoretus.

Timor.

S. Thomas.

Z

ERRATA QVAE EX TYPOGRAPHORVM AVT Correctorum indiligentia, huic Tertio Tomo adhæserunt, sic emendanda sunt.

CAP. 12. Num. 13. Maixime pro maxime. Talis inordinata & præpostera litterarum vel syllabarum positura, aliquoties fortasse occurret lectori; verum propter euidentiam mendi, nihil eius intentioni ac lectioni officiet. In eodem cap. num. 17. promptũ pro promptam. Et num. 103. ilel, pro ille. & num. 118. ex Aegyptos pro Aegypto.

Cap. 13. In numeris marginalibus ad hoc caput appositis, omissus est numerus 67. nam post 66. proxime iungitur. 68. In eodem cap. num. 9. nullus pro nullos. & item num. 13. irragabatur, pro irrigabatur.

Cap. 14. Num. 62. verum fuisse hominem putarunt, pro, non putarunt.

Cap. 15. Num. 36. distinctus, pro distinctius.

Cap. 17. post marginalem numerum 58. mendose signatur numerus 42. sed is omitti debet, cum proxime subsequatur ordine num. 59. In eodem cap. nu. 25. est in margine, Ad Coloss. 3. pro 2. Et num. 63. Magister sententiam, pro, sententiarum.

Cap. 18. num. 13. srigesima, pro, trigesima.

Cap. 19. Num. 25. huiusmi, pro huiusmodi, & num. 27. edendi auidas, pro, auiditas. Et num. 29. tropolicam, pro, tropologicam.

Cap. 20. Num. 8 contingerunt, pro, contigerunt. Et num. 16. vocauit, pro, vocaui. Et num. 23. Orabit pro to, pro, orabit pro te.

Cap. 21. Num. 3. pepcrit, pro, pepererit: & num. 5. exercitum, pro, exercituum. Et num. 27. in margine est, Ad Gal. 8. pro, 4. & item post numerum marginalem 9. ponitur proxime 11. intermisso 10.

Cap. 22. num. 10. in margine est Iuol. 15. pro Iudicum 15. Et num. 54. ad marginem citatur Matth. 24. pro Marci 13.

Cap. 24. post numerum marginalem 50. subditur iterum 50. pro, 51. & post numerum marginalem 73. ponitur 72. pro 74. Deest quoque in margine numerus 13. Et in eodem cap. num. 49. ad marginem est Iudicum 7. pro, 6. & 1. Paralipo. 15. pro, 5.

Cap. 25. Omissus est marginalis numerus 46.

Admonendus præterea est lector, occursura sibi aliquoties quædam menda satis leuia, & idcirco hic tacita; vt cum ponitur n, pro, u, aut contra, vel f, pro, ſ, aut ſ, pro, f, vel ae, pro, œ, vel contra, vel ae, pro e, vel e, pro ae: vel e, pro, c, aut contra: vel m, pro, n, vel n, pro m. Illud quoque animaduertet inter legendum, in vocum interpunctionibus erratũ esse non raro; aut quia vbi opus est, non est interpunctio; aut quia ibi est vbi minime opus est; aut quia non est talis, qualem esse oportebat. Interpunctiones autem siue distinctiones appello , ; : . ? Sed eiusmodi sunt hæc, vt Lectorem nec fallere, nec remorari queant.

EMEN-

EMENDATIO CVIVSDAM LOCI, QVI EST IN Secundo Tomo Commentariorum in Genesim, perinsigni mendo fœdatus.

N secundo Tomo meorum Commentariorum in Genesim, post annum ferme, quã est foras editus, animaduerti locum quendam, notabili admodum, & multiplici mendo, non in vna, aut paucis vocibus & sententijs, sed vsquequaque deformatum ac contaminatum esse: partim omissis multis vocibus sententia necessarijs, alijs vero inconuenientibus inepte appositis: partim quibusdam inaniter repetitis, & alijs de sua sede in alienam temere transpositis. Id ego propterea euenisse suspicor, quod folia quæ ad nos quotidie Typographus corrigenda mittebat, nonnunquam legere non quiuimus, grauioribus ab ea cura occupationibus abstracti. Tunc igitur (ni fallit animus) erratum quod dixi, vnum aliquod eorum foliorum inuasit atque corrupit. Equidem cum audyssem recudi eum Tomum Lugduni, litteras eo misi ad Typographos: verum nostram admonitionem præuertit nimia eorum in excudendo diligentia. Atque ita, editione operis, ante litteras à nobis acceptas, absoluta, nos peroptata correctionis spe frustrati sumus. Quapropter visum nobis est faciendum, vt diceremus hoc loco Lectorem, quemadmodum locus ille varie deprauatus, synceritati atque integritati suæ restitui debeat: vt ipse nostro admonitu, eum errorem in codice suo emendet. Ac si forte, vbi est ipse, ibi recudi eum Tomum contingat, vt ne Typographum corrigendi eius erroris admonere grauetur. Hoc si pro sua humanitate fecerit, non de me solum egregie merebitur, verum etiam de studiosis, quoscumque scripta nostra non piget legere.

Est porro locus ille, in libro duodecimo Tomi secundi, & in prima Disputatione eius libri, incipiens à numero marginali 13. Qui locus, abstersis mendorum maculis, ad nitorem decoremque suum reformandus, hunc in modum est.

Cum dicitur Diluuium cœpisse sexcentesimo anno vitæ Noe, quæritur, an sexcentesimum illum annum Noe, intelligere oporteat iam expletum fuisse, an tantummodo inchoatum. Oleaster, præter communem omnium & loquendi & intelligendi morem, sexcentesimum annum interpretatur, sextum centenarium annorum vitæ Noe. Et disputans, an Diluuium cœperit in initio, an in fine sexti centenarij annorum Noe, denique, vt probabilius concludit, cœpisse Diluuium in principio sexti centenarij annorum Noe: id autem est, cum Noe iam exegisset quingentesimum annum, & iniuisset quingentesimumprimum, qui facit initium sexti centenarij. Et ad hanc interpretationem & sententiam suam trahit Oleaster etiam Lyranum. At enim vero, ista Oleastri expositio & opinatio, quinque manifestis & firmis rationibus profligatur. Prima ratio. Contra communẽ intelligentiã & sermonis vsum est, sexcentesimũ annũ exponere, sextũ annorum centenarium; & initium sexcentesimi anni interpretari, initium sexti centenarij, id est, annum quingentesimum primum. Omnes quippe annum sexcentesimum intelligunt, vltimum sexti centenarij annum, qui proxime sequitur annum quingẽtesimum nonagesimum nonum. Quemadmodum si quis dicat, Augustum fecisse hoc vel illud initio anni quadragesimi imperij sui, quis hominum, oro, intelliget, id esse factum initio quarti denarij annorum principatus eius, id est, anno trigesimo primo? Sed communis omnium intelligentia id referet ad finem quarti denarij annorum eius, & ad annum qui proxime subsequitur trigesimum nonum.

Secunda ratio. Si Diluuium cœptum est initio sexti centenarij annorum Noe, id est, anno quingẽtesimo primo, inchoato per vnum tantũ mensem, & dies 17. ergo in fabricanda arca, nõ plus uno & dimidio mẽse esset insumptum; siquidem Genes. 6 quingentorum annorum fuisse dicitur Noe, priusquam mandatum accepit à DEO fabricandæ arcæ. At enim, nec est credibile, tanta breuitate temporis potuisse tantum opus absolui: & reclamant omnes fermè Patres ac Doctores, à quibus pro

ditum

ditum est, negotium ædificandæ arcæ, non minus centum annis esse peractum. Tertia ratio, sequeretur, inter denuntiationem Diluuij, atque eius aduentum, ne duorum quidem spatium intercessisse mensium: denuntiatio quippe diluuij (vt narrat Moses Genes. 6.) post quingentesimum annum Noe facta est. Cum tamen DEVS ipse, post denuntiationem Diluuij, centum viginti annos ante Diluuium indulserit mortalibus ad agendam pœnitentiam; vt eodem illo loco traditum est à Mose, & a nobis supra disputatum.

Quarta ratio. Si Diluuium cœpisset initio sexti centenarij Noe, id est, anno quingentesimo primo, ergo ab exordio mundi vsque ad Diluuium, non fluxissent mille sexcenti quinquaginta sex anni; quot nimirum recensentur ab omnibus bene doctis & peritis Chronologia: sed numerari oporteret annos duntaxat mille quingentos quinquaginta sex.

Quinta ratio. scriptum est capite 9. Genesis, vixisse Noe post Diluuium trecentos quinquaginta annos; omnes autem dies vitæ Noe, fuisse nongentorum quinquaginta annorum. At, si cum incæptum est Diluuium, Noe inchoauerat sextum centenarium, id est, quingentesimum primum annum, fieri non potuit, vt si post Diluuium vixit trecentos quinquaginta annos, fuerit, cum mortuus est, nongentorum quinquaginta annorum, sed fuisse cum tantummodo octingentorum & quinquaginta annorum necesse est.

Nos igitur dicamus, sexcentesimum annum Noe, quo dicitur incæpisse Diluuium, intelligi debere vltimum annum sexti centenarij; eum dico, qui proxime insequitur quingentesimum nonagesimum nonum. Et quamuis non absurde posset existimari, isto anno iam completo, & sexcentesimo primo per unum & dimidium mensem inchoato, factum esse diluuium: illud tamen ad communem intelligendi & loquendi consuetudinem magis accommodatum est, & idcirco probabilius haberi potest, illum sexcentesimum annum fuisse tantum inchoatum per quadraginta septem dies; sicut etiam ante nos senserunt Lyranus, Thostatus, & Caietanus. Sic enim & olim fuit, hodieq; in more est, computari annos principatus aut uitæ alicuius: cum enim dicitur aliquid factum tertio uel quarto uel decimo anno alicuius, intelligitur id factum eo anno, non expleto, sed inchoato, & ut uulgo loquimur, currente.

Atque hæc est illius loci emendatio: quam nunc, quò clarior esset disputationis sententia, pluribus uerbis explicuimus, quam fuerat tunc à nobis exposita.

F I N I S.

EGO CLAVDIVS AQVAVIVA Societatis Iesu Præpositus Generalis, Tertium Tomum Commentariorum in sacram Genesim, à P. Benedicto Pererio compositum, per aliquot Theologos nostræ Societatis recognosci mandaui; quem cum illi approbauerint; propterea ego quoque concessi, vt imprimi posset. Dat. Romæ, die 25. Mensis Iulij, Anno Domini. M. D. XCV.

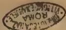

REGESTVM,

* a b c,
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z,
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp
Qq Rr Sſ Tt Vu Xx Yy Zz,
Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg † Hhh Iii Kkk.

Omnes ſunt terniones præter * quod eſt ſimplex folium, & c quaternio, & Ggg Kkk qui ſunt duerniones.